TRADIȚIE și INOVAȚIE
în STUDIUL LIMBII ROMÂNE

FACULTATEA de LITERE
CATEDRA de LIMBA ROMÂNĂ

TRADIȚIE și INOVAȚIE în STUDIUL LIMBII ROMÂNE

ACTELE celui de al 3-lea COLOCVIU AL CATEDREI de LIMBA ROMÂNĂ
(27-28 noiembrie 2003)

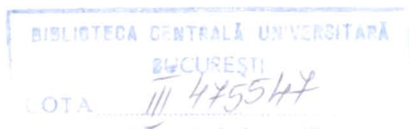
Coordonator: Gabriela Pană Dindelegan
Secretari de redacție: Oana Uță Bărbulescu
Cristian Moroianu

Editura Universității din București
– 2004 –

Redactor responsabil: *Prof. dr. Gabriela Pană Dindelegan*
Secretari de redacție: *Oana Uță Bărbulescu*
Cristian Moroianu

© Editura Universității din București
Șos. Panduri 90-92, București – 050663; Tel./Fax: 410.23.84
E-mail: editura@unibuc.ro
Internet: www.editura.unibuc.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Tradiție și inovație în studiul limbii române /
coord. : Gabriela Pană Dindelegan - București:
Editura Universității din București, 2004
Bibliogr.
ISBN 973-575-916-0

I. Pană Dindelegan, Gabriela (coord.)

811.135.1

Tehnoredactare computerizată: ***Constanța Titu***

Omagiu profesorului

Grigore Brâncuș

cu ocazia împlinirii vârstei de 75 de ani

CUPRINS

Secţiunea B: LEXIC, TERMINOLOGII, ONOMASTICĂ

Secţiunea C: PRAGMASTILISTICĂ

CUVÂNT ÎNAINTE

Îmi exprim bucuria că întâlnirile noastre din luna noiembrie au ajuns la a 3-a ediţie şi că interesul manifestat de la început a fost în continuă creştere. La invitaţia noastră, au răspuns anul acesta 70 de participanţi, tineri şi foarte tineri (există şi un grup de studenţi din anul al 3-lea) sau mai puţin tineri, din facultatea noastră şi din facultatea-soră, Limbi Străine, dar şi din alte centre universitare, din universitate, dar şi din institute academice. Mulţumesc tuturor participanţilor şi, în mod deosebit, celor din afara facultăţii şi, în mod cu totul special, celor din provincie, al căror efort de participare este considerabil, mai ales că organizatorul n-a putut oferi, cu părere de rău, nimic mai mult decât căldură sufletească.

Am văzut în această acceptare de participare un semn al solidarităţii grupului de cercetători-lingvişti şi al nevoii lor de comunicare, în ciuda distanţelor şi a dificultăţilor financiare, în ciuda diversităţii de opinii ştiinţifice, de şcoli lingvistice, de concepţii sau de metode de cercetare.

Cele 70 de comunicări din domenii diverse ale lingvisticii, reunite sub tema generoasă a raportului dintre tradiţie şi inovaţie în cercetarea lingvistică, vor scoate în evidenţă, cu siguranţă, pe de o parte, sincronismul lingvisticii româneşti cu teorii de vârf ale lingvisticii mondiale, iar, pe de altă parte, evoluţia continuă a teoriilor şi a metodelor, văzută nu ca modă, ci ca necesitate obiectivă a cercetării şi, în acelaşi timp, văzută nu ca "ruptură" faţă de preocupări şi orientări anterioare, ci într-o relaţie de continuitate, prin preluarea şi încorporarea, în noile orientări şi metode, a tot ceea ce lingvistica anterioară a produs viabil. Şcoala lingvistică de la Bucureşti are o excelentă tradiţie atât în ceea ce priveşte formaţia şi educaţia lingvistică a cercetătorilor, cât şi în privinţa rezultatelor cercetării (teoretice sau aplicative). Şi acest obiectiv, al transmiterii către tânăra generaţie a tradiţiei de formare în domeniul lingvisticii, a stat printre intenţiile (nemărturisite până acum, dar mărturisite de astă dată) ale întâlnirilor noastre anuale.

Tema Colocviului, mai cuprinzătoare decât anul trecut, a permis introducerea a două noi direcţii: cea de istorie a limbii şi cea de didactică, ultima fiind un tip de cercetare pe care mai ales universităţile îl pot dezvolta.

Pe lângă obiectivul deja anunţat, Colocviul nostru continuă alte două obiective, prezente şi în reuniunile anterioare:

- *stimularea cercetării ştiinţifice (a unei cercetări cât mai diversificate), Catedra având menirea ca, dincolo de sarcinile didactice, dar în strânsă legătură cu acestea, să pregătească specialişti pentru toate domeniile cercetării. Insist că nu e vorba numai de domeniile în vogă, ci şi de domeniile trudnice şi foarte trudnice ale filologiei, ale istoriei limbii, ale dialectologiei etc.*

- *încurajarea tinerilor, stimulați să lucreze conștiincios, serios, să-și diversifice lecturile în pas cu evoluția actuală a ideilor lingvistice și să reziste, prin pasiune, dificultăților financiare și de imagine cu care se confruntă învățământul universitar actual. Volumul colectiv recent apărut probează cu prisosință că există un "eșalon" tânăr extrem de promițător și de ambițios, capabil să ducă științele limbii într-o direcție superioară. Preiau o idee din cartea de interviuri cu E. Coșeriu ("Lingvistica integrală", interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, 1996), și anume: ca profesor, ți-ai îndeplinit pe deplin menirea numai atunci când propriul elev, preluând de la tine tot ceea ce ai creat de-a lungul unei cariere universitare, te depășește și merge mai departe. Și în acest sens, o activitate profesorală exemplar făcută înseamnă, inclusiv, "salt" calitativ din partea fiecărei noi generații.*

Volumul se predă Editurii într-un moment aniversar (20 martie 2004): împlinirea vârstei de 75 de ani de către un distins profesor și cercetător, șef al Catedrei de limba română mai mult de două decenii, marcând gândirea și formația lingvistică a numeroase serii de studenți, colegul și profesorul nostru **GRIGORE BRÂNCUȘ.**

Cercetător profund ancorat în tradiția lingvisticii românești, Grigore Brâncuș a știut să găsească un echilibru perfect între tradiția lingvistică a înaintașilor (a profesorului său preferat, Alexandru Rosetti) și noutățile de metodă și de obiective. Orientându-și cu predilecție cercetarea spre domeniul istoriei limbii române, examinate sub diverse aspecte, Grigore Brâncuș este unul dintre puținii cercetători (din țară și din străinătate) care, cu o probitate științifică exemplară, a abordat unul dintre domeniile extrem de dificile și de puțin explorate din istoria limbii române, cel al fondului traco-dac.

Ne bucurăm că avem prilejul de a-l omagia, dedicându-i, cu stimă și profundă afecțiune, acest volum, în care, pe lângă o secțiune specială de istorie a limbii române, perspectiva diacronică este prezentă și în numeroase alte studii.

Mă alătur gândului a numeroși foști sau actuali studenți și colaboratori (vezi și TABULA GRATULATORIA din finalul cărții), care, o dată cu volumul omagial, îi transmit și urările lor de sănătate și de activitate rodnică.

27 noiembrie 2003; 20 martie 2004

Șef de catedră,
Gabriela Pană Dindelegan

Partea I

Lucrări prezentate în ŞEDINŢĂ PLENARĂ

"ÎNDREPTARE" INCONSECVENTE, ORI REGULI JUSTIFICATIVE, ORI LAXISM, ÎN FOLOSIREA LIMBII (IEUROPA, EZECUTIV, EGZECO ETC.)?

Prof.dr.docent TATIANA SLAMA-CAZACU
Universitatea din Bucureşti

1. Aş dori să aduc în discuţie o problemă largă, de acut interes actual şi de a cărei rezolvare consider că ar depinde orientarea multor activităţi lingvistice având ca obiectiv limba română. Şi anume: 1) Este vădit justificată – sau nu – o atitudine absolut permisivă, de cedare în faţa unor anomalii (chiar dacă sunt evaluate ca „greşeli") în folosirea limbii române, sub cuvânt că aceasta este „direcţia actuală", că astfel se exprimă „majoritatea" vorbitorilor (fără ca, totuşi, această afirmaţie să fie susţinută, ştiinţific, de investigaţii permiţând o riguroasă analiză statistică)? 2) Dar (chiar simultan) se difuzează „Îndreptare", „Dicţionare", emisiuni radiofonice zilnice, manuale şi îndrumări pentru elevi, care indică *modalităţi* recomandate, sau chiar impuse, de exprimare, ortoepie, ortografie etc., implicând o direcţie care – implicit sau explicit – intră în contradicţie (fie şí neremarcată) cu aceea menţionată anterior. Adică, pe de-o parte, constatăm o atitudine care – dacă ar fi exprimată teoretic – intră în conflict cu aceea permisivă (aş numi-o chiar laxistă). Însă, pe de altă parte, constatăm activităţi pe plan practic, aplicativ, prin care se dau „indicaţii" sau „îndrumări" (dar în şcoli am accentua mai mult această atitudine, numind-o „obligativitate") pentru vorbitori – însă *fără ca*, întotdeauna, atitudinea respectivă să fie *fondată pe reguli* ştiinţifice, clare, logice, consecvente. 3) Există, evident, şí direcţia care preconizează *intervenţia*, dar susţinută de *formularea şi aplicarea unor reguli, fundamentate ştiinţific*, *general* valabile, astfel încât să cuprindă cât mai multe cazuri particulare. Nu ştiu câţi lingvişti actuali, care se ocupă de soarta limbii române, susţin explicit, ferm, această direcţie (sau cel puţin consideră „excepţiile" de la o *regulă* – repet, întemeiată ştiinţific – nu cu îngăduinţă, permisiv, laxist, uneori din cedare demagogică, ci drept derogări nerecomandabile). Pe plan teoretic, desigur că o atare direcţie implică, ştiinţific, o abordare care admite (şi chiar susţine) posibilitatea, dar şí necesitatea elaborării şi aplicării (consecvente) a unor *reguli* precise, logice. Derivă, deci, opţiunea: laxism / intervenţie (cu sau fără reguli exacte?): de aici, respectarea principiului „*tertium non datur*". Adică, explicând locuţiunea latină a logicii clasice (pentru că nu se mai învaţă întotdeauna Latina şi adesea nici Logica): dacă vrem „intervenţie", ea nu poate fi susţinută fără *reguli*, care trebuie aplicate; iar dacă nu vrem reguli (dar în acest caz unde am ajunge?), ba chiar se preconizează o «toleranţă», de ce se dau „indicaţii", se publică „Îndreptare" etc. ori forme verbale care să fie învăţate pe dinafară? Dacă se dau „indicaţii" pentru folosirea limbii, să se adopte o linie neşovăielnică în planul teoretic, iar dacă se enunţă reguli şi se preconizează aplicarea lor, această atitudine să funcţioneze la toate

nivelurile şi în toate detaliile limbii (*este* posibil, deoarece există şí reguli generale în care se încadrează şí particularul, detalii ale limbii). Dacă se formulează reguli pentru anumite detalii, acestea să nu fie contrazise de inexistenţa regulii pentru alt domeniu. Rezumând, aşa dar: ori, pe de-o parte, se propun reguli – dar consecvente, ştiinţific stabilite sau implicit se difuzează „indicaţii", „îndreptare"; ori se lasă totul în voia bunului plac al vorbitorilor: „*tertium non datur*". Însă dacă se adoptă principiul *intervenţiei* (dar nu ca simplă „recomandare", aplicată *ad libitum*, sau ajungând, arbitrar, până la impunerea unor forme verbale învăţate pe dinafară, în şcoli), deci dacă se vrea o „direcţionare" a limbii, până la planul generalizării, aceasta să se bazeze pe *reguli*, activităţi obiective, ştiinţifice, iar nu pe arbitrarul unui lingvist sau al altuia, pe aşa-zisul «uzaj» («uzul»), neprobat statistic, lipsit de o fundamentare sociolingvistică, de "statut social", demn de a fi imitat, etc. Adică, în acest ultim caz, se indică o formă sau alta, ajungându-se, în final (dacă nu se observă concluzia sau consecinţa logică), la un haos în funcţionarea limbii, dar şí la o violentare dictatorială, la o forţare a vorbitorilor (implicit a elevilor din şcoli) *să înveţe pe de rost* fragmente de limbă, în absenţa unor reguli – care, se ştie din Psihologie, oferă categorizări gândirii umane, mijloace de a organiza *mental* o realitate altfel proteiformă.

2. Acest preambul constituie esenţa contribuţiei pe care am dorit să o prezint în contextul unui forum al Lingvisticii privitoare la limba română – contribuţie exprimată desigur, aici, numai în liniile esenţiale.

Pentru a concretiza, tot succint, voi recurge la un exemplu (de altfel, doar aparent un infim detaliu al limbii române: el este esenţial, cred, în primul rând pentru că este reprezentativ pentru cele două atitudini descrise mai înainte (una, cea a „direcţionării", fiind reprezentată prin două posibile intervenţii). Iar prin investigaţiile pe care le-am făcut, de adâncime, dar şí extensiv, pe cât posibil, arată, relativ la soluţiile concrete, în activităţile lingvistice sau educaţionale etc. privitoare la limba română, un amestec confuz de *laxism* şi, paradoxal, de intenţia *îndrumării* în folosirea limbii pe plan aplicativ. Mă voi referi, aşa dar, la exemplul-pilot *al pronunţării lui EX + vocală* – ca EGZ –, nu numai recomandată în absenţa unei reguli (ba chiar prin *justificarea preluării – inconsecvente – din limba franceză*, unde nu sunt în acest domeniu, nici acolo, reguli sau o atitudine consecventă), adăugându-se, de fapt, şí o admitere, nedeclarată, a unor pronunţii de inferior nivel cultural. Se ajunge, repet, chiar la impunerea la nivel de publicaţii academice şi mai ales de *uz şcolar*, a unor pronunţări absurd neregulate, *care trebuie învăţate pe de rost*. Adaug aici, pentru a nu mai reveni şi deoarece îmi ilustrează demonstraţia, şí alte pronunţii (ca *Ieuropa, ieuro, iex* (*iegz*) – sau (*ie*)*zecutiv* etc., a căror răspândire este remarcată cu „uimire" de către unii lingvişti şi care, poate, vor fi admise şí ele, în virtutea unui populism sau „benign" laxism sau a unor justificări istorico-fonetice; dintre acestea (fără să pot insista) unele provin din răspândirea formelor de exprimare a unor exponenţi *inculţi* ai maselor de vorbitori, din admiterea acestor forme deoarece erau (greşeli) din vorbirea diriguitorilor inculţi (şi din principii ale <<dictaturii proletariatului>> – de care s-a uitat), sau din imitarea unor pronunţii ruso-sovietice, ca *Ievropa*[1], de unde, azi, până şí *ieuro*, care nu provine, cum am auzit recent, la „Radio", (doar) din imitarea foneticii engleze [*Iurope*], ci mai ales din trecutul îndepărtat, amintit mai sus.

3. Prin 1996, la Radio Bucureşti, într-o emisiune de îndrumări pentru buna folosire a limbii române, s-a spus, succint, fără drept de apel, şi ca „indicaţie" de autoritate, că

pronunţarea corectă, în limba română, a lui x după e şi înainte de vocale este *gz* – (adică: *egzamen*, *egzemplu*, *egzistă*, *egzotic*, *egzulta*; ultimul este singurul din Dicţionarul Explicativ – DEX –, împreună cu *egzotic* şi familia, din categoria cu *exo-*, *exu-*, pentru care se indică pronunţia *egzo-*, *egzu-*). Deoarece „la Radio" s-au dat atunci, grăbit, doar câteva exemple, am enumerat eu mai multe, după DEX[2], urmând să reiau unele ulterior (în acest studiu). De fapt, se preconizează „un fel de" regulă, dar „şchioapă": *x* poate fi pronunţat *ks* sau *gz* – însă nu se precizează *când*, anume (decât, cel mult, că în neologisme preluate din Franceză).

„Indicaţia" nu era nouă (după cum spuneam, această pronunţare era menţionată şí în DEX –, 1975); sau „indicaţia" era dată – se dă încă – şi pe alte căi de către unii lingvişti români, iar acum şí în şcoli). Justificarea menţionată în aceea emisiune, „la Radio", era că aceste cuvinte provin din franceză *şi, deci, trebuie pronunţate ca în această limbă;* uneori se spune însă – şi am auzit apoi aceasta –, fie că aceasta este (o pretinsă) „normă literară" (stabilită de cine?, cum?), fie că nu există o regulă, şi că soluţia ar fi numai consultarea dicţionarelor, a „îndreptarelor" (deci: pentru fiecare cuvânt cu *ex* plus vocală, se va recurge la acestea, dacă nu s-a memorat întreaga listă pe dinafară – care? –, ceea ce se face acum, fragmentar, în şcoli, prin *recomandarea învăţării pe dinafară*)[3].

4. Nu fac aici polemică lingvistică. Încadrez problema în domeniul Sociolingvisticii, al Lingvisticii Aplicate şi în definitiv al drepturilor sociale. Adică, pe de-o parte, în domeniul *drepturilor limbii române autonome*, iar pe de altă parte în domeniul *drepturilor celor care utilizează limba română*, de a nu se supune orbeşte unor ucazuri, ci de *a cere* şi *admite reguli* – desigur, care să fie bine justificate – şi de a putea apela fără dificultăţi la acestea.

Observăm, cu privire la „*indicaţia*" privitoare la pronunţia *exe-* etc. ca *egze-*, *egzi-*, etc. şi ca prohibiţie a lui *ecse-*, *ecsi-*, că ea coincide, la unii lingvişti, cu idiosincrazia pe care au avut-o de pildă faţă de forma *sunt* (în loc de recomandatul *sînt* impus după „Reforma" din 1953) şi în genere – deşi nu mărturisit făţiş, ci eventual doar spus aluziv, prin ironii – faţă de unele forme lexicale, ori de domeniul ortografiei, al ortoepiei, care mărturisesc despre originea latină a limbii române şi contra cărora se erija, între altele, „Reforma" din 1953, adică din era Stalinistă dură (am publicat despre aceasta un articol, în 1991, înainte de a se preconiza de către Academia Română parţiala revenire la ceea ce era înainte de 1953)[4].

5. Rezumativ, privitor la pronunţia *egze-* etc.: constatăm că nu este *nici o regulă* logic aplicată, *nici în Franceză ori Engleză* (care imită uneori – explicit – Franceza în această pronunţie)[5] şi *nici în limba română în DEX* etc. Coincidenţă sau nu, sunt şí reacţii de acceptare a unor forme zise „frecvente" (repet, fără o fundamentare statistică – deci este o apreciere *impresionistă*, subiectivă –, ori cu un studiu al «eşantioanelor» de vorbitori), dar care, de fapt, oglindesc un scăzut nivel cultural[6].

Trebuie să menţionez că, relativ la recomandarea pronunţiei în Franceză, am consultat dicţionarele „*Robert*" (unde la absolut toate cuvintele cu *ex-* etc., se dă pronunţarea cu *egze-*, etc., inclusiv pentru expresii pur latineşti) şi „*Larousse*" (unde *nu* la toate se indică pronunţia *egz-*, şi din care voi da aici exemplele). În aceste dicţionare *nu se face* vreo precizare în *Introducere*[7] (*care se referă, între altele*, la pronunţarea unor sunete sau litere în Franceză, dar nu relativ la x[ks]). Am consultat şí dicţionare de limba engleză, unde, la fel, numai pentru *unele cuvinte* din aceste categorii se arată pronunţia *egz* – dar nu cu justificări.

De exemplu (din *Larousse* – chiar 2000 –, şi la fel în DEX) cu *gz*: *exact, examen, exagérer, exempt, exequatur* [în DEX nu e], *exigent, exiguïté, exil, exinscrit, exode, exonérer, exhaler, exarque* (cu *gz*, dar *exarchat* cu *ks*), *exotérique* (din gr.) etc. şi chiar *ex aequo* [*egzeko*]. Însă cu *ks*: *ex ante* [eksante] (2000), *exemplaire* (din lat. *exemplarium*; dar cu *gz* din lat. *exemplaris* !; în DEX, ambele cu *gz*!), *exosmose*, dar *egzostose*, *exosphère*, etc., – şi: *ex*, din lat., pronunţat *eks*! (nimic despre *egz*).

Dar am constatat că la noi „indicaţia" s-a dat şi se mai dă cu prea mare uşurinţă, *neverificându-se complet toate corespondentele din Franceză*, în mod logic şi ştiinţific, pentru ca doar astfel să se poată susţine aplicarea cu adevărat consecventă a criteriului: „imităm pronunţia cuvintelor provenite din Franceză" (şi nu este nici în funcţie de originea din *Greacă* ori *Latină*!). Confruntând toate aceste dicţionare[8] apare un adevărat „circ", un (nu este o expresie vulgară!) „talmeş-balmeş", în care nu este nici o regulă, nu este vorba nici despre aşa-zisul „spirit al limbii", nici despre „voinţa vorbitorilor", ci probabil despre graba unor lingvişti, despre imitarea unor pronunţii inculte, poate a unei tradiţii academice franceze, care e, totuşi, rareori – ca în acest caz – „binevoitoare". Iar la noi, în plus, despre o aşa-zisa adoptare a pronunţiei limbii din care ar proveni aceste cuvinte (deşi, de fapt, la origine aproape toate sunt latine şi eventual acolo, în această origine, s-ar putea căuta acel aşa-zis „spirit al limbii").

Să revenim la *constatări obiective*. Şi anume, că *sunt cuvinte* – multe sau puţine - care nici în Franceză, nici în Română *nu apar consecvent recomandate* de dicţionarele citate *a se pronunţa cu egz* – şi nu am putut constata nici consecinţa unei provenienţe din Greacă ori din Latină, sau a „datării" diverselor pătrunderi dintr-o limbă sau din alta). Astfel, sunt „iertate" de pronunţia cu *egz* –, în Română (cu – ks): *exoftalmie, exordiu, exosmoză* (Lar: *ks*), *exostoză, exoteric, exotermic* [Lar: ks], *exotoxină* (Lar: ks) etc. (desigur, mai ales termeni medicali şi care provin – dar *nu toţi, şi nu direct*! – din greacă, sau în compunere cu prefix din Greaca veche şi în orice caz *se menţionează*, în DEX, că provin din Franceză). *Dar în Franceză unele sunt indicate ca pronunţate cu egz-* (în DEX: *ks*): *e[gz]acerber* (în DEX: ks), *e[gz]agérer* (în DEX: *ks*), *e[gz]égèse* (ks), *e[gz]ergue* (ks), *e[gz]iguité* (ks), *e[gz]ode* (ks), *e[gz]onérer* (ks), *e[gz]orbitant* (ks), *e[gz]orde* (ks), *e[gz]horter* (ks), *e[gz]otérique* (ks), *e[gz]ubérance* (ks)etc. *Ex aequo* nu apare în DEX 1975, dar în DEX 1996 este inclus, şi, cu toate că se menţionează că este din Franceză, este indicat (*deocamdată*?) ca pronunţat *ecsecvo*, iar nu *egzeco*[9] (Lar. 2000).

Aş menţiona, aici, şi altă bizarerie din recomandările franceze, care indică pronunţia *gz-* pentru însuşi termenul ştiinţific dar care denumeşte şi „Franţa": *hexagone* (*Larousse, Robert*, ambele referindu-se şi la numele dat Franţei).

Şi materialele noastre didactice sunt puse acum în încurcătură, dacă autorii au „personalitate" şi confruntă DEX cu *Larousse*, pentru indicaţiile date elevilor. Astfel (Cerkez *et al*. 2003), exemple ca: *exantematic* şi *exil*, recomandate cu pronunţarea *gz*, sunt astfel şi în DEX, în *Larousse*, dar *exacerba*, indicat cu *ks* (ca în DEX), este, în *Larousse*, cu *gz*.

Aşa dar: 1) – *nu se constată o consecvenţă* (*în indicaţiile privitoare la limba franceză*) sau o ştiinţific clară justificare; 2) – *nu este o corespondenţă consecventă între „indicaţiile" relative la pronunţarea la fel în Română ca în Franceză*; 3) – *nu apare vreo regulă clară nici pentru pronunţarea în limba română* (justificarea prin invocarea «uzajului» este complet neştiinţifică, astăzi, şi de fapt constituie un expedient).

6. Dar în *Engleză*[10], unde pronunția cu *egz* [*igz*] se pare că ar fi justificată (însă neregulat!) tot prin proveniența unor asemenea cuvinte din Franceză, cu *egz*? Ca în Franceză: *igzact, igzonereit, igzotic, igziuberant, igzecutive* etc. (aberația este evidentă, pentru că *e* din Franceză devine aici *i*!); în orice caz, iată şí aici inconsecvențe: deşi în Franceză s-ar pronunța cu *egz* – în Engleză apar cu *eks* (Lg, LB,Ox): *eksercize* (Larousse: *egzercer*), *eksorcize* (egzorciser).[11] În acelaşi dicționar (LB): *eksecute*, dar [i]*gzecutive*.

Remarcăm bizare *diferențe între dicționare şi limbi* (pornesc de la Engleză): *exact* [pron.*i*-]: *gz* (DEX, Lar., LB, Lg, Ox); *examine*: *gz* (Am, DEX, LB, Lg, Ox); *example* [pron.i-]: *gz* (Am, DEX, Lar, LB, Lg, Ox); *exercize*: *gz* (DEX, Lar), *ks*: (Am, Lg, LB, Ox); *exigence*: *gz* (DEX, Lar), *ks*: (Lg,LB, Ox); *exile*: gz (DEX, Lar, LB), *ks* (Ox); *exodus*: *gz* (Lar), *ks* (DEX, LB, Lg, Ox); *ex officio*: *ks* (Am, LB, Lg); *exonerate* [i-]: *gz* (Lar, LB, Ox), *ks* (DEX); *exorcize*: *gz*(Lar), *ks* (Am, DEX, LB, Lg, Ox); *exuberant*[i-]: *gz* (Lar, LB, Lg, Ox), *ks* (DEX).

Trebuie să adaug că în dicționare engleze, pentru cuvinte sau expresii direct latineşti se indică pronunțarea cu *ks*; dar celebra didascalie shakespeariană *exit* „iese (din scenă)" apare în Oxford 1941 cu pronunțarea *ks*, pe când în Am, Lg, LB. este cu *gz* (iar în *Larousse* 2000 e dat ca: *egzit*!). De altfel, apar, în Engleză, alte asemenea expresii latine – evident cu *eks* –, pe care „*Larousse*"-ul nu le menționează nici în partea „roz": *ex officio,* [dar: -shio] *exequies* [dar: -*kwiz*]. Să adaug că în Engleză unele cuvinte schimbă pe e inițial în *i*, altele nu: *igzecutive, igzecutant*, dar *ecsecution* (adică acelea în care x se pronunță *eks*). Aşa dar, *nici în Engleză* nu constat (din dicționarele consultate) *o regulă*, dar *nici o conformare absolută la pronunțarea din limba franceză*.

7. În acest haos, este de menționat (chiar de subliniat) că, dintre limbile de largă circulație, se pare că numai *Germana* (tocmai o limbă nu de proveniență latină) respectă o pronunțare cultivată şi, în fond, *o regulă*: *ex* + *voc* se pronunță cu *ks*.[12]

8. Această trecere în revistă (foarte anevoioasă în ceea ce mă priveşte, cu scopul confruntării pronunțiilor) este necesară, pentru ca să nu se mai enunțe aşa-zise „reguli", cu nonşalantă şi fără suficientă răspundere. *Prin urmare, în Franceză sau în Engleză nu este o regulă consecventă* şi *nici* nu se justifică *pretenția de a se aplica o „regulă" în limba română (după limba franceză)* – „regulă" care, de altfel, s-ar fonda, acolo, pe nisip sau pe un „uzaj" care nu se ştie *cum* este stabilit; iar aplicarea la limba română nu este consecventă.

9. M-aş referi şí la *drepturile vorbitorilor*. Ce să facă ei? Să „alerge" după *Larousse* ori un dicționar englez, ca să ştie cum să pronunțe în limba română (şi asta nu pentru nume proprii sau termeni străini noi)? Să umble cu un „îndreptar ortoepic" în buzunar? Să învețe pe dinafară „pronunții" neregulate – cum li se cere, acum elevilor? Românii să-şi caute aiurea pronunția (de altfel, hidoasă acustic, pentru urechi neo-latine) – o pronunție pe care să o urmeze după limbi străine (care nu au o regulă), cu privire la termeni de origine latină (numai parțial din Greacă)?

Un punct nodal este faptul că aproape toate aceste cuvinte cu *ex*- plus *vocală* vin din Latină (chiar dacă în Română marea majoritate – nu toate – au intrat din Franceză). De ce să fie eludată, iar, trimiterea la originea latină, care, de altfel, ne şí simplifică regulile vorbirii? Şi ce trebuie făcut apoi cu termenii noi, până apar noi ediții de dicționare? Ce simplu este, pentru orice vorbitor (care a fost suficient de alfabetizat încât să ajungă la

litera x!), să ştie că litera *x* (*ics*) se *pronunţă întotdeauna cs* (nu, *ad libitum*, şi *gz*!) *înainte de vocale*. Când regula vine de la sine, fără bătaie de cap, fără consultare de dicţionare, poate şti orice vorbitor cum să pronunţe. *Regula* (adevărata regulă, nu cea care nu ţine seama de raportul general / particular) ar fi, deci, foarte simplă: *se pronunţă cu ecs- toate cuvintele care se scriu cu ex urmat de o vocală*.

10. De ce nu am aduce în discuţie şi *drepturile limbii române* (respectiv, ale *vorbitorilor ei*)?

De ce să preluăm pronunţarea, în limba română, de la uneori incorecte şi inconsecvente modéle franceze?[13] De ce să nu aibă dreptul de „*autonomie*" limba română, în sensul de a crea pentru ea, *cum se realizează în limba germană*, o regulă consecvent aplicabilă, facilă şi logică faţă de inconsecvenţele din Franceză ori Engleză? Este vorba, desigur, despre cuvinte în marea majoritate „culte", dar unele au intrat (în funcţie de epoci), şi în vocabularul maselor: *examen, exantematic, executiv, execuţie, exemplu, există* etc.; că masele nu le-au înţeles întotdeauna şi că sunt mai puţin deprinse cu litera x sau nu diferenţiază perceptiv bine, aceasta nu înseamnă că limba română ca atare tinde către o pronunţie incultă sau eventual răspândită la neştiutori (uneori nici de carte): *(i)egzamen, (i)egzecutiv*, de unde, am auzit: <<comitetul *[i]ezecutiv*>>[14].

11. Nu aş invoca şi *argumente subiective* (neştiinţifice), dar unii o fac: adică, unora „nu le place" pronunţia cu *ecs*- (*ecsamen*). Am auzit chiar în mediul lingvistic pe cineva spunând că are <<un fior neplăcut>> la auzirea pronunţării *ecsamen, ecserciţiu*. Dar aş putea mărturisi că şi mie îmi pare, tocmai, o „pocitanie" fonetică pronunţarea *egz*-, şi pot motiva această neplăcută senzaţie auditivă prin faptul că este vorba despre o formă semidoctă, poate chiar incultă (vezi, de pildă, *ezecutiv*, provenit din *egzecutiv*), iar promovarea acestor forme este generată uneori de o cedare populistă.

12. Nu pot să nu adaug că *dreptul limbii române* este de a-şi susţine *identitatea* şi *originea* (ar fi regretabil, să se replice prin ieftinele argumente relative la exagerarea latinist-puristă. ş.a.m.d.). Cum să fie instruiţi elevii şi să primească „preţioase indicaţii" pentru a vorbi limba română imitând o pronunţie străină, pe de-o parte, iar pe de altă parte, o pronunţie care tinde să devină incultă ori o acceptă sau chiar o imită pe aceasta?[15] Iar modul cum se pronunţă în Franceză sau în Engleză îi priveşte pe vorbitorii lor şi pe îndrumătorii lingvişti, iar nu pe noi (de pildă, nu este treaba noastră dacă în Franceză se pronunţă *Goeth*, nu *Goethe*, *Bak* – *Bach* –, după cum în rusă se zice *Gegel*, nu *Hegel*).

Elevii noştri să înveţe să pronunţe corect (pe cât posibil consecvent, şi să deplângem, din nou, locul restrâns al învăţării limbii latine). Ca să fie mai evident, voi recurge şi la exemple caricaturale (dar nu create de mine): chiar pentru expresii latine ca atare, dicţionarele „*Larousse*" sau „*Robert*" dau pronunţii cu *egz*-, integral în Franceză: nu *ex aequo* („la fel", „pe acelaşi plan", „la egalitate"), ci *egzeco*, nu *ecsit* ci *egzit*, *exequator* („formulă executorie") zis *egzecuator*. Am remarcat că până şi în Engleză, aceste expresii latine şi altele sunt pronunţate corect cu *eks*-, nu cu *egz*- (dar am văzut – ştim – că se zice *igzecutive, igzampl* – nelogic). Propunerea mea este în favoarea respectării *independenţei limbii române* şi de a se da dreptul ca, pentru cuvinte intrate în limbă (ca *examen, existenţă* etc.), iar nu pentru termeni străini propriu-zişi (de a căror pronunţare m-am ocupat în alte lucrări), *să se formuleze reguli ale ei* (ca aceea a *pronunţiei regulate eks- plus vocală*), iar nu aşa zicând „reguli" după o altă limbă (care am văzut că nici nu le are în cazul respectiv).

Nu este nimic forțat a susține că limba română poate, pe de-o parte, să aibă regulile ei proprii (și dacă sunt formulate acum, să fie consecvente), iar pe de altă parte, poate să-și permită, fără exagerări puriste, să lase să-i transpară originea latină, și, în final, vorbitorii ei să se afirme ca oameni culți, care știu să pronunțe, între altele, expresiile latine ca atare, *ex aequo, exiț*, iar nu *egzecv, egzit* și alte aberații, dovezi de scăzut nivel cultural. Poate că o țară care nu este „o mare Putere" se face respectată și prin nivelul cultural înalt spre care să tindă majoritatea celor care-i vorbesc limba.

NOTE:

---

[1] *Slovar* ... 1984. Mulțumiri către conf.dr. M. Dumitrescu pentru informații relative la limba rusă.

[2] Exemplificările și tema generală au fost expuse la Radio România Cultural la „Odă limbii române" (<<Pilula de lemn>>), mart – apr. 1996). Mă refer la DEX 1975, dar, în acest text, și la cel apărut ulterior, 1996.

[3] A multelor cuvinte care încep cu *ex plus vocală* și care trebuie pronunțate cu *gz* (dar și a „excepțiilor, cu *ks*). Elevilor nu li se prezintă, însă, cuvintele care s-ar supune acestor pronunții (în manuale sau îndreptare cum sunt: Cerkez coord. 2003 – în care există, totuși, câteva exemple –; Crișan *et al.* 2000, Ilian *et al.* 2003, Constantinescu-Dobridor, 2000. Uneori se dau doar *în clasă* asemenea exemple sau li se cere răspunsul „corect", – fără explicații prelabile –, iar pentru examen este o temă care se evită. Mulțumiri către lect.drd. M. Stroescu (ca mamă de eleve astfel dezorientate) pentru aceste semnalări.

[4] T. Slama-Cazacu, 1991, *Încercarea de integrare a limbii române printre limbile slave.*

[5] Precizez că recurg la ambele forme, *pronunție* și *pronunțare*, ambele fiind corecte, așa cum sunt *percepție* și *percepere*, ultima formă indicând "acțiunea de a percepe".

[6] Vezi, mai recent, „plecarea capului" în fața pronunției *Ieuropa, Iexecutiv* – poate, în curând, a lui *deosibit* sau a mereu mai răspânditelor *prevéderi, îndemnizația* etc., poate și: *autoturizm, legizlație* etc.

[7] Nu apare cel puțin litera x cu indicarea unei pronunțări; menționez însă că, aplicând – cum se anunță acolo – sistemul (vetust) de transcriere al „Asociației Internaționale de Fonetică", legat și de „Școala de la Praga", cu complicații apărute și din pronunțarea – în Sârbă, de pildă – a lui *c* drept [ts], sau a scrierii lui *x*, în bulgară etc., drept *ks*, etc.), litera x ar fi intrat în coliziune cu semnul x egal *h* (span. *jota* etc.)

[8] Inclusiv „*Candrea – Adamescu*", 1934, unde, firește, nu s-au făcut asemenea „recomandări" sau nu s-au „ostenit" să semnaleze pronunții inculte acești mari lingviști, mai ales că limba latină era predată, cu competență, în școli. Interesant este că se indică proveniența din *Franceză*, dar la unele dintre aceste cuvinte nu se aplică, în DEX, principiul pronunțării cu *gz* ca în *Larousse*.

[9] Ne referim, din nou, la emisiunea menționată la nota 2 (din mart. – apr. 1996): o „coincidență" fericită.

[10] *Oxford* 1941 [Ox], *American* ... 1994 [Am], *Levițchi-Bantaș* 1984 [LB], *Longman* 1987 [Lg]. Pentru datele din *American* ..., mulțumiri lect.drd. M. Stroescu.

[11] *Longman, 1987* – cu *igz*: *exam(ine), example, executive, exotic*; cu *eks*: *execute, exegesis, exercise, exigent, exode, exorcise, ex officio* (cu *x*: deosebit față de *Larousse*, unde este *gz*); *exile* și *exit* au ambele pronunții.

[12] Cf. Duden 2000, 104 (pronunțarea lui x – cu diverse exemple, ca *Hexe* etc. – dar nu *ex*). Mulțumiri către lect.dr. I. Moise pentru informații privitoare la limba germană.

[13] Mă întreb (lingviștii francezi, consultați, admițând că nu este nici o regulă – ei recurgând, probabil, la argumentul «uzaj»), dacă nu cumva (pentru aceste neologisme culte, și în Franceză, nu s-a cedat unui populism, unei demagogii subsecvente nonconformismului legat, poate, de manifestări „stângiste" ale

Revoluției franceze. Un adâncit studiu de istorie a limbii franceze pentru asemenea termeni ar putea conduce la interesante concluzii (în acord şi cu „alunecarea" incultă către *z*, vezi *infra*, nota 14)

[14] Fără a încerca să enunț nici măcar o ipoteză, aş sugera efectuarea unor cercetări aprofundate (o „teză") de Fonetică referitoare la cauzele, la nivelul articulator (anatomo-fiziologic), ale „alunecării" (necontrolate, necultivate) spre pronunțarea *z*, nu numai în Română (cf. şi *supra*, nota 13)

[15] Vezi (în 2003) şi absurda „abreviere" şi forme de exprimare (ca „uzaj"?): *si-vi*, pentru *Curriculum vitae* (expresie latină, care se poate abrevia, corect, în Română, *ce-de*, iar nu preluând din Engleză pronunția literei *c*; unii anglofoni inculți pronunță „*Kiurikălăm vaiti*": să se preia şi aceasta?). La fel, *compact disk* (uşor de abreviat, de la *disc compact*, *de-ce*), este absurd să „intre în uzaj" drept *si-di*.

Referințe bibliografice şi surse pentru excerpte

American heritage electronic dictionary (*Internet*), 3rd ed., [nu e locul], Haughton Miller, Co, 1994 [Am].

CERKEZ, M. (coord.) *et al. Comunicarea şi gramatica în exerciții pentru clasa a V-a*, Piteşti, Paralela 45, 2003 (cap. V, *Fonetica*, p. 75).

CONSTANTINESCU–DOBRIDOR, Gh. *Îndreptar ortografic, ortoepic, morfologic şi de punctuație al limbii române*, Bucureşti, Ed. Litera, 2000 (p. 24).

CRIŞAN Al., DOBRA, S., SÂMIHAIAN, F. *Limba română. Manual pentru clasa a V-a*, Bucureşti, Humanitas, 2000 (p. 75).

Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, par Paul Robert (Alain Rey), Paris, Société du Nouveau Littré, Le Robert, 1967 [Rob].

Dicționarul enciclopedic ilustrat Cartea Românească, (de) I.A. Candrea, Gh. Adamescu, Bucureşti, Cartea Românească, 1931.

Dicționar explicativ al limbii române (DEX), Bucureşti, Ed. Univers enciclopedic, 1996 [DEX].

(*Duden*) *Das Aussprache Wörterbuch*, ed. 4, Mannheim ..., Duden Verlag, vol. 6, 2000.

Dicționar ortografic românesc, Bucureşti, Ed. Litera, 2000

Dicționar ortografic, ortoepic, morfologic al limbii române [DOOM], Bucureşti, Ed. Acad., 1982

ILIAN, A., ILINCA M., NICOLESCU P. *Limba şi literatura română pentru clasa a V-a*, Bucureşti, Humanitas, 2003 (p. 35)

Le petit Larousse illustré, Paris, Ed. Larousse, 1996 şi 2000 (s.v. şi: *Prononciation du français* - lipsesc *x* şi *ex* + *voc*) [Lar]

LEVIȚCHI, L., BANTAŞ, A. *English – Romanian dictionary*, Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1984

The little Oxford dictionary of current English (G. Ostler, J. Coulson), 3rd ed., Oxford, Clarendon Press, 1941 [Ox]

Longman dictionary of contemporary English, 2nd ed., Essex, Longman Group UK. Ltd. 1987 (349-353) [Lg]

Slovar russkogo jazyka, Moskva, Izd. Russkii jazyk. vol. 4, 1984

SLAMA-CAZACU, T., *Încercarea de integrare a limbii române printre limbile slave*, "România literară", *24*, nr. 36, 1991 (5 sept), 7.

« GUIDER » LES PARLANTS PAR DES RÈGLES PRÉCISES :
LE CAS DE EX + VOYELLE EN ROUMAIN, FRANÇAIS, ANGLAIS[*]

Résumé

Nous nous sommes proposée de discuter un problème d'intérêt actuel pour la langue roumaine, mais qui soulève aussi des questions concernant d'autres langues. Si les linguistes veulent orienter les parlants d'une certaine langue par des « instructions » (« guides » de prononciation en l'occurence, ou indications dans les dictionnaires, exercices dans les manuels, etc.), il faudrait appuyer ces aspects de « politique linguistique » (language policy) par des règles précises et justifiées du point de vue scientifique, tout au moins là où il est possible de le faire, donc dans la majorité des cas. Dans ce cadre, un aspect particulier trouve sa place : notamment, la prononciation « officialisée » par des dictionnaires comme le DEX (voir notre bibliographie), le Larousse, Longman etc., de EX+voyelle, parfois avec GZ, parfois avec KS, sans qu'il y ait une règle quelconque, sinon la constatation que EX (donc X) peut se prononcer soit comme GZ, soit comme KS. Des « justifications » sont données en Roumain (où cette prononciation devient un « problème » pour les élèves mêmes) soit par référence à « l'usage » (sans base objective, scientifique, concernant un «échantillon « de sujets, leur statut culturel etc.), soit par référence à la langue française, d'où ces mots proviendraient. Le problème déja évoqué, de « l'usage » (apprécié sans bases scientifiques, établies par des méthodes modernes) mis à part, nous nous sommes occupée de la seconde « justification » mentionnée plus haut. Nous avons investigué la présence de EX+voyelle dans plusieurs dictionnaires (et « guides », voir nos Références), et avons trouvé un vrai chaos, inconséquences dans le même dictionnaire, ou entre ceux d'une langue et une autre, etc. En roumain, dans le DEX (partout, on écrit avec x, mais je donne la prononciation par GZ ou par KS) : eGZamen, eKSonera ; de même, il y a des fluctuations dans le Larousse ou les dictionnaires anglais : eGZagérer, eKSigible ; en Angl. eKSile (Little Oxford 1941), eGZile (d'autres dictionnaires). Mais le plus déroutant, pour les parlants de langue roumaine, est le fait que, dans cette investigation, qui est la première à avoir été faite, il résulte des recommandations, en Roumain, de KS, là où, en Fr., il y en a du GZ : eGZubérance – eKSuberanta, eGZagérer – eKSagera, etc. Entre les trois langues aussi : recommandation par GZ en Fr. : eGZode, par KS en Roum. et Angl. eKSod – eKSodus (plusieurs autres exemples, dans le texte). Une langue où la règle est ferme : EX+voyelle est prononcé toujours par KS, est l'Allemand. Notre conclusion est que, dans un tel cas de « chaos » (et, probablement aussi, de soumission à un certain populisme ou démagogie, car ce sont surtout les parlants de plus bas niveau culturel qui tendent à se laisser « glisser » vers de telles prononciations, voir, en Roumain, ezecutiv, ieuropa, etc.), il faudrait mieux guider les parlants, par la règle : « Ex + voyelle est toujours prononcé avec KS ». Cela simplifierait l'enseignement de la langue à l'école, préserverait une prononciation cultivée et en même temps une certaine identité ou autonomie de la langue, qui autrement pourrait arriver aussi à imposer la prononciation de ex aequo comme le propose le Larousse : egzeko.

CONCEPTUL DE NEOLOGISM
(cu specială referire la limba română)

THEODOR HRISTEA
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

I. CONSIDERAŢII PRELIMINARE

1. Dacă este adevărat că *împrumutul lexical* constituie cea mai importantă problemă de vocabular (cum cred mulţi lexicologi şi lexicografi), atunci încercarea de a demonstra importanţa neologismelor, în general, devine aproape de prisos. Când e vorba despre limba română, în care *Louis Deroy* (1956, p.42) vedea un fel de „paradis al împrumuturilor", neologismele prezintă o importanţă mult mai mare decât li se atribuie în alte limbi şi acest lucru va rezulta cu prisosinţă din întreaga discuţie care urmează.

Deocamdată se impune constatarea că, deşi împrumuturile lexicale au fost mult studiate atât în română, cât şi în alte limbi de cultură europene, conceptul propriu-zis de *neologism* i-a preocupat prea puţin sau chiar deloc pe cei care au cercetat limbajul omenesc, în general, şi vocabularul, în particular. În acest sens, pot fi citate numeroase lucrări de lingvistică generală, în care conceptul discutat aici este amintit cel mult în treacăt, iar, uneori, e complet ignorat.[1]

2. Există, desigur, şi lingvişti străini care s-au ocupat mai pe larg de neologisme, încercând să le clasifice (după diverse criterii) şi să sublinieze, totodată, necesitatea studierii lor mai temeinice. Printre cei la care mă refer de data aceasta se numără şi *R.A. Budagov*, căruia problema în discuţie i s-a părut întotdeauna nu numai importantă, ci şi „complexă", însă „puţin studiată în ştiinţa limbii" (vezi BUDAGOV, 1961, p. 98–111 şi, în mod special, 102). Acelaşi autor arată că prezenţa în limbă a neologismelor constituie un indiciu evident al îmbogăţirii permanente a vocabularului atât cu noi unităţi lexicale şi frazeologice, cât şi cu simple sensuri neologice, care se adaugă celor deja existente. Fără a spune tot ce este necesar despre acest sector al lexicului unei limbi, R.A. Budagov insistă asupra distincţiei dintre neologismele limbii comune şi cele pe care el le numeşte *literar–artistice*. Observaţia merită să fie reţinută, însă nu trebuie să uităm că *stilul publicistic* este acela care furnizează limbii comune cele mai multe, mai interesante şi mai trainice neologisme. Chiar termenii tehnico-ştiinţifici devin un bun lingvistic comun trecând, de obicei, prin stilul amintit, singurul care îi poate face mai cunoscuţi vorbitorilor.

3. În lingvistica franceză studiul neologismelor l-a preocupat în mod special pe *Louis Guilbert*, căruia îi datorăm distincţia dintre ceea ce el numeşte „néologie dénominative" şi „néologie stylistique". Acelaşi autor este preocupat de tipologia neologismelor şi de

criteriile de clasificare a acestora, de raporturile existente între „xenismele denotative" şi ceea ce tot el numeşte „xénismes de mode", apoi de condiţiile de acceptare a neologismelor, de dicţionarele de neologisme şi de multe alte aspecte teoretice examinate mai ales în prima parte a lucrării sale: *La créativité lexicale* (p. 14–102). Autorului nu-i scapă nici distincţia pe care trebuie s-o facem între neologismele pătrunse în limba comună şi cele care, iniţial, nu se întâlnesc decât în acel aspect al limbajului pe care Ferdinand de Saussure l-a numit *parole* (adică vorbire individuală).

După cum este şi firesc, calitatea de neologism se pierde cu timpul, dar, când se petrece acest lucru, este mai greu de precizat. Valabilă pentru franceză şi pentru alte limbi, următoarea precizare a lui Guilbert nu este întotdeauna valabilă şi pentru limba română: „Selon notre conception, un terme d'origine étrangère cesse d'être néologique à partir du moment où il est entré dans le système linguistique de la langue d'accueil, c'est à dire quand, précisément, il cesse d'être perçu comme terme étranger" (vezi GUILBERT, 1974, p. 95).

La momentul potrivit, se va vedea că, din punctul de vedere al lingvisticii româneşti, există unii termeni cu o vechime de cel puţin un secol sau două, care (în anumite condiţii) îşi păstrează statutul de neologism chiar dacă au pătruns definitiv în limba populară.

4. Este interesant de remarcat că unii lingvişti şi lexicografi francezi se cam feresc să folosească termenul *néologisme*, deşi acesta datează în limba lor încă din anul 1735 (vezi ROBERT, s.v.). După *Jean Dubois* şi colaboratorii săi, mai ales lexicografii tind să evite cât mai mult cu putinţă marca *neologism*, dând întâietate datărilor.[2]

Alţii preferă să vorbească despre „cuvinte noi", „cuvinte recente" sau chiar „cuvinte contemporane". Menţionez, în acest sens, excelentul *Dictionnaire des mots contemporains* (nouvelle édition, 1989) al lui *Pierre Gilbert*, autorul unei alte lucrări similare: *Dictionnaire des mots nouveaux* (care stă la baza celui citat mai înainte). Mult augmentat şi profund remaniat, primul reprezintă mai mult decât o simplă variantă îmbunătăţită a celui de al doilea. Dacă în corpul lui, se folosesc extrem de rar substantivul *néologisme* şi adjectivul *néologique*, în instructiva *Introducere* care însoţeşte acest dicţionar ele sunt evitate cu multă grijă, dar fără nici o explicaţie.

5. Dintre francezi, nici chiar reputatul lexicolog şi lexicograf *Alain Rey* nu încearcă să teoretizeze conceptul în discuţie, fiindcă (în afară de ce scrie în ROBERT, s.v. *néologisme*), mare lucru nu spune nici în glosarul care însoţeşte cunoscuta sa antologie intitulată: *La lexicologie. Lectures*, Paris, 1970. La p. 292, tot ce aflăm despre *néologisme* se reduce la: „unité lexicale sentie comme récente par les locuteurs (par son signifiant et son signifié ou par son signifié seul: *néologisme de sens*.)". În continuare se face o trimitere la Georges Matoré, *La méthode en lexicologie. Domaine français*, Paris, 1953, dar şi aici tot ce se spune despre „neologisme" se reduce la o prea modestă notă de subsol, pe care o reproduc cu maximă fidelitate: „Nous entendons ce mot, nous le répétons, dans un sens large englobant à la fois les néologismes de forme et les néologismes de sens" (vezi MATORÉ, p. 66, nota nr. 4). Precum se vede, nici de astă dată nu sunt măcar amintite *neologismele afixale* sau *afixele neologice* (care pot fi *prefixe* sau *sufixe*), apoi *afixoidele* care, în imensa majoritate a cazurilor sunt neologice (pentru că provin din greaca veche sau din latină) şi nici *neologismele frazeologice* (numite încă şi *frazeologisme neologice*), destul de numeroase în mai toate limbile europene.

6. Din cât sunt informat, nici în engleza (britanică sau americană) nu există un studiu în care să fie teoretizată problema atât de dificilă, de complexă şi de controversată a neologismului. Unii autori vorbesc, desigur, despre *împrumuturi* de diverse feluri, dar evită să le spună *neologisme* chiar când acestea sunt recente. Astfel, *Leonard Bloomfield*, în fundamentala sa lucrare *Language* consacră împrumutului lexical trei capitole intitulate: „Cultural Borrowing", „Intimate Borrowing" şi „Dialect Borrowing", dar de termenul *neologism* nu face uz nici chiar atunci când se ocupă de aşa-zisele *learned words*, prin care traduce frc. *mots savants* (vezi BLOOMFIELD, 1966, p. 491 şi urm.). Aş mai adăuga că nici în unele dicţionare de termeni lingvistici conceptul de *neologism* nu se bucură de o definiţie satisfăcătoare sau de cele mai potrivite exemplificări. Iată ce scriu, de pildă, R.R.K. Hartmann şi F.C. Stork despre *neologism* în al lor *Dictionary of Language and Linguistics* (London, 1973, p.150): „A newly coined word or phrase which has not yet received general acceptance, e.g. *boatel* from *boat* and *hotel* by analogy with *motel* (<*motor* and *hotel*)". Trebuie remarcat, mai întâi, că *motel* nu este o contaminaţie sau încrucişare între *motor* şi *hotel* pentru bunul motiv că cele două substantive nu au nimic comun din punct de vedere semantic. De multă vreme se ştie că două cuvinte se pot atrage şi încrucişa numai dacă sunt sinonime sau măcar înrudite semantic, iar (mult mai rar) dacă sunt antonime. În primul caz vorbim despre o „contaminaţie prin atracţie sinonimică" sau semantică (de pildă *a vrea* + *a voi* = *a vroi, cârtiţă* + *hârciog* = *cârciog, prispă* + *pridvor* = *prisvor* etc.). În al doilea caz e vorba despre o „contaminaţie prin atracţie antonimică" (de exemplu lat. *gravis* „greu" + *levis* „uşor" a dat naştere variantei *grevis* din care a rezultat rom. *greu*). Engl. *motel* nu se explică prin contaminaţie, ci printr-un anumit gen de compunere, care trebuie invocată şi pentru explicarea lui *boatel*.

La început s-a spus şi chiar s-a scris *motorists' hotel*, care înseamnă „hotel pentru automobilişti". Combinându-se segmentul iniţial (*mo-* sau *mot-*) din primul substantiv cu finalul *–tel* (sau numai *–el*) din *hotel* a rezultat *motel*, devenit rapid un termen internaţional. Revenind la *boatel*, putem spune că ne aflăm în faţa unui compus prin abreviere, care figurează în vreo zece dicţionare englezeşti şi americane dintre cele mai importante. Dacă adăugăm că acelaşi compus cunoaşte şi varianta simplificată *botel* (de asemenea înregistrată de unele dicţionare)[3] şi că în SUA a devenit de multă vreme un termen aproape uzual, nu mai putem spune că nu a primit încă „aprobarea (sau acceptarea) generală". Pe de altă parte, ce înseamnă „general acceptance" şi cum poate fi ea stabilită în cazul unui neologism? Mi se pare clar că cei doi autori n-au găsit cea mai bună definiţie a neologismului şi că nici n-au reflectat prea mult asupra acestui concept. În mod evident, ei mai săvârşesc şi eroarea de a considera neologisme numai cuvintele şi expresiile nou create (se înţelege că în interiorul unei limbi date), nu şi pe cele recent împrumutate sau calchiate după modele străine, cum mi se pare foarte firesc. În definitiv şi acestea sunt (ori pot fi) tot nişte „noutăţi", care, uneori, au o importanţă cel puţin tot atât de mare ca formaţiile proprii unei limbi, iar cazul românei este, din acest punct de vedere, printre cele mai concludente. Afirmaţia este, desigur, valabilă şi pentru alte limbi, iar celor care uită ori nu cunosc încă importanţa împrumuturilor lexicale e bine să le amintim memorabilele cuvinte ale lui *Kristofer Nyrop* care afirma acum aproape trei sferturi de veac:

> „Il est toujours intéressant d'étudier dans une langue les éléments étrangers. Ils nous révèlent tant de choses à la fois sur la nation qui fournit et sur celle qui

emprunte! On n'exagère pas beaucoup en disant qu'on pourrait écrire de grands chapitres de l'histoire du développement culturel d'un peuple rien qu'en se servant des mots étrangers auxquels il a donné droit de cité" (vezi NYROP, 1934, p.68).

Aceluiaşi învăţat îi datorăm şi o altă observaţie la fel de pătrunzătoare şi referitoare chiar la neologisme, pe care o face în *Introducerea generală* la celebra sa *Grammaire historique de la langue française* (p.3): „Qu'il s'agisse d'une découverte scientifique, d'un progrès industriel, d'une modification de la vie sociale, d'un mouvement de la pensée, d'une manière nouvelle de sentir ou de comprendre, d'un enrichissement du domaine moral, le néologisme est impérieusement demandé, et tout le monde crée des mots nouveaux, le savant aussi bien que l'ignorant, le travailleur comme le fainéant, le théoricien comme la praticien". Capacitatea limbii de a satisface această nevoie vitală a vorbitorilor este, de fiecare dată, nelimitată.

7. În continuare îmi propun să arăt (fie şi pe scurt) care este situaţia neologismelor în germană, adică într-o limbă care a împrumutat, cândva, foarte mult din franceză şi din italiană sau chiar din spaniolă, apoi a devenit refractară faţă de împrumuturi în secolul al XIX-lea (preferând calcul şi creaţiile proprii mai ales prin compunere). Cum era şi de aşteptat, după al doilea război mondial, în fosta R.F.G. s-a manifestat puternic influenţa englezei americane, iar în germana din R.D.G. au apărut împrumuturi şi calcuri după modele ruseşti. Având în vedere că germana dispune de un mare număr de unităţi lexicale (după unele statistici aproximativ *400.000* de cuvinte), iar unele împrumuturi (inclusiv din latină) sunt vechi sau foarte vechi, problema neologismelor şi mai ales diferenţierea lor de celelalte lexeme ale limbii constituie şi aici o dificultate adeseori greu de depăşit. Fiind un termen internaţional, *neologism* există, fireşte, şi în germană, dar el are forma *Neologismus* şi nu se întrebuinţează nici pe departe atât de mult ca în română.

Pentru a face distincţia între ceea ce este 'nou' şi ceea ce este 'vechi' şi bine asimilat de limbă, germana dispune de doi termeni (*Lehnwort* şi *Fremdwort* „cuvânt străin"), ultimul fiind preferat lui *Neologismus*. O dovadă în acest sens este însuşi faptul că un mare dicţionar care înregistrează aproape toate neologismele acestei limbi (în număr de circa 100.000) se cheamă **Das Große Fremdwőrterbuch**, Dudenverlag, Mannheim – Leipzig – Wien – Zurich, 1994. Este important de subliniat că prin aşa-zisele *Lehnwörter* specialiştii germani înţeleg nu numai cuvinte împrumutate mai de mult, ci şi perfect integrate limbii împrumutătoare, adică adaptate la sistemul ei fonetic şi morfologic. O asemenea condiţie este satisfăcută, de pildă, de unele împrumuturi mai vechi din latină, pe care nici un vorbitor al limbii germane nu le mai simte ca străine: *Fenster* 'fereastră' (<lat. *fenestra*), *Mauer* 'zid' (lat. *murus*), *Pforte* 'poartă' (<lat. *porta*), *Wein* 'vin' (<lat. *vinum*), *Ziegel* 'ţiglă' (lat. *tegula*) şi multe altele.

Spre deosebire de acestea, următoarele substantive sunt considerate *Fremdwőrter* (adică neologisme sau şi mai exact spus „cuvinte străine"): *Ästhetik, Banderole, Conurbation, Destinatär, Elektronik, Engineering, Fundamentalismus, Idee, Independenz, Kombinat, Lokalität, Logopädie, Makrobiotik, Nation, Natur, Olympiade, Poliklinik, Politik, Polygamie, Spray, Statistik, Universität, Vibration, Zentauer* 'centaur', *Zoologie* etc. Vechimea unui cuvânt nu este întotdeauna foarte importantă în încercarea de a deosebi un *Fremdwort* de un *Lehnwort*. Astfel, substantivul **Bibliothek** (atestat în germană încă din

1500) este înregistrat în dicționarul citat şi deci considerat un termen străin (vezi discuția de la p. 17), întrucât şi-a păstrat scrierea originară. Spre deosebire de acesta şi de altele, **Film** şi **Sport** (care sunt împrumuturi mult mai recente din engleză) intră în categoria aşa-ziselor *Lehnwőrter*, fiindcă au fost perfect asimilate (adică adaptate din toate punctele de vedere). Cam acelaşi lucru s-a petrecut, spre exemplu, în franceză cu anglicismul *match*, care datează în această limbă din prima jumătate a secolului al XIX-lea (vezi ROBERT, s.v.). Cu timpul el a devenit atât de familiar vorbitorilor francezi, încât nici unul dintre ei nu mai are sentimentul că întrebuințează un cuvânt străin (asigurările vin din partea lui DEROY, 1956, p. 17).

II. NEOLOGISMELE LIMBII ROMÂNE

1. Conform datelor aproximative şi provizorii ale unei statistici la care lucrez de foarte multă vreme există în româna contemporană cel puțin **50.000** de neologisme lexicale sigure, fără a socoti şi unii termeni tehnico-ştiințifici de prea strictă specialitate, unele creații lexicale greşite sau efemere, precum şi unele anglicisme, franțuzisme, italienisme sau hispanisme care, deocamdată, sunt foarte slab atestate şi nici nu par să răspundă unor necesități stringente ale procesului de comunicare. Este de la sine înțeles că cifra aproximativă şi provizorie indicată poate fi oricând augmentată prin aplicarea unor criterii de selecție mai puțin riguroase. Ea n-ar putea fi însă în nici un caz diminuată decât dacă s-ar porni de la o altă concepție privitoare la neologismele româneşti, nu de la cea pe care o considerăm definitiv impusă în lingvistica noastră mai ales prin Dicționarul Academiei (serie veche) coordonat de Sextil Puşcariu. Acelaşi mare lingvist clujean este şi cel care a scris multe pagini remarcabile despre neologismele româneşti subliniind că acestea au schimbat aspectul limbii noastre „mai mult decât se admite de obicei încadrând-o din nou în spiritualitatea romanică şi îndepărtând-o de comunitatea <balcanică>, în care o înglobase mai ales cultura ce ne venea din Bizanț” (vezi *Limba română*, vol. I, p. 415).

Tot despre neologisme s-a mai spus că ele constituie lexicul culturii noastre moderne, pe care Eugen Lovinescu o lăuda, fiindcă are ceea ce el numea „vocația sincronizării”. Într-adevăr, după reluarea contactului cu latinitatea şi cu romanitatea occidentală (de care am fost izolați timp de peste **1000** de ani) româna şi-a îmbogățit vocabularul cu un număr uriaş de neologisme față de care a rămas extrem de receptivă şi în epoca actuală. Fără nici o exagerare se poate spune că mai ales împrumuturile neologice de origine latino-romanică sunt cele care au schimbat fizionomia lexicală a limbii române şi tot ele sunt cele care ne permit astăzi să exprimăm absolut orice, începând cu cele mai fine nuanțe ale gândirii şi sensibilității noastre şi terminând cu ultimele cuceriri ale geniului uman. Dată fiind excepționala importanță a acestui compartiment al vocabularului românesc, o discuție referitoare la controversatul concept de **neologism** mi se pare deosebit de utilă din cel puțin două motive.

Lăsând la o parte faptul că neologismele constituie cel puțin o treime din vocabularul românesc contemporan, e bine să se ştie şi să se înțeleagă că sensul acestui concept este la noi destul de diferit de cel pe care îl cunoaştem din lingvistica generală. În al doilea rând, deşi consfințit oarecum mai ales prin tradiția noastră lexicografică, sensul conceptului în discuție a rămas insuficient de cunoscut nu numai unui public mai larg de intelectuali, ci chiar unor specialişti, lingvişti şi lexicografi.

2. Etimologic vorbind, prin **neologisme** înțelegem cuvintele nou apărute într-o limbă oarecare, indiferent dacă acestea sunt împrumuturi ori sunt creații interne ale limbii respective (cum bine subliniază și Al. Graur în prefața la prima ediție a *Dicționarului de neologisme*, ai cărui autori sunt Florin Marcu și Constant Maneca). În ultimă analiză, termenul **neologism** (împrumutat din fr. **néologisme**) este format pe baza a două elemente de origine grecească, și anume: adj. **neos** 'nou' + subst. **logos**, care, în cazul de față înseamnă „cuvânt". După cum este și firesc, calitatea de cuvânt nou se pierde cu timpul, iar ceea ce a fost, cândva, un neologism devine un termen de uz general, iar, din diverse motive, se poate chiar arhaiza. Așa s-a întâmplat cu multe turcisme și grecisme, dintre care cităm pe următoarele: **agă, pașă, caimacam** 'locțiitor de domn', **capuchehaie** 'reprezentant al domnitorilor români pe lângă Poarta otomană' sau **diată** 'testament', **epistat** 'polițai', **catagrafie** 'inventar' și 'recensământ', **politíe** (cu sensul de 'oraș') și multe altele, pe care le-am împrumutat în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea din neogreacă. Spre deosebire de acestea, împrumuturile lexicale de origine latino-romanică nu-și pierd calitatea de neologisme în limba română decât dacă încetează de a mai fi folosite. În aceeași situație se află și unele împrumuturi pe care le-am făcut mai întâi din greacă și apoi din latină ori din limbile occidentale. Devenind cuvinte internaționale și fiind termeni de cultură și de civilizație, aceste împrumuturi continuă să rămână neologisme din punctul de vedere al lingvisticii românești, deși unele dintre ele au în limba noastră o vechime de cel puțin două secole. Cităm dintre cele cu etimologie multiplă, care (sub o formă adeseori învechită) ne-au venit mai întâi din neogreacă: **analiză, caracter, dietă, fiziologie, ipohondrie, lampă, letargie, magnet, organism, ortografie, reumatism, telescop, teorie** sau **filozof** și **filozofie** (atestate pentru prima oară în scrierile mitropoliților Varlaam și Dosoftei). Tot în secolul al XVII-lea și anume în Biblia de la București (tipărită în anul 1688) este atestat pentru prima dată, **patrie**, pe care noi îl considerăm neologism cu atât mai mult cu cât, sub o formă aproape identică, el este prezent în principalele limbi romanice: fr. **patrie**, it. **patria**, span. **patria** și port. **patria** (toate împrumutate din lat. **patria**, care explică și rom. **patrie**). Pe bună dreptate I.A. Candrea îl consideră neologism și pe **coroană** (dubletul etimologic al lui **cunună**), scriind la etimologia celui dintâi: „neol. din lat. **corona**, care apare la scriitori cu începere din veacul al XVIII-lea" (vezi CADE, p. 338, col.1). Chiar dacă are o vechime de peste 300 de ani[4] și ne-a intrat în limbă prin mijlocire ungurească sau slavă (cum se precizează în DA, tom II, p. 804, col. 1), noi îl considerăm pe **coroană** neologism și-l opunem termenului cu adevărat popular, care este **cunună**. Acesta descinde din același etimon latinesc, dar **corona**, fiind mai întâi moștenit, a suportat acțiunea legilor fonetice care au funcționat în trecerea de la latină la română și a devenit, în cele din urmă, **cunună**. După mai bine de un mileniu, **corona** a fost împrumutat și ca neologism, iar această calitate nu și-a pierdut-o nici chiar în zilele noastre.

Într-o limbă ca franceza, de exemplu, cuvintele citate anterior au încetat de mult să mai fie neologisme, pe când la noi ele își păstrează încă acest statut și astfel le găsim calificate atât în **Dicționarul Academiei** sau în DN_3 etc., cât și în unele lucrări de specialitate.[5] Calitatea de neologisme le-o conferă nu numai pătrunderea lor târzie în limbă, ci și apartenența la fondul lexical internațional sau faptul că denumesc noțiuni de cultură (mai ales spirituală). Pe de altă parte, fiind împrumutate și din latină sau din limbile

occidentale, ele şi-au modificat uşor aspectul fonetic, îndepărtându-se de etimonurile greceşti şi apropiindu-se de forma pe care o au astăzi corespondentele lor latino-romanice, iar, mai rar, chiar germanice. Să se compare, de pildă, variantele învechite şi explicabile prin neogreacă (**analizis, haractir, fiziologhie, lambă** etc) cu actualele forme literare citate mai sus.

3. Aşa cum sunt ele înţelese în lingvistica românească, neologismele caracterizează mai ales vorbirea oamenilor instruiţi şi cultivaţi. Afirmaţia aceasta trebuie completată cu precizarea că, în special în secolul al XX-lea, neologismele au pătruns şi continuă să pătrundă masiv în varianta populară a limbii unice naţionale datorită şcolii, armatei şi presei propriu-zise sau a celei audiovizuale. Iată o listă relativ bogată de neologisme familiare, iar, uneori, chiar banale pentru vorbitorul simplu din mediul rural actual: **agricol** şi **agricultură, animal, armată, bal, birou, capital, centru, certificat, clasă, colectiv, coleg, combină, contabil, cooperativă, depozit, deputat, distra, doctor, document, elev, exemplu, exista, familie, formă, forţă, fotografie, general, guvern, idee, imediat, impune, instrucţie, instrument, jandarm, kilogram, kilometru, liber** şi **libertate, maşină, militar, minut, muzică, nervos, normă, notă, notar, obligaţie, ocupa *şi* ocupaţie, oră, ordin, parlament, pensie, perceptor, plan, plantă, practic, primar, prefect, problemă, producţie, profesor, program, radio, recensământ, recoltă, reformă, restaurant, secretar, senator, serviciu, special, social, soldat, taxă, telefon, telegramă, televizor, vacanţă, vaccin, viteză** şi multe altele, pe care spaţiul nu-mi permite să le menţionez[6].

Este important de remarcat că, deşi relativ vechi în limbă şi de multe ori perfect asimilate de vorbitorul popular, astfel de cuvinte continuă să rămână neologisme pentru simplul motiv că reprezintă împrumuturi latino-romanice şi, mai rar, germanice, care au pătruns în română după reluarea contactului cu latinitatea şi cu romanitatea occidentală, aşadar când a început şi procesul de modernizare a limbii noastre. Fără nici o exagerare, se poate spune că, mai ales către sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în tot cursul veacului următor, româna a dovedit o remarcabilă capacitate de asimilare a neologismelor (îndeosebi romanice), iar această însuşire esenţială continuă să o păstreze şi în zilele noastre. Câteva dintre substantivele incluse în lista de mai sus aparţin chiar vocabularului fundamental, unde au o poziţie solidă, ceea ce nu le privează (cum cred unii) de calitatea de neologisme. E vorba de: **doctor, familie, maşină, muzică, radio, telefon** etc.

4. Din cele spuse până aici nu trebuie să se înţeleagă că toate neologismele româneşti sunt împrumuturi din latină şi din limbile occidentale (în primul rând din franceză, care a fost şi continuă să fie principala noastră furnizoare de termeni neologici). Deşi sunt mai vechi în limbă, câteva împrumuturi din neogreacă pot fi şi ele acceptate printre neologisme, întrucât sunt termeni internaţionali. Mă refer la **haos, flegmă, holeră** şi **cangrenă, tifos** (pentru care vezi URSU, 1962), dar şi la **tiran** sau **tipografie** (existente în vreo zece limbi europene).

5. Tot neologisme trebuie considerate şi unele formaţii interne ale limbii române, însă cu condiţia ca ele să rezulte din combinarea a două elemente formative neologice (ca în cazul lui **apoetic**, format din prefixul **a-** + adjectivul **poetic**, împrumutat din franceză)

sau să conţină în structura lor măcar un element constitutiv neologic. Astfel, o serie de derivate cu ajutorul prefixului negativ **ne-** (de origine slavă) pot fi şi ele considerate neologisme dacă afixul amintit se adaugă la teme neologice: **nefavorabil, nelegitim, neagresiune** etc. Întrucât **favorabil, legitim** şi **agresiune** au statut de neologisme, pentru că sunt împrumutate din franceză, acelaşi statut îl capătă şi derivatele care provin de la ele (indiferent de originea şi vechimea prefixului care li se adaugă). Într-o situaţie similară sunt şi formaţiile de felul lui **gândirism, trăirism, sămănătorism, poporanism** etc., care denumesc curente literar-ideologice (deci nişte noţiuni culte) şi care sunt formate cu ajutorul sufixului neologic internaţional **-ism**.

6. Un tip sui-generis de neologisme româneşti sunt considerate în DN_3 (cu acceptul lui Al. Graur) acele derivate şi compuse care iau naştere prin *calchierea* sau imitarea unor modele străine uşor de identificat. De exemplu, verbul **întrevedea** este format din **între-** + **vedea** (deci din două cuvinte româneşti vechi şi arhicunoscute), însă după modelul fr. **entrevoir** a cărui structură sau formă internă o copiază. Tot aşa, **întreprinde** imită modul de formare a fr. **entreprendre, supraveghea** este creat după **surveiller, dreptunghi** este din **drept + unghi** (dar după fr. **rectangle**) ş.a.m.d. Derivatele şi compusele de acest fel nu sunt atestate mai devreme de secolul al XIX-lea (când influenţa limbii franceze asupra românei a fost copleşitoare) şi nici nu sunt inovaţii ale limbii populare. Din aceste motive li se acordă şi lor statutul de neologisme ca în DN_3, NDN şi MDN (ultimele două având ca autor numai pe Florin Marcu).

În legătură cu neologismele explicabile prin calc (mai puţine şi mai greu de acceptat decât celelalte tipuri) mi se par necesare unele precizări. Mai întâi trebuie distins între calcurile culte, livreşti sau savante şi cele populare (care nu ne interesează în discuţia de faţă). Dar nici chiar cele din prima categorie nu stau toate pe acelaşi plan. *Deznodământ*, de pildă, format după fr. *dénouement*, a fost şi a rămas un element cult, pe când *floarea-soarelui* (tot un calc savant după lat. *helianthus*)[7] a devenit ultrapopular, pentru că planta se cultivă exclusiv în mediul rural. În plan sincronic, aici nu mai poate fi vorba de un neologism.

7. În urma precizărilor făcute, este clar că un cuvânt ca **pul** (pl. **puluri**) cu sensul de 'piesă la jocul de table' nu are ce căuta în DN_3 (p. 889, col. 1). Şi mai grav e faptul că acest termen este dedus din fr. **poule**, care înseamnă 'găină', iar în limba populară 'femeie de moravuri uşoare'. Precum vedem, nu există nici o legătură de sens între fr. **poule** (care mai înseamnă 'miză la jocul de cărţi' etc.) şi cele 30 de piese rotunde folosite la jocul de table. Împrumutat de noi de la turci, jocul de table a fost practicat, iniţial, mai ales de către boierii români, dintre care unii vorbeau sau măcar înţelegeau turceşte. Asemenea altor cuvinte din terminologia acestui joc, **pul** provine şi el tot din turcă, unde îi corespunde chiar **pul** 'monedă de aramă' (vezi DLR, tom VIII, p.1745, col.1). Din ultima ediţie a **Dicţionarului de neologisme** (DN_3) mai aflăm că şi **verif** ar fi un neologism, care provine din engl. **verify**. O astfel de etimologie nu poate fi admisă, întrucât în română **verif** este un substantiv care intră în structura locuţiunii adjectivale şi adverbiale **în verif** (adică 'aşezat pieziş, în diagonală faţă de firele unei ţesături'), pe când în engleză **verify** se foloseşte ca verb şi înseamnă 'a verifica, a examina atent, a stabili un adevăr, a confirma' etc. Cuvânt de origine bulgărească, **verif** este de multă vreme cunoscut şi folosit chiar în vorbirea populară, aşa că el nu poate fi în nici un caz inclus printre neologisme şi mai ales considerat un anglicism!

Nici **cornut** nu-şi justifică existenţa în DN3 (p. 273), întrucât este, neîndoielnic, un cuvânt vechi şi popular, moştenit din latină (**cornutus**), cum rezultă, de altfel, şi din cele mai bune dicţionare româneşti (vezi în special DA, tom II, p. 802 şi CDDE, p. 62, col. 1). Din păcate, acelaşi adjectiv şi substantiv (bine atestat în vorbirea populară şi prezent chiar în balada „Mioriţa") a fost menţinut ca neologism şi în MDN (p. 224), de unde va trebui să dispară la o nouă ediţie a acestui dicţionar.

8. În unele lucrări lexicografice româneşti mai descoperim şi alte inexactităţi sau ciudăţenii referitoare la neologisme, dar spaţiul nu-mi permite să le citez pe toate. Astfel, în DLRM (p. 706), **rege** este considerat un cuvânt moştenit şi anume un continuator al lat. **rex, -gis**, pe când **regină** este privit ca un împrumut neologic (din lat. lit. **regina**). În realitate, amândouă aceste substantive stau pe acelaşi plan, adică sunt, indiscutabil, neologisme de provenienţă latină.

9. Asemenea dicţionarelor, manualele şcolare conţin şi ele destule greşeli referitoare la neologisme, chiar dacă spaţiul rezervat acestora este foarte redus. Unii autori nu recunosc întotdeauna un cuvânt neologic, pentru că nu sunt suficient de familiarizaţi cu „legile fonetice" care au acţionat în trecerea de la latină la română. Numai aşa se explică faptul că unul dintre aceşti autori îl trece pe **dens** printre cuvintele „moştenite" din latină (şi anume din **densus**), când se ştie că din adjectivul latinesc amintit a rezultat, în mod normal, rom. **des** (cuvânt vechi şi popular). Împrumutat pe cale savantă în secolul al XIX-lea, acelaşi adjectiv latinesc **densus** a devenit în româneşte **dens**, pentru că grupul consonantic **-ns-** nu a mai fost redus la **-s-** ca în cuvintele din fondul vechi al limbii. Precum vedem, vechiul **des** şi neologismul **dens** formează un interesant „dublet etimologic" care trebuie pus alături de **chiar-clar, întreg-integru, drept-direct, subţire-subtil** ş.a.m.d.

Dintr-un manual (care se adresează candidaţilor la examenul de bacalaureat şi de admitere în învăţământul superior) aflăm că **steag** este un neologism de origine rusească, pe care autorul îl grupează împreună cu **activist, izbă** şi **sputnic** (ultimul devenit internaţional). Din moment ce **steag** este un cuvânt vechi şi popular, bine atestat încă din secolul al XVI-lea şi fără o provenienţă latino-romanică sau germanică, el nu mai poate fi considerat astăzi un neologism. **Steag** nu este nici un cuvânt internaţional, iar în ceea ce priveşte originea lui, aceasta nu este rusească, ci slavonă (vezi DLR, tom. X, partea a 5-a, p. 1556, unde se corectează etimologia dată cuvântului în DEX şi în DLRM, s.v.).[8]

10. Cu regret trebuie să spun că nici unele lucrări de specialitate mai pretenţioase nu sunt scutite de erori pe care ar fi greşit să le motivăm printr-o concepţie mai largă asupra neologismelor. Astfel, într-o carte de „stilistică funcţională a limbii române" (care s-a bucurat de vreo zece recenzii şi prezentări elogioase) sunt trecute printre neologismele care au pătruns în producţiile populare: verbul **a se căsători** (un vechi derivat de la **căsător**, care a dispărut din limbă şi care însemna 'om căsătorit', 'soţ'), apoi **curmală** (refăcut din **curmale**, pluralul mai vechiului **curma** de origine grecească şi turcească), **diavol** (împrumutat din slavă şi acolo din greacă), **a locui** (provenit din mai vechiul **a lăcui**, care este de origine maghiară şi care a fost modificat după **loc**), **soţie** (un vechi derivat de la **soţ**, iar acesta provenit din lat. **socius** 'tovarăş') şi chiar **creier**, asupra căruia nu există nici măcar cea mai mică îndoială că este un cuvânt moştenit din latină.[9] Tot păstrat din latină

este şi verbul **a cugeta**, care continuă lat. **cogito, -are.** Deşi el este foarte bine atestat în limba veche, îl vedem, totuşi, strecurat printre neologisme într-o prelegere ţinută la Sinaia în faţa străinilor şi consacrată vocabularului românesc contemporan.

În mod surprinzător, chiar şi pe **timp** (care este urmaşul lat. **tempus**) l-am întâlnit citat ca „neologism împământenit" alături de **diviziune, acţiune *şi* spectacol**. Că **timp** are unele sensuri moderne împrumutate de la fr. **temps** (el însuşi un continuator al lat. **tempus**) este foarte adevărat, însă aceasta nu înseamnă că în totalitatea lui cuvântul e un neologism şi că el poate fi pus alături de cele trei substantive citate. În altă parte şi fără nici un temei, sunt considerate neologisme: **aprod, cărămidă, fitil, macaz, serbare** etc., ceea ce înseamnă că încă unui cercetător nu-i este suficient de clar conceptul de care ne ocupăm.[10]

III. CONSIDERAŢII FINALE

1. Numărul greşelilor de felul celor pe care le-am semnalat până aici este atât de mare, încât s-ar putea umple cu ele câteva zeci de pagini. Din nefericire, ele nu lipsesc nici din lucrările unor lingvişti reputaţi, cum se întâmplă, de pildă, cu *dezamăgire*, cu *rasă* (de postav negru), cu *guler* şi *catifea*. Întâlnite în „Scrinul negru" de G. Călinescu (împreună cu alte elemente neologice reale), cele patru ar fi şi ele nişte „neologisme de origine latină şi romanică occidentală".[11] Dacă ne referim, spre exemplu, la *rasă*, termenul a fost, cândva, neologism, dar el şi-a pierdut această calitate asemenea tuturor slavonismelor care mai există în limba română. Aceeaşi soartă au avut-o şi împrumuturile din turcă, maghiară, bulgară, sârbo-croată, ucraineană şi chiar neogreacă (exceptându-le pe cele devenite internaţionale). Iată de ce am fost uimit aflând despre existenţa unui **Mic dicţionar de neologisme** (apărut la editura privată „Iriana" în 1994) în care sunt înregistrate, printre altele, „neologisme" ca: *habotnic, haimana, haină, hal, halat, halcă, hamal, hanger, hap, harababură, hatâr, havuz, haz, hâtru, heleşteu, hotar, humă, huzur* etc. Precum se vede, n-am citat din acest opuscul (recomandat de unii profesori elevilor) decât exemple începătoare cu litera *h*, dar ele sunt suficiente pentru a înţelege că cei patru autori care au realizat acest „original" dicţionar n-au nici măcar cea mai vagă idee despre adevăratele neologisme româneşti.

2. O lucrare lăudabilă prin bogatul material pe care îl conţine şi, într-o oarecare măsură, chiar prin concepţia care îi stă la bază este **Marele dicţionar de neologisme** (MDN) realizat de Florin Marcu şi citat de asemenea, în bibliografie.[12] Numeroase observaţii (mai ales de amănunt) se pot face, desigur, şi în legătură cu această impresionantă lucrare lexicografică, rezultat al unor vechi preocupări şi al unei munci eroice. Aici nu mă voi referi decât la o serie de cuvinte precum: **câmp, cerc, fus, legumă, mişcare** etc., despre care eu însumi am afirmat şi am demonstrat că şi-au îmbogăţit conţinutul semantic cu unele sensuri neologice calchiate, cel mai adesea, după franceză. Aceasta nu înseamnă însă că ele sunt neologisme lexicale şi că trebuie înregistrate într-un dicţionar ca MDN. Dacă ne referim, de pildă, la subst. *legumă*, aflăm chiar din DA că el este moştenit din latină (<*legumen*) şi că e bine atestat în limba veche şi populară. De la el s-a format chiar un verb *a legumi* (considerat în DEX regional). Sub influenţa frc. *légume*, rom. *legumă* s-a îmbogăţit cu sensul nou de 'persoană bolnavă aflată într-o stare vegetativă

cronică' (sens calchiat în franceză după engl. *vegetable*; cf. ROBERT, s.v. légume). Precum vedem, *legumă* nu poate fi socotit, în totalitatea lui, un neologism explicat, pe deasupra, exclusiv prin lat. *legumen* (ca în MDN, s.v., de unde mai aflăm, printre altele, că şi verbul **a ura** este tot neologism din lat. *orare*). Deşi ar putea părea de prisos, precizez că neologismele exclusiv *semantice* trebuie separate cu grijă de *neologismele lexicale*, singurele care trebuie înregistrate într-un dicționar ca MDN, întrucât numai în cazul lor atât forma sonoră, cât şi conţinutul semantic (sau, în alţi termeni, *semnificantul* şi *semnificatul*) au în întregime caracter neologic.

3. În încheiere subliniez încă o dată că „marea problemă a neologismelor" (cum o considera şi CAPIDAN, 1934, p. 41) trebuie studiată cu multă atenţie, pentru că este de o mare importanţă şi complexitate. Reamintesc că neologismele formează cel puţin o treime din lexicul românesc contemporan, că prin ele se ilustrează cel mai bine contactul dintre limbi şi că tot ele constituie o problemă de cultură, iar, în cazul limbii noastre şi în ultimă analiză, chiar o condiţie a culturii. Graţie neologismelor, în primul rând, româna s-a modernizat în cel mai înalt grad, devenind o limbă de cultură capabilă să dea expresie celor mai înalte dintre gândurile şi sentimentele noastre. De aceea este de mirare că în învăţământul de cultură generală, ca şi în cel filologic superior (inclusiv din capitala ţării) nu se acordă suficientă atenţie acestui important sector al lexicului românesc modern şi contemporan.

NOTE

---

[1] Întrucât o listă completă a autorilor pe care îi am în vedere este extrem de greu (dacă nu chiar imposibil de alcătuit), citez numai câteva nume dintre cele mai cunoscute în ordine strict alfabetică: BALLY (1944), BLOOMFIELD (1966), GLEASON (1969), HJELMSLEV (1966), JESPERSEN (1964), LYONS (1995), MARTINET (1970), MATORÉ (1953), REFORMATSKI (1960), REY (1970), SAUSSURE (1985), VENDRYES (1921), WEINREICH (1966) etc.

[2] Referindu-se la conceptul de care ne ocupăm, cei citaţi afirmă destul de categoric: „Il s'agit donc d'un concept relatif et opératoire. Aujourd'hui, les lexicographes ont tendance à éviter le plus possible la marque *néol.* en privilégiant les datations" (vezi DUBOIS, 1994, p.322, s.v. *néologisme*).

[3] Vezi, printre altele, *The Random House Dictionary of the English Language* (ediţia din 1981) unde *boatel* (cu varianta *botel*) este astfel definit: „U.S. a waterside hotel with dock space for persons who travel by private boat" (p.164). Încă de acum trei decenii, *boatel* a fost inclus chiar într-o lucrare lexicografică bilingvă cum este marele *Dicţionar englez–român* (Redactor responsabil: Prof. Dr. Leon Leviţchi), Bucureşti, Editura Academiei, 1974, p.75, col.1.

[4] Vezi primele atestări ale cuvântului la Gheorghe Chivu, Emanuela Buză şi Alexandra Roman Moraru, **Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1992, p.155. Acelaşi dicţionar a fost consultat şi pentru primele atestări ale altor neologisme.

[5] Mă refer, în primul rând, la URSU (1962), care le înregistrează împreună cu variantele lor (vezi glosarul care însoţeşte lucrarea citată în bibliografie).

[6] Pătrunse în limba populară şi în graiurile teritoriale, multe neologisme au suferit şi continuă să sufere modificări fonetice dintre cele mai interesante şi, uneori, neaşteptate. Aceasta nu înseamnă că ele nu mai sunt neologisme din punctul de vedere al lingvisticii româneşti. Unele sunt, pe bună dreptate, înregistrate şi discutate de Stelian DUMISTRĂCEL (1978). Şi-au pierdut însă caracterul de neologisme: *lămâie, lămâiţă, magazie, orez, piper, sigur* şi altele discutate în aceeaşi lucrare, pornindu-se de la datele oferite de ALR.

[7] Cum am demonstrat într-un întreg articol publicat în SCL, nr. 5 din 1973, p. 565–568, intitulat: *Un calc lexical de structură:* **floarea-soarelui**.

[8] Profit de ocazia ivită pentru a atrage atenţia că există şi autori de manuale (ori de alte lucrări) care trec printre neologismele limbii române contemporane chiar şi împrumuturile pe care le-am făcut din slavonă, deşi acestea şi-au pierdut de multă vreme calitatea pe care au avut-o iniţial. Pe de altă parte, mulţi nu fac cuvenita distincţie între **slavonă** (limbă scrisă, literară şi de cultură) şi **slava veche** (limbă vorbită şi populară), din care noi am împrumutat cuvinte pe cale orală. Această confuzie nu domneşte însă numai în învăţământul nostru preuniversitar.

[9] Pentru exemplele citate, vezi I. COTEANU (1973), p. 105-108, iar pentru *creier*, cf. LRC, vol. II (ediţia I, p. 113 şi ediţia II-a, p.163).

[10] Vezi ampla monografie (foarte serioasă în multe privinţe) a lui Gheorghe Pop, *Elemente neologice în graiul maramureşean*, Cluj, Editura Dacia, 1971, p.180, 194, 218, 232, 233 etc. După părerea mea, nici **spirt** (de origine rusească) nu mai poate fi considerat un neologism, adică aşa cum îl socotesc B. Cazacu şi I. Fischer în studiul *Neologismele în scrierile lui Anton Pann* (pentru care vezi CILRL, vol. I, p. 48). Sub această formă el nu este un adevărat termen de cultură, este destul de vechi şi popular, iar pe plan internaţional nu s-a impus decât dubletul lui etimologic, care este **spirit** (atestat şi el de autorii citaţi tot la A. Pann)

[11] Surprinzătoarea afirmaţie se întâlneşte în volumul *Studii de istoria limbii române literare* de G. Ivănescu. Ediţie îngrijită şi postfaţă de Al. Andriescu, Iaşi, Junimea, 1989, p. 224. Vezi articolul *Limba lui G. Călinescu* (redactat după 1960).

[12] Anterior, acelaşi autor a publicat tot singur *Noul dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei, 1997.

LUCRĂRI CONSULTATE

BALLY, Charles, *Linguistique générale et linguistique française* (Seconde édition entièrement refondue), A. Francke S.A., Berne, 1944

BLOOMFIELD, Leonard, *Language*, Holt, Reinhart and Winston, New York – Chicago – San Francisco – Toronto, 1965–1966

BUDAGOV, R.A., *Introducere în ştiinţa limbii*, Traducere şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961

CAPIDAN, Th., *Limbă şi cultură*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1943

COTEANU, I., *Stilistica funcţională a limbii române*, Bucureşti, 1973

DEROY, Louis, *L'emprunt linguistique*, Paris, Société d'Édition "Les Belles Lettres", 1956

DIMITRESCU, Florica, *Dicţionar de cuvinte recente* (ediţia a II-a), Bucureşti, 1977

DUBOIS, Jean (et alii), *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Paris, Larousse, 1994

DUMISTRĂCEL, Stelian, *Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978

GALDI, Ladislas, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain a l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939

GLEASON, H.A., *Introduction à la linguistique* (traduction de Françoise Dubois – Charlier), Paris, Libraire Larousse, 1969

GRAUR, Alexandru, *Neologismele*, în „Revista Fundaţiilor", nr. 8 din 1937

GUILBERT, Louis, *La créativité lexicale*, Paris, Larousse, 1975

HJELMSLEV, Louis, *Le langage. Une introduction*, Paris, 1966

HRISTEA, Theodor, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968

IORDAN, Iorgu, *Limba română actuală. O gramatică a greşelilor* (ediţia a II-a), Bucureşti, Editura SOCEC, 1948

JESPERSEN, Otto, *Language. Its Nature, Development and Origin*, New York, 1964

LYONS, John, *Introducere în lingvistica teoretică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1995

MARCU, Florin, *Marele dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura SAECULUM I.D., 2000

MARTINET, André, *Elemente de lingvistică generală*, Traducere şi adaptare la limba română de Paul Miclău, Bucureşti, 1970
MATORÉ, Georges, *La méthode en lexicologie. Domaine français*, Paris, Marcel Didier, 1953
MUNTEANU, Ştefan şi Vasile D. ŢÂRA, *Istoria limbii române literare* (ediţia a II-a), Bucureşti, 1983
NICULESCU, Alexandru, *Individualitatea limbii române* (vol. II: „Contribuţii socioculturale"), Bucureşti, 1978
NYROP, Kristofer, *Linguistique et histoire des moeurs*, Paris, 1934
PUŞCARIU, Sextil, *Études de linguistique roumaine* (capitolul "Au sujet des néologismes"), Cluj – Bucureşti, 1937
PUŞCARIU, Sextil, *Limba română* (vol. I: *Privire generală*), Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1940
REFORMATSKI, *Vvedenie v iazâkoznanie*, Moscova, 1960
REY, Alain, *La lexicologie. Lectures*, Paris, Klincksieck, 1970
SAUSSURE, Ferdinand de, *Cours de linguistique générale*, Édition critique préparée par Tullio de Mauro, Paris, Édition Payot, 1985
URSU, N.A., *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1962
VENDRYES, Joseph, *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, Paris, 1921
WEINREICH, Uriel, *Languages in Contact. Findings and Problems*. Fourth Printing, London – The Hague – Paris, 1966

LE CONCEPT DE NÉOLOGISME
(concernant particulièrement le roumain)

Résumé

L'auteur constate tout d'abord que le problème de *l'emprunt lexical* a été bien étudié en roumain et dans les autre langues de culture européennes, mais le concept de *néologisme* n'a pas beaucoup préoccupé ceux qui ont étudié le langage humain, en général, et le vocabulaire, en particulier. Après une succincte comparaison avec le français, l'anglais et l'allemand concernant les néologismes, on constate que dans la linguistique roumaine le concept en question s'est beaucoup éloigné de son acception étymologique (*néologisme* = 'mot nouveau' <grec. *neos* 'nouveau, neuf' + *logos* 'mot, discours').

Comme termes qui désignent obligatoirement des notions de culture intelectuelle et de civilisation et qui ont souvent un caractère international, beaucoup de néologismes roumains datent du XVIIIe et XIXe siècles (si non plus tôt). Ils sont des emprunts d'origine occidentale, des éléments qui proviennent de la terminologie scientifique et technique (dont les radicaux sont grecs et latins), des calques savants de structure morphématique ainsi que des *certaines* formations roumaines par préfixation, suffixation et composition. Une bonne partie de l'article est consacrée aux fautes d'interprétation existantes dans quelques travaux scientifiques et dans les dictionaires roumains contenant des néologismes.

Quelques précisions supplémentaires sont faites dans les *considérations finales*, où est soulignée encore une fois l'importance des néologismes pour la culture roumaine et pour l'étude de notre langue considérée particulièrement réceptive aux emprunts néologiques.

LIMBA ROMÂNĂ DIN PERSPECTIVA INTEGRĂRII EUROPENE

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București

0. Integrarea României în Uniunea Europeană adaugă o nouă dimensiune abordării limbii române sub aspect sociolingvistic în sens larg, o „inovație" în studiul ei din acest punct de vedere putând-o constitui examinarea ei și din această perspectivă.

Asocierea în acest cadru a unor țări foarte diferite inclusiv sub aspectul limbii a pus și pune tot mai acut, pe măsura lărgirii lui, pe lângă problemele politice, economice, sociale etc., și probleme – nu mai puțin dificile – de ordin cultural și lingvistic. Limbile vehiculând viziuni parțial diferite asupra realității, neluarea lor în considerație riscă să împiedice o integrare cu adevărat profundă a țărilor în cauză.

În acest context, este firesc, credem, să ne întrebăm nu numai dacă România, ci și dacă limba română este sau nu pregătită pentru integrarea europeană și să reflectăm asupra problemelor pe care aceasta le implică, cu atât mai mult cu cât, cel puțin potrivit concepției dominante actualmente în cadrul Uniunii Europene, se consideră că limbile naționale ale statelor membre sunt și vor rămâne un factor important de îmbogățire și pe plan internațional.

1. Amintesc că Uniunea Europeană are la data elaborării prezentei lucrări 15 membri: Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Luxemburg, Marea Britanie, Olanda, Portugalia, Spania și Suedia. În organismele comunitare se folosesc în principiu 11 limbi oficiale ale Uniunii Europene (Ferréol (2001), s.v. *Limbi europene*). Acestea sunt limbile oficiale sau cooficiale ale tuturor statelor membre, dintre care unele sunt comune mai multora. Două limbi oficiale naționale nu se numără printre limbile oficiale ale Uniunii Europene: irlandeza și luxemburgheza; cea dintâi este însă recunoscută ca „limbă a tratatelor", de exemplu a proiectului viitoarei *Constituții* a Uniunii Europene. Motivele neincluderii lor printre limbile oficiale ale Uniunii Europene sunt legate, desigur, de faptul că Irlanda are două limbi cooficiale, engleza și irlandeza, iar Luxemburgul trei, engleza, franceza și luxemburgheza, precum și de statutul diferit al acestor limbi în țările respective. Irlandeza nu mai este limbă maternă decât pentru c. 60.000 de cetățeni ai Irlandei, în timp ce engleza este prima limbă a majorității populației (Sala, Vintilă-Rădulescu (2001), 34-35, 91). Cât privește luxemburgheza, aceasta este la origine un dialect german care a dobândit o oarecare individualitate, în Luxemburg având însă un rol mult mai important germana standard și mai ales franceza, care îndeplinește cea mai mare parte a funcțiilor proprii unei limbi oficiale (Sala, Vintilă-Rădulescu (2001), 37-38, 93-94). Pentru a reprezenta țările în cauză

au fost de aceea alese ca limbi oficiale la nivelul Uniunii Europene cele comune cu alte state şi care se bucură de un mult mai mare prestigiu, inclusiv în propria ţară. Româna nu prezintă însă riscuri asemănătoare.

Din punct de vedere genealogic, limbile oficiale ale Uniunii Europene aparţin în majoritate marii familii lingvistice indo-europene: şase sunt germanice (daneza, engleza, germana, neerlandeza[1], norvegiana şi suedeza) şi patru – romanice (franceza, italiana, portugheza şi spaniola), la care se adaugă, cu restricţiile prezentate mai sus, o limbă celtică, irlandeza, şi o limbă izolată genealogic, greaca. Pentru moment nu există printre limbile oficiale ale Uniunii Europene decât o singură limbă aparţinând unei alte familii lingvistice: finlandeza, limbă uralică şi anume fino-ugrică.

Ca urmare, în Parlamentul European de la Strasbourg, pentru traducerea rapoartelor şi pentru dezbateri se operează de pe acum un mare număr de combinaţii între limbile oficiale ale Uniunii Europene, care necesită prezenţa unei întregi „armate" de specialişti în traducere simultană, de traducători şi de interpreţi poligloţi, unul din principiile Uniunii Europene fiind acela că traducerea se face numai înspre limba maternă a traducătorului. Şi la Consiliul Europei, serviciul lingvistic lărgit, cuprinzând interpreţi şi traducători, ocupă un loc foarte important.

Admiterea în 2004 a zece noi membri şi în 2007 a încă doi – în „primul val" Cehia, Cipru, Estonia, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, Slovacia, Slovenia şi Ungaria, iar în cel de-al doilea Bulgaria şi România –, va duce la o creştere considerabilă a diversităţii lingvistice în sânul Uniunii Europene, limbilor menţionate adăugându-li-se iniţial alte 9, iar în cele din urmă 11 limbi. Dintre acestea, cele mai multe sunt tot indo-europene (în „premieră" cinci limbi slave – ceha, polona, slovaca şi slovena, ulterior bulgara – şi cele două limbi baltice: letona şi lituaniana; mai târziu o altă limbă romanică, româna), alte două limbi fac parte, ca şi finlandeza, din familia uralică, ramura fino-ugrică (estona şi maghiara), iar o alta – tot în „premieră" – din familia afro-asiatică, ramura semitică (malteza, înrudită cu araba, limba cooficială a Maltei, alături de engleză).

Din faptul că „tratatul care va institui *Constituţia*" europeană va fi redactat în toate limbile enumerate, iar textele exprimate în fiecare din aceste limbi vor avea autoritate egală (*Projet* (2003), 31) se poate deduce că toate aceste limbi sunt recunoscute implicit ca limbi oficiale ale Uniunii Europene. Au, prin urmare, acest statut toate limbile oficiale ale celor 25-27 de (viitoare) state membre, cu excepţia luxemburghezei – deci inclusiv româna. Astfel, numărul limbilor oficiale ale Uniunii Europene va ajunge la 21 şi apoi la 23 sau chiar la 25 – o adevărată „provocare" a diversităţii.

Proiectul Convenţiei pentru *Constituţia Europeană* prevede că „Uniunea respectă bogăţia diversităţii sale culturale şi lingvistice şi asigură protecţia şi dezvoltarea patrimoniului cultural european" (*Projet* (2003), 4). Este stipulat, printre altele, dreptul cetăţenilor Uniunii Europene de a se adresa organelor acesteia „în una dintre limbile *Constituţiei*" şi „de a primi răspuns în aceeaşi limbă" (*Projet* (2003), 5). În partea a doua a proiectului acestei *Constituţii,* intitulată *Carta drepturilor fundamentale ale Uniunii*, se subliniază de asemenea că „Uniunea respectă diversitatea culturală, religioasă şi lingvistică" (*Projet* (2003), 25). Mesajul principal al *Zilei europene a limbilor* – cum a fost declarată, prin hotărârea Consiliului Europei, ziua de 2 septembrie – este, de altfel, „Europa este şi va fi totdeauna multilingvă".

Au fost create şi instituţii europene care îşi consacră activitatea diverselor probleme ale limbilor de pe continent, printre cele mai importante numărându-se Centrul european pentru limbile moderne de la Graz şi *European Language Council*[2] – organizaţie nonguvernamentală cu statut consultativ funcţionând pe lângă ECOSOC (Consiliul Economic şi Social al ONU), UNESCO şi Consiliul Europei.

2. La Comisia Europeană însă, din motive practice şi economice legate de operativitate şi de costurile (Brehon (1999)) traducerii lucrărilor, predomină practic încă de pe acum numai două limbi: engleza şi franceza. Celelalte instituţii comunitare înclină să vadă, şi ele, serviciile lor lingvistice ca pe un rău – necesar, desigur, dar un rău – a cărui pondere ar trebui redusă treptat, pe cât posibil. Ca urmare, nu este exclus ca în viitor numărul limbilor de lucru să fie micşorat în toate instituţiile europene. Unii se întreabă chiar de câtva timp dacă nu cumva engleza va fi limba vehiculară de mâine a Uniunii Europene (Lafont (1992)) – ca, de altfel, şi a întregii lumi!

În contrapondere, Agenţia Internaţională a Francofoniei (care susţine, fireşte, limba franceză – nu **împotriva** englezei, ci **alături** de aceasta), în parteneriat cu Luxemburgul, a lansat o campanie pentru promovarea francezei ca limbă de lucru a instituţiilor europene iniţial în trei ţări cu statut de observator în Organizaţia statelor francofone şi care vor adera la Uniunea Europeană în 2004: Cehia, Polonia şi Slovacia.

În ciuda îngrijorărilor exprimate, în diverse forumuri internaţionale de reflecţie ale societăţii civile asupra unor asemenea probleme (cum a fost cel organizat de Academia Română în octombrie 2003 la Braşov, *Penser l'Europe. Să gândim Europa. Think up Europe,* care a cuprins o primă sesiune *Limbile din Europa*[3]), concluziile sunt totuşi în general de un optimism ... bine temperat. Astfel, prevalează convingerea că mamele vor continua pretutindeni să-şi alinte copiii în propria limbă, şi nu în aşa-zisa „engleză birocratică" a instituţiilor europene – aproape un fel de *pidgin* care nu are de fapt decât puţin a face cu adevărata limbă engleză, în toată bogăţia şi frumuseţea ei!

Alegerea unei limbi vehiculare unice se dovedeşte mult mai dificilă chiar decât a fost adoptarea monedei euro, mai ales din cauza faptului că Uniunea Europeană este concepută ca o Europă a naţiunilor, în care limba continuă să reprezinte un factor esenţial al identităţii şi coeziunii naţionale şi că, cel puţin pentru anumite ţări europene – printre care şi România –, limba a jucat şi continuă să joace un rol foarte important în coagularea naţiunii şi a statului naţional.

Oricare va fi, în ultimă instanţă, hotărârea Uniunii Europene – care este, ca toată omenirea, încă de la origini, în căutarea utopicei „limbi perfecte" (Eco (2002)) –, nu este mai puţin adevărat că integrarea europeană ridică anumite probleme în ce priveşte nu numai economia, sistemele juridice, învăţământul etc. din noile state membre, ci şi limbile acestora şi vorbitorii lor.

3. Româna este o limbă **europeană** în primul rând prin situarea ei geografică, dar şi în virtutea apartenenţei ei la marea familie lingvistică indo-europeană. Situaţia ei de singură reprezentantă actuală a latinităţii în Estul Europei îi conferă un interes deosebit, recunoscut şi de specialiştii străini. Mai mult decât atât, după părerea lui Alf Lombard (1974, VII), româna este una dintre **marile** limbi europene atât din punctul de vedere al

numărului de vorbitori, cât şi din acela al **importanţei** sale pe plan nu numai ştiinţific, ci şi literar şi chiar practic.

Într-adevăr, românii reprezintă cea mai mare naţiune a sud-estului european, numărul total al vorbitorilor limbii române fiind apreciat în general la c. 29 de milioane, din care 20 de milioane, adică 90% din populaţia ţării (Avram, 2001) o vorbesc ca limbă maternă în România. Româna are, astfel, mai mulţi vorbitori decât multe alte limbi din Uniunea Europeană prezentă şi viitoare, şi anume decât bulgara, ceha, daneza, estona, finlandeza, greaca, irlandeza, letona, lituaniana, luxemburgheza, malteza, neerlandeza, norvegiana, portugheza din Portugalia, slovaca şi suedeza.

Ca şi alte câteva limbi din cadrul Uniunii Europene actuale şi viitoare, româna are şi atuul de a nu fi limitată la un singur stat, fiind şi limba naţională şi oficială – chiar dacă, în tradiţia sovietică, este numită din nou *limbă moldovenească* (Vintilă-Rădulescu (2004)) – a Republicii Moldova, stat de asemenea cu aspiraţii europene, unde este limba maternă a circa trei milioane de locuitori. Româna este vorbită ca limbă maternă şi de aproximativ un milion şi jumătate de persoane în statele din zonă membre actuale sau viitoare ale Uniunii Europene (Bulgaria, Grecia, Ungaria ş.a.) şi de imigranţi în diferite alte state europene (Austria, Franţa, Germania, Suedia ş.a.)[4]. Româna este deci o limbă europeană nu numai la scară regională, ci, într-o anumită măsură, chiar la scară continentală.

Dacă avem în vedere limba română în ansamblul ei, incluzând cele trei varietăţi sud-dunărene, este de menţionat faptul că acestea se numără printre idiomurile europene considerate în pericol, care figurează, printre altele, în *UNESCO Red Book of Endangered Languages* elaborată între 1993 şi 1999 de Tapani Salminen (tasalmin@cc.helsinki.fi). Integrarea europeană a noi state în care româna, inclusiv aceste varietăţi ale ei, este vorbită ca limbă minoritară îi va aduce, sperăm, în aceste ţări un statut mai favorabil decât până acum.

Ca urmare a acelei *spiccata individualità* a românei în cadrul romanităţii, după expresia lui Matteo Bartoli (1940), existenţa ei este foarte importantă, întrucât îmbogăţeşte considerabil diversitatea lingvistică şi, deci, culturală a peisajului european. Această individualitate nu se datoreşte numai aşa-numitului „geniu" al limbii române, ci şi contactului ei cu numeroase alte limbi europene. Faptul că româna a întreţinut relaţii reciproce cu numeroase limbi europene îi conferă o poziţie „strategică" (similară aceleia a României înseşi în zonă) printre limbile Uniunii Europei şi ar permite – reluând în alt sens metafore curente în lingvistică – caracterizarea ei ca o „limbă-punte" între diverse limbi ale Uniunii Europene şi chiar ca o „răspântie" a acestora.

Amintim că Alf Lombard considera că româna este ceea ce el numea o limbă „ospitalieră", dintre limbile europene numai alte două putând fi considerate astfel: engleza şi albaneza (Lombard (1969), 645). Datorită, mai ales, puternicei influenţe latino-romanice, româna literară a devenit mai mult sau mai puţin inteligibilă pentru străinii care cunosc una sau mai multe limbi romanice şi/sau latina, mai ales dacă este vorba de limbajul ştiinţei sau al presei scrise. Astfel, Alwin Kuhn (1951, 120) afirma că „infolge der zahllosen westromanischen Fremdwörter ist tatsächlich zunächst die rumänische Zeitungs- und Zeitschriftenlektüre für den der anderen romanischen Idiome Mächtigen keine Schwierigkeit mehr".

Româna a devenit, sub unele aspecte, în special în ce priveşte limbajul ştiinţific şi tehnic, dar şi acela al publicităţii, sportului, modei, industriei spectacolului, tineretului etc., mai mult sau mai puţin inteligibilă şi pentru străinii cunoscători ai limbii engleze, ca efect al influenţei anglo-americane exercitate asupra ei, cu precădere în ultimul deceniu, şi căreia, deşi suscită o anumită opoziţie, trebuie să i se recunoască şi meritele. De altfel, o mulţime de cuvinte din româna modernă sunt termeni internaţionali, unii de origine greco-latină, comuni unui mare număr de limbi.

Caracterul mai mult sau mai puţin inteligibil pentru străini al limbii române folosite în domeniile menţionate este întărit în prezent graţie tendinţei de păstrare în limba română a formei pe care cuvintele împrumutate, mai ales din engleză, o au în limba de origine, şi, chiar mai mult, de „deromânizare" a împrumuturilor mai vechi care fuseseră adaptate (precum *cnocaut, dumping, vizavi* etc.), scrise şi/sau pronunţate acum *knockout* [nokaŭt], [damping], *vis-à-vis* etc., ca în limba de provenienţă. Aceasta contribuie, pe de o parte, la recunoaşterea lor mai uşoară de către străinii cunoscători ai limbilor respective, iar, pe de altă parte, la înlesnirea inteligibilităţii pentru români a unei porţiuni din vocabularul acestor limbi.

Relaţiile dintre română şi celelalte limbi europene au fost însă, după cum se ştie, în dublu sens, ea nefiind numai o limbă „primitoare", ci şi o limbă „donatoare", pe care am putea s-o calificăm chiar drept „generoasă", întrucât a exercitat la rândul ei o oarecare influenţă nu numai asupra limbilor şi dialectelor vorbite în România, ci şi asupra limbilor vecine – cel puţin în anumită perioade. Astfel, maghiara are, în diversele ei aspecte, peste 2.000 de împrumuturi din română, şi până şi polona şi slovaca – limbi care ni se par destul de îndepărtate geografic actualmente de română – au c. 100 şi, respectiv, 25 de cuvinte provenite din română. Trebuie subliniat că româna nu oferit limbilor vecine numai termeni pastorali, cum se crede în general, ci a fost şi un factor de răspândire a unor termeni internaţionali, furnizând, de exemplu, bulgarei literare moderne numeroase cuvinte din diferite domenii ale culturii (*abonament, abonat, album, ambulanţă, batoză, broşură, bulevard, clasă, vizită, vot* etc.). Se regăsesc chiar şi în franceză, italiană etc. împrumuturi izolate din limba română, desemnând realităţi proprii României la o anumită epocă, precum *leu* (moneda) – sau, de pe vremea lui Ceauşescu, *conducător, securitate* ş.a. (Sala (2001)).

Este rolul altor specialişti de a sublinia valorile culturii româneşti în calitate de cultură europeană. Mă voi mulţumi să citez mărturia aceluiaşi lingvist, care considera literatura română drept „una dintre marile literaturi ale Europei actuale" (Lombard (1974), VIII).

În ce priveşte importanţa practică a limbii române, aceasta constă, ca pentru orice limbă, în faptul că prin cunoaşterea ei devin posibile o comunicare liberă cu vorbitorii ei şi o mai bună înţelegere a psihologiei şi a aspiraţiilor acestora. Există, bineînţeles, şi multe alte motive specifice pentru a învăţa limba română, după interesele fiecăruia.

Trebuie evidenţiat faptul că, pe plan internaţional, româna este de pe acum, alături de celelalte limbi romanice considerate „majore", una dintre cele cinci limbi oficiale ale Uniunii Latine – organizaţie internaţională care cuprinde 36 de state având ca limbă oficială sau naţională o limbă romanică şi din care face parte şi România. Româna este de asemenea una dintre limbile partenere privilegiate în anumite instanţe ale francofoniei din care face parte România, de exemplu în Rifal *(Reţeaua francofonă de amenajare lingvistică)*.

Un fapt demn de relevat este şi acela că româna tinde să devină într-o oarecare măsură – păstrând proporţiile – şi o „limbă a diplomaţiei", lucru pe care îl putem observa cu toţii pe viu. Astfel, de câtva timp, unele guverne îşi încurajează diplomaţii numiţi în ţări a căror limbă nu o cunoşteau, inclusiv în România, să înveţe şi să folosească chiar şi în împrejurări oficiale limba ţării respective, în cazul nostru româna. Mai mulţi diplomaţi de prim rang în misiune în ţara noastră, inclusiv reprezentanţi ai Uniunii Europene, dau o dovadă strălucită în acest sens. Dintre numeroasele cazuri de ambasadori care au învăţat româneşte din motive atât profesionale, cât şi personale, mă limitez la exemplul fostului ambasador al Franţei în România, Excelenţa Sa domnul Bernard Boyer, care şi-a prezentat public experienţa în acest sens în conferinţa *Un ambassadeur devant la langue roumaine* ţinută la Academia Română (Boyer, 2000). Prin ideile exprimate, această conferinţă reprezintă o adevărată „défense et illustration" a limbii române. Învăţând româneşte, asemenea ambasadori ai diferitelor ţări care s-au aflat *în faţa limbii române* au devenit într-un fel *ambasadori ai limbii române*.

Numărul străinilor interesaţi de limba română este în creştere, depăşind mult cercul diplomaţilor. Pentru persoanele care nu beneficiază de avantajele oferite de o misiune oficială în România, un număr de instrumente atât clasice, cât şi pe suport electronic sunt la dispoziţia celor doritori de a se informa rapid în legătură cu limba română (Avram, Sala (2000), (2001)) şi/sau de a o învăţa (Doca, Rochetti (1992), Reinheimer, Tasmowski (1997), Pop (2003) ş.a.).

4. Nu este cazul să subliniez aici că a vorbi cu uşurinţă mai multe limbi reprezintă un foarte mare avantaj nu numai pe plan personal, ci şi pentru statul căruia îi aparţii. În plus, învăţarea limbilor străine este cel mai bun mijloc de a evita excesele naţionaliste, ştiut fiind că dialogul şi înţelegerea între oameni se nasc şi se dezvoltă şi din cunoaşterea limbilor lor.

În viitor ar fi de dorit ca fiecare cetăţean european să vorbească una sau chiar mai multe limbi străine, deoarece în Europa de azi şi mai ales de mâine prevalează şi va prevala fără îndoială plurilingvismul. Iar această problemă priveşte nu numai anumiţi profesionişti, ci şi întreaga populaţie, mai ales generaţia tânără. De aceea UNESCO, proclamând data de 21 februarie ca *Zi internaţională a limbii materne,* a instituit în acelaşi timp programul experimental PERICLE de stimulare a interesului tineretului european pentru învăţarea limbilor ţărilor vecine.

O chestiune nu numai de modă o reprezintă tentativele de înlesnire a înţelegerii, eventual şi a învăţării simultane, de către adulţi sau copii, a mai multor limbi romanice, printre care se tinde a se integra şi româna. Ideea este concretizată, mai mult sau mai puţin independent, în proiecte realizate de Claire Blanche Benveniste (1997), (1998) şi susţinute de Uniunea Latină sau în alte proiecte ligvistice europene inovatoare, cum este cel la care a participat recent, din România, Sanda Reinheimer Rîpeanu (Klein, Stegmann (2001))[5]. Din păcate, dintre miniportretele de limbi care urmează în această carte „sitelor" (plural nu de la termenul informatic *sit*/engl. *site,* cum s-ar putea crede, ci de la vechiul *sită*, printr-un joc de cuvinte în română ingenios) lipseşte tocmai acela al românei, deşi aceasta merită mai mult calificarea drept limbă „majoră" decât catalana.

5. Trebuie menţionat însă faptul că în domeniul drepturilor lingvistice nu a fost adoptat până în prezent, la scară mondială sau cel puţin europeană, şi un document specific

şi cuprinzător, existând numai referiri, în documente europene cu caracter general, la dreptul practicării limbii materne sau acorduri europene cu privire la drepturile minorităţilor şi ale limbilor acestora. Astfel, *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare*, aprobată în 1992 prin Convenţia Consiliului de Miniştri al Consiliului Europei şi semnată şi de România şi *Convenţia-cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale* a Consiliului Europei, intrată în vigoare în 1998, garantează minorităţilor naţionale dreptul la identitate lingvistică şi culturală şi la menţinerea şi îmbogăţirea limbilor şi a culturilor lor.

România se numără printre ţările care asigură minorităţilor naţionale posibilitatea de a urma învăţământul în limba maternă şi de a-şi dezvolta cultura şi tradiţiile. Prin revizuirea sa în urma referendumului din octombrie 2003, *Constituţia României* prevede ca în unităţile administrativ-teritoriale în care cetăţenii care aparţin unei minorităţi naţionale au o pondere semnificativă să se asigure folosirea (în scris şi oral) a limbii acelei minorităţi în relaţiile cu autorităţile administraţiei publice locale şi cu serviciile publice descentralizate. Cetăţenii români aparţinând minorităţilor naţionale au, de asemenea, dreptul de a se exprima în limba lor maternă în faţa instanţelor justiţiei. S-a reglementat prin lege şi folosirea denumirilor paralele de localităţi în română şi în limbile minorităţilor etnice locale.

Uniunea Europeană a sprijinit şi crearea unui *European Bureau for Lesser Used Languages* (EBLUL, înfiinţat în 1982, cu sediul la Bruxelles şi finanţat de Comisia Europeană[6]) şi a unui Centru de Studiere a Limbilor Minorităţilor (CELM), care a luat fiinţă tot în 1982 şi are sediul la Dublin. În 1988 au fost recunoscute, cu scopul de a le proteja şi de a salva patrimoniul literar şi cultural reprezentat de ele, 33 de dialecte (unele considerate limbi de către (unii) lingvişti sau de către vorbitorii lor), printre care basca, bretona, corsicana, galiciana, frizona, 12 dialecte din Italia ş.a.

Există şi o propunere intitulată *Declaraţia universală a drepturilor lingvistice* (*Declaraţia* (2000)), care dezvoltă în domeniul limbilor şi în condiţiile actuale principiile generale ale *The Universal Declaration of Human Rights*[7]. Semnată la Barcelona în 1999 de către mai multe instituţii şi ONG[8]-uri, această *Declaraţie* – adevărat cod etic, care reprezintă propunerea unei reglementări de fond în domeniu – a fost elaborată nu de oameni politici reprezentanţi ai unor state, ci de specialişti mandataţi de societatea civilă. Din păcate, din cauza diferitelor interese, *Declaraţia* are puţine şanse de a fi ratificată vreodată de statele lumii, deşi precizează şi dezvoltă, pentru domeniul ei specific, prevederi cuprinse în documente internaţionale care au fost adoptate de toate sau cel puţin de unele dintre statele (mai ales europene) ale lumii.

În *Declaraţie* se afirmă categoric că „principalii factori care împiedică dezvoltarea" unor limbi şi „accelerează înlocuirea lor" sunt „lipsa autoadministraţiei, dar şi politica statelor care îşi impun ... propria limbă". *Declaraţia* consideră de asemenea că „invazia, colonizarea, ocupaţia sau celelalte modalităţi de subjugare politică, economică sau socială implică, de multe ori, impunerea unei limbi străine ori, cel puţin, distorsionează percepţiile privind valoarea limbii materne şi dau loc unor atitudini de ierarhizare lingvistică, ceea ce subminează loialitatea vorbitorilor faţă de limba maternă". În ceea ce priveşte popoarele „care şi-au dobândit suveranitatea", *Declaraţia* constată că limbile lor sunt înglobate „într-un proces de substituire lingvistică datorat unei politici care favorizează limba fostei puteri imperialiste sau colonizatoare".

Ideea de bază a *Declarației* este că „universalismul trebuie să se bazeze pe o concepție de diversitate lingvistică și culturală care să triumfe atât asupra tendințelor de omogenizare, cât și asupra celor de izolare ca factor de excludere" și că „în vederea asigurării unei coexistențe pașnice între comunitățile lingvistice trebuie stabilite o serie de principii generale care să garanteze promovarea și respectarea tuturor limbilor și folosirea lor în viața publică și privată".

Luând în considerare diverși factori de natură nonlingvistică, precum și sociolingvistică, *Declarația* își propune stabilirea principiilor „necesare unei păci lingvistice juste și echitabile pe plan mondial". Ea constată că „situația fiecărei limbi ... este rezultatul convergenței și al interacțiunii unui întreg șir de factori" (inclusiv de natură lingvistică, sociolingvistică și interlingvistică), dintre care cel dintâi menționat este „tendința unificatoare seculară a majorității statelor de a reduce diversitatea și de a încuraja atitudinile opuse pluralității culturale și pluralismului lingvistic". Acesteia i se adaugă procesul de „mondializare[9] a economiei, deci a pieței informației, a comunicării și a culturii", care „bulversează domeniul relațiilor și formelor de interacțiune care garantează coeziunea internă a fiecărei comunități lingvistice", „modelul de creștere economică promovat de grupurile economice transnaționale" generând „grave și crescânde inegalități", inclusiv de ordin lingvistic.

Declarația „se înscrie în contextul întăririi instituțiilor internaționale capabile să garanteze o dezvoltare durabilă și echitabilă pentru întreaga umanitate, urmărind concomitent obiectivul de a încuraja crearea unui cadru politic pentru diversitatea lingvistică bazată pe respect reciproc, coexistență armonioasă și apărarea interesului general". „Amenințările care pândesc astăzi comunitățile lingvistice", se arată în *Declarație*, sunt multiple și diferite de la caz la caz, în unele situații cumulându-se absența autonomiei politice; caracterul puțin numeros și (cel puțin parțial) dispersat al populației în cauză; absența codificării lingvistice sau a unui model cultural opus celui predominant ș.a., toate acestea făcând ca numeroase limbi să nu se poată dezvolta și nici măcar să nu poată supraviețui.

Ca obiective fundamentale în domeniul limbilor se recomandă, pe plan politic, „conceperea unei organizări a diversității lingvistice care să permită participarea efectivă a comunităților lingvistice la acest nou model de dezvoltare" pe care îl reprezintă mondializarea/globalizarea; pe plan cultural se propune „construirea compatibilității depline a spațiului de comunicare mondial prin participarea echitabilă a tuturor popoarelor, a tuturor comunităților lingvistice și a tuturor indivizilor la procesul de dezvoltare", iar pe plan economic se recomandă „sprijinirea unei dezvoltări durabile, bazate pe participarea tuturor și pe respectarea echilibrului ecologic[10] al societăților, precum și pe raporturi echitabile între toate limbile și toate culturile".

Este semnificativ că se vorbește de *comunități lingvistice* și nu de *state,* cu care acestea nu se confundă. Dar *Declarația* recunoaște drepturi lingvistice nu numai *comunităților* (inclusiv popoarelor nomade sau stabilite în spații dispersate din punct de vedere geografic), ci și *grupurilor lingvistice*, rezultat al mobilității geografice și reprezentate de imigranți, refugiați, exilați sau membri ai diasporelor (indiferent dacă este vorba de migrații voluntare sau forțate), precum și pur și simplu *persoanelor* care trăiesc în afara teritoriului comunității lor – și al căror număr este în creștere și în România.

În *Declarație* se subliniază și faptul că dimensiunea națională și mai ales cea subnațională (regională sau chiar mai îngust locală) au o valoare identitară fundamentală în definirea apartenenței naționale și de grup. Se pornește de asemenea „de la principiul că drepturile tuturor comunităților lingvistice sunt egale și independente de statutul juridic sau politic de limbă oficială, regională sau minoritară", admițându-se însă totodată că „recunoașterea unei limbi ca minoritară sau regională poate uneori să înlesnească exercitarea anumitor drepturi".

Propunându-și să apere mai ales drepturile comunităților și ale grupurilor care riscă să fie nedreptățite și subliniind că *asimilarea* (aculturația) trebuie să fie „numai rezultatul unei alegeri libere" și „în nici un caz forțată sau indusă", *Declarația* precizează, pe de altă parte, și datoriile persoanelor „care își stabilesc reședința într-un teritoriu al unei comunități lingvistice diferite de a lor" și anume „de a avea o atitudine *integrativă* ... pentru a nu adăuga noi dificultăți membrilor comunității gazdă".

Declarația prevede, printre altele, că „orice persoană are dreptul să fie poliglotă" și, în acest scop, „să învețe ce limbă dorește", având „dreptul de a accede" „la cea mai bună cunoaștere posibilă a oricărei limbi" (orală sau scrisă), precum și la „cea mai înaltă pregătire posibilă privind orice altă cultură" pe care dorește să o cunoască. În acest scop, învățământul este cel chemat în primul rând „să servească ... diversitatea culturală și să favorizeze stabilirea unor relații armonioase între diferitele comunități lingvistice ale întregii lumi".

Declarația stipulează de asemenea că „limbile și culturile tuturor comunităților lingvistice trebuie să aibă parte de un tratament echitabil și nediscriminatoriu din partea mijloacelor de comunicare din întreaga lume", precum și faptul că „orice comunitate lingvistică are dreptul de a accede la programe interculturale, ... prin sprijinul acordat învățării limbii de către străini" sau prin mijloace specifice, ca traducerea, dublarea, postsincronizarea și subtitrarea (prevedere realizată, de exemplu, de programul TV franco-german *Arte*, de programele *Muzzik/Mezzo* sau, pentru francofonie, de *TV 5 Europe* ș.a., precum și de programele TVR în limbile minorităților naționale din România). *Declarația* se referă de asemenea la prezența limbilor în cadrul noilor tehnologii – în echipamentele, mijloacele, materialele și produsele informatice, în documentele realizate pe suport magnetic etc.

Se insistă și asupra aspectului economic, subliniindu-se necesitatea destinării de „fonduri internaționale pentru sprijinirea exercitării drepturilor lingvistice ale comunităților care duc lipsă ... de resurse" – deși concluzia generală a rapoartelor anuale amintite privind dezvoltarea umană este aceea că nu lipsa resurselor financiare, ci lipsa voinței și a angajării politice este adesea cauza reală a neglijării dezvoltării umane.

În încheierea *Declarației* se propune crearea unui *Consiliu al limbilor* în cadrul ONU, precum și a unei *Comisii mondiale a drepturilor lingvistice,* formată, spre deosebire de prima, din reprezentanți ai unor ONG-uri și ai altor organizații preocupate de problema drepturilor lingvistice.

Nu vom intra aici în toate detaliile măsurilor, mai ales de ordin intern, propuse în *Declarație,* privind administrația publică și organismele oficiale, folosirea numelor de persoane, de locuri și a numelor etnice, domeniul social-economic ș.a.

În comentariul său asupra *Declarației*, István Haller (2000) semnala însă pericolul ca, şi în domeniul drepturilor lingvistice ale omului, tot interesele politice şi nu lingviştii să-şi spună cuvântul într-un stat sau altul, precum şi ca diversele interpretări posibile ale unor formulări din *Declarație* să fie folosite în favoarea lor de acele state care doresc limitarea drepturilor lingvistice ale comunităților şi grupurilor lingvistice.

Considerăm că în problema raporturilor dintre situația sociolingvistică actuală a lumii şi fenomenul globalizării lingvistice, atitudinea cea mai potrivită ar trebui să se inspire din liniile directoare cuprinse în această *Declarație*. Apreciind frumusețea generoasă, chiar dacă puțin utopică a acestui document de referință (care, ca orice text de acest tip, trebuia într-adevăr să prevadă cerințe maximale, tocmai pentru că se ştie că nu se va dori sau nu se va putea ca ele să se realizeze integral), sperăm că prin astfel de măsuri, globalizarea nu va reduce semnificativ „speranța de viață la naştere" pe care au avut-o, în mod natural, limbile vorbite pe glob. Aceasta cu condiția, bineînțeles, a dezvoltării unei contraponderi la acest curent uniformizant, prin acompanierea lui măcar de unele din măsurile de protecție a limbilor defavorizate şi a vorbitorilor lor propuse prin această *Declarație*. Cu observația că această conservare sau recuperarea identitară nu trebuie însă de fel să îmbrace la rândul ei caracterul violent al unei vendete.

6. Cât priveşte imperativele momentului, opinăm că ele constau în menținerea şi îmbogățirea limbilor naționale şi în adaptarea lor la realitățile lumii contemporane, în permanentă mişcare, ceea ce este valabil şi pentru limba română. O mențiune specială se cuvine a fi adresată imigranților români stabiliți în alte țări, pentru a sublinia că nu au numai dreptul, dar şi interesul de a-şi păstra limba şi de a o transmite copiilor lor, căci nu există contradicție între integrarea în țara de adopție şi păstrarea limbii de origine. Angajarea preferențială de către firmele străine implantate în România nu este decât unul dintre exemplele care dovedesc avantajele practice pentru individ de a stăpâni simultan româna şi alte limbi.

Toate inițiativele privind limbile şi popoarele a căror expresie sunt ele, concepute în spiritul respectului reciproc şi fără nici o discriminare, sunt binevenite[11]. Iar românii au toți o răspundere față de propria limbă, lingviştii având o responsabilitate specială. În acest sens am propus din nou, la forumul internațional de la Braşov, crearea, după modelul francez, a unei *Delegații generale pentru limba română şi limbile vorbite în România,* care să se ocupe în mod specific de asemenea probleme.

Concluzia generală poate fi, credem, una ponderat optimistă: lumea actuală prezintă încă o mare diversitate lingvistică, care, cu toate pierderile suferite, a supraviețuit, în linii mari, în decursul istoriei, şi aceasta nu numai din rațiuni subiective, sentimentale, ci şi din cauze mai mult sau mai puțin obiective. Diversitate se conjugă cu o unitate relativă, care a progresat de-a lungul secolelor, în special din rațiuni practice. Acest dualism pare să se mai poată menține încă multă vreme, chiar dacă ponderea relativă a unor componente va suferi unele modificări.

Credem că utopia limbii mondiale unice a viitorului, fie ea artificială sau naturală - despre care s-a vorbit cu mult înainte ca fenomenul globalizării să fie măcar presimțit (Couturat (1906), Pei (1958), Graur (1967), Slave (1971) ş.a.) –, este nu doar irealizabilă, dar nici dezirabilă.

Analiza sociolingvistică la scara întregii planete arată că, şi în domeniul limbilor, mondializarea/globalizarea există, vrem – nu vrem, şi progresează, ne convine – nu ne convine. Este un fenomen de care nu se poate să nu se ţină seama; totul este ca el să nu scape de sub control şi ca omenirea să nu repete – pentru a câta oară? – experienţa ucenicului vrăjitor. Astfel, considerăm că efectele sale nu sunt o fatalitate şi că depinde de oameni să îl folosească realmente în avantajul omenirii. Nu este rolul nostru de a aprecia dacă vreuna din cele două soluţii extreme – mondializare/globalizare versus consolidarea dimensiunii subnaţionale – este preferabilă şi care ar trebui să fie aceasta. Ne permitem să opinăm însă că, în principiu, cele două tendinţe n-ar trebui puse în termeni antagonici, „ori - ori”, ci ar trebui să devină complementare, „şi – şi”, găsirea unui echilibru între ele părând a fi, din toate punctele de vedere, ieşirea preferabilă şi probabil singura de dorit şi posibilă, chiar pe termen lung, dacă nu chiar foarte lung. Credem că stă în puterea oamenilor ca, printr-o politică lingvistică raţională, să realizeze integrarea – europeană sau globală –, promovând în acelaşi timp dialogul între limbi şi culturi, valorile pluralismului şi respectul pentru diversitate.

Ni se pare de aceea regretabil că un militant pentru apărarea limbii române ... de români, precum George Pruteanu, pentru a-şi promova proiectul legislativ şi sau măcar în afara ţării, împroaşcă cu noroi limba şi poporul român, acreditând, în revista franceză *Lettres*, ideea că românii ar fi un popor de inculţi, din care peste 80% nu ar avea idee de limba engleză, iar româna s-ar afla într-o stare de deplorabilă degradare. Cu toţii ne luptăm cu stricătorii de limbă, dar cred că ponderea lor nu trebuie exagerată. Astfel, monitorizarea presei scrise, întreprinsă de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al Rosetti” din Bucureşti în anul 2003, a relevat numai accidental în acest domeniu – spre deosbebire de acela al audiovizualului, cu efecte mult mai mari – greşeli propriu-zise, cele mai multe abateri constând în amestecarea nepotrivită a unor cuvinte şi expresii provenite din registre de limbă diferite.

Revenind la întrebarea de la începutul prezentei comunicări, credem că, dacă negocierile în vederea aderării la Uniunea Europeană ar prevedea un capitol referitor la aspectele lingvistice, româna l-ar putea încheia imediat, deoarece a îndeplinit spontan, cu anticipaţie, toate condiţiile cerute, România având o limbă oficială şi naţională funcţională (dar nu „de piaţă”), cum ar putea constata orice aşa-numit „raport de ţară”, tradus cu sau fără sentiment. În concluzie putem afirma, credem, că, în ceea ce o priveşte, limba română poate fi considerată pregătită pentru integrarea europeană.

NOTE:

---

[1] Denumire preferată în ultima vreme celei de *olandeză*, deoarece desemnează nu numai limba oficială a Olandei, ci şi una din cele trei limbi oficiale ale Belgiei (unde este vorbită sub forma variantei *flamande*).

[2] V. http://userpage.fu-berlin.de/~etc/.

[3] În cadrul căreia am discutat unele dintre aceste probleme în comunicarea prezentată împreună cu Marius Sala.

[4] Şi extraeuropene, ceea ce interesează mai puţin din punctul de vedere adoptat aici.

[5] V. şi www.eurocom-frankfurt.de.

[6] V. http://www.eblul.org.

[7] Aceasta fusese adoptată în 1948 de Adunarea Generală a ONU (cu excepția URSS, a cinci țări de „democrație populară", a Arabiei Saudite și a Republicii Sud-Africane), dar nu are caracterul obligatoriu al *Cartei Națiunilor Unite*. Principiile ei fuseseră prefigurate, în Europa, de *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* din 1789, care, într-o formă perfecționată, a servit drept prefață *Constituției* Franței din 1793. Există și două documente specifice, *The International Covenant on Civil and Political Rights* și *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, adoptate de Adunarea Generală a ONU în 1966. S-au elaborat de asemenea o serie de instrumente pentru introducerea și protecția drepturilor, libertăților și obligațiilor omului și ale popoarelor în diverse arii geografice, cum sunt, pentru Europa, *Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale* (adoptată la Roma în 1950 și ratificată de România în 1994) și protocoalele ei adiționale. S-au elaborat și diverse instrumente de introducere în întreaga lume a diferitelor drepturi ale omului, iar gradul și modalitățile respectării drepturilor omului în diverse țări sunt măsurate prin instrumente special elaborate prin cercetări sociologice, în primul rând prin așa-numitul *Indicator al libertății umane*. Acesta se bazează pe evaluarea gradului de respectare a drepturilor umane fundamentale, măsurat prin cuantificarea a 40 de subindicatori în funcție de parametri ca respectare/nonrespectare, prezența/absența unor reglementări legale, ignorare sau îngrădire/acceptare sau chiar promovare ș.a., printre acești indicatori numărându-se și dreptul de a practica limba maternă. Aceste informații globale sunt prelucrate de echipe de specialiști din cadrul PNUD (Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare) și reunite anual în *Human Development Report*.

[8] Ca PEN Clubul Internațional, Asociația Internațională pentru Dezvoltarea Comunicării Interculturale, Federația Internațională a Profesorilor de Limbi Moderne ș.a.

[9] Termen sinonim, după unii, cu *globalizare* sau desemnând, după alții, varianta pozitivă a acesteia.

[10] Așa cum ecologia studiază raporturile dintre ființele vii și mediul în care trăiesc, s-a preconizat și o „ecologie" a limbii (v. și Haugen (1972)), care să analizeze interacțiunile dintre limbă și societatea în care este utilizată.

[11] Asemenea inițiative se îndesesc în ultima vreme în diverse țări. Astfel, în anul 2003 a avut loc la Nancy, sub înaltul patronaj al lui Valéry Giscard d'Estaing, președintele Convenției europene, colocviul internațional *Limbi și societăți ale Europei moderne*, care s-a bucurat și de o participare românească.

Bibliografie

Avram (2001)	Mioara Avram, *vorbitori, număr de ~*, în *Enciclopedia limbii române*, București, s.v.
Avram, Sala (2000)	Mioara Avram, Marius Sala, *May we introduce the Romanian language to you?*, București.
Avram, Sala (2001)	Mioara Avram, Marius Sala, *Connaissez-vous le roumain?*, București.
Bartoli (1940)	Matteo Bartoli, *La spiccata individualità della lingua romena*, în *Archivio glottologico italiano* 34, p. 1-13
Blanche Benveniste (1997)	Claire Blanche Benveniste, *EuRom4. Apprentissage simultané de quatre langues romanes*, Paris.
Blanche Benveniste (1998)	Claire Blanche Benveniste, *Ensenyament – apprenentatge de llengües romàniques. Nous enfocaments*, Barcelona.
Boyer (2000)	Bernard Boyer, *Un ambassadeur devant la langue roumaine*, București.
Brehon (1999)	Nicolas-Jean Brehon, *Le coût du multilingvisme*, în *Le Monde*, 30 noiembrie, p. IV.

Couturat (1906) E. Couturat, *Per la lingua internazionale*, Coulommiers.

Declarația (2000) *Declarația universală a drepturilor lingvistice*, în *Altera* VI, 14, p. 108-120.

Doca, Rochetti (1992) Gheorghe Doca, Alvaro Rochetti, *Comprendre et pratiquer le roumain*, București – Paris.

Eco (2002) Umberto Eco, *În căutarea limbii perfecte*, Iași.

Ferréol (2001) Gilles Ferréol (coordonator), *Dicționarul Uniunii Europene*, Iași.

Graur (1967) A. Graur, *La langue de l'avenir*, în *To Honor Roman Jakobson*, vol. I, Haga-Paris.

Haller (2000) István Haller, *Un document de referință*, în *Altera* VI, 14, p. 121-124.

Haugen (1972) Einar Haugen, *The Ecology of Language*, Stanford.

Klein, Stegmann (2001) Horst G. Klein, T. D. Stegmann, EuroCom*Rom – Șapte site: Să citim și să înțelegem simultan limbile romanice. Français – català – español – italiano – português – română*, București.

Kuhn (1951) Alwin Kuhn, *Romanische Philologie*. Erster Teil: *Die romanischen Sprachen*, Berna.

Lafont (1992) Robert Lafont, *L'anglais, future lingua franca de la Communauté*, în François Féron, Armelle Thorval (sub conducerea), *L'Etat de l'Europe*, Paris, p. 457-458.

Lombard (1969) Alf Lombard, *Le vocabulaire d'emprunt. Questions de principe*, în *Actes du Xe Congrès International de Linguistes*, vol. I, București, p. 645.

Lombard (1974) Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris.

Păuș (1999) Viorica Aura Păuș, *Limba franceză în școala românească. Aspecte metodologice*, București.

Pei (1958) Mario Pei, *One Language for the World*, New York.

Pop (2003) Liana, P op, *Român a cu sau fără profesor. Le roumain avec ou sans professeur. Romanian with or without a Teacher*, [5]Cluj.

Projet (2003) *Projet de la Convention pour une Constitution européenne*, în *Le Monde*, 18 iunie, supliment.

Reinheimer, Tasmowski, (1997) Sanda Reinheimer & Liliane Tasmowski, *Pratique des langes romanes. Espagnol, français, italien, portugais, roumain*, Paris – Montréal.

Sala (2001) Marius Sala, *română, influență ~*, în *Enciclopedia limbii române*, s.v.

Sala, Vintilă-Rădulescu (2001) Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile Europei*, București.

Slave (1971) Elena Slave, *Limbi internaționale; limba unică a viitorului*, în *Tratat de lingvistică generală*, București, p. 542-548.

Vintilă-Rădulescu (2004) Ioana Vintilă-Rădulescu, *„Limba" moldovenească și limba română*, în *Unitatea limbii române, cu privire specială la Basarabia și Bucovina*, București, 2004, p. 21-31.

LE ROUMAIN FACE À L'INTÉGRATION EUROPÉENNE

(Résumé)

Outre les problèmes politiques, économiques, sociaux, etc., l'intégration européenne pose également des problèmes – non moins ardus – d'ordre linguistique. C'est pourquoi il est justifié de réfléchir dans ce contexte sur les problèmes qu'implique l'intégration linguistique européenne. Le roumain est une des grandes langues européennes tant au point de vue du nombre de ses locuteurs qu'au point de vue de son importance. Il enrichit dans une mesure considérable la diversité linguistique et, partant, culturelle du paysage européen. C'est une langue européenne par excellence de par son extension géographique également. Le roumain a entretenu des rapports réciproques avec de nombreuses langues européennes, ce qui lui confère une position "stratégique" parmi les langues d'Europe et en raison desquels on pourrait le considérer comme une "langue-pont" entre diverses langues européennes et même comme un véritable "carrefour" de ces langues. Les relations entre le roumain et les autres langues européennes sont à double sens: le roumain n'a pas été uniquement une langue «hospitalière», mais également une langue «généreuse», ayant exercé à son tour une certaine influence non seulement sur les langues et les dialectes parlés en Roumanie, mais également sur les langues voisines.

Pour toutes ces raisons on peut affirmer que, si les négociations en vue de l'adhésion à l'Union Européenne prévoyaient un chapitre qui concernerait les aspects linguistiques, le roumain pourrait le clore immédiatement, ayant pleinement rempli, de manière tout à fait spontanée, toutes les conditions, et même avant l'heure.

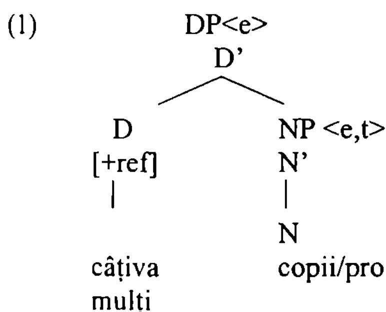
IN LEGĂTURA CU CONCEPTUL DE PRONUME SEMI-INDEPENDENT. OBSERVAȚII ASUPRA ARTICOLULUI ADJECTIVAL *CEL*

ALEXANDRA CORNILESCU
Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine
Universitatea din Bucureşti

1. **Câteva rezultate semnificative asupra determinanţilor şi pronumelor.**

Scopul lucrării de faţă este de a propune o descriere sintactică a articolului adjectival *cel*, prezentat ca un articol hotărât cu proprietăţi subcategoriale specifice. Analiza lui *cel* permite redefinirea pronumelor semi-independente *al* şi *cel* drept determinanţi cu trăsătura specifică de a subcategoriza alte tipuri de complemente decât grupuri nominale acordate în gen număr şi caz.

1.1 Multe lucrări vechi sau noi insistă asupra *legăturii dintre categoriile funcţionale de pronume si determinant*. Postal (1966) lansează ideea că pronumele şi determinantul (=D) (incluzând articolul) reprezintă aceeaşi categorie de elemente funcţionale nominale, bazându-se în primul rând pe omonimia dintre pronume şi adjective pronominale (*mulţi/ mulţi studenţi*). Ulterior, (cf. Abney (1987), se va accepta ipoteza generală că proiecţiile lexicale sunt complemente (argumente) ale proiecţiilor funcţionale. Aşa cum verbul este complementul categoriei funcţionale de Timp, numele este complement într-o sintagmă al cărei centru este D (cf. Abney (1987)). Grupul nominal (NP) devine astfel un grup determinativ (DP), cu reprezentarea minima din (1). Se ajunge astfel la definirea *pronumelui drept determinant al cărui complement nominal este (fonologic) nul, pro*, ca în (1).

In contrast cu pronumele, articolele /determinanţii propriu-zişi sunt determinanţii care apar cu un complement nominal lexical (de exemplu, *un creion* /**un pro*). Ulterior în DP sunt recunoscute şi alte categorii funcţionale, cum ar fi proiecţia de Număr (NumP), de Acord (AgrP sau ΦP).

Structura sintactică care distinge un nivel lexical nominal de unul funcţional, reprezentat (cel puţin) de D, este convenabilă şi din punct de vedere semantic. GN lexical fără determinant este în esenţă un predicat, cu o denotaţie de tip clasă sau proprietate, cum se vede din contextele cu nume predicative (*Ion este student*). D are rolul de a converti predicatul exprimat de NP în argument, prin legarea variabilei interne a substantivului. Referinţa DP este de tip <e(ntitate)>, deci o referinţă individuală: *Studentul era nemulţumit de rezultat.*

1.2 Dacă D(eterminantul) este centrul sintagmei nominale, apare posibilitatea de a clasifica D dupa tipul de complement pe care îl subcategorizează. S-a propus, astfel, că D pot accepta nu numai complemente nominale (NP), ci şi complemente de alt tip, de exemplu complemente propoziţionale (cf. (2). Ideea că D pot subcategoriza constituenţi predicativi cu grade diferite de complexitate sintactică (grupuri verbale, propoziţii reduse (small cluases), propoziţii la mod personal (CP)) se sprijină pe existenţa în numeroase limbi a unor secvenţe de tip D + grup verbal sau D + propoziţie. Un exemplu oferă gerundul din engleză, unde un D posesiv este urmat de un grup verbal (vezi (3a)). Un alt exemplu este cel oferit de completivele factive din greacă sau spaniolă, care sunt introduse de articolul hotărât, ca în (3b).

(2) D^0 ^ CP/ Small clause

(3) a. John's [$_{VP}$ building a spaceship]

b. No me gusta el [que tu actues asi].

nu -mi place cel [că te comporţi astfel]

1.3 In cadrul programului antisimetric, Kayne (1994), Bianchi (1999) reiau şi dezvoltă o analiză a propoziţiilor relative bazată pe intuiţia relaţiei dintre determinantul antecedentului nominal şi propoziţia relativă. In tradiţia analizei Carlotei Smith (1964), se propune că propoziţiile relative sunt c-selectate de determinanţii antecedentului. Această analiză a relativelor este cunoscută sub numele de analiză prin ridicare a nominalului antecedent sau *ipoteza determinantului extern.*

Ipoteza relaţiei strânse dintre determinantul extern şi propoziţia relativă se sprijină pe numeroase argumente din limbi diferite. Astfel, ipoteza D extern este în primul rând susţinută de relaţiile de selecţie clare dintre anumiţi D şi anumite tipuri de relative. De exemplu, pentru relativele cantitative sunt caracteristice corelaţiile *atât---cât*, ca în (4a). Pe de altă parte, D cuantificaţionali (*fiecare, oricare, nici unul* etc.) nu acceptă propoziţii relative apozitive, ci numai propoziţii relative restrictive (ca în (4c)). D sunt astfel subcategorizaţi după felul relativelor pe care le introduc:

(4) a. Să rămână *atâţia* studenţi *câţi* a cerut Decanul.

b. Fiecare student pe care l-am întrebat s-a plâns de câte un profesor.

c. *Fiecare student, pe care l-am întrebat, s-a plîns de câte un profesor.

In analiza cu determinant extern, nominalul antecedent este proiectat în interiorul relativei, propoziţia relativă fiind în ansamblu complementul determinantului. Antecedentul se ridică din relativă, fiind atras de determinantul extern, cu care se acordă. Detaliile unei asemenea analize se află în Bianchi (1999).

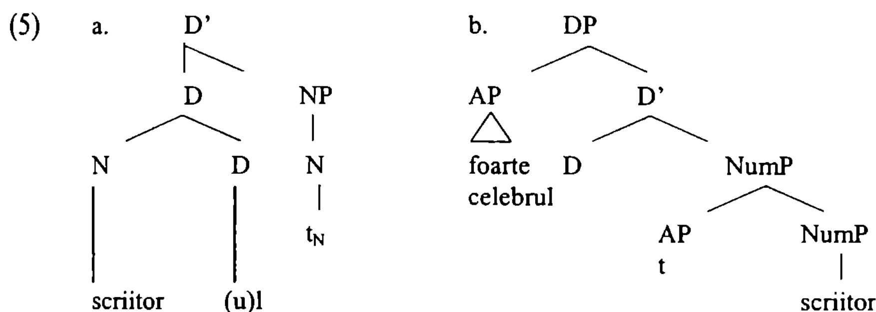
Acest mod de analiză a fost adoptat şi pentru propoziţiile relative reduse (infinitivale, participiale, etc.). O analiză recentă a relativelor reduse se află în Krause (2002).

2. Un set supletiv CEL /-L

2.1 Scopul lucrării de faţă este reanalizarea din perspectiva acestor rezultate a sintaxei articolului adjectival si pronumelui semi-independent *cel*, pentru a pune în lumină următoarele idei: *Cel* / *-l* formează un set de elemente supletive ale articolului hotărât în limba română. La nivel morfologic ele diferă prin aceea că unul este morfem liber, iar celălalt este morfem legat. La nivel sintactic, *-l* şi *cel* diferă din punctul de vedere al subcategorizării: *-l* selectează exclusiv un grup nominal (NP /NumP), *cel* selectează fie un grup nominal, fie o construcţie propoziţională (relativă la mod personal sau relativă redusă). Aceasta este diferenţa principală, din care decurg toate proprietăţile diferite ale celor două articole. Un pronume semi-independent este astfel un articol care selectează alt tip de complement decât un grup nominal acordat cu el în trăsături Φ şi caz. *Cel /-l* au şi câteva proprietăţi comune importante. Ambele sunt articole hotărâte, adică pot incorpora trăsăturile [deictic] şi [referenţial], ambele au trăsături Φ şi caz; ambele sunt cuprinse în ceea ce Greenberg (1964) numea ciclul articolului hotărât, având folosiri referenţiale, generice, dar şi folosiri unde sunt doar categorii de acord.

2.2 In analiza lui *cel*, am păstrat cadrul de analiza a DP românesc schiţat în cercetări anterioare (Giusti (1991), Cornilescu (1995), Coene 1999) ş.a.). Semnificative pentru analiza de mai jos sunt proprietăţile articolului hotărât, *-l* . Articolul hotărât este sufixal şi este înzestrat cu trăsătura nominală [+N] tare. Această trăsătură se verifică fie prin ridicarea substantivului centru şi adjuncţia lui la articol, deplasare numită N-la -D, ca în (5a), fie prin deplasarea în Spec D a unui grup adjectival articulat, ca în (5b). Se ridică la D sau la Spec D acel element [+N], grup adjectival sau nume, care se află mai aproape de D.

(5)

Argumentele pentru N – la – D sunt discutate în toate referinţele de mai sus. In secţiunile următoare analizăm comportamentul sintactic al lui *cel*, întâi în contextele când apare cu un substantiv, fie în poziţie prenominală, funcţionând ca articol hotărât, fie în poziţie postnominală funcţionând ca "articol adjectival". In ultima parte este discutat *cel* ca pronume semi-independent.

3. CEL şi -L ca articole nominale

3.1. *Cel* funcţionează ca articol proclitic, selectând numai expresii cantitative: cardinale, ordinale, variabile de grad în construcţiile superlative:

(6) a. cei şapte magnifici — b. cel de al doilea spectacol
c. cei mai buni studenţi — d. cei câţiva elevi

In schimb, *cel* este exclus dacă substantivul este nemodificat prenominal, ca în (7a), sau modificat de un adjectiv prenominal, ca în (7b):

(7) a. *cel student b. *cel înalt student c. cel înalt

Am putea crede că *cel* funcţionează ca determinant prenominal numai dacă există în DP un alt element, un cuantificator (cum este numeralul cardinal sau ordinal) care preia funcţia semantică de convertire a predicatului în argument. Articolul *cel* ar fi un D care şi-a pierdut capacitatea de a lega variabila internă a substantivului, ceea ce ar explica inacceptabilitatea secvenţelor (7a-b)). Aceasta analiză este însă nesatisfăcătoare, pentru că nu este clar de ce sunt posibile construcţiile de forma (7c), *cel înalt*, cu *cel* pronominal, care nu conţin un element de cuantificare.

Analiza pe care o propunem porneşte de la *Principiul specializării maxime* (Williams 1997, Koster (1997)), care reglementează alegerea formelor marcate în raport cu cele neutre în situaţii în care sunt în competiţie mai multe forme:

(8) *Principiul maximei specializări* Intr-o relaţie de dependenţa gramaticală se alege întotdeauna forma cea mai specializată. O forma A este mai specializată decât B dacă A poate îndeplini mai puţine funcţii decât B (Koster 1997:224).

Considerând că *-l* şi *cel* sunt realizări alternative ale D definit, *-l* apare ca o *formă mai specializată*, în primul rând pentru că este totdeauna afixat unui NP, în al doilea rând pentru că nu are decât forma de determinant, nu şi pe cea de pronume.

Predicţia, pe deplin confirmată, este că *-l* apare ori de câte ori este posibil, adică atunci cînd există un constituent cu trăsătura [+N] (A sau N) "suficient de aproape". Când această condiţie nu este îndeplinită, trăsătura [+N] a articolului şi [+referenţial] a DP sunt verificate prin proiectarea lui *cel*. Folosirea lui *cel* prenominal este astfel o *strategie de ultim recurs*, utilizată numai dacă configuraţia sintactică face imposibilă verificarea trăsăturilor tari ale derminantului de către un substantiv sau grup adjectival.

3.2. Vom analiza ca reprezentativă situaţia cardinalului. Când este primul element al grupului nominal, numeralul se comportă ca un D şi nu este inter-schimbabil cu un adjectiv; vom spune că în acest caz numeralul reprezintă o proiecţie funcţionala, de exemplu, (specificatorul) grupul(ui) de quantificare (QP) (vezi (27)).

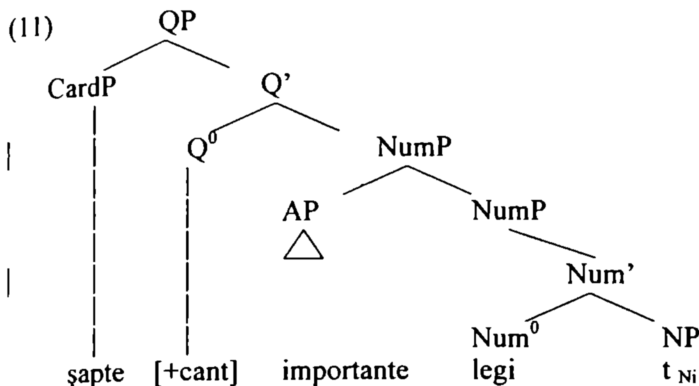
(9) a. şapte importante legi b. *importante şapte legi

Când nu este primul constituent al DP, de exemplu, când se află sub un determinant demonstrativ, cardinalul se comportă ca un adjectiv cantitativ şi este interschimbabil cu un adjectiv. In acest caz cardinalul este un adjunct al numelui.

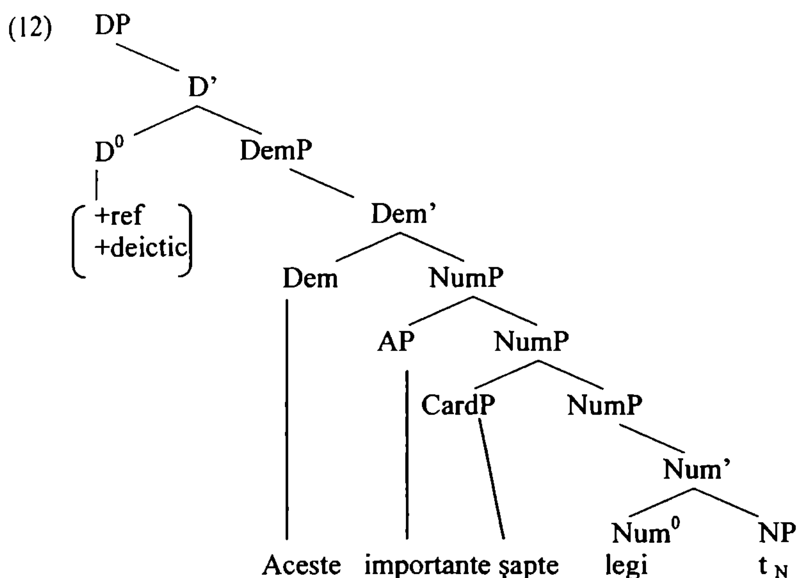
(10) a. aceste şapte importante legi b aceste importante şapte legi

Cardinalul are astfel statut dublu: poate fi un determinant (element de legare) analizat ca o categorie funcţională ((QP) în (11) sau poate fi un adjectiv cantitativ, un element lexical; ca şi alte adjective prenominale se ataşează la NumP (ca în (12)), proiecţie unde urcă substantivul în toate limbile romanice (Cinque (1993) ş.a.).

(11)

(12)

Deşi asemănătoare la prima vedere, structura în care *cel* înlocuieşte demonstrativul are proprietăţi sintactice foarte diferite.

a) Cardinalul blochează ridicarea substantivului la articol (N-la-D) (13d). Pentru a realiza trăsătura [+definit, +referenţial] din D este necesar articolul *cel* (13e).

(13) a. aceste legi b. legile acestea
c. două legi d. *legile două e. cele două legi

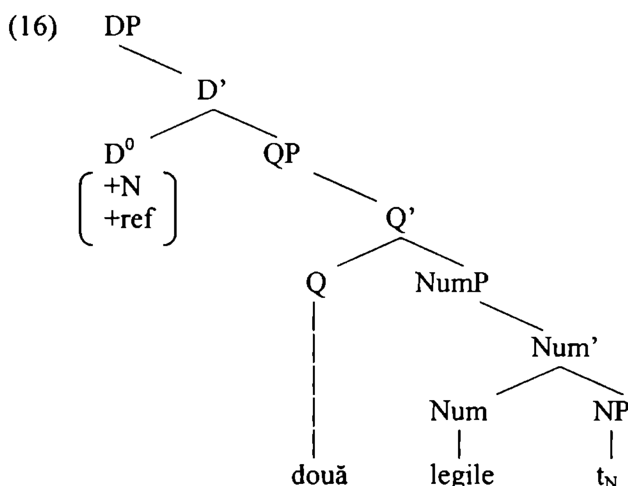
b) Cardinalul blochează deopotrivă ridicarea grupului adjectival în poziţia de specificator al grupului determinant (Spec DP) (14b), deci blochează deopotrivă mişcarea centrului şi a unui specificator. Şi în acest caz este necesară inserţia lui *cel*.

(14) a. şapte foarte importante legi b. *foarte importantele şapte legi
c. cele şapte foarte importante legi

c) In fine, spre deosebire de construcția cu demonstrative, în construcția cu *cel*, numeralul nu este interschimbabil cu un adjectiv (vezi (15):

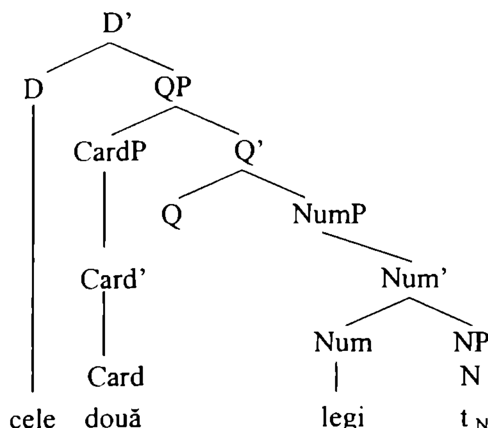
(15) a. cele două interesante propuneri b. *cele interesante două propuneri
c. acele două interesante propuneri d. acele interesante două propuneri

Exemplele din (15) arată că numeralul cardinal este *selectat* de articolul *cel*, deci se află fie în poziție de centru, fie de specificator al proiecției funcționale imediat inferioare determinantului (QP). In contrast, în construcțiile cu demonstrativul, cardinalul era adjunct al numelui, atașat proiecției de număr (NumP). Ipoteza că numeralul ar fi centrul proiecției de cantitate (QP) (16) ar explica imediat de ce sunt imposibile structurile de forma **legile două* . Acest tip de negramaticalitate ar ilustra constrângerea de blocare a ridicării unui centru (*legile*), trecând peste un altul (*două*):

(16)

Am observat însă că nici un grup adjectival nu poate trece de bariera pe care o reprezintă numeralul (cf. (14b)). Date fiind aceste exemple, pare preferabilă ipoteza că numeralul cardinal ocupă o poziție de specificator. Aceasta explică imediat blocarea ridicării grupului adjectival spre poziția de Spec DP. Pe de altă parte, grupul cardinal nu are complemente și nu reprezintă în sine o categorie maximală. Prin urmare el poate fi privit și ca centru, blocând ridicarea numelui și forțând inserarea lui *cel* sub D pentru a verifica trăsătura [+ N, + ref] a acestuia.

(17)

Inserţia lui *cel* reprezintă o strategie de ultim recurs, utilizată când nici N, nici AP nu pot ajunge la D. Dimpotrivă, atâta vreme cât trăsătura de nominalitate a poziţiei D se poate verifica altfel, inserţia lui *cel* este interzisă şi se foloseşte articolul *-l*. Astfel formele **cel măr* si **cel roşu mar*, sunt respectiv blocate de *mărul* şi *roşul măr*, conform Principiului maximei specializări:

Intrucât se află în D, din punct de vedere interpretativ, *cel* este referenţial şi demonstrativ.

4. ***Cel* în poziţie postnominală**

4.1 In calitate de articol adjectival, *cel* introduce un *predicat*, mai exact, o propoziţie relativă deplină sau o relativă redusă. Relativa redusă este exprimată prin: AP (inclusiv construcţii participiale), PP sau CP.

<u>O problemă de interpretare</u>: *Cel* postnominal nu are forţă referenţială, este slab deictic; de pildă, *iedul cel mare*, presupune existenţa mai multor iezi. Caracterul expletiv indică faptul că *cel* nu se află in D, ci într-o altă proiecţie, o proiecţie de acord AgrP . Dat fiind că este expletiv, *cel* este suprimabil:

(18) a. mărul (cel) roşu. b haina (cea) ruptă
c rana (cea) sângerândă d casa (cea) de piatră

<u>Câteva observaţii cu caracter descriptiv</u>

1. In construcţia cu adjectiv, apar numai adjectivele (gradabile) descriptive. Sunt excluse adjectivele clasificatoare (19c-d), ca şi adjectivele intensionale (19a-b):

(19) a bietul om / pretinsul criminal b. *omul cel biet/ * criminalul cel pretins
c colonizarea romană d. * colonizarea cea romană

2. In construcţiile cu participiul şi cele cu gerunziul apar forme acordate în gen şi număr cu substantivul determinat (participiile pasive şi gerunziile adjectivale).

(20) a haina cea ruptă /*rupt b rana cea sângerândă / *sângerând

Aşa cum arată Krause (2002), în toate limbile, relativa redusă foloseşte participiul acordat, adică o formă nominalizată.

3. Construcţiile cu prepoziţie oferă şi ele indicii importante privind analiza construcţiei cu *cel* postnominal.

a) Sunt prepoziţii care apar nemodificate în această construcţie.

(21)	a.	casa este de piatră	b.	casa cea de piatră
	c.	fata fără noroc	d..	fata cea fără noroc

b) Prepoziţiile de loc şi timp apar cu prepoziţia funcţională *de*. Din punct de vedere intuitiv, prezenţa prepoziţiei are rolul de a transforma o expresie referenţială (*La Londra este locul unde plouă cel mai mult.*) într-o expresie predicativă (*--de la Londra* ='clasa de obiecte de la Londra').

(22)	a.	casa este la Londra	b.	casa de la Londra
	b.	vizita a fost în 1985	d.	vizita din 1985.

c) In fine, o observaţie semnificativă este că articolul adjectival *cel* nu poate fi urmat de prepoziţii subcategorizate, şi, în general, de expresii argumentale:

(23)	a.	dependenţa de părinţi	b.	*dependenţa cea de părinţi
	b.	consumul de stupefiante	d..	*consumul cel de stupefiante
	e.	ideea că va veni	f.	* ideea cea că va veni

A se observa ca demonstrativele postpuse pot interveni cu uşurinţă între un centru şi complementele lui, contrastând puternic cu *cel*.

(24)	a.	distrugerea aceasta a oraşului	b.	*distrugerea cea a oraşului
	b.	dependenţa aceasta de stupefiante	d..	*dependenţa cea de stupefiante

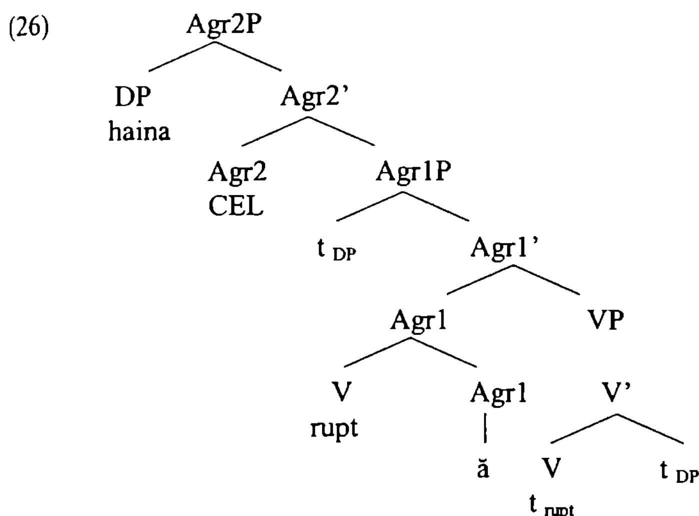
4.2 Ne-am putea întreba asupra rolului pe care îl joacă *cel* în construcţiile post-nominale. L-am putea califica drept element care marchează o relativă redusă, adică drept element care arată că grupul care urmează este un *predicat*, atribuit unui subiect care este tocmai substantivul cu care se acordă *cel*. Intr-un studiu important privind evoluţia structurii de relativizare, Bianchi (1999) vorbeşte de două strategii de relativizare în limbile indo-europene. In unele limbi, pronumele relativ este un demonstrativ care adjectivizează constituentul următor. Aceasta strategie este reprezentată de limba germană, dar şi de limbi cum sunt greaca sau româna, în care articolele demonstrative "adjectivizează" (adică predicativizează) constituentul următor. Din punct de vedere semantic, "adjecvizarea" înseamnă formarea unui abstractor, a unei expresii cu o variabilă, adică a unui predicat.

In limbaj sintactic, *cel* este un centru funcţional de acord (Agr), care subcategorizează o propoziţie redusă (mai rar, o relativă deplină); *cel* poate fi considerat unul dintre *determinanţii externi care subcategorizează o relativă (redusă)* despre care vorbeau Kayne (1994) şi Bianchi (1999).

(25) $[\text{cel}]_{Agr/D}$ ^ propoziţie (redusă)

Trăsăturile lui *cel* includ trăsături Φ şi trăsătura sintactică tare de [definit]. Trăsătura tare de definit impune *deplasarea obligatorie in specificatorul* lui *cel* a unui DP [definit]. Acesta este *subiectul propoziției* subcategorizate de *cel*, ca în (26). In (26), DP definit *haina* se proiectează ca obiect al verbului tranzitiv. Devenind subiect, DP *haina* se deplasează întâi în specificatorul proiecției de acord a participiului (Agr1P), verificând genul si numărul acestuia. Grupul nominal subiect este apoi atras in poziția de specificator (Agr2P) al lui *cel*, verificînd trăsătura de [definit] a acestuia. Dacă *cel* apare cu o relativă redusă, ridicarea DP subiect este cerută şi de necesitatea de verificare a cazului, căci DP subiect nu poate primi caz în interiorul relativei reduse. Astfel, din punct de vedere sintactic relativizarea subiectului se poate interpreta ca deplasare a grupului nominal subiect într-o poziție de adjuncție față de propoziția din care pleacă. Din punct de vedere semantic ridicarea subiectului corespunde cu operația de formare a unui abstractor lambda.

(26)

Construcția cu grup adjectival sau prepozițional este foarte asemănătoare.

5. Pronumele semi-independent *cel*

5.1 Distribuția lui *cel* pronume semi-independent (cf. Manoliu-Manea (1968)) este mai extinsă decât cea a articolului adjectival şi decât a determinantul nominal, acoperind toate contextele acestora şi în plus contexte din care *cel* determinant nominal sau *cel* articol adjectival sunt excluse:

(27) Contextele determinantului:

a.	cei şapte magnifici	b.	cei şapte pro
c.	cel de-al doilea elev	d.	cel de-al doilea pro

(28) Contextele articolului adjectival:

a.	mărul cel roşu	b.	pro cel roşu
c.	casa cea de piatră	d.	pro cea de piatră

Privind exemplele din (27) şi (28), ipoteza nulă este că ele au aceeaşi structură cu exemplele în care centrul lexical substantival este exprimat, structură deja discutată mai sus. Există însă şi contexte specifice doar pronumelui semi-independent spre deosebire de determinantul nominal sau articolul adjectival.

a) *Cel* pronume semi-independent poate să preceadă grupuri prepoziționale subcategorizate, spre deosebire de *cel* articol adjectival:

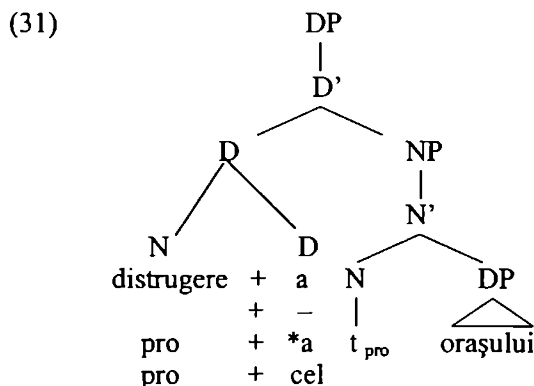
(29) a. Apelul constant la părinți este dublat de *cel la prieteni*
b. Distrugerea oraşului a fost urmată de *cea a drumurilor*

b) *Cel* pronume semi-independent poate să preceadă si adjective clasificatoare, spre deosebire de *cel* articol adjectival.

(30) a. comedia franceză si cea americană / *comedia cea americană
b. colonizarea greacă urmată de cea romană / *colonizarea cea romană

5.2 Problema care se ridică este ce proprietate a lui *cel* face posibilă apariția lui în contextele (29)-(30)? Este probabil vorba de faptul că *cel* este un morfem liber care poate funcționa ca articol hotărât. Ipoteza nulă este că grupurile de forma *distrugerea oraşului* (şi) *cea a oraşului* au structură identică, cu excepția faptului că substantivul centru este vid (*pro*) în loc să fie lexical. Ignorând atribuirea genitivului, obținem pentru ambele grupuri reprezentarea din (31). In această structură, centrul lexical *distrugere* ridicat la D poate susține articolul hotărât sufixal. In contrast, substantivul vid *pro* nu poate incorpora un element cu conținut fonologic. Trăsăturile [+N, + ref] de sub D trebuie realizate şi verificate şi este din nou forțată inserția articolului nominal *cel,* ca realizare a combinației articol hotărât cu substantiv nul.

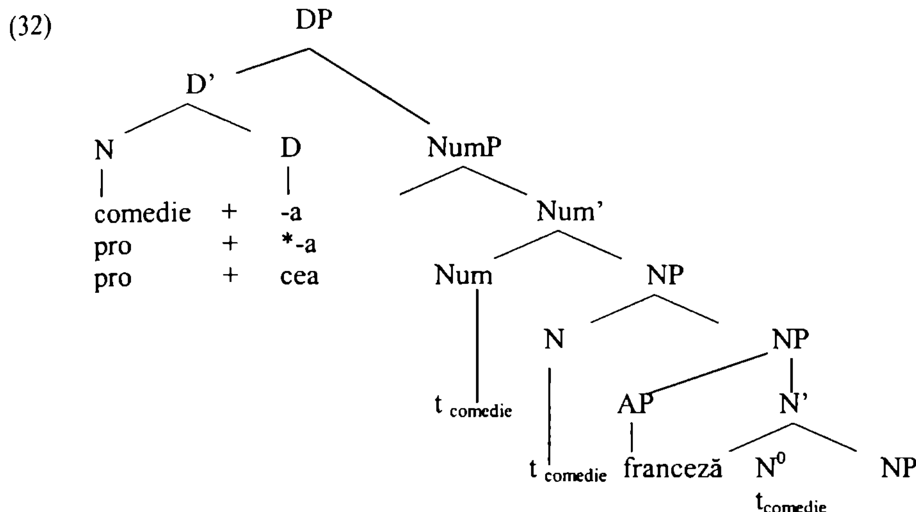
(31)

Adjectivele clasificatoare ridică exact aceeaşi problemă. Adoptând analiza propusă pentru spaniolă de Bosque si Picallo (1996), aceste adjective sunt specificatori ai categoriei lexicale a numelui generate în interiorul grupului nominal. Această ipoteză explică diferența dintre aceste adjective postnominale care nu provin din relative reduse şi cele descriptive, (eventual) precedate de *cel* în structuri cu relativă redusă.

Substantivul centru, lexical sau vid, se deplasează spre categoria de Număr şi lasă în urmă adjectivele clasificatoare. In configuraţii cu centru nominal vid şi determinant definit, se ridică aceeaşi problemă morfologică: centrul vid nu poate incorpora un morfem legat. Este din nou necesară o strategie de ultim recurs, inserţia lui *cel*.

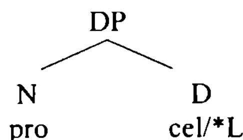
(32)

Concluzii privind distribuţia lui cel/l.

1. *Cel* şi *-l* formează un set supletiv de articole hotărâte care diferă la nivel morofologic: morfem liber vs. legat şi la nivel sintactic, întrucât *-l* subcategorizează un NP/NumP, iar *cel* subcategorizează un NP sau un complement propoziţional.
2. Folosirea lui *cel* în poziţie de articol prenominal reprezintă o strategie de ultim recurs, utilizată atunci când substantivul/ grupul adjectival nu pot urca la articol. Aceasta perspectivă explică imposibilitatea structurilor : **cel măr* / **cel roşu măr*, respectiv blocate de formele *mărul*/ *roşul măr*.
3. Când subcategorizează un constituent propoziţional (propoziţie relativă, relativă redusă), *cel* are rolul de a transforma această structură propoziţională în predicat prin relativizarea subiectului. Articolul adjectival al limbii române funcţionează ca şi alte articole cu funcţia de relativizare a unui grup verbal sau, mai general, predicativ.
4. Statutul lui *cel* în construcţiile postnominale este acela al unui element de acord, cu trăsături [Φ + def] puternice, trăsături care atrag DP ridicat din relativa redusă spre poziţia de specificator al lui *cel* (*mărul cel* t [t *roşu*]). Faptul că *cel* este un element de acord, si nu un D, explică caracterul lui facultativ in structurile postnominale. Totuşi *cel* are o trăsătura deictică, care face imposibila repetarea lui în interiorul aceluiaşi DP, în construcţii neapozitive.
5. Folosit ca pronume *cel* are o distribuţie mai largă decât folosit ca articol (nominal sau adjectival) aparând şi în toate contextele în care articolul hotărât ar trebui ataşat unui substantiv lipsit de trăsături fonologice, *pro*. Alegerea între cele două articole *–l/cel* este un fapt ce se petrece la nivelul componentului fonologic şi morfologic, ele reprezentând acelaşi element sintactic.

(33)

7. **Ce va sa fie un pronume semi-independent?** Un pronume semi-independent este un determinant al cărui complement nu este un grup nominal acordat în trăsături gramaticale cu determinantul. Proprietatea de determinant explică distribuția de DP a grupului. Complementul, care *nu* are trăsături formale identice cu determinantul-centru, nu poate fi nul (*cel), însoțind astfel pronumele: Cele două pronume semi-independente ale limbii române *al* (şi) *cel* se conformează foarte bine acestei descrieri: *Al* subcategorizează un GN ale cărui trăsături gramaticale sunt diferite de ale centrului cel puțin la nivelul trăsăturii cazuale: *pe al elevului. Cel* subcategorizeaza un predicat: *cel înalt/ de piatră / de al doilea / ce gândeste singur.*

Fundamentală pentru înțelegerea comportamentului lui *cel / al* ni se pare ideea că determinanții sunt centri sintactici ai grupurilor pe care le introduc, centri sintactici cu trăsături categoriale proprii.

Referințe

ABNEY S. (1987) The English Noun Phrase in Its Sentential Aspect, MIT dissertation
BIANCHI V. (1992) Consequences of antisymmetry Headed Relative Clauses, Mouton
BOSQUE I. and C. PICALLO (1996) „Postnominal Adjectives in Spanish DPs", *Journal of Linguistics* 32, 349-485;
CINQUE (1993) „On the Evidence for Partial N-Movemen in Romance", Venice
COENE, M. (1999) Definite Null Nominals in Romanian and Spanish. Antwerpen
CORNILESCU A. (1995) „Romanian Genitive Constructions", Advances in Romanian Linguistics, Benjamins
KAYNE R. (1994) The Antisymmetry of Syntax, MIT Press.
KRAUSE C. (2002) On reduced Relative Cluases MIT dissertation
MANOLIU-MANEA M. (1968) *Sistematica elementelor de substituție*, Editura Academiei, Bucureşti
WILLIAMS Edwin (1998) "Blocking Anaphora", *Linguistic Inquiry*

Abstract

The paper proposes an analysis of the Romanian adjectival article *cel* viewed as a definite determiner, forming a suppletive set with *–l*. If *-l/cel* are analysed in the framework of Kayne's theory of determiners and relative clauses, the important distributional differences between *-l/ cel* can easily be stated: *-l* always subcategorizes an NP, while *cel* subacategorizes either an NP or a clause. The uses of *cel* are analysed according to this hypothesis.
Generalizing from the analysis of *cel*, a ' semi-independent pronoun' is a determiner which does not subcategorize an NP which agrees with it, but requires a different type of complement.

REFLECȚII ASUPRA EVOLUȚIEI IDEILOR LINGVISTICE: ÎNTRE TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

1. Scopul acestei prezentări este afirmarea şi susţinerea câtorva *idei semnificative* pentru evoluția lingvisticii în general şi a celei româneşti în special şi pentru înțelegerea raportului tradiție–inovație în cadrul acestei evoluții. Ideile susţinute sunt:

a. *sincronismul* lingvisticii româneşti cu teoriile de vârf ale lingvisticii mondiale;
b. preluarea *non-mimetică, creatoare,* a noilor teorii şi concepte, a căror aplicare pe material românesc a obligat la regândirea teoriei înseşi şi, nu o dată, la ajustarea ei în funcţie de acest material;
c. *continuitate, şi nu ruptură* în adoptarea oricărei noi concepţii, a oricărei noi perspective de cercetare;
d. un joc continuu (istoric şi sincronic) *al prim-planurilor* şi *al fundalului* privind priorităţile şi obiectivele de cercetare;
e. o *diversificare* a intereselor cercetătorilor, specifică momentului *actual* al disciplinei.

1. S-a subliniat şi cu alte prilejuri[1] ***sincronismul*** lingvisticii româneşti cu teoriile de vârf ale lingvisticii mondiale, spre lauda promotorilor acestei lingvistici, care, chiar şi în momentele de mare închidere şi izolare istorică, au stimulat contactul cu lingvistica occidentală, asigurându-se, astfel, modernizarea cercetării lingvistice româneşti. Mă voi referi la domeniul sintaxei, dar, din fericire, situaţia nu este singulară, caracterizând şi alte discipline lingvistice[2]. Pentru sintaxă, aleg, spre demonstraţie, câteva momente importante (nu sunt toate şi nu sunt singurele(!); totul trebuie văzut numai ca material de susţinere şi de exemplificare).

• ***Momentul Lucien Tesnière***, moment semnificativ prin cartea *Éléments de syntaxe structurale*, 1957, iar a doua ediţie, revăzută şi adăugită, 1965, dată când se introduc concepte fundamentale ale sintaxei structurale, concepte cu o lungă "carieră ştiinţifică", şi anume: ***valenţă***, ***actant***, ***clasă actanţială*** de verbe, precum şi o întreagă concepţie sintactică pe care aceşti termeni o acoperă. Deşi termenii, ca atare, nu circulau şi în structuralismul american, teoria pe care ei o reprezintă era cuprinsă, într-o formă sau alta, şi în aceste lucrări.

Extrem de rapid, termenii şi concepţia corespunzătoare sunt introduşi în sintaxa românească, mai întâi pentru un domeniu restrâns de sintaxă, domeniul verbului, apoi pentru o teorie sintactică generală. Din a doua categorie, am în vedere cartea lui Sorin Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă,* 1967, dar teza sa de doctorat, cu acelaşi titlu, a fost

anterioară acestei date. Iar, din prima categorie, am în vedere studiile lingvistelor Valeria Guțu Romalo și Florica Dimitrescu, ambele din 1963, ambele destinate clasificării sintagmatice a verbelor, primul urmărind combinațiile verb și nominal legat direct, cazual, de verb[3], iar al doilea înregistrând și regimul prepozițional al verbului[4]. Grație acestor studii, verbe definite anterior vag, oscilant, semanticist, primesc definiții relaționale extrem de exacte. Grație acelorași studii, infinitatea propozițiilor limbii române se reduce la un inventar minim de tipare sintactice, determinate de regimul cazual și/ sau prepozițional al verbului-centru. Sunt studii care pun în circulație concepte esențiale ale sintaxei structurale și care vor crea o întreagă și fructuoasă școală de sintaxă structurală românească, cu aplicări rămase viabile atât pentru limba actuală[5], cât și pentru limba veche[6].

• ***Momentul N. Chomsky***, 1965, când prin cartea *Aspecte ale teoriei limbii* se pune în circulație forma clasică a teoriei generativ-transformaționale. De remarcat că această lucrare este tradusă în România[7] cu mult înaintea țărilor cu tradiție lingvistică din Europa.

Deși cele trei concepte (luate spre exemplificare) și cei trei termeni nu sunt conținuți ca atare în carte, concepția "acoperită de ei" este preluată și încorporată sub forma *regulilor de subcategorizare strictă*. Trebuie subliniat că regulile de *subcategorizare strictă* se completează aici cu reguli de *subcategorizare selecțională*, subordonate celor de subcategorizare strictă, și cu reguli de *subcategorizare non-contextuală*, ceea ce, în esență, a însemnat un "mariaj" fericit și pentru lungă durată, între teoria actanțială, strict sintactică a lui Tesnière, și metodologia analizei semice, o metodologie de tip lexico-sintactic, vecinătățile fiind urmărite în termenii trăsăturilor lexicale.

Extrem de rapid, în 1969, teoria chomskyană pătrunde și în România prin cartea regretatului profesor Em. Vasiliu și a Sandei Golopenția[8], dar un curs de sintaxă transformațională putea fi frecventat de studenții Facultății de Limba și Literatura Română din București cu doi ani înainte de această dată. În 1970, o teză de doctorat este destinată sintaxei tranformaționale a grupului verbal românesc[9].

• ***Momentul Ch.J. Fillmore***, 1968, când, în celebrul său studiu *Case for Case*, conceptele *valență, actant, clasă actanțială* sunt îmbogățite și esențial restructurate prin corelarea perspectivei strict sintactice a lui Tesnière cu perspectiva semantico-sintactică a predicatelor (la data aceasta, numai a predicatelor verbale), predicate purtătoare inerent ale unei informații semantico-sintactice, fiind responsabile de selectarea anumitor cazuri/ roluri și a unei combinații (grile) de cazuri/ roluri, dar și de respingerea altora. Raportarea semanticii interne a predicatelor la actualizările lor sintactice, cu observarea non-relevanței semantice a numeroase manifestări sintactice sau, altfel spus, cu observarea varianței sintactice a predicatelor față de invarianța lor actanțial-cazuală sunt idei care îmbogățesc, rafinează teoria actanțială anterioară, făcând o lungă și încă neîncheiată carieră științifică. Termenii de *rol* și de *structură de roluri*, paralel cu cei de *caz fillmorian* și de *structură de cazuri* sunt puși în circulație destul de repede în România: un prim articol de prezentare datează din 1972[10], iar aplicări ale teoriei apar deja în 1972 și în '75[11].

• ***Varianta localistă***, îmbogățind teoria fillmoriană, căci cazurile fillmoriene sunt definite și delimitate mai strict în termeni de trăsături localiste, o datorăm lui Anderson, 1971[12]. Foarte repede (1975), teoria pătrunde și în lingvistica românească, grație excelentei lucrări a regretatei profesoare Teodora Cristea[13]. Aplicată pe material de limbă franceză

(este prima descriere pe limbă franceză utilizând acest model (!)), lucrarea oferă o minuțioasă analiză semantico-sintactică a verbului, constituind un model şi un imbold pentru numeroase studii de sintaxă românească apărute ulterior.

• ***Momentul generativ GB*** (1982) cuprinde un amplu *modul al theta-rolurilor*, teorie complexă care face posibilă înțelegerea unor fenomene sintactice şi semantice diverse de tipul: principiile de atribuire a rolurilor semantice de către capurile lexicale de grup, deplasarea de componente sintactice, relația dintre lexicon – sintaxă – semantică, teoria categoriilor vide etc. Teorie *integratoare*, GB încorporează, într-o sinteză nouă, originală, achizițiile viabile ale teoriilor anterioare privind relațiile semantico-sintactice dintre predicat şi argumente, şi anume: teoria guvernării hjelmsleviene, teoria cazurilor/ rolurilor fillmoriene, teoria logică a predicatelor şi a argumentelor, teoria X-Bară a lui Jackendoff, teoria lexicalistă a lui Joan Bresnan.

Extrem de rapid, în ciuda rezistenței din partea multor cercetători, rezistență explicabilă prin tehnicismul excesiv al teoriei, teoria se face cunoscută în România, prin contribuția cercului de sintaxă de la Catedra de limba engleză din Bucureşti[14] şi, mai mult decât atât, descrieri întregi beneficiază de rezultatele aplicării ei pe material lingvistic românesc, introducând limba română în circuitul literaturii generative mondiale.

2. Grație unei şcoli serioase de lingvistică românească, cu o bună tradiție şi educație lingvistică, nici una dintre noile teorii (în succesiunea pe care am încercat s-o sugerez) nu a fost preluată *mimetic*, prin forțarea materialului faptic românesc pentru a "intra" în forma modelului original, elaborat pe altă limbă, engleză sau franceză. O operație de ***re-gândire*** a teoriei, chiar de "ajustare" a ei, când a fost nevoie, constituie nota caracteristică a diverselor aplicații pe material românesc. Lipsa de complexe a generației tinere a fost atât de puternică, încât, pentru teorii intangibile prin prestigiul lor, au fost propuse reamenajări teoretice substanțiale, care, cu trecerea timpului, s-au dovedit a fi mai mult decât îndrăzneli fanteziste tinereşti (vezi, de pildă, teza de doctorat din 1970 destinată verbului românesc[15]).

Grație acestor spirite non-mimetice, creatoare, clasificările structurale ale verbului românesc, precum şi subcategorizările stricte şi selecționale ale acestuia îşi păstrează întreaga valabilitate. Clasificările de tip fillmorian sau andersonian sunt şi astăzi puncte de plecare pentru descrieri semantico-sintactice ale unor clase întinse de verbe, cum s-a şi întâmplat cu verbele psihologice[16], de mişcare[17], factitive etc.

3. Dincolo de exagerările polemice ale începutului oricărei teorii şi perspective noi de cercetare, venind atât din partea "tradiționaliştilor", cât şi din partea "moderniştilor", dincolo de reaua-credință a unor confrați, există astăzi un consens al cercetătorilor-lingvişti privind existența unei *continuități* a evoluției ideilor lingvistice, fără *rupturi* spectaculoase. Recunoscută deschis sau mai puțin deschis, ascunsă uneori de o terminologie diferită, este cvasiunanimă ideea că fiecare nouă construcție teoretică procedează la reevaluarea achizițiilor anterioare, reținând şi integrând, într-o arhitectură proprie, tot ce s-a impus ca fiind viabil din precedentele teorii.

Marile spirite lingvistice nu s-au "cantonat" într-un singur tip de lecturi, într-o unică perspectivă de cercetare, simțind nevoia împrospătării periodice a lecturilor, iar teoreticienii simțind nevoia restructurării periodice a propriei teorii/ concepții, restructurare care a însemnat, în fond, o revizuire cu integrarea noilor achiziții. Numai aşa explicăm

faptul că există atâtea variante ale modelului generativ[18] sau atâtea variante ale modelului fillmorian, elaborate, la intervale de timp, de către acelaşi lingvist/ aceeaşi şcoală (ca în cazul modelului generativ) sau de lingvişti diferiţi (ca în cazul modelului fillmorian).

În acest sens trebuie înţeleasă şi ideea aici formulată a *continuităţii, şi nu a rupturii.* Chiar şi în cazul unor orientări complementare şi aparent ireconciliabile, "continuitatea" nu poate fi ignorată şi negată. Pragmatica actuală îşi găseşte rădăcini puternice în structuralismul de tip funcţionalist (în lucrările lui Benveniste şi ale lui Martinet); ideea competenţei comunicative, esenţială pentru pragmaticieni, n-ar fi fost posibilă în afara competenţei chomskyene anterioare, iar aceasta din urmă, în afara sistemului saussurian.

4. În ceea ce priveşte jocul continuu al *prim-planurilor,* respectiv al *fundalului cercetării,* trebuie insistat asupra *variaţiei de accente*, accente puse diferenţiat când pe elemente ***ale sistemului*** (altfel spus, ale invarianţei lingvistice), când pe elemente ***ale uzului*** (deci ale variaţiei determinate stilistico-pragmatic), în funcţie de obiectivele şi de priorităţile epocii, dar şi în raport cu standardele şi cu preferinţele cercetătorului însuşi. Acest *joc de accente* poate fi urmărit sincronic (este, de exemplu, momentul actual al cercetării, cu prim-planuri diferite de la o şcoală la alta sau de la un cercetător la altul), dar poate fi urmărit şi istoric, fiecare nouă orientare aducând în prim-planul cercetării *alt aspect* din funcţionarea fenomenului lingvistic. Aducerea în prim-plan a altui aspect, de obicei a celui complementar, s-a justificat adesea ca reacţie la excesul sau la monopolul impus de orientarea anterioară.

De remarcat însă că o revenire la un prim-plan, abandonat la un moment oarecare, ***nu*** s-a făcut niciodată prin copierea întocmai a metodelor şi a conceptelor anterioare, ci recuperând tot ceea ce cercetarea realizată între timp, chiar şi în cadrul unor orientări complementare, a oferit ca achiziţie viabilă. Îmi vine în minte o comparaţie cu moda vestimentară, unde, periodic, se revine la un model anterior, fără a fi copiat identic, ci îmbogăţit, rafinat, completat.

Pentru cercetarea lingvistică serioasă a ajuns *aproape un loc comun* recunoaşterea ideii că cele două perspective de cercetare (a competenţei şi a uzului) nu se exclud, ci, dimpotrivă, se completează în obţinerea unor descrieri cât mai complete a limbii în funcţionarea ei complexă. Există, de altfel, tentaţia teoretică a momentului actual de a propune *modele integratoare*, abordând, în momente succesive ale investigării sau în module diferite ale cercetării, prim-planuri diferite.

5. Ultima idee a acestei succinte prezentări reliefează o caracteristică a cercetării lingvistice actuale, constând în *diversificarea fără precedent* a obiectivelor/ a intereselor de cercetare. În momentul de faţă, coexistă nu numai direcţii complementare de cercetare (studiul uzului, cu diversele lui accente, *vs.* studiul sistemului), ci şi metode diverse în cadrul aceluiaşi tip de cercetare.

Revenind la exemplificările anterioare, se constată, de pildă, coexistenţa, în momentul actual, şi a unei analize a verbului de tipul valenţelor lui Tesnière (semnalez, în acest sens, o semantică recentă a lui Christian Touratier[19], de largă circulaţie în Franţa), şi a unor analize de descendenţă fillmoriană sau andersoniană, şi a unor analize de tip semic clasic, şi a unor analize în termenii theta-rolurilor chomskyene, şi a analizelor de uz conversaţional sau stilistic al diverselor tipare sintactice verbale.

Credem că fiecare manieră de cercetare, în măsura în care este serios şi profund făcută, este profitabilă, adăugând sau explicând noi aspecte şi detalii. Importantă este înţelegerea faptului că nu este *nici unica* modalitate de descriere, nici deţinătoarea adevărului absolut, că cercetarea este *adevărară* sau *falsă* numai pentru un domeniu limitat şi în raport cu obiectivele şi cu metoda de cercetare fixate de cercetător.

Şi, pentru a avea o imagine generală a *diversităţii preocupărilor actuale* în lingvistică, mi se pare instructiv a prezenta *titlurile de domenii* ale unei serii recente de manuale-enciclopedii, elaborate de lingvistica germană şi publicate în perioada 1982-2002[20], fiecare domeniu dezvoltat în câte 2-3 volume. Ordinea volumelor corespunde datei de apariţie, şi nu unei ierarhii de importanţă stabilite de autori, şi anume: *Dialectologie, Gramatică istorică, Sociolingvistică, Lingvistică computaţională, Dicţionare, Semantică, Filozofia limbajului, Patologie lingvistică, Sintaxă, Scriere, Nume proprii, Lingvistică de contact, Semiotică, Limbaje cu scopuri speciale (Limbaje de specialitate), Forme de comunicare în mass-media, Lingvistica textului şi a conversaţiei, Morfologie, Tipologie lingvistică şi universalii, Lexicologie* şi încă cinci volume anunţate: *Limbi nordice, Istoria lingvistică a Romaniei, Traducere, Psiholingvistică, Dependenţă şi valenţe.*

6. Înainte de a încheia această succintă (şi, prin natura lucrurilor, destul de superficială) trecere în revistă, fac *două recomandări* tinerei generaţii: pe de o parte, necantonarea, cu obstinaţie, în domenii prea limitate de cercetare şi într-o unică metodă de cercetare, iar, pe de altă parte, neabordarea, de prea tânăr, a cercetărilor excesiv teoretice şi a celor de sinteză, cercetări care, prin natura lor, cer cunoştinţe şi reflecţii din toate domeniile de cercetare. Dimpotrivă, aş recomanda, pentru această vârstă, *diversificarea lecturilor,* astfel încât fiecare cercetător să ajungă să stabilească "punţi de legătură" între domenii, între metode şi orientări complementare sau adiacente, iar, pentru cercetările integratoare, să aibă posibilitatea să aplice cunoştinţe multiple, din domenii diverse.

NOTE:

---

[1] Vezi, de exemplu: *Sincronizarea cu Occidentul – Tradiţie în lingvistica românească*, articol al Lilianei Ionescu-Ruxăndoiu, şi *Un recent dicţionar de lingvistică în consonanţă cu dicţionare similare europene*, articol al Gabrielei Pană Dindelegan, apărute în volumul *Identitate românească şi integrare europeană. Probleme şi perspective,* Edit. ARS DOCENDI, Bucureşti, 2003, p. 91-94, 137-142.

[2] Aceeaşi este şi situaţia ***foneticii***, a ***fonologiei***, cu remarcabilele realizări ale lingviştilor Al. Rosetti, Em. Vasiliu, Andrei Avram. Un loc aparte ocupă ***fonologia generativă***, care, prin lucrările Ancăi Belchiţă-Hartular, a avut o situaţie de pionierat în Europa. Este, de asemenea, situaţia ***morfologiei structurale***, domeniu în care s-au elaborat de timpuriu, sincron cu Europa, lucrări fundamentale (Valeria Guţu Romalo, Paula Diaconescu, Maria Manoliu), lucrări elaborate în cadrul unei întregi şcoli bucureştene de lingvistică structurală (vezi lucrarea colectivă, *Elemente de lingvistică structurală*, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1967). De altfel, trebuie subliniat că o traducere a unei lucrări structuraliste fundamentale, care a revoluţionat gândirea lingvistică europeană şi, implicit, pe cea românească, datorăm lui D. Copceag, fiind vorba de cartea lui Louis Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii,* Bucureşti, 1967.

Acelaşi statut de pionierat l-a avut şi domeniul ***stilisticii structurale***, prin lucrările lui Ion Coteanu şi prin întreaga şcoală bucureşteană creată în acest spirit. Remarcabilă, sub aspectul sincronizării cu cercetările mondiale, este şi situaţia ***semanticii***, în diversele ei manifestări, fie sub forma ***semanticii logice***, cu lucrări fundamentale ale lui Em. Vasiliu, fie sub forma ***analizei semice***, cu lucrări timpurii datorate Angelei Bidu-Vrănceanu. Aceleaşi caracteristici de pionierat pot fi remarcate şi pentru domeniul ***psiholingvisticii***, prin lucrările Tatianei Slama-Cazacu, lucrări traduse în numeroase limbi ale lumii, şi pentru cel al ***analizei contextuale*** (este vorba de ***contextul situaţional***), prin lucrările Tatianei Slama-Cazacu (primul articol al autoarei, *Principiul adaptării la context*, apare în SCL, 1957(!); vezi şi cartea autoarei *Limbaj şi context*, Edit. Ştiinţifică, 1959). Domenii bogat şi timpuriu reprezentate în lingvistica românească sunt şi ***sociolingvistica***, ***analiza contrastivă***, ***semiotica***, ***statistica*** (aplicată la lingvistică), ***poetica***. În domeniul ***lingvisticii matematice***, prin contribuţia lui Solomon Marcus, s-a creat o întreagă şcoală românească de lingvistică matematică, reprezentând, o bună bucată de vreme, una dintre cele mai puternice şcoli din lume.

Înseşi domeniile de ***istorie a limbii***, de ***romanistică***, de ***dialectologie***, care, prin natura lor, sunt mai legate de tradiţie, au păstrat permanent contactul cu lingvistica europeană. Lucrările lui Grigore Brâncuş, privind relaţiile româno-albaneze, sunt printre cele "de vârf" din Europa. Cărţile de romanistică ale lui Iorgu Iordan şi Alexandru Niculescu au "circulat" în întreaga Europă. Lucrările de dialectologie aromânească ale Matildei Caragiu-Marioţeanu, aplicând principii ale structuralismului lingvistic atât pentru interpretarea fonologică, cât şi pentru cea morfologică, au şi ele caracter de pionierat. Şi lista poate fi continuată!

[3] Vezi Valeria Guţu Romalo, *În problema clasificării verbelor* (*Încercare de clasificare sintagmatică*), în SCL, 1963, 1, republicat în *Elemente de lingvistică structurală*, 1967

[4] Florica Dimitrescu, *O modalitate de clasificare sintagmatică a verbelor*, în SCL, 1963, 1

[5] Vezi clasele de verbe din studiul Valeriei Guţu Romalo, nota 3.

[6] Vezi studiul Gabrielei Pană Dindelegan, *Regimul sintactic al verbelor în limba română veche*, în SCL, 1968, 3

[7] Am în vedere traducerea cărţii în 1969, datorată lui Paul Schveiger şi James E. Augerot.

[8] E. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *Sintaxa trasformaţională a limbii române*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1969; trad. engl. *The Transformational Syntax of Romanian*, Haga, Mouton, 1972

[9] Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformaţională a grupului verbal în limba română*, teză de doctorat susţinută în 1970 şi publicată la Edit. Academiei în 1974.

[10] Gabriela Pană Dindelegan, *Reflecţii pe marginea "teoriei cazurilor" a lui Ch. J. Fillmore*, în SCL, 1972, 1

[11] Vezi Gabriela Pană Dindelegan, Alex. Petrovanu, *Verbs with two non-prepositional objects in the surface structure*, în *"Romanian-English Contrastive Analysis Projet"*, Bucharest, University Press, 1972, republicat în *"Trends in kontrastiver Linguistik"*, Tübingen, 1976; vezi şi M. Manoliu-Manea, *The Objectivization of Experiencer*, în RRL, 1975, 5

[12] J. M. Anderson, *The Grammar of Case: Toward a Localistic Theory*, Cambridge, University Press, 1971

[13] Cristea Teodora, *Le locatif spatio-temporel en français contemporain*, Bucureşti, TUB, 1975. De remarcat că aceeaşi autoare a produs, tot pe material de limbă franceză, şi o lucrare destinată teoriei generale a cazului, *Relations et formes casuelles*, Bucureşti, TUB, 1976

[14] Este vorba de numeroase lucrări ale Alexandrei Cornilescu, de sintaxă teoretică sau de sintaxă aplicată pe material românesc, culminând cu o remarcabilă sinteză a teoriei generative (în forma GB), şi anume: *Concept of Modern Grammar*, Edit. Universităţii Bucureşti, 1995

[15] Teza de doctorat din 1970 (vezi nota 9), publicată în 1974, propune, printre ajustările de bază ale teoriei, includerea în descriere şi a *nivelului funcţional*, considerat de autoare ca fiind numai

parțial recuperabil din nivelul categorial, precum şi *subordonarea subiectului față de verb,* idee spre care conduce specificul de organizare a sintaxei româneşti.

[16] Vezi cartea Danei Manea, *Structura semantico-sintactică a verbului românesc. Verbele psihologice,* Edit. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Bucureşti, Bucureşti, 2001

[17] Anca Mierlă, *Structura semantico-sintactică a verbelor de mişcare,* teză de doctorat, Universitatea Bucureşti, 2002

[18] Pentru modelele generative, vezi succesiunea: gramatica cu un număr finit de stări, modelul transformațional standard, modelul standard extins, modelul standard extins revizuit, modelul legării şi guvernării (GB), programul minimalist, fiecare cu retuşuri şi revizuiri succesive. Pentru teoria cazurilor, vezi variantele: Ch. J. Fillmore, John Anderson, Wallace L. Chafe, fiecare cu reveniri şi ajustări; vezi şi mai recentele interpretări, cu lărgirea teoriei cazurilor pentru toate cuvintele cu rol de "predicat logic", în *Langages,* 113, mars 1994

[19] Christian Touratier, *La sémantique,* Paris, Armand Colin, 2000

[20] HSK (=*Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft/ Handbooks of Linguistics and Communication Science/ Manuels de linguistique et des sciences de communication*), Begründet von / Founded by / Fondés par Gerold Ungeheuer (†) und / and / et Herbert Ernst Wiegand Herausgegeben von / Edited by / Edités par Herbert Ernst Wiegand Mit herausgegeben von / Co-edited by / Coed. par Hugo Steger (1985-2001) und / and / et Armin Burkhardt (1999-2001), Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1982

RÉFLEXIONS SUR L'ÉVOLUTION DES IDÉES LINGUISTIQUES. APPROCHE ENTRE LA TRADITION ET L'INNOVATION

(Résumé)

L'auteur propose et soutient les idées suivantes:

(a) La linguistique roumaine a été ***synchrone***, pendant son développement, aux principales conceptions linguistiques mondiales; (b) les chercheurs roumains ont adopté les nouvelles idées et conceptions ***en manière créative, non imitative***, l'application sur les faits de langue roumaine en permettant la réévalution de la théorie elle-même; (c) chaque nouvelle théorie adoptée a imposé une "continuité", ***une adaptation à la tradition*** linguistique; (d) les chercheurs ***ont modifié périodiquement*** les objectifs de la recherche, en adoptant fréquemment une perspective complémentaire; (e) le moment actuel de la recherche se caractèrise par une grande diversité des méthodes et des conceptions utilisées.

Partea a II-a

Lucrări prezentate în secțiuni

GRAMATICĂ

VOCATIVUL ÎN ROMÂNA ACTUALĂ

BLANCA CROITOR BALACIU
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

În acest articol vom urmări utilizarea formelor de vocativ în româna actuală, bazându-ne pe un corpus variat de texte, atât din limba vorbită, cât şi din presă. Subiectul este destul de vast şi nu ne propunem să-l epuizăm, însă sperăm să oferim informaţii interesante pentru un studiu mai amplu dedicat vocativului.

În limba română actuală, după cum se ştie, vorbitorii dispun de mai multe mijloace pentru a marca vocativul: a) desinenţele specifice (**-e** şi **-ule** pentru masculin şi neutru sg., **-o** pentru feminin sg., **-lor** pentru ambele genuri la plural). Apariţia acestor desinenţe este condiţionată de foarte mulţi factori, însă nu vom insista asupra acestui aspect, pentru că ne interesează utilizarea formelor de vocativ în limba actuală, nu descrierea sistemului (limba literară)[1]. Pe lângă formele cu desinenţă specială, se pot folosi şi : a) formele omonime cu cele de nominativ; b) intonaţia; c) ocurenţa formelor la vocativ alături de interjecţiile adresative. Dat fiind ca exemplele utilizate sunt din texte scrise, nu vom urmări aspectele legate de intonaţie, ci doar pe cele legate de utilizarea formelor cu sau fără desinenţă şi interjecţiile adresative care însoţesc vocativul.

Acest articol se bazează pe exemple foarte recente din presa scrisă – în special *Academia Caţavencu,* dar şi *Jurnalul Naţional, Evenimentul zilei, Flacăra* – şi din două corpusuri de română vorbită: *Interacţiunea verbală în limba română* (abreviat IV) şi *Corpus de română vorbită* (CORV), ambele apărute în 2002. Unul dintre „avantajele" utilizării ultimelor două volume este varietatea fragmentelor de limbă vorbită înregistrate, ele reprezentând atât conversaţii spontane, cât şi emisiuni de radio şi televiziune. În interiorul corpusului selectat se pot stabili mai multe distincţii: a) scris – oral; b) standard sau literar – familiar, colocvial; c) parodic, urmărind efecte comice – non-parodic (este vorba de diferenţa dintre săptămânalul *Academia Caţavencu* şi celelalte jurnale şi săptămânale, deşi am găsit texte parodice şi în alte ziare, însoţind benzi desenate, de genul celor din *Academia Caţavencu*). În articolul de faţă vom urmări, în primul rând, aspectele gramaticale, aşa cum am menţionat deja, însă nu putem să nu ţinem cont şi de cele stilistice, întrucât acestea au un rol important în selectarea anumitor forme (mai ales în cazul vocativului – caz deictic).

Vom începe cu numele proprii. Mai întâi, trebuie să facem o precizare, aceea că în româna literară, „îngrijită", sunt preferate formele fără desinenţă, rolul de marcare a vocativului revenindu-le intonaţiei şi contextului („De fapt, în general, pentru a exprima conţinutul vocativului, ne servim tot mai mult de intonaţie în vorbire [...] şi de virgulă în scris." – Al. Graur, *Tendinţe actuale ale limbii române*, p. 164). Pierderea desinenţelor este

aproape generală la substantivele proprii, prezența lor fiind considerată un semn de familiaritate (v. Laura Vasiliu: „Pierderea vocativului la numele proprii am observat-o mai ales în limbajul oamenilor culți, la generațiile tinere." – *Observații asupra vocativului în limba română*, p. 17).

Dintre prenume masculine, apar cu desinență mai ales cele din fondul vechi al limbii. La masculin, selecția desinenței se face în funcție de terminația substantivului (v. Laura Vasiliu, art. cit.), iar la prenumele mai recente, forma de vocativ este omonimă cu cea de nominativ. În condițiile pierderii marcării desinențiale (și la substantivele mai vechi), prenumele cu desinență sunt conotate drept familiare, uneori chiar peiorative; acest lucru este cu atât mai evident cu cât persoanele care poartă aceste nume sunt cunoscute personaje politice sau din alte sfere ale vieții publice:

– cu des. -**e**: *Mugure* (AC 6, 9), *Vadime* (AC 5, 9), *Victore* (AC 4, 3), *Eugene* (AC 4, 7), *Căline* (AC 4, 2), *Codrine* (AC 32, 14), *Traiane* (AC 42, 2), *Cornele* (AC 45, 28), *Viorele* (AC 4, 9), *Mariane* (IV, 219), *Rudele* (IV, 190 – Rudel Obreja), *Dane (*AC 46, 12).

Atașarea desinenței poate duce la modificarea radicalului (un motiv pentru ca acestea să fie evitate în limbajul curent): *Traiene* (AC 6, 8), *Miroane* (AC 45, 1), *Adriene* (AC 4, 7).
– cu des. -**ule**: *Dinule* (AC 6, 8), *Claudiule* (AC 42, 2), *Nelule* (JN 3205, 1), *Nicule* (JN 3205, 20).

În româna contemporană, desinența nu se mai întrebuințează la prenumele feminine, pentru că este simțită ca fiind puternic depreciativă. Am întâlnit prenume feminine cu desinență numai în textele cu caracter ironic din *Academia Cațavencu*: *După tine, Mario, ce-i cu zvonul ăsta de război?* (AC 6, 7), *Ce, Rodico, ți-e teamă că dacă faci restructurare în Ministerul Justiției te trezești cu șomajul pe cap?* (AC 5, 7), *Danielo, miau, miau, să vezi ce experiență interesantă am trăit aseară* [...]. (AC 4, 10), *Iulico* (AC 32, 14 – Iuliana Marciuc).

Numele de familie se folosesc fără desinență în limba „standard" – există o contradicție semantico-pragmatică între desinență (care presupune familiaritate sau are o conotație peiorativă) și numele de familie care se folosesc în adresarea oficială sau respectuoasă. Redactorii *Academiei Cațavencu* valorifică desinențele de vocativ și la numele de familie, formele rezultate fiind foarte familiare:
– cu des. -**e:** *Măgurene* (AC 45, 5), *bă Talpeșe* (AC, 45, 15), *Băi Rednice* (AC 32, 23);
– cu des. -**ule**: *Băi, Sassule* (AC 4, 4), *Hai noroc, Dâncule!* (AC, 4, 8), *mă Băsescule* (AC, 45, 14), *Băi, nea Mușetescule* (AC 45, 15), *Bre, Dinescule* (AC 46, 11), *Bă, Tănăsescule* (AC 46, 15);
– masc. cu des. –**o**: *Auzi, bă Mitreo*[2] (AC 3, 2);
– fem.: *fă Dragomiroaico* (AC 42, 18).

Numele întreg se folosește mai rar fără un termen de adresare înaintea lui; de obicei ambii termeni sunt nemarcați desinențial: *Mircea Geoană, fă-te că lucrezi!* (AC 6, 1), însă accidental, și prenumele și numele de familie primesc desinență, într-o construcție care presupune separarea numelui în două vocative: *Mă ciocoflendere, mă Claudiule, mă Bleonțule, te pup, mă!* (AC 4, 12). În textele care nu au o conotație ironică sau peiorativă numele întreg fără un termen de adresare înainte indică familiaritatea dintre locutor și interlocutor; aflat la începutul unui interviu, un astfel de vocativ poate avea și funcția de

identificare sau de prezentare a interlocutorului: *Câţi ani ai, Fănuş Neagu?* (F, 16, într-un interviu de Adrian Păunescu). Folosirea pers. a II-a sg. este un alt indiciu al familiarităţii dintre cei doi.

Putem constata, până acum, faptul că formele cu desinenţă apar mai frecvent în Academia Caţavencu (cu diverse conotaţii), decât în celelalte ziare sau în limba vorbită.

În mod curent, în limbajul standard numele de familie sau numele întreg se foloseşte precedat de un termen de adresare, de obicei „domnule“ sau „doamnă“. Se poate stabili o ierarhie a nivelului de familiaritate al acestor formule de adresare formate din termenul *domnule (doamnă),* eventual urmat de profesia interlocutorului, şi un nume; o astfel de ierarhie are drept criterii: prezenţa sau absenţa desinenţei de vocativ – în cazul subst. masc. *domnule,* ori prezenţa sau absenţa articolului hotărât la subst. fem. *doamnă,* folosirea numelui întreg, modificări formale suferite fie de termenul de adresare, fie de numele interlocutorului. În ordinea crescătoare a gradului de familiaritate dintre interlocutori, această ierarhie ar fi:

masc.

domnule preşedinte Ion Iliescu
domnule Ion Iliescu
domnule Iliescu
domnul Iliescu
domnu' Iliescu
dom' Iliescu

Dacă termenul de adresare e urmat numai de numele profesiei, sunt mai puţine formule posibile (ex. *domnule preşedinte, domnu' preşedinte, dom' preşedinte*).

În textele consultate am găsit mai rar formula *domnule* + profesia interlocutorului + numele întreg; când apare, ea este la începutul conversaţiei şi are şi un rol de identificare (prezentare) a interlocutorului: *Domnule senator Radu Feldman Alexandru, ca membru al comisiei pentru Cultură, Artă şi Mijloace de Informare din Senat, aţi luat parte, săptămâna trecută, la dialogul cu unii membrii din audiovizual.* (F, 9), *Domnule primar Nicolae Onţanu* (IV, 217).

În corpusul cercetat, sunt reprezentate toate nivelurile ierarhiei de mai sus şi apar şi alte formule: *dom' director Doru Dumitrescu* (AC 5, 11), *domnule Iliescu* (AC 45, 22), *d-le Bebe* (AC 45, 22), *domnu' realizator* (AC 6, 12), *dom' Gherman* (JN 3206, 20), *domnule Dinică* (JN 3207, 16), *domnule ministru Babiuc* (IV, 258), *domnu preşedinte* (IV, 124), *domn' doctor* (CORV, 218) *domnu Marian* (IV, 114), *domnu' judecător* (IV, 100), *Domnule avocat Andon* (F, 12), *Domnule Dorin Tudoran* (IV, 233), *Domnu' Turcescu* (IV, 203), *Domnule Constantin* (IV, 203), *domnule Pleşu* (CORV, 234). Uneori, acelaşi vorbitor foloseşte două forme diferite, deşi se adresează aceluiaşi interlocutor, în acelaşi context situaţional: *domnu' avocat* şi *domnule avocat* (IV, 210-212), *domnu' primar* şi *domnule primar* (IV, 215).

Pe lângă reducerea apelativului în exprimarea colocvială, în enunţurile respective pot apărea şi alte elemente care dau întregii structuri o puternică notă de familiaritate: prezenţa unor interjecţii adresative, utilizarea persoanei a II-a sg. în locul persoanei a II-a pl., folosirea altor termeni de adresare familiari: *Domnu' Onţanu, colega* (AC 42, 18), *Hai, domnu' Băsescu, că au făcut şi lucruri bune primarii de sector.* (AC 5, 13), *Bă, domnu'*

Păunescu, ce nesimţit sînt. (AC 6, 12), *Brava şi halal să-ţi fie, domnu' general.* (AC 4, 2), *Ce naiba, domnu' Horică* (AC 45, 12), *Domnu' Buş, acum că suntem parteneri în Nato, nu ne dai vreo doi băieţi să ne-ajute la zăpadă?* (AC 6, 4), *Fii atent cum tăiaţi, dom' ministru, că e adusă pe firmele mele.* (AC 6, 2).

Adresarea mai politicoasă, cu numele de familie precedat de termenul *domnu(le)* poate să alterneze, în acelaşi text/mesaj, cu adresarea prin prenume şi interjecţie: *Mişto serialul dumneavoastră, domnu' Călinescu! Felicitări, că am înţeles că debutaţi ca regizor... Auzi, mă Florine, da' n-ar trebui să-ţi pui bulină galbenă de începător* [...] (AC 45, 12).

La feminin, e mai dificil de stabilit o ierarhie între toate formulele posibile: nivelul cel mai scăzut de familiaritate (zero) îl are formula *doamnă ministru Ioana Popescu*, urmată de formula *doamnă Ioana Popescu*. Forma de nominativ nearticulat *doamnă* este „concurată" de cea de nominativ articulat *doamna*. Uzul variază în funcţie de vorbitori (sunt vorbitori care nu ar spune *doamnă Popescu*) şi în funcţie de secvenţa care urmează după termenul de adresare: dacă urmează termenul ce denumeşte meseria sau profesia interlocutorului, sunt mai politicoase formulele cu forma doamnă (*doamnă profesoară, doamnă doctor*). Dacă urmează un nume propriu, uzul variază. În cazul formelor *domnişoară / domnişoara,* preferinţele variază de la un vorbitor la altul, fiind greu de tras o concluzie în absenţa unor anchete lingvistice printre vorbitori.

În corpusul cercetat am întâlnit construcţii ca: *doamnă Năstase* (AC 45, 17), *doamnă Nina* (AC 42, 5), *doamna Iucinu* (F, 12).

Aceeaşi persoană, o avocată, foloseşte în instanţă atât formula *doamnă preşedintă* (IV, 250), cât şi formula *doamna preşedintă* (IV, 251).

Am întâlnit şi alţi termeni de adresare: *Maestre Sergiu Andon* (F, 12; termenul se explică prin faptul că interlocutorul este avocat), *O proastă, duduie Bianca. M-a părăsit* (AC 3, 12), *Cetăţene X* (AC 42, 24), *Nea Nelule, Nea Nicule* (JN 3205, 20).

Tot la capitolul termenilor de adresare, trebuie să remarcăm menţinerea sau repunerea în circulaţie, cu o conotaţie ironică, a termenului *tovarăşe* (şi cu varianta fără desinenţă *tovarăşu'*); de obicei, prezenţa acestui termen are o valoare caracterizatoare pentru persoanjul care le rosteşte: [...] *a fost invitat să danseze tradiţionalul dans românesc „Kazacioc", precum şi celebrele hore de pe plaiuri mioritice: „Salsa în căruţă" şi „Cha, tovarăşe, cha!".* (AC 45, 22), *Un capitolaş conform căruia Amărie să-i poată chema pe ziarişti şi să le spună, „ia să vedem tovarăşu, ce aveţi de declarat* (EZ 3351, 2003). Varianta feminină a acestui termen este cu sufix diminutival şi desinenţă: *Mai ai de învăţat ce înseamnă munca de la om la om, tovărăşico.* (AC 42, 10).

După cum se poate remarca din exemplele de până acum, vocativele sunt adesea însoţite de interjecţii de adresare: *bă, băi, mă, fă,* mai rar *bre.* Ele pot apărea pe lângă substantive sau adjective care sunt marcate desinenţial sau nu. Pe lângă faptul că măresc nota de familiaritate a exprimării, interjecţiile pot indica şi faptul că secvenţa care urmează este în cazul vocativ, rol cu atât mai important cu cât elementul în vocativ (un cuvânt sau un grup de cuvinte) nu are sau nu poate primi desinenţă: *Nu te mai băga în vorbă,* ***băi cap de copil,*** *că politica nu-i de nasul tău!* (AC 4, 7), *Eşti simpatic, mă bărbuţă!* (AC 4, 12), *„Houston Chronicle scrie că Nicole Kidman a filmat în ţara vampirilor, Romenia, of course, pentru filmul Cold Mountain. Da, şi care-i problema, băi halloween? Trebuia tu s-o bagi cu vampirii, să-ţi crească un pic tirajul, nu?* (AC 45, 22), *Bă Cristi* (AC 42, 23), *Bă*

Micky (AC 42, 8), *bă, Dinule* (AC 6, 8), *mă, Costi* (AC 46, 12), *Băi băieţi* (AC 45, 2), *Băi, gagiilor* (AC 42, 20), *Băi bazaţilor* (AC 46, 19), *Măi, fetiţo* (AC 46, 16), *băi laşilor* (AC 6, 7), *Băi nenică* (AC 4, 2), *băi ciocoflendere* (AC 42, 14), *măi, omule* (AC 46, 27), *mă, femeie* (AC 46, 27), *Bre, Dinescule* (AC 46, 11), *Bă prietene* (IV, 93), [...] *i te adresezi cu „Bă Mihai" sau aşa, mai neprotocolar, cu Mihai Şoferu"* (AC 6, 11), *Băi albitre, hai să te pup, că eşti bun.* (AC 32, 13). Uneori interjecţia apare şi înainte şi după nominalul în vocativ: *Mă Mariane mă* (IV, 218).

Grupurile nominale extinse apar mai rar, cu excepţia celor formate cu un termen de adresare. Iată câteva exemple: *Stimatele mele doamne de la „Nobeles Café"* (AC 32, 15), *Stimaţi participanţi la simpozionul dedicat profesorului Victor Jinga* (CORV, 174), *Nu-i adevărat, ai trecut, stimate conducător auto, pe lângă un biciclist!* [...] *Domnule conducător auto, vei suporta consecinţele.* (AC 42, 7), *Bună ziua, stimaţi participanţi la trafic!* (AC 4, 8-9), *Bună ziua, stimate cititor şi patron de restaurant.* [...] *cât despre tine, proprietarule de restaurant, dacă vezi în zonă mutra din caricatură* [...], *fereşte-te sau bucură-te* (AC 4, 6).

În vorbirea curentă, inanimatele apar rar la vocativ. Nici în *Academia Caţavencu* exemplele nu sunt foarte frecvente. Am înregistrat construcţiile: *Greva mea dragă, blonda mea, simbol al grevei ce va avea rezultate, unde eşti?* (AC 42, 6), *Mult stimate şi iubite popor român, mult dorită doamnă Europa!* (AC 32, 12), *O, ţară SRIstă* (AC 45, 11), *Vile, drepţi!* (AC 45, 9), [...] *la lansarea colecţiei sale „Modestie, te halesc", iarnă-vară 2003* (AC, 4, 10), *Partidule, maşină mică, de ce faci taxa mai mare?* (AC 4, 3), *Migule, maşină mică* (AC 5, 4), *Românie, ţara te vrea dezastru* (AC 45, 5).

În categoria substantivelor cu utilizări interjecţionale, pe lângă binecunoscutele *mamă, fraţilor, soro, drace, Doamne* etc., am mai întâlnit folosite cu această valoare substantivele **tată:** [...] *nu mai este nici mitingurile astea ce era odată, pân' anii '90! Păi, se umplea piaţa de Ceneselereu Frăţia, de Beneseu, Cartelu' Alfa, de mineri nici nu mai vorbesc! Ştiai, tată, o chestie...* (AC 42, 6) şi **frăţie:** *Guvernul a decis scutirea de taxe la importul de grâu, din cauza crizei de păioasă din ţară, scrie „El Pais". Ia uite ce ajunsarăm, frăţie, noi care învăţarăm la şcoală că suntem grânarul, hambarul, ţambalul şi bălarul Europii* [...] (AC 46, 19).

În textele cercetate am înregistrat şi diverse vocative accidentale, glumeţe (mai ales în Academia Caţavencu):

a) trunchieri ale unor nume: *Bine, **Stolo,** sunt de acord* (AC 3, 8; de la Stolojan), *N-a venit sfârşitul, **Dumi*** (AC 3, 16; de la Dumitraşcu)
b) deformări ale unor cuvinte, fie din cauza inculturii vorbitorului, fie din cauza influenţei unei alte limbi: *Băi **albitre,** hai să te pup, că eşti bun.* (AC 32, 13), *Auzi, **dixtinse,** da', scuză-mă, tabela asta electronică e de toată jena.* (AC 32, 23), ***Stimate colegii,** eu zic che le-am tras-o la Partida Social-Democrat! Am obţinut ce ai vrut noi.* (AC 5, 8-9).
c) apar şi cuvinte noi: *bă, te omoară doamna Stela, **paparaţule,** că i-aţi mâncat ficaţii* (AC 4, 10) – un singular de la *paparaţii*, împrumutat din ital. *paparazzi.*
d) prin schimbarea valorii gramaticale (în substantiv), vocativul *Doamne-Doamne* îl desemnează pe *Dumnezeu* (fiind astfel echivalent cu o formă de nominativ): *Cu un pic de lobby pe lângă Doamne-Doamne, dacă mai trăgeam şi Sfintele Paşti împreună cu 1 şi 2 Mai muncitoresc înspre ianuarie, ne făceam de o binemeritată vacanţă până la concediul din vară.* (AC 46, 20).

e) tot accidental, apar şi termeni de adresare din alte limbi: *Darling dragă, da' nu vrei să ataci de ziua mea?* (AC 6, 4) – alături de termenul preluat din limba engleză apare şi echivalentul românesc. *Auzi, darling, ţie cam când ţi-ar conveni să-nceapă waru' din Irak?* (AC 6, 4), *Baby, eşti perfectă.* (AC 6, 13), *OK, Mister Hruşciov!* (AC 45, 25), *Oh, signore, il tempo! Am ajuns să vorbesc ca Răducioiu!* (EZ 3356, 1), *Haoleo, praleo, ce bulan pă noi că ne-a băgat francejii-n decţionar.* (AC 6, 9) – textul însoţeşte poze cu cetăţeni de etnie rromă.

În concluzie, putem spune că în paralel cu tendinţa generală de pierdere a marcării desinenţiale a vocativului (marcarea acestui caz făcându-se prin intonaţie, marcată grafic prin virgulă), există şi o tendinţă contrară, de păstrare şi de valorificare a unor forme învechite, considerate astăzi populare, familiare, peiorative, cu scopul de a obţine diverse efecte stilistice şi pragmatice. Chiar dacă aceste forme nu aparţine vorbirii curente, fiind chiar „forţate", de multe ori, ele reprezintă un capitol important al vocativului actual, care nu poate fi ignorat.

NOTE :

---

[1] Pentru o descriere a formelor de vocativ din perspectiva sistemului limbii, v. Laura Vasiliu, *Observaţii asupra vocativului în limba română*. Pentru o perspectivă istorică a vocativului în română, a se consulta articolul Gabrielei Stoica din acest volum, *Observaţii comparative asupra vocativului în limba română*.

[2] În limba mai veche se foloseau forme ca *Tomo, Mirceo.*

Bibliografie:

Graur, Al., *Tendinţe actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.

Vasiliu, Laura, *Observaţii asupra vocativului în limba română,* în „Studii de gramatică", vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 5-23.

Zafiu, Rodica, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2001.

Corpus:

Academia Caţavencu, nr. 3, 4, 5, 6, 42, 45 / 2003 (AC).

Evenimentul zilei, nr. 3350, 3351, 3356 / 2003 (EZ).

Flacăra, nr. 6 / 2004 (F).

Jurnalul Naţional, nr. 3205, 3206, 3207 / 2003 (JN).

Interacţiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiţă de tipologie, coord. Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Editura Universităţii din Bucureşti, 2002. (IV)

Lauretia Dascălu-Jinga, *Corpus de română vorbită (CORV).* Eşantioane, Bucureşti, Editura Oscar Print, 2002.

LE VOCATIF DANS LE ROUMAIN ACTUEL

Résumé

Nous avons étudié l'emploi des formes en vocatif dans le roumain actuel, avec des exemples de la langue parlée et de la presse écrite. Nous avons constaté que, même si la tendance générale pendant les dernières décennies a été de ne pas utiliser les formes avec les désinences de vocatif, mais des formes homonymes à celles de nominatif, il existe aussi une tendance contraire, de garder les formes spécifiques de vocatif (avec des désinences). Cettes formes sont parfois considérées comme populaires ou familières; elles ont souvent des connotations péjoratifs et sont utilisées pour obtenir des effets stylistiques et pragmatiques. Même si certaines de cettes formes ne sont pas utilisées dans la langue courrante, mais dans la presse satirique, les linguistes ne peuvent pas les ignorer.

PREPOZIŢIA,
ABORDĂRI VECHI ŞI NOI ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

ALEXANDRA CUNIŢĂ
Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine
Universitatea din Bucureşti

1. Cine parcurge cu anumită atenţie textele publicate, în cursul ultimilor aproximativ 60 de ani, în revistele de specialitate, în volumele de studii colective, dar şi în gramatici de felul celei[1] apărute la Editura Academiei Române sub tripla coordonare a academicianului Alexandru Graur, a Mioarei Avram şi a Laurei Vasiliu, cu privire la prepoziţiile din limba română contemporană constată, fără dificultate, că viziunea cercetătorilor asupra acestei clase de unităţi a cunoscut o evoluţie remarcabilă, principalele schimbări survenite reflectând cu relativă promptitudine mişcarea de idei care a avut loc pe plan internaţional în lingvistica teoretică.

2. Luând *Gramatica* susmenţionată drept principal reprezentant al lucrărilor de orientare *tradiţională*, putem spune că, în descrierea pe care ne-o oferă, prepoziţia este tratată sub trei unghiuri de vedere: existenţa / inexistenţa variaţiei formale, funcţia îndeplinită în structurile sintactice de diverse feluri, raporturile semantice mai mult sau mai puţin numeroase la a căror exprimare serveşte, dar această triplă perspectivă este adesea completată cu alte informaţii, cum ar fi cele relative la provenienţa unităţilor, la mărcile cazuale impuse termenului din dreapta, la relaţia dintre vechimea prepoziţiilor şi mulţimea raporturilor semantice al căror suport sunt, la asemănările dintre prepoziţii şi altă clasă de elemente de legătură: conjuncţiile, la capacitatea unor prepoziţii de a funcţiona cu valoarea altor părţi de vorbire – mai cu seamă ca adverbe şi uneori ca adjective – etc.

Nu este poate lipsit de interes să arătăm că, în articole publicate cam în aceeaşi perioadă de unii dintre autorii acestei *Gramatici*, se aduc precizări importante cu privire la posibilităţile de identificare a locuţiunilor prepoziţionale şi la valorile cu care funcţionează unele dintre locuţiuni (Fulvia Ciobanu (1957), 91-104) şi mai ales se adoptă poziţii teoretice mai noi, care permit atribuirea statutului de prepoziţie în virtutea apartenenţei la o anumită *clasă de distribuţie*. Astfel, Laura Vasiliu, unul dintre coordonatorii amintitei *Gramatici*, ne face martorii încercărilor sale succesive[2] de a stabili, pe baza metodei de analiză specifice *distribuţionalismului*, *contextul diagnostic* în care se înscrie prepoziţia în limba română, formulând în cele din urmă enunţul: “On peut donc définir la préposition comme la partie du discours qui apparaît dans le contexte V ( ) Ar S où elle a la fonction d'adjoint lié à droite au centre représenté par le groupe Ar S qui, à son tour, est adjoint [3] du verbe.”

Indiferent însă de poziţia teoretică aleasă de cercetători în realizarea unor astfel de descrieri, menţionarea unor particularităţi de felul:

- parte de vorbire neflexibilă;
- lipsită de autonomie sintactică (sau: fără rol sintactic independent);
- exprimând raporturi sintactice de dependenţă între părţile unei propoziţii, altfel spus, asumând statutul de cuvânt de legătură, ca şi conjuncţia;
- cuvânt ajutător, fără sens lexical de sine stătător;...

poate lăsa cititorului impresia ca prepoziţiile constituie o clasă omogenă, impresie care este desigur departe de a fi conformă cu realitatea, după cum au dovedit studiile de dată mai recentă - să spunem cele apărute în cursul ultimului deceniu – asupra acestor "unelte gramaticale".

De fapt, omogenitatea pe care ne fac s-o presupunem cercetările întreprinse pe baza modelelor şi cu tehnicile mijlocului de secol XX este contrabalansată de eterogenitatea de care ne izbim de îndată ce încercăm să urmărim natura termenului T_2 în structura T_1 – (Prep – T_2), inventarul de morfeme asociate lui T_2 exprimat prin substantiv sau pronume, respectiv printr-o formă verbală nonfinită, capacitatea de a intra în componenţa unor prepoziţii compuse – în poziţie iniţială sau în poziţie finală –, în fine, raporturile semantice construite prin folosirea unei prepoziţii sau alteia.

"Noutăţi" menite să dea relief componentelor clasei de unităţi numite prepoziţii au adus multe dintre lucrările publicate după data apariţiei celei de a doua ediţii a *Gramaticii limbii române* despre care am vorbit mai sus. Iată câteva dintre aceste elemente de noutate care ne-au atras atenţia:

2.1. Dacă în lucrarea *Structura morfologică a limbii române contemporane* (1967), cei trei autori: I.Iordan, Valeria Guţu Romalo şi Al.Niculescu semnalau (p.277) prezenţa obligatorie a prepoziţiei a în faţa infinitivului cu rol de T_2 în secvenţa Prep – T_2 (ex.: *pentru + a lucra*, *spre + a-şi ispăşi păcatul*, *la + a face favoruri cuiva*), în lucrarea *Morfologie structurală a limbii române* (1967), având drept singur autor pe Valeria Guţu Romalo, se specifică şi se demonstrează (p.182) natura de "morfem al infinitivului" a acestei unităţi[4]. Să nu uităm însă că în articolul "Note pentru definiţia prepoziţiei", Laura Vasiliu (1960), 771, pregătea parcă terenul pentru o astfel de interpretare atunci când afirma: "Prepoziţia este o unitate lingvistică situată la limita dintre elementele morfologice şi cele lexicale".

2.2. Într-o lucrare din 1970 care foloseşte drept punct de plecare toată informaţia de bază despre prepoziţie oferită de *tradiţia* gramaticală pentru a ajunge la o nouă clasificare a unităţilor reunite sub această etichetă, C.Dominte[5] face apel la criteriul funcţional spre a pune în lumină eterogenitatea elementelor din ansamblul studiat. Ţinând seama de totalitatea construcţiilor în care se realizează funcţia combinatorie a prepoziţiilor ce servesc la exprimarea relaţiilor spaţiale şi temporale, autorul identifică două categorii - inegale numeric – de elemente de legătură: prepoziţiile principale, mai numeroase, şi prepoziţiile auxiliare, în număr de trei: de, pe, până; acestea sunt elementele de relaţie care ocupă prima poziţie în compusele spaţiale şi temporale. În limitele acestei clasificări sunt urmărite apoi deosebirile semantice semnificative dintre unităţile constituind cele două categorii.

Lucrarea, cu atât mai interesantă cu cât, pe baza comparației cu situațiile corespunzătoare din alte limbi: latină, rusă, maghiară, permite formularea unei concluzii de ordin tipologic pentru română, conține unele ecouri ale concepției lui B.Pottier despre *relație* și *elemente de relație*. În plus, C.Dominte (1970), 269 (nota 50) se raliază opiniei aceluiași lingvist francez când conchide că "adevăratul sistem al prepozițiilor nu poate fi stabilit decât pornind de la sensurile lor inițial-concrete (reprezentabile grafic), din care apoi derivă celelalte: figurate, mai intens abstractizate etc."[6].

2.3. Ultima dintre lucrările de orientare *tradițională* pe care o vom aminti aici, *Gramatica de bază a limbii române*[7] publicată de academicianul I.Coteanu, oferă cititorilor, într-o formă condensată și simplificată, o parte dintre informațiile relative la prepoziție pe care le-am enumerat deja. Dacă am hotărât să o menționăm totuși, am făcut-o pentru o idee pe care nu am mai găsit-o formulată atât de răspicat în nici o altă lucrare românească referitoare la această clasă de cuvinte de legătură. I.Coteanu (1982), 265 afirmă: "[Prepoziția] substantivizează cuvântul precedat, care rămâne substantiv atâta timp cât este folosit cu prepoziție: infinitivul scurt cu prepoziție este substantiv" (ex.: *Începem a posti de Crăciun. – Începem postul Crăciunului.*),"iar fără prepoziție este verb" (ex.: *Vom posti de Crăciun.*) Și mai departe ((1982), 271-272): "Prepoziția a care precedă infinitivul scurt nu cere acest mod. Ea nu face decât să arate că infinitivul scurt este și substantiv. Prepozițiile dinaintea supinului sunt în aceeași situație". Aceste afirmații ne fac să ne gândim la teoria lui G.Guillaume asupra prepoziției: într-adevăr, conform *psihosistematicii*, prepoziția, fiind, într-o limbă ca franceza, expresia sau marca "funcției de caz", nu poate reprezenta decât un element al morfologiei nominale; orice parte de vorbire ar apărea la dreapta capătă necesarmente statut de substantiv, nominalizarea aceasta caracterizând chiar și propozițiile atributive relative sau propozițiile circumstanțiale care figurează uneori în enunț pe post de T_2.

Analizele bazate pe anumite teorii de dată recentă nuanțează însă interpretarea, ducând de pildă la concluzia că nu totdeauna supinul precedat de prepoziția de are statut nominal; dat fiind că într-o astfel de viziune termenul T_1, adică regentul grupului Prep + Supin (Participiu) - altfel spus determinatul – are un rol hotărâtor pentru statutul lui Prep și al lui T_2, se admite că într-o structură de tipul *exemplu de reținut*[8] (= *exemplu care trebuie să fie reținut*) forma modală nonfinită a lui a reține are totuși statut de verb.

3. Ne vom întoarce acum la anul 1970, care a mai fost amintit mai sus, pentru a semnala apariția cărții lui E.Vasiliu *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*[9], lucrare prin prisma căreia vedem prepoziția într-o perspectivă foarte diferită de cea propusă de *tradiția* gramaticală.

Situându-se pe pozițiile *semanticii logice* care, prin anumite lucrări ale lui R. Carnap, își plasează temporal rădăcinile pe la sfârșitul anilor 40, dar care este cel mai abundent ilustrată în gândirea occidentală prin studii apărute în special în deceniile al șaselea și al șaptelea ale secolului XX, E.Vasiliu ne propune să vedem în prepoziție un predicat cu două argumente, ambele exprimate explicit, între care mediază legătura:

Elevul citește cartea în grădină.

CI x, y . EL x . CA y. IN (CI, z) .GR z[10]

unde IN e un predicat de rangul al doilea.

Aşa cum precizează Gabriela Pană Dindelegan (1992), 31-33, prepoziţiile care apar în exemplele de acest tip sunt semantic pline, referenţiale şi funcţionează ca predicate "relaţionale" (diadice); ele au caracteristica unor predicate "de tip înalt" în virtutea faptului că argumentul de pe locul 1 este el însuşi constituit dintr-o funcţie:

IN (citeşte (elev, carte), grădină).

4. Unele dintre direcţiile în care s-a dezvoltat *generativismul* în cursul ultimilor zece ani, mai exact cele care admit că prepoziţia poate fi, asemenea verbului, substantivului, adjectivului cap lexical de grup, au ridicat problema capacităţii acesteia de a atribui roluri tematice. Abordarea comportamentului prepoziţiilor din acest unghi a pus în evidenţă o eterogenitate greu de bănuit din perspectiva gramaticii *tradiţionale* sau a *distribuţionalismului*. Pornind de la ideea că trăsătura atribuirii de roluri tematice trebuie să evidenţieze existenţa mai multor tipuri sintactice de prepoziţii, Gisa Rauch Wuppertal (1994), 45-78, distingea: (a) prepoziţii atribuitoare de roluri tematice; (b) prepoziţii transmiţătoare de roluri tematice; (c) prepoziţii nonreferenţiale, purtătoare ale rolurilor tematice. Aplicată prepoziţiilor din limba română, această "grilă" ne permite să aşezăm în categorii distincte unităţi cum ar fi:

(a) peste, sub (*a trece peste... , a cădea sub...*) – prepoziţii lexical pline, capuri de grup, atribuitoare de roluri;
(b) asupra (*a se repercuta / răsfrânge asupra...*) – prepoziţie guvernată de verb care transmite lui T_2 rolul tematic atribuit de acesta;
(c) la, pe (*a trimite daruri la toate neamurile*; *a ajuta pe cineva*) – prepoziţii funcţionând ca mărci ale rolurilor – mărci actanţiale -, cu un înalt grad de gramaticalizare.

De fapt, plasând analiza prepoziţiei într-un cadru pe care l-am putea desemna ca fiind cel al *teoriei guvernării şi legării* – indiferent de orientările ce i se circumscriu la ora actuală -, ajungem repede să constatăm că, în numeroase situaţii, chiar una şi aceeaşi unitate manifestă un comportament eterogen. S-ar putea demonstra acest lucru pentru prepoziţia la, şi demonstraţia chiar a fost făcută pentru pe de Gabriela Pană Dindelegan (1997), 165-174. Reluăm aici pe scurt distincţiile stabilite de autoare pentru prepoziţia pe:

PE_1 : cap lexical, predicat "relaţional"(diadic), atribuitor de rol intern complementului (T_2): *X doarme pe saltea* (saltea :"locativ") [PE (doarme (X), saltea];

PE_3 : transmiţător al rolului atribuit de centrul verbal sau adjectival – în fapt, caz de atribuire compoziţională de către verb şi prepoziţie a respectivului rol - complementului ce constituie argumentul de pe locul 2: *X se supără pe Y* (Y: "ţintă"); *X e gelos pe Y* (Y: "ţintă");

PE_5 : marcă sintactică actanţială; rolul tematic este atribuit în exclusivitate de capul verbal: *X ajută pe Y*[11] (Y: "beneficiar"); *a ajuta pe cel neputincios / pe oricine* (cel neputincios / oricine: "beneficiar");

PE_6 : grupare clitică cu verbul; prepoziţia nu este generatoare de grup sintactic, nu participă la fenomenul de guvernare, nu atribuie ea însăşi nici rol tematic, nici caz morfologic: *X face pe prostul.*

Inventarul tipurilor de pe distinse de autoare este mai lung. Nu am preluat aici nici situaţiile în care prepoziţia şi-a pierdut orice autonomie (pe sărite), nici pe cele în care pe

cumulează funcţional mai multe valori amalgamate (a se pune pe treabă / pe plâns). Rezervăm în schimb un loc aparte, tocmai pentru a atrage atenţia asupra distanţei care separă rezultatele unor analize întreprinse din perspective teoretice şi cu tehnici diferite, acelui pe din structuri ca: *lucrează (pe) la bibliotecă; lucrează (pe) lângă Universitate* [12]. Gabriela Pană Dindelegan precizează că în expansiunile grupurilor prepoziţionale la bibliotecă, lângă Universitate, pe are rolul de a actualiza *Specificatorul*, asigurând totodată modalizarea relaţiei locative prin introducerea nuanţei de aproximare. Autoarea se opreşte si asupra naturii facultative a acestui tip de pe. Dacă valoarea "aproximaţie" este pusă în mod fericit în evidenţă şi de C.Dominte în studiul deja menţionat (1970), 238, tratarea lui pe ca actualizator al *Specificatorului* - şi nu doar ca prepoziţie auxiliară - îi permite Gabrielei Pană Dindelegan să enumere câteva avantaje de mare interes teoretic ale punctului de vedere adoptat în analiza întreprinsă[13].

Fără a aduce poate în lumină existenţa unui număr la fel de mare de tipuri *funcţionale*, analiza – pe aceleaşi baze teoretice – a altor prepoziţii ca de, spre exemplu, ar dezvălui cu certitudine tot o mare eterogenitate de comportament[14].

Concluziile unor analize de felul celor prezentate de-a lungul contribuţiei de faţă s-au cristalizat în mod firesc în excelenta sinteză pe care ne-o oferă articolul PREPOZIŢIE semnat tot de Gabriela Pană Dindelegan în extrem de utilul *Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*[15].

5. Aşa cum rezultă din cele de mai sus, lucrările publicate de lingviştii români în perioada de timp avută în vedere ne permit să distingem două etape în reflecţia teoretică asupra prepoziţiei:

a)' etapa încercărilor specialiştilor noştri de a identifica proprietăţile de natură formală care ar fi permis includerea unei unităţi sau alteia în clasa – mai mult sau mai putin omogenă, dar totuşi unică – a prepoziţiilor;

b)' etapa cercetărilor menite să scoată în relief diversitatea de comportament a feluritelor prepoziţii recunoscute ca atare şi, implicit, să înlocuiască imaginea unei clase omogene cu imaginea uneia riguros compartimentate, care, la limită, poate fi concepută şi ca o pluralitate de (sub)clase.

Admiţând fără rezerve importanţa acestei viziuni relativ recente pentru reflecţia teoretică asupra prepoziţiei şi chiar asupra limbii în general, ne permitem să formulăm acum, în loc de concluzii, următoarea întrebare: ar fi oare inutil ca, după ce am introdus atâtea distincţii în descrierea unităţilor respective, sau chiar în descrierea uneia şi aceleiaşi unităţi, să încercăm să aflăm ce anume le face pe unele dintre ele apte să îndeplinească atâtea roluri sau funcţii diverse? Poate că, pornind în căutarea unui răspuns la această întrebare, am descoperi, chiar în cazul celor mai "abstracte" sau "incolore" prepoziţii, existenţa unor instrucţiuni procedurale, a unei scheme reprezentaţionale care ar explica multiplele lor modalitaţi de a funcţiona în discurs.

NOTE:

---

[1] *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, vol. I şi II, Editura Academiei , Bucureşti, 1966.
[2] Laura Vasiliu (1960), 771-773; (1961), 11-42; (1964 (a)), 103-110; (1964 (b)), 531-535.

[3] Termenul, care apare în Laura Vasiliu (1964 (b)), 533, este folosit în accepţiunea în care l-a impus gramatica *structuralistă*, adică aceea de "constituent suprimabil din componenţa unei sintagme sau a unui grup sintactic" (*Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii* (1997),25). Teoriile poststructuraliste identifică drept adjuncţi numai anumite grupuri prepoziţionale, care funcţionează ca determinanţi facultativi ai centrului sau capului de grup.

[4] Apariţia ideii că a este un morfem "liber", ocurent în componenţa formei de infinitiv este înregistrată ca eveniment demn de toată atenţia şi de Gabriela Pană Dindelegan (1997),165.

[5] Vezi C.Dominte (1970), 227-269.

[6] Temeinicia acestei afirmaţii este însă pusă la îndoială azi de unii lingvişti cognitivişti.

[7] I.Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

[8] Vezi Elena Negoiţă Soare, *Le supin roumain et la théorie des catégories mixtes*, teză de doctorat susţinută la Universitatea Paris 7 – Denis Diderot în decembrie 2002, nepublicată încă.

[9] E.Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Bucureşti, Editura Academiei, 1970.

[10] E.Vasiliu (1970), 147. Vezi de asemenea exemplele şi explicaţiile de la paginile următoare (*op.cit.*, 148-149).

[11] "PE_5, funcţionând ca marcă sintactică a poziţiei de obiect direct, este selectat în condiţii lexicale şi semantice bine determinate: subclasa numelor de persoană şi condiţia individualizării puternice a nominalului obiect, cumulând, astfel, triplă funcţie, de marcă sintactică a poziţiei de obiect direct, de marcă lexicală a subgenului personal şi de marcă semantică de individualizare" (Gabriela Pană Dindelegan (1997), 171). Vezi şi Alexandra Cornilescu (2002), 39: "Se poate oferi o interpretare unitară a Ac Prep pornind de la ideea că folosirea lui PE în română este un mijloc de exprimare a genului semantic. Genul semantic deosebeşte genul nonneutru [+Persoană] de cel neutru, adică [-Persoană]".

[12] Gabriela Pană Dindelegan (1997), 170.

[13] Prezenţa *Specificatorului* serveşte:
a) spre a întări ideea existenţei unor capuri lexicale prepoziţionale;
b) ca argument teoretic, pentru susţinerea teoriei X-Bară, care recunoaşte aceeaşi organizare ierarhică internă a grupului, indiferent de tipul de cap lexical (vezi Gabriela Pană Dindelegan, *art.cit.*, 170).

[14] Menţionăm aici, propunându-le reflecţiei cititorului avizat, exemple ca: *porţelan de Meissen, cap de sifon, lectură de seară, vânătoare de balene; un kilogram de mere, un fel de bar, nebuna de Marioara; carte de citit / ochelari de citit; carte de citit / carte greu de citit.*

Alte exemple, însoţite de explicaţii interesante, apar în teza de doctorat citată mai sus (nota 8).

[15] Angela Bidu-Vrânceanu et al., *Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1997.

Bibliografie:

CIOBANU, Fulvia, "Observaţii asupra prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale în limba română", în *SG*, vol. al II-lea, Bucureşti, 1957, 91-104.

CIOBANU, Fulvia, "Valorile prepoziţiilor în construcţie cu adverbele", în *SG*, vol. al III-lea, Bucureşti, 1961, 43-66.

CIOBANU,Fulvia,"Unele aspecte ale corespondenţei dintre elementele prepoziţionale şi cele conjuncţionale, cu referire specială la locuţiuni", în *SG*, vol. al III-lea, Bucureşti, 1961, 67-77.

CORNILESCU, Alexandra, "Observaţii privind interpretarea acuzativului prepoziţional în limba româna", în *Actele Colocviului Catedrei de Limba Română (22-23 noiembrie 2001): Perspective actuale în studiul limbii române*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2002, 25-40.

DOMINTE, C., "Exprimarea relaţiilor spaţiale şi temporale prin prepoziţii în limba română, în Ion COTEANU şi Lucia WALD (coord.), *Sistemele limbii*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970, 227-269.

GUILLAUME, G., *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Hachette, Paris, 1919.

GUILLAUME, G., *Langage et science du langage*, Nizet-Presses de Laval, Paris-Québec, 1964.
GUILLAUME, G., *Principes de linguistique théorique* (recueil de textes inédits préparé en collaboration sous la direction de R. VALIN), Klincksieck-Presses de l'Université Laval, Paris-Québec, 1973.
GUŢU ROMALO, Valeria, *Morfologie structurală a limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1967.
IORDAN, I., GUŢU ROMALO, Valeria, NICULESCU, Al., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.
MOIGNET, G., *Systématique de la langue française*, Klincksieck, Paris, 1981.
PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, *Sintaxă şi semantică. Clase de cuvinte şi forme gramaticale cu dublă natură*, Tipografia Universităţii din Bucureşti, 1992.
PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, "Din nou despre statutul prepoziţiei. Cu referire specială la prepoziţia PE", în *LR*, XLVI, 1-3, Bucureşti, 1997, 165-174.
POTTIER, B., *Systématique des éléments de relation*, Klincksieck, Paris, 1962.
POTTIER, B., "Le cognitif et le linguistique dans l'expression des relations", în *Faits de langues N°9. La préposition: une catégorie accessoire?*, Paris, OPHRYS, 1997, 29-38.
RAUCH WUPPERTAL, Gisa, "Prépositions et rôles: points de vue syntaxique et sémantique", în *Langages*, 113, Larousse, Paris, 1994, 45-78.
VASILIU, Laura, "Note pentru definiţia prepoziţiei", în *SCL*, 3, Bucureşti, 1960, 771-773.
VASILIU, Laura, "Schiţă de sistem al prepoziţiilor limbii române", în *SG*, Editura Academiei, Bucureşti, vol. al III-lea, 1961, 11-42.
VASILIU, Laura, "Cuvinte şi grupuri de cuvinte cu funcţie prepoziţională", în *LR*, XIII, 2, Bucureşti, 1964 (a), 103-110.
VASILIU, Laura, "Sur la définition de la préposition", în *RRL*, 5, Bucureşti, 1964 (b), 531-535.

LA PRÉPOSITION DANS LA CONCEPTION DES LINGUISTES ROUMAINS: POINTS DE VUE D'HIER ET D'AUJOURD'HUI

Résumé

L'auteur de l'article se propose de passer en revue les positions adoptées par les linguistes roumains dans l'analyse et la description d'une classe de mots particulièrement intéressants : les prépositions, et de rapporter constamment ces positions aux changements qui se sont opérés dans le monde, en linguistique théorique, au cours des 60 dernières années environ. Les ouvrages parus dans l'intervalle, en Roumanie, mettent en évidence l'existence de deux étapes dans l'évolution de la réflexion théorique sur la PRÉPOSITION: une première étape, dominée par les efforts des spécialistes de découvrir des arguments de nature formelle permettant d'intégrer telle ou telle unité dans la classe relativement homogène des prépositions; une seconde étape, marquée essentiellement par le souci des linguistes roumains de différents bords de souligner le caractère hétérogène de la classe, la diversité du comportement syntaxique de cette espèce de relateurs. Peut-être le moment est-il venu de se demander maintenant ce qui rend certaines prépositions plus aptes que d'autres à remplir dans le discours des fonctions syntaxiques aussi diverses, et même d'en cumuler plusieurs, d'une manière le plus souvent inattendue.

VECHI ȘI NOU ÎN PROBLEMA RAPORTURILOR SINTACTICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ (CU PRIVIRE SPECIALĂ ASUPRA RAPORTULUI SINTACTIC DE INCIDENȚĂ)

ELENA DĂNILĂ
Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi

Raportul sintactic de incidență reprezintă un **concept** despre care se vorbeşte de puţin timp şi în legătură cu care găsim că ar trebui făcute unele precizări de natură *semantică* şi *morfosintactică*. *Raportul sintactic de incidență*[1] este singurul raport care se stabileşte între *planuri semantico-sintactice*[2] diferite (planul «comunicării» propriu-zise şi planul «comentariilor»[3]) concretizabile în *unități sintactice* de sine stătătoare.

NOTĂ. În teoria gramaticală românească «mai veche» – ca şi în unele lucrări de lingvistică generală străine[4] – despre *incidență* s-a vorbit mai ales în legătură cu anumite *construcții* şi *cuvinte incidente*, ignorându-se raportul dintre acestea sau menţionându-se doar lipsa unei legături de natură sintactică[5], «mai nou» se pune problema **conceptului** şi a **termenului** care să desemneze raportul sintactic existent între «elementele» incidente şi «elementele» nonincidente, la Dimitriu, *Observații*, p. 9-22, concept acceptat apoi şi de alţi gramerieni, uneori cu o terminologie diferită: Trandafir, *Relațiile*[6], p. 386 sqq. vorbeşte de *relație sintactică zero*; Iordan-Robu, *LRC*[7], p. 554 – *relație de interdependență bilaterală mediată*; Diaconescu, *Sintaxa*, p. 252 – *relație de supraordonare*; Irimia, *Gramatica*, p. 519 sqq., Merlan, *Sintaxa*, p. 265 sqq. – *relație de incidență*; Secrieru, *Nivelul*[8], p. 107 – *raport sintactic de incidență*; Nagy, *Sintaxa*[9], p. 130 sqq. – *relație intențională*. Nereţinând termenii a căror justificare nu este argumentată în mod suficient (de exemplu, suntem de părere că nu se poate vorbi de o *relație sintactică zero*, lucru observat, indirect, prin faptul că se vorbeşte şi despre propoziţia incidentă care se caracterizează prin *absența* oricărui raport sintactic cu fraza în care apare), optăm pentru cea de *raport sintactic incident/de incidență*, ca fiind cea mai convenabilă dintre sintagmele terminologice propuse.

Raportul sintactic de incidență există doar în condiţiile în care sunt prezente atât elementele nonincidente (*planul comunicării propriu-zise*, care este indispensabil), cât şi elementele incidente (*planul comentariilor*). Prin «dependenţa» de *planul comunicării propriu-zise* a *planului comentariilor*, *raportul sintactic de incidență* se apropie de *raportul sintactic de subordonare*[10], elementul distinctiv fiind reprezentat de planurile

***semantico**-sintactice* **diferite** între care se stabileşte raportul de incidenţă, în timp ce *raportul sintactic de subordonare* se manifestă în interiorul **aceluiaşi** plan semantico-sintactic (fie în *planul comunicării propriu-zise*, fie în *planul comentariilor*). Un alt element important în individualizarea *raportului sintactic de incidenţă* este reprezentat de *unităţile sintactice* la nivelul cărora se stabileşte acest raport, în sensul că se actualizează în *interiorul* doar a anumitor unităţi sintactice, şi anume, *propoziţia, fraza* şi *textul*, în timp ce *raportul sintactic de subordonare*, strict formal[11], poate apărea la nivelul tuturor unităţilor sintactice, cu excepţia *substitutului propriu-zis*. Dacă **planul comunicării** poate fi concretizat în *propoziţii* (în care se includ *părţile de propoziţie*), în *substitute de propoziţie*, în *fraze*, în *substitute de frază* şi chiar în *text*, **planul comentariilor** poate fi concretizat în *propoziţii*, în *substitute de propoziţie*, în *fraze*, în *substitute de frază*.

În literatura românească de specialitate i se recunoaşte *incidenţei* rolul de *modalizator*[12], conceput semantic, opinie cu care suntem de acord.

> NOTĂ. ***Modalizarea***, ca fapt de gândire – concretizată prin fapte de expresie – este caracterizată prin operaţii ce se numesc ***modalităţi*** şi care reprezintă atitudinea subiectului vorbitor faţă de «conţinutul» comunicării, fiind actualizate în plan discursiv prin ***modalizatori***[13]. *Modalizatorii* sunt definiţi ca „totalitatea cuvintelor şi a construcţiilor care introduc semnificaţii de modalitate", putînd fi incluse aici mărci gramaticale, mărci lexico-gramaticale (verbe modale) şi mărci exclusiv lexicale, fie de tip derivativ, fie de tip lexematic şi frazeologic (adverbe şi locuţiuni adverbiale propoziţionale, verbe de atitudine propoziţională)[14].

Modalizatorii (care sunt de variate tipuri, putând fi reprezentaţi prin cuvinte – mai ales adverbe, moduri verbale, propoziţii sau chiar fraze din planul incident etc.) influenţează în feluri diferite comunicarea. Ei sunt strâns legaţi de ceea ce logicienii şi lingviştii au considerat necesar să distingă între o informaţie reprezentativă, numită **dictum**, şi o atitudine a subiectului vorbitor în raport cu această informaţie – **modus**[15]. Distincţia, prezentă încă din Antichitate, în logică, între **modusul** judecăţii modale[16] şi **dictum**[17], funcţionează în lingvistica «mai veche» şi «mai nouă», permiţând nuanţări în interpretarea unor fapte de limbă.

Raportul sintactic de *incidenţă* se caracterizează, aşa cum am arătat *supra*, prin implicarea a două planuri semantico-sintactice: a) *planul comunicării propriu-zise*, **dictum**, şi b) *planul comentariilor*, **modus**[18], de aceea, *incidenţa* fiind prin excelenţă un modalizator. *Modalizatorii* influenţând în grade diferite comunicarea în general, se observă necesitatea unei **ierarhizări** a acestora, în sensul că *raportul sintactic de incidenţă* existent între *unităţi sintactice* aflate în planuri semantico-sintactice diferite poate fi considerat un modalizator de grad superior în măsura în care în cele două planuri, al *incidenţei* şi al *nonincidenţei*, pot exista *elemente modale, modalizatori* de grad inferior, care pot fi identice pentru ambele planuri. Avem în vedere aici, de exemplu, unele adverbe modalizatoare de tipul *desigur, fireşte* etc. care pot apărea atât în unităţi sintactice din planul incidenţei, cât şi în unităţi sintactice din planul nonincidenţei (*El ştie,.* ***desigur****, despre ce este vorba, a spus mama. / El ştie despre ce este vorba, a spus mama, care,* ***desigur****, îl cunoaşte mai bine.*)

O altă problemă legată de *raportul sintactic de incidență* se referă la posibilitatea de a ierarhiza nu atât *semantic*, cât în funcție de *natura gramaticală*, diferitele elemente modale aflate în planul semantico-sintactic al incidenței. Avem în vedere aici diferitele tipuri de contexte în care apar ca elemente incidente <u>și</u> substitute – nume în vocativ, <u>și</u>/<u>sau</u> substitute – adverbe de tipul *desigur, firește* etc., <u>și</u>/<u>sau</u> *propoziții/fraze/texte incidente* etc., care, deși sunt în același context, nu sunt coordonate, nu formează o singură structură incidentă care să se opună planului nonincident.

***Mamă**, știi, **desigur**, că nu am uitat ce mi-ai spus, **zise fata**.*

Aceste tipuri de structuri necesită unele nuanțări în ceea ce privește *natura* diferită a elementelor modale din planul incidenței și posibilitatea *ierarhizării* lor, nu în sensul incidenței de grade diferite (**modus** cu referire nu la **dictum**, ci tot la **modus**[19]), ci în sensul incidenței de natură diferită.

Se observă faptul că *semantismul* este cel care guvernează comunicarea, în sensul că vorbitorul vorbește pentru a transmite informații de natură semantică, informații care sunt «îmbrăcate» în **structuri**, sunt **formalizate**. Comunicarea ar trebui să fie obiectivă, dar în transmiterea informațiilor semantice intervine factorul subiectiv atât al locutorului (marcat <u>și</u> prin *elemente modalizatoare*), cât și al interlocutorului[20]. Primordial, însă, ar trebui să fie **semantismul**, care guvernează și **forma**.

Raportul sintactic de incidență reprezentând o problemă «mai nouă», există obișnuința în gramatica românească (și în cea universală) de a se ignora faptul că există «elemente» care au *semantism* (principial) ***obligatoriu** incident*, dar care, în anumite contexte, **formal,** capătă caracteristici ale planului nonincident[21].

* * *

Pentru a înțelege situația acestor «elemente» suntem de părere că se impune o identificare a tipurilor de structuri în care apar cu *semantism obligatoriu incident* și cu *formă **aparent** nonincidentă*[22].

Interjecții (acum *sintetice* de tipul *zău*[23]*, iată, iacă, iacată, uite, vezi* etc. sau **acum** *perifrastice* de tipul *pe cuvânt, pe cuvântul meu, pe legea mea, pe sufletul meu, să fiu al dracului/naibii, să mor eu, vezi bine* etc.)[24] cu *semantism **întotdeauna** incident*, care au un «comportament» *semantico-sintactic* asemănător celui al adverbelor de tipul *desigur*, în sensul că ele pot fi **formal** «*nelegate*» de planul nonincident (*forma* lor *incidentă* constând în pauză și intonație, în izolare, deci) sau «*legate*» de planul nonincident prin conjuncția subordonatoare **că**[25].

(1) *Sper ca articolele mele să placă; eu, cel puțin, îmi dau toată osteneala să le fac cât pot mai bine, și mai bine, **zău**, n-aș putea să le fac.*
(Caragiale, *O. VII*, p. 339)[26]

(1') *Fugi de aici, madam Farfara, cu psihologia dumitale. Nu, **zău** CĂ ai haz.*
(Călinescu, *Scrinul*, p. 133)[27]

(1'') *Această carte **zău** CĂ mi-a plăcut.*

(2) ***Iaca**, ai să te liniștești și tu aicea ș-ai să vezi ce bine are să fie.*
(Vlahuță, *Opere*, p. 491)[28]

(2') *Ce știi tu? **Iaca** CĂ nu mă mai supăr... îți vorbesc blând.*
(Eminescu, *Proza*, p. 70)[29]

(3) ***Iacătă**, câtu-i de mare!*
(Jarník – Bîrseanu, D., p. 391)[30]

(4) *Da, gândii, **iată**, iar am adormit lucrând.*
(Preda, *C.I.P.*, vol. II, p. 7)[32]

(5) *Nu știu despre ce vorbești, **pe cuvânt**!*

(6) *Ia sama, căci, **pre legea mea**, te bat!*
(Contemporanul, II, p. 57)

(3') ***Iacătă** CĂ-am scăpat!*
(Păsculescu, *Literatura*, p. 247)[31]

(4') *Când, tocmai la vreme de bătrânețe, **iată** CĂ se îndură norocul și cu dânsul, și dobândi un drag de copilaș.*
(Ispirescu, *L.*, p. 41)[33]

(5') ***Pe cuvânt** CĂ nu știu despre ce vorbești!*

(6') ***Pre legea mea** CĂ nu numai cu aceste toiage ce-ți voi zdrobi trupul.*
(Varlaam,*Cazania*, p. 81/2)[34]

Din clasa interjecțiilor, avem în vedere în demersul nostru interjecțiile *incidente*, și anume, pe cele care permit asocierea cu conjuncția subordonatoare **că**, lăsând deoparte interjecțiile incidente de tipul *oh, vai* etc. În cadrul listei de *interjecții incidente* prezentate, se poate stabili o distincție între formele *astăzi* sintetice (indiferent de originea lor[35]) de tipul *iată, iacă, iacată, uite, vezi, zău* și cele *astăzi*[36] perifrastice de tipul *pe cuvânt, pe cuvântul meu, pe legea mea, pe sufletul meu, vezi bine, asta mi-e crucea, să mor eu* etc. Unele dintre aceste interjecții pot exprima o *atragere a atenției vorbitorului*, în sensul ***direcționării*** pe o anumită informație semantică, o *specializare, particularizare* (interjecțiile de tipul *iată, iacă, iacată, uite, vezi, vezi bine, vezi tu/dumneata* etc.). Alte interjecții din această serie pot exprima o ***asumare*** a unei anumite informații semantice prezentate în planul **dictum**-ului (interjecțiile de tipul *pe cuvânt, pe cuvântul meu, pe legea mea, pe sufletul meu, asta mi-e crucea, să mor (eu), să fiu al dracului/naibii* etc.), în acest caz putându-se vorbi de o ***generalizare***.

În gramaticile «mai vechi» nu se vorbea despre *predicativitatea* interjecțiilor. În gramaticile «mai noi» se admite *predicativitatea* interjecției **zău**, atunci când este urmată de conjuncția subordonatoare **că**[37], fiind interpretată în mod diferit, din punctul de vedere al funcționării: în contextele în care apare ca «element» incident izolat, atunci când substituie informația semantică dintr-o propoziție/frază, se constituie în unitatea sintactică numită *substitut de propoziție/frază*[38] [vezi tipul de context (1)], atunci când sunt urmate de conjuncția subordonatoare **că** sunt interpretate ca *predicate interjecționale*[39] [vezi tipul de context (1')]. Suntem de părere că asemenea interjecției **zău** urmată de conjuncția subordonatoare **că**, se «comportă» și alte interjecții ca cele menționate în lista prezentată *supra*, și, de aceea, și aceste interjecții ar trebui să fie considerate *predicative*, atunci când sunt urmate de conjuncția subordonatoare **că**.

Dacă interjecțiile de tipul *zău, neurmate de **că***, pot apărea în poziție inițială (***Zău**, nu știu ce să fac*), în poziție mediană (*Nu știu, **zău**, ce să fac*) sau în poziție finală (*Nu știu ce să fac, **zău***), atunci când sunt *urmate de jonctivul subordonator **că***, aceste interjecții pot apărea doar în poziție inițială (***Zău** CĂ nu știu ce să fac*) sau în poziție mediană (*Acest subiect **zău** CĂ mă interesează*). Pentru situațiile în care interjecția **zău** apare în poziție inițială și este urmată de conjuncția **că**, interjecția a primit în literatura de specialitate interpretări diferite: fie că se încadrează în **dictum** și este urmată de o propoziție subiectivă, fie că rămâne în **modus**[40]. Considerăm, în sensul celor spuse în literatura de specialitate[41], că, în situația în care interjecția *zău*, urmată de **că**, apare în interiorul

comunicării, reprezintă bază a unei fraze incidente incomplete, intrând deci, într-o structură anacolutică [tipul de context (1''): *această carte zău* CĂ *mi-a plăcut*]. Suntem de părere, însă, că se impun unele precizări în sensul că această explicaţie nu este valabilă numai pentru poziţia mediană a interjecţiei **zău**, ci şi pentru poziţia iniţială şi că intră în discuţie aici şi celelalte interjecţii, de tipul *iată*, *pe cuvântul meu* etc.

O altă soluţie este cea potrivit căreia interjecţia **zău** îndeplineşte funcţia sintactică de *predicat interjecţional*, într-o *propoziţie monomembră insuficientă*[42], *numai urmată de conjuncţia subordonatoare* ***că*** prin care se introduce o propoziţie subordonată subiectivă[43] (a cărei prezenţă se datorează unui anacolut generalizat), ceea ce duce la «atragerea» planului **modus**-ului în planul **dictum**-ului prin elementul **formal** reprezentat de conjuncţia subordonatoare **că**, în sensul că propoziţia care urmează *azi* după jonctivul subordonator **că** este doar apoziţia din *planul comentariilor* care a preluat formal locul acelei subiective neexprimate din incidenţă, din structura de adâncime, părere cu care nu suntem de acord pentru că propoziţia din planul **dictum**-ului nu poate reprezenta o *apoziţie*, întrucât acest fapt ar presupune un raport de subordonare între un regent din *planul comentariilor* şi un element subordonat din *planul comunicării* sau că ***raportul sintactic de incidenţă*** ar fi *generator de funcţii sintactice*, ceea ce nu se poate admite.

Pornind de la cele arătate mai sus suntem de părere că interjecţiile luate în atenţie (**zău** şi celelalte interjecţii care au acelaşi «comportament» semantico-sintactic) trebuie să fie *interpretate* în funcţie de *diferitele* tipuri de structuri în care apar. Pe de o parte, atunci când apar izolate este mai *convenabil* să fie interpretate ca *substitute de propoziţie/frază/text* [vezi tipul de context (2)], iar când nu mai sunt izolate, ci sunt urmate de conjuncţia subordonatoare **că** este mai *convenabil* să fie interpretate ca *predicate adverbiale* (predicativitatea lor fiind susţinută de elementul subordonator **că**) [vezi tipul de context (3')]. În acest ultim caz (*interjecţii predicative*), considerăm că în *toate* tipurile de contexte în care interjecţiile avute în vedere sunt urmate de conjuncţia subordonatoare **că** (şi în poziţie mediană şi în poziţie iniţială) ar trebui să se vorbească de un *anacolut generalizat*, în care interjecţia-predicat din planul **modus**-ului este urmată de **că** suspendat, prin care ar fi trebuit să se introducă o propoziţie subiectivă *tot din planul* ***modus****-ului*, cu sensul general de «aşa stau lucrurile» (astăzi neexprimată), pentru care propoziţia din planul **dictum**-ului nu poate reprezenta o *apoziţie*, întrucât acest fapt ar presupune un raport de subordonare între un regent din *planul comentariilor* şi un element subordonat din *planul comunicării*, propoziţia din planul *comunicării propriu-zise* fiind de sine stătătoare.

O situaţie aparte este reprezentată de **interjecţiile** din *anumite contexte* (de tipul *vai*, *bravo* etc.) cu *semantism incident* şi, principial, cu *formă incidentă* (marcată prin pauză şi intonaţie, deci, prin izolare), care intră, deci, într-un *raport sintactic de incidenţă*, dar care par a contracta **formal** un *raport sintactic de subordonare*.

- **VAI** construit cu dativul unui nume.

Vai mie, cum ai suferit între doi tâlhari a te prigoni pe cruce.
(*Mineiul*, luna lui octombrie, 1776, *198*ᵛ *2/15*)

- **BRAVO** construit cu dativul unui nume.

Bravo *lui Andrei că s-a descurcat.*

- **VAI** urmat de un nume introdus prin prep. **de**.

Sfinţiţi postul, propoveduiţi cu ogodire şi strigaţi: ***vai*** *de noi, vaide, că aproape e zioa Domnului.* (Coresi, *Evangheliar*, p. 50)[44]

- **HALAL** urmat de un nume introdus prin prep. **de**.

Halal de țările care au drumuri de fier.

(Alecsandri, *Teatru*, p. 73)[45]

- **HARAM** urmat de un nume introdus prin prep. **de**.

Aș striga: o motănime! motănime! Vai...Haram
De-al tău suflet, motănime, nepostind postul cel mare.

(Eminescu, *O. I*, p. 48)[46]

Considerăm că și în acest caz ar trebui să se țină cont de **semantismul *incident*** al acestor interjecții, deși **formal** ele *par* a ține de planul **dictum**-ului prin raportul sintactic de subordonare pe care îl contractează, nefiind izolate. Pentru aceste tipuri de situații, deocamdată ne vom limita la a pune în discuție problema lor (interjecții cu semantism incident, dar care *par* a contracta un raport sintactic de subordonare), urmând să încercăm o rezolvare într-o lucrare ulterioară.

Idei generale. În limbă există o multitudine de fapte, teoria gramaticală oprindu-se doar la unele dintre acestea, ceea ce face ca în momentul de față unele fapte de limbă să nu fie luate în discuție sau să fie tratate în mod neconvenabil, prin necorelarea cu alte fapte de limbă similare din punctul de vedere al analizei semantico-morfo-sintactice. În lucrarea noastră am avut în vedere faptul că în cele mai multe lucrări de specialitate se ignoră *semantismul incident* și se dă câștig de cauză planului **dictum**-ului. Plecând de la ceea ce se spune în literatura de specialitate, anume că aceste «elemente» trec în planul **dictum**-ului, considerăm că interpretările existente nu sunt convenabile, întrucât aceasta ar însemna că ***raportul sintactic de incidență*** este *generator de funcții sintactice*. De aceea, se impun unele precizări, în sensul că nu poate fi vorba de includerea «elementelor» cu semantism incident în planul nonincident datorită prezenței unui jonctiv subordonator, că planul **modus**-ului este concretizat într-o propoziție principală incidentă, actualizată printr-o *interjecție predicativă*, de tipul **zău** (sau printr-un *adverb predicativ* de tipul **desigur** ori printr-un *verb* cu semantism incident) urmată de o conjuncție subordonatoare *suspendată*, din cauza *anacolutului*, planul **dictum**-ului fiind reprezentat de o propoziție de sine stătătoare, *nesubordonată*, întrucât jonctivul din structură aparține tot planului incidenței.

NOTE:

---

[1] Prima menționare la C. Dimitriu, *Observații în legătură cu raporturile sintactice*, în AUI, XX, 1974, p. 9-22 [= Dimitriu, *Observații*].

[2] Suntem de părere că trebuie să se vorbească de *planuri* ***semantico****-sintactice* întrucât ni se pare convenabil a considera că semantismul este cel care guvernează (și) planul sintactic.

[3] Pentru **conceptele** de *planul comunicării propriu-zise* și *planul comentariilor*, în literatura de specialitate există și alți **termeni**: la Ion Diaconescu, *Sintaxa limbii române*, București, 1995, p. 380 [= Diaconescu, *Sintaxa*], se vorbește de un *plan de bază, cu funcție enunțiativă* și de un *plan interpretativ*; la Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 520 [= Irimia, *Gramatica*], se vorbește de un *plan primar al comunicării*, care constituie *baza* comunicării, și de un *plan secund al comunicării*; la Aurelia Merlan, *Sintaxa limbii române. Relații sintactice și conectori*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2001, p. 265 [= Merlan, *Sintaxa*], se vorbește despre *planul comunicării propriu-zise* sau, în cazul discursului raportat, de *planul vorbirii directe* și despre *planul comentariilor* sau, în cazul discursului raportat, *planul vorbirii indirecte*. Pentru *planul comentariilor*

mai este folosită şi sintagma terminologică *planul atitudinilor*, la Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a Limbii Române. I. Morfologia*, Institutul European, Iaşi, 2002, p. 420 [= Dimitriu, *Trat.,I*].

[4] Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mével, *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Larousse, Paris, 1994, s.v. *incise, incidente* [= DLL].

[5] AL. Indrea, *Construcţii şi cuvinte incidente*, CL, VI, nr. 2, 1961, p. 351-358; *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, Editura Academiei, Bucureşti, 1963, vol I-II, II, p. 421-425 [= GA, I-II]; Fulvia Ciobanu, *Există propoziţii „incidente legate"?*, LR, XV, 1966, nr. 6, p. 569-578, [= Ciobanu, *Propoziţii*]; Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicţionar de termeni lingvistici*, Teora, Bucureşti, 1998, s.v. *frază incidentă* ş.a. Pentru completări, discuţii şi bibliografie, vezi Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a Limbii Române. II. Sintaxa*, Institutul European, Iaşi, 2002, p. 1229. [= Dimitriu, *Trat., II*].

[6] Gh. Trandafir, *Relaţiile sintactice în cadrul frazei*, în LR, XXIII, 1974, nr. 5, p. 385-523 [= Trandafir, *Relaţiile*].

[7] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1978 [= Iordan-Robu, *LRC*].

[8] Mihaela Secrieru, *Nivelul sintactic al limbii române*, Editura Geea,, Botoşani, 1998 [= Secrieru, *Nivelul*].

[9] Rodica Nagy, *Sintaxa limbii române I*, Editura Universităţii Suceava, 2002 [= Nagy, *Sintaxa*].

[10] Aşa cum s-a arătat la Dimitriu, *Trat., II*, p. 1241.

[11] Avem în vedere, de exemplu, şi situaţia subordonării *formale* existente la nivelul îmbinărilor stabile de tipul *a-şi bate capul.*

[12] Paula Gherasim, *Semiotica modalităţilor*, Casa Editorială „Demiurg", Iaşi, 1997, p. 47 [= Gherasim, *Semiotica*].

[13] Gherasim, *Semiotica*, p. 9; DLL, s.v. *modalisateur, modalisation*; *Enciclopedia limbii române*, Univers enciclopedic, Bucureşti, 2001, s.v. *modalizator.*

[14] Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşi, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1997, s.v. *modalizator* [= DŞL].

[15] DLL, s.v. *dictum, modus*; Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*, Editura Babel, Bucureşti, 1996, p. 449 [= Ducrot-Schaeffer, *Noul*].

[16] *Judecată modală* vs. *judecată nemodală*, la Aristotel, *Organon*, vol. I, *Categoriile. Despre interpretare. Analitica primară*, ediţie de Mircea Florian, Editura IRI, Bucureşti, 1997, p. 183 sqq.

[17] Această distincţie apare, cu o altă terminologie – **dictum** (= modus) vs. **factum** (= dictum) – şi la Emile Benveniste în *La philosophie analytique et le langage* din *Problèmes de linguistique générale* I, Gallimard, Paris, 1993, după Gherasim, *Semiotica*, p. 24.

[18] Avem în vedere aici *modus*-ul cu referire la *dictum* şi nu *modus*-ul cu referire la *modus.*

[19] Pentru prezentarea detaliată a problemei vezi Dimitriu, *Trat., II*, p. 1131 sqq.

[20] Despre subiectivitatea locutorului şi a interlocutorului, vezi Angelica Hobjilă, *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită actuală*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2003, p. 15 [= Hobjilă, *Microsistemul*].

[21] Problema acestor elemente se pune la Dimitriu, *Trat., II*, p. 1241.

[22] Avem în vedere mai ales adverbe de tipul *desigur, fireşte* etc., verbe de tipul *a trebui, a crede, a fi de părere, a fi normal* etc., şi interjecţii de tipul *zău, iată* etc., de care ne vom ocupa mai detaliat.

[23] Unii lingvişti o consideră adverb, vezi H. Tiktin, *Gramatica română pentru învăţămîntul secundar*, partea I, *Etimologia*; partea II, *Morfologia*, partea III, *Sintaxa*, Iaşi, 1892, p. 211 [= Tiktin, *Gram.*].

[24] Lista nu e completă, mai putând fi incluse aici şi alte «îmbinări» ca *vezi tu/dumneata, să moară mama, pe ce am mai sfânt, să-mi sară ochii* etc.

[25] Pentru a «uşura» prezentarea atestărilor, în text dăm sigla, iar trimiterile bibliografice complete şi siglarea în notele de final. Precizăm şi că exemplificarea o facem numai pentru câteva interjecţii, pe care le considerăm tipice.

[26] I.L.Caragiale, *Opere*, vol. I-VII, Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1930-1942 [= Caragiale, *O. I.*].

[27] G. Călinescu, *Scrinul negru*, Bucureşti, 1960 [= Călinescu, *Scrinul*].

[28] Al. Vlahuţă, *Opere alese*, Bucureşti, Editura de stat, 1949 [= Vlahuţă, *Opere*].

[29] M. Eminescu, *Proza literară*, Ediţie îngrijită de Eugen Simion şi Flora Şuteu, Bucureşti, 1964 [= Eminescu, *Proza*].

[30] Dr. Ioan Urban Jarník şi Andrei Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, Bucureşti, 1885 [= Jarník - Bîrseanu, *D.*]

[31] Nicolae Păsculescu, *Literatura populară românească*, Socec, Bucureşti, 1910 [= Păsculescu, *Literatura*].

[32] Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. I-III, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1980 [= Preda, *C.I.P.*].

[33] P. Ispirescu, *Legendele sau basmele românilor*, Bucureşti, 1892 [= Ispirescu, *L.*]

[34] Varlaam, *Cazania (1643)*, ediţie de J. Byck, Editura Fundaţiilor, Bucureşti, 1943 [= Varlaam,*Cazania*].

[35] Avem în vedere posibilitatea de a se fi format prin *aglutinare* (*iaca*), prin *contaminare* (*iacătă* < *iacă* + *iată*), prin *conversiune dintr-o altă parte de vorbire* (*uite* < pers. a 2-a sg. a verbului ***a uita***, *vezi* < pers. a 2-a sg. a verbului *a vedea*).

[36] Iniţial aceste îmbinări stabile vor fi fost îmbinări libere de tip nonpropoziţional (*pe cuvânt, pe cuvântul meu, pe legea mea, pe sufletul meu*) sau de tip propoziţional (*vezi bine, asta mi-e crucea, să mor eu, să fiu al naibii* etc.).

[37] Nu face obiectul lucrării de faţă predicativitatea altor interjecţii (ca *hai/haidem/haideţi, poftim/poftiţi* etc.), în alte tipuri de contexte; pentru această problemă, vezi Dimitriu, *Trat., I*, p. 819 sqq.

[38] Dimitriu, *Trat., I*, p. 819 sqq., Ana-Maria Minuţ, *Interjecţia în limba română*, I, AUI, Secţ. IIIe., Lingvistică, t. XLIII, 1997, p. 179-186; II, AUI, Secţ. IIIe., Lingvistică, t. XLIV-XLV, 1998-1999, p. 157-172 [= Minuţ, *Interjecţia, I-II*].

[39] Dimitriu, *Trat., I*, p. 820.

[40] Minuţ, *Interjecţia, II*, p. 171.

[41] *Ibidem*.

[42] Dimitriu, *Trat., II*, p. 970.

[43] *Idem*, p. 1317.

[44] Coresi, *Carte cu învăţătură (1581)*, ediţia S. Puşcariu – A. Procopovici, Bucureşti, Socec, 1914 [= Coresi, *Evangheliar*]

[45] V. Alecsandri, *Teatru*, Bucureşti, 1952 [= Alecsandri, *Teatru*].

[46] Mihai Eminescu, *Opere*, vol. I-XVI, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, 1939 [= Eminescu, *O. I, II...*].

BIBLIOGRAFIE:

Aristotel, *Organon*, vol. I, *Categoriile. Despre interpretare. Analitica primară*, ediţie de Mircea Florian, Editura IRI, Bucureşti, 1997

Avram, Mioara, *Gramatica pentru toţi*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997

Bidu-Vrănceanu, Angela, Călăraşu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaş, Mihaela, Pană-Dindelegan, Gabriela, *Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1997

Ciobanu, Fulvia, *Există propoziţii „incidente legate"?*, LR, XV, 1966, nr. 6, p. 569-578

Constantinescu-Dobridor, Gheorghe, *Dicţionar de termeni lingvistici*, Teora, Bucureşti, 1998

Diaconescu, Ion, *Sintaxa limbii române*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995

Dimitriu, Corneliu, *Observaţii în legătură cu raporturile sintactice,* în AUI, XX, 1974, p. 9-22

Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a Limbii Române I. Morfologia*, Institutul European, Iaşi, 1999, 2002

Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a Limbii Române II. Sintaxa*, Institutul European, Iaşi, 2002

Dubois, Jean, Giacomo, Mathée, Guespin, Louis, Marcellesi, Christiane, Marcellesi, Jean-Baptiste, Mével, Jean-Pierre, *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Larousse, Paris, 1994

Ducrot,Oswald, Schaeffer, Jean-Marie, *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*, Editura Babel, Bucureşti, 1996

*** *Enciclopedia limbii române*, Univers enciclopedic, Bucureşti, 2001

Gabrea, Maria, *Construcţii incidente. Aspecte morfologico-sintactice şi stilistice*, LR, XIV, 1965, nr. 5, p. 533-534

*** *Gramatica limbii române*, vol. I-II, ediţia a II-a, Bucureşti, 1963

Gherasim, Paula, *Semiotica modalităţilor*, Casa Editorială „Demiurg", Iaşi, 1997

Hobjilă, Angelica, *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită actuală*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2003

Indrea, AL., *Construcţii şi cuvinte incidente,* CL, VI, nr. 2, 1961, p. 351-358

Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978

Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iaşi, 1997

Merlan, Aurelia, *Sintaxa limbii române. Relaţii sintactice şi conectori*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2001

Minuţ, Ana-Maria, *Interjecţia în limba română*, I, AUI, Secţ. IIIe., Lingvistică, t. XLIII, 1997, p. 179-186; II, AUI, Secţ. IIIe., Lingvistică, t. XLIV-XLV, 1998-1999, p. 157-172

Nagy, Rodica, *Sintaxa limbii române I*, Editura Universităţii Suceava, 2002

Secrieru, Mihaela, *Nivelul sintactic al limbii române*, Editura Geea,, Botoşani, 1998

Tiktin, H., *Gramatica română pentru învăţământul secundar*, partea I, *Etimologia*; partea II, *Morfologia*; partea III, *Sintaxa*, Iaşi, 1892

Trandafir, Gh., *Relaţiile sintactice în cadrul frazei*, în LR, XXIII, 1974, nr. 5, p. 385-523

IZVOARE:

Alecsandri, V., *Teatru*, Bucureşti, 1952

Caragiale, I. L., *Opere*, vol. I-VII, Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1930-194

Călinescu, G., *Scrinul negru*, Bucureşti, 1960

Coresi, *Carte cu învăţătură (1581)*, ediţia S. Puşcariu – A. Procopovici, Bucureşti, Socec, 1914

Eminescu, M., *Opere*, vol. I - XVI, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, 1939

Eminescu, M., *Proza literară*, ediţie îngrijită de Eugen Simion şi Flora Şuteu, Bucureşti 1964

Ispirescu, P., *Legendele sau basmele românilor*, Bucureşti, 1892

Jarník, Ioan Urban şi Bîrseanu, Andrei, *Doine şi strigături din Ardeal*, Bucureşti, 1885

*** *Mineiul*, luna lui octombrie, 1776

Păsculescu, Nicolae, *Literatura populară românească*, Socec, Bucureşti, 1910

Preda, Marin, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. I-III, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1980

Varlaam, *Cazania (1643)*, ediţie de J. Byck, Editura Fundaţiilor, Bucureşti, 1943

Vlahuţă, Al., *Opere alese*, Bucureşti, Editura de stat, 1949

VIEILLI ET NOUVEAU DANS LE PROBLÈME DES RAPPORTS SYNTACTIQUES DE LA LANGUE ROUMAINE (LE RAPPORT SYNTACTIQUE D'INCIDENCE)

- *Résumé* -

L'objet de recherche du présent travail est constitué par le phénomène d'incidence, en tant que modalisateur de type spécial. Considérée sous ses différentes réalisations, l'incidence est liée aussi au problème (d'habitude ignoré) des «éléments» qui ont un sémantisme par excellence *incident*, mais qui, dans certains contextes, prennent, **formellement**, des caractéristiques du plan *non-incident*. On a pris en discution la situation des interjections de type ***zău***, qui ne peuvent pas être inclues dans le plan non-incident, du ***dictum***, parce que le jonctif de subordination est „suspendu" (à cause de l'anacoluthe généralisée) et elles restent dans le plan du ***modus***, le plan du ***dictum*** étant représenté par une phrase indépendente, qui n'est pas subordonnée.

ADJECTIVUL INVARIABIL NEPRONOMINAL ÎN ROMÂNA ACTUALĂ

CRISTINA DEDIU, RALUCA DINCĂ,
ADINA DRAGOMIRESCU, IONUȚ GEANĂ,
studenți anul al III-lea, *Facultatea de Litere,*
Universitatea din București

1. Obiective

În lucrarea de față, ne propunem urmărirea clasei adjectivelor invariabile nepronominale în româna actuală, stabilirea unei tipologii în funcție de criterii diverse precum: apartenența la fondul vechi, neologic ori foarte recent, distribuția în raport cu stilurile funcționale, topica fixă ori relativ liberă, și, strâns legat de aceasta, posibilitatea de a primi articol, precum și urmărirea consecințelor îmbogățirii acestei clase asupra organizării de ansamblu a grupului nominal.

Mare parte a inventarului de adjective invariabile este înregistrat în lucrări anterioare (vezi lista bibliografică). Interesul nostru s-a orientat însă spre urmărirea *productivității* clasei în etapa actuală de limbă, productivitate derivând din productivitatea fiecărui tip de adjective invariabile.

2. Serii de adjective invariabile în româna actuală:

a. Continuă să funcționeze clasa adjectivelor invariabile mai vechi, o clasă limitată numeric și extrem de eterogenă: *acătării, aievea, aiurea, alde, anevoie, anume, aparte, asemenea, așa, atare, atâtica, coșcogea (coșcogeamite), cumsecade, ditai (ditamai), doldora, gata, get-beget, gigea, leoarcă, nepereche, otova, peșin, sadea, vâlvoi.*

Din punct de vedere etimologic, multe sunt împrumuturi din turcă: *coșcogea, doldora, get-beget, gigea, peșin, sadea;* unele sunt moștenite din latină, de proveniență adverbială: *asemenea, așa, atare.* Alte etimologii: *aievea* (slavă), *coșcogeamite* (bulgară), *ditai* (țigănească); etimologie necunoscută au: *acătării, gata, otova, vâlvoi;* s-au format pe teren românesc: *alde (al+de), anevoie (a+nevoie), anume (a+nume), aparte (a+parte), atâtica (atât+ica), cumsecade (cum+se+cade), ditamai (ditai+mai), leoarcă (liur+că), nepereche (ne+pereche).*

În ceea ce privește poziția în raport cu regentul, unele au topică liberă: *acătării, aievea, anevoie, anume, atâtica, cumsecade.* Antepuse, de obicei nu primesc articol hotărât. Altele au poziție fixă, fie postpusă *(aparte, doldora, gata, get-beget, gigea, nepereche, otova, peșin, sadea, vâlvoi),* fie antepusă (*asemenea, așa, atare, coșcogea (coșcogeamite), ditai (ditamai)).* În vecinătatea adjectivelor invariabile antepuse, de obicei substantivul apare nearticulat (*asemenea om, așa bărbat)* sau, mai rar, acceptă în variație liberă fie forma articulată, fie forma nearticulată a substantivului (*coșcogea om, coșcogea omul).*

Câteva au un inventar lexical foarte restrâns de regenți: *get-beget (român ~, țărancă ~)*, limitat uneori la un singur lexem: *peşin (bani ~)*, *vâlvoi* (*păr* ~). Acesta din urmă este aparent invariabil, forma unică a adjectivului derivând din forma unică a lexemului cu care se combină (*păr*, substantiv *singulare tantum*), aparținând deci clasei «adjectivelor defective». Spre deosebire de adjectivele invariabile, care pot însoți substantive de genuri şi numere diferite, în cazul adjectivelor defective, forma unică este impusă de substantiv. Ne interesează, pentru comparație cu adjectivele invariabile, numai adjectivele defective cu o singură formă. Defectivitatea "totală" poate privi fie adjective categorizante/ restrictive (*acid bromic, fasole țucără*), dintre care cele mai multe aparțin terminologiilor de specialitate (*acid acetilsalicilic, acid boric, acid bromhidric, grup abelian, canal coledoc, ciumă bubonică*), fie adjective calificative a căror limitare lexicală este extremă şi priveşte un substantiv nonnumărabil (*păr vâlvoi*). Sunt parțial defective adjective ca: *gravidă*, *mulgară (despre oi, vaci)*, care, acceptând atât singularul, cât şi pluralul, nu aparțin nici formal clasei invariabilelor. Cum, în cea mai mare parte, sunt adjective categorizante, adjectivele defective refuză adverbializarea.

Asemenea, aşa şi *atare* funcționează numai anaforic, trimițând la un antecedent adjectiv calificativ, de la care îşi preiau referința (*A avut o copilărie durăi. O asemeneai copilărie i-a marcat, desigur, existența.)*.

Scoatem din discuție pe *atâtica* şi pe *alde*, adjective pronominale, dar păstrăm pe *oarecare*, mai ales din postpoziție (*un om oarecare)*, construcție în care adjectivul este atras semantic spre clasa adjectivelor evaluative.

b. Există în continuare mai vechile apreciative *şic (<fr.chic)*, semnalat încă de la Negruzzi, simțit astăzi uşor învechit ori livresc, şi *mişto (<țig.misto)*, înregistrat în DLR încă din 1949, extrem de frecvent în registrul argotic, iar, de aici, în limbajul tinerilor. Ultimul a creat şi derivate (*miştocar, miştocăresc)*, variabile însă, şi a format locuțiuni (*a lua la mişto, a face mişto de cineva)*. Clasa este în continuă creştere. De remarcat antonimul lui *mişto, naşpa*, care circulă în limbă în ultimii zece ani, cu varianta locuționară *pe naşpa*, care s-a extins de la folosirea adverbială (*a sta pe naşpa, a face rost de ceva pe naşpa, a intra undeva pe naşpa*) la cea adjectivală *(ouă pe naşpa; afaceri pe naşpa)*[1]. Ambele admit în construcții exclamative şi topica antepusă (*mişto idee!, mişto poezie!, naşpa nume!, naşpa manele)*, dar nu pot prelua articolul (de altfel, forma fonetică nici nu le-ar permite acest lucru). Sunt folosite în registrul familiar-argotic şi dezvoltă mult gradele de comparație *(ar fi şi mai mişto, foarte mişto, cel mai mişto, cea mai naşpa firmă, lift naşpa de tot, naşpa rău etc.)*. Ca variante superlative sunt de notat *supermişto* şi *supernaşpa*, care se înscriu în tendința mai largă a limbii actuale de a adăuga pe *super-* tuturor adjectivelor evaluative, uneori chiar în cascadă: *a fost un meci super-super-super-mişto.* Tot din clasa apreciativelor fac parte şi englezismele foarte recente *strong* (*înfățişare* ~) cu superlativul *superstrong* (*o tipă* ~) şi *cool*, cu superlativul *supercool*, care, datorită corpului fonetic, este uşor adaptabil, dovadă fiind atât ortografia *cul*, cât şi extinderea la feminin (*melodia cea mai coolă, varianta Full CD e coolă)*. În ultima vreme, se extinde utilizarea adjectivală a lui *O.K.*, care funcționa până nu de mult adverbial. Sunt foarte frecvente, mai ales în argou şi în limbajul tinerilor, exprimări de genul: *o petrecere O.K., o profă O.K., nişte colegi O.K.*, şi superlative: *o programă super O.K.*

c. Continuă să funcţioneze clasa adjectivelor neologice de origine franceză nume de culori, unele pătrunse mai de mult în limbă, altele mai recente, unele formaţii integral neologice, altele compuse fie cu ambele elemente străine, fie cu un element străin şi unul românesc, fie cu ambele elemente româneşti, după model străin, iar altele formate pe teren românesc.

- **După structură**, se deosebesc: adjective simple: *acaju, azur, bej, bianco, bordo, corai, crem, ecarlat, ecru, frez, grena, gri, indigo, izabel, kaki, lila, maro, mov, muştar, oliv, oranj, roz, turcoaz, vernil;* adjective compuse din adjectiv şi substantiv: *alb-ivoriu, alb-lumina zilei, alb-vanilie, albastru-petrol, bleu-gheaţă, bleu-petrol, brun-ciocolată, galben-pai, galben-praz, galben-şampanie, gri-argint, gri-fer, gri-perle, gri-şobolan, negru-abanos, roşu-cadmiu, roşu-carmin, roz-bonbon, roz-pudră, verde-brotăcel, verde-iarbă, verde-ou de raţă* sau din adjectiv şi adjectiv (*alb-imaculat, alb-intens, alb-lăptat, alb-lăptos, alb-murdar, alb-negru, albastru-electric, blond-platinat, grena-lucios, gri-bleu, mov-negru, negru-total, negru-transparent, roşu-albăstrui, roşu-fluorescent, roşu-frez, roşu-mov, roşu-oranj, roz-electric, roz-oranj, verde-veronez).*
- **După etimologie**, se disting: creaţii interne: *galben-praz, negru-transparent,* calcuri după model francez: *albastru electric (<bleu-électrique), bleu-petrol (<bleu-pétrole), blond-platinat (<blond-platiné), gri-şobolan (<gri-souris)* sau italian: *verde-veronez (<verde veronese);* din franceză, au intrat în română şi s-au păstrat cu forma lor originară: *gri(s) fer, gri perle;* câţiva termeni au etimologie incertă (pot avea model german): *alb-ivoriu (<germ. elfenbein weiss), alb-lăptat (<germ. Milch weiss), alb-lumina zilei (<germ. weiss tageschell).*

S-a remarcat, pentru limba actuală, tendinţa de cuprindere a numelor de culori într-o flexiune regulată când finala permite acest lucru: *bej-ă, crem-ă, frez-ă, kaki-e, maron-ă, mov-ă, roz-ă, vernil-ă.* Lărgirea clasei semantice prin procedeul compunerii (nume de culori preluate ca atare sau create pe teren românesc, după model străin) duce la creşterea numerică a inventarului de adjective invariabile. De remarcat că adjective, variabile la origine, devin invariabile prin compunere: *alb-ivoriu, albastru-petrol, galben-pai, negru-abanos, roşu-carmin, verde-iarbă, verde-brotăcel.* În cazul compunerii de tipul adjectiv+substantiv, formaţia nou creată este regulat invariabilă (*pulovăr galben-pai, pulovere galben-pai, rochie galben-pai, rochii galben-pai).* În cazul compunerii de tipul adjectiv+adjectiv, formaţia nou creată este, sub aspectul flexiunii, oscilantă, primul adjectiv fiind invariabil, iar al doilea, oscilant (*aceeaşi ectoplasmă roşu-albăstruie,* alături de *aceeaşi ectoplasmă roşu-albăstrui).* Uneori, invariabilitatea formei este construcţia preferată (*pijama alb-murdar, pijamale alb-murdar).*

După tiparul numelor compuse de culori, sunt create şi alte formaţii metaforice, în care al doilea component funcţionează ca un apreciativ (*un Crăciun verde-vis),* cu acelaşi efect al invariabilizării adjectivului de bază.

d. Tot din fondul neologic fac parte adjectivele terminate în *–ce* împrumutate din franceză, multe având origine îndepărtată latinească (tipul: *atrox,-cis, praecox,-cis): atroce, eficace, factice, feroce, locomotrice, locvace, motrice, perspicace, precoce, propice, psihomotrice, vivace.* Cele mai multe sunt adjective apreciative, cu topică variabilă. În antepoziţie, acceptă articolul hotărât (*precocele copil, eficacele intervenţii, ferocele ucigaş),* ceea ce permite variaţia formei adjectivului. Chiar în postpoziţie, se

constată tendința de regularizare a clasei, după modelul mai vechi, oferit de *dulce*, *hrănace*, care, după norma oferită de DOOM, a atras deja adjective precum: *rapace-i*, *sagace-i*, *tenace-i*, *vorace-i*. Un caz aparte îl reprezintă *ferice* (la care se adaugă derivatul *neferice*), care, deşi aparţine fondului mai vechi (< lat. *felix*, *-cis*), a rămas invariabil, restrângându-şi însă mult utilizarea.

e. O altă clasă este reprezentată de adjectivele neologice provenite din franceză, invariabile şi în limba de origine. Toate sunt adjective categorizante/ restrictive, cu număr limitat de regenţi: *bucle* (*stofă* ~), *deux-pièces* (*costum* ~), *ecosez* (*cămaşă* ~, *stofă* ~), *escarpen* (*pantof* ~), *farin* (*zahăr* ~), *frote* (*ţesătură* ~), *merinos* (*ovine* ~, *lână* ~), *natur* (*cartofi* ~, *lemn* ~), *pane* (*ciuperci* ~, *caşcaval* ~, *peşte* ~), *ponce* (*piatră* ~), *rococo* (*stil* ~, *mobilă* ~, *eleganţă* ~), *uni* (*fustă* ~, *material* ~), *yoga* (*practici* ~). Din italiană, intră în aceeaşi clasă *expresso* (*cafea* ~), *forte* (*monedă* ~, *valută* ~, *poziţie* ~, *devize* ~, *puncte* ~, *mână* ~).

e'. Un număr relativ restrâns de expresii franţuzeşti au fost preluate ca atare şi utilizate adjectival. De multe ori, inventarul lexical de regenţi este redus la un singur lexem, iar topica expresiei este obligatoriu postpusă: *à la grecque (supă ~), à la légère (tratare ~), bouche-à-bouche (respiraţie ~), en-détail (vânzare ~), en-gros (vânzare ~), mot-à-mot (traducere ~), prêt-à-porter (colecţie vestimentară ~), terre-à-terre (persoană ~), tête-à-tête (discuţie ~).*

e''. Adăugăm la această clasă un număr restrâns de adjective de origine italiană ori franceză, utilizate tot cu număr restrâns de regenţi, din domeniul muzicii: *aperto* (*sunet* ~), *latino* (*muzică* ~, *ritm* ~), *solo* (*album* ~, *chitară* ~). Sunt tot adjective categorizante/ restrictive, cu topică fixă, inapte să preia articolul.

e'''. Semnalăm, de asemenea, câteva adjective invariabile, glotonime şi etnonime, de origini diverse: *africaans, bantu, bengali, maia, marubo, quechua, tagalog.*

f. Continuă, de asemenea, să funcţioneze în clasa adjectivelor invariabile, compusele neologice savante din latină. Acestea au un număr restrâns de regenţi, fiind preferate de unele limbaje ştiinţifice, precum cel filozofic, şi de stilul oficial-administrativ, de unde s-au extins şi în cel jurnalistic. Sunt adjective de obicei compuse, majoritatea provenite prin conversiune din locuţiuni adverbiale; au topică fixă, fiind, în consecinţă, inapte să preia articolul de la substantivul determinat, şi sunt incompatibile cu gradarea: *ad-hoc* (*divan* ~), *ad-interim* (*ministru* ~), *ad litteram (traducere ~), a fortiori* (*argument* ~), *a priori* (*judecată* ~), *a posteriori* (*raţionament* ~), *de facto (acord ~), de jure (membru ~), in absentia (decizie ~), in cvarto* (*manuscris* ~), *in-folio* (*carte* ~), *in extenso (comentariu ~), in extremis (soluţie ~), in memoriam (spectacol ~), in-octavo* (*carte* ~), *in-plano* (*ziar* ~), *in praesentia (metaforă ~), in vitro (fecundare ~), post-factum (comunicare ~), post-mortem* (*recunoaştere* ~, *distincţie* ~), *post-partum* (*nevroză* ~), *princeps (ediţie ~), pro domo (pledoarie ~), sine qua non (componentă ~).*

g. O clasă aparte, şi ea destul de bine reprezentată numeric, semnalată încă din 1983[2], este reprezentată de prefixoidele folosite adjectival, fie simple, fie compuse. Deşi iniţial trunchierea a afectat numai numele proprii şi împrumuturile recente, fenomenul s-a extins, din motive de economie lingvistică, şi la alte clase. Din limbajele speciale de tipul argoului ori al limbajului tehnic, procedeul s-a extins, mai ales prin intermediul mass-media, la majoritatea stilurilor limbii. Din punct de vedere sintactic, formaţiile de acest tip

funcţionează obligatoriu postpuse regentului, de unde şi imposibilitatea de a prelua de la acesta articolul. Inventariem, în continuare, adjectivele invariabile de acest tip:

- simple: *afro* (DCR), *anti* (*mesaje* ~), *auto* (DCR), *bio* (*cafea* ~, *produse* ~, *cosmetică* ~), *cosmo* (<Cosmopolitan; *cititoarele* ~, *imaginea* ~, *o tipă* ~, *echipa* ~, *propunere* ~), *dactilo* (*multiplicare* ~-EC), *disco* (DCR), *euro* (*reţea* ~, *card* ~, *convertor*~), *extra* (*mălai* ~, *vin* ~ -EC, mai nou: *gel* ~, *balsam* ~), *foto* (*reporteri* ~, *aparate* ~-EC, mai nou: *expozitie* ~, *studio* ~), *hidro* (*buletin* ~-EC), *hipo* (*tracţiune* ~, *concursuri* ~-EC), *homo (cuplu* ~), *lacto* (*restaurant* ~-EC), *macho* (*gen* ~, *bărbat* ~, *atitudine* ~), *maxi* (DCR), *micro* (*examen* ~-EC), *midi* (DCR), *mini* (DCR), *mono* (*casetofon* ~, *înregistrare* ~), *moto* (DCR), *porno* (DCR), *retro* (DCR), *stereo* (DCR), *super* (*plan* ~, *un site* ~, *pagină personală* ~, *o fustă* ~, *semnal* ~, *pisicuţă* ~; în registrul familiar-argotic, *super* admite grade de comparaţie, deşi înglobează semele [foarte]/ [exces]: *o selecţie a celor mai ~bancuri, cel mai ~joc, cutare...e foarte* ~), *tele* (*emisiune* ~, *comunicaţii* ~- EC), *termo* (*energeticieni* ~-RL), *tipo* (*multiplicare* ~-EC), *ultra* (*vată* ~, *absorbant* ~, *armată* ~), *video* (DCR), *zoo* (DCR);

- compuse: *antiporno* (DCR), *antitero* (*brigada* ~), *audio-foto* (*tehnică* ~-AC), *automoto-velo* (DCR), *euro-radio* (*eveniment* ~), *micro-mini* (*fustă* ~) , *radio-stereo* (DCR), *super-macro* (*focalizare* ~, *funcţie* ~), *super-softy* (*tricou* ~).

g'. Tot prin trunchiere au rezultat câteva adjective invariabile, utilizate în registrul familiar-argotic: *lesbi* (*cuplu* ~), *nesi* (*un băiat* ~), *simpa* (*spiriduş* ~).

h. Din clasa creaţiilor invariabile foarte noi, se detaşează formaţiile savante cu *anti-*, ataşat substantivului. Modelul este foarte productiv şi prin ataşare la adjectiv, însă, în acest caz, rezultă adjective variabile (a se compara: *măsuri anticomunism* şi *măsuri anticomuniste)*. De reţinut că numărul compuselor rezultate pe baza tipologiei *anti-* + substantiv este foarte mare şi în continuă creştere şi că se încadrează în clasa determinanţilor categorizanţi/ restrictivi, având caracteristica topicii fixe, postpuse şi deci imposibilitatea primirii articolului. Interpretarea adjectivală (un adjectiv invariabil din clasa celor categorizante/ restrictive) este susţinută de creaţii paralele clar adjectivale (marcate formal): *antirăzboinic, antiPD-ist*.

A. Formaţiuni înregistrate in dicţionare:

antiaccident (DEX, DCR), *anti-antirachetă* (DCR), *antibraconaj* (DCR), *anticamorra* (DCR), *anticancer* (DEX, DN, DCR), *anticarie* (DCR), *anticolesterol* (DCR), *anticriză* (DCR), *antidoping* (DEX, DN, DCR), *antidrog* (DEX, DCR), *antidumping* (DEX, DN, DCR), *antifading* (DEX), *antifurt* (DCR), *antigang(ster)* (DCR), *antiglonţ* (DCR), *antigrindină* (DCR), *antipoluare* (DCR), *antipsoriazis* (DCR), *antipurici* (DCR), *antirachetă* (DEX, DCR), *antiradar* (DEX, DN), *antistres* (DCR), *antitabac* (DCR), cu varianta *antitabaco* (gel ~, spray ~), *antitanc* (DEX, DN), *antitrust* (DEX, DN, DCR), *antişoc* (DEX, DN), *anti-Wess* (DCR), *antizgomot* (DEX, DCR).

B. Formaţiuni neînregistrate în dicţionare:

1. *Anti-* ataşat substantivului la singular:

• din domeniul medical, al cosmeticii: *antialcool* (*produse* ~, *medicamente* ~), *antiavort* (*militanţi* ~), *anticalcar* (*detergent* ~), *anticelulită* (*gel* ~, *programe* ~), *anticitoplasmă* (*anticorpi* ~), *antifumat* (*campanie* ~), *antigripare* (*protecţie* ~), *antiholeră* (*vaccinare* ~), *antiinfarct* (*produse* ~), *antiîmbătrânire* (*medicina* ~, *vitamine* ~), *antilehamite* (*manifest*

~), *antimalarie* (*remediu* ~), *antimătreață* (*șampon* ~), *antinicotină* (*vot* ~), *antiplictis* (*campanie* ~), *antirid* (*cremă* ~), *antiscorbut* (*tratament* ~), *antisebum* (*cremă* ~), *antitartru/ antitartar* (*pastă de dinți* ~), *antitetanos* (*vaccin* ~), *antivaccinare* (*campanii* ~, *militanți* ~), *antiviață* (*organizații* ~), *antiviol* (*slip* ~);

• din domeniul social, economic, politic, administrativ: *anticăpușă* (*legea* ~), *anticlonare* (*tehnologie* ~), *anticontrafacere* (*asociația română* ~), *anticornculapte* (*propaganda* ~ AC), *anticult* (*mișcare* ~), *antidiscriminare* (*legislație* ~), *antifraudă* (*oficiul național* ~, *măsuri* ~, *consultanță* ~), *antiglobalizare* (*manifest* ~), *antiimigrație* (*politică* ~), *antiinflație* (*plan* ~, *măsuri* ~), *antiinformare* (*legea* ~), *antimondializare* (*militanți* ~), *antiprostituție* (*protest* ~), *antirăzboi* (*manifeste* ~, *protest* ~, *miting* ~), *antireferendum* (*afișe* ~), *antisărăcie* (*comisia* ~, *planul județean* ~), *antișomaj* (*politică* ~), *antispion* (*aparatură* ~), *antiterorism* (*conferința* ~), cu varianta *anticiberterorism* (*specialiști* ~), *antitrafic* (*strategie* ~, *declarație* ~);

• din domeniul științei și al tehnicii: *antiarmură* (*rachete* ~), *antiblocare* (*sistem* ~), *antibombă* (*dispozitiv* ~), *antidecodare* (*protecție* ~), *antiefracție* (*uși metalice* ~), *antiîmpănare* (*bară* ~ *laterală*), *antipiraterie* (*informații* ~), *antiretur* (*clapele* ~), *antiruliu* (*bară* ~), *antitremurat* (*sistem* ~), *antiuzură* (*proprietăți* ~), *antivirus* (*program* ~, *protecție* ~);

• din sfera naturii: *anticondens* (*vopsea* ~), *antifoc* (*vopsea* ~), *antifulger* (*instalații* ~), *antiigrasie* (*tencuială* ~), *antiincendiu* (*sisteme* ~, *protecție* ~), *antiinundație* (*sistem* ~), *antiîngheț* (*program* ~, *protecție* ~), *antinoroi* (*plăci* ~), *antipicătură* (*sistem* ~), *antipraf* (*vopsea* ~), *antireflex* (*lentile* ~), *antiscânteie* (*protecție* ~), *antizăpadă* (*linii telefonice speciale* ~).

2. *Anti-* <u>atașat substantivului la plural</u>: *antialge* (*tratamente* ~), *anticomuniști* (*demonstrații* ~), *antigândaci* (*spray* ~), *antiintemperii* (*uniformă* ~), *antimanele* (*forum* ~), *antimolii* (*spray* ~), *anti-ochi-roșii* (*funcția* ~), *antipaparazzi* (*sistem* ~), *antiradiații* (*ochelari* ~), *antivandali* (*sistem de apărare* ~), *antivergeturi* (*creme elasticizante și* ~), *antivibrații* (*clemă* ~ *de fixare a plăcilor*).

3. *Anti-* <u>atașat neologismelor recente (neadaptate)</u>: *antibusiness* (*raționament* ~), *antidrill* (*cilindri* ~), *antigay* (*mesaje* ~), *antifood* (*protecție* ~), *antihaker* (*sfaturi* ~), *antilifting* (*gimnastică* ~), *antispam* (*politică* ~, *regulă* ~).

4. <u>*Anti-* atașat numelor proprii</u>: *anti-Elțân* (*linie* ~), *anti-Saddam* (*armă* ~), *anti-Stolo* (*strategie* ~), *anti-Vadim* (*campanii* ~), *anti-Văcăroiu* (*campania* ~ *a ziarului România liberă*), *anti-Antena1* (*părere* ~), *anti-Microsoft* (*conferință* ~), *anti-București* (*manifeste* ~).

5. <u>*Anti-* atașat unor formații abreviate</u>: *antiADN* (*anticorpi* ~), *antiHIV* (*anticorpi* ~), *antiNATO* (*afișe* ~), *antiPDSR* (*politică* ~), *antiPRM* (*campanii* ~), *antiProTV* (*forum* ~), *antiPSD* (*site* ~), *antiSIDA* (*asociația română* ~). Interesante sunt utilizările paralele ale formei invariabile și ale creației variabile (*încetare a atacurilor anti-PSD-iste,* alături de *anti-PSD).*

h'. Pe același tipar au apărut și formațiile din *pro-* atașat substantivului (pe aceleași modele ca și în cazul lui *anti-*), cu inventar sensibil redus, dar pe care le semnalăm totuși: *prodemocrația (asociația ~), prodidactica (centrul educațional ~), prounire (mișcare ~); pro-Dinamo (fundația ~), pro-Basarabia (asociația ~).*

h''. Mai numeroase sunt însă, în româna actuală, formaţiile cu *post-* şi substantiv, pe care le inventariem fără a relua tipologia de la cele cu *anti-: postachiziţie (operaţiuni ~), postacnee (cicatrice ~), postadopţie (rapoarte ~), postavort (sindrom ~), postcarieră (asistenţă ~), postchirurgie (consult ~), postconflict (probleme ~), postdoctorat (cercetări ~), postexport (finanţări ~), postexpunere (tratament ~), postfilmare (efecte ~), postgaranţie (deservire ~), postlansare (suport ~), postprint (echipamente ~), postprivatizare (fond ~), postrăzboi (politică ~), postrăzboi rece (evoluţia ~), posttransplant (operaţiuni ~), posttranziţie (perioada ~), posttratare (automate ~), postvaricelă (cicatrice ~), postvânzare (servicii ~), post-Irak (lumea ~), post-Praga (etapă ~, priorităţi ~), post-Saddam (eră ~), post'89 (logica ~).*

h'''. Antonimul lui *post-*, adică *pre-*, este mai puţin productiv. Semnalăm, în acest sens, câteva situaţii: *preaderare (program ~), prealarmă (avertizare ~), preavort (consiliere ~), preexport (finanţări ~), preprint (regim ~), pretratare (automate ~), pretestare (consiliere ~).*

i. Semnalăm existenţa unui inventar foarte bogat de adjective invariabile aparţinând limbajelor specializate - informatică, economie, lingvistică-, dintre care unele pătrund şi în uzul comun, deci dincolo de limitele de utilizare a terminologiei.

Cel mai spectaculos este domeniul informaticii[3]:

- împrumuturi directe: *dumb (terminal ~), dummy (variabilă ~), elite (caractere ~), flush, fuzzi (logică ~), lowercase (cutie ~), microfloppy (disc ~), multiscanning (monitor ~), ragged, readme (fişier de text ~), shortcut (taste ~), stand-alone, teletype (afişare ~), toggle (comutatoare ~), uppercase (cutie ~);*

- calcuri: fişier *batch* (<*BAT file*), program *beta* (<*beta software*), imprimantă *color* (<*color printer*), cartelă *hard* (<*hard card*), control *hard* (<*hardware control*), depanare *hard* (<*hardware debugging*), iniţializare *hardware* (<*hardware reset)*, funcţie *in-line* (<*in-line function),* calculator *laptop* (<*laptop computer),* imprimantă *letter-quality* (<*letter-quality printer),* reţea *multiserver* (<*multiserver network*), calculator *notebook* (<*notebook computer*), asistenţă *on-line* (<*on-line help),* prelucrare *pipeline* (<*pipeline processing*), grafică *raster* (<*raster graphics*), taste *shortcut* (<*shortcut key*), comunicaţie *simplex* (<*simplex communication),* întreţinere *soft* (<*software m aintenance*), pachet *s oft* (<*software package*), piraterie *soft* (<*software piracy),* compatibilitate *software* (<*software compatibility)*, intrare *standard* (<*standard imput),* conversie *vector-rastru* (<*vector-to-raster conversion)*, casetă *zoom* (<*zoom box).*

Din domeniul economic, semnalăm: *broadband (conexiuni ~), cross-boider (tranzacţie ~), dial-up (servicii ~), duty-free (regim ~), forward (piaţă ~), futures (piaţă ~), leasing (sistem ~), off-shore (firme ~), postpaid (servicii ~), prepaid (servicii ~), prepress (servicii ~), r etail (piata ~), stand-by (creditare ~, a cord ~), stop and go (politica ~), voice- over (serviciu ~).*

i'. Clasa englezismelor din diverse domenii, cu utilizări variate, este în continuă creştere: *auto-service (parc ~), blues (melodie ~), cash (bani ~), clear (şampon ~), , college (ţinută ~), crazy (figură ~), extra-trendy (look ~), fair-play (competiţie ~), fancy (atitudine ~), fashionable (bluză ~), fast-food (magazin ~), flash (animaţii ~), fresh (spray ~), full (autobuz ~), full-time (serviciu ~), gay (prieten ~), hands-free (dispozitiv ~, sistem ~, telefon ~), happy-end (generic ~), hardcore (trupă ~), hi-fi (baterie ~), high (senzaţie ~),*

hi-tech (servicii ~), home-office (sisteme ~), horror (filme ~), hot (ketchup ~), light (lapte ~, cola ~), live (transmisiune ~), marketing (departament ~), mass-media (canale ~), mint (gumă ~, pastă de dinţi ~), multimedia (laborator ~), non-stop (program ~), part-time (serviciu ~), phone (conector ~), play-back (interpretare ~), pop (muzică ~), pop-rock (muzică ~), rock (muzică ~), skinhead (mişcarea ~), sci-fi (film ~), school (computer ~), second-hand (electrocasnice ~), silky (şampon ~), single (cameră ~), spearmint (drajeuri ~, gumă ~), split (sisteme ~), spooky (atmosferă ~), sport (fustă ~, ţinută ~), sporty-fun (ţinută ~), stilish (costum ~), stretch (material ~), striptease (show ~), strong (fixare ~), toast (pâine ~), topless (plajă ~), trendy (îmbrăcăminte ~), ultra-strong (spray fixativ ~), underground (presă ~, literatură ~), video-chat (studio ~), web (pagină ~), western (film ~), wireless (laptop ~).

j. Un model cu o interpretare dificilă (vezi *infra*), a cărui productivitate este în continuă creştere, este cel reprezentat de formaţii ca: *geantă-diplomat, pantalon-ţigară*, tipar împrumutat din franceză (*femme-soldat, film-portrait, film-spectacle, livre-document etc.*). Clasa este deschisă şi formaţiilor româneşti, pentru puterea stilistică a tiparului (*ministru-copiuţă, senator-slănină, senator-ţeapă, firmă-căpuşă*). Fenomenul se înscrie în tendinţa mai largă a limbii române actuale de extindere a compunerii.

Propunem o tipologie semantică a construcţiilor pe baza corpusului oferit, în cea mai mare parte, de DCR:

1. Calificarea, atunci când substantivul este singura posibilitate de a da unui obiect o caracterizare descriptivă, referindu-se la:

1.1. formă: *bloc-lamă, bloc-turn, cremă-pastă, fustă-tub, legumă-frunză, păr-cauciuc, toc-cui, ţară-arhipelag;*

1.2. mărime, rapiditate sau durată: *afluenţă-record, arbore-mamut, convorbire-fulger, deficit-record, discuţie-maraton, discuţie-torent, emisiune-mamut, film-fluviu, film-foileton, film-gigant, film-mamut, întrebare-fulger, macara-gigant, meci-maraton, nivel-record, număr-record, oraş-gigant, oraş-mamut, participare-record, partidă-maraton, patinaj-viteză, petrolier-gigant, preţ-record, proces-fluviu, răspuns-fulger, roman-foileton, săptămână-record, şedinţă-maraton, şpagă-record, şut-bombă, termen-limită, turneu-fulger, vizită-fulger, zi-record;*

1.3. evaluare: *lucrare-beton, bufet-clasă, capitală-simbol, carte-eveniment, caz-limită, călătorie-surpriză, concert-eveniment, copil-minune, cuvânt-problemă, echipă-fanion, elev-problemă, episod-pilot, experienţă-pilot, experiment-limită, experiment-surpriză, factor-cheie, film-beton, film-catastrofă, film-marfă, film-monstru, film-scandal, imagine-simbol, instalaţie-pilot, întrebare-problemă, judeţ-pilot, librărie-pilot, liceu-pilot, magazin-etalon, magazin-model, maşină-meserie, meci-cheie, meci-derbi, meci-vedetă, moment-cheie, mostră-etalon, oală-minune, partidă-cheie, păşune-model, personaj-cheie, personaj-simbol, personaj-surpriză, pescărie-model, petrecere-prăpăd, piesă-unicat, problemă-cheie, post-cheie, punct-cheie, replică-cheie, rochie-trăznet, rol-cheie, sat-pilot, scenă-cheie, sector-pilot, spectacol-eveniment, staţie-pilot, ştire-bombă, uzină-pilot, vas-minune, zonă-cheie;*

1.4. calificative metaforice: *automobil-capcană, băutură-dinamită, bloc-robot, cinematograf-adevăr, grafic-plăcintă, maşină-capcană, memorie-tampon, om-macara, om-orchestră, om-revistă, portret-robot, sanie-amfibie, scrisoare-capcană;*

1.5. poziția intermediară într-un sistem: *om-punte, zonă-tampon;*
1.6. statutul unei persoane: *femeie-copil, femeie-obiect, poet-martir;*
1.7. neautenticitate: *afacere-paravan, avion-pirat, corporație-fantomă, ediție-pirat, film-pirat, firmă-fantomă, guvern-fantomă, guvern-marionetă, haină-paravan, navă-pirat, stație-pirat, universitate-fantomă;*
1.8. calificative specializate pe anumite domenii: *caiet-program, caiet-tip, căsuță-tip, cod-obiect, cod-sursă, conector-mamă, conector-tată, cuvânt-titlu, declarație-program, diagramă-text, document-sursă, dosar-sistem, expoziție-test, fişier-sistem, fişier-sursă, fişier-text, formular-tip, grafic-cadru, grafic-coloană, grafic-program, limbaj-maşină, limbaj-obiect, limbă-sursă, limbă-țintă, meci-test, program-cadru, program-tip, public-țintă, simbol-țintă, situație-test, segment-rădăcină;*
2. Identificarea, când N2 este o subcategorie a lui N1, raportul fiind de tip apozitiv: *oraş-capitală, oraş-cetate, oraş-port;*
3. Complementarea, când N2 oferă detalii despre N1, privind:
3.1. destinația: *autobuz-şcoală, avion-spion, fotbal-tineret, porumb-siloz;*
3.2. originea: *bebe-eprubetă, cafea-filtru, gemeni-eprubetă;*
4. Coordonarea, tiparul cel mai apropiat, ca raport logic, de clasa substantivelor compuse, tipar preferând următoarele câmpuri:
4.1. profesii: *femeie-aviator, femeie-bodyguard, femeie-clown, femeie-concert maistru, femeie-cineast, femeie-detectiv, femeie-dirijor, femeie-episcop, femeie-forjor, femeie-gondolier, femeie-inginer, femeie-manechin, femeie-marinar, femeie-matador, femeie-milițian, femeie-ministru, femeie-ofițer, femeie-om de ştiință, femeie-ostaş, femeie-pictor, femeie-pilot, femeie-poet, femeie-preot, femeie-primar, femeie-profesor, femeie-prozator, femeie-rector, femeie-regizor, femeie-romancier, femeie-sculptor, femeie-sociolog, femeie-soldat, femeie-sudor, femeie-şerif, femeie-toreador, femeie-zidar, lăcătuş-garaj, operator-xerox, redactor-şef, regizor-culise;*
4.2. obiecte uzuale şi cu destinație multiplă: *abajur-glob, autobuz-şcoală, automobil-caravană, autoturism-atelier, avion-cargou, avion-laborator, avion-maşină, avion-rachetă, avion-robot, balon-sondă, bancă-pupitru, caiet-catalog, camion-cisternă, camion-platformă, camion-şcoală, comodă-scrin, cort-umbrelă, depozit-magazin, dulăpior-farmacie, elicopter-macara, flacon-spray, fregată-şcoală, geam-lunetă, hartă-machetă, lustră-candelabru, masă-birou, masă-dulap, motonavă-şcoală, navă-cabotier, navă-dormitor, navă-expoziție, navă-remorcher, navă-satelit, navă-spital, navă-tanc, navă-uzină, rulotă-dormitor, scaun-balansoar, scaun-fotoliu, vagon-cisternă, vitrină-dulap;*
4.3. vestimentație: *căciulă-sac, ciorap-chilot, costum-taior, fustă-pantalon, pantof-sanda, taior-pantalon;*
4.4. ființe «hibride»: *om-broască, om-maimuță, om-pasăre, om-sandviş;*
4.5. documente, producții scrise şi evenimente culturale sincretice: *abonament-legitimație, adresă-delegație, afiş-catalog, afiş-panou, afiş-relamă, album-catalog, buletin-anchetă, carte-document, carte-film, cinematograf-document, concert-ambasador, concert-dezbatere, decret-lege, dineu-dezbatere, emisiune-anchetă, emisiune-concurs, emisiune-lecție, emisiune-portret, expoziție-dezbatere, expoziție-simpozion, expoziție-târg, festival-concurs, film-anchetă, film-antologie, film-avertisment, film-balet, film-comandă, film-dezbatere, film-document, film-lecție, film-poem, film-portret, film-spectacol, fotografie-document,*

legitimație-abonament, litanie-pamflet, literatură-document, raid-anchetă, reportaj-eseu, reportaj-interviu, reportaj-poem, roman-cronică, roman-frescă, roman-meditație, roman-pamflet, roman-puzzle, roman-reportaj, scenariu-document, spectacol-concurs, spectacol-dezbatere, spectacol-divertisment, spectacol-lectură, spectacol-oratoriu, spectacol-proces, spectacol-recital, spectacol-reconstituire, spectacol-școală, tabără-curs.

Tiparul **(j)**, extrem de productiv, ridică *două aspecte de interpretare*: **A.** dacă gruparea este analizabilă (substantiv-centru + determinant) sau, dimpotrivă, este neanalizabilă, constituind un substantiv compus; **B.** dacă soluția acceptată este de grup analizabil, ce tip de determinant reprezintă al doilea component: un substantiv apozițional sau un substantiv adjectivizat.

A. Pentru a răspunde la prima chestiune, ne vom sprijini în demonstrație și pe criteriile propuse de Michelle Noailly[4]. Avem în vedere atât aspectul sematico-referențial, cât și cel sintactic. Argumentele sunt:

- Spre deosebire de substantivele compuse, grupul N1N2 nu are un sens global diferit de suma sensurilor elementelor componente. Acestea sunt ușor de recunoscut, nu există semne ale sudării, dovadă fiind posibilitatea unor substituții de tipul: *film-anchetă, film-antologie, film-avertisment, film-balet, film-beton, film-catastrofă, film-comandă, film-dezbatere, film-document, film-fluviu, film-foileton, film-gigant, film-lecție, film-mamut, film-marfă, film-monstru, film-pirat, film-poem, film-portret, film-scandal, film-spectacol* și, în sens invers: *atelier-școală, autobuz-școală, camion-școală, fregată-școală, motonavă-școală, șantier-școală* și *afluență-record, deficit-recòrd, participare-record, preț-record, producție-record, săptămână-record, zi-record*; astfel, N2 funcționează ca oricare determinant, selectat de un număr variabil de regenți.
- N2 are citire «predicativă»: *țară-gazdă (țară care este gazdă), piesă-unicat (piesă care este unicat), grădină-cinematograf (grădină care este cinematograf)*; N2 este parafrazabil: *oraș-muzeu (oraș declarat muzeu), biserică-monument (biserică declarată monument)* sau provine dintr-o structură prepozițională eliptică de tip determinativ: *cafea-filtru (cafea la filtru), căsuță-litoral (căsuță pe litoral), lăcătuș-garaj (lăcătuș de garaje), regizor-culise (regizor de culise);*
- N1 poate primi o determinare proprie, care se intercalează între N1 și N2: *deficit comercial record, factor politic cheie, nivel economic record, caiet studențesc tip, o piesă de aur unicat.* Foarte rar, și N2 primește determinanți: *inimă plămân artificial.* Cele două aspecte pun în evidență autonomia sintactică a fiecărui component.
- În cazul când N2 denumește profesii, poate funcționa ca nume predicativ fără articol *(Această femeie este regizor. Această femeie este manechin etc.).*

B. Pentru a răspunde la a doua chestiune, soluția este mai dificilă și mai puțin categorică.

- Pentru unele construcții, este posibilă gradarea și modalizarea (vezi: *o vizită totalmente fulger, un eveniment într-adevăr surpriză, un elev aproape model, o dezbatere aproape maraton*; vezi și: *o discuție pe jumătate anchetă, pe jumătate avertisment*). Utilizarea apreciativ-metaforică a unor formații atrage construcția în tiparul adjectival (*Ministrul, dezvinovățindu-se, consideră că este «mai puțin copiuță» decât alții*).

- Este posibilă şi coordonarea celui de al doilea component cu un adjectiv propriu-zis (vezi: *un copil problemă şi foarte răsfăţat).*

Pentru altele însă, testele de «adjectivizare» sunt dificil de acceptat, formaţiile fiind mai apropiate de interpretarea substantiv-centru+ substantiv apoziţional.

În oricare dintre interpretări, importantă este poziţia obligatoriu postsubstantivală a determinantului şi alăturarea obligatorie de substantivul-centru (de N1), ceea ce face dificilă ataşarea oricărui alt adjectiv categorizant/ restrictiv. Pot apărea însă combinaţii cu adjective postpuse evaluative (*este o cafea-filtru excepţională)* sau cu adjective participiale, echivalente cu o propoziţie relativă (*un bloc-turn nou construit).*

Substantiv apoziţional sau aflat la limita dintre utilizarea substantivală şi cea adjectivală, acest determinant modifică substanţial posibilităţile combinatorii ale G(rupului) N(ominal), având efecte *similare* cu ale adjectivului postpus invariabil.

3. Concluzii

Studiul adjectivelor invariabile din româna contemporană relevă un inventar în continuă creştere, mult sporit faţă de limba de la începutul secolului al XX-lea. Principala sursă este reprezentată de împrumuturi, mai mult sau mai puţin adaptate fonetic şi morfosintactic. Creaţiile interne, mai puţin numeroase, apar pe tipare neologice, iar unele dispun de o mare putere stilistică (vezi: *anticornculapte, ministru-copiuţă, senator-ţeapă, senator-slănină, băieţi marfă, lucrare beton etc.*). Apreciativele mai vechi (*mişto)* sau mai noi (*naşpa, cool, O.K, strong, super, supermişto, supernaşpa, supercool, superO.K.*, la care se adaugă substantivele utilizate adjectival: *marfă, beton, meserie)* se extind din limbajul argotic în alte registre, în special în limbajul tinerilor, unde sunt utilizate cu funcţie stilistică.

În cadrul clasei invariabilelor, se poate vorbi de mai multe «*grade de invariabilitate*». • «*Cele mai invariabile*» sunt englezismele foarte recente (tipul i), grupurile N1N2(tipul j), împrumuturile latineşti savante (tipul f), formaţiile trunchiate (tipul g), numele compuse de culori (tipul c), adjectivele din fondul vechi cu topică fixă (tipul a, parţial), care manifestă incapacitatea formală de a primi articol. În aceeaşi situaţie sunt şi adjectivele categorizante (restrictive) postpuse, incapabile sintactic (prin poziţia fixă postpusă) de a primi articol (tipurile e, h). • Pe *o treaptă intermediară de invariabilitate*, se află adjectivele cu topică variabilă, apte de a primi articolul hotărât de la numele determinat atunci când se află în antepoziţie, şi, implicit, apte de a-şi schimba forma (*precocele copil, precocelui copil).* Se includ aici atât adjective din fondul vechi (parţial, tipul a), cât şi adjectivele neologice terminate în *-ce* (tipul d), primele în structuri rare (*anevoia problemă, cumsecadele om),* ultimele în structuri acceptate de limba literară (*precocele copil, tenacii profesori).* • «*Cele mai puţin invariabile»* sunt adjectivele care, pătrunse mai de mult în limbă şi prezentând o formă fonetică uşor adaptabilă, sunt atrase în tiparul flexiunii regulate. În această categorie intră unele nume de culori (parţial, tipul c): *bej-ă, frez-ă, kaki-e, roz-ă, vernil-ă.*

O ultimă observaţie priveşte consecinţele asupra organizării de ansamblu a G(rupului) N(ominal). Crescând inventarul de adjective invariabile şi de structuri apropiate tiparului cu adjectiv invariabil (vezi tiparul: N1N2), se obţine o mai mare *rigiditate* a grupului, rigiditate privind: 1. poziţia adjectivului faţă de centru (aproape obligatoriu

postpusă); 2. poziţia diverselor tipuri de determinanţi între ei (adjectivul invariabil stă în imediata vecinătate a centrului); 3. marcarea cazului exclusiv în forma substantivului-centru.

NOTE:

---

1) Toate exemplele cuprinse în grupuri sintactice sunt conţinute în CORPUS (vezi SURSE).
2) Vezi Elena Carabulea (EC), *Aspecte ale trunchierii cuvintelor în limba română,* în *SCL*, nr.6/1983, p.517-523.
3) Cei mai mulţi termeni împrumutaţi sunt inventariaţi de Radu Trif, *Influenţa limbii engleze asupra limbii române în terminologia informaticii,* Bucureşti, 2000
4) Cf. *Le substantif épithète,* Presses Universitaires de France, 1990.

BIBLIOGRAFIE:

CARABULEA, Elena, *Aspecte ale trunchierii cuvintelor în limba română,* în SCL, nr. 6/1983, p. 517-523
DIMITRESCU, Florica, *Despre culori şi nu numai,* în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale,* Editura Universităţii Bucureşti, 2002, p. 147-184
GĂITĂNARU, Mihaela, *Adjectivul în limba română. Tructură şi evoluţie,* Editura Universităţii din Piteşti, Piteşti, 2002
NOILLY, Michelle, *Le substantif épithète,* Presses Universitaires de France, Paris, 1990
POPESCU-MARIN, Magdalena, *Adjectivele defective din româna contemporană,* în LR, nr. 5/1987, p. 357-365
STOICHIŢOIU-ICHIM, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale,* Editura ALL, Bucureşti, 2001
TRIF, Radu-Nicolae, *Influenţa limbii engleze asupra limbii române în terminologia informaticii. Teză de doctorat,* Bucureşti, 2000

Surse:

*** *Dicţionar de informatică,* Bucureşti, Editura *Niculescu,* 1999
*** *Dicţionar invers,* Editura Academiei, Bucureşti, 1957
*** *Dicţionarul explicativ al limbii române (DEX),*ediţia a doua, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998
*** *Dicţionarul limbii române (DLR): serie nouă,* Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965
*** *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române (DOOM),* Bucureşti, Editura Academiei, 1989
BĂCESCU, Angelica, BĂCESCU, Marius, *Dicţionar de macroeconomie,* Editura *ALL,* Bucureşti, 1993
DIMITRESCU, Florica, *Dicţionar de cuvinte recente (DCR), ediţia a doua,* Bucureşti, Editura *Logos, 1997*
DOBROTĂ, Niţă, *Dicţionar economic,* Editura Economică, 1999
GORINCU, Gh., *Mic dicţionar al economiei de piaţă,* Editura *Porto Franco,* 1991
MARCU, Florin, MANECA, Constant, *Dicţionar de neologisme,* ediţia a treia, Editura Academiei, Bucureşti, 1986

ŢIŢEICA, Radu, *Dicţionar de termeni tehnici,* Editura Tehnică, Bucureşti, 1972
Academia Caţavencu, nr. 9,10, 15/2003
Bravo Girl, nr.2/2003
Cosmopolitan, septembrie/ 2003
e-WEEK, septembrie/2003
Formula AS, nr. 3, 13. 18/2003
România liberă (RL), nr. 15, 20, 27, 28 /2003
Ziarul Financiar (ZF), 30 octombrie/2003, 3 noiembrie 2003
Internet

LES ADJECTIFS INVARIABLES NON-PRONOMINAUX EN ROUMAIN ACTUEL

(Résumé)

Les objectifs de cet ouvrage ont été les suivants: délimiter la classe des adjectifs invariables non-pronominaux en roumain actuel, établir une typologie selon quelques critères et analyser les conséquences de l'extenssion de cette classe sur l'organisation du GN. Les conclusions que l'on en a tiré visent, pour le roumain actuel, un inventaire néologique des adjectifs invariables beaucoup plus riche qu'au début du XX-è siècle et l'existence de plusieurs "degrés d'invariabilité"; pour ce qui est du GN, on constate une plus grande rigidité concernant la position de l'adjectif par rapport au centre et la position des détérminants; enfin, l'invariabilité de l'adjectif fait que le nom-centre devienne le seul porteur de l'information de cas.

ORDINE TEMPORALĂ ŞI ÎNCAPSULARE

CAMELIA DRAGOMIR
Universitatea „OVIDIUS" Constanţa

Obiectul de studiu al acestui articol îl constituie definirea şi prezentarea caracteristicilor **încapsulării,** caracteristici care implică **ordinea temporală** şi chiar restricţiile care pot apărea în utilizarea timpurilor verbale.

Încapsularea este un anume tip de relaţie de discurs care are la bază incluziunea şi prin care se pot stabili raporturi între procese (stări şi evenimente) în interiorul discursului.

Ne propunem, mai întâi, să introducem conceptele teoretice care permit urmărirea şi stabilirea relaţiilor procesuale la nivelul discursului şi apoi să discutăm câteva situaţii apărute în discursul de tip literar.

1. Ordinea temporală

1.1.Un **eveniment** este un obiect spaţio-temporal (localizat în spaţiu şi timp) care

i) se produce şi poate fi cauzat de un alt eveniment,

ii) are o extensiune temporală

iii) se defineşte printr-o limită iniţială şi una finală. Un eveniment este acea parte de spaţiu-timp conţinută între o pre-stare (starea care precedă) şi o post-stare (starea care rezultă) (Asher, 1997 apud Moeschler, 1998a)

Ipoteza pragmatică a **ordinii temporale** a fost dezvoltată la Geneva, mai ales de către Jacques Moeschler care spune că „o secvenţă de enunţuri (un discurs) manifestă ordine temporală când ordinea enunţurilor reflectă ordinea evenimentelor"(Moeschler, 1998a: 170). Ea apare într-un discurs narativ, într-un récit. De asemenea, ordinea temporală se poate manifesta şi în dialog, discursuri ştiinţifice, discursuri argumentative.

Ordinea temporală este un mecanism care ţine de timpuri verbale, evenimente şi inferenţe pragmatice.

Existenţa ordinii temporale este condiţionată de faptul că procesele implicate trebuie să fie autonome şi ca măcar referinţa temporală să fie localizabilă în interiorul unui interval dat sau inferabil. Aceste condiţii sunt îndeplinite de procesele de tip **desăvârşire (accomplissement)** şi de procesele de tip **săvârşire (achèvement)**.

1.2. O altă noţiune introdusă de şcoala de la Geneva în legătură cu ordinea temporală este **inferenţa direcţională**. Inferenţele direcţionale pot fi **înainte** şi **înapoi**, şi corespund în mare măsură relaţiilor de discurs de tip **Naraţiune** şi **Explicaţie** (stabilite de tradiţia SDRT- Segmented Discourse Representation Theory).

(1) Ion l-a împins pe Petre. El a căzut. – naraţiune, inferenţă direcţională înainte;

(2) Petre a căzut. Ion l-a împins. – explicaţie, inferenţă direcţională înapoi.

Ipoteza propusă de Moeschler este că „les inférences directionnellles sont le produit de traits directionnels, faibles et forts, assignés aux informations linguistiques (prédicats; temps verbaux ; connecteurs) et que le contexte joue un rôle crucial dans la confirmation des inférences directionnelles que permettent de tirer les seuls informations linguistiques (Moeschler, 2000: 1).

1.2.1. Importantă în stabilirea inferenței direcționale este și distincția făcută în teoria pertinenței între **informația conceptuală** și **informația procedurală** (Sperber&Wilson, 1995, Wilson & Sperber, 1993, apud Moeschler, 2000).

Informația conceptuală se găsește codificată în interiorul categoriilor lexicale (nume, verbe, adjective) și permite accesul la reprezentarea mentală a stării sau a evenimentului reprezentate în enunț.

Informația procedurală este codificată în categoriile nonlexicale (negație, timpuri verbale, conectori, pronume, anumite adverbe) și conține instrucțiuni pentru modul de a trata reprezentările mentale, ceea ce permite localizarea evenimentelor pe axa timpului, de a recunoaște un proces ca limitat sau nonlimitat, de a conecta un eveniment cu altul, de a determina clasa aspectuală a procesului.

Există, însă, și un alt tip de informație care joacă un rol important în interpretarea discursului și în determinarea inferențelor direcționale; este vorba de **informațiile contextuale** – „une prémisse accessible dans l'environnement cognitif de laquelle on tire, conjointement avec l'énoncé, une conclusion implicitée" (Moeschler, 2000: 5). Această informație contextuală se află în vecinătatea cognitivă (l'environnement cognitif). Ipotezele contextuale sunt mai puternice decât trăsăturile direcționale lingvistice.

Ordinea descriptivă a evenimentelor poate să nu corespundă ordinii temporale reale. E adevărat, însă, că, de cele mai multe ori, ordinea în care sunt povestite evenimentele corespunde ordinii în care ele se întâmplă în lumea reală.

La nivelul discursului, diverşii factori care orientează interpretarea ordinii temporale se găsesc într-o anume ierarhie, unii sunt mai puternici (conectorii), alții sunt mai slabi (timpurile verbale).

Există abordări ale ordinii temporale și de tip aspectual în care se arată că numai **desăvârşirile (accomplissement)** și **săvârşirile (achèvement)** pot declanșa inferența înainte făcând ca timpul să avanseze, în timp ce **activitățile** și **stările** nu duc la avansarea în timp.

Este necesar să se stabilească o conexiune conceptuală între procesele denotate pentru a se putea stabili între ele o relație ordonată.

Aceste relații conceptuale sunt fie reguli conceptuale care leagă procese între ele cauzal ca *a împinge* și *a cădea* sau stereotipic ca *a ateriza* (avionul) și *a coborî* (pasagerii) sau aceste relații sunt construite de către destinatar pe baza cunoștințelor pe care le are - ipoteze contextuale:

(3) Ion l-a împins pe Petre. El a căzut.
(4) Avionul a aterizat. Pasagerii coboară.

„Interpréter un énoncé, notamment dans un récit, c'est donc être capable de localiser l'événement dont il parle. Cette localisation est dépendante d'un certain nombre de paramètres linguistiques et non linguistiques" (Moeschler, 2000: 308).

Există două aspecte ale referinței temporale: un timp verbal trimite la un moment sau la un interval de timp în care se desfăşoară un proces şi, de asemenea, se încadrează într-o anume ordine temporală. Sunt timpuri verbale care pot indica o progresie temporală şi timpuri verbale care nu presupun existența progresiei temporale.

Şi Louis de Saussure arată că nu singur timpul verbal este responsabil de ordinea temporală. Intră în joc şi alți factori precum prezența adverbelor temporale folosite fie pentru a denota un interval sau un moment de timp, fie pentru a conecta temporal enunțurile între ele. (Saussure, 1998: 1). Şi timpurile verbale, şi adverbele aparțin informațiilor procedurale. De asemenea, relațiile conceptuale dintre procese, mai ales relațiile de cauzalitate pot impune interpretului enunțului o anume direcție de interpretare. Relațiile conceptuale țin de cunoaşterea enciclopedică deținută de locutor şi de destinatar.

2. Relații de discurs

Moeschler atrage atenția că stabilirea relațiilor dintre evenimente se face la nivelul discursului pentru că evenimentele nu intră în relație, singura relație care le poate uni fiind cea de cauzalitate.

Relațiile se pot stabili nu doar între evenimente ci şi între evenimente şi stări sau chiar exclusiv între stări.

Cele patru tipuri de relații posibile sunt:

- **cauzalitatea** - dacă un eveniment (e) sau o stare (s) constituie rezultatul unui alt eveniment

e1 cauzează e2 :

(5) Mama îl ceartă pe copil. Copilul plânge.

e1 cauzează s1:

(6) Mama îl ceartă pe copil. Copilul este trist.

- **precedența imediată** – cele două evenimente sunt în relație de precedență imediată. Sau evenimentele sunt contigue ca în

(7) Am scăpat un pahar. Paharul s-a spart.

sau intervalul dintre cele două evenimente este inferabil

(8) Am gonit-o pe Irina. Irina a plecat.

- **incluziunea sau relația parte-întreg** – o stare sau un alt eveniment sunt părți ale unui eveniment:

(9) Ion a intrat în cameră. Maria vorbea la telefon. (în timp ce se desfăşoară activitatea din al doilea enunț are loc şi evenimentul descris de primul enunț)

(10) Maria şi Ion au scris o culegere de exerciții. Au lucrat zi de zi, o vară întreagă.

- **acoperirea temporală (recouvrement temporel)** – apare între două evenimente sau două stări şi un eveniment sau o stare când ele se găsesc într-o relație situată între precedență şi incluziune:

(11) Ploaia se apropia de sfârşit când am ieşit de la teatru.

(12) Primăria a construit podul. Arhitectul a făcut planurile.

Vom avea în vedere relația de incluziune care este o relație complexă cuprinzând atât încapsularea cât şi acoperirea (le recouvrement) sau l'arrière-plan (background).

3. Încapsularea

3.1. **Încapsularea** reflectă această relație parte/întreg. Vet o numeşte **set**, Lascarides, Asher şi C. Vetters folosesc pentru încapsulare „**élaboration**", iar Glasbey o numeşte chiar **relație parte/întreg**.

De fapt, aceste puneri în relație provoacă efecte particulare care îmbogățesc informația transmisă prin intermediul primului enunț.

Una dintre definițiile cele mai clare date încapsulării apare la Louis de Saussure: „o capsulă apare când un predicat evenimențial se găseşte explicat sau detaliat de unul sau mai multe predicate, evenimențiale sau nu, a căror referință temporală este inclusă în cea a predicatului inițial" (Saussure, 1998: 251).

Procesul descris în primul enunț se poate descompune în mai multe alte procese care constuie părți ale primului.

(13) A făcut un tur al pieții. A cumpărat mere şi banane. A gustat o pară. A luat şi nişte flori. S-a întâlnit cu o prietenă şi au stat de vorbă vreo zece minute.

Enunțurile sunt ***încapsulate*** dacă referința temporală a eventualităților pe care le denotă este inclusă în cea a unui eveniment, explicit denotată printr-un predicat sau este inferată, iar acest eveniment este ***încapsulant***

Eo → C = [p1, p2] unde E = eventualitate; C = capsulă; p1, p2 = procese care intră în capsulă.

3.2. Ne-am propus să prezentăm câteva exemple atestate, extrase din opere literare care pot fi considerate exemple de încapsulări:

(14) Întors la Bucureşti numai după două săptămâni de absență, **Ioanide *află* o mulțime de lucruri noi**: copiii lui Gonzalv Ionescu ***fuseseră*** grav bolnavi, pe Hagienuş îl ***dăduseră afară*** din casă, Conțescu ***ținuse*** două lecții libere la Vălenii de Munte, Sultana ***plecase*** la Constantinopol. Poate că aceste evenimente fără importanță *ar fi trecut* neobservate, distanța le *făcea* frapante.

George Călinescu, Bietul Ioanide, p. 147

Verbul care trimite la procesul încapsulant este *a afla* şi este la perfect simplu, tipul de proces reprezentat este de desăvârşire, este un proces limitat. Argumentele semantice sunt de tip Locativ Alativ (țintă fără control), care primeşte informații reprezentate prin al doilea argument semantic obligatoriu şi el în structura de suprafață, un Absolutiv şi un Ablativ, sursă care este implicită: *„Ioanide află o mulțime de lucruri noi."*.

Celelalte procese încapsulate sunt toate situate anterior procesului încapsulant. Ioanide află ceea ce se întâmplase înainte de sosirea lui, sunt evenimente deja petrecute şi încheiate. Timpul verbal folosit este mai mult ca perfect.

C = (p1, p2, p3, p4)
p1 = *copiii lui Gonzalv Ionescu **fuseseră** grav bolnavi*
p2 = *pe Hagienuş îl **dăduseră afară** din casă*
p3 = *Conțescu **ținuse** două lecții libere*
p4 = *Sultana **plecase** la Constantinopol*

Elementele capsulei pot fi nondeterminate temporal. Referința lor temporală este inclusă în evenimentul încapsulant.

Evenimentele încapsulante nu se situează într-o anume ordine temporală unele față de altele sau ordinea în care se găsesc la nivelul discursului nu este pertinentă. Oricare ar fi succesiunea de prezentare aleasă, informația transmisă nu se schimbă. Evenimentele nu au legătură între ele. Chiar argumentele semantice avute în vedere pentru fiecare dintre verbe sunt diferite și fără legătură între ele. Nu există informații conceptuale sau procedurale care să dicteze stabilirea unei anume inferențe direcționale înainte sau înapoi. De fiecare dată apare același timp verbal și nici un element adverbial, conector care să orienteze într-o anume direcție.

Aceasta este o capsulă nonordonată pentru că este constituită din eventualități care prezintă între ele nondeterminare temporală. Astfel, condiția de apariție a acestor capsule este absența regulilor conceptuale naturale sau comunicate care să permită stabilirea unei organizări temporale între elementele încapsulate și elemente adverbiale puternice.

Pot exista și situații în care capsula este ordonată, ceea ce presupune existența unei configurații temporale specifice.

O capsulă ordonată este o capsulă în care ordinea eventualităților este pertinentă. „Două condiții suficiente fac să rezulte o încapsulare ordonată, accesibilitatea la una sau mai multe reguli conceptuale permițând recuperarea unei anumite reguli și prezența unor adverbe temporale puternice" (Saussure, 1998: 255).

Un alt exemplu pe care ne-am propus să îl discutăm este:

(15) Ce nu făcuseră în cursul căsniciei lor până azi, **făcură** acuma: **se consultară** foarte grav despre toaletele Nadinei. Ea îi **etală** cele mai noi numere din revistele de modă, îi **explică** detalii de croială, de stofe și de garnituri, iar el **se interesa** de aproape și cu toată seriozitatea parcă ar fi fost vorba de probleme vitale.

Liviu Rebreanu, *Răscoala*, p. 133

Apariția lui *a face* o dată la mai mult ca perfect în vecinătatea lui *până azi* și apoi apariția lui *a face* la perfect simplu alături de adverbul *acuma* determină lectura unei anume ordini temporale: primul proces se situează înaintea celui de-al doilea pe axa temporală.

Se consultară reprezintă încapsulatul pentru *ce făcură acuma.* De fapt, este vorba de o capsulă în altă capsulă. *Se consultară* se poate descompune în

p1 = „*Ea îi **etală** cele mai noi numere din revistele de modă*",
p2 = „*îi **explică** detalii de croială, de stofe și de garnituri*".

Ultimul proces „*el **se interesa** de aproape și cu toată seriozitatea*" cu verb la imperfect, de tip activitate (nonlimitat) constituie de fapt un „recouvrement" pentru *etală* și *explică.* El se interesa și, pe acest fond, se desfășoară celelalte două procese care, din cauza elementelor temporale și a tipurilor de determinanți, sunt de tip desăvârșire. Informațiile contextuale, inferențele pragmatice dictate de cunoașterea enciclopedică stabilesc că procesul realizat cu ajutorul lui *a etala* precedă pe cel cu *a explica*, iar ambele se desfășoară pe fondul lui *a se interesa.*

Fragmentul de discurs cuprinde o capsulă în capsulă, iar ultima capsulă deține un „arrière plan".

În textul următor este, se pare, o situaţie specială pentru că verbul care este încapsulant se găseşte la imperfect. În studiile referitoare la situaţiile din limba franceză nu se acceptă posibilitatea ca un imperfect să genereze o capsulă.

(16) *Vieaţa se **deştepta**. Mugurii **crăpau**. Vrăbiile, stoluri pe moliftul din faţa bisericei, **ciripeau** cearta lor obişnuită. Şi zoriţi la trai de aerul căldicel, cocoşii **s-auzeau** cântând să-şi rupă beregata. Muşcelele, acoperite d-o pojghiţă verzuie, **abureau** un fum ce să-nălţa alene, clătina de adiere.*

Barbu Delavrancea, *Nuvele*, p. 21-22

A se deştepta, verbul care apare ca încapsulant se caracterizează prin momentaneitate, ceea ce în mod obişnuit trimite la un proces de tip săvârşire care nu se poate descompune în părţi componente.

(17) Ion se deşteaptă pe la cinci dimineaţă.

Observaţiile rămân valabile şi pentru apariţia la alte timpuri verbale – *s-a deşteptat, se deşteptă.*
Dacă apare imperfectul

(18) Ion se deştepta pe la cinci dimineaţă. Procesul devine iterativ, ceea ce implică *Ion se deştepta zi de zi pe la cinci dimineaţa.*

În textul pe care îl avem în vedere, numele subiect presupune mai multe componente – viaţa = natura. Natura presupune elemente care se trezesc la viaţă fiecare pe rând sau în acelaşi timp.

Astfel capsula va cuprinde procese referitoare la o parte dintre aceste componente:
p1 = Mugurii ***crăpau***
p2 = Vrăbiile ***ciripeau***
p3 = *cocoşii s-auzeau **cântând***
p4 = *Muşcelele,... **abureau** un fum*

C = (p1, p2, p3, p4)

Imperfectul creează, descrie un fond, un cadru în care mai multe procese care prezintă trăsătura [–limitat], deci sunt de tip activitate, constituie părţi componente ale lui „*Vieaţa se deştepta*". Procesele sunt văzute din interior, limitele iniţială şi finală nu au relevanţă.

În textul următor se găseşte un tip special de încapsulare pentru că evenimentul încapsulant se găseşte la sfârşitul secvenţei de enunţuri şi nu la început:

(19) *Sângele **începu a-i alerga** mai repede. Ameţeala îl **părăsi** puţin câte puţin. Gândul i se **limpezi** şi puterea care zugrăveşte în întuneric ceea ce vede la lumină **se ivi** în creierul său. Vieaţa amorţită de şase ani de zile îi **reînvie** toată în momentul acela.*

Barbu Delavrancea, *Nuvele*, p. 52

Procesul încapsulant este reprezentat de ultimul enunţ „*Vieaţa amorţită de şase ani de zile îi **reînvie** toată în momentul acela.*" Este un perfect simplu al unui verb care singur nu ar putea conduce la o posibilă descompunere în părţi componente. Dar contextul, informaţiile contextuale, tipul argumentelor semantice permit interpretarea enunţurilor

precedente ca fiind procese care alcătuiesc capsula. La nivelul proceselor încapsulate se poate stabili existența unei ordini temporale, există o inferență direcțională înainte. Nu apar conectori sau elemente adverbiale care să indice direcția de evoluție a proceselor.

C = (p1, p2, p3, p4)
p1 = *Sângele **începu a**-i **alerga** mai repede*
p2 = *Amețeala îl **părăsi** puțin câte puțin*
p3 = *Gândul i **se limpezi***
p4 = *Puterea.....**se ivi** în creierul său*

Saussure precizează în legătură cu acest tip de încapsulare că interpretul, destinatarul „est invité a effectuer une réevaluation du traitement d'un certain nombre d' énoncés". (Saussure, 1998: 262).

Am ales și un text în care relațiile stabilite între procese la nivelul discursului sunt mai multe și mai complexe.

(20)*Teatrul **se luminase**. Numărul spectatorilor **creștea** neîncetat. În sfârșit, în loji **începeau să se ivească** toaletele elegante ale doamnelor, către care cei din staluri **își îndreptau privirile**..*

*Muzicanții din orchestră își **acordau** instrumentele. Câteodată, o notă groasă a basului **provoca** râsul naiv al spectatorilor din galerie-mai toți oameni din popor-care priveau înmărmuriți îmbrăcămintea muiată în culori a ofițerilor, pietrele prețioase de la urechile și din părul femeilor, lumina electrică, în sfârșit tot ce li se părea mai strălucitor și mai colorat.*

Traian Demetrescu, *Iubita*, p. 78

Față de *„Teatrul **se luminase**", „Numărul spectatorilor **creștea** neîncetat,* ca și *„Muzicanții din orchestră își **acordau** instrumentele"* reprezintă acoperirea temporală, l'arrière-plan. Procesele de tip activitate construite cu imperfect realizează decorul, constituie partea statică a poveștii. Imperfectul se caracterizează prin faptul că procesele sunt văzute din interior, limitele lui sunt ignorate.

Primul proces *„Teatrul **se luminase**"* este de tip săvârșire cu trăsăturile [+limitat] și [+momentan] și, pentru că acesta se întâmplă, este posibilă apariția celorlalte procese de tip activitate.

*„Numărul spectatorilor **creștea** neîncetat"* este încapsulant pentru *„**începeau să se ivească** toaletele elegante ale doamnelor"*. În capsulă se găsește un proces de tip activitate realizat cu ajutorul unui operator aspectual de fază incoativă. Verbul *a se ivi* este momentan, se caracterizează prin [+momentan] și cu un subiect, nume la singular, nu poate trimite la un proces de tip activitate.

Aici, însă, numele subiect este la plural, ceea ce presupune mai multe apariții succesive sau care se fac în același timp prin puncte diferite. De asemenea, *a se ivi* , fiind momentan nu este compatibil cu operatori aspectuali de fază. Forma de plural a numelui subiect permite atât o interpretare ca activitate dar și apariția lui *a începe*.

În secvența "*Muzicanții din orchestră își **acordau** instrumentele. Câteodată, o notă groasă a basului **provoca** râsul naiv al spectatorilor din galerie*," relația este de precedență imediată. Ambele procese sunt de tip activitate cu verbe la imperfect. Primul proces poate determina apariția celui de-al doilea.

Este de remarcat că intr-un text tipurile de relaţii pot fi diferite cu sau fără mărci care să indice o ordine temporală.

4. Concluzii

Considerăm că acest tip de abordare poate reprezenta o modestă contribuţie la analiza relaţiilor de discurs. Am urmărit prezentarea mai ales a unui anume tip de relaţie: **încapsularea, o relaţie de tip parte/întreg** care se realizează în anumite condiţii. De fapt încapsularea apare numai când există posibilitatea de a desface un proces în părţi componente.

Credem că trebuie să existe elemente de sens comune în procesul, evenimentul încapsulant şi în procesele care reprezintă capsula corespunzătoare. Este interesant de urmărit cum se realizează acest tip de relaţie în limba română şi în celelalte limbi romanice. De asemenea, ar fi de stabilit, dând mai multă atenţie detaliilor, care sunt restricţiile temporale şi chiar aspectuale la care conduc diversele tipuri de relaţii de discurs. Este de văzut ce se întâmplă la nivelul textului literar şi ce se întâmplă în limba vorbită.

BIBLIOGRAFIE

Co Vet, 1999, Temps verbaux, relations rhétoriques et chaînes topicales, în *Travaux de linguistique, Temps verbaux et relations discursives,* nr. 39, p. 59-76.

Moeschler, J., 1998 a, Pragmatique de la référence temporelle, în *Le temps des événements. Pragmatique de la référence temporelle,* p. 157-180.

Moeschler, J., 1998b, Les relations entre événements et l'interprétation des énoncés, în *Le temps des événements. Pragmatique de la référence temporelle,* p. 293-321.

Moeschler, J., 2000, L'ordre temporel dans le discours le modèle des inférences directionnelles în *Cahiers Chronos, 6. Passé et parfait,* coord. A. Carlier, V. Lagae, C. Benninger.

De Mulder, W. C. Vetters, Temps verbaux, anaphores (pro)nominales et relations discursives în *Travaux de linguistique, Temps verbaux et relations discursives,* nr. 39, p. 37-58.

De Saussure, Louis,1998, L'encapsulation d'événements. L'exemple du passé simple, în *Le temps des événements. Pragmatique de la référence temporelle,* p. 245-270.

TEXTE DE REFERINŢĂ

Călinescu, G., *Bietul Ioanide,* Ed. Eminescu, Buc., 1980

Rebreanu, L. *Răscoala,* Ed. Minerva, Buc., 1977

Delavrancea, Barbu, *Nuvele,* Ed. Eminescu, Buc., 1986

Demetrescu, Traian, *Iubita. Cum iubim,* Scrisul Românesc, Craiova, 1992

ORDRE TEMPOREL ET ENCAPSULATION

(Résumé)

Dans cet article nous nous sommes proposés de présenter quelques concepts théoriques nouveaux utilisés dans la linguistique comme l'encapsulation, l'ordre temporel, les inférences directionnelles. Ce sont des concepts liés aux relations du discours.

Dans la seconde partie de l'article nous avons présenté et discuté quelques exemples de discours tirés de textes littéraires contenant des encapsulations et aussi d'autres types de relations de discours. Il est important de voir ce qui se passe en roumain dans ces situations, pour pouvoir comparer avec les autres langues et surtout avec le français.

IMPORTANȚA MODELULUI ROMÂNESC PENTRU CERCETAREA GRADAȚIEI ÎN LIMBA ARABĂ

IOANA FEODOROV
Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Universitatea din București

Plecând de la tema generală a acestui Colocviu, "Tradiție și inovație în studiul limbii române", subiectul la care mă refer în cele ce urmează se înscrie fără îndoială în domeniul inovației: cercetările mele asupra gradației în limba arabă m-au condus la formularea unui model de analiză a procedeelor specifice acestei arii semantice, model care, în mod natural, avea să fie cel românesc[1]. De aceea, într-o fază timpurie a cercetărilor am inventariat, depunând eforturi maxime de consecvență și coerență, marele număr de procedee prin care gradația poate fi exprimată în limba română. A fost necesar, în acest scop, să parcurg o vastă bibliografie a subiectului datorată specialiștilor români care s-au ocupat de diverse aspecte ale lui, începând cu Jacques Byck, 1933[2].

Abordarea comparativă a situației procedeelor de gradație proprii celor două limbi pe care le-am avut în vedere în mod special, româna și araba, și-a dovedit utilitatea sub două aspecte principale: în primul rând, în ce privește inventarierea procedeelor proprii celor două limbi, care pentru română s-au bucurat de atenția specialiștilor timp de mai multe decenii, în vreme ce pentru limba arabă reprezintă, după câte știu, o noutate absolută. Constituirea unui model sistematic pentru limba română mi-a permis să urmăresc modalitățile comune de exprimare a semnificațiilor gradate, precum și să evidențiez acele procedee care particularizează araba, ca limbă semitică, sub aspectul posibilităților pe care le oferă din punct de vedere morfologic și sintactic pentru a crea construcții cu valoare gradată. În al doilea rând, am ajuns la concluzii semnificative cu privire la similitudinile dintre cele două limbi în ce privește originea semantică a unor expresii gradate, similitudini pe care le-am urmărit și în alte limbi din familia indo-europeană, ceea ce mi-a permis formularea unor sugestii cu privire la tipologia exprimării sensurilor gradate în arabă și în unele limbi neînrudite. Prin prezentarea în continuare a unora dintre concluziile cercetării mele cu privire la procedeele de exprimare a gradației în limba arabă urmăresc să pun în lumină rolul esențial pe care l-a avut, în acest demers, constituirea și aplicarea unui model românesc de clasificare și definire a acestor procedee.

Am definit gradația în termenii lui Edward Sapir, care a descris fenomenul sub diversele lui aspecte – logic, psihologic și lingvistic - în lucrarea sa *Grading: a Study in Semantics*, apărută prima dată în 1944[3]. Astfel, conceptul de gradație conturat de Sapir[4] are la bază mecanismul logic de ordonare a valorilor exprimate de termenii gradați, valori care evoluează pe o scală, cel mai adesea ascendent, de la minim la maxim. Conceptele

principale pe care se întemeiază viziunea lui Sapir despre gradație, esențiale pentru înțelegerea mecanismului logic și psihologic al acesteia, sunt:
- cuprinderea succesivă a unor valori de către altele, operație din care rezultă valori mereu mai mici, ordonate într-o serie deschisă;
- stabilirea unei norme, undeva în această serie deschisă;
- plasarea valorilor "mai sus" şi "mai jos" de această normă;
- contrastarea anumitor valori gradabile aparținând aceleiaşi clase; stabilirea continuității acestor valori contrastante, printr-o operație de intercalare;
- existența unor noțiuni direcționale, fie în sens ascendent: *bun/mai bun*, *rău/mai puțin rău*, fie în sensul unei opoziții: *bun-mai bun/rău-mai rău*.

Aşadar, gradația implică raportarea unei valori a unei calități date la un punct de referință reprezentat de valoarea obişnuită, medie sau unanim acceptată a acelei calități specifice.

În această perspectivă, o problemă fundamentală pe care am abordat-o, aducând argumente atât din domeniul limbii române cât şi, ulterior, din acela al arabei, a fost distincția fundamentală dintre procedeele exprimării gradației şi acelea ale comparației, distincție care a fost remarcată şi comentată pentru mai multe limbi (vezi Anghelescu, 1985: 249-254; *idem*, 2000: 242-248). Astfel, am plecat de la observațiile lui Dwight Bolinger cu privire la faptul că adjectivul este "intensificabilul de bază", întrucât pe lângă trăsăturile care pot exista în structura unui verb sau substantiv gradat, acesta va conține cel puțin o trăsătură semantică pe lângă cele sintactice (+substantiv, +verb, +cauzativ etc.), trăsătură care este pusă în evidență, în limba engleză, de întrebarea „cum?" (*how?*) şi care se poate exprima printr-un adjectiv sau un adverb (Bolinger, 1972: 268–271). Sub aspectul gradației, părțile de vorbire s-ar prezenta deci, în opinia lui Bolinger, astfel:

	Gradual	Negradual
adjectiv =	*warm*	*gestural*
substantiv = substantiv + adjectiv	*welcome* (***warm*** *greeting*)	*salute* (***gestural*** *greeting*)
verb = verb + (substantiv) adjectiv	*to welcome* (*to greet* ***warmly***)	*to salute* (*to greet* ***gesturally***)

Întrebarea „cum?" (*how?*) pune în lumină tocmai acel "segment" din sensul cuvântului care este reprezentat de semul calitativ. Categoria de grad intervine ca un fel de modulator sau de coeficient aplicat unei calități sau trăsături date, care apare la mai multe obiecte, permițând clasarea acelor obiecte în seturi pe baza prezenței trăsăturii respective. *Rotund, alb, fluid* sunt adjective aplicabile unui set sau unei clase de obiecte care constituie referentul lor: clasa sau setul de obiecte rotunde, de obiecte albe, de obiecte fluide (vezi Cornilescu, 1995: 217). Elementele cu care operează Bolinger în cercetarea sa, intensificatorii (*intensifiers*), sunt definiți de el ca fiind cuantificatori ai calității: „*they scale a quality*". Aceştia plasează valorile calității respective pe o scală, mai sus, mai jos sau undeva la mijloc (Bolinger, 1972: 17). Exprimarea valorilor reale în limbi diferite respectă legile interne ale fiecăreia dintre acestea, existând însă, aşa cum am putut

demonstra în urma cercetărilor efectuate, asemănări sau chiar identități între modalitățile proprii unor limbi, chiar neînrudite între ele. Dacă privitor la adjectiv studierea procedeelor intensive a atras un interes susținut încă de la începuturile cercetărilor lingvistice; gradația în clasa substantivului şi a verbului a atras atenția relativ recent. Acesta este unul dintre punctele în care analiza structurilor gradate din limba arabă comparativ cu acelea din română s-a dovedit semnificativă pentru argumentarea distincției dintre gradație – ca expresie a raportului dintre două elemente, sau dintre un element şi un punct de referință dat, şi respectiv comparație – ca expresie a alterității, a non-identității dintre două elemente.

În ce priveşte gradația în limba română, una dintre principalele încercări de conturare a unui inventar cuprinzător al procedeelor este, aşa cum se ştie, lucrarea Elsei Lüder, *Probleme des Sprachlichen Gradation*[5]. Am completat inventarul de bază oferit de această lucrare cu numeroase observații ale unor lingvişti români care s-au concentrat asupra analizei de detaliu a anumitor construcții gradate, fie în cadrul unor inventarieri proprii, cum este cazul lui Toma Măruță (1955) sau la Elena Dragoş (1963), fie cu accent pe anumite structuri care pot reda semnificații intensive, aşa cum este cazul cercetărilor publicate de Gabriela Pană Dindelegan (1981, 1982 ş.a.), Florica Dimitrescu (1958, 1974), Rodica Zafiu (2001), Elena Carabulea (1957, 1972) ş.a.

După parcurgerea materialului bibliografic românesc şi conturarea unui inventar de procedee de exprimare a gradației proprii limbii române, am procedat la organizarea lor după criterii riguroase, pe care ulterior le-am aplicat şi materialului arab, în vederea analizei lui ulterioare. Clasificarea pe care am propus-o se bazează pe distincția fundamentală între gradația nemarcată, inclusă în formula semică a radicalului cuvântului (numită “implicită”), şi gradația marcată prin elemente exterioare radicalului (numită “explicită”). Astfel, clasele principale cuprind:

- procedee ale gradației implicite, care se manifestă la nivelul lexemului prin existența uneia dintre valorile semului /intensitate/ în formula semică a unui cuvânt fără nici o marcă formală de grad;
- procedee ale gradației explicite, care se manifestă în prezența unei mărci de grad, astfel:
  - fie la nivel intralexematic, prin prefixe, infixe sau sufixe care augmentează corpul fonetic al cuvântului;
  - fie la nivel extralexematic, printr-un intensificator care participă la formarea unor structuri ce cuprind cel puțin două lexeme, sensul gradual fiind propriu întregii structuri.

Demersul meu a introdus o altă inovație în modul de abordare a construcțiilor arabe cu valoare gradată: aplicarea principiilor analizei semice, esențială în analiza de detaliu a semnificațiilor gradate. Astfel, atât pentru cercetarea gradației la nivelul cuvântului (gradația “internă” sau „intralexematică”), cât şi în evidențierea semnificațiilor unor structuri gradate (ca procedee ale gradației “externe” sau „extralexematice”) am folosit analiza componențială, aşa cum este ea conturată în lucrările lui Eugen Coşeriu (1964, 1975 etc.), ale Angelei Bidu-Vrănceanu (mai ales 1986) şi Narcisei Forăscu (1978, 1981-a, 1981-b şi, împreună cu Angela Bidu-Vrănceanu, 1983 şi 1984).

Toate aplicațiile principiilor analizei semice pentru domeniul lingvistic arab au dovedit avantajele majore ale acestui tip de analiză, foarte potrivit cu structura cuvântului

arab, format la confluenţa dintre semnificaţia purtată de derivatele cu aceeaşi rădăcină şi semnificaţia cuvintelor cu aceeaşi schemă (vezi Anghelescu, 2000: 123). Întrucât relaţia dintre forma şi conţinutul semic ale unui lexem este, pentru limba arabă, în mare măsură "transparentă", definirea justă şi precisă a complexului de trăsături semantice caracteristice acestuia, prin aplicarea metodei analizei componenţiale, serveşte în egală măsură la cercetarea unităţilor lexicale şi la definirea riguroasă a vocabularului. În acest sens, am arătat cu alt prilej (vezi Feodorov, 1993 şi *idem*, 2003: 172-199) că lexicografii arabi din perioada clasică (sec.VIII-XIV) au aplicat criterii precise de definire a termenilor care denumesc sunete, deşi nu au enunţat principii metodologice consecvente de analiză semică. Aşa cum am constatat în urma cercetărilor mele ulterioare, observaţia are aplicabilitate şi în afara domeniului denumirilor de sunete (vezi, de pildă, Feodorov, 2003: 92-97, 166-172).

Aplicarea acestui tip de analiză s-a dovedit foarte utilă pentru un alt domeniu important în care am urmat cu succes modelul românesc: analiza definiţiei de dicţionar, după modelul cristalizat pentru limba română în mai multe lucrări ale Angelei Bidu-Vrănceanu (mai ales 1993).

Astfel, am propus, valorificând unele contribuţii anterioare cu privire la acest subiect, o clasificare sistematică a tipurilor de definiţii lexicografice arabe, dar şi a tipurilor de lucrări care, încă din secolul al VIII-lea, au încercat să cuprindă şi să descrie vastul "ocean" pe care îl reprezintă vocabularul limbii arabe (vezi Feodorov, 2003: 81-97).

Am putut constata utilitatea aplicării analizei componenţiale pe criterii riguroase unor clase semantice din limba arabă (în premieră, după câte ştiu) şi în cazul cercetării semnificaţiilor numeroaselor derivate care au în comun rădăcina *š-d-d* şi, în plan semantic, sensurile /tărie/, /intensitate mare/ (vezi Feodorov, 1995). De asemenea, în formularea observaţiilor cu privire la diverse aspecte ale gramaticalizării structurilor arabe cu valoare intensivă am beneficiat şi de observaţiile lingviştilor români cu privire la gradul de gramaticalizare al unor procedee gradate specifice românei, precum folosirea adverbelor de tipul *foarte, tare, vârtos* (vezi Avram,1980: 65; Ciompec, 1885: 141-142, 167-171 etc.; Ploae Hanganu, 1981: 37-41 etc.).

Folosind ca model cercetările asupra denumirilor de fenomene sonore întreprinse pentru română[6] şi alte limbi[7] prin aplicarea principiilor analizei componenţiale, am analizat lexemele de acest tip din limba arabă, urmărind în primul rând să pun în lumină manifestarea gradaţiei interne în clasa substantivului şi în aceea a verbului arab. Am ajuns astfel la concluzia că diferenţele dintre arabă şi română nu se manifestă la nivelul entităţilor gradabile, ci mai degrabă în segmentarea scalei valorilor unei anumite proprietăţi.

Pe de altă parte, cercetarea câmpului denumirilor de fenomene sonore propriu limbii arabe ne-a sugerat unele tendinţe comune arabei şi românei, precum şi altor limbi, ca de exemplu existenţa unui număr mai mare de lexeme gradate ascendent decât cele gradate descendent, lucru care dovedeşte încă o dată predilecţia pentru gradaţia ascendentă, ca trăsătură tipologică răspândită. Tendinţa către exprimarea valorilor augmentative a fost evidenţiată şi pentru limba engleză: în lucrarea sa *Degree Words*, Dwight Bolinger notează numărul relativ mic de diminuatori, comparativ cu cel al augmentatorilor (1972: 263). Este demn de notat, de asemenea, că există o tendinţă generală de interpretare a unor termeni mai degrabă ca gradaţi ascendent decât descendent: verbul arab *balaġa*, "a ajunge (într-un

loc)", "a atinge (o țintă sau o destinație)", a dobândit sens augmentativ prin implicația de atingere a limitei superioare sau maxime, la fel cum verbul francez *atteindre* a suferit o extensie de sens de la aceleaşi sensuri sus-menţionate la "a atinge o valoare de...". Tot aşa, un derivat cu aceeaşi rădăcină *b-l-ġ* > *mablaġ*, înseamnă "sumă", ca şi fr. *montant* < *monter*, "a urca". În limbi diverse se folosesc astfel de verbe pentru a marca aprecierea cantitativă crescătoare, argument care susține caracterul orientat ascendent al scalelor gradate.

O distincție marcată între arabă şi alte limbi se referă la exprimarea valorilor gradate prin augmentarea corpului fonetic al cuvântului, mai ales prin procedee de reduplicare. În mai multe limbi indo-europene procedeele augmentative de acest tip funcționează doar ca mijloace emfatice de exprimare a gradației: rom. *foooarte maaare, rromânism, eeextraordinar*[8], germ. *groß, grooß, groooß*, fr. *ccochon, tu m'ffatigues, les sssalopes* (Fónagy, 1983: 16-25 ş.a.). Spre deosebire de aceste limbi, în arabă dublarea consoanei şi alungirea vocalei au valoare fonologică: de exemplu, termenii cu schemă augmentată *'akūl* (cu vocală lungă) şi *'akkāl* (cu geminare şi vocală lungă) sunt forme intensive ale participiului activ *'ākil* < vb. *'akala*, "a mânca" (echivalentele în limba română ar fi "mâncău", "mâncăcios").

Cele mai semnificative similitudini între arabă, română şi alte limbi (în principal franceza şi engleza), în ce priveşte exprimarea valorilor gradate, se manifestă însă în cadrul gradației externe (extralexematice). Plecând de la ideea că intensificatorii sunt cuvinte (mai mult sau mai puțin) gramaticalizate prin metaforizare, am constatat că originea lor poate fi uneori aceeaşi în două sau mai multe limbi[9]:

- ideea de "forță": rom. *foarte, tare, vârtos*; fr. *fort*; retr. *fetg*; it. *forte*; engl. *strongly*; ar. *šadīd, qawiyy;*
- ideea de "cantitate mare": rom. *mult*; sp. *mucho*; it. *molto*; fr. v. *moult*; engl. *much, a lot*; ar. *kaṯīr*, ca şi ideea de "cantitate mică": rom. *puțin*; fr. *un peu*; it. *un pocco*; engl. *a little*, ar. *qalīl*;
- raportarea la medie sau limită, fie prin depăşirea mediei: tipul rom. *special, considerabil*; fr. *spécial, considérable*; engl. *special, considerable*; ar. *ḫāṣṣ, muṯīr*, fie prin identificarea cu limita: tipul rom. *extrem de, la culme*; fr. *extrémement*; engl. *extremely*; ar. *bāliġ fī, li-l-ġāyat*, fie prin depăşirea limitei ("exagerarea"): tipul rom. *exagerat de, prea*; fr. *trop*; engl. *too*; ar. *mufriṭ, fā'iq*.

Am remarcat că în mai multe limbi, între care araba şi româna, sunt mai numeroase procedeele augmentative care au la origine ideea de "depăşire a normei", conducând la exprimarea unor valori situate deasupra aceleia obişnuite pentru vorbitor. Din această clasă, prezentă în mod simetric în limbile studiate, fac parte expresiile care marchează caracterul "neobişnuit", "surprinzător", de natură să trezească în vorbitori sentimente de admirație, dar şi de spaimă:

- subclasa *considerabil, simțitor*: fr. *considérable, remarquable*; engl. *considerably, remarkably*; ar. *malḥūẓ*;
- subclasa *neobişnuit de*: fr. *inhabituel*; engl. *unusually*; ar. *ġayr 'ādiyy, fawqa al-'ādat*;

  extraordinar de: fr. *extraordinairement, exceptionellement*; engl. *extraor-dinarily, exceptionally*; ar. *ġayr ma'lūf;*

de necrezut: fr. *incroyablement*; engl. *incredibly, unbelievably*; ar. *ġayr muṣaddaq*;

- subclasa *impresionant*: fr. *impressionant*; engl. *impressively*; ar. *muṯīr, mu'aṯṯir*;
- subclasa *îngrozitor, de spaimă, teribil*: fr. *terriblement*; engl. *terribly, awfully, frigtheningly*; ar. *rā'i', hā'il*;

Alte subclase cuprind intensificatorii care marchează trecerea dincolo de orice limită "imaginabilă de către vorbitor":

- subclasa *exagerat de, peste măsură de, peste fire de*: fr. *démesurement*; engl. *overly, excessively*; ar. *mufriṭ fī, musrif fī, fawqa al-ḥadd*;
- subclasa *fără limită, nesfârşit*: fr. *illimité*; engl. *infinitely, endlessly, immeasurably*; ar. *bi-lā-ḥadd, bi-lā-ḥudūd*;

În legătură cu semnificaţiile de mai sus pot fi puse structurile care au la origine ideea de "consecinţă":

- rom. *atât de...încât, atâta*; fr. *tellement, tant, si*; it. *tanto, si*; engl. *so...that*; ar. *ḥattā*, precum şi numeroasele procedee care au la bază implicaţia de "valoare mare până la...";
- ideea de "completitudine", care este şi ea legată de semnificaţiile referitoare la "limita superioară": rom. *tot, de tot, cu totul, complet*; fr. *tout, complètement, tout à fait*; it. *affato*; engl. *all, utmost, utterly*; ar. *kullu, tamām^{an}, tāmm^{an}, bi-l-tamām*.

Una dintre modalităţile de exprimare a valorilor gradate în domeniul intensificatorilor ne-a atras atenţia în mod deosebit, pentru că se leagă şi de observaţiile pe care le-am făcut asupra exprimării gradaţiei implicite şi explicite interne. Aceasta se referă la prezenţa unor seme spaţiale, care la origine exprimă semnificaţii relaţionale bipolare: /sus/–/jos/; /deasupra/–/dedesubt/; /plin/–/gol/; /înalt/–/adânc/. Rolul pe care îl joacă aceste tipuri de semnificaţii în exprimarea unor valori gradate poate fi înţeles dacă avem în vedere felul în care tratează George Lakoff unele metafore din acest domeniu, care au, în opinia acestuia, baza în experienţa umană, de exemplu: "*more is up: less is down*" (1987: 277). Acest raţionament porneşte de la constatarea practică a faptului că atunci când se adaugă ceva, nivelul se ridică în înălţime, iar când se extrage ceva, nivelul coboară. Termenii cu valoare intensivă care au la origine semnificaţii spaţiale pot să se refere la:

- "atingerea limitei superioare": rom. *la culme, în cel mai înalt grad*, fr. *au plus haut degré*, it. *al sommo*, engl. *utmost*, ar. *li-l-ġāyat*;
- "umplerea" (<„ridicarea nivelului"): rom. *plin*, fr. *plein*, it. *pieno*, engl. *full*, ar. *mil'*;
- "depăşirea limitei superioare": rom. *peste măsură*, fr. *outre mesure*, it. *oltre misura*, engl. *over(ly)*, ar. *fā'iq*;
- "deplasarea în jos", pentru unele sentimente şi trăiri precum afecţiunea, grija: rom. *adânc*, fr. *profond*, engl. *deep*, ar. *'amīq*.

Din aceeaşi perspectivă poate fi interpretată şi adoptarea unor particule relaţionale (precum *fawqa*, "deasupra", *taḥta*, "dedesubt", *dūna*, "mai jos", în limba arabă), pentru echivalarea prefixelor de tipul *supra, super, infra* etc.

O altă direcţie a cercetării noastre în care modelul românesc s-a dovedit extrem de util a avut în vedere valorile gradate exprimate prin indicarea locului pe care o anumită entitate îl ocupă ca membru central, "mai puţin central" sau marginal al clasei sale. Am

remarcat că raportarea la prototipul clasei, aşa cum este ea definită şi descrisă de Georges Kleiber (1990), ocupă un rol important în cadrul procedeelor de marcare a intensităţii în română şi arabă. Elementele la care se face referire pentru calităţi prototipice fac parte din domenii similare, în limbile cercetate: ele pot fi personaje legendare (rom. *Isteţ ca Păcală*; fr. *riche comme Cressus*; ar. *'aḥkam min Luqmān*, "înţelept ca Luqman"), elemente ale naturii (rom. *iute ca vântul*; fr. *beau comme un soleil*; engl. *solid as a rock*; ar. *'ašhar min al-šams*, "vestit ca soarele"), animale (rom. *puternic ca un leu*; fr. *gai comme un pinson*; engl. *strong as a bull*; ar. *qawiyy ka-l-'asad*, "puternic ca un leu"). Intensificarea prin invocarea centralităţii în cadrul clasei mai este redată, tot în mod similar în diverse limbi, prin structuri legate de ideea de "adevăr": rom. *adevărat*, fr. *vrai,* engl. *truly*, ar. *ḥāqq* ("adevărat").

Este comună românei şi arabei trecerea demonstrativului de la valoarea lui principală la una intensivă, în sens de maximizare, în structuri care trimit la prototip: rom. *o (un) asemenea, o (un) astfel de*; engl. *such*; fr. *tel*; ar. *hāḏā, hāḏihi*. Am constatat, de asemenea, că sunt comune celor două limbi (şi altora) expresiile cu termeni globali de tipul rom. *dintre oameni, dintre toţi [oamenii], din lume*, fr. *du monde, de tous*, engl. *of all, in the world*, ar. *min al-nās*; aceste expresii intervin în structuri comparative introducând un sem /intensitate maximă/, prezent, tot prin implicaţia de generalizare, şi în structuri răspândite de tipul rom. *cel mai X posibil*, fr. *le plus X possible*, engl. *the most X possible*, ar. *mā yakūn, mā kāna*, "care (ar) putea fi".

Dacă centralitatea în cadrul clasei conduce, în toate limbile sus-menţionate, la sensuri maximizatoare, ideea de "element marginal al clasei" poate conduce la exprimarea unor valori atenuate ale proprietăţii, redate în aceste limbi prin aproximatori de acelaşi tip: rom. *oarecum, oarecare, întrucâtva, ceva*; fr. *quelque peu, en quelque sorte*; engl. *somewhat, to some extent*; ar. *ba'ḍ, šay^{un} min*. Un alt mod, comun mai multor limbi, de marcare a atenuării prin implicaţia de "marginalitate în cadrul clasei" se realizează prin expresii de tipul rom. *un fel de, aproximativ*, fr. *une sorte de*, engl. *sort of*, ar. *naw'^{un} min, šibh*. Termenii "fracţionali", prezenţi în toate aceste limbi, contribuie în mod simetric la exprimarea atenuării prin indicarea caracterului "incomplet": rom. *pe jumătate*, fr. *a demi*, engl. *half*, ar. *niṣf*, "jumătate".

Compararea modalităţilor de exprimare a gradaţiei în limbile arabă şi română, cu unele referiri la engleză şi franceză, a pus în lumină faptul că există diferenţe semnificative în ce priveşte ponderea anumitor procedee intensive. În afară de manifestările iconicităţii prin reduplicare, respectiv lungirea vocalei şi geminarea consoanei (cu rol fonematic în arabă, aşa cum am arătat), am subliniat faptul că în limba arabă, spre deosebire de alte limbi studiate, paronomaza, mai ales în structuri cu obiect intern, ocupă un loc deosebit în cadrul procedeelor de redare a semnificaţiilor intensive[10]. În legătură cu paronomaza s-a vorbit despre "superlativul oriental" sau "biblic", care a fost studiat de numeroşi lingvişti ca procedeu comun unui mare număr de limbi, folosit pentru exprimarea gradului maxim în care un obiect deţine o anumită trăsătură, de obicei subînţeleasă. În limbile semitice este relativ frecventă structura paronomastică formată dintr-un nume singular urmat, în stare de anexiune (*status constructus*), de pluralul său, structură prin care se exprimă faptul că persoana sau lucrul denumit are în cel mai înalt grad anumite caracteristici comune

elementelor unei clase al cărei prototip este. Repetarea semului principal al cuvântului conduce la redarea unui sens de superlativ absolut, de exemplu:

'amīr al-'umarā'

"prinţul prinţilor".

Procedeul apare în numeroase alte limbi, având la origine calcuri după structurile de acest tip din limbile semitice - Bolinger notează folosirea lui în engleză, sub numele de "*the genitive superlative*": *song of songs, servant of servants* (Bolinger, 1972: 291). Există însă, şi în ce priveşte acest procedeu intensiv, deosebiri de la o limbă la alta: de pildă, dacă în alte limbi construcţiile de acest tip apar cel mai adesea în limba cultă, a cărturarilor, în română ele apar cel mai adesea în limba populară, fiind preluate uneori de limbajul curent: *la urma urmelor, în vecii vecilor, minunea minunilor, totului tot*. S-a remarcat însă că repetiţia lexicală, ca procedeu de exprimare a sensurilor graduale superlative, revine în limba română actuală, unde au apărut recent numeroase expresii după modelul *băiat de băiat* (Zafiu, 2001: 251-252). O cercetare atentă a prezenţei procedeelor repetitive în limbile moderne va aduce argumente cu privire la vitalitatea acestor mijloace de exprimare a semnificaţiilor superlative care, datorită capacităţii lor speciale de a impresiona pe vorbitori, au fost preluate în limbajul reclamei, programatic orientat către convingerea receptorilor cu privire la calităţile superioare ale mărfurilor şi serviciilor oferite.

Considerarea situaţiei gradaţiei în limba română mi-a permis şi unele observaţii cu privire la originile psihologice ale procedeelor prin care este marcată valoarea superioară a unor calităţi. Gradaţia a fost studiată multă vreme numai în cadrul procedeelor expresive, cu valoare afectivă (vezi de pildă Bally, 1952: 42, 82-85 etc.). Unii autori, mai ales occidentali, au încercat să acrediteze ideea că specificul limbii arabe ar sta în privilegierea afectivităţii în raport cu raţionalul, fapt care ar fi determinat folosirea în arabă a unor mijloace mai numeroase şi mai variate de exprimare a valorilor intensităţii. Existenţa unui mod emfatic al verbului, a particulelor "de întărire", a schemelor intensive create prin flexiune internă (cu vocală lungă, consoană geminată), repetiţia cuvintelor, procedeele paronomastice numeroase, calificarea prin mai multe adjective au condus la opinia că în limba arabă se folosesc foarte frecvent mijloacele emfatice. Un autor de origine arabă, E. Shouby, deplângea acum cincizeci de ani stilul prozei arabe, despre care afirma că "este, încă, prea înflorit (judecat după standardele aplicate prozei engleze) pentru a fi considerat faptic şi realist". Această teorie se întemeia, între altele, pe convingerea lui că "limba arabă abundă în forme asertive, *tawkīd*, şi emfatice, *mubālaġat* (Shouby, 1951: 298 – 299).

Aşa cum am mai arătat (Feodorov, 2003: 324), aprecierile de mai sus nu sunt confirmate de cercetarea corpusului de texte pe care l-am avut în vedere în analiza procedeelor de exprimare a gradaţiei în limba arabă, întrucât nu am găsit un număr de mijloace intensive care să-l depăşească pe acela al procedeelor inventariate pentru limba română. Deosebirile decelate în ce priveşte cele două limbi sunt cu precădere referitoare la frecvenţa diferită a procedeelor, care se justifică fără îndoială prin deosebiri între sistemele acestor limbi.

Am încercat aşadar, prin demersul meu comparativ, să fructific din punct de vedere metodologic eforturile de decenii ale lingviştilor români care s-au ocupat de diferitele aspecte ale gradaţiei, prin dezvoltarea lor în cadrul unui sistem lingvistic cu totul deosebit,

acela al limbii arabe, unde şi-au demonstrat noi şi neaşteptate valenţe. În primul rând, modelul românesc pe care l-am urmat s-a dovedit util pentru că descrierea structurilor gradate ale limbii române a fost realizată pe principii ştiinţifice, în mod riguros şi detaliat. În al doilea rând, aplicarea analizei componenţiale în studiul procedeelor arabe ale gradaţiei s-a dovedit a fi benefică, fiind foarte potrivită pentru descrierea complexului de semnificaţii creat prin reunirea unor trăsături semantice ce aparţin pe de o parte rădăcinii cuvântului, pe de altă parte schemei de formare. Aşa cum am menţionat, eforturile mele de constituire şi apoi aplicare a unui model românesc, în primul rând metodologic, mi-au îngăduit să prezint în volumul *Exprimarea gradaţiei în limba arabă. Studiu comparativ*, apărut la Editura Academiei în 2003, un inventar sistematic şi comentat al procedeelor cu valoare gradată din arabă, aducând astfel o contribuţie modestă la descrierea fenomenului gradaţiei lingvistice.

NOTE:

---

[1] Am publicat în 2003 rezultatele acestor cercetări, care au constituit teza mea de doctorat, elaborată sub conducerea prof. dr. Nadia Anghelescu şi susţinută în 1998 la Universitatea Bucureşti – vezi *infra*, în BIBLIOGRAFIE, Feodorov, 2003.

[2] Vezi de exemplu Byck, 1933 şi 1937.

[3] În *Philosophy of Science*, 11/1944, p.93-116. Articolul a fost republicat - vezi Sapir, 1985.

[4] Sapir, 1985: mai ales 123-131.

[5] Tradusă şi publicată la Iaşi, vezi Lüder, 1996.

[6] Mai ales Bidu-Vrănceanu, 1993, alături de articolele cu privire la *Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore* publicate în *SCL*, vezi *infra* în BIBLIOGRAFIE.

[7] Vezi, între altele, Coseriu, 1967; Alinei, 1974; Mounin, 1972.

[8] Vezi Iorgu Iordan, capitolul *Apariţii şi lungiri de sunete*, în Iordan, 1944, precum şi Iordan, 1956: 147-148 ş.u.

[9] Această perspectivă a fost propusă pentru prima oară acum un secol de Hugo Hultenberg, cu referire la exprimarea intensităţii în limbile romanice, într-o lucrare care mi-a fost foarte folositoare în cercetarea procedeelor gradaţiei, vezi Hultenberg, 1903.

[10] Vezi Bidu-Vrănceanu (ş.a.), 1997: 201 (*s.v.* FIGURĂ etimologică), 352 (*s.v.* PARONOMAZĂ/ PARONOMASIE).

BIBLIOGRAFIE

ALINEI, Mario, 1974: *La struttura del lessico*, Bologna, Società Editrice Il Mulino.

ANGHELESCU, Nadia, 1985: *The Arabic Form 'Af'alu: a Typological Approach*, în *RRL*, XXX, nr. 3, p. 249–254.

ANGHELESCU, Nadia, 1994: *The Linguistic Thinking and the Lexicographic Definition (Arabic Classical Dictionaries)*, în *Cahiers de Linguistique Théorique et Appliquée*, XXXI, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 3–8.

ANGHELESCU, Nadia, 2000: *Limba arabă în perspectivă tipologică*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

AVRAM, Mioara, 1980: *O greşeală de limbă şi de gândire: contradictio in adiecto*, în *LR*, XXIX, nr. 1, p. 61–65.

BALLY, Charles, 1952: *Le langage et la vie*, Genève, Librairie Droz - Lille, Librairie Girard.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 1980: *Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore* [*Sunetele omului*], în *SCL*, XXXI, nr. 2, p. 115–135.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 1981-a: *Structura denumirilor fenomenelor sonore în limba română contemporană*, în *Semantică și semiotică* (coord. Ion Coteanu și Lucia Wald), București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 289–309.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 1981-b: *Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore* (*Sunetele caracteristice animalelor, păsărilor și insectelor*), în *SCL*, XXXII, nr. 3, p. 235–245.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 1981-c: *Analiza structurii termenilor care indică fenomene sonore* [*sunetele lucrurilor*], în SCL, XXXII, nr. 4, p. 365–385.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, FORĂSCU, Narcisa, 1984: *Modele de structurare semantică. Cu aplicații la limba română (Polisemie, sinonimie, antonimie, câmpuri)*, Timișoara, Editura Facla.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 1986: *Structura vocabularului limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 1993: *Lectura dicționarelor*, București, Editura Metropol.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, CĂLĂRAȘU, Cristina, IONESCU RUXĂNDOIU, Liliana, MANCAȘ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1997: *Dicționar general de științe - Științe ale limbii* (DSL), București, Editura Științifică.

BOLINGER, Dwight, 1972: *Degree Words*, London – The Hague – Paris, Mouton.

BYCK, Jacques, 1933: *Le féminin péjoratif*, în *Bulletin Linguistique*, Paris, Librairie E. Droz - București, Editura Cultura Națională, I, p. 67–85.

BYCK, Jacques, 1937: *"Désagréable" comme moyen de renforcement*, în *Bulletin Linguistique*, Paris, Librairie E. Droz - București, Editura Cultura Națională, V, p. 43–55.

CARABULEA, Elena, 1957: *Unele observații asupra termenilor comparativului și ai superlativului relativ în limba română*, în *SG*, II, București, p. 19–27.

CARABULEA, Elena, 1972: *Dubla diminutivare în limba română*, în *SCL*, XXIII, p. 509–513.

CIOMPEC, Georgeta, 1985: *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

CORNILESCU, Alexandra, 1995: *Concepts of Modern Grammar. A Generative Grammar Perspective*, București, TUB.

COSERIU, Eugen, 1964: *Pour une sémantique diachronique structurale*, în *Travaux de linguistique et de littérature*, Strasbourg, p.139–186.

COSERIU, Eugen, 1967: *Zur Vorgeschichte der strukturellen Semantik. Heyses Analyse des Wortfeldes Schall*, în *To Honor Roman Jakobson*, The Hague - Paris, Mouton, p. 489–498 (traducerea românească a acestui text, pe care am efectuat-o împreună cu Cristina Ivanov, se află în curs de publicare sub titlul *Din preistoria semanticii structurale: analiza lui Heyse asupra câmpului semantic al termenului sunet*, în "Revista de Fonetică și Dialectologie" a Academiei Române, vol. 20–21).

COSERIU, Eugen, 1975: *Vers une typologie des champs lexicaux*, în *Cahiers de lexicologie. Revue internationale de lexicologie et de lexicographie*, XXVII, nr. 2.

DIMITRESCU, Florica, 1958: *Note asupra relațiilor dintre diminutive și augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, Editura Academiei.

DIMITRESCU, Florica, 1974: *Noi modalități de exprimare a superlativului absolut*, în *LLE*, II, p. 11–12.

DRAGOȘ, Elena, 1963: *Câteva procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba română*, în *StUBB*, fasc.2, p. 93–97.

FEODOROV, Ioana, 1993 : *Remarques sur quelques définitions des noms de phénomènes sonores en arabe*, în *RRL*, XXXVIII, nr.5, p. 451–461.

FEODOROV, Ioana, 1995: *Derivatives of the Root* *<u>š-d-d</u>* *in Classical Lexicographic Definitions*, în *Proceedings of the Colloquium on Arabic Linguistics*, ed. Nadia Anghelescu şi Andrei A. Avram, partea I, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti – Centrul de Studii Arabe, p. 167–176.

FEODOROV, Ioana, 2000: *On the Grammaticalization of Intensifiers in Arabic*, în *Analele Universităţii din Bucureşti, Limbi şi literaturi străine*, XLIX, p. 99–108.

FEODOROV, Ioana, 2003: *Exprimarea gradaţiei în limba arabă. Studiu comparativ*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 352 p.

FÓNAGY, Ivan, 1983: *La vive voix. Essais de psycho-phonétique*, Paris, Payot.

FORĂSCU, Narcisa, 1978: *Analiza structurală a vocabularului limbii române contemporane. Sinonimia adjectivală*, Bucureşti, TUB.

FORĂSCU, Narcisa, 1981-a: *Probleme ale analizei semice în studiul sinonimiei adjectivale*, în *Semantică şi semiotică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, p. 275–288.

FORĂSCU, Narcisa, 1981-b: *Observaţii asupra unei posibile "sintaxe" a formulei semice*, în *SCL*, XXXII, nr. 2, p.111–118.

FORĂSCU, Narcisa, BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 1983: *Sistem şi actualizare în semantică*, în *AUB*, XXXII.

HULTENBERG, Hugo, 1903: *Le renforcement du sens des adjectifs et des adverbes dans les langues romanes*, Upsal [sic!], Imprimerie Almqvist & Wiksell.

IORDAN, Iorgu, 1944: *Stilistica limbii române*, ed.I, Bucureşti, Societatea Română de Lingvistică.

IORDAN, Iorgu, 1956: *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învăţămîntului.

KLEIBER, Georges, 1990: *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical*, Paris, Presses Universitaires de France.

LAKOFF, George, 1987: *Women, Fire, Dangerous Things. What Categories reveal about the Mind*, Chicago – Londra, The University of Chicago Press.

LÜDER, Elsa, 1996: *Procedee de gradaţie lingvistică (ediţie revăzută şi adăugită)*, Iaşi, Editura Universităţii "Al. I. Cuza".

MĂRUŢĂ, Toma, 1955: *Ideea de superlativ în limba română*, în *Limbă şi literatură*, I, p. 188-212.

MOUNIN, Georges, 1972: *Clefs pour la sémantique*, Paris, Seghers.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1981: *Structura* *<u>adv + „de" + adj. (sau adv.)</u>*: *descriere sintactică şi interpretare semantică*, în *SCL*, XXXII, nr. 6, p. 593–610.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1982: *Structura sintactică Nominal + Adv. (sau Adj.) + Supin*, în *LR*, XXX, nr. 1, p. 5–14.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1991: *Specificul gramatical şi semantic al clasei adjectivului. Relaţia cu substantivul, verbul şi adverbul*, în SCL, XLII, nr. 1–2, p. 3–18.

PLOAE HANGANU, Mariana, 1981: *Evoluţia semantică a lat.* *<u>TALIS</u>* *în limba română din perspectivă romanică*, în *LR*, XXX, nr. 1, p. 37–41.

SAPIR, Edward, 1985: *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, ed. David G. Mandelbaum, Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press, p. 122–149.

SHOUBY, E., 1951: *The Influence of the Arabic Language on the Psychology of the Arabs*, în *Middle East Journal*, nr. 5, p. 284–302.

ZAFIU, Rodica, 2001: *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universităţii din Bucureşti, 251–252.

THE IMPORTANCE OF A ROMANIAN MODEL FOR THE SURVEY OF GRADING IN ARABIC

(SUMMARY)

This paper discusses the importance that the elaboration of a model based on Romanian research regarding linguistic grading has had for the correct registration and description of grading means in Arabic. An innovative attempt to organize and discuss an inventory of the grading modalities specific to Arabic, this research, that I carried out within the scope of my Ph.D. thesis in Arabic language, was based on a comprehensive survey of the Romanian structures that reflect graded meanings, as studied by outstanding Romanian scholars all through the last century. Based on the theoretical framework set forth by Edward Sapir (1944), this study of grading in a Semitic language, Arabic, has taken into consideration the situation of degree words and structures not only in Romanian, the main term of comparison, but also in English (as discussed by Dwight Bolinger, 1972), French, and other languages that have been studied from this perspective.

The significance of the Romanian model stems from two benefits that it brought for the correct analysis of Arabic degree structures: first, it enabled me to apply a coherent methodology in the registration and description of Arabic items, according to principles set forth while studying the Romanian contributions on the topic; second, the use of semantic analysis, treated along the lines of Eugen Coseriu's theoretical principles and their application to Romanian mainly by Angela Bidu-Vrănceanu and Narcisa Forăscu, allowed me to draw, for the first time in Arabic linguistic studies, a rigorous classification of the Arabic degree modalities, one of the most significant results of this research.

A comparison of the two inventories, Romanian and Arabic, brought along remarks on the similarities and distinctions that resulted from a detailed survey of the particularities of this semantic category in the two languages. Interesting typological conclusions were made possible through this comparative study of these unrelated languages, such as the presence of bipolar deictic elements that amplify or diminish the values of qualities expressed: *high/low, above/below, full/empty*; the presence of supplementary phonetic elements in words that express amplified meanings, as a way of "augmenting meaning" while "augmenting form" (an aspect of language iconicity); the connection between reduplication/repetition and amplified meaning; the development of intensifiers from words that originally expressed such concepts as "fear", "surprise", "consequence", "limit", "degree", "completeness", etc.; the connection to a point of reference, average value or prototype, as means of expressing the high degree of a feature, etc.

ASPECTE ALE EXTENSIUNII ŞI EXPANSIUNII

ŞTEFAN GĂITĂNARU
Facultatea de Litere
Universitatea din Piteşti

1. Relaţia de subordonare sau de dependenţă generează cele două niveluri de structurare a enunţului: nivelul propoziţional (prin extensiune) şi nivelul frastic (prin expansiune).

2. Extensiunea constă, în esenţă, în satisfacerea unei valenţe sintactice a unui sintem (= cuvânt sintactic, functor) regent, de către un sintem valent (subordonat).

2.1. Într-o primă fază, conform principiului diferenţierii, sunt angajate în relaţie două elemente esenţialmente diferite, numele şi verbul[1], în virtutea faptului că au ceva în comun (subordonarea unuia faţă de celălalt) şi ea instituie prin predicaţie sintagma principală.

Tipurile relaţiei de subordonare sunt determinate de această opoziţie primordială: spectrul de valenţe deţinut de nume generează relaţii de subordonare de tip atributiv; spectrul verbului – de tip completiv.

Denumirea *extensiune* se referă la faptul că se produce în practică o extindere a informaţiei (sintemele care satisfac valenţele sintactice ale numelui-subiect sau ale verbului - predicat au la rândul lor valenţe care pot fi, de asemenea, satisfăcute) fie în jurul unui regent (*Această frumoasă casă de vacanţă a ta*), fie prin îndepărtarea de el (*Obiceiurile oamenilor din nordul ţării noastre*).

Acceptabilitatea semantică şi gramaticală exclude în primul rând posibilitatea de generare a enunţurilor cu determinanţi infiniţi. Ea este asigurată, de asemenea, de manifestarea restricţiilor selective de ordin semantic şi sintactic (nu pot fi generate enunţuri de tipul *Iarba citeşte; Mă pleacă*). Calitate indispensabilă, puterea valentului este compatibilitatea cu regentul.

2.2. S-a descris inegalitatea dintre regent şi valent, arătându-se că ultimul este facultativ (suportă substituţia cu zero), iar primul – indispensabil.

Studiile de gramatică au delimitat tipurile de contexte caracterizate prin solidaritatea dintre regent şi valent[2].

Se întâmplă însă o simetrie: există nu numai determinanţi obligatorii, ci şi regenţi omisibili. Situaţia este posibilă când valentul, precedat de articolul posesiv sau demonstrativ, preia prin intermediul acestora mărcile gramaticale ale regentului: *Aceşti proprietari ai casei au plecat – Ai casei au plecat; Băiatul cel harnic a venit – Cel harnic a venit.*

S-a arătat că *al* şi *cel*, ca semiindependente, sunt, prin excepţie, singurele centre pronominale care apar în situaţia de a impune ocurenţa obligatorie a unor determinanţi[3].

Acesta este de fapt rezultatul unui proces de pronominalizare (autonomie) care nu a angajat secvenţele respective, în toate contextele, în acelaşi grad.

Astfel, *cel*, ori de câte ori poate fi înlocuit cu *acela* sau cu formele populare *ăl, ăla*, este pronume demonstrativ (semiindependent) cu formă redusă. Calitatea de substitut şi-a dobândit-o prin preluarea funcţiei referenţiale a regentului; forma însă a rămas neschimbată. A fost încadrat la demonstrative[4].

Al, ca semiindependent, nu poate fi încadrat în delimitările instituite de clasificarea flexionară a pronumelui[5]. Aceasta înseamnă că pronominalizarea lui este în altă fază, ceea ce implică reanalizarea distribuţiei în context: *al* nu poate apărea decât în prezenţa lui *G* sau *pos*; *G* sau *pos* nu pot apărea decât în prezenţa lui *al* sau a *articolului hotărât: al* nu apare decât atunci când articolul hotărât este departe sau absent.

Acest tip de distribuţie nu caracterizează pe *cel*: *băiatul cel harnic*.

Elementele aflate în distribuţie complementară aparţin, de regulă, aceleiaşi clase morfologice.

Rolul anaforic îndeplinit de *al* presupune reluarea dintr-un context anterior numai a informaţiei gramaticale care, de altfel, este exprimată de articolul hotărât: *băiatul vecinului* – ***al** vecinului*.

Deosebirea ca grad de pronominalizare a celor două secvenţe constă şi în aceea că *cel* nu mai acceptă valoarea de articol prin reinstituirea regentului: *Ai casei au plecat* (substitut) – *Aceşti locatari ai casei au plecat* (articol); *Cel care învaţă ştie* - * *Băiatul cel care învaţă ştie.*

Al trebuie considerat articol anaforic: calitatea lui de substitut este cea mai slabă în contexte care nu presupun prezenţa substantivului (*deasupra mea şi a vecinului*); funcţia anaforică cea mai avansată – în contextele în care instituie centrul gramatical (*Ai casei au plecat*).

Intuiţia unor cercetători de a-l considera împreună cu *G* (substantive analitice) sau *pos* vine din analogia cu substantivele proprii de tipul *Avădanei, Apopii*[6].

Considerarea diferită a secvenţelor *cel* şi *al* ţine de eterogenitatea clasei articolului[7].

3. Expansiunea presupune trecerea de la nivelul propoziţional la cel frastic prin predicativizare.

Aceasta înseamnă generarea unui predicat în sfera semantică a unui sintem care astfel se transformă în propoziţie subordonată corespunzătoare. Singurul sintem care nu realizează predicativizarea este predicatul însuşi (nu poate fi transformată o unitate în ceea ce ea este deja). Aceasta înseamnă că trecerea relaţiei de dependenţă bilaterală dintre subiect şi predicat de la nivelul propoziţional la cel frastic presupune reducerea ei la dependenţă unilaterală: subiectul, unitate principală, expansionează într-o propoziţie subordonată.

Descrierea expansiunii presupune analiza tipurilor de predicativizare şi a tipurilor de conectori. O problemă deosebită o pune statutul sintactic al conectorilor funcţionali flexibili în care forma gramaticală nu coincide cu cea specifică unor funcţii sintactice. Sunt implicate enunţuri de tipul: *Hai fiecare la casa cui ne are; O dau cui cere; Îl felicit pe cine câştigă.*

Gramaticienii au descris toate cele trei soluţii posibile.

Relativul îndeplineşte funcţii sintactice diferite, una în regentă şi una în subordonată, participând la organizarea ambelor componente propoziţionale[8].

S-a considerat, de asemenea, că relativul nu are funcţie în subordonată: "Subiectele propoziţiilor subordonate sunt subînţelese şi coreferente cu pronumele respective"[9].

A treia interpretare consideră că relativul are funcţie numai în subordonată, la forma lui ajungându-se în urma unor transformări destul de complicate[10].

Prima soluţie ridică întrebarea dacă este posibil ca o valenţă sintactică să fie satisfăcută şi la nivel propoziţional şi frastic în acelaşi timp (şi prin extensiune şi prin expansiune). Într-un enunţ precum *O dau cui cere*, valenţa pentru complement indirect a verbului *dau* este satisfăcută şi de *cui* (complement indirect) şi de *cui cere* (completivă indirectă). Nimic nu se opune ca, prin analogie, relativul dintr-un enunţ ca *Îl admir pe omul care munceşte* să fie considerat atribut într-o atributivă.

Următoarea interpretare pune problema dacă poate exista un subiect subînţeles coreferent cu un pronume exprimat.

Istoriile transformaţionale propuse de gramaticieni în ultima interpretare trebuie înlocuite cu o soluţie mai simplă.

Trecerea de la nivelul propoziţional la cel frastic se face prin expansiunea unui sintem printr-o subordonată cu aceeaşi funcţie. Există o regulă: propoziţia subordonată preia funcţia sintemului substituit, iar elementul formal, pronumele care o introduce, preia forma acestuia. O completivă indirectă, care substituie un complement indirect în dativ, va fi introdusă printr-un pronume în dativ, indiferent de funcţia acestuia în regentă: *O dau cui cere* (subiect în dativ); *O dau cui îl văd* (complement direct în dativ).

În felul acesta, se respectă principiul mai vechi, după care un cuvânt este parte de propoziţie numai în propoziţia din care face parte. Excepţie fac numai relativele din enunţuri cu verbe şi expresii verbale impersonale (topicalizare). Acestea îndeplinesc funcţie sintactică în propoziţia din care au fost dislocate (*Ştiu pe care trebuie să-l cumperi – trebuie să-l cumperi pe careva*). Oricum, ele îndeplinesc o singură funcţie sintactică, nu două.

4. Descrierea mai simplă a unor aspecte controversate ale limbii este de preferat, întrucât angajează mai puţine contradicţii.

NOTE:

---

[1] Wald, 1967, p. 77-83.
[2] Stati, 1972, p. 112-116; Rădulescu, 1980, p. 22; Trandafir, 1996, p. 74, 75; Merlan, 2001, p. 79, 80.
[3] Pană Dindelegan, 1994, p. 40-41.
[4] Guţu Romalo, 1985, p. 231.
[5] Găitănaru, 1994, p. 200-203.
[6] Merlan, 2001, p. 49.
[7] Pană Dindelegan, 2003, p. 27-47.
[8] Guţu Romalo, 1973, p. 122-123.
[9] Trandafir, 1996, p. 88.
[10] Constantinescu-Dobridor, 2001, p. 316; Dimitriu, 2002, p. 1264.

BIBLIOGRAFIE

CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, 2001 – Constantinescu-Dobridor, Gh., *Gramatica limbii române*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

DIMITRIU, 2002 - Dimitriu, C., *Tratat de gramatică a limbii române. Sintaxa*, Iaşi Editura Institutul European.

GĂITĂNARU, 1994 – Găitănaru, Şt., *Clasificarea flexionară a pronumelor în limba română*, în *LR*, 5-6.

GUŢU ROMALO, 1973 – Guţu Romalo, V., *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

GUŢU ROMALO, 1985 – în Coteanu, I., (coordonator), *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

MERLAN, 2001 – Merlan, A., *Sintaxa limbii române*, Iaşi, Editura Universităţii "Alexandru Ioan Cuza".

PANĂ DINDELEGAN, 1994 – Pană Dindelegan, G., *Teorie şi analiză gramaticală*, Bucureşti, Editura Coresi.

PANĂ DINDELEGAN, 2003 – Pană Dindelegan, G., *Elemente de gramatică. Dificultăţi, controverse, noi interpretări*, Bucureşti, Editura Humanitas.

RĂDULESCU, 1980 – Rădulescu, M., *Relaţia sintactică dintre subiect şi predicat*, în *LR*, nr. 1.

STATI, 1972 – Stati, S., *Elemente de analiză sintactică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

TRANDAFIR, 1996 – Trandafir, Gh., D., *Alte probleme controversate de gramatică a limbii române actuale şi de lingvistică generală*, Craiova, EUC.

WALD, 1967- Wald, L., *Cu privire la crearea opoziţiei dintre nume şi verb*, în *PLG*, V, 1967.

ASPECTS OF EXTENSION AND EXPANSION

Content

There are described the types od subordonation sequence determined by the fundamental opposition between the noun and the verb. These types of sequence occur through two specific transformations extension (satisfying a syntactical feature) and expansion (passing to a phrase level through predication and connectors). For each transformation there are described particular cases: one concerning the matter of the semindependent pronoun and another with a view to the double syntactical function. There is, in fact, a reconsideration using new arguments and evaluation of those already existent.

O CLASIFICARE SINTACTICĂ A PROPOZIȚIILOR RELATIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

MIHAELA GHEORGHE
Facultatea de Litere
Universitatea „Transilvania" din Brașov

1. Clasificări curente ale propozițiilor relative

Definirea și implicit clasificarea propozițiilor relative reprezintă una dintre problemele majore ale sintaxei. În ultimele decenii, preocuparea pentru investigarea acestor structuri sintactice se manifestă și în literatura lingvistică românească, însă adesea relativele sunt considerate doar un tip de subordonată circumscris după conectiv – pronume / adjectiv / adverb relativ – acordându-se o mai mică importanță încadrării lor într-un sistem coerent.

1.1. Clasificări sintactice

În majoritatea studiilor dedicate problemei, unul dintre criteriile de clasificare este tipul de expansiune pe care îl realizează construcția, identificându-se astfel două categorii de relative: *relativa cu antecedent* (corespunzătoare într-o oarecare măsură propoziției subordonate atributive din gramatica tradițională și *relativa fără antecedent* (relativa liberă). Un alt criteriu, mult mai bine reprezentat în literatură, este natura antecedentului pe care îl modifică relativul, în corelație cu o distincție semantică importantă: relative *restrictive* și relative *non-restrictive (apozitive)*. Kleiber, 1987, consideră că această ultimă opoziție pare a avea caracter „dogmatic", ea regăsindu-se în numeroase studii consacrate relativelor, chiar dacă terminologia utilizată este departe de a fi unitară.

Dificultatea cu care se confruntă majoritatea abordărilor constă tocmai în găsirea unor criterii pertinente de încadrare clară a construcțiilor relative într-unul dintre tipuri. Tentativele de a delimita neechivoc cele două tipuri de relative fac adesea apel deopotrivă la criterii semantice și sintactice. Modalitățile de rezolvare a problemei clasificării *sintactice* a relativelor diferă de la o epocă la alta, de la un model teoretic la altul: gramaticile medievale plasau opoziția restrictiv / apozitiv la nivel logic, gramaticile moderne caută mărci formale prin care să evidențieze diferențele dintre subclasele de relative.

Gramatica generativă (în toate stadiile ei) acordă construcțiilor relative un loc central, iar problema clasificării lor este o consecință a necesității de a identifica o derivație pentru fiecare tip. Menționăm aici doar trei dintre numeroasele propuneri formulate în cadrul generativ: Pană, 1966, o descriere a relativelor în limba română, Fabb, 1990, o interpretare sintactică diferită a relativelor cu antecedent: restrictive (RR) și non-restrictive (RNR), și Van Riemsdijk, 2000 pentru interpretarea relativelor libere.

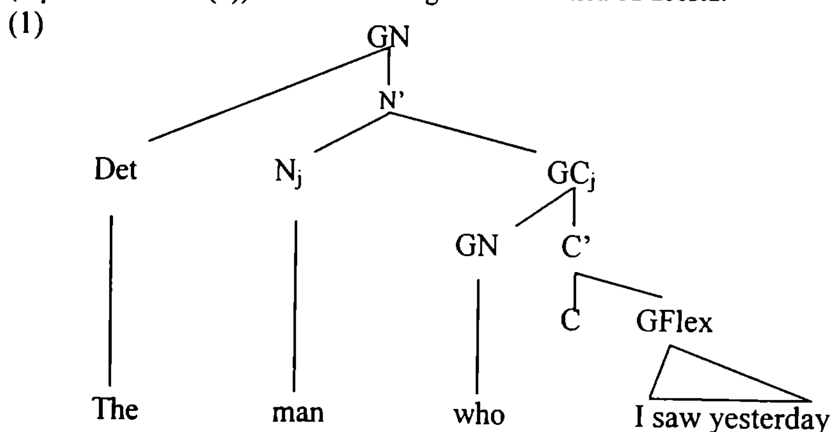
1.1.1.Modelul Pană, 1966

Semnalând caracterul neunitar al clasificărilor din GA privind subordonatele, Pană, 1966, propune delimitarea a două clase: subordonate conjuncționale şi relative[1]. Relativele identificate pe baza formulelor de generare se subdivid în: relative de tip A (relative cu antecedent), de tip B (relative fără antecedent) şi de tip C (interogative indirecte) şi sunt apoi clasificate în funcție de variațiile de structură ale secvențelor nucleare P_1 şi P_2. Autoarea subliniază (Pană, 1966, 348) că subcategoriile delimitate „coincid numai în parte cu categoriile tradiționale. Clasa A corespunde atributivelor din clasificarea curentă, din care se exclud aşa-numitele interogative indirecte şi atributivele de tipul: *Ascult glasul cui îmi place* ".

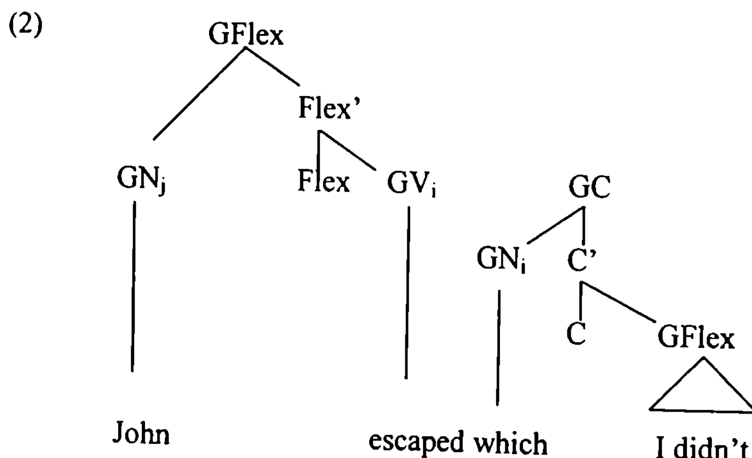
1.1.2. Modelul Fabb, 1990

Fabb, 1990, 57 consideră că diferența dintre relativele restrictive (RR) şi relativele non-restrictive (RNR) poate fi explicată sintactic, prin statutul lor diferit în enunț: RR este *modificator* al unui antecedent – gazdă[2] (cf. engl. „host"), (reprezentată sub (1)), iar RNR (reprezentată sub (2)) nu are nici o legătură sintactică cu acesta.

(1)

(2)

După Fabb, 1990, coindexarea se realizează utilizând un index referențial, care se atribuie tuturor GN. Predicatul dobândește acest index de la nominalul care este subiectul său, aceasta fiind, în opinia lui Fabb[3], regula predicației. În cazul relativelor restrictive, care, după Fabb au statut de „predicat" pentru „subiectul" din matrice, indexul se dobândește în virtutea relației de predicație. Se consideră că între relativ și antecedent are loc o a doua indexare, dar cele două indexări se combină într-o unică structură. Indexul referențial al GN *percolează*, adică difuzează, e împărtășit de toți membrii proiecției maximale, de la GN la N^0; de altfel este necesar să fie așa, pentru că relativa trebuie să aibă ca „subiect" o proiecție non-maximală (nu poate c-comanda o proiecție maximală).

Pe lângă teoria predicației, argumentația lui Fabb, 1990 se bazează pe principiile de organizare sintactică din Teoria X-Bară, pe mecanismul acordului Spec-Centru (care dă seamă, alături de fenomenul de percolare a trăsăturilor, de combinarea diferitelor indexări în aceeași structură), pe proprietatea lexicală a pronumelui relativ[4] și pe ideea[5] că există un nivel discursiv de interpretare a enunțului, unde se produce coindexarea dintre relativ și antecedentul său în cazul RNR.

Rezumând propunerea lui Fabb, toate diferențele de suprafață dintre relativele restrictive și cele non-restrictive derivă dintr-o diferență majoră în structura de bază: RR sunt modificatori ai unui centru din propoziția matrice, RNR nu sunt nici modificatori și nu se află nici în poziție adjoncționată față de un nod din matrice. Fabb plasează RNR în afara structurii sintactice care îi conține antecedentul; așadar, singura legătură dintre cele două unități propoziționale – „matricea" și relativa non-restrictivă – este indexul comun relativului și antecedentului. Coindexarea are loc la un nivel extrasintactic, și anume la nivelul discursului.

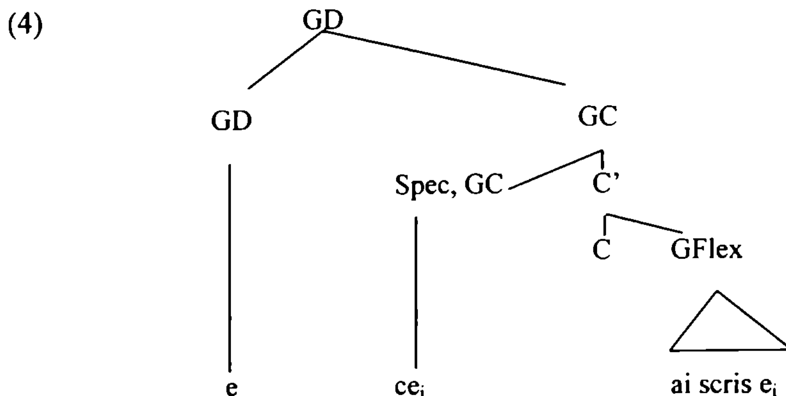
1.1.3. Modelul Van Riemsdijk, 2000

Relativele libere (RL) sunt construcții relative fără antecedent. Pentru interpretarea antecedentului nul, s-au propus mai multe soluții (cf. van Riemsdijk, 2000, 4): (a) categorie vidă de tip *e*, generată în bază, (b) *PRO*, (c) *pro*.

În privința locului în care se plasează relativul – operator în relativele libere, s-au lansat de asemenea două ipoteze: *Ipoteza Centrului* („Head Hypothesis", cf. Bresnan și Grimshaw, 1978) și *Ipoteza Comp* (cf. Groos și Van Riemsdijk, 1981). Prima susține descrierea dependenței dintre relativă și matrice în termenii unei reguli de suprimare a centrului fără realizare fonetică, al cărui loc este „umplut" apoi de un pronume de rezumare de tipul *it, them, him, there,* supus și el suprimării pentru că este coreferențial cu centrul relativ. Astfel, i se permite relativului avansarea în poziția eliberată. Cea de-a doua ipoteză, a relativului în Spec,Comp este cea adoptată în mod curent, în descrierile generative – relativul se deplasează într-o poziție A', singura locație disponibilă fiind specificatorul proiecției maximale GC. Reprezentarea RL este similară cu cea a RR:

(3) *Adu-mi ce ai scris.*

(4)

2. Relative completive şi relative periferice

Din scurta prezentare făcută aici unor variante de interpretare sintactică a propoziţiilor relative reţinem următoarele aspecte care constituie, de fapt, **ipoteza interpretativă** după care organizăm descrierea relativelor în limba română:

a) Există două categorii de propoziţii relative: (i) relative cu statut de *complement* al unui constituent (realizat fonetic sau vid) din propoziţia matrice, pe care le numim *relative completive* şi (ii) *relative periferice* (definite negativ faţă de prima categorie), care nu saturează valenţele nici unui constituent din matrice.

b) O consecinţă a clasificării de mai sus este şi interpretarea relativelor libere în două moduri: relativele libere al căror antecedent vid *pro* se află într-o poziţie „argumentală" (complement al unui centru D^0), vor fi interpretate ca relative ***completive***, cele care nu se raportează la un antecedent de tip argument, vor fi considerate ***periferice***.

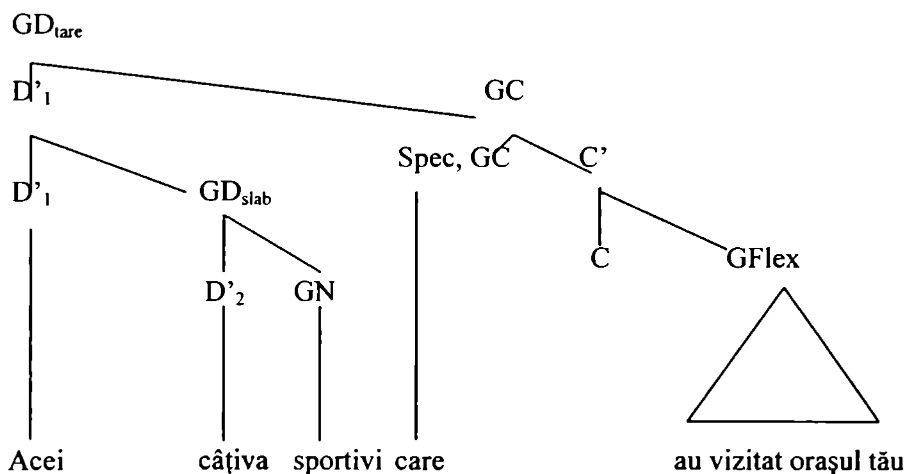
c) Clasificarea relativelor după modul de asociere cu propoziţia matrice („formarea" relativelor este în esenţă aceeaşi, se bazează pe deplasarea unui element relativ dintr-o poziţie de extracţie aflată în interiorul GC al relativei, în poziţia Spec a aceluiaşi GC) se asociază cu o distincţie de altă natură, pe care am putea-o numi „alegerea relativizatorului" din pachetul de opţiuni de care dispune limba[6].

2.1. Justificarea sintactică a opoziţiei

Pentru reprezentarea relativelor româneşti, adoptăm propunerile din literatura mai recentă privind interpretarea GD ca structură stratală (cf. Zamparelli, 1996, apud Cornilescu, 2002, 30, care reprezintă sintactic diferit cele două categorii de determinanţi nominali: determinanţii „tari": articol hotărât, adjective demonstrative sunt plasaţi în stratul superior, iar determinanţii „slabi": articolul nehotărât, numeralele, adjectivele nedefinite sunt reprezentaţi în stratul inferior). Sub (6), reprezentăm poziţia sintactică pe care o ocupă o relativă completivă (5) cu antecedent non-vid:

(5) *Acei câţiva sportivi care au vizitat oraşul tău...*

(6)

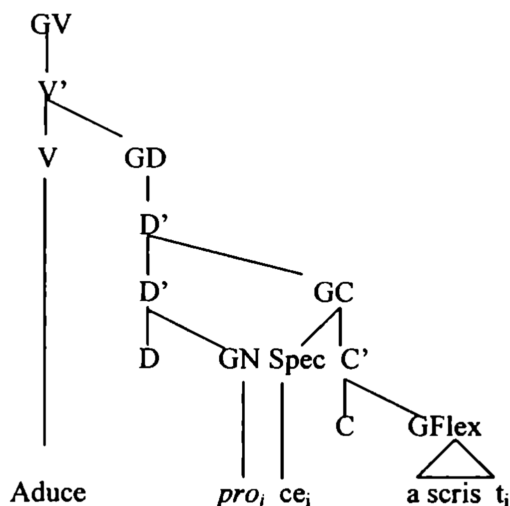

Relativele „libere“ pot primi aceeaşi interpretare, cu condiţia ca ele să poată ocupa poziţia de complement al lui D', adică, în termeni tradiţionali, dacă sunt expansiuni ale unor poziţii sintactice cu realizare canonică nominală (subiect, obiect direct, obiect indirect, obiect prepoziţional[7], nume predicativ). Aşadar, ies din discuţie „circumstanţialele“, a căror realizare canonică este adverbială.

Fie (8) reprezentarea sintactică pentru (7):

(7) *Aduce ce a scris.*

(8)

Un alt avantaj al descrierii relativelor în aceşti termeni este faptul că se poate găsi şi o explicaţie sintactică „opţiunii" pentru un anumit relativizator în cazul relativelor libere: chiar dacă nominalul este vid, trăsăturile centrului funcţional al lui GD sunt „active", astfel, în absenţa complementului nominal, functorul va transfera specificarea asupra relativizatorului[8].

Rezumând afirmaţiile de mai sus, ipoteza noastră este aceea că putem proceda la o clasificare a relativelor româneşti în funcţie de statutul lor faţă de grupul nominal privit ca un complement al proiecţiei funcţionale GD. Consecinţa acestei interpretări este aceea că relative *completive* vor fi numai propoziţiile cu jonctiv relativ aflate în domeniul nominal[9]. Se exclud din această categorie relativele formate prin adjoncţionare (non-restrictivele şi apozitivele propriu-zise) şi relativele care cuantifică un centru adverbial din matrice (de exemplu, comparativele).

Astfel descrise tipurile majore, propoziţiile relative româneşti pot fi inventariate după două criterii suplimentare: natura lexico-gramaticală şi semantică a categoriei modificate – **tipul antecedentului** şi funcţia categoriei relativizate - **poziţia de extracţie a elementului relativ**.

În descrierea relativelor *completive*, zona de joncţiune (complexul semantico-sintactic pe care îl reprezintă antecedentul şi relativizatorul) prezintă cea mai mare importanţă în delimitarea subtipurilor. Mecanismele complexe ale legăturii relative sunt traduse mai ales prin *forma* relativizatorului (realizare lexico-gramaticală şi marcă de caz), dar aceasta se află într-o intimă dependenţă de tipul antecedentului care guvernează relativa.

Relativele *periferice* sunt supuse într-o măsură mai mică constrângerilor (de orice natură) din partea matricei, pentru că ele sunt constituenţi facultativi, informaţia pe care o vehiculează având relevanţă la nivel extrasintactic.

2.2. Subcategorii de relative. Relativele completive cu antecedent GD vid

O primă partiţie a relativelor *completive* priveşte vizibilitatea antecedentului. Din această perspectivă distingem (A) *relative completive cu antecedent non-vid* şi (B) *relative completive cu antecedent vid.*

Dat fiind spaţiul limitat al lucrării de faţă, clasificarea schiţată mai sus nu poate fi prezentată in extenso, aşadar alegem pentru ilustrare doar un subtip al relativelor completive – cele cu antecedent vid. Acestea sunt propoziţii dominate de acelaşi tip de proiecţie maximală – GD – ca şi relativele cu antecedent realizat fonetic (integral sau parţial). Deosebirea dintre ele constă în anularea realizării fonetice a tuturor constituenţilor GD (atât determinanţi, cât şi GN). Trăsăturile lor abstracte sunt însă active, astfel relativizatorul va fi influenţat de acestea atât sub aspectul formei cazuale, cât şi în ceea ce priveşte dublarea prin clitic şi probabil, într-o oarecare măsură, va fi selectat tot în funcţie de trăsăturile abstracte ale GD.

Legătura dintre relativa argumentală şi GD vid cunoaşte diferite grade de „vizibilitate": **(1) transparenţă > (2) semitransparenţă > (3) opacitate**

Situaţiile de *transparenţă* corespund antecedentului cu realizare fonetică: (a)GN lexical şi Det vid; (b) Det şi GN lexicale; (c) Det lexical şi GN vid.

În situaţiile de *semitransparenţă* includem construcţiile relative al căror GD vid este dominat de un GPrep cu prepoziţie „vizibilă“, adică menţinută şi în FF. Unele dintre aceste configuraţii sintactice sunt cunoscute în literatură (alături de cele în care relativizatorul se „acomodează“ formal şi la alte particularităţi rective ale unui constituent din matrice) ca „împletiri ale regentei cu subordonata“, „amalgamări sintactice“, fenomene de „sinteză sintactică“[10]. Relativizatorul se supune simultan constrângerilor exercitate de un guvernor din matrice (recţiune cazuală, prepoziţională) şi de un guvernor din subordonată. În situaţiile în care condiţiile impuse de cei doi sunt contradictorii, formal, relativizatorul este pus în situaţia de a „face o alegere“.

Cazurile de *opacitate* le tratăm ca situaţii de coincidenţă, de „consens“ în privinţa constrângerilor exercitate de cele două domenii cărora le aparţine joncţiunea relativă (în relativele completive): GD şi GC.

2.2.1. Semitransparenţă

„Încastrarea“ relativei completive cunoaşte grade diferite de profunzime: GPrep care domină GD (pentru care relativa este argument) poate fi sub dominaţia unei alte proiecţii maximale. Reprezentăm prin paranteze etichetate relaţiile dintre grupurile sintagmatice respective.

2.2.1.1. GPrep dominat de un GN

Un argument solid în favoarea interpretării acestor relative ca determinanţi ai unui GD vid este faptul că în toate situaţiile în care relativizatorul este *ce*, Det *pro* poate fi *ceea*:

(9) a. *Aş dori ca acum, în pragul unei triste aniversări, să-mi exprim [$_{GN}$părerea de rău [$_{GPrep}$**pentru** [$_{GD}$pro$_i$ [$_{GC}$**ce**$_i$ s-a întâmplat anul trecut în Statele Unite]]],[$_{GPrep}$ pentru acei semeni ai noştri care au murit nevinovaţi]].* (C[11]01, 325)

b. *să-mi exprim [$_{GN}$părerea de rău [$_{GPrep}$**pentru** [$_{GD}$**ceea**$_i$ [$_{GC}$**ce**$_i$ s-a întâmplat anul trecut în Statele Unite]]]...*

(10) a. *Bine, [$_{GN}$spor [$_{GPrep}$la cumpărături] [$_{GPrep}$**la** [$_{GD}$pro$_i$ [$_{GC}$**ce**$_i$ faci acolo]]] şi baftă mîine. Ne vedem la şcoală.* (C04, 149, 40)

b. *[$_{GN}$spor [$_{GPrep}$la cumpărături] [$_{GPrep}$**la** [$_{GD}$ **ceea**$_i$ [$_{GC}$**ce**$_i$ faci acolo]]]]*

2.2.1.2. GPrep dominat de un GV

Prepoziţia este impusă de un centru verbal din matrice[12]:

(11) a. *Iar dumneata măsoară-ţi cuvintele. Şi nu [$_{GV}$te baza [$_{GPrep}$**pe** [$_{GD}$pro$_i$ [$_{GC}$ **ce**$_i$ scrie]]]] ori nu scrie el în procesul verbal.* (B05b, 26)

b. *nu [$_{GV}$te baza [$_{GPrep}$**pe** [$_{GD}$ **ceea**$_i$ [$_{GC}$ **ce**$_i$ scrie]]]] ori nu scrie el în procesul verbal.*

2.2.1.3. GPrep dominat de GAj

(12) *Urmăresc <Ştirile> în fiecare seară şi sunt [$_{GAj}$îngrozită [$_{GPrep}$**de** [$_{GD}$pro$_i$ [$_{GC}$**câte** accidente se întâmplă]]]], o parte dintre ele din cauza oboselii la volan.* (C01, 401)

2.2.1.4. GPrep adjoncţionat

(13) *Nimic din cumplita vreme trecută nu pare a tulbura atmosfera paşnică de azi: magazine cochete, preţuri rezonabile [$_{GPrep}$**faţă de** [$_{GD}$pro [$_{GC}$ **ce-am** văzut în Franţa]]], de pildă.* (B03, 684, 47)

2.2.1.5. Trei cazuri speciale de prepoziţie „vizibilă"

Am arătat mai sus situaţiile în care prepoziţia vizibilă aparţine domeniului matricei. Alternativa logică la acestea o reprezintă **(a)** cazurile când prepoziţia asociată relativizatorului este reflex al recţiunii exercitate asupra lui de un centru de grup care aparţine relativei sau **(b)** când relativizatorul este un GPrep, aceeaşi prepoziţie fiindu-i impusă şi din matrice.

În (14), relativizatorul e dominat de un GPrep:

(14) *Ce v-a decontat? / – [$_{GD}$ Transportu], [$_{GD}$ trenu],[$_{GD}$ avionu], [$_{GD}$pro [$_{GC}$ [$_{GPrep}$ __cu__ __ce__ au venit [$_{GPrep}$ t_i]]]]*. (C04, 148, 38)

Am putea considera o constrângere de acelaşi tip şi cazurile în care relativizatorul este un *pe GN*, dublat prin clitic, pentru că şi în aceste situaţii prepoziţia (deşi are un alt statut decât GPrep obişnuite) este „vizibilă" în stricta vecinătate a relativizatorului, fără a fi impusă de GD dominant. Prepoziţia aparţine domeniului relativei:

(15) *Evident! Şi, [$_{GC}$* ***pe oricine$_i$*** *aş întreba pro (pe)t_i]$_i$ mi-ar răspunde la fel [$_{GD}$pro [$_{GC}$ t_j], încît la limită, dacă aş face un fel de recensămînt şi aş reuşi să vă întreb pe toţi, n-aş afla totuşi nimic* (B06b, 32)

Remarcăm şi aici focalizarea relativei, astfel încât poziţia obiect direct capătă proeminenţă. Deplasarea ei înlesneşte totodată colocutorului interpretarea GD vid ca subiect, urmând ca apoi acesta se refacă conexiunea dintre cele două indexări: $GC_i = GD_i$.

A doua posibilitate este cea în care relativizatorul este dominat de un GPrep, dar acelaşi GPrep îşi justifică existenţa şi în matrice. Cazuri de acest tip sunt discutate pe larg de Grosu, 1995, care le numeşte „free relatives with missing prepositions", ex.: *Vorbesc cu cine vorbeşti şi tu.* Grosu, 1995, demonstrează că în relativele libere[13] de felul acesta, prepoziţia aparţine relativizatorului, adică GN relativ şi prepoziţia adiacentă sunt noduri „surori"[14].

Enunţul (16) este singurul exemplu din corpusul nostru în care am întâlnit acest caz de coincidenţă privind recţiunea prepoziţională, aici însă relativizatorii sunt deplasaţi peste mai multe noduri: „să se răzbune *pe cine* nu trebuie *[să se răzbune [$_{GN}$ t]]*", iar verbul identic cu cel din matrice este suprimat. Am marcat elipsa ca *[$_{GC}$ e]*.

(16) *Am şi eu un mesaj pentru toţi aceia care îl critică pe Andrei Gheorghe. Să-şi pună întrebarea: cine sunt şi ce vor de la viaţă şi să [$_{GV}$se răzbune [$_{GPrep}$***pe*** [$_{GD}$pro$_i$ [$_{GC}$* ***cine$_i$*** *trebuie[$_{GC}$ e]]]]], nu [* ***pe*** *[$_{GD}$pro$_j$ [$_{GC}$* ***cine$_j$*** *nu trebuie [$_{GC}$ e]]]]*. (C01, 392)

Corpusul ne-a furnizat un exemplu care ne obligă să admitem şi o **a treia posibilitate**: ambele domenii exercită constrângeri privind recţiunea prepoziţională, producându-se interferenţe de regim prepoziţional similare cu ceea ce se întâmplă în amalgamările de mărci cazuale (v. *infra*, 2.2.1.6.)

(17) *Depinde [$_{GPrep}$-****de*** *[$_{GD}$ pro [$_{GC}$ [$_{SpecGC}$[$_{GPrep}$-* ***pe*** ***ce*** *mizezi pro [$_{GPrep}$ t_i]]]]]], îi spun.* (B03, 680, 41)

Dacă româna nu s-ar încadra în categoria limbilor cu deplasare obligatorie a prepoziţiei o dată cu relativizatorul ('*Pied-Piping*'), enunţuri ca (18), în care regimul prepoziţional al ambelor GPrep ar fi respectat ('*preposition stranding*'), ar fi gramaticale:

*(18) *Depinde [$_{GPrep}$* ***de*** *[$_{GD}$ pro [$_{GC}$ [$_{SpecGC}$[$_{GN}$* ***ce*** *mizezi pro [$_{GPrep}$****pe****[$_{GN}$ t_i]]]]]]].*

2.2.1.6. **Constrângeri cazuale „divergente“**

a) Relativizator supus constrângerilor cazuale din matrice

În această categorie includem construcţii de tipul *Dau cui cere*[15], în care relativizatorul preia toate trăsăturile abstracte relevante pentru procesarea enunţului de la constituentul fără realizare fonetică; aceste trăsături sunt însă în dezacord cu constrângerile impuse relativizatorului din interiorul subordonatei relative. În (19), întregul GC – propoziţia relativă – este topicalizat, lăsând o urmă în poziţia de extracţie. Am marcat cliticul din matrice cu un index identic cu indexul relativei (preluat de la GD vid), iar relativizatorului şi urmei lui din categoria relativizată le-am atribuit o altă marcare a coreferenţialităţii pentru a arăta că în poziţie de obiect direct se află GC şi nu relativul[16].

(19) *[$_{GC}$Cine$_i$ se amestecă în tărâţe t_i]$_j$ [$_{GFlex}$ îl$_j$ mănâncă porcii [.$_{GD}$pro$_j$ [$_{GC}$$t_j$]]].*

Cazul poate fi impus de un centru adjectival sau adverbial:

(20) *De aici a ieşit un folos pentru care nu pot fi îndestul de [$_{GAj}$ <u>recunoscător</u> [$_{GD}$ pro$_i$ [$_{GC}$cui$_i$ n-a alergat t_i după mine cu ultimele metode ale ştiinţei]]* (N. Iorga, apud Dindelegan, 1992, 89)

(21) *[Cui$_i$ nu este obişnuit t_i cu astfel de lucruri] îi$_i$ este [$_{GAv}$greu [$_{GD}$pro$_j$ [$_{GC}$$t_j$ [$_{GC}$să se descurce]]]].*

b) Relativizator supus constrângerilor cazuale din relativă

În alte situaţii, tensiunea dintre cei doi guvernori se rezolvă în favoarea relativei, impunându-se mărcile reclamate de categoria relativizată. Remarcăm şi în (22) topicalizarea relativei, pentru o mai clară marcare a poziţiei subiect[17]:

(22) *[$_{GC}$**Cui**$_i$ îi$_i$ trebuie tablouri t_i]$_j$, [$_{GFlex}$să vină [$_{GD}$pro$_i$ [$_{GC}$$t_j$]]] acasă.* (B10, 344)

(23) *Ar trebui să-l lăsaţi să spună ce are de spus şi [$_{GC}$ **cui**$_i$ nu-i$_i$ convine t_i]$_j$ [$_{GFlex}$ să mute [$_{GD}$ pro$_i$ [$_{GC}$ t_j]] pe alt program], că de-aia s-a inventat telecomanda.* (C01, 393)

Grosu, 1994, 108, apud Van Riemsdijk, 2000, 21 consideră că o explicaţie pentru sensul în care se fac aceste acomodări cazuale este gradul de marcare: cazul cel mai marcat se impune. Grosu stabileşte o ierarhie a cazurilor din această perspectivă: N < AC< D< G < ... < Caz prep.

2.2.2. Opacitate

2.2.2.1. GPrep vid dominat de un GV

Şi centrul Prep poate fi fără realizare fonetică, rămânând totuşi prezent din punct de vedere sintactic, pentru că GPrep este un argument obligatoriu al verbului:

(24) *Le explic că Proiectul nu e un plan: pur şi simplu [$_{GV}$îmi dau seama [$_{GPrep}$e [$_{GD}$ pro$_i$ [$_{GC}$**ce** voi face]]]], nu ce îmi propun.* (B01, 31, 11)

Probabil, efasarea Prep are loc în FF (forma fonologică), pentru că sunt posibile şi construcţiile în care prepoziţia nu este vidă (25b):

(25) a. *Am mai stat pe o bancă, timpul fiind foarte frumos, soare, [$_{GV}$ gândindu-mă [$_{GPrep}$e [$_{GD}$pro$_i$ [**ce**$_i$ a fost aici pe timpul Revoluţiei]]]].* (B10,641)
b. *...[$_{GV}$gândindu-mă [$_{GPrep}$**la** [$_{GD}$pro$_i$ [**ce**$_i$ a fost aici pe timpul Revoluţiei]]]]*

2.2.2.2. Constrângeri cazuale „consensuale"

Încadrăm aici relativele argumentale cu GD vid ale cărui mărci cazuale impuse de guvernorul din matrice sunt în acord cu mărcile cazuale impuse relativizatorului. Acestea sunt, desigur, cele mai numeroase situații. Explicația poate fi (şi) de natură pragmatică, poate ține de respectarea Principiului relevanței. Este mult mai uşor de interpretat (şi desigur şi de procesat) un enunț în care pozițiile sintactice, sau cel puțin mărcile cazuale ale antecedentului şi ale relativizatorului coincid, decât enunțurile cu mărci divergente. Respectarea acestui principiu se impune mai cu seamă în cazul relativelor cu antecedent vid, care nu conțin o expresie referențială „gazdă". Şi aici există două situații: omonimie sau identitate cazuală.

(i) omonimie cazuală

- **GD e marcat pentru Ac, relativizatorului i se impune cazul N:**

(26) *Îi răspund că avem o proză, cum altfel?, excelentă şi îi promit o antologie din care să aleagă [$_{GD}$pro$_{AC}$ [$_{GC}$**ce**$_{N}$ îi place t$_{N}$]].* (B03, 706, 88)

- **GD e marcat pentru N, relativizatorului i se impune cazul Ac:**

(27) *pro E exact [$_{GD}$ pro$_{N}$ [$_{GC}$ ce$_{Ac}$-mi doream t$_{Ac}$ după această vizită (insolită) la întreprindere]].* (B03, 687, 48)

(ii) identitate cazuală

- **coincidență de caz şi funcție sintactică între GD şi relativizator (categorie relativizată)**

(28) *M-am trezit după ce Lelu nu mai era [$_{GD}$pro$_{i}$ [$_{GC}$**ce**$_{i}$ a fost pro*[18] *t$_{i}$ pentru mine]].* (B10, 225)

- **coincidență de caz, poziții sintactice diferite**[19]

(29) *[$_{GC}$**Ce**$_{i}$ mă surprinde t$_{i}$]$_{j}$ [este [$_{GC}$că aici, dar şi după-amiază, la întîlnirea de la "Manej", unde particip la o dezbatere pe tema Literature – Politics – New Technologies, discuția se poartă în limitele comparației Rusia – Europa] [$_{GD}$pro [$_{GC}$t$_{j}$].* (B03, 707, 88)

(iii) elipse

Am întâlnit în corpus două construcții care, aparent, sunt relative cu antecedent pronume personal. Se ştie însă că relativele completive nu pot fi subordonate unui GD de acest tip, aşadar construcția de sub (30) trebuie să aibă o altă interpretare. Considerăm că aici sunt vide şi GV *a fi* (copula este adesea recuperabilă semantic în construcții eliptice) şi GD în poziție de nume predicativ, cu atât mai mult cu cât fraza conține o structură identică cu cea pe care o reconstituim (secvența subliniată punctat). Parantezele etichetate indică interpretarea pe care o propunem:

(30) *Ei, adică ei, socrii, sunt cei care împreună cu alții îi țin pe ăia de la oraş cu pită şi cu praz, [$_{GFlex}$ ei [$_{GV}$ e$_{v}$ [$_{GD}$ pro [$_{GC}$ ce mai țin Paştele şi Crăciunul şi aşa mai departe]]]].* (B02, 583)

3. Concluzii

Probabil cel mai important dintre avantajele clasificării pe care o propunem este faptul că trăsăturile abstracte ale nodului-gazdă sunt captate în descriere ca un criteriu organizator, înaintea criteriului formal, de suprafață. Recursul la categoriile vide fonetic, dar active sintactic a permis clasificarea de mai sus şi permite continuarea demersului şi în

cazul relativelor periferice, obţinându-se astfel o descriere coerentă a „sistemului relativ" în limba română.

NOTE:

---

[1] Clasificare menţinută şi în Pană-Dindelegan, 1976/1999, 132 ş.u., unde însă nu se discută decât relativele din GV.

[2] Argumentaţia lui Fabb se sprijină pe teoria lui Williams, 1980, privind predicaţia. După Williams, 1980, 205, apud Fabb, 1990, 57, predicaţia implică coindexarea subiectului cu predicatul, constituenţi care trebuie să se c-comande minimal (trebuie să fie noduri surori). În cazul relativelor restrictive, Fabb, 1990 consideră că numele modificat este subiect, iar relativa este predicat, ambele fiind noduri surori coindexate, ca în (1)[2].

[3] Care preia teoria lui Williams, 1980.

[4] Fabb, 1990, 59 stipulează că pronumele are următoarea proprietate lexicală: indexul său trebuie să fie identic cu al unui nod α din afara propoziţiei relative. Acest nod α trebuie să respecte o condiţie de adiacenţă imediată faţă de propoziţia care conţine pronumele relativ.

[5] Confirmată, în esenţă şi de ipoteza lui Haegeman, 1988, în legătură cu o poziţie de *orfan* a relativelor non-restrictive („radical orphanage") şi sugerată de Safir, 1986, care însă propune un nivel suplimentar LF' la care să se facă coindexarea din RNR.

[6] Desigur că opţiunea pentru *care*, de exemplu, în favoarea lui *când* e determinată de clasa lexico-semantică şi de poziţia sintactică a categoriei relativizate; ceea ce pune probleme este opţiunea pentru relativele *care* şi *cine*, de exemplu.

[7] S-ar putea obiecta că obiectul prepoziţional nu este un GD, ci un GPrep, însă complementul lui GPrep este GD, al cărui GN poate fi realizat fonetic sau vid. Când GN de sub GPrep este vid, Prep se conservă, fiind posibile construcţii „amalgamate " de tipul: *M-am bazat pe cine a fost acolo.*

[8] Desigur, subliniem din nou, contrastul dintre *cine* şi *care* privind selecţia prepoziţiei *pe* şi dublarea prin clitic se datorează în primul rând statutului diferit al acestor relativizatori în privinţa cuantificării, cf. Dobrovie, 1994/2000.

[9] În termeni tradiţionali, am putea încadra în clasa relativelor completive propoziţiile *atributive*, cu „regent " nominal exprimat sau neexprimat (aşadar şi subiective, predicative, completive directe etc.), iar categoria relativelor *periferice* ar conţine majoritatea relativelor circumstanţiale şi relativele apozitive (atributive explicative şi apozitive propriu-zise).

[10] Cf. pentru cele mai recente abordări, Pană-Dindelegan, 1992, Neamţu, 1999

[11] majoritatea exemplelor provin dintr-un amplu corpus de construcţii relative româneşti, pentru care indicăm aici doar semnificaţia simbolurilor folosite în adnotare: B – beletristic, C – colocvial, J – jurnalistic, Ac – academic.

[12] În reprezentarea grupurilor sintagmatice prin paranteze etichetate am inclus morfemul reflexiv al diatezei verbale sub GV, deşi acestea au statut de clitice, cf. Dobrovie, 1994/2000 şi sunt plasate sub GFlex. Am optat pentru această formulă mai puţin riguroasă pentru a face mai vizibil regimul prepoziţional al verbului.

[13] Deşi le consideră relative libere, Grosu admite că aceste propoziţii sunt relative nominale, cu centru GN vid.

[14] Într-un alt articol, Grosu, 1996, reia discuţia privind relativele cu prepoziţie vidă şi aduce dovezi din mai multe limbi în sprijinul acestei interpretări şi, implicit, împotriva propunerii lui Larson, 1987, care consideră că relativele libere sunt toate guvernate de un GN vid.

[15] Cf. Guţu-Romalo, 1973, Pană-Dindelegan, 1992.

[16] După Fabb, 1990, ulterior poate avea loc o coindexare generală, prin percolare şi acord Spec-Centru. Credem însă că este mai convenabil acest tip de indexare, pentru că referentul nominalului din poziţie de obiect direct în matrice este identic cu cel corespunzător GC.

[17] Am observat că, în numeroase exemple din corpus (cele din registrul scris), locutorul simte nevoia să marcheze prin virgulă o pauză între relativa (subiectivă) deplasată şi matrice, încălcând norma privind punctuaţia subiectivelor. Probabil avem de-a face aici cu un caz de dislocare, de rupere a legăturii sintactice şi atunci reprezentarea ar trebui să fie modificată: poziţia subiect rămâne vidă (lucru absolut posibil în română).

[18] Aici, *pro* este subiectul vid.

[19] Situaţia este frecvent întâlnită în pseudo-scindate, unde relativizatorul este în poziţie de subiect, iar GD care conţine relativa e al doilea argument în nominativ al verbului, adică nume predicativ.

BIBLIOGRAFIE

CORNILESCU, Alexandra: „Observaţii privind interpretarea acuzativului prepoziţional în limba română", în *Perspective actuale în studiul limbii române: actele colocviului Catedrei de Limba Română: 22-23 noiembrie 2001*, Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2002, pp. 25-40.

DOBROVIE-SORIN, Carmen: *The Syntax of Romanian. Comparative Studies in Romance*, Berlin: Mouton de Gruyter, 1994 (trad. rom. *Sintaxa limbii române. Studii de sintaxă comparată a limbilor romanice*, Bucureşti, Ed. Univers, 2000).

FABB, Nigel: „The difference between English restrictive and non-restrictive relative clauses", în *Journal of Linguistics* nr. 26, 1990, pp.57-78.

GROSU, Alexander: „Free Relatives with „Missing Prepositions" in Rumanian and Universal Grammar, in *Advances in Roumanian Linguistics*, Guglielmo Cinque & Giuliana Giusti (eds), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1995, pp. 127-160.

GROSU, Alexander: „The Proper Analysis of „Missing-P" Free relative Constructions", în *Linguistic Inquiry*, vol.27, nr.2, Spring, 1996, pp. 257-293.

GUŢU-ROMALO, Valeria: *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Bucureşti, E.D.P, 1973.

KLEIBER, Georges: *Relatives restrictives et relatives appositives: une opposition „introuvable"?*, Tübingen, Niemeyer, 1987.

LARSON, R.: "Missing Prepositions" and the Analysis of English Free Relatives", în *Linguistic Inquiry* 18, 1987, pp. 239-266.

NEAMŢU, G.G.: *Teoria şi practica analizei gramaticale*, Excelsior, Cluj-Napoca, 1999.

PANĂ, Gabriela: „Propoziţiile relative în gramatica transformaţională", în *Studii şi cercetări lingvistice*, XVII, nr.3, Bucureşti, 1966, pp. 321-349.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela: *Sintaxa limbii române. Partea I. Sintaxa grupului verbal*, T.U.B., 1976, (ed. nouă, Aula, Braşov, 1999).

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela: *Teorie şi analiză gramaticală*, Ed. Coresi, Bucureşti, 1992.

RIEMSDIJK, Hendrik C. van: „FreeRelatives", http: // www.cwis.kub.nl / ~fdl/ general / people /riemsdh / fr PDF, 2000.

Abstract

This article aims to account for a syntactic taxonomy of Romanian relative clauses. Two major classes are identified: *complement* (CR) and *peripheral* relative clauses (PR). While CRs are modifiers of the host – they are *complements* of a DP (empty or overt) -, PRs exhibit a weaker bond to the matrix, they are linked to the DP at the discourse level (which is extra-syntactic). -

Only several sub-types of CRs have been examined here: relative clauses which are complements of an empty DP; the criteria of the selection were the 'visibility' of the empty DP's features and their influence upon the relative junction in a language with rich morphology.

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN STUDIUL DEICTICELOR LIMBII ROMÂNE

ANGELICA HOBJILĂ
Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

1. *Deicticele*, ca expresie, în principiu, a intersubiectivității, a spontaneității și a tendinței de economie în comunicare, nu constituie o realitate nouă a limbii, ci o clasă de elemente controversate în planul teoretizării, diferită fiind doar perspectiva de prezentare de la un cercetător la altul, atât ca manieră de interpretare a aceluiași material lingvistic, cât și din punct de vedere terminologic .

Raportul dintre **tradiție** și **inovație** este reperabil, așadar, nu la nivelul clasei *deicticelor* din limba română (nu la nivelul limbii și al actualizării elementelor limbii în vorbire), ci în planul interpretării acestora (în planul teoriei limbii); **inovația** se concretizează, din acest punct de vedere, într-o permanentă nuanțare și redimensionare a elementelor teoretice **tradiționale** asociate materialului faptic excerptat din diferite contexte de limbă română.

Distincții se remarcă, prin prisma acestei „opoziții" **(tradiție – inovație)**, la niveluri diferite ale teoretizării problematicii *deicticelor*: **conceptual, terminologic** și **tipologic**, niveluri pe care le vom prezenta, în lucrarea de față, valorificând teoriile lingvistice „clasice" și „moderne" (în măsura în care această delimitare poate fi realizată) în asociere cu elemente *deictice* verbale identificate/identificabile în limba română vorbită actuală (vezi izvoarele).

2. **Conceptul** de *deictic* a fost prezentat, în lucrările de specialitate românești și, mai ales, străine, din perspective diferite, fie sub forma unor teorii distincte, fie – cel mai frecvent – prin prisma prezentării unor elemente lingvistice sau extralingvistice considerate *deictice*. Raportarea la sensul lexical (a cărui existență este sau nu acceptată în cazul *deicticelor*), la referent și la tipul de referință, la contextul și/sau la contextul comunicativ constituie doar câteva dintre direcțiile abordate de lingviști, logicieni, filosofi ai limbajului etc. în definirea *deicticelor*, multitudinea de perspective asupra aceleiași realități a limbii explicând, de altfel, controversele existente în studiile consacrate *deicticelor*.

Punctul comun **(tradițional)** al acestor cercetări este ideea interdependenței dintre *deictice* și *situația de comunicare* (idee nuanțată în mod diferit de către specialiști), în condițiile în care *deicticele* trimit către anumite elemente ale *situației de comunicare*, în funcție de care pot fi și interpretate. Distincții (cu aspecte mai mult sau mai puțin **inovatoare**) apar în planul descrierii semantice a *deicticelor* (considerate ca «semne vide»/cu sens lexical variabil etc.), al relației *deictice – anaforă/cataforă* (acceptate sau nu drept clasă unică de elemente), dar și la nivelul identificării componentelor clasei *deicticelor* (după criterii diferite: tipul de context la care se face raportarea – tipul de referință, clasele semantico-gramaticale în care se încadrează *deicticele* etc.).

Unii cercetători consideră că *deicticele* sunt total lipsite de sens lexical, sunt „semne «vide», nonreferenţiale în raport cu realitatea"[1], „asemice"[2] sau identifică o distincţie între „sensul descriptiv" şi „sensul instrucţional (procedural)", *deicticele* fiind definite, din această perspectivă, fie în asociere doar cu „sensul instrucţional (procedural)" (cel care „îndrumă" i n t e r l o c u t o r u l în direcţia identificării corecte a referentului), fie prin raportare atât la „sensul descriptiv" (corespunzând parafrazelor de tipul „emiţătorul mesajului" – pentru *eu*, „locul realizării comunicării"– pentru *aici* etc.), cât şi la «sensul instrucţional (procedural)»[3]. Alţi cercetători identifică, în cazul *deicticelor*, o constantă semantică, „semnificaţia generală proprie"[4], semnificatul *deicticelor* conţinând, ca „variabilă", emiţătorul m e s a j u l u i[5], sau, dimpotrivă, *deicticele* sunt definite drept cuvinte cu *sens variabil*[6]. Cei mai mulţi cercetători contestă, însă, această afirmaţie, considerând că variabil este referentul, nu sensul *deicticelor* (Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation*).

De asemenea, în literatura de specialitate se disting, în general, diferite tipuri de referinţă; dintre acestea, le vom prezenta în continuare doar pe cele care, prin teoretizare şi/sau exemple, trimit către clasa *deicticelor*.

(1) Referinţa actuală (desemnând referentul unui termen) *vs* referinţa virtuală (semnificaţia lexicală a termenului)[7]; astfel, considerându-se că *deicticele* nu au referinţă virtuală, implicit nu li se poate atribui o referinţă actuală pe baza celei virtuale; referentul trebuie căutat fie în cadrul *situaţiei de comunicare*, fie în cadrul m e s a j u l u i (vezi (2) – referinţa deictică/anaforică).

(2) Referinţa absolută/referinţa relativă la contextul lingvistic/referinţa relativă la situaţia de comunicare sau „*deictică*" (Kerbrat-Orecchioni, *L 'énonciation*); *d eictice* sunt considerate, astfel, doar elementele al căror referent poate fi identificat prin raportare la *situaţia de comunicare*, în timp ce pentru anaforice, distincte de *deictice*, referentul e identificat prin raportare la cotext (contextul lingvistic).

(3) Referinţa directă/indirectă/demonstrativă/deictică/anaforică; specificându-se că *deicticele* „nu sunt total lipsite de referinţă virtuală" (Moeschler-Reboul, *Dicţionar*, p. 327-331), se operează distincţia între referinţa deictică demonstrativă – referentul e identificat pe baza expresiei referenţiale şi a gestului – şi referinţa deictică nondemonstrativă – referentul e identificat pe baza referinţei virtuale a termenului *deictic* (*mă* [eu] „l o c u t o r u l acestui enunţ") şi a contextului situaţional.

(4) Referinţa endoforică (sau textuală) *vs* referinţa exoforică (sau situaţională) - Kleiber, *Anaphores*, p. 43 – elementele anaforice sunt, astfel, opuse *deicticelor*, primele fiind identificate prin referinţă endoforică, a doua clasă – prin referinţă exoforică.

(5) Referinţa deictică primară (raportare la un reper situaţional) *vs* referinţa deictică secundară (anaforică – raportare la un reper textual intermediar); *deicticele* nu mai sunt, în acest caz, opuse anaforei; anafora şi catafora sunt considerate *deictice* secundare sau ipostaze, niveluri ale *deicticelor*[8].

Înscriindu-ne în acelaşi tip de demers (**tradiţie – inovaţie**), care reconsideră teoriile existente prin raportare la elementele *deictice* din limba română vorbită actuală, remarcăm necesitatea existenţei unui «sens» al *deicticelor* verbale – pe care le avem în vedere cu precădere –, deoarece *deicticele* nu ar avea, ca semne vide semantic, capacitatea de a individualiza anumiţi referenţi şi, în plus, elementele lingvistice respective nu ar putea

îndeplini anumite funcţii sintactice, fapt ce ar implica „răsturnarea" sintaxei propoziţiei; de asemenea, în condiţiile în care, în literatura de specialitate, «sensul» indicat ca reprezentativ pentru clasa *deicticelor* este de diferite tipuri, se impune reconsiderarea acestora din perspectiva caracterului lor mai mult sau mai puţin convenabil (ca teoretizare şi terminologie) pentru cercetarea acestor elemente ale comunicării.

În ceea ce priveşte „sensul descriptiv", nu ni se pare potrivită indicarea, pentru *deicticele* (verbale), doar a acestui tip de sens, deoarece referentul unui element *deictic* nu poate fi identificat (corect) de către cel ce recepteazǎ un anumit m e s a j în afara *situaţiei de comunicare* respective (în latura sa contextuală şi/sau cotextuală); nu putem identifica, de exemplu, referentul lui *aici*, luat izolat (în afara unui m e s a j care să conţină acest cuvânt, într-o anumită situaţie comunicativă), doar prin „constanta sa rezumativă" – „locul în care se realizează comunicarea". De asemenea, nu considerăm suficientă, în definirea *deicticelor*, prezenţa numai a „sensului instrucţional (procedural)", pentru că importantă este nu doar indicarea drumului de parcurs către referent, ci şi relaţionarea cu acesta; nu este de ajuns să ştim că referentul lui *eu* poate fi identificat recurgând la „emiţătorul acestui m e s a j", ci trebuie să şi relaţionăm cele două elemente – *eu* şi „emiţătorul"– într-o anumită *situaţie de comunicare*, după cum *el* poate fi relaţionat cu un element din cotextul şi/sau contextul comunicativ.

Deicticele – însăşi etimologia termenului presupune rolul lor de „a arăta" ceva din *situaţia de comunicare* (la nivel verbal şi/sau extraverbal) – sunt întotdeauna relaţionate cu un anumit „centru" la care se raportează, având, în anumite cazuri, şi capacitatea de a dezambiguiza un element al/elemente ale m e s a j u l u i; astfel, pentru identificarea, de către i n t e r l o c u t o r, a referentului unui *deictic* (verbal) în conformitate cu intenţia comunicativă a l o c u t o r u l u i, se apelează atât la constanta rezumativă (inclusă în „sensul descriptiv" şi, în unele cazuri – vezi, de exemplu, demonstrativele –, şi în „sensul gramatical"), cât şi la „procedura de urmat" („sensul instrucţional sau procedural") şi la relaţionarea acestor elemente. În aceste condiţii, considerăm mai convenabilă distingerea, pentru clasa *deicticelor*, a unui «*sens integrativ*», care îşi subsumează celelalte valenţe ale «sensului»: „semantic", gramatical, instrucţional.

Identificarea unui «*sens integrativ*» în cazul *deicticelor* ni se pare cu atât mai convenabilă cu cât în clasa acestor elemente includem nu doar *cuvintele-deictice*, ci şi *deicticele-flectiv*: de exemplu, desinenţa, având un sens gramatical inclus, în concepţia noastră, în «*sensul integrativ*» al *deicticelor*, permite identificarea, la nivel sintactic, a subiectului unei comunicări de tipul *cânt*, subiect ce va fi relaţionat cu un anumit referent, „persoana care spune *eu* în acest m e s a j", prin prisma unei anumite *situaţii de comunicare* (este implicată, astfel, în decodarea m e s a j u l u i de către i n t e r l o c u t o r în conformitate cu intenţia comunicativă a l o c u t o r u l u i, şi o altă valenţă a «*sensului integrativ*», şi anume sensul instrucţional (sau procedural).

«*Sensul integrativ*» al *deicticelor* verbale (cuvinte şi flective) reprezintă, aşadar, concretizarea coroborării, în diferite proporţii, de la caz la caz, a sensului „semantic", a celui gramatical şi a celui instrucţional (procedural); deşi punctul iniţial al interpretării unui *deictic* verbal (cuvânt sau flectiv) îl constituie, după cum am arătat în exemplele de mai sus, doar una dintre valenţele «*sensului integrativ*», aceasta le implică şi pe celelalte, importantă fiind, astfel, interrelaţionarea acestor componente ale «*sensului integrativ*» în

planul decodării m e s a j u l u i de către i n t e r l o c u t o r. De fapt, tocmai această interrelaționare permite, în anumite contexte, dezambiguizarea/dezomonimizarea unui m e s a j ca întreg sau a componentelor lui prin folosirea redundantă a unor elemente *deictice* (vezi, de exemplu, o comunicare de tipul *citesc eu acum* [nu *ei/ele*] – în care *deicticul-flectiv* reprezentat de desinența verbului *citesc*, trimițând către *eu* sau *ei/ele* ca subiect posibil al propoziției, este dezambiguizat/dezomonimizat nu doar prin apelul la *situația de comunicare*, ci și printr-un alt *deictic – cuvântul-deictic eu*).

În ceea ce privește diferitele tipuri de referință, considerăm mai convenabilă distingerea, în cadrul referinței deictice, a unor variante/niveluri diferite. Identificăm, astfel, în cadrul referinței deictice (înțeleasă ca raportare, în general, la *situația de comunicare*):

(a) *referința deictică propriu-zisă (contextuală)* – raportare la contextul comunicativ alcătuit din participanții la actul «comunicării» și elementele de spațio-temporalitate corespunzătoare:

„**m**-am dus...”(*Muntenia I*, 21);

(b) *referința deictică relațională* – raportare la contextul relațional, ce vizează relațiile (grade de rudenie, ierarhie socială etc.) dintre participanții la actul «comunicării»:

„pe care-i vrea **dumneata**...” (*Muntenia II*, 30 – 24);

(c) *referința deictică lingvistică (cotextuală)* – raportare la cotext (referință anaforică și cataforică):

„îl încălzim **așa**/*puțin deasupra* ...” (*Moldova. Bucovina II*, 43 – 19/20);

„ș-acuma-*n crint*-**acolo**-l strâng frumos cu mâna...” (*Moldova. Bucovina II*, 20-8);

(d) *referința deictică mixtă* – raportare la context și la cotext prin coparticiparea elementelor lingvistice (aici, *deictice*) și extralingvistice (gesturi) la realizarea comunicării[9]:

„nu mă durea p-**aici** [Gest arătând cu mâna la abdomen] nimic”

(*Muntenia I*, 42-10).

Conceptul de *deictic* se definește, așadar, prin interdependența dintre «*sensul integrativ*» și *situația de comunicare*, în general, sau contextul comunicativ/relațional/lingvistic, în particular, precum și prin capacitatea de a dezambiguiza/dezomonimiza un m e s a j (ca întreg sau în elementele lui c o m p o n e n t e) în anumite circumstanțe. Astfel, **m**- din „**m**-*am dus*” trimite către l o c u t o r, către persoana care vorbește *aici* și *acum*, deci către un anumit referent în *situația de comunicare* respectivă, în alte condiții de comunicare putând trimite către un alt referent; **dumneata** din „*pe care-i vrea* **dumneata**” vizează un anumit referent din mulțimea i n t e r l o c u t o r i l o r posibili pe care-i poate avea emițătorul m e s a j u l u i, referent căruia l o c u t o r u l i se adresează cu un anumit respect (sunt implicate, deci, și relațiile interpersonale l o c u t o r-i n t e r l o c u t o r); **așa** din „*îl încălzim* **așa** <u>*puțin deasupra*</u>...” este decodat de i n t e r l o c u t o r în conformitate cu intenția comunicativă a l o c u t o r u l u i numai în contextul respectiv, cu explicarea ulterioară a acestui element în cotext, în timp ce **acolo** din „*ș-acuma-<u>n crint</u>*-**acolo**-*l strâng frumos cu mâna*...” este explicat anterior în cotext; **aici** din „*nu mă durea p*-**aici** *[Gest arătând cu mâna la abdomen] nimic*” este decodat corect de către i n t e r l o c u t o r cu ajutorul unui element extralingvistic (gest), putând trimite, în general, către coordonate diferite ale spațialității, în funcție de *situația de comunicare*.

3. **Terminologia** asociată conceptului de *deictic* poate fi înscrisă pe coordonatele aceluiaşi raport între **tradiţie** şi **inovaţie** în studiile de specialitate româneşti şi străine; se remarcă, astfel, termeni ca *deictic* (utilizat cel mai frecvent, denumind clase diferite de elemente lingvistice[10] sau determinând alte elemente de metalimbaj[11]), *demonstrativ*[12] (sinonim parţial bazat pe etimologie – „care arată"), *prezentativ*[13] (asimilat unui gest), *index/indice/indicator* (termeni utilizaţi mai ales prin raportare la semiotică), *ambreior/shifter* (trimiţând către clasa pronumelor de persoana întâi şi a doua şi a morfemelor temporale[14]), în „opoziţie" cu termenul *deixis*, utilizat cu sau fără diferenţe de sens faţă de termenul *deictic*[15] (diferenţele vizează gradul de generalitate, *deixis*-ul constituindu-se, adesea, într-o clasă superioară clasei *deicticelor*, incluzând-o pe aceasta: de exemplu, *deixis*-ul verbal *vs.* „*deixis*-ul mimic" (gesturile)[16], „*deixis*-ul simbolic" *vs.* „*deixis*-ul gestic"[17] sau cu sintagmele terminologice „*egocentric particulars*"[18], „*exophoric words*"[19], „*token-reflexive words*"[20], „*simboluri-index*"[21], „*indicateurs de subjectivité*"[22], „*circonstanciel egocentric*"[23].

Precizăm că, din ansamblul diferiţilor termeni corespunzând diverselor perspective din care este definit conceptul de *deictic*, am optat pentru termenul „clasic" de *deictice* (<fr. *déictique*, lat. *deicticus*, gr. *deiktikos* „care arată"), care denumeşte acele elemente al căror «sens» primeşte interpretări diferite în funcţie de coordonatele *situaţiei de comunicare*, pe de o parte, şi, pe de altă parte, acele elemente care au rolul/capacitatea de a dezambiguiza/dezomonimiza, în anumite grade, un m e s a j.

4. **Tipologia** *deicticelor*, în general, şi a *deicticelor* limbii române, în special, se caracterizează, în corelaţie cu primele două aspecte teoretice prezentate (**conceptul** şi **terminologia**), prin diversitate de opinii, **inovaţia** concretizându-se, şi aici, în nuanţarea „**tradiţiei**"; pentru a ilustra acest aspect, vom avea în vedere (într-o analiză mai detaliată), în studiul de faţă, doar două dintre taxonomiile *deicticelor* – cu raportare la limba română vorbită actuală.

4.1. Plecându-se, de exemplu, de la opoziţia „clasică" *deictic* – anaforă/ cataforă, se operează distincţia între „*deixis-ul indicial*"[24] („*deixis ad oculos*"), „*deixis-ul textual*" („*anafora*") şi „*deixis-ul transposta*" („*deixis em fantasma*"), corespunzând diferenţelor dintre raportarea la *situaţia de comunicare*, la cotext sau „la o situaţie imaginară (pornind de la date din memoria comună)"[25].

Din aceeaşi perspectivă, unii cercetători consideră *anafora* drept *deixis secundar* (definit prin raportare *indirectă* la axa *eu – aici – acum*) *vs. deixis primar* (definit prin raportare *directă* la axa *eu – aici – acum*)[26] sau *deixis anaforic vs. deixis* indicial[27].

Raportând aceste puncte de vedere teoretice la contextele de limbă română vorbită excerptate din diferite texte, considerăm mai utilă în analiza m e s a j u l u i nu opunerea, ci ierarhizarea celor două elemente (ca în prezentarea de mai sus – «*deixis* primar» şi «*deixis* secundar»), deoarece şi *deicticele* şi *anafora*, respectiv *catafora* se definesc prin raportare la *situaţia de comunicare*, indiferent că este vorba de coordonatele extralingvistice sau lingvistice ale acesteia; pentru a decoda corect aceste elemente, i n t e r l o c u t o r u l face apel la context şi/sau la cotext, acestea fiind, de altfel, interdependente în procesul comunicării. Astfel, considerăm anafora şi catafora un anumit tip de *deictice*, nu elemente din afara clasei *deicticelor*.

Corelând *deicticele* cu tipul de *referință* (vezi **2**), respectiv cu tipul de unitate situațional-comunicativă față de care se raportează elementele avute în vedere, distingem – prin raportare la contextele de *limbă română vorbită actuală* excerptate din texte:

a) *deictice propriu-zise,* care se raportează *la contextul comunicativ* alcătuit din actanții actului comunicativ și din elementele de spațio-temporalitate corespunzătoare (axa *eu – aici – acum*):

„**m**-am dus...” (*Muntenia I,* 21);

b) *deictice relaționale,* care se raportează la *contextul relațional,* deci la relațiile interpersonale (grade de rudenie, ierarhie socială etc.) dintre participanții la actul comunicării:

„pe care-i vrea **dumneata**...” (*Muntenia II*, 30-24);

„...m-am dus la *mama*...” (*Moldova. Bucovina II*, 13-9);

c) *deictice cotextuale (anaforă, cataforă),* care se raportează la *cotext*, la ceea ce este anterior elementului avut în vedere sau ulterior acestuia:

„îl încălzim **așa**/*puțin deasupra* ...” (*Moldova. Bucovina II*, 43-19/20);

„ș-acuma-*n crint*-**acolo**-l strâng frumos cu mâna...” (*Moldova. Bucovina II*, 20-8);

d) *deictice mixte*, care presupun coparticiparea elementelor lingvistice și extralingvistice (gestică, mimică) în realizarea comunicării:

*„nu mă durea p-**aici** [Gest arătând cu mâna la abdomen] nimic”* (*Muntenia I,* 42-10)

4.2. După nivelul, verbal sau extraverbal, pe care-l ilustrează, au fost identificate, în literatura de specialitate, două tipuri de *deictice*: *simbolice (verbale)* și *gestice*[28] *(mimice)*, ultimele utilizabile în condițiile în care i n t e r l o c u t o r u l poate și vedea l o c u t o r u l, gesturile având rolul de a direcționa decodarea m e s a j u l u i de către i n t e r l o c u t o r în sensul dorit de l o c u t o r. De asemenea, *deicticele „transparente/saturate/directe/complete”* (al căror referent e identificabil imediat, prin simpla lor enunțare; de exemplu, *eu, tu, aici, acum, mâine, ieri, mama, tata*) sunt opuse *deicticelor „opace/lacunare/indirecte/incomplete”*[29] (al căror referent nu este imediat identificabil doar prin enunțare, ci prin folosirea unor gesturi indicative; de exemplu, demonstrativele).

Perspectiva raportării la nivelul verbal, respectiv extraverbal al comunicării, concretizată în diferențierea *deicticelor simbolice (verbale)* de cele *gestice (mimice)*, incontestabilă în plan conceptual, poate primi nuanțări de ordin terminologic: considerăm mai convenabilă, așadar, opoziția *deictice verbale – deictice extraverbale (mimico-gestuale)*, în condițiile în care termenul «simbol» este disociat, în general, semiotic, de «indice» și «icon» și, pe de altă parte, termenii «gestic», respectiv «mimic» nu se exclud, ci sunt complementari – atât gestica l o c u t o r u l u i, cât și mimica acestuia pot facilita decodarea corectă a m e s a j u l u i de către i n t e r l o c u t o r.

Analizând posibilitatea asocierii *deicticelor* verbale (din codul oral al comunicării) cu *gesturi indicative*, am identificat, în materialul faptic cercetat, două tipuri de *deictice* verbale: *deicticele (verbale) insuficiente* și *deicticele (verbale) suficiente*.

a) *Deicticele (verbale) insuficiente*, a căror simplă folosire într-o anumită *situație de comunicare* nu este «suficientă» pentru ca m e s a j u l să fie decodat, de către i n t e r l o c u t o r, în conformitate cu intenția comunicatică a l o c u t o r u l u i pot fi «dublate»,

completate fie doar de elemente *extraverbale*, fie – redundant – de elemente *extraverbale* și *verbale/cotextuale*, fie doar de elemente *verbale/cotextuale* (vezi *anafora/catafora*).

Elementele *extraverbale* folosite de către l o c u t o r în transmiterea m e s a j u l u i au rolul de a-l „ghida" pe i n t e r l o c u t o r, pentru ca acesta să valorifice valențele pe care le are «sensul integrativ» al *deicticelor verbale* și să le relaționeze cu diferitele componente ale *situației de comunicare* implicate de actul comunicativ respectiv.

Raportarea – în încodarea m e s a j u l u i de către l o c u t o r, dar și în decodarea m e s a j u l u i de către i n t e r l o c u t o r – a *deicticelor (verbale) insuficiente* la elemente *extraverbale* se constituie, de fapt, într-o relație de interdependență stabilită între două tipuri de *deictice* aparținând unor nivele diferite ale comunicării: *deicticele verbale (insuficiente)* și *deicticele extraverbale (mimico-gestuale)*.

Deicticele extraverbale (mimico-gestuale) sunt concretizate, de cele mai multe ori, în comunicare, în *gesturi indicative*:

„tragi pământu din...în/cruce *așa* [Gest: schițează cu ambele mâini, alternativ, felul în care se trage pământul în groapă] (*Porțile de Fier*, 20-11/12);

„d-alea cu lațe d-alea *așa* [Subiectul observă pe patul din camera în care înregistrăm o plocadă împăturită pe care ne-o arată cu degetul]" (*Muntenia I*, 49-29);

„ș-a luat...casca din cap ș-a pus-o *așa* [Gest cu mâna: arată cum a pus casca jos] pe iarbă" (*Muntenia I*, 12-16);

„tovarășu ăllant el a avut bani și i-a avut băgați *ici* [Subiectul arată, cu mâna dreaptă, locul la brâu unde tovarășul său de drum își ținea banii.]" (*Muntenia I*, 30-12/13);

„Ie-ti dintr-/*asta* [arată spre o pereche de pantofi care au talpă de tipul respectiv]" (*Moldova istorică*, 271-17/18);

„lupu [...] traversase uluca și venise și picase-aici/pe podu *ăsta* [Indică podețul din fața sediului CAP, aflat peste drum]" (*Muntenia II*, 19-1/2).

Remarcăm, în exemplele de mai sus, asocierea *gesturilor indicative* cu diferite tipuri de *deictice verbale*, cu precădere cu *deictice spațiale*, *modale* și *„obiectuale"*.

În unele *situații de comunicare*, și direcția privirii l o c u t o r u l u i poate avea rol de *deictic extraverbal*:

„uite-a venit mașin*a* [Subiectul vede prin fereastră microbuzul cercetătorilor.]" (*Muntenia II*, 10-22).

Folosirea redundantă a *deicticelor extraverbale* și a unor elemente *verbale/cotextuale* – în asociere cu *deicticele (verbale) insuficiente* – este motivată, în contextele excerptate, de faptul că l o c u t o r u l consideră că fie *gestul indicativ*, fie elementul *verbal/cotextual* utilizat, nu este suficient (sau trebuie întărit) pentru i n t e r l o c u t o r în vederea decodării convenabile a m e s a j u l u i:

„mi-a atins/*aicea* [Gest, arătând unde, la deget.] la nerv deasupra" (*Moldova. Bucovina II*, 60-13/14);

„l-a/tăiat *p-aici* pe...stomac [Gest.] de vo două ori" (*Muntenia II*, 49-1/2).

b) *Deicticele (verbale) suficiente* sunt acele elemente ale m e s a j u l u i care, prin «*sensul lor integrativ*» și prin asociere cu diferitele componente ale unei anumite *situații de comunicare*, au capacitatea de a individualiza un anumit referent și, eventual, de a dezambiguiza/dezomonimiza, astfel, o parte a m e s a j u l u i sau m e s a j u l ca întreg:

„stați nițel că merg *eu* cu *dumneavoastră*" (*Muntenia I*, 43-25);

„domnu doctor, accidentatu care-a venit *ieri-aicea*...o să/scape?" (*Muntenia II*, 49-14/15) etc.

5. Relația dintre **tradiție** și **inovație** în studiul *deicticelor*, în general, și în studiul *deicticelor* limbii române (vorbite actuale), în special, nu este una de tip opozitiv, ci este o relație de complementaritate, în condițiile în care elementele de (relativă) noutate în plan conceptual, terminologic și tipologic se raportează la cele „clasice", pe care le reconsideră din anumite puncte de vedere, le nuanțează (eventual, în corelație cu alte categorii de exemple), le redimensionează (în sensul de dezvoltare sau doar de resistematizare). În cercetarea *deicticelor* sunt reperabile, așadar, anumite etape, **tradiționale** și/sau **inovatoare** (a căror delimitare nu este întotdeauna evidentă) care se subsumează unui continuum, în cadrul căruia important este nu atât să se realizeze încadrarea într-un anumit „curent" de opinii, cât demersul interpretativ.

NOTE:

---

[1] Benveniste, *Problèmes*, p. 254

[2] P. Ricoeur, după Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation*, p. 36-37

[3] Kleiber, *Anaphores*, p. 17

[4] Jakobson, *Essais*

[5] Hupet, *La Pragmatique*, p. 156

[6] O. Jespersen, după Manoliu Manea, *Substitute*, p. 41

[7] J. C. Milner, după Moeschler-Reboul, *Dicționar*, p. 327-329

[8] Vezi Fonseca, *Gramática*, p. 62.

[9] Tatiana Slama-Cazacu, în *Structura*, p. 224, remarcă folosirea elementelor lingvistice și a celor nelingvistice (gesturi indicative) în realizarea comunicării, în cadrul așa-numitei „sintaxe mixte".

[10] Cf. Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation*; Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions*; Dimitrescu, *Deixis*; Ducrot-Schaffer, *Noul*; Dincă *Deixis*; Mounin, *Dictionnaire* etc.

[11] Vezi „categorii deictice" (Lyons, *Introducere*); „referință deictică" (Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation*); „particule deictice" (Dimitrescu, *Deixis*) etc.

[12] Cf. Mounin, *Dictionnaire*.

[13] Dubois e. a., *Dictionnaire*

[14] Cf. Jakobson, *Essais*.

[15] Cf. Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația*; Moeschler-Reboul, *Dicționar*; Dubois e. a., *Dictionnaire*; Fillmore, *Lectures* etc.

[16] Vezi Dubois e.a., *Dictionnaire*, p. 132-133.

[17] Vezi Cruse, *Meaning*, p. 324-325.

[18] Vezi Russell, *An inquiry*, p. 102-108.

[19] Cf. Crystal, *A Dictionary*.

[20] Cf. Reichenbach, *Token*.

[21] A. W. Burks exemplifică această clasă prin *je* care, pe de o parte, este asociat, prin convenție, cu persoana care spune *je* într-un anumit context (deci este «simbol») și, pe de altă parte, se află în relație existențială cu l o c u t o r u l (deci este «index») – după Jakobson, *Les embrayeurs*, p. 213.

[22] Cf. J. Vuillemin, după Dragoș, *Introducere*.

[23] Cf. Ph. Devaux, după Dragoș, *Introducere*.

[24] Vezi Fonseca, *Deixis*, p. 440-441, respectiv K. Büller, după Fonseca, *Deixis*, p. 440-441.

[25] Vezi Fonseca, *Deixis*, p. 441.

[26] Vezi Fonseca, *Deixis*, p. 442.

[27] Bak, *La conception*, p. 11

[28] Vezi Cruse, *Meaning*, p. 324-325; Alic, *Linguistique*, p. 21.

[29] Vezi Alic, *Linguistique*, p. 23 (anterior, la p. 22, se face trimitere la distincţia operată de Georges Kleiber între *deictice opace* şi *deictice transparente*).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ALIC, LILIANA, *Linguistique textuelle*, Braşov, Universitatea „Transilvania", 1998 [Alic, *Linguistique*]

BAK, MARIA, *La conception de l'énonciation dans la linguistique contemporaine*, în «*Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi*», XXXVI, secţiunea IIIe, Lingvistică, 1990, p. 5-13 [Bak, *La conception*]

BENVENISTE, ÉMILE, *Problèmes de linguistique générale*, I, Gallimard, 1966 [Benveniste, *Problèmes*]

CRUSE, ALAN, *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*, New York, Oxford University Press, 2000 [Cruse, *Meaning*]

CRYSTAL, DAVID, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Basil Blackwell şi André Deutsch, 1987 [Crystal, *A Dictionary*]

DIMITRESCU, FLORICA, *Deixis şi persoană*, în „*Studii şi cercetări lingvistice*", X, nr. 3, 1959, p. 487-491 [Dimitrescu, *Deixis*]

DINCĂ, DORINA, *„Deixis", percepere şi semnificaţie*, în „*Orizont*",Serie nouă, XXIX, nr. 12, 1959, p. 3 [Dincă, *Deixis*]

DRAGOŞ, ELENA, *Introducere în pragmatică*, Cluj, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2000 [Dragoş, *Introducere*]

DUBOIS, JEAN; GIACOMO, MATHÉE; GUESPIN, LOUIS; MARCELLESI, CHRISTIANE; MARCELLESI, JEAN-BAPTISTE; MÉVEL, JEAN-PIERRE, *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Larousse, 1994 [Dubois e.a., *Dictionnaire*]

DUCROT, OSWALD; SCHAEFFER, JEAN-MARIE, *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*, Bucureşti, Editura Babel, 1996 [Ducrot-Schaeffer, *Noul*]

FILLMORE, CHARLES J., *Lectures on Deixis*, CSLI Publication, Center for the Study of Language and Information Stanford, California, 1997 [Fillmore, *Lectures*]

FONSECA, FERNANDA IRENE, *Gramática e Pragmática. Estudos de Linguistica Gerale de Linguística Aplicada ao Ensino do Português*, Porto Editora, 1994, p. 59-73 (1983), p. 87-103 (1990) [Fonseca, *Gramática*]

FONSECA, FERNANDA IRENE, *Deixis e pragmática linguística*, în *Introdução à Linguística Geral e Portuguesa* (colect.), Porto Editora, 1994, p. 437-445 [Fonseca, *Deixis*]

HUPET, MICHEL, *La Pragmatique*, în Jean-Luc Nespoulous, *Tendances actuelles en linguistique générale*, Neuchâtel-Paris, Delachaux et Niestlé,1993, p. 145-172 [Hupet, *La Pragmatique*]

IONESCU-RUXĂNDOIU, LILIANA, *Conversaţia: structuri şi strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite,* Bucureşti, Editura All, 1995 [Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversaţia*]

JAKOBSON, ROMAN, *Essais de linguistique générale*, tradus din engleză şi prefaţat de Nicolas Ruwet, Paris, Les Éditions de Minuit, 1963, p. 176-196 [Jakobson, *Essais*]

JAKOBSON, ROMAN, *Les embrayeurs, les catégories verbales et le verbe russe*, în Vlad Alexandrescu, *Pragmatique et Théorie de l'énonciation. Choix de textes*, Bucureşti, Editura Universităţii, 2001, p. 211-215 [Jakobson, *Les embrayeurs*]

KERBRAT-ORECCHIONI, CATHERINE, *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, IIe édition, Paris, Armand Colin Éditeur,1980 [Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation*]

KERBRAT-ORECCHIONI, CATHERINE, *Les interactions verbales*, II, Paris, Armand Colin Éditeur, 1992 [Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions*]

KLEIBER, GEORGES, *Anaphores et pronoms*, Duculot, Champs linguistiques, 1994 [Kleiber, *Anaphores*]

LYONS, JOHN, *Introducere în lingvistica teoretică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1995, p. 309-316 [Lyons, *Introducere*]

MANOLIU MANEA,MARIA, *Substitute şi economizatori (Încercare de definire în termenii teoriei coduri-lor)*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. V, Bucureşti, Editura Academiei, 1967, p. 40-47 [Manoliu-Manea, *Substitute*]

MOESCHLER, JACQUES; REBOUL, ANNE, (Luscher, Jean-Marc; Jayez, Jacques), *Dicţionar enciclopedic de pragmatică*, Coord. traducerii: Carmen Vlad, Liana Pop, Cluj, Editura Echinox, 1999 [Moeschler-Re-boul, *Dicţionar*]

MOUNIN, GEORGES, *Dictionnaire de la linguistique*, P. U. F., 1993 [Mounin, *Dictionnaire*]

REICHENBACH, HANS, *Token-reflexive words*, în Vlad Alexandrescu, *Pragmatique et Théorie de l'énonciation. Choix de textes*, Bucureşti, Editura Universităţii, 2001, p. 239-242 [Reichenbach, *Token*]

RUSSELL, BERTRAND, *An inquiry into meaning and thruth*, cap. 7 (*Egocentric Particulars*), Penguin Books, 1973, p. 102-108 [Russell, *An inquiry*]

SLAMA-CAZACU, TATIANA, *Structura dialogului: despre „sintaxa" dialogată*, în *„Studii şi cercetări lingvistice"*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982, p. 211-224 [Slama-Cazacu, *Structura*]

VASILIU, EMANUEL, *Name and Deixis*, în *„Revue roumaine de linguistique"*, XXXVIII, 1-3, Bucarest, 1993, p. 281 [Vasiliu, *Name*]

I. IZVOARE

Noul atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina. Texte dialectale, vol. I, Partea I, Culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, Iaşi, Editura Academiei Române, 1993, p. 1-50 [*Moldova.Bucovina I*]

Noul atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina. Texte dialectale, vol. I, Partea a II-a, Culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, Iaşi, Editura Academiei Române, 1995, p. 1-100.[*Moldova. Bucovina II*]

Texte dialectale. Muntenia. I, Sub conducerea lui Boris Cazacu (de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe), Bucureşti, Editura Academiei, 1973, p. 1-50 [*Muntenia I*]

Texte dialectale. Muntenia. II, Publicate sub redacţia lui Boris Cazacu (de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană şi Magdalena Vulpe), Bucureşti, Editura Academiei, 1975, p. 1-50 [*Muntenia II*]

Klaus Bochmann, Vasile Dumbravă (Ed.), *Limba română vorbită în Moldova istorică. Texte* (vol.II), Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2000 [*Moldova istorică*]

Cornelia Cohuţ, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porţile de Fier". I. Texte. Sintaxă*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973, p. 1-50 [*Porţile de Fier*]

TRADITION ET INNOVATION DANS L'ÉTUDE DES DÉICTIQUES DU ROUMAIN

Résumé

Les *déictiques* ne représentent pas une réalité nouvelle dans la langue, mais les perspectives de leur présentation dans la littérature de spécialité sont différentes. C'est pourquoi le problème du rapport entre la **tradition** et l'**innovation** est associé à l'étude des *déictiques* (non pas aux *déictiques* proprement-dits, comme signes).

Ayant comme prémise de notre démarche la relation de **complémentarité** entre la **tradition** et l'**innovation**, on a présenté les trois éléments essentiels, à notre avis, pour l'étude des *déictiques*, en général, et des *déictiques* du roumain (parlé actuel), en particulier: le **concept**, la **terminologie** et la **typologie** des **déictiques**.

On a systématisé, dans cette présentation, le matériel linguistique excerpté (dans cette étape de la recherche) de certains textes – éléments de *langue roumaine parlée actuelle* – , en le rapportant au concept de *déictique* (dans notre acception), sans ignorer le fondement théorique des *déictiques* (illustré par la littérature de spécialité).

Les *déictiques*, vus – *vs* les autres théories de la littérature de spécialité – comme des éléments qui renvoient, par leur «sens intégratif», à la *situation de communication* (avec ses deux côtés: extralinguistique et/ou linguistique), ayant, en même temps, la capacité de *désambiguïser* le message (comme tout ou dans ses parties), ont été classifiés par rapport au type de référence, à l'élément du contexte et/ou du cotexte visé et au niveau verbal/extraverbal de la communication.

Les distinctions les plus importantes opérées dans cette analyse sont entre les *déictiques proprement-dits/relationnels/cotextuels* (*anaphoriques/cataphoriques*)/*mixtes* et entre les *déictiques verbaux suffisants/insuffisants* („doublés" soit par des éléments verbaux, soit par des éléments extraverbaux, soit par des éléments verbaux et extraverbaux).

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN INTERPRETAREA APOZIȚIEI

RALUCA IONESCU
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" București

Apoziția a cunoscut în literatura de specialitate mai multe abordări, după cum relația dintre termenii sintagmei a fost interpretată ca fiind de natură sintactică, semantică sau pragmatică. În articolul de față, propunem o trecere în revistă a perspectivelor din care a fost tratată această construcție, tradiționale sau moderne și, mai ales, o prezentare a unor studii actuale din lingvistica străină, franceză și engleză, care impun și pentru limba română o nouă interpretare a apoziției.

1. Pespective de abordare a apoziției în lingvistica românească

1.1. Pespectiva sintactică

În majoritatea abordărilor tradiționale, apoziția este considerată o unitate sintactică și, potrivit celor două raporturi sintactice dintr-un enunț, este apropiată de subordonare, respectiv de coordonare.

1.1.1. Apoziția ca tip de subordonare

Între cei doi termeni ai sintagmei apozitive se consideră că există o relație de dependență unilaterală; termenul în apoziție intră în relație cu un enunț numai prin intermediul bazei de care depinde. Apoziția este, așadar, atribut substantival în cazul Nominativ, indiferent de cazul termenului determinat sau acordat în caz cu acesta (GLR, II, 1966: 128).

1.1.2. Apoziția ca tip de coordonare

Identitatea sintactică a termenilor, distribuția identică, posibilitatea intervertirii lor sau posibilitatea inserării unei conjuncții coordonatoare sunt argumente care apropie construcțiile apozitive de cele coordonate (Coteanu, 1960).

1.1.3. Apoziția ca tip special de relație sintactică

Termenii relației apozitive, o relație de nondependență, desemnează același referent, realizând o echivalență referențial-sintactică (Valeria Guțu Romalo, 1973: 41-45). Și P. Diaconescu (1970: 274) definește apoziția ca un tip de reluare; fiind o reluare a bazei, apoziția nu intră în raporturi sintactice propriu-zise de subordonare sau coordonare cu aceasta.

1.2. Perspectiva semantică

Admițând natura non-sintactică a raportului dintre termenii unei sintagme apozitive, susținătorii perspectivei semantice teoretizează independența constituenților.

Aceştia apar într-un raport negramatical, non-sintactic, argumentat printre altele, la nivelul expresiei, de poziţia parantetică în care apare apoziţia. Ea nu este actant, nu este funcţie (subordonată), ci duplicatul termenului prim şi al funcţiei acestuia.

Orice enunţ presupune un proces de ordonare a cuvintelor realizat prin două relaţii: adordonarea (unităţile se distribuie în structuri lineare) şi subordonarea (unităţile se integrează în structuri ierarhice) – I. Diaconescu (1986: 127-205). Termenul de adordonare îşi găseşte un corespondent în conceptul de non-dependenţă, teoretizat de Guţu-Romalo (1973), reunind coordonarea şi apoziţionarea. Deşi forme ale aceloraşi legături asintagmatice şi afuncţionale, aceste două relaţii sunt foarte diferite: apoziţionarea reuneşte unităţi identice, din punct de vedere referenţial, în timp ce coordonarea reuneşte unităţi diferite. În funcţie de conţinutul său şi de mijloacele de expresie, apoziţionarea poate fi realizată prin apoziţie, reluare sau repetiţie.

1.3. Perspectiva pragmatică

Perspectiva interpretativă revine, însă, din ce în ce mai frecvent, în câmpul cercetărilor privind apoziţia. Ea este considerată un tip de relaţie contextuală, care implică planul extralingvistic, termenii sintagmei întâlnindu-se prin comunitatea referentului (Irimia 2000: 510).

În cercetările recente, apoziţia începe, aşadar, să fie considerată ca un fapt eminamente discursiv. Pentru a-i determina rolul este imposibil de conceput exclusivitatea perspectivei frastice; utilizarea ei variază considerabil de la un tip de discurs la altul, în funcţie de locutor.

2. Perspective noi de abordare a apoziţiei în lingvistica străină

2.1. Lingvistica franceză (Neveu, Forsgren, Wilmet, Picabia, Noailly: 2000)

2.1.1. În cercetările actuale, sunt reconsiderate criteriile tradiţionale şi se restrânge câmpul sintagmelor apozitive la cele adnominale. Noua perspectivă presupune şi o definiţie distinctă, după cum urmează:

- Apoziţia este un tip de relaţie predicativă.

a) externă (un argument poate primi calitate predicativă şi în exteriorul sintagmelor nominale);
b) secundă (apoziţia este element subordonat predicaţiei primare);
c) non-focalizantă (structurile apozitive sunt neemfatizate, neintegrate sintactic);

- Apoziţia este o propoziţie relativă apozitivă redusă.

- apoziţia este un tip de predicaţie atributivă (provine dintr-o relativă, prin reducerea copulei şi a relatorului nominal);

- Apoziţia este un act discursiv.

- codifică atitudinea locutorului faţă de propriul mesaj;
- este un act de limbaj, o strategie discursivă care comandă selecţia lexico-semantică;

2.1.2. Trăsături sintactico-semantice

Sintagma apozitivă este o expresie denominativă disjunctă, formată dintr-un suport autonom, din punct de vedere sintactic şi semantic, şi un aport, termenul descriptiv, detaşat nonrestrictiv.

Aportul, termenul apozat, prezintă următoarele caracteristici: funcţionează într-un grup endocentric, este un determinant suprimabil, nonrestrictiv (complinire exterioară bazei), un termen descriptiv detaşat, reprezentând o predicaţie cu incidenţă nominală şi provenind dintr-o relativă redusă.

2.1.3. "False apoziţii": *elevul X*

În cercetările mai recente din lingvistica franceză, sunt excluse apoziţiile neizolate, „închise"; ele presupun un prim termen plin referenţial şi un al doilea, care restrânge sfera acestuia; prin urmare, acestea reprezintă un alt tip de construcţii decât acelea apozitive tipice.

2.2. Lingvistica engleză (Huddleston & Pullum: 2002)

2.2.1. Definiţia apoziţiei este, în cercetările pe care le-am avut în vedere, mai largă decât cea din lingvistica franceză şi, întrucâtva, mai apropiată de cea clasică românească. Construcţiile apozitive sunt repartizate în două clase, foarte diferite ca statut semantic şi sintactic:

a) apoziţii integrate – în care aportul are statutul de modificator (corespondentul apoziţiilor neizolate, „închise" din studiile franţuzeşti)

Din punct de vedere semantic, acestea pot fi:

- restrictive (unul dintre termeni restrânge denotaţia celuilalt, serveşte la identificarea semantică a obiectului) - *opera Carmen, anul 1850*

- nonrestrictive – *Acesta este soţul meu George.* (numele propriu nu restrânge denotaţia primului termen, ca în exemplul anterior; nu există mai mulţi soţi, construcţia aduce numai informaţia că persoana respectivă este soţul meu şi că numele lui este George)

b) apoziţii suplimentare – în care aportul are statutul de supliment

Nefiind integrate în structura sintactică, suplimentele sunt semantic nonrestrictive.

După poziţia unităţilor, pot fi:

- interpolate (dacă se localizează în interiorul propoziţiei)
- adăugate (dacă se inserează la sfârşitul enunţului)

2.2.2. Particularităţi morfosintactice:

- apoziţia nu este un constituent sintactic;
- sintagma apozitivă este o construcţie de doi termeni dintre care unul este suplimentul, iar celălalt ancora sau gazda;
- suplimentele pot avea indicatori care să clarifice natura relaţiei lor semantice cu ancora (construcţii sindetice şi asindetice).

3. Concluzii şi interpretări

Din punctul nostru de vedere, analizele anterior prezentate sunt relevante pentru că surprind foarte clar diferenţele de statut sintactic şi semantic dintre elementele unei sintagme apozitive. Propunem, în cele ce urmează, o descriere a acesteia (definiţie, tipuri şi caracteristici).

3.1. Definiţie.

a) Apoziţia este un tip particular **de predicaţie:**

- externă (realizându-se ca o complinire a GN, ca o adjoncţie exterioară la semnificaţia bazei):

***Ionel, prietenul meu**, a plecat foarte repede.*

***Tânăra, revelaţia serii**, îşi facuse apariţia.*

- secundă (legată, în măsura în care este asertată, de predicaţia primă, reprezentată de verb şi realizată explicit).

***Copilul, un neastâmpărat**, a stricat aparatul de radio.*

Copilul este un neastâmpărat şi a stricat aparatul de radio.

Predicaţia apozitivă este un argument în raport cu o concluzie subînţeleasă (se asertează identitatea dintre GN referenţial "copilul" şi GN cu nucleu adjectival, "un neastâmpărat").

b) Apoziţia este o relativă apozitivă redusă

*Am cunoscut o fată **care este** o tânără drăguţă.*

*Am cunoscut **o fată, o tânără drăguţă.***

*El este profesorul **care se numeşte** Popescu.*

*El este **profesorul Popescu.***

La baza unităţilor apoziţionale stă o propoziţie subordonată, ceea ce face ca apoziţia să se menţină într-o poziţie „dependentă" sub raport semantic, faţă de antecedent. Ca expresie a acestei „dependenţe", apoziţia poate fi intregrată într-o structură în cadrul căreia îi revine funcţia de nume predicativ.

***Ionel, prietenul meu**, a plecat la munte.*

*Ionel **este prietenul** meu / Ionel a plecat la munte.*

În virtutea acestei posibilităţi, apoziţia este considerată o predicaţie periferică, rezultată prin reducerea propoziţiei atributive copulative.

Distincţia dintre polul atributiv şi polul referenţial ai sintagmei apozitive nu se face în funcţie de topică. Este definitorie greutatea referenţială generată în fiecare dintre elemente, funcţia respectivă a celor doi determinanţi fiind fixată de rangul pe care îl ocupă fiecare în ierarhia referenţială şi anaforică a sistemului lingvistic. Doar dacă cele două GN sunt construite simetric, nu se mai pot distinge termenii sintagmei apozitive:

***Prietena mea, (adică) vecina ta**, trebuie să ajungă.*

***Prietena mea care este vecina ta** trebuie să ajungă.*

***Vecina ta care este prietena mea**, trebuie să ajungă.*

c) Sintagma apoziţiei este binominală, formată dintr-un **suport** (sau ancoră sau gazdă pentru termenul care acceptă complinirea semantică) şi **aport** (sau supliment pentru termenul apozat).

3.2. Trăsături sintactico-semantice

Diferenţele sintactico-semantice dintre cele două elemente ale sintagmelor apozitive sunt numeroase. Dintre acestea, le-am reţinut pe următoarele:

3.2.1. Suportul (gazda, ancora)

a) este autonom, din punct de vedere sintactic;

***Dan**, un prieten al Mariei, a reuşit să ne ajute.*

***el**, Mircea; **el**, bătrânul; **eu**, unul;*

***Profesorul** Popescu a apărut.*

b) poate primi determinanţi:

*Puiul, **un ghemotoc de puf galben**., **îi cucerise pe toţi ai casei.***

*Anul (de graţie) **1821…***

În planul informațional, admite o expansiune de natură semantică nonrestrictivă (care să nu restrângă validitatea predicației primare);

c) ocupă o poziție referențială în enunț;

Tânărul critic, însoțitorul său, era foarte neliniștit.

Tânărul critic era neliniştit.

d) la nivel pragmatic, presupune, din partea receptorului mesajului, intuiția unui scenariu interpretativ, contextual.

3.2.2. Aportul (suplimentul)

Aportul poate avea rolul de: supliment (3.3.1.) sau modificator (3.3.2.). În cele ce urmează, vom descrie comportamentul gramatical al acestor unități, ele reprezentând două tipuri de apoziții diferite, aşa cum o demonstrează tipologia, aspectul referențial, problemele legate de acordul elementelor constitutive ale sintagmelor, topica, considerațiile de natură semantică, problemele de punctuație sau prozodie.

3. 3. Tipuri de apoziții: suplimentare şi integrate

3.3.1. Apozițiile suplimentare (sintagmele în care aportul are statutul de supliment, termen semantic nonrestrictiv).

a) tipuri:

- nominală - Nominativ: *El a juns* ***om mare, ministru.***
  - Genitiv: *Avea aerul* ***unui intelectual, mai degrabă al unui medic.***
  - Dativ: ***Lui, profesorului****, îi datora totul.*
  - Acuzativ: *A dat* ***de ea, de fată.***
  - Vocativ: ***Frate, sprijinul meu****, unde mergi?*

- pronominală – *Scumpa mea Zoe,* ***venerabilul, (adică eu)*** *merge diseară la întrunire (întrunirea de alaltăieri seara).* ***Eu (adică tu)*** *trebuie să stau acasă..Nu mă aştepta, prin urmare, şi vino tu (adică nevastă-mea, Joițica)* ***la cocoşelul tău (adică tu)*** *care te adoră* (Caragiale).

- adjectivală – ***Mână-spartă, adică risipitor****, aşa îl ştiau toți.*

- numeral – *Au lipsit* ***copii, aproape treizeci.***

- verbală – ***Consecvența, adică a persevera****, aceasta este marea lui calitate.*

- adverbială – *Vine* ***la noi, aici****, în fiecare săptămână.*

- interjecțională – *A rostit un singur* ***cuvânt: ura!***

b) aspectul referențial: aportul constituie o "celulă referențială şi informațională" alături de suport.

Fratele său, tânărul mai înalt*, era mai îngrijorat.*

Pentru a exista coreferință, în sensul strict al termenului, trebuie să ținem cont de distincția lui Milner între referința actuală şi cea virtuală. Suportul are o referință actuală, definită prin relația dintre secvența lingvistică şi segmentul de realitate, de unde capacitatea sa de desemnare. Însă aportul are o referință virtuală, definită prin proprietăți lexicale. O analiză în manieră tradițională, care se sprijină pe autonomia referențială a fiecăruia dintre constituenți, dar care ignoră virtualitatea acestei referințe, conduce la acceptarea tezei permutabilității semantice între segmentul detaşat şi suport (adică aceea a unei echivalențe între conținuturi):

Paul, şeful de grupă*, a plecat.*

Şeful de grupă, Paul*, a plecat.*

Permutabilitatea evocată (cu un schimb de funcţii gramaticale între constituenţi) este, în plus, incompatibilă cu analiza detaşărilor apozitive în termeni de predicaţie secundă (Neveu, 2000: 108). Predicaţia secundă marchează, în mod necesar, ideea unei ordini predicative care aici este intervertită. Această permutabilitate semantică a constituenţilor apozitivi nu poate apărea decât în cadrul unei descrieri lingvistice din afara contextului. Ea este "falsificată" de structura informaţională a enunţului, care organizează grupurile sintactice şi structurile argumentale periferice.

Coreferenţialitatea celor doi termeni apare numai la nivelul discursului.

c) Acordul dintre aport şi suport este facultativ:

*S-a adresat **Mariei, colega sa.***

*S-a adresat **Mariei, colegei sale.***

*A ajuns **la Veneţia, oraşul mării.***

*A ajuns **la Veneţia, în oraşul mării.***

d) Topica celor doi termeni poate fi intervertită, dar fără alterări semantice sau schimbări de roluri sintactice:

***Instalator eficient,** Paul a reparat chiuveta.*

*Paul, **instalator eficient,** a reparat chiuveta.*

e) Aportul este un termen descriptiv detaşat; acesta nu poate modifica vericondiţionalitatea predicaţiei primare, nu o poate nega sau aserta ca falsă sau adevărată, ocupând, prin urmare, o poziţie periferică în structura argumentală a enunţului.

f) Apoziţia suplimentară este marcată la nivel lexico-semantic prin apozeme adverbiale, propoziţionale sau frastice (Diaconescu, 1986).

- Apozeme adverbiale:

- argumentative: *bunăoară, ca de exemplu, precum;*

***Păsările răpitoare, bunăoară uliul, vulturul,** au văzul foarte dezvoltat.*

- metalingvistice: *cu alte cuvinte, altfel spus, mai bine zis, mai exact;*

***Neparticiparea ta, mai bine zis absenţa nemotivată,** l-a supărat.*

- de specificare: *de obicei, de regulă, în general, în particular, în realitate, de fapt, în speţă, în fond, mai ales, mai cu seamă, mai exact, mai precis, îndeosebi, în special;*

***Elevii, mai ales cei mici,** au fost entuziasmaţi.*

- explicative : *respectiv, anume, adică, sau;*

***Acidul acetic sau oţetul** intră în compusul chimic.*

***Copiii, adică vecinii şi colegii săi,** se grăbeau spre ieşire.*

*Avea **o fată, anume Maria.***

- modalizatoare: *poate, probabil, cu siguranţă, în mod sigur, desigur, probabil;* (se susţine aşadar, caracterul de predicat logic al apoziţiei):

***Unul dintre noi, poate tu, poate eu,** nu are dreptate.*

***Un coleg, probabil un student mai bun,** l-a depăşit.*

- Apozemele propoziţionale: *aş zice, cum se zice, s-ar putea spune;*

***Sentimentul de disponibilitate şi chinuitoare hotărâre, s-ar putea spune de nedeterminare,** rămase acelaşi.* (Ivasiuc)

- Apozemele frastice;

***Fuga de la faţa locului, s-ar fi cuvenit să zic laşitatea,** nu este de iertat.*

*A redactat **o lucrare slabă, o capodoperă că să zic aşa.***

Apoziția suplimentară este marcată şi la nivel prozodic (prin pauză, accent şi intonație) sau textual (prin virgulă (,), două puncte (:), semnele citării (" „), parantezele rotunde ( ), liniuțe de pauză (- ...-), punctele de suspensie (...) semnul egal (=):

Pe băiat, pe Ionel, l-au dus la țară.

***Tot satul: oameni, copii, câini,** se strânsese.*

***Azotatul de argint, respectiv "piatra iadului"** este un compus chimic.*

*Nu avea în vedere **nația (Dacia, România),** ci numai creația în sine* (Călinescu).

3.3.2. Apozițiile integrate (sintagmele în care aportul are statutul de modificator (apoziții neizolate, închise) şi este restrictiv semantic, restrânge denotația celuilalt, serveşte la identificarea semantică a obiectului.

a) tipuri:

- *bunicul Manole, unchiul Vasile, mătuşa Mărioara;*
- *domnul Popescu, tanti Maria, conu' Iancu;*
- *doctorul Popescu, inspectorul Neamțu, poetul Coşbuc;*
- *continentul Europa, județul Vîlcea, lacul Amara;*
- *Editura Univers, Universitatea Craiova;*
- *poemul Luceafărul, romanul Răscoala;*
- *secolul douăzeci, anul 1821, modul indicativ, punctul P.*

b) aspectul referențial: primul termen este generic, cu sferă noțională largă, iar cel de-al doilea este individualizat la maximum, cu sfera restrânsă până la unicat. Aportul nu mai este, prin urmare coreferent cu suportul. De asemenea, aportul nu mai are statutul unei compliniri facultative.

***Poemul "Luceafărul"** este reprezentativ pentru poezia românească.*

***Poemul** este reprezentativ pentru poezia românească.*

c) Se constată invariabilitatea modificatorului (termenul respectiv nu stă sub semnul regimului cazual, impus de termenul prim, ci cade sub incidența unui „casus generalis", „non- casus"). Marcarea aportului presupune transformarea apoziției integrată în apoziție suplimentară:

I-am spus doctorului Popescu să vină.

I-am spus doctorului, lui Popescu, să vină.

d) Schimbarea topicii aportului atrage şi ea schimbarea calității apoziției, din integrată în suplimentară:

***Profesorul Popescu** a apărut* (integrată).

***Popescu, profesorul,** a apărut* (suplimentară).

e) Din punct de vedere semantic, între cei doi termeni ai sintagmei apare o relație de incluziune: *luna mai, vocala a, cifra trei.*

f) Apozițiile integrate nu pot fi însoțite de apozeme: **modul adică indicativ, *anul bunăoară 1821.*

Cele două tipuri de apoziție se deosebesc şi la nivel intonațional sau grafic; cele integrate nu pot fi niciodată marcate prin virgule, linii de pauze, pierd statutul de construcții parantetice de care se bucură apozițiile suplimentare.

Considerăm, aşadar, că cele două tipuri de apoziții reprezintă construcții diferite şi că ar fi mai oportună tratarea lor separată, aşa cum o demonstrează argumentele de natură

semantică şi gramaticală deopotrivă. De asemenea, se poate observa că relaţia apozitivă nu este în exclusivitate o relaţie sintactică şi, prin urmare, nu ar trebui analizată ca un raport între cuvinte, similar cu subordonarea sau coordonarea. Relaţia apozitivă este, mai degrabă, un tip de raport semantic care se stabileşte între cel puţin două unităţi, un tip de parafrază, de construcţie parantetică, subsumat incidenţei.

3.4. Componenţa structurilor apozitive

Topica liberă a unităţilor, posibilitatea de a primi determinanţi, varietatea lexicală şi virtualităţile semantice bogate actualizate în context sunt trăsături care permit ordonarea elementelor apozitive în funcţie de criterii diferite.

3.4.1. Definirea sintagmei apozitive ca expresie denominativă disjunctă adnominală a impus extinderea tipului de construcţie cu două GN juxtapuse. După gradul de complexitate a acestei structuri, se pot descrie mai multe tipuri:

a- apoziţia dezvoltată – ***Prietenul ei, un tânăr student la medicină,*** *în anul al treilea, o însoţea.*

Ambii termeni au determinanţi, devenind ei înşişi centre de G(rupuri) N(ominale). Suportul este, de fapt, explicat printr-o structură dezvoltată, parafrazat sau specificat.

b- apoziţia multiplă – ***Întreaga familie: mama, tata şi cei doi copii*** *priveau neliniştiţi.*

Suportul este descris ca un întreg în unităţi componente, autonome, eterogene, legate între ele printr-un raport de coordonare. Acest tip de apoziţie a mai fost numit şi „analitică" (Irimia, 2001: 515).

c- apoziţia complexă – *Vedeta despre care se vorbea atâta era* ***vecina lui, adică prietena mamei, Elena.***

În cadrul acestei structuri, aportul generează el însuşi o apoziţie. Construcţia se mai numeşte şi apoziţie înlănţuită.

Se poate stabili, prin urmare, o formulă generală care codifică relaţia apoziţiei cu predicaţia: (Det) N1, (Det) N2, ca abreviere a [(Det) N1, şi acest N1 este (Det) N2].

3.4.2. Distingem mai multe tipuri de apoziţii şi după relaţia semantică dintre componentele sintagmei apozitive (Quirk *et alii*, 1972: 623).

a- relaţia de echivalenţă

Relaţia semantică de echivalenţă presupune patru tipuri apozitive: denominativă, de identificare, de desemnare şi de reformulare.

Apoziţia denominativă se întemeiază pe un raport de sinonimie lingvistică sau apelare propriu-zisă. Ambele componente sunt definite, al doilea fiind adesea un nume propriu:

Prietenul meu cel mai bun, Petre, *era de faţă.*

Apoziţia de identificare relevă identitatea realităţii extralingvistice, exprimată de suport, al cărui conţinut semantic este, cel mai adesea, nedeterminat:

Ne-am obişnuit ***cu ele, cu aparatele cele noi.***

Desemnarea este inversul relaţiei de identificare; aportul este mai puţin specific decât suportul pe care îl modifică sau realizează o prezentare a realităţii exprimate lexical anterior:

Radu, masivul, *nu mai apăruse pe teren de ceva vreme.*

Apoziţia de reformulare presupune o reinterpretare lexicală a suportului:

Ori termină prima, ori nu termină deloc, asta *era tot ce putea spune.*

În afara reluărilor prin relativul compus *ceea ce* sau prin demonstrativul cu valoare neutră *asta*, apoziţiile de reformulare admit şi alte tipuri de apozeme: *sau, mai simplu, cu alte cuvinte, altfel spus, cum i se mai spune, (supra)numit* etc.

b - relaţia de apartenenţă

Relaţia semantică de apartenenţă presupune două tipuri apozitive: de exemplificare şi de particularizare.

În cazul exemplificării, aportul apare ca un exemplu al suportului, sau al referinţei acestuia:

Să vină câţiva ***elevi, de exemplu Elena şi Radu, Magda şi cine mai vrea.***

Mai multe persoane, inclusiv sora mea, *fuseseră defavorizate.*

Am mai multe ***scuze, să zicem că nu eram pregătită suficient.***

Particularizarea presupune, spre deosebire de exemplificare, selecţia unor detalii semnificative, presupuse de suport:

Vrem să invităm mai mulţi ***prieteni, în mod special pe Radu şi pe Elena.***

Apoziţia este, aşadar, o categorie de unităţi diverse, din punct de vedere lexical, sintactic şi semantic, dispuse diferit în funcţie de criteriile menţionate şi susceptibile de a primi noi valori în funcţie de intenţia locutorului, de atitudinea acestuia faţă de mesajul transmis. De asemenea, această perspectivă asupra apoziţiei infirmă teoria tradiţională, conform căreia apoziţia (aportul) copiază forma şi semnificaţia bazei (suportul) al cărei duplicat este.

3.5. Apoziţia şi construcţiile apropiate

Eterogenitatea clasei apoziţiei este motivul pentru care o serie de construcţii adnominale cu caracteristici asemănătoare acesteia au fost interpretate greşit. Vom prezenta, în cele ce urmează, construcţiile adnominale circumstanţiale, atributive sau simple coordonări, susceptibile de a fi calificate ca apoziţii.

3.5.1. Circumstanţialele

Epuizat, *copilul a adormit.*

Copilul a adormit, ***epuizat.***

Copilul care era epuizat a adormit.

Integrarea construcţiei în clasa apoziţiilor se justifică prin mobilitatea sau posibilitatea permutării construcţiei şi funcţia predicativă, verificabilă printr-o construcţie relativă. Deplasarea ei în capul frazei demonstrează însă incidenţa adverbială sau circumstanţială şi nu actanţială (incidenţa la un actant al frazei). De asemenea, din punct de vedere semantic, se specifică o serie de împrejurări ale desfăşurării acţiunii exprimate de verb.

3.5.2 Alte tipuri de construcţii adnominale: atributul, numele predicativ

Construcţie adnominală ea însăşi, apoziţia presupune o distincţie şi în cadrul categoriei de construcţii cu incidenţă nominală. Realizabile, din punct de vedere morfologic, prin unităţi aparţinând aceloraşi clase lexico-gramaticale, atributul, atributivul (nume predicativ şi element predicativ suplimentar, Pană Dindelegan, 1999: 73) şi apoziţia se disting printr-o serie de caracteristici.

Avea un copil ***neastâmpărat.*** (atribut)

Copilul este ***neastâmpărat.*** (nume predicativ)

Copilul, ***un neastâmpărat,*** *a stricat aparatul de radio.* (apoziţie)

Cele trei unităţi se deosebesc prin tipul de predicaţie şi prin natura relaţiei sintactice pe care o au cu celelelalte elemente ale enunţului: atributul este o unitate subordonată, aflată într-o relaţie de dependenţă unilaterală, elementul predicativ suplimentar este o unitate dublu subordonată, în timp ce apoziţia este neintegrată sintactic, ea neintrând, în mod explicit, în nici o relaţie sintactică cu un alt element.

3.5.3. Construcţiile juxtapuse coordonate

Efectul interpretativ (apozitiv sau coordonat) este dublat, în cazul construcţiilor cu cel puţin doi termeni, şi de o serie de particularităţi sintactice:

Tânărul acela, prietenul ei, era de faţă.

Tânărul acela, prietenul ei erau de faţă.

Dacă două GN juxtapuse, aflate în poziţia sintactică de subiect, sunt fiecare la singular, avem de-a face cu o apoziţie, când acordul cu predicatul se face la singular. Dacă cele două GN juxtapuse propun o interpretare sociativă de subiect multiplu, aşa cum demonstrează şi absenţa virgulei după cel de-al doilea determinant, acordul se face la plural, iar interpretarea apozitivă este exclusă.

Analiza de faţă se vrea, aşadar, un microstudiu monografic asupra apoziţiei adnominale, în măsura în care am încercat să surprindem, mai întâi, modalităţile anterioare de abordare a acesteia, pentru ca, apoi, în urma unei reevaluări a acestora să propunem o perspectivă diferită, modernă. De asemenea, delimitările şi taxinomiile propuse au urmărit o oarecare fixare a graniţelor clasei, destul de eterogenă ea însăşi pentru ca să capteze şi alte construcţii diferite. Controversele generate în literatura de specialitate subliniază, însă, complexitatea comportamentului semantic şi gramatical al apoziţiei, ceea ce creează premisele unor analize ulterioare.

BIBLIOGRAFIE

COMBETTES, BERNARD, *L'apposition comme unité textuelle et constituant phrastique: approche diachronique,* în "Langue française", 2000, nr. 125, pp. 90-105;

COTEANU, ION, *În legătură cu subordonatele explicative,* în LR, IX, 1960, nr.1, pp. 27-33;

DIACONESCU, ION, *Probleme de sintaxa limbii române actuale,* Universitatea din Bucureşti, 1986;

DIACONESCU, PAULA, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc,* Bucureşti, Editura Academiei, 1970;

FORSGREN, MATS, *Apposition, attribut, épithète; même combat prédicatif?,* în „Langue française", 2000, nr. 125, pp. 30-45;

GLR, II, 1966, *Gramatica limbii române,* ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1966;

GUŢU-ROMALO, VALERIA, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973;

HODIŞ, VIOREL, *Apoziţia şi propoziţia apozitivă,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1990;

HUDDLESTON, RODNEY, PULLUM, GEOFFREY, *The Cambridge Grammar of the English Language,* Cambridge University Press, 2002;

IRIMIA, DUMITRU, *Gramatica limbii române,* Iaşi, Editura Polirom, 2000;

NEVEU, FRANK, *Quelle syntaxe pour l'apposition? Les types d'appariement des appositions frontales et la continuité référentielle,* în „Langue française, 2000, nr. 125, pp. 106-124;

NOAILLY, MICHELLE, *Apposition, coordination, reformulation dans les suites de deux GN juxtaposés,* în "Langue française", 2000, nr. 25, pp. 46-59;
PANĂ DINDELEGAN, GABRIELA, *Sintaxa grupului verbal,* ediţia a II-a, Braşov, Editura Aula, 1999;
PICABIA, LELIA, *Appositions nominales et déterminant zéro: le cas des appositions frontales,* în "Langue française", 2000, nr. 125, pp. 71-89;
QUIRK, R., GREENBAUM, S., LEECH, G., SVARTVIK, J., *A Grammar of Contemporary English,* Longman, London, 1972;

TRADITION ET INNOVATION DANS L`INTERPRÉTATION DE L`APPOSITION

(***Résumé***)

L`article a pour objet le passage en revue des études concernant l`apposition à travers plusieurs perspectives: l`apposition comme position syntaxique, comme unité sémantique et pragmatique. En ce qui concerne le roumain, nous sommes d'avis que les résultats des analyses plus récentes, portant notamment sur le français et sur l'anglais, offrent le cadre d'une nouvelle approche théorique et permet également une meilleure systématisation des structures syntaxiques représentées par l'apposition.

INTERPRETAREA NUMELOR PROPRII OCURENTE ÎN ENUNȚURILE COPULATIVE
(Numele proprii și poziția sintactică de nume predicativ)

MIHAELA MIRON-FULEA
Universitatea din București

0. Construcțiile copulative în care figurează un nume propriu în poziția de nume predicativ reprezintă un obiect de reflecție polivalent, cu un nivel ridicat de complexitate, determinat nu numai de eterogenitatea lor structurală, ci și, pe de o parte, de necesitatea de a formula un inventar de criterii capabile să dizolve dificultățile legate de identificarea subiectului și numelui predicativ și, pe de altă parte, de modelele interpretative actualizate de către numele propriu. Dincolo de aspectele strict descriptive, prezența unui nume propriu în enunțuri copulative are o importanța deosebită, deoarece ea poate fi invocată ca argument deloc neglijabil în favoarea existenței unui sens al numelui propriu sau, invers, în detrimentul teoriilor pentru care numele propriu nu constituie decât o etichetă vidă de sens.

1. Criterii de identificare a subiectului și numelui predicativ

În limba română, dată fiind topica liberă a constituenților, interpretarea construcțiilor copulative prezintă un nivel mai ridicat de complexitate decât în limba franceză, de exemplu, unde topica este fixă (SVA) și unde singura problemă este cea reprezentată de identificarea subiectului și atributului logic, ca părți obligatorii ale oricărui enunț copulativ. Însă, enunțurile de identitate nu pun în joc această structură logico-semantică, recurentă doar în enunțurile predicative (denominative sau predicaționale), întrucât ambii termeni sunt subiecte logice. Pe de altă parte, premisa teoretică pe care ne-o asumăm este că toate criteriile propuse în literatura franceză de specialitate, de la criteriile sintactice ale lui Moreau până la criteriul pragmatic al accesibilității, trecând prin criteriul semnatico-referențial al gradului de forță referențială nu reprezintă altceva decât mijloace de identificare a subiectului și numelui predicativ în limba română, atât în frazele ecuative, cât și în frazele predicative. Între aceste trei criterii se stabilește o diferență în privința puterii lor de circumscriere a celor două poziții sintactice, în sensul că criteriul sintactic se va dovedi inoperabil în cazul enunțurilor de identitate, dat fiind că ambii termeni sunt subiecte logice, criteriul semantico-referențial își va demonstra aplicabilitatea în situațiile în care cei doi constituenți sunt unități lingvistice având o forță referențială diferită, iar criteriul pragmatic se va putea utiliza cu succes în toate situațiile, inclusiv în cele în care primele două criterii sunt ineficiente.

1.1. Criteriul sintactic

Pornind de la ideea că toate enunțurile copulative presupun prezența unui subiect și atribut logic, Moreau (1976) propune un criteriu sintactic de distingere a celor două unități

logico-semantice, alcătuit din 7 teste, dintre care relevate par a fi numai două: testul întrebării: *Ce / Cine este ...?*, care conduce la găsirea atributului logic şi testul frazei clivate *Este ... cel care*[1] prin intermediul căruia se delimitează subiectul logic. Evident, în frazele de identitate, primul test, deşi posibil, nu va putea surprinde atributul logic, pe de o parte, pentru că ambii termeni pot apărea în locul semnelor de suspensie şi, pe de altă parte, pentru că, fiind vorba de un verb ecuativ, el va pune în relaţie două subiecte logice. De exemplu, pentru enunţul (1):

(1) Ion Barbu este Dan Barbilian.

putem întreba atât: (a) Cine este Ion Barbu?
cât şi: (b) Cine este Dan Barbilian?

fără ca pentru atât ambele nume proprii să fie atribute logice. Al doilea test, va avea ca rezultat izolarea a două subiecte logice, despre care nu putem afirma care este subiectul şi care este numele predicativ, fără să nu recurgem la alte criterii:

(a) Este Ion Barbu cel care este Dan Barbilian.
(b) Este Dan Barbilian cel care este Ion Barbu.

Deşi ne-am aştepta ca, în frazele predicative, întrucât structura lor este de tipul subiect logic-copulativ-atribut logic, criteriul sintactic să fie eficient, lucrurile nu stau tocmai aşa, după cum rezultă dacă încercăm să-l aplicăm unui enunţ denominativ precum (2):

(2) Eu sunt Andrei
(2') a. *Sunt eu cel care sunt Andrei
b. *Este Andrei cel care sunt eu
(2") a. Cine sunt eu? (Andrei)
b. Cine este Andrei? (*eu)

sau unui enunţ predicaţional precum (3) ori (4):

(3) Ion este Ion
(3') *Este Ion cel care este Ion
(3") – Cine este Ion? (*Ion)
(4) Ion (nu) este Molière
(4') a. Este Ion cel care (nu) este Molière
b. ± Este Molière cel care (nu) este Ion
(4") a. Ce / cine (nu) este Ion? (Molière)
b. Ce / cine (nu) este Molière? (Ion)

1.2. **Criteriul forţei referenţiale**

G. Kleiber (1981) preia testele lui Moreau şi le utilizează în scopul elaborării unei ierarhii referenţiale a sintagmelor nominale, în funcţie de gradul lor de forţă identificatorie. Subiectul logic va fi reprezentat de sintagma nominală cu puterea referenţială cea mai mare, în vreme ce atributul logic va avea o forţă referenţială mai mică. Scala de referenţialitate va cuprinde, în poziţia cea mai slabă, descrierile definite (nume + articol hotărât), urmate de numele proprii, al căror grad mai ridicat de forţă identificatorie este asigurat de trăsătura de desemnator rigid, iar, în poziţiile forte, vor figura, în ordine, descrierile demonstrative (nume + adjective demonstrative) şi pronumele deictice.

Se observă că, pentru Kleiber, atunci când numele propriu este plasat în dreapta copulei, el va avea statut de subiect logic, dacă în prima poziție va fi ocurentă o descriere definită (nonanaforică și nondeictică) al cărei rol este de atribut logic. La prima vedere, nimic nu pare surprinzător. Numai că topica antepusă a atributului logic, va constrînge la interpretarea descrierii definite drept subiect gramatical, în vreme ce numele propriu postpus va fi nume predicativ (atribut) în franceză. Fără a intra în detalii care țin de descrierea enunțurilor copulative în franceză, optăm pentru aplicarea ierarhiei referențiale în vederea dezambiguizării opoziției subiect / nume predicativ în română, chiar și în situațiile în care nu avem a face cu structura subiect / atribut logic, ci cu două subiecte logice. Însă, în ultima situație, admițând că subiectul gramatical va fi reprezentat de unitatea cu puterea referențială cea mai mare, rămâne neclară – prin raportare la scala propusă de Kleiber – interpretarea unui nume propriu ocurent în contextul unui alt nume propriu, deoarece forțele lor referențiale nu pot fi altfel considerate decât egale. Or, am observat că această situație nu se întâlnește totuși decât atunci când ambele nume au același tip de utilizare (referențială sau atributivă), fiind excluse cazurile – destul de frecvente – unde numele au utilizări diferite.

Pentru a delimita cele două funcții sintactice este necesar ca, dincolo de scala de referențialitate, să se recurgă la regula conform căreia unității cu utilizare referențială îi revine funcția de subiect, iar unității utilizate atributiv – cea de nume predicativ.

Un alt punct vulnerabil al criteriului semantico-referențial propus de Kleiber rezidă în posibilitatea de a întâlni enunțuri în cadrul cărora numele propriu să aibă o putere identificatorie mai mică decât cea a unei descrieri definite, caz în care numele propriu este atribut logic, iar descrierea definită – subiect logic.

În exemplul: (5) Doamna din dreapta mea este Maria.

descrierea definită *doamna din dreapta mea* va avea o forță de identificare a referentului mai mare decât a numelui propriu *Maria*, dacă, de exemplu, enunțul este rostit de un locutor care-i arată interlocutorului său o fotografie unde apare imaginea unei femei la care trimite secvența *doamna din dreapta mea*. Același lucru este valabil și dacă, în cadrul spațial al enunțării, alocutorul poate identifica o persoană care să prezinte trăsăturile vehiculate de descrierea definită.

La fel, în enunțul: (6) Doamna despre care ți-am vorbit ieri este Maria.

pronunțat ca răspuns la întrebarea:

(7) Cine este Maria?

descrierea definită *doamna despre care ți-am vorbit ieri* are o forță referențială mai mare decât cea a numelui propriu *Maria*, întrucât interlocutorul, necunoscând legătura denominativă dintre numele propriu și purtătorul său, nu este capabil să identifice referentul numelui *Maria* în absența oricăror informații despre această persoană, în timp ce referentul descrierii definite reușește să fie reperat grație determinării numelui comun *doamnă* prin articolul hotărât anaforic *–a* și grație prezenței atributivei relative.

1.3. Criteriul accesibilității referentului

Inconvenientele care decurg din încercarea de a fundamenta opoziția subiect/ nume predicativ pe criteriul sintactic coroborat criteriului semantico-referențial pot fi evitate, dacă se recurge și la criteriul pragmatic, reprezentat de noțiunea de **accesibilitate**, înțeleasă

ca *„posibilitate a interlocutorilor de a identifica referentul sintagmei nominale în situaţia de enunţare"* (Jonasson, 1994: p.77). Forţa de identificare referenţială depinde, aşadar, nu numai de tipul de unitate lingvistică, ci, mai ales, de gradul de accesibilitate a referentului său. Cu cât o expresie va trimite la un referent reperabil prin recursul la datele contextului situaţional cu atât forţa sa referenţială va fi mai puternică şi, implicit, expresia va fi candidatul optim la rolul de subiect logic. De altfel, faptul că, în accepţia lui G. Kleiber, pronumele deictice şi sintagmele demonstrative au forţa cea mai mare îşi găseşte justificarea tocmai în calitatea lor de unităţi pentru a căror interpretare este necesar să se apeleze la situaţia de enunţare.

1.3.1. **Cunoaştere specifică / vs / cunoaştere generală**

Conceptul de accesibilitate introduce o condiţie de utilizare a elementelor referenţiale, care garantează reuşita calculului inferenţial al interlocutorului: cunoaşterea prealabilă a referentului vizat de locutor (competenţă enciclopedică), iar, în absenţa acestei cunoaşteri, posibilitatea de a repera referentul pe baza sensului instrucţional al elementelor deictice şi anaforice (saturarea semantică[2] se va realiza prin apelul la contextul extralingvistic ori lingvistic). Numele proprii, dat fiind că au un sens lexical nondescriptiv şi denominativ[3], nu permit reperarea referentului lor pornind de la trăsătura de denominaţie *a se numi / N / (x),* ci se impune cunoaşterea lanţului cauzal ce uneşte numele cu purtătorul său, în virtutea unui act prealabil de numire, fondat pe un contract performativ de tipul „eu te numesc N". Altfel spus, prezenţa unui nume propriu în discurs va presupune existenţa unei **cunoaşteri specifice** a legăturii referenţiale instaurate între el şi particularul ce urmează să fie desemnat: locutorul va selecta, din inventarul de nume proprii cunoscute, acel nume despre care ştie – în mod specific – că a fost atribuit entităţii la care intenţionează să facă referire. În absenţa acestei deprinderi asociative stabile, nimic din sfera proprietăţilor imanente ale referentului nu-l va putea orienta în procesul de selecţie, desfăşurat pe axa paradigmatică. Invers, interlocutorul nu va fi capabil să refacă legătura denominativă dintre numele propriu şi particularul desemnat, plecând numai de la nume sau numai de la referent. În primul caz, numele propriu este opac în privinţa proprietăţilor intrinseci ale referentului, singura informaţie oferită fiind trăsătura extrinsecă *a se numi / N / (x).* În al doilea caz, referentul este opac sub aspectul proprietăţii sale denominative. Opacitatea este, în ambele situaţii, o consecinţă a localizării diferite a celor două tipuri de proprietăţi: planul lumii reale sau posibile (pentru proprietăţile naturale ale referentului) / vs / planul limbajului (pentru proprietatea denominativă *se numi / N / (x),* care este o proprietate pe care referentul o dobândeşte prin limbaj, mai exact prin actul de datare socială a numelui şi nu prin interacţiunea sa cu lumea în care este ancorat)[4]. Cunoaşterea referentului din perspectiva trăsăturilor sale naturale – mai mult sau mai puţin momentane, accidentale – nu constituie o cale de acces la numele care i-a fost conferit printr-un act de denominare prealabilă. Se observă că este necesară prezenţa concomitentă a numelui propriu şi a referentului său iniţial în memoria enciclopedică sau discursivă a locutorilor pentru a se asigura reuşita unui enunţ în care este ocurent un nume propriu.

În opoziţie cu numele propriu, cunoaşterea pe care o implică un nume comun nu este specifică, particulară, ci **generală**: nu trebuie, pentru fiecare entitate a lumii, să ştim că ea a fost numită printr-un nume comun, ci este de ajuns ca, pornind de la proprietăţile

referentului, să-l introducem într-o clasă de obiecte sau alta (în funcţie de intenţiile noastre comunicative), despre care ştim că este desemnată printr-un anumit nume comun. În direcţie inversă (nume → lucruri), plecând de la sensul lexical al numelui comun – sens care ne oferă un nucleu de trăsături imanente – este suficient să delimităm categoria referenţială generală căreia i se aplică numele comun, fără să fim obligaţi să ştim că referentul vizat a fost, în prealabil, numit prin acesta.

Reţinem astfel că una dintre diferenţele fundamentale dintre numele propriu şi numele comun rezidă în faptul că, deşi ambele conţin, la nivelul limbii, o intensiune şi o extensiune, intensiunea numelui propriu cuprinde o **descriere denominativă** (*a se numi / N / (x)*) iar intensiunea numelui comun este o **descriere imanentă**, (proprietăţile considerate în comun partajate de către toţi membrii clasei referenţiale). În plan extensional, numele propriu construieşte o clasă deschisă şi virtuală care adună elemente caracterizate prin existenţa aceluiaşi / N / în cadrul trăsăturii de denominaţie *a fi numit / N / (x)*, în timp ce numele comun are un denotatum alcătuit în virtutea prezenţei unui ansamblu comun de proprietăţi pur descriptive. În plus, suntem de părere că, la origine, numele comun funcţiona ca un nume propriu, în sensul că el desemna un obiect[5] particular şi nu o clasă de obiecte.[6] Specializarea propriu / vs. / comun a apărut abia după ce numele comun a început să se aplice unei întregi clase de obiecte, alcătuite pe baza principiului asemănării (modelul condiţiilor necesare şi suficiente), numit şi principiul diferenţelor indiferente, întrucât, pentru formarea clasei, s-a trecut la anularea diferenţelor dintre elementele sale constitutive, reţinându-se exclusiv proprietăţile comune. Spre deosebire de numele comun a cărui clasă referenţială este construită înainte de actul de atribuire a numelui (limbajul este o realitate secundă), numele propriu generează o clasă inexistentă înaintea procesului de desemnare, ea fiind alcătuită abia după atribuirea sa, când se constată că există mai mulţi particulari care poartă acelaşi nume.

Dacă părăsim nivelul sistemului lingvistic pentru a ajunge la nivelul discursului (sau *parole,* în terminologia lui Saussure), vom constata că extensiunea unui nume propriu este restrânsă numai printr-o cunoaştere prealabilă – aşadar, specifică – a convenţiei care uneşte numele cu purtătorul său iniţial, pe câtă vreme extensiunea unui nume comun este limitată graţie unei cunoaşteri generale, garantate prin dobândirea competenţei lingvistice vizând apropierea numelui comun la nivelul limbii.

Revenind la noţiunea de accesibilitate a referentului unui nume propriu, putem afirma că, în situaţia în care purtătorul numelui nu este cunoscut interlocutorului nici empiric (prin experienţă), nici prin descriere[7], atunci se impune fie prezenţa unor „marcatori de accesibilitate" de tipul descrierilor definite, care să ofere interlocutorului toate informaţiile considerate pertinente pentru reperarea referentului vizat, fie prezenţa efectivă a purtătorului numelui propriu în contextul situaţional, astfel încât, printr-un gest ostensiv sau printr-un deictic, să i se indice interlocutorului care este entitatea la care se face referire prin utilizarea numelui propriu.

Aşa cum semnalează K. Jonasson (1994), selecţia (din partea locutorului) şi reperarea (de către alocutor) presupun existenţa unei competenţe enciclopedice precum şi a unei competenţe lingvistice. Ambele intervin în stabilirea gradului de accesibilitate referenţială şi, implicit, a statutului de subiect sau nume predicativ.

1.3.2. **Niveluri de accesibilitate**

Ariel (1988) stabileşte o scală de accesibilitate pe baza criteriului cognitiv al tipului de informaţie cerută de identificarea referentului. Pentru Ariel, referenţii cu cel mai înalt grad de accesibilitate sunt cei pentru a căror reperare se recurge la contextul lingvistic, la polul opus situându-se referenţii identificaţi pe baza cunoştinţelor generale, iar, pe o treaptă intermediară, apar referenţii care implică apelul la situaţia de enunţare. Primele locuri sunt astfel ocupate de referenţii prezenţi în memoria discursivă (memoria pe termen scurt) a locutorilor – context lingvistic şi context extralingvistic –, iar ultimul loc revine referenţilor aflaţi în memoria stabilă (memoria pe termen lung) – cunoştinţe generale.[8] Corelând datele cognitive şi tipurile de expresii referenţiale, se observă că unităţile anaforice (pronume, sintagme demonstrative, descrieri definite), graţie contribuţiei vecinătăţii lingvistice (antecedentului sau succedentului)[9] în stabilirea referinţei lor, prezintă cel mai ridicat nivel de accesibilitate, ele fiind urmate de unităţile deictice (pronume, sintagme demonstrative, descrieri definite), care posedă un grad mediu, pentru ca, abia apoi, să întâlnim, în ordine, numele proprii, caracterizate printr-un grad scăzut de accesibilitate şi descrierile definite (non-anaforice şi non-deictice), cărora le este rezervat cel mai mic grad de accesibilitate referenţială.

În interiorul clasei numelor proprii de persoană, Ariel distinge mai multe niveluri de accesibilitate, specifice diferitelor categorii : prenumele (nivel superior), la care credem că trebuie adăugate poreclele şi diminutivele, numele de familie (nivel mediu) şi numele proprii complete (prenume + nume de familie), nivel minim. Această ierarhie aminteşte - dacă nu chiar presupune – regulile sociolingvistice de utilizare a tuturor acestor tipuri de nume proprii.

Astfel, ocurenţa unui prenume semnalează că locutorul şi referentul iniţial al numelui propriu fie reprezintă una şi aceeaşi persoană, ca în (8):

(8) (Eu) sunt Ion[10]

fie au o identitate diferită. În ultimul caz se deschid trei posibilităţi:

- echivalenţa referenţială se stabileşte între locutor şi referentul discursiv al numelui propriu, în virtutea unui mecanism metaforic de identificare, numele având o interpretare predicativ – metaforică,

  (9) Eu sunt Romeo, iar tu eşti Julieta mea.
- echivalenţa referenţială apare între interlocutor şi referentul numelui propriu:

  (10) Tu eşti Ion?
- sau între un individ considerat drept obiect al comunicării şi referentul numelui propriu:

  (11) El este Ion.

În toate apariţiile sale, prenumele se constituie într-o strategie discursivă a politeţii **pozitive**, sugerând o egalitate de forţă sau o superioritate a locutorului prin raportare la referentul numelui propriu (în situaţia contrară, enunţul capătă accente peiorative), în orice caz o diminuare a distanţei sociale dintre cei doi.

Semnalăm şi posibilitatea în care este utilizat prenumele unui particular necunoscut locutorului, dar prezent în discursul anterior al interlocutorului. Utilizarea numelui propriu al unui referent necunoscut apare atât ca o consecinţă a încălcării maximei cantităţii de către interlocutor, preluarea numelui fiind realizată în scopul de a-l determina pe acesta să ofere informaţiile cerute de principiul cooperativ:

(12) E_1: - Maria nu a mai venit
E_2: - Cine este Maria?

cât şi ca o intenţie a locutorului de a opera o judecată de valoare asupra referentului numelui propriu, ca un corolar al descrierilor oferite de interlocutor:

(13) E_1: Maria, noua mea colegă de cameră, are o fire atât de blândă, este o fiinţă foarte atentă cu mine, plină de optimism, foarte bine crescută.

E_2: Înseamnă că prietena ta cea mai bună va fi, în curând, Maria.

În aceste situaţii conversaţionale, nu putem vorbi de existenţa unei relaţii de familiaritate între locutor şi purtătorul numelui, ierarhia de accesibilitate fiind anulată, întrucât locutorul preia forma utilizată de interlocutorul său, sugerând, în acest mod, pe de o parte, distanţa care-l separă de referent şi, pe de altă parte, înţelegerea faptului că între interlocutor şi referentul vizat există un raport de familiaritate de care el a luat act.

Dacă prenumele este un indice de familiaritate, utilizarea unui nume de familie sau a unui nume propriu complet indică, în schimb, instaurarea unei distanţe sociale între locutor şi referentul acestor expresii, care devin astfel strategii ale politeţii **negative**.

Sunt interesante însă, enunţurile în care sunt utilizate numele de familie la plural pentru a-i desemna pe membrii unei familii:

(14) – Cei de acolo sunt Vasileştii!

sau numele de familie cu formă de feminin:

(15) Doamna aceea este Vasileasca!

Se observă că, de data aceasta, avem a face cu o estompare a rolului canonic al numelui propriu de familie de marcator al politeţii negative, prin instaurarea unei relaţii sociale mai curând de familiaritate între locutor şi referent, efect produs prin apariţia desinenţei de plural sau a celei de feminin (cu funcţie moţională). De altfel, se pare că familiaritatea este mult mai marcată în ultima situaţie, tocmai pentru că aceste forme se regăsesc în registrul colocvial al limbii. Desigur, nu putem să nu constatăm că reducerea distanţei sociale, deşi există, nu este similară celei care este proprie prenumelor.

2. Tipuri de interpretări ale numelor proprii în enunţurile copulative

2.1. Interpretarea identificatorie

Numele propriu cu funcţia sintactică de nume predicativ are o interpretare identificatorie numai în enunţurile de identitate, dat fiind că el ocupă aici o poziţie referenţială (de subiect logic). În plus, dacă subiectul gramatical va fi realizat tot printr-un nume propriu, este necesar ca acesta să posede un grad mai mare de accesibilitate, prin raportare la numele predicativ.

Din perspectiva tipologiei unităţilor referenţiale, această condiţie este satisfăcută atunci când subiectul gramatical al enunţului este:

(a) un nume propriu al cărui referent este mai cunoscut interlocutorilor prin raportare la referentul numelui propriu din poziţia sintactică de nume predicativ:
(16) Tudor Arghezi este Ion Theodorescu.

(b) un prenume, dacă numele predicativ este exprimat printr-un nume propriu de familie sau printr-un nume propriu complet:

(17) Alina este Alina Popescu, nu Alina Iliescu.

(18) Ducu este Nicolae Constantiniu.

2.2. **Interpretarea denominativă**

Enunţurile denominative conţin, în poziţia de nume predicativ, un nume propriu în interpretare denominativă, reclamată de caracterul său dezincarnat (în denominaţia performativă) sau parţial dezincarnat (în denominaţia didactică): utilizarea numelui propriu nu presupune existenţa şi unicitatea unui individ purtător al acestui nume, tocmai pentru că legătura denominativă este (considerată drept) asertată sau instaurată prin producerea enunţului.

Considerăm că nu se poate susţine punctul de vedere propus de K. Jonasson (1994: p.86), conform căruia: "*chiar dacă numele propriu se află într-o poziţie predicativă, el nu atribuie nişte proprietăţi referentului subiectului, ci îi stabileşte identitatea, conservându-şi, în această utilizare, funcţia sa identificatorie.*" Şi aceasta din două motive. Pe de o parte, pentru că, oricât de surprinzător ar putea părea, în frazele denominative, numele propriu atribuie referentului subiectului o proprietate: trăsătura de denominaţie *a fi numit (N)/(x)*, chiar dacă ea nu este imanentă referentului, ci dobândită prin limbaj. În plus, ea nu este – aşa cum a arătat Kleiber (1981, 1984) – metalingvistică, ci ordinară. Pe de altă parte, numele propriu nu are o interpretare identificatorie, pentru că el nu reuşeşte să izoleze – aşadar să identifice – un referent actual sau, altfel spus, iniţial decât în şi prin enunţarea frazei denominative. Înainte de momentul enunţării, numele propriu apărea ca unitate a sistemului lingvistic, capabilă, în principiu, să fie atribuită unui număr infinit de referenţi posibili. După enunţare, el rămâne asociat, în memoria pe termen lung a locutorilor, cu referentul subiectului, în virtutea convenţiei denominative pe care enunţul copulativ o asertează.

Calitatea de atribut logic decurge din prezenţa, în poziţia sintactică de subiect, a unor termeni care posedă o forţă referenţială mai mare decât a numelui propriu, deoarece referenţii lor sunt mai accesibili interlocutorilor, fie datorită contextului lingvistic sau situaţional, fie orizontului cognitiv al alocutorilor, unde aceşti referenţi figurează drept cunoscuţi. Astfel, numele propriu este atributul logic al unui enunţ copulativ denominativ atunci când subiectul sintactic se realizează prin:

-pronume anaforic sau deictic:

(19) – Eşti Maria?

(20) Şi bătrânul avea o fată. Ea era Maria.

- sintagmă demonstrativă anaforică sau deictică:

(21) Acest mare campion este Dan Grecea.

- descriere definită (anaforică sau deictică):

(22) Ion are o fată şi doi băieţi, iar fata lui este Maria.

2.3. **Interpretarea predicativ-calificativă**

Construcţiile în care numele propriu are o interpretare predicativ-calificativă sunt construcţii copulative predicaţionale caracterizate prin prezenţa unei relaţii de coreferenţialitate între subiect şi nume predicativ. În situaţiile în care la stânga verbului copulativ (*a se părea, a rămâne, a ajunge, a se naşte*) apare tot un nume propriu, echivalenţa se stabileşte între referenţii iniţiali ai celor două nume, spre deosebire de

structurile copulative în care numele propriu are o interpretare predicativ– metaforică, unde identitatea referențială se instaurează între referentul inițial al primului nume și referentul discursiv al celui de-al doilea.

Numele propriu actualizează poziția sintactică de nume predicativ, iar, sub aspect logic, este un atribut: el nu-și asumă sarcina de a identifica referentul, ci funcționează în regim predicativ, rolul său fiind acela de a caracteriza particularul vizat (persoană, loc) din perspectiva unui ansamblu variabil de trăsături care-i conturează individualitatea. Variabilitatea predicației realizate este o consecință atât a caracterului alienabil și nelimitat al proprietăților posedate de referent, cât și a naturii schimbătoare a universurilor de credință ale locutorilor. Nucleul de trăsături care alcătuiesc conținutul actualizat de numele propriu este, așadar, prin definiție, supus schimbării, factorii declanșatori fiind situați fie în lumea (reală/posibilă) în care se consumă existența referentului, fie la nivelul situației de enunțare (universul de credință depinde de ceea ce locutorul consideră adevărat în momentul în care-și construiește discursul).

Raportul de echivalență privește două moduri de a surprinde referentul: nominalul-subiect îl identifică pe baza sensului, indiferent dacă este vorba de un nume comun (sens lexical), pronume (sens instrucțional) sau nume propriu (trăsătura de denominație), iar numele predicativ îl califică, din prisma proprietăților care-i configurează identitatea și care alcătuiesc conținutul (semnificația) numelui propriu.

Copulativul *a fi*, spre deosebire de celelalte, pare să selecteze exclusiv un subiect realizat prin nume propriu:

(23) București(ul) este București
(24) Blaga este Blaga
(25) Ion este Ion
(26) Timișoara este Timișoara

Structurile cu verbele *a se naște, a (re)deveni, a ajunge* implică ideea unei evoluții a referentului, văzută ca unitate în diversitate. Prezența diferitelor stări de a fi nu este percepută, însă, ca în interpretarea de fracționare, ca o discontinuitate, răspunzătoare de izolarea unor etape sau de punerea lor față în față ca într-un joc de oglinzi, ci într-un flux continuu, rezultat prin atenuarea momentelor de ruptură:

(27) Creangă nu s-a născut Creangă, ci a devenit.
(28) Ion Theodorescu a ajuns Tudor Arghezi.
(29) Copilul acesta plăpând a devenit Nadia Comănici.
(30) Constanța a redevenit Constanța

Enunțurile (27) – (29), prin contrast față de (23) – (26) și (30), nu permit substituția celui de-al doilea nume propriu cu sintagma pronume personal – adjectiv pronominal de întărire:

(31) Blaga este el însuși.
(32) Constanța a redevenit ea însăși.

2.4. Interpretarea predicativ-metaforică

Numele propriu reclamă o interpretare predicativ-metaforică în enunțurile predicaționale în care trimite la un referent discursiv diferit de referentul său inițial, printr-un mecanism metaforic de identificare, care are la bază selectarea unor proprietăți

ale referentului inițial și aplicarea lor, prin transfer, referentului discursiv. Noțiunea de *referent inițial* este preluată de la Kripke (1982), unde este definită ca reprezentînd individul asociat printr-o presupoziție de existență ocurenței unui nume propriu, în virtutea unui act de botez despre care locutorul și interlocutorul au cunoștință.

Astfel, în enunțul:

(33) Caragiale este Molière.

se observă că *Molière* nu trimite la purtătorul originar al numelui *Molière*, ci la un referent discursiv diferit: purtătorul numelui *Caragiale*. Intervine, însă, o întrebare: ce anume determină identificarea referentului numelui propriu metaforic *Molière* ca fiind, pe de o parte, diferit de referentul său inițial și, pe de altă parte, ca fiind echivalent cu referentul numelui propriu *Caragiale*? Răspunsul ne este sugerat tot de către Kripke (op.cit.): atribuirea unui nume propriu este întotdeauna instituționalizată printr-un act de datare socială a numelui, printr-un contract fundamentat pe un performativ de tipul < *eu te numesc/ eu te botez /N/* >, la care orice utilizare a numelui va face referire. Raportul dintre numele propriu și referentul său inițial se transformă într-un *lanț cauzal* (cf. Kripke), care regizează atribuirea și utilizarea numelui, lanț ce își are originea în actul social de *botez* prin care se validează funcționarea sa ulterioară: "*Referința noastră nu depinde numai de ceea ce noi înșine gîndim, ci depinde și de celelalte persoane din comunitate, de istoria transmiterii numelui (propriu) pînă la noi" (Kripke, 1982: p.301).*

Teoria *lanțului cauzal* blochează interpretarea literală a numelui propriu *Molière* din enunțul (1): intenția locutorului nu este de a aserta identitatea dintre referenții inițiali ai celor două nume proprii (caz în care ar fi fost vorba de o utilizare incorectă a numelui *Molière*), ci dintre referentul inițial al primului nume propriu și referentul discursiv al celui de-al doilea. Apariția acestei relații de echivalență este rezultatul unui proces de metaforizare, care implică prezența unor trăsături posedate în comun de termenul metaforizat și de termenul metaforic, pe care se grefează o deviere semantică, produsă în și prin context.

Cel care trebuie invocat în demersul de identificare a nucleului de trăsături comune celor doi termeni este conținutul numelui propriu. Din ansamblul trăsăturilor care caracterizează referentul inițial al numelui propriu metaforic se selectează anumite proprietăți ce vor configura un model prototipic al referentului inițial, model care, la rîndul său, va proiecta o clasă sau o categorie, în cadrul căreia referentul inițial este resimțit ca reprezentant prototipic. În interiorul acestei clase vor fi introduși, ca membri *imperfecți*, referenții resimțiți ca prezentând o anumită asemănare cu referentul-model. De cele mai multe ori, această similitudine intră în competența discursivă a locutorilor și, în astfel de situații, enunțurile în care apar nume proprii metaforice nu conțin indicații explicite privind trăsăturile selectate. Există, însă, cazuri în care contextul lingvistic conține mărci ce orientează interpretarea numelui propriu metaforic și care explicitează baza descriptivă declanșatoare a metaforei.

Note

---

[1] În franceză: *C'est ... qui*

[2] Cf. J. C. Milner (1978), care distinge între unitățile referențiale saturate semantic (ele posedă o referință virtuală – sau sens lexical – pe baza căreia se ajunge la referința actuală – sau denotație) și cele

nesaturate semantic (nu au o referință virtuală și, de aceea, referința lor actuală se conturează prin intermediul contextului extralingvistic, pentru deictice, și prin contextul lingvistic – numit și cotext – pentru anaforice).

[3] Numele proprii nu descriu referentul la care trimit din perspectiva proprietăților sale imanente, ci sub aspectul unei proprietăți dobândite prin limbaj: proprietatea de *a se numi / N / (x)*. De aceea, spre deosebire de numele comune al căror sens este pur descriptiv, sensul numelor proprii este denominativ.

[4] De exemplu, dacă – prin reducere la absurd, desemnăm o pisică (entitate a lumii) prin semnul lingvistic *câine* nu înseamnă că pisica suferă o metamorfoză responsabilă de trecerea de la starea de a fi pisică la cea de a fi câine, ci doar că am încălcat condițiile de utilizare a semnului *câine*, fie din necunoaștere (absența competenței lingvistice), fie pentru că am dorit crearea unor efecte suplimentare de sens. Utilizarea unui nume comun nu are, așadar, repercusiuni în sfera proprietăților referentului, ci tocmai aceste proprietăți ne guvernează alegerea și interpretarea numărului de nume comune pe care le putem folosi pentru a desemna un anumit referent. În schimb, dacă unei pisici îi vom spune *Rita* este necesar fie să nu existe o legătură asociativă diferită care să blocheze apariția unui nou lanț cauzal, fie să se fundamenteze o nouă convenție denominativă care să o înlocuiască pe alta veche (dacă pisica se numea, până atunci, de exemplu Lola și se convine ca ea să se numească de acum încolo *Rita)*, fie să fi știut că Rita este numele care i-a fost atribuit.

[5] Folosim termenul *obiect* în accepția semiotică de „lucru supus observației".

[6] Afirmația pare cu atât mai justă cu cât avem în vedere limbajul copiilor care folosesc un nume comun pentru un anumit obiect, fiind incapabili, inițial, să ajungă direct, prin generalizare și abstractizare, la concepte și, implicit, la sensul lexical corespunzător.

[7] Este vorba despre cele două tipuri de cunoștințe, propuse de Kripke (1982) și preluate de Kleiber (1990) și Jonasson (1994): cunoștințe prin experiență (dobândite în mod direct) și cunoștințe prin descriere (achiziționate indirect, pe cale livrescă sau prin discursurile „raportate" ale interlocutorilor noștri).

[8] La Ariel, termenul *general* trimite la tot ceea ce nu ține nici de cotext nici de context, motiv pentru care secvența *cunoștințe generale* nu este echivalentă cu sintagma *cunoaștere generală* pe care am opus-o mai sus, *cunoașterii particulare*. În sfera cunoștințelor generale intră informațiile dobândite înaintea utilizării sau interpretării unei unități extralingvistice.

[9] Utilizăm termenul *anaforic* în accepție largă, incluzând aici și cataforicele.

[10] Enunțul *(Eu) sunt Ion* poate fi interpretat ca enunț de identitate referențială:

- *Cine este Ion?*
- *Ion? Păi, eu sunt Ion.*

sau ca enunț denominativ:

- *Alo! Maria? (Eu) sunt Ion.*

BIBLIOGRAFIE

ARIEL, M., - „Referring and accessibility", în *Journal of Linguistics*, vol.24, p.65.-87, 1988

GARDINER, A.- „The theory of Proper Names". *A controversial Essay*, Londes, 1954

GARY- PRIEUR, M.-N.- „Quand le référent du nom propre se multiplie", în *Modeles linguistiques*, XI, nr.2, p.119-133, 1989

GARY- PRIEUR - *Grammaire du nom propre*, PUF, Paris, 1994

JONASSON, K. - *Le nom propre. Construction et interprétations*, Duculot, 1994

KLEIBER, G. - *Problèmes de référence: descriptions définies et noms propres*, Klincksieck, Paris, 1981

KLEIBER, G. - „Dénomination et relations dénominatives", în *Langages*, nr. 76, 1984, p.77-94

KLEIBER, G. - *L'Article LE générique. La Généricité sur le mode massif*, Droz, Geneve/Paris,1990

KLEIBER, G. - *La Sémantique du prototype*, PUF, Paris, 1990

KLEIBER, G. - *Nominales: essais de sémantique référentielle*, A. Colin, Paris, 1994
KRIPKE, S. - *La logique des noms propres*, Minuit, Paris, [1980],1982
Langue française - nr.92, 1991 - *Syntaxe et sémantique du nom propre*, Gary- Prieur(éd.), Larousse, Paris
Langages - nr. 66, 1982- *Le Nom propre*, Molino, J. (éd),Larousse, Paris
LINSKY, L. - *Le Problème de la référence*, Seuil, Paris, 1967
LYONS, J. - *Eléments de sémantique*, Larousse, Paris, 1978
J.S MILL - *Systeme de logique*, Mardaga, Liege, [1843],1988
MILNER, J.-Cl. - *De la syntaxe à l'interprétation*, Paris, 1978
MOREAU, M.-L.- *C'est. Etudes transformationnelles*, Mons, 1976
Recherches linguistiques - nr. 11, 1984 - *Déterminants: syntaxe et sémantique*, David, J; Kleiber, G (ed.)
REY- DEBOVE, J. - *Le Métalangage: étude linguistique du discours sur le langage*, Paris, Le Robert, 1978
RUWET, N. - *Grammaire des insultes et autres etudes*, Paris, 1982
TOMESCU, D. - *Gramatica numelor proprii în limba română*, Ed. All, Bucureşti, 1998
VAN PETEGHEM, M. - *Les phrases copulatives dans les langues romanes*, Heidelberg, 1991

L'INTERPRÉTATION DES NOMS PROPRES DANS LES ÉNONCÉS COPULATIFS

(Résumé)

La présente étude vise à offrir un modèle interprétatif des noms propres qui figurent dans les énoncés copulatifs. Pour y arriver, on a été obligé à remettre en question la classification même des phrases copulatives dont la forme a été considérée presque unanimement de type sujet/ attribut logique. Or il faut distinguer entre deux classes fondamentales: les équatives et les prédicatives. C'est en vertu de cette distinction qu'on doit mentenir la formule sujet/ attribut logique seulement à l'égard des phrases prédicatives, parce que, dans les équatives, le nom propre joue le rôle de sujet logique et non pas d'attribut. Quant à son interprétation, elle varie selon le type de l'énoncé: dans les équatifs, elle est identificatoire, pendant que, dans les non équatifs, elle est prédicative (dénominative, qualificative ou métaphorique). Dans l'opération d'identification du sujet et de l'attribut syntaxiques en roumain, c'est le critère pragmatique de l'accessibilité qui a le plus grand pouvoir, suivi par le critère de la force référentielle. C'est pourquoi on est conduit à penser, encore une fois, que la complexité des phénomènes linguistiques ne puisse pas être saisie en dehors des données pragmasémantiques: le lien établi entre le locuteur, le langage et la réalite s'avère être beacoup plus fort qu'on puisse imaginer.

UNELE UTILIZĂRI ALE PREPOZIȚIEI *DE* ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

ISABELA NEDELCU
Institutul de Lingvistică
"Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București

Statistic, prepoziția *de* este unul dintre cuvintele cel mai des folosite, fapt ce explică multitudinea de sensuri pe care această prepoziție le dobândește în context[1].

Ne vom referi aici doar la trei dintre utilizările prepoziției *de*, în cadrul grupului nominal complex GN → *(Det)N_1 de (Det)N_2*, și anume la utilizările care trimit la sensul partitiv al prepoziției menționate.

În analiza noastră, vom face o distincție între trei tipuri de construcții în care apare prepoziția *de*, reprezentate de exemple precum: 1. *un elev de-ai mei (lui/profesorului)/de-al meu (lui/profesorului)*; 2. *o prăjitură de acelea/de aceea*; 3. *douăzeci/o mulțime de oameni*, încercând să arătăm că atât sensul, cât și condițiile morfosintactice în care apare prepoziția *de* în cadrul grupului nominal *N_1 de N_2* ne permit tratarea acestor construcții împreună, pentru a evidenția trăsăturile lor comune, dar și deosebirile care ne determină să distingem între *de_1*, *de_2* și *de_3*.

Precizăm, de asemenea, că nu vom avea în vedere construcțiile arhaice cu *de* partitiv urmat de un nume în cazul acuzativ, precum în exemplele: *unul de megiiași ai lui, alți de ucenici, nice unul de voi, carele de noi*[2], unde, în limba actuală, cu sens partitiv, se folosește prepoziția dezambiguizatoare *dintre*.

1. ***un elev de-ai mei (lui/profesorului)/de-al meu (lui/profesorului)***

În aceste construcții, prepoziția *de*, notată cu *de_1*, având sens partitiv, participă la exprimarea relației de posesie, în sens larg, posesor-obiect posedat, unde obiectul posedat reprezintă partea, iar posesorul reprezintă întregul. Relația de posesie, ca relație de tip parte-întreg, se realizează, în construcțiile date, fie printr-un genitiv analitic partitiv, format din *al*, precedat de prepoziția *de_1* cu sens partitiv, și un nume în genitiv (*un elev de-al (ai) lui/profesorului*), fie printr-un posesiv partitiv (*un elev de-ai mei/de-al meu*).

Ca poziție, genitivul partitiv și posesivul partitiv urmează, de obicei, centrului de grup: *o rochie de-a Mariei/sa*. Rar, în construcții marcate stilistic (de exemplu, în poezie sau când enunțul este emfatic), genitivul/posesivul partitiv este antepus: *De-ale Mariei/sale bârfe ascult întruna*.

1.1. Structuri cu *de_1* partitiv

Avem în vedere două structuri, după cum N_1 și N_2 sunt fie la singular, fie la plural, și anume:

1.1.1. N_1 - singular, N_2 - singular/plural: *un prieten de-al meu/ai mei, unul de-al nostru/noştri.*

În *Gramatica limbii române*[3], se spune că "din contaminarea a două formule corecte: *un prieten al meu* şi *un prieten de-ai mei* a luat naştere formula *un prieten de-al meu*, care este greşită (pentru că *de*, având aici sensul de "dintre", trebuie să fie construit cu pluralul)".

Considerăm că folosirea genitivului/posesivului partitiv în construcţii de tipul *un elev de-al lui/meu* este nu numai explicabilă, dar şi acceptabilă.

Construcţiile în care N_1 este la numărul singular, iar N_2, tot la singular, deci cu acord între N_1 şi N_2, se explică fie prin contaminarea a două construcţii: *un elev de-al meu* rezultă din contaminarea construcţiei fără *de*, *un elev al meu*, şi a construcţiei partitive *un elev de-ai mei*, fie prin procesul de gramaticalizare a unor construcţii care la origine nu erau partitive: *un elev al meu, o carte a mea.*

Ca argumente pentru legitimarea construcţiilor cu genitiv/posesiv partitiv, unde atât N_1, cât şi N_2 sunt la numărul singular, putem lua în considerare două aspecte:

a) Construcţiile de acest tip sunt foarte frecvente în limbă.

Construcţiile partitive de tipul *N_1 de N_2*, în care N_1 este la singular, iar N_2 este la plural, unde se marchează sensul partitiv al prepoziţiei *de*, sunt simţite în limba actuală ca livreşti: *un elev de-ai mei, o rochie de-ale Mariei*, în locul lor preferându-se construcţiile cu N_2 la singular: *un elev de-al meu, o rochie de-a Mariei.*

În limba actuală, există tendinţa de generalizare a utilizării construcţiilor cu N_2 la singular. Rezultatele unui sondaj privind utilizarea unor astfel de construcţii, cu N_2 la singular, sunt concludente în acest sens. În tabelul de mai jos, se poate observa frecvenţa mai mare a structurilor cu N_2 la singular decât a celor cu N_2 la plural, atunci când N_1 este la numărul singular.

Subiecţii supuşi anchetei au fost rugaţi să aleagă una dintre variantele date (a sau b) pe care o folosesc în vorbire sau în scris. Cele nouă construcţii, cu câte două variante, a şi b, cuprind toate situaţiile posibile, în care N_1 poate fi un nume animat sau inanimat, concret sau abstract, de genul masculin, feminin sau neutru, dar şi un pronume nehotărât, iar N_2 poate fi un nume comun sau propriu sau un pronume personal, posesiv sau demonstrativ. Menţionăm că numărul subiecţilor chestionaţi, cu vârste cuprinse între douăzeci şi şaizeci de ani, este de o sută, dintre care treizeci şi unu sunt studenţi în anul al doilea la Facultatea de Limbi Străine, nouăsprezece sunt absolvenţi ai Facultăţii de Litere, iar restul de cincizeci de subiecţi lucrează sau studiază în domeniul tehnic, economic sau administrativ, având studii liceale, postliceale sau universitare.

1. a) un copil de-al vecinului	84
b) un copil de-ai vecinului	16
2. a) un susţinător de-al lui Vadim	80
b) un susţinător de-ai lui Vadim	20
3. a) un elev de-al lor	85
b) un elev de-ai lor	15
4. a) un etaj de-al imobilului	94
b) un etaj de-ale imobilului	6

5. a) o fotografie de-a mamei	93
b) o fotografie de-ale mamei	7
6. a) o rochie de-a Mariei	91
b) o rochie de-ale Mariei	9
7. a) o carte de-a mea	95
b) o carte de-ale mele	5
8. a) o idee de-a acestuia	81
b) o idee de-ale acestuia	19
9. a) unul de-al nostru	79
b) unul de-ai noştri	21

Pe lângă frecvenţa evident mult mai mare a construcţiilor în care ambele nume apar la numărul singular, este interesant şi faptul că, dintre subiecţii chestionaţi, optzeci şi patru au fost consecvenţi, şi anume şaptezeci şi nouă au utilizat în toate structurile numele din poziţia a doua (N_2) la singular, iar doar cinci subiecţi (dintre care trei profesori de limba română) au folosit peste tot N_2 la plural. Restul de şaisprezece subiecţi au oscilat în alegerea construcţiilor, notând uneori construcţii date la a), alteori, construcţii date la b).

Aşa cum se observă şi din tabel, construcţia cea mai frecventă cu *de* partitiv, unde N_1 este la numărul singular, iar N_2 la plural, este *unul de-ai noştri*. În cazul acestei construcţii, chiar foarte mulţi subiecţi care au optat pentru varianta *unul de-al nostru* au menţionat că se spune şi *unul de-ai noştri.*

Totuşi, se constată că în limba actuală circulă paralel atât forme cu genitiv/posesiv partitiv la singular (ex: *Autoarea se referă la o afirmaţie de-a mea* [...] www.byte.ro; *M-au cunoscut întâmplător printr-un coleg de-al meu de la fabrică* [...] www.spiritus.ro), cât şi forme cu genitiv/posesiv partitiv la plural (*Vii să mă rogi pentru vreo loază de elev de-ai mei.* www.romanianvoice.com; *Într-o zi am început să murmur o doină de dor ardelenească care se potrivea cu una de-ale noastre, macedoneană.* www.aromanian.net), acestea din urmă fiind însă mai rare, folosite de persoane care "conştientizează" valoarea partitivă a prepoziţiei *de.*

Prin urmare, atunci când în GN complex la care ne referim N_2 este la plural, se marchează relaţia parte-întreg, *de* introducând ideea de delimitare a unei părţi dintr-un întreg. În schimb, atunci când N_1 este la singular, *de* contribuie la identificarea referentului, funcţionând asemenea unui pronume relativ: *o carte de-a Mariei* (i.e. "o carte care este/aparţine (a) Mariei").

Prezenţa acordului dintre N_1 şi N_2 (în gen, număr şi caz: *un elev de-al meu* sau în gen şi număr: *o rochie de-a Mariei*) sau lipsa acordului (în număr sau în număr şi caz) dintre N_1 şi N_2 (*un elev de-ai mei/de-ai Mariei*) sugerează interpretarea lui *al, a* ca articol genitival, atunci când N_2 se acordă cu N_1 (situaţie în care *a, al* se acordă obligatoriu în gen şi număr cu substantivul determinat), şi a lui *ai, ale* ca pronume semiindependent, atunci când N_2 este la plural, iar N_1 la singular (situaţie în care *ai, ale* nu se acordă în număr cu substantivul determinat)[4].

O situaţie specială se înregistrează atunci când N_1 este într-un caz oblic. Pe lângă construcţiile *unui elev al meu*; *unei eleve a mele*, se întâlnesc construcţiile paralele: *unui elev de-al meu*; *unei eleve de-ale mele.* Construcţiile greşite cu N_2 de genul feminin, la un

caz oblic, de tipul *unei eleve ale mele*, foarte frecvente în limbă, apar din cauza acordului greşit între articolul genitival *al, a, ai, ale* şi numele regent (N_1), acord care trebuie să se realizeze în gen şi număr, aşa cum recomandă norma actuală. Greşită este şi construcţia *unei colege a (de-a) mea*, întrucât posesivul (N_2) nu se acordă în caz cu N_1. În schimb, construcţiile, în care se marchează relaţia parte-întreg cu ajutorul prepoziţiei *de_1*, de tipul *unei eleve de-ale mele* sunt corecte (i.e. "unei eleve dintre toate cele care sunt ale mele"). Atestările de acest tip sunt numeroase (alte ex.: *Astăzi este ziua unei prietene de ale mele [...]* www.fanclub.ro; *Scheletul unei rude mai îndepărtate de-ale mele, albatrosul, cântăreşte între 120 şi 150 g [...]* www.bitflow.dyndns.org.). Aşadar, dintre variantele de exprimare a genitivului/posesivului: *unei eleve a mele, unei eleve de-a mele* (care nu se foloseşte), *unei eleve de-ale mele*, ultima, în care se marchează sensul partitiv al lui *de*, este cea mai frecventă în limba actuală. Nu acelaşi lucru se întâmplă atunci când N_1 este de genul masculin, construcţia *unui elev de-ai mei* (în care se marchează sensul partitiv al prepoziţiei *de*) fiind mai rară decât *unui elev de-al meu* sau *unui elev al meu.*

b) Atunci când centrul de grup N_1 este un substantiv masiv "singulare tantum", nu există opţiunea alegerii între singular sau plural pentru N_2, întrucât substantivele masive nu trimit la referenţi individuali care se pot număra. Prin urmare, nu se poate spune decât *sânge de-al meu, nisip de-al lui*, prepoziţia *de* indicând aici nu partiţia sau o relaţie de tipul parte-întreg, ci apartenenţa, care s-ar fi putut exprima şi cu ajutorul pronumelui relativ *care*: *sânge care este al meu, nisip care este al lui*[5].

1.1.2. N_1 – plural, N_2 – plural: *nişte prieteni de-ai mei.*

În construcţiile cu N_1 la plural şi N_2 tot la plural, avem în mod clar un genitiv/posesiv partitiv: *câteva rochii de-ale Mariei, doi elevi de-ai mei*, GN în *de_1* exprimând în acest caz o relaţie de posesie, dar şi o relaţie de "extragere" a unei părţi dintr-un întreg.

În construcţiile cu ambele nume, N_1 şi N_2, la plural (*nişte elevi de-ai mei/Mariei*), statutul lui *ai, ale* este ambiguu: articol genitival sau pronume semiindependent.

1.2. Constrângeri de determinare

În grupul nominal pe care îl analizăm, cele două nume sunt supuse unor constrângeri de determinare.

Astfel, N_1 nu poate fi articulat hotărât atunci când este urmat de un genitiv/posesiv partitiv: **elevii de-ai mei.* Chiar dacă N_1 este însoţit de un determinant calificativ, acesta nu poate fi urmat de un genitiv/posesiv partitiv atunci când este articulat hotărât: **elevul silitor de-al meu.* În schimb, N_1 poate fi urmat de un genitiv/posesiv analitic fără *de*: *elevul silitor al meu.* La fel cu articolul hotărât, care contribuie la determinarea, identificarea referentului numelui pe care îl însoţeşte, adjectivul demonstrativ nu poate să apară ca determinant al lui N_1 atunci când este legat prin *de_1* de N_2: **acest elev de-al meu* vs. *acest elev al meu.*

N_1 poate fi însoţit doar de articolul nehotărât la singular sau la plural: *un elev/nişte elevi de-al/ai mei* sau de adjectivele pronominale nehotărâte la plural: *mulţi* (*mai mulţi*), *câţiva, unii*: *mulţi elevi de-ai mei.*

N_1, care reprezintă partea, nu poate fi nedeterminat, atunci când este la singular, decât în poziţia de nume predicativ (*Ion este elev de-al meu.*); în schimb, la plural, poate apărea fără articol hotărât sau nehotărât şi în alte poziţii sintactice: subiect, obiect direct,

nume predicativ (*La petrecere au venit numai prieteni de-ai mei.*; *Am citit articole de-ale lui.*, *Ei sunt studenți de-ai mei.*).

N_1 poate avea, însă, ca determinanți, adjective calificative sau numerale ordinale, care nu contribuie la individualizarea referentului său: *un copil isteț de-al vecinului*, *două mașini noi de-ale firmei.*

N_2, care reprezintă întregul, este definit atât în structurile de sub **1.1.1.**, când este la numărul singular sau la plural (*un elev de-al meu*, *unul de-ai noștri*), cât și în structurile de sub **1.1.2.** (*niște elevi de-ai mei*).

Luarea în considerare a constrângerilor de definitudine explică posibilitatea sau imposibilitatea realizării lui N_1 ca:

- substantiv (doar substantiv comun): *un **copil** de-al vecinului* vs. **Ion de-al meu*
- pronume (nehotărât, excluzând pronumele personale, posesive și demonstrative): ***unul** de-ai noștri/al nostru* vs. **ea de-a vecinului*, **aceasta de-a tale*
- numeral: ***doi** de-ai profesorului*

și a lui N_2 ca:

- substantiv (comun sau propriu): *un copil de-**al vecinului***, *un susținător de-**al lui Vadim***
- pronume (personal, posesiv, demonstrativ): *un elev de-**al lor***, *un prieten de-**al nostru***, *un coleg de-**al acestuia***.

1.3. Poziții sintactice ale construcțiilor cu *de* partitiv

În cazul elipsei centrului de grup, construcțiile cu genitiv/posesiv partitiv pot apărea în poziția de subiect sau de obiect direct.

În aceste poziții, însoțite de prepoziția *de* cu sens partitiv, sunt admise pronumele demonstrative *acestea*, *aceștia* și, mai rar întâlnite, pronumele personale *ai lui*, *ai lor* și pronumele posesive *ai mei*, *ai tăi*, *ai noștri*, *ai voștri*: *Au venit numai **de-ai mei***. N_2 - substantiv nu apare de obicei în aceste poziții, în condițiile unei elipse: **S-au întâlnit **de-ai școlii/de-ai vecinului***. (dar, cu emfază, în poziție antepusă, se poate spune ***De-ai școlii** s-au întâlnit.*). Se înregistrează totuși formulări ca: *La nuntă au venit **de-ai casei***.; *Am văzut numai **de-ai casei***., *Au povestit **de-ale tinereții/vieții***., *Au cumpărat **de-ale gurii***.; ***De-ale gurii** îmi lipsesc.*, în care construcțiile fixe cu *de* aparțin limbajului familiar-colocvial.

1.4. Interpretarea semantică a *GN* complex în *de* cu valoare partitivă precedând un genitiv/posesiv

În cadrul grupului nominal la care ne referim, N_1 desemnează partea, iar N_2 întregul: *unul de-ai noștri/de-al nostru.*

Construcția *de N_2* contribuie la determinarea (identificarea) referentului lui N_1, stabilind o relație de tip parte-întreg. Această funcție a construcției *de N_2* face ca structurile cu N_1 determinate hotărât să nu fie reperate, deoarece mărcile de determinare ar fi redundante.

Determinarea lui N_1 se face prin intermediul lui N_2 care este determinat: *unul de-ai noștri.*

Relația parte-întreg exprimată prin intermediul structurii *N_1 de_1 N_2* se subordonează relației de posesie.

Spre deosebire de genitivul/posesivul analitic fără *de* care indică un singur obiect posedat atunci când ambele nume (N_1 și N_2) sunt la singular: *o carte a mea*,

genitivul/posesivul analitic partitiv indică faptul că obiectul posedat nu este unic: *o carte de-a mea.*

2. *o prăjitură de acelea/de aceea*

În aceste construcții, prepoziția *de*, notată cu de_2, ajută la exprimarea unui raport comparativ între cele două nume ale grupului nominal N_1 de_1 N_2, raport care poate avea și o "lectură" partitivă.

2.1. Structuri cu *de* comparativ

Ca și în cazul genitivului/posesivului partitiv, se iau în considerare două structuri:

2.1.1. N_1 - singular, N_2 - plural/singular: *o prăjitură de acelea/de aceea*

2.1.2. N_1 - plural și N_2 - plural: *nişte prăjiuri de acelea.*

Când N_2 este la plural, *de* prezintă și o nuanță partitivă: *o prăjitură de acelea, nişte prăjituri de acelea.*

Când N_2 este la singular, nuanța partitivă a prepoziției *de* nu se mai recunoaște: într-un enunț ca *Doresc sa-mi dați o prăjitură de aceea.*, construcția *o prăjitură de aceea*, unde N_2 (*aceea*) este folosit deictic, înseamnă "o prăjitură ca aceea, de felul acela". În limbajul popular, de asemenea, *unul d-ăla* înseamnă "unul de genul acela, așa ca acela". În astfel de construcții, prepoziția *de* introduce ideea de tip/sort.

În limba actuală (ca și în limba veche), circulă frecvent forme cu *de* comparativ, unde N_2 apare fie cu acord (în gen și număr) între N_1 și N_2, fie cu N_1 la singular și N_2 la plural: *un bărbat de aceia, o prăjitură d-aia*[6].

Dacă în structurile cu de_1 partitiv, în care N_1 și N_2 se acordă în număr, prepoziția de_1 este suprimabilă: *un elev (de)-al meu, nişte elevi (de)-ai mei,* în structurile cu de_2 comparativ, suprimarea prepoziției nu este posibilă: **o prăjitură aceea.*

2.2. Constrângeri de determinare

În construcțiile de la **2.1.1.**, N_1 este nedeterminat, iar N_2 determinat.

În construcțiile de la **2.1.2**, N_1 este nedeterminat, iar N_2 contribuie la determinarea, identificarea referentului lui N_1: *o prăjitură de aia, un şnapan de ăsta.*

În funcție de constrângerile de determinare ale formanților GN complex în *de* comparativ, aceștia se pot realiza ca:

N_1:

- substantiv comun: *o broască de aceste* (arh.; apud DLR), *cărți de acestea*
- pronume (nehotărât): (rar) *unul de aceştia*; *vreunul de aceştia* (arh.; apud DLR)
- numeral: (rar) *doi de aceştia*, (arh.) *doi de ceia.*

N_2:

- pronume demonstrativ: *cărți de acestea, unul de acesta.*

2.3. Poziții sintactice ale construcțiilor cu *de* comparativ

În cazul elipsei centrului de grup, construcțiile cu *de* comparativ pot apărea în poziția de subiect: ***De acestea** se găsesc peste tot.* sau de obiect direct: *Găsesc **de acestea** peste tot.* Aceste exemple pot avea și o "lectură" partitivă.

2.4. Interpretarea semantică a *GN* complex în *de* cu valoare comparativă

Construcția de_2 N_2 contribuie la determinarea (identificarea) referentului lui N_1, stabilind un raport comparativ între cele două nume.

Prepoziţia *de*$_2$ din construcţiile cu N$_2$ la plural capătă nuanţă partitivă, evidentă mai ales atunci când N$_1$ este la singular: *un copil de aceştia, o prăjitură de acestea.*

3. ***douăzeci /o mulţime de oameni***

Spre deosebire de construcţiile date la punctele **1.** şi **2.**, unde prepoziţia *de* avea un sens lexical, partitiv sau comparativ, în aceste construcţii, prepoziţia *de*, notată cu *de*$_3$, nu mai are un sens lexical.

3.1. Structuri cu *de* "cantitativ"

Prepoziţia *de*$_3$, pe care o considerăm "funcţională", nu "lexicală", apare în construcţii cu rol de cuantificare precum: *un kilogram de, o bucată de, un fragment de, un pic de* etc.

Statutul de centru de grup al substantivelor *kilogram, bucată, fragment, pic* din construcţiile cuantificatoare este discutabil, întrucât acestea nu constituie singure un grup. Un enunţ ca *Eu cumpăr un kilogram.* nu este reperabil decât dacă într-o situaţie concretă de comunicare printr-un gest se arată merele, de exemplu. Substantivele din aceste construcţii sunt "specificatori" ai centrului de grup sau "faux noms"[7]. Deşi se află pe prima poziţie, N$_1$ nu este centru de grup, verbul selectându-l pe N$_2$: *Cumpăr* (*un kilogram de*) *mere*[8]. Astfel de construcţii cuantificatoare, cu rol de determinare a centrului GN, care este N$_2$, sunt echivalente cu adjectivele (pronominale) nehotărâte *mult, puţin, câtva, nişte*: *Cumpăr multe/nişte mere.* Criteriul selecţiei verbului nu este însă decisiv, întrucât, într-un anumit context pragmatic, verbul îl selectează mai degrabă pe N$_1$, semnificaţia verbului raportându-se la N$_1$, şi nu la N$_2$: *O sticlă/un litru* (*de bere*) *ajunge*[9].

Reluarea anaforică reprezintă un alt test pentru a demonstra statutul de specificator al lui N$_1$: *Am cumpărat un kilogram de portocale*$_i$. *Acestea*$_i$ *au costat 30000 de lei./*Acesta*$_i$ *a costat 30000 de lei.*

De asemenea, atunci când N$_1$ este la numărul singular, iar N$_2$ la plural, acordul, după înţeles, se stabileşte între centrul grupului şi verb, nu între specificatorul grupului nominal şi verb, ceea ce dovedeşte că N$_2$ este centrul de grup sintactic: *O mulţime de oameni vin la această manifestare culturală.* Situaţia se schimbă atunci când N$_1$ este articulat hotărât, fapt care determină interpretarea acestuia ca centru de grup, aşa cum o dovedeşte şi testul acordului cu verbul: *Mulţimea de oameni era îngrijorată de absenţa conducătorului lor.*

3.2. Constrângeri de determinare

Spre deosebire de construcţia *un kilogram din aceste mere* a cărei structură cantitativă este partitivă, construcţia *un kilogram de mere* nu are o structură partitivă, întrucât N$_2$, care indică ansamblul, întregul, din care se prelevează o parte, nu este definit[10]. Această a doua construcţie o numim pseudopartitivă[11].

Spre deosebire de tipul partitiv *N$_1$ de$_1$ N$_2$*, unde întregul, ansamblul (N$_2$), din care se prelevează o parte (N$_1$), este definit, în cazul construcţiilor pseudopartitive, ansamblul este nedefinit.

N$_1$ poate fi nedeterminat doar la plural: *Anticarul mi-a arătat grămezi de cărţi/*grămadă de cărţi.*

La singular, N$_1$ poate fi însoţit de articol nehotărât: *M-am întâlnit cu un grup de studenţi.*

Atunci când este determinat hotărât, N_1 își schimbă statutul de specificator și devine centrul grupului nominal: *Grămada aceasta de nisip este mare.*; *Mulțimea de revoluționari a năvălit în sediul partidului comunist.*

3.3. Interpretarea semantică a *GN* în *de* "cantitativ"

În grupul nominal *N_1 de_3 N_2*, numele N_1 are rolul de a indica extensiunea lui N_2: cantitatea prin care se caracterizează N_2.

Din punct de vedere semantic, N_2, care reprezintă întregul, ansamblul de obiecte, materie etc. din care se prelevează o parte, poate fi un substantiv concret sau abstract, numărabil sau nenumărabil (abstract sau masiv). Anumite expresii cuantificatoare se combină cu ambele tipuri de substantive care denotă întregul, sau fie numai cu substantivele numărabile, fie numai cu substantivele nenumărabile.

Subtipuri de construcții pseudopartitive *N_1 de_3 N_2* în funcție de semantica lui N_1[12]:

3.3.1. N_1 denotă o cantitate deschisă (mare, mică sau neprecizată)

- *o multitudine de, un număr (mare/mic) de, o infinitate de* + N_2 numărabil: *o multitudine de întrebări*
- *o cantitate de, o grămadă de* + N_2 numărabil/nenumărabil: *o cantitate de cărți/apă*; *o grămadă de nisip/presupoziții* vs. *o grămadă mare (mică) de nisip/*o grămadă mare (mică) de presupoziții*; *două grămezi de nisip/*două grămezi de presupoziții*
- *un pic de* + N_2 nenumărabil: *un pic de brânză/tăieței/talent* vs. **un pic de scaun/cărți*
- *o parte de* + N_2 masiv (în rețetele culinare): *o parte de ulei, două părți de făină*

3.3.2. N_1 denotă o cantitate aproximativă închisă

- *un grup de, o clasă de, un ansamblu de, un pâlc de* + N_2 numărabil
- *o bucată de, un fragment de* + N_2 nenumărabil concret (masiv): *o bucată de brânză*. Mai rar, acești specificatori se combină și cu substantive numărabile: *o bucată de creion.*

3.3.3. N_1 reprezintă un nume de măsură (exactă sau inexactă)

- *un kilogram de* + N_2 numărabil (la plural)/nenumărabil masiv: *un kilogram de mere/*măr/ zahăr*
- *un metru de, un litru de* etc. + N_2 nenumărabil masiv

Cuantificarea cu ajutorul numelor de măsură antrenează o masificare a substantivului pe care îl determină: *un metru de pânză, doi litri de apă,* fapt care explică forma fixă a lui N_2: *două kilograme de mere/*măr, doi litri de apă/*ape.*

Rar, în anumite contexte, se poate folosi numele de măsură *metru* împreună cu un substantiv numărabil: *doi metri de cutii.*

Numele de măsură cer un determinant cantitativ (adjectiv numeral, adjectiv pronominal nehotărât): *două kilograme de făină, câțiva metri de pânză.*

Unele nume de forme sunt folosite ca nume de măsură + N_2 nenumărabil masiv: *pătrat de ciocolată, cub de gheață, triunghi de brânză.*

De asemenea, numele recipientului devine nume de măsură atunci când se respectă o anumită convenție: *A băut două pahare de vin, A cărat cinci coșuri de mere.*

Nume de măsură inexactă apar și în expresii cuantificatoare precum: *o lingură de, un pahar de, o mână de, un vârf de cuțit de, un praf de* etc.

3.3.4. N_1 reprezintă un număr

Prin numeral se realizează cuantificarea definită.

Numeralele de la douăzeci în sus se construiesc cu *de*, ca şi toate celelalte structuri cuantificatoare pe care le discutăm aici: *douăzeci de oameni*, *cincizeci de studenţi*.

3.3.5. N_1 este nume de fracţie

- *o jumătate, un sfert de ulei* (doar în stilul eliptic al reţetelor culinare) + N_2 masiv, la fel ca *o parte de ulei/zahăr*

La plural, N_2 nu poate fi folosit împreună cu un nume de fracţie: *o jumătate de măr* vs. **o jumătate de mere*

În context pragmatic, se poate spune *o jumătate de mere*, dar numai în cazul elipsei specificatorului *kilogram*.

3.3.6. N_1 este folosit metaforic

- *un munte de* + N_2 numărabil, colectiv, masiv: *un munte de vase, rufe/pietriş/nisip*

Specificatorul *munte* se poate construi şi cu un N_2 cu trăsătura [+ Uman]: *un munte de femeie*. În acest context, *munte* nu suportă determinanţi cantitativi: **doi munţi de femei*. De la caracterizarea cantitativă, cu ajutorul specificatorului *munte*, se trece la caracterizarea calitativă: *un munte de femeie* este “o femeie masivă, al cărei aspect fizic nu este atrăgător”.

- *o namilă de femeie*: specificatorul *namilă* se construieşte doar cu substantiv cu trăsătura [+ Uman]. În acest caz, specificatorul suportă determinarea cantitativă: *nişte namile de femei* (de observat că se produce şi acordul, atât N_1, cât şi N_2 fiind la plural). Acesta este un alt exemplu de alunecare de la indicarea cantităţii la indicarea calităţii.
- *un râu de* + N_2 masiv: *un râu de sânge*
- *un nor de* + N_2 masiv: *un nor de fum*
- un strop de + N_2 abstract: un strop de fericire/noroc

Concluzii

Construcţiile analizate, în care apar de_1, de_2, respectiv, de_3, evidenţiază asemănări şi deosebiri între cele trei prepoziţii în ceea ce priveşte sensul şi distribuţia lor.

Din punct de vedere semantic, de_1 *şi* de_2 sunt prepoziţii “lexicale”, fapt care ne permite să vorbim de un de_1 partitiv, atunci când participă la exprimarea relaţiei de posesie, şi de un de_2 comparativ, atunci când relaţia pe care o stabileşte între cele două nume este de comparaţie, cu menţiunea că de_2 poate avea şi o “lectură” partitivă, mai ales atunci când N_2 este la plural (*o prăjitură de acelea*).

Spre deosebire de de_1 şi de_2, prepoziţia de_3, căreia i-am spus convenţional “cantitativ”, ghilimelele exprimând faptul că nu este vorba de un sens cantitativ al acesteia, nu este o prepoziţie “lexicală”, ci este o prepoziţie “funcţională” care intră în construcţii cuantificatoare partitive ale centrului grupului nominal.

Sensurile prepoziţiilor de_1 şi de_2 sunt determinate de semantica grupului nominal complex în care acestea apar. Astfel, de_1 partitiv apare în GN complex, unde N_1 desemnează partea, iar N_2 întregul (*unul de-ai noştri/de-al nostru*), participând la exprimarea relaţiei parte-întreg, subordonată relaţiei de posesie, iar de_2 comparativ leagă cele două nume, N_1 şi N_2, stabilind o comparaţie între ele.

În cadrul relației de tip parte-întreg sau de tip comparativ, construcțiile *de₁* N_2 și *de₂* N_2 contribuie la determinarea referentului lui N_1.

Spre deosebire de *de₁* și *de₂*, prepoziția *de₃* nu se grupează cu N_2, care reprezintă centrul grupului nominal, ci cu N_1, considerat specificator al centrului de grup nominal. Numele cu care se grupează prepoziția *de₃* pot indica: o cantitate deschisă/închisă, un nume de măsură, un număr, un nume de fracție sau poate fi folosit metaforic, fiecare dintre aceste nume caracterizându-se prin anumite restricții contextuale (vezi **3.3.**).

Structurile examinate, în care intră *de₁* și *de₂*, sunt paralele, după cum N_1 și N_2 sunt la singular sau la plural, astfel: 1. N_1 – singular, N_2 – singular/plural, 2. N_1 – plural, N_2 - plural. Probleme de interpretare apar mai ales atunci când N_1 este la singular și N_2 tot la singular, ca în construcțiile *un coleg de-al meu,* unde sensul partitiv se pierde în mare măsură sau chiar se șterge complet, și *o prăjitură de aceea,* unde nuanța partitivă din *o prăjitură de acelea* nu mai este sesizată.

In cazul prepoziției nelexicale *de₃*, stabilirea unor asemenea structuri, cu N_1 și N_2 la singular sau la plural, nu sunt relevante, numărul prin care se caracterizează cele două nume neinfluențând interpretarea semantică a lui *de₃*.

Acordul dintre N_1 și N_2 are implicații semantice și morfosintactice pentru grupul nominal în *de*. Astfel, în situațiile în care cele două nume se acordă în număr, sensul partitiv al prepoziției *de₁* este, așa cum am arătat, mai puțin evident (există totuși o deosebire între *o rochie a Mariei* și *o rochie de-a Mariei,* construcția cu *de* indicând faptul că posesorul are mai multe obiecte de același tip). De asemenea, nuanța partitivă a lui *de₂* comparativ se pierde în condițiile acordului dintre N_1 și N_2.

Problema acordului se pune și pentru GN în *de₃*, numele cu care se acordă verbul fiind calificat drept centru de grup (compară *La manifestare au venit o mulțime de **oameni*** cu ***Mulțimea** de oameni era agitată.*).

Apariția fiecăreia dintre prepozițiile *de₁*, *de₂* și *de₃*, în cadrul grupului nominal analizat, presupune anumite constrângeri de determinare a numelor N_1 și N_2.

Constrângerile de determinare a celor două nume relevă asemănările, dar și deosebirile dintre structurile în *de₁* și cele în *de₂*, cu consecințe asupra interpretării celor două prepoziții (vezi **1.2.** și **2.2.**). Astfel, constrângerile de determinare explică realizările lui N_1 ca substantiv comun, pronume nehotărât și numeral cardinal, atunci când este legat de N_2 prin prepozițiile *de₁* și *de₂* și realizările lui N_2 ca substantiv comun și pronume personal, posesiv sau demonstrativ, când apare în GN în *de₁* și ca pronume demonstrativ, atunci când apare în GN în *de₂*.

În cazul grupului nominal construit cu prepoziția *de₃*, determinarea hotărâtă sau nehotărâtă a lui N_1 implică interpretarea acestuia ca specificator sau ca centru de grup (compară *o mulțime de oameni* cu *mulțimea de oameni*).

Toate aceste concluzii justifică distingerea a trei prepoziții: *de₁* partitiv, *de₂* comparativ și *de₃* "cantitativ", care, deși au multe trăsături de ordin semantic și distribuțional în comun (ceea ce permite tratarea lor împreună), nu sunt sinonime.

NOTE:

[1] Mioara Avram notează, în *Probleme ale exprimării corecte*, EARSR, Bucureşti, 1987, p. 179, că prepoziţia *de* "este foarte frecventă (deţine locul întâi la frecvenţă între toate cuvintele limbii noastre), având şi multe întrebuinţări [...]".

[2] Exemplele, atestate, sunt date de Monica Busuioc, în *Dicţionarul limbii române*, seria nouă (DLR), EAR, Bucureşti, sub tipar.

[3] *Gramatica limbii române* (GA), vol. I, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, EARPR, Bucureşti, 1963, p. 160.

[4] Pentru distincţia articol genitival/pronume semiindependent, vezi, de pildă, Gabriela Pană Dindelegan, *Teorie şi analiză gramaticală*, Coresi, Bucureşti, 1994, p. 39-42.

[5] Kr. Sandfeld şi Hedvig Olsen, în *Syntaxe roumaine*, I, *Emploi des mots à flexion*, Libraire E. Droz, Paris, 1936, p. 143, semnalează că adesea pronumele posesiv este precedat de *de* partitiv, mai ales la plural (*un bătrân de ai lor, elevi de-ai miei*), dar şi la singular atunci când posesivul determină un substantiv nume de materie (*scuipat de al său, mult sânge de al lor*), construcţiile cu *de* fiind echivalente cu cele fără *de*. Autorii explică prezenţa prepoziţiei *de* înaintea unui posesiv la singular prin analogie cu utilizarea acestei prepoziţii cu posesivul la numărul plural, menţionând că în exemple precum: *un prieten de-al mieu, o întâmplare de a mea, un defect de-al său* etc., nu este vorba de un raport partitiv.

[6] Pentru exemple din limba veche, vezi Monica Busuioc, *loc. cit.* (*o biserică de cele proaste, averi de-acele, fir de cel bun* etc.)

[7] Cf. Nelly Flaux, *La fonction "complément de nom" dans les groupes binominaux en "de" et les rôles sémantiques*, în "Cahiers scientifiques de l'Université d'Artois", 13/1999, Artois Presses Université, p. 137-139.

[8] Marina Rădulescu, *O nouă interpretare a valorilor numeralului cardinal*, "Limba şi literatura română", nr. 3/1998, p. 9-10, arată, de asemenea, că în construcţii de tipul *altfel de interpretări, astfel de fapte, douăzeci şi una de cărţi*, primul termen este cel subordonat, iar al doilea termen este regent, propunând interpretarea prepoziţiei *de* fie ca element component al locuţiunilor adjectivale *altfel de, astfel de* sau al unei "locuţiuni-numeral cardinal (cu valoare adjectivală)" de tipul *douăzeci de* (situaţie în care "prepoziţia nu funcţionează ca element de legătură"), fie numai ca "element de relaţie, fără să mai aibă şi rolul de a impune un anumit caz (acuzativul) cuvântului următor".

[9] Criteriul selecţiei verbului este discutat de Nelly Flaux, Daniele Van de Velde, în *Les noms en français: esquisse de classement*, Ophrys, Paris, 2000, p. 13.

[10] Cf. şi Nelly Flaux, Danièle Van de Velde, *op. cit.*, p. 13.

[11] Aafke Hulk, *L'«autre» de: une tête quantificationnelle?*, "Langue Française", *Un bien grand mot: de. De la proposition au mode de quantification*, no. 109/1996, Larousse, p. 54, ilustrează distincţia construcţii pseudopartitive/construcţii partitive prin exemplele din franceză: *Elle a beaucoup de problèmes.* vs. *Elle a résolu beaucoup des problèmes que son prof lui avait signalés.*

[12] Nelly Flaux, Danièle Van de Velde, *op. cit.*, subcapitolul *1.1. Les noms qui en quantifient d'autres*, p. 12-24, fac o clasificare semantică a lui N_1 cu rol de cuantificator.

BIBLIOGRAFIE:

ANGHELESCU, NADIA, *De la locativ la partitiv: echivalente ale lui "de" şi "din" în arabă şi alte limbi*, Analele Universităţii Spiru Haret, Seria Filologie, Bucureşti, nr. 2/2000, pp. 29-34.

AVRAM, MIOARA, *Gramatica pentru toţi*, ediţia a III-a, Humanitas, Bucureşti, 2001.

AVRAM, MIOARA, *Probleme ale exprimării corecte*, EARSR, Bucureşti, 1987.

BARTNING, INGE, *La préposition* ***de*** *et les interprétations possibles des syntagmes nominaux complexes. Essai d'approche cognitive*, "Lexique" 11, Presses Universitaires de Lille, 1992, *Les prépositions: méthodes d'analyse*, pp. 163-191.

BUSUIOC, MONICA, articolul *DE*, în *Dicționarul limbii române*, seria nouă (DLR), EAR, București, sub tipar.

DOBROVIE-SORIN, CARMEN, *De la syntaxe à l'interprétation, de Milner (1982) à Milner (1995): le génitif*, ms., Université Paris 7, 2000.

FLAUX, NELLY, *La fonction "complément de nom" dans les groupes binominaux en* ***de*** *et les rôles sémantiques*, "Cahiers scientifiques de l'Université d'Artois", *Fonctions syntaxiques et rôles sémantiques*, no. 13 / 1999, Artois Presses Université, pp. 137-150.

FLAUX, NELLY, VAN de VELDE, DANIÈLE, *Les noms en français: esquisse de classement*, Ophrys, Paris, 2000.

HULK, AAFKE, *L'«autre»* ***de****: une tête quantificationnelle?*, "Langue Française", *Un bien grand mot:* ***de****. De la proposition au mode de quantification*, no. 109/1996, Larousse, pp. 44-59.

PANĂ DINDELEGAN, GABRIELA, *Teorie și analiză gramaticală*, Coresi, București, 1994.

RĂDULESCU, MARINA, *O nouă interpretare a valorilor numeralului cardinal*, "Limba și literatura română", nr. 3/1998, pp. 7-11.

SANDFELD, KR., OLSEN, Hedvig, *Syntaxe roumaine*, I, *Emploi des mots à flexion*, Libraire E. Droz, Paris, 1936.

∴ *Gramatica limbii române* (GA), vol. I, ediția a doua revăzută și adăugită, EARPR, București, 1963.

IZVOARE:

www.aromanian.net
www.bitflow.dyndns.org.
www.byte.ro
www.fanclub.ro
www.romanianvoice.com
www.spiritus.ro

QUELQUES EMPLOIS DE LA PREPOSITION "DE" DANS LE ROUMAIN ACTUEL

(Résumé)

L'auteur fait dans cet article la distinction entre trois prépositions: de_1 partitif, dans les structures partitives du type *un elev de-ai mei (lui/profesorului)/de-al meu (lui/profesorului)*, de_2 comparatif, dans les structures comparatives du type *o prăjitură de acelea/de aceea*, mais qui peuvent avoir dans certaines conditions une "lecture" partitive, et de_3, dans les structures pseudopartitives du type *douăzeci/o mulțime de oameni*. Tous ces structures correspondent au groupe nominal $(Dét)N_1$ *de* $(Dét)N_2$ dont la réalisation concrète diffère en fonction de l'emploi de de_1, de_2 ou de_3.

CONSTRUCȚII ROMÂNEȘTI CU POSESOR NEEXPRIMAT

DANA NICULESCU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucuresti

Această lucrare își propune să analizeze construcții în care este exprimată o relație de *posesie inalienabilă*, fără ca posesorul pus în relație cu obiectul posedat să fie lexicalizat în limitele aceleiași propoziții. Relația semantică dintre cele două entități puse în raport nu este marcată explicit, ci recuperată din context.

'Inalienabilitatea' va fi definită ca un raport intrinsec, permanent de posesie între două obiecte, incluzând relația dintre parte și întregul căruia îi aparține, relația de rudenie, relațiile spațiale[1].

Categoria semantică a posesiei cunoaște o definiție în sens restrâns: 'drept de proprietate a unui posesor asupra unui obiect posedat' și una în sens larg: relație binară care înglobează un set foarte variat de concepte, cum ar fi relația partitivă, locativă, cea de rudenie, atribuirea unei calități, acțiune realizată sau suferită de posesor, entitate care are o funcție în raport cu posesorul.

În această lucrare voi utiliza conceptul de posesie (denumit de R. Langacker[2] 'posesie abstractă') în accepția largă dată de gramatica cognitivă: relație semantică stabilită între două entități, relație în cadrul căreia entitatea-posesor funcționează ca punct de referință în identificarea obiectului posedat. Entitatea posesor are un grad înalt de proeminență cognitivă, fie inerentă, fie contextuală, ceea ce permite observatorului unei scene să identifice prin intermediul lui un referent mai puțin proeminent, aflat în proximitatea punctului de reper.

În general, cele două entități aflate în relație de posesie sunt codate prin nominale care apar în limitele aceluiași enunț. Construcțiile nu sunt echivalente semantic și pragmatic, între ele stabilindu-se opoziții de tipul:

1. obiect posedat participant *activ / pasiv* la acțiunea exprimată de verb
   Fața ***lui*** *dezvăluia supărarea. /* ***Îi*** *vedeai supărarea pe* față.
   Cartea ***lui*** *a făcut furori. /* ***I****-am citit* cartea *pentru că este un autor talentat.*
2. grad de autonomie *ridicat / scăzut* față de entitatea posesor în cadrul relației de posesie inalienabilă
   Ion *își ridică* mâna. */* ***Ion*** *ridică* mâna.
3. topicalizare / marginalizare a entității posedate
   Își *spăla* mâinile *pentru că erau murdare. /* ***Se*** *spăla pe* mâini *pentru că era murdar.*
4. construcție nemarcată / focalizarea posesorului
   Mi-am pierdut cartea. */ Am pierdut* cartea ***lui.***

Construcțiile românești care permit nelexicalizarea posesorului în limitele propoziției pot avea valoare generică sau specifică.

I. Structuri generice

Există contexte în care nominalul-obiect posedat are funcție generică: el poate fi determinat (+ / - definit) sau nedeterminat. În acest caz, se realizează un contact mental între obiectul posedat și un posesor care are extensiune maximă, desemnând 'totalitatea entităților în a căror componență poate intra un obiect de tipul celui desemnat de substantivul-țintă' ('toți indivizii posesori' pentru totalitatea privită ca ansamblu, respectiv. 'orice individ posesor tipic', pentru totalitatea distributivă).

În majoritatea contextelor, posesorul cu valoare generică nu este exprimat în întregul discurs, astfel că distanța referențială dintre acesta și obiectul posedat este maximă:

Ex: *Nu se recomandă a se citi cărți în troleibus ori autobus, fiindcă* ochii *se acomodează cu greu la condițiile de transport și obosesc repede,* www.sanepid.md/medic/index.shtml?miopia.htm

Ex: Nasul *are legătură cu* plămânii. *In momentul în care energia* plămânilor *este insuficientă sau este în exces, vor apărea modificări patologice la nivelul* nasului., http://www.inoan-press.com/san/noi/a006.html

Ochi *pentru* ochi, dinte *pentru* dinte.

În exemplul de mai sus, o construcție fixă, se poate observa ocurența nominalelor -părți ale corpului nedeterminate, cu funcție generică.

II. Structuri marcate + specific

Lucrarea distinge două structuri cu valoare specifică ce permit neexprimarea posesorului.

a. O construcție nemarcată, care exprimă o relație de rudenie, posesorul fiind un nominal ce desemnează o ființă unică (mama, tata, bunicul); în limba neliterară clasa cuprinde și substantivele 'soț / soție, socru / soacră, cumnat / cumnată'.

   A venit mama. (= *mama mea)*
   In 17 decembrie pe la prinz soțul *s-a intors de la lucru (soțul meu)*
   http://www.timisoara.com/newmioc/21.htm
   Lăsând protocolul la o parte, ***mie îmi*** *place, de pildă, să mănânc acasă.* Soția *gătește excelent. Ez.,*23.11.03. p. 3

b. A doua structură analizată este marcată stilistic, folosindu-se pentru obținerea efectului de reliefare a nominalului-obiect posedat.
   Se poate exprima:
   a. O relație partitivă
      a'. Nominalul posesor poate prezenta trăsătura +animat, intrând în relație cu un nominal ce desemnează o parte a corpului sau un element constitutiv abstract (suflet, gând)
      Ea*, așa costelivă, era foarte trainică. [...]* Fața *negricioasă și* ochii *aprinși nu arătau, după nopți nedormite, nici o oboseală.* Cmb, p. 27

a''. Nominalul posesor care denotă întregul poate avea trăsătura – animat, iar obiectul posedat este o parte prototipică a acestuia.

Ada, în ***taior*** *clasic ca un costum de călărie, [...] cu un fetru alb pe părul negru, tuns scurt, băieţeşte,cu ceafa rasă şi cercei lungi de perle, ce jucau suspect pe* gulerul *bărbătesc de pichet alb, înainte cu un pas agil, ce suna distinct cum sună castanietele, pe parchet...*, Cmb, p. 34

b. O relaţie spaţială de tip inalienabil

Nu sfârşise însă nimic înainte ca Rim să vadă ***imobilul****. Lui Rim îi plăcuse stilul pretenţios al* exteriorului. Cmb, p. 10

c. Relaţia dintre un nume de acţiune / proces şi un agent, respectiv o temă sau experimentator

Dacă ***Maxenţiu*** *azvârlea la tennis o minge,* mişcarea *era dublată de cea care trebuia să amortizeze efortul şi tot aşa mereu.*, Cmb, p. 32

O pânză subţire ca de paianjen ***i*** *se aşezase pe urechi şi ar fi vrut s-o ridice de acolo delicat, ca pe o portieră diafană. Prin ţesutul ei transparent sunetele se difuzase şi rar câte un cuvânt se prindea în mreaja* auzului.*Cmb, p. 35*

În aceste cazuri, construcţia neutră este cea cu posesorul codat drept clitic în cazul dativ sau acuzativ (Mi-a albit părul / Mă doare spatele).

Voi exclude din analiză structuri de tipul: *Dintele pus de stomatolog a căzut,* deoarece raportul dintre posesor şi obiectul posedat este alienabil, 'dintele' nefiind o parte a corpului care în mod intrinsec aparţine individului.

Mărci ale stabilirii unei relaţii de posesie în construcţiile cu posesor neexprimat marcate + specific

Conexiunea dintre cele două nominale poate fi marcată prin articolul hotărât sau nehotărât, prezente în grupul nominal care denotă obiectul posedat, prin articolul zero, dar se realizează şi când articolul este absent. În cazul ocurenţei articolului, acesta nu are funcţie posesivă, ci ilustrează caracterul +/- definit şi +specific al centrului de grup la care se ataşază, indicând faptul că în proximitatea sa trebuie căutat un nominal cu valoare de posesor, care va constitui un punct de referinţă în identificarea obiectului posedat.
Prezenţa articolului nu este obligatorie pentru crearea unei legături mentale între numele – obiect posedat şi posesorul neexprimat în propoziţie.

Modalităţile prin care se realizează conexiunea dintre posesor şi obiectul posedat

A. Anafora propriu-zisă

Am înregistrat în care nominalul-parte nu este coocurent cu nominalul-întreg în limitele propoziţiei, relaţia partitivă fiind însă explicit marcată în discursul ulterior, în care substantivul-parte (Nj) reluat anaforic apare alături de substantivul-întreg (Ni).

Cineva sună prelung la sonerie, apoi, un picior$_j$ *încălțat cu pantofi cu tocuri foarte înalte împinge ușa întredeschisă.* Piciorul$_j$ *este urmat de o femeie$_i$ înaltă, frumoasă, cu părul roșcat.* revistarespiro.com/Issue11/teatru_katalin.htm - 1

B. Anafora și catafora asociativă

Anafora asociativă constituie un tip de referință indirectă[3], având în vedere că nominalul anaforic nu este coreferențial cu antecedentul său.

Ex: ***Maxențiu*** *se propti și mai tare în mâini.* Picioarele *păreau a patina pe nisipul alunecos al covorului.*, Cmb, p. 36

Se observă faptul că numele-obiect posedat determinat de articol (*picioarele*) are trăsătura semantică +specific, deși referentul său este nou introdus în discurs. El stabilește la nivel transfrastic o conexiune cu un nominal prezent în contextul discursiv (*Maxențiu*), nominal care va funcționa ca antecedent al anaforei asociative în virtutea existenței unei relații semantice privilegiate între cele două entități. Această relație se înscrie în sfera 'posesiei abstracte', find în mod prototipic un raport partitiv, ca în exemplul de mai sus. G. Kleiber[4], ca și R. Langacker[5] sau JohnTaylor[6], aduc argumente privind faptul că întotdeauna nominalul-întreg este sursa, iar nominalul-parte, anafora (sau, în unele contexte, catafora) asociativă, deoarece entitatea-întreg este mai proeminentă cognitiv decât părțile sale componente.

O propoziție de tipul 'Picioarele *păreau a patina pe nisipul alunecos al covorului*', lipsită de un context dezambiguizator, situat fie în discursul anterior sau în cel ulterior, fie în situația de comunicare, nu conține informații suficiente pentru identificarea univocă a referentului-parte. Contextul dezambiguizator îl constituie pentru anafora asociativă lexicalizarea nominalului cu valoare de întreg.

Este posibil ca nominalul-posesor ce funcționează ca punct de referință în identificarea entității posedate să fie lexicalizat într-o propoziție care urmează celei în care se află numele-obiect posedat.

Ex: *A explodat* un cauciuc. ***Mașina*** *a rămas în pană.*

Această construcție cataforică este considerată un caz particular de anaforă asociativă.

Relația semantico-lexicală (ex: relația partitivă) stabilită între cele două elemente orientează raportul de dependență: existența părții depinde de existența întregului, proprietatea abstractă, de existența unui obiect concret. În cazul în care cele două entități au statut ontologic diferit, raportul de dependență ontologică va fi orientat conform unei ierarhii stabilite de G. Kleiber[7]: animat uman > animat non-uman > inanimat concret > eveniment > proprietate.

Nominalul-parte poate fi determinat de articolul hotărît (+definit, +specific), de cel nehotărît (-definit, +specific) sau de articolul zero (+definit, +specific).

Articolul hotărît însoțește nominalul posesor în contexte de tipul:

pro *S-a ramolit de tot! gândi. Ce sunt* ochii *ăia galbeni?*, Cmb, p. 26

Atunci când determină o anaforă asociativă, articolul nehotărît nu marchează introducerea unui referent nou în discurs, neavând lectură existențială, ci partitivă[8]. Lectura

partitivă a articolului nehotărît presupune că nominalul-întreg este menţionat în contextul anterior, iar din acesta este vizat doar un segment, pentru care propoziţia este adevărată.

*[...] văzu **un castan** prăfuit, ce i se păru totuşi verde şi frumos, şi, trăgând în jos* o cracă, *apucă* o castană *sălbatecă*, Cmb, p. 25

Articolul zero poate semnala la rândul său legătura anaforică asociativă cu un antecedent, într-un context sintactic anumit: de exemplu, nominalul-parte este precedat de o prepoziţie şi nu are determinanţi, prin urmare nu poate primi articol, deşi este individualizat în context. În exemplul de mai jos, substantivele-nume de părţi ale corpului au valoare +definit, +specific, deşi sunt nou introduse în discurs.

*Se apropia unsprezece şi **el** începea să simtă acum apropierea unei mici crize. Toate semnalele erau date: fiorii cunoscuţi porniţi din* mâini, *din* picioare, *din* coaste *spre* piept, Cmb, p. 33

Realizarea unei anafore asociative este posibilă şi în condiţiile în care nominalul obiect posedat este nedeterminat, el păstrându-şi valoarea definită şi specifică. Relaţia semantică apriorică dintre posesor şi obiectul posedat rămâne singurul indiciu al raportării părţii la întreg.

Ex: ***Ion** se ridică în picioare. Lovitura la* cap *nu părea gravă, dar durerea de* spate *se accentuase, aşa că plecă la doctor.*

O concluzie a analizei lui G. Kleiber[9], bazată pe fapte ale limbii franceze, este că cele două entităţi, antecedentul-întreg şi anafora asociativă, trebuie să fie congruente din punct de vedere ontologic (ex: ambele să fie animate umane sau inanimate - obiecte concrete). În limba română este posibilă apariţia unei anafore asociative chiar dacă trimite la un referent diferit ca natură de cel al antecedentului.

Ex: anafora este nume al unei proprietăţi şi antecedentul, nume al unui obiect concret, inanimat:

*Nu se opusese cu nimic revoluţiei pecare **boala** o făcuse în casă. [...] nu credea nici un moment în chip sincer că el, Maxenţiu, ar putea muri. Nu era conştient de* gravitate., *Cmb, p. 45*

O altă concluzie a analizei lui G. Kleiber[10] este: cu cât dependenţa ontologică a entităţii codate ca nominal anaforic este mai mare, cu atât posibilitatea apariţiei anaforei asociative este mai scăzută. Astfel, referenţii implicaţi într-o relaţie de rudenie sunt dependenţi unul de celălalt numai din perspectiva participării la relaţia respectivă (postularea unei entităţi 'mamă' presupune şi existenţa entităţii 'fiu').

O parte a corpului manifestă un grad de dependenţă mai ridicat faţă de individul- întreg; ea poate fi concepută ca independentă sau 'alienată' de individ chiar dacă în fapt este parte integrantă a sa, dar o astfel de construcţie este întâlnită în general în texte literare şi are funcţia de a reliefa constituentul care în discursul neutru nu are o poziţie centrală (ex: numele care desemnează părţi ale corpului).

C. Deixisul

Legătura dintre cele două entităţi aflate în relaţie de posesie se poate realiza deictic. Într-o asemenea structură, nominalul care codează o parte constitutivă a întregului sau un raport de rudenie are nevoie pentru a fi identificat univoc de un punct de referinţă, ce va fi

reprezentat de locutor sau de interlocutor. Participanţii la discurs sunt în mod inerent mai proeminenţi din punct de vedere cognitiv, iar în proximitatea lor va trebui căutat obiectul posedat, ce este individualizat.

*Tu ţi-ai strecurat cântecul **în mine** / Într-o după-amiază, când / Fereastra* sufletului *zăvorâtă bine / Se deschisese-n vânt.* T.A., Morgenstimmung

Soţia *a fost foarte impresionată de buchet.Trandafirii au fost într-adevăr de calitate foarte bună. **pro** Vă mulţumesc mult.*

http://www.cadoultau.ro/product_reviews_info.php/products_id/32/reviews_id/8

Consecinţele utilizării unei structuri cu posesor neexprimat

În cazul structurilor partitive, s-a constatat că utilizarea structurilor posesive cu posesor nelexicalizat are consecinţe la nivel semantic şi pragmatic.

1. La nivel semantic, se poate observa faptul că obiectul posedat este prezentat ca fiind:
    - participant activ la evenimentul denotat de verb
    - 'alienat' de posesor

Relaţia cu posesorul este trecută în plan secund, însă marcată prin prezenţa articolului care determină nominalul-obiect posedat sau exclusiv prin existenţa unui raport semantic aprioric între cele două elemente .

Prezentarea nominalului-obiect posedat ca participant activ la evenimentul exprimat de verb are ca reflex sintactic accederea lui la rolul semantic de agent, fapt posibil pentru că acesta reprezintă o sinecdocă a nominalului care redă entitatea-întreg:

Iată lassoul, mâna, *atentă, / ocheşte bizonul de aer.* N.S., Mister de băieţi *(mâna = agent)*

Apariţia în poziţia sintactică de subiect şi posibilitatea de a avea modificatori atributivi reliefează gradul înalt de autonomie care se acordă în discurs numelui – obiect posedat.

Dunga loviturii, acum învineţită, bobotea, şi mâna *avea un tremur tetanic.,* Cmb, p.49 *(mâna = subiect)*

Acum, mâinile <u>*slabe, negre, cu inele mari,*</u> *printre care acel safir uriaş, pe care Lică îşi oprise ochii, ţineau hăţurile ferm.* Cmb, p. 27 (*slabe, negre, cu inele mari* au rol de modificatori ai substantivului *mâinile*)

2. La nivel pragmatic, se constată că entitatea posedată capătă poziţie centrală în scena prezentată şi constituie topicul discursiv.

Autonomia discursivă, manifestată la nivel sintactic prin posibilitatea codării ca subiect şi acceptarea atributelor, este un semn al centralităţii numelui-obiect posedat.

În ceea ce priveşte topicalitatea, preluând clasificarea făcută de T. Givón[11], se poate constata că în majoritatea structurilor descrise nominalul determinat de articol reprezintă un topic nou introdus în discurs ('chain initial topic'), discontinuu în raport cu textul precedent şi cu cel care urmează. Excepţie face structura cu anaforă propriu-zisă, care este un topic continuu în raport cu contextul discursiv anterior.

Luând în considerare parametrul distanţei referenţiale şi al persistenţei topicului, am observat faptul că asemenea construcţii au continuitate topică minimă, nominalul cu valoare de posesor fiind tema principală, continuă, a discursului.

Ex: ***Maxenţiu** se propti şi mai tare în mâini.* Picioarele *păreau a patina pe nisipul lunecos al covorului şi biblioteca din faţa lui, era un orizont instabil. **pro** Ameţea. **pro** Se lăsă jos într-un fotoliu.* , Cmb, p. 36

Concluzii

Lucrarea a analizat structuri în care se stabileşte o relaţie de posesie inalienabilă între două entităţi, posesorul nefiind lexicalizat în aceeaşi propoziție cu nominalul-obiect posedat.

Clasificarea construcţiilor a relevat existenţa, pe de o parte, a structurilor cu valoare generică, care nu cer în general exprimarea posesorului în limitele discursului, şi, pe de altă parte, a structurilor marcate + specific, în cadrul cărora conexiunea dintre posesor şi obiectul posedat se realizează anaforic, cataforic sau deictic. Se disting două construcţii cu valoare specifică, cele care exprimă o relaţie de rudenie (nemarcate) şi cele partitive (marcate stilistic). Acestea din urmă codează obiectul posedat ca participant activ la eveniment, ‚alienat' conceptual de posesorul său şi având o poziție centrală şi topică în enunț.

S-a constatat că articolul ataşat numelui – obiect posedat poate marca conexiunea mentală cu posesorul, dar că absenţa determinării nu este un obstacol în stabilirea raportului posesiv, deoarece relația semantică privilegiată dintre cele două entități este un indiciu suficient al legăturii lor.

NOTE:

---

[1] Bally, Charles, The Expression of Concepts of the Personal Domain and Indivisibility in Indo-European Languages, în Chappel, H., McGregor, W., 1996, The Grammar of Inalienability, Berlin / New York, Mouton de Gruyter

[2] Langacker, Ronald W., 1987-1991, *Foundations* of *cognitive grammar*; Stanford, Calif. : Stanford University Press;

[3] Kleiber, Georges, 2001, *L'anaphore associative*, Paris, Presses Universitaires de France

[4] Kleiber, G., Patry, R. et Ménard, N., 1993, 'Anaphore associative: dans quel sens ‚roule'-t-elle?', în *Revue québecoise de linguistique*, 22, 2, 139-162

[5] Langacker, Ronald, 1993, 'Reference-Point Constructions.' *Cognitive Linguistics* 4, p. 1-38

[6] Taylor, John R., 2000, *Possessives* in *English* : an *exploration* in *cognitive grammar* Oxford : Oxford University Press;

[7] Kleiber, Georges, 2000, Le possessif via l'anaphore associative, în The Expression of Possession in Romance and Germanic Languages, Cluj, Clusium

[8] Kleiber, G., 2001, Indéfinis: lecture existentielle et partitive, în Kleiber, G., Laca, Brenda, Tasmowski, L., Typologie des groupes nominaux, PUR

[9] Kleiber, Georges, 1999, 'Anaphore associative et relations partie-tout: condition d'alienation et principe de congruence ontologique', în *Langue française*, 122, 70-100

[10] idem 9

[11] Givón, Talmy, ed. (1983). *Topic continuity in discourse : a quantitative crosslanguage study.* Amsterdam-Philadelphia : J. Benjamins

SURSE:

Arghezi, Tudor, 1990, *Cuvinte potrivite*, Bucuresti, Minerva (= T.A.)
Papadat-Bengescu, Hortensia, 1994, *Concert din muzică de Bach*, Bucureşti, Albatros (= Cmb)
Stănescu, Nichita, *Poezii*, 1988, Bucureşti, Minerva (N.S.)
Ziarul *Evenimentul zilei*, 23.11. 2003-11-24
Adrese de internet:
www.cadoultau.ro/product_reviews_info.php/products_id/32/reviews_id/8
www.eva.ro/familie/articol212.html
www.observatorcultural.ro/arhivaarticol.phtml?xid=8993
www.sanepid.md/medic/index.shtml?miopia.htm
www.fotomagazin.ro/desprefotografie/stereo/
www.inoan-press.com/san/noi/a006.html
www.timisoara.com/newmioc/21.htm
www.magazin.ro/Arhiva/1999/13ianuarie/femina.asp

BIBLIOGRAFIE:

BALLY, CHARLES, "The Expression of Concepts of the Personal Domain and Indivisibility in Indo-European Languages", în *Chappel, H., McGregor*, W., 1996, The Grammar of Inalienability, Berlin / New York, Mouton de Gruyter

COSSE, MICHEL, 1996, „'Indefinite associative anaphora in French'," în *IndiAna Workshop, Lancaster*, 19 iulie 1996, ed. Christina Hellman, Kari Fraurud

GIVÓN, TALMY, ed. (1983). *Topic continuity in discourse: a quantitative crosslanguage study*. Amsterdam-Philadelphia : J. Benjamins

HASPELMATH, MARTIN, 1997, *Indefinite Pronouns*, Clarendon Press, Oxford

KLEIBER, GEORGES, 2001, *L'anaphore associative*, Paris, Presses Universitaires de France

KLEIBER, GEORGES, 2000, ‚Le possessif via l'anaphore associative', în *The Expression of Possession in Romance and Germanic Languages*, Cluj, Clusium

KLEIBER, GEORGES, 1999, 'Anaphore associative et relations partie-tout: condition d'alienation et principe de congruence ontologique', în *Langue française*, 122, 70-100

KLEIBER, G., 2001, Indéfinis: lecture existentielle et partitive, în Kleiber, G., Laca, Brenda, Tasmowski, L., Typologie des groupes nominaux, PUR

KLEIBER, G., 1994, *Nominales*, Paris, Armand Colin

KLEIBER, G., PATRY, R. et MÉNARD, N., 1993, 'Anaphore associative: dans quel sens ‚roule'-t-elle?', în *Revue québecoise de linguistique*, 22, 2, 139-162

LAMIROY, BÉATRICE şi DELBECQUE, NICOLE, 1998, „The possessive dative in Romance and Germanic languages", în *Van Langendonck, W., Van Belle, W., The Dative*, vol. 2, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins

LANGACKER, RONALD, 1993, 'Reference-Point Constructions.' *Cognitive Linguistics* 4, p. 1-38

LANGACKER, RONALD W., 1987-1991, *Foundations of cognitive grammar*; Stanford, Calif.: Stanford University Press;

LAVRIC, EVA, 2001, 'Parties du corps actives et passives', în *Revue de Linguistique Romane*, 65, nr. 267-258

MANOLIU-MANEA, MARIA, 1977, 'Posesivul' în *Elemente de sintaxă comparată romanică Tipologie şi istorie*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 86-103

MANOLIU-MANEA, MARIA, 1996, 'Inalienability and Topicality in Romanian. Pragma-semantics of syntax', în *The Grammar of Inalienability*, ed. de Hillary Chappell, William McGregor, Berlin: Mouton de Gruyter

ŞERBĂNESCU, ANDRA, 1999, *'Dative possessive, dative experiencer'*, Bucureşti, SCL, 1, p. 19-39

TASMOVSKI, LILIANE (ed), 2000, *The Expression of Possession in Romance and Germanic Languages*, Clusium

TAYLOR, JOHN R., 2000, *Possessives in English : an exploration in cognitive grammar* Oxford : Oxford University Press;

VELAZQUEZ-CASTILLO, MAURA, 1999, 'Body-Part EP Constructions. A Cognitive / Functional Analysis' în *External Possession* ed. By Doris Payne, Immanuel Barshi, Amsterdam. Philadelphia: Benjamins

ROMANIAN STRUCTURES IN WHICH THE POSSESSOR IS ABSENT

Abstract

This article analyses a special type of Romanian structures that express a relationship of inalienable possession; they are characterized by the absence of the nominal encoding the possessor in the sentence in which the NP possessee occurs.

We can notice that, on the one hand, generic structures usually allow for the possessor to be unlexicalized in the whole text. On the other hand, structures marked +specific recover their possessor anaphorically or deictically in the discourse. Constructions that express kinship are unmarked, while those encoding a part-whole relation are stylistically marked (the possessee appears as an active participant to the event depicted by the verb, it is conceptually 'alienated' from its possessor, it is central and topical).

The article attached to the NP-possessee points to the mental path to be followed in order to identify the possessor, however the absence of determination is no obstacle in the establishment of the possessive relation, since the privileged semantic rapport between the two entities is sufficient indication of their connection.

STILUL JURIDIC-ADMINISTRATIV ÎN PERIOADA 1780-1850. TRĂSĂTURI GENERALE

MANUELA SARAMANDU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

Intervalul cuprins între anii 1780 şi 1850, numit, pe drept cuvânt, *perioadă de tranziţie* marchează trecerea de la vechea română literară la româna literară modernă, când se constituie stilurile funcţionale ale limbii literare moderne.

Stilul beletristic, stilul juridic-administrativ se alătură stilului ştiinţific şi celui publicistic prin mărcile *cultivat, scris, elaborat*, diferenţiindu-se de acestea prin gradul mediu de *accesibilitate* şi *expresivitate* (extremele fiind reprezentate de stilul ştiinţific şi de cel beletristic), prin gradul redus de *individualitate* (în sensul că particularităţile individuale în exprimare sunt limitate), prin caracterul *conservator* (în special în sintaxă, dat de frecvenţa ridicată a formulărilor stereotipe). *Neomogen*, prin utilizarea elementelor de natură diferită (populară, savantă), este însă *omogen* din perspectiva variantelor sale, limitate la două: juridică şi administrativă[1].

1. LEXICUL

Caracterul de tranziţie al perioadei studiate (manifestat prin coexistenţa elementelor lexicale de diferite origini), precum şi procesul de modernizare şi relatinizare, specific limbii literare din epocă, se regăsesc şi în stilul juridic-administrativ. Numai 12,5% din vechii termeni juridic-administrativi se păstrează în această perioadă. Numărul mare de împrumuturi neologice a dus la existenţa unei bogate sinonimii, care a încetinit procesul de specializare şi de fixare a termenilor.

O trăsătură importantă a vocabularului juridic-administrativ o constituie procentajul ridicat al termenilor proveniţi din limba comună, specializaţi prin context; marea majoritate a acestora este reprezentată de cuvinte moştenite din latină sau derivate de la acestea.

Se remarcă repartizarea împrumuturilor neologice pe sfere semantice: cele turceşti - în domeniul politico-diplomatic, cele greceşti – în cel legislativ-judecătoresc, cuvintele de origine rusă şi germană – în administraţie şi armată, în timp ce neologismele latino-romanice acoperă domenii variate.

Este specifică acestui stil folosirea abstractelor verbale (*adunare, hotărâre, ales, împuternicit*) precum şi gruparea termenilor derivaţi în perechi antonimice (*legiuit - nelegiuit, primire - neprimire*).

2. FRAZEOLOGIA

O particularitate generală a terminologiei juridic-administrative, care se regăsește în perioada studiată, o constituie numărul mare de termeni compuși (3340) față de cei simpli (1850). Construcțiile verbale sunt de aproximativ două ori mai numeroase față de cele nominale. Construcțiile nominale se caracterizează prin frecvența ridicată a termenilor de limbă comună și se încadrează în tiparele: substantiv + adjectiv (*legiuire complementară, putere săvârșitoare*), substantiv + *de* + substantiv (*jalbă de protimisis*) sau substantiv + substantiv în genitiv (*regulamentul temniților*). Construcțiile verbale sunt alcătuite, în general, dintr-un element verbal provenit din limba comună însoțit de un determinat specializat (*a da cauție, a face pretenderimă, a judeca cu apelație*).

Sunt caracteristice în această perioadă numeroasele calcuri (în special frezeologice) după neogreacă, dispărute însă ulterior.

3. PARTICULARITĂȚI GRAMATICALE

Dacă avem în vedere frecvența principalelor părți de vorbire, remarcăm procentul superior de substantive în comparație cu verbele, fapt care conferă acestui stil o structură nominală. Constatăm, de asemenea, în cadrul substantivului, frecvența ridicată a cazului genitiv – trăsătură specifică a stilului juridic-administrativ.

Frecventa utilizare a pronumelor nehotărâte (*alt, tot, mult, orice, oricare, vericare, vericine, niscariva*) se explică prin semnificația de generalitate dată de acestea[2]. De asemenea, nevoia de precizie în exprimare conduce la folosirea demonstrativelor (*acest, (a)cel(a)*) și a relativelor (*ce, care, cel ce*).

În flexiunea verbală, se remarcă frecventa folosire a conjunctivului cu valoare finală și de imperativ[3]. Timpul viitor capătă în stilul juridic-administrativ o semnificație specială, apropiată de cea a imperativului[4], ceea ce justifică frecventa sa întrebuințare. De asemenea, sunt frecvent utilizate modurile infinitiv și gerunziu. Referirea la individul abstract[5] determină folosirea reflexivului impersonal, a reflexivului pasiv și a pasivului.

În cadrul prepozițiilor și conjuncțiilor se disting numeroase formații analitice, utilizate din nevoia de precizie caracteristică acestui stil[6]: *precum și, dimpreună cu, de către, din pricina, bez numai, afară de, drept aceaia* etc. Cele mai frecvente elemente relaționale în cadrul frazei sunt conjuncțiile *și, că, de, să*, pronumele relative *ce, care* și gerunziul. Caracteristice pentru stilul juridic-administrativ sunt conjuncțiile cauzale (*căci, fiindcă, de vreme ce, pentru că, cu cuvânt că, pe temei că*), finale (*să, ca să, pentru ca să*), condiționale (*dacă, de, când*) și temporale (*când, după ce, îndată ce, pe vremea când*)[7].

Substantivizarea infinitivelor și a participiilor[8] capătă, prin frecventa utilizare, valoare de particularitate stilistică.

Prezența unui număr ridicat de pronume nehotărâte și relative are drept consecință, în structura propoziției, apariția unui mare număr de subiecte nedeterminate[9].

Atributul substantival genitival este deseori folosit pentru denumirea unor instituții, a unor organe sau funcții administrative[10]: *comitetul creditorilor, cutia obștii, departamentul finanțelor, logofătul credinții, primitorul lucrului, casa cutiei mililor, șeful departamentului credinții* etc.

Numeroșii determinanți modali folosiți pentru precizarea condițiilor în care se desfășoară acțiunea conduc la existența unui număr sporit de complemente circumstanțiale

de mod: *cu apelaţie* „cu drept de apel", *pe ascuns* „în secret", *cu chip legiuit* „în mod legal", *pe credit, cu dovedire* „prin probe", *după lege, din neştiinţă, cu plată, cu poruncă* etc. Se remarcă, de asemenea, preferinţa pentru complementele circumstanţiale instrumentale (*prin glasuri* „prin vot", *prin viu grai* „oral", *prin licitaţie*), de scop (*spre cercare* „de probă", *în păstrare*), de timp (*la orice întâmplare, la soroc*), de cauză (*prin neîntrebuinţare, prin urmată tăcere*).

Preferinţa pentru părţile de propoziţie multiple[11] contribuie la încărcarea construcţiilor sintactice: *proprietaoa lucrurilor se socoteşte* ***neîngrădită şi neînsărcinată;*** *alegând* ***pe unul sau pe doi inşi sau mai mulţi;*** *ş-au urmat întru aceeaşi* ***hotărâre şi orânduială;*** *se lucrează* ***prin înscris obştesc şi prin întrare în slujbă***[12].

Nevoia de exprimare precisă, pe de o parte, influenţa modelului sintactic străin, pe de altă parte, determină, deseori, o frază lungă, încărcată, bogată în subordonate: „Când titlul priveşte către alte lucruri, se întemeiază asupra voinţii celui de mai înainte stăpân, adecă asupra deosebitelor chipuri a arătării voinţei celui de pe urmă şi asupra tocmelelor sau se întemeiază asupra judecătoreştii hotărâri şi în sfârşit asupra legii, prin care se dă cuiva dritul stăpânirii, asupra legiuitei întrări în moştenire, asupra părţii legiuite şi asupra paragrafiei"[13].

4. PARTICULARITĂŢI STILISTICE

În stilul juridic-administrativ din perioada 1780-1850 se manifestă anumite trăsături generale ale acestuia, realizate prin procedee lexicale şi gramaticale specifice. Caracterul specific este dat nu de noutatea procedeelor, ci de frecvenţa apariţiei lor.

Caracterul g e n e r a l i m p e r s o n a l este dat de referirea la individul abstract, considerat într-o situaţie generală. În perioada cercetată, acesta se realizează, pe plan gramatical, prin întrebuinţarea pronumelor nehotărâte, a prezentului şi a viitorului indicativ cu valoare atemporală, a reflexivului impersonal şi a diatezei pasive. De asemenea, acest caracter al stilului determină o dispunere sistematică a cuvintelor pe cupluri antonimice: *dătătoriu de amanet (amanetarisitoriu) – primitoriu de amanet (amanetariu), aniondes* „rude în linie ascendentă" – *cationdes* „rude în linie descendentă", *creditor – datornic, câştig – pagubă, epitrop – epitropisit, cerere – primire* „aprobare", *călător* „flotant" – *şezător* „cu domiciliu stabil", *legiuit – nelegiuit, chema* „a cita la judecată" – *veni* „a se prezenta" etc.

Caracterul i m p e r a t i v rezultă din obligativitatea respectării normelor juridice. Adresarea fiind, în acelaşi timp, impersonală, mijlocul gramatical de realizare a acestui caracter este viitorul indicativ şi conjunctivul prezent şi nu modul imperativ, aşa cum ne-am aştepta. Pe plan lexical, această trăsătură este redată prin folosirea unor cuvinte sau construcţii restrictive[14]: *asemenea, întocmai, negreşit, nestrămutat, straşnic, cu toată întregimea, cu scumpătate, fără sminteală* „întocmai, cu stricteţe", *deplin* „complet", *desăvârşit* „definitiv", *îndată* „urgent", *după orânduială* „după regulă, legal", *sub nici un cuvânt* „sub nici un motiv".

P r e c i z i a ş i c l a r i t a t e a exprimării reprezintă o condiţie esenţială în stilul juridic-administrativ, ca şi în stilul ştiinţific. Deosebirea dintre aceste variante stilistice constă, însă, în mărcile gramaticale selectate. În stilul juridic-administrativ această caracteristică se realizează, în perioada menţionată, prin folosirea pronumelor

demonstrative şi relative, prin preferinţa pentru instrumente gramaticale analitice, prin utilizarea frecventă a părţilor de propoziţie multiple, prin extinderea acordată subordonării. O caracteristică a acestui stil o constituie, de asemenea, „cantitatea neobişnuită a determinărilor verbale"[15], îndeosebi a celor modale: *după analoghie* „în mod proporţional", *cu apelaţie* „cu drept de apel", *prin chipuri doveditoare* „prin probe", *cu desăvârşire* „definitiv, fără drept de apel", *prin neştiinţă* „în necunoştinţă de cauză", *după pravili* „conform legii" etc.

Stilul juridic-administrativ se remarcă prin caracterul c o n s e r v a t o r , determinat de rigoarea normelor. În acelaşi timp, el este, sub alte aspecte, i n o v a t o r , datorită nevoii de a se adecva schimbărilor din viaţa social-politică[16]. Această îmbinare de elemente conservatoare şi inovatoare explică prezenţa numeroaselor cuvinte de limbă comună (preluate cu accepţii specializate) alături de neologismele de origine diversă. Termeni preluaţi din limba comună: *a drege* „a modifică", *gâlceavă* „dispută, conflict juridic", *greşit* „infractor", *iertat* „permis, legal", *mincinos* „fals, ilegal", *a se odihni* „a înceta o acţiune penală", *pâs* „reclamaţie", *a sparge* „a anula, a expira", *a vătăma* „a leza un drept", *vrednicie* „drept", *zisă* „declaraţie" etc. Neologisme: *asesor, atestat, bilanţ, compatriot, contract, decret, dispoziţie, gratificaţie, monopol, onorariu, subvenţie*. Existenţa acestor două componente principale ale vocabularului juridic a favorizat dese sinonimii de tipul: *treabă – atribuţie, bântuire – abuz, obraz – persoană, căpetenie – şef, pricină – clauză*. De altfel, deseori cuvintele sunt organizate în adevărate lanţuri sinonimice, pentru „contract": *ajunsetură – alcătuire – aşezare – aşezământ – contract – convenţie – învoială – tocmeală*; pentru „legal": *cuviincios – iertat – legiuit – după lege – cu legiuire – cu chip legiuit – pravilnic – după pravilă – puternic – cu tărie – temeinic – vrednic*; pentru „a intenta un proces": *a da în judecată – a porni judecată – a trage în judecată – a pârî – a porni pricină* etc.

Au fost remarcate pentru perioada studiată două maniere stilistice de redactare a textelor administrative: cea reverenţioasă până la slugărnicie (în acte redactate de forurile inferioare sau de petiţionar) şi cea de emfază autoritară şi imperativă (în dispoziţii date de domn sau de instanţele superioare)[17].

NOTE:

---

[1] Pentru caracterizarea acestui stil, vezi Manuela Saramandu, *Terminologia juridic-administrativă românească în perioada 1780-1850*, Tipografia Universităţii, Bucureşti, 1986. Cu privire la stilul textelor juridice şi administrative din perioadele anterioare (1532-1640, 1640-1780), cf. *Istoria limbii literare. Epoca veche (1532-17801)* (coordonator: Ion Gheţie), Bucureşti, 1997, p. 248-257, 464-471 (capitole redactate de Gheorghe Chivu). Pentru probleme generale, cf. Ion Gheţie, *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, Bucureşti, 1978.

[2] Cf. Gh. Bulgăr, *Evoluţia stilului administrativ în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii de istorie a limbii române literare. Secolul XIX", I, Bucureşti, 1969, p. 172.

[3] Cf. Gh. Bulgăr, *Despre limba documentelor administrative la începutul secolului trecut* (1800-1820), în „Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea", Bucureşti, 1962, p. 93.

[4] Cf. Lidia Sfîrlea, *Contribuţii la delimitarea stilurilor literare româneşti*, în „Studii de limbă literară şi filologie", II, Bucureşti, 1972, p. 162: viitorul exprimă în stilul juridic-administrativ un ordin, referindu-se la individul depersonalizat aflat într-o anumită împrejurare.

[5] Vezi Paula Diaconescu, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, Tipografia Universităţii, Bucureşti, 1974, p. 96.
[6] *Ibidem.*
[7] Vezi, în acest sens, şi Gh. Bulgăr, *Evoluţia stilului administrativ* ..., p. 176-177.
[8] Vezi Manuela Saramandu, *op. cit.*, p. 135.
[9] Gh. Bulgăr, în *Evoluţia stilului administrativ* ..., p. 178, menţionează exemplele următoare: *Vericare* va îndrăzni ... , *Unul ca acela* să se pedepsească, *Cine* nu se învoieşte ... , *Cel ce* va primi ... , *Ceale* prin judecată hotărâte, *Câţi* mărturisesc... .
[10] Această caracteristică este menţionată, pentru stilul juridic-administrativ actual, de Maria Vulişici, *Cu privire la particularităţile sintactice ale stilurilor beletristic, ştiinţific şi administrativ*, CL, XI (1966), 1, p. 97.
[11] Este vorba de o trăsătură specifică stilului juridic-administrativ, menţinută până în perioada actuală (vezi Maria Vulişici, *op. cit.*, p. 102).
[12] Textele analizate sunt: *Pravilniceasca Condică* (1780, Ţara Românească), Bucureşti, 1957; *Sobornicescul Hrisov* (1785, Moldova), Bucureşti, 1958; *Manualul juridic al lui Andronachi Donici* (1814, Moldova), Bucureşti, 1959; *Legiuirea Caragea* (1818, Ţara Românească),Bucureşti, 1955; *Codul Calimach* (1833, Moldova), Bucureşti, 1958; *Regulamentul Organic*, ediţia a II-a, 1847 (Ţara Românească).
[13] *Codul Calimach*, Bucureşti, 1958, p. 207.
[14] Vezi Jean-Louis Sourioux, Pierre Lerat, *Le langage du droit*, Paris, 1975, p. 47.
[15] Vezi Lidia Sfîrlea, *op. cit.*, p. 67.
[16] Cf. Gh. Bulgăr, *Despre limba documentelor administrative*..., p. 95.
[17] Cf. Ştefan Munteanu, Vasile D. Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1978, p. 220.

PARTICULARITIES OF THE JURIDICAL-ADMINISTRATIVE STYLE BETWEEN 1780 AND 1850. GENERAL CHARACTERISTICS

Abstract

The author presents a few of the characteristics of the juridical-administrative style from the period 1780-1850. Its phonetic and grammar characteristics are the same as those of the standard language from the above-mentioned period. With respect to the vocabulary, one can notice the co-existence of terms from common language and neologisms from different languages (Greek, Italian, French, Russian etc.).

ASPECTE ALE GRAMATICII NUMELOR DE AGENT DIN LIMBA ROMÂNĂ

CAMELIA STAN
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

Delimitarea unei clase a numelor de agent în clasa lexicală a substantivelor are la bază un criteriu semantico-gramatical. Numele de agent îl desemnează pe „cel care face o acţiune". Ele manifestă uneori un comportament gramatical care diferă de comportamentul substantivelor comune propriu-zise şi este explicabil prin particularităţile referenţiale.

Termenul *agent* este utilizat aici într-o accepţie tradiţională, foarte apropiată de cea originară: „(cel) care face (ceva)" (cf. lat. *agens*, participiul prezent al verbului *agere* „a face")[1].

1. Numele de agent româneşti sunt variate sub aspect morfologic: unele sunt (semi)analizabile, iar altele sunt neanalizabile, după posibilitatea de a identifica (total sau parţial), în interiorul lor, o structură de constituenţi lexicali[2].

Cele mai multe formaţii sunt (semi)analizabile ca derivate cu sufixele:

-ă/i/utór (fumător, luptător, cititor, băutor)
-á/ént (*solicitant, reprezentant, emigrant;* inclusiv în formaţii parasintetice, *preopinent*)
-ár ((s)cufundar, ciubotar, rotar) şi *-ér* (*mesager, selecţioner, zvoner; hacker* – semianalizabil)
-áş (ucigaş)
-áci (scufundaci, scârmaci/scurmaci)
-(a)giu (scandalagiu)
-ăréţ, -éţ (cântăreţ, drumeţ)
-ău (lingău)
-bil (contribuabil)
-ilă (scotocilă, Nimerilă)
-ist (semetist, softist)
-nic (datornic, platnic – bun/rău platnic)
„zero" (în formaţiile regresive, inclusiv parasintetice, *transfug*).

Mai puţin numeroase sunt formaţiile (semi)analizabile ca fiind compuse din cuvinte întregi (*binefăcător, Înaintemergător, scormonitor-de-pietriş* „pasăre"), compuse cu elemente tematice *(filantrop)* sau provenite din conversiune *(insectivor)*.

Unele nume de agent sunt neanalizabile în constituenţi lexicali *(gardă)*.

În special formaţiile analizabile au şi utilizare adjectivală *(fumătorii, pasagerii fumători)*.

Dacă luăm în considerare polisemia unor nume de acţiune, care dezvoltă sensul metonimic „agent", vom adăuga la tipurile menţionate şi alte formaţii, cum este, de

exemplu, infinitivul lung substantival *(conducere, stăpânire – stăpânire de sine, cu voie de la stăpânire)*[3].

2. Problema pe care ne propunem să o examinăm este interpretarea structurii de constituenți a unor nume de agent sufixale din limba română, relevând natura sintactică a regulilor care stau la baza combinării morfemelor. Altfel spus, ne referim la **sintaxa internă** a formațiilor în discuție.

S-a remarcat în studii anterioare că, în alcătuirea unui derivat sufixal, sufixul este constituentul care impune formației integrale caracteristicile de clasă morfologică. Faptul este evident în cazul derivării care schimbă clasa morfologică a bazei: *a citi* (verb) – *cititor* (*cit-* + *-itor,* substantiv). De asemenea, sufixul impune categoria conceptuală derivatului sufixal, în virtutea specializării semantice a sufixelor nominale: *cititor (cit- + -itor)* „agent", față de *citire (cit- + -ire), citit (cit- + -it)* „acțiune" etc. Baza este însă cea care contribuie substanțial la alcătuirea conținutului semantic al derivatului: *a citi – cititor* „cel care citește". Acest tip de analiză pune în evidență rolul major al sufixului, comparativ cu rolul bazei, în structura internă a formațiilor sufixale. De aceea, în unele interpretări recente, mai ales din perspectivă generativă, **sufixul este centrul formal** („capul" nominal) al derivatelor substantivale, iar **baza este numai un centru semantic**[4]. Raportul stabilit, în termenii dependenței unilaterale, între rădăcina bazei (morfem independent, „centru") și sufix (morfem dependent) apare ca inversat în interpretarea pe care o adoptăm aici.

Numele de agent deverbale au fost analizate ca nominalizări ale verbului. S-a arătat, din perspectivă lexicalistă, că derivarea de la o bază care are asociată o structură argumentală sau o grilă de roluri tematice (de „cazuri" semantice – „agent", cel care declanșează deliberat acțiunea; „temă/pacient", obiectul acțiunii definit în strânsă legătură cu semantica verbului, participantul care suportă pasiv acțiunea etc.)[5] implică „legarea" unei poziții din acea grilă[6]. Numele de agent „leagă" poziția argumentului subiect, lexicalizează subiectul verbului de bază: *cititor – cineva citește.*

Sufixul celor mai multe nume de agent românești se atașează nu unui verb, ci unui substantiv *(drumeț, drum + -eț)*. Prin tradiție, aceste formații se grupează cu numele de agent deverbale deoarece se referă la ființe care fac o acțiune. Numele de agent ca *drumeț, mesager* (suf. *-er*) implică semantic o acțiune verbală: *drumeț* „cel care face un drum, călătorește", *mesager* „cel care duce, transmite etc. un mesaj".

Bazându-ne pe această intuiție, propunem interpretarea numelor de agent de tipul *drumeț* ca fiind derivate sintactic de la un grup verbal de bază – *face (un) drum.* Perspectiva teoretică pe care o adoptăm, cea sintactică, este preferată astăzi[7] ipotezei lexicaliste, care explica derivatele în termenii proceselor lexicale[8].

Orice rădăcină lexicală verbală „proiectează" un grup verbal (satisface pozițiile sintactice pe care le subcategorizează, își actualizează disponibilitățile de combinare - acestea fiind proprietăți sintactice intrinsece ale verbului respectiv). *A face* este un verb tranzitiv și proiectează un grup verbal care include un obiect direct. Acesta are statut de obiect „intern", de argument „intern", întrucât este generat în interiorul grupului sintactic minimal al verbului *a face,* fiind subcategorizat de verb, cerut obligatoriu de proprietățile sintactice ale verbului. Grupul verbal *face (un) drum* se combină cu sufixul nominal *-eț* generând o structură complexă, supraordonată, de tip nominal. Grupul verbal este

„dominat” de un grup nominal. Altfel spus, grupul verbal *face (un) drum* este **încorporat** în numele de agent *drumeț*, care din punct de vedere sintactic este un grup nominal[9].

Numele de agent de tipul *cititor* sunt de asemenea derivate de la un verb tranzitiv, deci încorporează un grup verbal cu obiect direct. În nominalizare, verbul primeşte corp fonetic, iar obiectul direct rămâne într-o poziţie nulă, rămâne implicit, cu condiţia să fie obiectul tipic al acţiunii verbale: *a citi – cititor, a fuma – fumător, a bea – băutor* etc. Argumentul obiect direct („ceea ce se citeşte, se fumează, se bea etc.”) este saturat prin cuantificare existenţială, are asociată o presupoziţie de existenţă şi de aceea nu e necesară exprimarea lui[10]. Dacă este necesară specificarea obiectului, se ataşează un adjunct numelui de agent: *cititor de poezie, fumător de pipă, băutor de vin.*

Similar, verbul ar putea ocupa o poziţie nulă, rămânând implicit, dacă este tipic pentru obiectul lexicalizat: *(a face un) drum – drumeț, (a duce, a transmite un) mesaj – mesager* etc. În această situaţie se află multe dintre numele aşa-numite „de meseriaşi”: *ciubotar, rotar* etc.

Credem că interpretarea sintactică propusă aici este convenabilă din punct de vedere descriptiv, pentru că unifică cele două tipuri morfofonologice de substantive nume de agent: tipul deverbal (la care baza este un verb tranzitiv) şi tipul denominal. Ambele tipuri de formații sunt nominalizări ale verbului: ele încorporează un grup verbal de bază, care se combină cu un sufix nominal. Încorporarea este un proces sintactic.

Nu totdeauna baza nominală este un argument intern. Ea poate fi, de exemplu, un grup prepoziţional circumstanţial: *grăjdar* „cel care munceşte în grajduri”, *semetist* „cel care lucrează la SMT” etc.

2. În nominalizare, unele caracteristici ale verbului se menţin. Numele de agent moşteneşte grila de roluri tematice (structura argumentală) şi proprietăţile selecționale (combinatorii) ale verbului de bază.

2.1. Argumentul intern obiect direct al verbului tranzitiv se menţine, dar nu poate primi formă cazuală de acuzativ, ci se redă prin genitiv ori printr-o grupare prepozițională[11]. Acestea sunt legate tematic de centrul nominal, ca reminiscență a relației de rol tematic dintre verbul de bază şi argumentul său intern („temă”)[12]:

(1) *conducătorul statului, guvernatorul provinciei*
(2) *salvatorul vieților*
(3) *Singurii scormonitori ai gunoaielor au rămas țiganii* (BOGZA, A. Î. 227 în DLR; „temă” sau „locativ”)
(4) *cultivator(ul) a orice soi de plante*
(5) *conducător(ul) de oşti, cultivator(ul) de cereale; jucător de cărți* (CORV 147; „temă” sau „instrument”)
(6) *ucigaş de copii*
(7) *Mormântul arhiducesii Cristinii... făcut de vrednicul de laudă şi pomenire, scobitorul de piatră Canova* (GOLESCU, Î. 28 în DLR)
(8) *Scobitor... de figuri* (POLIZU în DLR)
(9) *de dulceață dătătoriu* (CORESI, EV. 195 în DLR).

2.2. Argumentul intern obiect indirect în dativ, despre care s-a susținut anterior că apare doar în nominalizări de tipul numelor de acțiune[13], se menţine şi în grupul sintactic al unor nume de agent. Construcțiile sunt ambigue. Verbul de bază este reflexiv:

(10) *În loc ce erà închinători idolilor, să face închinători Domnului H[risto]s* (DOSOFTEIU, V.S. 132 în DA s. v. *închina*)

(11) *familii în care erau (existau, se aflau) închinători lui Dumnezeu*

sau tranzitiv:

(12) *(el este) un aducător de profit întreprinderii, un deschizător de drumuri cercetării* (nume de agent sau adjectiv).

S-a susţinut că derivatul moşteneşte de la verbul de bază proprietăţile de atribuire a cazului, atunci când verbul atribuie un caz „inerent" (un caz asociat cu un rol tematic – „ţintă")[14].

Dativul provenit din grupul sintactic al unui verb tranzitiv este coocurent cu obiectul direct, redat în grupul nominal prin acuzativ cu prepoziţia *de.*

Alteori, obiectul indirect al verbului îşi schimbă forma cazuală în nominalizare:

(13) *Închinătorii de idoli* (CORESI, EV. 216/18 în DA s. v. *închina*).

2.3. Uneori numele de agent menţine un grup prepoziţional din grupul verbal corespunzător:

(14) *traficanţii cu ţestoase* (PRO TV 2003), de la *a face trafic cu ţestoase.*

2.4. Rolul tematic al argumentului verbului cumulează uneori rolul „posesor", specific adjuncţilor substantivului: (1).

2.5. Numele de agent este compatibil cu anumiţi cuantificatori specifici verbului:

(15) *student timp de doi ani al facultăţii noastre*

(16) *absolvent anul acesta al facultăţii noastre*

(17) *câştigătorul de două ori (pentru a doua oară) al trofeului.*

2.6. Numele de agent, în mai mică măsură decât numele de acţiune[15], sunt sensibile faţă de anumite categorii ale verbului, cum sunt aspectul:

(18) *cititor obişnuit al revistei noastre;* vezi şi (15),

şi negaţia:

(19) *nevăzător.*

3. Credem că gradul de complexitate a grupului verbal încorporat diferă la numele de agent denominale faţă de numele de agent deverbale.

Numele de agent denominale se aseamănă foarte mult cu substantivele comune propriu-zise. Rareori tolerează vecinătăţi cum este grupul prepoziţional modificator (*drumeţ în Ţara de Sus* – construcţie de altfel ambiguă, interpretabilă şi ca eliptică).

De asemenea, credem că gradul de complexitate a grupului verbal încorporat diferă la numele de agent faţă de numele de acţiune sau de stare. Această diferenţă ar explica ponderea mai mică a trăsăturilor verbale la numele de agent.

NOTE:

---

[1] Vezi, de ex., BENVENISTE 1975 (1948), p. 64–112; cf. GRAUR 1929, p. 13; alte accepţii, în DSL, p. 34. Vezi şi BRÉAL – BAILLY, p. 5–6; ERNOUT – MEILLET 1951, p. 28.
[2] FC I, p. XII, XIII; FC III, p. 6; ELR, p. 105–108, 140–141, 381–382, 483.
[3] Vezi, de ex., STAN 2003, p. 11, 49.
[4] Vezi, de ex., SCALISE 1994, p. 184–188, 195–196.
[5] FILLMORE 1968; CHOMSKY 1982, p. 5 ş. u.; GRIMSHAW 1990.

[6] ABNEY 1986; BOOIJ – VAN HAAFTEN 1988; RAPPAPORT HOVAV – LEVIN 1992 etc. Vezi şi ALEXIADOU 1999, p. 17. Cf. GGIC I 1991, p. 337 ş. u.
[7] De ex., LEBEAUX 1986; ENGELHARDT 1988; FU – ROEPER – BORER 2001; BORER 2003.
[8] CHOMSKY 1970; GRIMSHAW 1990 etc.
[9] Modelul de interpretare este cel utilizat la HALE – KEYSER 1993 pentru verbele denominale. Vezi şi FU - ROEPER – BORER 2001, p. 553.
[10] ENGELHARDT 1988, p. 38.
[11] Pentru distincţia semantică dintre genitiv şi acuzativul cu prepoziţia *de*, vezi STAN 2003, p. 139–142 (şi bibliografia).
[12] Vezi, de ex., ALEXIADOU 1999, p. 239.
[13] AVRAM 1987 (1965); STAN 2003, p. 114–123.
[14] Vezi ENGELHARDT 1988, p. 12, 89.
[15] STAN 2003, p. 81-88.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Surse de material:

CORV – Laurenţia Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită*, Bucureşti, 2000

DA/DLR – *Dicţionarul limbii române*, 1913–1948; serie nouă, 1965 ş. u.

PRO TV 2003 – emisiuni difuzate la postul de televiziune PRO TV în anul 2003

Lucrări de referinţă:

ABNEY 1986 – Steven Abney, *Functional Elements and Licensing*, ms., Gerona

ALEXIADOU 1999 – Artemis Alexiadou, *On the Syntax of Nominalization and Possession: Remarks on Patterns of Ergativity*, [teză de doctorat], ms., Universität Postdam

AVRAM 1987 (1965) – Mioara Avram, *O specie modernă a atributului în dativ şi alte probleme ale determinării atributive*, LR, XVI, 1965, nr. 4, p. 415–428 şi în *Probleme ale exprimării corecte*, Bucureşti, 1987, p. 162–173

BENVENISTE 1975 (1948) – É. Benveniste, *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, Paris (ed. I 1948)

BOOIJ – VAN HAAFTEN 1988 – Geert Booij, Ton van Haaften, *La syntaxe externe des mots dérivés*, „Lexique", nr. 7, *Lexique et syntaxe en grammaire générative*, p. 101–120

BORER 2003 – Hagit Borer, *Derived Names and Categorial Morphology*, ms., [f.l.]

BRÉAL – BAILLY – Michel Bréal, Anatole Bailly, *Dictionnaire étymologique latin*, onzième édition, Paris, [f.a.]

CHOMSKY 1970 – Noam Chomsky, *Remarks on Nominalization*, în Roderick A. Jacobs, Peter S. Rosenbaum (eds.), *Readings in English Transformational Grammar*, Massachusetts, Toronto, London, p. 184–221

CHOMSKY 1982 – Noam Chomsky, *Lectures on Government and Binding. The Pisa Lectures*, second revised edition, Dordrecht – Holland/Cinnaminson – U.S.A.

DSL – Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, 2001

ELR – *Enciclopedia limbii române*, coord. Marius Sala, Bucureşti, 2001

ENGELHARDT 1998 – Miriam Engelhardt, *The Syntax of Nominalized Properties*, dr. dissertation, ms., Hebrew University

ERNOUT – MEILLET 1951 – A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, I–II, troisième édition, revue, corrigée et augmentée d'un index, Paris

FC I, III – *Formarea cuvintelor în limba română,* I, *Compunerea,* de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, 1970; III, *Sufixele. 1. Derivarea verbală,* de Laura Vasiliu, 1989, [Bucureşti]

FILLMORE 1968 – Charles J. Fillmore, *The Case for Case,* în Emmon Bach, Robert T. Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory,* New York..., p. 1–88

FU – ROEPER – BORER 2001 – Jingqi Fu, Thomas Roeper, Hagit Borer, *The VP within Nominals: Evidence from Adverbs and the VP Anaphor* ***DO-SO,*** „Natural Language and Linguistic Theory", 19, p. 549–582

GGIC I 1991 – *Grande grammatica italiana di consultazione, I. La frase. I sintagmi nominale e preposizionale,* a cura di Lorenzo Renzi, [terza edizione, Bologna]

GRAUR 1929 – A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain,* Paris

GRIMSHAW 1990 – Jane Barbara Grimshaw, *Argument Structure,* Cambridge, Massachusetts, London

HALE – KEYSER 1993 – Kenneth Hale, Samuel Jay Keyser, *On Argument Structure and the Lexical Expression of Syntactic Relations,* în K. Hale, J. Keyser (eds.), *The View from Building 20: Essays in Honor of Sylvain Bromberger,* Cambridge, p. 52–105

LEBEAUX 1986 – David Lebeaux, *The Interpretation of Derived Nominals,* în Chicago Linguistic Society, 22, Part 1, *Papers from the General Session at the Twenty-Second Regional Meeting,* edited by Anne M. Farley, Peter T. Farley, Karl-Erik McCullough, [Chicago], p. 231–247

RAPPAPORT HOVAV – LEVIN 1992 – Malka Rappaport Hovav, Beth Levin, *-**Er** Nominals: Implications for the Theory of Argument Structure,* „Syntax and Semantics", Volume 26, *Syntax and the Lexicon,* edited by Tim Stowell, San Diego..., p. 127–153

SCALISE 1994 – Sergio Scalise, *Morfologia,* [Bologna]

STAN 2003 – Camelia Stan, *Gramatica numelor de acţiune din limba română,* Bucureşti

WUNDERLICH 1997 – Dieter Wunderlich, *Cause and the Structure of Verbs,* „Linguistic Inquiry", Volume 28, Number 1, p. 27–68

OSSERVAZIONI SULLA GRAMMATICA DEI NOMI D'AGENTE IN RUMENO

Riassunto

L'autrice esamina un certo numero di problemi propri della struttura e dell'uso sintattico delle nominalizzazioni d'agente.

OPERATORI AI INTENSITĂŢII MAXIME ÎN ROMÂNA ACTUALĂ

SILVIA KRIEB STOIAN
Universitatea Petrol-Gaze din Ploieşti

1. Precizări preliminare

1.1. Deşi i s-au consacrat multe studii, problema categoriei comparaţiei în limba română a rămas deschisă; încă nu s-a ajuns la un consens în ceea ce priveşte membrii acestei clase, sfera de aplicabilitate a conceptului şi încadrarea unor sintagme precum *lung ca pelteaua, curat ca lacrima, mai catolic decât papa, mai urât decât dracul* etc. În lucrarea de faţă ne propunem să aducem unele precizări de ordin terminologic şi să ne oprim asupra principalelor modalităţi de marcare a intensităţii maxime în limba română contemporană. Studiul are la bază un corpus de ziare contemporane, considerate reprezentative pentru româna actuală.

În gramatica tradiţională românească se admite existenţa a trei grade de comparaţie: pozitivul, comparativul şi superlativul. Unii cercetători (Manoliu-Manea, 1962, Iordan, Robu, 1978) contestă însă încadrarea pozitivului şi a superlativului absolut în această categorie, pe motiv că nu presupun **comparaţie**. Se consideră că superlativul absolut exprimă intensitatea calităţii, fără să implice comparaţie. Maria Manoliu-Manea precizează: „Superlativul absolut contractează acelaşi complex de relaţii ca şi pozitivul, deoarece poate fi înlocuit cu acesta în orice poziţie, în orice lanţ. Contractând aceleaşi relaţii (cu un adjectiv fără termen de comparaţie), pozitivul şi superlativul absolut sunt echivalente din punctul de vedere al categoriei gramaticale a comparaţiei. Diferenţa dintre lanţul *bun* şi *foarte bun* nu este de natură relaţională, gramaticală" (Manoliu-Manea, 1962, 204). Pe aceeaşi idee merg şi Iorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo şi Alexandru Niculescu (1967), atunci când fac distincţia **intensitate relativă** (manifestată comparativ) – **intensitate absolută** (fără termen de comparaţie).

S-a ridicat problema încadrării construcţiilor de tipul *mari cât cepele, lungă cât o zi de post* etc. În *Gramatica Academiei* se consideră că este vorba despre comparative de egalitate echivalente ca înţeles cu superlativul. Toma Măruţă este de părere că în aceste cazuri avem de-a face cu superlative: „Superlative foarte frecvente sunt acelea care rezultă din comparaţii" (1955, 190). Mioara Avram specifică însă: "nu trebuie confundate cu superlativele adjectivele folosite în comparaţii de egalitate sau de inegalitate prin care se exprimă gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut al însuşirii" (1986, 96). Se observă aşadar o permanentă pendulare între includerea acestor construcţii la gradul comparativ de egalitate/inegalitate sau la superlativ.

Suntem de părere că divergenţa de opinii este generată de inconsecvenţa criteriilor. După părerea noastră, comparaţia are în vedere criteriul morfologic, iar intensitatea vizează

criteriul semantic. Astfel, în timp ce comparaţia este o categorie **morfologică**, marcată prin morfeme specializate, intensitatea este o categorie **semantică**, marcată prin mijloace variate, în special de natură lexicală şi cu implicaţii stilistico – pragmatice complexe. În aceste condiţii, răspunsul la întrebarea *Unde ar trebui încadrate construcţii de tipul **mai urât decât dracul**?* este simplu: din punct de vedere morfologic se includ la gradul comparativ, iar din punct de vedere semantic exprimă intensitatea maximă. Prin urmare, cele două noţiuni nu se exclud una pe cealaltă, dar se află în planuri lingvistice diferite.

În consecinţă, pe de o parte, considerăm justă concluzia la care a ajuns Valeria Guţu-Romalo, care admite existenţa a două grade de comparaţie: de egalitate şi de inegalitate, iar pe de altă parte, socotim că se poate vorbi despre următoarele valori ale intensităţii în limba română:

- intensitate neutră: Este *frumoasă.*
- intensitate nulă: Nu este *deloc frumoasă.*
- intensitate minimă: Este *foarte puţin frumoasă.*
- intensitate redusă: Este *frumuşică / oarecum frumoasă.*
- intensitate nesatisfăcătoare (insuficientă): *Nu este destul de frumoasă. Nu prea e frumoasă.*
- intensitate moderată: Nu e *nici urâtă, nici frumoasă.*
- intensitate satisfăcătoare sau ridicată: Este *destul de frumoasă.*
- intensitate maximă: Este *foarte frumoasă.*

Observăm că, în timp ce comparaţia implică o operaţie obiectivă de evaluare concretă a unui obiect sau a unei acţiuni în raport cu altul/alta sau altele, o operatie prin care se compară calitatea unui obiect cu aceeaşi calitate a altui obiect sau cu a aceluiaşi obiect în împrejurări diferite, intensitatea presupune o operaţie în care intervine elementul subiectiv de apreciere a locutorului. Aşa cum notează Gabriela Pană Dindelegan, "fiecare vorbitor poate evalua altfel, în funcţie de contextul extralingvistic (de situaţie) şi de un punct de reper, care este măsura standard a vorbitorului, implicând şi o măsură standard a momentului, a epocii" (1992, 87).

Operatorii intensităţii pot exprima deci, pe lângă evaluarea unei însuşiri, a unei caracteristici, şi atitudinea vorbitoului faţă de cele exprimate, ducând la modalizarea enunţului. Secvenţa *Ion este mai înalt decât Mihai* se rezumă la exprimarea unui raport de inegalitate, pe când din construcţia *Ion nu prea este înalt* transpare şi atitudinea vorbitorului: acesta consideră că Ion ar trebui să fie mai înalt, că nu are o înălţime satisfăcatoare. Marcatorii intensităţii maxime au de cele mai multe ori un efect perlocuţionar puternic.

Considerăm că ambele categorii presupun două planuri, unul calitativ şi altul cantitativ:

	Comparaţie	
	Egalitate	Inegalitate
Plan cantitativ	*Au la* fel de mulţi bani *ca voi.*	*Au* mai mulţi bani *decât voi.*
Plan calitativ	*Au copii* tot atât de inteligenţi *ca ai voştri.*	*Au copii* mai inteligenţi *decât ai voştri.*

Intensitate	
Plan cantitativ	*Sunt* destul de mulţi.
Plan calitativ	*Sunt* destul de frumoşi.

Intensitatea manifestată în plan cantitativ este exprimată prin operatori non-numerici. Spre deosebire de numere, aceştia nu precizează cantitatea. Este vorba deci despre expesii ale vagului, expresii ale cantităţii mici (metafore reductive): *un pumn de ..., o mână de ..., un deget de ..., o fărâmă de ...*, etc., expresii ale cantităţii suficiente: *destul de..., suficient de ...* etc., expresii ale cantiăţii mari (metafore amplificative): *o groază de ..., o puzderie de ..., o sumedenie de ..., o mulţime de ...* etc.

1.2. O altă problemă controversată în gramatica românească este aceea a claselor morfologice care comportă grad de comparaţie, respectiv de intensitate. În majoritatea lucrărilor de specialitate se acceptă că numai adjectivul şi adverbul admit comparaţie/intensitate. Afirmaţia ni se pare eronată, deoarece intensitatea cu care se manifestă caracteristica unei acţiuni sau însuşirea unui obiect poate fi marcată şi în lipsa adverbului, respectiv a adjectivului. În exemplul *se topi baba de plăcere*, implicaţia este următoarea: *îi plăcu babei atât de mult, încât se topi*, cu alte cuvinte, îi plăcu **foarte mult**. Expresiile la care se recurge substituie adverbul, respectiv adjectivul marcat prin semul [+ intensitate maximă]. La fel se întâmplă şi în exemplele:

- La sârbi se mănâncă şi se bea cât pentru poftele a trei femei gravide luate împreună (ACA/2001, 59) = se mănâncă şi se bea **foarte mult.**
- La noi în şcoală se învaţă, duduie Didina, şi *se învaţă pe rupte* (ACA/2001, 148) = se învaţă **foarte mult.**
- Vorbesc *la nesfârşit* (RL, 39/2003, 10) = vorbesc **foarte mult**.
- Îi întâlnim până în 2000 pe domnii Răzvan Theodorescu şi Dinu Săraru. Care domni sunt *prieteni la cataramă* cu domnul Iliescu (AC, 43/2002, 14) = sunt prieteni **foarte buni**.

Elsa Lüder atrage atenţia că " există substantive care pot fi graduate fără modificări formale" (1995, 127), deci fără să treacă în altă clasă morfologică, aşa cum se consideră de regulă.

Prin urmare, considerăm că pot fi supuse categoriilor comparaţie/intensitate adjectivele, adverbele, dar şi :

- verbele : *Nu prea vorbeşte.* /Vorbeşte *destul.*/Vorbeşte *la nesfârşit*;
- substantivele, fie cele "calificative" – care desemnează obiecte considerate prototip al unor însuşiri: Este *mai bărbat* decât tine
  Este *mai copil* decât mine,
  fie cele care denumesc senzaţii fiziologice, stări psihice, fenomene care pot fi supuse gradării: Mi-e *mai/foarte sete/foame/sete/rău/frică/lene* etc.
  E *foarte frig/cald* etc.
- pronumele, fie cele personale: Fii *mai tu* (însuţi), fie cele nehotărâte: Este *mai cineva* decât crezi tu!
- interjecţia *vai*: E *mai vai* de el!

În afară de substantive şi verbe, care acceptă toate sau majoritatea gradelor de comparaţie/intensitate, celelalte se caracterizează prin posibilităţi combinatorii restrânse (pronumele şi interjecţia pot apărea numai la comparativ).

2. Operatori ai intensităţii maxime

În cele ce urmează, vom prezenta câteva tipare prin care se marchează intensitatea maximă, larg utilizate în româna actuală.

- Tiparul **substantiv + prepoziţie + substantiv.** Avem de-a face cu două situaţii:

a) În prima situaţie primul substantiv coincide cu al doilea. (S1=S2). În acest caz prepoziţiile utilizate sunt *după* şi *peste*:

➢ prim-ministrul comite *greşeală după greşeală* (RL, 39/2003, 2)

➢ nu-i rămâne decât să înghită docil *concert după concert, operă după operă*, saturat şi satistit de atâta platitudine şi rutină (RL, 39/2003, 24)

➢ Era *lume peste lume* acolo (exemplu înregistrat)

b) În a doua situaţie este vorba despre substantive diferite (S1≠S2). În acest caz prepoziţia utilizată este *de*:

✓ Primul substantiv desemnează un obiect-prototip al unei însuşiri. În acest tipar sunt atrase substantive care desemnează personaje din lumea basmelor (*o zgripţuroaică de femeie*, *un monstru de om*), obiecte din domeniul religios (*o cruce de bărbat*, *un înger de copil*), forme de relief (*o mare de oameni*, *un munte de om*), zoonime (*o albină de fată*, *o jigodie de om*), nume de plante (*un bujor de fată*, *un brad de bărbat*). Acest tipar presupune o comparaţie subînţeleasă: *un brad de bărbat* înseamnă un bărbat înalt ca un brad, *o albină de fată* înseamnă o fată harnică precum o albină ş.a.m.d. Structura poate avea conotaţii pozitive (*un brad de bărbat*) sau negative (*o japiţă de femeie*).

➢ Când pui în scenă *un* asemenea *munte de dramă* psihologică rusească cu unhappy-end, atunci ştii că e rost de dat foc la valiză (AC, 41/2003, 26)

În acest exemplu se realizează un transfer de la cantitate la calitate: muntele, prototip al înălţimii, devine prototip al calităţii.

✓ Primul substantiv are valoare cumulativă şi împreună cu prepoziţia formează o locuţiune adverbială (echivalentul semantic fiind *foarte mult*), iar al doilea este la plural (sau este substantiv colectiv):

- *o droaie de* ..., *o sumedenie de* ..., *o grămadă de* ..., *o puzderie de* ..., *o ciurdă de* ..., *o liotă de* ... etc.;

- *zeci de* ..., *sute de* ..., *mii de* ..., *milioane de* ...:

➢ Acasă la Mădălin Voicu?! Ce idee! Să mă aştept la vreun cal parcat în sufragerie [...] şi la *o droaie de puradei* goi de la buric în jos [...] ? (ACA/2001, 86)

➢ Conacul [...] ascunde *o sumedenie de surprize* (ACA/2001, 48)

➢ Ne facem cu greu loc prin *puzderia de lume* bună (AC, 41/2003, 12)

➢ Era greu să-i distingi de departe: *zeci de perechi* identice, care se mişcau lent, cu priviri buimace şi cu feţele pământii (ACA/2001, 142)

✓ Primul substantiv este derivat dintr-un adjectiv calificativ, deci califică obiectul desemnat de cel de-al doilea substantiv: ***o mândreţe de*** ..., ***o frumuseţe de***..., ***o urâţenie***

de…, o monstruozitate de …, o splendoare de …, o superbitate de …. Este vorba despre substantive „calificative”, cum le numeşte Elsa Lüder. Autoarea precizează: “Însuşirea abstractă, caracterul exprimat de un adjectiv […] sunt personificate […] prin substantivul atributiv […]; purtătorul concret al însuşirii se transformă în prototip al acestei însuşiri şi, prin aceasta, apare ca fiind evidenţiat” (1995, 121).

- Şi ce-ar mai fi Estonia fără *mândreţea de cataroaie*, şi ce-ar mai rămâne din ea? (ACA/2001, 49)

• Tiparul **determinant + adjectiv/adverb**: *cât se poate de, al naibii de, deosebit de, extrem de, extraordinar de, surprinzător de, uimitor de, penibil de, genial de, nefiresc de, nebănuit de, neaşteptat de* etc.

Adverbele din poziţia determinantului pot fi derivate postverbale, formate fie cu ajutorul sufixelor *-tor* (*chinuitor de*), *-ant* (*alarmant de*), *-bil* (*lăudabil de*), fie cu ajutorul prefixului negativ *ne-* (*nebănuit de*). Se încadrează în ceea ce Gabriela Pană-Dindelegan a numit “determinanţi apreciativi de la verbe de atitudine subiectivă” (1992, 95), determinanţi captând valori de modalitate epistemică.

Tot în acest tipar se încadrează şi adverbele care se plasează în zona "dezagreabilului": *înspăimântător de…, îngrozitor de…, înfricoşător de…, groaznic de…, oribil de…* etc.

- De fapt s-a arătat *cât se poate de încântată* atunci când i s-a făcut oferta (AC, 41/2003, 16)
- Nu doar că filosofia trebuie făcută într-o manieră *cât se poate de serioasă*, dar - mai presus de toate, ea trebuie să se dedice exclusiv unor teme serioase (RL, 39/2003, 27)
- *al naibii* de strategic a fost (ACA/2001,48)
- Petre e un om foarte ferm şi *extraordinar de sever* (ACA/2001, 92)
- Natura v-a făcut nişte daruri *nebănuit de puternice* (ACA/2001, 124)
- Ea vorbeşte chiar *penibil de favorabil* despre mine (ACA/2001, 95)
- Însă, la Piteşti, o idee *genial de stupidă* le-a întunecat creierele îmbuibate în alcool (AC, 42/2003, 12)

• Tiparul **substantiv/substitut + determinant**;

- Protestează pentru că nu le convine ca, la salariul *de doi bani* pe care îl au, să fie obligaţi să o mai facă şi pe bodyguarzii (ACA/2001, 8)
- Craiova îşi merită şi ea locul între stelele *de primă mărime* ale vidului de muncă (AC, 41/2003, 20)

În poziţia determinantului pot apărea adjective care au în matricea lor semul [+intensitate maximă]:

- *Cu maxim* tupeu, MI a trântit pe masa Comisiei de Apărare a Senatului un proiect de urgenţă (AC, 44/2002, 15)
- Nu a lăsat altă impresie decât aceea a unei *extreme* discreţii (RL, 39/2003,3)

În acest tipar sunt atraşi în poziţia determinantului şi termeni populari sau argotici:

- Chiar dacă suntem *ditamai* Academia, nici noi nu avem o uşă deschisă la preşedintele Statelor Unite (AC, 42/2003, 21)

- Avem în rucsac şi un calendar cu o gagică *beton* (AC, 42/2003, 21)
- Mă zgâiam la un stand de electronice. Scule *meseriaşe*, ţi-era frică să le atingi (AC, 44/2002, 6)
- M-am mutat de curând într-o suburbie a Bucureştiului, de-i spunea cândva Budapesta; mi-au repartizat de la serviciu un modul în cel mai mare teseract de acolo. Nu ştiu ce-i aia, dar e ceva "*marfă*" (ACA/2001, 138)

- Tiparul **verb + determinant**, echivalent semantic cu foarte + adverb (foarte bine, foarte mult, foarte departe, foarte repede etc.)

Determinantul ţine locul unui adverb marcat prin semul [+ int. max.]:

- Vorbesc *la nesfârşit* (RL, 39/2003, 10)
- La noi în şcoală se învaţă [...] şi se învaţă *pe rupte* (ACA/2001, 138)
- Ion Iliescu se înfurie *de-a binelea* (ACA/2001, 16)
- Să fugi *cât îi vedea cu ochii* (ACA/2001, 49)
- Pentru că toate aceste locuri erau ocupate, a trebuit să merg *la dracu-n praznic* (AC, 43/2002, 6)
- A început să-şi bage coada *până la prăsele* (AC, 42/2003, 13)
- Să vă iubiţi *până la adânci bătrâneţi* (AC, 42/2003, 18)

- Tiparul **comparativ**

Aşa cum am precizat la început, la redarea intensităţii maxime pot servi comparaţii de egalitate sau de inegalitate. Termenul de referinţă (*le comparant*, cum îl numeşte Charaudeau) desemnează un obiect considerat de vorbitor drept etalon al calităţii posedate. Prin compararea unui obiect (*le comparé*) cu un reprezentant care deţine proprietăţi contrare se ajunge la efecte comice şi se marchează intensitatea nulă: *ai nimerit-o ca nuca în perete, ai nimerit-o ca Irimia cu oiştea-n gard, se potriveşte ca musca în lapte*. Aceste construcţii implică o decodare extratextuală, în raport cu informaţiile noastre despre lumea înconjurătoare. În acest caz, se compară calitatea unui obiect cu a altui obiect. Alteori, se compară aceeaşi calitate a aceluiaşi obiect în circumstanţe temporale sau locale diferite.

a) Comparaţie de egalitate care ascunde intensitate maximă apare în următoarele exemple:

- Avionul companiei Swissair, *mare cât o împărăţie* [...] va ateriza, în sfârşit, pe la 4 după-amiaza, în Los-Angeles (ACA/2001, 61)
- Se trezise [...] căzând mototol în mijlocul cârciumii uriaşe, *cât un stadion*, printre picioarele clienţilor (ACA/2001, 151)
- L-a refuzat pe colegul Bolohan, care o iubea *ca un câine* (AC, 43/2002, 13)
- Acesta îl privea distant şi nu tresări nici când ochii individului ieşiră din cap, se umflară *cât cepele* şi pocniră sec (ACA/2001, 150)
- Adrian Dumitrescu spera, şi el, că îşi va putea construi cândva o casă *la fel de mare precum Casa Poporului* (ACA/2001, 112)
- Printre mese se preling perechi de bătrânei [...] cu pălării *cât roata de tractor*, înfundate pe cap, care-ţi picură la ureche muzica telenovelelor, *lungă ca pelteaua* (ACA/2001, 61)

- Aula Parlamentului [...] e urâtă *ca naiba* (ACA/2001, 47)
- Roman a fost singurul care s-a răcorit, căci admiratoarele sale *s-au înfierbântat ca niciodată* (ACA/2001, 16)

b) Comparaţie de inegalitate:

- Era *mai rău ca iadul* (ACA/2001, 120)
- Pentru cei care au curajul de a-şi accepta soarta există o mare răsplată! *Mai mare chiar decât viaţa veşnică* în împărăţia cerească! (ACA/2001, 12)
- Madonna tocmai născuse al 16-lea copil şi era *mai tânără ca oricând* (ACA/2001, 118)

• Tiparul **negativ**: ***nu o dată / de puţine ori / nu mică ne-a fost mirarea***:

- *Nu mică ne-a fost mirarea* să descoperim că, pe alocuri, unii dintre experţii consultaţi de noi au desenat politicos câteva semne mari de întrebare (AC, 41/2003, 3)
- Ştiu că *nu o dată* au început o şedinţă (ACA/2001, 96)
- Şi rezultatele *nu au întârziat să apară* (ACA/2001,156)
- Consultanţa aceasta este, bineînţeles, pe bani, şi banii aceştia *nu sunt deloc puţini* (AC, 43/2002, 2)
- În lume-s multe mari minuni, dar *minuni mai mari ca ale PSD-ului nu-s*. La referendumul pentru Constituţie s-a votat fără oameni (AC, 42/2003, 13).

Acest tipar care implică negarea contrariului reprezintă un caz specific de litotă: un cuvânt care indică intensitatea slabă redă intensitatea maximă dacă este însoţit de negaţie şi de intonaţie exclamativă. De cele mai multe ori, acest şablon este folosit ca strategie a ironiei. Este un tipar negativ din punct de vedere formal, dar care implică un conţinut pozitiv.

• Tiparul **consecutiv**

Unii cercetători consideră că ideea de superlativ poate fi redată prin regenta consecutivei, alţii susţin că propoziţia consecutivă însăşi exprimă intensitatea maximă. În realitate însă întreaga construcţie stă sub semnul intensităţii maxime. Aşa cum precizează Laurenţia Dascălu Jinga, consecutivele "funcţionează, mai degrabă, ca un suport suplimentar al ideii de superlativ cuprinsă în regentă" (1992, 29).

Prin urmare, consecutiva întăreşte caracterul superlativ al regentei, fiind o metodă de hiperbolizare. Nu acelaşi lucru se poate spune însă despre complementele circumstanţiale consecutive: ele nu întăresc caracterul superlativ al regentului, ci marchează ele însele intensitatea maximă:

- Omuleţilor verzi le-a plăcut *atât de tare* tradiţia asta a noastră, *încât au adaptat-o imediat şi fără rezerve* (ACA/2001, 140)
- Rezultatul – o catastrofă ecologică *atât de mare, încât până şi extremiştii maghiari renunţă la gândurile de anexare a poluatei Transilvanii* (ACA/2001, 10)
- Cei mai mulţi rămăseseră în Timp, care îi plictisea *de moarte* (ACA/2001, 120)
- Ionescu a jignit *până la sânge* pe Mihail Sebastian cu prefaţa la romanul „De două mii de ani" (RL, 39/2003, 13).

- Tiparul **atributiv, cu valoare consecutivă**. Uneori avem a face cu propoziții atributive cu valoare consecutivă:
  - ➢ Ei bine, dacă unii dintre politicieni le-au promis [frigidere] în campania electorală, iată că noi le oferim la un preț *care desfide concurența* și la o calitate *de neegalat* (ACA/2001, 130)
  - ➢ Arctic, un frigider *de-ți lasă gura apă*! (ACA/2001, 130)

- Tiparul **iterativ**:
  - ➢ Sunt oameni grei, *amărâți, amărâți* (AC, 44/2002, 11)
  - ➢ Gradul de cunoaștere a conținutului este *redus, foarte redus* și inexistent (AC, 41/2003, 3)

- Tiparul **exclamativ**

Este vorba fie despre exclamații de tipul:

- ➢ *Dar, vai, cât eram de fericit*! (RL, 39/2003, 17)
- ➢ Mamă, *ce tare am fost*! (AC, 42/2003, 12),

fie despre oricare dintre tiparele menționate anterior, deoarece considerăm că toate sunt însoțite de o intonație exclamativă care întărește sensul superlativ al enunțurilor respective.

- Tiparul **interogativ**

Ne referim la interogații retorice de tipul:

- ➢ *Și ce poate fi mai bun decât lumea de dincolo*? (ACA/2001, 123)
- ➢ *Ce poate fi mai relaxant decât să dormi ziua?* (ACA/2001, 156),

care implică negarea existenței unui lucru mai bun decât cel specificat.

- Tiparul **ani/zile/luni întregi/în șir/de-a rândul:**
  - ➢ *Ani în șir* mi s-a părut firesc să pun semnul egalității între intelectualitate și elită (AC, 44/2002,12bis)
  - ➢ Privesc *de luni întregi* un peisaj cu asfalt, gropi, moloz, camioane, remorci, echipe de muncitori care cumpără non-stop bere și hamsii și sprijină lopețile (AC, 41/2003, 12)

În final, atragem atenția asupra unei modalități prolifice de marcare a intensității maxime în româna actuală: prefixele cu valoare superlativă (*super-, ultra-, hiper* etc.):

- ➢ Mă simt nespus mai bine ca în orașul nostru, cu desăvârșire altul și el: *super-aglomerat, ultra-gălăgios, hiper-poluat* (RL, 39/2003,13)

Tendința limbii actuale este de a atașa aceste prefixe și la substantive:

- ➢ *Super-grevă. Super-miting. Super-număr de greviști. Super-meserie* (AC, 42/2003,6)

3. Concluzii

Intensitatea este o categorie semantică fundamentală, care se poate manifesta în plan calitativ sau în plan cantitativ și care implică, pe lângă evaluarea gradului în care se manifestă o însușire/caracteristică, și atitudinea locutorului, având implicații pragmatice profunde.

În opinia noastră, intensitatea are opt valori: intensitate neutră, intensitate nulă, intensitate minimă, intensitate redusă, intensitate nesatisfăcătoare, intensitate moderată, intensitate satisfăcătoare, intensitate maximă.

Inventarul operatorilor intensităţii maxime este mult mai bogat decât cel prezentat de regulă în lucrările de specialitate româneşti.

Abrevieri

AC - Academia Caţavencu.
ACA - Academia Caţavencu. Almanah.
RL - România Literară.

BIBLIOGRAFIE

AVRAM, MIOARA, *Gramatica pentru toţi*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986.

CHARAUDEAU, PATRICK, *Grammaire du sens et de l'expression*, Hachette, Paris, 1992.

DASCĂLU JINGA, LAURENŢIA, *Note asupra consecutivelor superlative*, în LR, 1992, nr. 1-2, 25-30.

GĂITĂNARU, MIHAELA, *Adjectivul în limba română. Structură şi evoluţie*, Editura Universităţii din Piteşti, 2002.

Gramatica limbii române, Editura Academiei, Bucureşti, 1963.

IORDAN, IORGU, GUŢU ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

IORDAN, IORGU, ROBU, VLADIMIR, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

LÜDER, ELSA, *Procedee de gradaţie lingvistică*, Editura Universităţii "Al. I. Cuza", Iaşi, 1995.

MANOLIU MANEA, MARIA, *Asupra categoriei comparaţiei în limba română*, în SCL, 1962, nr.2, 201-211.

MĂRUŢĂ, TOMA, *Ideea de superlativ în limba română*, în LL, 1955, 188-212.

PANĂ-DINDELEGAN, GABRIELA, *Sintaxă şi semantică. Clase de cuvinte şi forme gramaticale cu dublă natură (adjectivul, adverbul, prepoziţia, forme verbale nepersonale)*, TUB, Bucureşti, 1992.

RĂDULESCU, MARINA, *Despre categoria comparaţiei în limba română*, în LR, 1987, nr. 36, 14-28.

TRANDAFIR, GH. D., *Aspecte controversate ale categoriei comparaţiei în limba română contemporană*, în *Probleme controversate de gramatică a limbii române*, Craiova, 1982, 13-26.

MARKERS OF HIGHEST INTENSITY IN CONTEMPORARY ROMANIAN
(Summary)

This article is a study on a semantic category: intensity. The author draws a line between comparison and intensity. She considers that unlike comparison, intensity implies subjectivity, because it expresses not only the evaluation of a quality/characteristic, but also the speaker's attitude towards that quality/characteristic. In the end, the author explores the main Romanian ways of expressing highest intensity.

O NOUĂ INTERPRETARE A CAUZATIVELOR LEXICALE

CAMELIA UŞURELU
Universitatea din Bucureşti

Cauzativele / factitivele lexicale se caracterizează prin existenţa unei relaţii lexicale între verbul intranzitiv din construcţia de bază şi verbul tranzitiv din structura sintactică transformată. Dacă, în cazul factitivelor ergative, verbul din construcţia de bază nu îşi schimbă forma în construcţia cauzativă transformată, ci numai regimul sintactic, în cazul construcţiilor cauzative lexicale, verbul intranzitiv de bază şi cel bivalent cauzativ sunt verbe distincte între care nu există nici o legătură formală. Spre exemplu, o construcţie cu verb factitiv lexical, de tipul:

(1) ***Ion omoară pe Gheorghe.***,

s-a obţinut în urma transformării cauzative din structura:

(1') ***Ion ⁀FACE ⁀ Gheorghe moare.***

Între cele două verbe distincte, intranzitivul **a muri** şi tranzitivul **a omorî,** există o relaţie lexicală. Verbul intranzitiv de bază foloseşte şi la parafrazarea verbului cauzativ lexical, obţinându-se astfel o construcţie cauzativă perifrastică (analitică):

(2) ***Ion îl face pe Gheorghe să moară.***

Structura semică a unui verb factitiv lexical cuprinde două seme: un sem comun ("*a face*") şi un sem diferenţiator (identic cu verbul intranzitiv de bază). Verbul **a omorî**, spre exemplu, are următoarea structură semică: *"a face" + "a muri"*

În studiile de specialitate, clasa cauzativelor lexicale este exemplificată printr-un număr mic de verbe. Gabriela Pană Dindelegan[1] analizează factitivul **a omorî**. Ocupându-se de verbele neacuzative din limba spaniolă, Thomas G. Bever şi Montserrat Sanz[2] se opresc la acelaşi cauzativ lexical, engl. **kill**. John Lyons[3] studiază patru factitive lexicale din engleză, **give, kill, persuade** şi **show**, punându-le în relaţie cu intranzitivele **have, die, believe**, respectiv, **see**. Dieter Wunderlich[4] aduce în discuţie tot patru cauzative lexicale: **feed, give, kill** şi **show**. Analizând construcţiile cauzative din spaniola medievală, Milagros Alfonso Vega[5] înregistrează şapte factitive lexicale: **dejar**, **enseñar**, **infligir**, **matar**, **meter**, **quemar** şi **tirar**. Într-o lucrare recentă consacrată verbului românesc, Anca Mierlă[6] înregistrează un număr mare de verbe cauzative de mişcare aflate într-o relaţie de tip lexical cu alte verbe din aceeaşi sferă semantică: **a alunga – a pleca**, **a arunca – a cădea**, **a azvârli – a cădea, a băga – a intra**, **a conduce – a se deplasa**, **a exila – a pleca**, **a expatria – a pleca**, **a expulza – a pleca**, **a extrage – a ieşi**, **a extirpa – a ieşi**, **a fugări – a fugi**, **a inocula – a intra**, **a scoate – a ieşi** etc.

Vom încerca, în cele ce urmează, să realizăm, pe baza analizei semice, un inventar[7] al cauzativelor lexicale din limba română. Verbul intranzitiv, non-cauzativ, din construcţia

de bază, este implicat în semantica verbului tranzitiv, cauzativ. De aceea considerăm că relaţia dintre cele două verbe poate fi simbolizată în felul următor:

$$V' = V_0 + V,$$

unde V' este cauzativul lexical, V_0 este verbul operator, iar V, verbul cu care V' se află în relaţie lexicală. Formula de mai sus corespunde şi structurii semice a factitivelor lexicale: "V_0" poate fi interpretat ca sem comun, iar "V' ", ca sem diferenţiator.

Excludem din inventar verbele care intră în relaţie lexicală cu un verb ce necesită o complinire semantică şi sintactică. Pentru a parafraza aceste verbe este obligatorie prezenţa unui obiect direct sau a unui obiect prepoziţional dependent de verbul V. În aceste condiţii, structura semică a lui V' cuprinde unul sau mai multe seme suplimentare. De aceea considerăm că verbele de acest tip reprezintă o subclasă specială a cauzativelor lexicale: **a detrona** = "*a sili*" + "*a renunţa*" + "*la tron*"; **a excomunica** = "*a face*" + "*a părăsi*" + "*o comunitate*" + "*religioasă*"; **a expatria** = "*a face*" + "*a părăsi*" + "*patria*"; **a expulza** = "*a obliga*" + "*a părăsi*" + "*ţara*"; **a evacua** = "*a face*" + "*a părăsi*" + "*un imobil / o localitate / o regiune*"; **a deporta** = "*a face*" + "*a pleca*" + "*într-o regiune*" + "*îndepărtată*". De asemenea, vom exclude din inventar o serie de verbe considerate de Anca Mierlă[8] factitive lexicale: **a inocula**, **a injecta,** (ambele puse în relaţie cu non-cauzativul **a intra**), **a extrage**, **a smulge** (puse în relaţie cu **a ieşi**), care sunt, în opinia noastră, cauzative ergative, precum şi verbele: **a ancora**, **a bombarda**, **a exporta**, **a importa**, **a închide**, **a vehicula**, care nu respectă definiţia cauzativului (sunt verbe tranzitive al căror subiect realizează acţiunea, nedeterminând o altă persoană să facă acţiunea respectivă). Nu includem în clasa factitivelor lexicale nici perechea **a conduce** – **a se deplasa** din inventarul stabilit de Anca Mierlă, pentru că între cele două elemente ale perechii nu se stabileşte o relaţie de tip lexical: verbul non-cauzativ "*a se deplasa*" nu intră în semantismul verbului **a conduce**, aşadar nu poate fi folosit pentru parafrazarea acestuia:

3) ***Ion conduce maşina.*** ≠ (3')"***Ion face ca maşina să se deplaseze.***"

Sensul verbului **a conduce** este aici "a dirija mersul unui vehicul" (DEX). Subiectul (Ion) este cel care face acţiunea, nu cel care instigă pe cineva la acţiunea respectivă.

În opinia noastră, sunt factitive lexicale următoarele verbe:

1. **a alunga** = "*a izgoni, a sili (cu forţa) să pl*ece" (DA, DEX)
   Ion l-a alungat pe Mihai.

2. **a anunţa** = "*a face cunoscut*" (DA); [a face să cunoască]
   Ion l-a anunţat ceva pe Mihai.

3. **a arăta** = „*a face pe cineva (printr-un gest) să vadă*" (DA)
   Ion i-a arătat lui Mihai tabloul.

4. **a aşeza** = "*a face pe cineva să şadă*" (DA, DEX)
   Profesorul l-a aşezat pe Mihai în prima bancă.

5. **a băga** = "*a face să intre cineva sau ce*va" (DA)
   Ion l-a băgat pe Mihai în sală.

6. **a convinge** = "*a face pe cineva să recunoască*" (DA)
   Ion a convins-o pe Maria că totul a fost o minciună.

7. a **demola** = "*a doborî (a face să cadă)*" (DEX, DLRLC)
Muncitorii au demolat clădirea.

8. a **doborî** = "*a face să cadă (o ființă sau un obiect)*" (DEX)
Vântul a doborât copacul.

9. a **explica** = "*a lămuri; a face să fie înțeles de cineva*" (DA, DEX); *a face să înțeleagă* (Cf. fr, **expliquer** = "*faire comprendre*" (DHLF))
Profesorul explică elevilor lecția.

10. a **fugări** = "*a pune pe fugă*" *[a face să fugă]* (DA, DEX)
Ion a fugărit hoții.

11. a **goni** = "*a face să alerge repede; a fugări*" (DA, DEX)
Ion a gonit pisica.

12. a **informa** = "*a înștiința*" (DA, DEX); [*a face să afle*] (Cf. fr. **informer** = "*faire savoir que...*" (PR))
Secretara l-a informat pe director că avionul nu a aterizat.

13. a **introduce** = "*a face să intre, să pătrundă*" (DA)
Ion l-a introdus pe Mihai în societate.

14. a **izgoni** = "*a sili cu forța să plece*" (DA)
Ion a izgonit-o pe Maria de acasă.

15. a **împinge** = "*a face să înainteze*" (DA, DEX)
Ion l-a împins pe Mihai.

16. a **învăța** = "*a face, a pregăti pe cineva să știe*" (DA)
Ion a învățat-o pe Maria limba franceză.

17. a **lămuri** = "a ajuta pe cineva să înțeleagă" (DEX)
Ion a lămurit-o pe Maria să scrie poezii.

18. a **lăsa** = "*a face să rămână, să persiste*" (DEX)
Ion a lăsat copilul în fața ușii.

19. a **omorî** = "*a pricinui moartea cuiva, a face să moară*" (DEX)
Ion l-a omorât pe Mihai.

20. a **pârjoli** = "*a distruge (a face să nu mai existe*)" (DEX, DLRLC)
Focul a pârjolit pădurea.

21. a **răsturna** = "***a face să cadă***" (DEX)
Vântul a răsturnat ghiveciul cu flori.

22. a **scoate** = "*a face să iasă*" (DEX)
Ion l-a scos pe Mihai din sală.

23. a **trimite** = "*a ruga pe cineva să se ducă*" (DEX)
Profesorul a trimis elevul la bibliotecă.

24. a **turna** = "*a vărsa (a face să curgă un lichid)*" (DEX)
Ion a turnat apă în pahar.

25. **a ucide** = "*a face să moară, a omorî*" (DEX)
Ion l-a ucis pe Mihai.

26. **a vărsa** = "*a face să curgă (un lichid)*" (DEX)
Ion a vărsat cafeaua pe fața de masă.

27. **a vârî** = "*a face (pe cineva) să intre*" (DEX)
Ion a vârât câinele în cușcă.

La aceste verbe am putea adăuga câteva cauzative lexicale contextuale: **a adăpa** = "*a face să bea*", **a culca** = "*a face să adoarmă*", **a hrăni** = "*a da cuiva să mănânce*", **a bate** = "*a face să sune*".

(4) ***Maria a adăpat caii.***
(5) ***Mama a culcat copilul.***
(6) ***Ion a hrănit caii.***
(7) ***Ion a bătut clopotele înaintatea vecerniei..***

Verbele din construcțiile (4), (5), (6) și (7) sunt factitive lexicale contextuale pentru că prezintă restricții lexicale sau semantice: **a culca** se combină cu un obiect direct realizat prin substantive de tipul: "**copil**", "**băiat**", "**fată**", "**fiu**", "**fiică**"; **a adăpa** și **a hrăni** se combină obligatoriu cu un substantiv [+Animat], [-Uman] în poziția de obiect direct; **a bate** are un obiect direct realizat prin substantivele "**clopot**" sau "**gong**".

Studiul construcțiilor cauzative presupune interacțiunea dintre analiza semantică și sintaxa formală. Din punct de vedere formal, între cei doi membri ai unei perechi supletive de factitive lexicale nu există nici o legătură. Cele două verbe aparțin însă aceluiași câmp semantic. Din punct de vedere semantic, construcția cauzativă se prezintă ca o macrostructură cauzală în care se remarcă prezența a două microstructuri, una reprezentând cauza, iar cealaltă, efectul. Într-o structură cu un verb cauzativ lexical, cauza este o acțiune a unui Agent, despre care nu ni se dau amănunte, iar efectul este rezultatul respectivei acțiuni suportate de un Pacient. Spre exemplu, în construcția:

(8) ***Ion l-a ucis pe Mihai.,***

cauza este o acțiune (**a ucide**) realizată de Agentul **Ion** și suportată de Pacientul Mihai. Efectul acțiunii este moartea Pacientului. Structura de adâncime (8') a construcției de mai sus demonstrează că ideea de cauzativitate este o componentă semantică inerentă a verbului **a ucide**, adică un predicat nuclear subiacent ("*a face să*") din structura altui predicat (**a muri**)[9]:

(8') ***"Ion a făcut să moară Mihai."***

Dacă în construcțiile perifrastice și în cele cu verbe cauzative ergative Agentul determina Pacientul să facă o acțiune, în construcțiile cu verbe cauzative lexicale, Pacientul suportă rezultatul acțiunii înfăptuite de Agent. De aceea, într-o astfel de construcție, Pacientul se comportă ca un obiect, deci ca un inanimat, neputând exercita un control asupra acțiunii. Relația cauzală poate fi considerată o "transmisie de forță" între două elemente, inițiatorul și punctul final[10]. Prin urmare, în construcția (**8**), inițiatorul este Agentul, iar punctul final, Pacientul. Relația dintre inițiator și punctul final este de cauzalitate voliționară[11]: inițiatorul, care posedă capacitate mentală, acționează asupra unei entități fizice (non-voliționare, umane, dar fără implicarea capacității sale mentale).

O situaţie asemănătoare se remarcă în cazul structurilor cauzative lexicale al căror subiect îndeplineşte rolul tematic Cauzal / Stimul[12] sau Instrument:

(9) **Trăznetul *l-a omorât* pe Mihai.**
Cauzal / Stimul Pacient

(10) **Maşina l-a omorât pe Mihai.**
Instrument Pacient

În construcţiile de mai sus, iniţiatorul (Cauzal sau Instrument) şi punctul final sunt non-conştienţi şi non-voliţionari, astfel încât se poate spune că o entitate afectează cealaltă entitate. Punctul final este reprezentat de un Pacient, fiind realizat printr-un nominal cu trăsătura [+Uman], dar fără implicarea capacităţii sale mentale.

Între perechile lexicale **a omorî – a muri** şi **a ucide – a muri** se remarcă o deosebire, deşi în planul limbii sunt sinonime. Verbul **a ucide** prezintă o restricţie semantică în construcţiile cauzative: având trăsătura inerentă [+Intenţionalitate] (spre deosebire de **a omorî** care poate avea atât trăsătura [+Intenţionalitate], cât şi [-Intenţionalitate]), se va combina totdeauna cu un subiect [+Uman] îndeplinind rolul tematic Agent. Excepţie face verbul a ucide din sintagma "**a ucide din culpă**" specifică limbajului juridic, unde determinantul conferă verbului un sem suplimentar [-Intenţionalitate].

Existenţa perechilor de verbe între care se stabileşte o relaţie lexicală (rom. **a omorî** - **a muri**, **a arăta** – **a vedea** / engl. **kill** – **die**, **show** – **see** / fr. **tuer** – **mourir**, **montrer** – **voir** / sp. **matar** – **morir** / rus. **убить** – **умереть**, **показать** – **видеть**) este unul dintre factorii ce motivează descompunerea lexicală, începând cu semantica generativă[13]. Relaţia "lexicalizată" dintre verbul non-cauzativ şi cel cauzativ nu este caracteristică limbii române, aceasta se întâlneşte şi în alte limbi (romanice, germanice şi chiar slave). Componenţa perechilor de mai sus diferă în ceea ce priveşte numărul de valenţe obligatorii ale verbelor. Astfel, verbul **a omorî** reprezintă forma cauzativă "lexicalizată", cu două locuri, pentru **a muri**, în timp ce **a arăta** este cauzativul "lexicalizat", cu trei locuri, pentru **a vedea**[14]. Prin urmare, prima pereche este formată dintr-un verb monovalent şi unul bivalent, iar cea de-a doua, dintr-un verb bivalent şi unul trivalent.

În mod obişnuit, în componenţa unei perechi de factitive lexicale ar trebui să existe un verb monovalent, intranzitiv, non-cauzativ şi unul bivalent, tranzitiv, cauzativ. Perechile **a arăta** – **a vedea**, **a anunţa** – **a cunoaşte**, **a convinge** – **a recunoaşte**, **a explica** – **a înţelege**, **a informa** – **a afla**, **a învăţa** – **a şti** fac excepţie de la această regulă: atât verbul non-cauzativ, cât şi cel cauzativ sunt tranzitive. Acest aspect se opune definiţiei cauzativizării din semantica generativă, unde cauzativizarea este considerată o transformare prelexicală ce constă în încorporarea, într-un predicat monovalent non-cauzativ, a unui predicat primar cauzativ, având ca efect, în plan semantic, modificarea verbului din monovalent în bivalent[15]. Structura "primară" a verbelor cauzative trivalente este tranzitivă. De aceea considerăm că, în plan sintactic, efectul cauzativizării constă în mărirea numărului de actanţi: verbul monovalent din construcţia de bază devine bivalent în construcţia cauzativă transformată, iar verbul bivalent devine trivalent[16].

Singurul tip de construcţie cauzativă care admite, după părerea majorităţii lingviştilor, o structură de bază tranzitivă este construcţia cauzativă perifrastică sau analitică. Spre exemplu, un nucleu primar de tipul: "*Mihai vede marea.*" va fi încastrat, prin operaţia de cauzativizare, în poziţia de obiect direct dependent de un operator cauzativ (**a face**):

(11) ***Ion îl face pe Mihai să vadă marea.***

Într-o astfel de construcţie, din punct de vedere semantic, se consideră că **a face să vadă** este echivalent cu **a arăta**:

(12) ***Ion îi arată marea lui Mihai.***

Diferenţa dintre (11) şi (12) este, în opinia noastră, nu numai de natură sintactică, ci şi de natură semantică: subiectul structurii primare (**Mihai**) devine obiect direct în (11) şi îndeplineşte rolul tematic Pacient, în timp ce în (12) devine obiect direct al verbului cu trei locuri, îndeplinind rolul Experimentator. Obiectul direct (**marea**) din structura de bază rămâne obiect direct atât în construcţia cauzativă perifrastică, cât şi în cea lexicală. Cele trei valenţe ale verbului cauzativ **a arăta** sunt ocupate de un subiect, de un obiect direct şi de un obiect indirect. Există şi cauzative lexicale trivalente care se combină cu un subiect şi cu două obiecte realizate printr-un nominal în acuzativ, un obiect direct (prin care se face referirea la persoană) şi un obiect secundar:

(13) ***Ion o învaţă pe Maria o poezie.***

Dacă se valorifică sensul conotativ al verbului **a arăta**, se creează o nouă pereche de verbe între care se stabileşte o relaţie lexicală: **a arăta** – **a pricepe**. În acest caz, cauzativul **a arăta** prezintă restricţii combinatorii de tip semantic (se combină cu un obiect direct realizat obligatoriu printr-un nominal cu trăsătura semantică [+Abstract] şi cu un obiect indirect exprimat printr-un nominal [+Uman] îndeplinind rolul Experimentator / Beneficiar) şi lexical (obiectul direct poate fi realizat printr-unul dintre substantivele: **adevăr**, **situaţie**):

(14) ***Ion i-a arătat lui Mihai adevărul.*** (= "***Ion l-a făcut pe Mihai să priceapă adevărul.***")

Între construcţiile (12) şi (14), identice din punct de vedere sintactic, se remarcă o diferenţă în ceea ce priveşte tipul de cauzalitate: în (12), agentul (**Ion**) este iniţiatorul unui arc de cauzare afectivă, iar în (14), al unui arc de cauzare inductivă.

Dana Manea[17] consideră că orice argument aflat în poziţia de iniţiator în cadrul unei predicaţii care specifică un eveniment tipic cauzal este codificat ca subiect, iar orice argument aflat în poziţia de punct final este codificat ca obiect direct. Construcţiile cu un verb cauzativ lexical triactanţial, de tipul: **a arăta**, **a explica**, specifică un eveniment cauzal al cărui punct final este codificat ca obiect indirect. Din acest punct de vedere, aceste verbe se deosebesc de factitivele lexicale dublu tranzitive (**a anunţa**, **a învăţa** etc.).

Numărul actanţilor dintr-o construcţie cu un verb factitiv lexical poate fi pus în legătură cu tipul relaţiei de cauzare dintre iniţiator şi punctul final. În construcţiile cauzative lexicale cu verbe bivalente, relaţia dintre iniţiator şi punctul final poate fi considerată de cauzalitate voliţionară sau de cauzalitate fizică. În primul caz, subiectul (punctul iniţial) este un nominal cu trăsăturile [+Uman], [+Conştient], [+Voliţionar] şi îndeplineşte rolul tematic Agent. În cea de-a doua situaţie, subiectul este un nominal non-uman, non-conştient, non-voliţionar, îndeplinind rolul Stimul / Cauzal. În ambele tipuri de

construcții, obiectul direct (punctul final) este fie un nominal [+Uman], [-Voliționar], fără implicarea capacității mentale, fie un nominal [-Uman], [-Voliționar], [-Conștient], cu rol de Pacient.

(15) **Ion *îl împinge* pe Mihai.**
Agent Pacient
[+Uman, +Voliționar, +Conștient] [-Voliționar, -Conștient, +Uman, fără implicarea capacității mentale]
- *Cauzalitate voliționară* –

(16) **Ion *gonește* câinele.**
Agent Pacient
[+Uman, +Voliționar, +Conștient] [-Uman, -Voliționar, -Conștient]
- *Cauzalitate voliționară* -

(17) **Trăznetul *l-a omorât* pe Mihai.**
Stimul Pacient
[-Uman, -Voliționar, -Conștient] [-Voliționar, -Conștient, +Uman, fără implicarea] capacității mentale]
- *Cauzalitate fizică* –

(18) **Vântul *a răsturnat* paharul.**
Stimul Pacient
[-Uman, -Voliționar, -Conștient] [-Uman, - Voliționar, -Conștient]
- *Cauzalitate fizică* –

În construcțiile cu verbe cauzative lexicale trivalente, relația dintre inițiator și punctul final este fie de cauzalitate inductivă, fie de cauzalitate afectivă. Subiectul unui arc cauzal inductiv poate fi un nominal [+Uman], [+Conștient], [+Voliționar] cu rol de Agent sau un nominal [-Uman], [-Conștient], [-Voliționar] cu rol de Stimul / Cauzal. Subiectul unui arc cauzal afectiv este un nominal cu rolul Agent. Obiectul direct (punctul final) este, în ambele construcții, Experimentator ([+Uman], [+Mental], [+Conștient]). Spre deosebire de construcțiile în care relația dintre inițiator și punctul final este de tipul cauzalității afective, Experimentatorul unui arc de cauzare inductivă este totodată inițiator al altui arc cauzal[18]. În construcțiile cu factitivele **a arăta** și **a explica**, Experimentatorul arcului de cauzare afectivă este codificat sintactic ca obiect indirect.

(19) **Ion *a convins-o* pe Maria *să se calmeze.***
Agent Experimentator
[+Uman, +Conștient, +Voliționar] [+Uman, +Mental, +Conștient]
- *Cauzalitate inductivă* –

(20) **Furtuna / întâmplarea *a convins* fata *să îl iubească* .**
Stimul Experimentator
[-Uman, -Conștient, -Voliționar] [+Uman, +Conștient, +Mental]
- *Cauzalitate inductivă* -

(21) **Profesorul *l-a învăţat* pe Ion *o poezie.***[19]

Agent — Experimentator

[+Uman, +Conştient, +Voliţionar] — [+Uman, +Conştient, +Mental]

- *Cauzalitate afectivă* -

(22) **Experienţa *i-a arătat* lui Mihai *că a greşit.***[20]

Stimul — Experimentator

[-Uman, -Voliţionar -Conştient] — [+Uman, +Conştient, +Mental]

- *Cauzalitate afectivă* –

Există cauzative lexicale care pot prezenta mai multe structuri argumentale şi, implicit, relaţii de cauzalitate diferite între punctul iniţial şi cel final. Astfel, combinarea factitivului **a doborî** cu nominale, care au trăsături semantice distincte, în poziţia de subiect duce la modificarea structurii actanţiale şi a tipului de cauzalitate. Sensul verbului este acelaşi în ambele construcţii (*"a face să cadă").*

(23) **Vântul *a doborât* copacul.**

Stimul — Pacient

(24) **Ion *a doborât* copacul.**

Agent — Pacient

Alteori, modificarea structurii argumentale este determinată de folosirea verbului cauzativ lexical cu sens figurat:

(25) **Necazurile l-*au doborât* pe Ion.**

Stimul — Experimentator

[Rezultatul acţiunii este "căderea psihică" a lui Ion.]

- *Cauzalitate afectivă* –

(26) **Ion *a omorât*-o pe Maria.** (a omorî = „a face să moară")

Agent — Pacient

- *Cauzalitate voliţională* –

(27) **Amintirile *o omoară* pe Maria *cu zile.*** (a omorî = „a face să se supere continuu")

Stimul — Experimentator

- *Cauzalitate afectivă* –

(28) **Ion *a lovit*-o pe Maria.** (a lovi = „a cauza o suferinţă fizică")

Agent — Pacient

- *Cauzalitate voliţională* –

(29) **Necazul *a lovit*-o pe Maria.** (a lovi=„a face să sufere")

Stimul — Experimentator

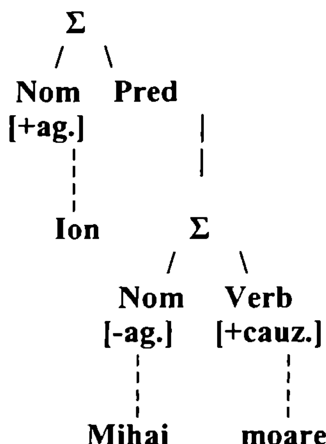
- *Cauzalitate afectivă* –

Analiza construcţiilor cauzative lexicale la nivelul structurii profunde se poate reprezenta schematic, ţinând seama de următoarele reguli[21]:

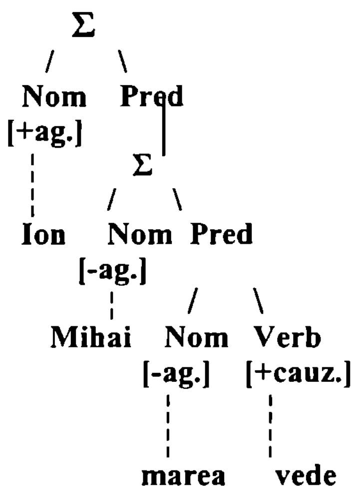
(i) $\sum \rightarrow \text{Nom} + \text{Pred}$

(ii) $\text{Pred} \rightarrow \begin{matrix}\text{Verb}\\ \Sigma\end{matrix}$

Pentru o construcţie cu un verb cauzativ lexical de tipul: ***Ion îl omoară pe Mihai.***, vom avea următoarea reprezentare a structurii de adâncime:

O construcţie cauzativă cu un verb trivalent, de tipul: ***Ion îi arată marea lui Mihai.***, va avea structura de adâncime reprezentată în felul următor:

O construcţie cu un verb cauzativ lexical şi o construcţie factitivă perifrastică exprimând "cauzarea" aceluiaşi fapt nu sunt sinonime[22]. Astfel, dacă comparăm următoarele construcţii:

(30) **Ion îl** ***omoară*** **pe Mihai.**

(31) **Ion** ***face*** **ca Mihai** ***să moară***.,

observăm diferenţe de ordin semantic. Construcţia (30) corespunde unui act de cauzare directă, cauzatorul (**Ion**) intrând imediat în contact cu entitatea (**Mihai**) ce suportă acţiunea (**a omorî**). Se constată totodată şi unitatea în timp şi spaţiu a actului de cauzare şi a situaţiei cauzate: prin acţiunea sa asupra lui **Mihai**, **Ion** îl **face** pe acesta **să moară**,

acţiunea lui **Ion** şi moartea lui **Mihai** survenind în acelaşi loc şi în acelaşi moment. Construcţia cauzativă perifrastică (31) corespunde unui act de cauzare indirectă, trecând prin intermediul unei entităţi interpuse: subiectul propoziţiei subordonate (entitatea care se interpune între acţiunea cauzatoare şi efectul ei) are capacitatea de a controla acţiunea. O astfel de construcţie nu presupune unitatea în timp şi spaţiu a acţiunii exprimate de verbul propoziţiei principale regente (**a face**) şi a celei exprimate de verbul subordonatei (**a muri**). Prin urmare, putem afirma că, în timp ce o construcţie cu un verb cauzativ lexical prezintă o coeziune maximă între evenimentul cauzator şi cel cauzat, într-o construcţie factitivă perifrastică coeziunea este minimă.

NOTE:

---

[1] V. Dindelegan, 1976, p.118.
[2] V. Bever & Sanz, 1997.
[3] V. Lyons, 1980; 1995.
[4] V. Wunderlich, 1997.
[5] V. Vega, 1998.
[6] V. Mierlă, 2001.
[7] Pentru realizarea inventarului vom folosi: DA / DLR, DEX, DLRLC, DHLF, PR.
[8] V. Mierlă, 2001.
[9] Cf. DSL, p.96.
[10] Cf. Leonard Talmy, *Semantic causatives types*, 1976, apud Manea, 2001, p.127.
[11] V. Manea, 2001, p.130.
[12] Cf. Croft, 1991, p.176-177.
[13] V. Wunderlich, 1997.
[14] Cf. Lyons, 1995, p.413-414.
[15] V. DSL, p.97.
[16] Cf. Comrie, 1989; Iliescu, 1993; Lazard, 1994; Creissels, 1995.
[17] V. Manea, 2001, p.136.
[18] Cf. Manea, 2001, p.140.
[19] Verbele "mentale" cognitive (**a învăţa**) "cad sub incidenţa cauzalităţii afective". (V. Manea, 2001, p.132.)
[20] Verbul **a arăta** are sens figurat în această construcţie: "*a face să priceapă*".
[21] V. Lyons, 1996, p.429.
[22] V. Mel'čuk, 1994, p.317-333.

BIBLIOGRAFIE

BEVER, THOMAS & SANZ, MONTSERRAT, *Remarks and Replies. Empty Categories Access their Antecedents During Comprehension: Unaccusatives in Spanish*, in "Linguistic Inquiry", Volume 28, Number 1, 1997 by the Massachusetts Institute of Technology, 69-91.

COMRIE, BERNARD, *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*, Oxford, 1989.

CREISSELS, DENIS, *Eléments de syntaxe générale*, P.U.F., Paris, 1995.

CROFT, WILLIAM, *Syntactic Categories and Grammatical Relations: The Cognitive Organization of Information,* Chicago and London, The University of Chicago Press, 1991.
ILIESCU, MARIA, *Le factitif roumain*, în "Revue Roumaine de Linguistique", anul XXXVIII, nr. 4 / 1993, Bucureşti, p. 297-305.
LAZARD, GILBERT, *L'Actance*, P.U.F., Paris, 1994.
LYONS, JOHN, *Sémantique linguistique*, Larousse Université, Paris, 1980.
LYONS, JOHN, *Introducere în lingvistica teoretică*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1995.
MANEA, DANA, *Elemente de gramatică funcţională. I. Predicaţia*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Bucureşti, 2001.
MEL'ČUK, IGOR, *Cours de morphologie générale*, vol. II, Montreal, 1994.
MIERLĂ, ANCA, *Verbul românesc din perspectivă semantico-sintactică (cu aplicaţie la verbele de mişcare),* teză de doctorat susţinută la Universitatea din Bucureşti, 2001.
PANĂ DINDELEGAN, GABRIELA, *Sintaxa limbii române. Partea I. Grupul verbal*, T.U.B., 1976.
VEGA, MILAGROS ALFONSO, *Construcciones causativas con infinitivo en el español medieval. Estructura y evolución*, Universidad Nacional Autónoma de México; El Colegio de México, México, 1998.
WUNDERLICH, DIETER, *Cause and the Structure of Verbs,* in "Linguistic Inquiry", Volume 28, Number 1, 1997 by Massachusetts Institute of Technology.

DICŢIONARE

DA / DLR = *Dicţionarul limbii române*, Ed. Academiei, 1913- 1949; 1965 ş.u.
DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1996.
DHLF = Alain Rey, *Dictionnaire historique de la langue française*, Paris, 1992.
DLRLC = *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol. I-IV, Ed. Academiei, Bucureşti, 1955.
DSL = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Editura Nemira, Bucureşti, 2001.
PR = *Le Petit Robert. Dictionnaire de la langue française, Paris, 1992.*

UNE NOUVELLE INTERPRÉTATION DES FACTITIFS LEXICAUX

– *Résumé* –

Dans cet article, on a essayé de faire une analyse syntactique et sémantique des verbes factitifs lexicaux. Cette analyse nous a donné la possibilité de modifier la définition de la transformation causative et, à la fois, d'accepter, dans la structure de base, aussi un verbe intransitif qu'un verbe transitif.

OBSERVAȚII ASUPRA ANAFOREI ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

RODICA ZAFIU
Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. Fenomenul anaforei a fost extrem de mult studiat în ultimele decenii, în două tipuri principale de abordări: a) în teoria generativă a guvernării și legării, inițiată de Chomsky 1981 și dezvoltată ulterior, în care anafora e o categorie gramaticală fundamentală, alături de pronominale și de expresiile nominale referențiale; b) în lingvistica textului, în care, chiar mai devreme, cercetările asupra coeziunii și a coerenței au acordat un rol important mecanismelor anaforice (Halliday & Hasan 1976). Ultima direcție s-a extins în analiza conversației, în pragmatică, științe cognitive, lingvistică computațională, anafora fiind un factor esențial în procesul de decodare a enunțurilor și de înțelegere globală a textului. Cele două direcții principale de cercetare[1] corespund unor tipuri de anaforă parțial diferite, deși imposibil de delimitat total: există o anaforă gramaticalizată, "legată", guvernată de reguli sintactice clare, a cărei interpretare semantico-referențială este non-ambiguă; după cum există și o anaforă discursivă, "liberă", influențată de factori semantico-pragmatici care pot produce interpretări variabile, concurente.

În lingvistica românească, anafora nu a constituit obiectul unor investigații sistematice; există câteva studii care urmăresc aspecte contrastive româno-franceze (Cristea 1985, Tasmowski 1990), care descriu anafora sintactică din perspectivă generativă (Cornilescu & Udrea 1987, Dobrovie-Sorin 1994/2000) sau analizează aspecte ale anaforei discursive (Manoliu-Manea 1993) ori tipuri anume de reluare anaforică (Iliescu 1988); chiar mai puțin este studiat fenomenul din punct de vedere diacronic (o excepție este Tasmowski 1993).[2] Desigur, multe informații pertinente asupra fenomenelor anaforice apar în tratatele de gramatică și în articolele consacrate pronumelui.

În cele ce urmează, vom încerca să schițăm o clasificare a fenomenelor anaforice, ilustrându-le prin mijloacele de care dispune limba română actuală; de asemenea, vom pune în evidență câteva trăsături specifice ale anaforicelor românești, sugerând unele direcții de investigare a domeniului în perspectivă tipologică.

2. *Anafora* poate fi descrisă ca o relație semantică între două elemente lingvistice, în care elementul cu apariție ulterioară în discurs (numit *anaforic*) n u a r e u n s e n s d e s i n e stătător, ci este interpretat prin raportare la cel deja apărut (*antecedent* sau *sursă*): anaforicul preia (parțial sau total) valoarea referențială sau sensul contextual al antecedentului.[3] De fapt, termenul *anaforă* (v. DSL) poate desemna atât fenomenul lingvistic general (relația semantico-referențială, transferul de informație), cât și elementele concrete prin care aceasta se realizează (*anaforicele*).

Aproape toate noţiunile implicate în descrierea anaforei (referenţialitatea, tipul de relaţie între elemente, poziţia lor relativă) sunt problematice şi presupun definiţii diferite, mai largi sau mai restrictive.[4] Anafora prototipică este referenţială (trimite la un referent individualizat) – "[Dan]$_1$ ne vorbeşte despre problemele *lui$_1$*"[5] –, dar (v. mai jos, **2.4.2.**) o relaţie similară poate apărea şi între elemente generice, între variabile nedefinite, între calificări predicative. Relaţia dintre două elemente referenţiale poate fi de coreferenţialitate, dar aceasta este numai una dintre modalităţile în care se realizează continuitatea unei reprezentări semantice discursive (v. **2.4.1.**).

Raportul invers, mai rar (în care un element se interpretează prin raportare la unul succesiv), este considerat în majoritatea studiilor tot un tip de *anaforă*,[6] pentru care se foloseşte însă şi denumirea de *cataforă* (cf. Kęsik 1989). Antecedenţa e judecată în planul linear al discursului, chiar dacă ceea ce contează de fapt este ierarhia sintactică; catafora zero (subiect neexprimat, pro) poate anticipa "sursa" care apare în regentă: "Dacă Ø$_1$ vorbeşte, [Dan]$_1$ îi convinge pe toţi".

Repetarea în discurs a unor expresii referenţiale autosuficiente (de tipul numelui propriu) nu este un fenomen de tipul anaforei; aceasta din urmă are înscrisă în forma sa incompletitudinea referenţială, semnalându-şi deci relaţia cu un alt segment al discursului.

2.1. *Anafora* este strâns legată de *deixis*, cele două fenomene având drept trăsătură comună necesitatea de a prelua interpretarea referenţială a unui element lingvistic de la un altul, aflat în context: în contextul lingvistic, în cazul anaforei, sau în cel situaţional, în cazul deixisului. Şi inventarul de mijloace lingvistice este în bună măsură comun: multe elemente pot avea atât o funcţie deictică cât şi una anaforică. De altfel, se presupune că este o tendinţă universală a evoluţiei lingvistice convertirea reperelor deictice în instrumente anaforice (ca în cazul demonstrativului latin devenit articol în limbile romanice) şi ulterior chiar în conectori cu sens abstract.[7]

Diferenţele sunt totuşi mari: cele două mecanisme lingvistice au funcţii specifice (ancorare în situaţia de comunicare vs. continuitate şi coerenţă a discursului), au mijloace de expresie specializate şi, mai ales, reguli diferite de stabilire a referinţei. Regulile care stabilesc coreferenţialitatea anaforică, instituind lanţuri anaforice, întinse adesea pe toată lungimea textului, sunt mult mai complexe decât cele ale deixisului. Sunt însă şi situaţii în care cele două fenomene interferează şi chiar se suprapun: deixisul textual, fenomen metadiscursiv (Lyons 1977: 668-670, Conte 1988: 13-21, Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 103-106) are caracteristici duble: trimite la un element prezent material în situaţia de comunicare, dar care este de natură textual-lingvistică ("Au venit Dan şi [Aristotel]$_1$; *acesta din urmă*$_1$ e un nume mai lung"). Mai mult, există forme mixte de menţionare (fr. *mentionnels*, la Corblin 1998), predominant anaforice, care trimit la materialitatea spaţială sau temporală a textului, însă folosesc acest mijloc pentru a identifica referentul ("Au venit Dan şi [Aristotel]$_1$; *acesta din urmă*$_1$ e prietenul meu"). De asemenea, dacă se consideră că referentul e în conştiinţa locutorilor (chiar elementul arătat gestual în situaţia de comunicare fiind pronominalizat lingvistic prin intermediul numelui, aşa cum o dovedeşte acordul gramatical: "Dă-mi-*l*!"; "Arunc-*o*!") şi că în multe cazuri nu apare explicit nici în text, nici în contextul extern, diferenţele dintre cele două fenomene se atenuează;[8] ca şi în cazul referentului imaginat (deixisul "ad phantasma", de care vorbea Karl Bühler).

Simetriile sunt doar aparente: dacă pentru folosirea adverbului *acum* e tipică folosirea pur deictică, corespondentul său *atunci* e raportat la un alt element trecut într-un mod tipic anaforic.

2.2. Anafora se realizează prin mai multe mijloace gramaticale şi lexicale. O posibilă grupare funcţională a lor trebuie să distingă *substitutele anaforice* (în română acestea pot fi - *în unele dintre utilizările lor* – pronume personale, reflexive şi reciproce de persoana a III-a, pronume semiindependente, adjective posesive de persoana a III-a, unele pronume demonstrative, nehotărâte, relative, adverbe demonstrative, numerale, verbul *a face* însoţit de cliticul de acuzativ *o*, adjective şi locuţiuni adjectivale şi adverbiale; în plus, ca mijloace lipsite de suport lexical, anafora pronominală zero şi elipsa) de *expresiile nominale care conţin indici anaforici* (respectiv articolul hotărât, adjectivul demonstrativ); în asemenea grupuri nominale cu funcţie anaforică, elementul nominal intră cu antecedentul într-o relaţie semantică de repetiţie lexicală, de sinonimie, de hipo- sau hiperonimie, sau se leagă de acesta exclusiv pragmatic, inferenţial, pe baza unor informaţii contextuale suplimentare:

Exemplele (1) şi (2) ilustrează cele două tipuri principale de expresii anaforice:

(1) A trecut testul [un doctor]$_1$. Despre *acesta*$_1$/ *el*$_1$ ţi-am vorbit de multe ori.
(2) Au trecut testul [un doctor]$_1$ şi un economist$_2$. *Doctorul*$_1$ /*Medicul*$_1$/ *Chirurgul*$_1$ / *Bărbatul*$_1$ / *Moldoveanul*$_1$ era la a doua încercare.

Adesea, descrierile anaforei pun accentul pe relaţiile semantice şi enciclopedice dintre elementele lexicale (vorbindu-se în acest sens de o anaforă *semantică* şi de una *pragmatică*, cf. Conte 1988), deşi rolul decisiv în declanşarea interpretării anaforice îl joacă indicele. Desigur, elementul cu rol de indice poate avea şi alte funcţii decât cea anaforică (de exemplu: generică: "*Doctorul* e un om cu o meserie frumoasă"), după cum şi repetiţia poate fi non-anaforică ("A trecut testul *un doctor. Un doctor* e în genere un om cu o meserie frumoasă, care îi ajută pe oameni")

Între cele două mari tipuri de expresii anaforice diferenţele sunt considerabile: substitutele pronominale nu au sens lexical şi referinţă proprie şi orientează univoc decodarea spre sursa deja cunoscută (ex.: *el = băiatul, Dan, un om* etc.); expresiile indexate sunt lexical pline, aducând adesea o reinterpretare a referentului, furnizând informaţii noi şi fiind în principiu interschimbabile cu sursa (ex.: *acest ins dezorientat = prietenul animalelor = trecătorul* etc.).

Ţinând cont de diferenţele care apar şi în interiorul celor două categorii, se vorbeşte adesea de o ierarhie a marcării semantice: de la un minimum de marcare (anafora zero), trecând prin pronume, demonstrativ, până la grupul nominal plin. Ca regulă pragmatică generală, formele slab marcate indică o coreferenţialitate imediată, previzibilă ("[Dan]$_1$ îl$_2$ aşteaptă pe Ion$_2$ şi $Ø_1$ bea bere": anafora zero – ca subiect al unei propoziţii coordonate – indică identitatea referenţială cu subiectul primei propoziţii), în vreme ce formele mai puternic marcate o contrazic ("[Dan]$_1$ îl$_2$ aşteaptă pe Ion$_2$ şi *acesta*$_2$ bea bere"; "[Dan]$_1$ îl$_2$ aşteaptă pe Ion$_2$ şi *profesorul*$_n$ bea bere").[9]

2.3. Între distincţiile necesare, rămâne desigur importantă aceea, deja anunţată, dintre anafora gramaticalizată şi cea discursivă. Anafora gramaticalizată ("legată") se realizează

prin clitice reflexive propriu-zise şi reciproce, pronume şi adverbe relative sau ca anaforă zero. Identificarea referentului este certă, depinzând de reguli stricte, aplicabile în interiorul structurilor sintactice; de exemplu, cliticul în acuzativ reflexiv sau reciproc şi forma accentuată corespunzătoare au referent identic cu cel al subiectului verbului-centru ("[Dan]$_1$ *se*$_1$ consideră (*pe sine*$_1$ / *pe el însuşi*$_1$) superior"; "[Fraţii]$_1$ *se*$_1$ suspectează (*unul*$_{1a}$ *pe altul*$_{1b}$ / *între ei*$_1$)", relativul este identic referenţial cu regentul propoziţiei ("Admiri [casa]$_1$ *care*$_1$ îmi place şi mie"), subiectul neexprimat al conjunctivului este identic cu cel al anumitor categorii de verbe regente ("[Dan]$_1$ ştie Ø$_1$ să cânte") etc.

Formele accentuate ale reflexivului şi ale reciprocului nu sunt la fel de gramaticalizate ca formele neaccentuate: pot fi substituite prin nereflexive echivalente funcţional ("[Dan]$_1$ se vede *pe el*$_1$") şi pot apărea la distanţă ("[Dan]$_1$ crede că despre *sine*$_1$ au vorbit prea mulţi").

Anafora discursivă ("liberă") se realizează prin pronume personale, demonstrative, posesive, adverbe pronominale, ca anaforă zero etc. Identificarea referentului, la nivel frastic şi interfrastic, se bazează în primul rând pe condiţii contextuale şi preferinţe ale uzului: depinde de numărul potenţialilor antecedenţi şi de distanţa textuală care îi desparte de anaforic, de pregnanţa referentului în conştiinţa vorbitorilor. Există restricţii care pornesc chiar de la relaţiile sintactice din interiorul propoziţiei; de exemplu, pronumele clitic obiect direct sau indirect, dacă nu este reflexiv, are obligatoriu alt referent decât subiectul ("[Dan]$_1$ *îl*$_2$ consideră superior"); contextul mai larg stabileşte care anume este acest referent.

Anafora discursivă e în general ambiguă, permiţând mai multe interpretări. În exemplul

(3) [Dan]$_1$ a fost ieri la [Ion]$_2$, care se întâlnise cu [Mircea]$_3$. [El]$_{1/2/3/n}$ [i]$_{1/2/3}$-a spus că [acela]$_{1/2/3/n}$ vorbise deja cu nepotul [lui]$_{1/2/3/n}$.

fiecare dintre formele pronominale *el, i, acela* şi *lui* poate fi coreferenţială cu oricare din cei trei antecedenţi ($_{1,2,3}$) sau chiar cu un alt element din contextul anterior (n); anumite restricţii privesc însă repartizarea reciprocă a interpretărilor, în funcţie de stabilirea referenţilor pentru celelalte pronume: unele alegeri le condiţionează (le exclud) pe altele: dacă subiectul va fi "$_1$", obiectul indirect şi demonstrativul din subordonată vor fi obligatoriu diferite de "$_1$".

O marcă gramaticală a anaforei este acordul, concordanţa unor categorii gramaticale (gen, număr) la antecedent şi la anaforic (şi la elementele acordate cu acesta): "[Dan]$_1$ vorbeşte cu [Maria]$_2$ şi *îi*$_2$ spune că (*ea*$_2$/*el*$_1$) trebuie să fie *aleasă/ ales* preşedinte". Acordul este în primul rând semantic (pentru referenţi animaţi, în funcţie de sexul natural: "[Victima]$_1$ se numeşte Vasile, Ø$_1$ are 30 de ani şi o barbă lungă. Ø$_1$ A fost *dus* imediat la spital") şi se manifestă pur gramatical doar la inanimate: "[Caietul]$_1$ nu mai era la locul *lui*$_1$, lângă [agendă]$_2$. Ø$_1$ A fost *furat* odată cu *aceasta*$_2$".

În orice caz, în decodarea anaforei discursive joacă un rol fundamental semantica predicatelor, ansamblul enunţului şi cunoaşterea de bază, comună, despre lume:

(4) [Dana]$_1$ *şi*$_1$-a adus la noi [pisica]$_2$. Acum Ø$_2$ e în coşul *ei*$_2$ şi Ø$_2$ toarce.
(5) [Dana]$_1$ *şi*$_1$-a adus la noi [pisica]$_2$. Acum Ø$_1$ e la biroul *ei*$_1$ şi Ø$_1$ citeşte.

2.4. Alte distincţii, care nu se fac totdeauna în mod clar, privesc referenţialitatea şi relaţia de coreferenţialitate. Anaforele nu cuprind doar expresii referenţiale, iar între ele nu este neapărat un raport de coreferenţialitate.[10] Sub denumirea de *anaforă* sunt incluse adesea două fenomene profund diferite: a) *continuitatea referenţială* şi b) *similitudinea categorială (reluarea semantică)*.[11] Diferenţa dintre cele două se poate observa în exemplele de mai jos:[12]

> (6) Am vorbit cu [un domn simpatic]$_1$. *Acesta*$_1$ mi-a povestit totul.
> (7) Am vorbit cu [un domn]$_{1a}$ [simpatic]$_{1b}$. *Unul*$_{1a}$ *la fel*$_{1b}$ aştepta în aulă. *Altul*$_{1a(b)}$ era pe hol.

În primul caz, anafora e un substitut care trimite la un anume referent, în cazul dat total identic cu cel deja introdus în discurs. În al doilea, un sens deja activat este reluat pentru a fi aplicat altui referent, în baza unei similitudini.

Un caz particular al continuităţii referenţiale priveşte coreferenţialitatea potenţială a anaforicului cu o variabilă (cf. Huang 2000a: 6, Sells & Wasow 1998: 25): "[Cine]$_1$ va câştiga, *acela*$_1$ trebuie să mulţumească"; "[Aceia]$_1$ *care*$_1$ au greşit vor plăti"; "[Nimeni]$_1$ nu-*şi*$_1$ dispreţuieşte inteligenţa" etc.

2.4.1. *Continuitatea referenţială* se poate clasifica în funcţie de tipul de referent: indivizi, repere temporale, spaţiale,[13] entităţi abstracte. În strânsă relaţie cu aceste tipuri, antecedentul anaforei referenţiale poate fi: un grup nominal[14] ("Au venit [trei prieteni din Bucureşti]$_1$, *care*$_1$ rămân aici până luni"); un circumstanţial (grup prepoziţional sau adverbial: "Au venit [la ora 3]$_1$, *când*$_1$ se termină cursul"; "A ajuns [sus]$_1$. *Acolo*$_1$ erau două uşi"); un grup verbal ("Dan [*a alergat toată* ziua]$_1$, *ceea ce*$_1$ l-a obosit îngrozitor") sau chiar un enunţ ("[*Maria e deşteaptă.*]$_1$ Toţi spun *asta*$_1$").

Continuitatea referenţială se poate realiza ca: a) *identitate*; b) *relaţie cumulativă*; c) *relaţie partitivă*; d) *asociere cognitivă*.

a) *Anafora identităţii referenţiale* reia integral referentul antecedentului: "Am vizitat [o casă de vacanţă cu două etaje]$_1$. Pereţii *acesteia*$_1$ erau vopsiţi în roz".

În cadrul anaforei referenţiale a fost observată aşa-numita *anaforă evolutivă,* ai cărei referenţi se modifică pe parcursul discursului (Charolles 1993): "[Copilul]$_1$ a crescut, Ø$_1$ a devenit la rândul său tată. Azi *el*$_1$ e bunic".

Din punct de vedere textual şi cognitiv, referentul e întotdeauna modificat (ca obiect al cunoaşterii) pe măsură ce informaţiile şi evaluările se acumulează, în progresia enunţurilor.

b) *Anafora cumulativă* (*rezumativă*, *globalizantă*) reia printr-o expresie unică mai mulţi referenţi diferiţi, chiar din mai multe enunţuri: "Am vizitat [o vilă]$_{1a}$, apoi [un apartament de bloc]$_{1b}$. Dan ne-a condus şi la [o căsuţă cu grădină]$_{1c}$. *Toate locuinţele văzute*$_{1abc}$ erau însă foarte scumpe".

Reluarea poate fi relativ simplă (însumare de elemente similare, printr-un termen plural sau cu sens colectiv; în măsura în care echivalarea e completă, această anaforă ar putea aparţine primei categorii, a identităţii referenţiale), sau mult mai complexă, atunci când rezumă conţinuturi propoziţionale, uneori din paragrafe întregi. O lungă naraţiune poate fi urmată de enunţul cu anaforic: "[...]$_1$ *Asta*$_1$ a fost tot". Se realizează astfel procesul denumit de Conte 1996 *încapsulare anaforică.*

Există un număr limitat de substitute anaforice care pot îndeplini acest rol rezumativ.

c) *Anafora partitivă* reia doar o parte din referentul antecedentului său: "Am văzut [*multe case*]$_{1a}$. *Una*$_{1b}$ era destul de ieftină".

E de discutat dacă în asemenea cazuri substitutele specializate au într-adevăr sens partitiv sau dacă rolul anaforic nu ar trebui atribuit unei anafore zero a construcției partitive: *una = una dintre Ø*.

d) *Anafora asociativă* (Kleiber 2001) se bazează pe cunoștințele despre lume și pe inferențele stabilite de destinatar: se presupune că între referentul nou introdus de o expresie lingvistică și unul deja prezent în discurs se manifestă legătura referențială cea mai directă care este posibilă în contextul dat (parte-întreg, posesor-obiect posedat etc.). Acest tip de anaforă se realizează în mod obligatoriu lexical, nu pronominal (un referent non-evocat în enunț nu poate fi pronominalizat, cf. Myhill 1992): "Am vizitat [o casă destul de spațioasă]$_{1a}$. *Pereții*$_{1b}$ erau cam subțiri"; "[Andrei]$_{1a}$ a intrat în sala de mese. A pus *paltonul*$_{1b}$ în cui").

2.4.2. *Similitudinea categorială (reluarea semantică)* poate fi descrisă, în funcție de clasele funcționale implicate, ca având două tipuri principale: cel care reia sensul unor nominale (potențial sau real referențiale) și cel care echivalează predicații logice (grupuri predicative, adjective). Pro-formele cu această funcție (așa-numitele *lazy pronouns*) au rolul de a evita repetiția unui nominal. Primul tip se poate realiza prin anumite uzuri ale unor pronume: demonstrative (*acela*), semiindependente (*cel, al*), nehotărâte (*unul, altul*): "A luat [valiza]$_1$ neagră și pe *aceea*$_1$ / *cea*$_1$ / *una*$_1$ / *alta*$_1$ roșie"; "A luat [valiza]$_1$ lui Dan și pe *a*$_1$ Mariei".

În anumite contexte paralele, chiar cliticele personale pot avea această funcție: "Dan și-a terminat [teza]$_1$ ieri, iar Maria și-a terminat-*o*$_1$ azi".

Al doilea tip cuprinde indici ai similitudinii de genul: *la fel, asemenea, tot așa, astfel de,* precum și elipsa. Mijlocul cel mai puțin echivoc este tocmai elipsa, care presupune paralelismul sintactic și recuperează semnificația elementului absent: "Dan [a plecat]$_1$ la munte, Maria Ø$_1$ la mare".

Celelalte construcții ridică uneori probleme speciale, atunci când expresiile antecedente conțin la rândul lor anafore care pot produce lecturi ambigue: "[Dan]$_1$ [nu se înțelege cu bunicul *lui*$_1$]$_2$ și Maria *la fel*$_2$". Anafora *la fel* poate presupune în interiorul segmentului reluat identitatea relației (= "Maria nu se înțelege cu bunicul *ei*") sau identitatea referentului (= "Maria nu se înțelege cu bunicul lui Dan").

3. Anafora este un fenomen universal care cunoaște realizări specifice în diferite limbi, din punctul de vedere al inventarului de mijloace și al regulilor de aplicare. În condițiile unor cercetări insuficient detaliate, e prematur să facem generalizări – din perspectivă tipologică – asupra anaforei în limba română. Avansăm aci doar câteva ipoteze care ar putea fi testate în viitor.

Huang 2000a, 2000b compară anafora engleză și cea chineză, ajungând la concluzia că în chineză există o preferință pentru anafora pragmatică (având ca suport grupul nominal lexical repetat), în engleză pentru cea sintactică. Într-o asemenea tipologie foarte generală, româna ar tinde, ca majoritatea limbilor europene, către tipul sintactic.[15]

E sigur că trebuie făcută o diferență netă între anafora din textele orale, din conversația spontană – și cea din textele culte, scrise. În textele orale spontane, anafora zero și pronumele personale de persoana a III-a domină clar, cu toate ambiguitățile pe care le pot provoca:[16]

> (8) "M-am gîndit că [Ø$_1$] *stă*... [Ø$_1$] *fiind* în zonă, [Ø$_1$] *aparține* cu medicul de familie de... de Vitan. Chiar dacă [Ø$_n$] *nu este* medicul lui$_1$, un prim ajutor, acolo, îi$_{1/x}$ dai ceva să nu... ei, vreau să spun că l$_1$-a luat cetățeanu ăla$_2$-n mașină, am mers și eu cu el$_{1/2}$, l$_2$-am dus la cinci medici. I$_1$-a dat băiatul ăla$_{2/y}$... cinzeci de mii, în eventualitatea cazului cînd [Ø$_1$] *să-ntoarce* [Ø$_1$] *să ia* vrun taxi sau [Ø$_1$] *să nu mai stea* așa, și l$_1$-am dus și io la... medici de familie, la care mi-a ieșit cabinetu-n față, la ăla am vrut să intru. *Să*-i$_1$ *ia* o tensiune, *să*-i$_1$*dea* o pastiluță, *să*-i$_1$ *facă* ceva, o apă și un zahăr, ceva. *Să*-i$_1$... *să*-l$_1$*întindă* pe un scaun, pe o masă, pă o bancă..." [...] "Da i$_3$-am explicat înainte toate cele. Domnule, am dat de el$_3$, uitați așa, uitați așa, i$_1$-am făcut așa, i$_1$-am dres așa, [Ø$_1$] *a avut* așa, transpirație, cutare, i$_3$-am explicat. Restu ocupați-vă. Și la... la... lui$_1$ i$_1$-am spus... tataie, ia ia de aici încă cinzeci de mii... I$_1$-am mai dat și io cinzeci de mii, dacă e ceva de ă..., de plată pentru domnu doctor$_3$, s-aveți bani să plătiți. Adică l$_3$-am obligat: bă, vrei bani, uite-ți plătesc, da fă-i$_1$ ceva. Ce i$_1$-[Ø$_3$] *o fi făcut* că a... [Ø$_{1/3}$] *a rămas* în cabinet acolo cu *el*$_{3/1}$."
>
> (IVRA, p. 31-32; citat modificat prin transpunere în ortografie standard)

E de presupus că în asemenea texte funcționează în primul rând pregnanța și persistența referentului, ca și cunoașterea de bază a scenariilor prototipice.[17] Nu atât regulile gramaticale și nu numai structurile tematico-discursive atribuie unui pronume coreferențialitatea cu un nume, ci mai ales compatibilitatea semantică a acțiunilor în care referentul e implicat: în secvența "Ce i$_1$-[Ø$_3$] *o fi făcut*", cliticul se referă la pacient și anafora zero la medic, pentru că acesta este raportul agentual normal în scenariul dat ("cabinet medical"); în vreme ce în secvența "[Ø$_{1/3}$] *a rămas* în cabinet acolo cu *el*$_{3/1}$" participarea la scena statică lasă deschise ambele interpretări (atât anafora zero cât și pronumele se pot referi atât la medic cât și la pacient; desigur, cu o probabilitate mai mare ca agentul care *rămâne* în cabinet să fie bolnavul).

La nivel discursiv, trebuie făcută diferența între normă și uz: prima vizează să elimine sau măcar să reducă ambiguitatea, pe care uzul o tolerează, chiar cu riscul de a crea confuzii.

Multe din regulile și regularitățile anaforicelor românești au corespondente perfecte în alte limbi. Posibilitatea de a alege, în anumite puncte ale discursului, între anaforice cu grade diferite de marcare (zero / *el* / *acesta*) e larg întâlnită și regulile semantico-pragmatice care o determină sunt similare.

Câteva trăsături caracteristice ale anaforei românești actuale ar fi următoarele:

a) Domină anafora nelexicalizată, anafora zero și elipsa. Anafora zero este în primul rând cea a subiectului, limba română fiind de tipul *pro-drop*; în plus, și obiectul direct cu sens general, abstract, global este de preferință neexprimat ("Văd", "Înțeleg", "Știu" = *Văd / Înțeleg / Știu [acest lucru]*); v. Iliescu 1988. Față de alte limbi romanice (franceza, italiana), româna nu are pronume adverbiale (fr. *y, en*, it. *ne*); și în acest caz,

mai des decât exprimarea prin adverb sau grup prepoziţional (*aici, din acestea*), apare anafora zero ("Am ajuns" = *Am ajuns [aici]*; "Mai vreau" = *Mai vreau [din acestea]*).

b) Pronumele semiindependente (articolul demonstrativ şi cel genitival) sunt specializate (în unele dintre utilizările lor) pentru a marca similitudinea categorială: "*dicţionarul* mare şi *cel* mic", "*paharul* plin şi *cel* din dreapta", "*vărul* meu şi *al* Danei", în situaţii în care în alte limbi se folosesc articolul hotărât, demonstrativul sau chiar repetarea nominalului; anaforicul *al* este adesea ambiguu, oscilând între valoarea co-referenţială (vărul meu = vărul Danei) şi cea de similitudine categorială (vărul meu / vărul Danei).

c) Genul anaforicelor pronominale rezumative, globale, abstracte este femininul (*o, asta, acestea*).

d) Un fenomen diacronic care a lăsat urme puternice în română este importanţa reflexivului în combinarea cu mai multe tipuri de anaforice (pentru a forma elemente funcţional diferite): formele de întărire şi cele de identitate sunt legate etimologic de reflexiv, fiind compuse cu cliticul *-şi* (*însuşi, acelaşi)*. Această particularitate apropie româna de situaţia din limbile germanice (*himself, selbst)*; limbile romanice folosesc pentru întărire şi identitate o marcă specială, nelegată etimologic de reflexiv (fr. *même*, sp. *mismo*, it. *stesso*). În româna veche, marca reflexivă apărea în compunerea cu numeroase forme pronominale – *eluşi (luişi), cineşi, careleşi, acestaşi* etc. – foarte probabil (cel puţin într-o primă fază) pentru a indica o relaţie de coreferenţialitate.

e) Dativul posesiv este extrem de interesant din punct de vedere anaforic, pentru că impune forme de coreferenţialitate dezambiguizate din punctul de vedere al relaţiei cu subiectul: structurile corespondente cu genitiv al pronumelui sau cu posesiv ar fi în limba de azi ambigue; de fapt nu se folosesc decât pentru non-coreferenţialitatea cu subiectul, în vreme de construcţiile cu dativ posesiv impun alegerea clară a unui clitic reflexiv sau personal:

(9) $[\text{Dan}]_1$ e mulţumit că păstrează casa $lui_{n/?1}$.
(10) $[\text{Dan}]_1$ e mulţumit că $\textit{îşi}_1$ păstrează casa.
(11) $[\text{Dan}]_1$ e mulţumit că $\textit{îi}_n$ păstrează casa.

În (9), *lui* ar fi putut trimite la subiectul *Dan* sau la un alt antecedent din discurs; de fapt, în măsura în care apare ca marcată faţă de cea normală (cu dativ posesiv), construcţia trimite la interpretarea non-coreferenţială. Exemplele (10) şi (11) sunt şi mai clare, ilustrând regulile cliticelor reflexive şi pronominale intrapropoziţionale.

f) Semnificativă este şi frecvenţa în limba română a corelativelor anaforice: *aşa... cum, atâţi... câţi, acolo...unde*: acestea asigură coeziunea enunţului, dar sunt adesea variabile care îşi primesc sensul din contextul global, nu de la un antecedent.

g) Prin specializare lexicală, se constată apariţia unor anaforice noi, cu circulaţie de obicei limitată la anumite registre stilistice; forma *respectivul*, de exemplu, tinde să capete valoare pronominală stabilă (Halvorsen 2002):

(12) „Cu ocazia percheziţiei efectuate în biroul consilierului s-au găsit şi alte bunuri în valoare de peste 5 milioane lei pe care *respectivul* le primise de la diferite persoane" (EZ 23.04.99, ap. Halvorsen 2002)

Alte elemente cu funcţie similară sunt *împricinatul, în cauză* etc.

h) Dubla posibilitate de plasare a demonstrativelor româneşti – în faţa sau în urma substantivului centru – e o trăsătură specifică, pe care Tasmowski 1990 a explicat-o prin diferenţe de natură tematică/rematică; faptul că formele populare şi-au stabilizat poziţia în postpunere (*omul ăsta, fata asta*), în vreme ce stilul cult standard aproape a generalizat antepunerea formelor sale (*acest om, această fată*, v. infra) contrazice totuşi (sau cel puţin neutralizează) ipoteza funcţiei tematice diferenţiate.

i) În schimb, demonstativele sunt în limba actuală surprinzător de diferit reprezentate ca frecvenţă în uz. Ne vom opri asupra acestei observaţii, pentru a încerca să lămurim dacă este vorba de o trăsătură specifică limbii române sau de una mai generală.

O investigaţie statistică efectuată asupra unui număr de ziar – *Evenimentul zilei*, 26.04.2000 – scoate în evidenţă câteva asimetrii mari în folosirea demonstrativelor. În tabelul de mai jos, etichetele /*acesta*/ şi /*acela*/ se referă la întreaga paradigmă a celor două demonstrative ("de apropiere"/"de depărtare").

Demonstrative	*Pronume*	*Adjective*		*Total*
		antepuse	*postpuse*	
/acesta/	38 (+6)	107	1	152
/acela/	4 (+5)	3	–	12

Din 152 de apariţii ale demonstrativului *acesta*, am izolat sintagma fixă, cu probleme speciale de interpretare, *toate acestea* (6 apariţii), considerând-o totuşi manifestare a pronumelui (adăugată în paranteză în tabel). Cazurile clare reprezintă 38 de ocurenţe pronominale şi 108 adjectivale. Din cele 108 adjective, 107 sunt antepuse şi doar unul (în grupul "anul acesta") postpus.

Semnificativ este şi raportul dintre *acesta* şi *acela*: 152 *acesta*, faţă de doar 12 *acela*. Şi dacă din inventarul pronumelui *acela* excludem locuţiunile care cuprind forma sa de feminin (1 ocurenţă *după aceea*, 3 *de aceea*) şi o sintagmă gramatical ambiguă (*toţi aceia*), rămân 4 pronume şi 3 adjective, toate antepuse.

Se constată aşadar preponderenţa clară a demonstrativului "de apropiere". În interiorul ambelor paradigme, se observă o anume tendinţă de folosire adjectivală a demonstrativelor în defavoarea celei pronominale – şi mai ales preferinţa zdrobitoare, în cazul adjectival, pentru antepunere.

Raportul de frecvenţă dintre demonstrative în limba actuală reflectă diferenţe mari între funcţiile lor anaforice. Acestea sunt fundamental asimetrice – nu numai în română, ci în mai multe limbi în care există un cuplu similar de demonstrative. În esenţă, *acesta* este un anaforic referenţial, reluând elementul disponibil cel mai apropiat din textul precedent ("După ce am vorbit cu [Ion]$_1$, m-am adresat lui [Dan]$_2$. *Acesta*$_2$ a înţeles imediat cum stau lucrurile), dar şi elementul cel mai prezent/pregnant în discurs. Adesea semnalează o schimbare tematică, aducând în poziţia de temă un element iniţial rematic, căruia i se modifică în acelaşi timp funcţia sintactică: "În multe situaţii infractorii au fost ajutaţi chiar de [oameni din sistemul politic]$_1$, *aceştia*$_1$ primind în schimb «atenţii»" (RL 3617, 2002, 1). Diferenţa pare a proveni în acest caz din structura tematică a succesiunii de enunţuri: forma mai marcată (demonstrativul *acesta*) e posibilă doar în caz de schimbare tematică

(transformarea unui element rematic al propoziţiei anterioare într-o nouă temă; cf. fr. *celui-ci*, în descrierea din Tasmowski-De Ryck 1994: 467). De aceea *acesta* e posibil în "M-am întâlnit cu [Andrei]$_1$. *Acesta*$_1$ mi-a povestit ceva interesant", dar nu este tocmai acceptabil în secvenţa: "[Andrei]$_1$ tocmai a venit. **Acesta*$_1$ mi-a povestit ceva interesant". *Acesta* este foarte folosit pentru reluarea globală a unui conţinut complex al enunţurilor anterioare ("[Au lucrat împreună, s-au certat, s-au împăcat şi acum sunt iar duşmani]$_1$. *Acesta*$_1$ e lucrul pe care$_1$ nu l$_1$-ai înţeles").

Acela este în multe cazuri un anaforic semantic, de similitudine categorială: reluând sensul, nu şi referentul anterior, şi stabilindu-i alte restricţii referenţiale ("S-a întâlnit cu primul [client]$_1$ şi cu *acela*$_1$ trimis de Maria"), alteori funcţionează ca o variabilă („[Acela]$_1$ *care*$_1$ luptă de obicei câştigă"), deci nu anaforic. Utilizările pur anaforice mai frecvente sunt fie de referire la un al doilea element ca importanţă sau ca distanţă în text („Dacă, printr-o întâmplare$_1$, pentru [locuitorul$_{2a}$ altei planete$_{2b}$ sau al altui mileniu$_{2c}$]$_2$ n-ar rămâne ca mărturie$_3$ a omului actual$_4$ decât Străinul$_5$, *acela*$_2$ şi-ar putea face o idee suficient de exactă despre lume", Blandiana, CM), fie, în context narativ, de raportare la un reper trecut ("Eram în [1950]$_1$. *Aceea*$_1$ era perioada cea mai grea de după război").

Principala specializare a demonstrativelor este următoarea: *acesta* (= "cel despre care vorbesc") realizează în primul rând coeziunea anaforică; *acela* (= "cel care era atunci") marchează mai ales distanţa narativă. De aceea cele două sunt substituibile în context narativ (13), dar nu în enunţurile care iau ca reper momentul comunicării (14):

(13) Atunci mă întâlnisem cu Andrei. [*Acesta* / *Acela*] mi-a povestit ceva interesant.
(14) M-am întâlnit cu Andrei. [*Acesta* / **Acela*] mi-a povestit ceva interesant.

Într-un eseu de tip confesiv cult (Ana Blandiana, *Calitatea de martor*), diferit deci de stilul jurnalistic, *acela* este ceva mai bine reprezentat, dar diferenţa rămâne considerabilă: *acesta* apare cu 233 ocurenţe, *acela* cu doar 49.

Statistici mai vechi au înregistrat pentru limba veche procente de frecvenţă foarte diferite: în secolele XV-XVIII *acest* şi *acel* puteau avea frecvenţe sensibil egale, chiar cu un avantaj pentru *acel* (Tudose 1970: 126). Într-adevăr, o verificare efectuată asupra primelor 50 de pagini din cronica lui Neculce, L confirmă această situaţie: *acesta* apare cu 44 ocurenţe; *acel* cu 81. E totuşi mult mai probabil ca diferenţa faţă de situaţia discutată anterior să provină nu dintr-o evoluţie în timp a anaforicelor, ci din tipul de text: cronicile au în mod evident stil narativ, în care se actualizează funcţia specifică a demonstrativului de depărtare.

Tipul anaforic al limbii române pare a fi unul puternic coeziv, dispunând de mijloace de exprimare numeroase, orientat sintactic, dar permiţând şi numeroase ambiguităţi rezolvate la nivel pragmatic.

NOTE:

---

[1] O sinteză recentă – Huang 2000a – grupează în trei categorii abordările anaforei: sintactice, semantice, pragmatice, încercând să stabilească unele trăsături tipologice ale fenomenului.

[2] Cercetările româneşti de lingvistică computaţională care privesc coreferinţa şi lanţurile anaforice sunt predominant teoretice şi numai în parte exemplificate prin procedee specifice limbii române. Cf. Cristea D., Ide, N., & Romary, L., 1998: "Veins theory: a model of global discourse cohesion and coherence", in

Proceedings of the 17th Coling and the 36th Annual Meeting of the ACL (COLING-ACL'98), Montreal, Canada; Cristea, D., Ide, N., Marcu, D., & Tablan, V., 2000: "Discourse structure and co-reference: an empirical study", *Proceedings of the 18th COLING 2000*, Luxembourg etc.

[3] O definiţie operaţională a termenului *anaforă* este de exemplu următoarea: "In contemporary linguistics, it is commonly used to refer to a relation between two linguistic elements, wherein the interpretation of one (called an anphor) is in some way determined by the interpretation of the other (called an antecedent)" (Huang 2000a: 1).

[4] Despre divergenţele existente în definirea anaforei scrie Kleiber 1994: 8: "Désaccord sur la définition même du phénomène anaphorique, désaccord ancore sur la façon de concevoir les processus d'interprétation référentielle et sur le statut des mécanismes d'interprétation, divergences plus ou moins grandes sur la description des données anaphoriques elles-mêmes et des différentes expressions, etc.". V. şi Tasmowski-De Ryck 1994.

[5] Am adoptat ca sistem de notaţie în cele ce urmează indexarea numerică a elementelor care intră în relaţii anaforice şi chiar a celor susceptibile de a crea ambiguităţi de interpretare; antecedentul este pus între paranteze drepte, anaforicul apare scris cu caractere cursive.

[6] În bibliografia de limbă engleză, este folosită adesea denumirea *backword anaphora*.

[7] Explicarea rom. *deci < de aici*, iniţial element de deixis textual, ar putea ilustra perfect o asemenea evoluţie.

[8] "Intermediate between the deictic and the anaphoric use there are pronouns referring to an entity neither present in the physical context nor mentioned in the immediately preceding discourse, but one that was mentioned in a previous discourse or that can be easily accessible to H on the basis of shared knowledge" (Mittwoch 1998: 242).

[9] Blackwell 1998: 609 : "One might say that use of the stressed or «marked» form promotes an alternative reading (i.e., selects a different antecedent), one other than the usual, expected, or stereotypical interpretation associated with the more minimal unstressed or «unmarked» form."

[10] Şi Tasmowski-De Ryck 1994: 459 subliniază că "«Anaphore» et «coréférence» sont des concepts qui ne vont pas nécessairement de pair en grammaire transphrastique".

[11] Mittwoch 1998: 244 se referă la "identity of sense anaphora". Şi Conte 1988: 18 distinge metafora bazată pe "reference identity" de cea care priveşte "sense identity".

[12] Sells & Wasow 1998: 24 amintesc de interpretările care diferenţiază între anafora de adâncime ("deep anaphora") şi cea de suprafaţă ("surface anaphora"), bazată pe paralelism sintactic şi elipsă.

[13] Prin analogie cu deixisul personal, spaţial, temporal etc.

[14] Nu este vorba doar de nominalul-centru, ci de întregul grup, aşa cum subliniază şi Sells & Wasow 1998.

[15] O generalizare interesantă, din păcate greu de susţinut în vreun fel, ar fi plasat mai curând româna în zona pragmatică: "În general şi celelalte pronume se întrebuinţează tot în mare apropiere de substantive, astfel încît lesne se vede despre care lucru este vorba: întrebuinţarea de multe pronume şi plutirea din cauza aceasta în vag este cu desăvîrşire neromânească. (...) Limba română evită întrebuinţarea deasă a pronumelor şi preferă să vorbească despre lucruri cu numirile lor proprii, cu substantive." (Al. Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, 1897, pp. 232-234). Această formulare e însă lipsită de orice bază obiectivă. Dacă avem în vedere anafora zero, cea mai frecventă în română, nu se poate spune deloc că aceasta ar fi evitată şi că discursul natural nu ar suferi de ambiguitate.

[16] Anumite experimente (Blackwell 2001) au dovedit totuşi că locutorii tind să nu ia în considerare ambiguităţile, optând pentru o interpretare sau alta fără ezitările pe care le-ar presupune analiza obiectivă a contextului.

[17] Trebuie precizat că este vorba de un fragment, deci antecedenţii lipsesc (1= omul căruia i se face rău; 2 = un om care îl ajută pe cel bolnav; 3 = un medic); indicii dubli alternativi marchează ambiguitatea, iar indicii diferiţi arată că în unele puncte se pot presupune şi alţi agenţi decât cei descrişi mai sus (x, y), eventual generici.

BIBLIOGRAFIE

BEREA-GĂGEANU, Elena, 1983: "Pronumele şi adjectivul demonstrativ în limba română contemporană. Evoluţie şi sistem", în *Limba română*, XXXII, nr. 2, pp. 104-115.

BLACKWELL, Sarah Elizabeth, 1998: "Constraints on Spanish NP anaphora: the syntactic versus the pragmatic domain", în *Hispania*, 81, nr. 2, pp. 608-618.

BLACKWELL, Sarah Elizabeth, 2000: "Anaphora interpretations in Spanish utterances and the neo-Gricean pragmatic theory", în *Journal of Pragmatics*, 32, pp. 389-424.

BLACKWELL, Sarah Elizabeth, 2001: "Testing the neo-Gricean pragmatic theory of anaphora: The influence of consistency constraints on interpretations of coreference in Spanish", în *Journal of Pragmatics*, 33, pp. 901-941.

BROWN, K., MILLER, J. (eds.), 1999: *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*, Elsevir, Amsterdam.

CHAROLLES, M., 1993: "Coréférence et identité. Le problème des référents évolutifs", în *Langages*, 112, pp. 106-126.

CHOMSKY, N., 1981: *Lectures on Government and Binding*, Foris, Dordrecht.

CONTE, Maria Elisabeth, 1988: *Condizioni di coerenza. Ricerche di linguistica testuale*, Firenze, La Nuova Italia Editrice.

CONTE, Maria Elisabeth, 1996: „Anaphoric encapsulation", în De Mulder & Tasmowski 1996, pp. 1-7.

CORBLIN, F., 1998: "«Celui-ci» anaphorique: un mentionnel", în *Langue Française*, nr. 120, 33-43.

CORNILESCU, Alexandra, 1995: *Concept of modern grammar*, Bucureşti, EUB.

CORNILESCU, Alexandra, URDEA, Daniela, 1987: "Relaţii şi elemente anaforice în limba română: construcţii cu pronumele reflexive *se* şi *sine*", în *Limba română*, XXXVI, nr. 2, pp. 105-122.

CRISTEA, Teodora, 1985: "Anaphore – traduction – contrastivité", în *Sémantique lexicale et sémantique énonciative*, BSLRR, XV, pp. 171-187.

DE MULDER, Walter, TASMOWSKI, Liliane (eds.), 1996: *Coherence and anaphora*, *Belgian Journal of Linguistics*, nr. 10.

DE MULDER, Walter, TASMOWSKI, Liliane, 2000: "Déterminant possessif et anaphore associative", în Tasmowski 2000, pp. 69-82.

DOBROVIE-SORIN, Carmen, 1994/2000: *The Syntax of Romanian. Comparative Studies in Romance*, Berlin-New York, Mouton de Gruyter, 1994; *Sintaxa limbii române. Studii de sintaxă comparată a limbilor romanice* (trad. rom.), Bucureşti, Univers, 2000.

FOX, Barbara A., 1987: *Discourse Structure and Anaphora. Written and Conversational English*, Cambridge, Cambridge University Press.

HALLIDAY, M.A.K., HASAN, R., 1976: *Cohesion in English*, London, Longman.

HALVORSEN, Arne, 2002: "Le cas du roumain "respectivul", în *Romansk Forum*, 16, 2, 2002, pp. 1063-1071.

HUANG, Yan, 2000a: *Anaphora. A cross-linguistic approach*, Oxford, Oxford University Press.

HUANG, Yan, 2000b: "Discourse anaphora: four theoretical models", în *Joural of Pragmatics*, 32, pp. 151-176.

HUDDLESTON, Rodney, PULLUM, Geoffrey K., 2002: *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge, Cambridge University Press.

ILIESCU, Maria, 1988: "Reprise et non reprise pronominale d'un complément d'objet direct à valeur neutre", în *International Journal of Rumanian Studies*, VI, nr. 2, pp. 69-79.

IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana, 1999: *Conversaţia: structuri şi strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, ed. a II-a, Bucureşti, All.

KĘSIK, M., 1989, *La cataphore*, Paris, PUF.

KLEIBER, Georges, 1994: *Anaphores et pronoms*, Louvain-la-Neuve, Duculot.

KLEIBER, Georges, 2001: *L'anaphore associative*, Paris, PUF.

LEVINSON, Stephen C., 1987: "Pragmatics and the grammar of anaphora", în *Journal of Linguistics*, 23, pp. 379-434.
LYONS, John, 1977: *Semantics*, 2, Cambridge, Cambridge University Press.
MANOLIU MANEA, Maria, 1968: *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Bucureşti, EA.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1993: *Gramatică, pragmasemantică şi discurs*, Bucureşti, Litera.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1995: „From *deixis ad oculos* to discourse markers via *deixis ad phantasma*", în *Revue Roumaine de Linguistique*, XL, nr. 1-3, pp. 57-73.
MEY, J.L. (ed.), 1998: *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, Oxford, Elsevier.
MOESCHLER, Jacques, REBOUL, Anne, 1999: *Dicţionar enciclopedic de pragmatică* (trad. rom.), Cluj, Echinox.
MITTWOCH, A., 1998: "Discourse Anaphora", în Mey 1998, pp. 242-244.
MYHILL, John, 1992: *Typological Discourse Analysis*, Oxford, Blackwell.
PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 1994: „Pronumele «o» cu valoare neutră şi funcţia cliticelor în limba română", în *Limbă şi literatură*, XXXIX, 1, pp. 9-16.
REINHART, Tanya, 1983: *Anaphora and Semantic Interpretation*, London, Croom Helm.
SALA, Marius (ed.), 2001: *Enciclopedia limbii române*, Bucureşti, Univers Enciclopedic.
SANDFELD, Kr., OLSEN, Hedvig, 1936: *Syntaxe roumaine, I, Emploi des mots à flexion*, Paris, Droz.
SCHNEDECKER, Catherine (éd.), 1998: *Les corrélats anaphoriques, Recherches Linguistiques*, n. 22.
SELLS, P., WASOW, T. 1998/1999: "Anaphora", în Mey 1998, pp. 19-26; reprodus şi în Brown & Miller 1999, pp. 18-25.
TASMOWSKI, Liliane, 1990: "Les démonstratifs français et roumains dans la phrase et dans le texte", în *Langages*, 97, pp. 82-100.
TASMOWSKI, Liliane, 1993: *Entre anaphore et deixis: l'emploi des pronoms dans La chronique de Moldavie de Grigore Ureche.*, în: *Actes du Congrès international de linguistique et philologie romanes: tome 1, section 1*, 20 (1993), pp. 751-763
TASMOWSKI-DE RYCK, Liliane, 1994: *Référents et relations anaphoriques*, în *Revue Roumaine de Linguistique*, XXXIX, nr. 5-6, pp. 456-478
TASMOWSKI, Liliane (ed.), *The expression of possession in Romance and Germanic languages*, Cluj, Clusium, 2000.
ZRIBI-HERZ, Anne, 1989: „Anaphor binding and narrative point of view: english reflexive pronouns in sentence and discourse", în *Language*, 65, nr. 4, p. 695-727.

Surse şi abrevieri

Blandiana, CM = Ana Blandiana, *Calitatea de martor*, Bucureşti, Cartea Românească, 1970.
DSL = Bidu-Vrănceanu, Angela, Călăraşu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaş, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii* (DSL), ediţia a doua, Bucureşti, Editura Nemira, 2001.
EZ = *Evenimentul zilei* (cotidian, Bucureşti, anul I: 1992)
IVRA = L. Ionescu-Ruxăndoiu, coord., *Interacţiunea verbală în româna actuală*, Bucureşti, EUB, 2002.
Neculce, L = Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi o samă de cuvinte*, ed. a II-a, ed. I. Iordan, Bucureşti, ESPLA, 1959.
RL = *România liberă* (cotidian, Bucureşti, anul I, s.n.: 1989)

OBSERVATIONS SUR L'ANAPHORE EN ROUMAIN ACTUEL

(Résumé)

L'auteur présente certains des problèmes et des difficultés qui surgissent dans la définition et dans les classifications des phénomènes anaphoriques. Les moyens d'expression dont dispose le roumain actuel sont examinés selon quelques lignes organisatives essentielles: substituts anaphoriques vs. indices anaphoriques dans les expressions nominales; anaphore grammaticalisée vs. anaphore discursive; continuité référentielle (identité simple, anaphore résumative, partitive, associative) vs. similitude catégorielle (reprise sémantique). Dans la seconde partie de l'article, on énumère les traits les plus importants qui caractérisent le système anaphorique du roumain actuel (défini par son appartenance à un type syntaxique et non pragmatique): la fréquence de l'anaphore zéro, la multitude des formes parallèles, l'utilisation du féminin pour l'anaphore globalisante, les constructions désambiguïsantes avec le datif possessif. Les différences considérables dans la fréquence relative des deux démonstratifs *acesta* (*celui-ci*) et *acela* (*celui-là*) sont expliquées par leurs principales fonctions anaphoriques: prégnance discursive vs. distance narrative.

Secțiunea B

LEXIC, TERMINOLOGII, ONOMASTICĂ

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE IN LEXICUL POLITIC. EXISTĂ TERMINOLOGIE POLITICĂ?

ANGELA BIDU-VRĂNCEANU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

0. Diverse probleme ale **terminologiei politice** au fost abordate de diferiţi cercetători[1] din perspective determinate. Considerăm că determinarea unor caracteristici ale acestei terminologii, în raport cu altele, analizate tot din perspectivă lingvistică, poate fi utilă atât din punct de vedere teoretic, cât şi din punct de vedere aplicativ. Interdisciplinaritatea[2] şi dificultăţile delimitării politicului de social-economic[3] sunt caracteristici care privesc chiar identificarea acestei terminologii.

O altă particularitate evidentă şi specifică acestei terminologii este circuitul deschis[4] al **lexicului politic** care nu se limitează la texte de strictă specialitate, ci, prin mass media mai ales, interesează şi vorbitorul obişnuit sau mediu. *Felul şi gradul în care se păstrează specializarea ştiinţifică* a **lexicului politic** chiar şi într-un cod relativ deschis va constitui unul dintre obiectivele analizei pe care o vom întreprinde; evaluările vor fi făcute în raport cu criterii riguroase aplicate în general terminologiilor ştiinţifice şi prin compararea definiţiilor din dicţionare specializate cu cele din dicţionarele generale. Pentru a identifica alte aspecte caracteristice **terminologiei politice** s-a urmărit actualizarea unor termeni de bază în texte româneşti de diferite tipuri[5]. Păstrarea unei coordonate semantice (medie sau constantă semantică), atât în definiţiile de diferite tipuri, cât şi în utilizări contextuale din româna actuală poate conferi *stabilitate* **lexicului politic** şi *un grad de specializare* necesar şi adecvat unei terminologii ştiinţifice. Actualizările contextuale pot oferi informaţii asupra *evoluţiei* acestui lexic.

Aprecierea *tradiţiei*[6] şi, implicit, a existenţei terminologiei politice a fost făcută din perspectiva limitată a unor termeni care pot fi consideraţi fundamentali[7] (existând din antichitate pînă în majoritatea limbilor moderne), cum ar fi: POLITICĂ şi adjectivul corespunzător[8], DEMOCRAŢIE şi adjectivul corespunzător, PARTID, GUVERN, ELECTORAT, ELECTORAL (analiza oprindu-se cu precădere la primii patru). In condiţiile selecţiei făcute de noi, nu se poate aprecia mobilitatea cantitativă la nivelul general al acestei terminologii şi nu ne propunem să stabilim nici sursele şi tipurile inovaţiilor.

1. Delimitarea unor criterii care să decidă apartenenţa la o terminologie ştiinţifică constituie o preocupare constantă în numeroase lucrări actuale[9], iar termenii politici de bază ar trebui să răspundă satisfăcător acestor criterii generale. Dintre acestea menţionăm: termenii ştiinţifici trebuie să aibă un caracter monoconceptual, corespunzător funcţiei lor denotative preponderente, redate prin biunivocitatea denumire-sens; sensul trebuie să fie

definit în raport cu o anumită structură, clasificare sau ierarhie[10]. În numeroase cazuri, sensul are un caracter *stipulativ*, fiind impus de mediile autorizate. Caracterul *monoconceptual* este corelat cu *monoreferențialitatea* termenului care trebuie să contribuie la precizia comunicării științifice. Ca urmare a îndeplinirii condițiilor anterioare se consideră că termenii științifici sunt *decontextualizați*[11], adică se pot defini prin ei înșiși, indiferent de variațiile pe care le pot avea prin ocurențele lor. Termenii trebuie să aibă, de asemenea, corespondenți interlinguali și o stabilitate diacronică.

Substantivul POLITICĂ[12] se definește ca: „știință/practică/sferă de activitate/orientare/ideologie", clasări diferite care au însă în comun obiectul „care se ocupă de guvernarea societății umane sau a unui stat"[13]. Această ultimă parte a definiției (sau diferența specifică) asigură constanta (media) semantică a termenului și, implicit, caracterul monoconceptual, realizabil în orice context (sau decontextualizat). Prin clasările diferite se creează însă premisa exprimării unor valori parțial diferite, ceea ce înseamnă că monoreferențialitatea substantivului POLITICĂ este condiționată de context. Dezambuiguizarea contextuală este necesară și pentru că substantivul POLITICĂ (în română, dar și în alte limbi, de exemplu franceza) nu e monosemantic. Al doilea sens din dicționarele românești e definit ca „tactică, comportare folosită de cineva pentru atingerea unui scop", cu sau fără legătură evidentă cu sensul denotativ.

Din perspectivă diacronică se remarcă faptul că polisemia substantivului POLITICĂ a fost mult mai bogată în alte perioade ale limbii române, înregistrându-se sensuri ca „abilitate"[14], „ceremonial, protocol", „știre politică", „om politic", „politețe[15]". Limitarea sensurilor și a accepțiilor din româna actuală poate fi interpretată în direcția impunerii ca termen specializat (monoconceptual) a cuvântului POLITICĂ.

Majoritatea celorlalți termeni de bază selectați: GUVERN[16], PARTID, DEMOCRAȚIE, DEMOCRATIC sunt monosemantici, exprimînd astfel univoc, precis, conceptele politice, ceea ce este satisfăcător pentru o terminologie științifică. Faptul că unii dintre acești termeni au sinonime (GUVERN=CONSILIU DE MINIȘTRI=CABINET sau PARTID=GRUPARE (FORMAȚIUNE) POLITICĂ) nu este un deziderat terminologic, deși se întâlnește și în alte terminologii științifice.

Caracterul *stipulativ* al sensului specializat se manifestă în **terminologia politică** prin faptul că lucrări de specialitate și dicționare impun interpretări diferențiate în funcție de doctrine, orientări politice. Orientarea ideologică este frapantă în DEX 1, parțial corectată în DEX 2 și se poate ilustra în diverse feluri: (1) prin delimitări explicite, care implică o asemenea poziție „în statele socialiste"/„în statele capitaliste" (v. definiția cuvântului GUVERN în DEX 1); (2) prin informații din textul definiției, cum ar fi la PARTINIC „care reprezintă interesele unui partid comunist sau muncitoresc", în DEX 1, spre deosebire de caracterul mai general al definiției din DEX 2 „care reprezintă și apără interesele partidului, care corespunde cu ideologia acestui partid"; (3) prin sintagmele ilustrative înregistrate: **Partid comunist, membru de partid, fără de partid** (v. PARTID în DEX 1, sintagme eliminate în DEX 2), **democrație socialistă, democrație internă de partid** (v. DEMOCRAȚIE in DEX 1, sintagme de asemenea eliminate din DEX 2).

Deosebirile de interpretare a termenilor politici de bază analizați în cele două ediții ale DEX-ului constituie o dovadă în ce privește *mobilitatea specifică acestei terminologii*. Modificările de interpretare a unor termeni politici condiționate de doctrine sau atitudini

ideologice sunt considerate de E. Coşeriu[17] modalităţi subiective (nuanţe şi valori asociate semnificatului care privesc numai *uzul lingvistic* (Sprachverwendung). Sunt moduri de a folosi limbajul care nu afectează semnificaţia. Această afirmaţie este susţinută de faptul că valorile speciale pe care le-a obţinut termenul **socialism** la nazişti şi comunişti au fost eliminate, iar termenul a fost folosit în continuare cu valoarea lui generală. Tratarea termenilor politici de bază în DEX 2 faţă de DEX 1 confirmă această interpretare. O folosire constantă, marcată de atitudine ar putea conduce la o schimbare de semnificat, ceea ce nu s-a întâmplat însă cu termenii analizaţi, dovedind *stabilitatea* lor.

Toţi termenii selectaţi au corespondenţi interlinguali, fiind cuvinte utilizate din antichitate pînă în limbile moderne, ceea ce le conferă *stabilitate diacronică*. După cum rezultă, termenii politici de bază satisfac în cea mai mare parte condiţiile impuse terminologiilor, ceea ce pledează în favoarea specializării lor ştiinţifice.

2. Termenii POLITICĂ, PARTID, GUVERN, ELECTORAT sunt înregistraţi în dicţionare specializate, condiţie propusă, de asemenea, de specialişti pentru a aprecia apartenenţa la o terminologie ştiinţifică. Clasarea sensului ar trebui să fie deosebit de riguroasă, în principiu inaccesibilă vorbitorilor care nu sunt de specialitate, aşa cum se întâmplă în matematică, chimie, mineralogie sau în alte terminologii, reprezentînd un cod închis. Pe de altă parte, maniera şi elementele de definire din dicţionarele generale ar trebui să difere sub aspectul gradelor de accesibilitate, delimitîndu-se o definiţie *preştiinţifică*, diferită de cea *ştiinţifică*.[18]

La nivelul termenilor analizaţi de noi, elementele prin care se face definirea în ambele tipuri de dicţionare sunt accesibile unui vorbitor mediu; de exemplu DEMOCRAŢIE[19] se clasează prin „ordine politică şi mod de funcţionare a sistemului politic", PARTID prin „organizaţie" ş.a.m.d. Elementele prin care se face definirea aparţin unui sistem conceptual unitar, precis: POLITICĂ[20] se defineşte prin *guvernare, stat, popor*.

In dicţionarele politice şi în alte lucrări de specialitate se constată însă o clasificare pe puncte şi subpuncte a interpretărilor, în funcţie de curente, autori şi alte criterii. Detaliile de acest tip nu par inaccesibile vorbitorului mediu, dar, probabil, decodarea se face parţial sau incomplet, pe trepte inferioare de specializare. Se poate considera că, în felul acesta apare o distanţă între definiţia preştiinţifică şi cea ştiinţifică, mai ales din punct de vedere pragmatic. In rest, diferenţele dintre definiţiile generale şi cele specializate sunt mai puţin relevante decât în alte terminologii[21], ceea ce justifică interpretarea **terminologiei politice** ca un cod deschis.

3. Tratarea **lexicului politic** în dicţionarele generale mai oferă o altă posibilitate de caracterizare. Specialiştii consideră că includerea termenilor specializaţi într-un dicţionar general trebuie să fie motivată de îndeplinirea unor condiţii[22]: termenii ştiinţifici trebuie să aibă frecvenţă şi difuzare mare în texte diverse, să manifeste tendinţe de extindere a câmpului de aplicare, să dezvolte sensuri noi, metaforice (figurate)[23] sau să reprezinte sensuri specializate ale cuvintelor din limba comună[24].

Termenii selectaţi de noi răspund integral acestor condiţii; am menţiona ca ilustrare extinderea câmpului de aplicare[25] a termenului POLITICĂ (mergând pînă la întrebarea dacă îşi mai păstrează coordonatele semantice) în situaţii ca: *politică monetară, politică*

agrară, politică editorială, politică redacţională ş.a. Folosirea la plural a termenului poate marca diferenţierea semantică: *politici comerciale, politici economice, politici morale* ş.a.

Adjectivul POLITIC se combină frecvent cu substantive metaforice, el însuşi păstrîndu-şi, însă, valoarea denotativă, chiar dacă exprimă şi valenţe suplimentare: *recital* POLITIC, *pilon* ~, *climat* ~, *bumerang* ~, *cutremur* ~ ş.a., *matriţă* POLITICĂ, *maşinărie* ~, *boală* ~ş.a. Credem însă că sensul exprimat de asemenea sintagme nu este întotdeauna foarte clar.

Satisfacerea condiţiilor impuse pentru includerea în dicţionarele generale de către termenii politici analizaţi şi maniera lor de tratare sunt argumente care susţin, de asemenea, caracterul de cod sau circuit deschis al acestei terminologii.

4. Nu se poate aprecia raportul dintre *stabilitate (tradiţie)* şi *inovaţie (evoluţie)* şi nici specificul **terminologiei politice** fără o analiză contextuală a termenilor selectaţi în texte din limba română actuală (de altfel premisa acestei discuţii), analiză care poate contribui la determinarea specificului acestei terminologii, considerată în sine sau comparativ cu alte limbaje specializate[26]. Observaţiile vor privi comportarea termenilor politici de bază analizaţi aici.

Caracterul de circuit deschis al **terminologiei politice** pus în evidenţă din diverse perspective se manifestă şi prin frecvenţa mare a termenilor de bază în texte diferite din româna actuală.

Cea mai mare frecvenţă o are adjectivul POLITIC, care manifestă o mobilitate contextuală extremă. Se înregistrează numeroase sintagme fixate prin uz, de tipul: **partid politic, regim politic, analist politic, lider politic, ştiinţe politice, forţă politică, poliţie politică, clasă politică**[27] ş.a. In asemenea situaţii, *mobilitatea contextuală* (trăsătură evidentă a **limbajului politic**) se combină cu o *mobilitate denotativă*[28], mai ales dacă se îmbogăţeşte inventarul conceptual al acestei terminologii.

Alte sintagme repetabile care conţin adjectivul POLITIC, mai puţin fixate, au o valoare relativ unitară, dar mai puţin clară din punct de vedere monoconceptual şi monoreferenţial: **scenă politică, viaţă politică, identitate politică, răsturnare politică, opţiune politică, program politic, interes politic, plan politic, instrumente (arme) politice** [29] ş.a.

Extinderea sintagmatică a adjectivului POLITIC, mai ales în condiţiile exprimării unui sens unitar, specializat, constituie în mod evident un factor de evoluţie specific (mobilitatea contextuală) terminologiei politice[30]. Multe dintre aceste sintagme duc la sinonimie: **instrument politic=armă politică=pîrghie politică, forţă politică=entitate politică=partid, poliţie politică=securitate, algoritm politic=spectru politic** ş.a. Sinonimia nu este de dorit în terminologiile ştiinţifice, chiar dacă se întîlneşte şi în terminologii mai „puternice", dar trebuie remarcat faptul că adjectivul POLITIC nu are sinonime şi îşi păstrează în toate tipurile de sintagme invarianta semantică, imposibil de redat altfel. Această caracteristică se păstrează chiar în cele mai libere sau metaforice sintagme: *scleroză politică, marketing politic, resentiment politic, mesianism politic, divorţ politic* ş.a.[31] Păstrarea sensului specializat al termenului POLITIC este interesantă în sintagma nominală deoarece conferă un rol de termen-suport adjectivului, substantivul exprimând doar valenţe semantice suplimentate, conotative, care nuanţează sau potenţează

conceptul politic. In asemenea situaţii s-ar putea vorbi de o *evoluţie de tip sintagmatic conotativ la nivelul lexicului politic.*

Analiza contextuală a substantivului POLITICĂ oferă date mai puţin variate. Se remarcă mai întâi utilizarea în contexte fixe care exprimă subdiviziuni conceptuale (ca şi în cazul altor terminologii): **politică externă**, **politică internă**, **politică internaţională**, **politică de securitate şi de apărare**, **politică de stat** ş.a. Alţi determinanţi ai substantivului POLITICĂ precizează concret sensul, de exemplu: **politica europeană**, **politica românească** ş.a Variaţii de sens secundare pot proveni din combinarea cu articolul nehotărît: **o politică a** *şantajului nuclear*, **o** *veritabilă* **politică** *de apărare*, **un** *nou tip* de **politică** ş.a.

In româna actuală se remarcă o frecvenţă destul de mare a adjectivului substantivizat POLITICUL[32], care poate fi interpretat ca echivalent cu valoarea generală (media semantică) a substantivului POLITICĂ: *bunul uz* al POLITICULUI, *reconfigurarea* POLITICULUI, *natura* POLITICULUI, *aria* POLITICULUI.

Din exemplele analizate ni se pare că substantivul POLITICĂ şi adjectivul corespunzător manifestă două tendinţe opuse. Pe de o parte, păstrîndu-şi invarianta (media semantică) atât în sintagme fixe, cât şi în sintagme libere, se poate aprecia că termenii respectivi manifestă tendinţa de *decontextualizare* caracteristică terminologiilor celor mai puternice. Pe de altă parte, se remarcă marea extindere contextuală şi libertăţile combinatorii ale adjectivului care pot crea un grad de ambiguitate în interpretarea semantică (eventual voit, intenţionat), ceea ce impune o analiză dincolo de relaţia dicţionar-text care să ţină seama de aspecte mai complexe şi, mai ales de strategiile de comunicare (argumentative)[33].

Dintre ceilalţi termeni politici de bază ne-am oprit la DEMOCRAŢIE şi adjectivul corespunzător, amândoi remarcându-se prin utilizări contextuale mai limitate; şi în aceste cazuri, termenii politici exprimă întotdeauna sensul specializat, cu valenţe semantice complementare condiţionate de context.

Adjectivul DEMOCRAT(IC) apare mai ales în sintagme fixe: **regim democratic**, **partid democrat**, **state(ţări) democrate**, **instituţii democratice**, **opoziţie democrată**. Sintagmele libere în care apare acest adjectiv sunt izolate: *pariu* DEMOCRATIC, *speranţe* DEMOCRATICE.

Unele contexte (mai restrânse sau mai largi) în care apare substantivul DEMOCRAŢIE fixează datele paradigmatice ale termenului, reprezentînd un fel de (re)definire: „DEMOCRAŢIA *de tip consensual presupune influenţe reciproce între clasa politică şi societate*", *22*, nr.712/2003. Satisfac condiţiile specifice termenilor ştiinţifici sintagmele fixe care desemnează subdiviziuni conceptuale: **democraţie liberală**, **democraţie totalitară**[34] ş.a. Contexte mai extinse din analize politice apărute în presa de circulaţie mai largă se remarcă prin utilizarea unor combinaţii care să exprime grade inferioare faţă de normal în realizarea conceptului: „DEMOCRAŢIA *rusă este abia la început*", „*România este o* DEMOCRAŢIE *încă în leagăn*", *Cadran politic*, nr. 8/2003, „DEMOCRAŢIA *de sus în jos*"; asemenea situaţii ţin de impresionarea interlocutorului, de aspecte subiective mai puţin specifice limbajelor ştiinţifice.

Sub rezerva că aprecierile comportării contextuale a unor termeni politici de bază oferă o perspectivă limitată, care poate fi corectată[35] prin introducerea altor aspecte în

cercetare, reţinem din analiza făcută atât *stabilitatea* mediei semantice, cât şi *mobilitatea (evoluţia) lor contextuală, denotativă, conotativă*[36].

5. Analiza întreprinsă se înscrie în seria cercetărilor menite să stabilească rolul lingvisticii în descrierea terminologiilor ştiinţifice. Aprecierile făcute în funcţie de satisfacerea unor criterii riguroase interesează în cazul terminologiilor legate cu precădere sau chiar în exclusivitate de exprimarea prin limbile naturale. **Terminologia politică** s-ar putea încadra astfel în terminologiile „slabe" (alături de filozofie, arte plastice şi în mai mică măsură de lingvistică), faţă de care prezintă asemănări, dar şi diferenţe. Identificarea *specificului terminologiei politice* chiar şi din perspective limitate a constituit obiectivul analizei noastre.

Cei cîţiva termeni politici de bază analizaţi (POLITICĂ şi DEMOCRAŢIE, cu adjectivele corespunzătoare) au arătat caracteristici contradictorii în raport cu criteriile de evaluare. Pe de o parte, s-a constatat o *stabilitate semantică* mergând până la *decontextualizare* chiar şi în cazul adjectivelor. Pe de altă parte, s-a înregistrat o *mobilitate contextuală denotativă şi conotativă. Mobilitatea conotativă* atrage alte două particularităţi ale **terminologiei politice**: mai întâi, o marcare subiectivă, afectivă, neobişnuită şi chiar nerecomandată în terminologiile ştiinţifice; apoi, prin libertăţile contextuale (mai ales ale adjectivului POLITIC, mai puţin ale celorlalţi termeni analizaţi) multe dintre sintagme. chiar repetabile, se remarcă prin *ambiguitatea sensului*, ceea ce ar putea fi o altă caracteristică a acestui limbaj.

Diversele aspecte analizate au motivat *fiecare în parte caracteristica de cod sau circuit deschis a* **lexicului politic**. In asemenea condiţii, se pune întrebarea în ce măsură se mai poate delimita o *definiţie ştiinţifică* alături de cea *preştiinţifică* pentru termenii politici de bază. La prima vedere, s-ar părea că această delimitare nu mai e necesară, dată fiind aparenta accesibilitate a elementelor definitorii chiar în lucrările strict specializate. In realitate însă credem că există o *definiţie preştiinţifică* a **termenilor politici**, motivată de asemenea pragmatic, ca şi în celelalte terminologii, manifestată însă **nu** la nivelul *selecţiei elementelor relevante din definiţia ştiinţifică* (altele pentru nespecialist decât pentru specialist, ca în cazul altor terminologii), ci printr-o *decodare incompletă, parţială, de suprafaţă* a tuturor datelor.

In felul acesta putem admite că există nu numai grade de specializare diferită a terminologiilor ştiinţifice (afirmaţie general admisă), ci şi forme distincte de specializare. ceea ce diferenţiază din nou **terminologia politică** chiar în cadrul terminologiilor „slabe".

NOTE:

---

[1] Pentru analiza lexicului politic românesc v. studiile publicate în *Analele Universităţii din Bucureşti* 1978, *Revista română de comunicare şi relaţii publice*, nr.2-3, 2000, p.87-95, 135-147, Florica Dimitrescu, 1992, T. Slama–Cazacu, 2000, A. Stoichiţoiu–Ichim, 2003. Mai multe teze de doctorat se ocupă de limbajul politic. Relaţia complexă dintre *limbă/limbaj* şi *politică* este analizată de E. Coşeriu 1996, p.10 ş.u., semnalându-se aspecte de interes atât pentru filosofia limbajului, cât şi în ce priveşte terminologia politică.

[2] Pentru informaţii privind caracterul interdisciplinar al acestei terminologii vezi şi A. Bidu-Vrănceanu 2001: 6, 75-139, 262-263, 265, 267, 269; 2003. Pentru disocierea valorilor „politic" şi

„social" am propus (A.Bidu-Vrănceanu 2000- b, 87-95) delimitarea unor contexte în care poate apărea numai adjectivul POLITIC (iar adjectivul SOCIAL nu e admis), cum ar fi: *doctrină* POLITICĂ, *formaţiune~ ,opţiune~* ş.a. sau *om* POLITIC, *absenteism~, partid ~*ş.a.

[3] Cum rezultă chiar din definiţiile lexicografice.

[4] E. Coşeriu 1996: 12 justifică interesul mai mare pentru *lexicul politic* prin faptul că se referă la viaţa omului, considerând că „această terminologie este, fără îndoială, mult mai interesantă decât alte nomenclaturi".

[5] Am avut în vedere publicaţii cu circulaţie diferită, de la analize politice ştiinţifice stricte la publicaţii cum ar fi: *22, Dilema, Cadran politic*, dar şi *Formula AS*.

[6] În ceea ce priveşte introducerea şi utilizarea termenului POLITICĂ şi a altor termeni din acelaşi domeniu în româna din alte perioade, v. F. Dimitrescu 1998 şi M. Avram 1999.

[7] Cîmpuri semantice considerate specifice terminologiei politice sunt denumirile formelor de guvernare, denumirile puterii într-un stat şi alegerea persoanelor care deţin puterea, denumirile grupărilor politice, termenii care desemnează curente, teorii, opinii politice. Importanţa acestor categorii se verifică la nivelul tuturor tipurilor de definiţii ale termenilor politici fundamentali pe care i-am selectat pentru analiză (şi probabil a altor termeni). Pentru importanţa termenilor de bază selectaţi de noi v. şi E. Coşeriu 1996: 12.

[8] M. Avram 1999 înregistrează şi analizează în detaliu (originea termenilor, valorile în diferite perioade, atestări) întrega macrofamilie (cum o numeşte) a substantivului POLITICĂ.

[9] V. de exemplu, vol. *Français scientifique et technique*, 1994, p. 54-59; F.Rastier, 1995, p.35 ş.u., L. Depecker, ş.a.

[10] Caracterul predominant denotativ al termenilor ştiinţifici exclude combinarea cu elemente afective, emoţionale, v. *Français scientifique* 1994:107, ceea ce nu se poate spune în general despre lexicul politic, profund marcat de subiectivitate. V. şi la punctul 4 sau E.Coşeriu 1996:14.

[11] F.Rastier 1995:52.

[12] Adjectivul POLITIC,-Ă,-I,-E este definit: „care aparţine politicii ,care se referă la politică". Este înregistrat şi un al doilea sens, figurat: „care are sau care exprimă o comportare abilă", sinonim cu **dibaci, şiret**, sens care presupune condiţii speciale pentru a se realiza, insuficient de clare la nivelul definiţiei lexicografice, iar în cercetările noastre nu a fost atestat.

[13] In detaliu, elementele definiţiei înseamnă problemele conducerii interne şi externe ale unui stat, lupta pentru putere, relaţia dintre partide ş.a.

[14] V. F. Dimitrescu 1998:15.

[15] V. M.Avram 1999:182, 190-191.

[16] GUVERN este monoconceptual şi monosemantic în DEX 2: „organ de stat care exercită puterea executivă", sinonim cu „cabinet, consiliu de miniştri".

[17] E. Coşeriu 1996:12-13.

[18] Distincţie făcută de E.Vasiliu 1980, 1982/83 şi preluată cu detalii de A. Bidu-Vrănceanu 2000-a şi 2003:86 sub forma *definiţiilor alternative*.

[19] DEMOCRAŢIE se defineşte în DEX 2 ca „formă de organizare şi de conducere a unei societăţi, în care poporul îşi exprimă direct sau indirect părerea".

[20] Definiţia substantivului POLITICĂ din DEX 2 este amplă şi riguroasă, comparabilă cu cea din dicţionarele specializate: „ştiinţă şi practică de *guvernare a unui stat*"/„sferă de activitate social-istorică ce cuprinde relaţiile dintre *partide, grupuri sociale, popoare* "/„promovarea intereselor în *lupta pentru putere*"/„orientare, activitate a unui *partid, a puterii de stat*"; am marcat grafic componentele de bază în definiţie, care aparţin unui sistem conceptual global, cerut de o interpretare ştiinţifică.

[21] V., de exemplu, terminologia lingvistică, G.Pană Dindelegan 1997, 2003,

[22] V. volumul colectiv *Français scientifique et technique et dictionnaire de langue*, 1994.

[23] Utilizarea în limba comună cu sensuri lărgite sau modificate a termenilor ştiinţifici a fost numită *laicizare, banalizare sau vulgarizare*, chiar dacă diversele denumiri se pot referi la aspecte diferite; v. A.Bidu-Vrănceanu 2003:86.

[24] In această situaţie este cuvîntul PUTERE (în română şi în alte limbi, de exemplu, în franceză), cuvînt-cheie în definirea multor termeni politici.

[25] Extindere remarcată şi în alte limbi, de exemplu în franceză; se poate considera în asemenea situaţii că inovaţiile nu aparţin limbii române, ci reprezintă împrumuturi semantice, v. A. Stoichiţoiu-Ichim 2001:54.

[26] V. A. Bidu-Vrănceanu 2002:36, unde se caracterizează din perspectivă lingvistică unele terminologii ştiinţifice, făcându-se distincţia dintre cele „ puternice" şi cele „slabe".

[27] Dacă, în general, sensul unor asemenea sintagme este precis, în ce priveşte sintagma **clasă politică**, pentru vorbitorul mediu, valoarea este dependentă de context; astfel, într-o emisiune televizată s-a făcut curent opoziţia dintre **clasa politică şi electorat**; interpretarea care rezultă ar privi o colectivitate (diversitate) de oameni politici (sens la care nu ne-am gîndi daca sintagma ar fi izolată de context).

[28] Mobilitatea denotativă este remarcată în diverse terminologii, cum ar fi cea lingvistică, v.G. Pană Dindelegan 2003:138, 140. În schimb, DP defineşte *clasa politică* nu numai ca grup de persoane cu rol semnificativ în societate, ci şi ca o *clasă conducătoare* (ceea ce ar limita aplicarea la partidul de guvernământ).

[29] Prin relaţiile complexe stabilite în unele contexte, adjectivul POLITIC poate dobândi seme suplimentare, virtuale, care nu-i afectează însă invarianta semantică. De exemplu, titlul *Victorie politică versus victorie militară* aduce adjectivului POLITIC valenţele complementare: „paşnic, prin tratative".

[30] Nu am urmărit în ce măsură aceste sintagme calchiază construcţii străine, ceea ce este posibil în mare parte, având în vedere frecvenţa fenomenului în mass media.

[31] Unele dintre aceste sintagme nu au sensul global foarte clar, chiar dacă adjectivul POLITIC îşi păstrează valoarea. Pot fi considerate argumente în direcţia ambiguităţii limbajului politic; v. E. Coşeriu 1996:15, A. Bidu-Vrănceanu 2003.

[32] Adjectivul substantivizat este înregistrat de ambele ediţii ale DEX-ului şi este definit ca: „aspect, element politic, viaţă politică".

[33] Caracteristici asemănătoare s-au constatat în limbajul filozofic, v. Claudia Ene în A. Bidu-Vrănceanu 2000-a. V. şi A. Bidu-Vrănceanu 2002.

[34] In alte perioade istorice s-au înregistrat şi alte sintagme fixe, azi ieşite din uz (de exemplu **democraţie internă de partid,** v. DEX 1), ceea ce reprezintă un aspect specific al evoluţiei terminologiei politice.

[35]. Unele afirmaţii făcute de noi (v.A. Bidu-Vrănceanu 2002:36) privind importanţa contextuală în exprimarea termenilor politici sunt prea categorice şi îşi păstrează valabilitatea numai în ceea ce priveşte termenii care aparţin lexicului ştiinţific interdisciplinar.

[36] In acelaşi sens s-ar putea reţine afirmaţia lui E.Coseriu 1996:12 „că noţiunile de bază în domeniul politic nu sînt foarte numeroase, folosirea lor însă prezintă o mare varietate".

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

AVRAM, M. --- Comentarii lingvistice despre POLITICĂ şi probleme conexe în *„Limbă şi literatură"*, XLVIII, nr. 3-4, p. 181-196.

BIDU-VRĂNCEANU, A. coord. 2000-a --- *Lexic comun, lexic specializat*, Editura Universităţii din Bucureşti.

— 2000-b --- Lexicul social-politic. Precizări semantice şi contextuale, în *„Revista română de comunicare şi relaţii publice"*, 2000, nr. 2-3, p. 87-95.

— coord. 2001 --- *Lexic ştiinţific interdisciplinar*, Editura Universităţii din Bucureşti.

— 2002 --- Contribuţia lingvisticii la studiul terminologiilor ştiinţifice, în volumul *Limba română în societatea Informaţională—Societatea cunoaşterii*, Academia Română, Bucureşti, Ed. Expert.

— 2003 --- Semantica lexicală românească din perspectivă europeană II, în volumul *Identitate românească şi integrare europeană*, Bucureşti, Ed. Ars Docendi, p.85-91.

COSERIU, E. 1996 --- Limbaj şi politică, în *„Revista de lingvistică şi ştiinţă literară"*, nr. 5, Chişinău

DEPECKER, L. 2001 --- *Entre signe et concept*, Paris, Presse Sorbonne Nouvelle.

DIMITRESCU, F. 1998 --- Termenii politici în „Pruncul român", în *„Limbă şi literatură"*.

Français scientifique 1994 ---- *Français scientifique et technique et dictionnaire de langue*, textes réunis par Danielle Candel, Paris, Didier Erudition.

Mots — *Mots. Les langages du politique*, revue trimestrielle, ENS Editions.

PANĂ-DINDELEGAN, G. 1997 --- Terminologia lingvistică actuală, între tradiţie şi inovaţie, în *„Limbă şi literatură"*, vol.II, p.5-12.

...... 2003 --- Un recent dicţionar românesc de lingvistică în consonanţă cu dicţionarele similare europene, în volumul *Identitate românească şi integrare europeană*, p. 137-143.

RASTIER, F. 1995 --- Le terme entre ontologie et linguistique, în *Banque des mots*, Paris.

SĂVULESCU, S. 2000 --- Limbajul emisiunilor televizate de analiză politică, în *„Revista română de comunicare şi relaţii publice"*, nr.2-3, p. 135-147.

..... 2001 --- *Lexicul politic interdisciplinar*, în **Bidu-Vrănceanu, A.** coord., p.77-139.

SLAMA-CAZACU, T. 2000 --- *Stratageme comunicaţionale şi manipularea*, Bucureşti, Polirom.

STOICHIŢOIU-ICHIM, A. 2001 ---- *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate*, Bucureşti, Ed. All.

STOICHIŢOIU-ICHIM, A. 2003 --- Influenţa limbii engleze în terminologia politică a românei actuale, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. 2, Ed. Universităţii din Bucureşti, p. 299-323.

VASILIU, E. 1980 --- Sens şi definiţie lexicografică, în *„Studii şi cercetări lingvistice"*, an XXXI.

VASILIU, E. 1982/83 --- Adevăr analitic şi definiţie lexicografică, în *„Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi"*, secţ. III, tom XXVIII/XXIX.

*

DEX 1 --- *Dicţionar explicativ al limbii române*, ed.1, Editura Academiei RSR, col. coord. de acad. **I. Coteanu şi L. şi M. Seche.**

DEX 2 --- *Dicţionar explicativ al limbii române*, ed. a 2-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, col. coord. de acad. **I. Coteanu şi L. Mareş.**

DP --- **Tămaş, Sergiu**, *Dicţionar politic*, ed.a 2-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, Ed. Şansa.

*

Dilema - săptămânal, Bucureşti.

22 - săptămânal, Bucureşti.

Cadran politic - revistă lunară de analiză şi informare politică, Bucureşti.

AS - *Formula AS*, săptămânal, Bucureşti.

LA TRADITION ET L'INNOVATION DANS LE LEXIQUE POLITIQUE. EXISTE UNE TERMINOLOGIE POLITIQUE?

(Résumé)

On propose l'analyse de quelques termes politiques fondamentaux: POLITICĂ (fr. POLITIQUE, nom et adjectif) et DEMOCRAŢIE (fr. DEMOCRATIE). Par rapport aux critères rigoureux d'appréciation du degré de spécialisation scientifique, les termes politiques analysés manifestent des caractéristiques contradictoires. D'une part, ils ont *une grande stabilité sémantique* (la tradition), d'autre part, on constate une remarquable mobilité contextuelle, dénotative et connotative (l'innovation). La mobilité connotative (due aux combinaisons avec des noms métaphoriques) implique un caractère subjectif, même affectif qui n'est pas spécifique pour les terminologies scientifiques.

ASPECTE ALE GLOBALIZĂRII LINGVISTICE

CRISTINA CĂLĂRAŞU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

Cu o altă ocazie am încercat o definire a conceptului de globalizare lingvistică, ocazie cu care precizăm că mondializarea economiei impune acceptarea deliberată de către ţările participante la acest proces, a unui unic mijloc de comunicare în relaţiile economice. In acelaşi loc observam că în mod conjunctural pentru această funcţie a fost selectată limba engleză şi anume o variantă a acesteia: engleza afacerilor. Aceasta reprezintă o engleză standard, esenţializată cu două variante: varianta scrisă şi varianta orală[1]

In articolul de faţă vom lua în discuţie câteva aspecte lingvistice proprii limbii engleze utilizate în sfera economiei şi în cea a afacerilor.

1. Această variantă a limbii engleze prezintă o componentă obligatorie în procesul schimbului de mesaje. Această componentă este exprimarea **reverenţială.** Politeţea şi mijloacele lingvistice de exprimare ale acesteia sunt un subiect dezbătut cu precădere de studiile de pragmatică actuale[2]. In zona comunicării pe care o avem în vedere în acest articol, atitudinea reverenţială a interlocutorilor implică anumite trăsături indispensabile a căror absenţă saù chiar minimalizare poate avea un impact direct asupra bunei realizări a tranzacţiei. Atitudinea reverenţială trebuie să fie una ***neutră*** din care vorbitorii să elimine orice fel de atitudini subiective, deoarece în procesul discursiv ei nu se autoreprezintă, ci sunt reprezentanţii intereselor unei instituţii/firme şi deci marcarea subiectivităţi trebuie, pe cât posibil, să tindă spre cota zero.

Atât excesul de politeţe, cât şi minimalizarea sau ignorarea acesteia pot dăuna sau chiar pereclita desfăşuraea afacerii în curs. O politeţe prea marcată poate fi interpretată ca mijloc de a atrage bunăvoinţa interlocutorului si deci o anumită precipitare din partea uneia din părţi în incheierea afacerii. Din contră o ignorare a acesteia poate fi interpretată ca o stare de indiferenţă faţă de procesul de derulare a unei afaceri manifestată de una din părţi, care, fireşte, poate avea motivaţii diferite (de exemplu: marcarea conştiinţei unei anumite superiorităţi economice a unuia dintre interlocutori şi deci dezechilibrarea poziţiei de neutralitate necesara acestui tip de comunicare).

In consecinţă mijloacele lingvistice pentru exprimarea reverenţială în limba afacerilor trebuie să tindă spre o anumită tipizare. Se vor utiliza formule uzuale lipsite de orice conotaţie suplimentară. Spre exemplu, în varianta scrisă, tip corespondenţă[3] vor fi utilizate formulele de salut standard în care este obligatoriu şi invariabil apelativul *Dear;* în cazul în care se alege varianta fără specificarea numelui propriu al destinatarului, considerată cea mai neutră, atunci corespondenţa va începe cu *Dear Sir* în cazul unui destinatar masculin si cu *Dear Madam* în cazul unui destinatar feminin; în situaţia în care

vrem să contactăm o firmă şi destinatarul este complet necunoscut vom utiliza formula *Dear Sirs* şi mult mai rar numai atunci când se ştie că firma respectivă este condusă de femei *Dear Mesdames;* în momentul în care destinatarul este cunoscut se poate utiliza şi numele acestuia; deci formula de adresare în scris va fi: *Dear Mr./ Miss/ Mrs.* + ***numele de familie*** însoţite când este cazul de funcţie şi de eventualele titluri (ştiinţifice): *Dear President Brown, sau Dear Mr. Vice-President...,Dear Professor Dr...,*. Formulele de încheiere cunosc şi ele acelaşi aspect standardizat şi vor prezenta o plajă foarte redusă. Asfel o corespondenţă de afaceri se va încheia invariabil cu *Yours faihfully* sau *Yours sincerly (topica poate fi inversată în ambele cazuri).* Formulele de încheiere, care le precedau pe cele de salut în corespondenţa modernă au fost eliminate, nu numai din motive de economie lingvistică, dar mai ales pentru realizarea practică a unui discursul „obiectiv"; astfel, s-a renunţat aproape complet la formule de încheiere mai lungi de tipul: *With our my best wishes/ With our Kind regards.*

In cazul variantei orale apar şi formule de salut, care sunt formulele uzuale, neutre:

Mr. Jones: Hello, Mr. Brand. I'm glade to meet you.How are you?
Mr Brand: Fine ,thank you.And you?
Mr. Jones: I'm fine, too

Standardizată este şi exprimarea scuzelor care pentru a fi exprimate vor fi reduse la formule ca: *Please accept our apologies for...,/ We (much) apologize for...,/ Apologising once more.*

Exprimare reverenţială neutră este obligatorie şi în cazul unor neînţelegeri, diferende, în întârzierea unor plăţi etc., situaţii care pot să apară între două părţi contractuale sau între doi interlocutori. In acest caz se evită acuza directă şi categorică şi se urmează cu calm o anumită strategie lingvistică în derularea procedeelor de anunţare a nemulţumirilor prin parcurgerea anumitor etape; de exemplu la constatarea întârzierii efectuării unor plăţi se va adresa o primă scrisoare prin care se cere o informare asupra cauzelor întârzierii respective relevându-se un fapt ***pozitiv*** din „istoria" colaborării bilaterale („We *know that you have always cleared your accounts regularly on due dates.")*, ceea ce dă partenerului posibilitatea să se justifice aratându-i-se că nu i s-a retras încrederea şi chiar i se propune ajutorul pentru soluţionarea situaţiei;

„That is why we wondered if any problems had arisen wich we might be able to help yous with".

Elementele lingvistice din sfera „atenuării" ca şi tonul reverenţial sunt păstrate pe tot parcursul schimbului de mesaje de către ambele părţi

„Please let us know if we can be of assistance",
„We were surprised to receive your letter"...
„...in wich you were were saying you h ad not received payement"...) Deci refuzul sau negarea totală a unor fapte este de regulă evitată preferându-se utilizarea unor strategii care la nivelul limbii exprimă "atenuarea" (adverbe de îndoială, verbe care exprimă regretul, speranţa etc.) şi care au intrat în „codul" relaţiilor comerciale, financiare şi economice. De faptul acesta ambele părţi sunt conştiente şi subtextul lor este exact decodat de cei doi interlocutori:

We were surprised to......,

We have not pressed for payement, howeyer we must now insist...,
We very much regret,
We know you will appreciate the situation..etc.

2. Standardizarea, se impune ca o altă trăsătură care domină acest domeniu al comunicării (vezi mai sus aspectele standardizate legate de formulele de politețe). Tipizarea chiar a însăşi formei de prezentare a documentelor în varianta scrisă urmează nişte modele, a căror nerespectare poate fi interpretată ca o lipsă de profesionalism.

Printre ele menţionăm faptul că semnătura, trebuie în mod obligatoriu obligatoriu să respecte şi ea anumite reguli şi amplasamente fixe în text. Aceasta trebuie plasată imediat sub formula de salut în partea dreaptă şi conţine elemente informaţionale de bază: numele firmei/instituţiei(pentru că de aici decurge angajarea acesteia în negociere), numele complet al celui care semnează precum şi calitatea acestuia (*Manager, Managing Director etc).*, pentru că, în acordul încheiat, acesta reprezintă de fapt instituţia. In cazul în care corespondenţa este semnată în numele conducătorului instituţiei/firmei atunci trebuie să se specifice în mod expres acest fapt: *per procurationem/ for and on behalf of...*

Standardizarea în engleza afacerilor decurge în primul rând din implicaţiile **juridice** - atât în cazul variantei scrise(indiferent dacă este vorba de corespondenţă, de redactarea contractelor sau de alte texte scrise, menite să reglementeze eficient derularea unor procese economice) cât şi în cazul variantei orale –, iar al doilea rând din concizia şi precizia obligatorie în formularea mesajelor; aspectul din urmă trebuie privit ca un mijloc lingvistic de eficientizare a celui dintâi.

3. O altă caracteristică, pe care o prezintă utilizarea limbii engleze în domeniul relaţiilor economice, este utilizarea aproape generală a persoanei 1 plural – mijloc al depersonalizării mesajului, mesaj care este formulat în numele unei colectivităţi-. Acest tip de adresare este specific atât variantei scrise cât şi variantei orale. Persoana 1 pl este utilizată în sensul „noi firma", deci este utilizat un plural colectiv. Acest mod de utilizare a persoanei este general în *corespondenţa* firmelor şi instituţiilor, în scrisorile de comandă, sau în refuzul unor comenzi, în ofertele diferite de export, în trimiterea de cataloage si nu este exclus să aibă şi anumite implicaţii reverenţiale, etc.

We are returning .....
We are really sorry we cannot be more helpful,....
Although we are selling ...
We enclose....
We are now preparing...

In unele situaţii ambii interlocutori reprezintă interesele unei asemenea colectivităţi şi în acest caz persoana 1 pl va alterna cu persoana a 2-a pl.:

We have debited your account with the amount or our fees.
We appreciate your interes in products...our
We wish to acknowledgereceipt of your order...

Şi în varianta orală este prezentă utilizare a persoanei 1 pl pentru a exprima ideea de „colectivitate". Astfel într-un proces de negociere ambii locutori pot reprezenta punctul de vedere şi interesele unei colectivităţi:

Mr *Fields: – Yes, we have,and we are particulary interested in some textiles made of pure cotton and silk*

Mr. Jones: – I see that you selected the most attractive ones....

In deciziile *generale* în exprimarea punctelor de vedere sau ofertelor firmei se utilizează persoana 1 pl, în varianta orală atunci când apare un aspect circumstanțial în procesul de negociere, locutorul care îndeplineşte rolul de„ofertant” poate recurge la persoana 1 sg., fie pentru a da asigurări – în nume personal- că tranzacția este bună pentru interlocutor, fie pentru a şi exprima speranța că ea va decurge în cele mai bune condițiuni:

- *Anway, considering -Mr...- the quality of our goods, your purchase is a real Bargain,**beleve me!***
- ***I** am sure that your clients will also enjoy its light shade which in fastion nowadays..*
- ***I assure** yous that sample no.212, wich is made of pure cotton...*
- ***I hope** yas have received our pattern book*

De asemenea utilizare persoanei 1sg apare în primul moment al negocierii când cei doi „actori” se prezintă:

- *Good morning. **I am** Howard Fields*
- *Good morning.Pleased to meet you. **I hope** you have received our pattern book*

Atunci când unul din interlocutori reprezintă un cumpărător individual el se poate adresa, eventual, celui care îndeplineşte „rolul” de vânzător cu persoana a 2-a individualizată.

In utilizarea persoanei 1pl/a 2-a pl. pentru pluralul colectiv nu este vorba de o impersonalizare a mesajului, ci de o nedeterminare a participanților. Aportul individual la bunul mers al afacerii nu este un aspect important, deoarece actanții incluşi într-o afacere, negociere pot fi schimbați pe parcursul derulării acestui proces . Valoarea şi contribuția lor individuală este nesemnificativă în acest tip de relație economică, ceea ce contează este colectivitatea, reprezentată de firmă/instituție pentru că ea este „persoană juridică”.

4. Impersonalizarea mesajului în limba afacerilor are loc numai în anumite tipuri de texte, respectiv în contracte şi clauze contractuale; având în vedere aceleaşi implicații juridice al unor asemenea documente este firesc ca mesajul respectiv sa adopte mijloacele caracteristice stilului juridic administrativ. Ca şi acesta limba recurge la elemente care implică atât aspecte particulare în exprimarea persoanei verbului care sunt asociate cu valente de modalizare indicând cel mai adesea obligativitatea acțiunii respective:

Atunci când este vorba de *obiectul unui contract* se poate stipula printre indicațiile generale:

*The quanties,stated by the Sellers or their representatives in thewaybilis, delivery advices or the bills of lading wich accompany and describe thevgoods of this contract **are considered** to be on Sellers'full responsability.*

Este evident că aceleaşi modalități vor fi utilizate şi în textul contractului:

*The Buyers or their representative should checkat the goods'arrival if the seals are good condition and if not, the Buyers **should concluded** a complaint report with the carrier.*

*Payementof the goods sold in this contract **shall be effected** as follows*

5. O altă trăsătură a acestui aspect al englezei afacerilor este absenţa aproape totală a indicilor lingvisticii pentru exprimarea *incertitudinii, a probabilităţii etc.* Restictivul aproape l-am menţionat pentru că în varianta orală, acolo unde se poate înregistra o schimbare de roluri de la „rolul colectiv"(firma) la „rolul individ" pot să mai apară păreri, atitudini personale care să ilustreze această situaţie: *Let me remind..., I thought we already agreed etc.* Uneori îndoiala poate fi rezultatul unei strategii generale de a nu contrazice direct interlocutorul şi de a-i oferi argumente care să justifice îndoiala:

– *I can assure you that this just normal practice with the British firms....*

– ***Perhaps**, but our German partners...*

6. O problemă interesantă şi care rămâne deschisă în ceea ce priveşte aspectele lingvistice ale globalizării lingvistice este raportul de concurenţă care există între engleza britanică şi engleza americană. Sigur, această concurenţă are o arie mai largă de manifestare, ea incluzând şi alte straturi şi registre ale limbii şi nu este esenţială pentru subiectul pe care l-am luat în discuţie. Manifestări diferite, însă, există chiar dacă sunt adesea formale; de exemplu în corespondenţa de afaceri britanică am văzut care este modalitatea de evocare a interlocutorului, în engleza americană formula de adresare este invariabil: *Gentelmen;* paralel pentru formula de încheiere a unei scrisori, engleza americană preferă formula: *Yours truly,* în variantă mai accentuată *Very truly yours*

7. **Observaţii finale.** Trecerea în revistă câtorva aspecte care caracterizează engleza afacerilor a pus în evidenţă câteva aspecte legate de aşa zisele **mărci de coeziune** (pronumele personale, elementele care nu se referă în mod necesar la un obiect sau individ identificat şi personalizat, timpurile verbale etc.), care în opinia unor autori garantează buna formare a discursului: prezenţa lor indică existenţa unei structuri globale, care, la rândul ei, este garant al coerenţei discursului. Din perspectiva uneia dintre direcţiile pragmaticii, cea care porneşte de la analiza discursului, orice mesaj care utilizează aceste mărci de coeziune în forma lor lingvistică menţionată ar trebui să fie coerent.

Faptele prezentate(sub.1-4) reprezintă, deci **mărci de coeziune** care în domeniului in care sunt activate în maniera specificată sunt indici ai coerenţei discursului în domeniul dat. A. Reboul şi J. Moeschler (1998) deplângeau absenţa unor „legi discursive" şi conchideau: „ Una dintre dificultăţi este totuşi aceea de a specifica regulile discursive în cauză. A defini discursul ca unitate coerentă ce se supune unor legi discursive nu are rost dacă aceste legi nu pot fi enunţate. In lipsa lor, nu vedem cum ar fi posibilă definirea precisă a coerenţei. Or definirea coerenţei nu permite ieşirea din impas: analiştii de discurs tind într-adevăr să definească coerenţa ca proprietate a discursurilor bine formate. Dar cum nu dispunem de legi de bună formare pentru discurs, această definiţie a coerenţei lasă problema nerezolvată."(p.191)[4]

In opinia noastră atitudinea ostilă direcţiei analizei discursului la care se alătură tendinţa de minimalizare a rolului gramaticalităţii frazei nu este una productivă în realizarea unui anumit progres în acest domeniu. Este adevărat că nu dispunem încă de „legi" discursive iar registrele discursive sunt atât de diferite, încât cercetătorul contemporan, aspirând la sinteze imediate de anvergură poate resimţi o anumită frustrare, dar munca de sinteză este o muncă bazată pe cercetări laborioase. In articolul de faţă am

încercat, deci un demers spre schițarea anumitor constante ale discursului în limba engleză a afacerilor. Cum tendința de globalizare în lingvistică se traduce prin adoptarea generală a acestei limbi, învățarea acestor coordonate, rezultate din multiple cercetări punctuale va duce indiscutabil la rafinarea si esențializarea acestui modelul lingvistic care tinde să se generalizeze cu rapiditate.

NOTE:

---

[1] vezi C.Călăraşu, *Globalizare lingvistică şi anglicizare* în „Aspecte ale dinamicii limbii române actuale" II, Editura Universității Bucureşti, 2003, pp.299-323.

[2] Studiul politeții se datorează, în ultima vreme, dezvoltării pragmaticii lingvistice, care a avut meritul de a pune problema în cadrul studiului interacțiunilor verbale, astfel încât anii 80-90 se caracterizează printr-o explozie de cercetări în noul domeniu." Alors qu'auparavant la reflexion sur la politesse restait consignée dans des traités à caractère normatif, elle a donné lieu récemment à une foule d'études aussi bien théorique que descriptives" *Dictionnaire d'analyse du discours*, Édition du Seuil, Paris, 2002. Un comentariu sintetic asupra principiului polteții în pragmatica actuală vezi în Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj şi comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică,* Editura All, Bucureşti 2003, pp 65-103.

[3] A Asheley, *A Handbook of Commercial Correspondence,* Oxford University Press, Oxford, 1990.

[4] Anne Reboul, Jaques Moeschler, *La pragmatique aujourd'hui. Une nouvelle science de la communication.* Edition Seuil, 1998 (versiunea românească: Editura Echinocțiu, Cluj , 2001, p.191

QUELQUES ASPECTS DE LA GLOBALISATION LINGUISTIQUE

(Résumé)

Le présent article passe en revue quelques caracteristiques de l'anglais des affaires en tant que langue acceptée par le monde économique actuel. Les principaux aspects presenté envisage certaines traits de la politesse aussi dans l'aspect ecrit, que dans l'aspect oral de l'anglais des affaires. On discute ainsi certaines modalités d' utilisation des verbes et des pronoms dans le domain envisagé. L'auteur precise aussi que les „marques de coesion" prélevé peuvent etre répresenté des „constantes" du discours dans ce registre stylistique de l'anglais.

O MALADIE – MAI MULTE DENUMIRI

FLORICA DIMITRESCU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

În ultimii ani au fost depistate noi maladii, de o mare gravitate, dar fără ca eforturile de a găsi remediile necesare să fi dat prea multe rezultate. Astfel, de circa 30 de ani circulă boala ebola, care a făcut ravagii, în primul rînd, în continentul African, iar de mai bine de 20 de ani omenirea se confruntă cu flagelul numit SIDA, boală cunoscută, sporadic, din 1981 în SUA. În 1983 prof. A. Montagnier (Franţa) i-a identificat virusul şi trebuie remarcat că în L 2004, p. CXI, această descoperire este considerată ca fiind cea mai importantă pentru anul respectiv. Din păcate însă, deşi s-au alocat mari fonduri cercetării, specialiştii nu au reuşit încă să-i afle "antidotul" nici SIDEI – şi nici ebolei – iar astăzi se poate afirma că SIDA reprezintă problema sanitară mondială nr.1. Aşa cum au constatat Peter Piotr, director executiv UNAIDS şi subsecretar general ONU, şi James Wolfensohn, preşedinte al Grupului Băncii Mondiale şi co-fondator UNAIDS, SIDA a devenit "o boală globalizată" (Adev. 29 XI 2003, p. 7). Maladia aceasta a fost denumită cu un acronim reprezentînd iniţialele numelui său ştiinţific în anglo-americană – AIDS, întîlnit chiar în rîndurile de mai sus – şi în franceză – SIDA. Celelalte limbi ale globului desemnează această gravă maladie sau cu sigla AIDS sau cu sigla SIDA. În acest caz, româna a împrumutat sigla SIDA din franceză – S/yndrome / I/mmuno/ D/éficitaire/ A/cquis/ – care a fost înregistrată în PR în 1982; în română SIDA figurează în DCR 2 în 1983, la relativ scurt timp – doi ani – după recunoaşterea mondială a afecţiunii în cauză. În plus, în română, numele acestei maladii apare – este adevărat, destul de rar – şi sub varianta AIDS, prescurtarea denumirii din engleză – A/cquired/ I/mmune/ D/eficiency/ S/yndrome/ – denumire consemnată destul de tardiv, în română, în DCR 2, în 1992. Această denumire este însă cea sub care este cunoscută boala, în mod curent, în alte limbi, de ex. în italiană unde este înregistrată în 1982 în DPN (este curios că în PN – apărut în 1990, d u p ă DPN (1986) – această siglă apare din anul următor, 1983!). Trebuie amintit că ştirile de ultimă oră privitoare la creşterea numărului de persoane contaminate cu virusul responsabil de această maladie, cunoscut sub denumirea internaţională HIV (prescurtare din engl. Human Immunodeficiency Virus) – care "omoară o persoană la fiecare 15 secunde" după cum ne informează cei doi autori autorizaţi citaţi mai sus – sau cele diagnosticate cu SIDA – sînt îngrijorătoare, în special pentru Europa răsăriteană, deci şi pentru ţara noastră. În lume există deja un extrem de ridicat număr de persoane infectate cu HIV, iar pentru anul 2010 se prevăd multe zeci de milioane de oameni bolnavi de SIDA. Olusoji Adeyi, autorul

documentului prezentat recent, în septembrie 2003, de Banca Mondială despre această epidemie catastrofală, arată, de ex. că în Rusia problemele legate de SIDA sînt de 20 de ori mai mari decît în Marea Britanie. Pentru că această situaţie ameninţă să destabilizeze economiile şi chiar societăţile ţărilor din fostul lagăr comunist, Banca Mondială a lansat în toamna anului în curs, 2003, la Washington un program strategic de ajutorare acordînd sume considerabile pentru cercetările ştiinţifice în vederea limitării sau chiar a stopării flagelului reprezentat de SIDA.

În cele ce urmează ne vom referi la o altă boală, tot letală ca şi SIDA, extrem de recentă, dar despre care se crede că a fost deja "stăvilită". Despre această primă maladie nouă a secolului al XXI-lea ceea ce se ştie cu precizie este că a fost descoperită pentru prima dată în China, în noiembrie 2002 în localitatea Guangtong. De acolo, în iarna şi primăvara anului 2003, s-a răspîndit nu numai în China şi în Asia, dar a trecut şi în alte continente ajungînd pînă la noi, prin unele persoane care au călătorit în China. Începînd din primăvara anului în curs, 2003, presa românească a înregistrat boala sub denumirea de pneumonie atipică. Prima atestare a acestei sintagme medicale din fişierul nostru (deşi este foarte probabil ca numele ei să mai fi apărut în presă şi în lunile precedente, dar nu am înregistrat-o) coincide cu prezenţa întîiului bolnav român, la sfîrşitul lunii martie: „Medicul epidemiolog de la Direcţia de Sănătate Publică care a efectuat ancheta în cazul primului pacient cu pneumonie atipică din România, a fost internat ieri la Institutul de Boli Infecţioase „Matei Balş" Adev. 27 III, 2003, p. 3. Pneumonia atipică pare a fi una dintre modalităţile cele mai obişnuite pentru desemnarea acestei boli; în fişele pentru ediţia a treia a DCR-ului am întîlnit-o de mai multe ori (de ex. în Adev. din 10 V 2003, p.7, din 27 V 2003, p. 13, din 10 IX 2003, p. 5).

Pentru a denumi această boală mai apare tot termenul medical pneumonie însoţit, de data aceasta, de un adj. din limba comună, ucigaş în: „În China, virusul pneumoniei ucigaşe îşi face de cap." (Rom. lit., nr. 15 (aprilie), 2003, p. 32).

Acelaşi adjectiv, ucigaş, se prezintă, pentru a numi boala cea nouă, şi în asociere cu un alt substantiv aparţinînd sferei medicale, gripă; de menţionat că sintagma respectivă apare între ghilimele, semn al „noutăţii" ei: „Gripa ucigaşă" e privită deocamdată ca o afacere deosebit de bănoasă." (Adev. 10 V 2003, p. 7)

Tot între ghilimele apare o altă denumire a bolii în discuţie şi anume „gripa puiului" (cu sensul – bănuit! – „gripă luată de la pui"[1], probabil prin analogie cu altă boală relativ recentă detectată la animale şi anume boala vacii nebune): "Pentru a preveni apariţia unor infecţii periculoase sau epidemii greu de stăpînit, cum ar fi „gripa puiului" sau pneumonia atipică, autorităţile din Hong Kong au anunţat luni că intenţionează să introducă amenzi substanţiale" (Adev. 27 V 2003, p. 13).

O variantă „prescurtată" a formulărilor de mai sus este pur şi simplu pneumonie însă nu cu sensul medical „clasic" ci – aceasta se deduce din contexte – cu accepţia „pneumonie atipică": „Protocolul consideră că un refuz / de a se face o vizită oficială în China în preajma Paştelui / pe considerente de Paşte nu ar fi politicos. În ce priveşte pneumonia, lucrurile sînt complicate" (Rom. lit. 15 IV, 2003, p. 32); „Pneumonia, depistată în

infraroşu" (titlu interior într-un articol care are ca subiect boala în discuţie) (Ev. z., 22 IV 2003, p. 5)

Boala apare, de asemenea, sub forma unei sigle, SRAS :"Ioan Cătană a sosit în ţară in noaptea de 16 spre 17 martie, cu acelaşi avion cu care a venit /sic!/ din China şi suspecta SRAS de la Bucureşti, fiind internat cîteva zile la Clinica de Boli infecţioase din Cluj. Simptomele sale erau tuse seacă, frisoane, mialgie. Cătană a fost externat în data de 24 martie" (Adev. 14 IV 2003, p. 14) ; „Acţiunile companiilor de transport aerian au scăzut ieri pe fondul speculaţiilor că există riscul reapariţiei virusului care provoacă Sindromul Respirator Acut Sever (SRAS), ceea ce va perturba din nou traficul la nivel internaţional, relatează Reuters" (Adev., 10 IX 2003 p. 5). După cum se observă, în acest din urmă citat se află şi denumirea „întreagă", explicativă a bolii, plus prescurtarea corespunzătoare.

Dar SRAS nu este singura abreviere utilizată pentru a desemna boala cu simptomele descrise în citatul de mai sus preluat din Adev. din 14 IV 2003 p.14. Alături de ea, dar cu o frecvenţă mult mai mare apare atît în presă cît şi în alte mijloace de transmisie în mase, radio-ul, televiziunea, ca şi, mai rar, în limba comună, sigla SARS prezentă precum în „Autorităţile din ţările asiatice cel mai grav afectate de epidemia de pneumonie cunoscută sub numele de Sindromul Respirator Acut Sever (SARS) au decis înmulţirea măsurilor vizînd limitarea numărului de îmbolnăviri" (Ev.z. 22 IV 2003, p. 5); Virusul sindromului respirator sever acut (SARS) poate trăi pînă la 15 zile în afara corpului omenesc, potrivit cercetătorilor chinezi" (Adev. 4 VI 2003, p. 9). Sigla SARS apare şi într-o formă alcătuită cu prefixoidul anti- în „Măsuri drastice anti-SARS în ţările Asiei „(titlu de articol în Ev. z. 22 IV 2003 p. 5).

Cele 9 denumiri ale bolii discutate se pot clasifica în două: unele dintre ele parţin limbajului ştiinţific propriu-zis, iar altele au o tentă populară.

I. În prima categorie intră sintagma medicală, alcătuită din termeni internaţionali, pneumonie atipică, provenită, probabil, din fr. pnéumonie atypique, sau din engl. atypical pneumonia (este de preferat etimonul francez din cauza topicii). Aşa cum am indicat prin exemple, apare şi exclusiv pneumonie cu aceelaşi sens, dar considerăm că în acest caz avem de a face cu o utilizare i m p r o p r i e a acestui termen strict medical, putîndu-se produce confuzii supărătoare cu ceea ce se înţelege în mod curent – atît în limbajul medical cît şi în limba standard – prin pneumonia clasică. Sigur că termenul pneumonie cu această semnificaţie este folosit în contexte în care apare, la un moment dat, şi denumirea specifică noii afecţiuni, dar terminologia medicală, ca orice terminologie ştiinţifică de altfel, trebuie să fie e x a c t ă, lipsită de ambiguităţi. Tot ştiinţifice sînt, evident, şi denumirile „desfăşurate" sindrom respirator acut sever cu varianta sindrom respirator sever acut ca şi cele două sigle menţionate mai sus, SRAS şi SARS. De altfel trebuie observat că în vremea din urmă în terminologia medicală au pătruns multe asemenea abrevieri. Dacă în terminologia mai veche utilizarea sistemului de acronime era relativ rară (ORL, TBC, EKG), astăzi se asistă la frecventa utilizare a siglelor, de ex, în afară de cele amintite la începutul acestui text – SIDA, AIDS, HIV – apar abrevierile ADN[2] (acid dezoxiribonucleic), RMN (rezonanţă magnetică nucleară), VHB (virus al hepatitei B), VHS (virus herpetic simplex) etc. Evident că cele două sigle pentru a denumi boala cu

obîrşia în China nu s-au născut în limba română: SRAS este de provenienţă franceză - Syndrome Résрiratoire Aigu Sévère iar SARS de extracţie engleză – Severe Acute Respiratory Syndrome. De menţionat că în citatele de mai sus, în traducerea în română nu se respectă ordinea cuvintelor din originalul francez sau englez (astfel, pentru acronimul SARS, apare, în ziarele citate, fie Sindromul Respirator Acut Sever fie Sindromul respirator sever acut – am respectat scrierea din text). Probabil că prezenţa lui SARS acolo unde „explicaţia" se dă prin cuvinte care ar presupune un alt acronim (SRAS sau *SRSA) se găseşte în faptul că prima dată sigla a fost luată din engleză şi a fost folosită şi acolo unde denumirea maladiei era dată in extenso dar prezenta o altă succesiune a cuvintelor. Dintre cele două sigle româna pare a prefera varianta SARS, şi aceasta, probabil, nu atît din cauza etimologiei engleze ci din stricte motive fonetice: este clar că SARS este mai uşor de pronunţat decît SRAS. În formaţia SRAS survine grupul consonantic iniţial sr- care este inuzitat în română; într-adevăr, sr- este dificil de pronunţat fără o vocală „ajutătoare". De altfel în DEX 2 nu este înregistrat nici un cuvînt care să înceapă cu sr-. Acest grup iniţial apare şi în română într-un nume geografic, Sri Lanka, numele dat din 1972, pentru cel cunoscut dinainte, Ceylon; nici celelalte limbi romanice nu cunosc acest grup iniţial cu excepţia italianei în care s- negativ s-a asociat cu termeni începînd cu r (sradicare, srugginire). În DAS însă figurează multe sigle cu SR-, dintre care printre cele mai cunoscute este SRL („Societate cu răspundere limitată") sau, din domeniul lingvisticii, SRLR („Societatea Română de Lingvistică Romanică") – pe lîngă altele din sfera biologiei şi a medicinii (de ex. SRAA „Sistem reticular activator ascendent", SRC „Societatea română de cardiologie") – toate consoanele însă sînt pronunţate cu ajutorul unor vocale: Serele, Serelere). Oricum, cele două sigle ale bolii discutate nu au putut figura, în mod evident, în DAS din cauza momentului apariţiei acestui dicţionar, în 1998, şi a datei atestării bolii (şi a numelor ei) în DCR 2, 5 ani mai tîrziu, în 2003 şi nici în MSF de Correa da Costa, apărut în 1999. De menţionat că, în engleză, maladia discutată mai apare şi sub numele pneumonia-like (traducere aproximativă: „un tip de pneumonie", „o pneumonie de un fel anumit") care însă nu pare a fi lăsat urme directe în limba română. Oricum, avem de a face cu nu mai puţin de 6 denumiri ştiinţifice.

II. Celelalte trei denumiri pornesc tot de la termeni medicali (pneumonie, şi ceva mai inofensivul gripă), dar adjectivul adăugat la ambele substantive (ucigaş) denotă o atitudine subiectivă, emoţională, de spaimă a celor care au numit maladia de provenienţă chineză gripă ucigaşă sau pneumonie ucigaşă. În fine, sintagma oarecum mai curioasă gripa puiului se explică, probabil, cum am menţionat mai sus, prin stabilirea unei relaţii cu animalul amintit, boala umană fiind considerată ca fiind, la origine, o maladie transmisă de la pui.

De relevat că, în unele contexte ne-a întîmpinat s i n o n i m i a – în contact sau la distanţă – dintre două posibilităţi de a denumi afecţiunea în discuţie: de ex. în citatul din Adev. din 27 V 2003 p. 13 apare „Gripa puiului sau pneumonia atipică", iar în Adev. din 10 IX 2003 p. 5 în primul pasaj al articolului se utilizează sigla SRAS, iar în pasajul al doilea, sintagma pneumonia atipică. Este clar că în aceste cazuri avem de a face cu sinonimii perfecte, cum perfecte sînt sinonimiile dintre acestea şi acronimul SARS. Denumirile gripa ucigaşă şi pneumonia ucigaşă de asemenea pot fi considerate ca sinonime

perfecte. În schimb, acestea două din urmă în raport cu fiecare dintre celelalte, credem că formează doar cupluri sinonimice parţiale odată ce termenii aparţin unor registre stilistice diferite. Se elimină de la sine a noua denumire, pneumonie din cauza ambiguităţii la care poate da naştere. În cazul în speţă nu am avea de a face nici măcar cu o sinonimie parţială, ci este vorba de o folosire pur şi simplu inadecvată a termenului pneumonie pentru pneumonia atipică.

Două observaţii finale:

a) prima de natură lingvistică: cum boala aceasta a venit din China a fost normal să ne interesăm care este numele ei în chineză. Astfel, am aflat de la Doamna Florentina Vişan, şefa catedrei de chineză a Facultăţii de Limbi şi Literaturi Străine a Universităţii din Bucureşti, căreia îi mulţumim şi pe această cale, că în chineză au fost înregistrate trei variante pentru a denumi sindromul discutat. Dintre acestea două sînt medicale, 1) în chineză, fei dien, în care fei este o negaţie care se poate reda prin a- sau ne- şi dien care are sensul tipic; traducerea exactă ar fi atipic (boală atipică) şi 2) pneumonie specială (în traducere); ar fi probabil că această sintagmă să fi fost redată în engleză prin pneumonia -like. A treia sintagmă este una cu specific emoţional, (în traducere) gripă de tip periculos (în care periculos este un termen mai „blînd" decît ucigaş din sintagmele româneşti mai sus citate – pneumonie/gripă ucigaşă!).

Oricum, probabil cu trecerea timpului va avea şanse de a rămîne în istoria medicinii denumirea pneumonie atipică precum şi măcar una dintre siglele SRAS şi SARS; credem că cele mai multe şanse de „supravieţuire" le are acronimul englez SARS care, pentru motivul invocat mai sus – eufonia – a fost preferat de limba română atît în varianta ei ştiinţifică (astfel este numită boala în Institutul de boli infecţioase „Matei Balş") cît şi în limbajul presei. Denumirile „desfăşurate" (Sindromul respirator acut sever sau sindromul respirator sever acut) nu credem că au şansa de a se impune din cauza lungimii lor. Se ştie că între un cuvînt mai scurt şi unul mai lung sau o sintagmă – aici sintagmele pentru a desemna misterioasa boală au cîte 4 cuvinte! – este preferată varianta mai scurtă. Se poate afirma că astăzi şi în limba comună – chiar dacă, prin natura lucrurilor – nu este folosită frecvent, forma cea mai cunoscută este tot SARS.

b) a doua de natură economică, referitoare la urmările pe plan economico-financiar ale existenţei acestei maladii. Epidemia de SARS a avut un impact negativ puternic asupra industriei aeriene internaţionale: s-au impus restricţii şi s-au luat măsuri speciale, extrem de severe asupra traficului de călători. Astfel acţiunile companiilor europene care efectuează cele mai multe curse cu destinaţii asiatice au pierdut mult din valoare. De altfel, din unul din citatele de mai sus, cel din Adev. din 10 IX 2003 p.5, reies clar – este adevărat, parţial – circumstanţele amintite. Cu această situaţie mai mult decît neplăcută s-au confruntat, de ex., companiile KLM, Air France, Lufthansa sau British Airways. De asemenea a fost afectat serios şi turismul în regiunile infectate, în estul Asiei, în special în China.

Numărul ridicat de denumiri, cel puţin în limba română, (şi nu este deloc imposibil să mai fie şi altele decît cele consemnate aici, acum, de care însă nu avem noi, în acest moment, cunoştinţă) ale noului flagel denotă tocmai starea actuală de tatonare, de încercare de a cunoaşte, de a identifica această maladie.

Boala discutată a făcut să se ajungă, pînă la data cînd am scris rîndurile de față, în septembrie 2003, în nu mai puțin de 32 de țări și aceasta în numai cîteva luni!, la numărul impresionant de 8400 de bolnavi dintre care 916 au decedat. Tot ce ne-am dori este ca maladia în discuție să fie cît mai repede stopată: într-un articol din 10 IX 2003 p.5 din Adev. se arată că „Organizația Mondială a Sănătății a anunțat că autoritățile au reușit să controleze virusul /responsabil de SARS/ pe data de 5 iulie a.c.". Din nefericire, știri de ultimă oră arată că o serie de studii canadiene, israeliene și britanice discută prezența unui nou virus, recent descoperit, metapneumovirusul (din gr. meta, gr. pneuma și lat virus), responsabil de 6 pînă la 8 la sută din pneumoniile (tot pneumoniile!, ca și la SARS...) care se instalează în special la copii. De obicei, din necunoașterea reală a noii boli, numită doar cu termenul științific metapneumoviroză, diagnosticele sînt eronate, iar medicii prescriau antibiotice, eficiente doar contra bacteriilor, în timp ce maladiile respiratorii respective sînt de tip virotic. În caz că se va verifica în chip științific că metapneumoviroza este un nou SARS, înseamnă că ne aflăm în fața celei de a zecea denumiri a acestei groaznice boli.

Să sperăm însă că SARS-ul – cu tot cortegiul său de nouă sau chiar de zece nume - să apară în istoria științelor ca un fel de curiozitate medicală repede eradicată, iar denumirile discutate mai sus să devină, la rîndul lor, exclusiv o dureroasă amintire...

În fine, trebuie menționat că – dacă nu ne înșelăm – în nici unul dintre dicționarele consultate (mă refer în special la cele apărute în cursul anului 2003) nu este semnalată maladia discutată și, evident, nici una dintre denumirile ei.

NOTE :

---

[1] Se pare că pneumonia atipică a reizbucnit în Asia și că în ultima vreme se consideră că virusul ei se transmitre la om prin șobolani, drept care aceștia sînt exterminați în masă. (Notă adăogată la 9 ianuarie cînd s-a predat acest articol pentru publicare și în care s-au verificat ultimele date după PR 2004 și L 2004)

[2] Vezi Dimitrescu, ADN în Aspecte, p. 259-262

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Adev. – *Adevărul*, ziar, București

Aspecte – Aspecte ale dinamicii limbii române actuale, vol. II, București, 2003

DAS – Silvia Pitiriciu, Dragoș Vlad Topală, *Dicționar de abrevieri și simboluri*, București, 1998

DCR 2 – Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, 1997

DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1998 Dimitrescu, ADN - Florica Dimitrescu, *Scurtă istorie a unei sigle – ADN* în *Aspecte*, București, 2003.

DPN – M. Cortelazzo, U. Cardinale, *Dizionario di parole nuove, 1964-1984,* Torino, 1986

Ev. z. – *Evenimentul zilei*, ziar, București

L 2004 – *Le petit Larousse 2004*, Paris, 2003

MSF – Correa da Costa, *Mots sans frontières*, Paris, 1999

PN – Ottavio Lurati, *3000 parole nuove. La neologia negli anni 1980-1990*, Bologna, 1990

PR 2004- *Le petit Robert*, Paris, 2003

Rom. lit. – *România literară*, revistă, București

UNE MALADIE – PLUSIEURS DÉNOMINATIONS

(Résumé)

L'auteur examine l'origine des plusieurs dénominations connues en roumain pour la première maladie létale nouvelle du XXI siècle: la maladie qui est désignée en France sous le nom Syndrome Réspiratoire Aigu Sévère (SRAS).

L'auteur discute l'étymologie des 9 noms utilisés en roumain pour indiquer cette nouvelle maladie; ils peuvent être classifiés en deux catégories:

1) des dénominations appartenant au langage scientifique médical proprement dit: pneumonie atipică, pneumonie, sindrom respirator acut sever, sindrom respirator sever acut, SARS , SRAS dont quelques unes se retrouvent aussi en français. Parmi ces noms le roumain prefère pneumonie atipică et surtout le sigle SARS, d'origine anglaise, „choisi" a cause de ses qualités euphoniques par rapport au français SRAS.

2) les dénominations appartenant au language commun, voire populair: gripa puiului, gripă ucigaşă, pneumonie ucigaşă. Il faut observer que surtout les deux dérnieres noms relèvent d'une attitude subjective, émotionnelle.

Il faut mentionner que dans aucun – sauf erreur! – des dictionnaires récents, parus en 2003, ne figure la maladie discutée et, évidemment, aucun de ses noms.

GLOSĂ MULTIPLĂ LA UN DIALOG DIN SCHIȚA „D-L GOE...”

CONSTANTIN DOMINTE
Facultatea de Litere
Universitatea din București

„Homo ludens – omul, în ocupația de joc și cântec, este universal și va trăi cât lumea”
(Constantin Rădulescu-Motru, *Jurnal, 9 iulie 1949*)

„[...] *Mam' mare se ridică bătrânește și se duce în coridor:*
– Goe! puișorule! Goe! Goe!
Goe nicăieri.
– Vai de mine! țipă cocoana, nu-i băiatul! Unde e băiatul ? ... s-a prăpădit băiatul!
Și toate cocoanele sar...
– A căzut din tren băiatul! Țațo, mor!
Dar deodată, cu tot zgomotul trenului, se aud bubuituri în ușa compartimentului unde nu intră decât o persoană.
– Goe! maică! acolo ești?
– Da!
– Aide! zice mam' mare, ieși odată! ne-ai speriat.
– Nu pot! zbiară Goe dinăuntru.
– De ce?...te doare la inimă?
– Nu! nu pot...
– E încuiat! zice mam' mare, vrând să deschidă pe dinafară.
– Nu pot deschide! zbiară Goe disperat.
– Vai de mine! îi vine rău băiatului înăuntru! [...]”

Scurtul și arhicunoscutul pasaj dialogal din la fel de cunoscuta schiță caragialiană, nelipsită din nenumăratele ediții succesive ale manualelor școlare, prezintă, la o primă lectură, un vag comic de situație.

Mai puțin direct observabil și neobservat deocamdată de exegeză, după câte se pare, este *comicul de limbaj* prezent aici.

Mai întâi, alarmată de absența nepotului, „mam' mare” se vaită și *țipă* în *crescendo* (*nu-i...!, Unde e...?, s-a prăpădit...!*), după care cocoanele *sar*. Moment de intensă agitație - fizică și psihică. O dată descoperită „ascunzătoarea” involuntară a „puișorului”, „mam' mare”, pentru moment liniștită, nu mai *țipă*, ci doar *zice* ceea ce are de spus, în dialogul cu Goe. Acesta însă – e c r a n a t de „ușa compartimentului unde nu intră decât o persoană”, mai alarmat decât „mam' mare” – își *zbiară* replicile. Posibilul comic de limbaj

al scurtelor intervenţii bătrâneşti, aşa zicând generate de zbierătele lui Goe, se naşte tocmai din o c u l t a r e a, pentru „mam' mare", ca şi pentru cititor, a ceea ce se petrece dincolo de acea uşă. Personaj şi cititor par să fie scăldaţi aici în apele unei pe cât de tulburi, tot pe atât de subtile ambiguităţi. Şi, chiar dacă, spre finele pasajului, „cocoana" mare dă semne de a se fi calmat complet, constatând... *manu propria* că uşa nu se putea deschide, un nou zbierăt, cu aparente virtuţi dezambiguizatoare, o aruncă pe bătrână – parcă paradoxal – într-o şi mai mare derută, după cum rezultă din exclamaţia ei, cu care se încheie pasajul reprodus mai sus.

Ambiguitate? Derută? Nu sunt oare vorbe prea mari în legătură cu un banal dialog, deşi desfăşurat în condiţii oarecum excepţionale pentru personajele implicate? Nu este la mijloc un abuz de interpretare?

În realitate, dialogul acesta poate părea banal numai la o lectură ingenuă. Cel puţin trei sunt vocabulele-cheie pe care se sprijină interpretarea pasajului ca ambiguu, de bună seamă voit ambiguu de către autor, şi anume verbul ***a ieşi***, adjectivul ***încuiat*** şi substantivul ***inimă.*** Rândurile ce urmează sunt destinate tocmai comentării ambiguităţii lor, atât în contextul verbal, cât şi – îndeosebi – în contextul situaţional dat.

Se evidenţiază aici suprapunerea totală, în mintea unuia dintre personaje, a două planuri de referinţă distincte.

În primul rând avem un plan de referinţă s p a ţ i a l, fiind vorba de tridimensionalitatea compartimentului de o persoană, în raport cu care verbul ***a ieşi*** este decodabil, fireşte, prin „a părăsi o încăpere", iar adjectivul participial ***încuiat*** – prin „închis cu cheia (pe dinafară)". Sunt chiar înţelesurile cu care rămânem în urma lecturii superficiale, ţinând de evidenţa implicit d e s c r i p t i b i l ă a faptelor relatate.

Dar, mai puţin evident, dincolo de acest plan spaţial, susceptibil de descriere, se ascunde alt plan de referinţă: un plan al f e n o m e n e l o r f i z i o l o g i c e, a cărui îndreptăţire este dată de specificul funcţional al compartimentului pentru o singură persoană. Aşa stând lucrurile, în îndemnul „cocoanei" mari, adresat lui Goe: „[...] ***ieşi*** odată!", verbul tinde să capete pe neaşteptate alt înţeles în mintea bătrânei, chiar dacă ea îl folosise cu sensul spaţial, pomenit mai înainte. „Alunecarea" semantică, produsă în mintea personajului, este „indusă" de replica imediat următoare a nepotului: „Nu ***pot!***", conţinând şi ea un verb îndeajuns de ambiguu în contextul situaţional al acestei comunicări, în condiţii de ecranare a unuia dintre personaje şi a ceea ce ar putea face el dincolo de uşă. Că după acest zbierăt bătrâna înţelege verbul în sensul eufemismului eliptic familiar, pentru care fiziologii folosesc expresia, ea însăşi eufemică, *a avea scaun,* rezultă – mi se pare – suficient de limpede din întrebarea vizând cauzalitatea, pe care zbierătul o generează, continuată cu „[...] te doare la ***inimă***?". Substantivul subliniat, în afara sensului „cord", mai are – se ştie – în vorbirea populară, nu numai din Sud-estul european, un alt înţeles din sfera anatomicului, şi anume „stomac", ca în expresia populară *a bea tărie pe* ***inima*** *goală* sau ca în expresia *mă frământă la* ***inimă*** „j'ai des coliques", citată de Al. Graur (*Bulletin linguistique*, VI, 1938, p. 83). Şi pentru a nu lăsa oarecum în suspensie respingerea restricţiei formulate mai înainte, trebuie să amintesc că, de pildă, substantivul albanez **zemër,** cu înţelesul fundamental „inimă", înseamnă şi „burtă, foale; stomac", şi – mai mult decât atât – chiar în vorbirea populară franceză substantivul **coeur** se întrebuinţează şi cu sensul secundar adus în atenţie aici. A se vedea, în această privinţă, observaţiile unui mare

romanist danez: „[...] dans la langue populaire, le coeur est confondu avec les organs de la digestion et en particulier l'estomac. *Avoir mal au coeur*, c'est être sur le point de vomir. On dit encore: *Ce mal de mer lui barbouille le coeur. Avoir le coeur près des lèvres.* C'est d'une anatomie rudimentaire" (Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, Tome quatrième, Copenhaga, Leipzig, New York, Paris, 1913, p. 81). Replica următoare a lui Goe, în continuare nu îndeajuns de explicită, ar putea avea darul de a o alarma şi mai mult pe „mam' mare", ceea ce însă nu se întâmplă, pentru moment, pentru că personajul, „testând" uşa, pare a înţelege, în sfârşit, ce se întâmplă în realitate, confirmându-şi gândul cu voce tare: „E **încuiat**!".

Să observăm că substantivul *uşă*, de genul feminin, este prezent numai în „textul autorului"; el nu este deloc rostit în aceste schimburi de replici. Forma adjectivului participial **încuiat**, de aparent gen masculin, sau poate neutru, face referire la starea generală de fapte – este o formă a ceea ce în gramatică se numeşte casus generalis, servind ca „punte" între un nume şi un adverb –, ceea ce îl îndepărtează, la lectură, de susceptibilitatea de a fi interpretat ca determinant pentru substantivul feminin, absent din dialog şi întâlnit mai devreme, îndeajuns de departe, în textul autorului, dar la referentul căruia totuşi trimite, apropiindu-l în schimb – repet: numai formal – de referirea la personajul de dincolo de uşă. În acest punct pare să intervină ceva de ordinul paradoxului. Deşi a constatat, încercând efectiv s-o deschidă, că uşa este încuiată, şi deşi zbierătul repetat al lui Goe este, în momentul imediat următor, mai explicit (după ambiguul de până acum *a nu putea* urmează, de data aceasta, determinarea explicită prin infinitivul *a deschide*), totuşi „mam' mare" cade pradă unei parcă şi mai teribile emoţii, după cum rezultă din reacţia ei verbală: „Vai de mine! ***îi vine rău*** băiatului înăuntru!". De ce însă i-ar putea „veni rău băiatului înăuntru"? Să nu pierdem din vedere adverbul de la urmă, referitor fără dubii la câmpul semantic spaţial, care pare să arate că „cocoana" mare s-a desprins mental din „coordonatele" fiziologicului pentru a se resitua în acelea ale spaţiului. Să se fi gândit „mam' mare" la o eventuală criză de claustrofobie căreia să-i fi căzut pradă nepotul?! Puţin probabil. Mai curând, ea însăşi pradă unei panici în lege, bătrâna încurcă aici din nou planurile de referinţă, în mintea ei hipostaziindu-se probabil, printr-o „contaminare" *sui generis* cu semantismul ambiguu al zbierătului ***„nu pot..."***, emis mai devreme de Goe, un înţeles secundar al tocmai rostitului de ea însăşi ***încuiat***, într-o formă pretabilă la ambiguitatea semantică, şi anume înţelesul „constipat", pe care vocabula subliniată îl are îndeosebi în graiurile muntene.

Acel ceva de ordinul paradoxului, la care am făcut aluzie adineauri, dă dialogului aparenţa de absurd, de potrivire a replicilor ca „nuca în perete". Este însă un absurd de suprafaţă, spulberat de acceptarea amalgamării planurilor de referinţă în mintea „cocoanei" mari, a pendulării între perceperea corectă a realului şi imaginaţia îngrijorată, dacă se poate spune aşa, a unei bunici mai mult decât afectuoase.

Se pare aşadar că, în afară de cele două personaje implicate aici în dialog, mai avem un „personaj", dar inanimat şi ca atare tăcut, a cărui prezenţă în contextul referenţial sau situaţional, „dublată" însă de absenţa lui totală din contextul dialogal propriu-zis – poznaşa uşă încuiată a acelui compartiment în mod provizoriu individual – îi conferă un rol esenţial în declanşarea unui întreg „quod pro quo" semantic în mintea bătrânei, dacă îmi este permisă parafrazarea unei expresii clasice, devenită de mult timp termen tehnic în

estetica literară a personajelor de comedie. Iar autorul s-ar manifesta aici ca un rafinat „regizor" al ... culiselor semantice ale dialogului, printr-un joc nu de simple cuvinte, ci de enunțuri întregi.

Să fie rodul unei simple iluzii cele scrise mai sus? Pentru un analist de text cu acuitate pozitivist, pentru care „litera" poate fi uneori mai presus de „spirit", răspunsul la o astfel de întrebare ar putea fi afirmativ. Dar pentru un critic care admite interpretarea, demersul hermeneutic, ele s-ar putea bucura cel puțin de tolerare, dacă se acceptă, pe de o parte, caracterul deschis al oricărei opere (indiferent de dimensiunile ei) și dacă, mai ales - precum în cazul de față, pe de altă parte – se ține seama de faptul că nu numai o vocabulă, ci trei, dacă nu chiar patru (mă gândesc și la verbul ***a (nu) putea***), susțin aserțiunile de mai sus. Or, chiar din perspectiva unei lecturi ...*more geometrico* a replicilor caragialiene comentate, cele minimum trei „puncte" distincte din replici ar putea constitui un suport suficient în favoarea unei astfel de interpretări. Concomitența înțelesurilor „în doi peri" nu izolată, ci într-o triplă, chiar cvadruplă serie lexicală, permite, totodată, formularea ideii că nu am avea a face cu eventuale neglijențe auctoriale, de felul banalei ambiguități neintenționate dintr-un discurs insuficient supravegheat (a descoperit cineva vreodată ceva de acest fel în opera lui Caragiale?!), ci – dimpotrivă – că ambiguitatea pasajului va fi fost în mod conștient și foarte conștiincios elaborată. O performanță câtuși de puțin surprinzătoare din partea aceluia care – după cum ne încredința Șerban Cioculescu - declara prin „vocea" lui Kir Ianulea: „...știu destule limbi străine – încai despre a rumânească, pot zice, fără să mă laud, că o știu cu temei; măcar că de viță sunt arvanit și nu prea am învățat buche, dar, drept să-ți spun, la asta nu mă dau pe nici un rumân, fie cât de priceput cărturar".

Dacă realmente așa stau lucrurile, o nouă întrebare s-ar putea totuși pune: de ce va fi recurs autorul la acest fel de ambiguitate, generată de *polisemia* împletită cu schimbul de replici? Este o ambiguitate mai puțin evidentă decât aceea care s-ar fi sprijinit pe omonimie. Nu cumva autorul face aici o aluzie, mai puțin străvezie, la ceva ce nu s-ar cuveni să fie spus fără ocol? La Caragiale – se știe bine acest lucru – nici un mijloc de exprimare nu se arată a fi fost folosit în mod gratuit sau nepotrivit. Este cum nu se poate mai nimerit, în această privință, să amintesc o apreciere formulată într-o conferință de către I. Al. Brătescu-Voinești: „În toată opera lui Caragiale nu găsești o replică neroadă, pusă în gura unui personagiu, – nu găsești un singur act atribuit vreunuia, care să te facă să zici: «Aici Caragiale exagerează; asta n-o poate zice, sau asta n-o poate face un om, oricât ar fi de gogoman»". Se poate, cred, admite că aici Caragiale împărtășește cititorului atent, în mod indirect, o formă aparte de „caracterizare" a personajului „mam' mare", pentru a-l face să înțeleagă că *bătrîna a ajuns în pragul ramolismentului*, cu atât mai accentuat, cu cât situația însăși implica o criză emoțională. Este însă un amănunt pe care „părintele" nemuritorului Mitică nu ni l-ar fi comunicat niciodată direct, deschis, în legătură cu un personaj f e m i n i n, oricât de modest sau de umil, cu atât mai puțin în legătură cu unul asupra căruia și-a pus pecetea în mod fatal povara trecerii anilor, căci, după cum atrăgea de timpuriu atenția Garabet Ibrăileanu, „în întreaga sa operă Caragiale zugrăvește pe femei fără intenții satirice, fără șarjă".

Deși între etic și estetic nu se manifestă, în marea literatură, o relație de dependență rigidă, nenuanțată (lucru pe care îl știm cel puțin de la Titu Maiorescu încoace și de atâtea

ori subliniat de atunci până astăzi), totuşi umorul şi comicul caragialian nu au făcut niciodată rabat de la decenţă, de mult uitată în unele scrieri literare din zilele noastre, când se pare că şi efectele fatalităţii şi nevoinţele cu totul naturale ajung, fără prea multe oprelişti, obiect nevoalat de umor, chipurile, spumos. Să recitim, din acest punct de vedere, începutul fragmentului comentat: „Mam' mare se ridică ***bătrâneşte*** [...]". Adverbul subliniat spune mult cu privire la atitudinea autorului faţă de personajul său. Ar fi fost cu totul altceva dacă el ar fi scris „se ridică ***cu greu***" ori – mai grav – „se ridică ***gemând***". Eventuala locuţiune adverbială sau eventualul gerunziu ar fi acoperit gestul personajului sub o penumbră depreciativă. Or, recurgând la adverbul ***bătrâneşte***, care păstrează o conotaţie pozitivă, favorabilă aceluiaşi personaj şi însemnând, oarecum, „în pofida bătrâneţii", scriitorul aruncă asupra „cocoanei" mari lumina unei priviri simpatetice. Un oarecare „clarobscur" lexico-semantic, asupra căruia am atras implicit atenţia încă din preambulul acestor rânduri, stăruie aici, însă numai în recursul la verbele *a ţipa*, *a zice*, pe de o parte, şi *a zbiera*, pe de alta, care pun în contrast pe participanţii la dialog, printr-o tehnică aparte a „contrapunctului", anticipând parcă ceva din stilul subtilului mare auditiv care avea să fie Sadoveanu – dintr-o familie de spirite apropiată de aceea a melomanului care a fost autorul schiţei „D-l Goe...".

În pasajul acesta, sentimentalul Ion Luca Caragiale – cum se definea singur, în particular, într-un moment confesiv –, aducând-o în prim plan pe „mam' mare" în dialog cu „băiatul", pare „să ne facă" numai, complice, „cu ochiul", schiţând un zâmbet abia perceptibil pe sub mustaţă, pe care trebuie să ni-l imaginăm îngăduitor ...

GLOSSE MULTIPLE À UN DIALOGUE DANS L'ESQUISSE „D-L GOE..."

(Resumé)

Les lignes ci-dessus constituent un essai de désambiguisation sémantique de la „structure profonde auctoriale" de quelques interventions du personnage „mam' mare" [grand-maman] dans le dialogue avec son petit-fils, le personnage principal de l'esquisse „D-l Goe..." du grand dramaturge roumain Ion Luca Caragiale, cette fois-ci en hypostase de prosateur. L'ambiguité, sans doute intentionné par l'auteur à des fins ludiques-verbaux et, à la fois, euphémiques, réside dans la polysemie de, au minimum, trois mots, et à savoir: le verbe roum. *a ieşi* „sortir" et „expulser les selles" (en usage euphémique), le substantif roum. *inimă* „coeur" et „estomac" (sens populaire) et l'adjectif roum. *încuiat* „fermé (à clé)" et „constipé" (sens régional).

ASPECTE ALE INFLUENŢEI FRANCEZE ASUPRA FRAZEOLOGIEI ROMÂNEŞTI

LIVIU GROZA
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

Deşi contacte directe între români şi francezi au existat abia după 1760, când Franţa a început să numească în Ţările Române consuli şi ambasadori, iar numeroşi imigranţi de origine franceză au început să se stabilească la noi[1], influenţa franceză a jucat un rol determinant atât în modernizarea lexicului, cât şi a frazeologiei româneşti. Fenomenul se explică prin interesul intens şi relativ constant manifestat de intelectualii români, cu începere din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru limba, cultura şi civilizaţia poporului francez. Numeroase modele frazeologice au fost asimilate rapid în română prin intermediul traducerilor de tot felul, dar şi ca urmare a învăţării limbii franceze de către un număr din ce în ce mai mare de români[2].

Fără a intra în detalii de natură istorică şi socială, se pot distinge următoarele perioade în exercitarea influenţei franceze asupra frazeologiei româneşti: *perioada de început* (1780–1830), *perioada acceptării definitive a influenţei franceze* (1830–1880), *perioada stabilizării influenţei franceze* (1880–1990), *perioada actuală* (după 1990).

Perioada de început (1780–1830)

Textele traduse din franceză în această perioadă pun în evidenţă dificultatea traducătorilor de a găsi în română o serie de echivalente frazeologice moderne. De cele mai multe ori, unităţile frazeologice din franceză sunt traduse cuvânt cu cuvânt, evitându-se, pe cât posibil, folosirea neologismelor care nu erau fixate în limbă la acea dată. Pot fi amintite următoarele unităţi frazeologice utilizate în traducerile de la începutul secolului al XIX-lea, dar şi în texte originale româneşti: *ban umblător*, cf. fr. *monnaie courante*, *buboi de roză*, cf. fr. *bouton de rose*, *clipă de ochi*, cf. fr. *clin d'œil*, *curgere de aer*, cf. fr. *courant d'air*, *odaie de masă*, cf. fr. *salle à manger*, *pieptarul de silă*, cf. fr. *camisole de force*, *voinic pribeag*, cf. fr. *chevalier errant*[3]. În dicţionarele bilingve româno-franceze se recurge şi la traducerea unui model frazeologic francez printr-un singur cuvânt: *agent de change* = *bancher*, *zaraf*, *le libre arbitre* = *volnicie*, *mettre en ordre* = *a orândui*[4].

Este evident că în această perioadă, în ciuda faptului că franceza oferea numeroase modele frazeologice moderne, care se vor impune în cele din urmă, se foloseau totuşi unităţi frazeologice care cu timpul au devenit populare sau învechite. De exemplu, fr. *sous prétexte que* a fost redată prin unităţile frazeologice *sub chip că*, *sub cuvânt că*, *sub pricină că*, *sub prepusul că* şi abia mult mai târziu prin *sub pretext că*. Mai pot fi menţionate şi

construcţiile din franceză *prendere en considération, par exemple, en général* care au fost redate în română prin *a lua în băgare de seamă, spre pildă*, respectiv *de obşte* până la jumătatea secolului al XIX-lea şi chiar mai târziu. Abia în urma pătrunderii şi fixării numeroaselor neologisme latino-romanice vor fi utilizate şi modelele frazeologice din franceză. În felul acesta, unele unităţi frazeologice româneşti nu au mai fost admise de limba literară şi, fără a fi eliminate total din uz, au fost împinse către limba populară.

Perioada acceptării definitive a influenţei franceze (1830–1880)

Dacă înainte de 1830 se constată unele reţineri, oscilaţii sau chiar stângăcii în utilizarea frazeologismelor străine moderne, după această dată este evidentă tendinţa de a imita modele frazeologice cu precădere de provenienţă franceză, chiar şi atunci când în română există unităţi frazeologice sinonime. De exemplu, sunt utilizate din ce în ce mai des în scris, şi probabil şi în vorbire, unităţi frazeologice calchiate din franceză de felul *a cădea de acord* < fr. *tomber d'accord*, *a pune o barieră* < fr. *mettre une barrière*, *a fi la dispoziţia cuiva* < fr. *être à la disposition de quelqu'un*, *a face cuiva o favoare* < fr. *faire une faveur à quelqu'un*, *a fi la remorca cuiva* < fr. *être à la rémorque de quelqu'un*, în timp ce unităţile frazeologice româneşti sinonime *a cădea la învoială*, *a pune o stavilă, o opreliște*, *a fi la cheremul cuiva*, *a face cuiva un hatâr*, *a fi la edecul cuiva* tind să devină populare.

Alături de modelele frazeologice de felul celor menţionate mai sus, s-au impus pentru o vreme şi altele care, din diferite cauze, au fost eliminate din uz după 1880. Pot fi amintite în acest sens: *a face cuiva o clacă* < fr. *faire une claque à quelqu'un* „a încuraja pe cineva aplaudându-l", *a face falită* < fr. *faire fallite* „a da faliment", *a da nuvele* < fr. *donner des nouvelles* „a da ştiri, veşti", *pe parolă de onoare* < fr. *sur parole d'honneur*, *a face un prezent* < fr. *faire un présent* „a face un cadou" etc. Trebuie menţionat că asemenea construcţii nu pot fi incluse în categoria franţuzismelor din cel puţin două motive. Primul ar fi că ele au fost înregistrate ca atare, fără vreo menţiune specială în dicţionarele vremii, deci au fost consfinţite de uz, fie şi vremelnic, şi, al doilea, că, în urma unui proces de adaptare, au dat naştere unor variante moderne, care s-au impus ulterior în limba literară.

Perioada stabilizării influenţei franceze (1880–1990)

Cu toate că este vorba de o perioadă destul de complexă din punct de vedere istoric, caracteristica fundamentală este impunerea unor norme în adoptarea influenţei franceze. Deoarece cultura capătă un caracter de masă, asimilarea unităţilor frazeologice de provenienţă franceză este determinată din ce în ce mai mult de uz şi nu numai de maniera de exprimare a unor scriitori[5].

Cu precădere în a doua jumătate a acestei perioade, unele unităţi frazeologice de provenienţă franceză, folosite în secolul al XIX, înregistrate chiar de dicţionarele apărute până prin 1930–1940 fără menţiunea „învechit", ies treptat din uz, intrând în categoria arhaismelor frazeologice. Una dintre cauze a fost evoluţia semantică a unor cuvinte componente, asimilate de limba română, care şi-au restrâns cu timpul sensul. Astfel, unităţi frazeologice de felul: *a da nuvele* < fr. *donner des nouvelles* „a da ştiri, veşti", *a se confunda în scuze* < fr. *se confondre en excuses* „a repeta, a întări scuzele", *a pune un termen la ceva* < fr. *mettre un terme à quelque chose* „a pune capăt unei situaţii", *a face*

uverturi < fr. *faire des ouvertures* „a face propuneri" etc. deşi au fost înregistrate în DA, CADE, SDLR fără menţiunea „învechit", au ieşit astăzi din uz tocmai datorită faptului că *nuvelă* a pierdut sensul de „ştire, veste", *a se confunda* pe cel de „a întări, a repeta", *termen*, pe cel de „capăt, sfârşit", iar *uvertură*, pe cel de „propunere".

Tot în această perioada au ieşit din uz şi unele frazeologisme de provenienţă franceză în care verbele *a arunca*, *a face* sau *a trage* calchiau anumite sensuri speciale din franceză ale corespondentelor verbale respective: *a arunca un blam* < fr. *jeter le blâme* „a condamna ceva sau pe cineva", *a arunca fundamentele* < fr. *jeter les fondements* „a pune bazele", *a arunca un pod* < fr. *jeter un pont* „a construi un pod", *a arunca o propoziţie* < fr. *rejeter une proposition* „a respinge o propunere", *a arunca un ţipăt* < fr. *jeter un cri* „a scoate un ţipăt, a ţipa", *a face foc* < fr. *faire feu* „a trage cu o armă de foc, a deschide focul", *a trage un plan* < fr. *tirer un plan* „a trasa un plan", *a trage o poliţă* < fr. *tirer une lettre de charge* „a emite, a semna o cambie" etc.

Un alt proces, manifestat către sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, a fost acela de rezolvare a unor concurenţe între diverse unităţi frazeologice, dar şi între unităţi frazeologice şi unele cuvinte. Fenomenul în discuţie nu a fost însă general, deoarece mai există şi astăzi unităţi frazeologice aflate în coliziune sinonimică a căror concurenţă nu s-a rezolvat încă.

Unele unităţi frazeologice de provenienţă franceză au fost concurate şi eliminate din uz chiar de unităţi frazeologice sinonime tot de provenienţă franceză. În această veritabilă ciocnire sinonimică au învins unităţile frazeologice clar motivate sub aspectul sensului. Pot fi comparate: *a trage parte din ceva* < fr. *tirer partie de quelque chose* cu *a trage profit din ceva*, *a face un prezent* < fr. *faire un présent* cu *a face un cadou* < fr. *faire un cadeau*, *instrumente de vânt* < fr. *instruments à vent* cu *instrumente de suflat* < fr. *instruments à souffler* etc.

În alte situaţii, o unitate frazeologică de provenienţă franceză a putut fi scoasă din uz de un cuvânt sinonim, mult mai răspândit în limbă, având în plus avantajul unui corp fonetic mai redus. Chiar dacă regula nu se poate generaliza, deoarece există şi situaţii în care s-au menţinut şi unitatea frazeologică şi sinonimul respectiv (de exemplu, *a ţine o conferinţă* şi *a confernţia*), pot fi comparate: *cabinet de lectură* < fr. *cabinet de lecture* cu *bibliotecă*, *a face naufragiu* < fr. *faire naufrage*, cu *a naufragia*, *a face scuze* < fr. *faire de excuses*, cu *a se scuza*, *sală de mâncare* < fr. *salle à manger*, cu *sufragerie* etc.

Procesul de adopare şi de adaptare a unităţilor frzeologice, ca urmare a selecţiei unor variante, a fost mult mai complex. Unele unităţi frazeologice care traduceau cuvânt cu cuvânt modele frazeologice din franceză sau care conţineau un element calchiat au fost concurate de variantele, impuse în limbă, în care cel puţin un cuvânt component este un împrumut. Nu s-au impus în limbă variantele *casă de îndreptare* < fr. *maison de correction*, *a face un înfrunt*, < fr. *faire un affront*, *a face propăşiri* < fr. *faire des progrès*, *în simţul cel mai larg al cuvântului* < fr. *dans le sens le plus large du mot*, în schimb au câştigat teren variantele *casă de corecţie*, *a afce un afront*, *în sensul cel mai larg al cuvântului*.

Există şi situaţia inversă, în care o unitate frazeologică de provenienţă franceză care conţinea un cuvânt împrumutat din această limbă a fost concurată şi eliminată de varianta în care elementul component respectiv a fost tradus cu un alt cuvânt, uneori tot un neologism. Pot fi comparate unităţile frazeologice: *clasă dirigentă* < fr. *la classe dirgeante*

cu *clasa conducătoare*, *a avea confienţă* < fr. *avoir la confience* cu *a avea încredere*, *pe parolă de onoare* < fr. *sur parole d'honneur* cu *pe cuvânt de onoare*, *suare dansantă* < fr. *soirée dansante* cu *serată dansantă*.

Alte unităţi frazeologice de provenienţă franceză care conţineau un cuvânt împrumutat au avut o variantă, impusă în cele din urmă, în care elementul component respectiv a fost calchiat. În felul acesta s-au impus în română o serie de calcuri lexico-frazeologice, în timp ce variantele lor, împrumuturi sau calcuri frazeologice au ieşit din uz. Să se compare: *bal masche* < fr. *bal masqué* cu *bal mascat*, *piatră angulară* < fr. *pierre angulaire* cu *piatră unghiulară*, *a deschide o seanţă* < fr. *ouvrir une séance* cu *a deschide o şedinţă*.

Alte variante, care s-au aflat în concurenţă, sunt explicabile prin reproducerea modelului frazeologic din franceză sau din italiană. De exempul, *a cădea în disuetudine* < it. *cadere in disuetudiene* a fost eliminată de *a cădea în desuetudine* < fr. *tomber en désuétude*, *a pune la indice* < it. *mettere all'indice*, de *a pune la index* < fr. *mettre à l'index*, *stradă ferată* < fr. *strada ferrata*, de *drum de fier* < fr. *chemin de fer*.

Pot fi amintite şi variante a căror concurenţă nu s-a rezolvat încă, cu şanse egale de impunere în limbă, în care cel puţin un element component a putut fi împrumutat sau tradus, ca în următoarele exemple: *concurs de circumstanţe / concurs de împrejurări* < fr. *concours de circonstances*, *inamicul public numărul unu / duşmanul public numărul unu* < fr. *l'ennemi public numéro un*, *ruj de buze / roşu de buze* < fr. *rouge à lèvres* etc.

Apariţia altor variante din această categorie a fost determinată de posibilitatea traducerii în română a unui elemnet constituent prin mai multe sinonime. Este cazul variantelor *cuvânt de spirit / vorbă de spirit* < fr. *mot d'ésprit* sau *punct de plecare / de pornire* < fr. *point de départ*. Şi respectarea sau nerespectarea în timpul calchierii a topicii modelului iniţial poate determina apariţa unor variante, ca în situaţiile următoare: *frumoasele arte / artele frumoase* < fr. *les beaux-arts*, *căpitan de cursă lungă / căpitan de lungă cursă* < fr. *capitaine au long cours*.

În timpul calchierii unor modele frazeologice, genitivul analitic din franceză a putut fi redat în română printr-un genitiv sintetic, dar şi printr-un acuzativ cu prepoziţie. Şi de data aceasta au apărut variante a căror concurenţă nu s-a rezolvat încă: *calculul probabilităţilor / calcul de probabilităţi* < fr. *le calcule des probabilités*, *florile retoricii / flori de retorică* < fr. *les fleurs de la rhétorique*, *şeful cabinetului / şef de cabinet* < fr. *le chef du cabinet*.

În perioada stabilizării influenţei franceze mai pot fi înregistrate unităţi frazeologice a căror răspândire în limbă pare să fie limitată. O cauză este existenţa în structura frazeologismelor respective a unui cuvânt cu o circulaţie restrână, înregistrat sau nu de dicţionare, ca în următoarele exemple: *a face bulete* < fr. *faire des boulettes* „a face gafe", *a-şi da o contenenţă* < fr. *se donner une contenence* „a se stăpâni, a-şi ascunde tulburarea", *în friscă* < fr. *en frisque* „alert viu", *a face graţiozităţi* < fr. *faire des gracieusetés* „a da înlesniri, gratificaţii, avantaje", *un laps de timp* < fr. *un laps de temps* „un interval de timp", *a retrasa o istorie* < fr. *retracer une histoire* „a reconstitui o povestire, nişte fapte întâmplate".

Altă cauză care poate duce la limitarea răspândirii în limbă a unor unităţi frazeologice de provenienţă franceză este caracterul figurat al acestora, uneori livresc, greu de sesizat de majoritatea vorbitorilor. Pot fi consemnate încercări de adaptare a unor unităţi

frazeologice din franceză de felul: *a trece ecranul* < fr. *passer l'écran* „a avea succes în cinema sau în televiziune“, *a arde etapele* < fr. *brûler les étapes* „a accelera o acţiune, un proces care în mod normal se desfăşoară mai lent“, *a fura frontiera* < fr. *voler la frontière* „a trece clandestin graniţa“ etc.

În general, unităţile frazeologice asimilate în limba română respectă sensurile modelelor din franceză. Sunt cazuri în care se poate constata adăugarea unui sens nou alături de cel iniţial ca urmare a influenţei unei unităţi frazeolgice deja existente în română, apropiată ca formă de modelul francez asimilat. De exemplu, *cal de bătaie* < fr. *cheval de bataille* a avut la început doar sensul de „marotă, idee la care toată lume recurge în mod frecvent“, ca apoi să capete şi sensul de „persoană hărţuită, muncită de toţi“ sub influenţa rom. *cal de poştă, cal de curse*. Şi *a lua proporţii* < fr. *prendre des proportions* a avut iniţial înţelesul de „a se dezvolta, a se extinde“, dar apoi, sub influenţa lui *a lua în greutate* a căpătat şi sensul de „a se îngrăşa“.

Situaţiile în care unele unităţi frazeologice de provenienţă franceză au pierdut un sens nu sunt numeroase. De exemplu, *a face tapaj* < fr. *faire tapage* pare să fie astăzi folosită doar cu sensul de „a face scandal, a provoca o ceartă“, deşi a avut cândva şi sensul de „a face zgomot, vacarm, gălăgie“.

Perioada actuală (după 1990)

În perioada actuală, influenţa franceză pare să fi cedat locul influenţei engleze. Cu toate acestea, numeroase unităţi terminologice care tind să se răspândească şi în vorbirea nespecialiştilor pot fi raportate cu uşurinţă la modelele din franceză. De exemplu: *barieră termică* < fr. *barrière thérmique*, *câmp semantic* < fr. *champ sémantique*, *câmp lexical* < fr. *champ lexical*, *câmp conceptual* < fr. *champ conceptuel*, *câmp noţional* < fr. *champ notionnel*, *celulă animală* < fr. *cellule animale*, *celulă somatică* < fr. *cellule somatique*, *celulă vegetală* < fr. *cellule végétale*, *centru optic* < fr. *centre optique*, *ceramică dentară* < fr. *céramique dentaire*, *cod de bare* < fr. *code à barres*, *cod genetic* < fr. *code génétique*, *dimorfism sexual* < fr. *dimorphisme sexuel*, *mecanica fluidelor* < *mécanique des fluides*, *mecanică cuantică* < fr. *mécanique quantique* etc. Este evident că, pentru a exprima concepte moderne din diferite domenii de activitate, limba română este nevoită să calchieze modele frazeologice din franceză , care, spre deosebire de cele din engleză, au avantajul unei topici mult mai mai apropiate de limba noastră. Se poate afirma că influenţa franceză se exercită în perioada actuală cu precădere în domeniul vocabularelor de specialiatate în care numeroase concepte sunt exprimate prin colocaţii terminologice[6].

NOTE:

---

[1] Deosebit de important a fost şi contactul românilor, cu precădere al claselor înstărite, cu alte populaţii care cunoşteau foarte bine limba franceză, grecii fanarioţi şi nobilimea rusă.

[2] „Limba franceză [...] a oferit un tipar sintactic nou, uşor de descoperit, mai ales în frazeologie şi în construcţia propoziţiilor şi frazelor“, Ion Gheţie, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1978, p. 99.

[3] Vezi Ana Goldiş-Poalelungi, *L'influence du français sur le roumain*, Dijon, 1973, pp. 225–240 *passim*.

[4] Vezi, de exemplu, I. A. Valian (Vaillant), *Vocabular purtăreţ românesc-franţuzesc şi franţuzesc-românesc*, Bucureşti, 1839.

[5] Prezența masivă a unităților frazeologice de proveniență franceză în română a fost semnalată de Iorgu Iordan încă din 1943 (vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Iaşi, 1943, cap. I, *Frazeologie*, precum şi ed. a II-a, Bucureşti, 1948). Pentru alte cercetări şi observații referitoare la influența franceză asupra frazeologiei româneşti vezi: Ana Goldiş-Poalelungi, op. cit., Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, Bucureşti, 1957, pp. 170–175, Theodor Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti, 1968, pp. 176–189, *id.*, *Contribuții la studiul etimologic al frazeologiei româneşti*, în „Limba română" (XXVI) 1977, Nr. 6, pp. 587–598, *id.*, *Contribution à l'étude de l'influence française sur le roumain (calques linguistiques)*, în „Analele Universității Bucureşti" (XLIV), 1995, pp. 9-16, Liviu Groza, *Arhaisme frazeologice de proveniență franceză*, în „Limbă şi literatură", vol. II, 1982, pp. 312–317, *id.*, *Variante ale unor unități frazeologice de proveniență franceză*, în „Limbă şi literatură", vol. I, pp. 14 –18.

[6] Pentru abordarea terminologiilor din perspectivă frazeologică, vezi Isabel Desmet, *Terminologias et frazologia: tendencias actuais*, în „Terminologias", nr. 3-4, 1991, pp. 10– 30.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

CANDREA, ION AUREL şi ADAMESCU, GH., *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Bucureşti, 1926–1921 (abreviat CADE).

Dicționarul limbii române, publicat de Academia Română (A-lojniță), Bucureşti, 1904 ş.u. (abreviat DA).

DESMET, ISABEL, *Terminologias et frazeologia: tendencias actuais*, în „Terminologias„, nr. 3-4, 1991, pp. 10–30.

DIMITRESCU, FLORICA, *Locuțiunile verbale în limba română*, Bucureşti, 1957.

GHEȚIE, ION, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1978.

GOLDIŞ-POALELUNGI, ANA, *L'influence du français sur le roumain*, Dijon, 1973.

GROZA, LIVIU, *Arhaisme frazeologice de proveniență franceză*, în „Limbă şi literatură", vol. II, 1982, pp. 312–317,

GROZA, LIVIU, *Variante ale unor unități frazeologice de proveniență franceză*, în „Limbă şi literatură", vol. I, pp. 14 –18.

HRISTEA, THEODOR, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti, 1968.

HRISTEA, THEODOR, *Contribuții la studiul etimologic al frazeologiei româneşti*, în „Limba română" (XXVI) 1977, Nr. 6, pp. 587–598.

HRISTEA, THEODOR, *Contribution à l'etude de l'influence française sur le roumain (calques linguistiques)*, în „Analele Universității Bucureşti" (XLIV), 1995, pp. 9-16.

IORDAN, IORGU, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Iaşi, 1943, ed. a II-a, Bucureşti, 1948.

SCRIBAN, AUGUST, *Dicționaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939 (abreviat SDLR).

VALIAN (VAILLANT), I. A., *Vocabular purtăreț românesc-franțuzesc şi franțuzesc-românesc*, Bucureşti, 1839.

ASPECTS DE L'INFLUENCE FRANÇAISE SUR LA PHRASEOLOGIE ROUMAINE

Résumé

Après le XVIII-ème siècle le lexique du roumain, y compris la phraséolgie, subit un processus de modernisation. Au début (de 1780 à 1830) les écrivains roumains ne sont pas capables de trouver les meilleurs équivalents pour les unités phraséologiques françaises. L'influence du français sur la phraséolgie roumaine littéraire devient décisive après 1830. Les unités phraséologiques qui ont des modèles dans la langue française pénétrent dans le roumain littéraire, tandis que plusieurs unités phraséologiques roumaines se mentiennet au niveau de la langue populaire.

NOU ŞI VECHI ÎN ÎMPRUMUTUL LEXICAL DIN LIMBA ENGLEZĂ

CONSTANTIN MANEA
Universitatea din Piteşti

0. Influenţa engleză asupra vocabularului limbii române s-a manifestat, direct sau indirect, îndeosebi în ultimele 4-5 decenii: ea are, aşadar, o „istorie" apreciabilă şi a reprezentat obiectul multor cercetări, vizând fenomenul în întregime ori numai anumite aspecte ale sale. Comparată cu influenţa lexicală exercitată de limbi ca franceza, italiana, germana, contribuţia limbii engleze la îmbogăţirea lexicului românesc este destul de limitată - avându-se în vedere, în primul rînd, distanţa dintre România şi aria geografic-culturală anglo-americană, dar şi faptul că, mai ales până în 1989, contactele de natură economică şi culturală dintre vorbitorii de română şi cei de engleză erau relativ sporadice. În ultima perioadă lucrurile au evoluat însă mult, situaţia împrumutului de anglo-americanisme devenind un subiect foarte dezbătut (şi uneori deosebit de controversat).

1. Primele neologisme de origine engleză apar încă la Costache Negruzzi (cu al său *spleen*), Ion Ghica (cu „xenismele" / „peregrinismele" sale de relevanţă culturală, dintre care cel mai citat şi mai interesant pare *lord mayorul*), Ion Codru Drăguşanu şi, mai apoi, la I. L. Caragiale (cu anglicisme deja adoptate de limba română în epocă: *five o'clock, high life, cottage, matschuri de nataţiune*, dar şi cu citate culturale de tipul *Lake Lovelake*, *Edgar* (Bostandaki) şi *Edmond* (Buzdrugovici), ori creaţii personale umoristice: *Bob Shmeckerson*); itemurile lexicale respective au un statut marginal, iar filiera etimologică franceză prevalează în mod cât se poate de evident. Apoi, anglicisme relativ numeroase apar în perioada interbelică, în operele unor scriitori români ca Gh. Brăescu, I. Minulescu, Cezar Petrescu.

Familiarizarea relativ timpurie a vorbitorilor de română cu limba engleză – încă din anii '60-'70 ai secolului al XX-lea – a reprezentat o realitate de netăgăduit, în ciuda unor bariere, cele mai multe de natură extralingvistică. Influenţa anglo-americană a fost şi (mai ales) este destul de puternică în anumite limbaje funcţionale: acelea folosite în economie, în special în finanţe, în industria petrolului, marină, sport, cinematografie, viaţa mondenă. Au intrat anglicisme prin intermediul limbii franceze sau, mai rar, al limbii germane: *cocs, tubing*; la jumătatea secolului al XX-lea, destul de multe anglicisme din limba română şi-au făcut intrarea prin filiera limbii ruse: *boţman, buldozer, dispecer, radiolocaţie, screper*; în deceniile al şaptelea, al optulea şi al nouălea al secolului care tocmai a trecut, influenţa engleză – mai precis, anglo-americană – începe să se exercite (mai ales) în mod direct: *barter, fitness, lifting, marketing, OZN / UFO.* Dacă intră prin „filieră etimologică» (franceză, de pildă), un anglicism poate părea lexicologului (deşi,

poate, mai puţin lexicografului) un element neologic de o semnificaţie secundară. Influenţa masivă a limbii engleze asupra românei este de dată mai recentă, cunoscând o proliferare deosebită pe parcursul ultimilor 13-14 ani: *customizare, detrimental, randomizare*. În ultimul deceniu se manifestă o influenţă lexicală care e de-a dreptul uimitoare ca dimensiuni, valenţe şi relevanţă lingvistic-culturală, elementul neologic anglo-american prevalând net asupra celorlalte influenţe lexicale: *aerobic, cheeseburger, deskpad, hacker, showbiz*. Au fost introduse, în decursul timpului, în vocabularul neologic românesc şi multe nume proprii de origine anglo-americană (*Cornwal, Hereford, Leghorn, Minnesota, Oscar, York*), ca şi denumiri comerciale (*Coca Cola, Microsoft, Internet / internet, Pepsicola*). Un anumit procent – nu foarte însemnat, e adevărat – din categoria elementelor lexicale de provenienţă engleză este reprezentat de pseudoanglicisme / false anglicisme sau anglicisme aparente: (*smoking / smoching, tenisman* etc.), de anglicisme ieşite din uz (*half*) sau de formaţii glumeţe (*okeizare*).

2. Anglicismele recente se află practic la polul opus faţă de categoria, anterior citată, a anglicismelor timpurii. Importanţa, remarcabilă în trecut, a filierei etimologice franceze este acum în mare parte estompată, lăsându-se loc pentru împrumuturi directe. În rubricile de sport ale multor publicaţii româneşti se întâlnesc curent termeni englezeşti ca: *challenge-round, clinch, coach, come-back, coming man, court, draw, drive, drop-goal, fan, fair-play, flop, ghem, goalkeeper, groggy, hurdling, indoor, jab, knockout / cnocaut, open, referee, smash / smeci, soccer, sparring-partner, stopper, time-out, trainer, under (20)* etc. După cum se ştie, azi, cinematografia, medicina, ştiinţele (mai ales cele interdisciplinare sau de ultimă oră, cum ar fi domeniul prelucrării electronice a informaţiei) şi tehnica de vârf, de exemplu tehnica spaţială, reprezintă tot atâtea domenii de pătrundere a anglicismelor: *cameraman, chewing-gum, computer, flipper, happy-end, hippy, hobby, horror, hostess, juke-box, management, marketing, picnic, play-back, rally, ranch, sex-appeal, show, smog, song, star, story, stres / stress, super-market, top, week-end / weekend* etc. Adesea se remarcă, chiar fără a se exagera, că unele neologisme de origine anglo-americană sunt în mod evident „barbarisme" ori elemente lexicale specifice unor vocabulare specializate – sau chiar hiperspecializate (ceea ce s-ar numi în engleză termeni de *argot*); chiar glosarele „profesionalizate" (cel mai adesea sub formă de addende însoţind manuale sau alte texte de specialitate, mai ales din domeniul economiei sau al electronicii şi informaticii) le marchează, în majoritatea cazurilor, ca atare.

3. În ceea ce priveşte însăşi definirea conceptului de **anglicism**, în lingvistica românească există destule neconcordanţe şi dificultăţi evidente. Nu concordă definiţia lui *anglicism* în lucrările multor specialişti care tratează despre „împrumuturile (neologice) din limba engleză" şi definirea termenului în majoritatea dicţionarelor – practic, în toate dicţionarele mai recente – din ţara noastră. Personal, ne situăm pe o poziţie „de sinteză": considerăm că fac parte din acest corpus lexical nu numai cuvintele având ascendent etimologic (direct) anglo-saxon, cum ar fi *meci* sau *sandviş / sandwich*, dar şi cuvinte ca *autoscreper* (format în româneşte, de la un cuvânt de origine engleză preluat de limba română prin filieră rusă) sau *căsuţă-camping*, *info-război* (formate în româneşte cu utilizarea unor rădăcini sau modele englezeşti) ori *sociolingvistică* (termen format în engleza americană, e adevărat, din rădăcini latineşti).

Definirea conceptului (larg) de **anglicism** se poate face, în puţine cuvinte, în felul următor: cuvinte care au apărut în limba engleză şi de acolo au pătruns şi în alte idiomuri. Cu toate că pare să complice sistemul de distincţii terminologice, considerăm că trebuie recunoscută şi existenţa americanismelor (de exemplu *banjo, baseball, bluf, blugi, bos* (mai rar *boss*), *campus, chicinetă, cowboy, cow-boy, dacron, drugstore, editorial, escalator, hold-up, hamburger, hot-dog, jazz, jukebox, mass-media, motel, O.K., radar, stagflaţie, superman, tobogan, yankeu)*, mai ales ţinând cont de prestigiul cultural relativ recent câştigat de varianta americană a limbii engleze, de statutul internaţional al S.U.A. şi de faptul că multe dintre aceste americanisme sunt în acelaşi timp termeni internaţionali – deşi e foarte adevărat că o distincţie netă între cele două categorii este greu de făcut. O definiţie consistentă şi amănunţită a conceptului de anglicism poate fi găsită în studiul *Anglicismele în limba română actuală* al Mioarei Avram (la pag. 11): „... e cazul să explic ce înţeleg prin anglicism sau englezism: o unitate lingvistică (nu numai cuvânt, ci şi formant, expresie frazeologică, sens sau construcţie gramaticală) şi chiar tip de pronunţare sau / şi de scriere (inclusiv de punctuaţie) de origine engleză, indiferent de varietatea teritorială a englezei, deci inclusiv din engleza americană, nu doar din cea britanică. Deşi termenul pare să aibă o conotaţie negativă (ca specie de *străinism* sau *xenism*, cum se mai spune; termenul *barbarism*, folosit de unii, mi se pare inacceptabil), nu-l restrâng nicidecum la împrumuturile neadaptate sau / şi inutile (ca în DEX), dar nici nu-l extind la temeni ca *biomedicină* şi *ecosistem, etnoligvistică* şi *sociolingvistică* sau *extragalactic*, cum fac unele lucrări."

3.1. Credem că sunt greu de acceptat definiţiile termenului **anglicism** aşa cum pot fi ele găsite în dicţionarele româneşti cele mai la îndemână (**anglicism** – MDN: „1. cuvânt, expresie proprii limbii engleze; cuvânt pătruns într-o altă limbă şi încă neintegrat acesteia. 2. caracteristică, obicei tipic englezesc. (< fr. *anglicisme*)"; **anglicism** – DEX: „Expresie specifică limbii engleze; cuvânt de origine engleză împrumutat, fără necesitate, de o altă limbă şi neintegrat în aceasta. Din fr. *anglicisme*."). Aşadar, *anglicism*, ca şi *germanism, hispanism* etc., sunt practic nişte denumiri evaluative (ţinând de gradul de „acceptabilitate" a termenilor respectivi), formate prin analogie cu *franţuzism*. Considerăm că sunt utile, în această perspectivă, distincţiile marcate de Doina Negomireanu, în *Caracteristici ale terminologiei împrumuturilor lexicale în limba română*, la p. 321: „Sub aspect semantic, terminologia întrebuinţată în mod obişnuit pentru a denumi cuvinte din alte limbi intrate de-a lungul timpului în limba română reflectă mărci semnificative pentru regimul şi importanţa acestora în evoluţia limbii române, cum ar fi, de pildă: (...) „adaptare la sistemul limbii române"; prin termeni de tipul *anglicism, franţuzism* etc. şi prin sintagme precum: *cuvânt străin, cuvânt englez, ~ francez* ş.a.m.d. se indică faptul că nu avem de a face cu o unitate lexicală a limbii române, ci cu una aparţinând altei limbi, fapt evidenţiat elocvent de grafie şi de pronunţie (menţionate şi lexicografic în consecinţă); în aceeaşi sferă semantică se înscriu *barbarism* şi *element de jargon*, dar cu o altă dominantă semantică..."; sau remarcele Adrianei Stoichiţoiu, în *A Functional Approach to the Study of Recent English Borrowings in Romanian*, in *AUBLLR*, 1986, p. 84-92.

3.2. Pe de altă parte, termenul omofon în limba engleză (*Anglicism*) nu corespunde accepţiunii (lingvistice) româneşti a lui *anglicism*. În bibliografia consultată nu am găsit

termenul **anglicism** (în sensul care ne interesează) decât în lucrări ale unor lingvişti străini, cum ar fi Rudolf Filipović; însă în dicţionarele englezeşti (şi câteva americane) consultate, ca şi în cele mai multe dicţionare româneşti, cum am văzut, el e definit în felul următor: „**Anglicism** ***noun*** a word or phrase that is peculiar to British English: *this new autobiography is studded with Anglicisms like lorries, plimsolls, and doing a bunk.* [mass noun] the quality of being typically English or of favouring English things." (*The New Oxford Dictionary of English*, Oxford University Press, 1998, 2001). Numai *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language* dă sensurile de: "1. an English idiom. 2. *U.S.* a Briticism. (...) 4. a word, idiom or characteristic feature of the English language occurring in or borrowed by another language (...)", în care sensul al 4-lea corespunde (parţial) cu definiţia „de lucru" a lui **anglicism** pe care o avem în vedere.

Aceeaşi neconcordanţă ne întâmpină, în română ca şi în engleză, şi în ceea ce priveşte definirea termenilor din familia cuvântului *anglicism*: „**anglistică** (MDN) disciplină care studiază limba, cultura şi civilizaţia engleză. (< engl. *anglistics*)" [subl. n.]; „**anglist** (MDN) specialist în anglistică; anglicist. (< fr. *angliste*, engl. *anglist*)" [subl. n.]. **Anglistics** nu este glosat de dicţionarul *Oxford*, dar apare în *Webster* cu definiţia următoare: "**Anglistics** *n. (construed as sing.)* the study of the English language and of literature written in English (G *Anglistik*)", în vreme ce **Anglist** primeşte următoarea definiţie: "an authority on England, its language or its literature", dându-i-se aceeaşi etimologie germană ca şi lui **Anglistics**. Pe de altă parte, **englezism** nu e dat nici de DEX, nici de NDN sau de MDN.

4. Din altă perspectivă, cea a acceptabilităţii şi a încadrării stilistico-funcţionale, se poate aprecia că, judecând obiectiv, există anglicisme „utile", ca şi anglicisme „inutile" ori „de lux", de exemplu *bax, brand*, chiar şi *goalkeeper* – şi nerecomandabile: *a finişa, horror, killer, shocking, song, feeling, soul, ufolog, teenager, cafeteria*. Totuşi, e de observat că, dacă termenii în cauză au devenit termeni internaţionali, e bine ca ei să fie acceptaţi pentru ca limba să fie îmbogăţită cu astfel de cuvinte, unele dintre ele având la bază rădăcini greco-latine sau de larg uz tehnico-ştiinţific: *transplant, star, flash-back, suspense, cameraman, crinologie, sociolingvistică, psiholingvistică, best-seller, futurologie*. Dimpotrivă, sunt (încă) semne de întrebare referitoare la şansele de a intra definitiv in limbă ale unor cuvinte ca: *robotronică, triggering, versatil* „multilateral: polifuncţional" etc., chiar şi *cluster* (în sensul des întrebuinţat în lingvistică, acela de „secvenţă consonantică"), *a escalada (un conflict / o criză politică), soccer* „fotbal (european)", *nursologie, vocaţional* „profesional". Oricum, neologismele care au pătruns deja şi se întâlnesc (curent) în două stiluri funcţionale diferite ale limbii române, se poate considera că au intrat, cu siguranţă, în vocabularul limbii (şi pot fi, deci, înregistrate de dicţionarele româneşti). Se cuvine să fie scoase în evidenţă formaţiile româneşti de la teme lexicale englezeşti (care, după unii autori, n-ar trebui incluse în categoria anglicismelor propriu-zise – de ex. *Davis-cupman*).

4.1. Reacţia vorbitorilor de limbă română în faţa termenilor de origine anglo-americană mai recenţi este diferită, mergând de la respingerea lor totală, de la protest şi ironii de tot felul, până la indiferenţă sau acceptarea acestora fără discernământ, în funcţie

de cunoaşterea anumitor limbi străine, de domeniul de activitate în care lucrează ei, în ultimă instanţă în funcţie de concepţia, chiar empirică, şi atitudinea fiecăruia faţă de neologisme. Aceasta se explică prin antinomia existentă în orice limbă între nevoile de comunicare mereu mai mari ale omului modern, care impun cuvinte noi, şi spiritul de inerţie şi economie al vorbitorilor, manifestat în tendinţa de a respinge inovaţiile prea stridente. Importanţa deosebită a limbii engleze în ceea ce priveşte îmbogăţirea neologică şi internaţionalizarea vocabularelor limbilor actuale (pentru limba română, în special în ceea ce priveşte reromanizarea şi relatinizarea lexicului) intră adesea în conflict cu necesitatea intensificării eforturilor specialiştilor şi ale dascălilor în direcţia cultivării limbii române. Dacă *discount, pudding, soccer* „fotbal (european)" şi *horror* se pot justifica într-un anume fel, ca fiind forme să le spunem mai specializate şi / sau mai moderne ale sinonimelor respective cu existenţă mai veche în limbă, adjectivul *decent*, raportat la *salariu / retribuţie / venit / câştig*, e resimţit ca „mai potrivit" şi datorită conotaţiei lui „morale" (compară cu termenii româneşti uzuali: *acceptabil, omenesc*). Calcul semantic abuziv este atras, ca **improprietate semantică**, de existenţa „prietenilor falşi / perfizi" – acele „omonime interlingvistice" care pun atâtea probleme în exprimarea multora dintre concetăţenii noştri (unii aflaţi în posturi oficiale, fie administrativ-politice, fie de relevanţă cultural-mediatică): „autorizaţia de zbor a fost acordată în funcţie de *abilităţile* de zbor ale piloţilor"; „acţiunile sale ar putea avea un *suport politic* din partea...", „cei mai mulţi oameni au un singur domeniu de *excelenţă*", „*administraţia* de la Bucureşti" etc. Calcul semantic atrage, pentru cuvinte neologice deja existente în limba română, sensuri noi, conforme unora existente în limba engleză: *car* („parte mobilă a maşinii de scris"), engl. */typewriter/ carriage*, „climă *severă*", „dureri *severe*" (cf. *severe* climate / pain), „Gyüri e foarte *special*", „vă vom prezenta noi *dezvoltări* în .../ *ultimele dezvoltări* din criza din..." (cf. *the latest developments*). Există destui termeni neologici româneşti de origine anglo-americană care şi-au îmbogăţit conţinutul semantic prin preluarea / calchierea sensurilor respective din limba engleză: *gorilă, jubileu, subgrup, vinificator*. Mulţi dintre termenii citaţi mai sus sunt în ultimă instanţă expresia snobismului angloman, pilde de afectare inutilă, întrebuinţate cel mai adesea de vorbitori cu anumite (ori chiar certe) cunoştinţe de limbă engleză – de exemplu: „în faţa noastră se află mari *provocări*" (< engl. *challenges* „încercări", „situaţii dificile / spinoase"); pot exista însă şi semantizări conforme cu un model englezesc, care sunt făcute pentru cazuri aparţinând strict domeniului de specialitate invocat – de exemplu „...Au o *cerere consolidată*, de 40.000 de tone", „*crima* financiară" etc. În aceeaşi situaţie se află calcul frazeologic: „războiul stelelor", „principiul dominoului", „tinerii vor să *facă bani adevăraţi*"; „evoluează *pe o gheaţă subţire*"; „a călări *pe cai mari*" (unde calcul se bazează, oricum, pe o greşeală de interpretare a expresiei englezeşti *to be on the high horse*, care în realitate înseamnă „a se pretinde important"), „*a face paşii* necesari pentru..." etc. Aşa-numitele „omonime interlingvistice" (cu alte cuvinte, „prietenii falşi / trădători / perfizi") ar trebui să fie studiate atent mai ales de către traducătorii autorizaţi: *ability* şi *abilitate*, *to alter* şi *a altera, caravan* şi *caravană*, *crime* şi *crimă*, *dramatic* şi *dramatic*, *excellence* şi *excelenţă*, *fiction* şi *ficţiune*, *nation* şi *naţiune*, *period* şi *perioadă*, *philosophy* şi *filozofie*, *positive* şi *pozitiv*, *prominent* şi *proeminent*, *punctual* şi *punctual*, *to realize* şi *a realiza*,

rehabilitation şi *reabilitare*, *severe* şi *sever*, *special* şi *special*, *support* şi *suport*, *transport* şi *transport* etc. Multe dintre exemplele de sens calchiat după engleză de mai sus sunt cazuri de „uzurpare de sens"; adjectivul *emfatic* a ajuns să fie specializat, totuşi – şi anume, în limbajul gramaticii: „pronumele *emfatic*", „exprimare / structură *emfatică*"; la fel, *interviu* (în sensul de „convorbire între conducătorul unei întreprinderi sau un reprezentant al acestuia şi o persoană care urmează să se angajeze la acea întreprindere"), sens care este glosat doar de DCR, nu şi de DEX sau MDN.

4.2. Pe de altă parte, **traducerea** propriu-zisă a unor termeni englezeşti – distinctă, fireşte de procedeul calchierii – a stat la baza pătrunderii unor cuvinte ca: *bază de date* (< engl. *database*), *şoricel* (< engl. *mouse*), *cale* (pentru *path*, în limbajul computerului). Există şi cazuri de „pseudotraducere" – de exemplu „am *salvat* programul" (explicabil prin polisemia verbului *to save*, care înseamnă între altele "to keep for future use or enjoyment"). La urma urmei, "bad English is actually **the** international language of the world"...

5. Împrumuturile conotative pot fi considerate (prin opoziţie cu cele denotative), la început în mod justificat, «împrumuturi de lux», mai ales că în pătrunderea lor în limba română a jucat un rol însemnat, cel puin într-o fază iniţială, snobismul unor vorbitori ai limbii; cea mai utilă abordare a fenomenului însă este, credem, abordarea descriptivă, nu cea evaluativă.

5.1. E de semnalat, în context, şi folosirea, într-un fel sau altul, a ***eufemizării***. Considerăm că vocabularul eufemistic, apărut pe la mijlocul anilor 1980 în Statele Unite ale Americii şi denumit *PC (=politically correct) words / vocabulary*, pare să slujească drept ilustrarea perfectă a acestei realităţi. Elementul extralingvistic ce a acţionat asupra selecţiei lexicale, care a dus, într-un mod analogic şi proliferant, la apariţia unui întreg corpus lexical *PC*, este aşa-numita „discriminare pozitivă" (*positive discrimination*); ca manieră de manipulare, acest tip de vocabular poate fi conceput în cel mai bun caz ca un fel de *Newspeak* benign şi, în cel mai rău caz, ca un jargon ipocrit cu veleităţi elitist-culturale. La noi, domeniile sale de acţiune sunt reprezentate în special de activităţile de publicitate şi politica / diplomaţia, iar canalul predilect de pătrundere culturală şi mediatică – activitatea de traducere. Oricum, această tendinţă este pe cale de a contribui la dezvoltarea unei *limbi de lemn* contemporane, mai ales în ultimii ani: *copii instituţionalizaţi*, (*mineri* etc.) *disponibilizaţi*, *asistenţă*, *asistaţi*, *a fi contraproductiv*, *reabilitarea drumurilor / transportului în comun / unei reţele (de drumuri / de canalizare* etc.*)*, *toaletarea drumurilor*, *gay* (ca în sintagmele *mişcarea gay*, *organizaţii „gay"* – deşi la origine *gay* n-a fost chiar un eufemism, ci mai curând un termen de argou cu tentă ironică), *pui griller*, *politici previzionale*, *frustrat* (în loc de „nemulţumit, supărat, amărât"), *frustrant* (deşi *a frustra* înseamnă în limba română (*v.* DEX): „a lipsi ... de un drept sau de un bun; a păgubi; a înşela"), *salarii decente* (în loc de *salarii mulţumitoare omeneşti*) etc.

6. În privinţa adaptării formei, e de remarcat oscilaţia, în limba română, între forma englezească scrisă şi cea pronunţată, pentru aceeaşi unitate lexicală; Mioara Avram apreciază că: „Anglicismele furnizează cel mai mare procent de abateri de la aplicarea principiului fonetic (mai exact, fonologic) în ortografia limbii române şi e greu de imaginat

că generaţiile care stăpînesc din ce în ce mai bine engleza vor accepta românizarea celor scrise cu ortografia etimologică originară." (*Op. cit.*, p. 12); un caz-limită ilustrând dificultăţile legate de normarea ortoepică şi ortografică a termenilor de origine engleză pătrunşi în română îl oferă *safe* „casă de bani" – scris uneori chiar *safé* şi pronunţat *safé*, *saféu*, *sè-if*, *se-if*, *sef*, dar numai rar *seĭf*.

7. Majoritatea covârşitoare a neologismelor româneşti denumesc noţiuni "culte" sau "savante" (*accent, funcţie, motor, plan, punct, verb*), deşi nu sunt puţine neologismele devenite termeni familiari şi, în consecinţă, pătrunse în vocabularul fundamental al limbii noastre: *televizor, telefon, radio, vaccin*; între neologisme, este de remarcat faptul că împrumuturile lexicale de origine latino-romanică nu îşi pierd calitatea de neologism decât atunci când ies din uz. Un cuvânt, chiar format în interiorul limbii române, îşi păstrează acest statut dacă provine din îmbinarea a două elemente constitutive neologice (*monobloc, polisilabic*) sau conţine măcar un element formativ neologic – fie un prefix de altă origine ataşat unei teme de origine romanică (*neagresiune, neproliferant*), fie o temă de origine mai veche însoţită de un sufix neologic (*gîndirism*).

7.1. Se poate aprecia că, într-un fel, limba română devine «bilingvă» prin acest proces masiv de importare a neologismelor engleze – inclusiv prin fenomenul calcului lingvistic. În condiţiile actuale, apropierea de – şi familiarizarea tot mai clară cu – vocabularul (sau vocabularele de specialitate) de origine anglo-americană devin un apanaj al omului modern, un plus, nu un minus (în sensul de jargon cosmopolit); această «aliniere» lexicală este de multe ori evidentă şi la nivelul clişeelor, chiar şi al formaţiilor de relevanţă frastic-paremiologică. Noile cuvinte nu sunt numai elemente de cultură în sens tradiţional, ci adesea elemente reprezentative pentru anumite **subculturi** – aparţinând în mod vădit periferiei societăţii (spre deosebire, am putea spune, de franţuzismele din secolele trecute, care nu şi-au croit drum mai jos de limbajul colorat al cafenelei, al regimentului TTR, al cazinoului sau al turfului): azi întâlnim practic pretutindeni termeni cu vădită tentă argotică, precum *shit, cool, fuck, man, oops, wow, my, outch* (ca să nu mai vorbim de prenumele la modă în mahalaua modernă: *Mannix, Nixon, Winnetou, Daiana*). Astfel de termeni puternic conotativi nu au absolut nici o legătură cu preocuparea, cultă, pentru eleganţă şi echilibru, ci cu tendinţa modernă de transformare a lumii – inclusiv prin imitaţie – într-un *global village*. În acest fel, «ecuaţia», tradiţională pentru vocabularul neologic românesc, *neologism = cultism* este, în mare măsură, pusă sub semnul întrebării. În subsidiar, e de remarcat tendinţa de redefinire parţială şi de nuanţare a raportului stil «colocvial» – stil «cultural».

7.2. Termenii de specialitate, denotativi şi analizabili (fireşte, de către persoanele cu un anumit grad de cultură, de ex. *hidrocuţie, nictofobie, redintegraţie, scientologie, semiarid, stagflaţie, subnuclear, supervizare, topicaliza*), se opun pregnant celor de origine populară; primii se bucură din plin de puterea, verificată pe parcursul istoriei culturale a Europei, a rădăcinilor greco-romane de a forma termeni savanţi noi, pe cînd în cea de-a doua categorie se întâlneşte din abundenţa puterea **metaforizării**, bazată pe rădăcini anglo-saxone (*cluster, chip, feding, pole position, scanner, Pied Piping Principle*). Practic, toate elementele savante de formare a cuvintelor şi sufixele pe care le indică dicţionarele

cercetate de noi (DN₃, DCR, NDN, MDN) ca provenind (şi) din limba engleză sunt de origine latinească sau grecească: *acva-, -ic, oofor(o)-, video-*. Pe de altă parte, prin termenii din ultima categorie amintită, «anglicitatea» limbii engleze (*cf.* romanitatea limbii române) câştigă noi teritorii, graţie acestui proces de împrumut lexical masiv. Atât cuvintele din prima categorie, cât şi cele din a doua au toate şansele să rămână în limba română ca termeni internaţionali.

8. E cu totul remarcabilă creativitatea lexicală a limbii române, atunci când este vorba de preluarea unor rădăcini sau elemente de formare străine (în cazul acesta, de origine anglo-americană): *a body(-)guardá, electronită, fotbalistic, topist* „cel care alcătuieşte un *top*[1]" (MDN), *stripteuză, massmediatizat*; proliferarea elementului de compunere -*averaj*: *setaveraj, meciaveraj, ghemaveraj, ipponaveraj* ş.a.m.d., dar şi în creaţii lexicale mai recente, glumeţe şi colocviale, ca *a (se) okeiza, okeizare, lovestorist*. Noile cuvinte îmbogăţesc semnificativ sinonimia limbii: *oleoduc = pipe-line, self-control = autocontrol* (cazuri de „competiţie" între tradiţia franceză şi cea anglo-americană); destul de rar, este drept, se pot întâlni serii sinonimice cu trei membri: *transputer = supercomputer = supercalculator*. Există şi cazuri, foarte interesante, de folosire a unor pseudoanglicisme ca bază pentru formarea de cuvinte noi în limba română: *videopick-up, topist*.

9. Din nefericire, dicţionarele româneşti de neologisme sau cuvinte recente conţin unele scăpări, greşeli şi aproximări în ceea ce priveşte glosarea anglicismelor. De pildă, au scăpat «ochiului etimologic» al autorului MDN destule cuvinte de origine (îndepărtată) englezească, provenite în limba română prin filieră franceză: *browning, bipark, bull-terrier, a schiza, a şerardiza, tramp, vobulator, ye-ye* etc.

9.1. În acelaşi dicţionar, se exagerează importanţa limbii franceze, menţionată în mod exclusiv ca filieră de pătrundere a neologismelor de origine anglo-americană, în cazul unor cuvinte ca: *a topicaliza, liner, condom, homespun, listing, scorer, sitcóm, smog*. Invers, se exagerează influenţa limbii engleze, invocându-se eronat sau forţat (şi) etimologia engleză pentru termeni ca: *joantă, xantipă, şut*. Există cuvinte formate în română cărora li se atribuie în mod greşit etimologie anglo-americană: *trustier, pensionabil, separabiliate, suportabilitate, semiporţelan, vandabilitate, venerabilitate, verif.* Există etimologii indicate în mod greşit: *cran, chinz, spaniel* ori sensuri de cuvinte cu etimologie anglo-americană care nu sunt corect consemnate: *hardtop, teddy-bear*. etc. O etimologie englezească greşită e consemnată şi pentru *nod*, în sensul de „unitate de măsură a vitezei navelor" (**node** se foloseşte în cu totul alte domenii: astronomie, geometrie, lingvistică, fizică; anatomie, botanică). Pentru *punctball* se indică drept etimon engl. **punching ball* (pe care nu l-am găsit în engleză – există doar amer. *punching bag* – *v.* Oxford: „**punching bag** ***noun*** North American term for PUNCHBAG. **punchbag** ***noun*** Brit. a stuffed cylindrical bag suspended so it can be punched for exercise or training, especially by boxers."); în limba engleză există şi forma – mai apropiată decât **punching ball* – *punchball*. Se pare că explicaţia formei greşite care apare în MDN, *punctball*, e simplă: o eroare de tipar (sau de scriere a termenului), prin care s-a înlocuit litera *i* din **punciball* cu *t*.

9.2. Iată câteva exemple de etimoane englezeşti sau neologisme de origine engleză consemnate eronat din punctul de vedere al formei: *colli* (în loc de *coolee, Colley*), *grom* (în loc de *groom*), *node* (în loc de *knot*), *punching ball* (în loc de *punchball*), *gilt-edget* (în loc de *gilt-edged*) etc. Etimonul englezesc indicat de MDN pentru *informáting* trebuia să fie scris corect *informatting*, cu dublu *t*. Pentru *iráser* /iréizăr/ „generator" (< engl. *eraser*), relaţia formă (scrisă şi fonetică) – etimologie este total bulversată, devenind aproximativă şi nebuloasă: oricum, este greu de acceptat că un cunoscător al realităţilor (şi mai ales tehnicii) din domeniul fizicii cuantice, unde engleza şi-a câştigat în ultimele decenii un loc aparte, ar folosi varianta grafică *iraser*! MDN dă accentuarea *megalopólis* < fr., *engl.* (să se compare cu engl. **meg•a•lop•o•lis** (ˌmegə'lɔpəlis)). Uneori apar formule mixte în adaptarea ortografică-fonetică: *lugher* < engl. *lugger.*

10. Î**n concluzie**, se poate aprecia că:

(i) Împrumuturile directe din limba engleză sunt din ce în ce mai numeroase, familiarizarea cu limba engleză a multor vorbitori este în creştere, iar termenii de specialitate preluaţi din engleză se aşază din ce în ce mai ferm în vocabularul românesc actual, unii dislocuindu-i pe cei mai vechi, în majoritate de origine romanică.

(ii) „Mecanismul" de filtrare a numeroaselor improprietăţi lexicale (în majoritate calcuri abuzive, în contextul în care discernămîntul şi capacitatea critică ale vorbitorilor tind să se tocească o dată cu „potopul" angloman) trebuie să rămână în funcţiune – lucru de care e necesar să se preocupe şi şcoala de toate gradele – deşi nu într-un spirit normativ rigid.

(iii) Mai sunt multe de făcut pentru înregistrarea corectă, coerentă şi cuprinzătoare a anglicismelor (inclusiv din punctul de vedere, mai restrîns şi specializat, al indicaţiilor etimologice), ca şi pentru convenirea unei poziţii de consens asupra definirii termenului *anglicism* şi în genere asupra terminologiei folosite în acest domeniu de preocupări lexicologice.

BIBLIOGRAFIE:

AVRAM, Mioara, *Anglicismele în limba română actuală*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997

FILIPOVIĆ, Rudolf, *The English Element in the Main European Languages*, in *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, no. 21-22 / 1966, pp. 103-112

GUŢU ROMALO, Valeria, *Nou şi vechi în limba română actuală*, în *Limbă şi literatură*, III-IV / 1997, pp. 5-9

HRISTEA, Theodor, *Pseudoanglicisme de provenienţă franceză în limba română*, in *Limba română*, nr. 1 /1974, pp. 61-71

MANEA, Constantin, *Early English Loans in Romanian* – prezentată la Sesiunea de comunicări *Second ESP-Networwing Seminar*, A.S.E., Bucureşti, martie 1994.

MARCU, Florin, *Marele dicţionar de neologisme*, Editura *Saeculum I.O.*, Bucureşti, 2000 (MDN)

MARCU, Florin, *Noul dicţionar de neologisme*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997 (NDN)

NEGOMIREANU, Doina, *Caracteristici ale terminologiei împrumuturilor lexicale în limba română*, in *Studii şi cercetări lingvistice*, XLVIII, nr. 1-4, 1997, pp. 319-321

STOICHIŢOIU-ICHIM, Adriana, *A Functional Approach to the Study of Recent English Borrowings in Romanian*, in *Analele Universităţii Bucureşti, Limba şi literatura română*, vol. XXXV, 1986, pp. 84-92

STOICHIŢOIU-ICHIM, Adriana, *„Romgleza": opţiune personală sau efect al globalizării?*, in *Identitate românească şi integritate europeană. Probleme şi perspective*, Editura *Ars Docendi*, Bucureşti, 2003, pp. 95-105

STOICHIŢOIU-ICHIM, Adriana, *Anglomania – o formă de snobism lingvistic*, in *Comunicările* Hyperion, vol. II, Editura *Hyperion* XXI, Bucureşti, 1993, pp. 270-280

STOICHIŢOIU-ICHIM, Adriana, *Observaţii privind influenţa engleză în limbajul publicistic actual (I)*, in *Limbă şi literatură*, nr. 2. /1996 (XLI), p. 37

ŞTEFĂNESCU, Ariadna, *Un dicţionar al anglicismelor europene*, in *Identitate românească şi integritate europeană. Probleme şi perspective*, Editura *Ars Docendi*, Bucureşti, 2003, pp. 173-181

ANTROPONIMIA ROMÂNEASCĂ, ÎNTRE TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE

ANA MARIN
Facultatea de Litere
Universitatea „Ovidius" din Constanța

Onomastica s-a constituit ca ramură distinctă a lingvisticii abia în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, când au fost teoretizate caracteristicile și valorile distincte ale numelor proprii în raport cu celelalte cuvinte ale limbii. După cum s-a constatat, „primele nume de persoană sau de locuri erau cuvinte comune, folosite și pentru a desemna numai o anumită persoană ori un anumit loc din spațiu; antroponimele erau deci cuvinte care denumeau o caracteristică fizică sau morală a individului, o împrejurare legată de viața persoanei etc. Modificarea esențială s-a produs atunci când o serie de nume au devenit tradiționale și au început să fie atribuite fără a se ține seama de semnificație și de valoarea de adevăr a numelui. În acest caz, numele se rupe de familia de cuvinte din care, prin origine, făcea parte; păstrând forma cuvântului comun, numele de persoană renunță la sensul acestuia."[1]

Studiul antroponimelor avea ca scop descoperirea unor dovezi privind vechimea, răspândirea și continuitatea românilor sau afirmarea, pe baze lingvistice, a interferențelor existente între diferitele sisteme onomastice, caracteristice fiecărei națiuni. Numele proprii reflectă evenimente istorice, socio-demografice, caracterizează etno-lingvistic diferite comunități umane.

Obiectul acestui articol îl reprezintă evidențierea progreselor înregistrate de cercetările privind antroponimia românească, ca ramură a lingvisticii. În prima parte am urmărit evoluția cercetărilor, subliniind atât *tradiția* pe care au impus-o în abordarea antroponimelor marii antroponomaști români, cât și *inovația* la nivel metodologic sau al materialului de studiu folosit la care contribuie toți cei ce studiază numele de persoană. Într-o continuă ascendență, valorificând studiile anterioare, lingviștii găsesc noutatea în acest domeniu care ascunde schimbări datorate multiplilor factori extralingvistici. În partea a doua am menționat principalele aspecte abordate în studiile antroponimice din perspectiva dihotomiei *tradiție vs. inovație*, iar în a treia parte a lucrării am exemplificat inovațiile la nivelul unităților antroponimice înregistrate în prezent.

1.1. Meritul cercetărilor din secolul al XIX-lea constă în atragerea atenției asupra importanței studierii numelor de persoane și de locuri. Printre cei care au deschis drumul în această direcție îi menționăm pe A. Cumbary, M. Manoil, M. Canianu, I. A. Candrea, autorii *Dicționarului geografic al județului Doljiu*, București, 1896; I. A. Candrea, *Dicționarul geografic al județului Putna*, 1897.

Valorificarea materialului cules o face I. A. Candrea[2], referindu-se la un domeniu care nu fusese încă cercetat şi la o clasă deosebită a antroponimelor. Până în acel moment numele de botez şi de familie, cele care sunt principalele categorii de antroponime, nu făcuseră obiectul de studiu al cercetătorilor. Deşi oferă o clasificare a poreclelor după diferite criterii, printre care se numără domeniul de activitate, naţionalitatea, se încearcă stabilirea provenienţei unor anumiţi termeni. Faptul că este primul material ce se ocupă de analiza unei subclase antroponimice, semnalând apariţia unui nou domeniu lingvistic, scuză aspectul de pionieriat pe care îl lasă după mai mult de un secol. S-a observat că unii termeni care indică, la origine, particularităţi fizice, ajung supranume şi apoi nume de familie, deşi nu există încă o definire a termenului *supranume*. Totuşi, subiectul abordat este de maxim interes pentru acea vreme şi suntem de părere că şi astăzi rămâne un aspect destul de puţin analizat.

1.2. În secolul al XX-lea, se dezvoltă atât cercetarea antroponimică diacronică, cât şi cea sincronică; studiile abordează probleme concrete, teoretice şi metodologice; se creează centre de cercetare onomastică. Interesul de care se bucură studiul antroponimelor, mai ales spre sfârşitul secolului, ne face să considerăm că o serie de aspecte negative pe care le semnala în 1979 Christian Ionescu[3] au fost depăşite: interes scăzut atât faţă de problemele teoretice generale ale denominaţiei personale, cât şi faţă de metodologia studierii ansamblului de nume, neseparарea faptelor sincronice de cele diacronice, folosirea unor criterii nerecomandabile şi nerespectarea criteriului funcţional în clasificarea numelor de persoană, confuzia terminologică, precum şi lipsa de interes faţă de antroponimia istorică. Toate aceste probleme vor fi abordate de către specialişti în articole sau studii, încercând să înlăture astfel limitele ce caracterizau cercetarea antroponimică la începutul secolului al XX-lea.

În primele decenii ale secolului, cercetarea antroponimică nu cunoaşte o evoluţie, lingviştii fiind interesaţi mai mult de studiul toponimelor, însă, la nivelul metodologiei, ambele domenii onomastice au avut de câştigat.

Se remarcă studiile lui Giorge Pascu[4], care tratează unele aspecte concrete privitoare la cele mai utilizate sufixe ale numelor de familie, precum şi rolul unor nume în dezvoltarea istorică a limbii române. Pare puţin exagerată teoria despre formarea limbii şi a poporului român, în care numele de familie capătă o importanţă deosebită. Se remarcă unele dintre cele mai frecvente sufixe prezente în denominaţia personală: *-escu, -ăt, -ar, -an*, preocuparea autorului axându-se mai cu seamă pe numele de familie. De asemenea, se observă un aspect interesant care va constitui obiectul unor cercetări ulterioare: articularea numelor masculine. Deşi aflată la început, cercetarea antroponimică semnalează unele probleme care vor atrage atenţia lingviştilor, îndemnându-i să conlucreze la încercarea de a rezolva problemele controversate ale numelor de persoane.

Vasile Bogrea, pe lângă unele articole referitoare la toponimie, continuă analiza unor aspecte privind poreclele[5]. Lingvistul îşi va extinde aria cercetărilor, aşa încât în volumul *Pagini istorico-filologice* onomastica reprezintă al patrulea capitol. Sunt abordate diferite probleme[6], iar încercările de stabilire a etimologiei şi de analiză a unor nume se reduc doar la câteva exemple semnificative (*Baţaria, Bogrea, Breviman, Carale, Catargi, Comşa, Cotlarciuc, Dindar, Dobrunul, Dolhaia, Gilhău, Mehedinţi, Monteoru, Mozoloea, Rareş, Tohăneanu, Tuducescu, Udrişte, Vîlsan, Zamfta, Zubuşco*). De asemenea, pe baza

numeroaselor exemple, se evidenţiază relaţia apelativ – antroponim şi se realizează un excurs asupra românismelor din graiul armenilor ardeleni[7]. Apelul la elementele din domeniile învecinate constituie postulatul fundamental în cercetarea onomastică. În opinia cercetătorului, „numai cu dicţionarul geografic într-o mână şi cu colecţiile de documente în cealaltă se poate ajunge la rezultate temeinice în acest domeniu".[8] Obiectivul ni se pare a fi etimologic, fără ca fixarea originii termenilor să constituie un scop în sine. Autorul oferă rezolvări etimologice pentru numele de persoane atestate în documentele istorice sau în literatura populară, rezultatele investigaţiilor sale fiind uneori transpuse în perspectiva istoriei limbii comune, pornindu-se de la premisa că numele proprii „păstrează ... în forma lor, fireşte conservativă, arhaică, adevărate fosile de limbă" şi, în consecinţă, „onomastica poate fi exploatată ca un izvor de limbă".[9]

1.3. Cel care se impune în cercetarea antroponimică atât prin analiza unor aspecte concrete, cât şi prin tratarea unor probleme de ordin general, teoretic sau metodologic, este Ştefan Paşca. Studiile sale[10] au şi astăzi valoare teoretică de necontestat, oferind modele metodologice. Problemelor generale ale denominaţiei presonale în limba română li se acordă atenţia cuvenită în studiul *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului.* Limitată în spaţiu la o regiune restrânsă, dar întemeiată pe analiza unui bogat material antroponimic, cercetarea lui Ştefan Paşca ajunge la o serie de rezultate şi oferă sugestii a căror valoare este incontestabilă. Descrierea a ceea ce autorul numeşte „sistem de denominaţie personală" – precizăm că termenul nu e folosit cu accepţia pe care o are astăzi în lingvistică – are la bază distincţia între „sistemul oficial de denominaţie" şi „sistemul popular". Numele de persoane, constituite în formule prin care se realizează denominaţia, sunt analizate ca elemente ale unor clase funcţionale; de exemplu, formulele de denominaţie din sistemul oficial sunt alcătuite din elemente care, după „funcţiunea antroponomastică", se repartizează în clasele: nume de botez, nume de familie şi supranume. În descrierea procesului de formare a numelor de persoane în limba română, autorul aduce în discuţie şi criteriul „originii semantice", dar clasele obţinute prin aplicarea acestuia cuprind nu antroponime, ci cuvinte comune folosite secundar şi cu funcţia de nume de familie ori supranume; asemenea clasă înglobează „apelative numind obiectiv îndeletnicirea individului sau a colectivităţii".[11] În acest context trebuie menţionată şi concepţia autorului privind distincţia dintre poreclă şi supranume: „Necesitatea utilizării termenului *supranume* e dictată de împrejurarea că acesta are o funcţiune exclusiv antroponomastică, pe când porecla indică o funcţiune semantică".[12]

Privind din perspectiva evoluţiei istorice, Ştefan Paşca distinge trei tipuri de formule de denominaţie în cadrul sistemului oficial[13], fiind printre primii care discută termenul *calificativ*, pe care îl nuanţează ca termen onomastic special atunci când reia un citat din I. A. Candrea, unde acesta făcea deosebirea dintre „cuvintele de ocară" şi porecle, şi înlocuieşte primul termen cu cel de calificativ.[14] Aceste studii vor constitui baza teoretică şi metodologică de la care vor porni ulterior lingviştii în cercetarea antroponimelor. Inovaţiile privind metodele şi procedeele, ca şi cele înregistrate printre formulele denominative vor fi format, după ani, tradiţia în ceea ce priveşte cercetarea antroponimică românească.

1.4. În perioada interbelică, materialul de studiu l-au constituit numele proprii culese din teren, dar şi din documente, sau chiar masa de nume dintr-un anumit spaţiu geografic. În acelaşi timp cercetarea numelor proprii devine obiect de studiu în învăţământul superior şi se publică unele cursuri universitare care se bucură de un real interes.[15] Referindu-ne numai la antroponimie, aici rezultatele cercetărilor par a fi mai reduse decât în ceea ce priveşte toponimia, poate deoarece, aşa cum s-a observat, „numele de persoane sunt foarte des expuse prefacerilor şi modei." Acestea „sunt fluctuante şi de aceea valoare lor documentară e mai redusă decât a numelor toponimice."[16] Se pare că meritul cursului lui Ov. Densusianu este că urmăreşte dialectologic transformările fonetice, mai ales la toponime, semnalează relaţia etnonim-toponim şi apreciază influenţa slavă asupra numelor de persoană româneşti.

Treptat se remarcă semnificative progrese teoretice şi metodologice. Este depăşit „atomismul neogramatic"[17], iar ca metode dominante sunt utilizate metoda comparativ-istorică şi geografia lingvistică adaptate acestui domeniu de cercetare.

În Chestionarul pentru ALR elaborat în 1930 de cercetătorii din Cluj, sub îndrumarea lui Sextil Puşcariu, cap. IV, *Nume de loc şi de persoană*, cuprinde 164 de întrebări, dintre care 35 se referă la nume de persoană. Deşi antroponimele nu s-au bucurat de atenţia lingviştilor în aceeaşi măsură ca toponimele, studiul acestora înregistrează progrese în ce priveşte identificarea unor antroponime moştenite din latină sau a atestării prezenţei românilor în perioada medievală în teritoriile vecine pe baza numelor de persoane (şi de locuri). Sextil Puşcariu, Nicolae Drăganu, N. Iorga au analizat materialul cules în studii[18] ce constituie o nouă treaptă a cercetărilor antroponimice din România.

Interesante ni se par unele opinii ale lui N. Drăganu. Deşi este oarecum confuz în definirea domeniilor, lingvistul pare destul de sigur în „stabilirea faptului când un nume are înfăţişare românească".[19] Cercetând toponimia şi onomastica documentelor din secolele IX–XIV, semnalează unele interferenţe şi prezintă o hartă în care sunt date nume de origine românească, nume de locuri de origine străină în care s-au găsit români, nelocalizate tocmai sigur, sau interesante din alt punct de vedere, drumul românilor rotacizanţi. În final sunt enunţate câteva concluzii referitoare la vechimea românilor. Potrivit opiniei autorului „există două curente de expansiune ale dialectului daco-român"[20], aşa încât putem găsi cuvinte româneşti în limba sârbo-croaţilor, a slovenilor, slovacilor, germanilor, austriecilor, polonilor, rutenilor. Ceea ce ne atrage atenţia este că elementele de istorie a limbii sunt argumentate cu date de toponimie şi antroponimie.

Până la al doilea război mondial putem spune că cercetările antroponimice din România au evoluat şi au determinat impunerea unei noi direcţii de cercetare lingvistică. Afirmaţia este susţinută de cercetarea concretă a numelor culese din teren sau arhive şi de concluziile care se desprind din analiza acestora. La nivel teoretic şi metodologic este clară distincţia *nume de botez – nume de familie – poreclă – supranume, formă populară - formă oficială de denominaţie*.

1.5. După al doilea război mondial, antroponimia se individualizează ca domeniu lingvistic al onomasticii atât la nivelul temelor, cât şi al metodelor abordate. Deşi unii cercetători ar putea fi de părere că problemele teoretice ori aspectele metodologice ale analizei nu au fost abordate decât parţial ori tangenţial, în măsura în care raţiuni de ordin practic – prezentarea şi interpretarea materialului – impuneau şi unele consideraţii de ordin

general, suntem de părere că atât cursurile universitare, cât şi sintezele, volumele colective şi publicaţiile de onomastică prezintă principii, metode, tehnici de culegere şi analiză a antroponimelor şi reprezintă puncte de referinţă în formarea unor tineri antroponomaşti.

Deşi considerată de unii lingvişti „mai puţin riguroasă în ce priveşte clasificarea şi interpretarea lingvistică a numelor"[21], sinteza istoricului N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, cuprinde materialul antroponimic din documente istorice referitoare la întreg teritoriul României. Sunt de apreciat inventarul de nume, datarea şi răspândirea geografică a acestora. Conform opiniei autorului, nu cantitatea sau numărul, ci valoarea de circulaţie a numelor are valoare în onomastică[22]. Deşi este primul dicţionar de acest tip, este indiscutabilă necesitatea şi valoarea acestuia pentru antroponimia românească. Ne-am fi aşteptat să găsim comentate şi unele toponime sau antroponime străine utilizate la noi, însă autorul se rezumă la nume de persoane culese mai ales din documente istorice şi nu se referă la nume frecvente astăzi decât în măsura în care acestea se regăsesc în actele de cancelarie sau în arhivele consultate.

În 1964, alcătuirea *Chestionarului onomastic* (204 întrebări referitoare la toponimie şi circa 450 apelative topice, 52 întrebări referitoare la prenume, nume de familie, supranume, porecle, nume populare şi nume de animale) şi utilizarea lui în anchete vor facilita apariţia unor monografii ale unor localităţi sau zone (cum este Valea Bistriţei).

Un studiu remarcabil este cel al lui Al. Graur, *Nume de persoane*, în care abordează atât probleme generale (stabilirea originii unui mare număr de nume de botez ori de familie frecvente, căile de pătrundere şi modificările suferite de acestea în procesul de adaptare la sistemul antroponimic românesc), cât şi probleme de morfologie, ortografie, ortoepie ori de formare a antroponimelor româneşti. Autorul se arată interesat şi de evoluţia istorică a numelor deoarece „dintre toate elementele limbii, cele mai legate de evoluţia societăţii sunt numele de persoane, ele se înlocuiesc mult mai uşor decât numele comune. Vocabularul cuprinde un fond principal lexical care nu se schimbă decât cu mare încetineală..., pe când numele de botez se pot înnoi complet într-o sută de ani."[23]

Concepută sub forma unui dicţionar de prenume româneşti, *Mica enciclopedie onomastică* a lui Christian Ionescu ne oferă informaţii nu numai de natură lingvistică în legătură cu numele de persoană din trecut şi de astăzi folosite pe întreg teritoriul ţării, ci şi date istorice. Se menţionează şi prenume rare, unele vechi, altele extrem de noi, împrumutate sau create sub influenţa modei. Lucrarea se adresează nu numai specialiştilor în domeniu, cărora le este utilă pentru analiza numelor în plan diacronic şi sincronic, ci este accesibilă oricărui cititor interesat de alegerea şi atribuirea unui nume. În *Studiul introductiv*[24], autorul iniţiază cititorul cu date teoretice generale privind studiul numelor de persoană, etimologia, forma şi semnificaţia iniţială, inventarul de prenume folosite astăzi la noi.

Aproape 50 000 de nume de familie sunt analizate de Iorgu Iordan în *Dicţionar al numelor de familie româneşti*. Deşi se semnalează unele erori, acestea se datorează nu atât insuficientei rigori metodologice, cât faptului că este prima lucrare ce are ca obiect de studiu numele de familie. Explicaţiile etimologice sunt sumare şi, la unele nume, lipsesc. Adesea sunt prezentate două ipoteze, însă această situaţie poate fi motivată de prudenţa pe care a manifestat-o autorul în abordarea numelor de familie, al căror sens, spre deosebire de numele comune, nu se regăseşte. De altfel, în *Introducere* se precizează că unele delimitări, repartiţia geografică a numelor, chiar şi unele etimologii sunt relative, pentru că

„patronimele circulă prin şi cu oamenii care le poartă”[25]. Totuşi, cum ar spune Al. Graur: „avem dicţionarul, care ne spune lucruri neîndoioase cu privire la originea numelor.”[26]

I. Pătruţ[27] realizează în antroponimie „disocierea metodologică pe care Emil Petrovici o realizase în toponimie: între numele slave şi cele aparent slave, reabilitând statutul specific al numelor proprii de a se organiza în microsisteme ce prezintă legături şi filiaţii deosebite faţă de apelative.”[28] Autorul analizează modul de formare şi o serie de sufixe prezente în formulele de denominaţie, punând în evidenţă relaţia apelativ - antroponim – toponim. Studiile sale rămân modele pentru formarea tinerilor cercetători.

La 60 de ani de la apariţia primei lucrări de referinţă, cea a lui Ştefan Paşca, Viorica Goicu realizează un studiu diacronic şi sincronic asupra antroponimiei dintr-o zonă de interes lingvistic şi istoric: *Nume de persoane din Ţara Zarandului*, iar Teodor Oancă semnalează unele aspecte în *Probleme controversate în cercetarea onomastică românească.*

Domniţa Tomescu[29] studiază comportamentul morfologic şi sintactic al principalelor clase de nume proprii. Antroponimele sunt împărţite în două categorii: prenumele şi numele de familie, stabilindu-li-se particularităţile flexiunii de gen, număr şi caz. Concepută ca o descriere a sistemului morfologic al numelor proprii în contrast cu cel al substantivelor comune, lucrarea abordează un domeniu puţin cercetat în gramatica românească. Ceea ce delimitează din punct de vedere semantic numele proprii de cele comune este „modalitatea de realizare a semnificaţiei. Mobilitatea şi libertatea denotativă a numelor proprii determină caracterul exclusiv contextual al manifestării sensului acestor semne.”[30] Este argumentată existenţa unor modele distinctive de comportament gramatical al numelor proprii, verificată prin analiza gramaticală a sistemului onomastic al limbii române; analiza este realizată prin descrierea trăsăturilor manifestate în participarea la opoziţiile de gen, număr şi caz. Materialul antroponimic supus analizei a fost selectat din inventarele analizate ale dicţionarelor lui N. A. Constantinescu, Christian Ionescu şi Iorgu Iordan. Perspectiva istorică pe care o abordează autoarea în studiul *Numele de persoană la români – Perspectivă istorică* îl plasează în rândul cercetărilor antroponimice din perspectivă diacronică. Sunt analizate formarea şi evoluţia sistemului numelor de persoană, fixarea şi consolidarea sistemului onomastic românesc medieval, modernizarea sistemului onomastic românesc etc. Lucrările de referinţă pe care Domniţa Tomescu le-a elaborat depăşesc tradiţia şi aduc în onomastica românească inovaţiile metodologice şi de analiză atât la nivelul sistemului onomastic, cât şi la nivelul fiecărei unităţi antroponimice. Sunt evidenţiate în plan diacronic inovaţiile fiecărei epoci, împrumuturile şi adaptarea acestora la sistemul românesc de denominaţie personală, modernizarea onomasticii româneşti; în plan sincronic, analiza numelor proprii constituie în mod clar din acest moment un domeniu aparte în lingvistica românească.

Urmând modelul oferit de Christian Ionescu, Tatiana Petrache publică un *Dicţionar enciclopedic al numelor de botez (cu un tabel alfabetic al sfinţilor ortodocşi)* ce cuprinde un lexicon onomastic însumând numele frecvente în antroponimia contemporană şi numele religioase întâlnite în mediile ecleziastice şi monahale, partea a doua fiind un tabel hagiografic alfabetic cu sfinţii menţionaţi în calendarele ortodoxe. Autoarea declară că lucrarea îşi propune să fie un îndrumar în alegerea numelor, că se doreşte „un semnal la procesul de occidentalizare şi laicizare artificială a numelor de botez româneşti”.[31]

Date noi şi interesante în domeniul cercetării antroponimice istorice româneşti pe baza unor vechi acte istorice ne pune la dispoziţie lucrarea *Nume de femei în vechi acte istorice (sec. XIV–XVI)* elaborată de Aspazia şi Corneliu Reguş. Studiul se orientează spre analiza sistemului antroponimic feminin din documentele slavo-române originale şi neoriginale, copii slave şi traduceri româneşti ale originalelor sau copiilor slave emise între anii 1374–1600 în Moldova şi Ţara Românească. Deşi mai slab reprezentată în documente decât antroponimia masculină, cea feminină este analizată prin cele 640 de antroponime identificate, din care 465 fac parte din categoria numelor individuale, iar 175 din categoria supranumelor. Considerăm foarte utile şi interesante concluziile la care ajung autorii, dicţionarul cuprinzând un inventar exhaustiv al numelor feminine atestate în documentele istorice din perioada menţionată. Sunt clarificate relaţiile dintre formele derivate şi formele primare, se revizuiesc unele etimologii şi se propun noi soluţii cu privire la originea unor antroponime. Fără îndoială că orice analiză în plan diacronic din domeniul onomasticii româneşti găseşte un model în această sinteză ce contribuie la dezvoltarea acestui domeniu lingvistic.

Valorificând studiile antroponimice anterioare în *Antroponimie dobrogeană – consideraţii diacronice*, Liliana Lazia aduce exemple interesante din teritoriul studiat, datele fiind cuprinse în documente pe care autoarea le face cunoscute în *Anexe*. Cele două capitole ale lucrării oferă interpretarea numelor proprii pe baza datelor documentare, urmărind să demonstreze caracterul heteroclit al antroponimiei dobrogene. Se evidenţiază productivitatea sufixelor pe baza unei analize comparative a productivităţii unor sufixe din Dobrogea şi din celelalte zone ale ţării.

1.6. Cercetarea antroponimică se desprinde treptat de începuturi, înlăturând caracterul de pionierat al acestui domeniu lingvistic. Noutatea ultimelor două decenii constă în faptul că antroponimele sunt considerate în ansamblul lor ca un sistem care trebuie studiat ca atare. Semne lingvistice de o natură particulară, numele proprii din fiecare limbă se constituie într-un sistem distinct, organizat după reguli onomastice, coerent şi diferenţiat în ceea ce priveşte semantica, morfologia şi sintaxa.

2.0. Diferitele aspecte pe care le menţionăm au fost abordate în studiile antroponimice şi demonstrează că tradiţia şi inovaţia sunt principiile care acţionează atât la nivelul sistemului antroponimic, cât şi în analiza acestuia. În studiul numelor de persoană, André de Vincenz, referindu-se la sistemul antroponimic românesc, considera că este absolut necesar să se adopte două principii generale, fondate pe concepţia saussuriană asupra sistemului lingvistic: „1. după cum limba este un ansamblu care trebuie să fie studiat în el însuşi şi pentru el însuşi, şi onomastica, respectiv antroponimia, este un sistem care trebuie să fie studiat în funcţionarea sa şi ca un tot; 2. sistemul onomastic fiind un tot, schimbarea unei părţi trebuie inevitabil să se repercuteze asupra totalităţii sistemului." Sistemul antroponimic îşi asigură o autonomie relativă în interiorul sistemului lingvistic prin modul particular de participare „la jocul opoziţiilor prin care se defineşte întregul sistem lingvistic"[32]. Distingând trei tipuri de structuri onomastice (fonologică, morfologică şi semantică), A. de Vincenz apreciază că „dacă limba se poate defini ca un sistem de opoziţii, structura onomastică va fi caracterizată mai întâi prin opoziţia faţă de structura

apelativelor. Acest punct de vedere permite să se acorde autonomie topo- şi antroponimiei fără a le exclude în acelaşi timp din limbă."[33]

Cu scopul de a evidenţia progresele pe care cercetarea numelor le-a înregistrat în a doua jumătate a secolului al XX-lea, încercăm o identificare a principalelor aspecte abordate în analiza sistemului antroponimic românesc:

2.1. Statutul, clasificarea şi sensul numelor de persoană, caracteristici ale sistemului onomastic românesc, culegerea şi distribuţia antroponimelor

Aceste domenii au fost abordate în manieră tradiţională, inovaţia fiind importantă la nivelul unităţilor antroponimice. Din consultarea bibliografiei pe această temă reiese că problemele teoretice au fost abordate parţial sau tangenţial, în măsura în care interpretarea şi prezentarea unui anumit material antroponimic impuneau şi unele consideraţii cu caracter general. În ceea ce priveşte metodele de culegere a numelor, modernitatea mijloacelor electronice a produs şi noutatea culegerii datelor din sistemele informatizate oficiale, care aduce exactitatea datelor de frecvenţă pentru formulele oficiale înregistrate. Acest lucru aduce şi o mai atentă analiză a caracteristicilor sistemului antroponimic românesc actual.

2.2. Raportul toponim – antroponim – etnonim

Raporturile stabilite între toponime şi antroponime impun discuţii referitoare la nume de persoane devenite nume de locuri, dar ulterior au apărut şi toponime care au devenit antroponime. Semnalăm un aspect interesant, acela de a adăuga la numele de familie numele localităţii de origine; exemple în acest sens există suficiente.

O subcategorie în clasificarea numelor o formează etnonimele. Denumirile diverselor popoare, folosite ca nume de familie sau ca poreclă, nu arată apartenenţa la poporul respectiv, ci, de multe ori, numai ţara de unde a venit insul sau ascendentul; folosit ca prenume, etnicul exprimă simpatia, prin evocarea calităţilor unei naţii străine. Sub numele de Bulgar din cronici şi documente, şi sub numele de Schei, întrebuinţat astăzi ca toponimic, se ascundea o populaţie românească. Vechii slavi, dar şi bulgarii până în sec. al XVI-lea, sunt Şchei, şi numele acesta apare în onomastică sub diverse forme atât ca prenume, cât şi ca nume de familie.

2.3. Evoluţia sistemului antroponimic românesc

Studiul diacronic al sistemului antroponimic românesc este obiectivul unor cercetări deosebit de utile şi interesante din punctul de vedere al materialului analizat. Este urmărit filonul paleobalcanic pe baza unor nume proprii, apoi sunt analizate numele de persoane ce apar în documente istorice încă din secolul al XIII-lea. Concluziile sunt interesante şi ne-ar putea ajuta în stabilirea unei periodizări a formării sistemului antroponimic actual din România prin analiza valurilor de influenţă.

2.4. Mecanismul de creare a numelor individuale şi de grup, a hipocoristicelor româneşti, precum şi schimbarea valorii onomasiologice şi a comportamentului lingvistic prin trecerea de la o clasă la alta.

În acest domeniu meritul este al celor care au elaborat principalele lucrări de sinteză şi dicţionare antroponimice. Pe baza inventarului de nume prezent în aceste studii sau pe baza numelor din anumite zone (Valea Bistriţei, Dobrogea) s-au analizat principalele

metode de creare a formulelor de denominaţie personală, inclusiv a hipocoristicelor. Factorul cel mai influent în modificarea sau apariţia unor noi nume de persoană frecvente se pare că este moda. Aceasta a dus la apariţia unor sufixe antroponimice noi sau la utilizarea frecventă a unor hipocoristice, derivate regresive sau formule de alint împrumutate din limbi de circulaţie universală. În prezent există un fenomen al împrumuturilor numelor de vedete, de personalităţi politice, culturale, sau chiar a unor personaje din filme şi seriale de televiziune. Trecerea dintr-un alt sistem onomastic în cel românesc se face prin adaptarea fonetică şi morfologică, cea semantică fiind ignorată. Astfel au intrat în clasa numelor proprii unele vocative, adjective, numerale sau chiar participii cărora li s-au adăugat sufixe antroponimice specifice (*Gaviota*> *Gaviotica*, *Gion*>*Gioni*>*Gionică* etc.). Se pare că fiecare perioadă are o anumită tendinţă ce se manifestă mult mai repede în antroponimie decât în lexic, ceea ce face ca sistemul onomastic să fie oglinda transformărilor sociale, culturale, etnice sau economice înregistrate într-un teritoriu.

2.5. Probleme gramaticale ale numelor de persoană (genul, numărul, articularea, derivarea, structurile sintactice)

Descrierea sistemului morfologic al formulelor de denominaţie arată că toate participă la opoziţia de gen, care este o categorie fixă a antroponimelor cu funcţia de "clasificator formal". Numărul se manifestă ca o categorie flexionară la numele de persoană, dintre care majoritatea se prezintă la singular. Opoziţia de determinare sau articularea are funcţie exclusiv cazuală, în sensul că antroponimele exprimă nominativul cu ajutorul terminaţiilor de gen şi număr, genitiv-dativul cu ajutorul morfemelor sintetice, enclitice (desinenţă, [desinenţă + articol], articol), vocativul cu ajutorul morfemelor sintetice (desinenţă şi [articol + desinenţă]). Atât comportamentul morfologic, cât şi cel sintactic încadrează această categorie în clasa substantivului.

2.6. Grafia, pronunţarea şi abrevierea numelor proprii

Unele nume de persoană creează probleme de ortografie sau ortoepie, mai ales atunci când sunt împrumutate din alte sisteme onomastice. Sunt binevenite îndrumările specialiştilor pentru a putea scrie şi pronunţa corect acele nume al căror accent este mobil sau care nu s-au adaptat complet sistemului antroponimic românesc. Modalitatea de abreviere a numelor proprii constituie o problemă pentru cei neiniţiaţi, dar şi un ajutor pentru cei nevoiţi să noteze, în diferite împrejurări, nume a căror scriere cere timp, cum ar fi denumirile oficiale ale diferitelor instituţii.

2.7. Stilistica şi valorile expresive ale antroponimelor

Numele proprii au o deosebită încărcătură semnificativă ce a fost remarcată în textele populare sau în opera unor autori din literatura română. La M. Eminescu, I. L. Caragiale, G. Coşbuc, I. Barbu, C. Negruzzi, M. Sadoveanu, N. Bălcescu, L. Rebreanu, C. Hogaş, F. Neagu etc. numele proprii nu sunt alese întâmplător, ci sunt embleme ale caracterului personajelor sau sugerează complexitatea celor care le poartă. Spre deosebire de realitate, în literatură rolul antroponimelor este deseori legat de sensul acestora, raportul semnificat – semnificant apropiindu-se de cel al numelor comune. Nu sunt puţine exemplele când nume ale unor personaje literare au devenit frecvente în sistemul

antroponimic românesc datorită celor care le-au purtat în operă şi influenţând astfel moda, unul dintre factorii ce determină frecvenţa numelor de persoană.

2.8. Antroponimele românilor de alte naţionalităţi

Problema antroponimelor românilor de alte naţionalităţi este abordată de specialişti destul de rar şi cu oarecare reţinere. Sunt studiate mai ales numele de ruşi, lipoveni, sârbi, croaţi, bulgari, turci, maghiari, însă analizele se rezumă la cazuri particulare.

2.9. Interferenţele diferitelor sisteme onomastice

Problema interferenţelor dintre diferitele sisteme antroponimice este studiată parţial şi cu referire mai ales la sistemul slav de denominaţie, unde se manifestă la diferite nivele şi sub numeroase aspecte, ceea ce implică o analiză diacronică asupra sistemului antroponimic românesc.

Deoarece numele de persoane sunt elementele care marchează cu cea mai mare pregnanţă tendinţele limbii române din diferite etape ale evoluţiei ei, cercetarea acestora continuă la diferite nivele şi sub numeroase aspecte în centre universitare sau academice unde tinerii cercetători caută să pătrundă taina numelor de la începutul secolului al XXI-lea pentru a continua strădania înaintaşilor, căci *nomen est omen*.

3.0. Inovaţia la nivelul unităţilor antroponimice este un proces continuu la nivelul numelor de botez şi se datorează dorinţei de unicitate pe care cei care atribuie numele o doresc pentru formula denominativă a copilului. Moda, cultura sau educaţia părinţilor şi uzul sunt factorii care influenţează adesea alegerea unui prenume. Tradiţia se manifestă în sistemul numelor de familie, unde apar noi unităţi doar în cazuri excepţionale.

3.1. Un prim aspect al inovaţiilor apărute la nivelul prenumelor este apariţia formei duble sau triple, care în majoritatea cazurilor cuprinde un nume laic, modern, la care se adaugă un nume calendaristic, din dorinţa de a păstra rezonanţa românească a numelui sau datorită prilejului de a sărbători ziua numelui, conform calendarului bisericesc. Apar forme surprinzătoare: *Dumitru – Mario, George – Ricardo, Ionuţ – Robert, Mihai – Robert, Nicolae – Denis, Nicoale – Roberto, Petre – Orlando, Ioana – Geanina, Ana – Vanessa, Maria – Bianca, Ana – Debora, Elena – Melisa, Elena – Tereza, Ioana – Patricia, Ioana - Carla, Ioana – Roberta, Maria – Amelia, Maria – Beatrice, Maria – Mirabella – Elena, Carlos – Aris – Eugen, Anta – Sorina – Miruna etc.*

Împrumutul unor nume străine satisface necesitatea înnoirii permanente a formulelor de denominaţie şi demonstrează unele aspecte socio-culturale ale persoanelor care atribuie numele. S-au impus unele nume franţuzeşti: *Alice, Beatrice, Clarisse, Celestina, Gisela, Iolanda, Ivona,* germane: *Brigita, Hermina, Hilda, Carol,* italiene: *Anabela, Bianca, Carina, Gioconda, Graţiela, Renata,* spaniole: *Carmen, Consuela,* englezeşti: *Edgar, Emond, Eduard, Robert,* ruseşti: *Boris, Igor, Galina, Ludmila, Nataşa, Olga, Tatiana etc.* Modelul oferit de numele unor personaje literare sau al unor personalităţi istorice, politice, culturale, chiar al unor nume de ţări este urmat în spiritul imitaţiei, uneori ducând la situaţii penibile din cunoaşterea insuficientă a destinului predecesorilor cu acelaşi nume: *Antigona, Ahile, Afrodita, Argentina, Atena, Basarab, Bolivia, Crişan, Casandra, Carlos, Cleopatra, Decebal, Diana, Don Juan, Esmeralda, Elvira, Eusebiu, Gaviota, Horia, Hanibal, Isolda, Minerva, Napoleon, Penelopa, Traian, Virginia, Venezuela etc.* Traducerea unor nume

străine apare la populaţia mai puţin educată, prezentând chiar unele forme derivate: *Norocel, Speranţa* etc. La acest segment de populaţie se înregistrează şi unele forme izolate: *Proteve, Vandam, XXL, Pele, Buş, Versace etc.* (menţionate de reporterii unei emisiuni Pro TV).

În atribuirea numelor de botez tradiţia se manifestă prin frecvenţa numelor calendaristice şi a formelor impuse prin uz, în timp ce inovaţiile apar sub presiunea modei şi a procesului continuu de înnoire care se manifestă în întreaga societate modernă. În sistemul antroponimic românesc tradiţia provoacă inovaţia în măsura în care inovaţiile devin tradiţie dacă uzul le impune.

NOTE:

---

[1] Ionescu, Christian, *Mică enciclopedie onomastică*, Bucureşti, 1975, p. 11.

[2] Candrea, I. A., *Poreclele la români*, Bucureşti, 1896.

[3] Ionescu, Christian, *Antroponimia românească*, teză de doctorat, Bucureşti, 1979, p. 8.

[4] Pascu, Giorge, *Originea numelui de familie Mic(ul) şi noua teorie despre formarea limbii poporului românesc,* în "Arhiva", XLIII (1936), nr. 3-4, p. 161-168; idem, *Originea sufixului românesc –escu,* în "Arhiva", XXXV (1928), nr. 3-4, p. 252–254; idem, *Sufixele -ăt, -ar, -an arătând originea locală*, în "Arhiva", XXX (1923), nr. 1, p. 60-62, idem, *Vechimea numirilor bărbăteşti nearticulate şi o ortografie în textele chirilice române,* Iaşi, 1936; idem, *Vechimea numirilor bărbăteşti nearticulate în cadrul dezvoltării istorice a limbii române*, în "Arhiva", XLIII (1936), nr. 1-2, p. 81-97.

[5] Bogrea, Vasile, *Trei porecle româneşti*, în DR, I (1920-1921), p. 449-475; idem, *Studii de onomastică*, în DR, II (1922-1923), p. 406-423.

[6] *1. Câteva consideraţii asupra toponimiei româneşti; 2. Note de prosopografie dobrogeană; 3. Note de toponimie dobrogeană; 4. Din toponimia românească; 5. Contribuţii onomastice; 6. Din onomastica folclorică; 7. Glose româneşti în patronimicele armeneşti din Ardeal; 8. Contribuţie la onomastica romanului lui Alexandru şi romanului Troiei.*

[7] În subcapitolele *Nume româneşti în onomastica armenească* şi *Patronimice armeneşti aflătoare şi în onomastica românilor din Vechiul Regat.*

[8] Bogrea, Vasile, *Pagini istorico-filologice*, Bucureşti, 1971, p. 300.

[9] Ibidem, p. 334.

[10] Paşca, Ştefan, *Sufixe care indică apartenenţa locală*, DR, VII (1931-1933), p. 154 –163; idem, *Nume de persoane şi nume de animale din Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 61.

[11] Ibidem, p. 91.

[12] Ibidem, p. 44.

[13] Ibidem, p. 61:„cea mai veche formulă de denominaţie după documente era, cum se ştie, după circumstanţe: 1. numele unic (de botez sau supranume); 2. numele compus din două elemente: numele de botez al individului pus în relaţiune cu ascendentul său: A filius B, cu alt individ de care depindea din punct de vedere social sau economic, cu locul de origine, cu îndeletnicirea personală sau cu o particularitate a individului. Prin ereditate, acest al doilea element de denominaţie a devenit un stigmat onomastic al mai multor indivizi din acelaşi grup social şi atunci, pentru a se evita confuzia între aceştia s-a recurs la un element în plus; 3. supranumele."

[14] Ibidem, p. 43.

[15] Densusianu, Ov., *Probleme de toponimie şi onomastică*, Universitatea Bucureşti, 1928-1929; Candrea, I. A., *Onomastică română cu privire specială la onomastica Olteniei*, Universitatea Bucureşti, 1935-1936.

[16] Densusianu, Ov., *op. cit.*, p. 29.

[17] Toma, Ion, *Onomastica românească: evoluţie, tendinţe, realizări*, SCO, 2/1996, p.201-217.

[18] Puşcariu, Sextil, *Limba română, I. Privire generală*, Minerva, 1976; Drăganu, Nicolae, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii*, Bucureşti, 1933; *Vechimea şi răspândirea românilor pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Vălenii de Munte, 1934; *Nume proprii cu sufixul -şa*, Cluj, 1933; Iorga, Nicolae, *Numele de botez la români*, Conferinţă la Institutul Sud Est European la 18 Maiu 1934, Bucureşti.

[19] Drăganu, Nicolae, *Vechimea şi răspândirea românilor pe baza toponimiei şi a onomasticei* Conferinţă ţinută la Braşov, 1934, p. 34.

[20] Ibidem, p. 67.

[21] Toma, Ion, *op. cit.* p. 207.

[22] Constantinescu, N. A., *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963, p. 23.

[23] Graur, Al., *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 9.

[24] Ionescu, Christian, *op. cit.*, pp. 8-21.

[25] Iordan, Iorgu, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, 1983, p. 16.

[26] Al. Graur semnalează apariţia dicţionarului în România Literară, 3/1983, p. 10.

[27] *Onomastică românească*, 1980, *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti*, 1984.

[28] Toma, Ion, *op. cit.*, p. 216.

[29] Tomescu, Domniţa, *Gramatica numelor proprii în limba română*, Bucureşti, 1998; *Numele de persoană la români – Perspectivă istorică*, Bucureşti, 2001.

[30] Ibidem, p. 1

[31] Petrache, Tatiana, *Dicţionar enciclopedic al numelor de botez (cu un tabel alfabetic al sfinţilor ortodocşi)*, Bucureşti, 1998, p. 12.

[32] Vincenz, André de, *Les functions anthroponymiques: évolution et structure. Domain roumain*, în Orbis, 1/1962, p. 33.

[33] Idem, *Les problèmes et méthodes d'une étude structurale en onomastique*, în Orbis, 2/1961, p. 387.

BIBLIOGRAFIE:

BOGREA, VASILE — *Pagini istorico – filologice*, Bucureşti, 1971
BOGREA, VASILE — *Trei porecle româneşti*, în DR, I (1920-1921)
BOGREA, VASILE — *Studii de onomastică*, în DR II (1922-1923)
CANDREA, I.A. — *Poreclele la români*, Bucureşti, 1896
CONSTANTINESCU, N. A. — *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963
DRĂGANU, NICOLAE — *Vechimea şi răspândirea românilor pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Conferinţă ţinută la Braşov, 1934
GARY - PRIEUR, M. N. — *Grammaire du nom propre*, Paris, 1994
GOICU, VIORICA — *Nume de persoane din Ţara Zarandului*, Bucureşti, 1996
GRAUR, AL. — *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965
IONESCU, CHRISTIAN — *Mică enciclopedie onomastică*, Bucureşti, 1975
IONESCU, CHRISTIAN — *Antroponimia românească*, teză de doctorat, Bucureşti, 1979
IORDAN, IORGU — *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, 1983
IORDAN, IORGU — *Influenţa modei asupra numelor de persoane*, LR, XXVII, 1979, nr. 1. 41-49
LAZIA, LILIANA — *Antroponimie dobrogeană - consideraţii diacronice*, teză de doctorat. Constanţa, 2002
OANCĂ, TEODOR — *Nume standard şi variante antroponimice. Probleme de terminologie*, SCO, II, 1996, nr. 2, 45-52
OANCĂ, TEODOR — *Probleme controversate în cercetarea onomastică românească*, Craiova, 1996

OANCĂ, TEODOR — *Tendinţe noi în antroponimia românească. Schimbări de nume,* SCO, I, nr. 1, 1995, 7–25

PASCU, GIORGE, — *Originea numelui de familie Mic(ul) şi noua teorie despre formarea limbii poporului românesc,* în "Arhiva", XLIII (1936), nr. 3-4, p. 161–168

PAŞCA, ŞTEFAN — *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului,* Bucureşti, 1936

PĂTRUŢ, IOAN — *Onomastică românească,* Bucureşti, 1980

PĂTRUŢ, IOAN — *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti,* Bucureşti, 1984

PETRACHE, TATIANA — *Dicţionar enciclopedic al numelor de botez*, Bucureşti, 1998

PUŞCARIU, SEXTIL, — *Limba română, I. Privire generală*, Bucureşti, 1976

REGUŞ, ASPAZIA, REGUŞ, CORNELIU — *Nume de femei în vechi acte istorice (sec. XIV-XVI),* Bucureşti, 1999

ROŞIANU, ION — *Despre numele proprii şi conţinutul lor,* în CL, XVII, nr. 2, 1972, 295-307

ROŞIANU, ION — *Numele proprii – determinare şi comprehensiune,* SCO, Craiova, nr. 4, 1999, 27–36

SILVESTRU - ŞODOLESCU, ELENA — *Rolul semantic al apelativelor în formarea numelor proprii,* SCO, Craiova, nr. 4, 1999, 117–135

TOMA, ION — *Onomastica românească: evoluţie, tendinţe, realizări,* SCO, nr. 2, 1996, p. 201–217

TOMESCU, DOMNIŢA — *Gramatica numelor proprii în limba română*, Bucureşti, 1998

TOMESCU, DOMNIŢA — *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică*, Bucureşti, 2001

TOMICI, MILE — *Despre raportul dintre etnonime şi antroponime,* AU, IV, Constanţa, 1993, p. 337–347

TOMICI, MILE — *Elemente româneşti în antroponimia caraşovenilor,* SCL, XXV, 1/1975, p. 45–60

VASCENCO, VICTOR — *Studii de antroponimie,* Bucureşti, 1995

VINCENZ, ANDRÉ DE — *Les functions anthroponymiques: évolution et structure. Domain roumain,* în Orbis, 1/1962

VINCENZ, ANDRÉ DE — *Les problèmes et méthodes d'une étude structurale en onomastique,* în Orbis, X (1961), nr. 2, p. 387-395

THE ROMANIAN ANTHROPONOMY BETWEEN TRADITION AND INNOVATION

Summary

This paper presents the progress of the anthroponymical researches, the main aspects in this studies from the perspective of the tradition vs. innovation and it gives some examples for the new actual names.

ÎMPRUMUTURI LEXICALE DIN DOMENIUL VESTIMENTAȚIEI. DUBLETE ETIMOLOGICE

CRISTIAN MOROIANU
Facultatea de Litere
Universitatea din București

Terminologia vestimentației românești, cu precădere cea a portului popular și regional[1], se caracterizează, pe de o parte, prin elemente tradiționale ale spațiului etnico-geografic, printr-o clară continuitate în evoluție și, pe de altă parte, printr-o mare diversitate și tendință de înnoire. În prezentarea de față ne-am propus extinderea domeniului de analiză la termenii vestimentari indiferent de modul și momentul pătrunderii în limbă, de caracterul lor arhaic sau neologic, popular sau citadin, specific sau nespecific etc., care formează dublete, triplete, cvadruplete, cvintete etimologice. Acestea se păstrează toate în aceeași sferă semantică (a îmbrăcămintei) sau aparțin altor zone ale vocabularului. Vom începe cu stratul lexical cel mai arhaic, așadar cu termenii moșteniți care au corespondenți împrumutați, direct sau indirect, din același etimon[2].

I.1. Continuarea în româna populară a sensurilor vechi din latina vorbită în spațiul dunărean se confirmă, suplimentar, prin semnificația apropiată (uneori chiar identică) a unora dintre dubletele împrumutate; eventualele evoluții pe teren regional se circumscriu, de obicei, aceleiași sfere semantice. Iată câteva exemple: ***veșmânt***, s.n. (< lat. *vestimentum*) și ***vestiment***, s.n. "îmbrăcăminte" (din lat. *vestimentum*, it. *vestimento*); ***frânghie***, s.f. (Înv. și reg.) "ciucure, brăcinar, brâu"(< lat. *fimbria*) și ***fimbrie***, s.f. "formație anatomică în formă de ciucure"(din lat. *fimbria*), ***franj***, s.n. "fir textil ornamental" (din fr. *frange* < lat.**frimbia*, clas. *fimbria*), ***franjă***, s.f. "fiecare dintre dungile alternativ luminoase și întunecoase obținute pe un ecran prin fenomenul interferenței luminii"(din fr. *frange*); ***ie***, s.f., la origine "îmbrăcăminte din pânză de in" [< lat. (*vestis*) *linea*] și ***linie***, s.f. (din lat. *linea*, it. *linea*, germ. *Linie*, fr. *ligne*); ***legătură***, s.f. "acoperământ pentru cap" (< lat. *ligatura*) și ***ligatură***, s.f. "legare provizorie sau definitivă a unui vas sangvin etc." (din fr. *ligature*, lat. *ligatura*); ***mânecă***, s.f. (< lat. *manica*) și ***manșă***, s.f. (din fr. *manche* < lat. *manica*); ***sarică***, s.f. [< lat. pop. *sarica* (*vestis*), clas. *serica* (*vestis*)] și ***serj***, s.n. "țesătură pentru căptușeli"(din fr. *serge* < lat. pop. *sarica*, clas. *serica*); ***sac***, s.m. "pânză de sac" (< lat. *saccus*) și ***sácos***, s.n."veșmânt arhieresc"(din ngr. *σάκκος* < lat. *saccus*), ***sacou***, s.n. (din germ. *Sakko* < it. *sacco* < lat. *saccus*), ***jacă***, s.f. "săculeț, traistă" (cf. magh. *zsák* "sac" < germ. *Sack*), ***jaf***, s.n. [din pol. *žak* "jaf" (< germ. *Sack* < lat. *saccus*); cf. magh. *zsák*, id.]. Dintre cuvintele moștenite care aparțin câmpului semantic discutat, dar a căror semnificație (astăzi populară sau regională) este sau poate reprezenta o evoluție internă.

amintim s.f. ***foaie*** "bucată de pânză pentru confecţionarea unei haine; fustă"(< lat. *folia*) alături de ***folie***, s.f. "foaie din material plastic" (din germ. *Foglie*, it. *foglia* < lat. *folia*), ***folio***, s.n. "format obţinut prin îndoirea colii de hârtie o singură dată" (din lat. *in folio*, fr. *folio*), ***foliu***, s.n. "curbă geometrică asemănătoare formal cu o frunză" (din fr. *follium*) şi ***folium***, s.n. "formaţie anatomică în formă de frunză" (din lat. *folium*); tot aici semnalăm specializarea morfosemantică a unor cuvinte ca ***piept***, ***-ţi***, s.m. "partea din faţă a unei piese de îmbrăcăminte" (din ***piept***, ***-uri*** < lat. *pectus*, *-ora*), ***scurtă***, s.f. "haină groasă, lungă până la genunchi" (din ***scurt***, ***-ă*** < lat. ***excurtus*, *-a*) etc.

I.2. După cum se poate observa, la multe din exemplele de mai sus este încă vizibil sensul originar al etimonului comun: *frânghie* şi *franj*, *legătură* şi *ligatură*, *sarică* şi *serj*, *sac* şi *jacă* etc. Unele dintre dublete nu mai au, la nivel sincronic, nici o relaţie semantică: *ie* şi *linie*, *mânecă* şi *manşă*, *sac* şi *jaf* etc. De asemenea, se observă apartenenţa împrumuturilor la diverse terminologii ştiinţifice (fizică, anatomie, matematică etc.), evoluţie explicabilă în limbile din care le-am preluat: *franjă*, *manşă*, *folio*, *foliu*, *folium* etc. Existenţa unor diferite tipuri de cultură şi a unor trepte socio-profesionale poate fi relevată inclusiv prin intermediul faptelor de limbă: *sarică* este un termen popular: "manta ţărănească lungă şi miţoasă pe dinafară, ţesute din fire groase de lână, pe care o poartă oamenii de la munte", în timp ce *serj* aparţine limbajului meşteşugăresc citadin: "ţesătură de mătase (amestecată cu bumbac) cu firul în diagonală, întrebuinţată pentru căptuşit haine"; *sac* este un termen popular, în timp ce *sacos* face parte din limbajul religios, iar *sacou* din limbajul curent. În câteva situaţii este de remarcat evoluţia internă (prin conversiune sau prin specializare de gen şi număr): *scurt*, *-ă*, adj. şi *scurtă*, s.f. (restrângere semantică), *piept*, *-uri*, s.n. şi *piept*, *-ţi*, s.m. (transfer de la numele părţii corpului la numele obiectului) etc.

II.1. O numeroasă serie de dublete etimologice din câmpul semantic al vestimentaţiei este alcătuită din împrumuturi (mai vechi sau mai noi). Acestea pot fi clasificate în diverse feluri: *după numărul de componente*: dublete, triplete, cvadruplete, cvintete etimologice; *după apartenenţa lor la aceeaşi familie de limbi sau la familii diferite*: exclusiv latino-romanice, exclusiv germanice, exclusiv slave sau mixte etc.; *după relaţia formală cu etimonul* se remarcă provenienţa din forma-tip (N. sg.) sau din diverse forme gramaticale ale acestuia etc. Prezentăm în continuare dublete exclusiv împrumutate, categorie înţeleasă în sens larg (piese de îmbrăcăminte şi de încălţăminte, materiale din care se confecţionează acestea, accesorii vestimentare, termeni denumind moda şi tot ceea ce ţine de ea).

1. ***bască***, s.f. Din fr. (*beret*) *basque*. / ***basc***, ***-ă***, adj., subst. Din fr. *basque* (< lat. *Vasco*, *-nis*, subst. şi adj., mai ales la pl. *Vascones*)[3] / ***gascon***, adj., subst. Din fr. *gascon*, subst. şi adj. (< lat. *Vasconem*, pl. *Vascones*).
2. ***batistă***, s.f. "bucată de pânză mică pentru şters nasul, faţa etc." Din fr. *batiste*, s.f. / ***batist***, s.n. „ţesătură fină din bumbac sau in". Din fr. *batiste*, s.f.
3. ***blondă***, s.f. (Înv.) „dantelă albă, uşoară, de mătase". Din fr. *blonde*, s.f. (< *blond*, *-e*, adj.) ***blond***, ***-ă***, adj. Din fr. *blond*, *-e*, adj.
4. ***bolerou***, s.n. „haină femeiască scurtă". Din fr. *boléro*. / ***bolero***, s.n. „numele unui dans naţional spaniol". Din fr. *boléro*, sp. *bolero*.

5. ***bóxer***$_1$, s.m. "chiloţi bărbăteşti". Din fr. *boxer*, engl. *boxer shorts*, *boxers*. / ***bóxer***$_2$, s.m. "rasă de câine". Din fr. *boxer*, germ. *Boxer* (< engl. *boxer*) / ***boxér***, s.m. "pugilist". Din fr. *boxeur* (< engl. *boxer*).
6. ***bretea, -ele***, s.f. "accesoriu vestimentar". Refăcut din pl. *bretele* (< fr. *bretelles*, pl. lui *bretelle*$_1$, id.) / ***bretelă***, s.f. (Tehn.) "sistem de ramificaţie (...)". Din fr. *bretelle*$_2$, id. (< *bretelle*$_1$).
7. ***cabániţă***, s.f. "mantie domnească sau boierească".Din tc. *kabanitza*. / ***căbániţă, căbăníţă***, s.f. (Reg.) "zeghe, dulamă, manta largă de lână". Din sb. *kabánica* (< tc. *kabanitza*)
8. ***cabat***, s.n. (Reg.) „manta, capot". Din magh. *kabat*. / ***cobat***, s.n. (Reg.) „pardesiu cumpărat gata". Din magh. *kabat*.
9. ***capă***, s.f. "pelerină scurtă de blană sau de stofă". Din fr. *cape* (cf. it. *cappa*, lat. *cappa*). / ***şapă***, s.f. „strat superficial de bitum, de asfalt; învelitoare în turnătorie". Din fr. *chape* (< lat. *cappa*).
10. ***capot***$_1$, ***capoate***, s.n. "halat; învelitoare de pânză care acoperă diferite instrumente şi aparate pe puntea unei nave". Din fr. *capote*. / ***capotă***$_1$, s.f. "acoperiş pliabil al unui automobil"[4]. Din fr. *capote*.
11. ***capot***$_2$, s.n. (Înv.) "un fel de manta boierească sau militară; (Reg.) palton sau pardesiu". Din tc. *kapot* (< it. *cappotto*) / ***căput***, s.n. (Reg.) "haină bărbătească în formă de manta; surtuc". Din magh. *kaput* (< germ. austr. *Kaput* < it. *cappotto*).
12. ***chimir***, s.n. (Înv.) "boltă, arc; brâu lat de piele". Din tc. *kemer*, id. (< mgr. *καμάρα*) / ***cămară***, s.f. "cameră; odaie pentru păstrarea alimentelor; (Înv.) avere personală a domnitorului; trăsură pentru transportul valorilor". Din mgr. *καμάρα* (direct sau prin sl.) sau moştenit din lat. *camara* (< gr.) / ***cameră***, s.f. "încăpere; parte componentă a organului legislativ; aparat folosit în optică etc.". Din it. *camera* (< lat. *camera*), engl. *camera* (< lat. *camera obscura*, *camera lucida*, sec. XVII; cf. *movie camera*), fr. *caméra* (< engl. *camera*). / ***comoară***, s.f. Din sl. *komora, komara* (< lat. *camera* sau mgr. *καμάρα*).
13. ***colier***, s.n. Din fr. *collier* (< lat. *collarium*, clas. *collare*) / ***guler***, s.n. Din magh. *gallér* (< lat. *collarium*)
14. ***complet***$_1$ (sau ***compleu***, n.n.), s.n. "costum sau un set de piese asortate". Din fr. *complet*$_1$, s.m. (< *complet*$_2$) / ***complet***$_2$, ***-ă***, adj.[5] Din fr. *complet*$_2$,adj., lat. *completus*.
15. ***costum***, s.n. Din fr. *costume* (< it. *costume* < lat. pop. **costumen*, clas. *consuetudo*; cf. fr., prov. *coutume*) / ***cutumă***, s.f. Din fr. *coutume* (< lat. *consuetudo*) / ***consuetudine***, s.f. (Livr.) "obişnuinţă, obicei, deprindere". Din lat. *consuetudo, -inis*, id.
16. ***cravată***, s.f. Din fr. *cravate* (< germ. dial. *krawat*, lit. *Kroate*) / ***croat***, subst, adj. Din fr. *croate*, germ. *Kroate*.
17. ***dalmatică***, s.f. „tunică romană albă (...); mantie specială purtată de regii Franţei; veşmânt liturgic catolic (...)". Din lat. *dalmatica*. / ***dalmatic, -ă***, adj. Din lat. *dalmaticus, -a, -um*.
18. ***dolman***, s.n. "piesă componentă a uniformei militare; haină bărbătească". Din fr. *dolman* (< germ. *Dolman* < magh. *dolmány* < tc. *dolama*), germ. *Dolman*. / ***dulamă***, s.f. (Înv.) "haină de ceremonie domnească sau boierească; haină purtată în trecut de negustori, călugări, preoţi etc.; haină ţărănească; năframă folosită ca basma". Din tc. *dolama*.
19. ***eponj***, s.n. „ţesătură moale cu fire buclate (...) din care se fac prosoape, halate de baie etc." Din fr. *éponge* „burete"(< lat. pop. **sponga*, clas. *spongia*) / ***spongie***, s.f. (Zool.) "burete". Din lat. *spongia*.
20. ***eşarfă***, s.f. Din fr. *écharpe*. / ***eşarpă***, s.f. „direcţie de tragere înclinată faţă de front şi care străbate în diagonală poziţia inamicului; eşarfă". Din fr. *écharpe*.
21. ***etolă***, s.f. "fâşie purtată de preoţii catolici în timpul slujbei; fâşie purtată de femei (...)". Din fr. *étole* (< lat. *stola*) / ***stolă***, s.f. "rochie purtată de matroanele romane; veşmânt purtat de preoţii catolici în timpul slujbei religioase". Din lat. *stola*.

22. ***fashion*** "modă" (din engl. *fashion* < vfr. *faceon* < lat. *factionem*, ac. lui *factio*, *-onis*)[6] : ***facțiune***, s.f. Din fr. *faction*, lat. *factio*, *-onis*. / ***fason***, ***-oane***, s.n. (Înv.) "croială; modul cum este făcut un lucru; modul (vestimentar) cum arată o persoană; (Fam.; m. pl.) mofturi". Din fr. *façon* (< lat. *factionem*).
23. ***fetru***, s.n. „pâslă întrebuințată în special la confecționarea pălăriilor". Din fr. *feutre* (< mgerm. **filtir*) / ***filtru***, s.n. Din fr. *filtre* (< mlat. *filtrum* < mgerm. **filtir*). Cf. it. *filtro*.
24. ***fotă***, s.f. "stofă cu dungi; bucată de stofă cu diverse întrebuințări în vestimentație". Din tc. *fota*, cf. ngr. *φουτας* etc. / ***fotaz***, s.n. "țesătură brodată pusă sub șaua calului". Din ngr. *φουτας*.
25. ***galică***, s.f. „încălțăminte romană provenind din Galia; sandală de capucin". Din lat. *gallica*. ***galic, -ă***, adj. Din lat. *Gallicus*.
26. ***garderobă***, s.f. "loc special (...) unde se pot lăsa în păstrare paltoanele, pălăriile etc.; totalitatea costumelor păstrate în depozitul unui teatru; întreaga îmbrăcăminte pe care o posedă cineva". Din fr. *garde-robe*, s.f. / ***garderob***, s.n. "dulap în care se păstrează haine, obiecte de îmbrăcăminte, lenjerie etc." Din fr. *garde-robe*; cf. rus. *гардероб*.
27. ***gheată***, s.f. Din it. *ghetta* „ghetră" (< fr. *guêtre*) / ***ghetră***, s.f. „învelitoare de postav, de fetru etc. care acoperă glezna și parte de deasupra a încălțămintei bărbătești; fâșie de piele care servește la protecția gleznei muncitorilor metalurgiști, în timpul lucrului". Din fr. *guêtre*.
28. ***giubea,*** s.f. Din tc. *ğubbè* (< ar. *ğubba* „rufă de lână"). / ***jupă,*** s.f. Din fr. *jupe* (< ar. *ğubba*, *djubba*) / ***șubă,*** s.f. Din scr. *šuba*, magh. *suba*, ucr. *шуба*. Cf. ar. *ğubba*.
29. ***indian***, s.n. "țesătură de bumbac subțire și fină...". Din fr. *indienne*, s.f. (extras din *toile indienne*) / ***indian, -ă***, adj., subst. Din fr. *indien, -enne*, adj.
30. ***jartieră***, s.f. "accesoriu de îmbrăcăminte, jartea; fiecare dintre bucățile de elastic ale unui portjartier". Din fr. *jarretière*. / ***jartelă*** (var. pop. *jartea*), s.f. "jartieră". Din fr. *jarretelle* (< *jarretière*)[7]
31. ***líberti***, s.n. „țesătură (...) folosită pentru rochii, bluze etc." Din engl. *liberty* (< vfr. *liberté* < lat. *libertas*), fr. *liberty*. / ***libertate,*** s.f. Din fr. *liberté*, lat. *libertas*.
32. ***manșetă***, s.f. Din fr. *manchette*, germ. *Manschette*, magh. *mandzeta*. / ***manget***, s.n. (Înv.) "garnitură a unei rochii...". Din fr. *manchette*; cf. rus. *манжет*, bg. *маншет*.
33. ***manta,*** s.f. "suman cu glugă; palton de uniformă militară; (Înv.) mantie". Cf. pol. *manta* (< lat. *manta*), ucr. *манта* (< pol.) / ***mantă, -e,*** s.f. (Înv.) "mantie". Din fr. *mante* (< lat. *manta*).
34. ***mantal***, s.n. (Înv., rar) „haină largă...". Din germ. *Mantel* (< lat. *mantellum*)[8] / ***mantelă,*** s.f. (Înv.) "mantilă; mantie". Din it. *mantello* (< lat. *mantellum*)[9]. Cf. rus. *мантел*. / ***mantou***, s.n. "palton sau pardesiu femeiesc". Din fr. *manteau* (< lat. *mantellum*).
35. ***maramă***, s.f. "fâșie lungă de voal fin, cu care își acoperă capul femeile de la țară (...) ștergar". Din tc. *mahrama*. / ***năframă***, s.f. "bucată de pânză de in, cânepă, bumbac, borangic etc. tivită pe margini și adesea împodobită cu cusături, folosită ca basma, batistă, ștergar etc." Din tc. *mahrama*[10].
36. ***moar***, s.n. "țesătură de mătase sau de bumbac mercerizat, care face ape". Din fr. *moire* (< engl. *mohair* < ar. *mukhayyr*) / ***mohair,*** s.n. Din fr. *mohair* (< engl. *mohair*); cf. tc. *muhayer*.
37. ***modă***, s.f. Din it. *moda* (< fr. *mode* < lat. *modum*), germ. *Mode* (< lat. *modus*), ngr. *μόδα*, fr. *mode*. / ***mod,*** s.n. Din fr. *mode*, it. *modo*, lat. *modus*. / ***modru,*** s.n. (Reg.) "mod, fel, chip; mijloc, cale (de a acționa); posibilitate". Din magh. *modus, modor, modra*. Cf. lat. *modus*.
38. ***palatină,*** s.f. "etolă scurtă feminină de blană, purtată la gât și pe umeri". Din fr. *palatine* (după numele lui Anne de Gonzague, prințesă de Palatine). / ***paladin***, s.m. "nobil slujitor la palatul unor regi din apusul Europei". Din fr. *paladin* (< it. *paladino* < lat. *palatinus*). / ***palatin***, s.m., adj. Din fr. *palatin*, *-ine* (< lat. *palatinus*).

39. ***pală***, s.f. „bucată de pânză dreptunghiulară pe care şi-o puneau peste rochie femeile romane". Din lat. *palla*. / ***palla***, s.f. „un fel de şal din lână colorată care acoperea şi înfăşura umerii (la femei)". Din lat. *palla*.
40. ***paliu***$_1$, s.n. „mantie la vechii greci (...); accesoriu al veşmintelor pontificale; răsfrângere a tegumentului care căptuşeşte cochilia gasteropodelor; veche denumire pentru cortexul cerebral (care acoperă creierul ca o manta)". Din lat. *pallium*. / ***paliu***$_2$, s.n. „ţesătură (...) dată ca premiu pentru o întrecere (medievală); întrecere premiată cu această ţesătură". Din it. *palio* (var. a lui *pallio* < lat. *pallium*).
41. ***panama***$_1$, s.f. "împletitură făcută din paie de Panama". Din fr. *panama* (< n. pr. *Panama*) / ***panama***$_2$, s.f. „afacere frauduloasă...". Din n. pr. *Panama*.
42. ***papion***, s.n. Din fr. (*noeud*) *papillon* (alter. din *pavillon* < lat. *papilio, -onem*) / ***pavilion***, s.n. Din fr. *pavillon*, germ. *Pavillon* (< lat. *papilio, -onem*).
43. ***pluş***, s.n. "ţesătură folosită mai ales în tapiţerie". Din germ. *Plüsch*, pol. *plusz*, rus., bg. *плюш*, cf. fr. *peluche*. / ***plisă***, s.f. "un fel de catifea de bumbac cu părul mai lung; pluş". Din pol. *plisz*, rus. *плис*. Cf. fr. *peluche*.
44. ***raieu***, s.n. (Franţuzism rar) „dungă vizibilă pe o stofă...". Din fr. *rayé* „dungat". / ***reiat, -ă***, adj. „cu dungi în relief". Din fr. *rayé*.
45. ***stambă***, s.f. "ţesătură de bumbac cu desene imprimate; (La pl.) varietăţi de stambă; obiecte de îmbrăcăminte confecţionate din stambă; (Înv.) teasc de tipografie". Din ngr. *στάμπα* (< it. *stampa*), it. *stampa*. / ***stampă***, s.f. „imagine imprimată după o placă gravată". Din it. *stampa*.
46. ***tirolez, -ă***, subst., adj. "locuitor al Tirolului; care aparţine Tirolului; model de rochie alcătuită din trei piese (...)". Din it. *tirolese*. / ***telorează***, s.f. (Reg.) "învelitoare feminină de cap". Din it. *Tirolese*[11].
47. ***trening***, s.n. "îmbrăcăminte sportivă de flanel...". Din engl. *training* (*suit*) "costum de antrenament". Cf. fr. *training*, id. (< engl.) / ***training***, s.n. (Sport, rar) „antrenament". Din engl. *training* [12].
48. ***tricot***, s.n. „ţesătură din fibre textile împletite în ochiuri; îmbrăcăminte făcută din această ţesătură". Din fr. *tricot*, germ. *Trikot*. / ***tricou***, s.n. Din fr. *tricot*.
49. ***tulpan***, s.n. Din ngr. *τουλπάνι* (< tc. *tülbent*, *tülbend*) / ***turban***, s.n. Din fr. *turban* (< it. *turbante* < tc. *tülbent*). / ***tulbent***, s.n. (Reg.) "văl de mireasă; panglică cusută cu fir, pe care o poartă femeile tinere pe cap sau pe frunte". Din tc. *tülbent*, scr. *tulbenta, dulbent*. / ***tulipan***, s.m. (Bot., reg.) "nume dat mai multor specii de lalele...". Din magh. *tulipán* (< it. *tulipano*, cf. tc. *tülbent*), germ. *Tulipan*. / ***tulipă***, s.f. "lalea". Din lat. *tulipa*, fr. *tulipe* (< tc. *tülbend lâle*).
50. ***uniformă***, s.f. Din fr. *uniforme*$_2$, s.m. (< *d'habit uniforme*). / ***uniform, -ă***, adj. Din fr. *uniforme*$_1$, adj., lat. *uniformis*.
51. ***văl***, s.n. Din lat. *velum*, cf. fr. *voile* [13]. / ***voal***, s.n. Din fr. *voile* (< lat. *velum*) / ***velă***, s.f. Din it. *vela* (< lat. *vela*, pl. lui *velum*) / ***velum***, s.n. „pânză mare care acoperă un circ, o baracă; formaţie, structură membranoasă, asemănătoare unui văl, prezentă la meduze, unele larve etc." Din lat. *velum*, fr. *vélum*.
52. ***volan***, s.n. "fâşie de ţesătură folosită ca garnitură (...)". Din fr. *volant*. / ***volant***$_1$, ***-ă***, adj. "mobil". Din fr. *volant*$_1$, *-ante*, adj., s.m. / ***volant***$_2$, s.m. (Tehn.) "piesă mare în formă de roată...". Din fr. *volant*$_2$, s.m. (part. prez. substantiv. din *volant*$_1$).

II.2. După apartenenţa la aceeaşi sferă semantică, se remarcă existenţa a două categorii principale de dublete: a) termeni exclusiv din domeniul vestimentar: a$_1$) material şi obiect confecţionat din acel material: *batist* şi *batistă*, *tricot* şi *tricou* etc.; a$_2$) obiecte de

îmbrăcăminte/încălţăminte (din aceeaşi epocă sau din epoci diferite): *cabániţă* şi *căbaniţă/ căbăniţă*, *cabat* şi *cobat*, *capot* şi *căput*, *colier* şi *guler*, *dolman* şi *dulamă*, *etolă* şi *stolă*, *gheată* şi *ghetră*, *giubea*, *jupă* şi *şubă*, *manşetă* şi *manget*, *manta* şi *mantă*, *mantal* şi *mantelă*, *maramă* şi *năframă*, *tulpan*, *turban* şi *tulbent*, *văl* şi *voal*; a_3) alte tipuri: *garderob* şi *garderobă*, *jartieră* şi *jartelă*, *moar* şi *mohair*, *pluş* şi *plisă*; b) termeni din domenii diferite, dintre care unul aparţine vestimentaţiei: b_1) nume de locuitori/categorii de persoane şi obiect de îmbrăcăminte (transfer realizat prin metonimie): *basc, -ă*, adj., subst. şi *bască*, s.f., *croat, -ă*, adj., subst. şi *cravată*, s.f., *indian, -ă*, adj., subst. şi *indian*, s.n., *tirolez, -ă*, adj., subst. şi *teloreză*, s.f.; b_2) caracteristică (eventual a unor persoane) şi obiect de îmbrăcăminte (specializare metonimică): *blond, -ă*, adj. şi *blondă*, s.f., *complet, -ă*, adj., subst. şi *complet/ compleu*, s.n., *dalmatic, -ă*, adj. şi *dalmatică*, s.f., *galic, -ă*, adj. şi *galică*, s.f., *reiat, -ă*, adj., s.m. şi *raieu*, s.n., *uniform, -ă*, adj. şi *uniformă*, s.f., *volant, -ă*, adj. şi *volan*, s.n.; b_3) alte tipuri: *bolero* şi *bolerou*, *fetru* şi *filtru*, *fotă* şi *fotaz*, *liberti* şi *libertate*, *panama*$_1$ şi *panama*$_2$, *trening* şi *training*, *voal* şi *velă* etc.

II.3. Din punctul de vedere al raportului cu spaţiul etnic şi cultural românesc, pe de o parte, şi al etapelor istorice de evoluţie, pe de altă parte, putem evidenţia, de asemenea, mai multe categorii: a) termeni aparţinând spaţiului românesc (împrumutaţi din limbile popoarelor cu care românii au avut, de-a lungul istoriei, contacte socio-culturale); aceştia sunt consideraţi astăzi, de regulă, cuvinte învechite, termeni "istorici" sau cu circulaţie restrânsă, regională: *cabaniţă* şi *căbăniţă*, *cabat* şi *cobat*, *capot* şi *căput*, *maramă* şi *năframă*, *tulpan* şi *turban* etc.; b) termeni "culturali" (reprezentând mai ales obiecte vestimentare specifice altor spaţii de cultură: antică latină şi romano-catolică): *etolă* şi *stolă*, *palatin* şi *palatină*, *pală* şi *palla*, *paliu*$_1$ şi *paliu*$_2$ etc.; c) dublete mixte (alcătuite din termeni vechi şi noi): *giubea* (turcism înv.), *jupă* (neologism) şi *şubă* (pop.), *manşetă* (actual) şi *manget* (înv.), *manta* (actual) şi *mantă* (înv.), *mantal* (înv.), *mantelă* (înv.) şi *mantou* (actual) etc.

II.4. O serie de exemple prezintă evoluţii formale şi semantice diverse şi interesante. Ele pot fi clasificate, după provenienţă, în două categorii: a) dublete care provin din aceeaşi limbă şi b) dublete care provin din limbi diferite (înrudite sau nu). Sub a) se încadrează, spre exemplu, substantivele *bretea, bretele* (accesoriu vestimentar) şi *bretelă, bretele* (cu sensuri tehnice). Prima a intrat în română forma de plural *bretele* (din pl. fr. *bretelles*), din care s-a refăcut apoi un singular *bretea* "accesoriu al îmbrăcămintii bărbăteşti confecţionat din două fâşii de material elastic care se trec peste umeri pentru a susţine pantalonii; (Pr. ext.) fâşie de pânză, mătase, panglică etc. cu care sunt prevăzute unele obiecte de îmbrăcăminte spre a le susţine pe umeri". Refacerea analogică a unui nou singular a putut fi determinată, eventual, pe lângă influenţa sistemului, şi de conflictul provocat de împrumutarea omonimului *bretelă, bretele* (din fr. *bretelle*), cu sensuri tehnice. În franceză, evoluţia semantică a avut loc dinspre limbajul vestimentar spre cel tehnic, civil şi militar, prin transfer metaforic.

Limba franceză este, de asemenea, şi sursa dubletelor *eşarfă* (vestimentar, medical) şi *(e)şarpă* (militar, în loc. adv. *în eşarpă*), a căror aparentă divergenţă semantică se explică prin evoluţia etimonului comun *écharpe*. Acesta desemna la origine "traistă de pelerin"; purtată pe umeri dintr-o parte în alta, a preluat sensul de "în diagonală", folosit şi

la figurat; de aici, a însemnat, pe rând, "bandulieră", "bantă lată de stofă purtată oblic de către cavaleri", "bandaj", "cordaj pentru montarea materialelor", "direcţie oblică" etc. Sensul curent de astăzi "bandă de material purtată în jurul gâtului"(cf. rom. *eşarfă*) reprezintă o specializare a unui sens mai general: "bucată de ţesut de o formă oarecare, purtată în aceeaşi manieră", iar cel militar (cf. rom. *eşarpă*) este, fără îndoială, analogic.

Un alt exemplu este reprezentat de tripletul *costum* (din fr. *costume*), *cutumă* (din fr. *coutume*) şi *consuetudine* (din lat. *consuetudo, -inis*). Fr. *costume* (din it. *costume* "manieră de a marca diferenţele de vârstă, de epocă, de condiţie, dintre personaje etc.", apoi "uzanţă, obicei") este folosit iniţial ca termen de artă ("culoare locală"); din sec. XVIII a început să însemne "manieră de a se îmbrăca conform condiţiei sociale, epocii etc" şi, prin metonimie, "ansamblu al veşmintelor unei persoane". Sensul contemporan "costum complet pentru bărbaţi", după moda burgheză de inspiraţie engleză, cunoaşte astăzi, prin rom. *costum*, o generalizare inclusiv în moda feminină ("deux pièces"). Dubletul său *coutume* (cf. rom. *cutumă* "obicei") provine din lat. *consuetudinem*, ac. lui *consuetudo* "obicei, manieră de a acţiona proprie unui popor" (cf., prin împrumut livresc, rom. *consuetudine*, id.). Cum din acelaşi etimon latin derivă şi it. *costume*, id., relaţia semantică dintre *costum* şi *cutumă* devine clară prin intermediul seriei de evoluţii metonimice din limbile surori.

Stranie pare, la prima vedere, şi apropierea dintre *pavilion* şi *papion*. Primul provine din germană şi mai ales, din franceză (*pavillon*) unde este urmaş al lat. *papilionem*, ac. lui *papilio, -nis* "fluture" şi, târziu, metaforic, "pavilion, cort"(prin analogie formală între aripile insectei şi marginile care închid un cort). De la sensul etimologic de "cort militar", s-a ajuns, analogic, la cel de "corp secundar de clădire", până la cel folosit astăzi inclusiv pentru rom. *pavilion*. Dubletul *papion* este un împrumut din fr. *papillon* care ia naştere, la rândul lui, printr-o modelare expresivă, din *pavillon* "insectă lepidopteră". Printre multiplele sensuri analogice şi figurate, se numără şi cel modern din vestimentaţie, obţinut prin eliziune din sintagma *noeud papillon* "nod care imită dispunerea aripilor insectei". Româna a preluat, prin cele două dublete, din latină, prin franceză, un sens figurat ("pavilion") şi, direct din franceză, un alt sens figurat ("papion").

Trecerea la categoria b) (a dubletelor provenite din etimoane directe din limbi diferite şi cu evoluţii semantice demne de semnalat) o exemplificăm cu ajutorul tripletului *boxér*, s.m. "pugilist", *bóxer*$_1$ "rasă de câini" şi *bóxer*$_2$ "şort", ultimul folosit mai ales la pl. Astfel, engl. *boxer* "pugilist" (der. din vb. *to boxe* "a bate, a lovi") stă, direct şi indirect, la originea celor trei termeni actuali, cu sensuri diferite: prin intermediul fr. *boxeur* (cu aceeaşi origine), am împrumutat subst. *boxér*, m. "sportiv care joacă box"; din fr. *boxer*$_1$ (preluat din germ. *Boxer* "pugilist" şi, prin transfer metaforic, "rasă canină" < engl. *boxer*), a intrat în română *bóxer*, s.m. care denumeşte o rasă de câini originară din Germania şi vestită prin caracterul său combativ; în sfârşit, din fr. *boxer*$_2$ (< engl. *boxer shorts, boxers*, iniţial "chiloţi de boxer", pr. gener. "chiloţi de baie sau de sport bărbăteşti") şi din engl. *boxer* (pentru care vezi pronunţarea paroxitonă) am preluat subst. pl. *bóxeri*, cu sensul vestimentar actual. Se observă, aşadar, acelaşi transfer metonimic de la persoană la obiect, realizat prin elidarea unuia dintre termenii sintagmei. Tot prin eliziune (din engl. *training suit* "costum de antrenament", fr. *training*, abreviere metonimică a aceleiaşi sintagme) a rezultat şi s.n. *trening*, id. (cf. dubletul *training* "antrenament").

II.5. Din punctul de vedere al adaptării împrumuturilor dintr-un singur etimon direct, este de remarcat prezenţa dubletelor diferenţiate formal şi semantic pe teren românesc: *batist* şi *batistă*, *cabat* şi *cobat*, *complet* şi *compleu*, *eşarfă* şi *eşarpă*, *maramă* şi *năframă*, *tirolez* şi *teloreză*, *tricot* şi *tricou* etc. La origine, cele două forme au circulat în regim de variante etimologice, având, fiecare dintre ele, cel puţin câte două sensuri. În timp, ele s-au specializat semantic devenind, astăzi, cuvinte diferite.

III. ***Consideraţii finale.*** În prezentul articol, am discutat peste 60 de dublete, triplete etc., moştenite şi/sau împrumutate, ultimele mai vechi sau mai noi, însumând aproximativ 100 de cuvinte din sfera vestimentaţiei.

Din punct de vedere semantic, am atras atenţia asupra evoluţiei etimonului sau etimoanelor din limba de origine (imediată sau îndepărtată): prin metaforă (*foaie* şi *folium*, *frânghie* şi *fimbrie*, *franjă*; *eponj* şi *spongie*, *tulpan* şi *tulipan* etc.), prin metonimie (*ie* şi *linie*, *sarică* şi *serj*; *basc, -ă* şi *bască*, *blond, -ă* şi *blondă*, *costum* şi *cutumă*, *garderob* şi *garderobă*) etc. Am evidenţiat, de asemenea, specializarea internă preponderent metonimică a cuvintelor moştenite şi a împrumuturilor dintr-un singur etimon, influenţată sau nu de conţinutul polisemantic al unui corespondent extern: *scurt, -ă*, adj. şi *scurtă*, s.f., *batist* şi *batistă*, *tricot* şi *tricou* etc.

Este de remarcat, în sfârşit, pentru toate categoriile de dublete discutate, prezenţa sinonimelor etimologice, cel puţin pe unele sensuri (*veşmânt* şi *vestiment*, *capot* şi *căpul*, *jartieră* şi *jartelă*, *manta* şi *mantă*, *pluş* şi *plisă* etc.), a paronimelor (*batist* şi *batistă*, *blond* şi *blondă*, *bolerou* şi *bolero*, *cabat* şi *cobat*, *capă* şi *şapă*, *stambă* şi *stampă* etc) şi a omonimele etimologice (*paliu*$_1$ şi *paliu*$_2$, *panama*$_1$ şi *panama*$_2$ etc.).

NOTE:

---

[1] Vezi o bogată bibliografie a problemei în Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est*, Editura Academiei, Bucureşti, 1978.

[2] Principalele surse lexicografice folosite sunt *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX$_2$). Ediţia a II-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996, *Dicţionarul limbii române* (Seria veche, DA, redactor responsabil Sextil Puşcariu, Bucureşti, 1913–1948; seria nouă, DLR, coordonatori: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, 1965-2001) şi Florin Marcu, *Noul dicţionar de neologisme* (NDN), Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997. Despre originea comună a etimoanelor din alte limbi (slave, maghiară, turcă etc.), vezi Alexandru Ciorănescu, *Diccionario Etimólogico Rumano* (CDER), Biblioteca Filológica, Universidad de La Laguna, Tenerife, 1958-1966.

[3] Pentru limba franceză (origine şi evoluţie semantică), am consultat *Dictionnaire de la langue française* (LEXIS). Coordonator: Jean Dubois, Larousse, Paris, 1994 şi Alain Rey, *Dictionnaire historique de la langue française* (DHLF). Sous la direction de Alain Rey. Ediţia a II-a, 2 vol., Le Robert, Paris, 1995.

[4] În DEX$_2$, s.v., sub *capotă* (din fr. *capote*, derivat din *capot*$_1$) apar, în mod eronat, două sensuri: 1.„îmbrăcăminte din tablă sau din alt material cu care se acoperă un sistem tehnic în vederea protejării lui" (corespunzător fr. *capot*$_1$) şi 2.„acoperiş pliabil al unui autovehicul" (corespunzător fr. *capote*, femininul lui *capot*$_1$).

[5] Şi s.n. "instanţă de judecată" (din *complet, -ă,* adj.). Din acelaşi etimon latinesc, româna a moştenit adj. *cumplit, -ă* care, la rândul lui, formează dublet etimologic în seria menţionată.

[6] Vezi Adriana Stoichiţoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe creativitate*. Editura All Educational, Bucureşti, 2001, p. 96.

[7] Vezi LEXIS, s.v. În Alain Rey, DHLF, s.v., *jarretelle* este considerat un deverbal din *jarreteler*, ceea ce îi infirmă calitatea de dublet în seria menționată.

[8] Pentru limba germană, am folosit DUDEN (7) *Etymologie*. Redactori: Günther Drosdowski, Paul Grebe. Bibliographisches Institut AG. Mannheim, 1963.

[9] Pentru limba italiană, am folosit *Dizionario etimologico della lingua italiana* (DELI), de Manlio Cortelazzo şi Paolo Zolli. Ediția a II-a, îngrijită de Manlio Cortelazzo şi Michele A. Cortelazzo, Zanichelli, Bologna, 1999.

[10] Vezi DEX_2, s.v. În DLR, cuvântul-titlu este *năframă*. Şi: *maramă, năhramă, năramă* etc.

[11] Vezi Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 150.

[12] Ca elemente ale vestimentației sportive, sunt de amintit şi dubletele omonimice *baschet*, s.n. sg. tant. (joc) şi *baschet, -ți*, s.m. (încălțăminte de sport) şi *tenis*, s.n. sg. tant. (joc) şi *tenis, -şi*, s.m. (încălțăminte de sport). Substantivele neutre au fost împrumutate din franceză şi engleză (unde erau masculine), iar formele masculine româneşti de plural reprezintă o specializare morfologică şi semantică a primelor, sub influența corespondentelor externe (cf. fr. *basket*, s.m. sau f. pl., engl., fr. *tennis*, s.m. pl.).

[13] Vezi DEX_2, NDN, s.v. În DLR, s.v., provine din *învăl(u)i*, după lat. *velum*, it. *velo*, fr. *voile*, prin falsă apropiere etimologică.

EMPRUNTS LEXICAUX DANS LE DOMAINE VESTIMENTAIRE. DOUBLETS ÉTYMOLOGIQUES

(*Résumé*)

Dans le présent article nous avons analysé les doublets étymologiques contenants au moins un mot du domaine vestimentaire. Nous avons découvert et mis en évidence dans notre langue plus de 100 mots (homonyms, paronyms et synonyms étymologiques etc.) obtenus par l'héritage, l'emprunt lexical et l'évolution interne nonderivative; en même temps, noua avons insisté sur quelques procès sémantiques réalises dans les langues-sources (spécialement par métonymie et métaphore).

STRATEGII LEXICO-SEMANTICE ÎN DISCURSUL POLITIC ACTUAL

ADRIANA STOICHIȚOIU-ICHIM
Facultatea de Litere
Universitatea din București

1.Studiile consacrate în ultimii ani lexicului politic românesc au relevat caracterul deschis, dinamic și deosebita sa mobilitate[1]. Perspectiva analizelor a fost, de regulă, lingvistică (lexico-semantică, îmbogățită de comentarii etimologice sau stilistice). Mult mai puțin s-au discutat însă aspecte interdisciplinare, aparținând *semanticii politice*[2], precum variația semnificațiilor, strategiile semantice de persuadare și / sau manipulare, rolul clișeelor și al metaforelor lexicalizate prezente în limbajul politic.

2. Observațiile care urmează reprezintă o primă etapă dintr-o cercetare mai amplă consacrată unei teme care interesează în egală măsură discursul politic și discursul jurnalistic: *relația dintre stereotipie (clișeu)* și *inovație* în presa scrisă actuală.

Nu ne propunem aici o analiză completă a corpusului (care cuprinde circa 800 de fișe - text), ci, mai curând, o schițare a cadrului teoretic și a principalelor unghiuri de abordare a problematicii *clișeului*.

Cercetarea se plasează în zona de interferență dintre *comunicarea politică* și cea *mediatică*[3], deoarece avem în vedere un discurs cu tematică și finalitate politică, transmis prin canale media, cu mijloace specifice jurnalisticii.

3. În ceea ce privește *comunicarea politică*, premisa principală – evidențiată din unghiuri specifice de numeroși autori – este consubstanțialitatea politicii și a comunicării, reflectată de întrepătrunderea organică între *actul politic* și *actul de comunicare*[4].

Fără a intra în problematica deosebit de complexă a definirii *comunicării politice*, caracterizată de majoritatea cercetătorilor ca un *concept multidimensional*, reținem faptul că mediatizarea este considerată o condiție esențială pentru asigurarea dimensiunii „interacționiste" și dialogice care definește acest tip de comunicare în societățile democratice[5]. Aceasta ar trebui să se realizeze nu numai în sens descendent (dinspre guvernanți spre guvernați), ci și în sens ascendent (ca o dovadă a implicării cetățenilor și societății civile în deciziile publice)[6], ceea ce presupune formarea unei culturi politice a publicului.

Complexitatea discursului politic mediatizat se explică prin dubla calitatea a mass-media: (1) *mediator* între „actorii politici" și public; (2) *coautor* al discursului politic.

În acest fel, autoritatea presei (caracterizată drept „a patra putere în stat" sau „puterea fără contraputere"[7]), rezidă în capacitatea ei de a construi o „realitate secundă" (ficțională sau reflectată)[8], care se plasează între public și realitatea propriu-zisă, fără a coincide întotdeauna cu aceasta.

Strategiile implicate în procesul de orientare şi modelare a opiniei publice privesc: selecţionarea informaţiilor considerate de interes prioritar (funcţia de *agenda-setting*), ordonarea lor (funcţia de *agenda-building*) şi evaluarea *(agenda atributelor)*[9].

Se ajunge astfel ca imagini standard simplificate sau stereotipe *(clişee)* să dobândească legitimitate şi să vehiculeze anumite opinii (pozitive sau negative), cu efect persuasiv[10].

4. Deoarece asocierea aparent paradoxală dintre *stereotipie* şi *invenţie semantică* este motivată de caracterul strategic, convenţional şi ritualizat al comunicării politice mediatizate[11], cercetarea presupune o dublă perspectivă: a *semanticii politice*[12] şi a *retoricii politice*[13].

Se impune, de asemenea, raportarea la *tipologia genurilor publicistice*, conform distincţiei între *jurnalismul de informare* (ştirea) şi *jurnalismul de opinie* (editorial, comentariu, analiză), ştiut fiind că acestea diferă sub aspectul tipului discursiv, al gradului de libertate stilistică şi în funcţie de finalitatea informativă, respectiv interpretativă)[14].

5. Din perspectiva semanticii politice, *inovaţia* şi *stereotipia* reprezintă aspecte corelative ale *dinamicii sensului*, condiţionate pragmatic (funcţional) şi referenţial (ideologic). Între ele se realizează un permanent „du-te-vino", prin care inovaţiile se banalizează, devenind clişee (de exemplu, catacrezele), în timp ce clişeele supuse unei „prelucrări" gazetăreşti pot dobândi noi valenţe expresive.

Dacă primul concept *(inovaţia)* nu presupune o (re)definire din perspectiva comunicării politice, termenii *stereotipie, stereotip* şi *clişeu* necesită câteva precizări.

5.1. Accepţia curentă (consemnată în DEX şi preluată în lucrări de stilistică normativă) identifică *stereotipia* cu „faptul de a se repeta ceva, de a fi mereu acelaşi"; *stereotip* este considerat sinonim cu *neschimbat, obişnuit, banal. Clişeu* (conform DEX) este sinonim cu *şablon*, fiind definit ca „formulă stilistică, expresie etc. banalizată din cauza repetării excesive".

5.2. O primă abordare a problematicii *stereotipurilor* (din perspectiva mai largă a comunicării publice) se găseşte în lucrarea de referinţă *Public Opinion* (1922) a renumitului politolog american W. Lippmann[15]. În opinia sa, stereotipurile reprezintă structuri mentale cu rol de selectare şi evaluare a informaţiei. În calitate de mecanisme cu caracter unificator, stereotipurile (între care se înscriu şi miturile şi simbolurile) contribuie la realizarea solidarităţii de grup şi la formarea opiniei publice.

5.3. În viziunea majorităţii cercetătorilor din sfera comunicării politice, *stereotipul (clişeul)* este un procedeu discursiv plurifuncţional cu valenţe specifice (pozitive sau negative). De aceea, apare ca singulară şi simplificatoare tratarea clişeului, într-un manual românesc de jurnalism[16], dintr-o perspectivă exclusiv critică, drept semn al incapacităţii ziaristului de a sesiza si exprima noul.

5.3.1. *Valorizarea pozitivă* a stereotipurilor are în vedere avantaje ca scurtimea, simplitatea şi lipsa de ambiguitate. Prin repetare frecventă, ele fixează în mentalul colectiv imagini simplificate ale realităţii[17], care nu reflectă obligatoriu adevărul obiectiv. Clişeele permit „modelarea" opiniei publice prin focalizarea mediatică asupra unor aspecte ale vieţii politice, pe care le „etichetează"[18], de regulă, într-o manieră ironică sau peiorativă (vezi, de exemplu, sintagmele *baron local, migraţie politică, traseism politic*).

Prezenţa masivă a stereotipurilor (formule, imagini, slogane) între strategiile propagandei se datorează capacităţii lor de a fi memorate şi de a crea empatie, consens social.

Clişeele se formează şi se impun în timp, de aceea efectele lor în plan ideologic, social şi lingvistic (fixarea în limbă a unor unităţi lexicale sau sensuri) nu sunt imediat perceptibile.

Din examinarea corpusului, a reieşit cu claritate faptul că exprimările stereotipe (clişeele) sunt prezente în special în discursul de tip informativ (ştiri),având funcţie denominativă, dar pot fi întâlnite şi în discursul de tip evaluativ sau persuasiv (editorial), unde constituie „pivoţi" care facilitează decodarea unor mesaje cu caracter figurat, alegoric sau simbolic.

Se pot da în acest sens numeroase exemple de texte construite alegoric, pe baza unei metafore catacretice (clişeizate): un editorial intitulat *Ţarismul democratic* (A, 10.12.2003, 1) se construieşte pe baza clişeului „ţarul Putin"; comentariile politice cu titlurile *Sezonul păsărilor călătoare* şi *Partidele parlamentare răvăşite de migraţii* (A, 14.02.2004, 2) au ca temă fenomenul „migraţiei" parlamentarilor de la un partid la altul.

5.3.2. *Efectele negative* ale stereotipurilor sunt asociate frecvent cu „limba de lemn" a regimurilor totalitare[19]. În opinia lui George Orwell[20], clişeele *(ready-made phrases)* şi metaforele „tocite" *(dying metaphors)* reprezintă cauzele majore ale deprecierii discursului politic.

Un punct de vedere asemănător apare la Tatiana Slama - Cazacu, după care clişeul funcţionează ca stratagemă de manipulare, utilizată – indiferent de regimul politic sau epocă – de către reprezentanţii Puterii[21].

Este interesant de semnalat că discursul publicistic „de opinie" recurge relativ frecvent la „citarea" unor clişee ale „limbii de lemn" din epoca comunismului stalinist sau ceauşist ca tehnică discursivă intertextuală, cu funcţia evaluativă. Utilizarea ghilimelelor marchează distanţarea jurnalistului şi tonalitatea peiorativă a discursului: „*Tovul* pleca bucuros burduşit cu «*realizări*» pe post de suveniruri comuniste" (A, 5.03.2004, 1); „*tovarăşele de viaţă şi de muncă*" (A, 9.03.2004, 1); „«*politrucii*» din sănătatea gălăţeană" (A, 27.01.2004, 2).

Între dezavantajele utilizării clişeelor în discursul politic, trebuie menţionată şi sărăcirea limbajului prin „desemantizarea" sau „golirea de sens" a unor termeni ori sintagme folosite abuziv. Exemple de acest gen oferă „noua limbă de lemn" a perioadei gorbacioviste *(perestroika, glasnosti)*[22], dar şi discursul politic al „tranziţiei" româneşti *(acquis, reformă, corectitudine politică, lider, transparenţă)*[23].

Imprecizia lor semantică este subliniată ironic prin comentarii metalingvistice ale jurnalistului: „astfel de schimbări – restructurări – remanieri – reorientări *sau cum s-or mai fi numit ele* [...]" (RL, 11.03.2004, 1). În alte cazuri, prezenţa unui determinant are rolul de a restrânge sfera semantică vagă, imprecisă a determinatului („neoimperialismul *de tip rusesc*" - RL, 12.03. 2004, 1); „foaie de parcurs *pentru integrarea Româneiei în UE*" – (A, 17.03.2004, 1).

6. Vom ilustra, în continuare, câteva *modalităţi de manifestare a stereotipiei* frecvent întâlnite în presa actuală. Ele se adaugă celor pe care le-am semnalat anterior în cercetări consacrate dinamicii sensului în presa post-decembristă şi semanticii anglicismelor din discursul politic[24].

6.1. *Stereotipuri grafice* cu funcţie persuasiv-evocatoare se realizează prin scrierea cu majusculă a unor cuvinte cu valoare simbolică („Statul post-comunist moşteneşte multe trăsături de la «*Vechiul Regim*»" – ST, 24) şi prin ortografierea într-o formă apropiată etimonului rusesc a unor termeni cu puternice conotaţii politice („De ce i-a fost frică *nomenklaturii* româneşti" – ST, 46; „*apparatciki* PCR" – ST, 37).

Prezenţa ghilimelelor este o modalitate consacrată de evidenţiere a sensurilor deviate sau deturnate de la denotaţie („*vidul de putere*" – ST, 21), a antifrazei („«*Democratul*» Traian Băsescu" – A, 10.03.2004, 2) sau a metaforei („«*Ţarul* Vladimir» ar putea rămâne la putere până în 2018" – A, 7.02.2004, 9).

6.2. Într-un număr redus de situaţii putem vorbi de *stereotipii strict semantice* (care afectează exclusiv semnificatul), aşa cum este cazul termenilor *nostalgie* şi *nostalgic*, care au dobândit sensuri politizate conotate peiorativ: „*nostalgicii* vechiului regim" (ST, 14) sunt „cei care exprimă regretul pentru epoca regimului comunist". O situaţie similară apare la numele de culori, simbolic asociate unor orientări politice: „liderul *verzilor* austrieci" (A, 9.03.2004, 9); „preşedintele *roşu* chinez" (AC, 8/2004, 24).

Autorul unui editorial evidenţiază extinderea semantică motivată ideologic prin care se explică noua semnificaţie politică a termenului *Occident*, distinctă de cea consacrată, geografică: „statele care împărtăşesc acelaşi set de valori"; „lumea civilizată"(A, 19.03.2004, 1).

Este limpede că în toate cazurile citate a avut loc o „manipulare denotativă"[25] constând din impunerea unei intensiuni modificate (prin restrângerea extensiunii în primele două situaţii şi prin lărgire în ultima).

6.3. Din categoria *metonimiilor clişeizate*, cele mai frecvente implică nume geografice („Relaţiile dintre *Washington* şi *Madrid* – aproape de punctul de a îngheţa" - A, 19.03.2004, 13) şi ani care evocă anumite evenimente („Miza este aceeaşi ca în Ungaria şi Polonia după *'56*. Să nu se repete *1989*! – ST, 49). Mai rar, se recurge la stereotipuri culturale puse în antiteză: „Rusia nu va prefera vreodată *Coca-Cola vodcii*"[în sensul că nu va deveni o adevărată democraţie de tip occidental] (A, 10.12.2004, 1).

6.4. Ca exemple tipice de „manipulare conotativă"[26], pot fi semnalate două sintagme – clişeu, cu largă utilizare în discursul politicienilor, al mass-media şi chiar al publicului larg: *baron local* şi *migraţie parlamentară.* Succesul lor se explică nu atât prin denotaţie (relativ vagă în raport cu sensurile înregistrate în DEX pentru termenii–pivot), ci, mai ales, prin asociaţiile de sens pe care le generează la nivelul receptorilor.

Baron local desemnează generic reprezentanţi ai autorităţii politice şi administrative din diverse zone ale ţării, caracterizaţi prin comportament abuziv şi corupţie. Particularizările se fac – ironic – prin determinări formulate conform tradiţiei nobiliare („*baron* de Ilfov", A, 7.02.2004, 12) sau prin nume şi (eventual) apartenenţa politică („*baronul* PSD Balcan", A, 13.03.2004, 1).

La fixarea conotaţiilor evaluative de tip peiorativ, contribuie şi asocierile contextuale cu alte sintagme din acelaşi câmp lexico-semantic: „*vătaf* de judeţ" (A, 5.03.2004, 1); „*naşul* de Ilfov" (A, 7.02.2004, 12). În textele de tip umoristic, parodic se recurge la prezentarea după tipare consacrate în domeniul genealogiilor: „un Baron Roşu *de Dolj*", „un Mischie *von Gorj*" (A, 14.02.2004, 6).

Clişeul *baron local* este frecvent întâlnit şi în rubricile de dialoguri cu cititorii (RL, 29.01.2004, 2; 8.01.2004, 3), ceea ce demonstrează acceptarea lui în uzul limbii.

A doua sintagmă metaforică este *migraţie parlamentară* (A., 3.02.2004, 2), cu sinonimul mai recent *traseism politic / parlamentar* (Antena 1, 3.03.2004). Derivatele respective pentru nume de agent (*migrator* – RL, 29.01.2004, 24 şi *traseist* – ProTV, 1.02.2003) se bucură şi ele de largă circulaţie, deşi sunt concurate de numeroase sinonime (*muşte politice, voiajori, cameleoni, păsări călătoare, papagali politici* etc.).

6.5. Un stereotip lexico–semantic productiv în discursul politic este crearea unor sintagme cu caracter mai mult sau mai puţin specializat (politic), prin asocierea[27] dintre un cuvânt–pivot popular, uzual sau familiar, cu sens figurat consacrat şi un determinant din terminologia social-politică: *gogoşi propagandistice* (RL, 8.01.2004, 1); *bălăceală pre-electorală, puşculiţa electorală* [a partidului] (RL, 4.03.2004, 1); *scamatorii electorale* (A, 14.01.2004, 1); *circ politic* (B_1TV, 10.03.2003); *marionete politice* (A, 31.01.2004, 1); *ciolan cultural* (AC, 8 / 2004, 19).

Modelul unor asemenea unităţi lexicale ar putea fi metaforele „terminologice" (lexicalizate) consacrate în domeniul politologiei: *actor politic, joc politic, scenă politică.*

7. Atitudinea creatoare, inovativă a jurnalistului se manifestă în texte cu funcţie persuasiv-interpretativă (de ex., editoriale) prin strategii semantice care vizează „reîncărcarea" expresivă[28] a unor cuvinte sau sintagme din categoria clişeelor:

- schimbarea referentului: „o a doua mare înfrângere pe care o suferă Adrian Năstase în *războiul rece* cu magistrul său Ion Iliescu" (A, 1.03.2004, 1);
- „deconstrucţia" unor sintagme sau frazeologisme, urmată de „reconstrucţia" lor: „Năstase umblă cu *PSD-ul vopsit*" (A, 23.01.2004, 1); „*Omul* politic *de Neanderthal*" (titlu de editorial) (A, 10.03.2004, 1); „*coioţii* tineri" – sintagmă creată urmând modelul expresiei *lupii tineri*, calchiată după franceză – CTP, 31); „dl Eyal şi-a pierdut *busola politică*" (RL, 18.03.2004, 5); „România se situează între *ciocanul* american şi *nicovala* europeană" (Realitatea TV, 4.02.2004).

Aceleaşi finalităţi (persuasive în plan ideologic şi expresive în plan stilistic) motivează asocieri lexicale în care stereotipia coexistă cu invenţia verbală. În *sfera macro–stereotipurilor* din limbajul politic actual se înscriu câteva *câmpuri lexico-semantice* din care provine majoritatea metaforelor, mai mult sau mai puţin lexicalizate. În linii mari, aceste câmpuri se structurează în jurul unor concepte politice sau simboluri cu sens foarte general:

- câmpul lexico-semantic al *spectacolului* include îndeosebi termeni conotaţi peiorativ: „*circ* politico-administrativ" (A, 27.12.2003, 1); „*scenarii* catastrofice" (A, 17.01.2003, 2); guvernanţii au jucat *comedia* inocenţilor" (A, 3.03.2004, 2);
- câmpul lexico-semantic al *comerţului (tranzacţiilor):* „*troc* politic", „*clientelă* politică" (A, 6.02.2004, 2); „boala *clientelismului*" (A, 17.01.2004, 2); „*tarabagii* ai propriei funcţii" (CTP, 32);
- câmpul lexico-semantic al *numelor de animale:* „*papagali* politici" (RL, 29.01.2004, 24); „*muşte* politice" (RL, 5.02.2004, 3); „*dinozaurul* bolşevic" (RL, 11.12.2003, 2); „*maidanez* politic" (A, 22.03.2004, 2); „noua hoardă de *animale* politice" (CTP, 30);

- câmpul lexico-semantic al *jocurilor de noroc*: „*poker* prezidențial" (N, 29.01.2004, 6); „*Jolly Jocker* al politicii locale" (A, 23.08.2004, 2).

8. Deşi stadiul actual al cercetării nu permite formularea unor concluzii tranşante, considerăm că aspectele prezentate aici contribuie la „reabilitarea" clişeului şi motivează înscrierea sa în rândul strategiilor semantico-stilistice proprii discursului publicistic.

NOTE:

---

[1] Vezi Avram (1999), Bidu-Vrănceanu (2000) şi (2003), Stoichițoiu-Ichim (2003a) şi (2003b).

[2] Pentru conceptul de *semantică politică* şi problematica sa de studiu, vezi Van Cuilenburg et al. (2000: 194–198).

[3] Din bibliografia extrem de bogată consacrată integral sau parțial celor două tipuri de comunicare, vezi Beciu (2000), Bertrand (2001), Dobrescu-Bârgăoanu (2002), Gerstlé (2002), Lochard; Boyer (1998), Marinescu (2003), Pop (2000). Pentru analiza discursului mass-media din perspectivă semantică şi stilistică, vezi Zafiu (2001), Cvasnîi-Cătănescu (2003), Stoichițoiu–Ichim (2001).

[4] Bertrand (2001: 193); Beciu (2002: 17); Gerstlé (2002: 27).

[5] Prezentarea diverselor perspective asupra comunicării politice (comportamentalistă, structuro-funcționalistă şi dialogică) se găseşte la Gerstlé (2002: 32 – 34, 38). Van Cuilenburg et al. (2002: 280–283) prezintă cele trei funcții mediatice (informativă, expresivă şi critică) din perspectiva interdepedenței dintre mass-media şi democrație.

[6] Gerstlé (2002: 121).

[7] Cf. Dobrescu; Bârgăoanu (2002).

[8] „Media informează, oferă analize şi evaluări, construiesc pentru noi o «realitate», realitatea mediatică, un mediu de reprezentări, în funcție de care judecăm, evaluăm, luăm atitudine". Un punct de vedere similar este susținut într-un editorial de Cristian Tudor Popescu: „E bine să ştiți, stimați cititori: astăzi, *realitatea o naşte presa* [subl. ns.], altfel n-am trăi decât un şir subțire, cenuşiu şi inform de fapte şi vorbe [...] Verbul muncii de presă nu este a se opune, cu orice preț, ci a prezenta şi interpreta realitatea" (A, 23.02.2004, 1).

[9] Vezi prezentarea detaliată a celor trei funcții la Beciu (2002: 115–120). Strategiile semantice de tip persuasiv sunt descrise de Van Cuilenburg et al. (2000: 183–191).

[10] Într-o exprimare metaforică, Dobrescu; Bârgăoanu (2002) îşi intitulează un subcapitol „Media cultivă opinii aşa cum un agricultor cultivă pământul"; aceiaşi autori precizează: „Privim şi interpretăm segmente ale realități prin «ochelarii» pe care îi pun la dispoziție aceste reprezentări oarecum legitimate prin simpla publicare sau difuzare" (2002: 255).

[11] Cf. Beciu (2003: 16–18).

[12] Vezi Van Cuilenburg et al. (2000: 195): „Limbajul, strategia semantică şi cea politică sunt interdependente, servind nu numai transmiterii de informație, ci şi persuadării. Ele oferă terenul de joc al manipulării politice".

[13] Dimensiunea teatral – retorică a discursului politic a fost evidențiată, între alții, de Bertrand (2001: 193), Beciu (2002: 93), Sălăvăstru (1999: 291-345).

[14] Pentru distincția între jurnalismul de informare şi cel de opinie, vezi îndeosebi Popescu (2003: 174–177; 215–216); pentru specificul „discursului ştirilor", vezi Hartley (1999), iar pentru editorial - Cvasnîi – Cătănescu (2003).

[15] Apud Dobrescu; Bârgăoanu (2002: 40–46).

[16] Cf. Popescu (2003: 68-69).

[17] Vezi Dobrescu; Bârgăoanu (2002: 240–242).

[18] „Etichetarea" (*name calling*) este considerată unul dintre mecanismele principale ale propagandei: „Use of «bad names» without all their esential meaning, without all their pertinent implications, comprises perhaps the most common of all propaganda devices" (Goshgarian 1980: 86–87). Gerstlé (2002: 41) subliniază rolul mecanismulor de instituționalizare a sensului în „construcția realității politice".

[19] Thom (1993: 125) vorbeşte despre „o limbă căzută în afară semanticii".

[20] „One ought to recognize that the present political chaos is connected with the decay of language" (Orwell 1945: 110); vezi, în acelaşi sens, Linyer (1995).

[21] Slama-Cazacu (2000: 39–40).

[22] Thom (1993: 86).

[23] Slama-Cazacu (2000: 39–95) citează termeni ca *globalizare, indexare, lichidare, lobby, scenariu, terorist, tranziție*; vezi şi Stoichițoiu – Ichim (2003a).

[24] Stoichițoiu-Ichim (2001: 53–78; 83–118); (2003a); (2003b).

[25] Cf. Van Cuilenburg et al. (2000: 185–186).

[26] Van Cuilenburg et al. (2000: 190–191) asociază manipularea conotativă cu aşa-numita *image-building*: „De multe ori, în limbajul politic, conotațiile (eventual evaluative) sunt mai importante decât denotația".

[27] Rolul asocierilor contextuale în constituirea terminologiilor politice a fost evidențiat de Dubois (1960) şi Bidu-Vrănceanu (2002).

[28] Dobrescu; Bârgăoanu (2002: 57) subliniază, între condițiile de performanță ale persuasiunii, „forța cuvintelor active": „Limbajul trebuie forțat pentru a străpunge platoşa de indiferență, de plictiseală a individului; să aibă măreție, distincție, să nu recurgă la clişee obosite".

BIBLIOGRAFIE

AVRAM MIOARA (1999) – *Comentarii lingvistice despre* ***politică*** *şi problemele conexe*, în „Limba română", XLVIII, 3-4, p. 181–191.

BECIU, CAMELIA (2000) – *Comunicare politică*, Bucureşti, Editura Comunicare.ro.

BERTRAND, CLAUDE-JEAN (coord.) (2001) – *O introducere în presa scrisă şi vorbită*, Iaşi, Editura Polirom.

BIDU-VRĂNCEANU, ANGELA (2000) – *Lexicul social–politic, precizări semantice şi contextuale*, în „Revista română de comunicare şi relații publice", 2-3, p. 87–95.

BIDU-VRĂNCEANU, ANGELA (2003) – *Dinamica sensurilor cuvintelor româneşti din 1990 până în 2002*, în PANĂ DINDELEGAN (2003), p. 291–298.

CVASNÎI CĂTĂNESCU, MARIA (2003) – *Retorica textului jurnalistic cu referire la editorial*, în PANĂ DINDELEGAN (2003), p. 443–458.

DOBRESCU, PAUL; BÂRGĂOANU, ALINA (2002) – *Mass media – puterea fără contraputere*, Bucureşti, Editura ALL.

DUBOIS, JEAN (1960) – *Le vocabulaire politique et social en France de 1869 à 1872*, I, Paris, Librairie Larousse.

GERSTLÉ, JACQUES (2002) – *Comunicare politică*, Iaşi, Institutul European.

GOSHGARIAN, GARY (ed.) (1980) – *Exploring Language*, second edition, Boston-Toronto, Little, Brown & Company.

HARTLEY, JOHN (1999) – *Discursul ştirilor*, Iaşi, Editura Polirom.

INSTITUTE FOR PROPAGANDA ANALYSIS (1937) – *How to Detect Propaganda*, în GOSHGARIAN (1980), p. 85–92.

LOCHARD, GUY; BOYER, HENRI (1998) – *Comunicarea mediatică*, Iaşi, Institutul European.

LYNIER, GEOFFROY (1995) – *Dictionnaire de la langue de bois en politique*, Paris, Les Belles Lettres.
MARINESCU, VALENTINA (2003) – *Introducere în teoria comunicării – principii, metode, aplicaţii*, Bucureşti, Editura Tritonic.
ORWELL, GEORGE (1945) – *Politics and English Language*, în GOSHGARIAN (1980), p. 99–111.
PANĂ, DINDELEGAN, GABRIELA (coord.) (2003) – *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, II, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
POP, DORU (2000) – *Mass media şi politica. Teorii, structuri, principii*, Iaşi, Institutul European.
POPESCU, CRISTIAN FLORIN (2003) – *Manual de jurnalism*, I. *Redactarea textului jurnalistic. Genurile redacţionale*, Bucureşti, Editura Tritonic.
SĂLĂVĂSTRU, CONSTANTIN (1999) – *Discursul puterii*, Iaşi, Institutul European.
SLAMA–CAZACU, TATIANA (2000) – *Stratageme comunicaţionale şi manipularea*, Iaşi, Editura Polirom.
STOICHIŢOIU – ICHIM, ADRIANA (2001) – *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate*, Bucureşti, Editura ALL.
STOICHIŢOIU – ICHIM, ADRIANA (2003a) – *Influenţa engleză în terminologia politică a românei actuale*, în PANĂ DINDELEGAN (2003), p. 299–322.
STOICHIŢOIU – ICHIM, ADRIANA (2003b) – *Observaţii privind semantismul termenului* **lider** *în româna actuală*, în „Analele Universităţii Bucureşti. Limba şi literatura română", anul LII.
THOM, FRANÇOISE (1993) – *Limba de lemn*, Bucureşti, Editura Humanitas.
THOVERON, GABRIEL (1996) – *Comunicarea politică azi*, Bucureşti, Editura Antet.
VAN CUILENBURG, J. J.; SCHOLTEN, O. NOOMEN, G. W. (2000) – *Ştiinţa comunicării*, ediţia a doua, Bucureşti, Editura Humanitas.
ZAFIU, RODICA (2001) – *Diversitate stilistică în româna actuală*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

ABREVIERI PENTRU IZVOARE

A – „Adevărul"
AC – „Academia Caţavencu"
CTP – Cristian Tudor Popescu, *Un cadavru umplut cu ziare*, Iaşi, Editura Polirom, 2001
N – „Naţional"
RL – „România liberă"
ST – Stelian Tănase, *Revoluţia ca eşec*, Iaşi, Editura Polirom, 1996

STRATÉGIES LEXICO-SÉMANTIQUES DANS LE DISCOURS POLITIQUE ACTUEL

(Résumé)

Le but de cet article est de mettre en évidence quelques aspects, tant positifs que négatifs concernant le rôle du *cliché* dans le discours politique de la presse actuelle.

Premièrement, on a procédé a une analyse du concept de *cliché* par rapport aux principes fondamentaux de la communication politique.

En s'appuyant sur les données fournies par la presse des années 2003-2004, l'auteur examine quelques types de *clichés* (graphiques, sémantiques, syntagmatiques, paradigmatiques). La perspective de l'analyse est celle de la sémantique politique.

On conclut en soulignant la double fonction (informative et persuasive) du *cliché* dans le discours politique.

INFLUENȚE RUSEȘTI ASUPRA VOCABULARULUI MILITAR ROMÂNESC

TEODOR ZARVĂ
Colegiul Universitar de Institutori, Pitești

În urma Tratatului de pace de la Adrianopol din 1829, dintre Rusia și Turcia, statutul politic al Țării Românești și al Moldovei a suferit modificări semnificative. Până la această dată ele erau vasale Imperiului Otoman, căruia i se închinaseră cu secole în urmă. Câștigând războiul împotriva turcilor, Rusia a impus Țărilor Române s-o accepte ca „putere protectoare“ [1].

În acest context, pentru exercitarea noilor drepturi, ea a întocmit, cu acordul și colaborarea claselor conducătoare din Moldova și Țara Românească, așa-numitul Regulament organic[2], un fel de constituție, după care acestea erau conduse și administrate. Supravegherea îndeplinirii dispozițiilor din această „lege” era încredințată unor organe în care reprezentanții puterii protectoare aveau rol decizional. O dată cu acest eveniment începe o nouă influență rusească asupra limbii române [3].

Vecinătatea Moldovei cu Rusia dusese încă din secolul precedent la adoptarea unor cuvinte rusești. La acestea se vor fi adăugat și altele, produs al staționării armatelor rusești în Țările Române. Ofițerii ruși erau aproape toți cunoscători ai limbii franceze. Între aceștia și clasele conducătoare din Iași și București se stabilesc „relații mondene”, cu implicații în plan cultural.

Influența rusească a avut la dispoziție și alte căi spre Țările Române, în primul rând spre Moldova. În *Istoria literaturii românești* (II, București, 1928, p. 143-144), Nicolae Iorga înregistrează traducerea unei *Istorii a rușilor* și pe aceea a unei *Istorii a slovenilor, a neamului Rosii, etc.*, amândouă din rusește [4]. În lucrarea amintită, marele istoric prezintă cuvintele rusești culese din lucrări românești, aparținând secolului al XVIII-lea, printre care amintim: *comisar*, *scadron* (escadron), *volintir* (voluntar), *serjant* (sergent), *furier*, *ordinanț* (ordonanță – soldat atașat pe lângă un ofițer pentru servicii personale), *ofițer*, *generalisim* (grad superior generalilor), *regement* (regiment), *parade* (plural).

Toate aceste cuvinte sunt de origine occidentală, dar, deoarece autorii respectivi (N. Costin, Axinte Uricariul, Stolnicul Cantacuzino), cu excepția celui din urmă, nu cunoșteau aceste limbi, sursa cuvintelor în discuție este rusească.

Prin urmare, suntem îndreptățiți să considerăm că influența rusească asupra vocabularului militar românesc s-a manifestat anterior epocii moderne, deci anterior influenței franceze.

Deoarece marea lor majoritate sunt cuvinte de origine romanică şi, ca atare, există şi în limba franceză, caracterizarea lor drept împrumuturi ruseşti este în funcţie de data intrării în limba română, de vechime, precum şi de nivelul cultural al textelor în care le întâlnim.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, astfel de exemple devin tot mai numeroase[5], ţinând seama de faptul că în unele oraşe moldoveneşti existau prin anii '30-'40 ai acestui secol şcoli în care se învăţa ruseşte. După 1848, învăţarea limbii ruse era facultativă, atât la Bucureşti, cât şi la Iaşi. Unii profesori, indiferent de materia pe care o predau, erau ruşi sau români cu studii efectuate în Rusia [6].

Înfiinţarea universităţilor din Iaşi (1860) şi Bucureşti (1864) creează cadrul ştiinţific de predare şi studiere a limbii ruse la nivel superior[7].

Primii slavişti români, B. P. Hasdeu, Al. Odobescu – profesori la Universitatea din Bucureşti –, A. Cihac şi Melchisedec Ştefănescu, cunoşteau limba rusă şi au folosit în lucrările lor ştiinţifice operele lingviştilor şi filologilor ruşi ai timpului[8].

Spre sfârşitul sec. al XIX-lea, limba rusă devine obiect de studiu şi în învăţământul militar. În anul 1891, Emanoil Grigorivitza este numit profesor definitiv de limba rusă[9] la Şcoala Superioară de Război din Bucureşti. Acesta publică un *Curs practic de limbă rusească* (Bucureşti, 1891; pe copertă, 1892), un foarte bun *Dicţionar ruso-român* (Bucureşti, 1896; pe copertă, 1897) şi un *Dicţionar român-rus* (Bucureşti, 1901)[10].

Activitatea este continuată de Zamfir C. Arbore, care publică în 1902 *Gramatica limbii ruse* (pe copertă, subtitlul *Curs predat la Şcoala Superioară de Război*)[11] şi de Ştefan Berechet, care scoate *Gramatica limbei ruse pentru elevii Şcoalelor militare de infanterie, artilerie şi cavalerie* (partea I şi a II-a, Bucureşti, 1912)[12].

Toate acestea au avut implicaţii asupra vocabularului militar modern românesc, aflat în faza de constituire, fapt ce a dus la crearea unui strat lexical comun româno-rus. Spre exemplificare prezentăm câţiva termeni militari, din care majoritatea au dobândit, în decursul timpului, un caracter internaţional: *артиллерия – artilerie*, *артиллерист - artilerist*, *кавалерия – cavalerie*, *кавалерист – cavalerist*, *казарма – cazarmă*, *лампас - lampas*, *майор – maior*, *милиция – miliţie*, *офицер – ofiţer*, *петлица – petliţă*, *полиция - poliţie*, *смирно – smirnă* (în poziţie de drepţi, nemişcat etc). Alături de aceştia există o serie de termeni militari, care nu s-au menţinut în uzul limbii române, în primul rând ca urmare a exercitării influenţei franceze: *armie* „armată, oaste" (< *армия*), *comandir* „comandant" (< *командир*), *dejurnă* „de serviciu" (< *дежурный*), *doclad* „raport, referat" (< *доклад*), *mondir* „veston militar", cu varianta *mundir* (< *мундир*), *nacealnic* „şef superior" (< *начальник*), *pojarnic* „pompier" (< *пожарник*), *roată* „companie de ostaşi" (<*рота*), *trivogă* „alarmă prin bătăi de tobă" (< *тревога*), *vistavoi* „curier militar" (<*вестовой*) [13] etc.

La faptele invocate până aici, în argumentarea influenţei ruseşti asupra terminologiei neologice româneşti, se pot adăuga şi altele, de pildă sufixul – icesc (în locul lui – ic de mai târziu, produs al influenţei franceze) la adjective ca *academicesc*, *democraticesc*, *filosoficesc*, *g(h)eograficesc*, *matematicesc*, *politicesc*, *tiranicesc*, *tacticesc*, *strateg(h)icesc* etc., frecvente în primele decenii ale veacului al XIX-lea, ale căror modele sunt rus.

академический, демократический, философический, географическийй, математический, политический, тиранический, тактический, стратегический, etc.

Împrumuturi de acest fel au fost posibile cu atât mai mult, cu cât adjectivele ruseşti corespunzătoare au în tema lor grupul fonetic *-ическ*, identic cu sufixul românesc *-icesc* [14].

În prezent sufixul -icesc nu mai este productiv în limba română, locul lui fiind luat în sec. al XIX-lea de adjectivele terminate în -ic, provenite direct din franceză.

Un alt argument în sprijinul ideii că o bună parte din termenii militari româneşti au fost împrumutaţi din limba rusă, nu din franceză sau italiană, îl constituie şi problema accentuării acestora. Spre exemplu, *artilérie*, *cavalérie*, *infantérie*, dacă ar fi provenit din franceză, ar fi trebuit să poarte accentul pe „i", nu pe „e" din silaba precedentă. Aceasta înseamnă că româna i-a împrumutat dintr-o limbă care-i accentuează pe antepenultima silabă. Nu poate fi vorba de un împrumut nici din italiană, deoarece în *artigleria*, *cavaleria*, *infanteria* accentuarea se face ca în franceză, de unde, de altfel, au şi fost împrumutaţi. În schimb, în limba română accentuarea se face ca în ruseşte, *артиллéрия*, *кавалéрия*, *инфантéрия*, ceea ce demonstrează faptul că aceşti termeni au intrat în vocabularul românesc prin mijlocire rusească.

Dicţionarele etimologice ale limbii române, (al lui Candrea – Adamescu, DEX şi D. N.) recunosc originea rusească a cuvintelor în discuţie, dar numai parţial, fără să renunţe la ideea unui împrumut din franceză. Considerăm că preluarea din limba rusă a acestora este dovedită şi de faptul că primele începuturi de organizare militară din Ţările Române datează din perioada 1831-1832, în timpul domniilor regulamentare. Tot atunci se întrebuinţau şi termeni pur ruseşti,[15] cum ar fi praporgic (sublocotenent), porucic (locotenent), sotnic (căpitan), bombardir (subofiţer de artilerie).

Multe neologisme apărute în limba română după 1944 sunt, de asemenea, de provenienţă rusească [16], însă originea mai îndepărtată a celor din domeniul militar este tot romanică şi germanică. La fel ca şi în secolul al XIX-lea, în perioada menţionată, numeroşi termeni neologici de origine latină, franceză, italiană şi germană n-au pătruns direct din aceste limbi, ci prin intermediul limbii ruse, care fusese influenţată mai de timpuriu decât româna de limbile din apusul Europei.

Considerăm că, prin împrumutarea din rusă mai ales a neologismelor romanico-germanice sau a termenilor creaţi în această limbă din rădăcini latineşti, s-a întărit caracterul romanic al vocabularului românesc[17]. Mai mult, unele dintre neologisme, deşi n-au fost preluate din rusă, s-au îmbogăţit cu noi sensuri, au căpătat anumite nuanţe semantice (de obicei politice) ori au început să circule mai mult decât în trecut sub influenţa termenilor ruseşti corespunzători[18]. Spre exemplu: alianţă, avangardă, bastion, brigadă, capitulard, front, grupă, gardă, lagăr (termen împrumutat din limbajul militar, este sinonim cu tabără, pe care l-a înlăturat aproape cu totul ori de câte ori este vorba de semnificaţia lui politică, sub influenţa rus. лагерь), miliţie (termenul şi-a pierdut sensul cu nuanţă militară, devenind un termen politico-administrativ, potrivit caracterului instituţiei pe care o denumea), mobilizare, raid (anchetă publică inopinată).

Asemănarea fonetică şi originea romanică comună a acestor termeni au facilitat exercitarea unor influenţe semantice din partea neologismelor ruseşti asupra celor româneşti.

Totodată, mulţi dintre termenii tehnici sau tehnico-militari, relativ recenţi, au fost preluaţi de specialişti direct din limbile occidentale (franceză, engleză, germană etc.), însă unii dintre aceştia au fost primiţi tot prin intermediul limbii ruse, spre exemplu radiolocaţie (радиолокация) şi radiolocator (радиолокатор)[19].

Acest fapt este o certitudine, deoarece arma (specialitatea militară) numită radiolocaţie a fost înfiinţată în armata română după 1950[20], iar tehnica specifică acesteia a fost în totalitate importată din U.R.S.S.

La fel se petrec lucrurile şi în cazul specialităţii militare „cercetare radio" (informaţii militare), ale cărei baze în armata română au fot puse în perioada anilor '50, cu sprijinul ofiţerilor sovietici.

Tehnica necesară desfăşurării activităţii de culegere a informaţiilor militare a fost, de asemenea, importată din U.R.S.S. În acest sens, ofiţerii români au efectuat stagii de pregătire de specialitate în instituţii militare sovietice, privind exploatarea, întreţinerea, depanarea şi păstrarea tehnicii respective.

Prin urmare, o bună parte din termenii tehnici (tehnico-militari) utilizaţi în activitatea militară au intrat tot din limba rusă, care, la rândul ei, i-a împrumutat din limbile occidentale. Exemplu: *modulator* (<*модулятор*), *modulaţie* (<*модуляця*), *goniometru* (<*гониометр*).

Nu excludem posibilitatea ca unii dintre aceştia să fi intrat în limba română anterior acestei date (perioade), din franceză sau engleză, având aşadar o etimologie multiplă, dar pentru limbajul tehnico-militar este certă perioada anilor '50. Astăzi, aceştia există în toate limbile de circulaţie, fiind consideraţi internaţionalisme.

Remarcăm faptul că cele mai multe dintre aceste neologisme sunt, de fapt, cuvinte internaţionale. Prin urmare, putem aprecia că influenţa rusă modernă a avut drept consecinţă nu numai o uşoară relatinizare a vocabularului românesc, ci şi o relativă consolidare a fondului său de elemente internaţionale.

NOTE

[1] Vezi Constantin Giurescu, Dinu Giurescu, *Istoria românilor*, Bucureşti, Ed. Albatros, 1975, p. 564 - 567.
[2] Vezi Ştefan Pascu, *Istoria României*, Bucureşti, E. D. P., 1974, p. 233 - 235.
[3] Vezi Iorgu Iordan, *Istoria limbii române (pe-nţelesul tuturora)*, Bucureşti, E.S.E., 1983, p.82.
[4] *Ibidem*, p.82.
[5] Vezi Iorgu Iordan, *Influenţe ruseşti asupra limbii române*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1949, p.5.
[6] Vezi Iorgu Iordan, *Istoria limbii române...*, p. 84.
[7] Vezi Gheorghe Mihăilă, *Istoricul studierii limbii ruse în România*, „Romanoslavica", XVIII, 1972, p. 324.
[8] *Ibidem*, p. 324.
[9] Vezi Siegfried Wolf, *Prelegeri de gramatică rusă. Din istoria gramaticilor contrastive ruso - române*. E. U. B., 1995, p. 137.
[10] Vezi Gheorghe Mihăilă, *Istoricul*...,p. 325.
[11] Vezi Siegfried Wolf, *op. cit.* p. 151.
[12] *Ibidem*, p. 156.

[13] Vezi Victor Vascenco, *Dificultăţi ale lexicului rus. Elemente de semantică contrastivă*, Ed. Stiinţifică, Bucureşti, 1975, p.36.
[14] Vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1962.
[15] Vezi Iorgu Iordan, *Influenţe ruseşti*..., p. 7.
[16] Vezi Gheorghe Mihăilă, *Observaţii asupra influenţei ruse în vocabularul limbii române contemporane*, în L R , III (1954), nr. 3, p. 27 - 35.
[17] Vezi Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti. Ed. Ştiinţifică, 1968, p.116.
[18] „Méme les emprunts au russe ont continué à renforcer l'influence romane". Vezi A.Graur, *La romanité du roumain*, Bucarest, 1965, p. 52.
[19] Vezi Theodor Hristea, *op .cit*., p.127.
[20] Într-o emisiune transmisă pe postul naţional de televiziune în vara anului 2001, un specialist în radiolocaţie a prezentat istoricul acestei arme, arătând că aceasta a fost înfiinţată după model sovietic.

BIBLIOGRAFIE

GIURESCU, CONSTANTIN, GIURESCU, DINU, *Istoria românilor*, Bucureşti, Ed. Albatros, 1975.

IORDAN, IORGU, *Influenţe ruseşti asupra limbii române*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1949.

IORDAN, IORGU, *Istoria limbii române (pe-nţelesul tuturora)*, Bucureşti, E.S.E., 1983.

MIHĂILĂ, GHEORGHE, *Istoricul studierii limbii ruse în România*, „Romanoslavica", XVIII, 1972.

MIHĂILĂ, GHEORGHE, *Observaţii asupra influenţei ruse în vocabularul limbii române contemporane,* în L R , III (1954), nr. 3.

HRISTEA, THEODOR, *Probleme de etimologie*, Bucureşti. Ed. Ştiinţifică, 1968

PASCU, ŞTEFAN, *Istoria României*, Bucureşti, E. D. P., 1974.

URSU, N., A., *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1962.

VASCENCO, VICTOR, *Dificultăţi ale lexicului rus. Elemente de semantică contrastivă*, Ed. Stiinţifică, Bucureşti, 1975.

WOLF, SIEGFRIED, *Prelegeri de gramatică rusă. Din istoria gramaticilor contrastive rus române*, E. U. B., 1995.

Secțiunea C

PRAGMASTILISTICĂ

RECEPTAREA DECONSTRUCȚIEI ÎN LIMBAJUL POETIC ȘI JURNALISTIC

Drd. **ILEANA ALEXANDRESCU**
Universitatea „Dunărea de Jos", din Galați

Presa își asumă, pe lângă rolul de a informa, și pe acela de a comenta și de a proiecta imaginea și trăsăturile de ansamblu ale unui sistem social. Din perspectivă globală mass-media contemporană românească surprinde reperele fundamentale ale unei societăți aflate în derivă construind imaginea unei lumi marcată încă de postmodernism.

Dacă deontologia postmodernă legiferează/ordonează recuperarea trecutului prin grilă ironică, prin de-construcția unor mituri cu instrumente parodice: aluzia, ironia, sarcasmul, rezultatul fiind o „metaficțiune istoriografică" (Linda Hutcheon, *Poetica postmoder-nismului*, Editura Univers, București, 2002, p. 173), textul jurnalistic recuperează și construiește din mers o metaprezență istorică. S-a ajuns astfel la un impas, atât în ceea ce privește limbajul presei, cât și în privința graniței dintre genurile textului jurnalistic: de informare, de opinie sau de comentariu.

Prin abaterile evidente legate de „competența idiomatică" (Stelian Dumistrăcel, „Textul jurnalistic – Teren de ambiguitate" în *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, Editura Trinitas, Iași, 2002, p. 135-136) și negarea convențiilor limbii (ortografice, lexicale, sintactice) presa scrisă (în speță cea satirică) promovează o atitudine vizibil subiectivă față de informația transmisă sau / și comentată. Valorizându-se în exces aspectele pragmatice ale actelor comunicaționale, prin accentuarea laturii perlocuționare (persuasive) receptorul este luat în posesie de mesajul emițătorului (v. Anexele 1.1 și 1.2). „Folosirea abuzivă de cuvinte deturnează sensul comunicării" (Tatiana Slama-Cazacu, *Strategii comunicaționale și comunicarea*, Editura Polirom, Iași, 200, p. 47) prin aplicarea paradigmei postmoderniste ce atribuie **cuvântului (ca semn grafic)** statutul de marcă repetată nu numai în absența emițătorului, ci și a unui destinatar concret, astfel încât codul devine un anti-cod, care manipulează și impune un anume sens, un mesaj gata făcut. De asemenea multiplicarea semnelor prin fotocopiere (tehnică specific postmodernă) favorizează suprapunerea și aglutinarea unor cuvinte diferite ca semnificație și suport fonetic (uneori aparținând unor limbi diferite), obținându-se prin conjugarea, eventual cu blancul, creații lexicale noi, plurisemantice sau având un sens impus (de ex. „mazeta sporturilor", „show biz da' culți", „mangla cum laude" „oficina cea de taină", „localul bălan" etc. –"Academia Cațavencu"). Observăm că un semn poate frânge, rupe un text de contextul său real prin substituirea elementelor proprii ale unui discurs dat cu elemente nereperabile uneori din punct de vedere semantic, fiind inserat în alt context fără a se ține seama de statutul lui inițial.

Imaginea presei se conturează, din ce în ce mai vizibil, ca o halogramă intertextuală prin apelul la clişee, sintagme, expresii, locuţiuni, elemente paremiologice, citate, (elemente ale discursului repetat), devenit o practică frecventă după decembrie 1989. În aceste condiţii se modifică şi statutul discursului repetat. Dacă pentru structuralişti elementele discursului repetat nu sunt lingvistic structurabile, deoarece, fiind construcţii fixe, nu se pot substitui, şi comuta şi nu participă în opoziţii funcţionale actuale"(Eugen Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*, Ed. Arc, Chişinău, 2000, p. 259), în postmodernism şi în presa actuală revalorizarea acestor structuri prin diferite procedee devine o convenţie legiferată. În acest context al colajului de elemente aparţinând discursului repetat se conturează, la graniţa dintre text şi imagine, comunicarea prin imaginea fotografică asociată cu cea verbală (Anexa nr.2).

Conservându-se un context minim de relevanţă faţă de formula iniţială, elementele discursului repetat sunt supuse unui proces de de-deconstrucţie, conform celor patru reguli ale retoricii lui Quintilian, (*Institutio oratoria* cap. V, al primei Cărţi unde sunt discutate solecismele) cunoscute şi sub denumirea de **quadripartita ratio,** preluate ulterior de neoretorică, mai precis de Grupul μ de la Liège, şi anume: **detractio** (suprimarea), **adiectio** (adăugarea), **immutatio** (substituirea) şi **transmutatio** (permutarea) (cf Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda dinspre retorică* în „Convorbiri literare", nr.8 (80) august 2002, p.125).

Sursele elementelor de discurs repetat modificate prin de-construcţie în „jocurile de limbaj" ale mass-media şi literaturii postmoderne variază de la tradiţia culturală: literatura cultă, literatura populară, discursul biblic până la expresii idiomatice, locuţiuni, sinapse, solidarităţi lexicale: de ex. în **Levantul** sunt grefate în discursul narativ citate din: **literatura cultă** "Perle reci dîn mucegai" (Arghezi), **literatura populară**: "Doru mă loveşte. / Vara de soseşte, / Dorul mă munceşte / inima-mi topeşte", **discursul biblic**: "Margaritas ante porcus" (*Novum Testamentum Vulgata*), **discurs politic**: "popol mîndru", "ţeara mea ferice", "fruntea flăcăratului romîn", "Dreptate, frăţie", (apaţinând limbii de lemn), **expresii idiomatice** " te luă gura-nainte", "dar lungii prea mult pelteaua", "îi vine ca o mănuşă", **locuţiuni:** " nu mi-am pus în minte". În acelaşi spirit presa scrisă ne oferă ca titluri de articole: „Strada pe uliţă", „Pe-un picior de plai, se fură ca-n rai" („Aspirina săracului"), „Şi Dumnezeu a creat femeia" („Formula AS"), „Cuget, deci subzist", „Paragini aurii" („Academia Caţavencu"), insistându-se cu precădere pe formulele devenite loc comun în conştiinţa vorbitorului.

I. La nivel **fonetic** aplicarea celor patru reguli conduce la multiple forme de degradare a discursului repetat:

I.1. Prin **substituirea** unui sunet se obţin lexeme al căror sens nu este reperabil în limba română, ci doar sugerat : de ex. „Morcova vesela" („Aspirina săracului" nr.6/23 mai 2003, p.21) sau lexeme al căror sens este vizibil depreciativ: "Prăjitorul din Orz" („Aspirina săracului"-rubrică permanentă de sugestii culinare), „Mulţi chemaţi, puţini Alex" („Aspirina săracului"-rubrică permanentă), „WC trag hohotele, Ionică?" ("Academia Caţavencu" nr.19/13-19 mai 2003), „Gluma de mestecat" („Aspirina săracului"- rubrică permanentă), „Gîto-dacii" („Academia Caţavencu" nr.46/18-22 noiembrie 2003, p.2), „descopery ("Academia Caţavencu" nr. 18/6-12 mai 2003, p. 9). Procedeul trimite la ceea ce Iorgu Iordan numeşte stilistica afectivă (Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Editura Ştiinţifică

Bucureşti, 1975, p.31), specifică limbii vorbite, dar întâlnită şi în operele scriitorilor clasici (Caragiale, Creangă) şi reactualizată de Cărtărescu: „...neamul ista va renaşte din cenuşă/ Ca un finix cu aripa mult învoaltă, jucăuşă". În cuvântul „fenix" vocala accentuată e se poate modifica doar sub impulsul afectului, în acest context închiderea la i fiind un caz de deraiere lexicală realizat prin analogie cu pronunţia (ortoepia) lui în limba engleză.

I.2. Adăugarea de sunete conduce la amalgamări şi contaminări între lexeme de origini diferite: "poziţie de moftsaid", "Liberté, egalité, infracţionalité" "Micky la stat, mare la ştat şi degrabă vărsătoriu în cont privat" „dosarele chiX", "dosarele chixXL" („Academia Caţavencu" nr. 22/ 3-9 iunie 2003, pp. 14-15), „Unde eşti copkillerie?" („Academia Caţavencu", nr. 26/11-17 noiembrie 2003, p. 26), „Tagma cum fraude" („Academia Caţavencu" nr. 18/6-12 mai 2003, p. 19), după modelul colajului specific poeticii postmoderne de a insera în discursul sincretic, cu sau fără intenţie de contextualizare, arhaisme şi neologisme sau unităţi sintactice de provenienţe diferite (de obicei din engleză şi franceză) utilizate ca laitmotive: „– But you speak perfectly English, zise grecul minunat." „ Zon, zon, zon vive le zon,/ Vive le zon du canon" (*Levantul*), „play it again Sam/ şi Sam ăsta o lua de la capăt/ play it again Sam...(Lucian Vasilescu, *A treia şedinţă de terapie în grup* în Octavian Soviany, *Textualism, postmodernism, apocaliptic*, Editura Pontica, Constanţa, 2000, p.181), „A mai trecut o belepócă" (Şerban Foarţă, *Balada bayonetei din Bayonne* în *Antologia poeziei româneşti culte - de la Dosoftei până în 1993*, Editura Teora, Bucureşti, 1998) (Anexa nr. 3).

I.3. Regula **permutării** la nivel fonematic, utilizată sporadic, facilitează în stratul lexical **substituirea** paronimelor formate din acelaşi număr de foneme, deosebite prin metateza a cel puţin două dintre ele: "Prefectul simplu şi prefectul descompus ("Aspirina săracului" nr.31/14 XI 2003, p. 8), iar în **Levantul** celebrul personaj caragialian, Leonida, devine Leonidas Ampotrofagul (cu trimitere la schiţa lui I.L. Caragiale *Art.214*, prin aluzie la Insula antropofagilor sau lestrygonilor din *Odiseea*).

I.4. Procedeul **reducerii** fonemelor (frecvente fiind sincopa, apocopa şi afereza) conjugat cu **substituirea** lexicală are ca rezultat contextualizarea lexemelor de origini diferite: „show biz da´ culţi" („Academia Caţavencu" – rubrică permanentă), sau reiterarea unor forme arhaice ale limbii: "Cronica a lu Ştefan a Petrei" („Academia Caţavencu" – rubrică permanentă); " Tra´ şcă poliţia română", "fincă" („Academia Caţavencu" – rubrică permanentă) "cap d ´operă de cină"(*Levantul*).

II. Cele mai importante metamorfoze la **nivel lexical** se produc prin diverse forme de **substituire,** materialul lexical aparţinând unei zone largi de manifestare de la arhaisme şi elemente de argou până la neologisme şi creaţii lexicale: „Deşertarea deşertării şi-amăgiri de amăgiri", (*Levantul*), „mangla cum laude" („Academia Caţavencu" – rubrică permanentă), „Pe-un picior de play-back" („Aspirina săracului" nr.4/9mai, 2003, p. 25), „Mâncarul cu boi" („Academia Caţavencu" nr.44 /4-10 noiembrie 2003, p. 11).

II.1.1. substituirea cuvintelor cu altele din limba română pentru conservarea formală a enunţului prim: „Două fire, două paie, ia bugetul la bătaie" („Academia Caţavencu" nr. 29/22-28 iulie 2003, p. 13), „Calul nechează întotdeauna de două ori" („Aspirina săracului" nr 4/9 mai 2003, p. 27), „Noi vrem nămol" („Aspirina săracului" nr. 6/23 mai 2003, p. 5), „Din bube mucegaiuri şi nămol făcut-am Colebil şi rivanol" („Academia Caţavencu" nr. 29/22-28 iulie 2003, p. 24), „Iubesc poporul, dar urăsc pe poporan" (*Levantul*).

II.1.2..substituirea cuvintelor printr-un lexem din limba română de la care se păstrează doar partea finală a rădăcinii şi flectivul pentru a sugera fonetic formula iniţială:

II.1.2.1 cu resemantizare: „Linte sănătoasă în corp sănătos" („Aspirina săracului" nr.6/23 mai 2003, p. 21), „Frumoasa şi chestia", „Darurile au fost aruncate", „Reclame de ras" („Academia Caţavencu" – rubrici permanente), „Mult e groasă şi păroasă limba ce-o vorbim" („Aspirina săracului" nr.4/9 mai 2003, p. 11) „Liceu, tu şi Ovidiu", „Răpirea din parai" (A. S. nr. 31/14 noiembrie, 2003 p. 14 şi p. 15), „Prinţ şi moştenitor" („Aspirina săracului" nr. 5/16 mai, 2003, p. 26), „Calul de radar nu se caută la dinţi" („Aspirina săracului" nr. 31/14 noiembrie, 2003 p. 6).

II.1.2.2. fără resemantizare: „Internete fără bătrânete" („Academia Caţavencu" - rubrică permanentă), „Drob cu drob să ne unim" („Academia Caţavencu" nr. 18/6-12 mai 2003, p. 21), „Cursul păcălit de vulpe" („Academia Caţavencu" nr. 18 /6-12 mai 2003, p. 19), „ Letea de putere" („Academia Caţavencu" nr.29 /22-28 iulie 2003, p. 23).

II.1.2.3. substituirea cu un lexem românesc care păstreză formal numai prima parte a rădăcinii: „ Prohodul etapei" („Academia Caţavencu" nr. 18/6-12 mai 2003, p. 23), „Pocnind din bicepşi pe lângă boi" („Academia Caţavencu" nr.29 / 22-28 iulie 2003, p. 24), „ Un senator atât de simplu după vorbă, după porc" („Academia Caţavencu" nr. 22/3-9 iunie 2003, p.16).

II.1.2.4. substituirea lexemelor din citate sau elemente paremiologice cu un cuvânt din altă limbă: „Gruel la deal cu biţii mici" „ („Academia Caţavencu" nr.29/22-28 iulie 2003, p. 18), „Memento money" („Academia Caţavencu" nr.29/22-28 iulie 2003, p. 3), „Căci eu din hoax m-am născut...Mi-e sete de un Pause", „Năstase a pus şi presa americană cu botul pe lobby" („Academia Caţavencu" nr. 45/11-17 noiembrie 2003, p. 18), „E uşor a scrie versus" („Academia Caţavencu" nr.19/13-19 iunie, 2003, p. 26). (Anexa nr. 4)

II.1.2.5. substituirea unor cuvinte din clişee sau expresii celebre străine cu altele româneşti: „În Văcăroiu veritas" („Academia Caţavencu" nr.22/3-9 iunie, 2003, p. 21), „Foamea culpa", „mass- midia năvodari" („Academia Caţavencu" – rubrică permanentă), „La Lele Epoque" („Academia Caţavencu" nr.24/18-24 iunie, 2002, p .7).

Un caz aparte al **substituirii** îl constituie **omofonele**: „Decese trag clopotele, Mitică" („Academia Caţavencu" nr.19/13-19 iunie, 2003, p.8), „ceva e putred în < Dă- ne marca >„ („Academia Caţavencu" nr.29/22-28 iulie 2003, p.3), „Dragoste ce fosila nu se face" („Aspirina săracului" – rubrică permanentă), „Kreskovacanţă ajunge?" („Academia Caţavencu" nr. 18/6-12 mai 2003, p. 21), „Paragini aurii" („Academia Caţavencu" - rubrică permanentă) şi **paronimele:** „Dubios democraţia trecea" („Academia Caţavencu" - rubrică permanentă) – (duios-dubios), „Climă şi pedeapsă" („Aspirina săracului" nr. 5/16 mai 2003, p. 23), „Economia de paiaţă", „Leacul lebedelor" („Aspirina săracului" – rubrică permanentă), „Ca la uşa cordului" („Academia Caţavencu" nr.44/4-10, p. 2)

II.2. Adăugarea este un procedeu mai puţin uzitat, transformările elementelor de discurs repetat fiind vizibile în plan sintactic: „Arme albe ca zăpada" („Aspirina săracului" nr.32/21 noiembrie 2003, p. 14), „Dar tot ce clădea sireacul, noaptea se surpa, şi iar/ Ziua o lua da capo istovire în zadar" (*Levantul*).

III. Pentru obţinerea unor mesaje cu caracter pragmatic, persuasiv, **reducerea** şi **permutarea** sunt însoţite de cele mai multe ori de **adăugare şi substituire**:

III.1. substituire și **reducere:** „Culta noastră cea de toate zilele" (Academia Cațavencu"-rubrică permanentă)

III.2. substituire cu **adăugarea** și **permutarea**, „Ține săptămâna de odihnă, pe care ți-o dă Domnul Adrian de Paște și de 1 Mai, ca să fii odihnit la cap atunci când se vor apropia alegerile." („Academia Cațavencu" nr.20/20-26 mai 2003, p.4,); în *Levantul* **permutarea** apare ca modalitate de pastișare a textului de referință: „Robul va vedea lumina, iară orbul libertaua" („te iubesc precum iubește sclavul lumina și orbul libertatea" - I.L.Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

Nivelul **morfologic** este afectat prin substituirea părților de vorbire cu creații fonetice nereperabile la nivelul raportului semnificant/ semnificat:

III.1. sunt **substituite** clase lexico-gramaticale (de obicei verbe și substantive) cu:

III.1. grupuri de sunete sugestive d. p. d. v. formal sau cuvinte compuse prin abreviere: „Dacă voi nu mă WWW/ eu vă WWW" („Academia Cațavencu" - rubrică permanentă), „Țara TVA prost, dar bogat" („Academia Cațavencu" nr. 29/22-28 iulie 2003, p. 3), „A.N.L. vă trage Ț.P" („Academia Cațavencu" nr.44/4-10 noiembrie 2003, p.11), „Răpirea din S.R.I." („Academia Cațavencu" nr.46/18-22 noiembrie 2003, p. 1). (Anexa nr.5)

III.2. cu aceeași parte de vorbire, identică formal, dar diferită printr-o categorie gramaticală: „...președintele nostru a mai dat o dată cu oiștea-n gardă" („Aspirina săracului" nr.32/21 noiembrie 2003, p. 1).

III.3. cu altă parte de vorbire: „La pașă vine un arăbesc" („Academia Cațavencu" nr.32/12-18 august 2003 p. 17), „ Sechelariu vă urează < Diaspor la treabă! >„ („Academia Cațavencu" nr. 18/6-12 mai 2003 p. 10), „Critica rațiunii pute" („Academia Cațavencu" nr.32/12-18 august 2003, p. 17), „Oedip rece" („Academia Cațavencu" nr.46/18-22 noiembrie 2003, p.26).

IV. Deconstrucția afectează structurile **sintactice** prin **adăugare**, complementară, adesea, **substituirii** și **reducerii**:

IV.1. la nivel propozițional: „Cu burta la gura lumii" („Aspirina săracului" nr. 6/23 mai, 2003, p. 23).

IV.2. la nivel frastic: „Și la nunta sa a căzut o stea. De pe umăr" („Academia Cațavencu" nr.22/3-9 iunie, 2003, p. 4), „Suflete vii, suflete moarte", („Aspirina săracului" nr. 5/16 mai 2003, p. 7), „ O făclie sub grătarul de Paști" („Academia Cațavencu" nr. 18/6-12 mai 2003, p. 20), „Disidenții din Cuba față-n față cu delațiunea" („Aspirina săracului" nr.4/9 mai 2003. p. 7), „Elogiul WC-ului recunoscut. După miros desigur!" („Academia Cațavencu" nr.19/13-19 mai 2003, p. 8), „<<La început a fost Cuvîntul.>> Apoi a urmat Greșeala. De traducere, de interpretare, de înțelegere (Revista „Dilema", nr.460, 21.12.2001, p.18). **Reducere:** „Ospitalitate să fie, da' s-o știm și noi" („Aspirina săracului" nr. 31/14 noiembrie, 2003, p. 8).

De-construcția vizează nu numai elementele discursului repetat, afectând prin interferență și regulile tehnicii libere a limbajului (în special din domeniul lexical și sintactic). La nivel sintactic este afectată în mod intenționat relația de interdependență dintre "verb și nominalul subiect" prin "anularea caracterului bilateral al restricțiilor formale" (Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa grupului verbal*, Editura Aula, Brașov, 1999, p.40) specifică limbii române din epoca medie târzie (sec. XVII-XIX). Preluarea limbii vechi ține

de convențiile literare ale postmodernismului care, spre deosebire de modernism, se întoarce spre trecut, dar nu cu candoare, ci cu ironie. De aceea limba *Levantului* este una sincretică, uneori o limbă moartă, limba cronicarilor sau a poeților Văcărești, a lui I. Budai-Deleanu, Alecsandri sau Caragiale, alteori o limbă savantă și livrescă în același timp. Glisând, această practică a dezacordurilor alunecă vizibil în discursul presei. Dacă în *Levantul* "tiranii încă râde", "râmlenii auzea dîn peatră glas" și „gazeturile rage", în Cațavencu (nr. 29/22-28 iulie, 2003, p. 28) un articol se intitulează "Anii cincizeci se întoarce", iar o rubrică permanentă a aceluiași periodic ne anunță că "Aceste demisii ne doare".

Deși aceste practici deconstructiviste se circumscriu unui curent aflat deja în impas și nu se pot impune ca normă, considerăm că ar fi necesare, pentru contestarea lor, o serie de exegeze didactice și de lucrări de specialitate în domeniul lingvisticii și stilisticii.

BIBLIOGRAFIE

HUTCHEON, LINDA 2002. *Poetica postmodernismului*, Editura Univers, București

DUMISTRĂCEL, STELIAN 2002. *Textul jurnalistic – Teren de ambiguitate* în *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, Editura Trinitas, Iași

SLAMA-CAZACU, TATIANA 2000. *Strategii comunicaționale și comunicarea*, Editura Polirom, Iași

COȘERIU, EUGEN 2000. *Lecții de lingvistică generală*, Editura Arc, Chișinău

IORDAN, IORGU 1975. *Stilistica limbii române*, Editura Științifică, București

SOVIANY, OCTAVIAN 2000. *Textualism, postmodernism, apocaliptic*, Editura Pontica, Constanța

*** 1998*Antologia poeziei românești culte - de la Dosoftei până în 1993*, Editura Teora, București

PANĂ DINDELEGAN, GABRIELA 1999. *Sintaxa grupului verbal*, Editura Aula, Brașov

CĂRTĂRESCU, MIRCEA 2003. *Levantul*, Editura Humanitas, București

RECEPTION OF DECONSTRUCTION IN POETIC AND JOURNALISTIC LANGUAGE

Abstract

The paper is to identify one very first level, the types of deviation from the system of language frequented in the auto-referential techniques of postmodernist poetics more and more visible taken over by mass- media.

The aim of this paper is that of taken into account the obvious deviations linked by the idiomatic competence and the negation of the conventions of language (orthographical, lexical, syntactical, and so on) from the language of press which promote a visible subjective attitude in front of the information transmitted or / commented upon, and to demonstrate the assumption more or less purposeful, of the statute of word (the written sign) which is imposed in postmodernism, namely, that one of mark which can be repeated not only in the absence of the transmitter but also of the concrete addressee. We shall also analyze the technique (specific to postmodernism) of multiplication of signs by photocopying them, obtained through superposition and the blending of different words as significance and phonetic support (sometimes belonging to different languages) or through conjugation, possibly with the blank, new lexical creations, p lurisemantics and h aving an imposed meaning (for ex. "mazeta sporturilor", "show biz da' culți", „mangla cum laude", „oficina cea de taină", „localul bălan", – „Academia Cațavencu").

We shall follow the proves of language which make the object of deconstruction and ambiguity of the two types of discourse aiming both the free technique of discourse and the repeated one.

Although these practices are circumcised to a trend found already in deadlock and they can not impose as norm we shall consider that will be necessary, for their appeal, a series of didactic exegese and specialized papers in the linguistics and stylistic domaines.

The texts used are selected both from the postmodernist literature and the daily press.

Anexa nr 1.1

Postmodernism -comunicare şi mass-media

Emiţător		Mesaj(post-modernism)	Mesaj (text jurnalistic)		Niveluri de influenţă			Receptare (retroacţiune)	
Subiectiv			Opinie	Opinie					
Nivel 1	Nivel 2	Perlocuţionar	Ilocuţionar	Perlocuţionar	Incitare	Seducţie	Incitare	Lentă	Rapidă
		Despre Leonidas: "…of, ca vita e nesimţitor acesta,/Nu ştie, poli-tichie Bucuresci şi Budapesta/ Pentru el totuna este şi le-ncurcă cu Milano,/ geaba-i zic de Ga-libardi, geaba-i spun de Candiano… De statua Libertăţei dîn Ploesci n-a auzit" (Mircea Cărtărescu, **Levantul**, Humanitas, B, 2003 pp.69-70)	"Sora Leonida faţă cu re-acţiunea" ("Aspirina săracului"nr. 4/9 mai 2003, p11)	„ Conu' Emil faţă cu securimea": „Apăi cum le spui mata, coane Emile, când îţi vine cheful de rivuluţie, mai rar cineva! Da' eşti sigur că e cu voie de la poliţie?" ("Aspirina săracului", nr.6/23 mai 2003, p. 9)					
+	-	-	+	-	-	+	-	+	-
-	+	+	-	+	+	-	+	-	+

TAXI BLUES
de Caius Dobrescu

Mam trnt
It în taxi, la
2 noaptea, şam
rămas paf că narc
perdele. Zău!
Adică trăiam senzaţia
intensă, ff stranie,
Că 1 taxi aşa marear
Trebuyssă
Aibă.

Din cauza asta mă
Simţeam nea
Jutorátvul
Nerabil.

Din radio ţş
neau mereume
Saje d la
Dispecerat.
Cum ar fi dacă eu aş
Conducen
Puterea nopţii
1 kestie dästa, fără să am
habar d străzi, d oraş şamd? Doar
cu Tine, acolo, la Dispecerat,
cu Tine, singuru meu
sprijin, spunîndune
bancuri, făcnd
mişto unu d altul. Da da,
kiar daccăn sinea mea aş
simţi că totui p
mukie, că aI putea
oricnd să Ţ superi, că mai putea
oricnd dirijantrun
perete, k pö
muxă.

Anexa nr. 2

Cine minte de **departe ajunge**

DIMINEAȚA

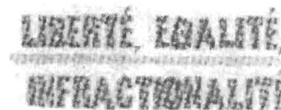
Mitingul Frontului Salvării Naționale din Capitală

„ROMÂNIE, NU UITA, FRONTUL E INIMA TA!"

Anexa nr. 3

Adăugarea de sunete conduce la amalgamări şi contaminări între lexeme de origini diferite:

Anexa nr.4

A. **Substituirea** lexemelor din citate sau elemente paremiologice cu un cuvânt din altă limbă:
B. Un caz aparte al **substituirii** îl constituie **omofonele**:

Memento money: ceva e putred în „Dă-ne marca!"

Anexa nr. 5

Nivelul **morfologic** este afectat prin **substituirea** părților de vorbire cu creații fonetice nereperabile la nivelul raportului semnificant/ semnificat:
De ex.grupuri de sunete sugestive d. p. d. v. formal sau cuvinte compuse prin abreviere:

Dacă voi nu mă WWW
eu vă www

Țara TVA prost, dar bogat

DISCURSUL NARATIVIZAT,
ÎNTRE DISCIPLINA DEFINIȚIEI ȘI PROTEISMUL REALITĂȚII

CEZAR BĂLĂŞOIU
Facultatea de Litere
Universitatea Bucureşti

Ne propunem să urmărim în continuare modul în care discursul narativizat a intrat în domeniul discursului raportat, formele lui şi consecinţele pe care le-a avut acordarea dreptului de cetate acestui tip excentric de reprezentare a spuselor.

1. DN nu este DR

Termenul *discurs narativizat* apare pentru prima oară la Genette, care, discutând despre actualizările modului narativ numit *récit de paroles*, îl opune *discursului transpus* (adică *stilului indirect*) şi *discursului raportat*, în interiorul căruia Genette distinge între un discurs exterior, a cărui formă tipică de manifestare este *dialogul*, şi un discurs interior, ce cuprinde *monologul interior* şi *stilul indirect liber*.

Sub incidenţa DN cade folosirea unor verbe sau a unor substantive postverbale ce trimit foarte sumar la *un conţinut*, ca în următorul exemplu, considerat de către autorul citat "formă pură de discurs narativizat" (191): *Agamemnon îl refuză pe Chryses şi îl trimise înapoi.* Tipice pentru DN sunt aşadar atât exprimarea condensată a unui conţinut, cât şi ambiguitatea care derivă din aceasta: secvenţa *îl refuză*, de pildă, redă conţinutul unor spuse sau al unui gest, deoarece se poate refuza la fel de bine în ambele feluri.

Pentru Genette, însă, esenţial este ca DN să trimită la un set de informaţii care are sau ar putea lua forma unui enunţ: acest tip de redare a spuselor împărtăşeşte deci o calitate comună celorlalte tipuri ale modului *récit de paroles*:

DD : *Poţi să pleci.*
DI : *I-a spus că poate pleca.*
DIL : *Nu mai avea nevoie de el. Putea pleca.*
DN : *I-a cerut secretarului ultimele noutăţi, apoi l-a concediat scurt.*

Ne putem întreba de ce gramatica tradiţională nu ia în considerare DN, aşa cum este el înţeles de către Genette. Un posibil răspuns ar avea în vedere *ambiguitatea* de care vorbeam mai sus şi care indică una dintre limitele discursului redat: aceea care îl desparte de naraţiune; o altă justificare ar privi structura citaţională a acestui mod de raportare: termenul în DN referă *simultan* la o enunţare şi la un enunţ; într-adevăr, *l-a concediat* înseamnă în acelaşi timp *El i-a spus* şi *Poţi să pleci*.

2. DN este aproape DR

După cum am văzut, Genette consideră că:

i. DN acoperă exemple precum *A l-a refuzat pe B; refuzul lui A l-a supărat pe B*;

ii. esențială pentru segmente de acest gen, care trimit simultan la o enunțare și la un enunț, este legătura lor cu *enunțul*, mai degrabă decât aceea cu enunțarea.

În:

"Dar încântarea începuse: omul vorbea..." (Caragiale : 65)

fragmentul subliniat nu este deci o mostră de DN, căci nu este reprezentarea unui conținut, ci arată doar că o activitate de enunțare este în curs de desfășurare.

Rosier pornește tocmai de la astfel de exemple pentru a include DN printre formele DR, operație pe care o face parcurgând următorii pași :

i. înțelege DR drept cuplu format din ***C*** + ***c*** ;

ii. înțelege prin DN toate acele expresii care trimit în primul rând nu la conținut, ci la *tematica* discursului ;

iii. trage de aici concluzia că DN este (un tip aparte de) DR.

Pentru Rosier, DN din exemple precum *Omul vorbea.* este una dintre formele de manifestare a DR, și anume una redusă la ***C***, în condițiile în care ***c*** "nu accede la citare" (226). Din punctul nostru de vedere, deducția este falacioasă: atâta vreme cât discursul citant are funcția definitorie de a introduce un discurs citat, a recunoaște că *vorbea* menționează performarea unei enunțări de al cărei enunț rămâne neinteresat și a spune totodată că el este un exemplu de ***C*** înseamnă a ilustra o specie printr-un specimen care nu-i satisface definiția.

Așadar, pentru Rosier, DN acoperă exemple de care *récit de paroles* genettian nu era interesat, exemple în care apar termeni ce au funcția de a menționa acte de vorbire.

Am putea observa că, dacă *Omul vorbea.* este un exemplu de DN, *Ea nu a spus nimic.* nu cade sub incidența acestuia. DN face astfel figură aparte în comparație cu *Nu a spus nimeni: "Nu mai vreau!"* și *N-a spus că nu ar vrea*, care sunt mostre de DD sau DI. Acest fapt se petrece deoarece atât DD, cât și DI nu sunt definite ontologic – ca mijloace de redare a unor replici reale sau posibile, ci sunt definite *semantico-sintactic*: ceea ce este esențial în cazul lor este, pe de o parte, faptul că raportează un enunț, iar, pe de alta, independența sintactică a citatului direct față de verbul declarativ, în cazul DD și, respectiv, dependența sintactică a citatului indirect față de același verb declarativ, în cazul DI. DN, în schimb, ar trebui definit *semantico-pragmatic*, pentru că, în ceea ce-l privește, singura condiție este ca raportorul să identifice într-un anumit fel actul de vorbire pe care îl are în vedere. De aceea, *Ea nu a spus nimic.* este doar un exemplu de narațiune și nu de DR. În acest caz, este clar de ce DN (înțeles ca menționare a unui act de vorbire neînsoțit de citat) nu apare ca tip al reproducerii spuselor în gramatica tradițională: tradițional, prin stiluri ale vorbirii se înțeleg diferite mijloace de a reda (și) conținutul spuselor raportate; or, în limitele definiției de mai sus, DN nu face acest lucru.

Rosier crede că trebuie să diferențiem două mari clase de termeni, după felul în care aceștia pot forma DN. Prima clasă (DN_1) actualizează doar discursul citant (***C***). Aici ar intra verbe ca *se plaindre, refuser, s'extazier, insulter, nier, raconter, avouer*, adică verbe ce denotă "un spațiu discursiv care nu trebuie în mod necesar explicitat" (226); cînd formează DN, ele sînt folosite absolut. Iată câteva exemple pentru limba română:

"Nici un membru al Guvernului nu a obiectat în fața acestei raportări umflate, cu toate că, acum o săptămână, la reuniunea aleşilor locali PSD, însuşi premierul *criticase* felul în care se aplică legislația anticorupție şi ceruse pe ton iritat sa fie intensificată lupta împotriva corupției." (*Adevărul*, 5 oct., *Hildegard Puwak anunță că Guvernul şi-a îndeplinit 100% planul de luptă cu corupția!*)

[...] l-au chemat să dea concurs, s-a dus şi el aşa într-o doară şi *a mâzgălit* nişte foi, şi îi venea să râdă de cei care se străduiau să scoată din ei tot ce reuşiseră să asimileze în ultimele trei ceasuri !" (romania_eu_ list@yahoogroups.com, e-mail de la Gheorghe Cristina Maria, 7 oct.)

Tot din prima clasă fac parte grupuri verbale stereotipe ca *lancer des injures, avoir de mots avec, lancer une diatribe contre, demander des nouvelles* şi expresii care devalorizează cele spuse, precum *parler pour ne rien dire* sau *dire n'importe quoi*; sau, pentru limba română, exemple precum:

"Şeful Guvernului *a prezentat* studenților Universității Al. I. Cuza din Iaşi şi *importanța* unui număr cât mai mare de cetățeni la votul asupra noii Constituții, în vederea integrării României în UE."(romania_eu_list@yahoo groups.com, e-mail de la Gigel Militaru, 2 oct.)[1]

"La ora actuală, site-ul Agenției *conține informații* neconforme cu realitatea, depăşite – aşa încât nu poți pune preț pe ele." (romania_ eu_list@yahoogroups.com, e-mail de la Valentin Grigore, 5 oct.)

De asemenea, în primul tip de DN intră şi substantive cu aceeaşi caracteristică, de a denota un discurs, ca *une rumeur*, *un flots de parole*, *un discours*, *un dialogue*, *une conversation*; sau, pentru romă-nă:

"După *discuțiile* purtate cu dna Cârcei, am aflat că Agenția manifestă preocupări pentru reintegrarea persoanelor care au lucrat ca funcționari publici, dar dintr-un motiv sau altul au rămas fără loc de muncă." (romania_eu_list@yahoogroups.com, e-mail de la Valentin Grigore, 5 oct.)

"De fapt, mârlanii ăia cu concursurile mi-au facut un serviciu: dacă reuşeam, acum probabil aş fi lucrat „la stat", obligată să înghit mitocăniile lor – sau, poate, m-ar fi dat afară cu *scandal* [...] (romania_eu_list@yahoogroups.com, e-mail de la Codruța, 7 oct.)

După cum se poate observa, Rosier este nevoită aici să facă o concesie şi să accepte în interiorul DN termeni care denotă *un discurs*, cu condiția însă ca acesta să fie unul al cărui conținut să fie previzibil.

3. DN devine DR

A doua clasă (DN_2) reprezintă clar cuplul $C + c$. Aici intră grupuri verbale constituite în jurul verbelor *dire* şi *parler* : *dire son amour*, *dire son fait à*, *dire ses quatre*

vérités à, dire un sermon; parler politique, parler affaires, parler littérature. Pentru această clasă ar fi ilustrative enunţuri româneşti precum:

> "Acum trei ani, cu ocazia acestei zile [ziua protecţiei animalelor], *puneam pe listă un mesaj* asemănător, însoţit de o urare şi o fotografie care l-a îngrozit pe moderator." (romania_eu_list@yahoo groups.com, e-mail de la Codruţa, 5 oct.)

> "Ăştia *scriu* nişte fraze goale, care nu au nici o logică, nici un sens. Cum pot să votez aşa ceva?" (romania_eu_list@yahoogroups.com, e-mail de la Gigel Militaru, 7 oct.)

DN se instalează cu drepturi depline printre formele DR: el ilustrează cuplul definitoriu pentru orice raportare. Discursul citat este concentrat atât de mult, încât Rosier vorbeşte despre un "discurs citant însoţit de *un rezumat tematic* al discursului citat" (228; s.n.)

4. DN este mai mult decât DR

În acest moment are loc o lărgire a domeniului pe care DN îl acoperă, deoarece tot în DN_2 Rosier include şi sintagme verbale care îl au ca determinat pe *traiter*, precum *traiter d'imbécile, d'idiot, de déserteur* sau, în română, *a face pe cineva imbecil/idiot, a trata drept dezertor.* Acestea din urmă nu mai ilustrează însă omogenitatea caracteristică DN, deoarece *imbecil*, *idiot* sau *dezertor* sînt secvenţe ireductibile de DD; prezenţa lor duce la eterogenitatea acestor sintagme. Ultimele exemple ţin totuşi de DN, consideră Rosier, dat fiind că exhibă trăsătura fundamentală a acestuia, şi anume aceea de a neglija, în interiorul cuplului *C +c*, discursul citat, în favoarea celui citant (la care s-ar putea adăuga, în spiritul cercetării întreprinse de către Rosier, şi caracterul previzibil al discursului pe care îl denotă aceste expresii).

Acceptarea ca mostre de DN a unor asemenea expresii ridică problema raporturilor pe care secvenţele de discurs narativizat le pot întreţine cu citatele directe. Astfel, DN poate fi urmat de un citat direct care funcţionează ca o glosă pentru DN; este deci vorba despre o mişcare de la DN *spre DD, caz pe care îl vom indica prin* DN_3*:*

> "Opinia iniţială din *Ziua* a dnei Zoe Petre a fost extrem de interesantă, că viza un profesor universitar. Este vorba despre doua nume „grele" ale sistemului politic-academic. Aţi citit-o? Ea *a generat o discuţie* extrem de interesantă: **„principii? Da, dar până la cunoscuţii mei".**" (romania_eu_ list@yahoogroups.com, e-mail de la Gigel Militaru, 30 sept.)

> "Intervievat de reporterii Antenei 1 cu privire la consumarea actului sexual dintre cei doi minori, fostul ministru de Interne *şi-a recunoscut*, într-un fel, *culpa*: **„Recunosc că nu am fost atent la acest aspect. Nu m-a preocupat raportul sexual".**" (*Ziua*, 2 oct., *Proxenetism şi relaţii sexuale cu un minor la curtea regelui ţiganilor, girate de un fost ministru de Interne. Statul acoperă violul*).

Din toate aceste exemple se poate observa că:

- *faptul care diferenţiază DN însoţit de glosă de DD (verb de declaraţie urmat de citat direct) constă în* apariţia facultativă *a citatului direct (glosa) după DN;*

- *faptul care diferențiază DN însoțit de glosă de DI însoțit de glosă constă în* aportul informațional superior calitativ *al citatului direct care urmează DN, față de* **citatul direct** *care apare după un DI; compară oricare exemplu de mai sus cu:*

> *"Conceptul de stat social nu este inventat de autorii Legii de revizuire. Constituția [...] RF Germane, Grundgesetz, prevede la art. 20, par. 1, că RFG este un stat federal democratic și social: „Die Bundesrepublik Deutschland ist ein demokratischer und sozialer Bundesstaat." De asemenea, la art. 28, par. 1, al. 1, se spune că în landuri ordinea constituțională trebuie să urmeze principiile statului republican, democrat și social: „Die verfassungsmäßige Ordnung in den Ländern muß den Grundsätzen des republikanischen, demokratischen und sozialen Rechtsstaates im Sinne dieses Grundgesetzes entsprechen.",, (romania_eu_list@yahoo groups.com, e-mail de la Jean Froissart, 8 oct.)*

Rosier vorbește, referitor la aceste exemple, despre un DN "déclen-cheur de discours" (231-232). Astfel, DN este în acest moment atât un tip de DR, cât și termen de introducere (are rol de C*). Lucrul interesant este faptul că discursul citat (*c*) este facultativ; așadar, putem avea situații în care DN, care acționează ca un discurs citant (*C*), să nu citeze, de fapt, nimic.*

Există însă și situația inversă, în care DN_3 condensează un citat direct care îl precede (mișcare de la DD *spre* DN*), ca în:*

> "Ne-au anulat un gol clar ca lumina zilei."
> Antrenorul lui Cosmin Contra, Gregorio Manzano, *se plânge* de arbitrajul din partida de campionat cu Barcelona. (rubrica PROVERBE, *ProSport*, marți, 30 sept., 2003, p.4)

> *"Sunt doar o puicuță, mai am timp pentru căsătorie."*
> *Nicoleta Țolișteanu (22 de ani), componentă a naționalei de volei a României,* dând detalii *despre starea ei civilă. (*id., *miercuri, 1 oct.)*

exemple în care DN are rol de finalizator de discurs. Să observăm că, în astfel de exemple, verbul care funcționează ca DN nu poate apărea decât la indicativ prezent sau la gerunziu, efect morfologic al intenției de a prezenta citatul direct ca reprezentativ pentru imaginea lumii sportive din respectiva zi (sau, în jargonul redacției ProSport*, ca* proverb*). În exemplele în care apare folosit gerunziul, DN a devenit un tip de discurs care presupune citatul direct în mod necesar. Astfel,* Alexandru Tudor, vorbind despre impresia pe care o lasă la meciurile pe care le arbitrează. *nu are sens decât precedat de citatul direct:* "Dacă eu par arogant, înseamnă că nu am lucrat destul la imagine." *Faptul apropie acest tip de DN de DD în care citatul este urmat de un verb declarativ și unde verbul declarativ nu poate apărea singur.*

5. La limita dintre DD și DN: DD reprezentativ

Există însă și cazul în care puse în legătură sunt un DD fictiv, situat la granița dintre DN și DD – un tip interesant de hibrid: acesta are toate caracteristicile DD, plus faptul, specific DN, că sintetizează la maximum un discurs originar:

" „**Culisele asigură rezultatul.**"

– Eu zic că pentru a avea succes trebuie să avem grijă la toate amănuntele care asigură un rezultat pozitiv. Normal că jucătorii fac rezultatul pe teren, dar în spatele lor stau foarte multe detalii. Probabil ăsta e unul dintre factorii care au dus la ratarea calificării." (*Gazeta Sporturilor*, marți, 30 sept. 2003, p.10)

"**Stewart: „Schumi, renunță !"**

Jackie Stewart avea aceeaşi vârstă ca şi Michael Schumacher, 34 de ani, când s-a retras din Formula 1. "E cea mai bună decizie pe care am luat-o vreodată", a declarat britanicul, care a adunat 27 de victorii în cariera sa. "Ar trebui ca şi Michael să facă acelaşi lucru până nu e prea târziu. E în bună formă, e sănătos şi nu s-a omorât încă.", a adăugat el." (*id.*, p.14)

6. La limita dintre DI şi DN: DN cu completivă (DN_4)

Rosier se întreabă dacă putem privi DN ca pe o specie a DI; ea arată că aceste două tipuri de DR se apropie *semantic*, deoarece au în comun condensarea şi omogenitatea), dar se diferențiază *sintactic*, pentru că DN nu admite completivă (233).

Situația din română este însă mai complicată. Astfel :

a.

formează discurs narativizat cu completivă (DN_4), folosind *un adverb* sau *un pronume relativ*, următoarele verbe:

• *a citi, a scrie, a spune, a zice* :

DN : *Îmi citea/scria/spunea cum/unde/când/de ce s-a petrecut accidentul* sau *Mi-a spus cu cine va pleca*, față de :

DI : *Îmi scria/spunea să nu fac nimic înainte de a-l consulta.*;

• *a aminti, a arăta, a dezvălui, a explica, a informa, a raporta, a reaminti, a repeta, a învăța* ("to teach", în exemple ca *A învățat-o cum să redacteze o scrisoare de intenție*).

Diferența dintre cele două serii citate aici este şi una de ordin semantic: în timp ce verbele din prima serie denotă performarea unui discurs, cele cuprinse în a doua au ca obiect o replică, pe care o pot cita direct sau indirect.

b.

formează DN_4, folosind *un adverb relativ* sau *că* :

a povesti [2], *a spune* "a povesti", *a relata, a istorisi* ;

c.

formează DN_4 şi selectează conjuncția *să* :

a sugera, *a da de înțeles*, ca în:

[Asta este o perioadă cînd am foarte mult de lucru.]

un enunț care, în DN, poate fi raportat prin:

Mi-a sugerat/Mi-a dat de înțeles să plec. ;

d.

formează DN_4, folosind conjuncția *că* (aceste verbe nu pot cita indirect)[3]:

• *a demonstra, a dovedi, a face dovada*, ca şi *a ajunge la concluzia, a calcula, a proba, a socoti, a stabili* :

Mi-a demonstrat că nu aveam dreptate.
A ajuns la concluzia că mergeam în pierdere.

Iată şi câteva exemple :

"La sediul amintit, *spun* portarului *ce mă doare*, să dea un telefon undeva înăuntru, o fi ştiind el unde, şi să-mi spună informaţia." (romania_eu_ list@yahoogroups.com, e-mail de la Gheorghe Cristina Maria, 7 oct.)

"În 2004 până şi puştii de 10 ani vor şti ce a făcut PSD-ul pentru ei, iar dacă părinţii vor uita, vor avea grijă *să le amintească cine e candidatul ideal pentru preşedinţie.*" (romania_eu_list@yahoo groups.com, e-mail de la Sergiu Florean, 25 aug.)

"Consilierul prezidenţial Corina Creţu a apreciat, miercuri, că preşedintele Iliescu a vrut *să sugereze*, în declaraţia referitoare la Puwak şi Beuran, *că trebuie găsită soluţia cea mai potrivită, astfel încât să nu fie afectată nici imaginea României, nici demnitatea personală a acestora.*" (romania_eu_list@yahoo groups.com, e-mail de la Lucian Branea, comunicat MEDIAFAX, 15 oct.) [4]

"Agentul guvernamental Bogdan Aurescu a declarat că, recent, Curtea a admis cererea Guvernului român de a începe procedura de revizuire a uneia din hotărârile sale, pronunţate la începutul acestui an în cazul Stoicescu. „În acest caz, Guvernul a adus la cunoştinţa Curţii fapte noi, care *demonstrează că reclamantul nu are calitatea de proprietar şi, deci, de victimă în înţelesul Convenţiei, certificatul său de moştenitor nefiind valabil*", spune Aurescu." (romania_eu_list@yahoo groups.com, e-mail de la Lucian Branea, 5 oct.)

7.

În sfârşit, pentru Gaulmyn, DN presupune, alături de rezumarea spuselor (ca la Genette) sau menţionarea actelor de vorbire (ca la Rosier) şi *descrierea efectelor cuvintelor* (346). Gaulmyn are în vedere verbele care desemnează efecte perlocuţionare, precum *a agasa, a alarma, a alerta, a amăgi, a ameţi, a consola, a convinge, a enerva, a fermeca, a flata, a incita, a îmbărbăta, a încânta, a încredinţa, a încuraja, a înnebuni, a înşela, a linişti, a manipula, a păcăli, a persuada, a prosti, a tâmpi, a vrăji.*

"Cadrele didactice din judeţul Constanţa au primit recomandări să facă şedinţe cu părinţii şi *să inducă* elevilor „sub orice formă" *ideea* prezenţei la referendumul din 18 şi 19 octombrie pentru revizuirea Constituţiei" a declarat marţi liderul sindical Ioana Purcărea, citat de corespondentul MEDIAFAX.
(romania_eu_list@yahoogroups.com, e-mail de la Lucian Branea, 15 oct.)

"Obiectivul principal al proiectului este de *a conştientiza* populaţia asupra efectelor nocive pe care le are fumatul asupra sănătăţii prin creşterea riscului dezvoltării bolilor cardiovasculare şi respiratorii, riscuri care există atât pentru fumători, cât şi pentru nefumători, prin inhalarea fumului din mediul înconjurător de la fumător." (romania_eu_list@yahoo groups.com, e-mail de la Ioana Daramus, comunicat de presă, 15 oct.)

Aşadar, în cea mai largă accepţie, DN poate face referire la:

1. un enunţ (sau informaţii reproductibile printr-un enunţ): *l-a condamnat*; *l-a trimis în sat*; a *demonstrat inutilitatea demersului nostru* ; *ar fi dorit să-i spună ceea ce gândea despre el*; *scenariu, carte, roman, text, discurs, liturghie, sentinţă, formulare, rugăciune, lecţie, document, frază*;
2. o enunţare (*El povesteşte fermecător*);
3. un efect perlocuţionar: *ne-a lămurit, ne-a luminat*.

8.
Există verbe care, *morfologic*, nu pot forma DN ?

În cea mai largă accepţie a sa, DN sintetizează un enunţ, referă tematic la o enunţare sau/şi la efectele unui discurs. Aceasta revine la a spune că evenimentul, enunţul, efectele pe care le are în vedere aparţin *actualităţii* (s-au produs deja sau se produc) şi nu *potenţialităţii*. În consecinţă, nu putem referi prin DN folosind verbe aflate la timpuri sau moduri ale irealului – viitorul sau condiţionalul (sau timpuri cu uzuri asemănătoare, ca prezentul din *urmează să dea explicaţii*).

9.
Există verbe care, *sintactic*, nu pot forma DN ?
a.
Nu pot forma DN_1 următoarele verbe de enunţare:

i. verbe şi locuţiuni verbale aspectuale (denotă că un discurs începe, continuă sau se termină) :

a se amesteca, a se băga, a completa, a conchide, a concluziona, a continua, a interveni, a isprăvi, a începe, a încheia, a întîmpina, a întrerupe, a prinde glas, a rupe tăcerea, a schimba vorba, a sfîrşi, a termina ;

ii. verbe care situează enunţarea în cronologia unui discurs (ele indică valoarea unui enunţ în raport cu alte enunţuri ale aceleiaşi argumentări sau cu enunţuri ale interlocutorului):

a admite, a afirma, a aprecia, a constata, a decide, a întări, a fi de acord, a fi de părere, a insinua, a observa, a opina, a para, a postula, a preciza, a pretinde, a recunoaşte, a releva, a reliefa, a remarca, a sublinia, a sugera (că), a susţine;

iii. verbe care dau detalii asupra inflexiunii vocii : *a accentua, a bîzîi, a bombăni, a cotcodăci, a declama, a gargarisi, a gîfîi, a graseia, a grohăi, a intona, a lătra, a mîrîi, a mormăi, a mugi, a murmura*[5], *a necheza, a piţigăia, a psalmodia, a pufni, a recita, a sîsîi, a scheuna, a scrîşni, a susura, a şuiera, a zbiera, a zumzăi* ;

iv. verbe care dau detalii asupra clarităţii sau a neclarităţii enunţării: *a bălmăji, a bolborosi, a gîngăvi, a horcăi, a îngăima, a stîlci, a şopăi, a şuşoti*.

Incapacitatea acestor verbe de a forma DN este de natură semantico-sintactică : pe de o parte, ele nu denotă performarea unui enunţ, ci se referă la circumstanţe ale enunţului

(grupele i. şi ii.) sau ale enunţării (grupele iii. şi iv.), pe de alta, verbele cuprinse în grupele ii., iii., iv (ca şi verbele din i., cu câteva excepţii) nu se pot construi absolut (am văzut că verbele care pot forma DN se construiesc astfel: *Povestea fermecător.*).

b.

Nu pot forma DN_4 (DN cu completivă):

a se plînge, a striga, a anunţa, a asigura, a încredinţa, a înştiinţa, a minţi.

Toate aceste verbe pot forma însă DI.

10.

Există verbe care, *pragmatic*, nu pot forma DN ?

Remarcam *supra* că singura condiţie pe care trebuie să o satisfacă DN este ca raportorul să identifice într-un anumit fel actul de vorbire pe care îl are în vedere.

Ne interesează aici acele situaţii în care anumite verbe nu pot fi folosite pragmatic pentru a raporta în DN. Este vorba despre verbe care intră în enunţuri performative, enunţuri a căror emitere implică realizarea practică a acţiunii exprimate de verb. În cazul lor, accentul cade pe *acţiunea* împlinită prin enunţare şi nu pe *enunţul* propriu-zis, iar aceasta se vede şi din faptul că nu pot apărea în *discursul citat*:

[Vă declar că n-am ştiut nimic despre asta.] > **El a spus că declară*;
[Te întreb pentru ultima oară] > **El i-a spus că o întreabă*;
[Iar eu îţi spun că nu am fost acolo !] > **El a spus că el îi spune că*;
[Atenţie, vă vorbeşte căpitanul] > **Căpitanul le-a spus că le vorbeşte*;
[Vă ordon :...] > **El le-a spus că le ordonă*;
[Vreau să-ţi spun că] > **Ea a spus că vrea să-i spună că etc.*
[Întrebare : Cum ajung la tine acasă ?] > **El a spus: "Întrebare etc."*,

În cazul acestora, problema pentru raportor este identificarea actului de limbaj performat de către emiţătorul citat, deoarece uzul explicit al verbului poate modifica forţa ilocuţionară a enunţului; lucrul are importanţă atunci cînd se pune problema redării unor asemenea secvenţe; astfel:

[Nu am fost acolo.]

are o forţă ilocuţionară identificabilă prin *a spune, a afirma*, pe cînd

[Eu spun/declar/afirm că nu am fost acolo !]

are o forţă ilocuţionară identificabilă prin *a insista, a susţine, a pretinde*.

În consecinţă, verbele despre care discutăm aici nu pot apărea nici în *discursul citant*:

[Te întreb pentru ultima oară] >**L-a întrebat dacă...*
[Iar eu îţi spun că nu am fost acolo !] >**I-a spus că...*
[Atenţie, vă vorbeşte căpitanul] >**Le vorbea căpitanul...*
[Vreau să-ţi spun că] >**Voia să-i spună că...*

Pentru a fi corect raportate (este vorba despre o corectitudine pragmatică), este necesar ca forța lor ilocuționară să fie identificată prin verbe monofuncționale din punct de vedere pragmatic (deci care sunt doar reprezentative sau doar directive etc., lucru care nu se poate spune despre un verb ca *a spune*, polifuncțional):

[Te întreb pentru ultima oară] > *Insista să știe dacă...*
[Iar eu îți spun că nu am fost acolo !] > *Se jura că...*
[Atenție, vă vorbește căpitanul] > *Li s-a solicitat atenția, căci urma să...*
[Vreau să-ți spun că] > *Punea mare preț pe faptul că...*
[Întrebare : Cum ajung la tine acasă ?] > *Voia să știe cum ajunge etc.*

Așadar, anumite verbe nu pot fi folosite pentru a raporta în DN, deoarece acest fapt ar modifica forța ilocuționară pe care o avea verbul în discursul originar.

Concluzii

Categorie inventată pentru a folosi analizei naratologice, discursul narativizat a ajuns să indice fapte extradiscursive, precum efectele desemnate de actele perlocuționare. Încercarea de a-l supune supracategoriei DR, conceput drept cuplu de *C* și *c*, este parțial eșuată, fapt probat de exemplele în care DN este sau mai puțin sau mai mult decât un tip de DR. De asemenea, prezintă dificultăți încercarea de a-l defini: enunțiativ, prin omogenitate (există și DN eterogen), discursiv, prin concizie (există DD reprezentativ), sintactic, prin absența completivei (există DN cu completivă) și, în sfârșit, semantic, prin conceperea unei clase de verbe ale enunțării definite și prin posibilitatea de a forma DN (există verbe ale enunțării care nu pot forma DN).

NOTE:

---

[1] romania_eu_list@yahoogroups.com este o listă web de discuții, având următoarea tematică: demersuri românești (guvernamentale, neguvernamentale, business) de integrare europeană: informații privind negocieri, programe și proiecte finanțate din fonduri europene sau cu obiective complementare acestora, cereri și oferte de slujbe în domeniu, calls for papers/articles, alte informații relevante.

[2] Sensul verbului *a povesti* include semul [desfășurare gradată și unitară]; faptul acesta are consecințe în uzul acestui verb; astfel, el poate forma:

– DN (cu complement sau fără); DN cu completivă (introdusă prin *cum* sau *că*);

– DD; apare în inciză sau final și este substituibil prin sintagme ce indică timpul discursului: *începu/continuă el să povestească; termină el de povestit*. Uzul pare să impună forma de imperfect (timp *infectum*), față de *a spune* sau *a zice*, care au o mai mare libertate (pot apărea la prezent, perfect compus, perfect simplu, imperfect);

– nu poate cita indirect: *Mi-a spus că a trecut ieri pe la mine*, față de * *Mi-a povestit că a trecut ieri pe la mine.*

Dintre sinonime, *a spune, a relata, a istorisi* fac parte din aceeași subgrupă cu *a povesti* (indică Receptorul printr-un obiect indirect) și se construiesc asemănător cu el.

[3] Este vorba despre verbe și locuțiuni verbale care nu reproduc spusele ; ele redau doar concluzia la care s-a ajuns în urma unei anumite operații : *a demonstra, a dovedi, a face dovada* etc. Banfield

consideră că acestea (şi altele asemenea) nu sunt verbe de comunicare *în sensul lingvistic al termenului*, una dintre caracteristicile lor fiind aceea că nu pot introduce DD :

*Spunând 'hm, hm', Ion indică/demonstră/arătă că este obosit/*sunt obosit.*

*Ion spuse/*arătă că este obosit, şi acestea sunt propriile lui cuvinte.*

[4] [Iată şi citatul direct la care se face referire prin DN :

"Întrebat dacă este de părere că menţinerea celor doi miniştri cu probleme în Guvern este un lucru bun pentru imaginea României, şefului statului a afirmat: "Pentru imagine nu este bine, dar iarăşi nu este bine să judecăm înainte de a se elucida problemele pînă la capăt. Lucrurile sînt în analiză, se vor trage concluzii"." (romania_eu_list@yahoo groups.com, e-mail de la Lucian Branea, comunicat MEDIAFAX, 14 oct.)]

[5] Unele dintre acestea, ca *a murmura*, apar folosite în DN atunci când au sensul "a spune, a vorbi", ca în "Ea fusese crescută la Geneva şi la Paris, de unde se întorsese în ţară la vârsta de şaisprezece ani cu mode şi apucături ce uimiseră şi făcuseră *să se murmure*." (Caragiale : 110, s.n.)

Abrevieri

C : *discursul citat, parte a DR în care emiţătorul raportor reproduce spusele emiţătorului citat.*

C : *discursul citant, parte a DR în care emiţătorul raportor identifică actul de limbaj performat de către emiţătorului citat.*

DD : *discurs direct.*

DI : *discurs indirect.*

DIL : *discurs indirect liber.*

DN : *discurs narativizat.*

DR : *discurs raportat.*

Lista lucrărilor citate :

Banfield — Banfield, Ann, *Phrases sans parole : théorie du récit et du style indirect libre*, Paris, Seuil, 1995.

Gaulmyn — Gaulmyn, Marie-Madeleine de, "Récit interrompu – récit suspendu. Genèse du récit. (Stratégies narratives de récits d'enfants)" în Delorme, J., (ed.) *Parole. Figure. Parabole*, PUL, Lyon, 1987, p. 331-355.

Genette — Genette, G., *Figures III*, Paris, Seuil, 1972.

Rosier — Rosier, Laurence, *Le Discours rapporté. Histoire, théories, pratiques*, De Boeck – Duculot, Paris – Bruxelles, 1999.

Surse literare :

Caragiale — Caragiale, Mateiu I., *Opere*, ediţie, studiu introductiv şi note de Barbu Cioculescu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1994.

NARRATIVE SPEECH BETWEEN DEFINITION DISCIPLINE AND FACTUAL VARIETY

Abstract

This article reviews the definitiones proposed for the narrative speech and tries to dicover if they cover the real samples.

ASPECTE ALE ELIPSEI GRAMATICALE ÎN ROMANUL (POST)MODERN

NICULINA BERCEA
Colegiul „I.L.Caragiale", Ploieşti

Un oarecare determinism, teribil de important, cere ca forma mea să ia ***sfârşit pe ziua de...musa*** *mea ştie şi nu este de acord. (Naum: 2002, 21, s.n.)*

Situaţii preliminare

În exemplul de mai sus, există o situaţie de nedeterminare, deoarece anumite elemente fac dificilă extensia, trecerea de la sens la referent, de la personalitatea limbajului la un anumit sector (recognoscibil) al realităţii. Elementele responsabile de nedeterminare acţionează la nivel frastic, generând: disjuncţia, aposiopeza (gr. *aposiopao* – „încetez să vorbesc") sau reticenţa (întrerupere a vorbirii).

Definiţia curentă a acestor figuri trebuie reformulată cel puţin cu privire la cauzalitatea lor: întreruperea unei propoziţii sau fraze nu este „din cauza grabei ori pentru că interlocutorul poate înţelege singur", (Cornea: 1998, 176), ci, credem noi, pentru că locutorul planifică, elaborează, solicită un proces inferenţial, favorabil cantonării momentane în subtext. Definiţia nedeterminării ca elipsă nu scapă de riscul circularităţii ideilor: suprimările de cuvânt sau de propoziţie pot fi deduse din context astfel încât textul să nu fie obscur sau echivoc. Recunoaştem aici, parţial, elipsa gramaticală, însă nu admitem, ca trăsături negative ale textului eliptic, obscuritatea şi echivocul. Astfel, un paragraf de tip suprarealist e deschis deducţiilor ce permit suportabilitatea textului şi continuarea lecturii. Nedeterminările produc investire imaginativă, dar nu şi „schematism".

Nedeterminări şi profunzimi textuale

Tipologia nedeterminărilor conduce la profunzimi textuale şi nu la schematism, deşi recunoaştem (respectăm) spaima de vid a receptorului (Nedeterminare – Unbestimmtkeit-Roman Ingarden; vid semantic – Wolfgang Iser). Cred că afirmaţii ca „toate vidurile semantice sunt nedeterminări, însă reciproca nu este adevărată" trebuie nuanţate spre a nu ajunge la generalizări pripite. Mai devreme sau mai târziu, la nivel de micro- sau macrotext, combinând informaţii interne şi externe „vidurile semnatice" sunt esenţiale, pot fi de/terminate în trepte (in-accesibile), pe măsură ce se întâmplă o receptare cooperantă, de seducţie, sau o receptare ostilă, de refuz al fragmentării fluxurilor semantice. Considerăm cazurile de nedeterminare efecte ale fenomenelor eliptice particulare: disjuncţia, entimema, abrupţia.

Disjuncția

Suprimarea conjuncțiilor copulative sau disjuncția este o sursă a determinării. Spre deosebire de asindeton, credem că în situația disjuncțiilor, restabilirea conținuturilor ancorează și în unități discursive când locutorii evoluează teatral și tind să elimine din tirade pe *și* narativ (cuvânt de sprijin), dată fiind urgența comunicării punctului lor de vedere:

> *Fata:... – Când se împerechează două personalități, să te ții la manifestări electrice, fulgere, tunete! Luca: – Dar cu mai multă inteligență (și) mai puțin orgoliu...Fata (râde): (și) Mai puțin orgoliu...Dar el face parte din chimia personalității. Tu spuneai că avem defectele calităților noastre. Fără cinism, forță de șoc, nu se face avere, (și) fără capacitatea de a sta douășpe ore pe zi, neclintit, pe scaun, citind, făcând fișe, criticând surse, poți deveni istoric?!...Dar formația profesională devine deformare, (și) nimeni nu-și uită personalitatea la ușa casei...unde îl așteaptă o altă personalitate...bleagă. Luca: (și) Cu puțină luciditate... Fata (râzând): – Ascultă, tu ești un poet de mare viitor, incontestabil, o mare personalitate... A!, nu ironizez de loc... dar asta nu te-ar împiedica să mai folosești mătura. (Georgescu: 1987, 323)*

Consider disjuncțiile elemente eliptice ale strategiei persuasive când un vorbitor se manifestă ezitant, iar celălalt dominant. Conținuturile situate între disjunții capătă relief aforistic prin segmentări, enumerații și panprezentul verbal. Tirul enunțurilor de acest fel e suspectat de receptor și alunecă rapid spre aspectul derizoriu al discuției: de la personalitate, la viața de cuplu, de la carieră... la servituți casnice: „să mai folosești mătura". După un crescendo al enunțurilor brevilocvente, urmează un act verbal laudativ: complimentarea interlocutorului camuflează o critică a mentalității acestuia și o anumită uzură (inegală) a imaginii partenerilor în conversație.

Entimema

Termenul în discuție (cf. *entymeme*, gr. *enthymema* – „reflecție") cuprinde un silogism în care una dintre premise sau concluzia nu se exprimă, ci se subînțelege. Figura de stil ce rezultă constă în exprimarea gândului printr-o contradicție sau sub forma unei concluzii: „Plictiseala naște cuvinte. Literatura e un succedaneu al plictiselii". (vezi infra, sub *abrupția*, primul exemplu) /(Nu) fac (citesc) literatură/ /nu m-am plictisit încă//toți naștem cuvinte, suntem plictisiți/

Abrupția

Abrupția este omiterea elementelor de tranziție între părțile unui dialog sau înainte de un discurs direct. Iată un exemplu de abrupție înainte de formularea unui discurs:

> *...Formându-l pe Rudi, eu nu fac decât să restaurez, asemene artiștilor de pe la muzee, o forma primordială perfectă...* ***Femeia, dragă..., conține prea mult joc:*** *prea multă anecdotă, prea puțină esență. Cândva, în anii mei romantici, am început un catalog, îl numisem Cartea despre femeia esențială și lumile anexe, în care îmi sileam penița să se învârtească în jurul ideii pure...* ***Eh, vorbe, vorbe... M-ai provocat să-ți desfășor un asemenea logos... Vezi, plictiseala naște cuvinte.***

Literatura e un succedaneu al plictiselii...*Dându-şi seama că menajera n-avea cum să înţeleagă prea multe din cele spuse dintr-o răsuflare, profesorul se simţi cuprins de tristeţe. Dar tresări... şi acel comentator numai minte de servitoare nu pretindea să aibă. Readuse discuţia la nivelul înţelegerii menajerei:*

– Femeia nu mă interesează, la vârsta mea am alte pasiuni. (Simionescu: 32, 2002)

Disjuncţia, entimema şi abrupţia sunt surse de „nedeterminări" ce ţin de retorica personajului: eu-artistul, profesorul, omul de ştiinţă... (dar eu-cititorul?) şi de poetica discursului. Se instrumentează simultan cuvinte, idei, teorii, imagini artistice, multiple configurări mentale, uneori contradictorii provocând şi testând cititorul. Personajul a studiat în tinereţe romanistica, iar convorbirile cu Rudi Ursache din Bucovina sunt filtrate acum de spaimele ameninţării „unor exemplare bipede" ce proclamă, în infirmitatea lor, Supraomul. Gândurile profesorului, sincopate, amplifică izolarea, teama şi revolta avertizând cititorul asupra cercului politic sufocant. Ele sunt orientate spre discipolul preferat (Rudi), spre un studiu amânat, spre definirea literaturii, spre un posibil comentator al operei. Aceste gânduri sunt disjuncte prin suprimarea conjuncţiilor de legătură, spre a semnala marginalizarea fiinţei. Entimema (cu privire la plictiseală) permite alunecări tematice, relativizând punctele de vedere. Se aproximează suspiciunea cititorului limitat faţă de cuvinte, susceptibil de a rămâne la o atitudine de menajeră supusă prin excelenţă utilităţii.

Perspective asupra nedeterminărilor

Nedeterminările nu doar „amorsează inteligenţa şi fantezia cititorului" (Cornea: 1998), ci invită la un control semantic atent (prin decantare şi cvasielucidare), prin coroborarea unor sisteme de informaţii. Teoretic şi practic, repartiţia omisiunilor e construcţie pe mai multe niveluri: I. *La nivel frastic:* Elipsa (gramaticală), disjuncţia, aposiopeza, anacolutul, asindetul, observabile punctual; II. *La nivel interfrastic:* Se elimină tranziţiile, apar rupturi de continuitate, de ritm, montajul fragmentelor eterogene, tăceri, efecte de retardare, disimulaţia. III. *La nivel macrostructural:* Felul în care sunt construite intriga, personajele, spaţiul extradiegetic, caracterul suprasegmental al subiectului. Practic, acestea acţionează sinergic în funcţie de coeficientul de originalitate (complexitatea scriiturii şi a trăirii) şi de cel de accesibilitate (gradul de adecvare la cititorul naiv, critic, model). Recunoaştem în clasificarea de mai sus cele trei perspective deschise asupra omisiunilor: formală, retorică şi discursivă, fără a neglija importanţa efectelor de nedeterminare.

Problema este că nedeterminările nu acţionează doar formal (lingvistic), ci şi nonformal, ca fenomene de modelare a experienţei, permiţând ignorarea anumitor informaţii în detrimentul altora (Popescu: 1998, 64). E vorba de principiul alegerii selective a informaţiilor esenţiale în comunicarea interpersonală. Arta de a comunica utilizează trei categorii de omisiuni: 1. Omisiuni simple generate de verbe, de exemplu: „- Vestea m-a surprins!! – În ce sens?" ; 2. Omisiuni simple prin comparaţie, de exemplu: „- Va fi un pic mai bine pentru dumneavoastră (şi mult mai bine pentru buzunarele noastre) .../– Mai bine decât ce?" 3. Omisiuni complexe (operatori modali de necesitate sau de posibilitate: *a trebui, a vrea, a putea a fi necesar să*), de exemplu: „Nu pot!" sau: „Nu suntem capabili să depăşim condiţia de balcanici! – Ce ne împiedică să ...?"

Formulări de acest gen pot aluneca spre o capcană sau au darul de a bloca interlocutorul. aducându-l spre o poziție mai realistă. Astfel, elipsa – nedeterminare și categoria de *implicit* coincid. În proza (post)modernă, conținuturile omise nu au nici pe departe simplitatea cazurilor inventariate teoretic.

Lizibilitatea prozei (post)moderne

Numeroase studii au demonstrat că omisiunea non-recuperabilă este o structură caracteristică poeziei și dramaturgiei. Studiul nostru constată că structurilor eliptice ne-traductibile au posibilități i-limitate de expresie și întrebuințare în proză. Așadar, elipsa nerecuperabilă nu este o caracteristică doar a poeziei, ci apare în orice tip de discurs artistic sau nonartistic. Foarte multe tipuri de limbaj revendică fenomenul eliptic ca zonă de maximă libertate a virtualităților expresive. În romanul modern, elipsa nu este doar o particularitate stilistică a „oralității" elaborate, ci și o tehnică a naratorului, a vocilor auctoriale în complexitatea codurilor mai mult sau mai puțin manifeste. Elipsa e un factor al plurivocității enunțului traducând evenimente nonverbale. Ea este *logos* și *ontos*, suma tuturor latențelor noastre de gândire și a posibilităților noastre de a spune mai mult decât afirmăm.

Elipsa generează în noi frustrări, comportamente verbale și nonverbale, percepute drept ceva straniu sau deviant de la normă. Uneori este vorba de rateu în comunicare, lapsus, rătăcire sau divagație, alteori, omisiunea face parte din strategia verbală, născută sau dobândită a locutorului. Credem că o omisiune a circumstanței nu este facultativă, ci este orientată spre teritoriul celuilalt, accentuând sentimentul de teamă și puterea emițătorului în raport cu receptorul marcând politețea negativă (Ionescu-Ruxăndoiu: 2003, 101). De exemplu, un locutor îl poate întrerupe ironic pe preopinentul său (receptorul profită de o pauză în vorbirea preotului) pentru a-și aloca dreptul la cuvânt ca în romanul „Îmblânzitorul de lupi":

> *...Să te sprijini pe cuvinte și pe credință ca pe niște cârje și să te ridici din genunchi spre* ***-Spre ce*, părinte?*** *Asta-i! Eu nu mai văd nimic... Ai spus însă frumos: Să te sprijini de cuvinte! Dar Vlad?!... El de ce n-are nevoie de cuvinte? El tace mereu... (Nedelcovici: 1997, 181).*

Omisiunea unei circumstanțe nu este facultativă, ci intenționată; poate coincide cu un act de pierdere parțială a controlului unui personaj asupra mesajului său. Ștergerea unei informații de acest tip generează conținuturi implicite, în condițiile în care enunțarea artistică are caracter polemic și obligă permanent la re-evaluarea semnificațiilor.

Anafore gramaticale și discursive

Anafora este un fenomen sintactico-semantic ce constă în reluarea printr-un substitut a unui termen plin referențial, exprimat anterior, numit antecedent. Relația antecedent-substitut se numește relație anaforică sau „interpretativă" (D.G.Ș.) și desemnează o clasă de cuvinte fără referință proprie. Un segment de discurs e numit anaforic atunci când face aluzie la un alt segment, al aceluiași discurs, în afara căruia nu i s-ar putea da nici o interpretare **(N.D. Ș .L)** În romanul (post)modern, sensul anaforelor

este mai ales cel pragmatic (Moeschler; Reboul; D.E.P. 1994,1999). Interesante sunt mai ales următoarele tipuri de anaforă:

a) *Anafora fidelă sau strictă* (anaforicul pronominal sau lexical): conduce direct şi univoc, prin operaţii gramaticale, la antecedentul intra- sau interfrazal cu care devine coreferent. Acest tip de anaforă, credem noi, facilitează comprehensiunea.

b) *Anafora asociativă* sau indirectă: pretinde un calcul semantico-pragmatic riguros. Acest tip de anaforă valorizează abilitatea receptorului şi expresivitatea mesajului.

Anafora asociativă se întemeiază pe memoria discursivă sau enciclopedică, esenţială fiind cel puţin o informaţie neexprimată verbal anterior. Aceasta poate fi disponibilă interlocutorilor în virtutea stereotipurilor culturale ale unei comunităţi. Considerăm că astfel se formează o macrosintaxă cu bază memorială ce accelerează înţelegerea sau indicarea referentului. În aceste cazuri, interpretarea anaforicelor prin recuperarea antecedentului se face la nivel pragmatic, printr-un proces simplu inferenţial, caracteristic şi discursului artistic şi celui narativ. Iată un exemplu de anaforă indirectă în care unităţile omise coincid parţial cu subînţelegerea: Oamenii erau necăjiţi. (Ele) Plângeau. (Ei) Priveau cu tristeţe. Identificăm referenţii pronominali: femeile, bărbaţii, admiţând ipoteza: /dacă există oameni, există în mod plauzibil, bărbaţi şi femei./ Există două situaţii de ambiguitate anaforică:

i) în contextul dat, există mai mulţi antecedenţi posibili în calitate de tot atâţia referenţi posibili;

ii) absentează textual orice antecedent. (cf. Cornish: 1990; Reboul: 1899).

Iată un exemplu de căutare de referenţi în incipitul romanului *Îmblânzitorul de lupi*, efort susţinut de titlul şi subtitlurile *Cântului I,* în romanul – epopee în care ne îmbie trepte generoase, accidentate de omisiuni:

> *Nu putea să moară înainte de a mă vedea. O linişte împietrită, o tăcere învechită. Quelle tristesse! Quel malheur! Pantofi uzaţi într-o găleată. Botezul. Vladimir Antohie locuieşte aici? Unde am fost până acum? (Nedelcovici: 1997, 9-10)*

Enunţurile cu rol de paratext prezintă interes prin trăsături ca: nespecificarea persoanei a III-a, construcţii nominale indefinite sau eliptice, interogaţii totale sau de constituent. Cele 7 enunţuri au caracter de *captatio* şi asigură urgenţa lecturii textului deschis prin două paragrafe scrise cu literă mică şi puncte de suspensie. Aşadar, pentru a atribui referenţi cuvintelor-cheie, e necesară reexaminarea celui dintâi fragment din prima pagină a romanului:

> *...las fruntea în jos, încerc să scap de ochii lui negri şi scormonitori. Citesc la întâmplare biletul pe care îl am în mână: Hotel-Restaurant Cezar, 2 rue Myeren, Geneve. Rămân nemişcată... cred că am aerul unei slujnice care ţine în palmă un petic de hârtie, o slujnică trimisă de un stăpân la alt stăpân, fără să ştie dacă mai e stăpână pe sine şi dacă a fost vreodată.*
>
> *...presupune că ar fi murit, încerc eu să reiau convorbirea – Cine? mă întreabă el cu o voce bolovănoasă. – Adam. El te-a trimis la mine? – Da. Am lucrat la Roma în restaurantul lui.*
>
> *– Chelneriţă? vrea el să afle cu aceeaşi curiozitate: pândă, bănuială şi ispită. – Da! Într-o zi mi-a spus: „Du-te la Cezar!" El e placa turnantă a emigraţiei şi are oameni peste tot. O să te ajute să-l găseşti. (Nedelcovici: 1997, 9-10 s.n.)*

Deşi pronumele personal de persoana a III-a masculin este foarte slab saturat, principiul pertinenţei arată că referentul său trebuie să apară în context şi, mai ales, el să fie pregnant în acest context: EL poate fi succesiv: un stăpân (patron), Adam, Cezar. Răspunsul la întrebarea:

„– Cine ar fi murit?", reluată obsesiv, apare abia la pagina 24, respectiv în poziţia a şasea a lanţului propoziţional din paratext. E un răspuns ce se conturează treptat, pe măsură ce se ţes trama narativă şi drumul iniţiatic al unei femei, cu vocaţia căutării şi a re-descoperirii bărbatului ei, Vladimir. Rezultă că slaba saturare a pronumelui personal este intenţionat cultivată, timp de 24 de pagini în incipitul romanului, spre a tensiona destinul unei familii de emigranţi într-un spaţiu european ostil. Apare o tehnică a retardării introducerii personajului principal, „îmblânzitor de lupi", factor de coerenţă şi coeziune, contând pe bunăvoinţa şi curiozitatea cititorului. Gradul de accesibilitate a referenţilor pronumelui personal de persoana a III-a favorizează progresia lecturii şi a comprehensiunii textului romanesc. În discursul artistic recuperarea totală a unui conţinut omis este un proces ideal, chiar iluzoriu, deoarece complexitatea enunţ/enunţare impune o distribuire a absenţelor pe mai multe planuri aparţinând locutorilor intra- şi extradiscurs. Vom demonstra că acest aspect al recuperabilităţii totale trebuie privit cu anumite rezerve în absenţa clarificării contextului în care pot să apară variabile ce ţin de apartenenţa socială, culturală, rasială, sexuală a interlocutorului. Clarificarea este în funcţie de lizibilitatea textului (Sorin: 1996), considerată realitate semio-narativă, profundă şi de suprafaţă. Elipsa gramaticală în romanul (post)modern coincide cu fenomenul implicitului, actualizând sensuri independente de unităţile lingvistice, reliefate de raportul timp ficţional/timp istoric. Admitem că o analiză a gramaticalităţii omisiunilor este o condiţie obligatorie, dar nu şi suficientă. Exemplificăm temeiul lexical /semantic printr-un fragment – romanul „împotriva memoriei", *Zmeura de câmpie*, de Mircea Nedelciu – despre criza de identitate a trei tineri orfani ce se întâlnesc „imaginar" într-o scenă cu multiple didascalii:

> *(Dialog cu unul din şefii de sală ai restaurantului)* ***N.Zare*:*** *– Domnu, vă rog, *o masă.* ***Şef sală*:*** **Privire triplu măsurătoare pentru cele trei frizuri proaspete, cele trei costume noi şi cele trei umflături din stânga pieptului fiecărui veston: *concluzie: *uşor dispreţ.* Decizie rapidă: tipii ăştia n-au decât să bea la altă cârciumă. Enunţ*: – N-avem*.* ***Valerică Aşchiopoaie:*** *– Da şeia di acolo*? Înainte de a termina propoziţia se şi îndreaptă spre cea mai apropiată masă liberă.* ***Şef sală*:*** **O mână în pieptul lui Valerică, cealaltă* întinsă spre uşă.* ***Enunţ*:*** *– *Rezervată. Poftiţi mâine seară*. *Gest energic spre uşa perdeluită. Poftiţi* !* ***Muşu*:*** *– D' api ce*, banii noştri nu-s buni ?* ***Zare*:*** *Îl ocoleşte pe şeful de sală şi se îndreaptă decis spre altă masă – Noi ne aşezăm şi pe urmă ne spuneţi pentru cine e rezervată.* ***Şef sală*:*** *– ...da cine sunteţi dumneavoastră ?* ***Zare*:*** *– Etee*, nu vrei să-ţi fac şi un curriculum vitae ?* ***Şef sală*:*** *Ridică vocea – Cee*, mă şi înjuri ?* ***Valerică*:*** *– Şini te-o-njurat, bre? Omu aista vorbeşte pă lătineşte cu mata şi zişi că te-o njurat?* Priviri fixate una într-alta, de la numai zece centimetri distanţă, a lui Zare şi respectiv, a şefului de sală. Muşu*: – Noa, D'api că cine eşti tu ? Şef sală*: – Mă, mucosule, pot să-ţi fiu şi tată !* ***Zare*:*** *– Iote, bă, ne-am găsit rudele. Moşule, nu-ţi dă „tăticu" tău o masă din alea rezervate ?* ***Şef sală*:*** *Furie crescândă*. Spume*. – Vă dau în brânci afară !* ***Muşu*:*** *Semeţie*. – Noa, hai numai hai* ! Io mi-s moţ, mă !* ***Valerică*:*** *– Şi vrai, bre, vrai o suticî, spune* ?"* *(Nedelciu: 1984, 101)*

Omisiunile sunt recuperabile parțial – verbe dicendi – dacă ne raportăm la o structură actanțială. Elementele care absentează sunt imediat/automat rezolvate spre a stabili funcția de prejudiciere sau ameliorare la nivelul actanților. Ar însemna că (a)locutorii se mulțumesc doar cu accesul spre sensul propozițional și se bazează pe experiențe nonartistice de comunicare. Omisiunile sunt recuperabile parțial dacă ne raportăm la o structură modală. Receptorii mai exigenți pot integra fragmentul de mai sus în fluxul narativ, astfel încât să existe o distanță intertextuală (a doua lectură). Atunci, umplerea spațiilor* se întemeiază pe deducții pragmatice semnificative: /Șeful de sală, personajul Zare... formulează replici într-un scenariu gândit de Grințu/. Astfel, conversația de tip conflictual generată de impolitețea șefului se deschide spre o comunicare consensuală a scriiturii, tema discriminării sociale și tema textului ca proiect având rolul de a compensa izolarea protagonistului narator. Rezultă că ***o elipsă recuperabilă e lizibilă în funcție de un parcurs figurativ, de o configurație discursivă, de nuclee tematice, de raportul enunț/enunțare, nu în ultimul rând – de statutul personajelor.***

La nivel de microtext „umplem", forțăm – experimental, textul artistic fiind suficient lui însuși – spații din planul naratorului cu: verbe auxiliare, copulative, declarandi, de acțiune și elemente deictice. Și în planul dedublat al personajului se omit, cu posibilitatea de reconstituire, verbe de tip existențial, declarandi, verbe de stare sau/și de acțiune.

La nivel de macrotext observăm că „actualizările semantice" trebuie să fie corelate nu cu orientarea tematică: schimb verbal conflictual între clienții și șeful de sală, ci cu orientarea tematică a producerii textului artistic. Alunecarea de la tema socială la tema inutilității artei și a artistului e posibilă prin aceea că fragmentul e o ilustrare a literei H, capitolul „Investigații", secvența „Adevărul ca proces" și reprezintă o parte a unui scenariu pentru un film virtual, conceput de pedagogul Anton Grințu (crescut, aidoma prietenilor de școală și profesorului corespondent, la Orfelinatul din Sinaia). Recuperările la nivel discursiv înseamnă a trece de la text la metatext și invers prin omonimul: „Enunț" (verb/substantiv) care ar trebui să „oblige" la re-concilierea parte-întreg, prin deducția invalidată parțial: cineva... (declară) ceva./cineva creează un text./locutorul și creatorul discursului se află în plan (extra)ficțional./ formulează, conștientizează și analizează propria enunțare/.

De la elipsa gramaticală spre elipsa discursivă

Verbele de declarație, omise frecvent în romanele lui M. Horia Simionescu și în cele semnate de Paul Georgescu, favorizează alunecarea prozei moderne spre posibilitățile expresive ale discursului dramatic, ceea ce înseamnă că o elipsă poate fi recuperată total sau parțial potrivit planului de referință intra /extradiscursiv și în funcție de un cadru actanțial sau modal:

> – IOAN: Bacșiș. MARCU: – Așa e lumea nu o putem noi schimba. IOAN : – Până nu înhățăm Puterea, -geaba. (Georgescu: 1986, 30).

Elipsele recuperabile (total) pot exista în discursul artistic ca elipse gramaticale ce au un singur conținut semantic, imediat recognoscibil. Elipsele recuperată devin subînțelegeri

pentru un cititor mai ingenios care poate descifra în trepte elemente de *cronos, topos, ontos* potrivit abilităţilor sale de comunicare non/artistice. Când discursul artistic are zone funcţionale de limbaj cotidian, omisiunile recuperabile sunt capcane elocvente ce prind în hotarele gramaticalităţii un cititor încurajat de mirajul accesibilităţii spre oralitatea elaborată. Elipsele total recuperabile sunt omisiuni faţă de care se acceptă un plan de referinţă bazat pe cod, pe declanşări automate de semnificaţie, cu riscuri ce merg până la anularea comprehensiunii prozei (post)moderne.

Admitem că, în discursul ficţional modern de amploare, între elipsa verbală şi elipsa discursivă există procesul implicitului în întreaga lui complexitate, la nivelul enunţului şi al enunţării. Elipsa sporadică/insistentă a unor semne lingvistice în acelaşi roman (nu) este întotdeauna uşor traductibilă, deşi ea poate fi descrisă, în primul rând, ca omisiune de constituent gramatical. În exemplul de mai jos, nici elipsa ca relaţie de antonimie, cu omiterea unui termen, nu spune mare lucru fără declanşarea inferenţelor, în ciuda unor instrucţiuni minimale, generate de articolul indefinit *un*. Acesta ar permite, cel puţin teoretic, tuturor substantivelor neutre, cu sens abstract şi conţinut pozitiv din limba română, să completeze relaţia de coordonare disjunctivă:

> – *Ei! Asta-i! Unde te-ai aflat, prietene dragă, atunci când am avut nevoie de tine?!*
>
> – *Da! replica din filmul Incidentul, pe care l-am văzut împreună în ultima seară... ai dormit la mine, a doua zi ai plecat. Poate atunci a fost conceput Alex? Un incident sau din contră un...* * *(Nedelcovici: 1997, 120)*

Alături de o recurenţă a temporalei, elipsa complementului direct (pronume de persoana a treia, slab saturat) şi a atributivei are nevoie cel puţin de o analepsă, ce ar putea explica parţial sau total curiozitatea şi tensiunea personajelor:

> – Am încercat să-mi imaginez ce a fost în sufletul tău când l-ai văzut... *Când ai stat faţă în faţă cu cel care...* * Aş fi dorit să-l loveşti, să-l pedepseşti...* (Nedelcovici: 1997, 158).

În absenţa lecturii integrale a macrotextului, elipsele de mai sus nu trimit la referentul adecvat, nu declanşează procese inferenţiale decât în mod accidental, în conformitate cu lumea parabolei îmblânzitorului de lupi, din spaţiul migraţiei europene (cunoaşterea titlului şi a incipitului fiind condiţii minime obligatorii). Credem noi că acesta este, de fapt, specificul tipurilor de elipse care abundă în romanul (post)modern: de a declanşa multiple inferenţe ce ancorează în realităţi lingvistice şi extralingvistice.

Concluzii

Pentru studiul nostru, nu este acceptabilă decât rareori definiţia elipsei ca fiind „un caz limită al trecerii în fundal" (Zafiu: 2000, 224). La nivelul enunţului, elipsa e o absenţă semnalată de context, termenul omis fiind reconstruibil, integral sau aproximativ, din informaţia contextuală (imediată).

Elipsa este o absenţă ce induce receptorului informaţii esenţiale. Acestei elipse sintactice îi corespunde la nivel de macrotext omisiunea marcată a uneia sau a mai multor secvenţe discursive, detectabile în context. Obiectul omisiunii poate fi reconstituit prin

raportare la cadre, la scenarii şi scheme de coerenţă aflate în competenţa cititorului. Frecvent, elipsa verbală coexistă sau coincide cu elipsa discursivă, determinând progresia tematică a operei. Ea poate anunţa intrarea/menţinerea/eliminarea unui personaj/ narator/naratar din discursul ficţional.

Elipsa este unul dintre fenomenele textuale pentru a cărui interpretare parcursul inferenţial este inevitabil. Inferenţa este un calcul interpretativ graţie căruia se reconstruieşte un conţinut implicit prin formularea unor ipoteze, în condiţiile manifestării oricărei forme de incompletitudine sau de ambiguitate în produsul verbal textual, ce provoacă interpretări incerte (Vlad: 2000, 70). În acest sens, considerăm exemplele de mai sus câteva dintre cazurile foarte numeroase şi complexe în care actualizarea conţinutului unei relaţii de sens este obligată să întârzie, în căutarea unei soluţii convenabile, a interpretării satisfăcătoare, pentru eliminarea unor alternative sau pentru coexistenţa lor. Chiar dacă am însoţi fiecare eşantion de mai sus de un număr substanţial de paragrafe sau pagini, elipsele verbale au aspect discursiv, nefiind traductibile sau recuperabile fără rest.

Admitem că elipsa are forme şi „puteri” ce pot fi şi trebuie descoperite. Ea nu poate fi un caz accidental, ci un sistem de mare complexitate ce funcţionează riguros şi implacabil în discursul artistic narativ.

BIBLIOGRAFIE

BIDU-VRÂNCEANU, A; CĂLĂRAŞU, C; IONESCU-RUXĂNDOIU, L;.MANCAŞ, M; PANĂ-DINDELEGAN, G.: (1997) *Dicţionar General de Ştiinţe* (D.G.Ş.): Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

CORNEA, P.: (1998) *Introducere în teoria lecturii,* Iaşi, Collegium, Polirom.

DRAGOŞ, E.: (2000) *Introducere în pragmatică,* Cluj, Casa Cărţii de Ştiinţă.

IONESCU-RUXĂNDOIU, L.: (1999) *Conversaţia: structuri şi strategii,* ed. a II-a, Bucureşti, Editura ALL.

(2003) *Limbaj şi comunicare, Elemente de pragmatică lingvistică,* Bucureşti, ALL.

MOESCHLER, J; REBOUL, A.: (1999) *Dicţionar Enciclopedic de Pragmatică;* Coordonarea traducerii: Vlad,C şi Liana Pop, L. Cluj, editura Echinocţiu.

SORIN, N. (1996) *La lisibilité dans le roman pour enfants de 10-12 ans par une analyse sémiotique des textes*, These de doctorat, 2 vol., Université du Québec, Montréal.

POPESCU, D.: (1998): *Arta de a comunica,* EC, Bucureşti.

ZAFIU, R. (2000): *Naraţie şi poezie*, Ed ALL, Philologos.

GEORGESCU, P.: (1986) *Natura lucrurilor,* Editura Eminescu.

NAUM, G.: (2002) *Calea Şearpelui*, Editura Eminescu.

NEDELCIU, M.: (1984) *Zmeura de câmpie*, (roman împotriva memoriei), Ed. Militară.

NEDELCIU, M.: (1986) *Tratament fabulatoriu*, roman, Bucureşti, Cartea Românească.

NEDELCOVICI, B.: (1997) *Îmblânzitorul de lupi*, roman, Bucureşti, Allfa.

NEDELCOVICI, B.: (2000) *Ultimii,* roman, ediţia a II-a, Universalia, Bucureşti.

ASPECTS DE L'ELLIPSE GRAMMATICALE DANS LE ROMAN (POST)MODERNE

Résumé

Cette contribution s'inscrit dans le cadre d'une recherche ayant pour objet la lisibilité du roman actuel (post)moderne. Quelques aspects d'élimination des unités linguistiques mettent en mouvement le discours épique sur trois niveaux: phrastique, interphrastique et transphrastique.

La présente communication a comme objectif de présenter quelques résultats d'une recherche menée aupres d'un corpus de 6 romans. Les ellipses ne peuvent pas actualiser une réalité à reconnaitre, ne provoquent des inférences qu'accidentellement dans l'absence du macrotexte. Ainsi, l'ellipse ne peut pas être un cas du passage de l'information au second plan. Pour nous, l'ellipse est une absence qui induit au récepteur des informations essentielles. Par exemple, dans le roman „Le dompteur de loups", écrit par Bujor Nedelcovici, un personnage rétire d'une maniere polémique les circonstances du message ce qui détermine la politesse négative: le locuteur risque a perdre son crédit et la responsabilité de l'implicite se transfère vers l'interlocuteur.

Donc, les ellipses ne sont pas seulement grammaticales, mais tot d'abord discursives. Elles agissent comme une stratégie de provoquer les inférences obligatoires pour continuer la lecture du texte postmoderne.

CLIŞEE PROPOZIŢIONALE ÎN ROMÂNA VORBITĂ

OANA CHELARU-MURĂRUŞ
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

I. Introducere

Stereotipia manifestată în limba naturală – caz particular al unui fenomen mai general ce marchează gândirea umană, psihologia socială şi producţia culturală – face obiectul lucrării de faţă. Un număr de termeni ca: *stereotip, clişeu, loc comun, poncif, motiv* ş.a., mai mult sau mai puţin sinonimi, sunt utilizaţi în studiile de lexicologie, frazeologie, pragmastilistică, teoria enunţării, analiza discursului, teoria lecturii şi a receptării, naratologie, argumentaţie, etnometodologie, semiotică pentru a desemna utilizarea de către locutor a „ceea ce a fost spus deja", a ceea ce este „prefabricat", fixat de uzul anterior sau de repertoriul cultural şi pus în circulaţie cu un grad ridicat de frecvenţă. Studiile lingvistice propriu-zise, străine sau româneşti, şi-au concentrat atenţia mai ales asupra aşa-numitelor *clişee lexicale*, definite încă de acum câteva decenii ca „elemente lexicale (semi)fixate, de dimensiunile unor grupuri de cuvinte" (A.J.Greimas, 1960:53), având frecvenţă foarte înaltă în vorbire spre deosebire de alte expresii frazeologice. Studiat timp îndelungat dintr-o perspectivă preponderent normativă, *clişeul* era combătut tocmai din cauza recurenţei sale supărătoare, considerată o frână în calea libertăţii stilistice a vorbitorului. În ultimii ani, interesul pentru studierea *stereotipului, clişeului, locului comun* este în vizibilă creştere, din perspectiva conjugată a disciplinelor sus-menţionate, care îşi propun să descrie condiţiile apariţiei, formele şi uzul acestora, precum şi „strategiile enunţiative care participă la producerea şi interpretarea obiectelor semiotice" (V.Fillol, 2002:2). *Stereotipul* este considerat, dimpotrivă, un element indispensabil pentru funcţionarea memoriei şi a gândirii umane (*stereotipul* definit ca „un concept forte", deosebit de rezistent sau rigid, cf. R.Amossy, 1989:40), pentru proiectarea şi înţelegerea discursului (V.Fillol, 2002:12) şi chiar pentru circumscrierea multor fapte de stil. În aceste sens, am preluat distincţia curentă dintre *stereotip*, înţeles ca schemă mentală colectivă şi preconstruită, utilizată frecvent şi rezistentă în timp, şi *clişeu*, definit mai cu seamă ca stereotipie stilistică, ca sintagmă verbală fixată, cu expresivitate „tocită" (R.Amossy, 1989:35).

În prezenta lucrare propunem o examinare a clişeelor din limba vorbită, care depăşesc nivelul mai des cercetat al sintagmei sau *clişeului lexical*, şi anume *propoziţiile subordonate „prefabricate", fixate într-un repertoriu retorico-stilistic al oralităţii (limbaj popular, colocvial şi argotic), devenite, prin frecventă folosire, automatisme verbale* (*E prost **de dă în gropi**; Strigă **cât îl ţine gura*** etc).

II. Delimitarea inventarului. Criterii şi limite. Stadiul cercetării în lingvistica românească.

În alcătuirea inventarului de clişee propoziţionale din româna vorbită am recurs la dicţionarele explicative, frazeologice şi de argou indicate în bibliografie, precum şi la diverse atestări din limbajul presei sau din autori contemporani ce utilizează un registru prin excelenţă oral. O dificultate relativ insurmontabilă rămâne stabilirea gradului relevant de frecvenţă a unor construcţii, care să îndreptăţească includerea lor în respectiva listă. Ca atare, decizia noastră s-a bazat, în bună măsură, şi pe „sentimentul limbii", specific oricărui vorbitor nativ. Fără a avea pretenţia exhaustivităţii, inventarul cuprinde 446 de exemple de propoziţii subordonate-clişeu, cu frecvenţă relativ înaltă în limba vorbită de azi sau din trecut. Pentru a simplifica discuţia, nu am inclus în inventar trei categorii de fapte: propoziţiile independente sau principale clişeizate de uzul oral al limbii (*Asta să i-o spui lui mutu !; Să-mi zici mie cuţu (*dacă); *Pleacă ai noştri, vin ai noştri* ş.a.); propoziţii citate, de sursă livrescă sau publicitară, intrate în uzul curent (*Prietenii ştiu de ce* [reclamă la o marcă de bere]; *Să n-am parte de Joiţica (*dacă)...., I.L.Caragiale; *Dacă dragoste nu e, nimic nu e*, Marin Preda, ş.a.); proverbe şi zicale cu structură frastică (*Bate şaua ca să priceapă iapa; Prostul nu e fudul, dacă nu e prost destul; Cum e turcul, şi pistolul* ş.a.).[1]

Am întâmpinat unele dificultăţi în stabilirea limitelor dintre noţiunile de *locuţiune* şi *expresie frazeologică*, pe de o parte, şi de *clişeu propoziţional*, aşa cum l-am definit mai sus, pe de alta. Fenomenul de care ne ocupăm interesează, în grade diferite lexicologia, frazeologia, sintaxa şi pragmastilistica. Din acest motiv, în lingvistica românească el a fost abordat destul de divers, terminologia variind deseori de la un cercetător la altul. Lucrările mai ample de lingvistică şi pragmatică, care au analizat caracteristicile limbajelor orale în ansamblu, ignoră sau tratează fugitiv aspectul stereotipiei sintactice amintite (I.Iordan, [1941]/1975; G.I.Tohăneanu, 1969; D.Irimia, 1986 şi 1999; C.Milaş, 1988; L.Ionescu-Ruxăndoiu, 1995 şi 2003). M.Vulpe (1980) atinge numai accidental şi nesistematic problema clişeizării unor subordonate[2]. În diverse studii şi articole din lingvistica românească unele dintre structurile care ne interesează sunt considerate inconsecvent când locuţiuni, mai ales adjectivale şi adverbiale, când clişee metaforice de uz comun, când propoziţii propriu-zise.[3] E.Slave (1966) oferă o primă clasificare interesantă pe baze sintagmatice a expresiilor figurate[4]. Gh.Bulgăr (1972) include în categoria expresiilor frazeologice şi pe cele alcătuite din propoziţii subordonate (consecutive, modale, modale comparative ireale, temporale), discutându-le din unghi exclusiv stilistic. I.Boroianu (1974) distinge între locuţiuni, expresii şi clişee, dar distribuie în cea de-a doua categorie propoziţiile fixate prin uz, fie ele principale / independente (*ce-am avut şi ce-am pierdut*), fie subordonate (*cât îi poate pielea*), precum şi structurile care pot glisa cu uşurinţă de la un tip la altul (*[de] te râd şi curcile*). O atenţie specială a fost acordată studierii consecutivelor superlative, cel mai bine reprezentate în vorbire (Al.Metea, 1968; I.Tohăneanu, 1969; L.Dascălu-Jinga, 1992, 2001; Elsa Lüdner, 1996; Corina Leonte, 1998; R.Zafiu, 2001).[5]

III. Frecvenţa relativă (în inventar) a clişeelor propoziţionale comparativ cu frecvenţa diverselor tipuri de subordonate din dacoromâna vorbită

Comparând frecvenţele indicate de M.Vulpe (1980: 233-234) pentru subordonatele din dacoromâna vorbită cu cele stabilite de noi pe baza inventarului de 446 de exemple (vezi inventarul final), am obţinut următoarele rezultate:

Rang	Subordonată	Procente	Ranguri stabilite de M.Vulpe, 1980
I	Consecutive: 166, din care introduse prin DE: 145	37.21 % (32.51 %)	XI
II	Modale: 140	31.39 %	VIII
III	Temporale: 48	10.76 %	II
IV	Completive directe: 24	5.38 %	I
V	Cauzale: 22	4.93 %	III
VI	Finale: 15	3.36 %	IV
VII	Circumstanţiale de loc: 10	2.24 %	X
VIII	Atributive: 9	2.01 %	V
IX	Concesive: 5	1.12 %	XII
X	Subiective: 3	0.67 %	IX
XI	Predicative: 2 Completive indirecte: 2	0.44 % 0.44 %	XIII VII

Deşi comparaţia pe care o propunem are un grad relativ de relevanţă, ea poate totuşi da seamă de modul diferit în care se ierarhizează materialul lingvistic în funcţie de factori eminamente stilistici. Astfel, se poate lesne observa că numai *temporalele şi subiectivele* se menţin la ranguri de frecvenţă comparabile în cele două inventare (III / II, respectiv X / IX), în vreme ce primelor două poziţii din inventarul nostru le corespund la M.Vulpe (1980) rangurile XI, respectiv VIII. Frecvenţa înaltă a consecutivelor şi a modalelor clişeizate se explică, în primul rând, prin puternica încărcătura stilistică a acestor subordonate, ce constituie suportul comparaţiei, al metaforei şi al hiperbolei în limba vorbită. În cazul consecutivelor introduse prin conjuncţia DE, se pot invoca şi alte elemente ce concură la creşterea gradului lor de frecvenţă: scurtimea multor consecutive, reduse, practic, la verbul predicat (*de stinge / moare / rupe / usucă*), topica afectivă predicat-subiect ce sporeşte dinamismul comunicaţional, afinitatea dintre tiparul sintactic al consecutivei şi diverse structuri frazeologice, datorat, în parte, omonimiei gramaticale dintre prepoziţia DE şi conjuncţia consecutivă corespunzătoare (de ex. de la un enunţ de tipul „Pute locul sub el ***de leneş***" se ajunge uşor la "E leneş ***de pute locul sub el***" etc.).[6]

În ceea ce priveşte distribuţia tipurilor de conectori, ea coincide, în linii mari, cu cea indicată de M.Vulpe (1980:244-245) pentru dacoromâna vorbită (CST: *de, că, să*; CM: *cât, cum*; CT: *când*; CD: *că, ce*; CZ: *că*; F: *să, ca să*; CL: *unde*; ATR: *ce, cum*; CSV: *să*), excepţie făcând locuţiunea conjuncţională *de parcă*, bine reprezentată în inventarul nostru.

IV. Regenţii clişeelor propoziţionale

Clişeele propoziţionale apar ca determinări expresive ale unor cuvinte uzuale, din vocabularul de bază, cel mai adesea accentuându-le dimensiunea hiperbolică ori exprimând

superlativul unor însuşiri sau acţiuni: substantive (*om, lucru, loc, vreme, gură, ochi* etc.); adjective (*bun, rău, scurt, lung, repede, gustos* etc.); verbe (*a face, a mânca, a bea, a râde, a plânge, a fura* etc.).

V. Dimensiunile clişeelor propoziţionale

Dimensiunile subordonatelor inventariate de noi variază, ilustrând dubla tendinţă a limbajelor orale, către brevilocvenţă, pe de o parte, şi către sporirea numărului de determinanţi expresivi, pe de alta. Cele mai scurte subordonate sunt unele atributive şi modalele de identificare („de frig *ce e*"/ „de prost *ce e*"), precum şi unele consecutive introduse prin DE, reduse la un unic verb („bea *de rupe / stinge / se usucă*" etc). Efectul stilistic al acestor structuri brevilocvente este fie unul emfatic, fie de concentrare a expresivităţii la nivelul metaforei verbale. Am inclus în inventar şi structuri eliptice („mare *cât uşa*, slab *cât un ţâr*") etc., prin analogie cu structurile non-eliptice, în egală măsură prezente în registrul popular: mare *câtu-i Prutul;* mult *cât (e) păr pe broască* ş.a. Structurile cele mai elaborate sunt ilustrate de circumstanţialele de loc, de timp şi de mod, care variază ca lungime între 3 şi 4 unităţi, preferinţa vizibilă fiind însă pentru structurile ternare: *unde şi-a pierdut dracul potcoavele; cum tace peştele în borş la foc; de parcă ar avea prune în gură, cât ai bea o lingură de apă* etc. Ele desfăşoară imagistica variată şi plastică, specifică limbajului popular în general.

VI. Relaţii sintactice

1. Subordonarea în frază: Analiza exemplelor inventariate a pus în evidenţă afinitatea dintre unele subordonate şi anumite tipuri de regenţi. Despre o restricţie în termeni sintactici propriu-zişi nu se poate vorbi decât în cazul modalelor de identificare care selectează ca regenţi numai adverbe (de mult *ce e*) ori adjective în vocativ sau cu funcţie sintactică de complement circumstanţial de cauză (Prostule *ce eşti* !; de prost *ce eşti*;) (F.Ciobanu, 1975:569-572). Specifică pentru registrul oralităţii este preferinţa completivelor directe clişeizate pentru verbe regente dicendi şi de cunoaştere (<u>Zice</u> *c-o fi, c-o păţi;* <u>Nu ştiu</u> *ce-i poate pielea*), a cauzalelor pentru regente interogative (<u>Ce te porţi aşa,</u> *că doar n-am păscut bobocii împreună ?*) sau imperative (<u>Nu mă priviţi aşa</u>, *că doar n-am omorât pe nimeni!*), precum şi a consecutivei introduse prin DE pentru o regentă interogativă directă (<u>Ce mă baţi atâta la cap</u> *de mi se urăşte?*) (M.Vulpe, 1980:195-196). În câteva cazuri, clişeele propoziţionale se grupează câte două în lanţuri cu topică fixă: regentă – consecutivă – completivă directă (E aşa ocupat/ *de nu ştie/ unde îi e capul*); regentă – consecutivă – subiectivă (Te scoate din sărite/ *de-ţi vine/ să-l strângi de gât*); regentă – concesivă – completivă directă (Nu mă duc/ *să ştiu bine/ că mă omoară*). Disponibilitatea consecutivei introduse prin DE de a regiza, la rândul ei, alte subordonate-clişeu explică o dată în plus frecvenţa ei înaltă în special în limbajul popular.

2. Coordonarea în frază: Coordonarea a două subordonate-clişeu nu este foarte frecventă. Ea apare, de regulă, numai când este dublată şi reliefată de procedee expresive suplimentare, cum sunt repetiţia şi rima. Structurile înregistrate prezintă încărcături stilistice diverse: (a) enunţuri ezitante sau cu semantism vag (coordonare prin juxtapunere + rimă: *că-i laie, că-i bălaie*; *că [e] sucită, că [e] învârtită* ş.a.) (b) enunţuri emfatice (coordonare copulativă prin ŞI + repetiţie: *pe cine vrei şi pe cine nu vrei; cum te văd şi*

cum mă vezi) (c) enunțuri ironice (coordonare copulativă prin ȘI + rimă: *de parcă a tunat și i-a adunat*).

VII. Topica

1. **La nivel frastic** se remarcă plasarea generală a subordonatelor-clișeu după regentă. Deși inversarea topică a subordonatelor este un indice curent de afectivitate în limba vorbită, în cazul clișeelor propoziționale ea se dovedește superfluă, dat fiind caracterul deja marcat stilistic al acestora din urmă (lexic figurat, automatisme verbale etc.).
2. **La nivelul propozițiilor subordonate** topica este, în multe cazuri, afectivă, înregistrându-se inversarea predicat – subiect, specifică exprimării orale: *când a prinde mâța pește*; *de parcă îl alungă tătarii / turcii din urmă*; *de parcă i s-au înecat corăbiile*; *pentru că așa vrea mușchii lui*; *de i se lungesc urechile* etc.

VIII. Nivelul semantic

1. Frecvența cuvintelor din componența clișeelor propoziționale

Semantica elementelor componente ale clișeelor inventariate de noi confirmă rezultatele cercetării mai vechi întreprinse de Elena Slave (1965:849-851) asupra frecvenței cuvintelor cu valoare figurată din expresiile limbii române. Astfel, printre cuvintele ocurente în aceste clișee, au primele 30 de ranguri de frecvență verbele de bază (*a pune, a lua, a face, a da, a ține, a scoate, a trage, a sta, a avea, a fi, a bate, a mânca, a muri, a ști, a rupe, a stinge, a usca etc.*), substantivele ce denumesc părți ale corpului (*cap, inimă, ochi, gură, mână, nas, picior, limbă etc.*), alte substantive ca: *vorbă, lume, pământ, drac, dumnezeu* ș.a. Este vizibilă preferința acestor clișee pentru un lexic concret și, mai ales, pentru imaginea corporală, fapt demonstrat și de Gh.Bulgăr (1972) cu privire la un număr de expresii și locuțiuni cu sens superlativ. Așadar, lexicul vehiculat frecvent de frazeologia românească, cu valorile sale figurate, se regăsește și în clișeele propoziționale, care preiau adeseori o expresie sau locuțiune, transformând-o și într-o stereotipie sintactică (*de parcă i s-au înecat corăbiile;* vezi și X.).

2. Polisemia unor componente lexicale

Fenomenul polisemiei este vizibil la nivelul unor componente lexicale ale clișeelor în discuție, ceea ce permite distribuirea subordonatelor în vecinătatea unor regenți diferiți. Astfel, verbul *a ploua* actualizează contextual două sensuri figurate distincte „a nu ști, a nu înțelege", respectiv „a se supăra": Se face / *că plouă*; Se poartă / *de parcă îi tot plouă / și îi tot ninge* /. Un fenomen înrudit a fost discutat de Rodica Zafiu (2001:246) pornind de la frecvența în consecutivele superlative a unor verbe ca *a stinge, a rupe, a se usca*, specializate pentru calificarea superlativă a unor acțiuni foarte diverse: <u>bea / fură / mănâncă / minte</u> *de stinge*; <u>fuge / învață / plătește</u> *de rupe*; <u>bea / plătește</u> *de se usucă* etc. În acest caz, disponibilitatea combinatorie a clișeului propozițional s-ar explica mai curând prin cvasi-desemantizarea verbelor componente, devenite simple mărci ale superlativului acțiunii.

3. Relația de sinonimie

Sinonimia este o sursă foarte importantă a îmbogățirii inventarului de clișee propoziționale. Multe dintre acestea sunt create prin derivare sinonimică mai mult sau mai puțin perfectă (*de a pocnit / a plesnit / a murit; de te asurzește / de îți ia auzul / de îți*

sparge urechile; de parcă ar fi înghițit un băț / un par ş.a.). Clişeele sinonime pot aparține aceluiaşi registru stilistic (popular: *cât te țin curelele / punga / baierele; cât îl țin bojocii rărunchii;* argotic: *de-i sar dinții din gură / de joacă zaruri cu măselele din gură*) sau unor registre diferite (popular: *ce n-a văzut pământul* / colocvial: *ce n-a văzut Parisul;* colocvial: *de l-a făcut praf* / argotic: *de l-a făcut afiş* etc.). La categoria clişeelor sinonime se pot adăuga şi cele, destul de numeroase, care cunosc variante „referențiale": *de te râd şi curcile / câinii / ciorile / papagalii; cât îți este plapuma / pielea; cât te țin picioarele balamalele; cât ai zice peşte / cârc / pâs / miau / mei* etc.

4. Relația de antonimie

Relația de antonimie, puțin frecventă, serveşte în mai mică măsură la fixarea inventarului de clişee propoziționale. Se pot cita totuşi câteva exemple: *parcă are gura pocită ≠ parcă are gura aurită; parcă e scos din cutie ≠ parcă e scos de la naftalină; (bun) să-l pui pe rană ≠ (ironic, ludic) (bun) să-l pui în ramă* ş.a.

IX. Raportul dintre conținutul lexical şi tiparul sintactic

Aşa cum am menționat deja, unul dintre factorii care ajută la fixarea anumitor tipare sintactice este frazeologia. Ea are un rol important în crearea acestor clişee lexico-sintactice, dar nu exclusiv. Astfel, multe frazeologisme folosite, de regulă, în propoziții independente trec cu uşurință în anumite tipuri de subordonate, în special în consecutive şi modale comparative ireale: *(de) te râd şi curcile, (de) nu-i ajungi cu prăjina la nas, (de parcă) are broaşte în burtă* etc. Pe de altă parte, o modalitate importantă de proliferare a numărului de clişee o constituie circulația unui anumit conținut lexical de la un tip de subordonată la altul: (CNS) Am râs *de-am murit*; (CSV) Nu i-o dau, *nici să mor*; (CI) N-am timp *nici să mor*, (CD) Ştie *dincotro bate vântul*; (CM) Se poartă *după cum bate vântul*; (CD) Doarme de poți *să tai lemne pe el*; (CSV) Nu se scoală, *nici să tai lemne pe el*; (CZ) Taci, *că mânii pe Dumnezeu!*; (F) Taci, *să nu mânii pe Dumnezeu*! (CT) O veni *când o face broasca păr*, (CM) mult *cât păr pe broască* etc. Mai rare sunt cazurile în care există o solidaritate absolută între un anumit conținut lexical figurat şi un tip de subordonată: (CSV) Nu vrea, *nici să-l pici cu ceară* ! (CD) Îmi zicea *că-i laie, că-i bălaie* ş.a.

X. Nivelul figurativ

Cele 446 de clişee propoziționale oferă un bogat material expresiv, ce ilustrează, în primul rând, tendința generală a exprimării orale spre hiperbolizare. În limitele prezentului studiu, trecem în revistă fugitiv principalele elemente generatoare de expresivitate spontană:

1. Rima, prezentă pe alocuri, este un factor suplimentar de fixare a clişeelor: *cât e hăul şi Bacăul; o gură cât (e)o şură; a tunat şi i-a adunat; de te scoală după boală* etc.

2. Comparațiile sunt numeroase, concrete, plastice, dezvoltate, majoritatea având sens hiperbolic: *cât îi muscalul; câtu-i malul; de parcă îl alungă tătarii; de parcă se bat turcii lupii la gura lui; de parcă calcă pe ouă; cum tace peştele în borş la foc etc.*

3. Metaforele substantivale şi verbale sunt explicite, punând în circulație o imagistică colorată, plastică, adeseori hiperbolică, mai ales de factură populară: *de-ți face gaură în cap, de vezi stele verzi, în ce ape se scaldă; de-i scapără călcâiele, de-ți sar capacele* etc.

4. Hiperbolele domină categoric inventarul figurilor prezente în clişeele inventariate. Mecanismul imagistic al acestei figuri este declanşat cu predilecție de invocarea unei

acțiuni absurde sau extreme (*să tai lemne pe el; să dai cu căciula în câini; (ceață) s-o tai cu cuțitul; de mănâncă norii; de crapă pietrele / lemnele, de stau apele în loc* etc.), mai ales cu referire la o experiență corporală (*să-ți dai palme; să stai și-n cap / în vârful nasului; de-ți sparge urechile; de-ți bagi degetele în ochi; de scoți limba de un cot; de scoți fum pe urechi; de-ți crapă buza; de ți se lungesc urechile; de-ți sună apa în cap; de ți se face părul măciucă; de-ți iese os prin os* etc.), ca și de obișnuita exagerare a mărimii și micimii obiectelor, dintre care multe aparțin universului rural (mare *cât roata carului, gură cât o șură, ochi cât cepele, nici cât negru sub unghie, nici cât o ciupitură de purice* etc).

5. **Eufemismul** este slab reprezentat și caracterizează registrul colocvial-argotic: Rămâne *cum am stabilit*; Du-te *să-i faci o vizită mamei tale* (forme indirecte de injurie).

6. **Repetiția,** bine reprezentată în graiul popular, are un rol, prin definiție, emfatic: *cum te văd și cum mă vezi*; *fire-ai să fii; mânca-te-ar mama, să te mănânce*; o specie a repetiției populare este cea tautologică, ilustrată de utilizarea ironică a falselor finale: *Întreabă-mă ca să te întreb; Vorbește ca să vorbească; Se adună ca să se strângă* etc.

7. **Antifraza umoristică,** specific populară, apare în subordonatele temporale și modale de tipul: o veni *când o făta bostanul / când o zbura porcul*; mulți *câți iepuri la biserică*; e cinstit *cum sunt eu popă* etc. Ea îmbracă și forma mai savuroasă a **paradoxului logic**: Ia-l *de unde nu-i*.

XI. Dinamica clișeelor propoziționale. Concluzii.

Inventarul alcătuit de noi cuprinde, în mare parte, exemple preluate din limbajul popular, reflectând, cum este și firesc, ponderea pe care o au în limbă cele trei registre (popular, colocvial și argotic) ale exprimării orale. Multe exemple de factură populară sunt ieșite din uz, mai cu seamă acele subordonate temporale și modale care trimit la realități istorice revolute (*de când cu Iacuba, de când nemții cu coadă; parcă-i pașa din Rusciuc* etc). Deși domeniul stereotipiilor lingvistice este, prin definiție, unul al stabilității și repetabilității, se remarcă totuși o dinamică discretă în interiorul acestuia, în special în limbajul argotic. Astfel, au fost semnalate ca apariții mai recente (R.Zafiu, 2001; C.Leonte, 1998) clișee ca: *cum / că așa vrea mușchii lui; cu ce se mănâncă; să te duci la Bellu; să-ți bați copiii / părinții, să-ți numeri cărțile din bibliotecă* etc.

Examenul fugitiv al clișeelor propoziționale, realizat de noi în limitele prezentului articol, a urmărit să pună în lumină importanța unui compartiment mai puțin studiat până în prezent, și anume cel al stereotipiei lingvistice, la fel de important pentru înțelegerea faptului de stil ca și inovația. Oferind pentru prima oară un inventar relativ bogat de clișee propoziționale, am încercat să punem în lumină un număr de trăsături formale, semantice și expresive care să explice prezența, funcționarea și perpetuarea acestor stereotipii de limbaj.

INVENTAR

1. **Subordonate subiective:**

a. **Structuri repetate**: Vine (intră etc.) *cine vrei și cine nu vrei*. (D.Irimia, 1986)

b. Vine *cine vrea*, rămâne *cine poate*.

2. **Subordonate predicative (suplimentare):**

Se face *că plouă*. („că nu înțelege") (Duda, 1985:529); Rămâne *cum am stabilit*. (argotic, ironic, eufemistic în locul unei înjurături, cf. Volceanov, 1998; ca slogan publicitar preluat și în limbajul presei, cf. L.Groza, 1999)

3. **Subordonate atributive (+/- nuanţă circumstanţială consecutivă):**

a. Emfatice (popular şi colocvial - substantiv regent + ce + a fi, a se afla, a se găsi): (ca gospodar) *ce te afli / găseşti*; (de frig) *ce e* (Fulvia Ciobanu, 1975: 571); „copil de unşpe ani *ce era*" (G.Adameşteanu, 1991:24-25); „Da' a dracului *ce era*, baba...." (G.Adameştenu, 1991:51); „Bieţi Hamleţi damblagiţi de idioţenia ideatică a textelor de manele *ce suntem*!" (M.Mihăieş, Rom.lit., nr.8, 2002, p.3).

b. Superlative (unicitatea): (un om, loc etc.) *cum / care nu se mai află; care nu s-a mai văzut* (la N.Gh.Dragomirescu, 1964:623 interpretată ca locuţiune adjectivală; D.Irimia 1986:38); (lux) *ce n-a văzut pământul !* (regional muntenesc, L.Dascălu-Jinga, 1992:26), (ceva) *ce n-a văzut Parisul* (colocvial, G.C.Rusu, 1975:98).

c. Conformitatea cu regula: (lucrare) *cum trebuie*, (purtare) *cum se cuvine* (la Poalelungi 1964:143 interpretate ca locuţiuni adjectivale)

4. **Subordonate completive directe:**

a. Regent = VERB DICENDI + construcţii populare (rimate) evazive, cu semnatism vag: *c-o fi, c-o păţi; că-i laie, că-i bălaie; că [e] aşa şi pe dincolo* (C.Milaş, 88:233); *ba că e rasă, ba că e tunsă* (G.Duda, 1985:578, I.A.Zanne III, 416); "Şi ea toată ziua îi caută în coarne: Gelule, mamă, *că [e] sucită, că [e] învârtită*" (G.Adameşteanu, 1991:15).

b. Structuri repetate: Întâlneşti *pe cine vrei şi pe cine nu vrei.* (D.Irimia, 1986)

c. Regent = verbul A (NU) ŞTI + completive directe: (popular) *ce-i cale pe vale* („nimic", Zanne, VI, 35); *ce hram poartă cineva* (Volceanov, 1998:249); *ce-i poate pielea cuiva* (idem); *în ce ape se scaldă cineva* (idem, 250); *pe unde o să scoată cămaşa cineva* (idem, 250); *cât îi poate cuiva calul / cojocul* (Duda, 1985:101, 126); *câte parale face cineva / ceva* (Duda, 1985:486); *dincotro bate vântul* (Duda, 1985:789); (colocvial, argotic) *cu ce se mănâncă chestia asta* (Zafiu, 2001:257-258).

d. Regent = interjecţia UITE / verbul A ŞTI + completive directe: *care-i buba / unde-i buba* (I.Boroianu, 1974, II, 247); *care-i chestia*; „ţăranii însă, cam pricepând *cum stă treaba*,[....] îi răspunseră la salut" (M.Nedelciu,1999:720).

e. Principală regentă + Subordonată consecutivă + completive directe:

(1) Regent = adjectiv (zăpăcit, împrăştiat, ocupat, supărat etc.) **+ DE + A NU ŞTI + completivă directă:** Sunt (aşa de) ocupat de nici nu ştiu *unde mi-e capul* (I.Boroianu, II, 1974: 247); (colocvial) E supărat de nici nu ştie *cum îl cheamă / pe ce lume se află.*

(2) Regent = verb + DE + A PUTEA + completivă directă: Doarme de poţi *să tai lemne pe el / să dai cu tunul.* (DLR, XI, 289; Duda, 1985:337, 705; Dumistrăcel, 1997:247);

(3) Regent = verb + DE + A ZICE + completivă directă: „Bâţâia de ziceai *că are boala copiilor*" (M.Nedelciu, 1999:294)

5. **Completive indirecte:**

a. Structuri repetate: „Mania replicilor pe orice temă şi în orice împrejurare, tehnica scrisorilor adresate *cui vrei şi cui nu vrei*......au dat finalmente roade."(M.Mihăieş, Rom.lit., nr.8, 2003, p.2)

b. Emfatice: N-am timp *nici să mor.* („deloc")

6. **Circumstanţiale de loc:**

a. Indeterminare spaţială: (popular) (a merge) *unde / cât vezi cu ochii* (DLR I / II, 190); (a merge) *unde l-a îndrepta Dumnezeu* (I.Creangă)

b. Superlativul distanţei: (popular) *unde a dus surdul roata şi mutul iapa* (Volceanov, 1998:275), *pe unde şi-a spart dracul opincile, unde şi-a înţărcat dracul copiii, unde şi-a pierdut dracul potcoavele* (idem), *unde a dus mutu iapa şi ţiganul cârlanul* (Candrea, 1974:128); (argotic, vulgar. fotbal.) *unde se fut păianjenii* („la viclu", Volceanov, 1998:275).

c. Acţiune inoportună: (A se băga, a se amesteca etc.) *unde nu-i fierbe (cuiva) oala.*

d. Jocuri de cuvinte (antifraze): Ia-l *de unde nu-i.* („lipseşte", Duda, 1985:346)

7. Circumstanţiale de timp:

a. **Indeterminare temporală, trecut îndepărtat:** (popular, învechit) *de când [e] lumea şi pământul* (Candrea, 1974:124); *de când e lumea şi Ardealul* (Zanne, VI, p.9); *de când Adam Babadam* (Volceanov, 1998:85); *de când lupii albi* (Candrea, idem); *de când ploua cu cârnaţi* (idem); *de când umblau câinii cu covrigi în coadă* (Candrea, 126); *de când era lupul căţel; de când era mitropolitul unterofiţer* (ironic, Candrea 126); *de când se băteau urşii în coadă* (Duda, 1985:765, Slave, 1966:412); *pe când scria musca pe perete* (Duda, 1985:412); *de când cu băşica lui Caragea* (Zanne, VI, 45); *de când cu Cincu vodă* (Zanne, VI, 56); *de când Iacuba* („un paşă", Zanne, VI, 153); *de când cu Magheru* (idem153); *de când cu matracuca* („femeie de nimic, proastă, gură-sparta", idem, 200-201); *de când cu Mircea Vodă* (idem 205); *de când nemţii cu coadă* (idem, 231); *de când cu Papură vodă* (idem 254); *de când Prutul* (idem, 270); *de când cu Tudorin* („Tudor Vladimirescu", idem, 409); *de când cu jidovii* („de demult", DLR II / I); (colocvial) *de când era bunica fată* (Candrea, 1974:126; Duda, 1985:99).

b. **Regent = verb negativ + durată neînteruptă :** (N-am văzut aşa ceva) *de când mama m-a făcut* (Volceanov, 1998:85), *de când sânt* (Duda, 1985:236); (regional, muntenesc) *de când te-au făcut doi părinţi* (Duda, 506, DLR VIII, p.299).

c. **Superaltivul duratei:** (a trăi) *cât [e] lumea* („că doar n-o să trăiască Ivona *cât lumea*", G. Adameşteanu, 1991: 105); *cât [e] veacul* (Duda, 1985: 775); *cât e lumea şi pământul*; *cât [e] cetatea Neamţului* (Zanne, VI, 233).

d. **Limita temporală (a răbdării):** „Că-s io bună, bună, da' şi *când s-a umplut paharu'*, nu-ţi mai trec nici atâtica !" (G.Adameşteanu, 1991:107).

e. **Viitorul indeterminat, „niciodată": (1) Regent = verb afirmativ / negativ + temporale**: (n-o să ajungă) *cât e hăul şi Bacăul / pârâul / dudăul* (DLR I/II 190; Candrea 1974:125; Duda, 1985:282); *câtu-i lumea şi vileagul* (Duda, 1974:784). **(2) Regent = verb afirmativ + temporale (antifraze)**: (popular, învechit) (o să vină) *cînd mi-o creşte păr în palmă; când o face plopul pere şi răchita micşunele; când mi-o creşte iarbă-n barbă; când o face spânul barbă; când o zbura porcul; când o făta bostanul* (Volceanov, 1998:61); *când o face dracul mănăstiri; când o cădea peştele într-o luni; când a prinde mâţa peşte* (St.Dumistrăcel, 1980:240); *când or zbura bivolii* (Candrea, 1974:127); *până-i cucul* (idem); *când se bate ziua cu noaptea* (Slave, 1966:412); *când o face broasca păr* (Duda, 1985:93); (popular, colocvial) *când mi-oi vedea ceafa* (Candrea, 1974:127).

8. Circumstanţiale modale:

a. **Modale de identificare (explicative): (1) Regent = adjectiv + ce / cum + a fi**: „De nervoasă *ce e* îi tremură mâinile..."(G.Adameşteanu, 1991:72); „Omu ei, ursuz, mut, rău de clanţă *cum e*..."(idem, 71); „Vrei să te răzbuni ca un ticălos *ce eşti* ?" (M.Nedelciu, 1999:690); **(2) Regent = adverb + ce + a fi**: de mult *ce e*; **(3) Regent = vocativul (emfatic) al unui adjectiv substantivizat / substantiv + ce + a fi**: Nebunule *ce eşti*! (E.Câmpeanu, 1975:175);

b. **Modale propriu-zise:** (a face) *cum îl taie capul / cum îl plezneşte prin cap* (Duda, 1985:537, DLR VIII, 822); (a cheltui, a se întinde, a-şi permite etc.) *cât îţi este plapuma / pielea; cât te ţin curelele / punga / baierele; cât îţi poate calul* (înv.) (DA I/II, 190); (a costa / a plăti) *cât nu face*; (pop., înv.) (a tăcea) *cum tace peştele în borş la foc* (I.Creangă); (a cădea) *cât e de lung / de mare*; (a se întâmpla / a trăi etc.) *cum dă Dumnezeu* („la întâmplare", Duda, 1985:217; E.Costescu, 1979:112); *cum se nimereşte; după cum bate vântul* („la întâmplare, după capriciu", E.Costescu, 1979:332); „care a trăit, a trăit, care a murit, a murit, *cum le-a fost şi lor norocu'*!", G.Adameşteanu, 1991:67); (a face o acţiune) *cum trebuie; cum scrie la carte* (Duda, 1985:115); *cum e legea; cum se cuvine* (Duda, 1985:336); (a accepta) *fără să zică nici cârc / pâs / bob* (Candrea, 1974:133); (arg.) (a face o acţiune) *cum vrea (sic!) muşchii cuiva* "la bunul plac" ("câştigă alegerile şi implicit ciolan, imunitate parlamentară, puterea de a manevra mii de miliarde *cum vrea muşchii lor*", EZ, Forum, Demo Kratu, 18 mart 2003);

c. Modale propriu-zise cu sens superlativ: (a striga) *cât îl țin bojocii / rărunchii, cât te ia / ține gura* (DA I/II 190; Duda, 1985:276); (a fugi) *cât te țin picioarele / balamalele*; (verb / adjectiv) - *cât cuprinde* („o instituție greoaie, birocrație și interese meschine *cât cuprinde*", EZ, Forum, Pocho, 3 mart. 2003); *cât încape* („ministru arțăgos și ineficient *cât încape*", M.Mihăieș, Rom.lit., nr.8, 2003, p.2); *cât se poate* (DA I/II 189); (pop.) (mare) *cât toate zilele* (Duda, 1985:806); *câtu-i Prutul* (Zanne, VI, 269); *cât îi un muscal* (Zanne, VI, 291); *cât roata carului* (Duda, 1985:609); (gură mare) *cât o șură* (Duda, 1985:697; DLR,XI / I, 255); (ochi mari) *cât cepele*; (voinic) *cât malul; cât un munte; cât ușa* (Duda, 1985:362); (lung) *cât o zi de post; cât vezi cu ochii*; (puțin) *nici cât să orbești / chiorăști un șoarece; nici cât o ciupitură de purice* (Duda 1985:572); *nici cât negru sub unghie* (Duda 1985:431); *nici cât un vârf de ac* (Volceanov, 1998:181, Dumistrăcel 1997:223-224); (pop.) *nici cât negrul bobului; nici cât să pui pe-o măsea; cât ai pune pe o muche de cuțit* (Duda, 1985:407); *nici cât te-ai mânji la un ochi* (DLR, VI, 702); (antifraze: (mult) cât (e) păr pe broască; *câți iepuri la biserică* (Volceanov, 1998:62); (coloc., antifrastic) (a ști) *cât au uitat alții* („puțin", Volceanov, 1998:249); (pop.) (strâmt) *cât pășește găina* (DA I / II 190); (pop.) (aproape) *cât ai arunca securea* (Duda, 1998:635); (limpede) *cum te văd și cum mă vezi* (Duda, 1985:776); (repede) *cât ai îmbuca o dată; cât ai da în cremene, cât ai scăpăra o dată din amnar; cât te-ai șterge la un ochi; cât te-ai freca la un ochi; cum ai strânge din ochi; cât ai clipi din ochi; cât ai bate din palme; cum ai bea o lingură de apă; cât să te scobești într-un dinte; cât trece cioara peste gard; cât stă cioara în par; cât ai potcovi puricele; cât ai stupi; cât ai zice mei / cârc / miau / pis / pește* (Dumistrăcel,1981); *cât ți-ai lega nojițele; cât ai plezni din bici* (E.Costescu, 1979:208, 244); *cât ai zice Doamne ajută* (Dumistrăcel 1997); *cât te-ai întoarce într-un picior* (Slave, 1966:401);

d. Modale comparative de egalitate: (1) Regent = verb afirmativ: (antifrază) E cinstit *cum sunt eu popă*. **(2) Regent = verb negativ**: Nu e cinstit, *cum nu-s eu popă*.

e. Modale comparative ireale: (1) Depreciative: (pop., înv.) *parcă e de pe vremea lui Caragea* (I. Zanne, VI, 45); *parcă-i pe vremea lui Ciubăr vodă* (idem, 56); *parcă ești de la Plevna* (idem, 263); *parcă-i țara lui Han tătar* (idem 338); *parcă-i pașa din Rusciuc* („mîndru, leneș, nepăsător", I. Zanne, VI, 293); *parcă-i țara lui Papură vodă* (idem, 255); *parcă ar fi de la Burnez* („câmpie din sudul județului Vlașca", I. Zanne, VI, 28-29); *parcă ar fi din neamul lui Ițic* (Dumistrăcel, 1994:43, 106,119); *parcă a trăit în bârlogul ursului* (Duda, 1985:85); (colocvial) *parcă ar fi de la țară / de la coada vacii; parcă a tunat și i-a adunat* (despre persoane cu defecte comune); **(2) Superlative: 2.1. ale acțiunii**: (acțiune evaluată pozitiv) *parcă a prins pe Dumnezeu de picior; parcă Dumnezeu te-a trimis* (E.Costescu, 1979:113); *de parcă toată lumea ar fi a lui* (Duda, 1985:354); (acțiune evaluată negativ) *de parcă ar fi lucru făcut* (Duda, 1985:229; E.Costescu, 1979:121; DLR II / I, 127); *de parcă a stat cu parul în drum* („a avea necazuri", Duda, 1985:311); (a mânca) (pop., col.) *de parcă se bat turcii / lupii la gura lui* (Zanne, VI, 421-423); (pop.) *parcă i-au mas șoarecii în pântec burtă* (Duda, 1985:691; DLR XI / I, 132); *de parcă ar fi un spart* (E.Costescu, 1979:288); (a bea) *de parcă ar avea broaște în burtă*; (a vorbi) (sens negativ) *de parcă are gura pocită* („Și uite, *parc-avu gura pocită*, că bietu Ilie păți accidentu și muri..."; G.Adameșteanu, 1991:15); (sens pozitiv) *de parcă i-ar fi gura aurită* (Duda, 1985:59); *de parcă i-a ieșit un sfânt / porumbel din gură* („înțelept", Duda, 1985:638); *de parcă are prune în gură* („neclar", Duda, 1985:564); *de parcă aş vorbi cu pereții* („inutil", Duda, 1985:509); (a merge) *parcă ar călca pe ace* („cu dificultate, ezitant, inhibat", I.Coteanu, GB, 258); *de parcă are ouă în poală / ar călca pe ouă* (Duda, 1985;478; I. Zanne, I, 576); (a fugi) *de parcă îl alungă tătarii / turcii din urmă* („repede", I. Zanne, VI, 337-338); (arg.) *de parcă e speriat de bombe*; (a dispărea) *de parcă a intrat în pământ* (DLR VIII / I, 114); *de parcă l-a înghițit pământul* (E.Costescu, 1979:231; Coteanu, GB, 306; Slave, 1966); (a fi uluit, năucit) *de parcă i-a dat cineva cu parul / leuca în cap* (Duda, 1985:485-486); (a se supăra) *de parcă i s-au înecat corăbiile* (Duda, 1985:311); *de parcă îi tot ninge și-i tot plouă* (Duda, 1985:439); *de parcă a căzut cerul pe el* (Slave, 1966); (a se mînia, a înnebuni) *de parcă a intrat dracul în cineva* (Duda, 1985:205); (pop.) *de parcă a mîncat bureți; de parcă i-a dat cineva*

mătrăgună (DLR, VI, 672; Duda,1985:373); **2.2. ale însuşirii:** (elegant) *de parcă-i scos din cutie* (Iordan, 1975:280); (demodat) *de parcă-i scos de la naftalină* (Duda, 1985:415); (pop.) (palid) *de parcă i-a luat pânza de pe obraz* (DLR, VIII, 713; Duda, 1985:532); (zăpăcit) *de parcă ar fi picat / căzut din lună* (Duda, 1985:515); (nemulţumit) *de parcă-i tot pute câte ceva* (Duda, 1985:576); (îngâmfat, ţeapăn, distant) *de parcă ar fi înghiţit un băţ / par* (E.Costescu, 1979:45); (coloc., arg.) *de parcă ar avea un băţ în fund*;

9. **Circumstanţiale cauzale:**

a. **Regent = verb la imperativ / conjunctiv + CĂ + cauzală:** „P-ăsta să nu-l văz trist, zicea tatăl tău, *că vă mănânc cu fulgi cu tot.*"(M.Nedelciu, 1999:238); „Să nu ajungi să ai nevoie de ajutor, nici la rude, nici la nimeni, *că te mănâncă câinii.*"(G.Adameşteanu, 1998:22); (col.) Încetează, *că mi-ai făcut capul calendar!*; (col., arg.) Termină cu pisălogeala, *că mi-ai făcut capul mare !; / că mi-ai făcut gaură în cap !*; Taci din gură *că mânii pe Dumnezeu!*; Acceptă *că doar n-o fi foc / că doar nu piere lumea* (Duda, 1985:525; DLR, VIII, 578); Las-o baltă, *că e cusută cu aţă albă* ! (col., arg.); Las-o baltă *că nu ţine* !; Las-o jos *că măcăne*! (Volceanov, 1998:149; „Las-o jos, *că măcăne*, nea Marine!", Traian Ţugui, Rom.lib., Forum, 7 mart.2003); (arg., ironic) Fugi cu pianul, *că se varsă clapele*!; Fugi cu ursul, *că sperii copiii* ! (Volceanov, 1998:114);

b. **Regent = verb la indicativ + (PENTRU) CĂ + cauzală (voinţa arbitrară):** „El era din guvern şi putea să încalce legea *pentru că aşa voia muşchii lui.*"(Expres, 34, 1992, 3); „Dan Necşulea – demis *pentru că aşa vrea muşchii* dlui Everac !" (titlu, Expres Magazin, 24, 1993, 21) (exemple apud Zafiu, 2001:215, 223-224).

c. **Regentă interogativă + CĂ + DOAR + NU + cauzală:** (pop.) Ce te găteşti, *că doar nu te mai alege nimeni / nu-ţi vin peţitorii ?*; De ce îmi vorbeşti aşa, *că doar n-am păscut porcii / bobocii / gâştele împreună* ? (Duda, 1985:494); (col., arg.) Cum îşi permite, *că doar nu ne tragem de şireturi ?*; (pop.) De ce să fac eu treaba asta, *că doar nu m-a câştigat la belciuge ?* (Duda, 1985:81); (pop., col.) Nu mă priviţi aşa, *că doar n-am omorât pe nimeni!* (Duda, 1985:469, DLR, VII / II, 216);

10. **Circumstanţiale finale:**

a. **Regent = verb la imperativ + finală:** Spune-mi *ca că ştiu o treabă / o socoteală* („ca să ne lămurim"); (pop.) „Să taci din gură, *să nu mânii pe Dumnezeu*, c-aici la voi e raiul pe pământ, nu alta..."(G.Adameşteanu, 1991:15); (arg.) Du-te *de te plimbă* ! (Volceanov, 1998:91); (arg., eufemistic, înjurătură) Du-te *să-i faci o vizită mamei tale* !;

b. **False finale: (1) Tautologii ironice**: Întreabă-mă *ca să te întreb* („nu ştiu", Volceanov, 1998:142); Vorbeşte *ca să vorbească*; Vorbeşte *ca să nu adoarmă* („fără sens", Volceanov, 1998:283); Vorbeşte *ca să se afle în treabă* (Duda, 1985::27); Vorbeşte *ca să nu tacă*; Ne-am adunat aici *ca să ne strângem*; A mers acolo *ca să aibă de unde pleca* (Zafiu, 2001:267). **(2) Emfatice** (în imprecaţii şi hipocoristic): Bată-te Dumnezeu *să te bată* ! (D.Irimia, 1986); Fire-ai al dracului *să fii* astăzi şi mâine !; „Mânca-i-ar tata, *să îi mănânce* !" (Bedros Horasnagian, 1992:13)

11. **Circumstanţiale concesive:**

a. **Regent = verb negativ + (NICI) + SĂ + concesivă:** „Ce a făcut ea azi, aşa ceva mă-sa n-ar fi făcut, *nici s-o pici cu ceară*" (G.Adameşteanu, 1991:111; E.Costescu, 1979:236; Duda, 1985:515); Nu-l poţi scula, *nici să dai cu tunul* ! (Duda, 1985:737); (col.) Nu-l convingi, *nici să stai şi-n cap / în vârful nasului*;

b. **Regent = verb negativ + SĂ + A ŞTI + concesivă + completivă directă**: „Nu mă duc *să ştiu bine* că m-ar omorî" (I.Creangă; GA, II; 1966:330)

12. **Consecutive superlative:**

a. **Consecutive + CĂ:** „Noua HP Laset Jet 6P, 8 pagini pe minut. Atât de rapidă *că stă mâţa-n coadă !*" (Rom.lit., dec. 1996, apud Zafiu, 2001:275);

b. Consecutive + SĂ: (bun) *să-l pui pe rană* (E:Costescu, 1979:263); (coloc., iron.) *să-l pui în ramă* („rău, urât", Duda, 1985:579); „Ăla mic e aşa de scump şi drăguţ, *să-l mănânci, nu alta*" (Bedros Horasangian, 1992:67); (gustos) *să-ţi lingi degetele* (E.Costescu, 1979:98); (pop.) *să dai cu căciula în câini* (Duda, 1985:118); (caraghios) *să crăpi / să mori de râs*; (ceaţă deasă) *să o tai cu cuţitul*; (col., arg.) (situaţie neplăcută) *să-ţi dai palme (în stradă) ; să-ţi baţi copiii / părinţii; să te sui la tribună; să te duci la Bellu; să-l visezi pe nenea; să te dai peste cap; să stai şi-n cap; să-ţi numeri cărţile din bibliotecă* (Zafiu, 2001:246; Corina Leonte, 1998:166); (arg.) *să-ţi baţi copiii cu basca / cu ziarul ud; să-ţi baţi copiii şi nevasta* (Volceanov, 1998: 39);

c. Consecutive + DE:

(1) Superlative ale însuşirii: „E frumoasă *de pică*. Trăsătură fără de care cu greu şi-ar fi clădit o carieră ca model". (TV Mania, nr.5, 2003, p.1; Duda, 1985:514; E.Costescu, 1979:236); (col.) *de te bagă în păcat / în boale; de te înnebuneşte*; *de-ţi vine* s-o mănânci din ochi (Duda, 1985:394); (bun, gustos) *de-ţi lasă gura apă* (E.Costescu, 1979:139); *de te scoală după boală; de te scoală din morţi*; (urât) *de mănâncă norii* (DLR, VI, 672; Duda, 1985:393); *de te sperii*; (slab) *de-i numeri coastele* (Duda, 1985:447; G.Adameşteanu; 1991:107); (arg.) *de zăngăne* când merge; (gras) *de pocneşte de plezneşte* / (col.) *de se rostogoleşte*; (leneş) *de pute locul sub el* (DLR, VIII, 5, p.1860); (pop., înv.) (cai iuţi) *de mâncau foc / jăratic* (DLR, VI; 672; Duda, 1985:393); (prost) *de dă în gropi* (Duda, 1985:270); (arg.) *de dă pe afară; de bubuie*; (îngâmfat) *de nu-i ajungi cu prăjina la nas* (DLR, VIII, I, p.29; Duda, 1985:554); (supărat, zăpăcit) *de nu-şi mai ştia de cap;* (ocupat) *de nu-şi vede capul*; (pop.) (sărac) *de nu are după ce bea apă* (Duda, 1985:42); (arg.) *de nu se poate căca*, (zgomot) (tare) *de te asurzeşte / de îţi ia auzul / de îţi sparge urechile* („ţipă, *de-ţi sparg urechile*, afurisiţii..."; G.Adameşteanu, 1991:67); *de te scoală din morţi* (Duda,1985:405); (strălucitor) *de te orbeşte / de-ţi ia vederea*; (ceaţă, fum gros) *de nu se vede om cu om* (Iordan & Robu, 1978:528); *de-ţi bagi degetele în ochi*; (arg.) (vreme rea) *de să-ţi numeri cărţile din bibliotecă* (Corina Leonte, 1998:155); (frig intens) *de crapă pietrele / lemnele* (Duda, 1985:161); *de să nu scoţi un câine din casă* (Vulpe, 1980:193); *de ziceai mamă Doamne* (idem, 192); *de-ţi clănţăne dinţii în gură* (E.Costescu, 1979:102); (căldură intensă) *de să scoţi limba de-un cot* (Duda, 1985:341); (arg.) *de scoţi fum pe urechi*; (mâncare puţină) *de n-ai ce pune nici pe-o măsea*; (scârbos, rău mirositor) *de îţi întoarce stomacul pe dos*; (nevoie urgentă) *de îţi crapă buza* (DLR, I / II, 878, Duda, 1985:161); (caraghios, ridicol) *de te râd şi curcile / câinii / ciorile / papagalii* (Duda, 1985:603);

(2). Superlative ale acţiunii:

(2.1). Superlativul consternării: *de stă mâţa în coadă* (Zafiu, 2001:246); (pop.) *de te cruceşti*: (pop.) *de se strînge lumea ca la urs* (Duda, 1985:765); *de-ţi stă ceasul* (Volceanov, 1998:23); *de-ţi stă mintea-n loc;*

(2.2). Superlativul enervării: (a se enerva) *de-ţi venea + propoziţie subiectivă (să înnebuneşti, să-ţi iei câmpii, să-l strângi de gât, să-i dai una în cap etc.)*; *de-ţi vin(e) amocul / nebunia / pandaliile* etc.; *de te apucă nebunia, nervii* etc.; *de ţi se urcă sângele la cap*; *de vezi negru / roşu în faţa ochilor;*

(2.3). Superlativul groazei: (a se speria) *de ţi se ridică părul măciucă în cap* (Duda, 1985:367); *de ţi se zbârleşte părul pe spinare; de ţi se face pielea de găină* (Duda, 1985:254); *de te ia cu fiori; de te trec răcorile;* (arg.) *de-ţi ţâţâie fundul / inima* (Duda, 1985:751);

(2.4). Superlativul violenţei: (a bate) *de nu te vezi; (pop.) de auzi câinii din Giurgiu* (Iordan, 1975:275); *de-i iese colbul* (idem, 278); *de-i merg peticele* (Duda, 1985:374); *de-ţi merg fulgii* („regimul...poate fi învinuit de multe, dar nu de incoerenţă. El e coerent *de ne merg fulgii...*" M.Mihăieş, Rom.lit., nr.3, ian. 2003, p.2); *de vezi stele verzi* (Duda, 1985:665); (arg.) *de zici ce-aia; de-ţi sună apa în cap; de-ţi sar capacele* (Zafiu, 2001:245); *de îl snopeşte* (DLR, X, A 4 A 1145); *de îl zăpăceşte / tâmpeşte*; *de l-a făcut zob / praf*; (arg.) *de l-a făcut afiş*; *de i-au sărit dinţii din gură*; (arg.) *de joacă zaruri cu măselele din gură* (Volceanov, 1998:262); *de se plictiseşte de ea* (idem); *de adoarme în gara de Nord* (idem);

(2.5). **Superlativul efortului:** (a munci) *de se speteşte* (DLR, X, A 4 A,1356); *de-i iese os prin os; de-i iese părul prin căciulă*; (col., arg.) *de se cocoşează; de-i cade mâna din umăr; de i se încing creierii; de face bătături pe creier*;

(2.6). **Superlativul vitezei:** (a fugi) *de rupe; de stinge* (Duda, 1985:666); *de mănâncă pământul; de-i scapără picioarele / călcâiele* (Duda, 1985:624); *de-şi scoate ochii* (Duda, 1985:626); *de scoate limba de-un cot* (G.Adameşteanu, 1991:102);

(2.7). **Superlativul notorietăţii:** *de i se duce vestea / de i se duce buhul (ca de popă tuns)* (Duda, 1985:96);

(2.8) **Verbe uzuale:** (a mânca) *de pocneşte* (Duda, 1985:653) / *de sparge / de rupe (pământul) / de stinge / de moare;* (a bea) *de stinge* (Duda, 1985:666); *de rupe; de usucă* (Duda, 1985:766); *de se strică* (Duda, 1985:669); (a dormi) *de poţi* să tai lemne pe dânsul / *de poţi* să dai cu tunul (DLR, XI, 289; Duda, 1985:337, 705; Dumistrăcel, 1997:247); (col.) *de n-are treabă*; (a râde) *de se prăpădeşte de moare* (DLR, VIII, 4, 1223); (a plânge) *de rupe*;(pop.) *de saltă cămaşa pe ea* (I.Creangă); (a plăcea) *de moare; de nu mai poate;* (a iubi) *de nu mai poate; de se topeşte*; (a fura) *de rupe; de stinge*; (a costa, a plăti) *de te rupe; de te usucă* („Cetăţeanul plăteşte *de se usucă*", Ev.zilei, 40, 1992, p.10, apud Zafiu: 2001:246); (a minţi) *de îngheţă apele / de se opresc apele în loc* (Duda, 1985:384); *de stinge; de rupe; de zvântă*; (a aştepta) *de i se ura* („Sta cu cartele în mînă, sta *de i se ura*...", G.Adameşteanu, 1991:17); *de i se acrea* (Duda, 1985.22); *de i se lungeau urechile*; (a cicăli, a pisălogi, a vorbi) *de te ameţeşte; de te căpiază; de te înnebuneşte; de te zăpăceşte; de-ţi face gaură în cap*; (a chinui) *de te bagă în pământ / mormânt*; (a ploua) *de varsă* (Duda, 1985:773); (acţiune pozitivă) *de ţi-e mai mare dragul*; (acţiune negativă) *de ţi-e mai mare ruşinea, mila* etc.

13. Consecutive implicative: E un lux *ce n-a văzut pământul !*; Au ieşit aşa de frumoşi *ce n-am pomenit !* (Dascălu-Junga L., 2001:99)

NOTE:

[1] *Un exemplu de acest tip apare comentat la L.Groza (1996:34) într-un articol despre jocurile de cuvinte din limbajul jurnalistic actual: „Preşedintele urmează să-şi manifeste indignarea faţă de starea actuală a Bucureştiului,* bătând...*halaicul* ca să priceapă *electoratul." (Rom.lib., 5 apr.1995, p.3).*

[2] Magdalena Vulpe (1980:103) menţionează unele completive directe, temporale şi modale stereotipizate, considerându-le, după caz, fie „secvenţe nepredicative", fie „formule fixe".

[3] Ele sunt numite inconsecvent şi relativ ambiguu: „locuţiuni sintactice" „propoziţii care ţin loc de părţi de vorbire" (Eugen Ioaniţescu, 1956:65), „unităţi propoziţionale sau frazeologice nepredicative", „locuţiuni propoziţionale", „construcţii", „clişee metaforice de uz comun" (G.C.Rusu, 1975:93-94, 98). La Gh. Poalelungi (1963:143-145) şi Gh.N. Dragomirescu (1963:623-624 şi 1964) multe structuri propoziţionale sunt asimilate abuziv, pe baze eminamente semantice, mai ales locuţiunilor adjectivale sau adverbiale cu sens superlativ. St. Dumistrăcel (1981) oferă un inventar bogat a ceea ce autorul numeşte „locuţiuni şi expresii izolate din construcţii bimembre", în realitate modale clişeizate mai ales în uzul popular al limbii române, utilizate pentru exprimarea ideii de acţiune extrem de rapidă (de ex. *cât ai zice peşte, cât ai îmbuca o dată, cum ai clipi din ochi* ş.a.).

[4] Elena Slave (1966) discută totodată din unghi stilistic unele clişee propoziţionale ca: modala introdusă prin *cum* şi *cât*, modala comparativă ireală introdusă prin *parcă*, temporala introdusă prin *când*, consecutivele introduse prin *de*.

[5] Al. Metea (1968) studiază pentru prima oară în detaliu subordonatele consecutive din opera lui I. Creangă, subliniind rolul lor în realizarea dinamismului narativ. I.Tohăneanu (1969:62) le defineşte ca pe nişte „echivalente perifrastice, superioare ca randament stilistic, ale ideii de superlativ al acţiunii". L. Dascălu-Jinga discută în 1992, apoi în 2000:98-102, pe baza unor texte dialectale, consecutivele superlative, clasificându-le în *consecutive propriu-zise* (de ex. *Se îmbolnăvise omu', **să moară dom'le!***) şi *consecutive implicative*, care exprimă doar o implicaţie de tip metaforic sau hiperbolic a acţiunii /

calităţii superlative din regentă (de ex. *E un lux...ce n-a văzut pământul, d-nă !*). Elsa Lüdner (1996:169-174) menţionează printre procedeele de gradare lingvistică şi un număr de consecutive superlative din limbajul colocvial şi argotic (de ex. *să-ţi baţi părinţii, să-l visezi pe nenea* etc). Corina Leonte (1998) enumeră printre diversele forme de superlativ argotic şi unele consecutive superlative recente (de ex. *să-ţi baţi copiii, să te duci la Bellu* etc). Rodica Zafiu (2001: 245-246), discutând tendinţa mai generală a limbajelor orale către hiperbolă, revine cu unele observaţii de detaliu asupra expresivităţii consecutivelor superlative.

[6] Interesante observaţii despre ambiguitatea conjuncţiei DE în ansamblul conectorilor face G. Pană-Dindelegan (2003:200-210).

SURSE:

ADAMEŞTEANU, Gabriela, 1992: *Dimineaţă pierdută*, Albatros. (roman)

COSTESCU, Eugen, 1979: *Dicţionar frazeologic român-italian*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică.

CROITORU-BOBÂRNICHE, Nina, 1996: *Dicţionar de argou al limbii române*, Editura Arnina.

DUDA, G., GUGUI, A., WOJCICKI, M.J., 1985, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române*, Albatros.

HORASANGIAN, Bedros, 1992: *Misteriosul om în negru sau ora melomanului*, Editura Fundaţiei Culturale Române. (roman)

NEDELCIU, Mircea, 1999: *Aventuri într-o curte interioară*, Editura Palalela 45. (roman)

VERDEŞ, Ovidiu, 2000: *Muzici şi faze*, Univers. (roman)

VOLCEANOV, Anca, VOLCEANOV, George, 1998, *Dicţionar de argou şi expresii familiare ale limbii române*, Livpress.

BIBLIOGRAFIE:

AMOSSY, Ruth, 1989: „La notion du stéréotype dans la réflexion contemporaine", *Littérature*, 73, p. 29-46.

BOROIANU, Ioana, 1974: „Conceptul de unitate frazeologică; tipuri de unităţi frazeologice", (I), LL, nr. 1, p. 25-34; (II), LL, nr. 2, p. 242-247.

BULGĂR, Gh., 1972: „O problemă de stilistică: locuţiunile şi expresiile cu valoare de superlativ, construite cu denumiri ale părţilor corpului omenesc", LL, nr. 4, p. 583-588.

CANDREA, I.A., 1932-1933: *Viaţa cuvintelor*, curs litografiat, reprodus în DIMITRESCU, Fl., 1974.

CAPOTĂ, Teodor, 1996: „Sistemul comparaţiei în limba română", LL, II, p. 11-22.

CIOBANU, Fulvia, 1975: „Construcţia cauzală adverbială şi propoziţia modală explicativă", LR, nr. 6, p. 569-572.

CÂMPEANU, Eugen, 1975: *Substantivul. Studiu stilistic*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică.

DASCĂLU-JINGA, Laurenţia, 1992: „Note asupra consecutivelor superlative", LR, nr.1-2, p.25-30.

2001: *Melodia vorbirii în limba română*, Univers enciclopedic, p. 98-102.

DIMITRESCU, Florica, 1974: *I.A. Candrea, lingvist şi filolog*, Bucureşti, p. 120-133.

DRAGOMIRESCU, Gh.N., 1961: „Locuţiunile adverbiale", LL, V, p. 64-66.

1963: „Problema locuţiunilor ca obiect al analizei gramaticale", LR, nr. 6, p. 618-625.

1964: „Îmbinările de cuvinte indivizibile, analizabile şi neanalizabile", LL, VIII, p. 391-410.

DUMISTRĂCEL, Stelian, 1980: *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică.

1981: „Locuţiuni şi expresii simple izolate din construcţii bimembre", LR, nr. 1, p. 23-26.

1997: *Expresii româneşti. Biografii. Motivaţii*, Institutul European.

FILLOL, V., 2001: „Le stéréotype comme cliché-concept et comme concept-clé en analyse du discours" în marges-linguistiques.com, p. 1-17.
GREIMAS, A.J., 1960: „Idiotismes, proverbes, dictons", *Cahier de lexicologie*, 2, p. 41-61.
GROZA, Liviu, 1996: „Despre jocurile de cuvinte în frazeologia limbii române", LL, II, p. 32-36.
1999: „Discursul politic şi sloganul publicitar – surse ale frazeologiei româneşti actuale", LL, III –IV, p. 14-17.
HERSCHBERG-PIERROT, Anne, 1980: „Problématique du cliché", *Poétique*, 43, p. 343-345.
HRISTEA, Th. (coordonator), 1984: *Sinteze de limba română*, Albatros, p. 134-160.
IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana, 1999, *Conversaţia – structuri şi strategii*, ALL,
2003, *Elemente de pragmatică lingvistică*, ALL.
IORDAN, Iorgu, 1975: *Stilistica limbii române*, Editura ştiinţifică.
IRIMIA, Dumitru, 1986: *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică.
JENNY, Laurent, 1972: „Structure et fonctions du cliché", *Poétique*, 12, p. 495-517.
LEONTE, Corina, 1998: „Superlativul în argoul tinerilor", SCL, nr. 1-2, p. 163-167.
LŪDNER, Elsa, 1996: *Procedee ale gradării lingvistice*, Iaşi, Editura Universităţii „Al.I.Cuza".
METEA, A., 1968: „Realizarea raportului consecutiv şi valorile lui stilistice în opera lui Creangă", LR, nr. 5, p. 433-438.
MILAŞ, C., 1988: *Introducere în stilistica oralităţii*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică.
PANĂ-DINDELEGAN, Gabriela, 2003: *Elemente de gramatică. Dificultăţi, controverse, noi interpretări*, Humanitas Educaţional.
POALELUNGI, Gh., 1963: „Locuţiunile adjectivale", LR, nr. 2, p. 133-146.
RUSU, G.C., 1975: „Unităţi propoziţionale (sau) frazeologice nepredicative", LR, nr. 2, p. 93-100.
SLAVE, Elena, 1965: „Frecvenţa cuvintelor cu valoare figurată în expresiile limbii române", *Omagiu Iordan*, EARSR, p. .849-851.
1966: „Structura sintagmatică a expresiilor figurate", LL, XI, p. 397-413.
ŞĂINEANU, Lazăr, 1887: *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, Bucureşti.
TOHĂNEANU, G.I., 1969: *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Editura ştiinţifică, p. 62-65.
VULPE, Magdalena, 1980: *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică.
ZAFIU, Rodica, 2001: *Diversitate stilistică în româna actuală*, TUB.

ABSTRACT

The author presents an inventory of 446 sintactic cliché (stock subordinates) used in the spoken Romanian, and analyses their formal, semantic and stylistic features in order to underline the specificity of stereotypes within language usage.

POLITEȚEA ÎN DISCURSUL POLITIC

MONICA CRUCERU
Universitatea din Brașov

1. Fiecare act de comunicare presupune respectarea celor două principii de bază ale comunicării: **principiul cooperativ și principiul politeții**. Principiul cooperativ implică formularea intervențiilor verbale ale participanților la actul comunicativ în funcție de patru maxime: maxima cantității, maxima calității, maxima relevanței și maxima manierei. Principiul politeții reglementează desfășurarea normală a schimburilor verbale în sensul în care atât emițătorul cât și receptorul participă eficient prin menținerea unor raporturi interumane amabile (Grice, 1991).

Principiul politeții implică un număr de concepte mult discutate în pragmatică și anume: definirea politeții, conceptul de *face* (imagine publică individuală), politețea pozitivă, politețea negativă și strategiile acestor tipuri de politețe.

2. Definirea conceptului de politețe a pus multe probleme și mulți cercetători au propus de-a lungul timpului definiții și teoretizări (Lakoff 1977; Green, 1989; Leech, 1983; Brown, Levinson, 1987/1978; Fraser, 1990; Haverkate 1988/1994; Kerbrat-Orecchioni 1992; Matsumoto 1989 și Usami 2002).

Se consideră că *politețea este o formă de manifestare a caracterului rațional al activității comunicative, activitate orientată spre atingerea anumitor scopuri* aceste scopuri putând fi menținerea sau realizarea unor relații armonioase între locutori/ menținerea sau crearea unei imagini publice individuale (*face*) favorabile (Brown, Levinson, 1987/1978). Preocuparea emițătorului de a menține sau de a crea o imagine publică favorabilă privește atât propria imagine cât și imaginea receptorului. A nu ține seama de partener poate avea ca rezultat întreruperea comunicării, de aceea raportarea la celălalt este rezultat al unei atitudini raționale (Kerbrat-Orecchioni, 1992).

3. Lucrarea de față are ca suport teoria politeții propusă de Brown și Levinson (1978, 1987) considerată cea mai consistentă, și teoria impoliteții propusă de Culpeper (1990).

Politețea este văzută ca rezultat al preocupării participanților la actul comunicațional de a nu aduce prejudicii imaginii lor publice (*face*). În momentul în care în actul comunicațional apare riscul de a fi afectată imaginea emițătorului sau a receptorului atunci emițătorul va alege una dintre strategiile comunicaționale ale politeții. Imaginea publică individuală are două aspecte: ***positive face*** – care se referă la dorința fiecărui individ de a-și construi o imagine favorabilă și de a vedea că dorințele, preferințele și ideile sale sunt împărtășite de către ceilalți, și ***negative face*** – care se referă la dorința fiecăruia de independență sau de autonomie în raport cu ceilalți. Ca rezultat al celor două tendințe apar cele două tipuri de politețe: **pozitivă și negativă**.

Conştienţi de faptul că în actul de comunicare imaginea individuală poate fi afectată, participanţii cooperează pentru a menţine o imagine favorabilă. Politeţea se întemeiază pe această colaborare. Astfel fiecare locutor în parte adoptă un comportament strategic în raport cu scopul urmărit. Există şi situaţii în care locutorul nu adoptă strategii ale politeţii, ci strategii ale impoliteţii. Culpeper (1990) pornind de la strategiile politeţii aparţinând lui Brown şi Levinson (1978, 1987) propune un model al impoliteţii. Astfel fiecărei stategii a politeţii îi corespunde o strategie a impoliteţii, delimitându-se strategii ale impoliteţii pozitive şi strategii ale impoliteţii negative.

Urmărind acest model, observăm că şi impoliteţea poate fi folosită strategic pentru a atinge un anumit scop, dar trebuie ţinut cont de faptul că impoliteţea opreşte cooperarea dintre locutor şi colocutor, imaginea publică având de suferit grav.

4. Referitor la materialul avut în vedere, discursul politic, sunt de făcut mai multe observaţii. În primul rând, discursul politic nu reprezintă un gen anume de discurs, ci o clasă de genuri având tema/cadrul de desfăşurare: politicul. Această clasă de genuri include dezbateri parlamentare, programe de partid, discursuri ale politicienilor, deliberări guvernamentale şi, nu în ultimul rând, talk-show-uri pe teme politice. Descrierea discursului politic are în vedere prezentarea caracteristicilor acestui tip de discurs legate de contextul situaţional.

Prezentăm în cele ce urmează talk-show-uri pe teme politice, caracteristicile specifice acestora şi descrierea lor contextuală.

Din punctul de vedere al subiectelor şi al stilului, ar fi de observat că talk-show-ul politic nu are doar teme prestabilite şi că singura cerinţă este ca discuţiile să aibă o temă legată de evenimente din sfera publică, în special de acelea care stârnesc discuţii şi necesită acord public. În privinţa stilului, ar fi de menţionat prezenţa unui stil formal, acesta nefiind specific doar talk-show-lui politic. Din punct de vedere interacţional, talk-show-ul politic nu se deosebeşte prea mult de alte tipuri de dezbateri de acelaşi gen.

Luând toate acestea în considerare, observăm că descrierea talk-show-lui politic nu are loc atât la nivel textual cât la nivel contextual. Astfel caracteristicile sale sunt definite în termenii unor categorii contextuale, anume:

a. domeniu - politică
b. temă - legislaţie, alegeri etc.
c. codul - studioul de televiziune
d. statutul politic al participanţilor - senator, ministru, preşedinte, ambasador
e. recunoaşterea statutului politic al participanţilor de către colocutor

Aceste categorii formează o schemă care defineşte structura evenimentelor comunicative. Cu alte cuvinte, natura politică a dezbaterii, întâlnirii, talk-show-ului este definită prin caracteristici contextuale şi nu prin proprietăţile structurale ale textului în sine.

4.1.Talk-show-ul politic este un tip special de dezbatere care are ca participanţi persoane publice. Imaginea lor este cu atât mai importantă, cu cât succesul politic este legat de ea. În acest caz, acordul şi cooperarea sunt obiective necesare atât receptorului cât şi emiţătorului (persoane publice). Trebuie avut în vedere că, în cazul talk-show-ului, există doi receptori: unul prezent şi unul absent, telespectatorii. Emiţătorul, în acest caz omul politic, caută de

două ori acordul, încearcă realizarea unei colaborări cu cel căruia i se adresează în mod direct, realizatorul emisiunii/alţi invitaţi şi caută aprobarea/acordul publicului, al telespectatorilor. În cazul acesta, emiţătorul îşi însuşeşte un anumit comportament strategic. Luând un exemplu concret de dezbatere politică, indicăm caracteristici contextuale ale acesteia:

a. domeniu - politică
b. temă - Adrian Năstase „*Mă simt bine făcând politică*"
c. codul - studioul emisiunii „Milionarii de la miezul nopţii"
d. statutul politic al participanţilor - realizatorul emisiunii Marius Tucă/ Adrian Năstase prim-vicepreşedinte al PDSR
e. recunoaşterea statutului politic al participanţilor

Cercetarea urmăreşte observarea comportamentului strategic al omului politic Adrian Năstase în cadrul sus-numitei emisiuni.

Exempul 1

MT: Aţi apucat să citiţi programul de guvernare? (*întrebare adresată direct*)
AN: Le-am citit pe amândouă. (*răspuns strategic care stârneşte curiozitatea şi naşte o nouă întrebare, exprimare ambiguă/indirectă a intenţiilor*)
MT: Le-aţi citit. De ce pe amândouă, că era unul singur? (*formularea întrebării ca rezultat al exprimării indirecte*)
AN: Nu. Sunt două. Deci este un program de guvernare „Obiective şi măsuri prioritare pe termen scurt" şi „Programul de guvernare" ca atare, din 1998-2000, care într-adevăr cuprinde ansamblul măsurilor respective, principii ş.a.m.d. Iar obiectivele şi măsurile prioritare constituie, pe de altă parte, un program pe termen scurt. De aceea am spus: le-am citit pe amândouă. (*explicitare - pentru susţinerea argumentată a afirmaţiilor - şi o întărire a răspunsului iniţial*)
MT: Da, pentru că din presa de mâine putem citi „Programul premierului desemnat aşteaptă şi avizul lui Adrian Năstase", adică avizul dumneavoastră, al Birourilor Permanente a celor două Camere [...]
AN: Aş vrea să explic ce s-a întâmplat. Cred că a fost şi o neînţelegere, unii dintre colegii noştri am impresia că nu au înţeles exact prevederile constituţionale şi pe cele regulamentare. Într-adevăr, premierul desemnat are la dispoziţie zece zile pentru a depune în Parlament lista Cabinetului şi a programului de guvernare [...] (*se recurge la strategiile politeţii pozitive - oferta de a da explicaţii în legătură cu situaţia enunţată, căutarea acordului*)
MT: Este adevărat. Au fost chiar câteva ştiri de televiziune în seara asta care au spus acest lucru. (*susţinerea opiniei enunţate iniţial, formularea unei aserţiuni cu caracter general*)
AN: Au fost incorecte. (*delimitare de insinuări - pentru refacerea imaginii*)
MT: Premierul desemnat a depus lista cu miniştri... (*încercare de argumentare*)
AN: Premierul desemnat şi-a făcut datoria, a depus astăzi programul şi lista Guvernului, mingea este la Parlament care are dreptul într-un interval de 15 zile să organizeze şedinţa respectivă. (*întrerupere urmată de reluarea replicii emiţătorului, dar nu pentru întărirea acordului, ci pentru întărirea propriei opinii, atingerea scopului - refacerea imaginii (partidului) care putea fi afectată de afirmaţiile vehiculate*)

Exemplul 2

MT: Sunteţi un parolist?
AN: Încerc să fiu. (*exprimare indirectă/ambiguă - răspuns vag*)

MT: De ce ați plecat din MAE, de ce ați renunțat să mai fiți Ministru de Externe și ați intrat cu totul în viața politică?
AN: Din loialitate pentru echipă. (*apelul la politețea pozitivă prin formularea unui răspuns exagerat menit să îmbunătățească imaginea proprie*)
MT: De ce, părăseați loialitatea în momentul în care rămâneați la MAE? (*formularea unei întrebări cu subînțeles, menite să pună probleme receptorului*)
AN: Fără îndoială. În momentul acela, deci în momentul în care în 92, FDSN cum era atunci, câștigase alegerile, avea anumite probleme de rezolvat în ceea ce privește politica internă și formarea Guvernului, activitatea parlamentară. Deci erau alte priorități. Dintr-un anumit punct de vedere mie mi-ar fi convenit să rămân la MAE, mi-ar fi fost mult mai comod. Probabil că și **imaginea mea publică** nu ar fi oscilat și nu ar fi avut de suferit. (*răspuns direct la întrebare, căutarea acordului prin explicitare, referirea în mod direct la imaginea publică arată preocuparea continuă pentru a propune o imagine favorabilă*)
MT: De ce spuneți că a oscilat? Credeți că între timp s-a îmbunătățit sau ce? (*folosirea exprimării indirecte în primă instanță urmată de o insinuare gravă, chiar atac - încălcarea principiului politeții*)
AN: Nu știu, presupun și bănuiesc că mai ales după emisiunea din seara asta se va îmbunătăți. (*folosirea unor strategii ale politeții negative - atenuarea forței ilocuționare prin folosirea unor construcții care impun restricții privind valoarea performativelor, căutarea simpatiei și a acordului, folosirea glumei*)
MT: Asta o să vedem. (*exprimare indirectă cu caracter general - scepticism, trimitere în viitor*)
AN: Lăsând gluma la o parte, cred că era important atunci pentru partid să stabilească felul în care poate să-și folosească...(*adoptarea unui ton serios, folosirea unei metode indirecte și anume schimbarea subiectului pentru abaterea atenției*)
MT: Ați pus interesul partidului înaintea, să nu le spunem intereselor dumneavoastră, înaintea carierei dumneavoastră?
AN: Puteți să spuneți așa. În mod categoric, din punctul meu de vedere...(*căutarea acordului, întărirea afirmației - pentru promovarea imaginii pozitive*)
MT: Și este bine că ați făcut așa, privind în urmă acum. (*exprimarea directă a acordului, existând posibilitatea ca aserțiunea să aibă un sens ascuns/ironic*)

În exemplele 1 și 2 observăm un număr de strategii folosite de omul politic Adrian Năstase pentru promovarea unei imagini publice pozitive. Astfel caută acordul, își susține argumentat afirmațiile, oferă explicații, făcând în cele din urmă referire chiar la imaginea sa, lucru care reflectă preocuparea sa continuă și comportamentul său strategic. Folosește gluma cu scopul de a destinde atmosfera și de a atrage telespectatorii.

Omul politic conduce discuția strategic, cu abilitate, nu se lasă intimidat de ironiile și subînțelesurile din întrebările care îi sunt adresate, reușind, până la urmă, să propună o imagine de sine favorabilă.

4.2. Prezentăm în cele ce urmează un tip diferit de dezbatere, în care colocutorii nu apelează la strategiile politeții, nu caută acordul, caz în care imaginea publică a fiecăruia nu are decât de suferit. Vom urmări în cele ce urmează ocurența strategiilor impoliteții negative și pozitive. Dezbaterea avută în vedere are următoarele caracteristici contextuale:

a. domeniu - politică
b. temă - Pruteanu și Verestoy - În dialogul surzilor
c. codul - studioul emisiunii „Milionarii de la miezul nopții”

d. statutul politic al participanților - realizatorul emisiunii Marius Tucă/ senatorul George Pruteanu/Verestoy Attila, senator UDMR
e. recunoașterea statutului politic al participanților

Exemplul 3

MT: Haideți să îl ascultăm și pe domnul Verestoy, vă rog.
VA: Deci primul punct - ca să îl clarificăm încă o dată, că tot nu a înțeles domnul Pruteanu. Nu am înțeles demisia domnului Pruteanu sau demiterea dânsului. Am considerat că trebuie să analizeze PNȚCD, dacă dumneavoastră contribuiți la ceea ce numim noi îndeplinirea programului de guvernare. În opinia noastră, dumneavoastră faceți deservicii...(*formularea unor constatări critice/negative despre colocutor, detașarea de opinia colocutorului prin folosirea în opoziție a formelor pronominale: noi - dumneavoastră*)
GP: Guvernare contra voinței populare? (*întreruperea colocutorul, urmată de aluzie, ironie*)
VA: Stați o clipă, dumneavoastră știți că eu vă ascult, dumneavoastră nu mă ascultați. Deci, în opinia noastră, dumneavoastră faceți deservicii acestei reforme a învățământului. Poate și în alte domenii, dar în cea a învățământului sigur. (*enunțarea directă a lucrului care deranjează, dezacordul, folosirea adverbelor negative care indică dezacordul/dezaprobarea*)
GP: Atunci faceți rugămintea ministrului Marga. Hai repede, acum cât mai este timp. (*ironie, atac*)
VA: Stați o clipă. (*emițătorul își acordă timp pentru a-și pregăti răspunsul, întârziere a răspunsului*)
GP: Dumnealui s-a pronunțat clar în fața comisiilor reunite de învățământ ale Camerei și Senatului. Fără echivoc. (*întărirea afirmației anterioare*)

Exemplul 4

GP: Românii de peste graniță, și anume cei din Ucraina, nu au nici un sfert din drepturile pe care, corect, le aveți dumneavoastră aici. (*afirmare vehementă a părerii*)
VA: Nu le știți. (*exprimarea directă a dezacordului*)
GP: Nu le știu? (*reluarea întrebării colocutorului pentru a avea timp să pregătească răspunsul*)
VA: Deocamdată, ei studiază istoria și geografia în limba română [...] Deci, domnule Pruteanu, haideți să lămurim un lucru. Noi nu credem că este o pierdere imensă, dacă ne impuneți - că aveți forța votului - ca istoria și geografia să fie predate în limba română. Este o pierdere, dar este o pierdere. (*argumentare, enunțarea directă a dezacordului*)

Exemplul 5

GP: Eu le-am învățat în limba maternă.
VA: Stați că aici este ideea (*întrerupere*)
GP: ...paternă... (*întrerupere, ironie*)
VA: Da, dar după aceea... (*căutarea dezacordului, întrerupere*)
GP: Limba mea maternă, știți? Nu aveți două patrii... (*întrupere, dezacord*)
VA: Dumneavoastră mergeți de la țara-mamă la Vaterland, este o direcție pe care eu nu cred... (*exprimarea clară a dezacordului în legătură cu subiectul abordat*)
GP: Vaterland este un cuvânt nemțesc, pe care Hitler nu a putut să îl... (*întrerupere, încercare de explicitare*)
VA: Foarte bine... (*întrerupere, încercare de încheiere a discuției pe acest subiect*)
GP: Rămâne un cuvânt nemțesc frumos, care înseamnă țara strămoșilor. Fără insinuări. (*insinuare*)
VA: Și pentru mine e țara strămoșilor. (*reluare a afirmației colocutorului, susținere a opiniei*)
GP: Dacă vorbim de nazism, scot și eu securea... (*atac direct*)
VA: Scoateți-o, domnule, că este momentul. (*provocare, încurajarea dezacordului*)

GP: Şi vă spun despre acţiunea... (*continuarea atacului*)
VA: Acum trebuie să faceţi. (*provocare adversarului*)

Observăm în exemplele 3, 4 şi 5 un tip diferit de comportament strategic. În aceste dezbateri participanţii aflaţi în tabere opuse folosesc dezacordul, asocierea unor trăsături negative colocutorului, detaşarea de opinia acestuia (folosirea formelor pronominale *noi, noastră* în opoziţie cu forma *dumneavoastră*), atacuri verbale directe şi frecvente întreruperi.

Exemplul 5 ne oferă o întreagă suită de întreruperi, afirmaţii ironice, insinuări, atac direct culminând cu ameninţări.

Folosind aceste forme ale impoliteţii, oamenii politici participanţi la dezbatere aduc grave prejudicii imaginii publice. Căutarea dezacordului, atacurile directe sunt exemple evidente de folosire, în mod strategic, a impoliteţii cu scopul de a ataca, distruge imaginea adversarului politic.

Am urmărit în exemplele 1-5 două feluri diferite de comportament strategic: unul folosind strategiile politeţii pentru promovarea unei imagini favorabile şi al doilea folosind strategiile impoliteţii pentru a distruge imaginea unui adversar politic.

BIBLIOGRAFIE

Blum-Kulka (1987)	Blum-Kulka, S., *Indirectness and politeness in requests: same or different?*, Journal of Pragmatics 11, 131-146
Brown, Levinson (1987)	Brown, P., Levinson, S., *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge University Press, Cambridge
Fraser (1990)	Fraser, B., *Perspectives on Politeness*, Journal of Pragmatics 14, 219-236
Goody (1978)	Goody, E., N., (ed.), *Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction*, Cambridge University Press, Cambridge
Green (1989)	Green, G., M., *Pragmatics and Natural Language Understanding*, Hillsdale, Have, London, Lawrence Erlbaum Associated Publ.
Haverkate (1988)	Haverkate, H., *Towards a typology of politeness strategies in communicative interaction*, Multilingua 7, 385-409
Haverkate (1994)	Haverkate, H., *La cortesia verbal. Estudio pragmalinguistico*, Editorial Gredos, Madrid
Kasper (1990)	Kasper, G., *Linguistic politeness. Current research issues*, Journal of Pragmatics 14, 193-218
Kerbrat-Orecchioni, (1990)	Kerbrat-Orecchioni, Ch. *Les interations verbales*, Paris, Colin
Mao (1994)	Mao, R., L., *Beyond politeness theory. Face revisited and renewed*, Journal of Pragmatics 21, 451-486
Matsumoto (1989)	Matsumoto, Y., *Politeness and Conversational Universals – Observations from Japanese*, Multilingua 8-2/3, 207-221
Moeschler, Reboul (1999)	Moeschler, J., Reboul, A., *Dicţionar enciclopedic de pragmatică*, Ed. Echinox, Cluj
Nwoye (1992)	Nwoye, G., O., *Linguistic politeness and socio-cultural variations of the notion of face*, Journal of Pragmatics 18, 309-328
Ruxăndoiu-Ionescu (1991)	Ruxăndoiu-Ionescu, L., *Naraţiune şi dialog în proza românească*, Editura Academiei Române, Bucureşti

Ruxăndoiu-Ionescu (1999) Ruxăndoiu-Ionescu, L., *Conversația. Structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, Editura ALL, București,

Slama-Cazacu (1990) Slama-Cazacu, T., *Politeness strategies and contrastive language teaching*. Trends in linguistics

Slama-Cazacu (1983) Slama-Cazacu, T., *Formule de politețe în limba română*, Studii și ceretări lingvistice 34, no. 3-4, 237-263, 287-310

Thomas (1995) Thomas, J., *Meaning in Interaction: an Introduction to Pragmatics*, Longman, London and New York

Trosborg (1987) Trosborg, A., *Apology strategies in natives/non-natives*, Journal of Pragmatics 11, 147-167

Watts, Ide, Ehlich (1992) Watts, R., Ide, S., Ehlich, K., (Editors), *Politeness in language, Studies in its history, theory and practice*, Trends in linguistics, Studies and monographs 59, Mouton de Gruyter

SUMARY

This paper regards the use of politeness and impoliteness strategies in the political discourse. We distinguish in examples 1 and 2 the strategic behaviour of a politician interested in offering a positive image of himself while in examples 3, 4 and 5 we have a clear case of the use of impoliteness strategies in order to destroy the face of the opponent.

RETORICA *INCIPIT*-ULUI

– în romanul românesc (post)modern –

MARIA CVASNÎI CĂTĂNESCU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

Retorica şi naratologia, pragmatica, teoria textului şi a lecturii revendică, din perspective diferite, dar cu egală îndreptăţire, analiza formală şi funcţională a părţilor constitutive ale textului beletristic. În această linie de interes, secvenţa textuală introductivă deţine o poziţie privilegiată; etichetele neutru-denotative (*incipit*[1], preambul, exordiu) şi îndeosebi cele metaforice (uvertură, prag, punct de frontieră, punct / loc / zonă strategic(ă), cheie de boltă / cadru / botez al textului, ghid de lectură, pact de lectură, intrare în materie / în universul imaginar / în spaţiul lecturii şi al scriiturii /, loc de orientare, de trecere în ficţiune / de la „blanc” la scris etc.) formează numai aparent o serie terminologică fluctuantă şi imprecisă; în cazul de faţă, fiecare termen sau sintagmă tinde să comprime informaţia privind genul proxim şi diferenţa specifică proprii acestui tip de secvenţă discursivă.

În proza artistică, tehnica de construcţie a *incipit*-ului se subordonează unor norme stricte, dar şi extrem de permisive; de aici derivă raportul particular dintre invariantă (secvenţă compoziţională cu poziţie fixă şi funcţii în mare măsură unitare) şi variantele ei structurale (expresii ale individualităţilor creatoare, aparţinând însă unor epoci, curente, mentalităţi sau programe literare diferite).

Prin poziţia pe care o ocupă în ordinea secvenţială a textului, *incipit*-ul se situează la limita dintre *paratext*[2] şi *text*, asigurând atât jonctura dintre ele, cât şi legătura, mai importantă, dintre autor – operă – cititor. Asemeni elementelor paratextuale care precedă textul (titlu, numele autorului şi al editurii, banderolă publicitară, pagină de gardă, dedicaţie, motto), *incipit*-ul este un „element – prag”, o formă de *captatio benevolentiae* şi de orientare a lecturii. Această similitudine de statut comportă şi diferenţe majore. Paratextul din seria amintită funcţionează ca semnal minimal de atragere a atenţiei pentru un receptor ipotetic, colectiv şi indistinct. În schimb, *incipit*-ul este obiect al lecturii efectuate de către un cititor real, concret, individualizat şi dotat cu o anumită competenţă culturală; mai exact, *incipit*-ul apare ca secvenţă dublu orientată, în sensul că: (a) trimite înapoi, la paratext, validându-i, în linii foarte generale, valoarea informativ – directivă, şi (b) asigură tranziţia propriu-zisă către componentele discursive următoare, de rang superior (capitole, text în ansamblu) pe care le prefigurează. În ultimă instanţă, unitatea inaugurală a textului constituie principalul instrument care influenţează decizia lectorului de a continua, de a amâna sau chiar de a abandona lectura.

*

În lucrarea de față, preponderent descriptivă, ne-au interesat două nivele de analiză a *incipit*-ului din romanul românesc postmodern[3]: **(I)** tehnicile de separare / delimitare a *incipit*-ului de restul textului şi **(II)**. relația dintre organizarea formală şi funcția discursivă a secvenței introductive.

(I) *Incipit*-ul are dimensiuni variabile şi nepredictibile, fiind echivalent cu un enunț, un paragraf / grup de paragrafe sau, în cazuri extreme, cu primul capitol. În consecință, stabilirea limitei superioare este o operație dificilă, dependentă de un repertoriu eterogen de criterii de ordin tipografic, gramatical şi lexico-semantic; de regulă, linia demarcativă este semnalată de una sau mai multe forme de tranziție: text vs. blanc tipografic, narație vs. descriere / dialog / monolog sau oricare altă variantă combinatorie, schimbări de timpuri verbale şi / sau de persoană, modificări tematice şi de focalizare, enunțuri de avertizare explicită[4].

Frecvent, în proza românească actuală, tehnicile de inserție a *incipit*-ului în corpul romanului sunt, inevitabil, atipice în raport cu normele tradiționale pe care le subminează sistematic – insidios sau ostentativ. Dintre numeroasele posibilități de trasare a limitelor dintre *incipit* şi textul de bază, un singur tipar – cel mai slab reprezentat cantitativ - consolidează canoane consacrate, celelalte fiind variante modificate ale clişeelor preexistente.

- *Incipit*-ul de tip „clasic", compus dintr-un paragraf descriptiv cu minime inserții narative, se încheie neechivoc o dată cu trecerea la secvența dialogată (vezi Groşan, *O sută de ani de zile la Porțile Orientului*).
- *Incipit*-ul cu limită semnalată emfatic prin cumul de indici cu rol demarcativ susține şi supralicitează retorica insistenței şi a excesului; în exemplul de mai jos, întrutotul relevant pentru tehnica în discuție, decupajul este asigurat de un set eclectic de elemente: blanc tipografic, puncte de suspensie, repetiția conjuncției conclusive *deci* (prezentă de altfel şi în deschiderea *incipit*-ului), modificare gramaticală (de persoană), tranziție tematică *„vis → realitate"*:

(1) [...] *D e c i ... cineva ştia totuşi. Dar cine? Cine eşti tu? Cine ştia? Cine sunt eu, d e c i ? D e c i ... e un **vis**? D e c i ...*

Grasu **deschide ochii** şi răsuflă greu, obosit, ca un taur lovit în moalele căpățânii. Se uită la ceas. E trei şi treizeci şi trei de minute dimineața [...] (Popescu, *Mesteci şi respiri mai uşor...*, p. 11).

- Prin contrast, *incipit*-ul cu limită imprecisă (grafic, gramatical sau tematic) inactivează convenția compoziției secvențiale, cu părți discursive clar delimitate (vezi, de exemplu, Preda, *Plus – minus o zi*; Tănase, *Playback*).
- *Incipit*-ul discontinuu sau imbricat, cu variante şi atestări multiple, poate fi asimilat diverselor forme de fragmentarism cultivate de proza postmodernă. Specifică şi obligatorie este eterogenitatea compozițională creată de alternanța încrucişată (de tipul *a / b / a / b*) a două categorii de secvențe: (a) descriptive (narativizate, ornamentale etc.) sau reflexiv – sentențioase şi (b) narative. Fiecare tip de secvență aparține însă altui plan textual.

care poate fi reconstituit numai prin recuperarea şi înlănţuirea fragmentelor de aceeaşi factură dispersate în text. De exemplu, în *Tratament fabulatoriu* de Mircea Nedelciu, *incipit*-ului propriu-zis îi aparţin secvenţele aforistice (formulate la pers. a II-a sg., indicativ prezent), în timp ce enclavele narative (la pers. I sau a III-a sg., perfect compus, imperfect sau mai mult ca perfect), cu alunecări şi intersectări de planuri temporale, fixează – prin rememorare sau prin anticipare – momente din „istoria" relatată. În consecinţă, cititorul este constrâns să deplaseze, în mod repetat şi retrospectiv, limita dintre „punerea în temă" şi „intrarea în temă": (cf. şi Crăciun, *Frumoasa fără corp*, p. 7 ş. u.)

(2) ***Să nimereşti*** *din întâmplare într-un loc necunoscut în care* ***n-ai vrut să ajungi*** *şi* ***să simţi*** *brusc absenţa cuvintelor,* ***să-ţi lipsească*** *ajutorul lor în înţelegerea celor văzute,* ***să*** *nici* ***nu mai vezi*** *din cauza acestei neaşteptate lipse. [...] Apoi oraşul: un oraş mare în care* ***n-ai mai fost*** *niciodată şi în care* ***nu cunoşti*** *pe nimeni, toate străzile duc undeva, dar* ***tu nu ştii*** *unde anume* [...] Mă rog, m-am aşezat la o masă şi încercam să «fac punctul». Chiar aşa visasem în tren în cele câteva minute cât aţipisem cu capul proptit în căuşul palmei şi cu dosul mâinii lipit de geamul rece: un fel de aparat cu pendul şi cu un vârf de ac lasând pe o hârtie de calc o urmă de cerneală roşie; [...] Mai păstram de la acel vis şi gura căscată cu care mă trezisem uşor panicat, dar ceasul pe care îl priveam în restaurant arăta deja altă oră.

Nu ştiam unde-i Direcţia agricolă, unde sunt celelalte instituţii [...] De fapt, nu ştiam nici că după un prim drum până acolo **aveam să mă întorc** din nou în oraş şi nici că, abia mai târziu, spre amurg, **aveam să mă întâlnesc** cu «locul acela» şi **că aveam să simt** şi mai acut imposibilitatea de a face punctul când îţi lipsesc şi cuvintele.

Am băut până la urmă un nectar bulgăresc, şi am început să simt gulerul cămăşii mai puţin lipicios: [...]

Aveam doar un număr de telefon de la o centrală de întreprindere. Nu riscam decât să-i spun centralistei că nu ştiu cu ce interior aş putea să vorbesc, [...] Bineînţeles că fata cu voce rugăşită (poate aşa îşi închipuia că e mai sexy!) **a refuzat** să-mi spună adresa Direcţiei agricole, [...] **A închis** înainte de a-mi auzi complimentul «Mulţumesc, aţi fost foarte amabilă!» Apoi m-am hotărât să merg numai pe străzile cele mai largi, pe bulevarde când era cazul. [...]

Un oraş mare şi aglomerat în care ***nu cunoşti*** *pe nimeni pare mai degrabă un oraş pustiu.* ***Te plimbi*** *pe străzi şi* ***te întrebi*** *de ce pericol grav şi necunoscut au fugit locuitorii. Şi totuşi ei vorbesc aceeaşi limbă cu* ***tine****, forfotesc,* ***te*** *impresoară, trec* ***prin tine****, nu-şi întâlnesc nici măcar o fracţiune de secundă privirea cu* ***a ta*** [...]. (Nedelciu, *Tratament fabulatoriu*, p. 7; indiferent de valoarea lor temporală, formele verbale culese cu „bold subliniat" izolează planul narativ anticipat, respectiv prolepsa, de naraţia - cadru).

• *Incipit*-ul delimitat prin decalarea grafică a textului şi prin fragmentarea sintactico-semantică a frazei finale mizează pe efectul surpriză produs de abaterea de la normele care conferă enunţului caracter coeziv şi coerent:

(3) [...] *iar în urmă, doar amintirile, fum, ceaţă, ape repezi de munte alteori, strecurându-se printre stânci atunci când te aştepţi mai puţin, gata, a fost,*

i u b i t u l e, d e d a t a a s t a v o i c o n t r a z i c e r itmul capricios al corespondenţei noastre [...] (Horasangian, *Zăpada mieilor*, p. 9).

În plus, din perspectivă funcțională, acest punct de ruptură sintactico-semantică este decisiv pentru dezambiguizarea prin *flashback* a tipului de *incipit*; în baza statutului discursiv identic (aici, epistolar), prima secvență funcționează, față de cea imediat următoare, ca *incipit ex abrupto* sau *in medias res*. Este o situație cu atestări sporadice, romanul postmodern cultivând îndeosebi *incipit*-ul prin insinuație; de notat însă faptul că ambele tipuri de preambul pot determina lectura „regresivă", ca procedură de identificare a stratagemei de intrare în ficțiune.

• *Incipit*-ul dublu sau multiplu, semnalat şi impus ca atare de autor, distruge convenția preambulului cu funcție metadiscursivă transparentă şi univocă. Romanele lui Şt. Agopian oferă, probabil, exemplele cele mai complicate şi cele mai elaborate de *incipit* multiplu, bazat pe construcția şi de-construcția succesivă a „orizontului de aşteptare" / lectură. Cititorului i se propun mai multe variante de acces în universul imaginar, fiecare variantă anulând-o explicit sau completând-o pe cea anterioară. În *Tache de catifea*, capitolul introductiv – *„Nu plângeți că n-au murit, ci doarme" (o introducere)* - reprezintă nu numai un colaj insolit şi hipertrofic de *incipit*-uri, ci şi un dublu „prag" textual. Considerat în ansamblu (p. 7–12), el marchează frontiera „din stânga" a romanului, în timp ce în variantă segmentată (prin subtitlu) se descompune în două secvențe inaugurale, formulate aparent din perspective diferite, a „personajului" şi a „autorului"; în plus, fiecare dintre aceste două secvențe rezultă din fuziunea a două, respectiv trei tranşe de text cu roluri complementare, de preambul. Cu titlu de exemplu, citām sfârşitul capitolului în discuție, elocvent pentru tehnica retractării repetate; actualizată în forme extreme, palinodia[5] devine principiu de formare a unor tranşe extinse de text:

> (4) [...] Şi nu ştiu cu adevărat nici cine este Personaj şi cine este Autor şi dacă tot ce urmează este adevărat. **Iată**:
>
> „Tache de Catifea s-a născut în anul 1800, [...] S-a născut în anul 1800, şi zodiile nu au fost favorabile naşterii lui. Steaua Regalus nu s-a arătat în dimineaţa aceea pe cer, oricât a căutat-o acela, care bine plătit pentru asta, trebuia s-o vadă. Un soare palid şi fără putere a luminat într-un târziu lumea, marcându-i naşterea şi singurătatea".
>
> A r p u t e a f i u n î n c e p u t, d a r n u e a c e s t a. **Iată**:
>
> „Când începu războiul ruşilor cu turcii, în anul 1796, în noiemvrie, cel care îmi va fi tată avea 6 ani. Când se istovi, în 1774, avea 11."
>
> F ă r ă s ă a v e m v r e u n d r e p t a n u m e, v o m h o t ă r î că ***a c e s t a e î n c e p u t u l***: (Agopian, *Tache de catifea*, p. 12).

Finalul deschis (marcat grafic) este rezolvat în *Partea întâi. Capitolul unu* prin reluarea paradoxală, nemodificată, a unei secvențe negate anterior:

> „Când începu războiul ruşilor cu turcii, în anul 1769, în noiembrie, cel care îmi va fi tată avea 6 ani. Când se va istovi, în 1774, avea 11. Apoi iar izbucni război [...]" (p. 15).

Retragerea mesajului, secvențele repetate, afirmațiile ilogice şi, în general, orice tehnică de mimare a impreciziei constituie o formă de relativizare a perspectivei narative, dar şi o posibilă modalitate de parodiere a unor clişee compoziționale aferente romanului de evocare istorică.

• *Incipit*-ul scindat presupune repartizarea convențională, în secvențe autonome, clar delimitate, a informațiilor care, în principiu, asigură „intrarea în ficțiune". Este

artificiul la care recurge Şt. Agopian în *Fric*: *Scurtă introducere pentru a lămuri cititorul asupra Moreei în anul 1715*, *Altă introducere pentru a lămuri cititorul ce a făcut Fric până a devenit eroul acestei cărţi* şi *Descrierea împrejurimilor precum şi a oraşului Modon* (...) sunt prezentări numai aparent disjuncte ale cronografiei, ale portretului şi ale topografiei introductive.

(II) Prin tradiţie, *incipit*-ul din textul beletristic este asociat cu:

- diverse stereotipii de reprezentare formală: dominanţa secvenţei descriptive guvernate de verbul „a vedea" (topografia de interior / exterior şi portretul) sau a secvenţei narative ± inserţii descriptive constituie unul dintre cele mai stabile clişee;

- roluri discursive precise: funcţiile de *codificare* (respectiv de creare a unei expectaţii de lectură), de *seducţie* şi de *informare*, precum şi funcţia *dramatică*[6] (de inaugurare a „istoriei") au ca miză majoră atragerea cititorului şi orientarea lecturii într-un sens oarecare.

Romanul românesc postmodern pune în evidenţă abandonarea, reorganizarea radicală, sau revitalizarea, în forme remaniate, a unor norme – mai vechi sau mai noi – de construcţie literară; o trăsătură de bază a esteticii postmoderne şi care evocă principii de construcţie ale literaturii moderniste (inclusiv avangardiste) pare a fi tendinţa deliberată, frecvent ostentativă, de ambiguizare formală şi funcţională a *incipit*-ului. Diverse şi totodată manieriste, strategiile de ambiguizare au drept consecinţă imediată deprecierea funcţiilor de codificare / informare, eventual a celei dramatice, şi supralicitarea, compensatorie, a funcţiei de seducţie. Mai exact, modelul curent de *incipit* romanesc postmodern creează o „pistă falsă" de lectură şi, în subsidiar, obligaţia de a reciti şi / sau de a reevalua secvenţa introductivă. În romanele alese ca texte de referinţă, caracterul ambiguu al *incipit*-ului are surse multiple, inerent intersectate, dar unitare în sensul că presupun, aproape fără excepţie, decodare întârziată, „în trepte"; cu alte cuvinte, *incipit*-ul nu asigură intrarea relaxată, în universul ficţional, ci creează o stare de tensiune, rezolvată deseori numai prin lectura „înapoi".

Strategiile de ambiguizare valorifică proceduri complicate şi subtile de ordin gramatical, semantic şi intertextual, care conturează tehnici şi atitudini narative specifice.

Ambiguitatea formulei discursive se manifestă în limitele a două variante de bază, fondate pe mecanisme opozabile.

- *Pastişa*, ca formă difuză de intertextualitate, permite reactivarea aluzivă, cu intenţie preponderent ludică, a unui tip de text / registru stilistic, cu particularităţi ferm conturate, validate de tradiţia culturală şi, ca atare, uşor de recunoscut şi de simulat; în acest sens, „ticurile stilistice[7]" transparente ale romanului istoric, sentimental sau poliţist constituie premise favorizante ale „farsei" retorice din seria pastişei. Construcţia imitativă – *à la manière de* – defineşte, emfatic, numai planul expresiei, în timp ce în plan funcţional distanţarea faţă de model este (cvasi)toală; această deturnare funcţională, de factură antifrastică, situează pastişa la limita cu parodia şi poate fi:

- *implicită*, în condiţiile în care funcţia codificatoare a *incipit*-ului, de predeterminare a speciei discursive, nu se confirmă la lectură: astfel, *O sută de ani de zile la Porţile Orientului* de Ioan Groşan – experiment narativ fondat integral pe intertextualitate ludică – se sustrage categoriei tradiţionale a romanului istoric, deşi preambulul (mai ales sub raport lexical) pare a dirija lectura în această direcţie:

(5) Pe la 1600 şi ceva, dacă cineva şi-ar fi sumeţit privirea peste dealurile mângâietc de dincolo de Vaslui, ar fi putut zări la o aruncătură de ochi două siluete mergând aplecate sub suflarea neostoită a crivăţului de Crâm. Prima siluetă era înaltă, ciupită de vărsat, cu nasul coroiat şi urechile clăpăuge ascunse sub pletele proaspăt retezate. A doua siluetă părea mai scundă, dar la o iscodire mai atentă se vedea a fi un tânăr extraordinar de înalt, cu picioarele răşchirate, pistruiat, cu părul cânepiu şi cu un ochi hoţoman care-ar fi făcut să tremure orice femeiuşcă mai slabă în vârtute. După veşmânt, ai fi socotit că sunt călugări benedectini, numai că pe cap purtau bască. Mergeau iuţit, întumându-şi din când în când capul cu îngrijire. Când ajunseră în Văioaga Ursului, făcură popas. (Groşan, *O sută de zile la Porţile Orientului*, p. 5).

- *explicită*, în condiţiile în care *incipit*-ul prefigurează o anumită formulă romanescă, iar secvenţa textuală următoare o infirmă, retrăgând sugestia iniţială de lectură. Asimilabilă palinodiei, această tehnică de bruiaj formal şi semantic este decisivă pentru jocul de semnificaţii, care urmează traseul: impunere aluzivă → negare → reformulare. Expresie tipică a modelului amintit, *incipit*-ul, în climax, al romanului *Mesteci şi respiri mai uşor*... de Constantin Popescu, centrat pe laitmotivul „fricii" şi al „crimei" funcţionează temporar ca semn predictiv al prozei poliţiste. Încadrarea narativă este anulată de autor care, deconspirând caracterul oniric al preambulului îi compromite rolul informativ şi codificator; obligaţia de a plasa textul într-o anumită categorie de gen sau serie stilistică se transferă cititorului, provocat să descopere şi să aleagă cheia adecvată de lectură (vezi ex. nr. 1):

(6) Deci...

... *loveşti* fără să te grăbeşti. *Îţi tremură mâinile*, dar dacă *reuşeşti să te abţii*, nu e nici o problemă. Apoi, *dacă mai mişcă – şi de obicei mai mişcă* niţel – *trebuie să faci* în aşa fel încât *să nu mai mişte*. [...] *îndeasă totul în sacii* pe care parcă *nu îi mai poţi ţine în mâini. Degetele te dor, privirea nu te ascultă. Luptă-te să termini totul* cât mai repede. /.../ Căci, de fapt, *în capul tău e o nebunie. Îţi tremură şi neuronii. Ţi-e frică*, asta e. Aşa se numeşte senzaţia. *Frică.* Trebuie să îţi treacă prin cap repede ce ai de făcut în continuare. *Unde pui torsul? Unde pui capul? Unde pui braţele? Ce faci cu picioarele? Dar cu sângele* pe care abia acum îl vezi că *şiroieşte peste tot? Cum ştergi? Când? Cum? Cu ce? Dar ai timp?* (Popescu, *Mesteci şi respiri mai uşor...*, p. 9-10).

• Invers, modificarea prin *elipsă* a protocolului de redactare a unui tip de discurs, determină opacizarea temporară a modelului şi face imposibilă identificarea acestuia. De pildă, formula epistolară a *incipit*-ului din *Zăpada mieilor* (p. 5–7) de Bedros Horasangian este camuflată de omisiunea tuturor elementelor paratextuale de avertizare: titlu, dată, numele emitentului, salutaţie finală. Convenţia monologului epistolar nu rezultă din structura (de altfel, compozită) a textului, ci se deduce exclusiv prin raportare la secvenţa următoare, operaţie strict necesară întrucât *incipit*-ul epistolar prefaţează un roman de aceeaşi factură: (vezi ex. nr. 11); de asemenea, absenţa antroponimelor din *incipit* anticipează o trăsătură stilistică fundamentală a acestui text, în care identitatea personajelor rămâne neprecizată.

A m b i g u i t a t e a r e f e r e n ţ i a l ă, definitorie pentru retorica *incipit*-ului postmodern, este provocată de obicei de: (a) expansiunea pasajelor narative / comentative la persoana a II-a sg., (b) proforma de persoana a III-a sg., în regim

cataforic, (c) subiectul neexprimat (inclus) sau cel nedeterminat şi (d) alternanţele / perechile de persoană I – a II-a, I – a III-a şi a II-a – a III-a, în care forma gramaticală nu îşi asumă neapărat valoarea standard[8].

Considerate izolat sau în grup, procedeele amintite relevă – temporar, cel puţin – forţa superioară de seducţie a registrului stilistic de tip *obscuritas*; prin reluare, artificiile retorice din această categorie pierd însă caracterul imprevizibil, transformându-se în şabloane care conferă un „aer de familie" unei serii de texte şi / sau de autori. Exemplele înregistrate relevă existenţa unor variante combinatorii (artificial) complicate, care presupun nu numai construcţii pretenţioase, ci şi cititori apţi să le sesizeze şi să accepte convenţia persiflatoare. În această perspectivă, se plasează câteva tendinţe:

• Disoluţia portretului atrage, prin extensie, devalorizarea normei privind introducerea şi descrierea personajului (inclusiv în variantă narativizată), în *incipit*-ul romanului. Substitutul cataforic (de regulă, *el*), subiectul nedeterminat sau cel inclus vehiculează informaţii lacunare şi imprecise; sursele referinţei, respectiv elementele de identificare (termeni de referire, antroponime) sunt deplasate în plan secund, în partea finală a preambulului sau chiar în secvenţa următoare şi exterioară acestuia. Ceea ce la nivel gramatical şi semantic reprezintă eludare sau prezentare vagă a referinţei, la nivel retoric devine procedeu specializat pentru definirea sinecdotică (de tipul „pars pro toto") a personajului „banal", simbolic pentru o întreagă categorie de indivizi:

> (7) Noaptea volatilă şi răcoroasă ***îl*** izbeşte de cum crapă fereastra. *Picase* de somn cam la amiază. ***Îl*** doare ceafa, umerii ***îl*** apasă. *Se întinde* ca motanul pe pervaz. *Se uită* după Jerry de-a lungul streşinilor, în gang, în scuar. [...] ***Îl*** chinuie o nevralgie, înghite un hap algocalmin. Gustul amar ***îl*** scutură o clipă, *îşi bagă* vată în urechi *se întinde* iar pe canapea cu mâinile sub cap, cu privirea-n tavan. Pia. *Îşi ascunde* respiraţia greoaie, un nod în gât. *Se răsuceşte, învârte* butonul vechiului radio. [...] (Tănase, *Playback*, p. 5).

sau, în forme limită, prin imprecizia şi caracterul lapidar al construcţiei:

> (8) *Încuie* uşa. *Traversează* holul. *Pătrunde* în liftul fără lumină. *Bâjbâie* după butonul parterului [...]. ***El ieşi*** la ora 5. (Nedelciu, *Zodia Scafandrului*, p. 5).

• Relativizarea şi labilitatea formelor de comunicare şi a relaţiei de roluri caracterizează *incipit*-ul cu structură şi funcţie de monolog adresat: ipostaza de element perturbator revine deicticului de persoana a II-a sg., lipsit de referinţă proprie şi prin aceasta, cu virtual statut polifonic. Relaţia canonică şi explicită: *eu* (emiţător) – *tu* (destinatar) poate fi infirmată în acelaşi fragment de text de relaţia, de asemenea explicită, de coreferenţialitate: *eu* = *tu*. Este cazul *incipit*-ului din *Travesti*[9] de Mircea Cărtărescu, unde monologul orientat, în aparenţă, către cititor este, în fapt, un monolog interior autoadresat, autoreferenţial; formele pronominale distincte nu acoperă diferenţierea reală de persoană, ci indică scindarea şi dedublarea instanţei narative, corespunzătoare unei alternanţe de planuri temporale (trecut / prezent).

> (9) *Prietene, cum să lupt cu himera mea? Dragul meu, apropiatul meu, tu, singurul om pentru care scriu, pentru care am scris vreodată, cum să scap de rujul acela întins pe*

viața mea ca pe o oglindă de spălător [...]? Știi, Victor, că singurătatea mea are pe pielea ei albă un furuncul și că acest furuncul se numește Lulu? Ninge acum pe marile și sclipitoarele ferestre ale vilei. N-am aprins deloc lumina în hol. [...] În aerul întunecat, m-am privit în oglinda de deasupra chiuvetei și am văzut o față care, în liniștea și frigul și singurătatea din sala minusculă, dar nesfârșit de înaltă, n u e r a d e f a p t f a ț a m e a , c i a t a , V i c t o r , d r a g u l ș i s i n g u r u l m e u p r i e t e n . Tu te uitai la mine, fiindcă pe tine te-am chemat, inițiala ta am scris-o cu degetul pe oglindă, peste imaginea ta, după ce am aburit-o cu o suflare fierbinte. Am zâmbit, pentru că m-am gândit atunci că tu nu puteai fi atins de maladia asta a minții mele, care se numește Lulu [...] (Cărtărescu, *Travesti*, p. 7-8).

Complicată cu prolepsă și ilogisme, aceeași convenție a monologului adresat (către cititorul prezumtiv) suportă două serii de remanieri în romanul *Tache de catifea* de Șt. Agopian (ex. 10). Categoria persoanei determină și aici instabilitate referențială și, în ultimă instanță, destabilizarea lecturii prin mișcări succesive de ambiguizare / dezambiguizare a *incipit*-ului. Cele două părți monologice ale preambulului etalează revenirea, „în oglindă", a unuia și aceluiași procedeu. Opoziția de persoană *eu* (= personajul) – *el* (= Autorul) devine identitate, *eu* = *el* (personajul = Autorul) și printr-o riscantă reluare inversată, *eu* (= Autorul) – *el* (= personajul) se ajunge la echivalența inițială, *eu* = *el*. Utilizate inițial cu valori distincte, standard, pronumele de persoana I și a III-a devin coreferențiale, indicând, în funcție de context, fie dualitatea vocii narative, fie suprapunerea și confuzia vocilor rezultate prin sciziune. Exemplele (9) și (10) se sprijină așadar pe aceeași varietate de palinodie, de sursă morfologică:

(10) [...] Și acum nu fac decât să stau cu pământul peste mine, și putrezind încet și veșnic, să mă gândesc și să vorbesc și să știu că vorbele și gândurile mele sunt ale altuia, ale celui pe care, cu voia dumneavoastră, și trebuind, nu-i așa?, să-l numim într-un fel, îl vom numi Autor. Aș putea să-l numesc și altfel, dar nefiind vreo cinste deosebită în vreun nume sau vreo diferență, îi voi spune așa. *Acesta pe care l-am numit Autor, și-a închipuit viața mea, a avut cheful și răbdarea să-și închipuie cum ar putea fi o viață, a cuiva, [...]*
*O să râdeți, dar **eu sunt de fapt Autorul, eu, Tache Vlădescu**, născut în anul 1800 și mort peste patruzeci și opt de ani, ucis imediat după revoluție de Mamona cel Tânăr.* [...] Și fiind mort și stând acolo [...]Tache de Catifea, cel mort și uitat, a devenit Personaj, iar eu, ambiționând chiar aceasta, am devenit Autor. M-a numit așa, cu acest nume batjocoritor, știind mai bine decât mine că sforțarea de a aduna câteva fapte la un loc, ambiția aceasta, este fără vreun rost oarecare. [...] eu, cel numit în batjocură Autor, ca și cum aș desena pe o oglindă, m-am apucat să înșir fapte și întâmplări. Sau poate că, din oglindă, cineva, ca un Dumnezeu nemilos ne desenează pe noi ambițioșii. Nu știu. Și nu știu cu adevărat nici cine este Personaj și cine este Autor și dacă tot ce urmează este adevărat sau inventat. [...] (Agopian, *Tache de catifea*, p. 7–8).

În fine, amestecul indistinct a diverse forme de reproducere a vorbirii, agravat de alternanțe de persoane gramaticale (coreferențiale sau nu în contextul dat), de subiectul neexprimat sau exprimat prin proformă cataforică, face dificilă identificarea vocii / vocilor narative. Totodată, intersectarea, în limitele aceluiași enunț, a numeroase variante

neanunțate de discurs raportat – indirect, direct, direct liber, eventual, indirect liber – constituie o posibilă formă de sugestie a comunicării orale spontane:

(11) Ar fi vrut să întrebe pe cineva unde se află drumul cel mai scurt, să primească un sfat util şi de preferință eficient, să nu mai rătăcească aiurea şi să piardă timp, nu avea nimic special de făcut, decât să ajungă la Stână din Grind cu un ceas mai devreme, înainte de a se lăsa înserarea, cum naiba să te descurci fără lanternă şi pe deasupra cu busola stricată, iar de hartă, ce să mai vorbim, ca vai de lume, şi tocmai partea de care are nevoie, lipsă, nimic n-a mai rămas întreg, toate-s ciuntite, rupte, hăcuite, mai pe mijloc, mai în centru, descurcă-te, a încercat el să intre în vorbă cu cineva, dar nu i-a ieşit nimeni în cale, parcă a fost un făcut, a bătut la câteva porți la care a presupus că ar putea să îi răspundă măcar un bătrân, sau nişte copii, dar fără nici un succes, apoi n-a mai insistat, în vremuri din astea încâlcite, e bine să mai laşi lucrurile să meargă şi în voia soartei, principiul lui ce-o-fi-o-fi poate să aducă, tocmai când speri mai puțin, lozul câştigător, că şi norocul e bun la ceva, mai ales când logica şi toate celelalte socoteli bazate pe bun simț nu te scot la nici un liman, şi apoi de ce să ațâți câinii, e mai sănătos să treci neobservat, parcă poți să ştii peste cine nimereşti? lumea este deja înspăimântată, se aşteaptă numai la rău, iar veştile proaste curg unele după altele, în orice clipă te poți pomeni lovit în moalele capului, cine să mai aibă încredere într-un străin? (Horasangian, *Zăpada mieilor*, p. 5).

Dacă procedeul depăşeşte limitele *incipit*-ului şi se extinde asupra întregului text, iluzia oralității „se şterge", iar imprecizia instanțelor narative se accentuează devenind marcă dominantă pentru retorica narației (romanul lui Horasangian, citat mai sus, este exemplul cel mai concludent).

*

Sub raportul formei şi al funcțiilor, *incipit*-ul din romanul românesc postmodern pune în valoare, „retorica ludicului", fondată în mare măsură pe remanierea / recontextualizarea unor procedee de sursă modernistă. Relevante par a fi:

- multiplicarea tiparelor neconvenționale de organizare internă, precum şi a modalităților de separare a *incipit*-ului de restul textului;
- preferința pentru strategiile de ambiguizare, artificii dintre cele mai diverse, fiind convergente în acest sens: intertextul, respectiv aluzia prin pastişă (parodică), elipsa, reluarea unor secvențe textuale, palinodia, ilogismul, anacronia narativă de tipul prolepsei etc.;
- amalgamarea procedeelor retorice colocviale şi savante – indice al construcției (excesiv de) elaborate, eminamente ludice;
- subminarea constantă a funcției codificatoare şi informative, în favoarea funcției de seducție; *incipit*-ul anticipează nu atât profilul tematic al romanului, cât - şi mai ales – formula stilistică dominantă;
- receptarea adecvată a *incipit*-ului şi, prin extensie, a întregului roman presupune însă un cititor capabil să descopere şi să refacă mecanismele de formare a textului; competența culturală superioară a cititorului constituie premisă şi garanție a lecturii reuşite.

NOTE:

[1] Prezentare de sinteză a principalelor probleme privind poetica *incipit*-ului (definiție, delimitare, tipologie, funcții, bibliografie), la Del Lungo (1993); vezi și Uspenski (1972).

[2] Del Lungo, p. 134-135, pentru observații orientative privind relația „paratext – *incipit*".

[3] Sursele de material au fost următoarele: Ștefan Agopian, *Tache de catifea*, București, Ed. Ararat, 1995; Idem, *Fric*, Iași, Polirom, 2003; Mircea Cărtărescu, *Travesti*, București, Humanitas, 1994; Gh. Crăciun, *Frumoasa fără corp*, București, Ed. Cartea Românească, 1993; George Cușnarencu, *Tangoul memoriei*, București, Albatros, 1988; Ioan Groșan, *O sută de ani de zile la Porțile Orientului*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1992; Bedros Horasangian, *Zăpada mieilor*, Cluj, Ed. Dacia, 1997, Mircea Nedelciu, *Tratament fabulatoriu*, București, Allfa Paideia, 1996; Idem, *Zodia scafandrului*, București, Ed. Compania, 2000, Constantin Popescu, *Mesteci și respiri mai ușor*... București, Ed. Cartea Românească, 2003, Sorin Preda, *Plus – minus o zi*, București, Ed. Militară, 1988; Stelian Tănase, *Playback*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1995.

Din bibliografia problemei, cu aplicare la domeniul românesc, vezi în special Cărtărescu (1999), Oțoiu (2003) și Mancaș (2003).

[4] Vezi Del Lungo (1993), p. 136, Hamon (1975).

[5] Călinescu (1995), p. 253, semnala preferința postmodernilor pentru „figuri neconvenționale - anacronismul deliberat, tautologia, *palinodia* (s. n.); cf. și p. 257: „Sensul grecesc etimologic al cuvântului «palinodie» (a retracta cele spuse într-o odă sau cântec de laudă) s-a extins foarte mult, până la a cuprinde orice retractare explicită a unei afirmații (indiferent dacă dezmițim, sau recunoaștem că am greșit, sau că ne-am înșelat, sau că am mințit din cine-știe-ce motiv serios sau în glumă)".

Cf. sensurile înregistrate recent, în *Dictionnaire encyclopédique* (2001), s. v.: *Palinodie* (du gr. *palin* „de nouveau" et *ôde* „chant"). 1. Antiq. Pièce de vers dans laquelle l'auteur rétractait ce qu'il avait précédement exprimé. 2. Chagement complet d'opinion.

[6] Prezentare a funcțiilor *incipit*-ului la Del Lungo (1993), p. 138–145.

[7] Genette (1982), p. 85.

[8] Studii de poetică privind categoria persoanei la Lejeune (1973), Velcic – Canivez (1997), Trépanier (1996). Cu referire specială la proza postmodernă românească, analize subtile la Oțoiu (2003), p. 162-168 și, îndeosebi, p. 189–236, despre „ambiguitățile narațiunii la persoana a doua".

[9] Despre același exemplu, cf. Oțoiu (2003), p. 206–208.

BIBLIOGRAFIE

* * * *Dictionnaire encyclopédique*. Paris, Larousse, 2001.

CĂLINESCU, MATEI, *Cinci fețe ale modernității. Modernism. Avangardă. Decadență. Kitsch. Postmodernism*, București, Univers, 1995.

CĂRTĂRESCU, MIRCEA, *Postmodernismul românesc*, București, Humanitas, 1999.

DEL LUNGO, ANDREA, *Pour une poétique de l'incipit*, în „Poétique", 94, 1993, p. 131–152.

GENETTE, GÉRARD, *Palimsestes. La littérature au second degré*, I, Paris, Seuil, 1982.

HAMON, PHILIPPE, *Clausules*, în „Poétique", 24, 1975, p. 495–526.

LEJEUNE, PHILIPPE, *Le pacte autobiographique*, în „Poétique", 14, 1973, p. 137–162.

MANCAȘ, MIHAELA, *Descrierea în proza postomdernă*, în „Aspecte ale dinamicii limbii române actuale", II, coord. Gabriela Pană Dindelegan, București, Editura Universității din București, 2003, p. 425–441.

OȚOIU, ADRIAN, *Ochiul bifurcat, limba sașie*, Pitești, Ed. Paralela 45, 2003.

TRÉPANIER, HÉLÈNE, *Je ou il. Le problème de l'identité narative chez Jean Joseph Surin*, în „Poétique", 108, 1996, p. 495–510.

USPENSKI, BORIS, *Poétique de la composition*, în „Poétique", 9, 1972, p. 124–134.

VELCIC-CANIVEZ, MIRNA, *La pacte autobiographique et le destinataire*, în „Poétique", 110, 1997, p. 239–254.

ZAFIU, RODICA, *„Tu" generic în limba română actuală*, în „Aspecte ale dinamicii limbii române actuale" II, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2003, p. 233–252.

LA RHÉTORIQUE DE L'*INCIPIT*
(DANS LE ROMAN ROUMAIN (POSTMODERN)

Résumé

Le présent article a pour objet l'analyse des *incipit* du roman roumain postmodern. On examine le problème de la délimitation de *l'incipit*, séquence textuelle dont l'ampleur est variable; à partir de quelques textes publiés après 1980, on essaie d'établir les traits distinctifs et fonctionnels des *incipit*; on peut retenir les stratégies d'ambiguïsation et l'implication du lecteur dans le processus de décodage – souvent ludique – de *l'incipit*.

SPAȚIUL DIALOGULUI

ADRIANA GORĂSCU
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București
Facultatea de Limbi Străine
Universitatea din București

0. În cele ce urmează voi încerca să schițez problematica de natură *spațială* implicată în descrierea, analiza și tipologizarea fenomenelor subsumabile conceptului de dialog.

1. Câteva precizări și considerații preliminare de ordin teoretic se impun.

1.1. Utilizez conceptul de **dialog** în accepția sa cea mai largă (agreată de IADA[1]): orice interacțiune socială preponderent verbală (orală sau scrisă), rațională, intențională și convergentă (de la discuția informală la schimbul de notificări oficiale, de la conversația la un ghișeu de informații la anunțul „*Nu călcați pe iarbă*", de la roman la „mesajul în sticla aruncată în mare").

Nu va fi, așadar, considerat *dialog* vorbitul în somn (non-intențional), ori conversația dintre psihopați (non-rațională), ori ansamblul de replici înregistrate simultan într-o stație de autobuz (non-convergent, aparținând mai multor dialoguri distincte), ori semnele de salut fără cuvinte sau gesturile de amiciție/încurajare/furie (comunicare non-verbală).

1.2. Utilizez conceptul de **spațiu** în accepția de *spațiu fizic* (și nu „spațiu mental", „spațiu cultural", „spațiu ideatic", „spațiu problematic")[2].

1.3. Conceptul de **tipologie** (pentru un domeniu oarecare) se utilizează cu sensul generic de „ansamblu exhaustiv al tipurilor în care pot fi încadrate fenomenele care se manifestă în domeniul respectiv".

Acestui sens generic îi sunt subsumabile două accepții diferite: a) *accepția slabă* și b) *accepția puternică* (*tare*).

a) *Accepția slabă*: se stabilește numărul maxim de parametri virtual relevanți, plus totalitatea valorilor distincte ale acestor parametri; prin combinatoria maximală a tuturor parametrilor, la fiecare din valorile posibile (care nu sunt logic ori factual incompatibile – combinatoria maximală fiind deci supusă unei reducții logice și/sau factuale) se ajunge la o *tipologie maximală*; aceasta este practic ilimitată: în lipsa unui *criteriu de relevanță* care să dicteze o selecție între parametrii teoretic identificabili, și între valorile posibile ale acestora, gradul de detaliere și de finețe a distincțiilor rămâne arbitrar – la limită se poate suprapune peste o pură *fenomenologie* a domeniului respectiv (trecând printr-o *taxonomie* - clasificare – a acestuia).

În domeniul dialogului, de exemplu, am putea distinge între dialoguri purtate seara/dimineața, ori între persoane cu voce înaltă/joasă, ori înalte/scunde, ori având același sex (masculin/feminin) *vs.* sexe diferite. Unele dintre aceste distincții se pot dovedi

relevante conform unui criteriu suplimentar celui care le-a operat (v. distincţia de sex, valorificată în „gender studies") – pot fi deci promovate în categoria distincţiilor operante într-o tipologie *în sens tare*.

b) În *accepţia tare*, o tipologie se realizează în baza constatării unei covarianţe între anumiţi parametri (deci a unei relaţii de determinare ori de solidaritate între valorile unor parametri distincţi) – covarianţă care oferă un *criteriu de relevanţă*, deci de reducţie a numărului maximal de parametri şi de valori ale acestora la cei/cele relevante: se ajunge astfel la o *tipologie puternică* (*tipologie în sens strict*). Criteriile de tipologizare strictă pot fi *interne*/*externe* domeniului studiat.

O tipologie a dialogului după criterii interne se bazează pe tiparele de interacţiune dialogală distincte determinate de variaţia anumitor parametri (de exemplu, număr şi calitate – statut – al participanţilor; caracteristici ale contextului social, temporal, spaţial[3] etc.); o tipologie a dialogului după criterii *externe* ar fi una relevantă din punct de vedere antropologic cultural/sociologic/politologic etc.

Evident, etapa b) presupune etapa a) – de identificare a parametrilor posibili şi a scalei de variaţie a acestora.

1.4. O a patra chestiune de lămurit preliminar este cea a nivelului de analiză a dialogului căruia îi aparţine complexul de parametri spaţiali: în mod evident, acesta este nivelul *infrastructural* – nivelul acelor elemente care, fără a intra în componenţa structurilor de suprafaţă din care este alcătuit dialogul propriu-zis (deci a *textului* ori a *totextului*[4] dialogului), sunt elemente constitutive necesare ale situaţiei de comunicare şi, ca atare, condiţionează existenţa şi configurează manifestarea concretă a comunicării înseşi[5].

Dintre aceste elemente de infrastructură, unele *influenţează în mod intrinsec, direct şi necesar*, anumite aspecte ale dialogului (de exemplu, o distanţă relativ mare între doi interlocutori care n-au pierdut totuşi contactul vizual sau auditiv impune, direct şi inevitabil, o intensitate a vocii crescută, limitarea la mesaje mai simple şi mai direct legate de temele de interes imediat, apelul mai susţinut la mijloace de expresie paralingvistice: ex. prietenii care se despart la gară, unul la fereastra compartimentului şi celălalt pe peron, în timp ce trenul se pune în mişcare; două cunoştinţe care se văd de pe trotuarele opuse ale unei străzi cu lăţime şi circulaţie medie); este vorba deci de mecanisme de adaptare naturală a parametrilor comunicativi la condiţiile contextului situaţional.

O altă categorie de elemente infrastructurale are o *influenţă extrinsecă, mediată de norme* socio-culturale de diverse tipuri (prescriptive, instrucţionale, „reguli ale jocului"[6]), instituţionalizate ori semi- sau noninstituţionalizate, care reglementează comportamentul comunicativ în condiţiile definite prin respectivele elemente. De exemplu, comesenii unei cine festive cu cca. 20 de participanţi *trebuie* să discute cu vecinii apropiaţi, pe un ton mai înalt decât cel strict confidenţial, dar nu atât de înalt încât să bruieze alte conversaţii simultane, asupra unor teme de interes reciproc, dar nu exclusiv (intervenţia altor comeseni este permisă şi trebuie să fie făcută posibilă), în schimb e total nerecomandabil ca cineva să se adreseze cuiva aşezat în capătul celălalt al mesei, acoperind şi întrerupând, prin intensitatea vocii, celelalte discuţii în curs; participanţii la o recepţie trebuie să-şi calibreze conversaţiile astfel încât să nu monopolizeze un singur partener ori grup de parteneri, ignorându-i în acelaşi timp pe ceilalţi (engl. *to mingle*): este vorba aici despre spaţii amenajate şi destinate unor tipuri anume de interacţiune socială, care presupun reguli elaborate de intercomunicare.

1.5. În sfârşit, mai avem de făcut o distincţie în privinţa spaţiului, ca element infrastructural al dialogului: spaţiile la care m-am referit până acum sunt *spaţii instituite extracomunicativ*, care impun, pe cale naturală *sau* pe calea reglementărilor socio-culturale, anumite caracteristici ale dialogului; există însă şi *spaţii instituite intracomunicativ*, pe calea dialogului însuşi: între două persoane care discută confidenţial în timp ce merg pe stradă, ori călătoresc împreună în autobuz, ori se întâlnesc într-o piaţă (deci se află într-un spaţiu prin excelenţă public) se instituie un spaţiu de intimitate comunicativă (un spaţiu privat), tot fizic, dar fără delimitări vizibile ori palpabile.

2. *Spaţiul* este un parametru definitoriu al tipului de *dialog standard* (canonic, prototipic – cel puţin considerat aşa din punct de vedere metodologic): cel caracterizat prin *coprezenţa* participanţilor, deţinători de *roluri monolitice* (destinator, destinatar, eventual martori) în aceeaşi *unitate spaţio-temporală* (neexplicit, se consideră în plus că spaţiul dialogal este stabil).

Tipurile de dialog non-standard se obţin prin disocierea, alternativă ori simultană, a: subcomponentelor acţiunilor comunicative, a rolurilor participanţilor pe aceste subcomponente, a spaţiului de producere a fiecărei acţiuni comunicative ori a subcomponentelor acestora, a momentelor la care se produc acţiunile comunicative sau subcomponentele acestora.

Chiar în situaţia standard, la o examinare mai puţin grăbită se poate constata că parametrul spaţial este unul complex, mai exact un fascicol de parametri. Ce este, de fapt, *unitatea spaţială*? Se referă la contiguitatea agenţilor într-un spaţiu restrâns, delimitat *topografic*? Să ne imaginăm situaţia a două personaje aflate la 30 cm distanţă una de cealaltă, dar despărţite de un zid insonorizat, non-transparent şi care, în plus, separă o cameră elegantă şi încălzită de o magazie neîngrijită, neîncălzită şi neluminată: în mod evident, comunicarea nici nu poate avea loc. Condiţia unităţii spaţiale se referă deci *nu* la *spaţiul topografic*, ci la *spaţiul perceptiv* (*senzorial*): interlocutorii se află în *acelaşi* spaţiu comunicativ dacă au un contact reciproc direct, vizual şi auditiv, şi dacă au acces senzorial direct la aceleaşi date ale contextului fizic (implicit, şi posibilitate de contact tactil).

Aceste condiţii cumulative ale situaţiei de *unitate spaţială* a dialogului standard sunt disociabile; exemple:

– convorbire la vorbitorul unei închisori (de tip american), cu geam insonorizat care separă interlocutorii (ei putând vorbi doar prin telefon: (+) contact vizual, (–) contact auditiv direct, (–) contact tactil, (±) acces perceptiv la (unele dintre) datele fizice ale contextului (temperatură, muzică/zgomot, caracteristici olfactive etc.). Un test relevant pentru percepţia de spaţiu comun *vs*. disjunct, condiţionată de aceste circumstanţe, poate fi utilizarea deicticelor: vor spune interlocutorii *aici* pentru ambele secţiuni ale încăperii, sau *aici*/*acolo*, în funcţie de porţiunea în care se află fiecare?

– convorbire între persoane separate de un perete opac, dar neizolat sonor (v. Edmond Dantès şi Abatele Faria): (–) contact vizual, (+) contact auditiv direct, (±) acces la datele fizice ale contextului ((+) temperatură, (+) umiditate, (–) date vizuale imediate); ei vor putea spune, probabil, amândoi: „*Aici* e frig şi umed”, dar „*Aici* e întuneric, *acolo* e lumină?”.

3. Pentru analiza spațiului dialogal în perspectiva tipologiei dialogurilor, considerăm relevanți următorii sub-parametri:

a) (±) *distanța spațială* (în dialogul canonic, distanță zero: unitate spațială);

b) (±) *stabilitate spațială* (în dialogul canonic: stabilitate);

c) *calitatea spațiului*, după diverse criterii:

c_1) *spațiu* (±) *reglementat social*; pentru cel reglementat social:

c_1') *natural*, supus unor convenții;

c_1'') *artificial*, construit cu scop social.

c_2) *spațiu real* (topo-volumetric) *vs. spațiu „virtual”* (instituit prin mijloace tehnice).

Aceşti parametri sunt inevitabil asociați, în configurarea infrastructurală a tipului de dialog, cu cei privitori la participanți (rol, identificare, determinări cognitiv-volitive) şi cu cei de natură temporală.

Ne vom referi în continuare, selectiv, la o serie de valori non-standard ale unora din aceşti parametri, valori ale căror combinații cu valorile altor parametri produc rezultate interesante tipologic.

3.1. *Distanță spațială* între participanți (în roluri monolitice[7]).

Dacă vorbim de distanță, vorbim implicit de *locație spațială*, diferită între parteneri la acelaşi dialog – caz în care devine importantă *situația cognitivă* a *participanților*. Vom avea, aşadar:

a) locație cunoscută: a_1) reciproc;
a_2) de către destinator, a destinatarului;
a_3) de către destinatar, a destinatorului;
a_4) de către martor – a destinatorului, a destinatarului;

b) locație necunoscută: b_1) reciproc;
b_2) de către destinator, a destinatarului;
b_3) de către destinatar, a destinatorului;
b_4) de către martor – a destinatorului, a destinatarului.

Starea de cunoaştere/necunoaştere a locației unui participant la comunicare de către co-agenți poate fi *fortuită* sau *intențională*: agentul în cauză poate dori să îşi facă cunoscută/să ascundă/să falsifice indicațiile privind propria situare spațială – sau poate uita s-o indice ori trăda fără să vrea coordonatele acesteia, după cum este posibil să n-o cunoască el însuşi (cazul naufragiatului care nu ştie pe ce insulă a ajuns, sau al deținutului transportat către o direcție necunoscută, de unde încearcă să comunice).

În acest context, se ridică problema modalităților de auto- sau heteroidentificare a situării spațiale (indicarea de către autorul scrisorii a locului unde scrie, precizarea la telefon „Vorbesc de-acasă” sau „de la Paris”, declarația reporterului TV „Transmite din Bagdad XY” – sau, atunci când emitentul n-o indică, diversele modalități (logice, materiale, tehnice) de stabilire a locului emisiei: identificarea prin satelit a poziției unui

telefon celular, găsirea adresei la care funcționează un computer conectat la Internet etc.); o chestiune derivată este aceea a *legitimității/ilegitimității* căutării locului ținut ascuns de persoana care comunică (mafioții care încearcă să descopere ascunzișul unui fost partener care a depus mărturie în justiție împotriva organizației și a obținut schimbarea identității; procedurile sofisticate de supraveghere a traficului comunicațional prin telefoane celulare sau e-mail, puse în operă pentru combaterea terorismului, dar care invadează inevitabil și spațiul privat al cetățenilor onești).

3.2. (–) *Stabilitatea spațială* a participanților la dialog, care poate fi:
a) selectivă
b) unanimă – b_1) solidară;
b_2) non-solidară.

Cazul în care cineva vorbește la telefon de acasă, cu un partener care-și folosește telefonul mobil în timp ce se deplasează cu mașina, ori cel în care un partener rămâne pe peron, în timp ce trenul la al cărui geam se află interlocutorul său se pune în mișcare – sunt exemple de a).

Pentru b_1) putem cita situația în care interlocutorii se deplasează împreună, într-un vehicul (autobuz, tren, avion) sau plimbându-se împreună pe stradă, iar pentru b_2) – situația în care interlocutorii vorbesc, ambii, la telefonul celular, în timp ce se deplasează independent unul de celălalt.

Aceste situații ridică problema foarte interesantă a raporturilor dintre spațiul intracomunicativ autoinstituit, sau instituit prin mijloace tehnice, și spațiul-cadru; în exemplele de sub b_1) avem trei tipuri de spațiu, concentrice: spațiul de intimitate comunicativă, privat, pe care interlocutorii îl instaurează prin însuși dialogul pe care-l poartă (și care are mărci proxemice, gestuale, paralingvistice), spațiul public generic al vehiculului de transport în comun care-l conține pe primul, stabil față de acesta, dar care se deplasează într-un alt spațiu public generic, cel al orașului (spațiu public construit, constituit din sub-spații – străzi, piețe etc. – care funcționează drept scene de fundal succesive pentru primele două; în cazul deplasării cu avionul, spațiul-cadru este un spațiu natural, neelaborat social (mai exact, foarte puțin elaborat, exclusiv în ceea ce privește regulile traficului aerian).

Va trebui deci să operăm distincțiile între *spațiul intern vs. extern* al dialogului și între determinarea *intracomunicativă vs. extracomunicativă* a spațiului dialogal – plimbatul pe stradă vorbind, discuțiile pe plajă *vs.* camera de interogatoriu, sala de ședințe, camera de consiliu etc. –, precum și între modalitățile *fizice/convenționale imateriale* de stabilire a tipului de dialoguri care pot avea loc într-un spațiu socialmente reglementat.

3.3.1. Opoziția calitativă între *spațiile reale* și cele *virtuale* se bazează pe criteriul canalului – natural în primul caz, artificial (tehnic) în cel de-al doilea.

Problemele interesante ridicate de comunicarea mediată tehnic sunt cea a modalității de *instituire extracomunictivă* a *spațiului comunicativ privat/public* (în funcție de tipul de canal: telefon, videotelefon, e-mail – sau radio, TV), cea a *surogatelor prezenței fizice* pe care aceasta le furnizează (voce, imagine + voce pentru videotelefon, imagine fără voce în holograme – „teleportarea" în SF, cu transferul pozițional al tuturor atributelor esențiale ale

comunicării directe) şi cea a anulării *distanţei temporale* pe care distanţa fizică, în mediu natural, o presupune în comunicare (comunicarea „în timp real”, prin voce sau prin scris).

3.3.2. Opoziţia calitativă între *spaţiul public* şi cel *privat* are o natură *scalară*, gradualitatea sa fiind efectul variaţiei gradului de control asupra participanţilor, a temelor abordate, a stilului de abordare, a configuraţiilor de roluri caracteristice comunicărilor cărora le sunt destinate.

Astfel, dacă o piaţă publică (spaţiu public generic, construit, deschis) devine cadrul unei manifestaţii populare (v. Piaţa Universităţii, 1990), acesta este un caz de spaţiu public, generic *şi* comunicativ, prin excelenţă.

Un grad mai redus de publicitate îl are aula în care se desfăşoară un congres ştiinţific: spaţiul construit, închis, este un spaţiu comunicativ public (în sensul că participanţii nu se cunosc toţi între ei, nici nu-şi ştiu nominal sau cel puţin numeric prezenţa), dar restricţionat la anumite categorii de public (de tip academic); în plus, evenimentul comunicativ pe care-l găzduieşte este, de asemeni, de tip public (din motivele de mai sus), dar tot restricţionat (este sigur că mesajul emis de un participant va ajunge la destinatari care-i sunt colegi de profesie – chiar dacă nu le poate controla tuturor identitatea şi nici măcar numărul ori provenienţa).

O încăpere vastă, dar în care se desfăşoară convorbiri pe teme clasificate, are toate atributele unui spaţiu privat (acces restricţionat nominal, confidenţialitate a evenimentelor comunicative) – fără a putea fi totuşi astfel calificat, datorită tematicii, care este de *interes public* (siguranţa naţională, politici monetare, poziţii diplomatice etc.), dar nu şi cu *destinaţie publică*.

Apoi – ce fel de spaţiu este (şi ce fel de comunicare are loc în acesta) o mică încăpere destinată convorbirilor secrete între doi şefi de stat? Greu de spus că ar fi vorba de un spaţiu şi o comunicare *private* – dată fiind tematica, care nu are nimic de a face cu sfera privată a vreunuia dintre ei, precum şi participarea lor, care este una „de rol” – dar în nici un caz nu le putem califica nici drept *publice*.

Dar o reuniune informală (serată, „băută”) care are loc la domiciliul privat al unui student, la care se poate participa fără restricţii şi fără control (prietenul prietenei colegului..., sau un vecin care a auzit zvon de petrecere şi vine cu o sticlă de vodcă) – este oare o reuniune *privată* (în virtutea spaţiului-cadru), sau poate *publică* (în virtutea eterogenităţii şi slabei identificabilităţi a participanţilor)?

În afară de chestiunea scalarităţii şi/sau a ambiguităţii de atribuire a unor spaţii/tipuri de comunicare categoriilor public *vs.* privat, o altă problemă interesantă este aceea a *diferenţelor culturale* între delimitarea acestora – pornind de la definirea diferită pe care comunităţile sociale o dau conceptului de *sferă privată*, spaţială şi problematică. În SUA, de exemplu, telefonul familiei este de obicei plasat în living, ceea ce face ca orice convorbire (pe teme oricât de personale) să fie în mod natural accesibilă oricărui membru al familiei se află (în mod legitim) acolo; este vorba nu de o eroare generalizată de amenajare interioară, ci de reflexul unei mentalităţi care tratează problemele personale ale individului ca fiind de interes legitim pentru cei apropiaţi (rude, prieteni, colegi): dovadă faptul că asistenţii la o astfel de discuţie personală se simt îndreptăţiţi să intervină cu întrebări, sfaturi, reproşuri.

Avem, în cadrul de mai sus, de a face cu un spaţiu semipublic (închis faţă de non-membrii grupului, dar deschis fără restricţii tuturor membrilor acestora), în care se pun în comun atribute ale individului care, în societatea noastră, aparţine în mod decis sferei private.

4. În paginile de mai sus am încercat să schiţăm o grilă de analiză a parametrilor infrastructurali de natură spaţială, relevanţi în scopul studierii tipologice interne a dialogurilor, valorificabilă însă într-o tipologie externă, care să coreleze tiparele comunicative caracteristice unei comunităţi cu profilul său antropologic cultural/social/politic.

O atare întreprindere este, desigur, una de perspectivă. Ea presupune etapa preliminară – vastă şi angajantă – a cercetărilor aplicate, de natură analitică, descriptivă şi contrastivă.

Această cercetare analitic-descriptivă are însă şi o aplicabilitate imediată, prin punerea în lumină a mecanismelor interacţionale profunde şi prin degajarea codurilor de expresie prin care se realizează comunicarea socială – unica modalitate prin care se asigură coeziunea şi funcţionalitatea societăţii ca sistem.

NOTE:

[1] „International Association for Dialogue Analysis".
[2] *Cf.* conceptul de *spaţiu public* (SP) din sociologie, politologie (= „sferă de probleme de interes public, precum şi modalităţile de intervenţie publică legate de acesta" – v. engl. *public sphere*; germ. *Öffentlichkeit*, *cf.* Habermas, 1962) *vs.* SP din urbanistică, arhitectură (spaţiu fizic, elaborat social).
[3] Care fac parte din elementele constitutive, inalienabile, ale oricărei comunicări verbale.
[4] Cum, cu un termen rebarbativ dar transparent, a numit Cosnier, urmat de Kerbrat-Orecchioni (1990-1994), ansamblul de manifestări, verbale, paraverbale şi nonverbale, ale participanţilor la dialog.
[5] *Cf.* Gorăscu (2003).
[6] *Cf.* Wright, (1963)
[7] V. *supra*, § 2.

REFERINŢE:

GORĂSCU, ADRIANA, *Regimul informaţiei ca infrastructură comunicativă*, în G. Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2003, vol. II, 483-493

HABERMAS, JURGEN, *Strukturwandel der Offentlichkeit*, 1962, (trad. fr. *L'espace public*, Paris: Payot, 1978; 1993)

KERBRAT-ORRECHIONI, Catherine, *Les interactions verbales*, Paris: Armand Colin, Tome I – 1999, Tome II – 1992, Tome III – 1994

WRIGHT, GEORG HENRIK von, *Norm and Action*, London/New York: Routledge & Kegan Paul/ The Humanities Press, 1963 (trad. rom. *Normă şi acţiune*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982)

Abstract

The paper deals with the complex of spatial parameters involved in the description, analysis and typological study of phenomena subordinated to the concept of dialogue.

It is argued that space configurations pertain to the infrastructural level of dialogue analysis. A brief discussion is dedicated to the concepts and positions assumed (dialogical space – *DS*, typology, dialogue infrastructures).

As for space dialogical infrastructures, the following parameters (along with their relevant combinations with values of other infrastructural variables, such as participants or time determinations) are presented:

a) (±) spatial distance *between interlocutors (with (±) known location of each)*

b) (±) spatial stability *of dialogue setting*

b_1) selective

b_2) unanimous – *b_2') solidary*

b_2'') non-solidary

c) space quality*: c_1)* (±) *socially reglemented space*

c_1') natural space (±) bearing social norms

c_1'') artificial space (constructed to social purposes)

c_2) real (topo-volumetric) vs. virtual space (set up by technical means).

A few more distinctions (as internal/external *DS;* intracommunicative/extracommunicative *determination of DS;* public/private *DS) are introduced and discussed.*

POLITEȚE ȘI IMPOLITEȚE ÎN DEZBATERILE TELEVIZATE

LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU
Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. Premise teoretice

În comunicarea prezentată anul trecut la colocviul Catedrei, am încercat să demonstrez că dezbaterile televizate aparțin unei clase speciale de forme discursive, în care dezacordul este programatic, reprezentând tipul structural preferat, nemarcat, în timp ce acordul reprezintă tipul structural marcat; orientarea activității interactive nu este cea așteptată – centripetă –, ci este centrifugă (Ionescu-Ruxăndoiu, 2003, 419). În același timp, structura particulară a situației de comunicare, implicând prezența unui auditoriu, modifică accentele față de interacțiunea curentă: participanții la o dezbatere sunt mai puțin preocupați să-și convingă colocutorii de justețea opiniilor pe care le susțin și să găsească o soluție mutual acceptabilă a problemelor; ei urmăresc, în primul rând, să câștige acordul, aprobarea și adesea simpatia publicului.

În discuția care urmează, am subscris la ideea reprezentării gradate a posibilităților și a strategiilor comunicative, de-a lungul unor axe care au la extremități cooperarea și conflictul, respectiv, politețea și impolitețea. Am considerat astfel că fiecare ansamblu discursiv combină, în proporții variabile, structuri cooperative și structuri conflictuale, definindu-se printr-un grad specific de agresivitate (cf. și Vion, 1992, 121-122).

Am preluat de la U. Windisch (1986, 95) tipologia discursului conflictual, care diferențiază – după caracteristicile structurale – discursul afectiv, ironic și didactic. Locul unde se situează un discurs pe axa cooperare – conflict nu coincide în mod necesar cu locul ocupat pe axa politețe – impolitețe: pot exista discursuri conflictuale caracterizate printr-un grad relativ ridicat de politețe (de exemplu, dezbaterea despre criza guvernamentală, transmisă în cadrul emisiunii lui Marius Tucă, în martie 2000, la care au participat Octavian Paler și Adrian Vasilescu), după cum pot exista discursuri cooperative situate mai aproape de polul impoliteții (de exemplu, discuții între prieteni intimi sau între membrii anumitor grupuri sociale).

Am preluat, de asemenea, opinia lui J. Culpeper (1996) conform căreia impolitețea poate fi considerată o imagine în oglindă a politeții, cu schimbarea de semn a trăsăturilor acesteia. Atragem atenția însă asupra faptului că reciproca nu este adevărată: politețea nu este în mod necesar non-impolitețe. Preluând schema lui G. Leech privind funcționarea maximelor politeții (Leech, 1983, 132), maximele impoliteții reclamă: augmentarea costurilor și a lipsei de apreciere pentru receptor, precum și diminuarea beneficiilor și a aprecierilor pentru acesta; augmentarea beneficiilor și a aprecierilor pentru emițător, precum și diminuarea costurilor și a lipsei de apreciere pentru acesta; augmentarea

dezacordului şi diminuarea acordului între parteneri, precum şi augmentarea antipatiei şi diminuarea simpatiei între aceştia. În privinţa formelor impoliteţii, impoliteţea negativă presupune augmentarea impoliteţii actelor inerent nepoliticoase, iar impoliteţea pozitivă - diminuarea politeţii actelor inerent politicoase (*ibidem*, 81). Sarcasmul reprezintă forma de bază a impoliteţii bazate pe exprimarea ambiguă a intenţiilor comunicative (*off record*).

Actele care ameninţă eul colocutorilor (*face threatening acts* – FTA) se manifestă atât la nivelul enunţurilor, prin expresia directă a ostilităţii sau prin introducerea unor presupoziţii ostile (şi nu suportive) legate de persoana acestora, cât şi la nivel interacţional, prin aspecte lingvistice (cum ar fi alegerea modalităţilor de adresare şi referire), dar şi prin aspecte paraverbale (ton, frazare, accente expresive) şi chiar non-verbale.

2. Analiza datelor

Discuţia de faţă este o analiză de caz, având ca obiect dezbaterea despre manualele de limba şi literatura română pentru clasa a IX-a, transmisă de Antena 1, în septembrie 1999, în cadrul emisiunii Marius Tucă Show. Determinarea proporţiei reprezentate de politeţe şi impoliteţe, ca şi a modului de alegere a strategiilor şi a mijloacelor de expresie relevante pentru aceste două forme de comportament comunicativ presupune considerarea aparte a principalelor tipuri de relaţii actualizate în cursul dezbaterii: relaţii între invitaţi, între moderator şi invitaţi, între invitaţi şi auditoriu. În cele ce urmează, mă voi opri numai asupra interacţiunii dintre invitaţi şi a atitudinii acestora faţă de public. Cei patru invitaţi: Dakmara Georgescu (DG) – consilier al ministrului educaţiei, Liviu Papadima (LP) – unul dintre autorii de manuale, Adrian Păunescu (AP) şi Ion Cristoiu (IC), se grupează, de la început, în tabere opuse (DG şi LP vs. AP şi IC).

Tipul de comportament pe care îl adoptă invitaţii unii faţă de alţii are un rol esenţial în configurarea imaginii lor individuale. Selecţiile discursive ale acestora sunt, în cazul analizat, complet diferite: trei dintre ei aleg forme caracterizate printr-un potenţial agresiv variabil. În funcţie de strategiile de bază utilizate, discursul lui IC se încadrează cu precădere în limitele tipului ironic-conflictual, cel al lui AP – în limitele tipului afectiv-conflictual, iar cel al DG – în limitele tipului didactic-conflictual. Toate cele trei discursuri însă se situează spre polul impoliteţii, în cadrul continuumului politeţe – impoliteţe. Un singur invitat, LP, este mai deschis spre dialogul cooperant, încercând în mod constant să calmeze spiritele. Totuşi, spre sfârşitul dezbaterii, sub presiunea interlocutorilor, chiar şi el atacă, pentru a evita să fie considerat „învins".

O analiză mai detaliată a mişcărilor conversaţionale ale participanţilor al căror limbaj este constant agresiv pune în lumină atât similarităţi funcţionale (ca, de exemplu, încercarea de a-şi apăra imaginea negativă – *negative face*), cât şi diferenţe importante. Dacă discursul ironic-conflictual şi cel afectiv-conflictual îndeplinesc funcţii strategice ofensive, funcţiile discursului didactic-conflictual sunt, în esenţă, defensive. IC şi AP încearcă să submineze imaginea pozitivă – *pozitive face* – a oponenţilor şi, în acelaşi timp, să-şi pună în evidenţă propria imagine pozitivă, prezentându-se auditoriului fie ca personaje justiţiare (IC), fie ca personaje a căror subiectivitate este alimentată de o profundă empatie cu oamenii obişnuiţi (AP). În relaţia cu auditoriul, DG se străduieşte să-şi apere imaginea negativă, ameninţată de atacurile verbale conjugate ale celor doi oponenţi; ea încearcă să se prezinte ca un specialist în domeniul didacticii, a cărui

obiectivitate se datorează formației sale științifice. Ne vom limita la analiza strategiilor politeții și impoliteții orientate spre ceilalți, utilizate în cadrul discursului ofensiv agresiv.

În această privință, există diferențe determinate de destinatarul avut în vedere. Strategiile politeții pozitive au un rol minor în cazul tipului de discurs considerat. Ele sunt orientate spre auditoriu sau spre cei care aparțin aceluiași grup cu vorbitorul. Sunt frecvente formulările prin care se exprimă o grijă excesivă pentru telespectatori: totul trebuie clarificat de dragul lor:

> „Trebuie să-i lămurim pe telespectatori" (IC); „Vă rog să mai spuneți încă o dată pentru telespectatori" (IC).

Discursul oponenților este examinat atent din perspectiva publicului: tot ce ar putea fi obscur sau ar putea avea vreo importanță pentru public este anticipat prin mișcări reactive:

> „Stați să lămurim. Telespectatorii sunt mulți părinți și poate n-o să înțeleagă de ce..." (IC); „deci eu trebuie să-i anunț pe telespectatori, pentru că probabil mulți nu știu despre ce e vorba" (IC).

Simpatia și admirația sunt exprimate numai în interiorul aceluiași grup: IC performează actul de a-i cere lui AP permisiunea să adauge câteva informații la ceea ce afirmase anterior, apelând la strategia flatării interlocutorului:

> „știu că pe dvs. e greu să vă lase cineva să tăceți, că sunteți un admirabil orator, dar vreau să mai precizez încă un caz..."

Dacă vorbitorul curent aparține grupului advers, sunt actualizate strategiile impoliteții. Fără nici o justificare obiectivă, IC și AP se situează pe poziția celor care dețin puterea în grupul participanților la discuție, totul semănând mai degrabă cu un proces decât cu o discuție, fie ea și polemică. IC îl întrerupe pe AP, declarând:

> „Haideți să nu facem caracterizări. Vreau să aflăm de la dânșii niște păreri. Vreau să văd ce gândesc",

adăugând apoi:

> „Eu nu spun ce gândesc, eu vă întreb numai."

Impolitețea are, în acest caz, o dublă direcție: față de moderator, căruia IC îi preia atribuțiile, și față de opozanți, prin recunoașterea cu sarcasm a intenției de a încălca o parte esențială a teritoriului acestora, deci de a agrava (printr-o valoare ridicată a variabilei gradului de interferență) actul amenințător (FTA).

Pe de altă parte, definindu-și ținta atacului:

> „Dvs. vă găsiți aici și noi, în mod fatal, luptăm cu ceea ce reprezentați, nu cu ceea ce gândiți",

AP le atribuie cu certitudine adversarilor (deci nu face presupuneri – act considerat, de asemenea, amenințător, contravenind normelor politeții negative) duplicitatea, trăsătură ofensatoare, afirmată însă cu mimată înțelegere:

> „Pentru că sunt absolut convins că nu puteți gândi că poți să crești un copil fără să știe din ce țară e, ce eroi are, ce trăsături de caracter are..."

Prefețele enunțurilor realizate prin verbe modale, structuri atenuante și termeni politicoși de adresare, însoțite, de obicei, de o intonație specială, îndeplinesc o funcție antifrastică, sporind efectul critic al intervențiilor:

„Eu v-am întrebat, *stimate domn*, când a fost dat publicităţii? *Iertaţi-mă* că discutăm din perspectiva jurnalistului" (IC).

Intervenţia, repetând o întrebare pusă anterior de IC, califică indirect drept inadecvat răspunsul dat de LP, iar referirea la jurnalişti face trimitere le o secvenţă polemică anterioară, în care grupul advers formula critici la adresa procedeelor curente în mass media. De aici semnificaţiile ironice. Cf. şi o intervenţie anterioară a aceluiaşi participant:

„Eu de data asta...ca jurnalist ...trebuie să subliniez că aici s-a făcut o mare greşeală, *stimată doamnă* şi *stimate domnule ministru*, care văd că nu vine la nici o întâlnire",

în care folosirea ironică a formulelor ceremonioase de adresare este evident ironică.

Lăudarea adversarilor (în mod curent, strategie a politeţii pozitive) are, de asemenea, o funcţie ironică. Cerându-i DG să dea unele explicaţii telespectatorilor, IC îi face o caracterizare din care nu lipsesc evaluările superlative:

„Dvs. aţi fost o strălucită cercetătoare la Institutul de Ştiinţe Pedagogice.

– Mă rog, asta trebuie să spună specialiştii, dacă am fost strălucită sau nu.

– Spun eu, pentru că ştiu. Apoi aţi devenit consiliera domnului ministru.",

pentru ca, întrerupând apoi explicaţiile lungi şi foarte tehnice ale vorbitoarei, să implice conversaţional o evaluare negativă a capacităţilor profesionale ale acesteia, printr-o întrebare care respectă aparent cerinţele politeţii negative:

„Îmi daţi voie să vă dau o mână de ajutor?".

Modul în care este operată selecţia lingvistică este, de asemenea, relevant pentru atitudinea dispreţuitoare a unor participanţi faţă de persoana care ocupă o poziţie oficială. Pe de o parte, este vorba despre utilizarea unor forme şi construcţii familiare în intervenţii care au ca destinatar această persoană. De exemplu, la precizarea făcută de DG:

„Noi nu aprobăm [manuale], nici dl. Marga, nici eu.",

IC replică:

„*Zău*?! *Da'* ce faceţi acolo la Minister?".

Pe de altă parte, semnificaţii similare are şi alternanţa formelor de adresare şi de referire folosite pentru DG nu numai de către IC şi AP, ci şi de moderatorul emisiunii (IC: *doamna DG*, *stimată doamnă*, *doamna consilier*, *doamnă*; AP: *doamnă profesoară*, *doamnă*, *doamna Dakmara*; MT: *doamna DG*, *doamna Georgescu*, *doamnă consilier*, *doamna Dakmara*, *doamnă*), alternanţă care relevă oscilaţia între un pol reprezentat de registrul oficial prin excelenţă (formele de acest tip având adesea funcţie ironică) şi un pol al conversaţiei curente, chiar familiare.

Printre tacticile care urmăresc producerea unei breşe în tabăra adversarilor se numără şi tratarea diferenţiată a acestora: laudele la adresa unuia dintre adversari – ca strategie a politeţii pozitive, folosită cu scopul de a diminua fermitatea cu care îşi susţine opiniile, se conjugă cu agravarea evaluării negative a celuilalt, ca strategie a impoliteţii. Adresându-se DG printr-o întrebare quasi-retorică:

„Doamnă, nu vi se pare flagrantă absenţa unei teme atât de importante /.../?"

şi neprimind răspunsul dorit, AP adaugă, desemnându-şi ca interlocutor pe LP:

„Dânsa e *consilier al ministrului*. Vorbesc *cu dvs. ca om de literatură*. Dvs. vi se pare sub aspect estetic exact...?"

Adversarii sunt discriminaţi prin manipularea presupoziţiilor:

„este evident că dvs. nu vi se pare flagrant acest fapt, pentru că dvs. nu sunteți specialist, ci o persoană oficială" vs. „dvs. sunteți un om de litere, deci aveți repere clare, în primul rând estetice, de evaluare literară".

Spre deosebire de IC, strategiile preferate de AP se înscriu cu precădere în sfera exprimării indirecte. Pe lângă uzul curent al întrebărilor retorice în locul asertiunilor, cu funcția de a contesta opiniile adversarilor (cf., de exemplu: „*Dvs. vi se pare sub aspect estetic exact să avem Pasternak și să nu avem Goga? Vi se pare drept să avem în manualul de limba și literatura română autori străini, pe care eu îi prețuiesc, eu recit Shakespeare...*"), pot fi menționate: sarcasmul (cf. răspunsul la afirmația DG că „*Nu este neapărat treaba presei să discute programele școlare*": „*Nu, problema presei este să nu discute nimic*"), aluzia ironică (AP îi permite lui IC să-și continue intervenția, folosind formula „*be my guest*", însoțită de precizarea: „*ca să fim în tonul manualului de cl. a IX-a*"), citatul însoțit de parafrază (cf. „*Furați – zice Gogol acolo – prea mult pentru rangul vostru. Iar Pintilie zice: hai să scriem undeva : Mințiți prea mult pentru rangul vostru*"). Toate aceste procedee au o motivare aparent obiectivată prin mimarea solidarității cu opinia publicului, spre deosebire de discursul lui IC, unde motivarea apare ca strict subiectivă.

Insultele nu lipsesc însă nici din discursul lui AP. Într-o intervenție anterioară, fără nici o explicație suplimentară, citatul parafrazat amintit mai sus făcea referire directă la DG: „*dânsa vorbește și minte prea mult pentru rangul dânsei*", sub forma unui comentariu. Chiar dacă acuzațiile sunt formulate adesea impersonal, corelate cu expresia reacției subiective a vorbitorului, ele devin agravante, ca în următorul exemplu:

> „față de începutul emisiunii /.../ eu cred că au intervenit niște lucruri care mă sperie, *Chiar atâta clientelism politic de clan nu mi-am închipuit că poate exista; chiar atâta dispreț față de elementare reguli de conduită /.../ nu mi-am închipuit.* Cred că dl Marga n-a știut și nu putea să consimtă la asemenea abdicări morale."

De remarcat că evaluările subiective se fac atât direct, cât și la nivelul presupozițiilor (cf. rolul determinanților *atâta* și *asemenea*), ținta vizată fiind, de fapt, publicul (sugestia acută de demascare).

3. Observații finale

Calcularea valorii de ansamblu a actelor de amenințare la adresa eului colocutorilor joacă un rol important în alegerea strategiilor discursive atât în cazul politeții, cât și în acela al impoliteții. Rezultatul acestei operații este utilizat însă în sensuri opuse: pentru a atenua efectele negative ale unor astfel de acte, în cazul politeții, și pentru a intensifica acest tip de efecte, în cazul impoliteții. Brown și Levinson (1978, 79-82) insistă asupra faptului că valorile celor trei parametri de bază luați în considerație: D (distanța), P (puterea) și I (gradul de interferență), nu sunt atribuite de specialiști, ci de participanții la interacțiunea comunicativă. Valorile globale sunt dependente de situație; fiind mutual asumate, ele reflectă percepția relativă a locutorilor. Pentru cercetător, setul de strategii identificate într-un anumit tip de discurs reprezintă deci indici diagnostici pentru valorile atribuite parametrilor menționați.

Încercând să evităm riscul unor generalizări pripite, putem observa, în cazul specific al dezbaterii comentate, că alegerea strategiilor politeții și impoliteții pune în evidență o anumită ierarhizare a funcționării acestor parametri. Distanței sociale i se atribuie valori

scăzute: statutul de participanți la programul TV are un efect de nivelare a atributelor sociale stabile ale acestora. Frecvența și raporturile interactive anterioare, ca și sferele tematice ale interacțiunilor par a avea un rol numai în plasarea participanților într-una dintre taberele în dispută. Puterea relativă are valori ridicate, fără ca acestea să corespundă așteptărilor normale: reprezentanții mass media își asumă controlul dezbaterii într-o manieră neautorizată, adesea privându-l chiar pe moderator de drepturile firești. Gradul de interferență pare a avea, de asemenea, valori ridicate, în măsura în care confruntarea de opinii și dezacordul sunt reguli constitutive ale genului. O dovedește, între altele, și încălcarea relativ frecventă a regulilor accesului la cuvânt. Strategiile politeții sunt deturnate de la uzurile lor curente și convertite în strategii ale impoliteții.

BIBLIOGRAFIE

BROWN, PENELOPE, S. LEVINSON, *Universals in Language Usage. Politeness Phenomena*, în E.N. Goody (ed.), *Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction*, Cambridge, Cambridge University Press, 1978

CULPEPER, J., *Towards an Anatomy of Impoliteness*, „Journal of Pragmatics", 1996, nr. 25, p. 349-367

IONESCU-RUXĂNDOIU, LILIANA, *Cooperare și conflict în dezbaterea televizată.*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, II, București, Editura Universității din București, 2003, p. 417-423

LEECH, G., *Principles of Pragmatics*, Londra – New York, Longman, 1983

VION, R., *La communication verbale. Analyse des interactions*, Paris, Hachette, 1992

WINDISCH, Uli, *Le K.O. verbal. La communication conflictuelle*, Lausanne, L'âge d'homme, 1986.

POLITENESS AND IMPOLITENESS IN THE TV DEBATES

Abstract

The paper has mainly in view a TV debate characterized by a superficial use of negative politeness strategies and also by the presence of some off record strategies. The paper tries to show (a) how different situational parameters influence the strategic choice in the case of the TV polemics, where disagreement is a constitutive feature, and the presence of an auditorium feeds the conflict, and (b) how sometimes politeness strategies could be converted into impoliteness strategies.

TEORIA ACTELOR DE LIMBAJ ÎN COMUNICAREA PUBLICITARĂ

OANA LUCA
Constanța

Articolul de față își propune ca obiect abordarea unui tip special de comunicare, și anume comunicarea publicitară, transmisă prin canalul reprezentat de presa scrisă, din perspectivă pragmatică. Cu alte cuvinte, încercăm o verificarea a valabilității teoriilor pragmatice raportate la nivelul comunicării publicitare, cu referire, în principal, la cele impuse de către John Searle de-a lungul întregului său demers orientat spre formularea unei taxinomii a limbajului.

De ce comunicarea publicitară? Mijloacele prin care publicitatea reușește să-și exercite cu succes funcția sa de bază, și anume aceea de manipulare, au constituit și vor mai constitui, poate, încă multă vreme, obiectul de interes nu numai al specialiștilor în marketing, ci și al celor care aparțin unor diverse domenii de cercetare, cum ar fi sociologia, psihologia și, de ce nu, pragmatica.

Ceea ce ne permite să reconsiderăm limitele cercetării fenomenului de publicitate își are originea chiar în una din definițiile acestuia, definiție conform căreia „publicitatea este o *formă de comunicare* de tip persuasiv, având rolul de a modifica atitudinea receptorului, în sensul achiziției unui produs sau serviciu anume, ale cărui calități sunt reale." (Nicola, M, Petre, D, 2001)

O primă distincție realizată de către Searle, între conținutul propozițional și forța ilocutorie, însoțită de precizarea că unui conținut îi pot corespunde mai multe forțe ilocuționare, declanșează, în cadrul analizei noastre, subiectul unei mici anchete: îi putem asocia conținutului propozițional aparținând unui enunț publicitar orice tip de forță ilocuționară? Extrăgând dintr-o reclamă enunțul: „O marfă nu poate alege!" și separându-l in totalitate de restul mesajului, putem identifica pentru același conținut propozițional mai multe tipuri de forțe ilocuționare, și anume cea a unui avertisment, a unei promisiuni sau a unei amenințări. În lipsa unui alt element de sprijin, contextul este cel care clarifică situația, impunând una dintre cele trei forțe ilocuționare. Raportându-ne la întreaga reclamă, atât continuarea mesajului cu enunțul „Alege să nu fii o marfă!", enunț a cărui forță ilocuționară o identificăm mai ușor ca fiind cea a unui sfat (verbul „a alege" ne impiedică să luăm în considerare și alternativa unui ordin), precum și imaginea ce depășește nivelul său conotativ, exploatându-l pe cel denotativ, prin plasarea simbolică a unui cod de bare specific mărfurilor expuse la vânzare atât pe fruntea unei fete cât și pe haina unui copil al străzii, toate acestea însoțite de mențiunea: „Campania TVR2 împotriva traficului de ființe umane" ne obligă să acceptăm, ca unică variantă, forța ilocuționară a unui avertisment.

Dacă în cazul enunțului: „Alege să nu fii o marfă!", un element component al frazei refuză posibilitatea asocierii conținutului propozițional cu forța ilocuționară a unui ordin,

un alt enunț, valorificat tot în cadrul unui mesaj publicitar, cum ar fi: „Spune da!", ar putea oscila în ceea ce priveşte alegerea unei forțe ilocuționare specifice unui ordin sau unui sfat, dar numai la nivel ipotetic. Simplul fapt de a contribui la crearea unui mesaj publicitar elimină din start varianta de asociere cu forța ilocuționară a unui ordin. Emițătorul n-ar îndrăzni niciodată să construiască un mesaj publicitar sub forma unui ordin. Într-o astfel de situație s-ar încălca principiul invocat de cei ce lucrează la imaginea fenomenului de publicitate, conform căruia acest fenomen există pentru a oferi receptorului posibilitatea de a alege. Ceea ce încearcă oamenii de publicitate să nu destrame este impresia receptorului că achiziționarea unui produs promovat într-o reclamă e rezultatul liberei sale alegeri. În concluzie, aceluiaşi conținut propozițional al unui enunț publicitar îi pot fi asociate, în funcție de context, orice tip de forță ilocuționară, mai puțin cel al unui ordin.

Principalul obiectiv urmărit în publicitate este acela de a obține din partea receptorului un răspuns favorabil la reclamă, fapt echivalent cu achiziționarea produsului promovat. Cu alte cuvinte, emițătorul doreşte ca receptorul să cumpere produsul promovat în cadrul reclamei sale, drept pentru care îşi va canaliza toate eforturile în încercarea de a-l determina să acționeze în acest sens. Observăm că, pentru a descrie acest obiectiv, au fost formulate două din cele patru condiții ale actului de „a cere", şi anume condiția de sinceritate, conform căreia locutorul L doreşte ca alocutorul A să efectueze actul C, şi condiția esențială care presupune încercarea de a-l determina pe A să efectueze C. Această observație ne trezeşte curiozitatea de a afla dacă şi celelalte două condiții ale acestui act sunt îndeplinite de fenomenul de comunicare publicitară, fenomen văzut ca un simplu act de limbaj. Prima condiție preliminară (A este în măsură să efectueze C şi L crede că A este în măsură să efectueze C) este şi ea îndeplinită dacă ne amintim că emițătorul se adresează unui grup-țintă despre care s-a informat în prealabil; pentru cea de-a doua condiție preliminară (nu e sigur, nici pentru L nici pentru A, că A va realiza în orice condiții C), precum şi pentru cea de conținut propozițional (implică un act viitor al lui A) nu avem nevoie de informații suplimentare ca să putem deduce că sunt de asemenea îndeplinite. Să înțelegem din toate acestea că întregul fenomen de publicitate se rezumă, în fond, la actul de „a cere" receptorului să cumpere produsul? Un răspuns negativ la această întrebare nu şi-ar găsi susținerea, mai ales în condițiile în care, în ultima vreme, tot mai des sunt denunțate strategiile prin intermediul cărora publicitatea se străduieşte să mascheze această realitate. Trebuie, însă, specificat faptul că această intenție ascunsă a emițătorului „de a determina receptorul să facă ceva" apare combinată întotdeauna cu aceea de „a-l face să creadă ceva". Finalitatea primei intenții depinde de finalitatea celei de-a doua – pentru a avea pretenția la un efect ideal asupra receptorului, emițătorul trebuie mai întâi să convingă – dar nu numai, o contribuție majoră având-o şi chestiunile strict legate de receptor, cum ar fi dorințele şi nevoile sale ascunse.

Nu vom întâlni niciodată realizat, în mod explicit, actul de „a cere", cu ajutorul verbului performativ specific actului, după cum nu vom întâlni niciodată, ca element component al conținutului propozițional, verbul „a cumpăra". De altfel, foarte rar sunt explicitate actele folosite în comunicarea publicitară, emițătorul lăsând receptorului libertatea de a opta pentru o forță ilocuționară sau alta pe care s-o asocieze conținutului propozițional al enunțului publicitar. Cât despre elementele lingvistice care intră în alcătuirea conținutului propozițional, emițătorul are grijă să utilizeze o variantă moderată

care să se îndepărteze de sensul verbului „a cumpăra", cum ar fi: „a încerca", „a descoperi", „a întreba" etc.

Pentru a fi mai expliciți, vom da ca exemplu reclama la noile linii de radiocasetofoane **Blaupunkt**, reclamă al cărui mesaj lingvistic se constituie din enunțul următor: „Încearcă noile linii de radiocasetofoane: Fun-Line şi T-Line." În lipsa unei explicitări, receptorul, pentru a decodifica acest mesaj, se vede nevoit să presupună existența unui verb performativ care să expliciteze actul realizat prin intermediul acestui enunț. Pus în această situație, el înclină să aleagă dintre următoarele verbe: „a sfătui", „a recomanda", „a sugera". Ceea ce i se cere sub forma unui sfat, recomandare, sugestie este „să încerce", deci nu să cumpere, acest verb prezentând avantajul de a elimina ideea unei acțiuni totale şi ireversibile, idee pe care ar fi implicat-o prezența verbului „a cumpăra".

Mai rămâne să discutăm despre rarele cazuri în care actele de limbaj utilizate în acest tip particular de comunicare apar explicitate prin verbe performative ca „a promite", „a mulțumi", „a felicita" etc. Să începem cu promisiunea, actul de limbaj care constituie un punct de plecare în stabilirea condițiilor necesare şi suficiente pentru toate actele de limbaj. Cu privire la respectarea condițiilor proprii actului de a promite utilizat în cadrul comunicării publicitare nu avem nimic de obiectat, poate doar de adăugat, pentru că realizarea promisiunii, pe care emițătorul o face receptorului prin intermediul mesajului publicitar, depinde în totalitate de atitudinea pe care receptorul o are în fața reclamei. Degeaba emițătorul îi promite receptorului „şapte luni" de valabilitate pentru o cartelă reîncărcabilă **Connex Go** dacă receptorul nu acționează în vederea achiziționării acestei cartele. Emițătorul are intenția şi se obligă să efectueze actul profitabil pentru receptor, dar numai în condițiile în care acesta din urmă se lasă convins şi acționează în conformitate cu dorința emițătorului. Atunci, enunțul publicitar cu pretenție de expresie a unui act promisiv s-ar formula după modelul: „Cumpără produsul X şi noi îți promitem Y". Amendăm, după cum se vede, această vizibilă condiționare, receptorul neputând fi beneficiarul promisiunii decât dacă satisface cererea ascunsă a emițătorului. Ne lovim de aceeaşi „cerere" venită din partea emițătorului, dacă ne îndreptăm atenția şi asupra altor tipuri de acte, cum ar fi actul de a ura „Poftă bună", act cu care se încheie mesajul reclamei la **Pate Sibiu**. Pentru simplul fapt că e un pic forțată explicitarea cu verbul „a ura" - „Îți urez poftă bună!" - nu insistăm asupra lipsei verbului performativ. Important e să remarcăm aceeaşi condiționare ca şi în cazul actului promisiv, actul în discuție nefiind unul reuşit decât în măsura în care receptorul are la masă un astfel de pateu. Or, pentru a se afla în această situație, trebuie mai întâi să-şi procure unul. Cel mai fericit caz este când emițătorul ajunge să transmită un mesaj publicitar în care strecoară şi un act de mulțumire – „Milioane de mulțumiri", în reclama la **Europa FM** – ca semn al recunoştinței sale față de un act, realizat în trecut de către receptor, profitabil pentru el. Receptorul nu are cum să provoace o astfel de atitudine la nivelul emițătorului decât dacă i-ar fi satisfăcut o cerere anterioară. În reclama dată ca exemplu, continuarea mesajului cu enunțul: „Ascultă-ne în continuare!" sprijină ipoteza noastră. În plus, această completare sugerează ideea conform căreia „milioanele de mulțumiri" n-au fost decât un pretext pentru ca emițătorul să-şi reînnoiască cererea.

Ca o concluzie, referitor la condiţiile necesare şi suficiente, stabilite de Searle, pentru realizarea unui act, în cadrul comunicării publicitare, acestea îşi păstrează calitatea de a fi necesare, dar nu şi pe aceea de a fi suficiente, după cum am reliefat mai sus.

Întregul demers al lui Searle are ca scop impunerea unei noi taxinomii a actelor de limbaj. În cadrul acesteia, Searle va departaja cinci categorii de acte. Pentru fiecare act în parte vom pune în discuţie ponderea sa în comunicarea publicitară şi avantajul pe care îl prezintă pentru acest tip special de comunicare, sprijinindu-ne, bineînţeles, pe exemple.

Apariţiile deosebit de frecvente ale actelor reprezentative în cadrul mesajelor publicitare nu ar trebui să ne surprindă dacă ne gândim la intenţia emiţătorului de a-l convinge pe receptor şi la faptul că, prin realizarea unui act reprezentativ, emiţătorul se angajează asupra adevărului propoziţiei exprimate. Să afirme, să susţină ceea ce ştie că e adevărat este primul pas pe care îl face orice emiţător în condiţiile în care urmăreşte să convingă.

În reclama la televizoarele **Sony**, mesajul lingvistic este în întregime alcătuit din acte reprezentative. Primele trei se detaşează însă de celelalte prin faptul că sunt explicitate de un verb performativ, „a presupune". Prezenţa acestui verb le distinge nu numai la nivel formal, ci şi la nivelul conţinutului. Searle atrăgea atenţia asupra gradului de angajament care depinde de verbul performativ utilizat pentru explicitarea unui act, iar, în cazul de faţă, verbul „a presupune" îi asigură locutorului o distanţare faţă de un angajament 100% în ceea ce priveşte adevărul propoziţiilor „acasă familia se relaxează", „acasă familia se simte bine", „multe lucruri bune când ne gândim acasă". Vine să întărească ideea acestei detaşări şi forma impersonală a verbului performativ: „se presupune".

În opoziţie cu această detaşare, opoziţie declanşată la nivel sintactic de prezenţa adverbului adversativ „totuşi", emiţătorul, prin următorul act asertiv, se angajează asupra adevărului propoziţiilor exprimate: „de multe ori relaxarea n-a fost decât o lungă plictiseală, iar iritarea şi-a făcut loc între noi". Explicitarea acestui act se poate face cu ajutorul verbului „a afirma", dar emiţătorul nu a recurs la o explicitare pentru simplul fapt că ar fi fost forţată, propoziţia în sine neridicând probleme de interpretare din punctul de vedere al clasificării actelor.

Stabilirea acestui adevăr este folosit doar ca pretext de către emiţător în vederea înlesnirii promovării produsului. Produsul, un televizor Sony, este adus în discuţie ca o soluţie pentru „situaţia reală", dezvăluită de emiţător, existentă acasă, în familie. Apelând la acelaşi tip de acte, emiţătorul descrie calităţile televizorului Sony: „în jurul unui televizor Sony imaginea se schimbă cu desăvârşire.", „Totul se vede mai bine, totul devine mult mai clar."

În construirea acestui mesaj publicitar, bazat doar pe acte asertive, emiţătorul parcurge trei etape. Mai întâi, emiţătorul ia distanţă faţă de un adevăr A1, pentru a se putea angaja asupra unui alt adevăr A2, iar în final, prin susţinerea unui al treilea adevăr nu face altceva decât să-l desfiinţeze pe A2 şi să-l reabiliteze pe A1.

Dacă ar fi să facem o clasificare a actelor de limbaj, având drept criteriu frecvenţa cu care apar utilizate acestea în cadrul comunicării publicitare, am constata că ordinea în care apar tratate, în clasificarea făcută de Searle, nu suferă nici o modificare. Dacă frecvenţa asertivelor e explicabilă prin nevoia emiţătorului de a se angaja asupra unui anumit adevăr

în scopul de a prezenta un minim de credibilitate în fața receptorului, cea a directivelor traduce dorința acestuia de a-l determina pe receptor să acționeze, să facă ceva.

În reclama la **Connex**, emițătorul nu mai are ca obiectiv, cel puțin la un nivel de suprafață, promovarea produsului propriu-zis, ci promovarea unei atitudini. În primă fază ne șochează duritatea enunțului: „Renunță!", enunț ce domină întregul mesaj publicitar, atât prin forma sa imperativă, cât și prin mărimea caracterelor folosite în comparație cu cele care alcătuiesc restul mesajului. Ca act de limbaj, acest enunț aparține, fără îndoială, clasei directivelor, apărând la prima vedere ca expresie a unui ordin enunțat în scopul unei intimidări. Imaginea este cea care susține această interpretare: poziționate strategic, în colțuri opuse, stânga jos și dreapta sus, apar figurile unui copil și a unui matur. Mimica lor exprimă totul: îndrăzneala, oarecum timidă, a celui mic de a-l privi în ochi pe cel care abordează un aer superior, este amendată de acesta din urmă printr-o atitudine autoritară. Directivul „Renunță" este urmat de o serie de alte acte aparținând aceleiași clase: „Dă-te bătut.", „Pleacă privirea.", „Acceptă.".

Chiar dacă acest mesaj pare a fi o reproducere a unui schimb verbal realizat între cele două personaje din imagine, receptorul, fiind conștient că, de fapt, mesajul îi este adresat lui, e surprins de încercarea emițătorului de a-l determina să adopte o atitudine umilă, supusă. Autoritatea care se degajă atât din mesaj, cât și din imagine, ne-ar determina să catalogăm cele patru enunțuri drept expresii ale unui ordin. Însă, condiția preliminară suplimentară pe care actul „a ordona" trebuie să o îndeplinească pentru a se distinge de actul „a cere", condiție care impune existența unui drept al emițătorului care să-i permită exercitarea autorității asupra receptorului, nu este îndeplinită – emițătorul unei reclame nu are astfel de drepturi asupra receptorului. În concluzie, cele patru directive nu depășesc stadiul unei cereri. Dar și așa, cererea e mult prea deplasată.

Cea de-a doua apariție a enunțului „Renunță.", urmată imediat de completarea: „La toate astea.", impune modificări în interpretarea oferită mai sus. În mod strategic, prima apariție a acestui enunț urmărește producerea efectului de șoc asupra receptorului, iar cea de-a doua anularea acestuia și înlocuirea lui cu unul de siguranță și încredere. În această nouă interpretare, directivele sunt citite acum astfel: „Nu renunța.", „Nu te da bătut.", „Nu pleca privirea.", „Nu accepta.", iar întregul mesaj poate fi rezumat la următorul directiv: „Renunță să mai renunți!". Numai că, în realizarea acestui act, constatăm îndeplinirea unei noi condiții, diferită de cele specifice unei cereri, și anume condiția privind credința emițătorului că actul va fi profitabil pentru receptor. Astfel, actul ce părea la început un ordin, apoi o simplă cerere, se dovedește, în final, a fi expresia unui sfat.

În ceea ce privește frecvența oarecum crescută a actelor promisive, la nivelul comunicării publicitare, ea este explicabilă prin obligația pe care emițătorul și-o asumă și și-o face cunoscută în momentul realizării actului. Ne reîntoarcem la reclama la **Connex Go** pentru a completa analiza sumară făcută mai devreme. Ceea ce nu am menționat atunci este că emițătorul reclamei, înainte de a realiza actul său promisiv: „noi îți promitem 7 luni... cu doar 12$", asertează despre o altă promisiune ce nu-i aparține: „El îți promite luna de pe cer". Prin intermediul unui alt act, de data aceasta directiv, expresie a unui sfat: „Nu-l lua în seamă, mai bine pune mâna pe telefon", emițătorul neagă existența unei intenții în cazul promisiunii făcute de „el", mai precis, îi neagă îndeplinirea condiției de sinceritate, încercând, în același timp, să-l determine pe receptor să acționeze în așa fel

încât să devină beneficiarul promisiunii venite din partea firmei Connex. Ce-i drept, nu apare formularea explicită: „(...) mai bine ia-ți o cartelă Connex Go”, însă formularea utilizată trimite la aceeaşi idee.

Actele expresive sunt mai rar utilizate în comunicarea publicitară datorită stării psihologice pe care o presupun. În reclama la **Campania de Ajutorare „Mulțumesc”**, emițătorul transmite atât un mesaj din partea lui cât şi unul din partea copiilor orfani care vor avea de beneficiat în urma acestei campanii. Enunțul care alcătuieşte cel din urmă mesaj apare ca realizare a actului expresiv de „a mulțumi”; acest „Mulțumesc!”, scris parcă de mânuța unui copil, nu îndeplineşte, însă, condiția de conținut propozițional care presupune un act trecut realizat de către receptor. Având, însă, în vedere faptul că toate celelalte condiții sunt îndeplinite, nu vom anula reuşita acestui act, ci îl vom cataloga drept act anticipat prin intermediul căruia emițătorul îşi exprimă recunoştința față de un presupus act viitor al receptorului, profitabil pentru emițător.

Faptul că reuşita unui act declarativ este condiționată de prezența unei instituții extralingvistice ne-ar determina, într-o primă fază, să considerăm această condiționare ca o piedică pentru utilizarea acestui tip de act în cadrul comunicării publicitare. Cum explicăm, atunci, următorul mesaj publicitar: „Cine dă mai puțin? 25.990? Adjudecat!”, mesaj aparținând unei reclame la **Mercedes-Benz**. În momentul în care publicul receptor ia contact cu această reclamă şi încearcă o decodificare, primul pas îl reprezintă recunoaşterea contextului în care un astfel de mesaj se produce cu necesitate. Toate cele trei acte îl îndreptățesc pe receptor să-şi direcționeze interpretarea în sensul plasării acestora în contextul unei licitații. Singura obiecție, de altfel foarte importantă, pe care o poate aduce receptorul, are în vedere primul enunț, mai exact ultimul element lingvistic care îl constituie: „Cine dă mai puțin?”. Un public avizat recunoaşte aplicarea, la nivelul acestui enunț, a unei strategii publicitare reprezentate de formula stereotip cu elemente substituite, o strategie apreciată grație avantajului pe care îl prezintă: deja cunoscută, receptorul trebuie doar să recunoască această formulă pentru ca sa fie memorată automat în corelație cu produsul. Transformarea pe care o suportă formula presupune substituirea unui element cu altul care să fie în strânsă legătură cu produsul sau cu marca produsului promovat. Creatorul de reclamă se bazează, în momentul utilizării unui astfel de slogan, atât pe efectul de şoc produs la prima vedere, cât şi pe caracterul ludic al acestei metode, pentru a atrage atenția. În concluzie, substituirea strategică a adverbului cantitativ „mult” prin antonimul său, „puțin”, vizează situația neobişnuită în care se află participantul la o licitație, aceea de a da pe un obiect de a cărei valoare nu ne îndoim, dată fiind prezența sa într-un astfel de context, cât mai puțin posibil.

Clarificând situația prin denunțarea strategiei publicitare, ne reîntoarcem la explicitarea celor trei acte de la care am pornit discuția. În acest scop ne vom raporta şi la restul mesajului publicitar pe care îl descoperim sub imaginea unui exponat, reprezentant al firmei Mercedes. Această continuare nu face altceva decât să integreze primele trei enunțuri într-un context lingvistic mai amplu: „Cine dă mai puțin pentru un Mercedes clasa c (...)? Da? Dumneavoastră domnule? 25.990, o dată... 25.990, de două ori... vândut pentru 25.990 de euro!!! Vă mulțumim şi vă aşteptăm să vă ridicați maşina.” Nu mai există nici un dubiu cu privire la contextul situațional în care sunt pronunțate aceste acte. Intenția emițătorului de a crea un scenariu conform căruia receptorul participă la o licitație în urma

căreia devine beneficiarul ofertei sale în schimbul unei sume neașteptat de mici, este evidentă, la fel ca și situarea întregului scenariu într-un plan fictiv. Cea de-a doua evidență acceptă existența unei instituții extralingvistice, implicând, prin urmare, interpretarea actelor ca aparținând clasei declarativelor. Nu trebuie omisă, însă, și raportarea la planul real care refuză reușita actelor ce compun întregul mesaj publicitar.

Searle devine celebru în domeniul pragmaticii nu numai prin această clasificare a actelor de limbaj, ci și prin distincția pe care o face între *actele directe* și cele *indirecte*. În prima categorie sunt incluse actele în care „locutorul enunță o frază vrând să zică exact ceea ce zice și din punct de vedere literar", iar în cea de-a doua, actele în care „locutorul transmite ceva în plus pe lângă ceea ce zice din punct de vedere literar". (Searle, J., 1976)

Definiția actelor indirecte funcționează ca frază-cheie pentru întreaga comunicare publicitară, actul indirect găsindu-și realizarea, la un anumit nivel de adâncime, în orice mesaj publicitar. Realitatea acestui fapt am încercat s-o demonstrăm de-a lungul întregii lucrări, în special în partea dedicată condițiilor necesare și suficiente la realizarea unui act, unde am verificat ipoteza conform căreia în spatele oricărui act produs de emițătorul unei reclame apar îngemănate intenția de a-l face pe receptor să creadă ceva cu aceea de a-l determina să facă ceva. Dar această realitate, repetăm, poate fi surprinsă numai la un nivel de adâncime, nivelului de suprafață fiindu-i specifică realizarea unui alt tip de acte indirecte, cu un scop subordonat scopului principal de a obține din partea receptorului o reacție favorabilă.

În reclama la **Pagini Aurii**, identificăm un al treilea tip de acte indirecte care se deosebește de celelalte două prin faptul că nu i se pot aduce aceleași acuze. Emițătorul reproduce o serie de acte indirecte pe care indivizii le realizează în cadrul unui schimb verbal obișnuit: „Nu știi un bun mecanic auto?", „Poți să-mi recomanzi un bun stomatolog?", „Am nevoie urgent de un lăcătuș" etc. și le încadrează într-un pătrat, separându-le de restul mesajului. Analizându-le ca acte aparținând unui proces obișnuit de comunicare, urmând etapele propuse de Searle, ne vom raporta la contextul potrivit unei astfel de discuții și vom deduce că emițătorul acestor enunțuri nu vrea să afle despre cunoștințele receptorului referitoare la un mecanic auto sau despre capacitățile acestuia de a-i recomanda un bun stomatolog, după cum nu intenționează să-i facă cunoscută urgenta sa nevoie de un lăcătuș. Atât cele două directive asociate cu forța ilocuționară a unei întrebări cât și actul reprezentativ nu sunt decât expresii indirecte ale unui act directiv asociat cu forța ilocuționară a unei cereri de genul: „Spune-mi numele unui bun mecanic auto, al unui stomatolog, al unui lăcătuș etc.".

Fiecare act indirect, din seria celor care apar încadrate în pătratul acestei reclame, luat în parte, nu reprezintă o amenințare pentru receptor, însă privite ca un tot unitar ele se transformă într-un act indirect asociat cu un scop specific procesului de comunicare publicitară. Prin intermediul acestor enunțuri, emițătorul adresează, de fapt, receptorului următoarea întrebare: „Ai nevoie de un bun meseriaș și nu cunoști nici unul?". Presupunând un răspuns pozitiv din partea acestuia, continuă cu următoarea afirmație: „E timpul să-ți faci relații!". Acest ultim enunț e recunoscut ca fiind expresie a unui act asertiv ce funcționează ca act indirect, intenția reală a emițătorului fiind să transmită următorul directiv: „Achiziționează Pagini Aurii!".

Ajunşi în acest punct final al lucrării, ceea ce reprezenta o simplă bănuială, şi anume faptul că aparatul teoretic oferit de pragmatică poate fi utilizat cu succes în decodificarea celor mai subtile mesaje publicitare, devine o certitudine.

BIBLIOGRAFIE:

DÂNCU, V.S., 2001, *Comunicarea simbolica*, Editura Dacia, Cluj-Napoca;
DUCROT, O., SCHAEFFER, J.-M., 1996, *Noul Dicţionar Enciclopedic al Ştiinţelor Limbajului*, Editura Babel, Bucureşti;
MOESCHLER, J., REBOUL, 1999, *Dicţionarul enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj;
NICOLA, M., PETRE, D., 2001, *Publicitate*, Facultatea de Comunicare şi Relaţii Publice, Bucureşti;
SEARLE, J., 1972, *Les actes de langage. Essai de philosophie de langage*, Hermann, Paris; 1976, *Sens et expression*, Seuil, Paris.

THE THEORY OF SPEECH ACTS IN ADVERTISING

In this article, on the basis of a body of advertisements selected and extracted from a series of magazines, we attempted an analysis of communication in advertising from a pragmatic perspective, or, more exactly, from the perspective of the theories of speech acts formulated by John Searle. Passing from neutral texts to advertisements and taking into account the diffrences, more or less visible, between those two types of texts, we found ourselves in the situation of reformulating some of the theories. A first reformulation, regarding the rules that ensure the success of speech acts was necessary because, in advertising communication, these rules preserve their quality of being necessary, but not that of being sufficient. A second reformulation, closely related to the first one, comes as a consequence, of the fact that, if at a superficial level of analyis all speech acts reach a certain purpose, being performed either directly or indirectly, at a deeper level, all advertising acts are indirect.

O marfă nu poate alege!
Alege să nu fii o marfă!

Campania TVR2 împotriva traficului de ființe umane

Cea mai mică distanță între două punkte este...

linia care-ți place!

Încearcă
noile linii de radiocasetofoane FunLine și T-Line

BLAUPUNKT
Un punkt în plus pentru mașina ta

Îţi ascute pofta.

RADIO

Suntem în continuare cel mai ascultat radio FM din ţară.
Mulţumim de mulţumiri. Ascultaţi-ne în continuare.
Pentru muzică. Pentru ţară. Pentru mulţi.

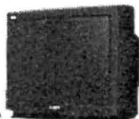
Europa FM

renunţă!

CONNEX

Acum îţi poţi permite să fii Sony!

El îţi promite luna de pe cer,
noi îţi promitem şapte luni!

...Cu doar 12$.

CAMPANIA DE AJUTORARE "MULŢUMESC"
1 Aprilie - 1 Iunie 2003

Un produs pentru tine,
un cadou pentru ei

Cadouri reprezentând 1% din valoarea vânzărilor Leadtek şi Altec Lansing se oferă pe 1 Iunie orfanilor din România

Mulţumesc!

Leadtek

ALTEC LANSING

Cine dă mai puţin? 25.990? Adjudecat!

€25.990
MERCEDES

E timpul să-ţi faci relaţii!

Înscrie-te acum în Pagini Aurii!

Pentru a fi înscrişi GRATUIT în Pagini Aurii, completaţi datele de mai jos şi trimiteţi-le pe adresa: Pagini Aurii SA B-dul Ion Mihalache nr. 211, etaj 3, sector 1, Bucureşti.

Pentru mai multe informaţii, contactaţi-ne telefonic la

Nu ştii un bun mecanic auto?
Poţi să-mi recomanzi un stomatolog?
Am urgent nevoie de un lăcătuş!
Există o firmă de construcţii de încredere?
Nu cunoşti un instalator?
Am nevoie de un avocat foarte bun!

PAGINI AURII

DESCRIEREA SUBIECTIVĂ

MIHAELA MANCAŞ
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

1. Introducere

Cel puţin în formele sale tradiţionale, descrierea apare ca o structură în principiu neutrală, ferită de intervenţii provenite din afara autorului omniscient. Există, însă, în construcţia descrierii moderne, o serie de particularităţi care tind să suplinească "obiectivitatea" definitorie a acestui tip de text prin trăsături care îi imprimă o perspectivă subiectivă. Această subiectivare se realizează prin procedee situate, în general, la nivel stilistic şi mai puţin la celelalte niveluri, morfosintactic ori lexical: ele ţin (a) pe de o parte, de scoaterea declarată a pasajului descriptiv din planul naratorului şi includerea lui în planul personajului şi (b) pe de altă parte, de focalizarea descrierii – imprimare a unei anumite perspective descriptive, alternînd între autor/ narator şi personaj(e). În primul caz, se realizează o focalizare internă explicită, manifestată în text prin încadrarea descrierii în variate forme de discurs raportat; în cel de al doilea – o focalizare de asemenea internă, dar de cele mai multe ori implicită.

Pînă în ultimii ani, procedeul focalizării a fost analizat mai ales cu referire la proza narativă (vezi, între alţii, Genette, 1973, 1983; Cordesse,1988: 487-498; Lintvelt, 1994). Întrucît, însă, descriptivul manifestă – încă din secolul al XIX-lea, dar mai ales în secolul XX - tendinţa clară de a-şi modifica clasicele trăsături statice, preluînd atribute ale narativului, studii recente identifică tot mai mult, în realizarea textuală, interferenţe între naraţie şi descriere, aceasta din urmă prezentînd o incontestabilă tendinţă de a calchia caracteristici narative: secvenţialitatea, modalizarea şi focalizarea subiectivă sînt trăsăturile cel mai adesea transferate asupra descrierii (Le Calvez, 1994: 339-368; Id, 1996: 395-429; Id., 1998: 185-208; Mancaş, 2003: 428-30; 433-438). Urmărim, în continuare, două forme de subiectivare: (a) situarea pasajului descriptiv în alte forme de discurs decît stilul indirect al naratorului/ autorului şi (b) realizarea descrierii din perspectiva descriptorului-personaj.

2. **Situarea descrierii în alte forme de discurs** constituie o ingenioasă manieră de evitare a pauzei pe care descrierile tradiţionale o aduc în secvenţa narativă. Procedeul are, însă, şi o altă funcţie în structura textului: extragerea descrierii din planul autorului şi includerea ei – cel puţin implicit – în spaţiul consacrat în principiu expresiei personajului. Printr-un asemenea artificiu, acesta devine descriptor, iar descrierea este plasată în replică şi explicit subordonată unui verb din seria verbelor *dicendi*, achiziţionînd astfel trăsăturile discursului adresat.

2.1. **R e p l i c a** rămîne cadrul predilect pentru descrierea subordonată verbului *dicendi* - descrierea "povestită" de un personaj din propriul său punct de vedere. Replica în stil direct poate cuprinde o subiectivă portretizare a unui personaj de către altul ori o foarte personală descriere de peisaj/ interior [1].

– Femeile sunt toate neroade! *afirmă Nory*. Ce va fi găsit fata asta perfectă la acest om fără noimă! Un manechin banal. Nu e urît, nu e frumos... nu e prost, nu e deştept... nu e viu, nu e mort... nu are nici o profesie şi nu are nici rente... E bine crescut, are nume italian şi ţinută englezească, i se zice Prinţ şi locuieşte un palat ruinat, plin de guzgani şi de cucuvele, înconjurat de o grădină părăsită şi de o moşie necultivată. (Papadat-Bengescu, FD, 30).

Elemente specifice adresării marchează de regulă aceste pasaje descriptive: vocativul şi persoana a II-a, repetiţia, intonaţia, pauza – notată prin suspensie – în fluxul vorbirii, schimbarea interlocutorului în adresare (sub forma replicii în replică), timpul verbal (prezentul), indici care plasează textul într-o actualitate ce sugerează concomitenţa percepţiei cu redarea (*acest, asta, aşa, acolo – aici, atunci – acum, mai întîi – al doilea, la jumătate de cale, în acele locuri* etc.).

– De la gîşte. Să spuie bădica Nechita... ***nu-i aşa, bădică?*** La jumătate de cale, unde ne-am oprit în popas, domniile-lor hatmanii au stat şi s-au uitat la Bălţile Uitate. Acele bălţi ce se cheamă Uitatele se întind cît vezi cu ochii în lungul Niprului. Şi *se **afla*** adunată în acele bălţi gîscărimea pămîntului. Erau gîşte sălbatice pe luciu, cîtă frunză în codru. Tot se învăluiau, se ridicau şi se aşezau; veneau şi din susul apelor, şi din jos; se adunau şi ţineau sfat; de zvonul lor nici ***nu s-aude*** bine ce ***grăieşte*** om cu om. ***Se aflau*** acolo în popas şi nişte zaporojeni bătrîni din partea locului, care-şi aduceau aminte c-au mai văzut ei treaba asta de cîteva ori în viaţa lor. Iar măria-sa Nicoară *zice*: «Să ştiţi că gîştele dau semn de toamnă lungă, de aceea se opresc la Uitatele». ***Atuncea*** au răspuns zaporojenii cei bătrîni că de trei zile ***ţin*** gîştele sălbatice sobor. *Zice* măria-sa Nicoară: «Să vedem ce spun». Şi ***dă poruncă*** unuia Paraipan să sloboadă în vînt o săneaţă. Cînd a tunat săneaţa, s-au ridicat gîştele ca un nour deasupra noastră şi deasupra bălţilor. Ş-au dat răspuns măriei-sale: «Da-da-da!». *Atuncea* am cunoscut – ***eu şi cu bădica Nechita*** – că măria-sa Nicoară e năzdrăvan şi înţelege limba tuturor vieţuitoarelor pămîntului. (Sadoveanu, NP, 367-368).

Într-o altă variantă, descrierea rămîne în planul autorului, dar o replică – de obicei finală – exprimă concluzia personajului, sugerînd că şi perspectiva descriptivă de pînă atunci îi aparţinuse; procedeul este apropiat de "focalizarea implicită", iar replica aduce şi pantonimul, situat de asemenea la sfîrşitul descrierii.

Lumina căzu cu încă o treaptă. Era aproape întuneric, şi totuşi lucrurile se vedeau cu o absurdă precizie. Brazi de piatră încremeneau în jur, ca într-o grotă. Un moment, totul păru oprit în loc, desprins din timp, trecut în altă lume... [...] Undeva deasupra, în văzduh, valuri imense se loveau, şi zgomotul lor străbătea pînă jos, ca într-un fund de mare. Aburi reci, umezi, ceţoşi, treceau vîjîind printre brazi şi, sub bătaia lor, ramurile nemişcate sunau cu un zăngănit de arme.

-- ***Coboară norii de sus dinspre vîrf, şopti Nora***. (Sebastian, A, 179-180).

Formă întrucîtva desuetă a variaţiei de planuri, adresarea (autorului) către lector personaj apăruse, ca unică alternativă faţă de replica propriu-zisă, la cîţiva scriitori din secolul al XIX-lea. Acest tip de descriere în stil direct există încă, în special în textele

memorialistic-monologate, la Mateiu Caragiale şi A. Holban, de exemplu. Portretele adresate de mai jos se încadrează în adresarea naratorului nu doar tematic, ci şi prin valorificarea elementelor orale : opoziţie între pers. all-a/ pers. I (în cadrul unui dialog fictiv), falsă interogaţie, repetiţie retorică, pauză ori elipsă.

La vîrsta cînd la alţii începe pocăinţa, el, care totdeauna slujise de pildă vie de cumpătare, se năpustise deodată la desfrîu. *Era aceasta darea pe faţă a unei vieţi ce dusese şi pînă atunci în întuneric, sau reluarea unor vechi deprinderi de cari rîvna de a izbuti îl făcuseră să se dezbare un lung şir de ani?* – căci firesc nu era ca o asemenea năpîrleală să fi avut loc de azi pe mîine. ***Cum, nu ştiu, rar însă mi s-a întîmplat să văd*** *jucător aşa frumos, crai aşa ahtiat, băutor aşa măreţ.* ***Dar se putea oare spune că decăzuse? Nicidecum.*** De o sobră eleganţă, plin de demnitate în port şi vorbire, el rămăsese apusean şi om de lume pînă în vîrful unghiilor. Ca să prezideze o înaltă Adunare sau o Academie, altul nu s-ar fi găsit mai potrivit. (Mateiu Caragiale, CCV, 75).

Extinsă şi asupra compoziţiei narative epistolare, descrierea poate figura în *scrisoare* ca şi cum ar face parte dintr-o replică monologată (vezi şi *infra*, **3.6.**).

“**M-am oprit eu acolo ca să văd**, *ş-am văzut cum intră întăi ienicerii, cu ciubote ferecate şi calpace nalte albe, podobite cu pene de paserea-raiului, şi cu ghebe vinete în spate. Şi aşa duceau ei în rînd cazanele de ciorbă şi polonicele. Iar în locuri mai la vedere şi mai în cinste se aflau bucătarii lor. Apoi, după ieniceri, am văzut în preajma lui Sultan Mehmet pe delii, îmbrăcaţi în piei de pardos. Era şi altă oaste, de s-a revărsat într-un şes pînă la o apă, şi pe coasta dealului se îmbulzeau căruţe fel de fel cu toate merindele oştii pe trei zile şi cu cuhniile lui Sultan Mehmet.*” (Sadoveanu, FJ, 905).

În sfîrşit, un alt artificiu legat de stilurile primare plasează descrierea într-o replică redată în stil indirect: medierea e aici dublă, punctul de vedere al descriptorului fiind completat cu acela al personajului-receptor, care reproduce replica iniţială.

Fiindcă Friedman umblase şi chiar stătuse ani de zile în România, Titu îl zgîndărea mereu **să-i mai spună** ce e pe-acolo, fără însă să se arate că el nu prea ştie bine nici pe hartă cum e ţara. De obicei suferea auzind povestirile notarului, care nu obosea ***zugrăvindu-i*** *ţărani storşi de sărăcie alături de boieri ce nu-şi cunosc numărul moşiilor, sate mai mizerabile ca nişte colonii de robi alături de oraşe otrăvite de lux şi desfrîu, clăcaşi ce se zvîrcolesc în beznă, surtucari cărora li-e ruşine să vorbească româneşte şi se fălesc sporovăind franţuzeşte, ciocoi spilcuiţi care nu cunosc nici Dumnezeu, nici lege...* (Rebreanu, I, 225).

2.2. Extrem de rar întîlnită în proza paşoptistă şi în cea eminesciană, descrierea inclusă în **m o n o l o g u l i n t e r i o r** relevă, chiar în mai mare măsură decît replica, subiectivarea perspectivei. MI este atribuit de obicei personajului ce evoluează în medii diverse, pe care le prezintă “în locul” naratorului, prin filtrul observaţiei proprii şi în planul său de expresie: Mini – în romanele Hortensiei Papadat-Bengescu, abatele de Marenne – în *Zodia Cancerului*, Titu Herdelea – la L.Rebreanu (în special în *Răscoala*) îndeplinesc acest rol. Restul exemplelor de descriere în MI sînt izolate şi mai puţin semnificative, atît pentru procedeul în sine, cît şi pentru concordanţa lui cu stilul general al scriitorilor care îl folosesc.

«... Dacă nu erau lustruite – *se gîndea Mini* – ce frumoase ar fi fost. Dar n-ar mai fi corespuns cu casa şi cu locuitorii ei... pe cînd *aşa*, totul era în armonie: Lenora şi Hallipa, slugile, casa, moşia, pianul cu coadă, de un abanos strălucitor şi sufrageria de stejar vernisat solid... Un *vernis* reînnoit cu îngrijire la scuturatul de toamnă şi de primăvară, căci nu se rosese nicăieri, nici chiar în adînciturile minuţioase ale sculpturilor complicate ale bufetului...» (Papadat-Bengescu, FD, 12-13); S-au oprit de cîtăva vreme, în faţa unei vitrine de florărie, în Piaţa Senatului. Nora vorbeşte şi îşi dă foarte bine seama că el nu ascultă. ***Ce-o fi privind oare cu atîta atenţie?*** În vitrină sînt cîteva crengi de liliac alb, ce par ninse de zăpada abia căzută. Foarte tinere şi foarte obosite, crengile sînt subţiri, verzi, înclinate sub greutatea buchetelor albe. Privirea lui Paul e oprită acolo, la fel de absentă ca şi pînă acum, dar cu un început de zîmbet ceţos, care vine greu, de departe. (Sebastian, A,147).

2.3. Descrierea în **stil indirect liber** fusese şi ea abia schiţată în proza secolului precedent: formă rafinată a descriptivului, ea depăşeşte ca efect de subiectivare includerea în replică sau în monolog interior. Cel mai complicat dintre trucajele bazate pe alternarea formelor de discurs raportat, SIL descriptiv are funcţia de a relativiza nu atît perspectiva descriptivă, cît **vocea** căreia îi este atribuită descrierea. Ca şi în realizare narativă, SIL descriptiv suplineşte o *replică* ori o suită de *reflecţii* (Mancaş, 1971: 118-143), ceea ce face din această formă mixtă – ca şi în naraţie – un mijloc esenţial de realizare a focalizării interne (vezi şi Genette, 1983: 37).

Replica reprodusă în SIL vine uneori în continuarea unui monolog anunţat prin verb *dicendi*, iar alteori ia forme mai complicate, în care legătura dispare, iar vocea descriptivă se ambiguizează.

Nunta avea să înceapă a doua zi. Cum va pune mireasa hobot, să purceadă danţuri în ograda curţii şi pe toate uliţile tîrgului, cu toţi boierii şi jupînesele. Un ***cinstit vornic mare să poarte un cap de danţ, şi alt cinstit vornic mare, alt cap de danţ.*** **Ş-atuncea**, la pornirea danţurilor, ***să se îmbulzească şi muzici, şi detunete de puşti, şi clopote odată,*** ca să se suie slava pînă la cer. (***Să se deie osebit pulbere şi fultuială***). În acest şfert de ceas, ***cinstitul vel-hatman*** cu drăganii ***să ridice în scări pe domnul mire***, la gazda lui, aducîndu-l la mănăstirea Goliei. O aduc şi pe domniţă părinţii săi şi druştele. Şi ***cînd face semn vel-armaş*** din clopotniţă, cu toiag cu flamură albă, ***stau danţurile, muzicile şi pistoalele. Stau aşa tot tîrgul şi noroadele, cum i-a găsit vremea, pînă ce înaltpreasfinţia-sa părintele mitropolit Dosoftei pune cununiile pe capetele slăviţilor miri şi dă binecuvîntarea.*** **Atunci** ***vel-armaş face iar semn*** şi ***muzicile, danţurile, clopotele şi detunetele pornesc de iznoavă.***(Sadoveanu, ZC, 941-942).

Replica descriptivă în SIL se apropie de MI şi este atribuită, în proza interbelică aproape aceleiaşi serii de personaje ca şi MI propriu-zis, cele două forme coexistînd uneori în text.

«Şi totuşi, iată-mă aici», ***îşi spuse Nora.*** **Aici**, în casa unui bărbat pe care nu-l **cunoaşte.**Pe un scaun sînt aruncate hainele lui de aseară, iar lîngă ele, într-o ordine exagerată lucrurile ei, rochia, cordonul, pantofii. O cravată verde a căzut pe covor. ***Nora o recunoaşte. E singurul lucru pe care-l recunoaşte.*** Încolo totul e străin, biroul, cărţile, tablourile, obiectele mici, aruncate într-o dezordine care respiră grabă şi indiferenţă. Nora le priveşte şi le întreabă pe toate. ***Ştie atît de puţine lucruri despre omul care, plecînd după o noapte de iubire, a lăsat în urma lui patrusprezece cuvinte scrise pe o bucată de hîrtie!*** Şi ea însăşi îşi

dă seama că a rămas o necunoscută pentru el. Simte în ființa ei atîtea lucruri ce n-au fost spuse, atîtea rezistențe care n-au cedat ... (Sebastian, A, 66).

Paralelă, portret sau peisaj se reunesc în această ambiguă descriere, puternic marcată de subiectivitate.

În sinea lui simțea și el *că al Glanetașului are ceva de-l întrece în fața oamenilor. N-o mărturisea însă nimănui și se supăra cînd i-o spuneau alții.* **Adică de ce-ar fi mai breaz Ion ca dînsul? Carte știe și el**; e chiar abonat la *Foaia poporului*. **Prost nu e, voinic este, deși nu e bătăuș. Adevărat că are o fire blîndă, dar cînd se mînie e în stare să facă și moarte de om. Ion e mai sprinten, mai osos, mai șiret, adevărat, dar el e mai așezat, mai cumpănit, ca omul care are ce pierde.** Toma Bulbuc e cel mai bogat țăran din Pripas, mai cu stare decît însuși popa Belciug, iar George e singur la părinți. Harnic și muncitor și strîngător este cum nu se găsește al doilea. Din munca lui a adunat banii cu care a cumpărat iarna trecută cel din urmă petec de pămînt al lui Dumitru Moarcăș... (Rebreanu, I, 112).

Combinarea subtilă a celor două tipuri de SIL duce la texte în care replica și reflexia alternează, pe fondul comun al perspectivei descriptorului unic.

Totdeauna însă brațul îi cădea descurajat și ochii i se înălțau spre cer. «**Se înălțau spre cer**» *își dădea domnia-sa bine samă* că nu era decît o deșartă figură de stil. Cerul coborîse foarte jos, sprijinit pe dealuri, și era alcătuit dintr-un fel de cenușă udă. Zările se îngustaseră și ele, apropiindu-se la o zvîrlitură de băț. Într-această lume vizibilă cu totul redusă, curgea apă în șiraguri de hurmuzuri fine, șiraguri dese, străpunse din vreme în vreme de săgeți de vînt. ***Cît putea să dureze această situație? Nu se putea ști, dura de un ceas ori două. Putea să dureze oricît, deoarece apa părea a curge dintr-o sită a nepăsării eterne. Animale și oameni mergeau înainte în tăcere, încovoiați sub destin.*** Dar într-o vreme și înaintarea deveni anevoioasă, din ce în ce mai înceată. Drumului îi crescuseră brațe și căngi, care cuprindeau roțile căruței și copitele cailor. Pămîntul clisos se desfăcea cu plescăiri -- și calea începea să samene cu două brazde de arătură, întortochiate și viermuite. În sfîrșit se opriră, urmînd ca locul să se desfacă și să-i înghită. Țiganul începu a bate în cai ș-a sudui c-o energie înfricoșată. (Sadoveanu, ZC, 812-813).

Replica în SIL, ea însăși formulată contradictoriu într-o secvență ce sugerează autodialogul /dialogul fictiv (*nu se putea ști/ dura un ceas ori două/ putea să dureze oricît*), se încadrează între două reflexii marcate explicit/ presupuse (*își dădea samă, drumului îi crescuseră brațe și căngi*), fără însă a se deosebi de ele ca modalitate reproductivă a vorbirii. Alăturată temei (descrierea monotoniei drumului rudimentar), extrema variație a expresiei creează un inedit contrast, rar experimentat de alți scriitori decît Sadoveanu.

3. Perspectiva descriptorului

Marcarea **în text** a perspectivei descriptorului întrunește a doua categorie de procedee prin intermediul cărora descrierea iese din planul autorului/ naratorului, putînd fi atribuită unui personaj – actor al narației. În diverse variante, pasajul descriptiv nu se mai subordonează verbelor de tipul *a fi – a avea* (ca în descrierea statică) ori verbelor de acțiune (ca în descrierea narativizată/ dinamică), ci depinde de privirea personajului (*a vedea*), de discursul acestuia (*a spune*) sau de operațiile înregistrate pe măsura producerii lor (*a face*).

3.1. Dependența pasajului descriptiv de un verb **prezent în text** din seria semantică a lui *a vedea* constituie, într-un anume sens, o dublă marcare a descrierii, care redă – oricum – prin excelență aspecte legate de vizual. Se transferă, astfel, asupra personajului – devenit descriptor implicit – sarcina prezentării cadrului/ celorlalte personaje, cu toate implicațiile posibile în privința focalizării – ca procedeu și a subiectivării textului – ca efect.

Situația cea mai simplă și mai puțin individualizată o reprezintă utilizarea verbului în forme impersonale: naratorul se degajează de descriere, transpunînd-o într-o sferă neutră și incertă a percepției vizuale.

> Soarele încă nu răsărise. Dar ***se vedeau*** deplin frămîntări de rîpi și costișe care, din alte părți, erau cu totul ascunse privirilor. Undeva foarte departe, sub rîpa dreaptă a muntelui, scînteia o pînză de apă în cădere: acolo era o duruitoare. ***Se bănuia*** și un colț de turn al unei mănăstioare. Într-acolo, înspre acel schit, trebuia să se miște vînătoarea domnească. (Sadoveanu, FJ, 571).

Funcția esențială a transferului este, însă, sublinierea perspectivei unui personaj pe care scriitorul îl face să își asume descrierea – fără a o include în propria replică -- , aceasta ieșind astfel nu atît din planul narativ, cît de sub autoritatea omniscientă a autorului. Studii consacrate acestui tip de focalizare în descriere subliniază faptul că în narația realistă (și nu numai) există tendința generală a autorilor de a-și plasa în puncte strategice personajele, astfel situate privilegiat în raport cu spațiul. În acest fel personajul receptează cadrul - descriindu-l, dar – reciproc -- și spațiul, la rîndul său, reprezintă personajul, într-o unitate ce stabilește adesea concordanța dintre statutul momentan al eroului (psihologie, [non] receptivitate, senzații, stare de spirit etc.) și decorul în care evoluează (vezi Le Calvez, 1996: 395-398; Cordesse, 1988: 487-498; Genette, 1983: 43-49; Vitoux, 1982: 365). *A vedea* (alături de *a observa, a privi*) este cel mai adesea verbul care guvernează astfel de introduceri ale descrierii în cadrul narativ.

În sprijinul variației și cu același efect de subiectivare a perspectivei, vin să se asocieze alte trucaje ale încadrări descrierii: *intrarea* personajului (în spațiul interior), *sosirea* acestuia (într-un decor exterior), *privirea pe fereastră* ori *în oglindă* "legitimează" pauza descriptivă, favorizînd – în funcție de momentul diegetic – observația cognitivă, dar și reveria, deschiderea spațială sau premoniția (Le Calvez, 1996: 396-397).

Portrete și peisaje în egală măsură sînt introduse în text în acest mod: *nu degeaba a văzut-o așa de bine; se uită și văzu; văzu nu fără mirare; a văzut deodată; era cel dintîi oriental pe care-l vedea; privirea lui întîlni* etc.etc.

> *Trecu pe dinaintea casei fără să întoarcă măcar capul.* Numai cu coada ochiului ***se uită și văzu*** poarta mare, cu stîlpii înfloriți, acoperită cu cotețul de porumbei, apoi coșarul semeț ca o casă de om bogat, plin ochi cu păpușoi, apoi în ogradă o întreagă cireadă de vite, dintre care unele lingeau la un bulgăr zdravăn de sare, iar altele rumegau alene suflînd fuioare albe de aburi pe nas, apoi însăși casa cu acoperiș de țiglă, cu ferestre domnești împodobite cu chenare late, vinete închise, cu falnice cununi de porumb atîrnate de căpriori deasupra prispei, cu ușa tinzii deschisă, unde, pe vatră, ardea o flacără uriașă în jurul căreia se mișca o femeie și un bărbat, care parcă era George, apoi grădina cît o livadă, cu pomi mulți, cu stoguri de fîn și de paie, cu o claie de lemne tăiate. *"Oameni cu stare, ce mai calea-valea"*, *își zise Vasile Baciu ca și cînd acuma și-ar fi dat de-abia seama cît de bogat trebuie să fie Toma.* (Rebreanu, I, 188).

Amintitele personaje *passe partout* ale cîtorva narații interbelice joacă un rol esențial în descrierea dublu marcată vizual – rolul de descriptor. Transferul asupra personajului asigură, pe de altă parte, legătura mai strînsă a descrierii cu narația din care se desprinde, aceasta devenind mult mai dependentă de conjunctura imediată, ca și de starea de spirit a personajului care descrie.

Mini își aminti de Greg așa cum ***îl văzuse*** o singură dată la o expoziție a lui. *Cu ovalul feței delicat și suav, cu părul tuns mărunt de tot și așa de blond că firele albe nu se cunoșteau; înalt și nu prea slab, dar încovoiat puțin, ceea ce-i făcea un gest permanent de înclinare care, combinat cu manierele lui blajine, avea, în adevăr, ceva sacerdotal.* (Papadat-Bengescu, FD, 65); Bătrînul Platon se închină a doua oară, ***îndrăznind*** în același timp ***a privi***. ***Văzu*** în ochii străinului ceea ce oamenii de rînd ***nu pot arăta***. *Era în ei o liniște și o tărie în afară de patimile lumii; era ceva care se îmbina cu cerul și cu nesfîrșita strălucire a zilei înflorite, pe cînd dinspre hipodrom veneau zvonurile zavistiei amestecate cu pulberile. Trupuri și patimi trecătoare, cînd în afară de toate și peste toate stau frumuseța și lumina;* pe acestea omul nu le poate întrupa decît în dragostea pe care izbăvitorul a revărsat-o asupra oamenilor, fără ca ei să și-o însușească. (Sadoveanu, CA, 38).

Și narația memorialistică, subiectivă prin natură, cultivă această perspectivă orientată; romanele lui Camil Petrescu o impun în toate variantele: în romanul memorialistic propriu-zis (*Ultima noapte de dragoste*...), dar și în fragmentele diversificat memorialistice din *Patul lui Procust* (scrisorile aparținînd la două personaje diferite, ampla narație memorialistică a celui de al treilea, care le leagă, subsolul și epilogurile autorului – tot cu aparențe autobiografice; vezi *infra*, **3.6.**).

3.2. Descrierea dependentă de verbe din clasa semantică a lui *a spune* figurează de obicei în planul personajelor și constituie o manieră de focalizare explicită a descrierii, prin filtrul – aici replica – acestora. Proza interbelică inovează, față de formele curente ale descrierii în replică, prin alternarea modalităților reproductive ale vorbirii directe cu forme mixte.

În conjuncturi narative speciale, descriptorul "guraliv" – cum îl numise Ph. Hamon (1993: 185-189) – redă în replică și în stil direct un portret, un peisaj ori un interior, evident prezentat din propriul său punct de vedere. Includerea descrierii în replică este maniera cea mai des întîlnită a acestui artificiu care modifică focalizarea, personajul care vorbește avînd rolul de mediator între obiectul descris și ascultător – personaj la rîndul lui. Descriptorul uzează de procedee ale adresării și își formulează replica la persoana I sau a III-a, în funcție de conjunctura narativă și de modul de relatare.

Mama era *o păpușă, păpușa cea mai drăgălașă, cea mai dulce*. De frumusețea ei mersese vestea; ***s-o fi văzut*** despletindu-și bogatul păr ca mierea arsă și ***să fi întîlnit*** adînca privire a ochilor ei albaștri cu sprîncene negre, ***ai fi zis*** că una din acele albe Magdalene zugrăvite în zilele cele mai galeșe ale decăderii școalei italienești pogorîse însuflețită din cadră. Deși *am iubit-o pînă la idolatrie, tot mi se pare că n-am iubit-o destul* și la gîndul acesta *mă cuprinde remușcarea. O cîntare ce se stinge, o floare ce se scutură, o stea ce cade mi-aduc* de dînsa *negreșit aminte* și atunci icoana ei se adumbrește de farmecul celor pieriți înainte de vreme *așa duios* că *nu o pot întrezări* decît prin lacrimi. (Mateiu Caragiale, CCV, 141).

Reminiscențe ale descrierii didactic-informative există doar în romanele lui L. Rebreanu, unde iau forma călătoriei "ghidate" de un personaj-descriptor în SD; în aceste cazuri, se ajunge uneori la descrierea adresată.

> – ***Ei, acuma să-ți mai arăt și restul!*** **zise Grigore**. ***Iată***, se zărește în stînga Valea Cîinelui! ***Colo***, în dreptul satului Lespezi, ***ăsta din fața noastră***, sfîrșește moșia lui Gogu și începe Vaideei. ***Dincolo*** de Lespezi, ***se vede*** cum continuă șoseaua pe care vom ajunge în curînd la Amara, satul celălalt, mai mare și mai arătos. Etc.etc. (Rebreanu, R, 107-108).

Descrierea premonitorie, formulată la viitor și ordonată în secvență aproape narativă, poate figura de asemenea în replică.

> – **Deci, fiule al meu,** ***va trebui*** **să faci lungă călătorie la Egipet**. După ce ***vei cunoaște*** Nilul, care este tatăl și hrănitorul țării, și al oamenilor de acolo, ***te vei mira*** de toate zidirile împăraților de odinioară. Și ***vei vedea*** și pe unii din acei împărați înfășurați în scrisoarea vieții lor, dormind cu trupurile în cripte, pe cînd sufletele lor așteaptă învierea pe țărmul care se cheamă Amenti. ***Te vei opri*** la columnele templelor, comunicînd prin semnele lor și prin ochii tăi cu oamenii și cu faptele de odinioară. ***Vei vedea*** piramidele cele mari, în care se află însemnate timpurile și semnele dumnezeirii. ***Vei sta*** cu mirare lîngă leul uriaș de piatră, cu cap de muiere, care străjuiește lîngă hotarul pustiilor Libiei și, ca să-i afli taina, ***te vei cobori*** către apa Nilului și ***vei bate*** la ușa templului pe care ți-l ***voi numi*** și unde am bătut și eu cînd eram ca tine. ***Vei spune*** cuvîntul și ***vei face semnele*** pe care ți le ***voi împărtăși*** și, îngenunchind în fața preotului celui mare de acolo, îi ***vei înfățișa*** inelul meu. ***Vei vorbi*** puțin și ***vei răspunde*** în limba elină la întrebări. (Sadoveanu, CA, 19).

Replica poate fi însă explicit ***reprodusă*** în stil indirect, cînd personajul care "povestește" redă punctul de vedere al altcuiva.

> În fumul acela, îndestulați de hrană, cu oasele trudite pe perine moi, sălbatica lor fire de oșteni făcea loc razei de lumină care totdeauna a stat ascunsă în sufletul omului. Cei doi moldoveni **ascultau cum le povestește Cantemir** ***despre*** tainicile seraiuri din Crîm, ***despre*** bogățiile hanilor cu bărbi mari, în mijlocul cărora crescuse el. **Le spunea** și ***despre*** tinerețea, ***despre*** dorurile lui de vitejie, și ***despre*** moliciunea bătrînilor. *Privind ariile Mării Negre, avea dorință să plutească ca și paserile vîntului spre vestitul Stambul, ori spre Caucazul cel întunecos*. (Sadoveanu, NS, 472).

Forme de actualizare/ îndepărtare temporală și de *mise en relief*, descrierile "povestite" au ca efect subiectivizarea extremă a textului. Chiar numai din cele cîteva exemple de mai sus, rezultă dependența crescută față de context a acestui tip descriptiv: descrierile sînt orale în replica propriu-zisă și în MI, evocative în proza memorialistică, mediate în replica redată în SI ori ambigue în cea reprodusă în SIL.

3.3. Descrierile laborioase de procedee/ acțiuni subordonate în text verbului *a face* reprezentaseră un artificiu destul de des folosit în literatura europeană a secolului al XIX-lea, în unele proze memorialistice ori în romanele științifico-fantastice ale lui Jules Verne. La noi, memoriile lui I. Ghica, mai rar romanul lui N.Filimon, conțineau asemenea pasaje presupuse de un "descriptor lucrător" (Hamon, 1993: 189-198). În literatura interbelică, într-un moment în care descrierea în/ pentru sine nu mai este practicată decît de puțini scriitori, acest procedeu – în mare măsură didactic și în orice caz evocator – este aproape inexistent.

Paul *asistă* cu stupoare ***la naşterea acestor imagini***, pe care ***cărbunele ei părea că le înviază, le desprinde din propria lui memorie.*** Nu lipsea nimic: *nici promenada de la Cernatu, nici terenul de tenis, nici trenul municipal, cu vagoanele lui galbene, nici a cele minuscule gări pline de soare, în care aştepta cîte o săsoaică tînără, cu o pălărie imensă de pai galben în cap şi purtînd o poşetă mare, lată, orăşenească...* (Sebastian, A, 71-72).

3.4. **D e s c r i e r e a   a u d i t i v ă** , formă paradoxală a descriptivului remarcată de Tudor Vianu în legătură cu proza lui M. Sadoveanu, nu existase în narație la autorii din secolul trecut. Transpunerea descrierii din domeniul său specific către alte domenii senzoriale reprezentase – pe de altă parte – o predilecție a simboliştilor, care introduseseră sinestezia şi în descrierea în proză: Al. Macedonski şi D. Anghel sînt scriitori la care descrierea poetică (poem în proză sau nu) recurgea semnificativ la transpunerea senzorială.

Aşa cum observase Vianu, descrierea auditivă e specifică pentru M.Sadoveanu şi în proza narativă, nu numai în volumele cu pondere tematică descriptivă; lui Sadoveanu i se alătură numeroase notații auditive din proza lui L.Rebreanu, M. Sebastian, I. Teodoreanu ori G. Călinescu.

Cînd ***chiuiau mai cu foc, se auziră pe uliță alte chiote de veselie, mai furtunoase şi mai sălbatece***. Un răstimp cele două grupuri părea că s-au luat la întrecere care să se înăbuşe. Cei de-afară însă cu cît se apropiau, ***cu atît vuiau mai cuprinzător***. Iar cînd năpădiră în crîşmă ***amuțiră de tot pe oamenii lui George***. De altfel, în curînd conteniră şi noii-sosiți împreună cu lăutarii, osteniți de sforțări, *chiotele* ***prefăcîndu-se într-un zgomot asurzitor de chemări răguşite, de porunci mînioase, de țipete nerăbdătoare***, din care numai uneori se înțelegeau mai lămurit... (Rebreanu, I, 34).

Forme mai complicate, în care vizualului şi auditivului li se adaugă şi alte domenii senzoriale, duc la ***descrierea sinestezică***; aceste transpuneri nu există numai la Sadoveanu, ci şi la descriptorii ornamentali, pentru care şi uzul figurii de stil e un procedeu curent: I.Teodoreanu, M.Sebastian şi, neaşteptat, L.Rebreanu. Descrierile variat sinestezice cuprind elemente din toate domeniile senzoriale: vizual, auditiv, dar şi tactil, olfactiv ori caloric.

Orgiacă, ***dragostea pisicilor răsunase*** de-a lungul nopții de vară, ***modulînd subt tremurul stelelor uuitul vîntului*** de pustă, ***scîncetul*** primordial al pruncului, ***geamătul gutural*** al femeii cu dinții încleştați, ***bocetul solitar*** al geamandurii şi ***furtunile melodice ale violinelor***. Apoi, ca din milenii, ***trîmbițaseră cocoşii***. Ultimele ***stele se stinseră vibrînd clar în paloarea viorie***. Străzile şi trotuarele erau ***albe ca de argint mat***. Sergenții de noapte dormitau, lăsînd să se deschidă şi să vegheze singuri ***ochii inocenți ai zorelelor***. Plutea înfricoşarea unei ***tăceri fragile, pe care curînd avea s-o sfarme întăia huruială de roți*** municipale. (Teodoreanu, M, II, 125).

3.5. Una dintre tendințele inovatoare ale acestei perioade este reflectată în subordonarea descrierii față de verbe "netradiționale" în acest context (seria *a crede, a visa, a gîndi, a regreta*) ori – fără un verb menționat – formularea premonitorie a acesteia.

Regreta aerul curat ca apa din pivnița pentru dulcețile de vară; ***regreta*** *belşugul de verdeață care transformă unele cartiere ieşene într-un fel de livezi în care casele-s un fel de stupi mai mari*; ***regreta*** *priveliştea dealurilor Galatei şi Cetățuiei, şi căsuța bătrînească –*

singura ei zestre – cu ceardac, grădină şi amintiri, din strada Palladi; şi vaca de la care avea lapte bun pentru sănătatea lui Mircea. (Teodoreanu, M, III, 58).

Contrastul dintre aşteptare şi realitate motivează descrierea premonitorie, formulată fie cu ajutorul unor indici modali (*probabil*), fie lexical explicit (*se înşela; era departe de a răspunde imaginii* etc.).

Oftă. Ricană. "Femeia fatală" întîrzia. **Probabil** că se gătea în stilul casei: inele cu pietre savant numite, pe degete; lanţ indo-chinezo-persan cu scarabeu faraonic; bandou pe frunte; khol în jurul ochilor măsluiţi; brăţări la glezne şi la încheieturile mînilor; picioare goale, cu unghiile fardate, în sandale dinainte de Cristos etc. ... etc. ... Reţeta de preparaţiune a acestui gen de femeie: două grame de Salomee, unul de Messalină, altul de Aziadé, marca Loti, nouăzeci şi şase de grame de Francesca Bertini – le baţi bine, le agrementezi cu parfum de violete şi obţii o irezistibilă femeie fatală. **Se înşela. Castelana intră cu un şorţ alb peste tailleur** , aducînd pe-o farfurie covrigii încălziţi. (Teodoreanu, M, III, 123).

Descrierea imaginară (dependentă de verbe ca *a gîndi, a imagina, a visa*) situează obiectul descrierii într-o zonă semantică a irealităţii, amplificînd totodată subiectivizarea, prin intermediul reveriei descriptive a personajului. Visul ultim – apusul Crailor – din romanul lui Mateiu Caragiale dă naştere unei astfel de descrieri, situată la limita dintre descriptiv şi narativ, simbolic introdusă prin verbul oniricului – *se făcea că*; timpurile verbale sînt şi ele timpuri ale irealităţii, iar caracterul ornamental al descrierii rezultă din abundenţa unor elemente de proză poetică (repetiţii, simetrii, cumul de determinări, uz al figurii).

Se făcea că la o curte veche, în paraclisul patimilor rele, cei trei Crai, mari egumeni ai tagmei prea senine, slujeau pentru cea din urmă oară vecernia, vecernie mută, vecernia de apoi. În lungile mante, cu paloşul la coapsă şi cu crucea pe piept şi afară de scarlatul tocurilor, înveşmîntaţi, împanglicaţi şi împănoşaţi numai în aur şi verde, verde şi aur, aşteptam ca surghiunul nostru pe pămînt să ia sfîrşit. O lină cîntare de clopoţei ne vestea că harul dumnezeiesc se pogorîse asupra-ne; răscumpăraţi prin trufie aveam să ne redobîndim înaltele locuri. Deasupra stranelor, scutarii nevăzuţi coborîseră prapurele înstemate şi una cîte una se stinseseră cele şapte candele de la altar. Şi plecam tustrei pe un pod aruncat spre soare-apune, peste bolţi din ce în ce mai uriaşe în gol. Înaintea noastră, în port bălţat de măscărici, scălămbăindu-se şi schiminosindu-se, ţopăia de-a-ndaratele, fluturînd o năframă neagră, Pirgu. Şi ne topeam în purpura asfinţitului... (Mateiu Caragiale, CCV, 223).

O formă care valorifică de asemenea imaginarul este şi descrierea premonitorie, atunci cînd depinde în text tot de verbele *a gîndi a visa* ori de parafraze ale acestora. Alături de Mateiu Caragiale, L. Rebreanu a utilizat acest procedeu al focalizării implicite, personaj-descriptor fiind ca întotdeauna tînărul Herdelea.

Ridică ochii mai sus deasupra şcoalei, spre cerul albastru, limpede ca o pînză întinsă acoperind nemărginirea. ***Gîndurile lui vedeau*** tot satul ca pe o hartă uriaşă, pătrundeau în casele frumoase, bogate, îngrijite, adevărate locaşuri de stăpîni răsfăţaţi de soartă, se plimbau prin ogrăzile mîndre unde întîlneau ţărani unguri sfătoşi, cu izmene largi ca rochiile, cu mustăţi răsucite, hodorogind în gura mare... Apoi uşoare şi iuţi, ca năzdrăvanii din basmuri, ***gîndurile ocoleau satul***, poposeau în cocioabele necăjite, printre alţi ţărani, împovăraţi de nevoi, oropsiţi de Dumnezeu şi de oameni, sleiţi de muncă şi de sărăcie. (Rebreanu, I, 205).

3.6. Proza interbelică a cunoscut un caz special de compoziţie narativă, care imprimă in acelaşi timp o deosebită varietate în ceea ce priveşte alternarea descriptorului şi modificarea focalizării: romanul lui Camil Petrescu *Patul lui Procust*. Structurat în planuri narative paralele (text – subsol al autorului, iar în text – scrisori, naraţie memorialistică a unui personaj şi epiloguri narative ale autorului), romanul include şi descrierea în toate aceste planuri. După cum există între ele interferenţe care duc de multe ori la relativizarea perspectivei narative, apar de asemenea variaţii în ceea ce priveşte descrierea, căci i se imprimă şi acesteia o alternare rezultată din adoptarea descriptorilor multipli şi a unei focalizări diferite – uneori pe aceeaşi pagină, cu referire la acelaşi decor/ personaj descris. Se conturează astfel o variată tipologie "stilistică" în descriere: niciodată, de exemplu, aceasta nu e figurativă în subsolul autorului, care se menţine, pe cît posibil, într-o sintetică obiectivitate; dimpotrivă, descrierile aparţinînd personajelor (naratorul – în textul memorialistic, autorii scrisorilor – în partea epistolară) depăşesc detaliatele recomandări anti-descriptive ale lui Camil Petrescu-autorul, pe care, de altfel, nici el însuşi nu le respectă întotdeauna (în epiloguri).

Plasarea descrierii în planuri narative paralele şi în focalizare variată interesează mai ales pentru perspectiva modificată pe care o oferă asupra aceluiaşi personaj vocile descriptive diferite. Din acest punct de vedere, este semnificativ portretul Doamnei T.: în momente diverse, în funcţie de tipul de prezentare (general ori punctual), dar şi de descriptor, portretul acestui personaj celebru în literatura perioadei se recompune aparent din fragmente izolate, adesea contradictorii, dar nu scapă pînă la urmă aceleiaşi perspective ambiguizate care domină şi narativ romanul.

(a) Nu înaltă şi înşelător slabă, palidă şi cu un păr bogat de culoarea castanei (cînd cădea lumina pe el părea ruginiu) şi mai ales extrem de emotivă, alternînd o sprinteneală nervoasă, cu lungi tăceri melancolice (avînd, pe deasupra, un comerţ, la propriu şi la figurat intens cu arta şi cititul), ***doamna T.*** ar fi dat o viaţă neobişnuită rolurilor de femeie adevărată. Ca fizic, *era poate prea personală ca să fie frumoasă în sensul obişnuit al cuvîntului.* Avea orbitele puţin neregulate, uşor apropiate, pronunţate, cu ochii albaştri ca platina, lucind, fremătînd de viaţă, care, cînd se fixau asupra unui obiect îl creau parcă. Bărbia feminină, delicată, dar prelungirea ei, întinsă frumos pînă sub ureche, cam aparentă, căci era lipsită de orice grăsime. Gura, foarte mobilă, vie ca o floare, plină. Gîtul lung, robust, cu tendoane lămurite la orice întoarcere a capului. (Camil Petrescu, pp. 20-21).

(b) *E o femeie frumoasă deşi poate, fără stilul modei, dar cînd e serioasă are trăsăturile cam tari puţin, încît uneori pare urîtă...* (*Ibid.*,146).

(c) *Să fie într-adevăr urîtă?... E posibil deci ca un scriitor, om presupus de gust, s-o găsească urîtă?* E adevărat că *acum, parcă scăpat de hipnoză, nici mie nu mi se părea frumoasă.[...] Nu era întîia oară cînd faţă de mine se spunea că e urîtă....* (*Ibid.*, 238-9).

(d) *S-a frînt toată, părea mult mai mică... îşi muşca buzele, cu ochii plini de lacrimi. S-a întors spre fereastră, s-a sprijinit cu cotul de o etajeră de cărţi, cu capul rezemat în palmă. Părul* scurt şi fluturat, din cauză că îşi scosese pălăria repede, era tot înapoi, lăsînd descoperită fruntea şi urechea. *Ochii* priveau pe jumătate închişi, îndureraţi; distanţa dintre pleoape şi sprîncenele chinuitor înălţate se mărise mult. *Buzele* erau trist întredeschise, puţin de tot, nu se vedeau dinţii. *Linia maxilarului* de jos se vedea accentuată nervos. În gulerul de batist al bluzei, *gîtul* îi palpita în gropiţa de la claviculă. (*Ibid.*, 309).

(e) ***O privesc şi sînt sub obsesia descrierilor lui Fred Vasilescu.*** Stă de-a curmezişul divanului... părul, desfăcut în plete scurte, de un castaniu strict, îi acoperă urechile şi îi subliniază

fruntea puţin prea dreaptă, perpendiculară pe tîmple. **Cu adevărat** linia de jos a maxilarului, de la bărbia rotundă la ureche, este de o desăvîrşire uşoară de arc destins. Orbitele puţin neregulate, cam adînci şi întunecate, sînt înviorate de albul catifelat al corneei, iar albastrul viu al irisului e acoperit uneori de genele lungi. Gura puţin severă, regulată, dar fără puritatea convenţională a desenului, e uşor contractată şi mobilă. (*Ibid.*, 428-9).

Primul portret, cel mai complet şi tradiţional construit, îl face autorul, în subsol (a). Cel de al doilea apare în text, aparţine naratorului-personaj Fred Vasilescu şi reflectă punctul de vedere al acestuia asupra eroinei într-un prim moment al tulburatei lor relaţii: *E o femeie frumoasă ... uneori pare urîtă* (b). Următorul este un portret în evoluţie: are acelaşi descriptor şi se include în monologul interior al acestuia, însoţit de mărcile stilului direct (c). Acelaşi descriptor mai formulează, în cursul naraţiei, notaţii portretistice punctuale, descrieri fragmentare ale eroinei: capul, mîna, surîsul, mimica, figura (d). Ultimul portret figurează în *Epilog* – lung text ce aparţine din nou autorului-narator şi se referă permanent la perspectiva celorlalţi asupra eroinei: *O privesc şi sînt sub obsesia descrierilor lui Fred Vasilescu* (e).

Ideea generală, justificatoare pentru o astfel de compoziţie repetitivă ce nu poate fi integral receptată decît la nivelul întregului text al romanului, este de a crea un personaj imposibil de fixat sub o formă precisă ori într-un cadru determinat o dată pentru totdeauna. Alternarea vocilor descriptive şi seria succesivă de portrete cărora le dau naştere are acest efect; valabile pentru un anumit interlocutor şi doar pentru un moment din desfăşurarea narativă, portretele ambiguizate stau, în stilul lui Camil Petrescu, alături de complicata structură narativă a romanului, pe care o completează. Doamna T. nu este singurul personaj cu acest statut. Camil Petrescu şi *alter ego*-urile sale descriptive procedează la fel cu Emilia, cu Ladima ori Fred Vasilescu însuşi, toţi beneficiind de portrete mai mult sau mai puţin incerte, chiar contradictorii, construite într-o focalizare implicită şi subiectivă, după cum sînt încadrate în variate momente ale evoluţiei diegetice, în scrisorile personajelor, în textul ori în subsolul/ epilogurile romanului.

NOTE :

---

[1] Analiza se bazează pe următoarele ediţii ale textelor utilizate (siglele în paranteză): Mateiu Caragiale, *Remember* (R). *Craii de Curtea-Veche* (CCV), Bucureşti, EL, 1965; Anton Holban, *Bunica se pregăteşte să moară* (B), Bucureşti, Minerva, 1971; Hortensia Papadat-Bengescu, *Fecioarele despletite* (FD). *Concert din muzică de Bach* (CB). *Drumul ascuns* (DA), Bucureşti, EL, 1980; Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* (UN), Bucureşti, FRLA, 1946; Camil Petrescu, *Patul lui Procust* (PP), Bucureşti, ESPLA, 1957; L. Rebreanu, *Ion* (I), Bucureşti, Cartea Românească, 1986; L. Rebreanu, *Răscoala* (R), Bucureşti, ESPLA, 1954; M. Sadoveanu, *Neamul Şoimăreştilor* (NS), în *Romane şi povestiri istorice*, vol. II, p. 455-646, Bucureşti, EL, 1961; M. Sadoveanu, *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă* (ZC), *ibid.*, vol. II, p. 647–956 ; M. Sadoveanu, *Creanga de aur* (CA), *ibid.*, vol.I, p. 3-162; M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi* (FJ), *ibid.*, vol.I, p. 163-1014; M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă* (NP), *ibid.*, vol. II, p. 79-452; M. Sebastian, *Accidentul* (A), Bucureşti, EL, 1968; Ionel Teodoreanu, *La Medeleni* (M), vol. I-IV, Bucureşti, EL, 1967.

BIBLIOGRAFIE

Cordesse, 1988 – Gérard Cordesse, *Narration et focalisation*, "Poétique", 76, Paris, Seuil, p. 487-498.

Genette, 1973 – Gérard Genette, *Discours du récit*, în *Figures III*, Paris, Seuil, Collection "Poétique".

Genette, 1983 – Gérard Genette, *Nouveau discours du récit*, Paris, Seuil, Collection "Poétique".

Hamon, 1993 – Philippe Hamon, *Du descriptif*, Paris, Hachette.

Le Calvez, 1994 – Éric Le Calvez, *La description modalisée. Un problème de poétique génétique (à propos de «L' Éducation sentimentale»)*, "Poétique", 99, Paris, Seuil, p. 339-368.

Le Calvez, 1996 – Éric Le Calvez, *La description focalisée. Un problème de poétique génétique (à propos de «L'Éducation sentimentale»)*, "Poétique", 108, Paris, Seuil, p. 395-429.

Le Calvez,1998 – Éric Le Calvez, *La description temporalisée. Un problème de poétique génétique (à propos de «L'Éducation sentimentale»)*, "Poétique", 114, Paris, Seuil, p. 185-208.

Lintvelt, 1994 – Jaap Lintvelt, *Punctul de vedere. Încercare de tipologie narativă*, Bucureşti, Ed. Univers.

Mancaş, 1971 – Mihaela Mancaş, *Stilul indirect liber în româna literară*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Mancaş, 2003 – Mihaela Mancaş, *Descrierea în proza postmodernă română*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. II, Bucureşti, Ed. Universităţii Bucureşti, p. 425-441.

Vitoux, 1982 – Pierre Vitoux, *Le jeu de la focalisation*, "Poétique", 51, Paris, Seuil.

LA DESCRIPTION SUBJECTIVE

Résumé

L'étude tente de surprendre d'une façon synthétique la manière dont les romans roumains d'entre-les-deux-geuerres marquent leur innovation au chapitre de la description; la modalité "classique" du roman du XIX-ème siècle se trouve ici remplacée par une autre vision. Nous avons envisagé sous la formule "description subjective" les principales transformations du descriptif réalisées par les grands prosateurs roumains de l'époque. "La vision subjective" propre à ces romanciers représente le renoncement à la prétention de "neutralité" arborée par les passages descriptifs dans la prose du XIX-e siècle. Presque toutes les innovations de la prose de cette période vont dans ce sens: la collocation de la description dans d'autres formes de discours, les variations de la perspective du descripteur, la multiplication des procédés relevant de la stylistique du verbe, les différents artifices compositionnels etc. Sous la formule englobante de "description subjective" nous avons analysé toutes ces formes "déviantes" de la description classique.

STRUCTURI MACRO-ARGUMENTATIVE ÎN DIALOGUL SOCIAL ROMÂNESC ACTUAL

MARGARETA MANU MAGDA
Institutul de Lingvistică
„Al. Rosetti – I. Iordan", Bucureşti

0. Introducere

Lucrarea de faţă se referă la anumite aspecte ale comportamentului comunicativ, în speţă persuasiv, în dialogul din spaţiul public românesc (DS). Concret, vor fi luate în discuţie unele strategii macroargumentative în dialogul social românesc actual, pe baza unor exemple extrase din presa scrisă.[1] Observaţiile noastre privesc raportul dintre componenta informativă şi cea persuasivă, modalitatea discursivă dominantă (de obicei argumentativă[2]), variaţiile legate de registrul în care este redactat textul public[3] (cf. Şerbănescu 2002: 365).

În condiţiile în care, în epoca postcomunistă s-a admis, teoretic, existenţa alterităţii, deci a divergenţelor de păreri, prezenţa componentei argumentative, cu puternică miză persuasivă, ca trăsătură dominantă a discursului public actual, este mai mult decât justificată.[4]

Sunt prezente în memoria colectivă şi intens dezbătute în cadrul DS din România post-comunistă situaţii-problemă precum: problema proprietăţii, „problema maghiară" şi mai recent problema corupţiei. Acestea au generat un context polemic în spaţiul politic românesc, fiind dezbătute de interactanţi colectivi având o compoziţie socio-politică eterogenă.

Comunicarea practicată de unele canale mediatice, referitor la „situaţiile –problemă", produce adevărate arhive discursive (ansamblul enunţărilor care exprimă aceeaşi poziţie) ilustrative pentru modul de utilizare a limbii şi de interpretare a faptelor-problemă.

1. Tipul argumentativ dominant: logic vs. emoţional

Există numeroase modalităţi prin care persoane aparţinând la diverse culturi îşi organizează raţionamentul justificativ în conversaţia cu alţii şi aceste „paternuri" sunt conectate, în parte, la valori şi credinţe culturale. În lucrarea de faţă se pleacă de la premisa că fiecărui tip pragmatic (vezi Manu-Magda 1996)[5] îi este asociat un anumit tip argumentativ, respectiv persuasiv.

Limbile au fost caracterizate, în general, în mod diferit în funcţie de preferinţa vorbitorilor pentru un anumit comportament persuasiv în diferite situaţii retorice; acesta poate fi explicit sau implicit, după cum intenţia de comunicare este exprimată sau nu

în text – lăsată în seama presupoziției; r a ț i o n a l sau e m o ț i o n a l, după cum vorbitorii apelează la argumente obiective sau subiective în susținerea tezei; o f e n s i v sau d e f e n s i v în funcție de inițiativa vorbitorului în comunicare; mai mult sau mai puțin s t a n d a r d i z a t, după cum vorbitorii apelează sau nu la scheme argumentative cultural-specifice.

Tipul argumentativ, prin componenta sa sociolingvistică, mobilă, este, în mare măsură, tributar « modei », prin urmare dependent de diferite modele de comportament argumentativ (condiționate spațio-temporal şi socio-cultural).

In spațiu şi timp, „se poartă" stilul „înalt" sau „comun", modalitatea rațională sau emoțională de a argumenta sau îmbinări „originale" dintre toate acestea. Varietățile pragmalingvistice se deosebesc prin ponderea diverselor tipuri de structuri şi strategii argumentative, precum şi prin formele lor concrete de actualizare.

Argumentele, aşa cum apar în viața de fiecare zi, sunt rezultatul unor interacțiuni sociale extrem de complexe. S-a subliniat în bibliografia de specialitate (vezi, de ex., Gilbert 1994, 1995) faptul că argumentele includ, pentru înțelegerea lor, componente esențiale care nu sunt de natură logică. Se configurează, astfel, o opoziție componentă logică ~ nonlogică (emoțională, viscerală sau intuitivă). Componenta logică nu este singura purtătoare a semnificației intenționate (date de vorbitor) sau a altor elemente cruciale ale mesajului (modul în care trebuie înțeles mesajul de către participanții la interacțiune). Într-o parte, poate majoritară, a situațiilor, argumentul trebuie considerat ca fiind dominat de o altă componentă, în sensul că poate fi înțeles corect dacă se apelează la un mod particular de interacțiune.

2. Specificul argumentației în dialogul social

Replicile în DS sunt t e x t e, de factură şi proporții foarte variate, depinzând de tipul de DS în care apar. In general, trăsăturile textelor-replici ale DS sunt o consecință a specificului interlocuțiunii în acest tip de comunicare. Indiferent de tipul de DS, actorul politic argumentează în favoarea pretențiilor de adevăr ale discursului său, fiind necesar să producă e f e c t e d i s c u r s i v e c a r e a u o r e c u n o a ş t e r e s o c i a l ă acumulată în situații cotidiene sau instituționalizate.[6]

Referitor la specificul argumentației în textul public românesc actual am constatat pe materialul investigat următoarele:

O primă trăsătură generală a discursului mediatic românesc actual, pe care ne limităm s-o afirmăm, fără să ne propunem s-o demonstrăm în paginile de față, este caracterul ofensiv al acestuia, bazat pe folosirea diferitelor mijloace ale intensificării (argumentația „forte"). Modalitatea dominantă în construirea demersului argumentativ o constituie imperativul cu diferitele lui forme de realizare (echivalente ale acestuia).

Lectura textelor de presă actuale relevă, nu în mod cu totul surprinzător, având în vedere caracteristicile, deja menționate în bibliografie, ale discursului mediatic contemporan (vezi, între altele, Zafiu 2000, 2001 şi 2002, precum şi Manu-Magda 2003ab),[7] faptul că, şi în acest tip de discurs, ca şi în argumentarea cotidiană, „ p a r a - a r g u m e n t a t i v u l" – afirmarea evidenței unei aserțiuni şi a inutilității dovezilor în sprijinul ei (Stati 2002: 69-70) – este componenta argumentativă dominantă (vezi, în acest sens, Zafiu 2003).

Dincolo de unele trăsături individualizatoare ale diverselor canale mediatice privind ponderea raționalității vs. afectivității, se pot trasa linii directoare ale discursului argumentativ mediatic, referitoare, pe de-o parte, la gradul de subiectivitate asumată (raționalitatea vs. afectivitatea) și, pe de altă parte, la gradul de impunere a opiniei (atenuarea vs. intensificare).

Fără a-și propune acest lucru în mod explicit, bibliografia românească de specialitate conține analize și aprecieri pertinente referitoare la tipul argumentativ dominant din presa românească actuală (respectiv la ponderea coordonatelor a) explicit/implicit, b) ofensiv (imperativ)/defensiv, c) afectiv/rațional) (cf., în acest sens, Şerbănescu 2002) și la mărcile lingvistice ale acestuia. Se fac referiri mai cu seamă la logos, pathos și stil[8] și mai puțin la ceea ce retorica clasică înțelegea prin ethos: – impresia despre sine pe care oratorul o creează prin ceea ce spune și prin modul în care își construiește discursul – încadrat, în literatură, la categoria „alte surse ale persuasiunii decât cele logice" (cf. Huber 1964/2000: 125).

3. Macrostructuri argumentative

În afară de validitatea fiecărui argument în parte sau a fiecărei reguli generale, este important să se țină cont de impresia globală pe care discursul argumentativ reușește să o realizeze: imaginea globală a argumentației (Lo Cascio 2002: 261-262).

O problemă importantă, care se pune în stabilirea tipului persuasiv al unei limbi, se referă la criteriile lingvistice de demarcare și organizare ierarhică a episoadelor retorice semnificative (macrostructurile argumentative).

Macrostructurile argumentative sunt direct legate de tipul de argumente utilizate în comunicare și de modul de îmbinare a acestora.

O trăsătură de ansamblu a discursului politic românesc actual (și est-european în genere), deja reliefată în bibliografia de specialitate (vezi Şerbănescu 2002: 393), se referă la caracterul de tip colectivist al discursului în discuție, manifestat în planul expresiei, între altele, prin :

A.-alternarea registrelor, ca formă de departajare a textului teză de textul comentariu pe de-o parte și de manifestare a polifoniei pe de altă parte;[9]

B.- dispersarea discursivă a demersului argumentativ auctorial în discursuri paralele, susținătoare ale unei teze unice, ca formă de construire și conservare a imaginii argumentatorului vs dezmembrarea, distrugerea, compromiterea imaginii adversarului.

Ne vom referi, pe scurt, la cele două aspecte menționate.

A. Textele investigate ilustrează, de cele mai multe ori, o structură macroargumentativă modulară (și mai rar mozaicată – vezi discursul tip Vadim Tudor) pusă în evidență de alternanța registrelor (formal, semiformal, informal), având ca obiectiv departajarea textului temă și/sau teză (în funcție de tiparul inductiv sau deductiv utilizat în argumentație) de textul comentariu. Tema și/sau teza sunt redactate într-un limbaj aparținând registrului formal sau semiformal al exprimării, în timp ce comentariul, situat de obicei în a doua parte a demersului argumentativ, prezintă

caracteristici ale registrului informal (oral, familiar) al exprimării. Obiectivul: distanțarea argumentatorului de opinia combătută şi solidarizarea acestuia cu publicul-țintă al demersului argumentativ.

Exemple

A. 1. Structură macroargumentativă modulară:

Cea mai grava consecinta a validarii referendumului consta in faptul ca PSD chiar ar putea lua asta drept un vot de incredere primit de partid din partea populatiei. Duminica, la ora 15,00, procentul de votanti era doar 34 si ceva la suta, in ciuda consultatiilor medicale si lemnelor pe gratis, a tombolelor si mancarii la liber, iar la ora 20 sarise de 50%:.......

Madam Puwak, cuscra noastra europeana, s-a aflat luni de zile sub tirul precis si documentat al presei, inceput de ziarul Adevarul. N-a demisionat si nu a fost demisa. Prof. univ. dr. impostor Beuran a fost dovedit ca plagiator pana si pentru elevii din cursul primar. N-a demisionat si n-a fost demis. Dimpotriva, ambii au sfidat o tara intreaga de sub pulpana lui Iliescu si a lui Nastase. Ar fi facut-o in continuare daca nu picau la masa combinatiilor de noapte. Si despre aceste specimene ne povesteste dl. Nastase ca si-au dat demisia prada unui bufeu de morala si responsabilitate? Sa i-o spuna lu' Mutu de la Constitutie!

(Editorial, , A. 21 oct. 2003)

A. 2. Structură macroargumentativă mozaicată:

Structura mozaicată este o structură mai complexă, ilustrativă pentru polifonia textului argumentativ monologat :

Integrare sa fie, dar s-o vrea si ei (fragmente)

Vocel : (editorialistul = argumentatorul principal) ; Voce 2 (autoritățile române) :
De ce s-au oparit autoritatile tocmai acum si se intrec in declaratii si-si fac mea culpa,
Pasaj narativ subiectivizat (voce 1) : *cand nasul Doru Viorel Ursu, fost ministru de Interne, ilustru avocat, membru al Biroului Executiv Central al PSD, a „jucat cearsaful" miresei acu' cinci zile?* [...]
Voce 1: *De ce aceasta zarva de infierare post-festum? Cine a dat mobilizarea generala?*
Voce 2: *La noi, autoritatile nu s-ar fi socat inca cateva sute de ani, adaugati la „traditia" de tot atatea sute, daca*
Voce 3: **(presa)** *nunta mediatizata pana la delir - nu ar fi atras atentia doamnei Emma Nicholson, fostul raportor al Parlamentului European pentru Romania, cunoscuta pentru pozitia sa inflexibila in materie de incalcare a drepturilor minorului.*
Pasaj narativ subiectivizat (voce 1) : *Ceea ce constata Emma Nicholson e corect pana la virgula:*
Voce 1, reproduce în stil indirect voce 4 : *domnia sa califica „nunta" drept viol si cere ca mireasa - un copil de 13 ani - sa fie urgent luata de langa sot (si acesta mai avand destul pana la majorat).*
Voce 4: (Emma Nicholson): *„ Implementarea d repturilor o mului i n o rice s ituatie e ste e sentiala pentru accesul deplin in Uniunea Europeana. Din pacate, Romania are inca un numar de slabiciuni grave care ii vor periclita progresul, in cazul in care nu sunt corectate de urgenta"*
Pasaj narativ subiectivizat (voce 1): *- aceasta ultima fraza a parlamentarului european a inghetat pana si aerul din Palatul Victoria. Tatal miresei, rregele rromilor, care umbla prin targ cu cateva kile de aur in cap, sub forma de coroana, si palmeaza un soi de sceptru, a avut tupeul sa-i scrie baroanei - crezand, probabil, ca doamna Nicholson a obtinut titlul nobiliar ca bulibasa din Costesti, pe zece milioane si trei gaini - la misto*:
Voce 5 (regele Cioabă) *:"Va invit sa pastram un ton decent in limbaj si actiune"*

Pasaj narativ subiectivizat (voce 1): *(probabil ca la maiastrele randuri a contribuit si elocinta nasului). Colac peste pupaza, vine si declaratia otarata a filosofului etniei, Vasile Ionescu, sef de oenghеu finantat gros cu fonduri din afara, care tabara pe guvern si agita drepturile omului ca pe o sabie ninja:*

Voce 6 **(Vasile Ionescu)** :"Interventia guvernului este un semn al statului totalitar".

Voce 1 : **reproduce voce 5, 6 si 7 (implicită) :** *Urmeaza un potop de argumente, de poale date peste cap, un duplex romanesc Bucuresti - Sibiu, din care se intelege un singur lucru: ca violul asupra copilei de 13 ani tine de o traditie de secole, pe care tiganii o respecta cu sfintenie.*

Comentariul (pe ton neutral) al vocii 1 : *Ultimul recensamant a inregistrat 535.250 de romani de etnie rroma. Cu tot respectul pentru invocata traditie, unii s-au declarat unguri (era pe vremea legitimatiei de maghiar), altii s-au declarat romani.*[...] **(ton pătimaş)** *: Si lor li se apleaca atunci cand aud ca la nunta „printesei" Cioaba s-au pus pe mese patru tone de carne (cam cat consuma intr-o luna toate cantinele saracilor din Bucuresti).* [...] *Pai, cum vine asta, bre, altetelor?* [...]

Concluzie (teza) voce 1 *:[...]. Europa ne cere sa-i integram. Dar lor le cere sa se lase integrati? Pe noi, Europa ne acuza de ura de rasa. Dar lor, cand nu vor sa traiasca decat in mahalaua legii, acolo unde Justitia se termina si incepe tocmeala sangeroasa, cand se declara romani si se tiganesc cum le e felul, Europa de ce nu le zice nimic?* ***Integrare sa fie, dar s-o vrea si ei!***

Lelia MUNTEANU (A.30ct. 2003)

B. 1. Dialogul social în România postcomunistă:

„Cea mai mare victorie postuma a comunismului în România", spune Andrei Pleşu (1996: 42), „a fost dispariţia vieţii interioare(a interiorităţii). Fireşte, dezlănţuirea publică, participarea masivă a indivizilor la viaţa cetăţii şi la războiul opiniilor sunt explicabile după atîţia ani de frustrare. Dar a apărut riscul reinventării agitatorului. Pasivităţii colective impuse de dictatură i-au luat locul activismul gregar, impulsul colectivist al consensului de suprafaţă care ne ameninţă continuu astăzi".

Discursul perioadei totalitare se prelungeşte în discursul „de tranziţie" prin două trăsături fundamentale: populismul şi expresia lingvistică a acestuia, „famialirismul" verbal.

Inainte de 1989, comportamentul comunistului, al omului nou, stătea sub semnul unui inventar de roluri argumentative[10] şi anume: – critica şi autocritica; – adeziunea; – luarea de atitudine; – angajamentul (atitudini definitorii pentru etica comunistă, necesare înrolării în procesul de dezvoltare, de luptă împotriva duşmanului de clasă, pentru victoria „comunismului biruitor").

După 1989, s-au diversificat galopant scenariile şi scenariştii ,[11] fie pentru că materia evenimentelor a devenit mai bogată, mai stimulatoare, fie pentru că libertatea proaspăt recuperată s-a putut manifesta nestingherit pe latura ei fabulatorie (Pleşu 1996: 53). Criza postcomunistă, numită elegant „tranziţie", spune acelaşi autor, „stă sub semnul unui imanent „pericol" provocat de vinovaţi neidentificabili. In consecinţă nu există vină amendabilă, ci doar una generică, misterioasă, categorială. „Cineva ne vrea răul!" Ştim noi (actorii sociali n.n.) cine! Cineva, deci „altul" (nu noi!). (Pleşu 1996: 47) Raţionamentul implicit: împotriva acestora trebuie să se ia atitudine!"[12]

B. 2. Adeziunea ca act de limbaj

În acest context, un rol important revine « tribunului », investit cu autoritate dialogică, aceluia care enunţă teza, susţinută necondiţionat de către adepţi. Astfel,

adeziunea directă, explicită şi cea indirectă, prin luarea de atitudine faţă de cei care au o părere diferită decît cea enunţată în teză (privind politica înţeleaptă a partidului şi conducătorului, dusă în cazul situaţiilor-problemă), devin roluri argumentative fundamentale in procesul de respingere a opiniilor divergente. Manifestările în discuţie dobîndesc caracter instituţionalizat prin introducerea într-"o parte a presei" scrise din România, a unor rubrici speciale pentru exprimarea opiniei publice. Acestea sunt prezentate, de către canalele mediatice în mod diferit – unele conservând, în măsura posibilităţii, caracterul spontan al mesajelor (cazul *Evenimentul Zilei* care deţine pe internet o astfel de rubrică exprimând opinii referitoare la diversele articole apărute în numărul unui ziar), iar altele operând o selecţie şi organizare după criteriul punerii în valoare doar a trăsăturilor pozitive ale personalităţii vizate.

Exemple:

- acord între opinii:

Evenimentul Zilei
Dati mita si taceti din gura!
de Cornel Nistorescu
Sambata, 18 Octombrie, 2003
Dezvaluirile lui Octavian Ionescu au provocat un adevarat soc. In mai putin de 24 de ore, ele au devenit subiectul principal de discutie al romanilor. De a doua zi, dupa orele de buimaceala, a inceput contracararea. Conferinte de presa in care se spuneau vrute si nevrute, Jonathan Scheele sa-i spuna, mister Cosma, avind in vedere clipele frumoase [...]Timpita situatie.

Mesaj
Pana cand vom tolera aceste abuzuri? Pana cand sa ne prefacem ca nu se intampla nimic? Nici chiar atunci cand sunt semnalate nu se mai oboseste nimeni macar sa le cerceteze? Quosque tandem abutere, [potentates], pacientia nostra? Cine ne va invata? Cine sa ne mai indemne? Ce este de facut? Quot sum miser tunc dicturus? Quem patrorum rogaturus? Qum i istus sic securus? Are dreptate domnuil Cornel Nistorescu: Tampita situatie!

- dezacord între opinii:

Evenimentul Zilei
Complicitatea cu Vadim
de Cornel Nistorescu
Miercuri, 22 Octombrie, 2003
Pentru Romania anului 2003, existenta lui Corneliu Vadim Tudor este o problema din ce in ce mai mare. Pentru putere, chiar una imposibil de solutionat. Pe de o parte, Vadim a devenit un adversar care ameninta. De cealalta parte, el este necesar pe post de pisica. Vadim joaca rolul raului necesar, menit a impinge sprijinul politic spre PSD. In acelasi timp, unii sint tentati si de un experiment "Vadim". In primul rind, naivii si saracii.[...]. In acelasi timp, Vadim Tudor si Partidul Romania Mare sint portita de scapare a puterii pentru momentele de criza in jocurile dirijate de PSD. [...]
Nu doar politia si Parchetul sint neputincioase in cazul Vadim. Acum, neputincios este si PSD. De dragul de a-si salva de la puscarie un frate vitreg si din nevoia unei forte de manevra, el a blocat mecanismele legii. Din pacate, papusa zgomotoasa de la Partidul Romania Mare a fost scapata de

sub control. Nu mai accepta postul de circar. Vrea putere cu adevarat. In disperare de cauza, saracii si naivii vad in el o salvare. Dementii, chiar o experienta obligatorie pentru o vindecare de comunism. Doar Europa si-a pastrat luciditatea. Vadim poate fi cel mai convingator argument pentru a fi uitati la marginea Balcanilor.

Mesaj :
Nu inteleg de ce il tot blamati pe Vadim de parca ar fi o oaie neagra. Toata clasa politica e la fel. Vadim face acelasi lucru ca si altii care intamplator, sunt la putere sau au fost la putere. Cei mai vinovati din tara sunt totusi procurorii pentruca ei ar trebui sa impiedice asta. Si Vadim are dreptate in, poate, jumatate din declaratiile lui ceea ce nu se poate spune despre Iliescu sau Nastase care au dreptate intr-un procent mult mai mic. Astept cateii sa ma critice.

Revista România Mare, de exemplu, deţine o rubrică permanentă, de întindere considerabilă: *Mesaje de la populaţie*, rubrică care nu reprezintă, ca în alte publicaţii, un spaţiu alocat dialogului redacţiei cu cititorul, ci unul care înregistrează un lung şir de adeziuni la comportamentul mediatic al conducătorului (teza) vizavi de situatiile-problemă ale momentului (similare cu cele din şedinţele de partid sau învăţământul de partid de odinioară) –un cor al opiniilor convergente - sau mai mult, variaţiuni la tema enunţată în editorialele acestuia (luări de atitudine); în aceste mesaje nu există niciodată atitudini divergente în raport cu cele ale conducătorului. Atitudinea polemică este orientată către exterior; revine ca un laitmotiv relaţia polemică *Noi* (expresie a identităţii de opinie) / *Ei* (alteritatea), enunţată ca premisă a demersului argumentativ în teză („noi şi ai noştri suntem buni, ei şi ai lor sunt răi"). De altfel, întreaga revistă este alcătuită în forma „temei cu variaţiuni"; principiul călăuzitor este u n a n i m i t a t e a.

Polarizarea *puterea bună vs. puterea malefică* şi reprezentările asociate fiecărui pol pot fi regăsite atât în *mitul salvatorului*, cât şi în *mitul conspiraţiei*. *Salvatorul* – forţa binelui – este întotdeauna din "interior", face parte din comunitatea pe care o conduce; conspiratorii sunt întotdeauna exteriori faţă de grupul împotriva căruia uneltesc (fie ca aşezare teritorială, ca etnie sau ca religie – cercurile antinaţionale, revanşarde). Imaginea *salvatorului*, aşa cum reiese din discurs, este cea a unui conducător clarvăzator, într-un anumit sens providenţial, căci el vorbeşte, asemenea unui profet, despre "adevărata libertate" şi "adevăratul umanism" (ar fi salvatorul de tip "Moise"). El intruchipează voinţa poporului, căci este un "fiu" al acestuia, îi cunoaşte nevoile, ţelurile, speranţele (cazul VadimTudor ; vezi, în acest sens, Chioveanu 2001)

Exemplu:
Ilie Iosub, fost detinut politic: *Cu ocazia zilei dvs. de naştere, zi binecuvîntată de Dumnezeu, spre bucuria celor săraci cu povara anilor mulţi pe umeri, ne îndreptăm gîndul spre dvs. OMUL milostiv, cinstit şi curajos în faţa trădătorilor de Ţară, patriot din naştere ce sînteţi. glorie preşedintelui făuritor C.V. Tudor;*
(RRM, 23 nov, 2001)

Pentru a-şi legitima poziţia pe care şi-o atribuie la un moment dat, conducătorul partidului convoacă diferite *„voci"* din popor – pe scurt alte discursuri, care îi pot conferi credibilitate. Mesajele sunt semnate cu numele, alături de care apare consemnată şi profesia (generic): muncitori, profesori, militari de carieră, studenţi, pensionari – într-un

cuvânt elemente aparținând tuturor straturilor *maselor largi populare*. Concluzia falacioasă (echivocă) a demersului argumentativ al revistei este următoarea: „cine merge cu *poporul* merge bine, pe calea corectă".

Demersul argumentativ dobândește susținere și în modul de organizare spațială /grafică a Revistei RM:

CORNELIU VADIM TUDOR
Președintele PRM
(Comunicatul a fost rostit vineri,
9 noiembrie 2001, la Conferința de Presă a PRM)

Numărul din 16 nov. 2001 debutează cu un discurs (sub forma unui comunicat de presă) îndreptat împotriva guvernanților care, în loc să vadă de treburile stringente ale Țării:

> *se invită singuri în tot felul de turnee, după care îsi pun echipele de slujnicari să le facă rost de întîlniri importante, ca să vadă populatia României ce valoare au ei si ce activitate intensă desfăsoară în folosul Tării. Efectiv, are loc o competitie între toti acestia pe tema „care marchează cele mai multe puncte", sau „cîte minute a durat o primire la puternicii lumii". Iar le rezolvăm noi pe toate, iar ne credem „buricul universului ».... fiindcă e curată nebunie să declari că rezolvi marile crize internationale cînd Tara ta moare de foame si de frig, există bătrîni care fură uleiul de candelă din cimitire, pentru a-si prăji un cartof, iar prin spitale suieră vîntul unei ierni nemiloase ».*

Concluzia comunicatului este o lozincă antiprezidențială și antiguvernamentală, lozincă pusă pe frontispiciul rubricii de adeziuni ale simpatizanților, funcționând ca teză a acestor adeziuni :

> *Tot mai multi muritori de foame, alungati în stradă de gerul din locuinte, scandează, de la un capăt la altul al Tării:* ***„Iliescu si Năstase / Vor fi ciomăgiti de mase!"***

MESAJE DE LA POPULATIE
„Iliescu si Năstase vor fi ciomăgiti de mase!"

> *Maior (r) Ion Niculae: ... tin să vă declar că sînt un mare admirator al dvs. si, nu în ultimul rînd, al domnului presedinte Corneliu Vadim Tudor, pe care îl stimez si, dacă îmi permiteti, îl iubesc cu o dragoste de adevărat frate. Sînt alături de dînsul si de dvs. în lupta pe care o duceti si să stiti că nu sînt singurul, lîngă PRM sînt toti românii adevărati! Cu respect si întreaga mea consideratie.*

NOTE:

---

[1] Menționăm că avem în vedere, în paginile de față, cu precădere discursul jurnalistic auctorial, în formă monologată. Textele au fost preluate de pe *internet*.

[2] În cele ce urmează, vom adopta poziția teoretică ce plasează argumentarea la nivelul lingvisticii textuale și a analizei discursului - ca posibilă dominantă, în ansamblul unui text (Stati 2002: 16).

[3] *Textul public*, formă a comunicării publice, este (după Löhmus 2002) un text al cărui sens este general comprehensibil și a cărui recepție este publică și colectivă.

[4] Precizăm faptul că, în lucrarea de față, optăm pentru o teorie integratoare a ipotezelor retorice, logice și pragmalingvistice asupra a r g u m e n t ă r i i, considerând activitatea discursivă argumentativă ca acțiunea p e r s u a s i v ă, intreprinsă de către un vorbitor asupra unui destinatar, atât prin intermediul procedurilor raționalității (a furnizării de argumente valide din punct de vedere logic) cât și ale afectivității (elementele para-argumentative, incluzând așa-zisele „pseudoargumente", respectiv erorile de raționament).

[1] Caracterul constant şi convenţional al legăturii între o anumită secvenţă sonoră şi context, precum şi strategiile specifice de transmitere a sensurilor pragmatice într-o limbă dată, permit identificarea tipului pragmatic al respectivei limbi.
[2] De o importanţă deosebită (din cauza posibilelor urmări la nivelul vieţii social – politice a unor grupuri sau chiar popoare) sunt în DS efectele enunţării, efecte convenţionale sau sistematice: efecte scontate de către vorbitor, cele care coincid cu scopul cu care s-a performat actul lingvistic; în DS au o deosebită importanţă efectele scontate de către vorbitor, dar pe care acesta nu doreşte să fie recunoscute ca atare de către destinatar (A dă lui B informaţia X pentru a-l influenţa în direcţia Y, dar doreşte ca B să nu-l suspecteze de această intenţie—vezi manipularea!). În perlocuţiuni vorbitorul vrea întotdeauna şi prin definiţie să rămînă în afara responsabilităţii (vezi, între altele, pentru mecanismele manipulării prin limbaj, Thom 1993, Volkov 1998, Slama Cazacu 2000). DS generează uneori o reţea atât de complexă de comunicare (se vorbeşte, de ex., despre „campanii de presă"), încât este imposibil de urmărit, de reconstituit o înlănţuire în timp real a replicilor; decodarea mesajelor este rezultatul unui calcul interpretativ al receptorului, o operaţie de sinteză; spaţiul de realizare, confruntare, întâlnire este „mintea" opiniei publice—locul de intersecţie a informaţiilor.
[3] „Principala caracteristică a textelor mass-media româneşti actuale este limbajul familiar utilizat, excesul de oralitate, alunecând în manierism stilistic sau în laxism al exprimării, uneori în vulgaritate, ca şi tendinţa de a nu adapta stilul la temă şi situaţie, folosind un limbaj „coţcăresc" sau „miştocăresc" şi în paginile serioase de informaţie sau analiză politică. Oralitatea se manifestă atât în plan ortoepic (în înregistrarea accidentelor fonetice, a pronunţiei dialectale sau inculte), cât şi la nivel lexical, sintactic, pragmatic" (Zafiu 2000).

Diferenţele de tip ierarhic, existente între interlocutori în anumite contexte formale (socio-culturale şi politice) de comunicare, sunt şterse cu bună ştiinţă, prin eliminarea voită a formelor protocolare de adresare (marcate în text prin forme verbale şi pronominale alocutive, formele de salut şi ritualul de prezentare , forme iniţiatoare de conversaţie, maniera de interpelare în cursul dialogului). Obiectivele nivelării sociolingvistice (instaurării egalitarismului) sunt următoarele: pătrunderea virtuală în intimitatea actorilor sociali , autoatribuirea de către autori a dreptului la « judecată » a acestora, câştigarea simpatiei sau antipatiei maselor - zdrobirea prin dispreţ a oponenţilor.
[4] La grecii antici: logos, pathos, ethos , stil .
[5] *Dialogismul* se manifestă în textul monologat (după Bakhtin 1977, 1978, 1984 şi Anscombre/Ducrot 1983, Ducrot 1980, 1984 apud Moeschler/ Reboul 1999: 304), între altele, prin:

- reprezentarea *multiplicităţii idiolectelor*: dialecte regionale, jargoane profesionale, argou etc.;
- *dimensiunea intertextuală* (capacitatea unui discurs de a se asocia – sau disocia – la alte discursuri pe aceeaşi temă);
- *dimensiunea interpretativă* (înţelegerea este *dialectică*, condiţionată de răspunsul pe care îl impune);
- *dimensiunea productivă* (prin intermediul diferitelor moduri ale *discursului raportat);*

[6] „Nous denommons ainsi la fonction, offensive ou déffensive, que la phrase est capable d'exercer dans le mécanisme de la persuasion: preuve, rectification, conclusion etc." (Stati 1990:16).
[7] Există, alături de o *tematică repetitivă şi o terminologie repetitivă* (vezi între altele Mungiu-Pippidi 2000; Pleşu 1996; Thom 1993; Voicu 2000, Volkoff 1998) a discursului naţionalist. Pot fi identificate pe texte mituri politice precum: *complotul (conspiraţia) cercurilor şoviniste, reacţionare, imperialiste, "1989", mitul patriei primejduite, mitul trecutului eroic, mitul salvatorului, al justiţiarului, mitul unităţii* etc, îndelung dezbătute în literatura de coloratură sociologică, asupra cărora nu ne vom concentra atenţia în paginile de faţă.
[8] „Dacă cineva cîştigă totuşi, e grupul extremei naţionaliste. El se vede confirmat în isteria lui demagogică şi acumulează în ochii mulţimii dezorientate un nemeritat prestigiu." (Pleşu 1996:53). In cazul „problemei maghiare", duşmanul este cunoscut: *ungurii*; de ei trebuie protejate *Ţara* şi *Poporu*! *Teza demersului argumentativ* în dialogul interetnic din România, de exemplu, este în esenţă

următoarea: *faptele trecutului legitimează părțile implicate în strategia adoptată în modul de rezolvare a problemelor prezente.* Diferențele, existente la nivelul profund al conținutului tezei dialogului interetnic, au creeat un context polemic, generând teme repetitive cu valoare de adevărate *motive discursive*, a căror vitalitate nu s-a diminuat nici în prezent, îmbogățind în mod semnificativ inventarul de procedee argumentative al discursului naționalist românesc contemporan.

BIBLIOGRAFIE

[A] = *Adevărul*, cotidian, anul I:1989

[EZ] = *Evenimentul Zilei*, cotian, anul I:1992.

[RRM] = *Revista România Mare*, săptămânal, anul I:1990.

Chioveanu 2001 = Chioveanu, M., 2001, *Justițiarul*, în „Sfera Politicii", IX, 91-92, 2001.

Dascălu Jinga / Pop 2003 = Dascălu Jinga L. /L. Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită*, București, Oscar Print, 2003.

Gilbert 1994 = Gilbert, M. A., *Multi-Modal Argumentation*, "Philosophy of the Social Sciences", 1994, 24, 2: 159-177.

Gilbert 1995 = Gilbert, M. A., *Emotional Argumentation, or, Why Do Argumentation Theorists Argue with their Mates?* în "Analysis and Evaluation: Proceedings of the Third ISSA Conference on Argumentation", Vol II, F.H. van Eemeren, R. Grootendorst, J.A. Blair and C.A. Willard (eds.), Amsterdam, Sic Sat, 1995.

Guțu-Gomalo 1991 = Guțu-Gomalo, V., 1991, *Considérations sur le "dialogue social"*, în Stati, S./Weigand, E./Hundsnurscher, F. (eds.), "Dialoganalyse III. Referate der 3. Arbeitstagung, Bologna 1990", Teil 2: 433-439 Tübingen, Niemeyer, 1991.

Huber 1964/2000 = Huber, B. R., *Influencing through Argument*, Web version A. C. Snider, Debate Central, 2000.

Lo Cascio 2002 = Lo Cascio, V., *Gramatica argumentării. Strategii și structuri*, București, Meteora Press, 2002.

Löhmus 2002 = Löhmus, M, *Political Control of Communication*, IAMCR Conference in Barcelona, 21.-26.7.2002, Section of Political Communication.

Magda 2003a = Magda, M., *Zur argumentativen Funktion der Gesprächsformeln im sozialen Dialog (am Beispiel der rumänischen Massenmedien)*, comunicare prezentată la I.A.D.A. 2003: „Dialogue in Literature and the Media", Salzburg, April 24-27 2003 (sub tipar).

Manu-Magda 2003 b = Manu-Magda, M., *Expresii ale mobilizării și demobilizării verbale în dialogul social românesc*, în Dacălu Jinga/Pop, 2003: 73-94.

Moeschler/Reboul 1999= Moeschler, J./Reboul, A., *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj, Echinox, 1999.

Mungiu-Pippidi 2000 = Mungiu-Pippidi, A., *Transilvania subiectivă*, București, Humanitas, 2000.

Pană Dindelegan 2002 = Pană Dindelegan, G. (coordonator), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Editura Universității din București, 2002.

Pleșu 1996 = Pleșu, A., *Chipuri și măști ale tranziției*, București, Humanitas, 1996.

Slama Cazacu 2000 = Slama Cazacu, T., *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Iași, Polirom, 2000.

Stati 1988 (1982) = Stati, S, *Il dialogo. Considerazioni di linguistica pragmatica*, Napoli, 1988 (1982).

Stati 1990 = Stati, S., *Le Transphrastique*, Paris, P.U.F., 1990.

Stati 2002 = Stati, S., *Principi di analisi argomentativa*, Bologna, Pàtron, 2002.

Şerbănescu 2002 = Şerbănescu, A., *Repere de contextualizare în discursul publicistic românesc*, în Pană Dindelegan, 2002: 363-399.
Thom 1993 = Thom, F., *Limba de lemn*, Bucureşti, Humanitas, 1993.
Voicu 2000 = Voicu, G., *Zeii cei răi. Cultura conspiraţiei în România post comunistă*, Iaşi, Polirom, 2000.
Volkoff 1998 = Volkoff, V., *Tratat de dezinformare*, Iaşi, Antet, [1998].
ZAFIU 2000 = ZAFIU, R., *Şturlubatic*, „România Literară", 3, 2000.
Zafiu 2001 = Zafiu, R., *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2001.
Zafiu 2002a = Zafiu, R., 2002a, *Mărci ale oralităţii în limbajul jurnalistic actual*, în Pană Dindelegan 2002: 399-430.
Zafiu 2002b = Zafiu, R., *„În popor", România literară nr. 15 din 17 aprilie 2002.*
Zafiu 2003 = Zafiu, R, *Valori argumentative în conversaţia spontană*, în Dacălu Jinga/Pop, 2003: 149-165.

MACRO-ARGUMENTATIVE STRUCTURES IN THE ROMANIAN SOCIAL DIALOGUE

Abstract

The paper deals with some aspects of the communicative (mainly persuasive) behavior in the dialogue of the Romanian public space. Some macro-argumentative strategies in the present Romanian social dialogue, based on examples collected from the written press, are treated. Our remarks focused on the relation between the informative and persuasive components of the social dialogue, its dominant (usually argumentative) discursive modality and on the variations depending on the manner of the public text wording.

COMUNICAREA PRIN POŞTA ELECTRONICĂ

STANCA MĂDA GRIGORAŞ
Braşov

1. E-mail-ul ca instrument eficient al comunicării în mediul de afaceri. Lucrarea este rezultatul unei cercetări efectuate într-o companie multinaţională cu numeroase filiale în toată lumea, strâns legate prin raporturi de interdependenţă. Necesităţile comunicaţionale au fost de la început legate de poşta electronică, iar experienţa acumulată în timp a dus la o diversificare şi la o îmbunătăţire continuă a acestei forme de interacţiune. Cincisprezece angajaţi cu funcţii diverse şi lucrând în departamente diferite au completat un chestionar privind atitudinea lor faţă de comunicarea prin e-mail, precum şi practicile legate de aceasta. Şase angajaţi, printre care şi doi membrii ai echipei manageriale, au fost intervievaţi.

Scopul cercetării a fost identificarea principalelor premise, reguli şi funcţii ale comunicării prin e-mail la locul de muncă. Am avut în vedere raportul dintre comunicarea prin e-mail şi alte forme de comunicare în mediul de afaceri, avantajele şi dezavantajele acesteia, posibilitatea favorizării eşecului comunicaţional şi caracteristicile unui mesaj bine scris. Deşi au o mare importanţă pentru buna desfăşurare a comunicării la locul de muncă, aspectele practice ale comunicării prin e-mail nu constituie obiectul lucrării de faţă. Toate aceste linii directoare asigură un cadru prescriptiv, util managerilor, dar insuficient teoretizat lingvistic pentru a putea explica strategiile comunicaţionale folosite de participanţi în scopul unei comunicări eficiente via e-mail.

2. Principalele direcţii ale cercetării lingvistice actuale în studierea e-mail-ului. Pe plan lingvistic, cercetătorii au conturat două grupuri de probleme privind cercetarea textelor de tip e-mail: apartenenţa lor stilistică şi urmărirea modificărilor survenite în comunicare datorită reducerii indicilor contextuali.

2.1. Continuumul scris-oral în analiza e-mail-ului. Una dintre întrebările puse de lingvişti se referă la apropierea limbajului electronic cu preponderenţă de registrul oral sau de cel scris (Georgakopoulou, 1997:142). Anumite cercetări bazate pe analiza lingvistică cantitativă a unui corpus de texte electronice alcătuit pe baza taxonomiei textuale a lui Biber[1] au ajuns la concluzia că: „Limbajul electronic afişează unele trăsături lingvistice care au fost asociate cu anumite forme ale limbajului scris şi altele care sunt mai des asociate cu limbajul oral" (Collot şi Belmore, 1996:21).

Departe de a trata limbajele scris şi oral ca doi poli opuşi, analiza e-mail-ului propune înţelegerea lor ca „un continuum ce traversează diversele utilizări ale limbii" (Georgakopoulou, 1977, 142), ca un limbaj creol reieşit din combinarea limbajului scris şi oral cauzată de introducerea tehnologiei (Baron, 1998). Asemănător limbilor creole, în anumite situaţii, e-mail-ul poate funcţiona ca un mediu de comunicare superior atât

comunicării scrise, cât şi celei orale (Baron, 1998). Existenţa unor trăsături lingvistice specifice (pentru limba engleză), cum ar fi folosirea modalizatorilor pentru a exprima modul şi timpul, având o ocurenţă mai mare în mediul comunicării electronice decât în cel al comunicării scrise sau orale (Yates, 1996), au condus la emiterea unei ipoteze îndrăzneţe: caracteristicile limbajului electronic nu se situează întotdeauna *între* scriere şi oralitate, ci pot fi evidenţiate în mediul *online*.

2.2. Reducerea indicilor contextuali ai e-mail-ului.

2.2.1. Fiecare situaţie de comunicare este o combinaţie unică de factori şi toţi cei implicaţi fac numeroase selecţii în funcţie de contextul (social, cronologic, fizic şi cultural) şi elementele (canalul, mesajul, zgomotul de fond etc.) procesului de comunicare. Cunoscând acest fapt, atât vorbitorii cât şi cei care scriu devin mai conştienţi de propriile selecţii, precum şi de cele ale altor participanţi la actul de comunicare. Mesajul transmis prin poşta electronică pare a se bucura de o mare libertate şi de posibilităţi diverse de alegere a variantei textuale şi stilistice considerate cea mai potrivită într-un anumit context. E-mail-ul este adesea mijlocul de comunicare ales atât în mediul profesional, având uz informativ, persuasiv sau executiv, cât şi în chestiuni personale, vizând registrul afectiv, ludic sau ironic. Datorită faptului că mesajele de tip e-mail „combină trăsături ale scrisului şi ale oralităţii" (Zafiu, 2001:189), comunicarea prin poşta electronică a făcut necesară, în stilistica actuală, „analiza lingvistică atentă a felului în care scrisul acceptă inovaţii de sursă orală" (Zafiu, 2001:286). Este vorba, pe de-o parte, de „formulele inedite de interferenţă între scris şi oralitate, între limbajul standard (...) şi registrul familiar"(Zafiu, 2001:91), iar pe de altă parte, de introducerea în textul scris a unei varietăţi impresionante de mijloace de redare a „semnalelor afective ale oralităţii: intonaţia, accentul frastic, pauzele, ezitările" (Zafiu, 2001:287).

2.2.2. *Reperele de contextualizare* oferite de limbajul corpului, tonul vocii sau de intonaţie, instrumente esenţiale în interpretarea corectă a sensului într-o conversaţie faţă-în-faţă, sunt omise sau restricţionate în comunicarea prin e-mail. Din fericire, o seamă de indici sociali şi contextuali sunt marcaţi lingvistic în forma scrisă a mesajului. Folosind ceea ce Gumperz (1982) numeşte *cunoştinţe socioculturale*, iar Tannen (1993:14-56) defineşte drept *structuri de expectaţie*, emiţătorii şi destinatarii pot apela la reperele de contextualizare marcate lingvistic pentru a interpreta conţinutul semantic al mesajului. O posibilă explicaţie a modului în care membrii online ai unei comunităţi virtuale reuşesc să interpreteze un mesaj e dată de Donath: „Participanţii interpretează aceste repere lingvistice în conformitate cu poziţia lor în cadrul grupului" (1999:40). Într-un loc de muncă identificat printr-o comunitate de practici, în care toţi e-locutorii[2] au stabilit relaţii sociale unii cu alţii prin intermediul interacţiunilor faţă-în-faţă, participanţii aduc cu ei în mediul comunicării prin e-mail acele structuri de cunoaştere care dau individului mijloacele de înţelegere a comunicării curente pe baza experienţei anterioare.

2.2.3. Se creează astfel o serie de *framing devices* (Duranti, 1986, Herring, 1996:84), definite ca mijloace de încadrare folosite în paragrafele de deschidere şi închidere ale e-mail-urilor cu scopul de a da continuitate discursului, de a conecta mesajul produs recent la cele anterioare. Conţinutul mesajului e cheia încadrării acestuia într-un context interactiv mai larg. Schimbarea „cadrului" duce la schimbarea registrului şi implicit la schimbarea atitudinii pe care e-locutorii o au faţă de subiectul abordat. Vom vedea în cele ce urmează

cum se aplică o astfel de analiză la comunicarea prin e-mail şi ce strategii suplimentare utilizează e-locutorii pentru a comunica cu colegii la locul de muncă.

3. Public vs. personal: cadrul social în interpretarea e-mail-ului. „Dispersându-se de multe forme fixe, mesajul electronic e liber să imite atât o scrisoare tradiţională şi ceremonioasă, cât şi un apel oral" (Zafiu, 2001:190). Structura unui e-mail preia din stilul epistolar: punerea în pagină, formulele de deschidere/început şi cele de încheiere, structura în paragrafe, adaosul unui *post scriptum*. „Spre deosebire de scrisoarea reală, toate aceste forme sunt absolut opţionale – ceea ce de altfel le şi reîncarcă de conţinut comunicativ" (Zafiu, 2001:190). În continuare, vom explora *efectul pe care îl are structura participanţilor la actul de comunicare prin e-mail asupra formei mesajului*. Preluând termenul de *participation framework* (cadrul de participare) introdus de Schiffrin (1987) în analiza conversaţională, vom identifica diversele moduri în care vorbitorii relaţionează între ei şi se raportează la subiectul conversaţiei. După Schiffrin (1987:27), vorbitorii sunt orientaţi către *idei*, se angajează în *performarea de acţiuni* şi se raportează la *schimburile conversaţionale* (*turns*). Plecând de la presupunerea de mai sus, afirmăm că participanţii la actul de comunicare de tip e-mail intră în relaţie atât unii pe alţii cât şi cu propriul lor text. Structura destinatarilor unui e-mail este vitală pentru înţelegerea textului şi interpretarea stilului în care un mesaj este scris.

Deşi manualele destinate managerilor plasează accenul exclusiv pe utilitatea formelor de interacţiune socială la locul de muncă (întâlniri, telefoane, e-mail-uri, teleconferinţe etc.), subliniem faptul că accentul plasat pe importanţa legăturilor sociale are şi un alt scop – acela de a menţine contactul cu celălalt, de a stabili o relaţie pozitivă care va fluidiza relaţiile profesionale viitoare.

Stabilirea relaţiei sociale prevalează scopului în orice interacţiune. În analiza conversaţiilor telefonice la locul de muncă, Scollon (1998) evidenţiază existenţa a trei „frame" incluse una în alta: *canalul* (*channel)* în exterior, include *relaţia socială* (*relationship*), care, la rândul ei, include *subiectul* (*topic*) convorbirii. Acestea alcătuiesc o ierarhie a atenţiei acordată de emiţător conceperii mesajului. Orice deficienţă la nivelele exterioare are impact asupra celor interioare. Figura 1 ilustrează schematic ierarhia cadrelor de atenţie, denumite de Scollon *Maxime ale Atitudinii* (*Maxims of Stance*).

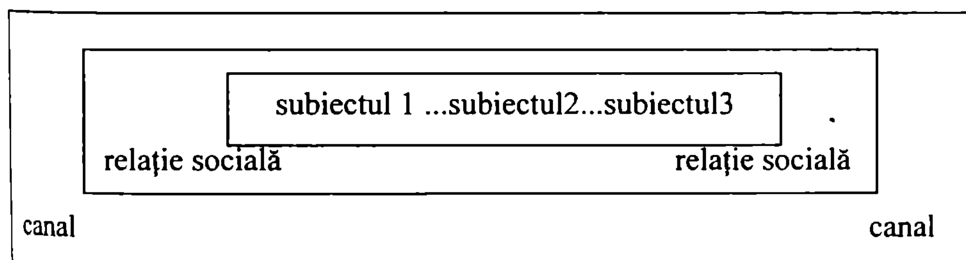

Figura 1. Maximele Atitudinii, adaptate după Scollon (1998:74)

Participanţii trebuie să-şi asigure canalul sau mediul de comunicare. Apoi angajează relaţia socială dintre ei. Numai după stabilirea acestora, ei pot introduce şi dezvolta subiectul.

Vom folosi teoria şi schema ierarhiei atenţiei în comunicarea mediată pentru a sugera că participanţii la actul de comunicare în mediul electronic pot accesa canalul şi stabili relaţii sociale în mod asemănător. Prin separarea mesajelor în „publice" şi „personale", (conform structurii participanţilor la actul comunicării), urmată de analizarea scopului şi structurii mesajelor, vom arăta că e-locutorii sunt în permanenţă conştienţi şi determinaţi de structurile sociale implicite create la locul de muncă. Nu toate mesajele sunt trimise tuturor membrilor unui colectiv. Prin selectarea unuia sau a mai multor destinatari, e-locutorul face distincţia între „public" şi „personal". Mesajele trimise unui grup de persoane sunt „publice": autorul intenţionează ca mesajul său să fie văzut de mai mulţi receptori. Mesajele destinate unei singure persoane sunt „personale". Între mesajele „publice" şi cele „personale" se situează o categorie de mesaje „semi-publice". Acestea sunt adresate mai multor persoane, dar sunt scrise ca şi cum ar fi destinate unei singure persoane. Prin urmare, unei persoane i se aduce la cunoştinţă un mesaj, fără a fi destinatarul acestuia. În astfel de situaţii este utilizată adresarea prin „cc" (*carbon copy*), pe când în cazul mesajelor „publice" sau „personale" aceasta este accidentală. Prin alegerea adresării de tip „cc", participanţii indică faptul că sunt conştienţi de existenţa şi de posibilităţile deschise ale canalului de comunicare specific e-mail-ului.

Odată asigurat canalul de comunicare, conform schemei lui Scollon, relaţiile sociale intră în funcţiune. Participanţii acordă atenţie acestor relaţii prin deciziile stilistice pe care le fac în compunerea mesajelor şi prin alegerea limbajului adecvat.

3.1. Stilul mesajelor publice. Fiind în general informative şi structurate ca anunţuri, mesajele publice sunt scurte şi concise. Precedate de formule de salut, aceste mesaje nu solicită răspuns din partea e-locutorilor.

Exemplul 1[3]

Sent: 20.11.2003 9:07 AM
To: organizaţie
Cc: Rodinger Cristina
Subject: HR Location Schedule

Dragi colegi,
Va amintesc sa va completati locatia pe urmatoarele 2 saptamani.
Eu voi avea 2 zile libere, vineri (21 Nov) si luni (24 Nov). Pentru corespondenta si expedieri TNT imi tine locul Cristina.
Pentru Cristina
Cristi va fi azi la Brasov, maine are o zi libera si luni este la Bucuresti.
Eu merg de 2 ori pe zi cu corespondenta, la 10.00 si la 17.00, tot la aceste ore iau si corespondenta pt Brasov.
Va doresc de pe acum un week-end dragut! Parca deja miroase a Sarbatori.
Georgiana PETRESCU

Mai întâi, Georgiana salută întreaga echipă cu o formulă rituală (*Dragi colegi*), comună atât limbajului scris, cât şi celui verbal. Cu propoziţia următoare, ea se lansează în primul dintre cele trei subiecte ale mesajului – să le reamintească colegilor ceva important. Al doilea scop al mesajului este să anunţe faptul că va lipsi şi cine o va înlocui. În paragraful următor, Georgiana o informează şi îi dă instrucţiuni înlocuitoarei ei. Deşi pare un mesaj aparte, privat, destinat numai Cristinei, acest paragraf face parte tot din scopul

general, informațional al mesajului public. Fără a solicita un răspuns, Georgiana scrie într-un stil factual considerat tipic pentru discursul scris informativ. În încheierea mesajului („*Vă doresc de pe acum un week-end plăcut! Parcă deja miroase a sărbători*".), se revine asupra adresării colective. Se deschid astfel liniile de comunicare viitoare și se reamintesc relațiile sociale cordiale existente între e-locutori. Emițătorul acționează în direcția minimalizării distanțelor sociale existente față de ceilalți membri ai echipei. Tonul mesajului este unul semi-formal, specific mediului de afaceri, ca parte a unui registru stilistic bine fixat în corespondența comercială prin e-mail (Gains, 1999:86).

Exemplul 2
Sent: 12.08.2003 2.58 PM
To: organizație
Cc:
Subject: Vom avea un nou coleg în HR!

Dragi colegi,
Incepand cu data de 18 august 2003 vom avea un nou coleg in HR, biroul din Bucuresti.
Silviu ni se alatura pe pozitia de (...) cu raportare directa la Cristian.
Silviu are o experienta de 5 ani in (...), detinand functii precum (...).
Veti avea ocazia sa-l cunoasteti in cadrul Programului de Orientare: 18 August – Bucuresti si 19 August – Brasov.
Va rog sa ii faceti o primire calduroasa in echipa noastra si sa ii asigurati tot sprijinul de care va avea nevoie in primele luni.
Raluca

Selecțiile stilistice operate de Raluca în mesajul de mai sus vin în sprijinul afirmațiilor lui Gains (1999:88) că autorii „împrumută" expresii din registre stilistice mai bine fixate în limbă și cu care aceștia sunt mai bine familiarizați, aducând astfel acel registru în mediul e-mail-ului. Putem observa că stilul rezultat din combinarea funcției informaționale și a stilului semi-formal specific corespondenței de afaceri între colegi este îmbinat cu estimările personale făcute de autorul unui mesaj privind limbajul adecvat unei anumite situații.

3.2. E-locutorul diferit de destinatar. În situația în care un e-locutor este menționat în dreptul adresării de tip „cc", „bcc" (*blind carbon copy*) sau în dreptul rubricii „to", dar mesajul îi este explicit adresat altei persoane, avem de a face cu un tip de mesaj semi-public. Schema participanților se apropie de structura unui dialog informal și, în același timp, stilul folosit se apropie de cel conversațional (fiind mai informal și mai interactiv, prezintă forme asemănătoare celor de *turn-taking* din analiza conversațională). E-locutorii unor astfel de mesaje se angajează în discuții, generează mesaje de răspuns (replici), fapt mai puțin întâlnit în mesajele publice de tip anunț.

Exemplul 3
Sent: 28.08.2002 10.17 AM
To: Dorin
Cc: Raluca
Subject: FW: RE: (...)

Dorin,

Vrem numai sa iti dam un „feeling” despre cum merg lucrurile cu (...). Te rog sa citesti primul paragraf din mesajul de mai jos. Cu sprijinul celor de „acasa” si cu ceva ore in plus de lucru aici, lucrurile se misca pe un fagas bun.
Cristian

În plus faţă de natura dialogală pe care o dobândesc aceste mesaje, alte două strategii distincte sunt prezente, marcând o diferenţă esenţială faţă de mesajele publice. Prima rezidă în *folosirea prenumelui în formula de adresare către destinatarul intenţionat al mesajului*. Emiţătorul nu se bazează numai pe structura softului ce administrează mesajele de tip e-mail pentru a marca destinatarul, ci foloseşte mijloace lingvistice pentru a-l indica în textul propriu-zis al mesajului. Autorul mesajului re-afirmă prin această strategie structura participanţilor şi face distincţia între rolul destinatarului şi cel al e-locutorului pasiv. Cea de-a doua strategie este evidenţiată de *prezenţa atitudinii pozitive*, prin utilizarea strategiilor politeţii negative[4] (acord, complimente, susţinerea unei afirmaţii etc.). Ambele strategii indică orientarea atenţiei autorului nu numai către destinatarul mesajului, ci şi către e-locutorul care ia cunoştinţă despre acesta.

Exemplul 4
Sent: 18. 11. 2003 8:35 AM
To: Camelia, Mircea, Maria, Elian
Cc: Cristian, Raluca, Nicoleta, Ruxandra, Elena
Subject: New hire: Merchandiser Selgros Bucuresti-Pantelimon & Lateral move: Merchandiser Bucuresti

Dragi colegi,
Bogdan, candidatul preferat pentru postul de (...) a acceptat oferta noastra si va incepe pe data de 24 noiembrie.

Bogdan il va inlocui pe ***Adrian***, care trece pe pozitia de (...), incepand cu aceeasi data. Adrian va petrece primele 2 zile, 24 si 25 noiembrie, cu Bogdan (in Selgros Pantelimon).
Bogdan va participa in Programul de Orientare de pe 2 si 3 decembrie, impreuna cu noii colegi: Sales Controlling Specialist, Merchandiser Metro Bucuresti-Berceni.
Doamna Moraru,
am trimis ieri documentele lui Bogdan pentru a-l contacta in legatura cu documentele necesare angajarii.
Elian,
Trecand pe field, Adrian va primi masina. **Te rog frumos** sa iei legatura cu el pentru preluarea masinii. Asa cum am descris mai sus, pe 24 si 25 noiembrie el va fi in Selgros, deci pe 26 noiembrie ar putea veni la Brasov sa preia masina.
Telefonul lui Adrian este (...).
Mircea,
Adrian a trecut deja prin Orientare. In cazul in care doresti sa ai o discutie cu el inainte de a „intra in paine”, **te rog frumos** sa il contactezi direct sau sa-mi spui daca te pot ajuta.
Ruxi,
te rog frumos sa pregatesti un avans pentru Bogdan, pentru 2 si 3 decembrie si o rezervare, in cazul in care doreste sa plece la Brasov in seara de 2 decembrie.
De asemenea, sa nu uiti de Ionut Zamfir, care incepe tot pe 2 decembrie (Merchandiser Metro Bucuresti-Berceni).

Va multumesc frumos pentru sprijin!
Cristina

Acest mesaj este unul mixt. El îmbrățișează atât caracteristici ale stilului public, prin modul de adresare din deschiderea mesajului și prin stilul informativ din primele trei paragrafe, cât și caracteristici ale stilului personal. Începând cu cel de-al patrulea paragraf, mesajul capătă structura unui „mesaj în mesaj" (un mesaj cadru ce conține alte patru mesaje de sine stătătoare). Împrumutată din registrul scris, fiind asemănătoare povestirilor în ramă, structura acestui mesaj capătă unicitate în comunicarea scrisă în mediul de afaceri. Adresarea prin folosirea formulei reverențioase „doamna", însoțită de numele de familie, repetarea formulei „te rog frumos" în următoarele trei paragrafe, mulțumirile adresate în încheiere sunt doar câteva din strategiile politeții negative prin care autoarea stabilește tonul prietenos al mesajului și întreține relația de colegialitate.

3.3. Stilul mesajelor personale. Mesajele personale sunt e-mail-uri adresate unui singur individ și scot în evidență natura interactivă și aplecarea către stilul conversațional. Mesajele de acest tip dezvăluie legăturile personale existente între participanți. Numai în astfel de mesaje, participanții își lasă garda jos, angajându-se total în comunicare, într-un mod personal, dezvăluind preocupările lor din afara serviciului și afișând diverse atitudini față de ceilalți colegi.

Exemplul 5
Sent: 18. 11. 2003 8:15 AM
To: Mariana
Subject: camera

Mariana,
Te rog sa ma ierti ca am uitat ieri sa te sun sa te intreb daca ai primit camera, dar cred ca ai primit-o.
Mii de multumiri, ne-a fost de mare ajutor.
O zi buna!
MM

După cum se observă în deschiderea mesajului, MM folosește e-mail-ul pentru a exprima un alt gen de relații personale. „Te rog sa mă ierți" este o formulare ce dezvăluie o relație personală mai apropiată decât simpla relație colegială. Scuzele și mulțumirile politicos formulate de autorul mesajului evidențiază poziția socială superioară pe care Mariana o are în ierarhia firmei. Pentru a ilustra natura interactivă și informală a mesajelor personale, vom prezenta un lanț de mesaje ce au survenit la mică distanță în timp între aceleași două persoane, asemănătoare replicilor unui dialog.

Exemplul 6
Sent: 13. 11. 2003 2.58 PM
To: Organizatie
Subject: Provizioane Travel

Dragi colegi,
Va rog sa imi spuneti daca ati avut cheltuiele de travel inclusiv cine / pranzuri de departament care nu au fost inca inregistrate si platite in / prin contabilitate.

Astept raspunsul vostru pana maine dimineata la 10.00.
Multumesc pentru sprijin,
Mariana

Sent: 13. 11. 2003 3.12 PM
To: Mariana
Subject: Re: Provizioane Travel

Mari,
Te rog sa-mi spui daca s-a reparat camera digitala si daca e disponibila pentru vineri?
Multumesc, MM
Referitor la mesajul de mai sus „Nu este cazul"
Toate cele bune, MM

Sent: 13. 11. 2003 3.15 PM
To: MM
Subject: Re: Provizioane Travel

O trimit azi; cand o returnati?
Mariana

Sent: 13. 11. 2003 3.19 PM
To: Mariana
Subject: Re: Provizioane Travel

Luni 17.11.2003 cu shuttle-ul de dimineata, deci la ora 10 este in Bucuresti.
Mii de multumiri,
MM

Lanţul de mesaje personale derivă dintr-un mesaj public. MM îi răspunde Marianei la mesajul public, dar inserează în el şi o chestiune particulară, o solicitare introdusă prin „te rog". Stilul alunecă de la cel semi-formal la cel informal. Salutul se modifică de la cel convenţional „Dragi colegi," la adresarea personală „Mari". Salutul este exclus la următoarea intervenţie, iar mesajele-replici se succedă rapid în maniera conversaţională a mesajelor personale.

3.4. Crearea coerenţei: structuri de organizare a e-mail-ului. Prin structură de organizare înţelegem atât organizarea internă a mesajelor, cât şi reţeaua ce le leagă între ele. Vom încerca să observăm modalităţile în care e-locutorii creează coerenţa atât în cadrul unui mesaj, cât şi în contextul mai larg al discursului de tip e-mail. Această abordare se bazează pe schema Susanei Herring (1996) de organizare a mesajelor afişate în mediul electronic. Adaptăm această schemă la e-mail-urile personale pentru a identifica componentele mesajului ce pot servi drept serii succesive de „cadre" (*frames*) delimitând subiectul conţinut de mesaj. Aceste cadre formează un mecanism de interrelaţionare prin care participanţii situează mesajul în discursul mai larg al lanţului de mesaje pentru a crea ceea ce Chafe (1994) numeşte coerenţă discursivă. Folosirea conceptuală a noţiunii de *turn-taking* se va face pentru a desemna mesajele individuale drept „schimburi" aparţinând unei „conversaţii" ce are loc între doi sau mai mulţi participanţi de-a lungul unei zile sau chiar al unei săptămâni. Herring divide mesajele electronice în cinci secţiuni, care formează un set de cadre de organizare.

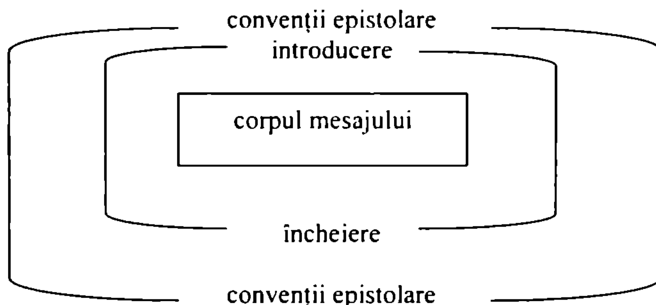

Figura 2. Cadre de organizare pentru mesajele interactive (adaptare după Herring: 1996:85)

3.4.1. Saluturile şi semnătura. Rolul saluturilor şi al încheierii unei convorbiri telefonice sau a unei conversaţii *faţă-în-faţă* este la fel de important şi în mesajele poştei electronice. Prin acest cadru, participanţii stabilesc viabilitatea noului canal de comunicare, în vederea începerii interacţiunii sau a continuării acesteia. Saluturile şi formulele de deschidere se referă explicit la relaţiile sociale prin invocarea convenţiilor stabilite în alte domenii de interacţiune. Cu toate că programele software ce administrează poşta electronică au incluse obligatoriu datele iniţiatorului mesajului, el continuă să-şi semneze mesajele la final. Scollon (1997:71) afirmă că secvenţele de încheiere (de tipul: „OK. Mersi. Pa.") a unei convorbiri telefonice adesea conţin trei mişcări conversaţionale, care închid cadrele deschise anterior, şi anume: subiectul, relaţia socială şi canalul de comunicare.

Întorcându-ne la conceptul de e-mail, ca parte a unui schimb conversaţional, am observat în corpusul nostru o trăsătură interesantă. De-a lungul unui schimb de mesaje având acelaşi subiect (*subject line*), desfăşurat într-un interval temporal definit, se observă diminuarea folosirii saluturilor în deschiderea mesajului pe măsură ce conversaţia progresează. De obicei, saluturile marchează unităţile temporale (perioade ale zilei, sau întreaga zi). Prezenţa acestora la începutul perioadei este obligatorie, dar lipsa acestora pe parcursul perioadei nu e resimţită în mod deosebit. Revenind la e-mail, acest fapt confirmă faptul că odată contactul stabilit (setul de două mesaje – cel iniţial şi cel de răspuns), autorii pot să presupună că destinatarii sunt în continuare disponibili pentru comunicare până la încheierea perioadei de timp deschise de salutul din mesajul iniţial (e.g. ziua de lucru).

3.4.2. Introducerea şi încheierea. Făcând din al doilea cadru structural al mesajelor de tip e-mail, introducerile şi încheierile servesc la legarea mesajului curent de cel precedent sau de o întreagă conversaţie, apelând, de asemenea, la o altă persoană pentru a continua discuţia. Prin urmare, ele sunt verigi ce ajută la obţinerea şi menţinerea continuităţii discursive de-a lungul unor mesaje multiple.

Modalităţile de realizare a acestora sunt următoarele: prin folosirea continuă a aceluiaşi titlu sau prin copierea de către autor a unei porţiuni din mesajul precedent în mesajul actual, pentru a face referire la discursul respectiv.

Prin comparaţie cu folosirea mecanică a formulelor de salut şi a semnăturii (în primul nivel), coerenţa obţinută prin cadrul deschis în introducere şi finalizat în încheiere necesită o contribuţie mult mai subtilă din partea e-locutorilor. Introducerile şi încheierile

de legătură nu constituie un cadru la fel de bine demarcat ca primul. Înțelegerea prezenței sau a absenței lor se face tot prin situarea mesajului în contextul unui discurs lărgit.

4. Rezumat. Informația nouă pe care o aduce fiecare mesaj necesită, din partea autorului, o mişcare de structurare şi de funcționalizare a acesteia. Deoarece scopul acestei lucrări nu este acela de a descrie aceste mişcări, ne-am mărginit la a evidenția existența a trei cadre de structurare a unui mesaj, cadre ce furnizează o schemă şi o structură de expectație în organizarea mesajelor, precum şi mecanismele prin care participanții realizează situarea mesajului în contextul discursiv.

Utilizatorii de e-mail compun mesaje comprehensibile în stiluri diferite şi folosesc strategii (noi sau adaptate din spațiul comunicării scrise sau orale) pentru a transcende stilurile impuse şi a personaliza mesajul lor în contextul unui discurs cu mult mai larg decât pare la prima vedere.

NOTE:

---

[1] Cele şase variabile ale lui Biber (apărute în 1988 în ***Variation across Language and Speech***, CUP, Cambridge, menționate în Collot şi Belmore, 1996) definesc tipuri de relații între texte: implicat / informativ, narativ / non-narativ, explicit/cu referent dependent de situație, cu exprimarea deschisă a persuasiunii, cu informație abstractă / non-abstractă şi de elaborare a informației online.

[2] Folosim termenul de e-locutor ca o alternativă pentru cel de interlocutor, specific analizei conversaționale. Am păstrat rădăcina cuvântului "locutor", pentru a indica natura interactivă, conversațională a comunicării, dar am înlocuit prefixul "inter-" cu "e-"pentru a indica natura scriptică a discursului (ce apare în mediul electronic).

[3] În toate exemplele de e-mail-uri, am redat textul original al mesajelor. Am inclus întregul mesaj e-mail (cu dată, oră, subiect şi rubrica de adrese). Din rațiuni de deontologie profesională, am schimbat numele celor implicați şi am omis din text (prin puncte de suspensie) subiectele cu conținut potențial confidențial.

[4] Aşa cum sunt ele evidențiate în Brown, P. şi Levinson, S. (1978), ***Politeness: Some universals in language use***, CUP, Cambridge.

BIBLIOGRAFIE

BARON, N.S. (1998) *Letters by phone or speech by other means: the linguistics of e-mail.* în *Language and Communication*, 18(2), pp.133-170.

CHAFE, W. (1994), *Discourse, consciousness, and time: the flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*, UCP, Chicago.

COLLOT, M. & BELMORE, N. (1996), *Electronic language: A new variety of English*, în S. Herring (ed.), *Computer-mediated communication: linguistic, social, and cross-cultural perspectives* (pp.13-28). Philadelphia: John Benjamins.

CRYSTAL, DAVID (1997), *The Cambridge Encyclopaedia of Language*, (2nd. Ed.), CUP, Cambridge.

DONATH, J. (1999), *Identity and deception in the virtual community*, M.A. Smith, & P. Kollock (eds.) în *Communities in cyberspace* (pp.29-59), Routledge, London

DURANTI, A. (1986), *Framing discourse in a new medium: Openings in electronic mail.* În *The Quarterly Newsletter of the Laboratory of Comparative Human Cognition*, 8(2), pp. 64-71.

GAINS, J. (1999), *Electronic mail – A new style of communication or just a new medium?: An investigation into the text features of E-mail*, în *English for Specific Purposes*, 18 (1), pp. 81-101.
GEORGAKOPOULOU, A. (1997), *Self-presentation and interactional alliances in e-mail discourse: the style and code switches of Greek messages*, în *International Journal of Applied Linguistics*, 7(2), pp.141-164.
GUMPERZ, J.J. (1982), *Discourse strategies*, CUP, Cambridge
HERRING, S. (1996), *Computer-mediated communication: linguistic, social and cross-cultural perspectives*, John Benjamins, Amsterdam (pp.81-108).
SCHIFFRIN, D. (1987), *Discourse Markers*, CUP, Cambridge.
SCOLLON, R. (1998), *Mediated discourse as social interaction: A study of news discourse.* Longman, New York
TANNEN, D. (1993), *Framing in Discourse*, NY: Oxford UP, New York
YATES, S.J. (1996), *Oral and written linguistic aspects of computer conferencing: A corpus based study.* în S Herring (ed.), *Computer-mediated communication: linguistic, social, and cross-cultural perspectives* (pp. 29-46). Philadelphia: John Benjamins.
ZAFIU, RODICA (2001): *Diversitate stilistică în româna actuală,* EUB, Bucureşti.

COMMUNICATION VIA E-MAIL

Abstract

The research uses a social interactional approach to examine a set of e-mail messages sent at work, in order to identify some framing strategies by which participants structure and organise their e-mail discourse. After mentioning the main two approaches on e-mail communication: the prescriptive one (put forward by managers) and the linguistic one (dealing with aspects such as the oral-literate continuum and the reduced cue context of e-mail), the research aims at offering a new perspective in the study of e-mail communication in Romanian. We explore the effect of participation structure in e-mail on the resulting form of communication and divide our data in *public, private* and *"overhearing"* types of e-mails. We also suggest that e-locutors draw upon schemas of knowledge in order to frame, structure and interpret e-mail messages as participant turns within a larger discourse.

STRUCTURI STILISTICO-PRAGMATICE ALE ANUNȚULUI PUBLICITAR ÎN PRESA BĂNĂȚEANĂ ȘI TRANSILVĂNEANĂ DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA (I)

CONSTANTIN-IOAN MLADIN
Universitatea „1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

1. Într-o formă schematizată, aceste rânduri intenționează să examineze tipologia structurilor discursive și a strategiilor argumentative/persuasive din reclamele comerciale de expresie română prezente în almanahurile și calendarele[1] care au circulat în Banat și în Transilvania din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea până în anii '40 ai secolului trecut, făcându-se, în mod implicit, o permanentă comparație cu lucrările similare din Moldova, din Bucovina și din Regat în același interval de timp, precum și cu textele publicitare actuale[2].

2. Cum se știe, preocuparea pentru studierea limbii presei este un demers pe deplin justificat în încercarea de descriere a stadiului unei limbi și de evidențiere a tendințelor sale evolutive/involutive, deoarece limba presei oglindește cu promptitudine configurația limbii vorbite ori a celei literare, pe de o parte, modelându-le activ, pe de altă parte, datorită puternicului impact pe care îl au asupra destinatarului tehnicile persuasive, mai mult sau mai puțin subtile, și caracterul repetitiv al enunțurilor de acest tip[3].

Atracția pentru spațiul bănățean și transilvănean se explică prin marea originalitate pe care a prezentat-o în perioada respectivă limba română din această arie geografică. Cauzele acestei configurații singulare sunt cunoscute: poziția exterioară a (sub)graiurilor nord-vestice și centrale în raport cu baza dialectală a limbii literare, alterările datorate plurilingvismului și urmele lăsate de ecourile devastatoare ale latinismului. În afară de aceasta, a fost avută în vedere și o altă caracteristică a stilului publicitar din presa bănățeană și transilvăneană, anume dimensiunea sa epică (narativă) însemnată, în comparație cu laconismul tipăriturilor de gen moldovenești și regățenești echivalente.

Mesajele publicitare care constituie corpusul lucrării au circulat pe întreg cuprinsul fostului Imperiu Austro-ungar, pentru majoritatea emitenților lor limba română nefiind limbă maternă. În aceste condiții, cele mai multe texte reprezintă varianta românească a unui text conceput inițial în germană, maghiară sau sârbă. Greșelile de traducere, oscilațiile în selectarea unor forme, uneori chiar în cuprinsul aceluiași text, abundența calcurilor lexico-frazeologice, grafia fluctuantă, formulările redundante și rebarbative, dezacordurile

morfologice sau semantice, improprietățile sintactice și topica nespecifică pentru limba română deconspiră ușor acest lucru. Este la fel de evident însă că puternica oralizare a acestor enunțuri (prin masiva folosire a formelor familiare, populare și regionale) dovedește intenția producătorilor mesajelor (sau a traducătorilor lor) de a întrebuința o limbă cât mai apropiată de cea a destinatarilor, potențiali clienți ai bunurilor ori ai serviciilor oferite, din dorința de a le capta interesul.

În raport cu normele limbii literare, interferențele lingvistice populare și dialectale, inserțiile cărturărești și coabitarea termenilor comuni cu variante populare ale limbajului proștiințific au alterat adesea codul lingvistic. Asemenea structuri verbale stranii au provocat reacții ironice și condescendente din partea vorbitorilor limbii române din afara acestui spațiu și stârnesc ilaritate astăzi. Cu siguranță, de multe ori efectele deconcertante produse de lectura unor asemenea texte asupra cititorului contemporan, prin umorul lor involuntar, sunt și produsul evoluției în timp a sensibilității noastre estetice[4].

3. Mare parte a anunțurilor publicitare sunt simple notificări privind existența sau reorganizarea unei firme comerciale ori oferirea de servicii (în spațiul firmei, la domiciliu, prin corespondență). Aceste anunțuri sunt extrem de comprimate sintactic și vehiculează un vocabular restrâns. Indiferente la orice intenție argumentativă/persuasivă, foarte impersonalizate, enunțurile se mulțumesc să înșiruie, de regulă, într-o ordine fixă, formule clișeizate (unele cu caracter facultativ) care numesc pur și simplu: firma (proprietarul ei) sau prestatorul de servicii[5], gama produselor (serviciilor) oferite, tipul de activitate, localizarea spațială a ofertantului (adresa)[6], vechimea firmei (*Casă de încredere fondată în anul...*) etc.

La polul opus acestui model standardizat se situează anunțurile publicitare, foarte dinamice și mult mai funcționale, care, pornind de la structura rudimentară mai sus indicată, se străduiesc să pună în aplicare un arsenal complex de tehnici argumentative/persuasive. Cantitativ și calitativ, acestea se deosebesc de cele valorificate de anunțul publicitar modern. Astfel, numai timid și sporadic apar câteva dintre modalitățile expresive actuale de captare și de reținere a atenției (interesului) destinatarului[7]:

3.1. Încercări ludice de construire a enunțului (doar două exemple!): **a.** (alegorie): *Minunea minunilor! Din Londra a sosit telegramă, prin care se face cunoscut lumei întregi, că Tutankamen, după scrisorile vechi aflate în cripta lui, a murit din cauza unui morb de creieri, în urma încordării făcute pentru de a inventa orologiul electric pe care l-a construi în orașul Lugoj ceasornicarul isteț și specialist în construirea și repararea oroloagelor de orice sistem și façon: Herzl* [23]; **b.** (versificare): *Firmă românească/La care toți să se grăbească!* [22/„Câinele alb"].

3.2. Repetiția lexicală (anafora): ***Cine vrea** să cumpere ieftin?! **Cine vrea** să cumpere lucruri bune?! **Cine vrea** să fie servit punctual?! Să meargă în bazarul unde se pot cumpăra articli cu 7, 15 și cu 30 cr.* [20/Kilényi & Reich J.]; ***Interesul Dv. este să** alegeți magazinul de unde vă procurați încălțămintea, **Interesul Dv. este să** priviți vitrinele noastre cari vă pun în curent cu ultimele creațiuni, **Interesul Dv. este să** cumpărați încălțămintea noastră de calitate la prețuri avantajoase* [15/„Mathias]; *Pentru ce cosește azi orice econom vrednic cu coasa „Grauer"? **Pentru că coasa „Grauer"** e cea*

mai bună coasă din lume, ***pentru că cu coasa „Grauer"*** *poate lucra orice copil!*, ***pentru că cu coasa „Grauer"*** *poți cosi 10 pași fără să fie ascuțită decât o dată!*, ***pentru că coasa „Grauer"*** *e făcută din oțel svedian!*, ***pentru că coasa „Grauer"*** *va fi încă în fabrică bătută!*, ***pentru că coasa „Grauer"*** *nu e nici prea tare, nici prea moale și, în sfârșit, fabrica „Grauer" schimbă orice coasă ce nu convine gratis* [24].

3. 3. Superlativul stilistic: *firma Wagner* ***„regele instrumentelor muzicale"*** [17].

3.4. Proverbe sau formulări în spirit paremiologic: ***Adevăratul iad este stomacul bolnav***... *Cel ce suferă de așa ceva să folosească imediat tabletele curățitoare „Cascaradin" ale lui Orkeny* [17]; ***Înainte în viață ajung numai oamenii punctuali, de încrezut.*** *Ca să aibă aceste însușiri, trebuie să aibă și un ceas bun, punctual umblător* [1/„Suttner"]; ***La casa cu fată mare nu poate lipsi pudra și crema „Diana"*** *că așa nici ficiorii n-o să lipsească de acolo* [1]; ***Mâna de ajutor niciodată să nu o respingem, ci întotdeauna s-o apucăm***, *mai ales când ne oferă ceva atât de prețios ca „Elsa"-Fluidul lui Feller* [8]; ***Pânea caut-o la brutar, hainele la croitor, ghetele la pantofar.*** *Numai oroloage recomandă azi fiecare comerciant și bazar cu trâmbițe, fluiere, jucării, ciorapi și diferite article laolaltă. Dar tocmai așa și sunt ceasurile acelea... Unde se pot căpăta ceasurile cele mai bune? La asta răspundem noi după propria experiență: În Elveția* [8/„Suttner"]; ***Toate în lume se scumpesc!*** *pânea, carnea, chiria casei – numai păpucii și ghetele executate în atelierul lui Vasile Ban la „Cizma roșie", după cum se numește prăvălia lui, se ieftinesc* [21].

3.5. Hiperbola: *promit pălăriile* ***cele mai moderne din calitatea cea mai bună***, *precum și serviciul real și* ***prețurile cele mai ieftine*** [19/K. Tartler]; ***cel mai bogat și mare magazin de ghete*** [19/C. J. Gottstein]; **întreprindere** de înmormântare [6/Paly & Mokesch]; ***institut*** *de înmormântare român* [18]; ***fabrica*** *de respeti și flori artificiale* [10/E. Oltean & Co.].

4. Urmează să trecem în revistă câteva dintre procedeele privilegiate de anunțurile publicitare supuse analizei pentru seducerea și manipularea destinatarilor:

4.1. Captarea atenției destinatarului pe un ton autoritar, prin intermediul unor formule de apel injonctive cu structură propozițională (frastică) integrală: ***Aici ascultă!*** [1/„Klein"]; ***Veniți și vedeți*** [11/C. Binder] sau cu structură eliptică (majoritatea): ***Atențiune!*** [15/Bruckner & Albrich, H. V. Theil]; ***Aviz*** [15/„Lobel"]; ***Deschidere de prăvălie*** [20/„Însoțitorii călțunarilor"]; ***Ferire!*** *Nime să nu cumpere o mașină de cusut înainte de a văzut și cercat renumita mașină de cusut „Pfaff"* [27]; ***Hallo!*** *Vizitați „Blănăria V. Ignat"* [15]; ***Halo!!*** [10/A. Miherța]; ***Spre binevoitoare atențiune!*** [25/ „Jahner"].

4.2. O particularitate frapantă a anunțurilor publicitare analizate constă în permanenta oscilare între variantele funcționale ale limbii și în încălcarea sistematică a limitelor dintre acestea[8]. Așa se explică faptul că în contexte similare celor de mai sus este preferat alteori tonul protocolar și foarte reverențios, adesea bombastic, sub influența exercitată de corespondența oficială (comercială) și particulară.

4.2.1. Textele publicitare abundă în formulele ceremonioase de solicitare a interesului receptorului construite în jurul unor grupuri verbale cu diferite grade de

complexitate, în funcţie de forţa ilocuţionară cu care a dorit emiţătorul să le înzestreze, şi care conţin verbe şi/sau locuţiuni verbale performative (prezentative şi solicitative) urmate de construcţii completive (ne)propoziţionale[9]: ***Aduc la cunoştinţa Onor Public*** *că am preluat Restaurantul* [16/A. Reis]; ***Se aduce la cunoştinţa*** *On. Public român din Făgăraş şi jur că locuitorul Şt. Bora ia în întreprindere* [16]; ***Am onoarea***: **a.** ***a aduce la cunoştinţa*** *Onor. Public că iau în întreprindere orice edificii* [16/C. Spătar], **b.** ***a încunoştiinţa*** *P. T. Public din Ţara Oltului şi din împrejur că mi-am schimbat localul* [16/D. Popp Dejenarul], **c.** ***a recomanda***: *~ Onor. Domni inteligenţi din loc şi de la sate atelierul meu* [16/N. Burlea], **d.** ***a aviza*** *pe st. Public românesc că, cumpărând* [29/Schupiter L.]; ***Sunt în plăcuta poziţie de a executa*** *orice lucrări* [16/Fr. Fulop]; ***Mă aflu în plăcuta poziţie de a mă recomanda*** *Onor. Public din oraş şi de la sate cu atelierul* [16/M. Henzel]; ***Atrag atenţia (atenţiunea)*** *(On. Public din loc şi jur)* ***asupra*** *magazinului* [16/I. Rosenbaum, E. Cziek]; ***Îmi iau voie a atrage atenţiunea*** *(On. Public din loc şi jur)* ***asupra*** *celei mai mari cafenele* [16/C. F. Chiba]; (J. Hermann) ***recomandă*** *depositul său* [16/„La Îngerul Păzitor"]; ***Rog (pe)*** *(On. Public)* ***de a mă sprijini*** *în afacerea aceasta* [16/R. Bucholz]; ***Rugând*** *(onoratul public român)* ***pentru binevoitorul sprijin*** *prin comandarea de haine* [16/N. Burlea]; *~ deci (On. Public)* ***pentru binevoitorul concurs*** [3/I. Petraşcu]; ***Rog pe*** *(On. Public)* ***a mă onora cu numeroase comande*** [16/Sárköyz J. , J. Welther, St. Bátori]; (Şt. Bora) ***Roagă pe On. Public*** *a lua la cunoştinţă că fieştecare cine face o comandă pentru edificii* [16, Tampa & Spătar]; (N. Langa) ***Se recomandă*** *On. Public (din loc şi de la sate)* ***ca*** *croitor* [16, I. Kovacs].

Frecvent, două asemenea structuri sunt coordonate, de obicei fără reluarea verbului *a ruga*: ***Rog (pe)*** *(On. Economi-proprietari şi plugari)* ***de a vizita marele atelier****... şi* ***a mă onora cu preţurile comande*** [16/K. I. König].

4.2.2. Influenţa codului scris de natură epistolară este încă şi mai evidentă prin inserţia masivă a unor:

4.2.2.1. Formule specifice de deschidere a dialogului: ***Subscrisul*** *îmi iau voia a atrage atenţiunea On. Public român asupra croitoriei mele* [29/I. Petraşcu].

4.2.2.2. Formule de închidere a dialogului: ***Cu stimă*** *Johann Welther* [16/Molintz]; ***Cu toată stima*** [16/K. I. Konig]; ***Cu deosebită stimă*** [16/Iszak B.]; *Rugându-mă de On. P. Public de binevoitorul sprijin... , asigurându-l că îmi voi da toată silinţa de a-l satisface pe deplin,* ***sunt, cu deosebită stimă****, Bodor Béla* [16]; *După ce recomand Onor. Public încă o dată fabricele mele,* ***semnez cu deosebită stimă*** *August Csiki* [16]; ***Semnez cu toată stima*** *Toth Antal* [16]; *Rugând de ajutorul on. Public şi de acuma înainte ~ Adolf Bitt* [18]; *Rugând on. Public a mă onora cu preţioasele sale comande, ~ Ioan Părău* [4]; ***Semnez cu respectuoasă stimă*** *Emil Petruţiu* [3, 28].

4.3. O ocurenţă crescută înregistrează construcţiile silogistice[10] în structuri recurente bipartite[11], care urmăresc să selecteze destinatarii prin formularea explicită a presupoziţiilor comune partenerilor acestui tip de act comunicativ[12]: ***Cei ce aud greu sau au văl cu urechile, dacă vreau uşurare, eventual vindecare deplină, folosească*** *ţeava mea de auzit* [17/A. Schaumann]; ***Cel ce voieşte să scape de boli să cumpere*** *„Caramelele de piept ale lui Kaiser"* [4]; ***Cine vrea să cumpere ieftin şi să fie servit la moment, să***

cerceteze magazinul I. Nyergeş [11, 12]; **Dacă** *te doare capul nu dubita, ci foloseşte îndată „Pastilele lui Beretvás"* [17].

4.4. Pentru selectarea receptorilor, potenţiali clienţi, emiţătorul recurge şi la alte procedee:

4.4.1. Introducerea unor apelative nominale restrictive, termeni de adresare, în enunţuri injonctive, solicitative sau prezentative (informative): ***Doamnelor!*** *Întrebuinţaţi numai crema de toiletă „Adelina"* [13]; ***Fraţi săteni****, lucraţi numai la măeştri români!* [10/P. Spinean]; ***Menajerelor****, cereţi numai drojdii din Carpaciu pe Sirete* [7/I. Grigorcea].

4.4.2. Folosirea unor apelative nominale însoţite de determinări nehotărâte: ***Toată lumea*** *se fotografiază la „Atelierul Dlujanski"* [10]; *Se recomandă* ***fiecărei familii*** [24/„Mercur"].

4.5. Menţionarea recunoaşterii performanţelor înregistrate de firmă (producător), enunţurile putând cuprinde:

4.5.1. Informaţii verificabile: *Premiat în Timişoara la expoziţia ungară meridională cu medalia de aur, La München în 1895 premiat cu medalia de argint, Premiat în Veneţia la expoziţia internaţională cu medalia de argint, În Bruxel premiat la 1895 cu medalia de aur* [5/„Mariahilf"].

4.5.2. Informaţii imprecise, neverificabile, dar verosimile: *Premiate cu medalii de aur* ***la expoziţiile din lume*** [27/Munzer & Co.]; ***Premiat şi distins de mai multe ori*** [21/Sam. Wagner].

4.6. Atestarea competenţei în domeniu a emiţătorilor: ***Ca absolvent al şcoalei de meserii reg. Ung.****, îmi iau voie a mă recomanda ca* [16/Nagy J.]; *Ateliere proprii şi* ***monteri studiaţi!*** [21/B. Dénes].

4.7. Atestarea experienţei în domeniu: ***După o praxă îndelungată*** *făcută în străinătate prin fabrici şi prin atelierele cele mai renumite, câştigându-mi o cunoştinţă fundamentală pe baza aceasta, mă aflu în plăcuta poziţie de a mă recomanda cu atelierul meu* [16/M. Henzel].

4.8. Argumente care dovedesc soliditatea firmei şi succesul ei în afaceri:

4.8.1. Prin menţionarea calităţii de furnizor: *Aprovizionează cu carne şi derivate toate unităţile militare din garnizoana Sibiu de 3 ani. A valorificat şi a aprovizionat armata cu făină, grâu şi grăunţe în valoare de 12 mil. Lei* [15/V. Roman]; *Furnizorul de curte cez. şi reg, austro-ung., reg. Român şi reg. Bulgar* [26/Fr. Joh. Kwizda]; *Liferantul de curte al Alteţei Sale Cez. şi reg. a Arhiducelui Iosif* [20/J. Fejér].

4.8.2. Prin publicarea corespondenţei sosite din partea receptorilor-clienţi, inserţii epistolare denumite în mod curent „scrisori de mulţămită"[13].

4.8.2.1. În unele cazuri asemenea scrisori impresionează prin prestigiul semnatarilor lor. De aceea, coordonatele lor identitare sunt totdeauna antecedente textului propriu-zis: ***Fiul lui Kosuth Lajos****, Kosuth Ferencz ne scrie următoarele: Pentru că la dureri de răceală ungerea cu leacul „Indaszesz" mi-a făcut...*; ***Ioan Russu-Şirianu****, fost deputat dietal, scrie în mai, din Arad: „Prea Stim. Domnule! Îţi fac cunoscut cu bucurie, că*

pastilele descoperite de d-ta, pentru durerea de cap, sunt foarte bune şi mi-au liniştit îndată durerea pe cap"; ***Fisolgăbirăul Ştefan Farago*** *de la Şiria, scrie: „Îţi aduc la cunoştinţă cu stimă, că folosind eu picăturile de dinţi descoperite de d-ta şi aduse în circulaţie, sunt faţă cu efectul liniştitor şi încetător cu cea mai mare recunoştinţă"* [**17**/„Kárpáti"].

4.8.2.2. Cele mai multe epistole rămân însă anonime sau pot fi uşor suspectate ca fiind produse de chiar destinatarii lor: *Referitor la încercarea mea cu „Moş-Balsam", Vă pot comunica, că eu cu balsamul sunt pe deplin mulţumit. Deja după 8 zile a ieşit un păr desluşit, şi cu toate că firele de păr erau alburii şi moi, totuşi erau foarte puternice. După 2 săptămâni barba îşi lua cu încetul coloarea ei naturală şi atunci să văzu deplin efectul favorabil al balsamului D-Voastră. Mulţumindu-Vă, sunt: L. C., Dr. Tverg, Kopenhaga* [**17**]; *Binevoiţi, Vă rog a-mi trimite de loc 7 şcatule de pastile de limbrici, căci recomăndându-le se simte lipsă de ele. Trebuie să recunosc că aceste pastille sunt un mijloc excelent contra viermilor, convingându-mă însuşi în 2 cazuri despre efectul lor. Cu totă stima Pruncise Eilinsfeld* [**2**]; *On. Domnule! Voinţa lui Dumnezeu a fost că am dat peste pilulile Dv., şi iată îţi scriu succesul: Mă răcisem în lăuzia mea, aşa încât nu mai puteam lucra nimic, şi aş fi moartă desigur, dacă minunatele Dv. „Pilule" nu m-ar fi scăpat. Dumnezeu să te binecuvânteze de o mie de ori pentru asta. Sunt sigură că pilulile Dv. mă vor vindeca cu totul precum a însănătoşat şi pe alţii. Teresia Knific* [**4**/„Vertes"]; *Remediul D-Tale în contra beţiei a făcut miracol! Bărbatul respectiv s-a vindecat total de beţie şi este treaz şi diligent, aceasta o putem mulţumi numai D-Tale. Dumnezeu să ţi-o răsplătească. Franz Havlovic, Kruciza* [**4**/„Vertes"].

4.8.3. Cu finalitate similară „scrisorilor de mulţămită" şi apropiate de acestea ca modalitate de realizare enunţiativă sunt inserţiile epice (povestiri „poporale" moralizatoare) de mari dimensiuni, de obicei antepuse anunţurilor publicitare propriu-zise: ***Cum am ajuns frumoasă? Eu am fost urâtă.*** *Aşa îşi începu povestea o damă tineră a cărui chip se vede aici. „După ce am încercat cu tot felul de unsori şi disperând de nesuccesul lor, când eram mai necăjită, o prietenă îmi recomandă 4 cutii de „Helin" pe cari le-am folosit după prescripţie. Peste câteva zile am observat cu cea mai mare mirare că faţa mea se curăţă, devine frumoasă iar peste câteva săptămâni am fost frumoasă de nu m-a recunoscut prietenii. Mă numeau cea mai frumoasă în 7 comitate. Stam plăcută alesului inimii mele care m-a şi condus înaintea altarului. Cu cea mai mare căldură am recomandat cunoscutelor mele, la caz că cineva s-ar plânge de frumuseţea ei, numai să-ţi comandeze câteva cutii de „Helin" de la Verteş şi soţul din Lugoj 283, 4 cutii de „Helin" sau 2 cutii „Extra Helin" împachetate 15 cor. Mai puţin de 4 cutii nu se poate trimite, fiind scump porto. 1 săpun „Helin" C. 3, 50 bucata, 1 cutie de Pudră „Helin" C. 3, 50, 2 garnituri complete, 2 buc. Crema „Helin", supun şi pudră C. 16, 80 franco. Expediţie în toată ziua* [**1**];

5. Considerăm, la capătul acestui şir de observaţii, că o examinare mai profundă a enunţurilor din categoria celor mai sus discutate, din perspectivă diacronică, prin exploatarea tehnicilor moderne de investigare puse la dispoziţie de ştiinţele limbii (istoria limbii, stilistica, sociolingvistica, semiotica, analiza textuală, traductologia, pragmatica etc.) s-ar dovedi un demers oricând profitabil pentru o eventuală istorie a anunţului

publicitar. Stângăciile enunțiative, structurile aparent ilogice şi lipsite de motivare, derapajele lingvistice de tot felul, efectele constrângătoare ale modelului repetat la nesfârşit, dar şi libertățile constructive asumate cu dezinvoltură în destul de multe ocazii sunt în măsură să ofere cercetătorului interesat numeroase sugestii chiar pentru o mai bună înțelegere a mecanismelor argumentative/persuasive exploatate de textul publicitar modern.

NOTE:

---

[1] Cărți populare ale epocii moderne, almanahurile şi calendarele au atras în câteva rânduri atenția cercetătorilor, recunoscându-li-se calitatea de autentice depozitare ale unui consistent şi interesant volum de informații istorice, economice, sociologice, etnografice şi literare. De aceea, în 1921 Academia Română, la recomandarea lui Dimitrie Onciul, a propus chiar acordarea unui premiu pentru o lucrare de sinteză privind istoria calendarelor româneşti, fără ca aceasta să fi fost elaborată [Vezi RĂDUICĂ – RĂDUICĂ, p. 8-9]. Îndemnuri pentru cercetarea calendarelor au fost făcute şi de către Sextil Puşcariu [PUŞCARIU, p. 33-43, respectiv p. 95-108] şi Nicolae Iorga [IORGA, p. 28-32, respectiv p. 28-33]. În fine, acest interes s-a materializat în 1981 prin elaborarea unei monografii – bibliografii consacrate almanahurilor şi calendarelor de la începuturile lor până în 1918 [RĂDUICĂ – RĂDUICĂ]. Însă nici una dintre lucrările menționate nu ia în considerare textul publicitar şi nu face referiri la aspecte de natură lingvistică. Monografia pe care Al. Andriescu o dedică limbii presei se limitează la secolul al XIX-lea şi ignoră inserțiile publicitare.

[2] Ca metodă de lucru, soluția cea mai eficientă pentru localizarea fenomenelor prezentate în cadrul corpusului examinat, în absența numerotării paginilor, ni s-a părut a fi indicarea numelui semnatarului mesajului (cu prenumele întotdeauna abreviat), indicarea numelui instituției emitente (între ghilimele, doar dacă aceasta dispune de o logogramă) sau a mărcii produsului comercializat (tot între ghilimele, inclusiv atunci când obiectul tranzacției poartă numele producătorului său) şi numărul curent al publicației din lista lucrărilor consultate.

Ortografia şi punctuația folosite în reproducerea exemplelor sunt cele aflate acum în vigoare. În general, alomorfele arhaice originare au fost păstrate în vederea restituirii autenticității textului, dar s-a generalizat varianta nouă acolo unde formele vechi şi cele actuale apar în variație liberă. Pentru economie, trunchierea exemplelor a fost indicată prin puncte de suspensie numai în interiorul textului.

[3] „limbajul reclamelor reprezintă un domeniu de interes pentru lingvistică atât în plan teoretic (ca registru stilistic), cât şi în plan practic (prin impactul pe care publicitatea îl poate avea asupra vorbitorilor şi, implicit, asupra limbii române actuale).” [STOICHIȚOIU II, p. 54].

[4] Pentru considerații mai ample legate de acest aspect, vezi NEGRICI, mai ales p. 614-617.

[5] Prin sintagme nominale monomembre: *arhitect*, *păpucar*, *croitor*, *măsar*; prin sintagme nominale cu structura nume + determinant: *arhitect diplomat*, *croitor diplomat de Paris*, *măestru croitor*, *măestru de ghete*, *măsar de mobile şi edile*, *ospătar național* etc.

[6] Mult mai des decât astăzi, aceştia sunt însoțiți de apozări metalingvistice, necesare atunci când nu se precizează numărul sau când vechea denumire a firmei (localului) este mai cunoscută decât cea nouă. Precizările pot fi: **a. juxtapuse**: *În Arad, Casa teatrului vis-à-vis de statua celor 13 martiri* [20/Kilenyi & Reich J.], *Strada Porții, nr. 4, Colțul târgul boilor* [27/E. Tusek]; **b. parentetice**: *Piața cailor (lângă biserica cea românească gr. cat.)* [19/M. Buduşan], *Strada spitalului (vis-à-vis de hotel „Sahling")* [19/Şt. Ballo], *Terenul Jickeli, str. B 9 (în dosul fabricii de bere „Trei Stejari")* [15/E. Rău], *Hotel Dacia (Fost „Regele Ungariei")* [14], *Primul atelier de tricotaje Paraschiva Oancea (fost La Comşe)* [15], *Strada Dragalina (fost Parvy-utca)* [14/I. Szidon].

[7] Pentru o descriere amănunțită a disponibilităților ludice ale discursului publicitar actual, vezi: LOPEZ DIAZ, p. 70-75, MATEESCU, p. 275, STOICHIȚOIU II, p. 46-48, GROZA.

Pentru informații referitoare la caracteristicile generale ale discursului publicitar actual, în afara lucrărilor citate mai sus, vezi îndeosebi: LINDEKENS, POPOVICI, COSTEA, STOICHIȚOIU I, ZAFIU.

[8] Vezi STOICHIȚOIU II, p. 48.

[9] Emițătorul se manifestă în grade diferite prin selectarea persoanei I, a III-a sau a construcțiilor impersonale.

Pentru unele considerații referitoare la prezența emițătorului în discursul publicitar, vezi: GOURMELON, p. 100-106, STOICHIȚOIU I, p. 52.

[10] COSTEA, p. 26.

[11] STOICHIȚOIU II, p. 45.

[12] Pentru autoselectarea destinatarilor, vezi POPOVICI, p. 498.

[13] Uneori scrisorile nu sunt reproduse, existența lor este doar menționată în enunțuri hiperbolizante: ***Peste 5000 scrisori de mulțămire*** [27/Munzer & Co.]; ***Scrisori de mulțămită din toate țările*** [21/B. L. Mor]; *La dispoziție stau* ***numeroase scrieri de recunoștință*** [9/R. Jahner]; *Posedă* ***mai multe... acte de recunoștință*** [15/E. Rosenfeld]; ***Mai multe mii de scrisori de recunoștință***... *se pot arăta și pune la dispoziția oricui* [21/Sohr P.]; ***Cantități uriașe de scrisori de mulțămită autentificate*** *adeveresc că spirtul de păr american al lui Vertes de fapt a produs barbă și păr în 14 zile* [4].

ALMANAHURILE/CALENDARELE DIN CARE AU FOST EXCERPTATE EXEMPLELE:

1. *Calendar pe anul de la Hristos 1918*, XL, Ed. și tiparul tipografiei diecezane gr. -or. rom., Arad, 1918
2. *Calendariu foii „Lumina satelor"*, pe anul 1891, anul XL, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane
3. *Calendariu foii „Lumina satelor"*, pe anul 1909, anul XLVIII, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane
4. *Calendariu foii „Lumina satelor"*, pe anul 1911, anul LX, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane
5. *Calendarul „Unirii" pe anul comun 1898*, II, Ed. Unirii, Blaj
6. *Calendarul „Astrei" și al „Foii poporului" pe anul 1947*, Editura Asociațiunii „Astra", Sibiu
7. *Calendarul „Glasul Bucovinei" pe 1921*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei", 1921
8. *Calendarul cultivatorilor de vermi de mătasă pe anul de cultivare 1914-1915*, XV, Ed. Inspectoratului regnicolar reg. unguresc de răsărit în Szekszard
9. *Calendarul de la Blaj pe anul 1905*, Tipărit și editat de Redacția „Unirii poporului", Tipografia Seminarului teologic, Blaj
10. *Calendarul de la Blaj pe anul 1925*, Tipărit și editat de Redacția „Unirii poporului", Tipografia Seminarului teologic, Blaj
11. *Calendarul de la Blaj pe anul 1926*, Tipărit și editat de Redacția „Unirii poporului", Tipografia Seminarului teologic, Blaj
12. *Calendarul de la Blaj pe anul 1927*, Tipărit și editat de Redacția „Unirii poporului", Tipografia Seminarului teologic, Blaj
13. *Calendarul de la Blaj pe anul 1928*, Tipărit și editat de Redacția „Unirii poporului", Tipografia Seminarului teologic, Blaj
14. *Calendarul diletantului de teatru pe anul 1926*, Întocmit și editat de Ioan Baciu... , Tipografia Ludovic Sziklai, Lugoj
15. *Calendarul „Gazeta Sibiului"*, 1941, Organ independent informativ, Editura „Gazeta Sibiului", Sibiu

16. *Calendarul meu pe anul visect 1908*, I, Ed. [şi] tipografia „Librăriei poporului", Făgăraş
17. *Calendarul național al „Foii interesante" pe anul comun 1910*, IV, „Tipografia nouă", Orăştie
18. *Calendarul nostru pe anul 1912*, Întocmit pentru lipsurile şi trebuințele poporului român, redactat şi editat de Pavel Tofan şi Emil A. Chiffa, Tipografia cu putere de motor G. Mattheiu, Bistrița, 1912
19. *Calendarul nostru pe anul visect 1900*, I, Ed. „Tribunei poporului", Arad, 1900
20. *Calendarul pe anul visect de la Christos 1912*, Întocmit după gradurile şi clima Ungariei şi a României, LVI, Ed. şi tiparul tipografiei arhidiecezane, Sibiu
21. *Calendarul pentru toți şi pentru toate, anul comun de la Christos 1929*, Întocmit şi editat de preotul Ioan Baciu, X, Tipografia Națională, Lugoj
22. *Calendarul plugarului creştin pe anul 1926*, Întocmit şi editat de preotul I. Baciu..., VII [Lugoj]
23. *Calendarul poporului român, 1910*, VIII, Tiparul tipografiei „Poporul român", Budapesta
24. *Calendarul românului pe anul comun de la Christos 1901*, XIV, Ed. şi tiparul tipografiei şi librăriei diecezane, Caransebeş
25. *Calendarul românului pe anul comun de la Christos 1931*, XLIII, Ed. şi tiparul tipografiei şi librăriei diecezane, Caransebeş
26. *Călindariu lu Tănase Călpac pă anu 1927*, anul III, Tipografia „Cartea Românească" S. A., Timişoara
27. *Călindarul poporului bucovinean pe anul ordinar 1911*, Redijat şi editat de Eugen Neşciuc, XXIV, Societatea tipografică bucovineană, Cernăuți, 1910
28. *Călindarul poporului pe anul comun 1911*, XXVI, Ed. şi tiparul „Tipografia Poporului"
29. *Gazeta de duminecă*, I, Şimleu, 1904

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

ANDRIESCU – Andriescu, Al., *Limba presei româneşti în secolul al XIX-lea*, Ed. Junimea, Iaşi, 1979

COSTEA – Costea, Octavia, *Textele publicitare*, LLR, XXIII, nr. 3-4, 1994, p. 25-26

GOURMELON – Gourmelon, Viviane, *La pub et vous. Le pronom personnel „vous" dans les slogans publicitaires*, Analele Universității din Craiova, Seria Ştiințe Filologice, Lingvistică, nr. 1-2, 1997, p. 99-106

GROZA – Groza, Liviu, *Discursul politic şi sloganul publicitar - surse ale frazeologiei româneşti actuale*, LL, XLIV, vol. III-IV, 1999, p. 14-17

IORGA – Iorga, Nicolae, *Ilustrația cărților româneşti 1820-1890*, în „Almanahul graficei române", Craiova, 1927, p. 28-32, reluat cu mici diferențe în numărul din 1928, p. 28-33

LINDEKENS – Lindekens, René, *Semiotica discursului publicitar*, în *Semnificație şi comunicare în lumea contemporană*, [Prezentare, antologie şi îngrijire de Solomon Marcus], Ed. Politică, Bucureşti, 1985, p. 267-286 [traducere: Daniela Roventa-Frumuşani]

LOPEZ DIAZ – Lopez Diaz, Monserat, *Écriture publicitaire: ludisme et infractions*, în „La Linguistique", vol. 32, fascicule 2, 1996, p. 65-79

MATEESCU – Mateescu, Adrian, *Discursul publicitar (analiză textuală)*, LR, XLVI, nr. 4-6, 1997, p. 273-276

NEGRICI – Negrici, Eugen, *Expresivitatea involuntară. Expresivitatea involuntară, Figura spiritului creator, Imanența literaturii*, Ed. Universalia, Bucureşti, 2000[2]

POPOVICI – Popovici, Victoria, *Mica publicitate - un "cod restrâns"?*, LR, XXXIV, nr. 6, 1985, p. 497-508

PUŞCARIU – Puşcariu, Sextil, *Calendare şi almanahuri*, în „Almanahul graficei române”, Craiova, 1927, p. 33-43, reluat cu mici diferenţe în numărul din 1931, p. 95-108
RĂDUICĂ – RĂDUICĂ – Răduică, Georgeta şi Nicolin Răduică, *Calendare şi almanahuri româneşti, 1731-1918. Dicţionar bibliografic*, EŞE, Bucureşti, 1981
STOICHIŢOIU I – Stoichiţoiu Ichim, Adriana, *Strategii persuasive în discursul publicitar (I)*, LL, vol. II, 1997, p. 51-56
STOICHIŢOIU II – Stoichiţoiu Ichim, Adriana, *Strategii persuasive în discursul publicitar (II)*, LL, vol. III-IV, 1997, p. 45-54
ZAFIU – Zafiu, Rodica, *Limbajul publicitar: reînvierea reclamei*, în *Diversitate stilistică în româna actuală*, Ed. Universităţii din Bucureşti, [Bucureşti], 2001, p. 108-122

STRUCTURES STYLISTIQUES ET PRAGMATIQUES DES ANNONCES PUBLICITAIRES DANS LA PRESSE DU BANAT ET DE LA TRANSYLVANIE À LA FIN DU XIX-ÈME SIÈCLE ET AU DÉBUT DU XX- ÈME SIÈCLE (I)

(Résumé)

L’auteur de ces pages se propose d’examiner, à l’aide d’un bon nombre d’exemples, la typologie des structures discursives et des stratégies argumentatives/persuasives des publicités d’expression roumaine enregistrées par les almanachs et les calendriers parus en Banat et en Transylvanie à la fin du XIX-ème siècle et au début du XX-ème siècle.

REGISTRE STILISTICE ALE PRESEI ACTUALE

IOANA-CRISTINA PÎRVU
București

1. Precizări preliminare

Cercetarea de față are ca obiectiv analiza registrelor stilistice așa cum se manifestă acestea în presa scrisă actuală, abordând descriptiv actul de comunicare mediatică.

În ciuda faptului că existența stilului publicistic nu s-a bucurat de o acceptare generală în lingvistica românească[1], omnisciența și omniprezența mijloacelor de comunicare în masă impune acordarea unei atenții speciale acestei variante funcționale. Statutul incert al stilului, justificat în primul rând prin argumentul eterogenității textelor publicistice, nu a împiedicat cercetarea formelor sale de manifestare. Însă, după cum ne-o demonstrează și materialul bibliografic consultat, limbajul presei este analizat mai mult în perspectivă sociologică sau semiotică și mai puțin în aspectele sale pur lingvistice.

Relevarea registrelor stilistice ale presei actuale este strâns legată de trei condiții definitorii pentru comunicarea prin mass-media: noutatea, actualitatea și accesibilitatea. Ineditul, originalitatea textului jurnalistic nu apare totdeauna în idei sau în informații, ci se transferă asupra limbajului: în producerea neologismelor, elementelor familiar-argotice recente, dar și în relația ce se stabilește între clișeu și inovație. Clișeul (expresii, locuțiuni, îmbinări idiomatice) răspunde nevoii de comunicare rapidă, simplă, accesibilă atât instanței de emitere cât și celei de receptare, iar inovația – nevoii de surpriză. Elemente generatoare de implicit, deicticele, elipsa lexicalizată, stilul aluziv indică dependența textului jurnalistic de actualitatea imediată. O informație, oricât de inedită ar fi, nu este receptată de cititori dacă nu îndeplinește condiția de accesibilitate, de comunicare eficientă pentru un public larg. Această cerință impune folosirea predominantă a registrului standard și a elementelor familiare, care permit „cristalizarea” mesajului în jurul unor cuvinte-cheie.

În cele ce urmează, voi analiza un corpus de texte jurnalistice (editoriale, comentarii, știri) din cotidianele *România liberă, Evenimentul zilei* și *Adevărul* și din săptămânalele *Dilema* și *22*. M-am oprit asupra textelor menționate, deoarece strategiile jurnalistice, raportarea stringentă la actualitate, asumarea rolului de mediator în discursul public cotidian, relația dintre componenta informativ-discursivă și componentele economice, sociale și politice sunt relevante pentru obiectivul final al lucrării vizând raportul variabil dintre registrele stilistice (*popular* vs. *cult, scris* vs. *oral*) pe care se întemeiază atitudinea instanței de enunțare.

2. Considerații generale

Comunicarea mediatică este un proces social[2] amplu de producere a sensului, prin care un grup specializat colectează, selectează, re-produce și distribuie mesajele către un

public numeros şi eterogen, în flux continuu, prin intermediul unor instrumente tehnologice, în regim concurenţial şi pe baza unui sistem normativ. Mesajele sunt reprezentări lingvistice sau pictoriale, care apar în mod conştient.

2. 1. Funcţia de comunicare a limbajului mediatic

Discursul jurnalistic actual se construieşte pe baza unor informaţii referitoare la un eveniment, prezentând sau interpretând lumea extralingvistică printr-un raport variabil între *funcţia referenţială* şi *funcţia conativă*, cu intervenţia, nu lipsită de importanţă, a *funcţiei expresive*, dar şi a *funcţiei fatice* (Diaconescu, 1974), de menţinere a contactului cu receptorul. Cunoaşterea funcţiilor limbajului în procesul comunicării permite o mai bună înţelegere a rolului social al limbii şi, implicit, a oricărui act de comunicare.

În procesul comunicării jurnalistice, cele şase funcţii ale limbajului coexistă în proporţii diferite. Analiza textului jurnalistic evidenţiază împletirea celor trei funcţii definitorii pentru acest tip de text – *referenţială* (*informativă*), *conativă* (*persuasivă*) şi *expresivă*.

Funcţia socială a comunicării mediatice se îngemănează cu funcţia informativă a textului jurnalistic. Pentru a informa în legătură cu un fapt real, de actualitate, realizând contactul cu destinatarul, instanţa emitentă exploatează toate posibilităţile pe care i le oferă canalul de comunicare (limba, codul grafic, codul tipografic). Aşadar, se poate afirma că funcţia referenţială ţine de esenţa textului jurnalistic, iar funcţia conativă şi cea expresivă, de retorica acestuia.

2. 2. Oral / Scris în presa actuală

Dihotomia oral/scris reflectă apartenenţa indivizilor la culturi orale (engl. *orality*) sau scrise (engl. *literacy*), în funcţie de modul diferit de a cunoaşte şi de a se raporta la lume, de a gândi. Elementele generale, caracteristice pentru cele două tipuri de culturi, apar în opoziţie, dar, cu toate acestea, există interferenţe şi diferenţe specifice de la o cultură orală la alta. Cele două tipuri se întrepătrund şi predomină într-un tip sau altul, indivizii folosind tehnici specifice fiecăruia dintre cele două tipuri, în funcţie de circumstanţele de comunicare. Atunci când circumstanţele de comunicare sunt *contextualizate*, predomină stilul de *comunicare oral*, iar când sunt *decontextualizate* predomină stilul de *comunicare scris*.

Din momentul apariţiei presei scrise, văzută ca „un instrument esenţial de expunere şi de liberă discuţie a ideilor" (Lochard, Boyer, 1998: 6), aspectul scris al limbii, bazat pe un sistem de reguli precise, pe o ortografie riguroasă, se identifică cu limba literară, însă ambele modalităţi (cuvântul oral şi cel scris) de realizare a schimbului de informaţii evoluează paralel, sprijinindu-se reciproc.

Limbajul publicistic românesc actual se caracterizează printr-o masivă pătrundere în scris „a unor trăsături ale oralităţii, prin extinderea limbajului popular, familiar şi chiar argotic în zone rezervate în trecut registrului cult sau standard" (Zafiu, 2002: 399).

Pentru că trăim într-o lume a comunicării supranumită „Galaxia comunicării" (Slama-Cazacu, 1999: 1), în care ne invadează tot felul de evenimente, acţiuni, fapte mărunte sau de însemnătate vitală, raportul *om – limbă – lume*, adică *principiul realităţii limbajului* (Irimia, 1999: 24), ne oferă cheia interpretării oricărui act de comunicare.

Acesta este constrâns atât de realitatea obiectivă (axa *lume – limbă / referent – cod*) în care se produce, cât şi de realitatea socială reflectată prin chiar limbajul din care se constituie.

3. Presa scrisă între scris şi oral

Fundament al comunicării mediatice, presa scrisă rămâne, în ciuda concurenţei mediilor audio-vizuale, principalul mijloc de informare şi persuadare a unui public din ce în ce mai diversificat. Ea a ştiut să se adapteze permanent acestui public eterogen, fructificând materialitatea vizuală a scrisului (tipul de caractere tipografice, mărimea, culoarea) şi asocierea textului lingvistic cu textul grafic (desen, caricatură, fotografie, tabele). Tot presa scrisă este cea care a avut un rol important în fixarea normelor limbii literare, care rămâne predominantă, însă o dată cu lărgirea sferei receptorilor, registrul stilistic s-a diversificat.

Limbajul jurnalistic reflectă realitatea extralingvistică – schimbările apărute în plan politic, economic, social, cultural şi al mentalităţilor –, manifestând o generoasă deschidere către alte registre ale limbii (popular-familiar, argotic) pe care le asimilează rapid.

Prin autoritatea cuvântului tipărit, presa („a patra putere în stat") joacă un rol important în difuzarea şi impunerea inovaţiilor lingvistice – creaţii interne sau împrumuturi –, a clişeelor şi a automatismelor, care pot duce la nivelarea exprimării şi la ştergerea limitelor dintre registre.

Prezentăm, în continuare, distincţiile lingvistice dintre registrele stilistice ale presei scrise, oprindu-ne asupra celor de ordin lexical şi morfosintactic.

3.1. La nivel **lexical**, textul jurnalistic se caracterizează printr-un vocabular colorat: unităţi lexicale populare, familiare, argotice, neologice.

3.1.1. *Lexicul popular-familiar* domină textul jurnalistic, caracterizând „stilul colocvial dezinvolt" al publicistului, „discursul auctorial cu intenţii persuasive şi de divertisment" (Zafiu, 2002: 415): *naşul Ursu ar trebui s-o fi ştiut înainte de a da girul moral* ***unei paranghelii penale*** (A 4130, 2003: 1); *La aşa* ***paranghelie****, aşa cultură, s-or fi gândit organizatorii!* (RL 4018, 2003: 1); ***Ne facem că*** *întărim democraţia* (EZ 3345, 2003: 1); *care* ***şi-a băgat*** *o reţea internet la Palatul Victoria, dar care a uitat* ***să se doteze*** *şi cu nişte mentalităţi noi.* (A 3892, 2002: 1); *o tipică* ***duduie*** *kitsch* (D 546: 2003); ***Asta*** *ca să nu le spunem* ***gogoşi*** *de-a binelea!* (22 694, 2003: 4); *Uite cum s-a petrecut* ***tărăşenia*** (D 512, 2003: 7); *Catherine Lalumière* ***beşteleşte*** *cabinetul de la Bucureşti* (A 4130, 2003: 1); *România va supravieţui astfel decît prin* ***şmecherii balcanice*** (EZ 3519, 2003: 1). O trăsătură a lexicului jurnalistic o reprezintă utilizarea cuvintelor specializate ca sinonime popular-familiare ale unor termeni standard care nu au alte conotaţii (peiorative, ironice): *niţel* vs. puţin: *Ei, aici legătura cu televizorul e* ***niţel*** *mai slabă.* (D 512, 2003: 7); *ditamai* vs. puternic: *ce sfori s-au mai tras, de era să explodeze* ***ditamai*** *partidul de guvernământ.* (RL 4012, 2003: 1).

Categoria expresiilor şi a locuţiunilor popular-familiare este cel mai bine reprezentată în limbajul publicistic: *într-o ţară care* ***nu mai dă nici o ceapă degerată*** *pe critica de film* (D 515, 2003: 14); *ai senzaţia că guvernanţii* ***sunt duşi cu pluta*** (RL 4014, 2003: 1); *Comisia constituţională* ***şi-a*** *cam* ***făcut de cap****, cu voie de la partid.* (22 694, 2003: 5); *Catherine Lalumière,* ***a tras****, ieri,* ***un perdaf*** *diplomaţiei româneşti chiar în*

plenul Parlamentului României (A 4130, 2003: 1); *Comisia juridică **l-a scos basma curată** pe Brădişteanu* (EZ 3519, 2003: 6); *într-un articol care **a fost băgat pe gât*** (RL 4013, 2003: 1); ***S-a ţinut cu dinţii**, în numele a tot felul de „principii"* (RL 4013, 2003: 1). Expresiile populare sunt folosite frecvent în discursul jurnalistic auctorial, cu intenţie stilistică – umoristică, ironică: *Canicula **a pus pe jar** autorităţile* (EZ 3480, 2003: 2); *Conducerea Parlamentului **s-a legat la ochi** şi **se joacă** cu opinia publică **de-a baba oarba*** (RL 4000, 2003: 1); *Această proprietate, **nou-nouţă**, apărută **din pământ din iarbă verde**, e cea bună, cea protejată, cea oficială.* (RL 4013, 2003: 1).

Prezenţa cuvintelor şi expresiilor popular-familiare, adesea de tip arhaic, se datorează influenţei textelor literare şi mai puţin contactului cu lumea extralingvistică: *Nu e nevoie să cheltuim 250 de milioane pentru tipărirea de diplome şi **hrisoave*** (EZ 3522, 2003: 1); *era perfect conştient că n-a contribuit **o iotă*** (A 4130, 2003: 1); ***Gâlceava** intelectualului cu lumea* (D 546: 2003); ***Ce s-au mai spurcat** în public copiii de miniştri care doreau să fie promovaţi* (RL 4012, 2003: 1). Valoarea ironică rezultă din folosirea unui termen popular în context cult: *poetul **cu năbădăi** şi limbaj de **showman*** (EZ 3477, 2003: 1); *dacă începi să cosmetizezi **statisticile, pe ici, pe acolo,** intri într-o asemenea încurcătură de nu mai poţi ieşi.* (*22* 694, 2003: 4). Expresiile şi propoziţiile clişeizate împrumutate din registrul popular-familiar indică gradul ridicat de subiectivitate al presei româneşti: *Nici copiii nu cred o asemenea bazaconie, **darămite** părinţii lor.* (RL 4013, 2003: 24), care preferă informaţiei comentariul, mimând ipocrit dubiul, în vreme ce dezacordul de esenţă este foarte limpede: *Institutul Naţional de Statistică (...) a oferit jigniri la adresa criticilor, cum că, **vezi Doamne,** metodologiile sunt complicate! Şi, iarăşi **vezi Doamne**, metodologiile sunt europene!* (*22* 694, 2003: 4).

În ceea ce priveşte cuvintele cu valoare pragmatică, există diferenţe de registru stilistic între mărcile discursive utilizate în textul jurnalistic, unele având un caracter cult: *dar, **iată,** săracul de el, trebuie să plece din funcţie pentru a fi alături de popor.* (A 4118, 2003: 1); ***Iată** câteva trăsături ale portretului robot al vamaiotului (doimaistului).* (*22* 701, 2003: 4); ***Iată** ce zic: medicul Beuran e chirurg, ministru, dar profesor nu e şi nici n-are cum să fie.* (A 4130, 2003: 1), altele aparţinând nivelului popular-familiar: ***Uite** cum s-a petrecut tărăşenia ...*(D 512, 2003: 7); ***Păi**, primul ministru ar trebui să dea cu domniile lor de pământ, chiar dacă a existat un îndemn politic de înfrumuseţare a cifrelor.* (*22* 694, 2003: 4); ***Păi**, cum vine asta, bre, alteţelor?* (A 4130, 2003: 1). În toate exemplele de mai sus, conectorul pragmatic *păi* şi prezentativele *iată* şi *uite* apar în texte de tip argumentativ sau narativ pentru a le dramatiza, marcând atitudinea polemică a jurnalistului.

Elemente de recurenţă, de reluare, într-o formă sau alta, a temei, deicticele textuale asigură coeziunea şi coerenţa textelor jurnalistice: *la Institutul Naţional de Statistică se trag braşoave fără perdea şi fără jenă. **Asta** ca să nu le spunem gogoşi de-a binelea!* (*22* 694, 2003: 4); *S-a întors lumea cu fundul în sus! Şi **asta** din două-trei mişcări...* (EZ 3520, 2003: 1), semnalând uneori încheierea discursului narativ pe o anumită temă: ***Aşa** a ajuns Adrian Năstase de trei ori prim-ministru.* (*22* 694, 2003: 4); ***Aşa** sunt şi dicţionarele dumisale: nu mătase, nu catifea, ci şmirghel.* (D 515, 2003: 14).

Citate celebre din operele lui Caragiale, Eminescu, Negruzzi (*Absolvenţii de facultate, **mulţi, dar slabi**.* (EZ 3524, 2003: 4)) devin clişee în textele jurnalistice, care le adaptează destul de liber, permiţând identificarea sursei a cărei structură de bază o

păstrează: ***Integrare să fie, dar s-o vrea și ei!*** (A 4130, 2003: 1). Preferința pentru citat și parafrază este motivată de capacitatea acestora de a anula ceea ce s-a afirmat anterior, de a exprima judecăți asupra unei realități contradictorii și confuze, sau pur și simplu false: *S-o modifice, adică,* ***pe ici pe acolo, prin punctele esențiale. Curat-murdar.*** (*22* 694, 2003: 5); ***Conu' ministru față cu plagiatul*** (*22* 708, 2003); *cei care sunt în tot felul* ***de comitete și comiții*** (D 515, 2003: 14) sau de a rezuma o situație dilematică. Din lirica eminesciană sunt selectate acele enunțuri sau fragmente de enunțuri care se adaptează bine unor variate contexte situaționale. *Scrisoarea III* furnizează o invocație retorică devenită clișeu al indignării și al exasperării: ***Unde ești tu, Țepeș Doamne,*** *să vezi ce-i fac lui Ștefan?* (EZ 3522, 2003: 1). Citatul sau parafrazele intenționate funcționează ca argument al neimplicării totale a instanței de emitere în propriul său act de discurs: ***Gâlceava intelectualului cu lumea*** (D 546: 2003); ***În săbii să ne tăiem sau în furturi să ne batem?*** (EZ 3523, 2003: 1); ***Vamaioți din toate zările, uniți-vă!*** (*22* 701, 2003: 4); ***Erori au fost, erori sunt încă și-or fi cât neamul românesc,*** *vorba – puțin modificată – a cântecului* (RL 4013, 2003: 1).

3.1.2. Înzestrat cu o capacitate de înnoire mai puternică decât cea a limbii comune, *argoul* se caracterizează prin capacitatea de a transmite rapid și eficient un conținut informațional: ***„Șpaga*** *– factor de pace și progres"!* (A 4014, 2003: 1); ***Șpagă*** *la guvern!* (EZ 3524, 2003: 5); ***Blat*** *pentru liniștea lui Ion Iliescu!* (EZ 3524, 2003: 6). Tendința de a-și neutraliza în parte valoarea stilistică inițială și lipsa ambiguității apropie limbajul argotic de limbajul științific, față de care exprimă, în plus, o anumită orientare persuasivă: *par să reușească astăzi jandarmii,* ***șpagatonii*** *și îmbogățiții peste noapte* (*22* 701, 2003: 4) și expresivă, atunci când evocă o anumită culoare locală, proprie unui mediu social, etnic: *Agathon,* ***băiatul de cartier*** *care a încercat să-l pună pe Dracula să facă bani pentru partid, se lăuda deunăzi că în PSD nu se află decît* ***ortodocși pursînge***. (EZ 3480, 2003: 1); *într-o coloană de calești și de* ***mașini bengoase*** (A 4129, 2003: 1); *Sau tocmai acesta e* ***șpilul****? Alții sunt vinovați pentru impotența* ***grangurilor*** *de a scoate țara la liman!* (RL 4123, 2003: 1); *Dacă ar fi* ***să luăm de bune*** *declarațiile puținilor* ***mahări*** *care au ajuns la* ***„mititica"*** (EZ 3522, 2003: 1).

Cuvântul *baron*, impus recent în presa scrisă, substituie termenii mai puțin eleganți, precum *ștab, grangur*, adăugând conotației ireverențioase și pe cea negativ-ironică (persoanele din această categorie sunt bănuite de abuz și corupție): *Solidaritatea cu* ***baronii*** (A 3890, 2002: 1); *Deși circulă în superlimuzine,* ***baronii*** *PSD Galați n-au ... mașini personale!* (A 4016, 2003: 1); *fabrică dosare* ***baronilor locali*** (EZ 3516, 2003: 1); ***Baronul*** *PSD Ilie Plătică Vidovici se dă „aproape sărac"* (A 4016, 2003: 1).

3.1.3. Dorința de a fi original, de a aduce noutatea nu în conținut, ci în expresie, se reflectă în diminuarea caracterului clișeizat al *figurilor* (metafore, metonimii) pe care se construiesc expresiile populare, demetaforizându-le și actualizând imaginea: *dorința de a vedea cum* ***sucombă capra politică a vecinului*** *e mai mare.* (D 517, 2003: 13); ***S-a ținut cu dinții,*** *în numele a tot felul de „principii"* (RL 4013, 2003: 1); *Liderului pesedist îi este dificil* ***să lase din mână vrabia grăsuță.*** (A 4118, 2003: 1); *premierul le-****a luat sub aripă*** (*22* 696, 2003: 3); *Comisia Constituțională i-****a trântit*** *lui Ion Iliescu* ***ușa eternității în nas.*** (*22* 694, 2003: 5).

Pe lângă metaforele clişeizate (provenite din sfera culturii: *circ, bâlci, sarabandă, scenariu*), agreate în continuare de jurnalişti – *Martori la* ***circul politic*** *din ultimele luni* (A 3893, 2002: 1); *fiind gata de* ***scălîmbăiele şi de circ*** (EZ 3519, 2003: 1); ***Bîlci superconstituţional*** (EZ 3525, 2003: 1); *Episodul de la PRO TV este doar un fel de punct culminant al* ***sarabandei ştirilor imbecile***. (D 517, 2003: 4); *Este* ***scenariul*** *de toamnă al partidului de guvernământ, care are obiceiul ca la fiecare început* ***de sezon politic*** *să vină* ***cu un plan de bătaie*** *menit să ocupe* ***piaţa ştirilor***. *În paralel, au fost proiectate pe* ***ecranele secrete scenariile*** *post-Năstase*. (A 4118, 2003: 1) –, în limbajul publicistic au intrat recent alţi termeni (de data asta, din sfera gastronomică: *sarmaua, chiolhanuri* şi cosmetică: *a demachia, a cosmetiza*), dezvoltând conotaţii contextuale de tip peiorativ sau ironic: ***La sarmaua electorală*** *nu putea să lipsească Iliescu*. (RL 4018, 2003: 1); *Aniversările acestea pompoase au ceva din* ***chiolhanurile patriotice*** *de pe vremea lui Ceauşescu*. (EZ 3516 2003: 1); ***Demachierea*** *PSD* (A 4012, 2003: 1); *Chiar dacă specialiştilor de la Institutul de Statistică nu la place, le amintim că, dacă începi să* ***cosmetizezi statisticile****, pe ici, pe acolo, intri într-o asemenea încurcătură de nu mai poţi ieşi*. (*22* 694, 2003: 4).

Este greu de făcut o diferenţă între expresiile şi locuţiunile populare şi cele familiare, însă ultimele sunt mai legate de formulele de conversaţie: *Să facă la fel* ***ar da prost*** *pentru Năstase la imagine*. (A 4118, 2003: 1); ***Pe şleau spus*** (RL 4018, 2003: 1); ***Aici e aici!*** (EZ 3477, 2003: 1); *nu* ***de-ăştia*** *de-acum,* ***de doi lei bucata***. (D 512, 2003: 7); ***N-a fost să fie...*** (*22* 694, 2003: 5).

Tendinţa generală este aceea de a folosi cu scop persuasiv, ironic registrele stilistice şi varietăţile limbii: arhaisme, regionalisme, neologisme recente, termeni juridici sau tehnici – în contrast cu contextul: *Dar un* ***fan*** *cu* ***năbădăi****...* (D 512, 2003: 7); ***Bugetul*** *arată ca un* ***şvaiţer***. (EZ 3522, 2003: 1); *România* ***preşmierului*** *Ion Iliescu* (A 4127, 2003: 1); *Cine ar fi vinovat de* ***secretomania privatizărilor?*** (RL 4118, 2003: 20); ***Buba a spart!*** (*22* 694, 2003: 4).

Oscilaţiile permanente între un limbaj îngrijit şi registrele joase ale limbii (limbaj pseudoperiferic) au ca rezultat deraierile lexicale cu valoare ironică şi peiorativă (*Astfel demarată guvernarea,* ***preşmierul*** *Iliescu ar trebui să îşi asume şi dispariţia reformei* (A 4127, 2003: 1); *par să reuşească astăzi jandarmii,* ***şpagatonii*** *şi îmbogăţiţii peste noapte* (*22* 701, 2003: 4)) şi deraierile în structura expresiilor atunci când se urmăreşte atenuarea unor sensuri peiorative (*Toate personajele care vorbesc despre români ca despre* ***nişte hoţi mici şi simpatici, asupriţi de marii tâlhari ai Vestului*** *care* ***ne bagă paie în ochi*** *în vreme ce cu* ***bârnele din ochii lor*** *se poate înălţa o pereche de vile, câştigă acum capital electoral*. (A 4108, 2003: 1)), pentru menajarea convenienţelor sau ocolirea unor termeni obscuri (*De fapt, pe conducătorii patriei îi* ***doare exact în pix*** *de imaginea patriei*. (RL 4123, 2003: 1); ***ling dosurile*** *mahărilor* (D 515, 2003: 14)).

3.1.4. *Neologismele* – împrumuturi sau creaţii interne – sunt folosite în textele jurnalistice pentru a face faţă unor nevoi reale de comunicare, pentru a exprima realităţi nou asimilate de societatea românească: ***Cd-ul nărăvaş****, care a dat rateuri repetate, le-a stricat celor doi momentul*. (A 4118, 2003: 1); ***OK*** (clişeu în limbajul colocvial), *dacă aşa stau lucrurile în* ***entertainment****, sînt ele oare altfel în lumea „ serioasă”, culturală, ştiinţifică etc.?* (D 512, 2003: 7); *O fac fie personal, fie prin reprezentanţi aflaţi în* ***staff****-ul*

formațiunilor politice. (RL 4013, 2003: 24); *dar aici modelul sovietic aplicat încă tezaurului României funcționează **zeiss**.* (RL 4013, 2003: 1).

Jurnaliștii recurg la transcrierea pronunției neologismelor pentru a ironiza mania neologică a vorbitorilor snobi sau pentru a obține efecte comice din contrastul dintre forma propusă și cea originară: *poți **să fii glamoros** și dacă nu deschizi o carte, poți **să fii fruntea showbiz**-ului și fără să filozofezi. Ideea ca **showbizb**-ul să interacționeze...* (EZ 3525, 2003: 19); ***Homeleșii**, murdari, îmbrăcați cu haine pe care nu le-au curățat vreodată* (A 3890, 2002: 1). Prin utilizarea acestui procedeu se obțin foarte ușor efecte de oralitate în scris. În cele mai multe cazuri, exemplele sunt percepute ca inculte, pentru că nu se poate trasa limita dintre simpla evocare a planului sonor și asocierea unor trăsături de registru.

3.2. Spre deosebire de vocabular, care este mult mai labil și mai supus influențelor diverse, structura **morfosintactică** a textului jurnalistic este stabilă. Jurnaliștii respectă normele gramaticale ale limbii literare, obligația fiind cu atât mai mare pentru ei, care îi pot influența pe receptori. Totuși, trăsăturile sintactice ale textelor jurnalistice indică tendința de a diversifica și de a nuanța modul de exprimare scrisă.

Sintaxa stilului publicistic prezintă o serie de particularități care o apropie parțial de sintaxa limbii populare, precum structurile eliptice (*Mai mult decât agramatisme cu chiotura: **asemantisme**.; am văzut ce e în stare „să redacteze" dl. Beuran cu limba, darmite **cu pixul**...*(A 4130, 2003: 1)), subînțelegerea (*Ne facem că întărim democrația, dar intensificăm banditismul în forme rafinate! Știți de ce nu se restituie proprietățile? **Pentru că nu vor campionii noștri!** Este democrație? **Pentru export, da! Pentru nea Gheorghe**, care trebuie să-și primească înapoi căruța, cu siguranță, **nu!*** (EZ 3345, 2003: 1)), construcțiile și propozițiile incidente (*că doar e la ... putere, **nu-i așa**?* (RL 4018, 2003: 1); *guvernanții se burzuluiesc atunci când li se cere declararea averilor care sunt – **nu-i așa?** – cele „bune", postrevoluționare, nu „burghezo-moșierești".* (RL 4013, 2003: 1); *Acesteia îi strică bucuria cei furați în '40 și '50, de comuniști, care – **auzi obrăznicie!** - își vor casele și pământurile înapoi.* (RL 4013, 2003: 1)), repetiția, topica subiectivă (*Când o confederație sindicală devine remorca unui partid, **praful se alege de tot**.* (RL 4117, 2003: 24)).

În textul jurnalistic coexistă structuri idiomatice specifice limbajului popular-familiar: *liberalii arădeni au lansat un îndemn **și mai și*** (EZ 3525, 2003: 1) și repetiția la mică distanță sau prin cumul de mijloace gramaticale, primind amprenta unor atitudini variate (nemulțumire, indignare, ironie): ***Încet, încet,** omul rămîne de căruță.* (EZ 3478, 2003: 1); *Această proprietate, **nou-nouță**, apărută din pământ din iarbă verde, e **cea** bună, **cea** protejată, **cea** oficială.* (RL 4013, 2003: 1); ***Nu e** batjocură pe banii Uniunii Europene, **nu e** plagiat în cazul lui Mircea Beuran, **nu e** incompatibilitate la Șerban Brădișteanu!* (EZ 3520, 2003: 1); ***Trec** zilele, **trec**, și în loc de bucurii și promisiuni frumoase ne trezim cu încă un bobîrnac.* (EZ 3521, 2003: 1); *Așa a ajuns Adrian Năstase **de trei ori** prim-ministru. Cum să nu fie **de trei ori** mulțumit?* (*22* 694, 2003: 4).

4. Concluzii

Diversitatea stilistică a limbajului presei scrise este o realitate complexă și graduală, alcătuită din interferențele registrului cult sau standard și variantele colocviale ale limbii.

Posibilitatea de a analiza evenimentele, de a oferi informațiile și semnificațiile acestora constituie marele avantaj al presei scrise. Textul scris oferă receptorului o informație concepută după o strategie cu finalitate *informativă* și *persuasivă* bine precizate.

Împletirea celor trei funcții definitorii pentru comunicare mediatică – *referențială* (*informativă*), *conativă* (*persuasivă*) și *expresivă* – este fundamentală pentru a înțelege preferința pentru structuri ale limbii vorbite, pentru elemente lexicale populare și chiar argotice, pentru strategii discursive specifice conversației. Această deschidere spectaculoasă față de oralitatea popular-familiară și argotică derivă din nevoia de *accesibilitate*, de cordialitate, de a continua o comunicare mereu amenințată de grabă, plictiseală, dar și din sentimentul *actualității, al noutății*. Cum ineditul nu apare totdeauna în idei sau în informații – puține și repetitive, în sfera vieții cotidiene –, căutarea lui se transferă asupra limbajului.

Investigarea limbajului publicistic actual ne permite să afirmăm că stilul publicistic este un *puzzle lingvistic*, în centrul căruia se află unități lexicale și sensuri noi, proprii sau preluate din alte registre ale limbii (din stilul tehnico-științific, din stilul beletristic, din limbajul popular și familiar sau din argou). Complexitatea fenomenelor stilistice, dependența lor de factori socio-culturali justifică diversitatea stilistică interioară a limbajului jurnalistic.

NOTE:

---

[1] Stilul publicistic a fost contestat în special de I. Coteanu (1961), care nu l-a luat în considerație, date fiind lipsa unității și a individualității, eterogenitatea și dinamica marcată a acestuia.

[2] Comunicarea mediatică este o formă de comunicare *publică* – se desfășoară într-un spațiu public, loc în care fiecare poate vorbi celorlalți și dezbate probleme ce preocupă comunitatea din care face parte, iar mesajele difuzate abordează subiecte și teme din sfera publică – *indirectă* și *unidirecțională*.

SURSE ȘI ABREVIERI:

A = *Adevărul*, ziar național independent, București: 2003.
D = *Dilema*, săptămânal de tranziție, București, anul XI: 2003.
22 = *22*, săptămânal, București, anul XIV: 2003.
EZ = *Evenimentul zilei*, cotidian de informație, București, anul XI: 2003.
RL = *România liberă*, cotidian, București, serie nouă: 2003.

BIBLIOGRAFIE:

BIDU-VRÂNCEANU, A.: 1997 - *Dinamica sensurilor în româna actuală*. În *LL*, vol. III-IV, p. 39-44.
COMAN, M.: 1999 - *Manual de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare*. Editura Polirom: Iași.
CRAIA, S.: 2001 - *Dicționar de comunicare*. Editura Ager: București.
DIACONESCU, P.: 1974 – *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare moderne*. În *SCL*, XXV, nr. 3, p. 229-242.
DINU, M.: 1997 - *Comunicarea: repere fundamentale*. Ediția a II-a, vol. I-II. Editura Științifică: București.
GUȚU-ROMALO, A.: 1997 - *Nou și vechi în limba română actuală*. În *LL*, vol. III-IV, p. 5-9.

HARTLEY, J.: 1999 - *Discursul ştirilor.* Editura Polirom: Iaşi.
IRIMIA, D.: 1986 - *Structura stilistică a limbii române contemporane.* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică: Bucureşti.
IRIMIA, D.: 1999 - *Introducere în stilistică.* Editura Polirom: Iaşi.
JAKOBSON, R.: 1969 - *Lingvistică şi poetică.* În *Probleme de stilistică.* Editura Ştiinţifică: Bucureşti, p. 86-125.
LOCHARD, G. / BOYER, H.: 1998 - *Comunicarea mediatică.* Institutul European: Iaşi.
MARINESCU, V.: 2002 - *Mass-media din România – O lectură sociologică.* Editura Tritonic: Bucureşti.
McQUAIL, D.: 1999 - *Comunicarea.* Institutul European: Iaşi.
PETCU, M.: 2002 - *Sociologia mass media.* Editura Dacia: Cluj-Napoca.
POP, D.: 2002 - *Introducere în teoria media.* Editura Dacia: Cluj-Napoca.
SĂLĂVĂSTRU, C.: 1999 - *Discursul puterii – încercare de retorică aplicată.* Institutul European: Iaşi.
SLAMA-CAZACU, T.: 1999 - *Psiholingvisticta – o ştiinţă a comunicării.* Editura All: Bucureşti.
SZABO, L. V.: 1999 - *Libertate şi comunicare în lumea presei.* Editura Amaracord: Timişoara.
STOICHIŢOIU-ICHIM, A.: 2001 - *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate.* Editura All: Bucureşti.
ZAFIU, R.: 2001 - *Diversitate stilistică în româna actuală.* Editura Universităţii din Bucureşti: Bucureşti.
ZAFIU, R.: 2002 - *Mărci ale oralităţii în limbajul jurnalistic actual.* În *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale.* (coord. Gabriela Pană-Dindelegan), Editura Universităţii din Bucureşti: Bucureşti, p. 399–428.

STYLISTIC REGISTERS IN THE PRESENT-DAY PRESS

Abstract

The paper aims to analyse the stylistic registers of the present written press on the basis of the material provided by the recent Romanian newspapers and magazines. Even if the journalistic style is a controversial functional style, its main features are heterogeneity on formal and compositional level, and relative accessibility determined by the necessity of informing a huge mass of readers. The popular and colloquial aspects of the present journalistic language seen in their dynamics are reflected on vocabulary and morphosyntactic specific features of this style.

ADRESAREA – MIJLOC DE STABILIRE A UNEI RELAȚII SOCIALE

RĂZVAN SĂFTOIU
Universitatea din Ploiești

1. Introducere

În această lucrare ne propunem să urmărim una dintre modalitățile de constituire a fondului comun de cunoștințe în interacțiunea verbală directă și mediată: adresarea. Pentru această lucrare am apelat la o serie de texte înregistrate și transcrise, incluse în volumul *Interacțiunea verbală în limba română actuală*. Pentru început, vom stabili formele posibile de adresare ținînd cont de factorii care pot influența alegerea formelor de adresare - gradul de cunoaștere între participanți, vîrsta și statutul social al participanților. Ulterior, vom lua în considerare variația formelor de adresare din timpul unei conversații, deci dinamica adresării.

Adresarea poate constitui parte a informației relevante pentru declanșarea unei conversații, pentru negocierea și, mai apoi, pentru dezvoltarea unui subiect ce îi poate implica pe interactanți în mod diferit. Adresarea presupune „desemnarea destinatarului prin diferite forme și solictarea acestuia să-și asume un asemenea rol, prin folosirea vocativului și/sau prin forma imperativă a enunțurilor." (DȘL, 2001: 27)

Pe de o parte, folosirea numelor generice de persoană (*domn*, *doamnă*) se bazează pe un fond primar de cunoștințe, definit drept totalitatea informațiilor pe care membrii unei comunități le dețin în comun și care se bazează pe faptul că au fost educați conform unor principii specifice acelei comunități. Pe de alta, folosirea formelor de adresare (deferente, non-deferente) ajută la stabilirea unei relații sociale și a unui fond comun de cunoștințe (Benny Lee, 2001: 24), definit drept totalitatea informațiilor negociate în interacțiunea în curs sau în interacțiuni anterioare, care vor fi folosite pentru interacțiuni viitoare. Așadar, forma de adresare selectată inițial va determina construirea unui fond comun bazat pe *apropiere* sau *distanțare*.

Dacă la conversație iau parte numai două persoane, este posibil să nu fie actualizate alte forme de adresare cu excepția celei din debutul interacțiunii, ocazie cu care s-a stabilit tipul relației: deferentă sau non-deferentă. În cazul în care la conversație iau parte mai mult de două persoane, actualizarea unor forme diverse de adresare poate conduce la stabilirea unei ierarhii, iar vocativul poate constitui o modalitate de a controla accesul la cuvînt, emițătorul indicînd persoana pe care o preferă pentru a continua subiectul negociat.

La acest nivel, se impune o distincție între *vocativul țintă* și *vocativul redundant* (Eggins, Slade, 1997: 144). Prin *vocativ țintă*, autoarele menționate înțeleg actualizarea unei forme de adresare care îi permite emițătorului să-l identifice pe receptor, atunci cînd informația contextuală nu este suficientă. Prin *vocativ redundant*, autoarele înțeleg

actualizarea unei forme de adresare clişeizate, din moment ce informaţia contextuală este suficientă pentru selectarea următorului participant la interacţiune. Este posibil ca folosirea vocativului redundant să fie una strategică. Astfel, aceasta poate indica o încercare din partea emiţătorului de a stabili o relaţie mai apropiată cu receptorul, excluzîndu-i pe ceilalţi participanţi la conversaţie.

Limba română are posibilitatea de a exprima opoziţia T/V printr-o „subclasă de pronume personale" prin care „se exprimă o atitudine de respect sau se marchează o distanţă." (Avram, 1997: 164) Opoziţia se stabileşte după următoarea formulă: formă non-deferentă (tu) – formă ce exprimă „politeţea dintre egali şi apropiaţi sau faţă de un inferior" (dumneata) – formă ce exprimă „politeţea distantă, din relaţii oficiale, mai ales faţă de superiori" (dumneavoastră).

2. Forme de adresare identificate în corpus

În continuare, vom stabili formele posibile de adresare şi vom exemplifica fiecare situaţie în măsura în care ea a fost regăsită în corpusul avut în vedere.

2.1. Adresare formală

2.1.1. pronume (personal, de politeţe), pers. a II-a + acord cu verbul la plural

A: şi CUM a fost la brăila↑ la: VIe?
B: no::: că dacă ***vă*** povestesc↓ faceţi <$_{@}$ un roman> (T 5, 44)

B: la la craIOva↓ ***vă*** rog↓ (T 39, 142)

A: [ştiu↓ că şi io tot bugetar [am fost↓
B: [şi-atuncea ***dumneavoastră*** cum puteţi să să-mi demonstraţi mie
+A: şi <$_{F}$ tot în sănătate am luCRAT↓ şi:>
+B: că aveaţi dreptate <$_{J}$ nu ***vă*** supăraţi că vă spun chestia asta> (T 2, 29)

E: BUnă dimineaţa mă numesc iordache constanţa. bună dimineaţa doamnă↓ domnule avocat. am o rugăminte la ***dumneavoastră***. (T 59, 212)

D: trebuie să recunosc din toată inima că munca de gospodar a ***dumneavoastră*** se cunoaşte şi vă feliCIT.
B: ***vă*** mulţumesc mult.
D: este deosebită <$_{R}$ mai rămîne un amănunt>
B: ***vă*** rog.
D: ca oamenii să resPECte munca ***dumneavoastră***↑ şi să nu mai facă ce fac. asta ar fi PRIMA:# problemă [...]
D: într-o zi↓# să luaţi maşina. ori a ***dumneavoastră***↓ ori a primăriei↓ N-Are importanţă. şi să străbateţi strada oteşani↑# (T 60, 215)

A: CE-A fost pentru ***dumneaVOAStră*** diziDENţa-n fond. [...]
A: m-am gîndit ciTINdu-l↑ că şi ***dumneaVOAStră***-n fo:nd↓ SÎNteţi într-un fel↓ vreţi nu vreţi↓ un personaj de E:pocă:↓

B: de MULT. […]
A: VREAU să le prezentăm personajul dorin [tudoran
B: [să nu vă-
A: CIne SÎNteţi ***dumneavoastră***.
B: să nu ***vă***-nchipuiţi că există un singur î: persoNAJ dorin tudoran↓ (T 69, 233)

2.1.2. formă verbală de acord (persoana a II-a plural)

A: sînt moldoveanu din bastiliei cinci. căut- ***contactaţi***-mă cît ***puteţi*** de urgent. MulţuMESC. (T 79.3, 260)

B: <$_{R}$ spandexu-ăsta ***să ştiţi*** că se poartă foarte bine> nu [ştiu
C: [păi da↓ [da' nu
B: [nu-i aşa că ***vă împăcaţi*** bine cu el?
D: de doi ani am fusta aceasta. (T 32, 125)

B: ***fiţi*** amabilă↓ acceleratu de două douăzeci la CE linie e.
B: ***nu vă supăraţi***↓ timişoara craiova la CE oră:: ⊥ pă CE linie soseşte.
B: ***ştiţi*** douăjtrei patruşcinci spre suceava↓ circulă↑ de noapte? (T 39, 141)

B: bună ziua. mă ***scuzaţi***. <$_{@}$ se poate?>
A: [ă:: o secundă să: deschidem uşa mai larg↓
B: [hahaha hahaha
A: <$_{@}$ ***intraţi*** domnu marian↑ ***intraţi***↑ plăcerea e de partea noastră.> [hăhă
B: [hahaha <$_{@}$ am întîrziat un pic.> [hăhăhă (T 61, 218)

2.1.3. nume generic de persoană (genul feminin)

B: ***doamnă***↓ eu eu lucrez şi ni:ci nu vreau să vă impresionez↓ ni:ci nu vreau să mă dau cum se spune# rotund. (T 2, 31)

A: spuneţi ***doamnă***↓
C: nu:↓ mă uitam la ceva (T 39, 140)

B: personal la braşov↑ la CE linie am↓ ***doamnă*** (T 39, 140)

B: militaru sînt.
A: DA ***doamnă***.
B: bună ZIua. […]
C: bună ziua ***doamnă***. (T 59, 210)

E: alo↑
A: bună dimineaţa.
E: BUnă dimineaţa mă numesc iordache constanţa. bună dimineaţa ***doamnă***↓ domnule avocat. am o rugăminte la dumneavoastră. (T 59, 212)

C: din nou bună ziua↑
D: sărumîna ***doamnă***↓# (T 60, 215)

B: ***donşoară***↓ CIULniţa↓ # la două patruzeci
A: două jumate (T 39, 140)

2.1.4. nume generic de persoană, cazul V. + acord cu verbul la plural

B: şi i-am zis. ***domle:***↓ dac-aveţi nevoie: de PLAtă:↓ pentru a:: a:cordarea unui ajutor↓ cît de banal şi micuţ ar fi↓ vă plătesc io. [...] ***domnule*** am dat de el↓ uitaţi aşa↓ uitaţi aşa↓ i-am făcut aşa↓ (T 2, 32)

2.1.5. nume generic de persoană, cazul V. + numele întreg

A: am invitat în studio::↑ un profesiO:NIST# al# caracTE:rului↑# un profesionist al conştiinţei <$_Z$ CI:vice>↑ un profesionist al <$_Z$ diziDE:Nţei↑ ***DOMnule dorin tudora:n***>↑ (T 69, 233)

2.1.6. nume generic de persoană, cazul N./V. + nume de familie

A: (xxx) ***domnu manole***↑ # CE-a zis la şedinţă de# zilele libere# de# douăşpatru# treişunu decembrie? (T 20, 90)

C: vă mulţumim ***domnu (aneţ)***. vă mulţumim pentru garoafă↑ (T 41, 145)

B: ***DO:mnu:: turcescu::***↓ eu sînt un abonat <$_{MARC}$ mai vechi↓ un arhitect↓ constantin geri[man↓> (T 57, 203)

C: ă:: ***domnu turcescu***↑
A: EL
C: ă:: ***DOmnu turcescu***↓# la emisiunea asta: a dumneavoastră ⊥ mă bucur c-am putut să obţin şi eu legătura:↓# referitor la teama asta:#
A: îhî: (T 57, 205)

A: ***DOmnule: minea***↓# NU VREau să iTRĂM direct în CHEstiunile durerOASE↑ (T 58, 206)

A: ***DOMnule tudoRAN***↓# MArele public deci NU ŞTie despre dumneavoastră nimic↓ (T 69, 234)

A: ***DOAMna poPEScu***↓ sînt moldoveanu din bastiliei cinci. căut- contactaţi-mă cît puteţi de urgent. MulţuMESC. (T 79.3, 260)

A: <$_R$ bună seara↓ ***DOAMna vasilescu***. sînt mihaela gheorghe.> (T 79.8, 262)

2.1.7. nume generic de persoană, cazul V. + nume de funcţii, profesii, titluri + numele întreg + acord cu verbul la plural

C: ***domnule primar niculae onţanu*** vă mulţumim foarte mult pentru prezenţa la emisiune↑ (T 60, 217)

2.1.8. nume generic de persoană, cazul N./V. + nume de funcţii, profesii, titluri + acord cu verbul la plural

B: ***dom doctor***↓ sînteţi al CINcilea domne↓ păi CE fac păi pîn la (xxx) (T 2, 31)

A: „***domn sublent***↓ AIcea este locu unde# am fost eu↑ şi dumneavoastră aţi fost aicea↓ precis↓ uite." (T 6, 49)

B: ***domnu judecător***↓ avem o problemă↑ (T 24, 100)

A: ***DOMnu preşedinte***↓ daţi-mi voie să încep să am îndoieli din moment ce nimeni nu spune că noi am făcut-o GRAtis# (T 41, 145)

B: vă rog cu ***domnul avoCAT***↓
A: vă asCULtă.
B: da. bună ziua ***DOMnu avocat***↓ (T 59, 210)

E: BUnă dimineaţa mă numesc iordache constanţa. bună dimineaţa doamnă↓ ***domnule avocat***. am o rugăminte la dumneavoastră. (T 59, 212)

C: din nou bună ziua↑
D: sărumîna doamnă↓# [am onoarea ***domnule primar***.
C: [vă ascultăm
B: vă salut cu stimă [...]
D: a doua problemă este# puţin diferită faţă de celelalte. am să vă ROG ***domnule primar***↓#
B: poftiţi. [...]
D: ***domnule primar***↓ înc-o_ată vă mulţumesc pentru tot ce faceţi↑ [...]
C: vă ascultăm.
E: mă numesc zecheru↑ sînt din sectoru doi↑
C: da.
E: şi aş avea şi eu o rugăminte la ***domnu primar***
C: vă rog. (T 60, 215)

2.2. Adresare semiformală

2.2.1. pronume de politeţe

B: păi CE fac păi pîn' la (xxx)? <J du-l şi ***dumneata*** la etaju CINCI↓ acolo unde sînt medici NUmai de familie>. [...] păi io trebuia să fiu şi io la muncă. ***dumneata*** crezi că io mă plimb cu el pîn' la doişpe ziua? (T 2, 32)

A: [...] m-am culcat↑ la vreo zece metri de costică↓ cu faţa: la pămînt↓# da' ***matale*** dormi.
C: nu. am închis puţin ochii:# (T 6, 48)

B: avem o problemă↑ ă: ***dînsa:*** ă: are transformare în legea obzejdoi↑ şi am depus î: reexaminarea↓ astăzi. [...]
A: aşa↓ şi ***dînsa*** nu poate vorbi singură? (T 24, 100)

2.2.2. nume generic de persoană + acord cu verbul la plural

A: ***ŞEfa***↓ DE CE-a intrat chestia asta semnat /nîdî/ [...]
A: uitaţi ce-au făcut aicea. (T 31, 118)

2.2.3. nume generic de persoană + prenume

B: eu sînt un abonat <$_{MARC}$ mai vechi↓ un arhitect↓ constantin geri[man↓>
A: [vă rog ***domnule constantin*** (T 57, 203)

B: bună ziua. mă scuzaţi. <$_{@}$ se poate?>
A: [ă:: o secundă să: deschidem uşa mai larg↓
B: [hahaha hahaha
A: <$_{@}$ intraţi ***domnu marian***↑ intraţi↑ plăcerea e de partea noastră.> [hăhă
B: [hahaha <$_{@}$ am întîrziat un pic.> [hăhăhă (T 61, 218)

2.3. Adresare informală

2.3.1. pronume personal, pers. a II-a + acord cu verbul la singular

A: şi# eu aştept de la ***TINE*** un telefon↑ [...]
A: iar ***TU*** N-AI respectat î:: înţelegerea noastră că dacă [***AI*** nevoie de ceVA [...]
B: da↓ la ***tine*** mergea aşa↓ la mine e un titlu pe care l-am conceput FOARte general (T 4, 40)

B: da' vreau să ***te*** întreb ceva↓ acu:ma:: NU ştiu:↓ <$_{Z}$ io văd aşa↓ <$_{@}$ că toate> proble:me:le sî:nt bu:ne:↓> greşesc şi io:↓ greşeşti şi ***tu:***↓ normAL deci eu nici n-am zis că sînt un om perfect↓ şi nici nu pot să susţin↓ că nu este <$_{R}$ nimeni>↓ ((inspiră)) dar vreau să ***te***-ntreb ceva↓ ((inspiră)) de CE ţii aşa ***tu*** NEAPĂrat↓ deci ***tu*** eşti în stare să faci ORIce ca s-ajungi preşedintele acestei federaţii. [...]
B: deci ***tu*** AVEAI dreptu să semnezi acel [contract↑ [...]
B: cred că ***tu*** nu-nţelegi un lucru↓ <$_{Z}$ ***tu*** NU-nţelegi un lucru> ***tu*** nu TREbuie să mă INVI:ŢI pe mine↓
A: nu ***te***-am invitat la: [inaugurarea hotelului↑
B: [deci ***tu*** nu nu trebuie să mă inviţi pe MINE. ***tu*** tre:be să mă anu:nţi pe mi:ne::↓ (T 53, 191)

A: CINE eşti ***TU***↓ şi de UNDE vii.
B: camelia luca: din (xxx) judeţul prahova# (T 64, 226)

B: de la cristi din ferentari# ((hîrîit))
A: cristi↓ ***te*** rog să te îndepărtezi puţin de radio sau să dai aparatu mai încet. (T 66, 228)

2.3.2. prenume (nemarcat/ marcat, întreg/ trunchiat)

A: da ***adriana***↓ e FOARTE serios. [...]
A: deci ***adişoru***↓ NU-ţi dau acuma: /intercepşăns/ (T 4, 40)

A: mi-a strigat ***costică***↓ <$_F$ CULcă::↓ CULcă-te↓> [...] cînd m-am ridicat ***victore*** parcă stăteam în- într-un picior uite-AŞA mă clătinam↓ [...] „băi ***costică***↓ eşti sigur aici?" (T 6, 48)

A: CE anunț ai dat ***carmen***. (T 16, 80)

A: ((la telefon)) ***mariana***↓ a venit un domn avocat la mine (T 25, 104)

A: deci te chinui să faci ziaru ca lumea↓ şi pînă nu bagă cluju o prostie↓
B: NU-ți bate capu↓ ***cătă***↓ (T 31, 119)

C: da' nu ştiu dacă pot fi strimtați.
A: e: na! CE↓ nu poți să-i strimtezi↓ ***tănțica***↓ dacă-s largi? (T 32, 124)

B: [***rudele***↓ vreau să te întreb ceva. [...]
A: [se: o:fe:ră: gratu-
B: ***ruDEL***↓ ***ruDEL***↓
A: [da. da.
B: [***rudel***↓
A: [da:↓
B: <$_R$ numa un pic>↓ aVEAI dreptu? [...]
B: BĂI ***miHAI***↓ vezi că vrem să facem asta↓ sau vrem să facem ASta. [...]
A: vei avea şi[reACția sportivilor
B: [băi ***rudele***↓ deci asta ce fa:ci tu::↑ [este părerea↓
A: [HAI să trecem la ALTceva. [...]
A: [nu mai nu mai avea grija pentru mine ***miha:i***↓ [...]
A: [care-i ăla CEVA bun↑ ***mihai***? (T 53, 190)

B: ***traian***↑ se potriveşte microfonu ăla /re pe/ la /chiu em/ treizeci↑ (xxx) (T 56, 201)

A: aşa: ***camelia***↓# hai să te-auzim↓ CARE-i dedicația ta↓ eşti ultima: ascultă[toare care a intrat în direct
B: [da. ă:# pentru cumnata mea mihaela# luca: [...]
A: soțul tău la pătrat↑ da:?
B: da.
A: bine. la revedere# ***camelia***. (T 64, 226)

A: o seară minunată îți doresc şi ție: ***george***↓ şi te mai aşteptăm la: douăzecişiunu. (T 65, 227)

B: de la cristi din ferentari# ((hîrîit))
A: ***cristi***↓ te rog să te îndepărtezi puțin de radio sau să dai aparatu mai încet. (T 66, 228)

B: bună ziua ***MARcel***↓
A: CINE eşti.
B: oVIdiu↓
A: bun venit <$_P$ ***ovidiu***> (T 67, 228)

A: (măi ***mircea***) de CÎND eşti tu ⊥ de CÎND ai devenit propagan[dist (al lu' teoctist) (T 70, 238)

B: de fapt↓ 'neața ***horia***↓ sofia.
A: ***sofia***↑ tu↑ [...]
A: îți doresc multă baftă la cărți↓
B: mersi [mult.
A: [***sofia***↓ şi ne vedem (T 71, 243)

A: BONjuRIcă ***mioRI::ța***↓ (T 79.2, 259)

A: <$_{OF}$ ***mioRIța*** dra:gă:>↓ io sînt↓ mama. (T 79.4, 260)

A: feliciTĂ::ri↓# ***A:Ndra::***↓ îți: furnizez un mesaj pentru studiul tău. (T 79.9, 262)

2.3.3. formă verbală de acord (persoana a II-a singular)

B: ***ştii*** ceva↑ <$_{R}$ de CE să nu stric eu un telefon pe ducu poate că-l prind (xxx) [că poate el şi-o fi scris număru>
A: [ia ***vezi***↓ dar# bun↓ ar fi ⊥ şi-atunci îl sun imediAT pe victor
B: da
+A: pentru că dacă-mi ***spui*** că au vîndut-o azi↑ chiar pot să zic că e un o soartă [...]
A: [***nu uita*** astea
B: [nu↓ nu din păcate.
A: o:: ce drăguță brichetă ***ai***↑ (T 4, 40)

A: şi ***nu eşti*** aglomerată la ora asta?
B: <$_{OF}$ ă:># a: aşa↑ aşa. aşa. # da' nici nu ştiu ce să ai zic. [...]
A: [ți-***ai schimbat*** ra[diou?
+B: sau nu văd io↓
C: [***nu*** mai ***ai*** combina aia de sus? [...]
A: ***ai*** material↑ mai ***ai***?
B: am mînecile↓ şi încă n-am tăiat mînecile↓ (T 32, 123)

2.3.4. nume generic de persoană

2.3.4.1. folosirea fatică a unor nume generice de persoană (*domne*, *domle*)

B: dom doctor↓ sînteți al CINcilea ***domne***↓ păi CE fac păi pîn la (xxx)? [...] la VÎRSTA aia↓ CE vrei ***domle***↓ să-ți facă şi-un doctor. păi# să te facă de doozeci de ani? (T 2, 32)

B: ***domle***↓ da'# tre s-avem o MĂSURĂ:↓ [...] eu am văzut OAmeni↓ care sfințesc LOcu↓# <$_{F}$ cu DOUĂ clase↑ mai mult decît cu facultate↓ DOMle↓>. <$_{R}$ şi-atunci de CE să mă mai sperii ***domle***> [...] e minciună gogonată↑ ***domle***↓ (T 57, 204)

A: [dacă vreți↓ ***domne***↑ părea un soi de piatră împletită cu mîna↓ [...] au fost preoți au fost preoți ***DOmne***↓ în ă:: într-un fel sfinți în felu lor↓ [...] să stea ***DOmne*** cu

săracii cu văduvele↓ [...] *DOmne*↓ sînt tot soiu de secte care: pătrund în românia (T 70, 238)

2.3.4.2. folosirea unor nume generice de persoană (*fată*, *frate*, *soră*) cu scopul de a crea o atmosferă de solidaritate cu ceilalţi participanţi la conversaţie

A: aşa *fetele*↓ şi CE-aţi mai făcut astăzi. [...]
A: CE zici *fată*
B: taci puţin
A: vorbeşte *fată* mai tare. las-o să vorbească↓ nu te mai băga (T 16, 78)

C: *fată*↓ da' eşti frumoasă eu nu ştiu ce ai
A: UNDE sînt *fată* frumoasă!
C: eşti frumoasă↓ şi ca mireasă eşti superbă eu nu ştiu ce (T nou)

A: <$_{IM}$ auliu n-am furat nimica>↓ aia zice↓ <$_{IM}$ *FRAte*↓ ţi-am adus o veste mare↓ *SOră*↓> zice↓ <$_{IM}$ isus e cu noi.> şi ţoc ţoc a pupat-o pă ţigancă. (T 70, 238)

3. Dinamica adresării

Participanţii la conversaţie se bazează pe datele situaţiei de comunicare şi iau în considerare factorii care pot marca o secvenţă de comunicare drept formală, semiformală sau informală: gradul de cunoaştere, vîrsta, statutul social. Adresarea informală este situaţia standard în cazul adresării de la superior către inferior, aşa cum adresarea formală este situaţia nemarcată în cazul adresării de la inferior către superior. Iată un fragment extras dintr-o confesiune din timpul războiului. Persoana care povesteşte a fost sublocotenent şi îşi aminteşte cum a scăpat dintr-un atac al ruşilor (identificarea propusă între paranteze nu apare în transcrierea originală).

(B:) zice↓ „<u>hai</u> <u>ridicaţi</u>-*vă*↓ <u>aveţi</u> ceva↑ <u>sînteţi</u> mai <u>trăiţi</u>?" (inferior → superior)
(A:) zic↓ „trăiesc↓ văd că trăiesc."
(B:) „*vă* doare ceva?"
(A:) „n:u. DA' pă *tine*↓" (superior → inferior)
(B:) „Nici pă mine. <u>hai</u> <u>ridicaţi</u>-*vă*↓ <u>să</u> *vă* <u>văd</u>." [...]
(A:) „<u>băi</u> *costică*↓ <u>eşti</u> sigur aici?"
(B:) „*domn sublent*↓ AIcea este locu unde# am fost eu↑ şi *dumneavoastră* <u>aţi</u> <u>fost</u> aicea↓ precis↓ <u>uite</u>." (T 6, 49)

În această situaţie, A are un statut social superior persoanei căreia i se adresează, acest lucru fiind evidenţiat de formele de adresare selectate: A – interjecţie apelativă (*băi*) + prenume marcat (derivat expresiv – *Costică*), pronumele personal care selectează forma verbală la singular, B – nume generic de persoană (N.) + nume de funcţie (marcat, trunchiat – *sublent*), pronumele personal de politeţe care selectează forma verbală la plural. Remarcăm şi folosirea lui *uite* în povestirea lui A, ceea ce anulează adresarea formală, cei doi interactanţi fiind acum egali.

În exemplul următor, cei doi interactanţi au atît vîrste diferite, cît şi statuturi sociale diferite: A este reporter, iar B este ministru. Cu toate că situaţia de comunicare este una informală, la o terasă din Bucureşti, formele de adresare nu au fost influenţate decît parţial de aceasta. În prima fază a interacţiunii transcrise, reporterul foloseşte pronumele personal de persoana a II-a plural *voi*, însă ulterior recurge la pronumele de politeţe *dumneavoastră* şi forme verbale la plural. Puterea lui B este evidenţiată de folosirea exclusivă a formelor de adresare informală: pronume personal de persoana a II-a singular, forme verbale la singular, prenume.

A: de cîte ori: iese vreun scanDAL↓## nici ***voi*** măcar nu-l mai acompaniaţi ⊥ nu-l DIRIJAŢI cum trebe. sînteţi la putere↑ daţi drumu la scandal cum spune opoziţia:↓ [...]
B: NU noi sîntem aceia după cum ştii.
[...]
A: dar ***dumneaastră*** nici măcar nu i-aţi aresTAT. asta-i mai ă: GRAV.
B: pă CINE s-arestăm.
A: ştiaţi afacerile: să fi fos un PACT ă: deja este: în faptul că aţi proMIS unele şi nu s-au împlinit î: ŞTIŢI cum e. de ⊥ începe deliru din momentu ăla.
B: păi stai puţin↓ să-***ţi*** explic ă:
[...]
A: [reforma n-aţi făcut.
B: stai stai un pic↓ ***eugen***. (T 46, 162)

Cu toate că cele două persoane din fragmentul de mai jos au acelaşi statut, sînt asitente medicale la un Spital de Urgenţă, forma de adresare selectată este formală, determinată de diferenţa de vîrstă.

B: [***să ştii*** că într-adevăr se zice că trebuie să bei neapărat doi litri de apă
A: este↑ eu ***v***-am spus↓
B: E OBLIGATORIU
A: da. da' nu ***vă*** spun că mai nou↓ (T 17, 83)

În fragmentul transcris mai jos, A este arhivar, iar B este avocat.

A: [deci ***DOmnu avocat***↑ haideţi să lămurim [o chestie
B: [hai să lămurim
+A: <$_{I}$ dacă ***dumneavoastră vi*** se spune <$_{IM}$ a plecat↓ DOmnule> ***dumneavoastră*** nu ***vă*** interesaţi să ***vă*** spună DATA cînd a plecat↑>
B: a plecat dă pă data de ŞAPTE↑ ***domnişoară***↓ [...]
A: [CARE şapte-a patra.
B: şapte-a PAtra ***domnişoară*** (T 25, 104)

În primă instanţă, cei doi îşi respectă statutul social, însă replica lui A (*haideţi să lămurim o chestie*) este resimţită de B drept ofensatoare, în ciuda folosirii acordului cu verbul la plural, iar B devine ironic.

Se poate întîmpla ca pe parcursul interacţiunii, relaţia dintre participanţi necunoscuţi să fie renegociată, astfel încît se ajunge de la o adresare formală la una informală. Din

dorința de a marca statutul social superior al unei persoane, colegii se pot adresa cu forma nume generic de persoană (*domn*) + prenume + acord cu verbul la singular.

A: <$_{J}$ ***DOmnu marian***↓>
B: zi.
A: <$_{L}$ ***te*** rog frumos să-mi spui şi mie># <$_{R}$ care-i faza cu chimitex.> (T 2, 114)

Alteori, această formă a fost folosită cu un verb la plural, marcînd un puternic accent ironic.

B: bună ziua. mă scuzați. <$_{@}$ se poate?>
A: [ă:: o secundă să: deschidem uşa mai larg↓
B: [hahaha hahaha
A: <$_{@}$ intrați ***domnu marian***↑ intrați↑ plăcerea e de partea noastră.> [hăhă
B: [hahaha <$_{@}$ am întîrziat un pic.> [hăhăhă (T 61, 218)

Imediat după acest schimb verbal, A, moderatorul unei emisiuni radio, i se adresează lui B informal: *a:: u: da. UNDE ai întîrziat. CE-ai avut pînă acuma*, însă B nu răspunde printr-o formă informală, ci selectează o formă de adresare semiformală (*şefu*) şi acordul cu verbul la plural: *a: fost o ambuscadă pe şosea şi: am întîrziat* ***şefu*** *la şedință↓ mă scuzați. haha*, conformîndu-se puterii moderatorului. Moderatorul îi transmite interlocutorului său că relația stabilită ar trebui să fie informală şi continuă să i se adreseze astfel, folosind prenumele în vocativ, acordat cu verbul la singular şi interjecții apelative: *im::: <$_{R}$ da mă* ***mariane*** *mă↓ dar chiar aşa în continuu în continuu.># hai↓ ia loc. ia loc.*
În alte situații, neconformarea cu registrul formal de adresare a fost sancționată.

E: [...] dar acuma ***domnu băsescu:*** ne CEre: ⊥ că nu sînt BUNE XEroxate. CE facem NOI cu actele astea î mergem la notariAT↑ plătim↑ sîntem penSIonari cu opsute de mii pe lună.
C: ***doamna*** mea↓ nu ştiu cine e domnu băsescu *ăsta* dă care vorbiți ***dumneavoastră***. dacă vă referiți la ***priMArul [general***
E: [da da da
C: e ***priMArul geneRAL***↓ nu e ionescu sau popescu.
E: da da ***doamnă***↓ ***vă*** rog să mă ier- scuzați. (T 59, 212)

Persoana C, avocat invitat la o emisiune radiofonică, se adresează reverențios față de persoana E, ascultătoare care a intrat în direct. Astfel, prin adjectivul posesiv *mea*, avocatul doreşte să obțină bună-voința ascultătoarei şi prefațează „pedeapsa". În primă instanță, avocatul foloseşte o formă ironică prin care atrage atenția persoanei E: (domnu Băsecu) *ăsta*. Avocatul îi transmite ascultătoarei că forma adecvată de adresare în cazul persoanelor publice este nume generic de persoană (*domn*) + nume de funcție, nu forma de adresare folosită de aceasta: nume generic de persoană (*domn*) + nume de familie.

4. Concluzii

Corpusul avut în vedere conține texte variate care au adus la lumină cîteva particularități ale adresării în limba română actuală. Adresarea de tip formal, prin care se

marchează distanța dintre polii comunicării, a fost înregistrată între persoane cu statut social diferit şi între persoane necunoscute, care au inițiat o conversație. Tendința spre un act de comunicare „relaxat, firesc, spontan" (Guțu-Romalo, 2000: 88) se manifestă prin restrîngerea folosirii adresării reverențioase – prin care înțelegem actualizarea numelui generic de persoană în cazul vocativ, a numelui de funcții, profesii, titluri, a numelui întreg alături de o formă verbală la plural. Acest tip a fost actualizat rar, în interviuri radiofonice şi televizate, aşadar în interacțiuni controlate, cu un grad de formalizare ridicat.

Existența unui „termen mediu" (Guțu-Romalo, 2000: 88) în limba română conduce la dezvoltarea unui alt tip de adresare: semiformală. Alături de formele *dumneata*, *mata*(*le*), *dînsul*, *dînsa*, am inclus şi adresarea care include numele generic de persoană *domn*(*ule*) care apare alături de prenumele interlocutorului.

Adresarea informală este dominată de „familiarul intimist *tu*" (Guțu-Romalo, 2000: 88) şi, implicit, de selectarea formei verbale la singular. Am remarcat actualizarea destul de frecventă a prenumelor marcate (derivate diminutival, hipocoristic) şi/ sau trunchiate, mai ales în cazul unor persoane care se cunoşteau foarte bine sau situația de comunicare implica un grad ridicat de afectivitate, în ciuda diferențelor de statut social. În timp ce adresarea reverențioasă pierde teren în emisiuni radiofonice adresate în special persoanelor cu vîrsta cuprinsă între 15 şi 25 de ani, adresarea informală cîştigă teren şi, de cele mai multe ori, se actualizează sub forma prenumelor. Atunci cînd ascultătorul nu se conformează regulilor, altfel spus, foloseşte o formă de adresare (semi)formală, el este ironizat de către unii realizatori. Unele nume generice de persoană pot fi folosite fatic, pentru a nuanța intervenția, sau pot fi folosite cu scopul de a crea o atmosferă de solidaritate cu ceilalți participanți la conversație, contribuind astfel la construirea unui fond comun de cunoştințe.

Ervin-Tripp (1971) a observat funcțiile termenilor de adresare: aceştia pot marca o situație de comunicare drept formală sau informală, pot fi indici ai unei relații ierarhice ce se stabileşte între participanții la conversație şi pot exprima identitatea socială. Considerăm că termenii de adresare pot fi actualizați într-un moment relevant pentru inițierea unei conversații, devenind mărci ai destăinuirii (cf. engl. *disclosure*). Se poate întîmpla ca pe parcursul interacțiunii, relația dintre participanți necunoscuți să fie renegociată, astfel încît se ajunge de la o adresare formală la una informală. Alteori, inadecvarea situațională este sancționată şi corijată de participanți; înainte de a continua schimbul verbal, interlocutorii se angajează într-un schimb subordonat, pentru a clarifica situația. Analiza exemplelor din această lucrare a arătat, încă o dată, că actualizarea diverselor forme de adresare depinde, în cele mai multe cazuri, de statutul social al participanților la interacțiune, vîrstă, relațiile afective, toate integrate situației concrete de comunicare.

BIBLIOGRAFIE

BIDU-VRÎNCEANU, A.; CĂLĂRAŞU, C.; IONESCU-RUXĂNDOIU, L.; MANCAŞ, M.; PANĂ-DINDELEGAN, G. (2001): *Dicționar de ştiințe ale limbii*, Editura Nemira, Bucureşti

EGGINS, S.; SLADE, D. (1997): *Analysing Casual Conversation*, Cassell, London

ERVIN-TRIPP, S.M. (1971): „Sociolinguistics", J.A. Fishman (ed.) *Advances in the Sociology of Language*, vol. I, Mouton, The Hague

GUȚU-ROMALO, V. (2000): *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, Editura Humanitas, București

IONESCU-RUXĂNDOIU, L. (coord.) (2002): *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus și tipologie*, Editura Universității din București

LEE, B. (2001): „Mutual knowledge, background knowledge and shared beliefs: their roles in establishing common ground", *Journal of Pragmatics*, vol. 33, no. 1, p. 21-44

TOMESCU, D. (1998): *Gramatica numelor proprii în limba română*, All, București

TERMS OF ADDRESS AS MEANS OF ESTABLISHING A SOCIAL RELATIONSHIP

(Abstract)

The present paper deals with one of the means of establishing common ground in direct and mediated verbal interaction: terms of address. We start from the assumption that terms of address may be disclosure relevant information, because they are, on the one hand, part of primary knowledge and, on the other, can help at constructing common ground. We mainly dealt with three types of terms of address: formal, semiformal and informal, and, at the same time, we wanted to analyze the dynamics of the terms of address. The formal terms of address tend to be used on a wide scale in controlled interaction, i.e. TV and radio interviews. The medial term of address in Romanian lead to a different type – semiformal, widely represented by a generic name and the name of the interlocutor. As for the informal terms of address, they tend to be widely used in the form of marked names (diminutives) and/ or cut, especially when the persons knew each other very well or the situation involved a certain degree of affectivity.

CONSTRUCȚII INFERENȚIALE CU SCALARITATE DISCURSIVĂ

ARIADNA ȘTEFĂNESCU
Facultatea de Litere
Universitatea din București

Implicaturile scalare sunt inferențe pragmatice standard care survin în urma respectării maximelor comunicaționale. În general, ele nu afectează condițiile de adevăr ale enunțului[1] și, intuitiv vorbind, declanșează sensuri banale referitoare la modul de distribuire a informației în enunț. Levinson[2], vorbind despre clasa implicaturilor standard, le descrie ca fiind acele sensuri pragmatice care augmentează controlat conținutul semantic al propoziției, iar Carston[3] amintește de absența „surprizei" ca element ce caracterizează receptarea acestor sensuri pragmatice.

Scalaritatea este un fenomen cu dublă natură, atât semantică, cât și pragmatică, de largă răspândire, la fel de prezent ca fenomenul referențialității[4]. În articolul de față se au în vedere două tipuri simetrice de turnuri discursive dezvoltate scalar, în care scalaritatea este de natură pragmatică, cu descrierea mecanismelor inferențiale care individualizează fiecare tip și îi conferă unitate și cu, ceea ce am numit, „portretele-robot" ale comunicatorilor. Ideea subiacentă, nu lipsită de optimism, este de a arăta că se poate realiza o tipologie scalară care să cuprindă cele mai frecvente construcții scalarizante ale românei actuale. Această clasificare a construcțiilor discursive scalare se poate face având la bază criteriul mecanismelor inferențiale specifice fiecărui tip de structură discursivă analizat și pe cel al portretului pragmatic al vorbitorului, precum și informații de natură gramaticală și semantică acolo unde ele se impun.

Grice a captat ideea că în comunicare informativitatea este ubicuă prin maxima cantității, realizată sub forma a două submaxime, numite uneori în literatură cantitate-1 (contribuția ta la conversație să fie atât de informativă pe cât este necesar pentru scopul desfășurării schimbului conversațional) și cantitate-2 (nu-ți construi contribuția în conversație mai informativă decât este necesar). Horn în *A New Taxonomy for Pragmatic Inference: Q-based and R-based Implicature* și în *A Natural History of Negation*, mai apoi Levinson în *Minimization and Conversational Inference* și în *Generalized Conversational Implicature and the Semantics/Pragmatics Interface*[5] modifică în parte configurația principiilor de comunicare stipulate de Grice, inclusiv maxima cantității. În versiunea lor, se păstrează nealterată maxima calității, dar celelalte sunt absorbite de două principii centrate pe informativitate. Primul principiu, principiul Q, este dezvoltat în linia principiului griceean de cantitate-1 și prevede următoarele: „Alcătuiește-ți contribuția conversațională în așa fel încât să fie suficientă: spune tot ceea ce poți să spui [*say as much as you can say*] (date fiind calitatea și submaxima a treia a manierei[6])". Al doilea principiu,

cunoscut sub numele de principiul R/I, subsumează principiul griceean de cantitate-2 şi impune următoarea regulă de comportament lingvistic: „Fă-ţi necesară contribuţia conversaţională; nu spune mai mult decât trebuie (dat fiind Q)”[7]. Ilustrarea lor o facem cu unul din exemplele lui Grice. La întrebarea *Unde locuieşte C?*, interlocutorul îi răspunde *Undeva în sudul Franţei.* Iniţial, Grice foloseşte acest exemplu pentru a discuta situaţia comunicativă în care se ciocnesc două maxime: este vorba de necesitatea de a furniza un răspuns mai informativ şi cea de a respecta adevărul. Încălcarea maximei cantităţii şi supralicitarea maximei adevărului generează implicatura „Nu ştiu să spun mai exact de atât unde locuieşte C” – cotată de neogriceeni ca scalară prin faptul că se raportează la un standard de informativitate. Adesea este numită implicatura cantităţii-1, prin trimitere la teoria griceeană, sau implicatură generată de conformitatea cu principiul Q, potrivit abordării neogriceene. Grice este de părere că implicatura „nu ştiu mai mult” apare în urma unui proces de derivare, neogriceenii susţin că implicatura survine automat, ca un sens „preferat” şi, ca să folosim un termen din teoria relevanţei[8], procesarea se face cu puţin efort.

Nelimitându-ne doar la corelarea sensului codificat cu cel comunicat şi ducând mai departe interpretarea, astfel încât să-i includă pe autorii unui astfel de schimb verbal, se poate identifica un context cognitiv specific acestei utilizări conversaţionale, *recte* un anumit tip de vorbitor. Este vorba de un vorbitor locvace, care acţionează în favoarea intereselor interlocutorului prin faptul că spune tot ceea ce ştie, că nu blochează informaţia pe care o deţine. În concluzie, principiul Q al lui Horn (şi mai apoi şi al lui Levinson) se dezvoltă din prima submaximă a cantităţii de la Grice, subsumează dezideratele adevărului şi economiei lingvistice şi ineficientizează regulile de a nu fi obscur şi de a nu fi ambiguu[9].

Abordările de după Grice[10] arată că la răspunsul de mai sus se poate asocia şi o altă implicatură, tot scalară, „Nu vreau să spun mai mult de atât, pentru că este în defavoarea intereselor mele/ale referentului”[11]. Acest sens inferenţial este predictat de raportarea comunicării la principiul R/I. Comunicarea se dezvoltă în favoarea intereselor locutorului, care cheltuieşte cât mai puţin efort lingvistic şi cognitiv, şi al cărui portret-robot este cel al vorbitorului taciturn[12]. În concluzie, principiul R/I al lui Horn acţionează în favoarea intereselor locutorului, subsumează maxima a doua a cantităţii de la Grice şi cele două submaxime ale manierei care prevăd scurtimea şi ordinea în comunicare.

Cele două tipuri de vorbitori s-au standardizat prin uzanţele curente de comunicare impuse de problema gestionării informativităţii în discurs. Pe această linie se poate specula, identificându-se şi alte profiluri de vorbitori, care tipologic provin din unul sau din celălalt gen de comunicator, cum ar fi cel al vorbitorului locvace şi limitat epistemic sau al vorbitorului taciturn şi autoritar. Cu toate acestea, „galeria de portrete” nu este nelimitată şi nici lipsită de importanţă. Ea se poate corobora cu informaţii de stilistică funcţională, de gramatică textuală, poate fi folosită în explicarea diferitelor strategii discursive etc.

Există însă unele îndoieli că abordarea neo-griceeană ar putea corect predicta implicatura lipsei de bunăvoinţă în a informa, deoarece, spune Carston, acest sistem nu include explicit scopul comunicatorului şi interesele lui personale. Din aceste considerente, precum şi datorită faptului că principiile Horn/Levinson sunt subsumate într-unul singur în teoria relevanţei, Carston preferă varianta revizuită a principiului relevanţei[13], pentru explicarea efectelor scalare. Aceasta stipulează că: (a) stimulul ostensiv este suficient de

relevant ca să merite efortul interlocutorului de a-l procesa; (b) stimulul ostensiv este cel mai relevant, având în vedere abilitățile și preferințele vorbitorului [subl. n.]. Cu ajutorul variantei revizuite se poate ține cont de contexte în care limitările vocabularului, intraductibilitatea, preferințele pentru anumite turnuri frastice, constrângeri de politețe, de corectitudine politică sau de alt ordin cultural, ori religios condiționează selecția și construcția lingvistică și îl fac pe comunicator să nu poată fi perfect economicos din punctul de vedere al interlocutorului. Efectul acestor constrângeri la nivel lingvistic este adeseori descris ca supradeterminare sau subdeterminare a limbajului în raport cu informația comunicată[14]. Conform variantei revizuite, implicatura scalară „spun tot ceea ce știu, nu știu mai mult de-atât" reprezintă o îmbogățire pragmatică a unui enunț ca cel de mai sus, având în vedere abilitățile cognitive ale comunicatorului. Tot în aceeași teorie, implicatura „nu vreau să spun mai mult/nu e nevoie să spun mai mult" este o îmbogățire pragmatică justificabilă mai ales prin preferințele enunțiatorului[15].

În cadrul discursului, adeseori ierarhizarea informației se face *ad hoc*. Dacă în scalele canonice ordinea termenilor este impusă de implicațiile lor logice, în scalele necanonice ierarhizarea este stabilită după criterii contextuale, ca de pildă opinia curentă, preferințele vorbitorului, valori morale larg împărtășite, uzanțe de comunicare. Pornind de la observația că informația niciodată nu parvine interlocutorului ca informație nudă, nici măcar în liste sau telegrame, că ea este întotdeauna interpretată, deci valorizată, ideea de scală instituită pragmatic nu mai constituie o noutate. Se poate, de asemenea, observa că orice relație de cauzalitate empirică poate fi transformată într-o relație ierarhică. De exemplu, opinia curentă că 'dacă vrei ceva, atunci ești capabil să realizezi acel lucru' se poate reconverti cu ajutorul unui conector ierarhizant într-o relație scalară de tip pragmatic care va dezvolta enunțuri valorizante, de genul intensificării (*ești capabil să faci x, mai mult îți dorești cu ardoare să faci x*) sau al ranforsării sensului, adică a limitării lui (*îți dorești cu ardoare să faci x, dar asta nu implică faptul că ești capabil să faci x*), ori de tipul comparării (*pe cât ești de capabil să faci x, pe atât de mult îți dorești să faci x*) ș.a.

Construcția de ranforsare a sensului dat

Una din caracteristicile implicaturilor scalare exploatate discursiv este aceea că se pot aserta fără redundanță imediat după enunțul scalar care le generează, efectul fiind acela de ranforsare a sensului prin blocarea maximalizării informației. Această construcție discursivă este frecventă în limbile actuale, mai ales în varianta scrisă, în stilul jurnalistic și eseistic, și declanșează inferența subiacentă „*Doar atât*, nu mai mult". Ea se realizează prin doi termeni, de regulă propoziționali, între care se stabilește următoarea relație scalară: primul enunț conține asertarea unui termen scalar mai slab (TS), iar al doilea, asertarea implicaturii scalare a acestuia (IS). Formulările la care ne referim sunt de genul: *România se apropie, dar nu este încă o economie de piață funcțională* (*Ziua*, 7 nov. 2003, 4); *o galaxie de fragmente, de amintiri, [...] într-o ordine aproximativă, în genere mergând în sensul invers al acelor unui ceasornic, dar nu neapărat* (Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 14); *meritul principal al guvernului Năstase este, de fapt, acela că nu a mai pus în calea economiei de piață chiar atâtea piedici câte pusese guvernul Văcăroiu. Nu că ar fi renunțat cu totul* (*Ziua*, 7 nov. 2003, p. 4); *remarcasem mai de mult la M [...] o anumită sărăcie a jocului imaginativ, deși doar parțială* (Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 43); *l-am*

văzut așa↓ *a fost fugitiv* ⊥*nu l-am văzut prea bine* (*I.V.*, p. 174); (în registru figurat; pe baza unei scale pragmatice care la un pol are itemul pozitiv *progrese*, la celălalt pol, *regrese, lipsuri*) *El* [Băsescu] *a subliniat că, în document, după fiecare formulare diplomatică „s-au făcut progrese", urmează „chifla cu ce n-am făcut"* (*Ziua*, 7 nov. 2003, p. 5). O particularitate pragmatică a construcției este aceea că admite conectarea celor două enunțuri cu jonctivi din seria celor concesivi (*dar, însă, deși, totuși, cu toate acestea, în ciuda faptului că*), precum și cu jonctivii elaborativi *adică, de fapt* (nespecifici însă pentru această structură pragmatică)[16]. Nu se admite conectarea prin *sau inclusiv* (**se apropie sau nu este încă*, **în genere sau nu neapărat*), care în schimb este conectorul prototipic al altor construcții, opuse acesteia în ceea ce privește distribuția scalarității în enunț și inferențele generate (de genul *era logodit [sau] aproape logodit; pe toți, [sau, de fapt,] pe unii; el probabil a fost democrat [sau, de fapt,] sigur a fost democrat*). Acestea din urmă au fost considerate de Jinga[17] ca un tip de reformulare cu valoare de atenuare, iar de Ștefănescu[18] ca fiind construcții de restrângere sau de extindere a predicației, ori a referențialității, în care scalaritatea este distribuită descendent sau ascendent, de la caz la caz. Construcția de ranforsare a sensului are particularitatea de a prefera inferențele scalare care au o lexicalizare negativă (cf. *nu este încă, nu a renunțat, nu neapărat*), deși admite și o formulare în termeni pozitivi, de regulă printr-o construcție concesivă care lexicalizează inferența scalară (cf. *o anumită sărăcie a jocului imaginativ, deși doar parțială*).

În sine, această turnură este o secvență discursivă ușor emfatică datorită redundanței nesupărătoare care creează senzația unui mic balans discursiv (între valoarea scalară asertată și implicatura ei). Această pendulare duce la o mai puternică ancorare de valoarea scalară, la o aproximare cât mai exactă, la o rafinare a informației.

În utilizarea scrisă a limbii, mai ales în stilul livresc, eseistic și în cel științific, implicaturile scalare sunt mai curând latente. Ele sunt autorizate mult mai frecvent în cadrul conversației. În schimb, turnura discursivă discutată aici este destul de des folosită și în registrul oral, și în cel scris. Interpretarea scalară globală a întregului enunț survine la sfârșitul turnurii discursive și este autorizată de cel de-al doilea enunț care obligă interlocutorul să se întoarcă asupra primului termen și să-l interpreteze într-o scală. Subliniind sensul prin adăugarea implicaturii scalare, enunțiatorul indică explicit că se blochează posibilitatea de a maximaliza pragmatic sensul. Un locutor, prin formula discursivă *binișor, nu foarte bine,* ia interlocutorului dreptul de a îmbogăți pragmatic enunțul, în funcție de asumpțiunile contextuale pe care le deține (standardul noțiunii de bine din acea cultură, informații particulare despre vorbitor și intențiile lui comunicative), așa cum ar fi făcut dacă la întrebarea *Cum merge?* i s-ar fi răspuns doar cu *Binișor.* Astfel, se barează accesul la interpretarea litotică a enunțului *(e) binișor* (care ar fi fost „în condițiile date, e de fapt foarte bine") și care ar fi fost autorizată de principiul R/I. Comunicatorul nu este taciturn și aluziv pe această porțiune discursivă, ci este locvace. Cu alte cuvinte, considerăm că secvențele discursive de ranforsare a sensului sunt produsul lingvistic al unui vorbitor „guraliv", care nu este parcimonios cu informația pe care o deține și care nu-i acordă interlocutorului libertatea de a maximaliza sensul. Varianta revizuită a relevanței optime are avantajul de a arăta că blocarea maximalizării sensului este opțiunea vorbitorului constituită într-o condiție pragmatică obligatorie pentru această turnură discursivă[19].

Construcţia de intensificare a sensului

Apare frecvent în utilizarea scrisă şi livrescă a limbii, mai ales în limbajul beletristic, eseistic, filozofic, critic, ştiinţific, deci în texte introspective, care îşi gândesc în avans structurile, şi este de întâlnit mai rar în comunicarea orală.

Construcţia are o variantă nobilă, care este gradaţia retorică, şi se opune structurii de ranforsare a sensului. Se deosebeşte de gradaţie prin caracterul mai analitic dat de realizarea explicită a conectării, prin preferinţa pentru o structură bimembră, iar nu plurimembră, dar mai ales prin faptul că frecvent scalaritatea care o organizează este de natură pragmatică[20]. Cu alte cuvinte, gradaţia este una din realizările semantice ale unui fenomen lingvistic mai amplu - intensificarea.

Se deosebeşte, de asemenea, de structura de ranforsare prin statutul inferenţial al termenilor: primul este implicatura scalară (canonică sau necanonică) a celuilalt, acesta din urmă fiind intrinsec sau contextual un element, pozitiv ori negativ, de polaritate maximă (PPI/NPI). Astfel, într-o secvenţă discursivă de genul *nu numai că nu trăgeau o bombă, ci trăgeau toate bombele din lume* (adaptată după exemplul (1) de mai jos), în contextul unei negaţii polemice, *recte* metalingvistice, *a trage o bombă* este una din implicaturile scalare (IS) ale superlativului pragmatic *toate bombele din lume* (a trage o mulţime de bombe implică logic a trage o bombă), numit şi termen de polaritate pozitivă. Succesiunea < IS – PPI/NPI > este definitorie. De asemenea, în turnura discursivă *nu că n-am luat şi eu ceva acolo, ci n-am luat nici cât o ceapă degerată* (adaptată după atestarea de la (2)), primul membru conţine infirmarea polemică a termenului scalar inferior frazeologismului de polaritate negativă (NPI) *ceapă degerată* din al doilea membru al construcţiei. Structura şi succesiunea inferenţială specifice construcţiei generează cu regularitate implicatura prototipică pentru intensificări „Nu doar atât". Se poate observa că este o inferenţă standard care blochează ridicarea implicaturii limitative la nivel de enunţ.

Joncţiunea celor doi termeni ierarhici se face prin conectori de intensificare[21] ca: *mai mult, în plus, mai ales, mai grav (important/deosebit/grozav* etc.*) este că..., nu numai că..., ci şi ..., ba chiar, ba mai mult, pe deasupra, dincolo de acestea*, (popular) *mai dihai* ş.a., care sunt în realizarea orală caracterizaţi de o curbă intonaţională specifică.

Turnurile discursive de intensificare, ca cele din exemplele de mai jos

(1) *aşa↓ şi CE se-ntîmplă↓ trăgeau [ruşii] cu tunurile şi NU trăgeau o bombă↓ trăgeau o uma' dă oră* (I.V. , p. 47); (2) *deci NU o mică parte să nu iau sau o mare parte <$_{P.R}$să nu iau>. n-am luat de:- deLOC* (I.V., p. 29); (3) *partidul domnului Năstase [...] a tergiversat luarea măsurilor decisive. Mai grav este [...] că Guvernul Năstase nu are interes în implicarea până la capăt a reformelor* (*Ziua*, 7 nov. 2003, p. 5); (4) *analiştii politici [...] de la noi nu au reuşit şi nu au dorit să perceapă aceste nuanţe foarte importante* (*Ziua*, 7 nov. 2003, p. 5); (5) *recordul de scor [...] a fost doborât [...]. Mai mult, toate golurile s-au marcat până în minutul 67!* (*Ziua, 7 nov. 2003*, p. 18); (6) *NU: sîntem capabili↓ şi nu numai că nu: sîntem capabili↓ nu se VREA≠ să se facă capitalism↓* (I.V., p. 28); (7) *pentru el nimic n-ar fi putut fi altfel decât este; mai mult, n-ar fi trebuit să fie altfel de cum este* (Matei Călinescu, p. 8); (8) *de fapt, mai mult decât l-am învăţat noi pe M, ne-a învăţat el pe noi, pe mine şi pe ceilalţi profesori pe care i-a avut* (Matei Călinescu, p. 13); (9) *o*

galaxie de [...] însemnări de jurnal din timpul în care trăia, de comentarii la însemnări de jurnal, de comentarii la comentarii, într-o ordine aproximativă (Matei Călinescu, p. 14); (10) *mulți nu: nu: considerau România↓ o țară Deosebit de civilizație ↑ (sic!) și exTREM de puternic creștină. Înțelegătoare↑ tolerantă↑ și MAI mult /î cu o receptivitate Extraordinară la mesajul creștin.* (CORV, p. 226)

răspund pozitiv la anumite teste prin care se atestă individualitatea și unitatea lor pragmatică, dincolo de „aerul comun de familie" care se simte și dincolo de structura inferențială unitară. Primul test este acela în care se verifică dacă structura atestată admite conectarea cu *mai mult* sau cu un alt marcator de intensificare. Al doilea test urmărește să vadă dacă termenul final, de obicei al doilea, este sau nu un item (pragmatic) de polaritate maximă. Pentru aceasta, cel mai ușor ar fi, în ciuda faptului că în unele cazuri înregistrate rezultatele ar duce la inadecvări de registru stilistic, să se testeze dacă enunțul admite din punct de vedere semantic ca al doilea termen să fie substituit cu un element frazeologic de polaritate maximă sau complinit cu un cuantificator universal. Exemplele discutate mai sus fac acest lucru (cf. și *A tergiversat luarea măsurilor decisive. Mai grav este că nu are nici un [*cuantificator*] interes [*sau *nu e interesat nici cât negru sub unghie] în aplicarea până la capăt [*locuțiune adverbială la superlativ*] a reformelor*, (după (3)).

Ultimul test este cel al transformării structurii de intensificare într-o structură de ranforsare. Pentru acesta, se inversează termenii și se introduce un marcator al concesiei. Inversarea termenilor se face pentru a vedea dacă modificarea lingvistică are ca rezultat formarea structurii inferențiale specifice ranforsărilor (<element scalar – IS>). Rezultatele atestă că se poate vorbi doar de o parțială reconvertire a construcției de intensificare într-o construcție de ranforsare a sensului. Se obțin secvențe discursive de tipul: *trăgeau o jumătate de oră, iar nu doar o bombă* (după (1)), *n-am luat de loc, iar nu că n-am luat o mică parte* (după (2)); *toate golurile s-au marcat până în minutul 67, totuși nu (se poate spune) că recordul a fost doborât* (după (5)); *nu se vrea să se facă capitalism, dar nu că n-am fi capabili* (după (6)) etc. Aceste modificări antrenează apariția implicaturii limitative „doar atât", cu varianta „doar așa", implicatură care are rolul de a întări valoarea de adevăr a primei aserțiuni.

În concluzie, cele două construcții se deosebesc prin: ordinea secvențială diferită (< element scalar – IS > pentru turnura de ranforsare, < IS – PPI/NPI > pentru intensificare), obligativitatea unui PPI/NPI pentru turnura discursivă de intensificare, selectarea unor particule de enunțare diferite, implicaturi prototipice specifice cu roluri diferite (pentru construcția de ranforsare este tipică inferența limitativă „doar atât" cu funcția de a bloca maximalizarea pragmatică a sensului transmis de vorbitor, iar pentru construcția de intensificare este obligatorie implicatura de tipul „nu doar atât" cu rolul de a face ineficient mecanismul inferențial de limitare a sensului și de a forma un context epistemic adecvat pentru maximalizarea interpretării).

Toate aceste deosebiri sunt responsabile de ceea ce intuim. Atunci când, în calitate de alocutor, avem experiența uneia sau alteia din aceste turnuri discursive, realizăm că vorbitorul are atitudini epistemice diferite față de același element de informație. Mai precis, atunci când suntem confruntați cu o structură de ranforsare a sensului asertat simțim că locutorul limitează informația, o circumscrie și ne impune și nouă aceasta, acordând

valoarea de argument forte primului membru al structurii. Atunci când avem experienţa lingvistică a unei turnuri de intensificare, percepem că ni se impune maximalizarea interpretării şi că argumentul forte este al doilea membru.

Portretul-robot al locutorului unei turnuri de intensificare este tot cel al vorbitorului volubil şi poate chiar autoritar sau conştient de faptul că propune o interpretare îndrăzneaţă, care s-ar putea să nu câştige aprobarea interlocutorului dacă ar fi introdus-o *ex abrupto*. De aceea el nu se dă în lături de la un efort lingvistic mai mare, adoptă strategia introducerii treptate a informaţiei pentru că doreşte să controleze interpretarea interlocutorului său şi implicit să-i obţină acordul fără negociere.

NOTE:

---

[1] În abordările neogriceene şi în cele din cadrul teoriei relevanţei există unele controverse referitoare la natura inferenţială a ceea ce înainte se considera a fi implicaturile scalare ale termenilor numerici (cf. van Kuppevelt; Carston, *op. cit.*).

[2] Cf. *op. cit.*

[3] Cf. *op. cit.*

[4] Pot exista secvenţe care să fie indiferente la scalaritate, dar aşa cum nu există discurs fără referenţialitate, tot aşa nu există discurs care să nu îşi gestioneze informaţia.

[5] *apud* Carston, *op. cit.*

[6] Este vorba de regula conversaţională de a fi scurt în intervenţiile comunicative.

[7] Horn, *apud* Carston, *op. cit.*

[8] Cf. Lewis Bott şi Ira A. Novec, *op. cit.*, care mai apoi demonstrează contrariul.

[9] Cf. Carston, *op. cit.*

[10] Ne referim la cele neogriceene, dar şi la cele din cadrul teoriei relevanţei.

[11] Scalaritatea subiacentă acestei implicaturi este de natură pragmatică prin raportarea la o ordine ierarhică în care *a spune tot* e interpretat ca superior scalar faţă de *a spune parţial ceva*.

[12] Carston atrage atenţia că nu sunt rare situaţiile în care vorbitorul este puţin binevoitor în a împărtăşi interlocutorului informaţia pe care o deţine sau este de-a dreptul necooperant (ca în exemplul: *Când vii?/Când termin* cf. *op. cit.*, sau *Ce e aici?/Lasă, nu contează!*).

[13] Principiul relevanţei, concept teoretic, a fost introdus, descris şi teoretizat de Dan Sperber şi Deidre Wilson în 1986, în cartea *Relevance: Communication and Cognition*, iar varianta revizuită a principiului apare în 1995, în posfaţa de la ediţia a doua.

[14] Amintim că distincţia griceeană între ceea ce este spus şi ceea ce este comunicat este fundamentală abordării pragmatice a limbajului.

[15] Lewis Bott şi Ira A. Noveck, *op. cit.*, realizează un experiment ale cărui rezultate arată că implicatura scalară a unui enunţ cu element lexical scalar necesită mai mult efort şi timp de procesare decât interpretarea strict logică a sensului acelui enunţ. Interlocutorul accede la implicatura scalară pentru că, deşi efortul e mai mare, el nu este totuşi atât de mare încât să nu renteze să se facă, dat fiind că şi efectele cognitive sunt mai substanţiale. Pe de altă parte, aceasta înseamnă că neogriceenii s-au pripit când au susţinut că inferenţele scalare survin automat şi "iute".

[16] Se merge pe clasificarea conectorilor pragmatici făcută de Fraser, *op. cit.*

[17] Cf. *op. cit.*, p. 26-29.

[18] Cf. *op. cit.* Scalaritatea este utilizată după *patternul*: asertarea unui termen scalar mai puternic urmată de asertarea termenului mai slab din scală sau invers, ultimul enunţ având şi funcţia pragmatică de anulare a aserţiunii anterioare.

[19] Se poate observa că implicatura standard a turnurilor de ranforsare a sensului este construită după acelaşi pattern inferenţial: termen scalar urmat de asertarea inferenţei lui scalare. Ea trebuie înţeleasă ca fiind implicatura prototipică pentru acest tip de dezvoltare discursivă.

[20] Scala pragmatică nu asigură o relație de implicație logică între membri, care pot fi foarte diverşi ca sens. Cf. şi definiția gradației din DŞL, unde se vorbeşte de condiția existenței unui sem comun pentru toți membrii figurii, deci de condiția unității semantice a termenilor.
[21] La Fraser aceşti conectori figurează în clasa marcatorilor elaborativi.

IZVOARE

Călinescu, Matei, 2003, *Portretul lui M*, Polirom, Iaşi.
CORV 2002 = Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită (CORV). Eşantioane*, Bucureşti, Editura Oscar Print.
I.V. 2004 = *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus selectiv. Schiță de tipologie*, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), Bucureşti, EUB.

BIBLIOGRAFIE

DSL 2001 = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de ştiințe ale limbii*, Nemira, Bucureşti.
Bott, Lewis & Ira A. Noveck, 2003, "The Time Course of Scalar Implicature" (Abstract for the International Workshop "Where Semantics Meets Pragmatics", (Michigan State Univ., July, 11-13, 2003), http://ling.uni-konstanz.de/SemPrag2003/pdf/Bott.Noveck.pdf.
CARSTON, ROBIN, [f.a.], "Informativeness Relevance and Scalar Implicature", http://www.phon.ucl.ac.uk/home/robyn/pdf/scalarinferen.
DASCĂLU JINGA, L., 2002, *Corectarea şi autocorectarea în conversația spontană*, Bucureşti, EAR.
FAUCONNIER, GILLES, 1975, "Pragmatic Scales and Logical Structure", în *Linguistic Inquiry*, vol. 6, nr. 3, p. 357-377.
FRASER, B., 1998, "Discourse Markers", în *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, Jacob L. Mey, R. E. Asher (ed.), Amsterdam, Lausanne, N. Y., Oxford, Shannon, Singapore, Tokyo, Elsevier.
Levinson, Stephen C., 1983, *Pragmatics*, Cambridge Univ. Press.
ŞTEFĂNESCU, ARIADNA, 2003, "Particularități inferențiale ale unor construcții de precizare a sensului", în *Dialogul în româna vorbită.* (Omagiu profesorului Sorin Stati la a 70-a aniversare), Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), Bucureşti, Editura Oscar Print, 115-127.
VAN KUPPEVELT, JAN, 1996, "Inferring from Topics. Scalar Implicatures as Topic-Dependent Inferences", în *Linguistics and Philosophy*, vol. 19, nr. 4, 1996.

INFERENTIAL CONSTRUCTIONS WITH PRAGMATIC SCALES

Abstract

After a brief presentation of the main concepts it works with, the article presents two symmetrically opposed linguistic constructions with respect to their inferential pattern. The first construction is of stregthening the information and the other one is of intensifying it. Both constructions involve either a semantic or a pragmatic scale, the assertion of scalar implicatures and the same attitude of the speaker towards information. They are different with respect to the inferential patterns that underlie them, to the prototypic implicatures they generate, and to the discourse markers they accept. One construction can be converted into the other by changing the order of the propositions and the type of connector.

PSEUDODEZBATEREA POLITICĂ TELEVIZATĂ: ARGUMENTARE, RETORICĂ, MANIPULARE

LOARA ŞTEFĂNESCU
drd. Universitatea din Bucureşti

- ***Perspectiva abordării:*** interdisciplinară
- ***Studiul de caz: Alegeri prezidenţiale 2000 (turul 2), Studioul electoral TVR 2000***
- ***Direcţii de cercetare:*** – comunicarea politică, argumentare, stilistică, retorică discursivă şi televizuală, tehnici de manipulare
- ***Structura analizei:*** aplicarea analizei de discurs la ***discursul electoral***

Pseudodezbaterea politică este o falsă dezbatere. Raportându-ne la studiul de caz, această formă de comunicare politică produce în spaţiul public şi mediatic al momentului o re-structurare a discursului politic, în sensul transformării polemicii argumentative în discurs monologal. Substituirea dezbaterii faţă-în-faţă (strategie a campaniei prezidenţiale din 1996) cu discursuri consecutive, monologale – duce, practic, la „re-structurarea" principiului cooperării şi a maximelor conversaţionale potrivit noului cadru enunţiativ. Prin cele două discursuri finale, transmise în direct, în două zile consecutive, timp de câte o oră, asistăm la un „joc al rolurilor"– reformatorul înţelept" (Ion Iliescu) şi „eroul salvator" (C. Vadim Tudor).

În strategia ritualizată a monologurilor paralele, autocentrate şi de discreditare a adversarului, ordinea argumentativă ajunge la „miezul" ordinii expresive: sloganul-cheie. Acesta reprezintă un ax al campaniei prezidenţiale, concentrând valorile aşa cum sunt ele percepute de fiecare candidat în parte. ***Împreună pentru România*** cumulează la Ion Iliescu noţiuni precum democraţie, echilibru, înţelepciune, responsabilitate. De cealaltă parte, Vadim Tudor se identifică cu sloganul ***Jos mafia, sus patria!***, care implică valori precum – dreptate, adevăr, ordine, integritate.

"Arta celui care construieşte un discurs retorico-argumentativ în faţa unui auditoriu şi care vrea ca acest discurs să beneficieze şi de virtuţile retoricii constă în a alege ceea ce-i foloseşte cel mai bine pentru atingerea scopului"[1]. Este nevoie, aşadar, de o "echilibrare optimă" a figurilor şi procedeelor retorice, întrucât orice exagerare – într-o direcţie sau alta (abuz sau lipsă) – influenţează negativ rezultatul vizat prin discurs. Indiferent de amplitudinea sau domeniul în care se manifestă (în cazul nostru – o dezbatere politică televizată), argumentarea este un demers orientat către ceilalţi şi are un anumit destinatar, pe care vrea să-l convingă (aici, este vorba despre telespectatori). Argumentarea poate fi

judecată după semnele ei exterioare, după "haina discursiv-lingvistică" în care este "îmbrăcată". Aceasta este, în fapt, linia adoptată de Oswald Ducrot în lucrarea *L'argumentation dans la langue*[2], invocată cel mai des ca deschizătoare a acestei direcţii de cercetare.

Dispozitivul strategic se adaptează noii situaţii discursive a anului 2000, la fel şi scenografia "punerii în pagină tele-vizuală". Strategiile de manipulare rămân aceleaşi, însă actorii politici care se confruntă în finală sunt alţii; altul este şi contextul "istoric" din 2000 faţă de cel din 1996. Frustrările oamenilor şi spulberarea unei iluzii de patru ani, au consolidat discursul naţionalist şi l-au propulsat pe reprezentantul acestuia, Corneliu Vadim Tudor, în "finala" pentru Cotroceni. Candidaţii se adresează electoratului într-o manieră specifică: Corneliu Vadim Tudor prezintă un discurs exclusiv monologal, în timp ce Ion Iliescu recurge atât la discursul monologal (construit sub forma unei replici la acuzaţiile adversarului său), cât şi la o pseudodezbatere cu trei ziarişti recunoscuţi, ale căror întrebări sunt însă înregistrate. Candidaţii au astfel o "confruntare" mediatică la distanţă. Contactul mediat de televiziune instituie însă o falsă relaţie de comunicare.

Analizând în paralel cele două discursuri remarcăm un stil de prezentare şi o componentă lingvistică diferite de cele promovate în confruntarea electorală finală din 1996, situaţie care derivă în special din absenţa unei dezbateri faţă-în-faţă. Din punct de vedere formal, discursul lui Vadim Tudor (primul în ordine cronologică) are două părţi: prima este o prezentare – monolog a propriei oferte, iar cea de-a doua este *Mesajul către ţară.* La Ion Iliescu, prima parte a discursului este o replică punctuală la acuzaţiile adversarului, care implică însă şi un atac strategic întrucât Vadim Tudor nu mai are posibilitatea să intervină. În partea a doua, candidatul răspunde întrebărilor (înregistrate) ale unor jurnalişti, iar în ultima secvenţă a intervenţiei discursive îşi prezintă propriul *Mesaj către ţară.* Chiar de la primele fraze se instituie polemica la distanţă, lupta verbală, ambii candidaţi încercând să-i convingă pe telespectatori de justeţea propriului obiectiv politic. Ei se definesc reciproc ca reprezentând sisteme politice care se exclud şi nu alternative în cadrul unui proces democratic.

Corneliu Vadim Tudor:

***Stimaţi compatrioţi,** vă vorbeşte candidatul Partidului România Mare pentru preşedinţia ţării. (...) În ziua de 26 noiembrie, s-a produs ultima revoluţie din România secolului XX; a fost **revoluţia demnităţii naţionale, a transpunerii în viaţă a imnului <Deşteaptă-te, române!>**, iar **românii s-au deşteptat** şi au optat pentru cel mai naţional şi mai justiţiar partid, care a făcut dovada că pătimeşte efectiv pentru cauza naţională (...). Avem de-a face cu o **lăcomie bolnavă**, pe care nu o pot numi nici măcar animalică (...). În cei 11 ani care au trecut de la Revoluţia din decembrie 1989, transformată într-o lovitură de stat de către o echipă de conspiratori, antrenată din vreme de KGB, România a devenit un **stat de tip mafiot** (...).*

Ion Iliescu:

***Stimaţi telespectatori, stimaţi concetăţeni, mă văd obligat să încep această dezbatere** cu o **declaraţie privitoare la afirmaţiile şi acuzele aduse de contracandidatul meu, domnul** Vadim **Tudor**, în emisiunea de aseară; declaraţia conţinută într-un text fluviu de o oră, cu o **vădită intenţie de senzaţie**, text citit pe nerăsuflate ca un actor, cititor de texte comandate. Aţi avut încă o dată prilejul să asistaţi la un **spectacol al demagogiei, al gândirii incoerente şi al megalomaniei** unui om care se crede salvatorul României. Nimic din ceea ce vă preocupă pe dumneavoastră, nimic din ceea ce reprezintă, cu adevărat, interesul naţional nu şi-a găsit loc în acest discurs (...).*

Stilul celor doi candidaţi, marcă a personalităţii fiecăruia, este prefaţat de formulele introductive ***stimaţi compatrioţi*** (Vadim Tudor) – ce reflectă o mentalitate naţionalistă şi ***stimaţi concetăţeni*** (Ion Iliescu) - ce indică o percepţie neutră asupra realităţii din partea locutorului. O observaţie generală se referă la faptul că retorica verbală a celor doi candidaţi trădează nu doar mentalitatea, ci şi deosebirile de formaţie intelectuală: Ion Iliescu – politicianul abil, cu experienţă în domeniu, care recurge la un limbaj abstract, evaziv de cele mai multe ori, şi Corneliu Vadim Tudor – scriitor, publicist, pamfletar, pentru care limbajul metaforic şi virulent ţine mai mult de spontaneitate, de latura internă a propriei personalităţi decât de o strategie anume.

În discursul prezidenţial al lui Vadim Tudor din ultimul „act" al campaniei electorale a anului 2000 regăsim o retorică a argumentaţiei de ordin stilistic: jocul de cuvinte cu „influenţe" literare (aluzie la imnul naţional) – *a fost Revoluţia transpunerii în viaţă a **imnului <Deşteaptă-te române!>, iar românii s-au deşteptat***, sintagme preluate din discursul lui Tudor Vladimirescu[3] - ***tagma jefuitorilor, balauri care ne înghit de vii***, citate din cultură - *Am crezut că spuma murdară a Revoluţiei, de care vorbea **romancierul german Heinrich Mann**, se va duce la fund; <Bună ţară, rea tocmeală!>, **zicea cronicarul**; <Ţineţi cu poporul toţi, ca să nu rătaciţi>, spunea la 1848 **tribunul Simion Bărnuţiu**.* Spre deosebire de Corneliu Vadim Tudor, Ion Iliescu apelează în discursul său final la citate din contemporanii politici: ***Ronald Regan** avea 76 de ani când a intrat în competiţie cu un om mai tânăr decât el, care avea în jur de 50 de ani. Şi pe tema acestei diferenţe de vârstă, dânsul a dat, în faţa unor gazetari, următoarea replică:<Vă dau asigurări că voi exploata tinereţea şi lipsa de experienţă a contracandidatului meu>.* Iliescu îşi caracterizează adversarul de la început (după cum se poate observa din fragmentul anterior), apelând chiar la construcţia ternară din retorica clasică, tocmai pentru a scoate auditoriul de sub influenţa discursului rivalului politic: *Aţi avut încă o dată prilejul să asistaţi la un spectacol al demagogiei, al gândirii incoerente şi al megalomaniei unui om care se crede salvatorul României.*

Absenţa unei confruntări directe este marcată, ironic, de Vadim Tudor şi declanşează practic ceea ce noi am considerat a fi o "pseudodezbatere": ***Stimate domnule Iliescu, am să vă pun acum, în lipsă, câteva dintre întrebările pe care vi le-aş fi adresat dacă aţi fi avut bărbăţia să vă confruntaţi cu mine.*** Ion Iliescu răspunde acestei obiecţii în două etape. Prima dată încearcă să obţină acordul telespectatorilor pentru refuzul participării sale la o dezbatere faţă-în-faţă cu adversarul său: *Pledoaria de aseară a fost cel mai bun argument al deciziei pe care am luat-o de a refuza o confruntare directă...**s-a văzut din expozeul său cam la ce ar fi dus o asemenea întâlnire şi nu cred că ar fi produs o mare satisfacţie telespectatorilor.*** Iliescu revine asupra acestui subiect în *Mesajul către ţară*, invocând de această dată lipsa alternativei politice democratice, care l-a "obligat" practic la o asemenea poziţie: ***Din nefericire, am ajuns în situaţia** să mă confrunt cu un politician extremist, xenofob şi antisemit, care vă propune revenirea la totalitarism şi la metodele sale. Acest lucru este inacceptabil.*

Retorica lui Vadim Tudor se axează pe acuzaţii directe, formule interogative (multe dintre ele retorice) şi pe o agresivitate a limbajului, manifestată prin lanţuri metaforice, hiperbole, comparaţii şi folosirea în exces a adjectivelor calificative - *lăcomie bolnavă, furie bezmetică, ghilotina unei reforme criminale, lagăr de exterminare, munţi de cadavre,*

patimă clocotitoare, zi crucială, binemeritata pedeapsă, simplu om etc. De cealaltă parte, retorica lui Ion Iliescu include formule negative, ironie, atacuri directe, beneficiind şi de avantajul de a avea "ultimul cuvânt" în confruntarea electorală.

Corneliu Vadim Tudor:

Cum vă explicaţi eşecurile numeroase pe care le-aţi avut şi pe plan extern timp de 7 ani?; N-aveţi, oare, nici o remuşcare, domnule Iliescu?...Pe câţi munţi de cadavre sunteţi capabil să mai călcaţi, pentru a vă eterniza la putere? Şi câţi ani vreţi să mai domniţi? *Poate, cumva, până la vârsta lui Matusalem din Biblie...;* ***Ce aţi vrea să faceţi dumneavoastră nou pentru poporul român, în comparaţie cu cei 7 ani în care aţi condus aşa cum l-aţi condus?; Nu credeţi că şi noile generaţii au dreptul la un preşedinte născut după cel de-al doilea război mondial,*** *care să le vorbească pe limba lor, să le înţeleagă...şi să folosească un alt limbaj decât <sinergia faptelor> şi <meandrele concretului>?*

Ion Iliescu:

Nimic *din ceea ce vă preocupă pe dumneavoastră,* ***nimic*** *din ceea ce reprezintă, cu adevărat, interesul naţional* ***nu şi-a găsit loc*** *în acest discurs. Ţara* ***nu se poate conduce nici cu mitraliera, nici cu pamflete*** *citite la televizor.* ***Problemele economiei româneşti au nevoie de soluţii, nu de metafore.*** *(...) România de după Revoluţia din decembrie 1989* ***nu a fost şi nu este un lagăr de exterminare.*** *(...) Mă întreb, şi sunt convins că vă întrebaţi şi dumneavoastră, ce rămâne din discursul domnului Tudor dacă dăm deoparte* ***minciunile, calomniile, jignirile şi delirul politic, citatele anapoda şi alte floricele stilistice. Nimic.*** *Pentru că extremismul* ***nu e interesat de construcţie,*** *ci numai de demolare...* ***Demagogia produce monştri, iar aceşti monştri produc suferinţe unui întreg popor.*** *(...)*

Parafrazând un citat celebru al lui Goya (*Somnul raţiunii naşte monştri*), Iliescu introduce, implicit, în discursul său idea că adversarul ar fi un "monstru". El apelează însă la un truc retoric pentru a-şi apropia electoratul acestuia, folosind la un moment dat chiar forma pluralului inclusiv: *Vreau să mă adresez votanţilor domnului Vadim Tudor...* ***Sunteţi oameni maturi şi responsabili.*** *Aţi sancţionat prin votul dumneavoastră, înainte de toate, eşecul unei guvernări iresponsabile, ca şi corupţia generalizată şi jaful din economia naţională, încurajate şi favorizate de această guvernare. În această privinţă ne* ***situăm*** *pe aceleaşi poziţii (...).*

Aşa cum remarcam şi la începutul acestei analize comparative, Ion Iliescu iniţiază în prima parte a intervenţiei sale un contradiscurs în raport cu cel al adversarului direct, din care nu lipsesc cuvintele "tari": *propuneri* ***caricaturale, circ penibil, delir politic.*** În partea a doua a discursului său, Ion Iliescu revine la stilul evaziv, general, de a răspunde unor întrebări concrete, evitând să-şi asume responsabilitatea pentru eventuale greşeli petrecute în timpul mandatelor sale anterioare.

Mesajul către ţară al candidaţilor se integrează ritualului dezbaterii electorale, reprezentând ultima intervenţie a acestora, anunţată ca atare de moderator. Această secvenţă finală crează o situaţie limită în care însuşi candidatul îşi evaluează discursul din perspectiva "informaţiei cruciale" pentru alegător.

Astfel, Vadim Tudor îşi prezintă succint programul prezidenţial, într-un stil autoritar (folosind verbe la persoana I sg. viitor - *voi ordona, voi solicita, voi instaura*), şi mesianic. Ne aflăm în faţa unei autocaracterizări excesive, penibile, candidatul „dezvăluind"

auditoriului, printr-un torent metaforic, *secretul succesului* personal. El se prezintă ca fiind *singurul care va lua taurul mafiei de coarne, o oaie albă într-o turmă de oi negre, un simplu om* a cărui inimă *vibrează la nedreptăţi, la plânsul şi la durerile oamenilor*, dominat de o *patimă clocotitoare de a face dreptate celor năpăstuiţi*. Liderul PRM îşi atribuie un rol mesianic, însă într-o manieră indirectă: ***Apar astăzi în faţa dumneavoastră cu smerenia** care se cuvine atunci când te ştii privit de poporul lui Ştefan cel Mare, al lui Mihai Viteazu, al lui Avram Iancu şi al lui Eminescu...**Ce popor mesianic! Păcat de conducătorii cei slabi pe care i-a avut** în diverse perioade istorice.* Remarcăm însă că atributul *mesianic* este folosit impropriu, întrucât nu se poate referi la *popor*, Mesia fiind unic ("Cel Uns", ales să fie în frunte). Nu puteau lipsi din recuzita retoricii lui Vadim Tudor simbolistica mistică şi tonul biblic: *Aceasta e luna iertării (*n.n. dezbaterea are loc în postul Crăciunului)...*vă iert şi pe voi, prigonitorii mei, care nu puteţi pricepe că un om este altfel decât voi...Doamne, ocroteşte poporul român.*

În campania prezidenţială din 2000, Vadim Tudor a ştiut să gestioneze eficient o imagine care s-a construit pe echilibrul fragil dintre două dimensiuni: apropierea şi distanţarea faţă de oameni, care se simţeau uitaţi sau ignoraţi, apartenenţa la "popor" şi elitismul. Este vorba despre dubla imagine a aceluiaşi personaj - distant şi apropiat, superior şi egal; imaginea lui de marcă este suprapunerea pe retină a două imagini opuse. Vadim Tudor a fost candidatul care s-a adresat cu "fraţi si surori", care a reflectat în propriul discurs realitatea crudă a momentului, dar care purta ochelari Gucci şi nu se jena să fie văzut în Mercedes.

Iată două fragmente din *Mesajele către ţară* ale candidaţilor:

Corneliu Vadim Tudor:

*Din numeroasele măsuri pe care le preconizez, voi începe cu câteva mai stringente. În primul rând, **dacă mă va ajuta bunul Dumnezeu să ajung preşedinte şi să-mi salvez ţara de la pieire,** voi asigura cancelariile lumii că voi respecta cu fermitate angajamentul nostru de integrare a României în structurile euroatlantice, precum şi toate tratatele şi acordurile internaţionale la care ţara noastră este parte. (...). Voi depune cele mai cinstite demersuri pentru adevărata reconciliere naţională, nu voi băga la puşcărie politicieni şi ziarişti, nu voi face nici o execuţie publică, dimpotrivă, am să-i apăr de furia populaţiei pe cei vinovaţi de jaf şi abuzuri. **Tot ceea ce voi face va fi lichidarea mafiei cu legea în mână şi confiscarea marilor averi realizate prin fraudă.** Acest drept nu mi-l poate lua nimeni, fiindcă numai aşa voi putea începe o viaţă nouă. (...). **Eu nu sunt decât un simplu om, ridicat din mijlocul poporului meu, iar inima mea este cutia de rezonanţă, care vibrează la nedreptăţi, la plânsul şi durerile oamenilor.** Nici eu nu-mi explic de **ce mă doare atâta suferinţa celor din jur, oameni şi animale....***

Ion Iliescu:

Simţim cu toţii efectele sărăciei fără precedent a celor mai mulţi dintre români. Aflăm aproape zilnic de noi cazuri în care oamenii se sinucid din disperare sau pentru că nu mai au puterea de a îndura foamea, lipsa medicamentelor, sărăcia extremă. Nu aşa ceva am dorit în zilele Revoluţiei din decembrie '89. Atunci am luptat pentru demnitate, pentru o viaţă mai bună, pentru libertate şi democraţie (...). **Din nefericire am ajuns în situaţia să mă confrunt cu un politician extremist, xenofob si antisemit, care vă propune revenirea la totalitarism şi la metodele sale. Acest lucru este inacceptabil. Nu ne putem permite astfel de aventuri. Democraţia, drepturile şi libertăţile cetăţeanului, toleranţa, dialogul, protecţia minorităţilor şi dreptul proprietăţii**

sunt valori pe care contracandidatul meu fie le neagă, fie le ignoră (...). Vom trăi mai bine dacă vom fi guvernaţi mai bine, dacă vom munci mai bine şi mai eficient, dacă vom dovedi mai multă solidaritate socială şi naţională....

Ion Iliescu preferă să-şi încheie intervenţia cu un atac la adresa guvernării precedente, un suport argumentativ adecvat propriilor teme ale programului politic: lupta împotriva sărăciei şi corupţiei. În acelaşi timp se prezintă ca unica opţiune democratică în conjunctura politică a momentului: *Democraţia, drepturile şi libertăţile cetăţeanului, toleranţa, dialogul, protecţia minorităţilor şi dreptul proprietăţii sunt valori pe care contracandidatul meu fie le neagă, fie le ignoră. Am optat pentru dezvoltare, pentru un destin european al României. Trebuie să fim consecvenţi în opţiunile noastre.* Tonul este mobilizator şi include adverbul *împreună*, deja emblematic pentru Ion Iliescu, care a adoptat timp de un deceniu acelaşi slogan-temă, în diferite forme stilistice: *Aproape de oameni, împreună cu ei.* Asumarea acestei ultime evaluări de către fiecare candidat reprezintă un demers elaborat din timp, situat astfel în afara presiunii dispozitivului televizual.

Trebuie să precizăm că dispozitivul scenografic se adaptează celui strategic. Spaţiul din studio nu are semne distinctive; există două pupitre, cel al moderatorului şi cel al candidatului, iar undeva, la distanţă, un spaţiu rezervat simpatizanţilor. Ţinuta vestimentară standard la ambii candidaţi (costume de culoare închisă, cămaşă albă şi cravată) se încadrează în atmosfera de sobrietate scenică şi creează impresia unei situaţii aflate "sub control". Punerea în scenă favorizează planul mediu şi prim planul, faţa candidaţilor exprimând reacţia la situaţiile discursive create într-un moment sau altul. Astfel, la Vadim Tudor se poate "descifra" mânia, indignarea, tonul ferm, vehement, "acordat" propriului discurs. În contrast cu expresia feţei lui Ion Iliescu, oarecum neutră, dar marcată de zâmbetul său specific, care disimulează adevăratele reacţii. Acestea sunt momentele în care regimul de vizualizare specific televiziunii întâlneşte regimul de vizibilitate propriu actorului politic, care vrea "să se facă văzut" şi recurge pentru aceasta la tacticile seducţiei de orice tip.

Principala caracteristică a retoricii lui Vadim ţine de inundarea spaţiului cu cuvinte, un discurs lipsit de pauze (exceptând "pauzele strategice", cum ar fi ştergerea frunţii cu batista), monoton, cu efect paralizant asupra auditoriului. Această observaţie generală se reflectă şi în discursul-fluviu pe care liderul PRM l-a avut în cadrul *Studioului electoral TVR 2000*, cu ocazia rundei finale a campaniei prezidenţiale. Dacă scenografia a inclus sfeşnicul cu lumânări tricolore, monologul televizat a revărsat peste auditoriu un adevărat "torent verbal", din care nu au lipsit cuvintele cu încărcătură emoţională: patrie, popor, mafie, sfânt, creştin, naţional etc. Riscul unui asemenea discurs populist este ca părţi din el să fie reţinute, la nivelul subconştientului, de auditoriu şi recombinate potrivit unor "grile" ale frustrărilor personale şi/sau colective, ceea ce ar putea avea ca efect asimilarea "stării de agitaţie" generate de discurs.

Dacă în 1996 candidaţii se confruntau, în direct, într-o dezbatere finală ce a favorizat strategiile implicitului, în 2000 – forma discursivă electorală în turul doi al alegerilor prezidenţiale este una elaborată din timp, ceea ce a restrâns atacul implicit în favoarea celui direct, exprimat de cele mai multe ori sub forma unor întrebări retorice şi/sau negaţii

polemice. Suntem în fața a două tipuri de dezbatere - confruntare și prezentare, care implică două tipuri de atitudine – înfrângerea adversarului și convingerea auditoriului, câștigarea adeziunii la temele propuse. Polemica se desfășoară astfel la nivelul expresiv-stilistic și nu conversațional, fără ca schimbarea formatului în care are loc dezbaterea să afecteze nivelul ideatic și ordinea argumentativă (ascendentă). Din punctul de vedere al efectelor perlocuționare nu credem că poate fi făcută o evaluare din acest punct de vedere, însă poate fi menționat faptul că sondajele atestă o preferință a auditoriului pentru dezbaterea față-în-față, fără ca acest lucru să fie reflectat și printr-o diferență considerabilă de rating, la acest tip de dezbatere, cu miză ridicată.

Observațiile legate de retorica televizuală în general vizează câteva aspecte :

- ✓ Indicatorii non lingvistici (mimo-gestuali, decorativi), paralingvistici (fluență, ezitare, bâlbâieli) și lingvistici (impunerea unui anumit tip de interacțiune discursivă sau a unor teme, răstălmăcirea discursului, afișarea superiorității) sunt elemente esențiale pentru prezentarea "sinelui" la televiziune.
- ✓ Strategiile de manipulare vizează în special telespectatorii destinatari, care trebuie convinși și, în plan secund, interlocutorul – adversar. Cele două discursuri monologale din campania prezidențială 2000 sunt construite pe principiul respingerii, dublat de cel al afirmării propriei oferte politice. Construcția de "imagine" devine un segment decisiv al luptei politice și de aceea trebuie să fie făcută cât mai profesionist.
- ✓ Există studii[4] potrivit cărora la un discurs politic retoric, conținutul ideatic reprezintă 7% din ceea ce reține auditoriul, în timp ce 93% se împarte între energia vorbitorului, limbajul corpului, modulațiile vocii și expresia feței[5]. Toate acestea intră în creuzetul marketingului politic sau a ceea ce americanii numesc – "talking to win".

Putem spune astfel că vizibilitatea politică este dependentă de „variabilele" retoricii, care pot urca sau coborî un „actor" de pe scena politicii moderne. Din această perspectivă, șansa de a fi „auzit" este dată de propria credibilitate, iar șansa de a fi „urmat" este susținută de strategiile manipulării. Iar controlul informației și al difuzării acesteia reprezintă cele mai eficiente tehnici de manipulare. În discursul politic contemporan de la noi, retorica și manipularea se suprapun deseori, ajungându-se la suprasaturare, care poate avea ca efect respingerea ofertei propuse.

NOTE :

---

[1] Constantin Sălăvăstru, *Teoria și practica argumentării*, Iași, Ed. Polirom, 2003, p. 31

[2] Jean-Claude Anscombre, Oswald Ducrot, *L'argumentation dans la langue*, Bruxelles, Pierre Mardaga, 1983.

[3] Este posibil ca autorul să se raporteze nu doar la expresiile revoluționarului Tudor Vladimirescu, ci chiar la numele acestuia, relativ apropiat de al său – Tudor Vadim.

[4] Los Angeles Herald Examiner, *Oratory?*, 1988, apud *Communication*, vol. 3, Social Issues Resources Series Inc., 1990

[5] Fața și privirea devin indicatori de imagine, întrucât "fixează", deopotrivă, contactul cu telespectatorul, cât și pe cel cu adversarul politic.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE:

ANSCOMBRE, JEAN-CLAUDE, O. DUCROT, *L'argumentation dans la langue,* ed. 2, Liege-Bruxelles, Pierre Mardaga, 1983
CUILENBURG, J, O.SCHOLTEN, G.W.NOOMEN, *Ştiinţa comunicării,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 1991, p.183-197
DRĂGAN, IOAN **(coord.)**, *Construcţia simbolică a câmpului electoral,* Iaşi, Institutul European, 1998
FICEAC, BOGDAN, *Tehnici de manipulare,* Bucureşti, Ed. Nemira, 2000
GERSTLÉ JACQUES, *Comunicarea politică,* Iaşi, Ed. Institutul European, 2002
IONESCU-RUXĂNDOIU, LILIANA, *Limbaj şi comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică,* Bucureşti, Ed. All Universitar, 2003
SĂLĂVĂSTRU, CONSTANTIN, *Teoria şi practica argumentării,* Iaşi, Ed. Polirom, 2003
TEODORESCU BOGDAN (coord.), *Marketing politic şi electoral,* Bucureşti, Ed. SNSPA, 2001
***Stenograma emisiunii** - Studioul electoral TVR 2000* (noiembrie 2000)

TV POLITICAL PSEUDODEBATE: ARGUMENTATION, RHETORIC, MANIPULATION

(Summary)

Presidential Campaign Rhetoric 2000 is my attempt to explain the persuasive tactics and the manipulation technicques of the candidates for President of Romania as they make their way through the campaign - from their decisions to run until they reach the election in November 2000.

The main presentation of the campaign platforms took place in the so-called *Election 2000 Talk Shows* on both channels of TVR which lasted between 45 minutes and 120 minutes, the maximum time permitted by a Decision of NAC. The format of presenting candidates (in the second round of presidential elections) in talk shows led by an anchor gave them an opportunity to profile themselves. However, in absence of any meaningful dialogue between the candidates (front-runner Ion Iliescu, a former president, leader of the PDSR and Corneliu Vadim Tudor, senator, president of the PRM) and no challenge posed by either journalists, it became a "pseudo political debate", a boring exercise which did not do much to enlighten the audience. The TV programmes were mostly in a monologue format which seldom led to a debate.

The Political Communication in this campaign dealt with two types of electoral discourse: the so-called "distance confrontation" whose purpose was to defeat the countercandidate and the "presentation" – which tried to win the electorate over the speaker. The implicit element as discoursive strategy in the TV political pseudodebate was studied in terms of the perlocutionary effects, presupposition and specific strategies. During the two weeks between the election rounds, a combination of civil society activism and Western pressure resulted in an unprecedented show of unity among the key political actors, who overcame long-lasting rivalries and endorsed Ion Iliescu as the only viable presidential candidate for a democratic Romania.

In classical rhetoric, the tropes and schemes fall under the canon of style. These stylistic features certainly do add spice to writing and speaking. In Romanian Presidential Campaign 2000 both candidates use these language forms to create specific social and political effects by playing on our emotions. The pseudo political TV debate explains the persuasive tactics by offering rhetorical analyses of campaign speeches and speech situations, focusing on image creation, policy definitions, propaganda, spin and technical TV strategies.

As I learned early in my journalistic career, there is no such thing as an objective point of view. But there is such a thing as fairness. I hope you find the information in Romanian Presidential Campaign Rhetoric 2000 useful.

ROLUL INFERENŢELOR PRAGMATICE ÎN RECLAMELE INTERBELICE

GABRIELA ŞULEA
Masterand *Facultatea de Litere*
Universitatea din Bucureşti

Interpretarea diferitelor enunţuri pragmatice trebuie să ţină seama nu doar de latura **lingvistică,** ci şi de cea **contextuală**, la care se adaugă latura inferenţială. Grice a semnalat pentru prima dată existenţa unui decalaj între ceea ce se spune şi ceea ce se comunică şi faptul că, pentru a-şi asigura înţelegerea, receptorul unui enunţ face anumite **inferenţe** bazate pe **principiul cooperării.**

Inferenţele pragmatice sunt de două tipuri: **implicaturi** (convenţionale sau conversaţionale) şi **presupoziţii**. Considerate relaţii pragmatice între enunţuri, presupoziţiile au fost definite de Stalnaker ca ansamblu de convingeri aparţinând fondului de cunoştinţe comune interlocutorilor: „o presupoziţie p este o presupoziţie pragmatică a unui locutor într-un context dat dacă locutorul asumă sau crede că p, asumă sau crede că interlocutorul său asumă sau crede că p şi asumă sau crede că interlocutorul său recunoaşte că el face aceste ipoteze sau are aceste convingeri”.[1] Presupoziţiile nu sunt deci inerente enunţului, ci depind de interlocutori. Comunicarea ar fi întemeiată pe nişte certitudini, pe o sumă de cunoştinţe împărtăşite de interlocutori (engl. *shared knowledge*) – care formează cadrul discursiv. Stalnaker prezintă presupoziţiile vorbitorului („asumpţii de fundal care pot fi utilizate fără a fi exprimate”[2]) ca pe o **dispoziţie**: „un vorbitor presupune că p la un moment dat în conversaţie doar dacă este dispus să se comporte ca şi cum ar lua drept sigur adevărul lui p şi ca şi cum ar asuma că interlocutorii ştiu, recunosc că el face asta”[3]. Din definiţia de mai sus a fondului comun ar putea fi desprinsă o consecinţă contrară intenţiei: locutorul trebuie să creadă ceea ce presupune. Or, în realitate, locutorul poate formula un enunţ despre ale cărui presupoziţii ştie chiar contrariul: că nu sunt adevărate. Stalnaker propune astfel o redefinire a fondului comun (engl. *common ground*) bazată pe noţiunea de **acceptare** (engl. *acceptance*): „o categorie de atitudini propoziţionale şi metodologice faţă de o propoziţie, o categorie care include convingerea dar şi alte atitudini (prezumpţia, asumpţia, **acceptarea** în scopul argumentării sau interogaţiei) care contrastează cu convingerea [...]. A accepta o propoziţie înseamnă a o trata ca adevărată pentru un motiv anume.”[4] Această atitudine de acceptare lasă loc unei anumite **duplicităţi** din partea locutorului: el se poate comporta ca şi cum ar crede că p, fără a crede de fapt că p, chiar ştiind că non-p. Tocmai această posibilitate de **ambiguitate a atitudinii** locutorului va fi interesantă pentru analiza presupoziţiilor în discursurile de tip persuasiv - manipulativ cum sunt discursul politic, jurnalistic sau publicitar.

Posibilitatea abuzului inferenţial a fost teoretizată de Mandy Simons prin conceptul de **acomodare presupoziţională** (engl. *presuppositional accommodation*) – înţeles ca o tehnică de introducere în discurs a unei informaţii noi prezentată ca informaţie veche sau ca informaţie de fundal (engl. *background assumption*), aparţinând fondului de cunoştinţe comun vorbitorilor. Fiind o tehnică de discurs, acomodarea presupoziţională este o acţiune premeditată prin care „se sare" peste anumite informaţii despre care locutorul bănuieşte că ar fi primite cu reticenţă, discutate sau chiar respinse de receptor. Astfel, locutorul emite o frază despre ale cărei presupoziţii ştie cu certitudine că nu fac parte din fondul de cunoştinţe comune cu receptorul. Mandy Simons le teoretizează sub conceptul de **presupoziţii informative** (engl. *informative presuppositions*).[5] Un exemplu ilustrativ pentru acest concept ar fi unul de tipul: Ana îi spune lui Bogdan „Nu ne putem întâlni la patru, trebuie să corectez lucrările" ştiind exact că Bogdan nu ştie că ea este profesoară. În acest caz, informaţia „Ana este profesoară" nu este ideea centrală (engl. *main point*) a enunţului, ci doar un element de stabilire a relevanţei. Există însă şi cazuri în care presupoziţia informativă este în aparenţă un element de stabilire a relevanţei, dar în fapt ea este intenţionată ca idee centrală a enunţului. Preluăm exemplul autoarei: Maria: Tipul cel nou este atrăgător, Paul: Da, şi soţia lui este drăguţă. Presupoziţia glisată de Paul: „Tipul cel nou are nevastă" conduce spre implicaturi multiple: „nu este disponibil", „nu te mai gândi la el" etc. Astfel, ceea ce este dat ca informaţie de fundal devine ideea centrală.

L. Ionescu-Ruxăndoiu, referindu-se la cercetări mai recente, observă necesitatea reînnoirii constante în cursul interacţiunii a acordului tacit dintre participanţi privind limitele „teritoriului" comun. Dacă emiţătorul introduce o informaţie necunoscută, contractul comunicativ poate fi fie **renegociat,** fie rupt, blocat (prin neacceptarea de către receptor a respectivei informaţii). Ne putem întreba ce se întâmplă în cazul comunicării scrise – aşa cum sunt de exemplu reclamele tipărite (*ad-print*-urile). Receptorul poate fie să întrerupă lectura, ca protest sensibil faţă de una sau mai multe informaţii pe care – din diferite motive – nu este dispus să le includă în fondul de cunoştinţe, fie să o continue, ceea ce echivalează cu acceptarea presupoziţiilor neconvenabile, inadecvate etc. În ceea ce priveşte fondul de cunoştinţe comune, în reclame acesta este simulat. Putem vorbi de o impunere a unui fundal informaţional despre care emiţătorul ştie că nu este comun, dar îl prezintă ca atare tocmai pentru a-l impune. Alegerea setului de presupoziţii are nu rareori un caracter strategic, fiind una din tehnicile de persuasiune sau de manipulare.

Presupoziţiile sunt declanşate de diferite elemente lexicale şi sintactice, dintre care enumerăm principalele clase: **descrierile definite,** verbele şi predicatele **factive** (a-şi da seama, a regreta, a şti, a fi bucuros/trist), verbele şi predicatele **implicative** (a reuşi, a uita, a evita), verbele care exprimă **modificarea unor stări** (a înceta, a încheia, a ajunge), cuvintele care exprimă iteraţia (a reciti, a reface, a reveni, iar, din nou), verbele de **opinie** (a critica, a aprecia, a lăuda), subordonatele temporale, interogaţiile. Abuzul inferenţial, despre care vorbeam în cazul presupoziţiilor, poate apărea şi prin intermediul implicaturilor – în situaţii de tipul celor numite intuitiv **insinuări** – situaţii în care receptorul este forţat să recupereze sensuri nelexicalizate, ceea ce se spune fiind în mod premeditat mai puţin decât ceea ce se comunică, deoarece vorbitorul doreşte ca interlocutorul să recupereze sensuri care nu ar fi convenabil sau ar fi riscant de verbalizat.

Comunicarea publicitară mizează foarte des tocmai pe acest decalaj între cantitatea informaţiei lexicalizate şi cantitatea informaţiei transmise/recuperate de fapt de receptor. Principiile de construire ale discursului reclamelor sunt concizia şi implicitarea maximă, sensurile exprimate fiind amplificate sau sprijinite de numeroase informaţii non-explicite. Această non-explicitare maschează agresivitatea, subiectivitatea, caracterul contestabil al ideii centrale (engl. *main point*), adică toate acele premise care ar putea fi puse în discuţie şi respinse. Dacă sunt date în subsidiar, devin mai dificil de sesizat, paşii inferenţiali sunt parcurşi mai rapid.

Textele pe care le vom analiza în continuare au fost extrase din *Realitatea ilustrată sau Lucrurile Aşa Cum Le Vedem Cu Ochii,* numere din anii 1928, 1931, 1933, 1934 şi 1935[6]. Vom încerca să relevăm atât raportul explicit-implicit cât şi efecte ale distanţei cronologice asupra receptării. Anumite teme considerate tabu de publicitatea actuală şi deci nelexicalizate pentru a proteja faţa pozitivă a publicului destinatar, apar în reclamele interbelice fie implicitate, fie exagerat explicitate, supradimensionate. Dacă acomodarea presupoziţională nu este foarte bine ilustrată (fapt firesc, ţinând cont de creativii timpului), implicaturile sunt exploatate pentru a transmite conţinuturi din registrul dezagreabilului, văzute ca periculoase la nivel explicit. Se preferă comunicarea unor conţinuturi tari prin implicitarea lor – o strategie de atenuare şi de protejare a relaţiei emiţător - text - receptor. Ofensele ar putea dezechilibra această interacţiune comunicativă ducând până la închiderea ei, deci la autoanularea reclamei. Totuşi, după cum se va vedea, unele firme îşi permit asertarea acestor conţinuturi riscante, mizând pe şocarea receptorului, pe crearea unor complexe, constrângându-l să se autoincludă în false / aleatorii categorizări operate prin text în lumea reală.

1. Presupoziţii declanşate de **construcţii exclamative**

   Nu-ţi bate capul!
   Căsătoreşte-te cu cine ţi-e drag!
   Despre cele materiale se va îngriji
   Societatea Română de Asigurare "Fericirea"
   Prin un sistem cu totul nou american în termen de şase luni, cu mică contribuire, vă puteţi asigura o zestre de 100000 (mii) până la 1000000 (milion) lei. Tot prin acest sistem puteţi creia fericirea decurândului născut sau moştenitorului Dv. Adresaţi-vă cu încredere Oficiului nostru Regional, Cluj, Str Regina Maria 36 unde veţi primi lămuririle necesare
   Angajăm achizitori destoinici, garantivi cu plată bună
   (*Realitatea Ilustrată*, nr.8 / 11 martie 1928, p. 7)

Construcţiile exclamative conţin presupoziţia aserţiunii lor. Fraza „Nu-ţi bate capul!" are ca presupoziţie faptul că în momentul prezent tu, receptor, îţi baţi capul cu ceva, eşti preocupat de ceva. Această exprimare metaforică poate fi dezvoltată mai departe prin implicaturi particularizate nedeterminate de tipul: „eşti îngrijorată", „eşti neliniştită", „eşti indecisă", „oscilezi" etc. Presupoziţia următorului enunţ, construit de asemenea exclamativ, este „există cineva care îţi este drag", continuată prin implicatura „intenţionezi vrei să te căsătoreşti". Printr-o implicatură conversaţională cu valoare de concluzie şi încadrându-se în scenariul deja trasat, cititorul recuperează sensul neconvenabil „nu te căsători din interes". Această implicatură particularizată este generată de presupoziţiile discursului şi de presupoziţiile cu un grad mare de nedeterminare provenite din scenariul

căsătoriei: „te poți căsători din dragoste", „te poți căsători din interes", „dragostea este întemeiată și pe un suport material" etc. Toate aceste inferențe pragmatice influențează lingvistic enunțurile următoare, fapt verificabil prin analiza selecțiilor lexicale: „cele materiale" (un eufemism pentru „bani"), „zestre", „moștenitor", numeralele mari etc. Din scenariul căsătoriei este deci urmărit un singur palier – aspectul practic al unui mariaj – și dezvoltat inferențial, nu la nivel explicit. Presupoziția inițială „îți bați capul" este completată mai târziu prin expresia generalizantă „cele materiale".

2. Verbe care exprimă **modificarea unei stări**

Verbele de tipul *a înceta, a începe, a încheia, a suprima* sunt printre declanșatorii de presupoziții. Ultimul din lista de exemple este prezent și într-o reclamă interbelică pentru Frizeria I. Beer:

> Frizeria I. Beer Moșilor 53
> A suprimat bacșișul menținând același serviciu select.
> (*Realitatea Ilustrată*, nr 315 / 9 februarie 1933)

Presupozițional, sunt introduse într-un enunț laconic informații suplimentare, prea riscante pentru a fi asertate. Utilizarea verbului „a suprima" la perfectul compus al indicativului declanșează presupoziția „la frizeria Beer se lua bacșiș". Chiar dacă această propoziție ar fi fost asertată la timpul trecut, ar fi echivalat cu recunoașterea publică a unei practici îndoielnice. Raportul de cauzalitate este aici omis, informația defavorabilă (cauza, cel puțin parțială) fiind camuflată într-o alta, aparținând registrului pozitiv (efectul): este asertat nu faptul condamnabil, ci suprimarea lui. Accentul este deplasat pe partea a doua a frazei, construită printr-un gerunziu cu valoare aspectuală care, fiind un fapt pozitiv, conține și presupoziția unui moment anterior pozitiv: „la frizeria Beer, serviciul era select și înainte". Implicaturile conversaționale particularizate care refac sensul transmis sunt extrase și cu ajutorul scenariului creat de reclamă: frizeria în care bacșișul este o regulă de comportament tacită. Se recuperează astfel implicaturile care constituie ideea centrală a textului: „personalul lucrează la fel de bine și fără bacșiș" și „ personalul este profesionist".

3. Verbe **factive**

Identificăm într-o reclamă din *Realitatea Ilustrată* pentru apa de colonie Chat Noir o secvență bazată tocmai pe construcțiile cu verbe factive: *a înțelege, a-și da seama.*

> Femeia modernă a înțeles că parfumul trebuie să emane din corp, nu din rochie sau din blană. Și-a dat seama că esențele grele pulverizate pe îmbrăcăminte se alterează cu timpul fiind amestecate cu transpirația și dând efecte dezagreabile. De aceea ea preferă să se maseze cu „Chat Noir" înainte de a se îmbrăca. Încercați un flacon de „Chat Noir" și veți fi surprinsă cât de persistent și totuși cât de delicat e parfumul său.
> (*Realitatea Ilustrată*, nr.459 / 6 noiembrie 1935)

Informațiile cele mai importante (pentru că ele constituie baza argumentării) ale acestui text publicitar sunt transmise la nivelul presupozițiilor și implicaturilor: „este adevărat că parfumul trebuie să emane din corp, nu din rochie sau din blană" (negația se raportează aici la o opinie comună pe care o contrazice), „esențele grele se alterează", „esențele grele dau efecte dezagreabile", „femeia modernă se masează cu Chat Noir", „parfumul Chat Noir este persistent", „parfumul Chat Noir este delicat", „parfumurile delicate nu sunt de obicei și persistente". Verbele factive amplifică forța conținutului presupus. Toate aceste enunțuri

ar fi fost uşor contestabile la nivelul aserţiunii, iar implicitarea este folosită ca strategie de persuadare. Enunţiatorul ştie că toate acestea sunt informaţii care nu aparţin fondului de informaţii comune cu receptorul, dar le glisează în discurs ca şi cum ar face parte din acesta. Nefiind prezentate ca informaţii noi, ci ca set de informaţii deja acceptate, ele nu mai pot fi respinse, iar salturile argumentative sunt camuflate.

4. Construcţii **iterative**

Construcţiile de acest tip conţin presupoziţia unui moment anterior în care acelaşi eveniment a mai avut loc. În exemplul de mai jos este folosită locuţiunea adverbială cu sens iterativ „din nou" care, în context, declanşează presupoziţia unui (unor) refuz(uri) anterior(oare). Cauza acestei situaţii dezagreabile este însă asertată, deşi sensul ei este mai tare, mai riscant decât cel al efectelor – refuzurile repetate. Descrierea definită – „mirosul" – conţine presupoziţia existenţială „există un miros în gura dansatorului", dezvoltată imediat de text: „acest miros este neplăcut". Informaţiile de fundal sprijină implicaturile „gura nu trebuie sa aibă un miros", „existenţa acestui miros este defavorabilă din punct de vedere al relaţiilor sociale", „acest fel de miros poate fi anihilat cu ajutorul unei paste de dinţi" etc.

Din nou refuzat
Mirosul de tutun din gura dansatorului respinge orice doamnă. Numai dacă vă clătiţi gura cu Odol, respiraţia Dv. devine plăcută.
(*Realitatea Ilustrată*, nr 408 / 14 noiembrie 1934)

Lanţul informativ înregistrează un salt dinspre informaţia generică („gura dansatorului") spre particulararizarea („respiraţia Dv"), sensul direct ofensator pentru lector fiind camuflat în construcţia cu un verb care exprimă modificarea unei stări: *a deveni*: „respiraţia Dv devine plăcută" a cărei presupoziţie este: „în prezent respiraţia Dv nu este plăcută". Pentru că o astfel de aserţiune ar fi fost riscantă, s-a preferat o strategie de implicitare presupoziţională.

5. **Întrebările retorice**

Acestea reprezintă o formă lingvistică de declanşare a unor inferenţe pragmatice. În exemplele alese vom putea urmări modul cum sunt exploatate de discursul publicitar interbelic. Întrebările retorice sunt o strategie comună în reclamele mai vechi, dar şi mai noi. Frecvenţa lor se datorează faptului că permit uşor sărirea unor etape în argumentare prin adăugarea forţată de sensuri. Un alt avantaj este acela că mimează implicarea directă a cititorului, deci interacţiunea. Cititorul (al cărui statut este de fapt pasiv) este transformat în interlocutor, atribuindu-i-se o falsă putere de a schimba dezvoltarea discursului. În reclamele interbelice, structurile cu întrebări retorice conţin fie un răspuns precis la întrebarea lansată, fie un enunţ imediat următor întrebării şi care implică un anumit răspuns. Vom analiza câte un exemplu din fiecare tip descris.

Soţului Dv îi place un ten frumos.
Îl va găsi la el acasă?
Încercaţi acest nou aliment pentru piele. – Crema Tokalon
(*Realitatea Ilustrată*, numărul 383 / 27 mai 1934)

Presupoziţia oricărei întrebări este „vorbitorul nu ştie dacă p sau non-p". În text, presupoziţia întrebării retorice este „nu se ştie dacă îl va găsi la el acasă sau dacă îl va găsi într-o altă casă." Este lansat aici scenariul triunghiului amoros, care are un rol important în derivarea implicaturilor conversaţionale particularizate. La nivelul expresiei lingvistice

textul este sărac şi fără dimensiunea inferenţială poate fi suspectat de non-coerenţă semantică. Pentru că se comunică mai ales conţinuturi riscante, ofensatoare, poate chiar inadmisibile la nivelul concepţiei curente a epocii, ele sunt mutate în implicit. Sensul intenţionat de emiţător va fi reconstituit inferenţial de receptorul textului. Prima propoziţie conţine – prin metonimie – implicatura particularizată „soţului Dv îi place o femeie al cărei ten este frumos"; acesta este unicul criteriu selectat pentru a defini preferinţele bărbatului. Întrebarea retorică se referă la „o femeie cu ten frumos" prin proforma „îl". Incertitudinea indusă de această interogaţie este dezambiguizată prin secvenţa care continuă textul: „Încercaţi acest nou aliment pentru piele"; implicatura conversaţională a întrebării devine în acest punct mai pregnantă. O putem glosa: „soţul v-ar putea fi infidel dacă tenul dumneavoastră nu corespunde unor standarde de frumuseţe" şi amplifica: „pentru a atinge aceste standarde încercaţi acest produs", „acest produs este util indiferent de gradul de urâţenie sau de frumuseţe a tenului dumneavoastră", „datorită acestui produs, soţul nu vă va înşela" etc. Aceste implicaturi, care conţin un grad oarecare de nedeterminare, sunt generate pe baza scenariului amintit mai sus. Remarcăm de asemenea tehnica de eufemizare accentuată, de camuflare a acestor conţinuturi tari într-o formă lingvistică minimală. Întregul mecanism inferenţial este declanşat de presupoziţia interogaţiei retorice „nu se ştie dacă p sau non-p" de care se leagă implicaturi particularizate nedeterminate care amplifică sensul în direcţia non-p, adică cea negativă. Exemplul este unul dintre numeroasele de tip anxiogen[7] practicate în anii '20-'30.

Cel de-al doilea exemplu la care ne referim este construit tot pe o întrebare retorică, diferenţa faţă de cel anterior constând în lexicalizarea răspunsului în text.

> O va săruta el oare?
> [desen: el aplecat spre ea, ea legată la gură]
> Nu!
> Vă este imposibil a ascunde urâţii Dv dinţi îngălbeniţi. Se zăresc de cum deschideţi gura. Ascultaţi, iată modul cel mai rapid şi lesne de a avea dinţi frumoşi, sănătoşi, strălucitori şi gingii întărite şi roze: serviţi-vă de Kolynos exact timp de 3 zile şi observaţi apoi rezultatele.
> (*Realitatea Ilustrată.*, numărul 208 / 22 ianuarie 1931)

Ca şi în exemplul anterior, desenul trasează o pistă de interpretare declanşând inferenţe pragmatice de tipul implicaturilor particularizate. Presupoziţia interogaţiei retorice este: „vorbitorul nu ştie dacă el o va săruta sau nu o va săruta". Această presupoziţie a incertitudinii va fi imediat rezolvată de răspunsul negativ pe care tot acelaşi enunţiator îl dă. Înţelegerea textului se bazează din acest punct pe implicaturi conversaţionale de tipul: „el nu o sărută pentru că ea are dinţi urâţi", „dinţii urâţi sunt respingători" etc. Scenariul conturat contribuie la dezvoltarea altor implicaturi nedeterminate pe care cititorul le recuperează sau le generează: „pentru ea este un eşec să nu fie sărutată de el", „dinţii ei urâţi îi periclitează succesul în dragoste" etc. Verbul a ascunde implică o culpă conştientizată de femeie. Observăm deplasarea dinspre general spre particular, marcată prin trecerea de la persoana a treia (non-persoana) la persoana a doua, receptorului atribuindu-se întâi poziţia de spectator, care este apoi interpelat brusc. Pluralul politeţii contrastează evident cu conţinutul semantic al textului, aproape un atac *ad personam*. Cititorul contemporan poate fi şocat de o asemenea agresivitate proiectată direct asupra destinatarului, dar strategia de culpabilizare era curentă în publicitatea vremii.

Explicitarea şi implicitarea sunt două strategii utilizate neunitar de publicitatea interbelică, fiecare prezentând avantaje şi dezavantaje din punctul de vedere al eficienţei persuasive. Se înregistrează, de asemenea, diferenţe remarcabile între îndrăznelile semantice ale reclamelor din epocă faţă de cele contemporane pentru care tehnica atragerii prin culpabilizare este un accident, nu o practică.

NOTE:

---

[1] Stalnaker, 1977, *apud* Reboul, Moeschler, 1999
[2] Stalnaker, 1973, *apud* Mandy Simons, (b), *op.cit.*
[3] idem, unde p este conţinutul propoziţional.
[4] Stalnaker, 1984, *apud* Mandy Simons, (a), *op.cit.*
[5] Mandy Simons, (b), *op.cit.*
[6] Precizăm că am consultat un corpus de peste 500 de texte selectate din diferite reviste ale acelor ani, dar am ales numai câteva exemple pentru a le discuta aici.
[7] Termen folosit în studiile literare şi estetice cu semnificaţia "care generează angoasă".

BIBLIOGRAFIE:

Cărţi:

CHIERCHIA, G, MCCONELL–GINNET, S, 1990 – *Meaning and Grammar. An Introduction to Semantics,* Cambridge, Massachussetts, London, England, MIT Press
MAINGUENEAU, D, 1996 – *Les termes clés de l'analyse du discours*, Paris, Seuil
IONESCU-RUXANDOIU, L, 2003 – *Limbaj şi comunicare*, Bucureşti, ALL
REBOUL, A, MOESCHLER, J 1999 – *Dicţionarul enciclopedic de pragmatică*, Cluj, Echinox
REBOUL, A, MOESCHLER, J, 2001 – *Pragmatica, azi*, Cluj, Echinox

Articole Internet:

Scorpio, Dan – *Presupposition,* www.angelfire.com/nd/danscorpio/
Simons, Mandy – (a) - *Presupposition and Relevance*
– (b) - *Presupposition and Accommodation*: *Understanding the Stalnakerian Picture,* www.phil.cmu.edu/faculty/simons/home/papers.html

Corpus de texte:

Realitatea ilustrată sau Lucrurile Aşa Cum Le Vedem Cu Ochii, fondată în 1927 (Apare la Cluj până în 1940, apoi la Bucureşti până în 1946). Au fost consultate numere din anii 1928, 1931, 1933, 1934, 1935.

LE ROLE DES INFERENCES PRAGMATIQUES DANS LES TEXTES PUBLICITAIRES ENTRE LES DEUX GUERRES

(***Résumé***)

L'auteur se propose d'identifier les stratégies de l'implicite dans quelques textes publicitaires des années 1925-1935. La première partie reprend la théorie des présupposés et des implicatures, en relevant la définition, les déclencheurs et les cas d'abus inféréntiels (accommodation présuppositionnelle, présupposés justes et injustes, insinuation). La deuxième partie propose une analyse détaillée des constructions exclamatives, des verbes qui expriment le changement d'un état, des verbes factifs, des constructions interrogatives et des questions rhétoriques et de leur role dans les procès inférentiels de la récéption.

Secțiunea D

ISTORIA LIMBII, DIALECTOLOGIE, ALTE DOMENII (DIDACTICĂ)

NEOLOGISME DE ORIGINE FRANCEZĂ ÎNTR-UN TEXT BELETRISTIC TIPĂRIT ÎN 1794

GHEORGHE CHIVU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

1. Influenţa franceză asupra vocabularului românesc este, în mod indiscutabil, caracteristică pentru româna literară modernă, ea manifestându-se constant şi sistematic abia începând cu deceniile de mijloc ale secolului al XIX-lea[1].

Cu toate acestea, în cercetări diverse, efectuate din perspectiva evoluţiei vocabularului nostru literar sau din aceea a pătrunderii modelelor occidentale în spaţiul cultural românesc, a fost semnalată prezenţa unor termeni de origine franceză şi în câteva scrieri din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[2]. Sursele descoperite, aproape fără excepţie traduceri manuscrise[3], au pus însă în evidenţă, într-o cultură aflată abia la începutul unui proces intens de modernizare, pe de o parte, caracterul de regulă mediat al împrumuturilor franţuzeşti şi, pe de altă parte, numărul lor mic şi circulaţia extrem de redusă, limitată, de cele mai multe ori, la un singur text sau traducător (în legătură directă cu originalul transpus în română sau cu pregătirea şi cultura traducătorului respectiv).

În acest context, o proză beletristică, inclusă într-un calendar tipărit la vest de Carpaţi, se individualizează în cadrul scrierilor noastre literare de la sfârşitul secolului al XVIII-lea prin numărul surprinzător de mare al împrumuturilor directe din limba franceză, ca şi prin forma acestora, ce aminteşte de modalităţi de adaptare fonetică şi morfologică a neologismelor specifice doar limbii noastre literare moderne[4].

2. Textul, numit în lucrările de istorie literară *Istoria amerii*[5], dar având în original titlul *Cei doi excessuri a amerii*, ocupă aproape un sfert din *Calendariul la anul de la naşterea lui Hristos 1794*, calendar imprimat cu slove chirilice în Viena, "la slaveno-sârbeasca-româneasca privileghiata tipografie"[6].

Selectat pentru delectarea cititorilor (calendarele epocii aveau structura şi scopul almanahurilor), dar vizând, foarte probabil, şi pregătirea gustului acestora pentru un nou gen de literatură, esenţialmente romantică într-o epocă dominată clar de clasicism[7], acest text se alătură altor părţi ale tipăriturii vieneze, menite să ofere, ca în toate tipăriturile similare, informaţii utile în plan social, economic sau cultural.

Astfel *Nainte-ştinţarea,* după ce menţionează că anul 1794 "constă de 365 de zile" şi că este "fără visect", indică, urmând rînduiala bisericească, indictul, crugul soarelui şi al lunii, "epacta"[8], litera pashaliei, ziua în care este serbat Paştele, posturile şi sărbătorile religioase importante. Cititorul află apoi, după "observaţiona astrologhilor", "planeta

răgnătoare" [adică dominantă] a anului, caracteristicile anotimpurilor [se spune, spre exemplu, că, în 1794, "iarna cea moderată şi vara cea recoroasă va suppedita (sluji în picioare)"[9]], evenimentele astronomice aşteptate, între care "întunerecăturile" (adică eclipsele) soarelui şi ale lunii, datele de manifestare a acestora şi zonele de pe glob afectate de ele. Un tabel sintetic privitor la "numărarea [adică la indicarea, la numirea] anilor" selectează câteva date importante din istoria lumii şi, evident, din cea a Imperiului habsburgic, între care "învenciunea praului" de puşcă, "învenciunea" tipografiei, descoperirea Americii sau "erecciunea sau redicăciunea Universitatei vieneşti". În fireştile calendare pe luni, începute, ca în epoca modernă, cu ianuarie, nu cu septembrie, sunt precizate, dincolo de diferenţele dintre calendarul grecesc şi cel al "rimlenilor", "pleniluniile" şi "noviluniile". Patru liste complete prezintă "ghenealoghiia" împăraţilor din Europa sfârşitului de secol XVIII, "însemnarea arhiereilor şi arhimandriţilor" din imperiu, "personile a înalţatei canţelariei ungureşti de curte", respectiv cele din "consiliu<l> creire-unguresc loculţineţ" (adică locotenent; între acestea *canţelariul, viţecanţelariul, consilarii, referenţii, secretarii, conţepistii* şi *aghenţii de curte*), iar o alta oferă informaţii privitoare la târgurile mari ce urmau să se organizeze, în 1794, în zonă. Alte patru "table" finale indică apoi "banii cei de aur carii trec", corespondenţele valorice dintre monedele aflate în circulaţie şi chiar sumele cuvenite a fi plătite slugilor şi "năimitorilor" ca chirie sau "interes" (adică dobândă) pentru întreg anul sau pentru părţi subsumate acestuia.

Citatele selectate pentru prezentarea conţinutului *Calendariului* românesc din 1794 pun în evidenţă caracterul marcat neologic al vocabularului acestei tipărituri de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Pe de altă parte, cercetări anterioare au menţionat, ca noutate în cadrul scrierilor chirilice din epocă, o serie de grafii de tip latinist, similare celor utilizate, cinci ani mai târziu, de Paul Iorgovici, în *Observaţii de limba rumânească*[10]. Prin aceste grafii fie că se sugera, în spirit etimologizant, originea latină a unor cuvinte (*annul, romanesc, scirea*), fie că se încerca normarea structurii lor morfologice prin păstrarea intactă a formei radicalului (*acestia* m. pl., *nostri*). N-a scăpat atenţiei cercetătorilor nici prezenţa, pentru prima dată în scrisul nostru literar, a formelor (scrise cu chirilice) *sunt* şi *sunteţi*, respectiv utilizarea lui *sum,* ca echivalent latinizant pentru forma de indicativ prezent 1 sg. a verbului *a fi*[11].

3. Atribuit cu argumente întru totul plauzibile lui Paul Iorgovici[12], *Calendariul* vienez din 1794 se încadrează, în mod evident, prin forma sa lingvistică, în seria scrierilor ce şi-au propus să modernizeze, potrivit principiilor Şcolii Ardelene, limba română literară.

Textul intitulat *Cei doi excessuri a amerii* sau, sub numele menţionat în istoriile literare, *Istoria amerii* are însă, prin numeroasele împrumuturi de termeni franţuzeşti pe care le consemnează, o situaţie aparte în scrisul nostru literar de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. La o evaluare sumară, în cele 13 pagini (format in 4^0) ale acestei "istoriole adevărate supra cele doauă ieşiri din măsură a iubirii" sunt utilizate circa 250 de neologisme de origine franceză, cifră impresionantă nu numai pentru un text tradus cu un deceniu înaintea anului 1800.

Iată, în ordine alfabetică, grupate (în cazul existenţei unor variante) sub forma cea mai des folosită, cuvintele pentru care am putut stabili un etimon francez. Am inclus între unităţile lexicale discutate şi unii termeni din seria celor consideraţi a avea etimologie

multiplă, întrucât, în cazul scrierii beletristice acum în discuţie, ne aflăm cu certitudine în faţa unei traduceri directe după un text scris în limba franceză[13].

Ne oprim în primul rând asupra termenilor pe care româna literară i-a consacrat, ulterior secolului al XVIII-lea, în forme sau cu sensuri identice sau foarte apropiate de cele consemnate în *Istoria amerii.* (Diferenţele de cronologie a atestărilor sunt, potrivit consemnărilor făcute în lucrările noastre lexicografice[14], de la câteva decenii până la perioade de peste un secol.[15]) Fac parte din această listă extrem de cuprinzătoare, în care citatele ilustrative nu sunt neapărat necesare, neologisme precum: *acces* "tulburare bruscă şi violentă de comportament" 38, *accuza* 37, *acompania* "a însoţi" 30, *acumulat, -ă* "legat, -ă" 37, *admira* "a constata cu surpriză" 27, *adora* "a iubi cu pasiune" 28, *afecciune* "afecţiune, ataşament" 36, *afectuos, -oasă* "pasionat, marcat de afecţiune" 29, *aghitaţione* "agitaţie, nelinişte"27; vezi şi *aghitaţionă* 29, *alarmă* "nelinişte" 28, *anima* "a prinde viaţă" 29, *appela* "a cere (în instanţă)" 32, *artificiu* "şiretlic, manevră" 27; vezi şi *artifiţiu* 32, *ateca* "a ataca" 38, *atentat* 38, *atrocitate* "nelegiuire" 32; vezi şi *atroţitate* 38, *calma* "a linişti" 28, 36, *calumnie* "calomnie" 37, *captiv, -ă* 37, *captiva* "a reţine, a opri" 34, *captivitate* 34, 35, *combate* 27, *comediannă* "actriţă" 36, 38, *companie* "adunare, asistenţă" 27[16], *companion* "tovarăş" 27, *complet* "complice" 35, *condemna* "a condamna, a blama" 32, *conduită* "comportament" 35, *confuz, -ă* 29, *contraria* 34, *creatură* "fiinţă" 33, *credit* 31, *creditor* 35, *crimă* 35, *culpă 29, cupiditate* 36, *custode* "paznic" 36, *declara* 27, 28, 37, *declăraţie* "declaraţie, depoziţie" 32, *decreta* 31, *delibera* 32, *delicios, -oasă* 29, *deliciu* 28, 29, *desarma* 29, 38, *desono(a)re* 33, *destinat, -ă* 27, *destine* "soartă " 32, *determina* refl. "a se hotărî" 38, *discurs* 34, 37, *dissipi* "a împrăştia" 29, *estima* refl. "a se considera" 35, *evada* 36, *exces* s.m. 26, 37, *execuţie* 33, 35[17], *expia* 30, 38, *exprima* 32; vezi şi *exprime* 29, *familiarizat, -ă* 29-30, *fatal, -ă* 38, *favore* 38, *fidele* 28, *fipsa* "a fixa" 34, *flammă* 29, *forma* 31, 37[18], *furore* 36, 38, *gest* 34, *ignorant* 33, *indiferenţie* 35, *infam* 37, *infamie* 32, 38, *infidel* 37, *ingrat* 37, *instinct* 29, *îndignat* 32, *îndigneciune* "indignare" 31, *inflamma* 26, 35, *înspira* "a inspira" 28, 34, *învita* "a invita" 27, *legitim* 32, *modestie* 27, *moment* "clipă" 29, 38, *narra* "a povesti" 31, *nupţial* "de nuntă" 38, *obscen* 36, *observa* 27, *ocupa* 28, 35, *odios* 32, *organ* "parte a corpului" 29, *ornat, -ă* 27, *palpita* 28, 36, *pasionat, -ă* 29, *perfid* 31, 36, 37, *perfidie* "faptă perfidă" 36, *pietate* "cucernicie" 34, 36, *possesor* 36, *president* 38, *pressat, -ă* "constrâns, -ă" 33, *prezenta* 27, 30, 31, 32[19], *priva* 37, *profund* adv. 37, *profund, -ă* 32, 34, *professor* 27, *protesta* 37[20], *publica* "a face public (un fapt)" 36[21], *rapid, -ă* 29, *recompensat, -ă* 37, *recurs* 31, *repara* "a corecta" 30, 32, *resista* "a rezista" 29, *respect* 27[22], *riguros, -oasă* "sever, strict" 35, *scelerat* (şi *scelărat*) 35, 36, *scene* "scenă, întâmplare" 37, *servi* refl. "a se folosi" 27, *severitate* "rigurozitate" 33, *sex* "categorie de fiinţe umane diferenţiate după genul natural" 37 (vezi şi *sexul femeiesc* 1, *sexul cel frumos* 27), *simpatic, -ă* 27, *sincere* "sincer, -ă" 28, *soliţita* "a solicita" 33, 34, 38, *success* "fapt, urmare favorabilă" 37, *tărribil* "teribil, care inspiră teamă" 29, *ton* "intonaţie" 28, 30, *torent* "cantitate mare, abundenţă" 29, *travesti* refl. "a se deghiza" 36, *tumult* "larmă, zarvă" 34, *ţelebra* "a celebra, a oficia" 30, 34, *victimă* 32, 33 şi *violenţă* 28.

La fel de numeroase şi, poate, mult mai surprinzătoare sunt cuvintele care, evocând în mod evident un etimon franţuzesc, nu dispun decât de foarte puţine atestări în limba română literară, de cele mai multe ori ele fiind consemnate doar în textul acum în discuţie.

Din acest motiv, însoţim aceste împrumuturi neologice cu citate ilustrative pentru formă şi pentru semnificaţie:

adjuga "a adăuga" (< fr. *adjuger*): "*neadjugând* încă şi indiferenţia" (35);

aflamma "a înflăcăra" (< fr. *enflammer*): "Patima de care el *era aflammat*" (35)[23];

aflicciune "mâhnire, tristeţe"(< fr. *affliction*): "tonul şi gesturile unei *aflicciunei* profundei" (34);

aflighet, -eaţă "care provoacă mâhnire, durere" (< fr. *affligeant,-e*): "Ghiudiula, tocată de noveala aceasta *aflighează*, se desface de tot ce ea are" (35);

agreios "în mod agreabil"(< fr. *agréable*) : "Toată compania fu *agreios* supprinsă" (27);

amicie "prietenie" (< fr. *amitié*, după *amic*): "îl trata cu atâta *amicie*" (27; vezi şi 30);[24]

atânciune "atenţie" (< fr. *attention*): "*atânciunea* notariului şi a douo personelor care-l acompaniau" (30);

avenitură "aventură, totalitatea întâmplărilor" (< fr. *aventure*): "îi narră incep<u>tul ... *aveniturii* sale" (31);[25]

băl, -e "frumos, -oasă" (< fr. *belle*): "discursul acesta pronunţiat de o persone *băle*" (34);

carmă "farmec, calitatea de a atrage" (< fr. *charme*): "se prezenta imegineciunii sale cu toate *carmele*" (27);

carmeaţă "fermecătoare, atrăgătoare" (< fr. *charmante*): "Femeile îi ziceau ... că ea ar fi *carmeaţă*" (27; vezi şi 28);[26]

communicăciune "comunicare, contact" (< fr. *communication*): "ea să nu aibă nici o *communicăciune* cu oamenii" (35);[27]

complecenţă "bunăvoinţă" (< fr. *complaisance* ; cf. it. *compiacenza*): "în zadar îndoii eu grijile şi *complecenţa*" (37);

conceretori "cuceritor, învingător" (< fr. *conquérant,* după *cuceritor*): "el soseşte cu firea unui *conceretori* (izbânditoriu)" (30);

condemnăciune "condamnare" (< fr. *condamnation*): "acesta e motivul *condemnăciunei* sale" (33);

condiciune "condiţie" (< fr. *condition*): "obţinu graţia Ghiudiulei supt *condiciunea* cea sâmpleaţă" (33; vezi şi 31);[28]

confienţie "încredere" (< fr. *confiance*): "avea mai multă *confienţie*" (31);

consentiment "asentiment, consimţământ" (< fr. *consentement*): "veţi obţine *consentimentul* părinţilor" (30);

consortiu "consort" (< fr. *consort*): "au fost plărat trei ani retăcirile unui *consortiu*" (34); vezi şi *a se consorţi* "a trăi împreună cu cineva" (36);

criminеală "persoană vinovată de crimă" (< fr. *criminelle*): "eu am fost tractată ca *crimineala* cea mai infamă" (37);[29]

crimineriu "asasin" (< fr. *criminel*; după substantivele nume de agent): "degrabă *crimineriu*<l> fu dat duhovnicului" (32; vezi şi 33);

culpalnic, -ă "culpabil, acuzat (în instanţă)" (< fr. *coupable* ; cf. fr. *coulpe*): "voi senţiţi cât e de umiliat de a fi *culpalnică*" (30);

cupiditate "lăcomie" (< fr. *cupidité*) : "au jârtvuit-o *cupidităţii* şi gustului său " (36);

curona "a încorona" (< fr. *couronner*): "voi nu puteţi ... a o *curona*" (28);[30]

decizionă "hotărâre" (< fr. *décision*): "*deciziona* aceasta judecoasă este aceea care mă despoaie de numele mieu cel bun" (32);

degia "deja" (< fr. *déjà*): "ranele *degia* înveninate" (36), "vorbea *degia* la inima sa" (36);[31]

delirie "entuziasm exuberant" (< fr. *délire*; cf. lat. *delirium*): "inima mea au combătut totdeauna *deliria* senţiriilor mele" (35);

demânde "a cere" (< fr. *demander*): "ea *demânde* libertatea de a vorbi" (37) ; "eu nu *demând* de la voi alta" (30; vezi şi 36);[32]

deplăra "a deplânge" (< fr. *déplorer*): "ea muri *deplărând* momentul cel fatal" (38);

discusionă "dezbatere" (< fr. *discussion*): "după o *discusionă* lungă se sepărieţiră" (38);

duriţie "atitudine dură, lipsită de clemenţă" (< fr. *dureté*): "fără a fi putut descoperi pricina atâtea *duriţiilor*" (35);

ecvitate "echitate, spirit de dreptate" (< fr. *équité*): "eu appel … la *ecvitatea* voastră" (32);

emovit, -ă "emoţionat, -ă" (< fr. *émouvoir,* după adjectivele participiale): "Ghiudiula, *emovită* prin o vorbire …" (29);

execuţionă "execuţie" (< fr. *exécution*): "să supraşeze … *execuţionei* arestantului" (34);[33]

famos, -oasă "faimos, vestit" (< fr. *fameux* ; cf. lat. *famosus*): "congresul cel *famos* de Utraiect numai cât stânsese ostirea" (26);

furoare "mînie" (< fr. *fureur* ; cf. lat. *furor*): "*Furoarea* sa … nu o lasă a sta" (36);

hela "vai" (< fr. *Hélas*): "*Hela* ! Tândreţa ar fi poate fi desarmat ceea a mea" (38);

iană "ură, duşmănie" (< fr. *haine*) : "Amerea sa se schimba întru o *iană* (inat) neîmpăcătoare" (36 ; vezi şi 35) ;

imagineciune "imaginaţie, închipuire" (< fr. *imagination*): "Giudiula … se prezenta *imagineciunii* sale cu toate carmele" (27);

implăra "a implora" (< fr. *implorer*): "Mi-<i> ruşine … de a fi forţiat a *implăra* tândreaţa şi pietatea voastră" (34); vezi şi *implări* : "*implăresc* şi cer mila voastră" (33);

indigneciune "indignare" (< fr. *indignation*): "De ce feliu fure … *indigneciunea* Ghiudiului" (36); vezi şi ***îndigneciune***: "înţelease novineala aceasta cu … *îndigneciunea* a unei inimii senţibilei" (31) ;

imperios, -oasă "autoritar" (< fr. *impérieux*): "voluntatea unui părinte *împerios* l-au condus la picioarele oltariului" (33);

implărat, -ă "rugător, -oare" (< fr. *implorant, -e* ; cf. *implorer*): "se prezenteaze denaintea judecătorilor toată *împlărată*" (32);

importemânt "acces, manifestare violentă" (< fr. *emportement*): "după un puţin *împortemânt* de mînie … lese şi relese făgăduinţa" (30);

impresa (a se ~) "a se angaja cu hotărâre" (< fr. *s'empresser*): "se *împresaze* de a purta doaozeci de mii de florinţi" (35);

incvieciune "nelinişte" (< fr. *inquiétude*): "ştiu o mijlocire a dissipi *încvieciunile* voastre" (29);

incviet, -ă "neliniştit, -ă" (< fr. *inquiète*): "firea cea *încvietă* şi neodihnită a femeii sale" (30);

indignat, -ă "indignat, -ă" (< fr. *indigné*): "judecătorii *îndignaţi* îl condemnare" (32) ;

ingenuitate "ingenuitate" (< fr. *ingénuité*): "pofta aceasta fu receputǎ cu *îngenuitatea* a unei personei care nu cunoaşte artificiile" (27);

inlarmat, -ă "neliniştit, -ă" (< fr. *alarmé*, -e ; cf. *en larmes*): "inima mea, *înlarmată* şi turburată da un arestant" (37);

inmociune "emoţie" (< fr. *émotion*): "*înmociunea* care el au fost răbdat" (27);

inseinia "a învăţa (pe cineva)" (< fr. *enseigner*): "patima … îl *înseinia* în crimele cele mai înfricoase" (35);

lugubăr "lugubru" (< fr. *lugubre*): "îi pricina spectaculul acest *lugubăr*" (38);

metăreaţă "metresă" (< fr. *maîtresse*): "*metăreaţa* lui Vanderstel, împerduită, au fost atras oamenii" (36);

movemânt "impuls (stare psihică)" (< fr. *mouvement*): "ea se ar fi dedat *movemântului* celui dintîiu a vindictei" (38);
natureleşte "în mod firesc" (< fr. *naturellement*): "le dispune *natureleşte* a se înflamma" (26);
naturelnic, -ă "natural, -ă" (< fr. *naturel, -elle*): "uşoreaţa *naturelnică* a caracterului său" (31);
necessere "necesar, obligatoriu" (< fr. *nécessaire*): "condiciunea cea primare din cele *necessere*" (31; vezi şi 35); vezi şi *necesserie* (34);
nenocet, -eaţă "inocent, -ă" (< fr. *innocent, -ente*): "voi m-aţi crezut *nenoceaţă*" (32; vezi şi 33);
nenocenţie "inocenţă" (< fr. *innocence*): "a înşela *nenocenţia* şi neîntinăciunea sa" (30);
nepaţiat, -ă "nerăbdător" (< fr. *impatient, -ente*): "furoarea sa *nepaţiată* nu o lasă" (36);
nevolonter, -ă "involuntar, -ă" (< fr. *involontaire*): "rebdând treseremânturi *nevolontere*" (29);[34]
novealǎ "ştire, veste" (< fr. *nouvelle*): "tocată de *noveala* aceasta ..., se desface de tot ce are" (35);
opinionă "părere; hotărâre, decizie" (< fr. *opinion*): "am foarte bună *opinionă* de senţimenturile voastre" (30); "mutaţi, dară, *opiniona*, domnilor !" (33); vezi şi *opinione* "dezbatere (în scopul adoptării unei hotărâri)" : "judeţii ... mersere spre *opinione*" (38);[35]
opţionă "opţiune, posibilitatea de a alege" (< fr. *option*): "dă amantului mieu *opţiona* între nuntă şi între scaunul perirei" (33);
ordiner, -ă "conform ordinii stabilite" (< fr. *ordinaire*): "puse în lumina zilei, cu o lună naintea terminului *ordineri*, roada unirei" (31);[36]
papiră "hârtie" (< fr. *papier* ; cf. magh. *papir*): "Daţi-mi, rogu-vă, negreală şi *papiră* !" (29);
parlement "curtea superioară de justiţie" (< fr. *parlement*): "făcură a devoca treaba la ... *parlementul* cel tăietori de viaţă" (31; vezi şi 37);
parti "a pleca" (< fr. *partir*): "Ghidiula ... *parte* la Antverpia" (36);
partie "parte (a unui proces juridic)" (< fr. *partie*): "toate *partiile* îl iscăliră" (31);
pasa "a petrece" (< fr. *passer*): "Ghiudiula *pasase* trei luni în captivitatea cea mai riguroasă" (35); refl. "a se întâmpla": "se *pase* acia o istorie tînguitoare " (31; vezi şi 26);
pasionă "stare afectivă foarte puternică" (< fr. *passion*): "Ghiudiula se dă *pasionelor* sale" (36; vezi şi 28);
permissionă "permisiune" (< fr. *permission*): "au fost obţinut *permisiona*" (72; vezi şi 33);
persone "persoană" (< fr. *personne*): "pronunţiat de o *persone* băle" (34); vezi şi *personă* (27, 28, 29);[37]
persvada "a convinge" (< fr. *persuader*): "am foarte bună opinionă ... pentru nu me *persvada*" (30);
persvaze "convins, -ă" (< fr. *persuasif, -ive* ; cf. it. *persuaso*): "ea ar fi carmeaţă, nefiind *persvaze* de aceea" (27);
plăra "a (de)plânge" (< fr. *pleurer*): "*au fost plărat* trei ani retăcirile unui consortiu" (34);
posedea "a avea" (< fr. *posseder*): "nu vieţuieşte că pentru a o *posedea*" (28);
prestige pl. "iluzii" (< fr. *prestige*): "vezu în scurtă vreme a se dissipi *prestigele* (farmecele) care au înşelat-o" (29);
preţipita refl. "a se arunca jos, a cădea" (< fr. *précipiter*): "reprinse Vanderstel *preţipitându-se* în genunchii săi" (28);
prevenciune "prejudecată" (< fr. *prévention*): "o *prevenciune* nedereaptă ar putea încă a negri" (38);

procedere “mod de a acţiona, comportament” (< fr. *procédé*, după fr. *procéder*): “senţibil cătră *procederile* cele bune” (30);

prolunga “a prelungi” (< fr. *prolonger*, după *lung*): “preţesutea (împletea) neşte pricini pentru a *prolunga* zilejul său” (28);[38]

publiceşte “în mod public, la lumina zilei” (< fr. *publiquement*): “cu care el vieţuia *publiceşte*” (36);

râmple “a umple” (< fr. *remplir*) : “Inima aceasta, pre care chipul vostru *râmple* neîncetat” (28);

reapella “a face (pe cineva) să revină la o stare anterioară” (< fr. *rappeler*): “ea cercă în zadar de a *reapella* perfidul” (31);

reflecciune “reflecţie, gândire” (< fr. *réflexion*): “*reflecciunea* nu-i arăta altceva mai mult” (31; vezi şi 29);

relighioză “călugăriţă” (< fr. *religieuse*): “agonisire afecciunea *relighiozelor*” (36);

remorz “remuşcare” (< fr. *remords*): “el nu pricinuieşte inimii mele ... *remorzuri*” (38; vezi şi 33);

repos “stare de linişte” (< fr. *repos*): “se pereau a voi rău *reposului* lui” (28);

resignaţie “resemnare” (< fr. *résignation*): “judeţii tocaţi ... mai vârtos de firea *resignaţiei*” (38);

retorna “a reveni” (< fr. *retourner*): “el *s-au retornat* la Antverpia” (36; vezi şi 35);

revoluciune “tulburare (psihică) majoră” (< fr. *revolution*): “se făcu la ea o aşa *revoluciune*” (31);

sâmpleţ, -eaţă “puţin prea simplu, -ă ” (< fr. *simplet, -ette*): “obţinu graţia Ghiudiulei supt condiciunea cea *sâmpleaţă*” (38);

selecciune “selecţie, alegere” (< fr. *sélection*): “se arăpeşte cu *selecciunea* patriei sale” (35);

soliţităciune “solicitare, cerere” (< fr. *sollicitation*): “*soliţiteciunile* şi grijile părintelui făcură a devoca treaba” (31);

subi (în *a subi o întrăbăciune*: “a fi interogat, -ă”) (< fr. *subir*): “Ghiudiula pare pentru *a subi* o întrăbăciune” (37);

successionă “moştenire” (< fr. *succesion*): “zelojeşte *successiona* de la muma sa” (35);

suspânde “a suspenda” (< fr. *suspendre*): “Dignaţi numai de a *suspânde* execuţia” (33);

tândreaţă “tandreţe, afecţiune” (< fr. *tendresse*): “*tândreaţa* mea me duce la îndulghenţie” (30; vezi şi 31); vezi şi *tândreţe* (26, 28);

tândreşte “cu tandreţe” (< fr. *tendrement*): “ea iubea *tândreşte*” (34; vezi şi 36);

tândru, -ă “tandru, -ă, afectuos, -oasă” (< fr. *tendre*): “îi respunde prin neşte ciucăreaţe *tândre*” (29; vezi şi 35);

tocheaţă f. “impresionantă” (< fr. *touchant, -ante* ; cf. it. *toccante*): “făceau o privelişte *tocheaţă*” (38);

tochia “a atinge în mod discret” (< fr. *toucher* ; cf. it. *toccare*): “buzele ... purtau flamma la tot ce ele *tochiau*” (29; vezi şi 30);

umiliat, -ă “degradant, -ă” (< fr. *humilié, -ée*): “voi senţiţi cât e de *umiliat* de a fi culpalnică” (30);[39]

unionă “uniune, convieţuire” (< fr. *union* ; cf. it. *unione*) : “Reflecciunea nu-i arăta ... că îngustierile a unei *unionei*” (31; vezi şi 29);

vil, -ă “care inspiră dispreţ” (< fr. *vil, vile*): “a părtăşi cu o comediannă *vilă* bunurile” (38);

vindictă “pedeapsă; răzbunare” (< fr. *vindicte*): “eu reaş cere de la voi *vindictă* din el” (33), “renele degia înveninate prin iana şi *vindicta*” (36);

viv, -ă "viu, vie" (< fr. *vif, -vive*): "bucuria cea *vivă*" (29);[40]
vivos "în mod intens, cu ardoare" (< fr. *vivant, -ante*): "me face a senţi mai *vivos* decât cîndva" (35);[41]
voluntate "voinţă; dorinţă" (< fr. *volonté*): "*voluntatea* unui părinte împerios l-au condus" (33); "era … dedată cu tot *voluntăţiilor* lui" (36).

Cîteva dintre neologismele menţionate sunt însoţite, în spiritul epocii, dar numai în mod excepţional, de traduceri plasate în paranteză: "*captivitatea* (robia şi prinsoarea)" (34-35), "*conceretori* (izbânditori)" (30), "culcării *nupţialei* (de nuntă)" (38), "*a se evada* (ieşi ca din adâncimea apei în vad)" (36), "*prestigele* (farmecele)" (29), "*papiră* (artie)" (29); a se vedea şi "*excessuri a amerii*", sintagmă echivalată cu "cele două ieşiri din măsură a iubirii" (26). Şi mai puţine sunt alternanţele dintre un neologism din cele menţionate şi calcul corespunzător lui. Ne gândim spre exemplu la *resignaţie* (38) şi *resemnare* (35) sau la *suspânde* (33) şi *supraşeza* (34).

Diferenţe şi mai frapante faţă de uzul limbii române literare de la sfârşitul secolului al XVIII-lea indică modul de adaptare fonetică a termenilor ilustraţi. Astfel, alături de formele (majoritare) ce au la iniţială *îm-* sau *în-*, apar destul de mulţi termeni sau (doar) variante care păstrează intact pe *in-* etimologic. De asemenea, fonetismele "normale" cu *ţe* sau *ţi*, alternează cu acelea, încă neuzuale, ce se vor impune mai târziu, sub influenţă italiană, care consemnează pe *ce* sau *ci*. Neologismele în care forma sufixelor *–ment*, respectiv *–tion* a fost românizată prin analogie, devenind *–mînt*, respectiv *–ciune*, alternează şi ele, după cum s-a putut observa uşor, cu acelea în care fonetismul părţii finale (*-ment* sau *–ţion*) este conservat sau păstrat mai apropiat de cel al etimonului.

În ceea ce priveşte modalitatea de adaptare morfologică a neologismelor franţuzeşti, se observă apoi că, alături de încadrări fireşti în jurul anului 1800 (ne referim în primul rând la substantivele terminate în *–ciune* sau *–ţionă*), apar exemple ce ilustrează o manieră de adaptare specifică mijlocului secolului al XIX-lea (avem în vedere numele feminine terminate în *–ţie*, de tipul *declăraţie*, pe cele terminate în *-e*, de tipul *destine, persone*, sau adjectivele cu două forme de tipul *fidele, s incere*, numele şi adjectivele terminate în *-e* fiind foarte probabil influenţate de forma grafică a etimoanelor franţuzeşti)[42].

Merită, în sfârşit, semnalată încercarea de "românizare" a câtorva neologisme derivate prin înlocuirea unor sufixe, substantivale (*metăreaţă; duriţie)*, adjectivale (*naturelnic; aflighet; sâmpleaţă, tocheaţă; agreios*) sau adverbiale (*natureleşte, publiceşte*), respectiv a unor prefixe (*înlarmat, înmociune; nenoceaţă, nevolonter*)[43].

4. Atestate, pentru epoca anterioară sfârşitului secolului al XVIII-lea numai în textul beletristic inclus în *Calendarul* publicat la Viena în 1794, neologismele de origine franceză prezentate în paginile anterioare vor fi acceptate în vocabularul literar românesc abia în deceniile de mijloc ale secolului al XIX-lea sau vor rămâne, în numeroase cazuri, specifice scrierii intitulate *Istoria amerii*.

Prin prezenţa lor, într-un număr atât de mare, într-o traducere beletristică difuzată prin tipar (deci într-un număr însemnat de exemplare), şi prin forma lor (care anticipează nu o dată modalităţi de adaptare fonetică şi morfologică ce vor deveni uzuale abia după aproximativ o jumătate de veac), împrumuturile de origine franceză înregistrate în *Cei doi excessuri a amerii* constituie un autentic experiment lingvistic, ce ilustrează principiile Şcolii Ardelene de modernizare a românei literare, dar diferă în unele privinţe de acestea.

Prin cercetări viitoare, bazate, sperăm, chiar pe confruntarea cu originalul (încă necunoscut) al prozei analizate acum, va putea fi explicată şi eventuala schimbare de concepţie a lui Paul Iorgovici, considerat alcătuitorul *Calendariului*, între 1794 (traducătorul *Istoriei amerii* promova în mod evident neologismul, chiar dacă ar fi putut utiliza în locul acestuia un calc sau un derivat de la un cuvânt moştenit din latină) şi 1799 (cînd învăţatul bănăţean recomanda calcul, în capitolul intitulat *Exemplurile* din *Observaţii de limba rumânească*). Prin aceeaşi confruntare va putea fi verificată şi justeţea încadrării unora dintre cuvintele anterior ilustrate în seria neologismelor de origine franceză, la fel cum, desigur, va putea fi lărgită lista de exemple cu alte cuvinte prezente în text, cărora nu le-a putut fi identificată deocamdată originea.

NOTE:

---

[1] Vezi Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, Ediţia a II-a, Bucureşti, 1971, p. 578-579; Şt. Munteanu, V. D. Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1983, p. 202-206.

[2] Vezi Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *op. cit.*, p. 579; I. Gheţie (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche*, Bucureşti, 1997, p. 413; Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, Bucureşti, 1992, p. 17-18. (Trimiterile la ultimul volum vor fi făcute în continuare utilizând, pentru comoditate, sigla DÎLR.)

[3] Au fost identificate traduceri şi prelucrări, păstrate, cu excepţia unor fragmente cuprinse în volumul intitulat *Poezii nouo*, tipărit, cândva între anii 1792-1796, de Ioan Cantacuzino, numai în formă manuscrisă. Vezi, pentru sinteza informaţiilor privitoare la primele traduceri româneşti cu original francez, Adriana Mitu, *Din vechile cărţi de înţelepciune la români. **Cugetările lui Oxenstiern***, Bucureşti, 1996, p. 73-75, şi pentru ultime contribuţii, N. A. Ursu, *Contribuţii la istoria culturii româneşti. Studii şi note filologice*, Iaşi, 2002, p. 195-199, 215-236.

[4] Vezi, pentru detalii, articolele noastre *Un experiment literar şi lingvistic la sfârşitul secolului al XVIII-lea* (în *Comunicările Hyperion, Filologie*, 11, Bucureşti, 2002, p. 149-157), respectiv ***Cei doi excessuri a amerii** – o"istoriolă" romantică într-un calendar de la sfârşitul secolului al XVIII-lea* (în LL, I-II, 2002, p. 84-90).

[5] Pentru o primă prezentare detaliată a textului, vezi N. A.Ursu, *Un calendar istoric-literar publicat de Paul Iorgovici*, în LR, XII, 1963, nr. 3, p. 283-291.

[6] Textul este reprodus în transcriere interpretativă în anexa studiului pe care l-am publicat în LL, I-II, 2002 (p. 91-98).

[7] Vezi, în acest sens, argumentele pe care le-am oferit în studiul ***Cei doi excessuri a amerii** – o "istoriolă" romantică într-un calendar de la sfârşitul secolului al XVIII-lea* (LL, I-II, 2002, p. 85-88).

[8] Termenul indică "numărul de zile care se adaugă la anul lunar pentru a-l face să concorde cu anul solar".

[9] Sensul neologismului astfel tradus era " a exista din belşug ".

[10] Vezi N.A.Ursu, *art. cit.*, p. 283-291, şi Gh. Chivu, *Grafii etimologizante în scrisul românesc din jurul anului 1800*, în *Ion Coteanu. In memoriam*, Craiova, 2002, p. 100-105.

[11] Gh. Chivu, *Este **sunt** o simplă grafie etimologizantă ?*, în LR, XLIX, 2000, nr. 3, p. 431-437.

[12] N. A. Ursu, *art. cit.*, p. 283-291.

[13] M. Tomescu, *Calendarele româneşti (1733-1830). Studiu şi bibliografie*, Bucureşti, 1957, p. 64 ; N. A. Ursu, *art. cit.*, p. 284; *Istoria literaturii române*, II, Bucureşti, 1968, p. 104.

[14] Ne referim la cele două serii ale *Dicţionarului Academiei* şi la primele două volume ale recentului *Mic dicţionar academic*, în care se indică sau se poate stabili prima atestare a unor termeni.

[15] Vezi şi actualizările privind prima atestare a unor termeni propuse de Lupu Coman în *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780-1860)*, [Bucureşti], 1999, p. 150-246, actualizări şi ele ulterioare anului 1794.

[16] Neologismul a fost înregistrat pentru prima dată în limba română în 1694, cu sensul "asociaţie comercială", dar sursa (mediată) a fost, la sfârşitul secolului al XVII-lea, it. *compagnia*. Vezi pentru aceasta DÎLR s.v.

[17] Sub formele *ecjecuţie* "execuţie judecătorească" şi *eczăcuţie* "post de pază", termenul pătrunsese în limba română (prin mediere maghiară, respectiv polonă) din latină, înainte de 1750 (DÎLR s.v.) În 1799 el va fi folosit, în forma literară actuală, şi de Paul Iorgovici (vezi ediţia lucrării *Observaţii de limba rumânească*, Timişoara, 1979, p. 215).

[18] În varianta *formălui*, neologismul a fost înregistrat, ca împrumut mediat din latină, încă din 1660 (DÎLR s.v.) Vezi şi derivatele *formi*, respectiv *formui* (în DÎLR s.v.)

[19] Dimitrie Cantemir utiliza în *Istoria ieroglifică* forma *prezentui*, dar neologismul, modelat după termenii împrumutaţi din maghiară, avea etimon latinesc (vezi DÎLR s. v. şi Şt. Giosu, *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1973, p. 204, 239).

[20] La începutul secolului al XVII-lea, apare în texte transilvănene forma *protăştălui*, adaptare prin mediere maghiară a neologismului latinesc *protestari* (DÎLR s.v.)

[21] Cf. *publicălui* "a publica", înregistrat, ca formă mediată de maghiară a neologismului latinesc *publicare*, încă de la sfârşitul secolului al XVII-lea (DÎLR s.v.).

[22] Cf. *reşpect*, formă mediată de germană a lat. *respectus*, atestată în prima jumătate a secolului al XVIII-lea (DÎLR s. v.)

[23] Vezi *infra*, varianta *înflamma*.

[24] Cuvântul poate fi explicat şi ca derivat intern de la *amic*, dar în această situaţie originea termenului de bază este italienească.

[25] Credem că termenul nu poate fi considerat calc (*avenitură*, sinonim în text cu *zburderie*, nu are corespondent în structura neologismului francez corespunzător). Cf. totuşi, pentru formă, fr. *advenir*.

[26] Nu este exclusă posibilitatea apariţiei cuvântului citat prin derivare cu sufix de la *carmă*.

[27] Cf. *comunicaţie*, atestat în 1715 ca împrumut prin intermediar rusesc din latină (DÎLR s.v.)

[28] Cf. *condiţie* "clauză, învoială", împrumut din latină, înregistrat în 1676 (DÎLR s.v.)

[29] Adjectivul *criminal* a fost înregistrat, ca împrumut din latină, încă din 1736 (DÎLR s.v.)

[30] Cf. *corona* şi *încorona*, împrumuturi culte din latină, prezente în texte începând cu sfârşitul secolului al XVII-lea (DÎLR s.v.).

[31] Traducătorul textului evită utilizarea lui *j* în structura unor neologisme. De aceea, ar putea fi considerat împrumut din franceză, şi nu din italiană, şi substantivul *gealozie*: "*Gealozia* vărsând veninul său spre ranele degia înveninate" (36). Cf. N. A. Ursu, *art. cit.*, p. 287.

[32] Deşi se apropie formal de termenul *demânda*, moştenit din limba latină, pe care aromâna îl păstrează până astăzi, sensul cuvântului ne determină să afirmăm că ne aflăm în faţa unei adaptări de tip analogic a neologismului francez indicat.

[33] Pentru *execuţie*, utilizat mai frecvent de traducătorul *Istoriei amerii*, vezi *supra*, p. 535 (şi nota 17).

[34] Neologismul *volonter* a pătruns în limba română, la începutul secolului al XVIII-lea, prin filieră rusă, dar în prima atestare cunoscută, datînd din 1715, el avea valoare de substantiv (vezi DÎLR s.v.)

[35] La începutul secolului al XVIII-lea, era utilizat, în manuscrisul intitulat *Foletul novel*, neologismul de origine latină *opinie* (vezi DÎLR s.v.)

[36] Cf. *ordinar* "de calitate obişnuită", prezent, în 1747, într-un "catastif de deatorii" (vezi DÎLR s.v.)

[37] Neologismul, împrumutat iniţial din latină, era prezent în texte româneşti, sub forma *perso(a)nă* încă de la sfârşitul secolului al XVII-lea (DÎLR s.v.)

[38] Forma cuvântului indică o posibilă apropiere de adjectivul *lung*.

[39] Sensul cuvântului face posibilă explicarea formei înregistrate în *Istoria amerii* printr-o eventuală eroare tipografică: *umiliat* în loc de *umiliant*.

[40] Ipoteza apariţiei lui *viv, -ă* în cadrul limbii române (prin consonantizarea lui *u* din *viu, -ă*) ni se pare puţin probabilă.

[41] Termenul poate fi considerat şi derivat intern de la *viv*. Nu credem însă că el este o simplă variantă fonetică a lui *vios*, întrucât atestările acestui ultim adjectiv trimit în primul rând spre Moldova.

[42] A se vedea, pentru comparaţie, observaţiile formulate asupra limbii *Istoriei amerii* de N.A. Ursu (*art. cit.*, p. 286-289), respectiv sintezele privitoare la adaptarea neologismelor latino-romanice, elaborate de L. Leonte (*Fonetica şi morfologia neologismelor române de origine latină şi romanică,* în "Studii şi cercetări ştiinţifice" Iaşi, VII, 1956, fasc. 2, p. 1-24), respectiv de Despina şi N. A. Ursu (*Observaţii cu privire la adaptarea neologismelor în limba română,* în LR, XV, 1966, nr. 3, p. 245-254 ; *Adaptarea adjectivelor neologice în limba română literară în perioada 1760-1860,* în *Studii de limbă literară şi filologie,* [I], Bucureşti, 1969, p. 131-154).

[43] Unii dintre termenii ilustraţi în prezentul studiu pot fi consideraţi, în această perspectivă, calcuri parţiale. (Pentru detalii asupra tipurilor de calc, vezi Theodor Hristea, *Tipuri de calc în limba română*, în LL, III-IV, 1997, p. 51-70.) Iar prezenţa în textul *Istoriei amerii* atât a unor astfel de traduceri pentru derivate franţuzeşti cât şi a câtorva cuvinte-bază pentru acestea sugerează posibilitatea explicării formei unor termeni precum *culpalnic, duriţie* sau *tândreşte* în cadrul limbii române (prin derivare cu sufix de la *culpă, dur,* respectiv *tândru*). A se vedea, în acelaşi sens, şi observaţiile formulate în notele 24, 26 şi 41.

MOTS NÉOLOGIQUES D'ORIGINE FRANÇAISE DANS UN MORCEAU LITTÉRAIRE PUBLIÉ EN 1794

(Résumé)

Le texte intitulé *Cei doi excessuri a amerii (Les deux excès de l'amour),* paru dans un calendrier publié à Vienne, en 1794, est un morceau littéraire qui a un contenu particulièr et une forme tout aussi innovatrice parmi les anciens livres roumains.

L'utilisation fréquente des mots néologiques (ce petit texte contient presque 250 termes d'origine française) et la forme de ceux-ci mettent en évidence une conception sur la modernisation du vocabulaire roumain qui devance la conception linguistique de l'époque.

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN EVOLUȚIA SISTEMELOR ORTOGRAFICE ÎN AROMÂNĂ

MANUELA NEVACI
Universitatea „Ovidius" Constanța

0. Aromâna este singurul dialect românesc în care s-a dezvoltat o literatură cultă. Începând cu 1864, scriitori precum Constantin Belimace, George Murnu, Nuși Tuluiu, Nicolae Batzaria, Z.A. Araia, George Ceară, Nicolae Velo, Marcu Beza, Nida Boga, Zahu Pană Mihai Prefti realizează prin scrierile lor (beletristică, traduceri, publicistică) o variantă literară a aromânei.

1. Primele texte în aromână sunt scrise cu alfabet grecesc[1]: inscripția lui Nectarie Târpu din 1731 (pe o icoană, cu text paralel în neogreacă, albaneză și latină), inscripția nedatată de pe vasul Simota, *Liturghierul*[2] manuscris nedatat și nelocalizat, vocabularul grecesc - aromân - albanez din *Protopeiria* lui Th. A. Cavalloti (Veneția, 1770), lexiconul de conversație tetraglot – neogrec, albanez, aromân și bulgar – al lui Daniil Moscopoleanul (Veneția, 1794/1802), abecedarul Νέα Παιδαγωγία[3] și *Codex Dimonie*, o culegere de texte religioase.

Perioada „modernă" este marcată de primele scrieri cu alfabet latin: lucrările filologice ale lui Gh. Roja, *Măiestria ghiovăsirii românești cu litere latinești care sunt literele Romanilor ceale vechi* (Buda, 1809) și Mihail Boiagi, *Gramatica română sau macedonovlahă.* Lui Boiagi îi datorăm primul sistem de scriere cu litere latinești in aromână [4]. Ambele lucrări sunt influențate de dialectul dacoromân și latinizante.

În perioada 1864-1945 existența unor forme de învățământ românesc - preponderent în limba română literară – pentru aromânii din țările balcanice a grăbit procesul de constituire a unui sistem de scriere cu alfabet latin în aromână. Revistele de cultură: *Macedonia* (1868), *Revista Pindului* (1898), *Lumina* (1903), *Graiu Bun* (1906), *Lilicea Pindului* (1910), *Flambura* (1912), influențate de modificările suferite de ortografia românească la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului următor, publică cu alfabet latin texte în aromână. Tot în această perioadă apar primele texte literare ale lui Nuși Tulliu (1872-1941), Nicolaie Batzaria (1874-1952), George Murnu (1868-1957).

În ultimele decenii ale secolului al XX-lea se înregistrează o mișcare de redeșteptare a unei activități culturale: se înființează asociații, se organizează congrese, apar publicații (periodice și volume).

Cu timpul s-a creat un sistem de scriere a aromânei cu alfabet latin, pe baza ortografiei românești, a cărui primă fixare apare în *Antologie aromânească,* publicată în 1922 de Tache Papahagi[5]. Sunetele existente în aromână, dar absente din limba română

literară au fost redate fie prin combinații de grupuri de litere, fie cu ajutorul semnelor diacritice. Sistemul tradiţional propune: notarea consoanelor palatale (*ľ, ń,* ý) cu semn diacritic, redarea africatei *ḑ* prin literele *dz,* eliminarea literelor greceşti *δ, θ,* γ şi redarea sunetelor corespunzătoare prin combinații de litere *dh*, *th* iar fricativa laringală sonoră prin litera *v*. Oclusivele palatale *ḱ*, *ǵ* sunt notate prin grupurile de litere **che, ghi**. Sistemul vocalic este notat la fel ca în limba română.

În absenţa unor norme supradialectale, scrierea aromânească actuală este diferită de la autor la autor sau chiar de la individ la individ. Este nevoie, prin urmare, de reguli care să fie respectate şi acceptate de toată lumea.[6]

2. Studiul de faţa analizează modul în care se reflectă încercările de unificare a ortografiei şi de normare a variantei literare în lucrările lexicografice (*DDA*, *DIARO*) şi „inovaţiile" aduse de una din publicaţiile aromâneşti existente azi în România: *Bana armãneascã*. Vom raporta sistemul de scriere utilizat în această revistă de cultură aromână la sistemul „tradiţional", înregistrând schimbările aduse de sistemul ortografic propus de Matilda Caragiu Marioţeanu în *Dicţionar aromân (macedo-vlah)*. *DIARO* (vol. I, 1997) şi inovațiile aduse de către *Bana armãneascã* (*BA*) modelului propus de revista *Zborlu a nostru* (*ZbN*) [Cuvântul nostru], publicată în Germania din 1984.

2.1. Tache Papahagi propune în *Antologie aromânească,* publicată în 1922, un sistem ortografic al aromânei cu alfabet latin, în concordanţă cu normele de scriere din dacoromână. Acest sistem va fi aplicat, cu unele modificări, în *Dicţionarul dialectului aromân* (ediţia I, 1963; ediţia a doua, 1974). Autorul simplifică sistemul ştiinţific al lui Weigand, realizând o scriere fonetică.

Sistemul de scriere propus în *DDA* conţine 40 de litere, corespunzătoare a tot atâtea sunete-tip distincte: A, *Ă, B, C, Č, Δ, DZ, E, F,* ς, *G, Γ, Ğ, H, I, (Ĭ), Î, J, K, K', L, Ľ, M, N, Ń, O, P, R, RR (R), S, Ş, T, Θ, T, Ţ, U, (Ŭ), V, X, Z*[7]. În *DDA*, Papahagi utilizează literele greceşti *δ, θ, γ* (prezente şi în scrierea lui Pericle Papahagi), creează un nou grafem pentru [*ǵ*], notează semivocalele *ĭ, ŭ* şi elimină scrierea lui [ᵘ] / [ⁱ] final. Faţă de sistemul utilizat în *Antologie* pentru scrierea textelor literare, notează pentru *ce, ci, ge, gi* literele *če, či, ğe, ği,* iar *che, chi* sunt notate prin *k* [+ *e, i, ĭ*], respectiv *g* [+ *e, i, ĭ*], semne specifice scrierii dialectale. Sistemul Tache Papahagi este asemănător celui utilizat de către Pericle Papahagi în *Din literatura poporană a aromânilor* (1900) şi în *Basme aromâne* (1905).

2.2. Sistemul tradiţional e utilizat şi de Matilda Caragiu Marioţeanu în *DIARO* cu anumite schimbări: africata *dz* este redată prin *ḑ,* oclusiva palatală surdă *Ḱ* prin k *[+ e, i]* sau prin *c+h+e/i*, [ᵘ] / [ⁱ] final sunt redate prin *u* şi, respectiv *i*, fricativa laringală sonoră [γ] şi cea palatală [*y*] sunt redate prin *y*. Sunt introduse literele *q*, *w* pentru scrierea neologismelor.

De asemenea, *DIARO* propune „câteva sugestii de reguli"[8] ortografice în ceea ce priveşte scrierea numelor de popoare şi a cuvintelor compuse, cum ar fi:

- numele de popoare se scriu cu literă mare: *Armânu*, *Grecu*;
- cuvintele compuse este bine să se scrie cu cratimă, cu unele excepţii: cuvinte compuse cu elemente care nu sunt ocurente separat: *însusu*, *înghiosu* etc.; sintagme compuse: *unâoară*, *vârnâoară* etc.

Aromâna prezentându-se sub forma unui grup de graiuri nestandardizate, Matilda Caragiu Marioţeanu optează pentru o scriere care să redea pronunţia graiurilor ‚de tip A'. Se încearcă astfel, o unificare a structurii fonetice a aromânei în liniile ei fundamentale.[9]

Nicolae Saramandu realizează un studiu comparativ al sistemelor de scriere în aromână, prezentând într-un tabel sunetele pentru care nu s-a ajuns la o scriere unitară.[10]

2.3. *Bana armânească* utilizează sistemul de scriere propus de revista *Zborlu a nostru* publicată în Germania din 1984, sistem care reprezintă o revenire la scrierea fără semne diacritice: - *lj*, *nj*, *sh*, pentru *l'*, *ń*, *ş*;

- *dh, th* pentru *δ, θ,* după modelul lui Boiagi[11]. Spre deosebire de acest sistem care nota oclusivele palatale *ḱ*, *ǵ* prin *k* şi, respectiv *gi*, africatele alveo-palatale *ĉ*, *ĝ* prin *cs*, respectiv *j* iar africata *ḑ* prin z, *Zborlu a nostru* utilizează sistemul tradiţional de scriere (*che, chi, ghe, ghi, ce, ce, ci, ge, gi, dz*). Africata alveolară surdă este notată în sistemul lui Boiagi prin *ç*, după modelul maghiar de scriere. *Zborlu a nostru* notează sunetul respectiv prin combinaţiile *ts*. Fricativa laringală sonoră e redată prin grafemul *y*.

Revista încearcă să rezolve grafic inexistenţa opoziţiei distinctive între *ă* şi *â(î)* în graiurile din grupul fărşerot – moscopolean şi realizarea arhifonemului *Â* ca *ă* în poziţie accentuată, ca *ă* sau *â(î)* în poziţie neaccentuată prin utilizarea aceluiaşi grafem *ā* pentru ambele sunete.

Bana armânească în Nr.3 (21), 2000 publică „alfabetul aromânesc utilizat de *BA*", precizând că modificările aduse modelului iniţial, (*ZbN*), au fost realizate în urma celui de-al II-lea Congres UCLA (Freiburg, 1988) şi a Simpozionului pentru standardizarea scrierii aromâneşti (Bitolia, 1998). „Inovaţiile" aduse de *BA* sistemului (*ZbN*) sunt:

- scrierea sunetului *â* cu litera *a* si diacritic circumflex *â*, în timp ce sunetul *ă* să fie redat prin *a* cu tildă *ã*;
- fricativa laringală sonoră- notată prin *y* sau g, în funcţie de rostirea fiecărui grup: *ayru / agru* ‚sălbatic', *yramâ/ gramâ* ‚*învăţătură*';
- fricativa laringală palatală sonoră – prin litera y: *yeatru,* ‚doctor' *yeanitsar,* ‚*ienicer*';
- notarea vocalelor scurte finale [ᵘ], [ⁱ] atât după consoană simplă, cât şi după grup consonantic prin *u*, *i* sau *ú*, *í*: *omù / omu*; *aroshí / aroshi* ‚*roşu*' (în funcţie de rostirea fiecărui grup)[12].

Sistemul propus în această revistă complică grafia şi accentuează diferenţele dialectale, neputându-se realiza o normare supradialectală. De asemenea, lipsa de unitate a sistemului se reflectă şi prin aplicarea inconsecventă a propriilor reguli, rezultată din:

- confuzia dintre *â* şi *ã* :

aveamu ***zburâtâ*** ‚vorbisem' dar *ahurhii s-**azburãscu*** (*BA* 1/ 2002 p. 3) ‚începui să vorbesc';

pânâ *tu soni* ‚până la urmă'/ *agiumsitù **pãnã** tu dzãlili ‚aţi ajuns până în zilele*'(*BA* 1/ 2002 p. 3);

*limba a lorù **pãrintească*** ‚limba lor părintească'(*BA* 4/2000 p.5) / *pri limba a noastâ **pârintească*** (*BA* 1/2002p.3), limba noastră părintească';

*dit cari s-tradzi **nâs*** (*BA* 3/2001 p.15) ‚din care se trage el' / *pistipsescu câ **nãs** avu*...(*BA* 3/ 2002 p.5) ‚consider că el avu';

putu di adrã ***unã*** *legendâ* ‚putu să facă o legendă' / pi *di* ***unâ*** *parti suntu Gretslji* (*BA* 1/ 2002 p.16) ‚pe de o parte sunt grecii'.

– notarea aleatorie a lui *u final* în acelaşi text:

- ca *u final marcat cu accent* [**-ù**]:
  un zborù vivlic (*BA* 3/2000 p.4) ‚o vorbă biblică';
  s-adutsemù aminti (*BA* 4/2000 p.5) ‚să amintim';
  deadunù a lorù (*BA* 4/2000 p.5) ‚a lor împreună';
  sh-pâstrarâ zboarâli a lorù (*BA* 4/2000 p.5) ‚ş-au păstrat graiul lor';
  ta s-putem s-câftãmù (*BA* 4/2000 p.5) ‚ca să putem să cerem';
  noi vremù sh-câftãmù (*BA* 4/2000 p.5) ‚noi vrem să cerem';
  cumù sh-cu agiutoru datù (*BA* 4/2000 p.5) ‚cum şi cu ajutorul dat';
  ashi cumù lâ si da a alantor (*BA* 4/2000 p.5) ‚aşa cum li se dă şi celorlalţi';
  unù giucâtorù ca elù (*BA* 3/2001 p.15) ‚un jucător ca el';
  Hagi easti vrutù, tinjisitù (*BA* 3/2001 p.15) ‚Hagi este iubit, respectat';
  s-ahurhimù s-azburâmù (*BA*1/2002, p.16) ‚să începem să vorbim';
  chirolu ditù soni (*BA* 1/2002, p.16) ‚în vremea din urmă';
  shi pritù putearea a ljei (*BA* 1/2002, p.16) ‚şi prin puterea ei';
  ditù chirolu cându loclu (*BA* 1/2002, p.16) ‚din vremea când pământul';
  easti soi cu atselù thesalic (*BA* 1/2002, p.16) ‚este rudă cu acel thesalic';
  numirlu njicù a Gretslorù (*BA* 1/2002, p.16) ‚numărul mic al grecilor';
  vidzuiù yislu! (*BA* 2/ 2002, p. 15) ‚văzui visul';
  tu idyiulù chiro (*BA* 2/ 2002, p. 15) ‚în acelaşi timp';
  mi turnaiù Bucureshti (*BA* 2/ 2002, p. 15) ‚mă întorsei în Bucureşti';
  ca njicu ficiuricù (*BA* 2/ 2002, p. 15) ‚ca băiatul cel mic';
  cu caplu-aplicatù (*BA* 2/ 2002, p. 15) ‚cu capul plecat';
  dishtiptatâ ditù yisù nji-adushù aminti (*BA* 2/ 2002, p. 15) ‚trezită din vis mi-am amintit';
  aestu Cârciunù (*BA* 2/ 2002, p. 15) ‚acest Crăciun';
  yislu atselù ma bunlu sh-ma musheatlu (*BA* 2/ 2002, p.15) ‚visul acela mai bum şi mai frumos';
  ditù statili balcanitsi ‚din statele balcanice';
  Voiù s-vâ spun ditu ahurhitâ (*BA* 1/2002 p.3) ‚vreau să vă spun încă de la început'.

- ca *u final nemarcat cu accent* [**-u**]:
  nâinti deadimu (*BA* 3/2000 p.4) ‚înainte dădeam';
  s-cunoscu mushutetsli (*BA* 3/2000 p.4) ‚să cunosc frumuseţile';
  sâmtu semnu adrat (*BA* 4/2000 p.5) ‚simt un semn făcut';
  bârnu dupâ bârnu (*BA* 3/2000 p.4) ‚brâu după brâu';
  minduimu noi (*BA* 4/2000 p.5) ‚gândim noi';
  ashi cumu u featsirâ shi Armânjlji (*BA* 3/2001 p.15) ‚aşa cum au făcut-o şi aromânii';
  nitsi dorlu di pridâciuni (*BA*1/2002, p.16) ‚nici dorul de stricăciuni';
  u zburãscu nâsh (*BA* 1/2002, p.16) ‚o vorbesc ei';
  prota shi-atsea ditu soni oarâ (*B*A 2/ 2002, p. 11) ‚prima şi ultima dată';
  fâtsea s-ashteptu (*BA* 2/ 2002, p. 11) ‚trebuia să aştept'.

➢ fără **[-u]** final:

s-mutrim *ghini* (*BA* 3/2000 p.4) ‚să privim bine';
deadim *sh-definitsiili* (*BA* 3/2000 p.4) ‚dădurăm şi definiţiile';
prit (*BA* 3/2000 p.4) ‚prin';
cum *fu* ***preftul*** (*BA* 3/2000 p.4) ‚cum fu preotul';
a yivâsitorlor (*BA 3/2000 p.4)* ‚a cititorilor';
yinea ***dit*** *lumea* (*BA* 3/2000 p.4) ‚venea din lumea';
zboarâli tsi li ***aveam*** (*BA* 4/2000 p.5) ‚vorbele pe care le aveam';
ashi ***cum*** *aspuni* (*BA* 4/2000 p.5) ‚aşa cum spune';
dit *cari* (*BA* 3/2001 p.15) ‚dintre care';
va vâ ***lom*** (*BA* 3/2001 p.15),o să vă luăm'.

- nerespectarea regulilor fonetice şi morfologice în scrierea cu *lj*, *nj* + *i* :

➢ marcarea aleatorie a desinenţei de plural :

apufâsitâ di ***Armânj*** (*BA* 4/2002, p. 4) ‚apucată de aromâni' dar şi: *s-chiru câftarea ti* ***Armânji*** (*BA* 4/2002 p. 4) ‚se pierdu interesul pentru aromâni';

sâ- s umplâ cu ***oaminji*** (*BA*1/2002, p.16) ‚să se umple cu oameni' dar şi: *deadunu cu* ***oaminj*** (*BA* 4/2000 p.5) ‚împreună cu oameni'.

➢ scrierea inconsecventă a formelor neaccentuate a pronumelor personale:

*nu-**lji** easti pricunuscutù* (*BA* 4/2000, p. 5) ‚nu-i este recunoscut' şi *s-**lj**-asimeleadzâ* (*BA* 4/2000 p.5) ‚şi îi asimilează';
*ocljii-**nj** strâbâtea nioriljii shi-**nji** dzâtseamù* (*BA* 2/ 2002, p.15), ochii-mi străbăteau norii şi-mi ziceam';
*vrea sâ-shi veadâ nipotlu tsi-**lji** poartâ numai*(*BA* 2/ 2002, p.15) ‚vrea să-şi vadă nepotul ce-i poartă numele', ***cari-lji*** *deadi Armânamea* (*BA* 3/2001, p. 15) ‚care i-a dat armânamea' dar şi *s-**lj**- aprindâ unâ tseará* (*BA* 2/ 2002, p.15),să-iaprindă o lumânare'.

[-u] final păstrat din latină, „trăsătură individualizatoare şi relevantă pentru aromână"[13], particularizând-o în contextul românesc şi apropiind-o de alte limbi romanice, trebuie notat sistematic. Utilizarea semnelor diacritice pentru scrierea acestui sunet complică inutil sistemul de scriere. Astfel, în acelaşi context *Revista BA* notează în mod diferit acest sunet chiar în acelaşi enunţ: *Voiù s-vâ spun-**ø** ditu ahurhitâ.*

În ceea ce priveşte notarea consoanelor palatale *l'*, *ń* prin combinaţiile de litere *lj*, *nj*, constatăm:

– marcarea aleatorie a desinenţei de plural (*Armânj-**ø**, Armânji)*;
– scrierea inconsecventă a formelor neaccentuate a pronumelor personale (*shi-**nji**, s-**lj**, nu-**lji***);
– producerea unor confuzii în pronunţarea unor cuvinte precum: *junjulă, garoafă' ńoljucan, mijlociu'*), cuvinte în care *l* şi *j*, *n* şi *j* fac parte din silabe diferite.

Grafia *sh* pentru [ş], [ţ] pentru *ts* editorul o preia, de asemenea, de la Boiagi. Referindu-se la aceste combinaţii de litere pentru redarea unor sunete a căror scriere se realizează deja prin combinaţia litera – semn diacritic, Nicolae Saramandu afirmă: „Atât în

cazul lui [ş] cât şi al lui [ţ] (pe care editorul îl redă prin), nu vedem motivele renunţării la o grafie devenită deja tradiţională în aromână"[14].

În concluzie, aromâna, pentru a-si forma o variantă literară, trebuie s-o realizeze prin unificarea normelor ortografice şi prin aplicarea lor corectă.[15]

NOTE:

---

[1] *Caragiu Marioţeanu*, 1975: 221.
[2] Editat de Matilda Caragiu Marioţeanu în 1962.
[3] *Saramandu*, 2000: 201: „C. Ucuta stabilea un număr de reguli de scriere a aromânei cu litere greceşti, care se fixaseră deja, ele regăsindu-se în celelalte scrieri aromâneşti datând din aceeaşi perioadă. Ucuta menţionează corespondentul în latină al literelor şi al combinaţiilor de litere greceşti, astfel încât e posibilă transpunerea sistemului său de scriere cu alfabet grecesc într-un sistem de scriere cu alfabet latin."
[4] *Ibidem*: „Ceea ce caracterizează sistemul de scriere cu alfabet latin stabilit şi utilizat de Boiagi este redarea sunetelor inexistente în latină prin combinaţii de litere (de exemplu, *cs* = [č], *sh* = [ş], *lj* = [l'], *nj* = [ń]) şi evitarea semnelor diacritice, deşi acestea nu sunt total excluse (de exemplu, semnul pentru accentul circumflex, care apare la *â* = [ă, î, â] şi la *ĵ* = [ğ / j], şi sedila: *ç* = [ţ]). Tot prin combinaţii de litere re redau sunetele greceşti *th* = *θ*."
[5] *Saramandu*, 2000: 202.
[6] *Caragiu Marioţeanu*, 1997: XXIII.
[7] *DDA*, 1974: 95.
[8] *Caragiu Marioţeanu*, op. cit: XXII:I
[9] *Saramandu*, 2000: 204 analizează diferenţele determinate de deosebirile dialectale din cadrul aromânei şi propune -acolo unde se pune problema unor opţiuni- realizarea unei norme supradialectale. Asfel, în ceea ce priveşte neutralizarea opoziţiei distinctive între *e* şi *i în poziţie neaccentuată*, recomandă utilizarea scrierii cu *e* la finală de cuvânt, în poziţie neaccentuată, conform rostirii grupului fărşerot - moscopolean. În acest mod se poate marca: „- opoziţia singular / plural la unele substantive masculine şi feminine: *dzinire* 'ginere'/ *dziniri* 'gineri', *pădure* / *păduri*, *filie* 'felie'/ *filii* 'felii' ;

-opoziţia de gen: *cuscre* (f.) / *cuscri* (m.) *acre* / *acri*.

De asemenea, se pot diferenţia grafic unele forme verbale: *fudze* 'fuge'/ *fudzi* 'fugi' (pf. s.).

Scrierea cu *e* în poziţia menţionată face mai „transparentă" şi mai uşor de reţinut regula articulării cu *-a* a substantivelor feminine la singular: *pădure* + *a* → *pădurea* (pe când *păduri* + *a* → **păduria*, redat *pădurea*, care reprezintă şi rostirea reală)".
[10] *Saramandu*, 2000: 206.
[11] Vezi *Saramandu*, 1991: 121-123.
[12] Vezi *Saramandu* 2000: 205: „în graiurile pindean – grămosean se realizează ca *u* plenison după grup de consoane şi ca *u* asilabic după o consoană (*albu*, dar *cap*ᵘ); în graiurile fărşerot – moscopolean se realizează ca *u* asilabic sau ca ∅ atât după grup de consoane, cât şi după o consoană: *alb*ᵘ / *alb*, *cap*ᵘ / *cap*."
[13] *Matilda Caragiu Marioţeanu*, 1997: XVII.
[14] *Saramandu*, 1991: 123.
[15] Vezi *Saramandu*, 1999-2000: 191-206 Cf. şi *Carageani*, 1990-1991: 47-95 .

BIBLIOGRAFIE ŞI ABREVIERI:

DDA – Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, ed. a II-a, Bucureşti, 1974.

DIARO – Matilda Caragiu Marioţeanu, *Dicţionar aromân (macedo-vlah)*. *DIARO*, I (A-D). Bucureşti, 1997.

DSL – *** Dicţionar de Ştiinţe ale limbii, Bucureşti, 2000.

Carageani, 1990-1991 – Gheorghe Carageani, *Reflecţii asupra sistemelor ortografice cu litere latine în aromână*, în „Buletinul Bibliotecii române", XVI (XX), Freiburg, 1990-1991, p. 47-95 .
Caragiu Marioţeanu, 1975 – Matilda Caragiu Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord şi sud-dunăreană)*, Bucureşti 1975.
Saramandu, 1991– Nicolae Saramandu, *Gramatica aromână a lui Mihail G. Boiagi (începutul secolului al XI-lea), FD*, X, 1991, p. 121-123.
Saramandu, 1999-2000 – Nicolae Saramandu, *Über die schriftliche Norm des Aromunischen*, în "Balkan-Archiv. Neue Folge", XXIV-XXV, 1999-2000, p. 191-206.
Saramandu, 2000 – Nicolae Saramandu, *Sisteme de scriere a aromânei, SCL*, LI, 2000, nr. 1, p. 201-206.

TRADITION AND INNOVATION IN THE EVOLUTION OF ORTOGRAPHIC SYSTEMS IN MACEDO-ROMANIAN

Abstract

Macedo-Romanian is the only Romanian dialect within which a cultivated literature developed. The present paper analyzes the way orthography was unified and the literary variant was standardized in the lexicographic works (*DDA*, *DIARO*), as well as the "innovations" brought by one of the Macedo-Romanian publications that still exists in Romania today, *Bana armânească*. The system adopted by this magazine does not simplify, but complicates the writing method and stresses the dialectal differences, thus a supra-dialectal standardization couldn't be realized. The lack of the system's unity is also reflected in the discontinuous application of its own rules, due to the confusions between: *â* and *ā*; aleatory use of final *u* in the same text; non-observance of phonetic and morphological ruleswhen writing *lj*, *nj* + *i*. In conclusion, Macedo-Romanian, in order to build a literary variant, should unify its orthographic norms and should apply them correctly.

LIMBA ROMÂNĂ ÎN CONTEXT EUROPEAN
(pe baza „Atlasului limbilor Europei")

NICOLAE SARAMANDU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

Atlas Linguarum Europae (*ALE*) este cea mai amplă şi mai complexă operă de *geografie lingvistică* elaborată până în prezent. Patronat de UNESCO, *ALE* a fost iniţiat cu peste trei decenii în urmă de un grup de lingvişti, printre care se afla şi regretatul profesor Boris Cazacu. Până în prezent s-au publicat, în perioada 1983-2002, şase volume, cuprinzând *hărţi lexicale* (în principal, hărţi onomasiologice şi hărţi de motivaţie), fiecare volum fiind însoţit de o carte de *comentarii* la hărţi.

Exprimându-ne în limbajul folosit când se vorbeşte de calculatoare, *Atlas Linguarum Europae* inaugurează seria atlaselor lingvistice din „a patra generaţie", generaţiile anterioare fiind reprezentate de *atlasele regionale*, *atlasele naţionale* şi *atlasele pe zone geografice sau pe familii de limbi* (de exemplu, (ALM) *Atlasul lingvistic mediteranean*, respectiv, (OLA), *Atlasul lingvistic slav* (cf. *ALE I/1*, *1983*, p. XIX)).

La elaborarea ALE participă toate ţările europene, prin 47 de comitete naţionale (în unele ţări s-au constituit mai multe subcomitete: în Belgia, pentru wallonă şi pentru flamandă; în Marea Britanie şi în Republica Irlanda, pentru engleză şi pentru limbile celtice; în Finlanda, pentru finlandeză şi pentru suedeză; în Spania, pentru castiliană, catalană şi galegă), la care se adaugă patru comitete pentru limbi minoritare: bască, frisonă, laponă şi limbile ţigăneşti.

În atlas sunt reprezentate peste 90 de limbi şi de dialecte vorbite pe continentul european (de la Oceanul Atlantic până în Ural şi în Caucaz), aparţinând următoarelor familii de limbi:

a) *indo-europene* (celtice, romanice, germanice, baltice, slave, iraniene, la care se adaugă albaneza, greaca şi limbile ţiganilor din Europa) – cele mai numeroase;
b) *hamito-semitice* (malteza);
c) *uralice* (fino-ugrice, permiene, volgaice, la care se adaugă neneţa, din grupul samoed, şi lapona);
d) *altaice* (turcice, la care se adaugă calmuca, din grupul limbilor mongole);
e) *caucaziene*;
f) *basca*.

Reţeaua atlasului cuprinde 2.631 de localităţi (aproximativ o localitate la 2000 km^2), fiind – în funcţie de densitatea populaţiei – mai rară în estul continentului. În România

rețeaua e alcătuită din 84 de localități, dintre care 77 pentru graiurile românești și 7 pentru graiurile principalelor minorități (maghiari: 3, germani: 2, sârbi: 1, ucraineni: 1). Limba română e reprezentată în ALE de alte 19 localități, din țări învecinate: 13 (R. Moldova), 5 (Ucraina: 4 în regiunea Cernăuți, 1 în regiunea Odesa), 1 (Iugoslavia – Serbia). Pentru graiurile românești vorbite în afara României, materialul dialectal a fost furnizat de comitetul iugoslav (pentru Serbia) și, respectiv, de colectivul de dialectologi de la Chișinău (pentru R. Moldova și Ucraina).

Alfabetul utilizat pentru transcrierea materialului lingvistic este cel latin, în care se transpun și datele ilustrând limbi care folosesc alte alfabete (chirilic, grecesc, arab). Limba în care sunt redate părțile introductive ale atlasului este franceza. Comentariile la hărți sunt redactate în franceză, engleză sau germană. Cuvântul din titlul hărții e dat în franceză și în alte cinci limbi (rusă, engleză, germană, spaniolă și italiană).

Hărțile ALE sunt *hărți de simboluri*; termenii propriu-ziși, reprezentați pe hartă prin simboluri, apar în *legenda* care însoțește harta.

Pentru *hărțile onomasiologice* criteriul de bază în prelucrarea datelor este cel *etimologic*: formele sunt grupate în funcție de originea lor, fapt care permite stabilirea împrumuturilor și circulația termenilor.

ALE a adus o inovație în materie de hărți lexicale: *harta de motivație*, necunoscută atlaselor anterioare (naționale, regionale etc.). „Motivația" termenilor este mai puțin evidentă la nivelul unui domeniu lingvistic unitar (sau relativ unitar) din punct de vedere genealogic (de exemplu, la nivelul unei limbi sau al unei familii de limbi). Ea devine, însă, „transparentă" atunci când se regăsește în limbi aparținând unor familii diferite. Hărți de motivație au fost elaborate, de exemplu, pentru termeni precum 'curcubeu', 'nevăstuică', 'cosaș (insectă)', 'licurici', 'floarea-soarelui' etc. Reunind limbi diferite sau grupuri de limbi diferite, motivația evidențiază „rațiunea" sau „mentalitatea comună" care a stat la baza denumirilor.

ALE pune fiecare limbă europeană într-o perspectivă nouă. Ariile lingvistice, depășind granițele unei limbi sau ale unei familii de limbi, evidențiază conexiuni insuficient cunoscute sau necunoscute anterior[1].

Vom comenta două hărți *ALE*, relevând semnificația lor pentru limba română.

Harta 2. 'LUNĂ' (astrul) (*ALE I/1*, *1983*) pune o problemă interesantă, care privește și limba română, referitoare la raportul dintre numele 'lunii' (astrul) și termenii utilizați pentru a desemna noțiunea de 'lună (de zile)'. Există o legătură directă între astru și intervalul de timp (de aproximativ 30 de zile) în care astrul, *luna*, realizează o rotație completă în jurul pământului, *o lună* (de zile), ceea ce explică faptul că în diferite limbi se folosește un singur termen pentru ambele noțiuni.

Cele mai multe denumiri pentru 'lună' (astrul) în limbile europene provin de la doi radicali indo-europeni:

a) ie. **louksnā* (sau **leuksnā*), cu sensul primar de 'lumină', din care provine atât lat. *lux*, *lumen* 'lumină' (> rom. *lume* înv. 'lumină', cf. *lumea ochiului* [= lumina ochiului] 'pupilă') (cf. și engl. *light*, germ. *Licht* 'lumină'), cât și lat. *luna* 'lună' (astrul), termen moștenit cu acest sens de limbile romanice;
b) ie. **mēnes-*, **mē(n)s-* (de la o rădăcină ie. **mē-* 'a măsura'), însemnând 'lună' (astrul), care apare în latină ca *mensis*, cu sensul 'lună (de zile)', termen transmis cu acest sens

limbilor romanice (fr. *mois*, ital. *mese*, sp. *mes*), cu excepţia românei, de fapt a dacoromânei, pentru că în aromână şi în meglenoromână s-a păstrat *mes* 'lună (de zile)'.

La fel ca în latină (*mensis* – *luna*), existau termeni diferiţi pentru cele două noţiuni în greaca veche (cf. greaca actuală: μήνας 'lună de zile') – φεγγάρι, σελήνη 'lună', astrul), probabil şi în tracă (cf. alb. *muaj* 'lună (de zile)' – *hënë* (*hënëz*) 'lună', astrul).

Cum se explică situaţia din dacoromână, unde avem astăzi un singur termen, *lună*, pentru cele două noţiuni, 'lună (astrul) şi 'lună (de zile)'? Constatăm că lat. *mensis* nu s-a păstrat, sensul lui fiind preluat de lat. *luna*. Este vorba de o confuzie veche sau recentă?

Răspunsul la această întrebare trebuie să-l căutăm într-o inscripţie latinească descoperită pe teritoriul Daciei, semnalată de Vasile Pârvan în 1911 (în *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului dacoromân*, Bucureşti, 1911, p. 86-143), în care cuvântul *luna* apare în locul lui *mensis*. Avem aici dovada unei vechi confuzii între *luna* şi *mensis* (în favoarea termenului *luna*) pe teritoriul Daciei, confuzie datorată, foarte probabil, influenţei limbii autohtonilor.

Inscripţia semnalată de V. Pârvan a dat naştere la comentarii cu privire la o veche diferenţiere dialectală între romanitatea nord-dunăreană şi cea sud-dunăreană şi, de asemenea, cu privire la continuitatea românilor în Dacia. Iată opinia lui Sextil Puşcariu: „uneori putem face deducţii interesante şi din păstrarea unor cuvinte vechi. [...] Poate nu e o simplă întâmplare că la noi cuvântul *luna* a înlocuit pe *mensis*, conservat la aromâni şi megleniţi. Precum a arătat V. Pârvan, *luna* cu sensul francezului 'mois' se găseşte în *Corpus Inscriptionum*, volumul III, tocmai pe o inscripţie din Dacia Traiană" (*Limba română*, I, Bucureşti, 1940, p. 248). G. Ivănescu, menţionând, la rândul său, inscripţia semnalată de V. Pârvan, îşi însuşeşte concluzia trasă de acesta: „Câteva argumente lingvistice în sprijinul prezenţei unei populaţii romanice, ba chiar a strămoşilor dacoromânilor, la nordul Dunării după părăsirea Daciei de către romani, a adus V. Pârvan [...]. El invocă şi faptul că, într-o inscripţie din Dacia, apare cuvântul *luna* în locul lui *mensis*. Dar cum *luna* e cuvântul păstrat până astăzi în dacoromână, pe când macedoromâna şi meglenoromâna au *mes*, ca şi limbile romanice occidentale (fr. *mois*, it. *mese* etc.), urmează că dacoromânii sunt urmaşii populaţiei de limbă latină din Dacia" (*Istoria limbii române*, Iaşi, 1980, p. 74-75).

Nici V. Pârvan, nici lingviştii menţionaţi nu au plasat datele oferite de română într-un context european mai larg. Am spus că situaţia semnalată pentru latina vorbită în Dacia se datorează, foarte probabil, influenţei limbii autohtonilor, ceea ce vine în sprijinul ideii continuităţii populaţiei romanizate în nordul Dunării.

Harta *ALE* 'LUNĂ' (*Brozović 1983*) pune în evidenţă următoarea situaţie cu privire la termenii folosiţi pentru denumirea astrului şi, respectiv, pentru noţiunea 'lună' (de zile)':

a) Diferenţierea formală a celor două noţiuni, pe baza unor radicali diferiţi în indo-europeană. Este ceea ce se constată în latină – *mensis* 'lună (de zile)' < ie. **mēnes-*, **mēns-* şi *luna* 'lună' (astrul) < ie. **louksnā* – şi în limbile romanice actuale, cu excepţia românei (a dacoromânei). Aceeaşi era situaţia în greaca veche, continuată în greaca actuală, şi probabil în iliră, continuată în albaneză (vezi *supra*).

b) Diferenţierea formală a celor două noţiuni, pornindu-se de la un singur radical indo-european. Este situaţia care se constată, de exemplu, în limbile germanice: pornindu-se de la ie. **mēnes-*, **mē(n)s-*, s-a ajuns la două cuvinte: germ. *Mond* 'lună' (astrul) şi *Monat* 'lună' (de zile), engl. *moon* 'lună' (astrul) şi *month* 'lună (de zile)'.
c) Nediferenţierea formală a celor două noţiuni, adică utilizarea unui singur termen pentru a le denumi. Este situaţia care se constată într-o largă arie est-europeană, incluzând atât limbi indo-europene (baltice, slave, iraniene) cât şi limbi neindo-europene (uralice, altaice). Aici se încadra vechea slavă (slava comună), aşa cum rezultă din limbile slave actuale. De la sl. com. **mēskno-* (< ie. **mē(n)s-*) s-a ajuns la rus., brus. *mesjac*, sb., cr. *mjesec*, bg., slav mac., sloven. *mesec*, însemnând, în fiecare dintre aceste limbi, atât 'lună' (astrul) cât şi 'lună (de zile)'. Pentru limbile baltice, cf. let. *mēnesnīca*, cu ambele sensuri; cf. şi iran. *mœj*, *meng*, cu corespondent în pers. *māh*' moon/ month'. Pentru familia limbilor uralice, menţionăm radicalul uralic **kuŋe* 'moon/ month', din care provine atât forma din grupul samoied, *k^c^i*, cât şi forma din maghiară (grupul fino-ugric): *hó*. De asemenea, în turcă (limbă turcică, din familia limbilor altaice), există un singur termen, *ay*, cu ambele sensuri.

După cum ştim din atestările istorice, începând cu antichitatea, în acest vast spaţiu est-european se găsea şi traca (de care aparţinea limba dacilor), care, foarte probabil, la fel ca limbile menţionate mai sus, avea un singur termen pentru cele două noţiuni. În felul acesta înţelegem confuzia, în inscripţia latinească din Dacia, între *luna* şi *mensis*, *luna* preluând şi sensul lui *mensis* şi ajungându-se la un singur termen pentru cele două noţiuni, după modelul limbii autohtonilor. Aceasta ar fi o confirmare a opiniei exprimate de Vasile Pârvan (reluată de S. Puşcariu şi G. Ivănescu) privind continuitatea populaţiei romanizate în Dacia.

Româna nord-dunăreană (dacoromâna) atestă o veche trecere de la utilizarea a doi termeni la folosirea unui singur termen pentru cele două noţiuni: 'lună' (astrul), 'lună (de zile)'.

Harta 37. 'MUNTE' (*ALE I/4, 1990*). Albert Dauzat afirma că numele de munţi sunt cele dintâi care au permis reconstituirea unor baze şi grupuri lingvistice vechi, unele dintre ele preindoeuropene[2]. „Diferitele denumiri pentru 'MUNTE' în idiomurile romanice au fost adesea luate în consideraţie în dezbaterile despre substrat, pentru motivul evident că regiunile muntoase păstrează adesea trăsături primitive ale limbilor” [3].

Faptul că în denumirile pentru 'MUNTE' şi pentru munţi, în general, se păstrează termeni vechi e ilustrat chiar de numele sub care sunt cunoscute încă din antichitate principalele două lanţuri muntoase din Europa: Alpii şi Carpaţii. Numele *Alpi* conţine rădăcina ***alp-*** (*alb-*), de origine preindo-europeană. În germană şi în italiana de nord cuvântul apare chiar ca termen comun: germ. *Alp* 'păşune înaltă' < germ. medie. *Albe*, care însemna 'platou'. În Italia de nord, *alpe* (pl. *alpi*) înseamnă acelaşi lucru: 'platou la înălţime (în munte)'. Radicalul **alb-* apare în numele de origine celtă al unui oraş din nordul Italiei: *Alba*[4].

La originea numelui *Carpaţi* se găseşte un termen trac (traca era o limbă indo-europeană), pe care îl recunoaştem până azi în alb. *karpë* 'stâncă'; cf. şi *Kárpathos*, numele unei insule (stâncoase) din Marea Egee.

În albaneză, termenul comun pentru 'munte' este *mal*, cuvânt autohton (de origine tracă sau traco-dacă), pe care îl regăsim în română: *mal*, dar nu cu sensul de 'munte', ci cu cel de 'margine (abruptă) a unui râu; râpă; povârniş; coastă abruptă' (cf. *DEX*, s.v.). Ca termen entopic, însă, *mal* are aproape totdeauna sensul originar de 'munte, deal, ridicătură de pământ' (Iordan, *Topon. rom.*; apud *Brâncuş 1983*: 91), sens pe care, ca apelativ, îl păstrează, regional, până astăzi (Densusianu; apud. *Brâncuş*: ibid.). „Sinonimia cu *munte* (< lat. *montem*) a determinat modificarea semantică a lui *mal*" (*Brâncuş*: ibid.), ceea ce nu a fost cazul în albaneză. Schimbarea de sens a început într-o epocă foarte veche, dat fiind că în daco-moesiană *mal* însemna deja 'râpă, mal stâncos'. Proba o avem în toponimul *Dacia malvensis*[5], devenit, în timpul stăpânirii romane, *Dacia ripensis*. În adj. *ripensis*, care l-a înlocuit pe *malvensis*, se recunoaşte lat. *ripa*, devenit ulterior, în română, *râpă* (cf. şi fr. *rive* 'mal').

Unul din numele cele mai răspândite pentru 'munte' în limbile europene are la bază radicalul ie. **bhreĝh*. Continuatori ai acestui radical se întâlnesc în irlandeză (limbă de origine celtă), în armeană, în sanscrită, în gotică etc.; radicalul ie. se regăseşte în tipul *berg*., atestat în toate limbile germanice vechi, cu descendenţi în cele mai multe din limbile germanice actuale.

Acelaşi tip lexical îl găsim în limbile slave, ca împrumut vechi din germanică: sl. com. *brĕgŭ*. În limbile slave se constată, însă, evoluţia de la sensul de 'munte' la cel de 'mal': rus. *bereg*, sb., cr., slav mac. *breg*, bg. *brjag* etc., toate cu sensul 'mal'. În slava macedoneană *breg* înseamnă atât 'munte' cât şi 'mal', ceea ce ne permite să recunoaştem evoluţia semantică menţionată.

Constatăm, aşadar, în slava comună aceeaşi evoluţie de sens ca în traco-dacă.

Exemplele prezentate în expunerea de faţă pun în evidenţă modificări semantice ale termenilor din română explicabile prin tracă (traco-dacă), pentru care se pot stabili conexiuni cu alte limbi europene vechi şi actuale[6].

NOTE

---

[1] Pentru informaţii suplimentare privind *Atlasul Limbilor Europei*, cf. *Saramandu 1989*: 203-207.
[2] Cf. Albert Dauzat, *Introduction à l'étude des noms de rivières et des noms de montagnes en France*, Paris, 1955, p. 251 (apud. *Caprini 1990*: 4).
[3] *Caprini 1990*: 6.
[4] Probabil şi în numele *Albania* 'ţinut muntos'.
[5] Cf. şi toponimul *Dimallum* la Titus Livius; cf. şi let. *mala' mal'* (apud. *Caprini 1990*: 24).
[6] Cf. *Saramandu 1998*: 673-675, 677-678.

ABREVIERI

ALE I/1, 1983 – *Atlas Linguarum Europae* (*ALE*), I, premier fascicule, *Cartes* (1-19), *Commentaires* (I-XIV), Assen, 1983, XCVII + 177 p.
ALE I/4, 1990 – *Atlas Linguarum Europae* (*ALE*), I, quatrième fascicule, *Cartes* (37-44), *Commentaires* (XXVI-XXX), Assen, 1990, XXII + 204 p.
Brâncuş 1983 – Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, 1983.

Brozović 1983 – D. Brozović, *Lune, carte onomabiologique. Commentaire*, în *ALE I/1, 1983*, p. 9-17.

Caprini 1990 – Rita Caprini, *Montagne, carte onomasiologique. Commentaire*, în *ALE I/4, 1990*, p. 3-30.

Ivănescu 1980 – G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980.

Puşcariu 1940 – Sextil Puşcariu, *Limba română*, I, Bucureşti, 1940.

Saramandu 1989 – Nicolae Saramandu, *Atlas Linguarum Europae (ALE). Metodologia culegerii ş interpretării datelor*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice", VIII-IX, Bucureşti, 1989, p. 203-215.

Saramandu 1998 – Nicolae Saramandu, *Le rapport entre le thrace et les anciennes langues européennes*, în "The Thracian World at the Crossroads of Civilisations", II, Bucureşti, 1998, p. 673-678.

ROMANIAN LANGUAGE IN EUROPEAN CONTEXT
(based on the "Atlas Linguarum Europae")

Abstract

The author analyses two linguistic maps from *Atlas Linguarum Europae (ALE)*: MOON and MOUNTAIN, investigating the semantic relations between Romanian and other European languages. The given examples lay emphasis on semantic changes undergone by Romanian terms, changes that are to be explained via Thracian-Dacian. Similar semantic evolutions are to be found in other old and contemporary European languages.

RAPORTUL DINTRE NORMA TRADIȚIONALĂ ȘI NORMA INOVATOARE ÎN *HRONOGRAF DEN ÎNCEPUTUL LUMII...* ÎN JURUL CUVINTELOR *PÂINE* ȘI *SVÂNT*

MIOARA SĂCRIERU-DRAGOMIR,
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide", Iași

I.1. Din cele trei tipuri de cronografe traduse din grecește în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, *Hronograful den începutul lumii*... (cunoscut sub denumirea „tipul Danovici") a fost cel mai răspândit în spațiul românesc și, în timp, a generat copii manuscrise până în secolul al XIX-lea[1]. Originalul traducerii s-a pierdut, iar stabilirea tălmăcitorului constituie încă unul dintre subiectele de controversă ale filologiei românești[2]. Prototipul celor peste 50 de copii păstrate este ms. 3517, copie realizată de doi scribi, se pare, la intervale diferite de timp. Pentru prima oară întâlnim reunite ambele părți din acest manuscris în copia de la Harkov, 1682–1683[3]; deci, prima parte a ms. (f. 1^r–271^v) a circulat, un timp, autonom, iar cel mai târziu până la acea dată va fi fost copiată și partea a doua (f. 272^r–608^v)[4]. Traducerea a putut fi realizată între 1650, anul tipăririi cronografului lui Kigalas la Veneția, textul de bază de pe care s-a făcut traducerea (celălalt text din care traducătorul a preluat unele fragmente fiind cronograful lui Dorotheos de Monemvasia, tipărit tot la Veneția, în 1631) și 1672, când se presupune că ar fi putut începe copierea ms. 86[5]; cu siguranță înainte de 1678, de când datează cea mai veche copie a primei părți, ms. 5 Sigmaringen. Dacă numele celor doi copiști rămân – cel puțin în stadiul actual al cercetărilor – în umbră, iar identitatea traducătorului incertă, analiza fonetică ne-a ajutat în localizarea[6] celor două părți ale manuscrisului și ne-a relevat aspecte importante din evoluția limbii române literare vechi. Dintre acestea, am selectat pentru analiză în articolul de față fenomenul epentezei lui *i*, cu anticiparea elementului palatal în cuvintele *pâine, câine, mâine* și trecerea lui *v* la *f* în cuvinte de proveniență slavă, de tipul *sfat, sfârși, sfânt.*

Stabilind, prin coroborarea normelor literare observate în fiecare dintre cele două părți ale cronografului, că ambii copiști sunt moldoveni și, mai mult decât atât, că primul este originar din sudul Moldovei, iar al doilea din nord, am fixat punctul de reper față de care ne vom situa în analiza acestor două fenomene lingvistice.

II.1. În intervalul scris de prima mână (f. 1^r–f. 270^v)[7], epenteza semivocalei *i* are loc în cuvinte de tipul *pâine, mâine*. Nu s-a produs în forma verbală *s-au spământat* (f. 21^v, f. 22^v, f. 30^r, f. 37^r) sau în forma de genitiv-dativ *(aceii) mâni* (f. 113^v) și nici în pluralul substantivului *mână*, care prezintă forma *mânule* (f. 5^v, f. 6^v, f. 14^v, f. 16^r ș. a.), dar și *mâni(le)* (f. 54^r, f. 63^r, f. 74^r, f. 76^v, f. 104^r ș. a.). Cuvântul *mâine* se găsește o singură dată

cu epenteză (f. 83^r), în comparaţie cu cele 6 ocurenţe ale formei etimologice *mâne* (f. 39^v, f. 61^r, f. 83^v, f. 86^v, f. 205^v, f. 206^r). Fenomenul cel mai interesant l-am remarcat în cazul cuvintelor *pâine* şi *câine*. Dacă substantivul *pâine* este prezent de 46 de ori în forma de singular (f. 7^v, f. 8^r, f. 11^v, f. 14^v, f. 20^v, f. 22^v x2, f. 24^r, f. 36^r, f. 39^v, f. 47^v x2, f. 52^v, f. 69^r x3, f. 75^v, f. 81^v x3, f. 82^r x2, f. 95^r, f. 113^r, f. 121^r, f. 133^v, f. 145^v, f. 149^r x3, f. 203^r x2, f. 209^v, f. 212^v x2, f. 217^v, f. 229^r, f. 244^r, f. 248^v, f. 249^r x5, f. 249^v, f. 263^r), tot la singular, în sintagma *pâine cerească* (de două ori pe f. 39^v) şi de 6 ori în pluralul *pâini* (f. 52^r, f. 85^v, f. 182^r x3, f. 265^v), exclusiv cu „diftongare", celălalt element din serie apare de 12 ori ca substantiv, în pluralul *cânii* (f. 1^r, f. 53^r x2, f. 84^r x4, f. 99^v, f. 172^v, f. 211^r, f. 219^r, f. 236^r), o dată ca derivat adjectival în sintagma *muşte câneşti* (f. 33^v) şi o dată la singular, *câne* (f. 64^r). În concluzie, este prezentă numai forma fără epenteză, *câne*.

În partea scrisă de al doilea copist (f. 272^r–f. 608^v), situaţia se prezintă astfel: epenteza lui *i*, cu anticiparea elementului palatal, apare în cuvântul *pâine*, de 17 ori la singular (f. 27^r, f. 182^r, f. 276^r, f. 278^r, f. 287^r, f. 308^v, f. 363^v, f. 364^r, f. 382^v, f. 401^v, f. 415^r, f. 417^r, f. 481^v, f. 539^r, f. 542^v, f. 563^r, f. 567^r) şi de 6 ori în pluralul *pâini* (f. 182^r x3, f. 431^r, f. 443^r, f. 551^v), de asemenea, în cuvântul *mâine* o dată (f. 27^v), de două ori în singularul *câine*, (f. 351^r, f. 485^v) şi o dată în pluralul *câinii* (f. 608^r). Forma fără epenteză se întâlneşte în cuvintele: *cânele* de 17 ori (f. 277^{r}x7, f. 277^{v}x4, f. 290^r, f. 305^v, f. 315^v, f. 349^v, f. 520^r, f. 575^r), în forma de genitiv-dativ *cânelui* (f. 277^r, f. 316^v), în pluralul *cânii* (f. 376^r, f. 378^r, f. 394^v), şi în forma *cânilor* (f. 342^v), în *mâne* de 7 ori (f. 27^v, f. 305^r, f. 343^v, f. 370^v, f. 374^r, f. 414^v, f. 430^v), în *poimâne* (f. 370^v, f. 374^r, f. 430^v) şi în verbul *s-au spământat* (f. 306^v, f. 451^{v}ş. a.).[8]

2. Sub aspectul epentezei lui *i*, cuvintele *pâine, mâine, câine* au fost tratate de specialişti într-un mod „unitar". Faptele constatate în *Hronograf*... însă conduc spre evidenţa că, cel puţin în ceea ce priveşte acest text, în discutarea fenomenului în cuvintele amintite, se impune o diferenţiere[9]. Astfel, după cum se observă din statistica de mai sus, forma etimologică *mâne* este generală; sporadic (mai precis, cu câte o atestare în fiecare din cele două părţi ale manuscrisului), apare şi forma *mâine*. Celelalte cuvinte, *pâine* şi *câine*, prezintă două aspecte surprinzătoare, evidente în prima parte a textului unde, pe de o parte, fiecare dintre ele se caracterizează prin omogenitate în utilizarea formelor, iar pe de altă parte, fiecare se supune altei norme: în cazul cuvântului *câine* (în toate cele 14 atestări), este urmată tradiţia dialectului literar moldovean, cu forma etimologică (*câne/câni),* în vreme ce pentru cuvântul *pâine* (în cele 54 de atestări) este acceptată ca normă forma cu epenteză, inovatoare pentru acest dialect. În partea a doua, cuvântul *pâine*, în cele 25 de atestări, prezintă, ca şi în prima parte, numai formă cu epenteză, iar în cazul lui *câine*, din cele 26 de atestări, doar în 3 apare epenteza.

Ca urmare a acestor concluzii se naşte întrebarea de ce aceste cuvinte urmează norme diferite, respectiv de ce, deşi, din punct de vedere fonetic ele îndeplinesc aceleaşi condiţii, epenteza apare în toate atestările cuvântului *pâine* şi, doar sporadic, în cazul lui *câine* şi în cel al lui *mâine*.

3. După cum se ştie, ca fenomen fonetic originar, epenteza semivocalei *i* în regimul î accentuat + n + e/i s-a produs, pe teritoriul dacoromân, în graiul muntean, în perioada românei preliterare[10], devenind una din trăsăturile definitorii ale normei literare sudice în perioada veche. Începând din prima jumătate a secolului al XVII-lea, apar forme

„diftongate" şi în textele literare şi neliterare (acte publice şi private) din Moldova unde, în a doua jumătate a secolului, întâlnim numeroase astfel de forme, alternativ cu forme etimologice[11].

Coordonatele extinderii acestui fenomen în afara graniţelor sale de origine nu au fost apreciate în conformitate cu realitatea din epocă în *Istoria limbii...*, de Ştefan Munteanu şi Vasile D. Ţâra, unde se spune: „În această epocă [1640–1780] (...) toate variantele literare nordice (moldoveană, bănăţeană şi transilvăneană de nord şi sud-vest) (...) menţin forma etimologică fără anticiparea elementului palatal, în *mâne, câne* etc. (sporadic apar şi formele cu diftong în aproape toate scrierile nordice, dar mai ales în cele din sud-vestul Transilvaniei)"[12]. Aşa cum reiese din cercetarea faptelor în *Baza dialectală...*, de Ion Gheţie „diftongarea" lui *î* s-a petrecut sporadic numai în Transilvania de nord, iar în Transilvania de sud-vest, în literatura religioasă, „apare mai bine reprezentată decât în perioada precedentă"[13]. În Moldova însă, din faptele prezentate de acelaşi autor, în *loc. cit.* reiese că formele cu epenteză au o prezenţă însemnată, cu precădere în literatura religioasă, în scrierile istorice şi, sporadic, în literatura beletristică şi în textele administrative. Autorul confirmă, situându-se într-o tradiţie deja instaurată în lingvistica românească privitoare la această problemă, că, în literatura religioasă, formele cu epenteză, alături de cele etimologice, sunt bine reprezentate în scrierile mitropoliţilor Varlaam şi Dosoftei. Această „anomalie", prezenţa ridicată a formelor epentetice la cei doi mari cărturari moldoveni şi existenţa normei şi în letopiseţe (la Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce), precum şi în alte scrieri, constituie o problemă a românei literare vechi, care a fost explicată fie prin influenţa textelor (memorate sau scrise), aparţinând altor dialecte literare, fie prin preluarea fenomenului din unele graiuri.

Într-o primă ipoteză, Ion Gheţie explică prezenţa epentezei (şi a altor norme sudice) în opera lui Varlaam prin originea cărturarului din ţinutul Vrancei (zonă de tranziţie între sud şi nord), dar constată, ulterior, că această soluţie nu acoperă în totalitate realitatea lingvistică, întrucât nu motivează şi prezenţa fenomenului în documente de cancelarie şi chiar în acte private, înainte de momentul Varlaam. Varianta propusă, în acest caz, este împrumutul din unele graiuri populare moldoveneşti, care vor fi avut fenomenul în discuţie. Această explicaţie – spune autorul –, „ar rezolva totul, dar ar trebui temeinic demonstrată"[14]. Tot prin provenienţa mitropolitului din ţinutul Putnei explica G. Pascu[15] formele epentetice la Varlaam, considerând însă că, aparţinând Munteniei până la Ştefan cel Mare, această regiune prezenta grai muntenesc.

O altă ipoteză, avansată de Sextil Puşcariu[16], se referă la posibilitatea ca acest fenomen să fi avut în trecut o arie mult mai largă de răspândire, restrânsă, cu timpul, la anumite zone. Discutând despre această trăsătură fonetică în *Codex Neagoeanus*, şi Ion Gheţie are în vedere această posibilitate, fără a insista asupra ei: „Se pune întrebarea [...] dacă odinioară rostirea cu diftong nu a fost mai răspândită decât astăzi. Nu dispunem de spaţiul necesar pentru a zăbovi pe larg asupra problemei, altminteri cât se poate de dificilă."[17]

O altă soluţie propusă este influenţa dialectului muntean, considerată drept sigură la Varlaam şi probabilă la Dosoftei, în *Istoria limbii...*, de Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu[18], unde tot prin influenţa cărţilor bisericeşti din Ţara Românească se explică apariţia epentezei şi a altor trăsături sudice în scrierile cronicarilor moldoveni. Vorbind despre prezenţa unor norme munteneşti, printre care şi fenomenul în discuţie, la Neculce şi în

scrierile cărturarilor moldoveni din secolul al XVII-lea, aceeaşi părere o împărtăşeşte şi Iorgu Iordan: „Se pot da diverse explicaţii unor astfel de fapte. În primul rând trebuie să contăm pe o influenţă a limbii cărţilor tipărite în Muntenia."[19]

În *Problemele capitale...*, G. Ivănescu explică epenteza lui *i* în cuvinte de tipul *mâine, câine* la Varlaam şi la Dosoftei prin influenţa textelor ardeleneşti care, având (unele dintre ele) acest fenomen alături de africatele *ğ* şi *dz* (ca textele moldoveneşti), vor fi constituit un model pentru mitropolitul cărturar. Preluându-l conştient, acesta intenţiona să unifice, la nivel fonetic, dialectul literar nordic. În cazul lui Cantemir, formele cu epenteză –conchide lingvistul ieşean– însemnau deja un element de tradiţie, din moment ce ele se găseau în scrierile lui Varlaam şi Dosoftei[20]. Reluând problema epentezei lui *i* în aceste cuvinte în *Istoria limbii...*[21], Ivănescu se întreabă dacă nu cumva dezlegarea ţine de o chestiune simplă de grafie: după norma rusă şi cea ucraineană, slova chirilică *ЬІ* l-ar fi putut reda pe *î*, astfel încât, dacă vor fi respectat această normă, Varlaam şi Dosoftei, se situau în aria dialectului literar moldovean. Trebuie să precizăm că, deşi are un suport real, intervenţia dubitativă din *Istoria limbii...* nu se verifică, deoarece în manuscrisul cronografului, de cele mai multe ori, în cuvântul *pâine i* este suprascris, deci este vorba de două grafeme independente (*î* şi *i*) şi, prin urmare, problema nu este nicidecum elucidată.

Un moment din istoria cercetării acestui fenomen, care ar fi meritat o privire mai îndeaproape, îl reprezintă studiul lui D. Puşchilă, consacrat *Molitvenicului* lui Dosoftei[22]. Constatând că pe aceeaşi foaie, chiar, se găsesc, în această scriere, „forme mixte, cu *în* şi cu un *ĭ* dezvoltat între *î* şi *n*"[23], *câine/câne* şi, de asemenea, *mâine / mâne*, şi având, în acelaşi timp, o fişare completă a tipăriturii, Puşchilă observă o diferenţă foarte importantă în tratarea celor trei cuvinte: „E caracteristic că lat. *panis,* afară de o singură dată, (79^b^). apare totdeauna sub forma *pâine.* Aceasta stă, desigur, în legătură cu faptul următor. *Pâine* e singurul cuvânt din cele ce prezentă a + n în această poziţie, care apare în rugăciunea *Tatăl nostru*, cea mai cunoscută dintre toate; şi cum această rugăciune s-a putut răspândi prin textele coresiene, ţinând seamă şi de memorizarea de multe ori mecanică a rugăciunilor, se explică de ce cuvântul *pâne* apare aşa de des sub forma munteană *pâine.* Dosoftei nu numai că scria aşa, dar poate să-şi fi însuşit în parte şi pronunţarea muntenească."[24] În *Liturghier*[25] şi în *Evanghelia*[26] tipărite de Coresi, am întâlnit în rugăciunea *Tatăl nostru* cuvântul *pită.* Dar este foarte adevărat că, în rest, în textele coresiene, în comparaţie cu cuvântul *pită*, forma *pâine* este prezentă mai des şi ea apare, bineînţeles, în toate textele munteneşti. De aceea, sunt demne de reţinut observaţiile autorului în legătură cu acest cuvânt, ideea că forma *pâine* s-a putut prelua prin memorizare, ceea ce presupune o extindere a sa şi oral, şi în scris, şi, oricum, faptul că ea s-a putut fixa ca atare în conştiinţa oamenilor.

4. Se remarcă similitudinea între *Hronograf* şi *Molitvenic*, în privinţa cuvântului *pâine* (nu şi în ceea ce priveşte celelalte două cuvinte, *câine* şi *mâine*). În textul cronografului, situaţia prezentată (la II.1. şi 2.) are două implicaţii. Pe de o parte, norma tradiţională moldovenească, exclusivă în pluralul *mâni* şi generalizată în *mâne* şi în *câne* şi absenţa grafiilor de tipul *mâini-sa, demâineaţă, giupâineasă*[27] etc. demonstrează că în conştiinţa copiştilor forma etimologică este norma de bază. Pe de altă parte, este în afară de orice îndoială că aplicarea normei cu epenteză numai în cazul cuvântului *pâine,* ar putea fi rezultatul hazardului.

Afirmația lui D. Pușchilă că forma *pâine* a putut fi preluată prin memorizare mecanică are partea ei de adevăr, dar faptul că norma cu epenteză se extinde, după cum observă acest lingvist însuşi, şi asupra celorlalte cuvinte din serie, ne împiedică să o absolutizăm. Admițând că această formă a fost preluată şi prin memorizarea cuvântului, dar susținând, deopotrivă, şi importanța textelor scrise, credem, în același timp, că acesta nu va fi fost un proces cvasi-inconştient. Fie că va fi fost vorba de cărturari, fie de simpli copişti, călugări sau laici, forma fonetică a cuvântului, *pâine*, s-a asociat în conştiința lingvistică ideii că, deşi aparține şi sferei semantice cotidiene, acest cuvânt are şi un statut aparte, conferit de rolul central şi de diferitele semnificații pe care le deține în dogma creştină[28]. Avem mărturie, în acest sens, şi comentariile inserate într-un text al *Rugăciunii domneşti* din secolul al XVII-lea provenit din Ardeal[29] (cu atât mai elocvent cu cât cuvântul prezintă forma fără epenteză, căci, după cum se ştie, deşi există în sud-estul provinciei, norma cu epenteză se va generaliza spre sfârşitul secolului[30], iar influența textelor rotacizante a fost mai îndelungată aici): „Ce nu grăiaşte de această pâne ci mâncăm de ne săturăm trupurile noastre în ceastă lume, ce zice de sfânta cuminecătură că zicem noi, toț oamenii, la ceasul morții să ne-o dea, ci celor drepți le easte de folos sfânta pâne, iar celor greşiți le va fi de amar şi-i va băga în muncile de veaci." Aşadar, norma sudică pare să fi fost introdusă în textele moldoveneşti în primul rând prin „puterea" acestui cuvânt şi, având în vedere importanța coordonatei religioase în epocă, inclusiv în lumea laică, acceptarea inovației prin formele cu epenteză este, în acest caz, mai mult decât un reflex, un act de voință. Nu există suficiente studii care să ne îndreptățească asupra unor concluzii în privința felului în care se prezintă acest fapt în tipărituri[31], în raport cu manuscrisele, dar textul *Hronografului* oglindeşte aceste constatări. Dacă lucrurile stau aşa cum presupunem, situația din acest text reflectă, de fapt, un dublu act de voință. Pe de o parte, tratamentul diferit al cuvântului *pâine,* în comparație cu celelalte cuvinte din serie, datorită semnificațiilor pe care acesta le deține în sfera sacră (şi, de asemenea, având în vedere influența textelor), relevă tensiunea grai popular/dialect literar din conştiința lingvistică a acestor copişti. Pe de altă parte este clar că, din moment ce cunoşteau şi norma cu epenteză, dar nu o aplicau decât în aceste condiții şi, cu totul sporadic în rest, aceştia îşi manifestau astfel conştiința apartenenței la dialectul regiunii lor, dialectul literar moldovean. Este simptomatic şi faptul că aceeaşi normă a fost urmată şi de cel de-al doilea copist, care nu intervine asupra acestor cuvinte nici în textul primei părți a manuscrisului, aşa cum procedează constant în cazul cuvintelor a căror formă grafică nu-i redau norma urmată de el, nord-moldovenească, rostirea dură a siflantelor *s, z* şi a africatelor *ț, dz,* precum şi în alte locuri. Celelalte forme cu epenteză, *mâine,* prezentă cu câte o ocurență în fiecare parte a manuscrisului, şi *câine*, de două ori la singular şi o dată la plural, în partea a doua, dacă nu reprezintă o reminiscență a originalului traducerii, pot fi un semn al tendinței de extindere a normei cu epenteză după forma *pâine* (şi, probabil, se poate vorbi şi de influența aceluiaşi cuvânt, întâlnit cu „diftongare" în texte).

Având în vedere că fenomenul epentezei lui *i* în cuvinte de tipul *pâine, câine, mâine* constituie una dintre trăsăturile definitorii în individualizarea variantelor literare în româna literară veche, preluarea şi generalizarea sa în Moldova sau în Ardeal, adică dincolo de granițele unde a fost normă originară, este un proces complex, la care au concurat mai mulți factori. Migrarea normelor literare de la o regiune la alta, în tendința de unificare,

care va deveni explicită şi scop în sine al cărturarilor, cu trecerea timpului, este un simptom care poate fi urmărit şi în alte epoci ale evoluţiei limbii române literare. Chiar norma în discuţie, după cum observă, de exemplu, Grigore Brâncuş[32], făcând trimitere şi la Dicţionarele Academiei, şi după cum analizează mai îndeaproape Gheorghe Chivu[33], dând şi explicaţia fenomenului, se afla, în secolul al XIX-lea, în Muntenia, într-un proces invers decât în secolul al XVII-lea şi decât norma de astăzi datorat, după cum conchide autorul, unei norme ortografice impuse de Ion Heliade Rădulescu. Prin urmare, credem că, din moment ce variantele literare erau clar individualizate în secolul al XVII-lea, pătrunderea şi generalizarea fenomenului epentezei în dialectul moldovean trebuie analizată, în primul rând, prin raportare la dinamica variantelor literare. Dar este posibil ca, în ceea ce priveşte prezenţa acestei norme sudice în scrierile lui Varlaam, de exemplu, provenienţa sa din ţinutul Vrancei să fi avut o contribuţie importantă. De asemenea, este posibil ca formele cu epenteză, introduse în Moldova şi întărite în primul rând prin cuvântul *pâine*, sub influenţa textelor literare sudice, să se fi extins şi prin prestigiul tiparului. Şi nu este exclus ca, generalizând o normă de acest tip, care păstra diferenţa între variantele literare, în conştiinţa marilor cărturari ca Varlaam şi Dosoftei, să fi existat, cum presupune G. Ivănescu, şi tentativa de reunire a normelor (fonetice) într-o variantă literară nordică, iar aceasta să devină, spre sfârşitul secolului şi jumătatea celui următor, tradiţie.

III.1. Privitor la tratamentul labiodentalelor *f, v* în cuvinte de provenienţă slavă de tipul *sfânt* (< свѧтъ), *sfat* (< съвѣтъ, свѣтъ), *sfârşi* (< съвършити, свръшити), cronograful prezintă, în prima parte, şi forme etimologice (cu grafia *sv-*), şi forme inovatoare, (cu *sf-*). Modul în care sunt utilizate cele două norme impune câteva distincţii. Cuvântul *sfat* şi celelalte cuvinte din familie prezintă forma cu labiodentala sonoră *v* de 16 ori: *svat* (f. 76ᵛ, f. 233ᵛ, f. 258ᵛ), *svătuit* (f. 68ᵛ, f. 103ᵛ), *svătuiască* (f. 127ᵛ, f. 144ᵛ, f. 270ʳ), *svătuiră* (f. 150ᵛ), *svătuit* (f. 161ᵛ, f. 184ʳ, f. 245ʳ), *svătuiţi* (f. 184ᵛ), *a svătui* (f. 236ᵛ), *să va svătui* (f. 241ᵛ), *svătuindu-se* (f. 248ᵛ), pe lângă cele aproximativ 90 de atestări de atestări ale formei cu labiodentala surdă *f*: *să sfătui* (f. 3ᵛ), *sfatul* (f. 4ᵛ), *să sfătuiră* (f. 10ʳ, f. 19ᵛ), *sfat* (f. 19ᵛ, f. 28ʳ) etc. În cazul cuvântului *sfârşi*, am întâlnit o singură dată forma cu v: *svârşitul* (f. 77ᵛ), pe lângă cele 3 atestări cu *f*: *sfârşit* (f. 11ᵛ), *nu-i va sfârşi* (f. 49ʳ), *sfârşiră* (f. 161ʳ). Această situaţie se datorează, cu siguranţă, şi utilizării cu regularitate a formei *săvârşi*[34]. În cazul cuvântului *sfânt* şi al celorlalte cuvinte din familie, forma etimologică se întâlneşte într-un număr de peste 700 de atestări, faţă de forma inovatoare, care apare de aproximativ 10 ori: *sfinţi* (f. 128ᵛ, f. 164ʳ), *sfinţască* (f. 221ʳ), *sfânt* (f. 128ᵛ), *sfânta* (f. 139ᵛ, f. 205ʳ, f. 269ᵛ), *sfintei* (f. 266ʳ). Se observă că forma inovatoare este net dominantă în cuvintele *sfat* şi *sfârşi* (şi în familiile aferente), pe când forma *svânt* (a adjectivului, substantivului şi derivatelor) este aproape exclusivă.

În partea a doua a cronografului, în cuvintele *sfat* şi *sfârşi* se întâlneşte alternanţa de forme, predominând cele cu labiodentala sonoră *v*, iar în cazul cuvântului *sfânt* proporţia este aproximativ aceeaşi ca în prima parte a manuscrisului. Aşadar, spre deosebire de primul copist, al doilea urmează norma nordică.

Prin urmare, în ambele părţi ale cronografului întâlnim cvasi-exclusiv forma tradiţională *svânt* (şi în derivatele lexicale), în consens cu norma urmată de al doilea copist, şi diferit de norma primului copist (cea a dialectului moldovenesc de sud). Se pune întrebarea din ce raţiuni a fost scris acest cuvânt (şi familia sa) consecvent cu forma

etimologică, în ambele părţi ale cronografului, cu atât mai mult cu cât primul copist urmează norma cu labiodentala surdă.

2. Pe de o parte, trebuie precizat că, faţă de fenomenul epentezei lui *i* în cuvintele *pâine, mâine, câine*, care în româna literară veche era unul dialectal, şi, prin urmare, preluarea lui de către variantele literare care nu l-au avut iniţial în baza de articulaţie presupune un act de voinţă (de imitaţie), trecerea lui *v* la *f*, întrucât constă într-o acomodare consonantică, este un fenomen intern general. Este adevărat că acest fenomen nu a cunoscut pretutindeni aceeaşi amploare pe teritoriul dacoromân, răspândirea lui în sud fiind mai intensă decât în nord[35]. Pe de altă parte, după cum rezultă din prezentarea faptelor în cronograf, într-o măsură mai mică, în textul primului copist şi mai des în textul celui de-al doilea, precum şi în multe texte moldoveneşti din epocă, se întâlneşte alternanţa de forme. Explicaţia dată de Al. Rosetti alternanţei *sf-/sv-*, ca „alternanţă grafică", „influenţată de grafia cuvântului slav omofon"[36] este acceptată, cu semnul probabilităţii, şi de Ion Gheţie: „E posibil ca, în unele cazuri (care, din păcate, nu pot fi precizate), *v* să fie ortografic, datorită influenţei cuvântului slavon corespunzător"[37]. Analizând chiar situaţia cuvântului *sfânt/svânt* din paginile manuscrise care apar alături de tipăritura *Apostolul* lui Coresi, şi comparând-o cu situaţia acestui cuvânt în tipăritură şi în manuscrisul *Codicele Bratul*, Al. Gafton observă că „Precum în CB [*Codicele Bratul*], adjectivul *sfânt* apare în aceste pagini sub forma *svânt*, iar în tipăritură sub forma *sfânt*."[38] Concluzia autorului este că „ În acest caz, o formă precum *svânt*, cu grupul consonantic iniţial întocmai precum în slavonă, ar putea reprezenta o modalitate de păstrare fidelă a împrumutului. Cei care l-au preluat prin intermediul textelor l-au folosit astfel, cel puţin în scris, în chip firesc. Apariţia sa ulterioară, când este de presupus că, la nivelul fonetismului, pierduse lupta cu forma adaptată în vorbirea vie, s-ar putea datora încercării conştiente de a-l promova ca element cult, component al normei literare. În acest caz, utilizarea arhaismului semnifică, în primul rând, opţiunea de a edifica un anumit aspect al limbii (cel literar), apoi voinţa de a urma o anumită cale (cea a modelului cult). La aceasta se poate adăuga şi faptul că, fiind vorba despre scriptori copişti, despre texte religioase şi despre un termen religios, o anumită „prudenţă" în a nota un cuvânt aparţinând prin excelenţă terminologiei religioase, chiar dacă este vorba despre arhaisme care au pierdut lupta în planul adaptării fonetice, apare ca justificată."[39] Pentru că o situaţie similară cu cea discutată aici se întâlneşte şi în textul *Hronografului...*, soluţiile şi observaţiile autorului ne-au atras atenţia. Dacă suntem de acord cu faptul că forma *svânt* a putut fi preluată sub influenţa textelor şi păstrată ca atare poate şi datorită importanţei cuvântului în sfera semantică din care face parte[40], credem însă că, deşi prin apariţia constantă în texte poate lăsa impresia de normă, prezenţa formei vechi în manuscrise nu se datorează unui act de voinţă, hotărârii de a impune această formă drept cultism, cu atât mai mult cu cât se pare că faptele nici nu se prezintă aşa de tranşant în *Codicele Bratul*[41]. În acord cu autorul că „procesul de tipărire a pus o mai mare distanţă între individ şi limbă, permiţând o mai mare capacitate de reflecţie"[42], susţinem însă că, tocmai din motivul că normele se impuneau mai ales prin tipar şi, după cum se cunoaşte, manuscrisele au avut întotdeauna un caracter mai arhaic în comparaţie cu tipăriturile, dar şi pentru că fenomenul evoluţiei lui *v* la *f* este unul general, credem că forma *svânt* a fost preluată mai curând sub imperiul tradiţiei, mai ales când este vorba despre manuscrise din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, aşa cum este textul cronografului. Cel mai clar se

poate observa aceasta în textul primului copist, unde, pe de o parte, deşi sunt puţine, formele cu grafie veche există şi în cazul celorlalte cuvinte, iar pe de altă parte, întâlnim şi câteva forme noi, cu labiodentala surdă, în cazul cuvântului *sfânt*. Foarte posibil, aşa cum s-a spus, *svânt* reprezintă doar o grafie şi, de altminteri, judecând după faptele din textul *Hronografului...*, credem că acesta este unul dintre cuvintele despre care afirmau, cu titlu general, Al. Rosetti şi Ion Gheţie că sunt prezente în texte cu acest statut.

IV. Din analiza acestor fenomene în manuscrisul *Hronograf den începutul lumii...*, se poate observa că, dacă fenomenul epentezei lui *i*, în condiţiile arătate, în cuvântul *pâine* (şi, sporadic, în *mâine*, iar în partea a doua a textului şi în *câine*) se impune voit în Moldova secolului al XVII-lea, ca normă inovatoare, în cazul evoluţiei lui *v* la *f* în cuvinte de provenienţă slavă de tipul *sfânt, sfârşi, sfat* păstrarea constantă a formei vechi *svânt* se datorează unui reflex al grafiei tradiţionale.

NOTE:

---

[1] Vezi Iulian Ştefănescu, *Opere istorice*, cap. *Cronografele româneşti: tipul Danovici, Partea* I, Biblioteca Revistei istorice române, Bucureşti, 1942.

[2] Am făcut o scurtă trecere în revistă a opiniilor privitoare la acest aspect în articolul *Hronograf den începutul lumii... – o traducere din limba greacă*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XLII-XLIII (sub tipar).

[3] V. Doru Mihăescu, *Cronografele româneşti (cu privire specială asupra tipului Danovici)*, în „Memoriile secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte", seria IV, tomul I, 1977–1978, p. 45–77; tomul II (1979–1980), p. 127–165.

[4] Grafia foii 271 este diferită atât de cea din prima parte, cât şi de cea din partea a doua. Vezi I. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 132.

[5] Comparînd un zapis scris de Pătraşco Danovici la 22 ianuarie 1680 cu prima parte a ms. 86, N. A. Ursu constată că grafia este identică. Vezi *Ediţia cronografului numit „tip Danovici" şi problema paternităţii traducerii lui*, în „Cronica", XXXIV, 1999, nr. 11, p. 12. Or Danovici a putut copia manuscrisul în perioada 1672–1682. Vezi Doru Mihăescu, *art. cit.*, tomul I, p. 63.

[6] Analizînd câte 50 de foi din conţinutul fiecărei părţi şi, acolo unde a fost necesar, întreg manuscrisul, am distins o serie de trăsături – vor fi prezentate pe larg cu alt prilej – care, împreună, reflectă norma literară nordică, caracteristică întregului manuscris: rostirea dură a labialelor notată constant, rostirea moale a şuierătoarelor *ş, j* este net predominantă, la fel ca şi rostirea moale a lichidei *r*, mai ales în terminaţiile *-tor* şi *-ar*, prezenţa exclusivă a africatelor *ĝ, dz*, cvasi-generală a formelor fără epenteză în cuvintele *câne* şi *mâne* şi a lui *e* medial aton în *ceti, strein, demăneaţă*, formele fără sincopa lui *e* sau *i* sunt majoritare, prezenţa exclusivă a formelor etimologice, cu *î*, în verbele *îmfla, îmbla, împle* şi în derivate, prezenţa formelor cu *iu* în *iuşor, minciunos*, forme exclusiv cu fonetism etimologic ale verbului *rădica*, forme numai cu *ă* etimologic în *blăstăm(a)* şi *spărie*, formele cu *u* trecut la *o* în *poroncă, poronci*, forma adverbului *curund*. Reunite cu acestea, alte câteva trăsături încadrează ambele texte în varianta literară moldovenească: prezenţa exclusivă a fonetismului etimologic, cu *ă* (şi rostirea dură a lui *r*), în *prăvie*, cu *e* (şi rostirea moale a lui *r*) în *strein*, cu *e* (şi rostirea moale a labialei) în *beşici*; cu *ă* în *fărmăcători*, cu *e* (şi rostirea moale a labialei) în *lepăda*, forma cu *ă* în *odănăoară* şi exclusiv forma cu *o* trecut la *u* în *cucon*, *h* trece la *v* (nu la *f*, atunci când această evoluţie are loc), în *prav* şi *vârv*. Dacă reunite, aceste norme reflectă apartenenţa ambelor părţi ale manuscrisului la dialectul literar moldovenesc, câteva trăsături specifice, localizează cu mai mare precizie regiunile de provenienţă ale celor doi copişti. Pentru prima parte sunt caracteristice: amestecul de forme dure şi moi ale siflantelor *s, z* şi ale africatelor *ţ, dz*, cu predominarea rostirii moi (şi păstrarea vocalelor *e, i* după aceste consoane), păstrarea vocalei *o* (în *preot, adormi* ş.c.l.), formele cu *sv-* trecut la *sf-* în cuvintele *sfat, sfârşi* sînt

generalizate, (mai puţin în cuvântul *svânt*), puţine grafii cu *r* lung „intens" („apical-vibrant"). Toate aceste trăsături demonstrează originea primului copist din aria sudică a dialectului literar moldovean. Pentru a doua parte a manuscrisului sunt specifice următoarele norme: predominarea rostirii dure a siflantelor *s, z* şi a africatelor *ţ, dz*, închiderea vocalei *i* la *î* şi a lui *e* la *ă*, închiderea vocalei *o* la *u*, amestecul de forme *sf-* şi *sv-* (mai puţin cuvântul *svântul* care, cu puţine excepţii, păstrează numai forma veche), numeroasele grafii cu *r* intens, atât în poziţie iniţială, cât şi în poziţie medială arată că al doilea copist provine din nordul Moldovei.

[7] În afară de corecturile operate de cel de-al doilea copist în intervalul scris de prima mînă, pentru a „diortosi" textul în sensul normei cunoscute de el, acesta scrie câteva foi în întregime: f. 25r (de la jumătate)–f. 27v, f. 101r–f. 102v, f. 178r–f. 183v şi f. 44r (sfertul de jos).

[8] Nu am întâlnit forme de tipul *tătâine*, ci numai formele obişnuite *tătâne-său* (f. 308r), *nu rămâne* (f. 543r), *mâne-sa* (f. 294r) etc.

[9] Vezi şi situaţia din manuscrisele religioase din Transilvania în secolul al XVIII-lea, prezentată în *Contribuţii la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688–1780)*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000, p. 150: „norma literară este ilustrată totdeauna în cuvântul *pâine* şi mult mai rar în *mâine, mâinile*."

[10] Vezi G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1984, p. 406.

[11] Vezi I. Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

[12] Vezi Ştefan Munteanu, Vasile D. Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, p. 99.

[13] Vezi I. Gheţie, *Baza dialectală...*, p. 352.

[14] I. Gheţie, *Baza dialectală...*, p. 295.

[15] G. Ivănescu, în *Problemele capitale ale vechii române literare*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «A. Philippide»", vol. XI–XII, 1944–1945, p. 123, menţionează că G. Pascu a vorbit despre această ipoteză într-o comunicare orală.

[16] Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1959, p. 359.

[17] I. Gheţie, *Unde s-au tradus şi unde s-au copiat textele din Codex Neagoeanus?* în „Limba română", 1973, nr. 6, p. 551.

[18] Vezi Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 119 şi p. 139. Referitor la aceeaşi teză, susţinută şi de Ov. Densusianu, vezi observaţiile lui G. Ivănescu din *Problemele capitale...*, p. 123, 124 şi p. 126.

[19] Iorgu Iordan, *Prefaţa* la *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1959, p. LXIII.

[20] G. Ivănescu, *Problemele capitale...*, p. 123–128.

[21] Vezi G. Ivănescu, *Istoria limbii...*, p. 575 şi p. 576.

[22] D. Puşchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, în „Analele Academiei Române", seria II, tomul XXXVI, 1913–1914.

[23] D Puşchilă, *loc. cit.*, p. 8.

[24] idem.

[25] *Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv şi note, de Al. Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

[26] Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură (1581)* publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici. Vol. I. Textul, Bucureşti, Atelierele grafice Socec et Comp., 1914.

[27] Grafiile de tipul *rămâine, tătâine, giupâineasă* au fost interpretate diferit. G. Ivănescu le consideră forme hipercorecte: „Ele dovedesc că Varlaam nu avea în graiul său obişnuit pronunţia *îi*, ci pronunţia *î*, că el avea voinţa de a înlocui formele cu *î* ale graiului său prin forme cu *îi*, care i se păreau mai literare" (*Problemele capitale...*, p. 124). Ion Gheţie le consideră, dimpotrivă, un indiciu al prezenţei „diftongării" în graiuri: „Pentru a explica grafiile de tipul *giupâineasă* ar trebui să admitem că norma graiului vorbit de Varlaam o constituia pronunţarea cu diftong" (*Baza dialectală...*, p. 294).

[28] Vezi şi Eugen Munteanu, *Reflexe în tradiţia românească ale unei sintagme neotestamentare: ἄρτος ἐπιούσιος (Matei* 6:11; *Luca* 11:3), în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", tomul XXXIII, 1992–1993, A. Lingvistică, p. 43–75.
[29] Vezi Magdalena Georgescu, *Consideraţii filologice asupra unui vechi text românesc*, în „Limba română", 1978, nr. 1, p. 75.
[30] Vezi I. Gheţie, *Evoluţia normelor literare în tipăriturile ardeleneşti de la sfârşitul secolului al XVII-lea*, în „Limba română", 1973, nr. 5, p. 443–453.
[31] J. Byck, în *Noua ortografie şi istoria limbii române*, din „Limba română", 1954, nr. 6, p. 22–40, aduce în discuţie existenţa normei cu epenteză şi în alte tipărituri decât cele munteneşti, în: *Noul Testament* de la Bălgrad, din 1648, tipăriturile lui Varlaam, ale lui Dosoftei, *Şapte taine*, traducerea lui Eustratie logofătul, *Învăţătură svântă adecă svintei şi dumnedzăeştii liturghii tâlcuire*, tradusă de Ieremia Cacavela, 1697.
[32] Vezi Grigore Brâncuş, *Graiul din Muntenia*, în „Limba română", 1973, nr. 1, p. 37–45.
[33] Gheorghe Chivu, *O normă a limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: câne, mâne, pâne*, în „Limba română", 1973, nr. 1, p. 51–59.
[34] Vezi şi Iulian Ştefănescu, *op. cit.* p. 132.
[35] Vezi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu, coordonator Ion Gheţie, Bucureşi, Editura Academiei Române, 1997, p. 317; I. Gheţie, *Baza dialectală...*, p. 130–131 şi *Introducere în dialectologia istorică românească*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1994, p. 90–91.
[36] Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 445.
[37] Vezi I. Gheţie, *Baza dialectală...*, p. 130. Fără a fi analizat îndeaproape, fenomenul trecerii lui *v* la *f* în textele religioase, a fost remarcat prima dată de Timotei Cipariu: „Cuvântul *сжнти*, lat. *sanctus*, it. *sant*, după usul beserecesc se pronunţă şi *сфжнти*, cu *ф* după *с*, urmînd formei sârbeşti *свѣти*, însă mutînd pre *в* în *ф*." în *Opere*, I, Ediţie îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, *Introducere* de Gavril Istrate, Bucureşti, Editura Academiei 1987, p. 204.
[38] Vezi Al. Gafton, *Studiu filologic* la *Codicele Bratul*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2002, p. XIX.
[39] idem.
[40] Vasile Arvinte observă, în cazul cuvintelor religioase de provenienţă slavă, influenţa sferei semantice din care fac parte, asupra formei lor: „Schimbarea lui *-h* în *-f* în *zăduh* s-a realizat mai anevoie, din cauză că în familia cuvântului exista radicalul *duh* (<vsl. *duchŭ*), termen religios foarte important, care nu poate fi modificat sub aspect fonetic ca oricare alt cuvânt." *Studiu lingvistic asupra primei cărţi (Facerea) din Biblia de la Bucureşti (1688), în comparaţie cu ms. 45 şi cu ms. 4389*, Iaşi, Universitatea „Al. I. Cuza" Albert-Ludwigs-Universität-Freiburg, 1988, p. 65.
[41] În *Evoluţia limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea*, Editura Universităţii, Iaşi, p. 81, acelaşi autor afirmă: „Sub influenţa grafiilor din textul slavon, apar unele grafii ale cuvintelor de origine slavă, grafii care numai excepţional pot fi considerate ca având acoperire fonetică. Astfel, termenii din familia lexicală a substantivului *sfânt* apar având la iniţială grupul consonantic *sv-*. [...] Tendinţa de a introduce forma rostită (sau cel puţin notaţia) este puternică în CB [Codicele Bratul], unde nu lipseşte fonetismul *sf-*: *sfinţi-se-va* (1Cor. VII, 14) faţă de *să svinţeşti* (449/6), *întru sfinţiia* (1P I, 2), faţă de *svinţie* (448/12), *întru sfinţitoare* (FA XVI, 21), faţă de *întru svinţitoare* (FAXXI, 26), *sfântu* (413/17), faţă de *svântu* (FA I, 21) etc." Iar mai departe, situaţia prezentată pentru cuvântul *sfat* nu indică de fapt, diferenţe între statutul acestui cuvânt (şi al familiei) şi cel al cuvântului *sfânt*, în ambele cazuri rezultă că se întâlnesc forme alternative: „Pentru substantivul *sfat*, CB prezintă exclusiv forme ce indică o influenţă a fonetismului originar, ca în *sveatu* (FA IV, 28). În cazul verbului corespondent apar atât *svetuiră* (FA IX, 23), cât şi *sfătuiră* (FA V, 33)."
[42] Al. Gafton, *op cit.*, p. XIX.

LE RAPPORT ENTRE LA NORME ANCIENNE ET LA NORME NOUVELLE DANS *HRONOGRAF DEN ÎNCEPUTUL LUMII...*– AUTOUR DES MOTS *PÂINE* (PAIN) ET *SFÂNT* (SAINT)

(Résumé)

Traduction des chroniques de Matheos Kigalas et de Dorotheos de Monemvasia – dont l'auteur est encore controversé – réalisée entre 1650 et 1672, *Hronograf den începutul lumii...* a connu jusqu'au XIX-e siècle plus de 50 copies. L'archétype en est le manuscrit 3517 BAR, effectué par deux personnes. L'analyse des particularités phonétiques nous a relevé le fait que le premier copiste est originaire du Sud de la Moldavie, tandis que le second est du Nord. L'objet de notre étude sont deux particularités phonétiques: l'épenthèse de la semi-voyelle *i* avec l'anticipation de l'élément palatal dans les mots *pâine (pain)*, *câine (chien)*, *mâine (demain)* et la transformation de la labiodentale sonore *v* en labiodentale sourde *f*, dans les mots *sfârşi*, *sfânt*, *sfat*. En ce qui concerne la première particularité, le manuscrit présente une situation spéciale: le mot *pâine* (au singulier et au pluriel) ne connaît que des formes avec épenthèse, tandis que les autres gardent généralement la forme ancienne, typique pour la norme du dialecte littéraire du Nord. On rencontre l'épenthèse dans ces deux mots tout à fait sporadiquement; le premier copiste ne l'utilise qu' une seule fois, dans *mâine*. À notre avis, l'épenthèse importée à titre de règle dans le mot *pâine* présente un double acte de volonté. Par rapport à *mâine* et *câine*, le mot *pâine* a un statut spécial. Vu les significations du pain dans le rituel et le dogme chrétiens, il est bien possible qu'on a essayé de marquer ce mot-là par l'épenthèse, norme imposée sous l'influence des textes (surtout sudiques), mais il est possible que la mémorisation y eut un certain rôle. Dans ce cas-là, on peut dire qu'on a eu la conscience de la distinction littéraire/populaire. D'autre part, les formes sans épenthèse, généralisées en *mâine*, *câine*, reflètent le fait qu' on avait la conscience de son propre dialecte littéraire (celui de la Moldavie). La migration de la norme littéraire en discution en dehors de ses confins d'origine, dans ce cas-là vers la Moldavie, constitue un des problèmes de l'ancien roumain littéraire et les hypothèses en regardent spécialement les écritures des métropolites Varlaam et Dosoftei. La situation présente dans le texte du *Hronograf...* et d'autres considérations encore constituent pour nous des preuves que l'épenthèse a pu être emportée surtout à cause du „pouvoir" du mot *pâine*.

L'autre particularité, la transformation de la labiodentale sonore *v* en labiodentale sourde *f* dans les mots d'origine slave *sfat (conseil)*, *sfânt (saint)*, *sfârşi (fin)* est différente de l'épenthèse par le fait qu'elle est un phénomène interne général, accepté surtout par le sud. Le manuscrit nous a revelé le fait que la transformation est présente dans les trois mots en différents degrés. On rencontre le mélange des formes pour *sfat* et *sfârşit*, la sonore *f* étant nettement dominante dans la première partie du texte. En ce qui concerne le mot *sfânt*, on rencontre quasi-généralement la forme ancienne, *svânt*. Cette situation-là nous a conduit à la conclusion qu'il est bien possible que ce mot soit l'un des cas où *v* représente une orthographie, gardée par l'influence du mot slave.

D'une part, nos observations à l'égard de ces deux phénomènes phonétiques analysées à partir du texte *Hronograf den începutul lumii...* confirment, une fois de plus, les théories consacrées, et de l'autre y proposent de nouvelles nuances.

OBSERVAȚII COMPARATIVE ASUPRA VOCATIVULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

GABRIELA STOICA
Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București

Realizarea cazului vocativ în limba română a fost și este subiectul multor cercetări atât din punct de vedere diacronic, cât și sincronic, cele două perspective fiind interdependente. Caz al adresării (cf. lat *voco, -are* „a chema"), cu un statut aparte în rândul celorlalte ipostaze cazuale, el trimite prin mărci formale specifice la o relație directă emițător-receptor, implicând și o funcție comunicativă, de contact social și lingvistic; de aici se desprind și multiplele nuanțe stilistice și pragmatice ale diferitelor realizări formale.

Limba română se distinge prin câteva trăsături specifice în context romanic[1], legate de caracteristicile desinențiale, diferențiate pe genuri și număr (m.sg. *-e, -ule*; f.sg. *-o*; m.f.pl. *-lor*). Explicațiile acceptate în general sunt următoarele:

-e pentru masculin singular (*băiete*) are la bază desinența caracteristică declinării a II-a latinească – *e* (*lupe*), așa cum atestă și alte forme din româna veche, astăzi învechite (*ome*).

-o pentru feminin este un împrumut din slavă, se pare dintr-o necesitate de echilibrare a sistemului desinențial de vocativ[2].

-ule și *-lor* sunt creații tardive pe teren românesc; pentru forma de singular se pleacă de la adăugarea desinenței vechi *-e* la forma articulată (fenomenul este, astfel, posterior secolului al XVI-lea, după generalizarea articolului hotărât) (*băiatul* + *-e* – *băiatule*); pentru plural, se consideră ca având la bază formele de dativ, extinse în limba veche ca formulă de adresare indirectă, suprapunerea funcțională ducând la extinderea desinenței de dativ la vocativ.

Aceste explicații general acceptate asupra originii desinențelor de vocativ au cunoscut contestări sau completări. Existența unor forme specifice de vocativ și în alte limbi balcanice (albaneză, neogreacă, bulgară), deși în ipostaze mai puțin precizate, a dus la formularea unei ipoteze a originii slave generale a fenomenului[3], opțiune contestată de Sextil Pușcariu[4] care subliniază originea certă latinească, dată fiind posibilitatea selecției între formele feminine de vocativ și cele de nominativ corespunzătoare.

O motivare nuanțată a fenomenului întâlnim la Alexandru Niculescu[5], care, pornind de la explicația lui Al. Rosetti (*BL* XV, p. 104-105) conform căreia vocativul în *-e* este moștenit din latină, dar întărit de existența unor forme identice în slavă, și de la articolul lui Heinrich Schmid, *Der Vokativ in den europäischen Sprachen* (*Vox Romanica*, 15, 1956, nr. 2, p. 19), privește și explică realizarea aparte a vocativului în română din perspectiva geografiei lingvistice. Existența unor forme desinențiale de vocativ în ariile laterale ale spațiului european se datorează caracterului lor conservator, indiferent de genealogia

limbilor în cauză; din această perspectivă, pentru spaţiul strict romanic, româna păstrează o parte din desinenţele latineşti, tocmai datorită poziţiei ei izolate. Restul limbilor romanice acceptă inovaţia înregistrată în latina târzie şi la nivel vulgar, de simplificare a paradigmelor, prin regularizare desinenţială (desinenţa specifică de declinarea a II-a, singura distinctă, neomonimă, din sistemul latinei, dispărând în favoarea formei de nominativ). Păstrarea acestor urme desinenţiale în română şi, mai mult, completarea paradigmelor cu altele noi, este văzută, aşadar, ca un fapt romanic, unilateral, moştenit din latină, pe de o parte, dar şi ca un fapt strict zonal, balcanic, acolo unde, la nivelul altor limbi, se înregistrează aceeaşi tendinţă conservatoare, care vine să o consolideze pe cea românească veche, moştenită.

Tendinţa inovatoare din ariile centrale ale spaţiului romanic, de eliminare a vocativului în favoarea nominativului afectează, însă, din ce în ce mai marcat, şi vocativul românesc. Cel marcat desinenţial este resimţit ca încărcat cu valori stilistice, semantice suplimentare, ca un semn al intimităţii[6]. S-a subliniat[7] această opoziţie semantică resimţită de către vorbitori între vocativul adresării directe, individuale, cu desinenţă specifică şi cel "indirect", nediferenţiat formal de nominativ. Formele marcate desinenţial sunt utilizate mai degrabă în limbajul familiar, afectiv, pe când cele fără mărci desinenţiale sunt resimţite ca aparţinând limbii literare, culte şi îngrijite. Marcarea desinenţială care implică pentru interlocutori un raport mai apropiat, cunoaşte, mai mult, în interiorul ei o nuanţare stilistică, fapt remarcat de Al. Graur[8], care distinge paliere stilistice diferite pentru cele două desinenţe de masculin singular: *-ule* este marcat peiorativ, iniţial la adjective şi substantive calificative (*măgarule, ticălosule*), apoi extinse la un nivel figurat (*măcelarule, birjarule*), net distincte de cele cu desinenţa *-e* care îşi păstrează sensul propriu (*măcelare, birjare*)[9]. Similar, între formele cu desinenţa *-o* pentru feminin şi cele omonime cu nominativul se înregistrează distincţii diastratice (familiar, pe de o parte, literar, neutru, de cealaltă parte) – *Mario- Maria*.

În cele ce urmează vom încerca să urmărim dintr-o perspectivă diacronică felul în care se realizează cazul vocativ în limba română, demersul fiind cel al unei analize concrete, pornind de la culegeri de texte reprezentative, atât pentru româna veche, cât şi pentru cea actuală: *Crestomaţia limbii române vechi (1521-1639)*, coord. Alexandru Mareş (1994), cuprinzând în special texte traduse, N. Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei* (1899, 1900), în exclusivitate texte originale, şi *Interacţiunea verbală în limba română actuală*, coord. Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (2002).

Analiza textelor vechi relevă trăsăturile specifice respectivului stadiu de dezvoltare a limbii române în ceea ce priveşte realizarea cazului vocativ. Sunt frecvente, astfel, realizările desinenţiale moştenite pentru singular, ca şi cele omonime cu forma de nominativ pentru plural. Se înregistrează următoarele tipuri de situaţii:

I. Forme de vocativ marcate desinenţial

1. desinenţa *-e*

– substantive comune, inanimate concrete – ***murmînte*** (*Cîntec religios* (1535-1555), 34[v], apud CLR, p. 52)

– substantive comune, animate – ***prietnice*** (*Tetraevanghel* (1551-1553), 84[v], apud CLR, p. 55), ***creştine*** (*Tâlcul evangheliilor* (1567-1568), 220[r], apud CLR, p. 92), ***împărate***

(*Liturghier* (1570), 32ʳ, apud CLR, p. 100), ***ome*** (*Cronograful lui Moxa* (1620), 36ʳ, apud CLR, p. 172), ***fine*** (DB, II, CCXXXI (1683), p. 39)

– substantive proprii – ***Doamne*** (*Psaltirea Hurmuzaki*, 82ᵛ, apud CLR, p. 58), ***Ierosalime, Iorrdane*** (*Psaltirea Voronețeană* (1551-1558), 39ʳ, 24ʳ, apud CLR, p. 59), ***Hristoase*** (*Începătură de nuiale* (1559-1560), 445, apud CLR, p. 66), ***Pavle*** (*Codicele Voronețean* (1563-1583), 45ʳ, apud CLR, p. 83), ***Sisine*** (*Legenda Sfîntului Sisine* (1590-1602), 57ᵛ, apud CLR, p. 132), ***Alexandre, Filoane*** (*Alexandria* (1620), 34ʳ, 37ʳ, apud CLR, p. 170)

– adjective substantivizate – ***putearnice, sevaste*** (*Cronograful lui Moxa*, 36ᵛ, apud CLR, p. 172), ***preafericite*** (*Molitvenic* (1632-1654), 44ᵛ, apud CLR, p. 196)

– substantiv + substantiv - ***arhanghele Mihaile*** (*Cîntec religios*, 35ʳ, apud CLR, p. 53); ***Doamne Hristoase / Doamne Iisus Hristos*** (*Începătură de nuiale*, 451, apud CLR, p. 69); ***Hristoase împărate*** (*Legenda Sfintei Vineri* (1583-1619), 90ʳ, apud CLR, p. 122); ***giupâne Simone*** (DB, I, XXX (1604), p. 23); ***giupâne Andrieş*** (DB, I, LXXXIX (1638), p. 67); ***doamne birău*** (DB, I, LXVIII (1635), p. 52, XCIII (1629), p. 70, CIII (1650), p. 85); ***giupâne birău Simone*** (DB, I, XCIII (1640), p. 70); ***bărbate Matei*** (DB, I, CIV (1650), p. 86); ***cumetre Miha din Bungard*** (DB, I, CXXVIII (1650), p. 96); ***giupâne Mironaşco*** (DB, II, CXCV (1670), p. 19); ***fine Petre*** (DB, II, CCXXXI (1683), p. 39)

– substantiv + adjectiv – ***Pomeneaşte-mă, despoietoare*** („stăpân") ***sfinte*** (*Liturghier*, 27ʳ, apud CLR, p. 99); ***Doamne silnice*** (*Psaltire slavo-română* (1589), 167ʳ, apud CLR, p. 126); ***părinte svinte*** (*Floarea Darurilor* (1592-1604), 558ᵛ, apud CLR, p. 138)

– adjectiv + substantiv / (+ substantiv / adjectiv) – ***putearnice Doamne şi milostivnic*** (*Începătură de nuiale*, 444, apud CLR, p. 66); ***proclete drace*** (*Legenda Sfîntului Sisinie*, 61ʳ, apud CLR, p. 133); ***preamilostive doamne*** (*Scrisoarea boierilor munteni* (1614), 1ʳ apud CLR, p. 164); ***mişale suflete; sfinte apostole Petre, Sfinte Pavele*** (*Molitvenic* (1632-1654), 43ʳ, 43ᵛ, 45ʳ, apud CLR, p. 196); ***cinstite birău*** (DB, I, LXXI (1655-8), p. 54, LXXVIII (1629), p. 58, LXXIX (1647), p. 59 etc.); ***cinstite birău Şimone ot Bistrița*** (DB, I, XCVI (1640), p. 72); ***cinstite birău Martine*** (DB, I, CVI (1646), p. 77); ***cinstit Măriiata doamne birău de Bistriți*** (DB, I, CIII (1650), p. 85) / ***Cinstitu Măria Ta birău dea cetate Bistriței*** (DB, I, CXXX (1650), p. 98) / ***Cinstit Mărie Ta, doamne birău de cetate Bistriței*** (DB, I, CXXXI (1650), p. 98); ***Cinstite şi de Dumnedzeu dăruite al nostru bon priiatin Măria Ta Imbrea Marton, birăul de Bistrița*** (DB, II, CCX (1677), p. 27)

2. desinența *-o* – ***soro dragă, popo*** (*Molitvenic* (1567-1568), 257ᵛ, apud CLR, p. 89), ***soro Melintie*** (*Legenda Sfîntului Sisinie*, 58ᵛ, apud CLR, p. 132)

3. desinența *-ule*

– substantive comune – ***Iată, fiiule; aşa-ți place ție, episcopule*** (*Viața Sfîntului Grigorie Decapolitul* (1632-1654), 113ᵛ, 116ʳ, apud CLR, p. 198)

– substantive proprii – ***Dumnezeule, Dzăule*** (*Psaltirea Hurmuzaki*, 36ᵛ, apud CLR, p. 57)

4. desinența *-lor*

– substantive comune – ***fraților*** (*Evanghelie cu învățătură* (1581), 364, apud CLR, p. 112); ***ce vă rog, fraților...*** (*Alexandria*, 35ᵛ, apud CLR, p. 170); ***mă rog, fraților,...*** (DB, II, CCCLXX (1716), p. 102)

– adjective substantivizate - ***fățarnicilor; păcătoșilor și necuraților,...*** (*Cîntec religios*, 36ʳ, apud CLR, p. 53); ***Mișeiloru, slabiloru, leaneșiloru și împuțițiloru, mulțumescu-să faptele voastre... ; nu știți, răilor...*** (*Legenda Duminicii* (1601), 6ʳ, 181ᵛ, apud CLR, p. 153)

II. Forme de vocativ omonime cu cele de nominativ

1. nearticulate

– substantive comune – masculine - ***bărrbați...*** (*Codicele Voronețean*, 43ʳ, apud CLR, p. 82); ***ascultați, frați...*** (*Tâlcul evangheliilor*, 218ᵛ, apud CLR, p. 91); ***boieri*** (*Alexandria*, 32ʳ, apud CLR, p. 169); ***veniți, frați, veniți, părinți...*** (*Învățătură la cuminecătură* (1621-1633), 189ᵛ, apud CLR, p. 180); ***scriem la Măria Ta, birău, și la tot Svatol...*** (DB, II, CLXXXII (1664), p. 12); ***Sănătate și viațe Marii Tale, birău de la vestita cetate a Bistriții...*** (DB, II, CCCLXXVI (1717), p. 106); feminine și neutre - ***veseliți-vă, ceriure,...veseliți-vă, limbi..*** (*Psaltirea Voronețeană*, 60ʳ, 60ᵛ, apud CLR, p. 61-62); ***rogu-te, doamnă*** (apud CLR, p. 65); ***ce e mie și ție, muiare...*** (*Tetraevanghel* (1561), 184ʳ, apud CLR, p. 81); ***bucură-te, tărie ceriului*** (*Apocalipsul Maicii Domnului* (1590-1602), 16ᵛ, apud CLR, p. 130); ***unde ți-i, moarte, aculu...*** (*Omilia la înviere* (1590-1602), 67ʳ, apud CLR, p. 135); ***cum am pățit noi, maică*** (*Testamentul călugăriței Teofana* (1602), apud CLR, p. 156)

– substantive proprii – ***Îmvațator, știm că..***; ***Îmvațator*** (*Tetraevanghel* (1551-1553), 85ᵛ, 86ᵛ, apud CLR, p. 55); ***Dumnezeu, cu urechile noastre auzim*** (*Psaltire românească* (1570), 46ᵛ, apud CLR, p. 96); ***Acmu, Domnezeu, către tine strigăm...*** (*Carte de cântece* (1571-1575), 4ʳ, apud CLR, p. 102); ***Dzeu...dă*** (*Psaltirea Scheiană* (1573-1578), 220, apud CLR, p. 104)

– adjective substantivizate - ***svîntă prentre toate svintele...*** (*Începătură de nuiale*, 445, apud CLR, p. 67); ***o, despuietoare, Fiiului tău...*** (*Apocalipsul Maicii Domnului*, 19ʳ, apud CLR, p. 131)

– substantiv + substantiv - ***bărbați frați, vă rugăm...*** (*Apostol* (1559-1560), 21, apud CLR, p. 64)

– substantiv + adjectiv – singular - ***Vino, Duh Svânt..*** (*Începătură de nuiale*, 443, apud CLR, p. 66); ***fată bună*** (*Molitvenic* (1567-1568), 258ʳ, apud CLR, p. 90); plural - ***bărbați israelești*** (*Apostol*, 19, apud CLR, p. 63); ***ascultați, oameni iubitori; oameni nebuni*** (*Legenda Duminicii*, 170ᵛ, 181ᵛ, apud CLR, p. 185); ***credeți-mă, oameni buni..*** (*Floarea Darurilor*, 558ʳ, apud CLR, p. 138); ***oameni botedzați*** (*Pravila de ispravă oamenilor*, 7ᵛ, apud CLR, p. 151)

– adjectiv + substantiv – feminine - ***Svîntă Mărie*** (*Începătură de nuiale*, 445, apud CLR, p. 67); ***Sfîntă Veneri*** (*Legenda Sfintei Vineri*, 92ᵛ, apud CLR, p. 123); masculine - ***vă rugăm, toți sfinți părinți*** (*Întrebare creștinească* (1560), 2ʳ, apud CLR, p. 72); ***buni priiateni și vecini*** (DB, I, LX (1629), p. 45); ***Cinstit al nostru de tot bine voitor și bun prietin...***(DB, II, CCCLXXIV (1713), p. 103)

2 articulate

– substantive comune cu determinanți care impun articularea – la singular - ***o, fiiul meu; miluiaște-mă, șarba lui Hristos*** (*Legenda Sfintei Vineri*, 93ᵛ, apud CLR, p. 124); ***o,***

fratele meu,... (*Legenda Sfîntului Sisinie*, 59^{r}, apud CLR, p. 133); la plural – ***ascultați, frații miei*** (*Molitvenic* (1567-1568), 255^{v}, apud CLR, p. 88); ***auzişi, oamenii miei..***(*Psaltire românească*, 54^{v}, apud CLR, p. 97); ***O, feții mei, ...*** (*Moartea lui Avraam* (1580-1591), 79^{r}, apud CLR, p. 108); ***întorceți-vă, fiii oamenilor***; ***Pentru aceaea, featele meale...*** (*Testamentul călugăriței Teofana*, apud CLR, p. 156)

– substantive proprii intrinsec individualizate cu / fără determinanți care impun articularea – ***Domnul din ceriu, iartă-ne noi...; Fiiul, cela ce faci lumea, iartă-ne...*** (*Începătură de nuiale*, 445, apud CLR, p. 66-67); ***tine lăudăm, Domnul nostru...*** (*Începătură de nuiale*, 449, apud CLR, p. 68); ***Tatăl nostru*** (*Întrebare creştinească*, 8^{v}, apud CLR, p. 74)

– adjective substantivizate, cu determinant care impune articularea - ***bucură-te, cinstita lumiei*** (*Apocalipsul Maicii Domnului*, 16^{v}, apud CLR, p. 130)

– substantiv + adjectiv + substantiv - ***Duhul Svînt Dumnezeu, iartă-ne...*** (*Începătură de nuiale*, 445, apud CLR, p. 67)

Aceste exemple au fost extrase atât din texte traduse, cât şi netraduse pentru a evita posibilitatea unei fidelități de construcție în raport cu originalul. Demersul este subminat de încadrarea funcțională a textelor netraduse, în majoritate scrisori private şi particulare, care manifestă, cel puțin în fazele ei mai vechi, un servilism față de tiparul specific, în general cu reguli stricte. Astfel, formulele introductive, cărora astăzi le corespund forme de vocativ, cuprind adresarea indirectă prin dativ (*Scriem închinăciune şi multă sănătate Domnului Budachi Ionaşcu...; mă rog domilor voastre...*) sau prin acuzativ prepozițional (*Scriem multă pace şi sănătate de la Dumnedzeu la bun priiatenul Măriei Sale Domne Vostru...; Scriem închinăciune şi multă sănătate la biråul de Bistrița şi la tot svatul domiitale şi dăm ştire domiitale...*). Este interesant faptul că aceste formule tip „se personalizează" în diacronie, în sensul că apare treptat adresarea directă, cu forme de vocativ, alături de sintagmele clişeu, pe măsură ce înaintăm în timp (pentru cazul analizat aici de la secolul al XVI-lea către al XVII-lea (*Scriem închinăciune Mării Tale, doamne birău* – anul 1640). În româna actuală clişeul epistolar se restrânge şi afectează numai sintagma în vocativ, inițial mobilă, de tipul *dragă / stimate domn*.

Clasificarea este relevantă mai ales pentru trăsăturile morfologice ale vocativului specifice limbii vechi. Mai întâi, se observă alternanța în utilizare a formelor marcate desinențial, în special la singular, şi a celor omonime cu nominativul, în special la plural. Este vorba de o trăsătură moştenită din latină – pe de o parte desinența *–e*, pentru singular (tipul *amice*), pe de altă parte omonimia formelor nominativ - vocativ pentru plural (tipul *amici-amici*), româna arătându-se conservatoare la nivelul întregii flexiuni singular-plural.

Similar, pentru vocativul singular feminin, alternanța *–o*, slavă, şi forma omonimă cu nominativul, latină, se manifestă în favoarea ultimei realizări, păstrându-se încă tendințele latinei vulgare[10]. Desinențele mai noi *-ule, -lor* au încă actualizări numeric inferioare, înregistrându-se şi situații care reliefează mecanismul extinderii desinenței de dativ la vocativ - forme intermediare de tipul – *Blagoslovescu-vă voi, nuialelor..; am scris cu tiparíul vouă, fraților rumânilor şi vă rog ca, frații mei, să cetiți....*

Pentru vocativul masculin singular, în limba veche, se înregistrează patru forme de realizare – desinența *-e* (*Doamne*), desinența *-ule* (*Dumnezeule*), formă omonimă cu

nominativul nearticulată *(Dumnezeu)*, formă omonimă cu nominativul articulată (*Domnul*), dintre care ultima este cea mai neobişnuită pentru vorbitorii actuali. Formele articulate de vocativ, atât în limba actuală, cât şi în limba veche, apar de cele mai multe ori ca urmare a unor valenţe combinatorii specifice – substantiv în genitiv sau adjectiv pronominal posesiv, care impun determinatului individualizarea – *fraţii mei, şarba lui Hristos* etc. Cazurile de forme omonime cu nominativul şi articulate, fără constrângerea unui determinant, apar însă, în numai câteva situaţii clar delimitate, desemnând realităţi individualizate printr-o convenţie extralingvistică, de ordin social-teologic (*Domnul, Fiiul, Duhul Svînt*), similare cazurilor de vocativ actual de tipul – *mama, şefa, tata*, individualizate intrinsec sau contextual. Se mai poate remarca totodată pentru cazurile în care avem grupuri nominale, preponderenţa prezenţei desinenţei specifice şi la forma adjectivală antepusă. Nu este o trăsătură generală, deoarece apar şi situaţii în care adjectivul nu este marcat desinenţial. În timp, situaţia se va inversa, astăzi adjectivul antepus unui substantiv în vocativ fiind cel preponderent marcat – *stimate domn*.

Un caz aparte de realizare desinenţială este *-e* pentru feminine nume de persoană, întâlnit în textele avute în vedere în două locuri – *soro Melintie, Svîntă Marie*. Ocurenţa neobişnuită, întâlnită şi astăzi în textele populare sau familiare (*bădie, frăţie* etc.) se explică printr-o extindere analogică a desinenţei de singular a substantivelor încadrate tradiţional la declinarea a III-a (conform opoziţiei *femeia-femeie, Maria-Marie*), în urma unei false apropieri a finalei *-a* de articolul definit (a se vedea şi situaţia paralelă - tipul *Ioana-Ioană*).

Pentru cel de-al doilea corpus de texte avute în vedere, exemplele sunt mai numeroase, dar mai puţin variate lexical, putându-se grupa şi ele în mai multe categorii. Se impune precizarea că între corpusurile avute în vedere în analiză există o diferenţiere de structură narativă; dacă pentru limba veche avem texte culte, literare, scrise, pentru româna actuală avem înregistrări ale unor acte verbale, sunt texte orale prin excelenţă, transpuse în scris. De aici rezultă manifestarea unor valenţe suplimentare pe care formele de vocativ le înregistrează comparativ cu stadiul mai vechi ale limbii, direct verificabile în text. Fiind mărturii de interacţiuni directe între două sau mai multe persoane, în situaţii oficiale sau familiare, se activează, în general, aceleaşi tipuri de adresare, o tendinţă generală fiind preponderenţa formelor omonime cu cele de nominativ, în defavoarea celor marcate desinenţial.

I. Forme de vocativ marcate desinenţial

1. desinenţa *-e*

– substantive comune – ***prietene*** (p. 93)

– substantive proprii – ***Doamne*** (p. 46, 208), ***Victore*** (p. 48, 49), ***Mariane*** (alternativ cu ***Marian***) (p. 218-219), ***Rudele*** (alternativ cu ***Rudel***) (p. 182, 190, 193, 195)

– adjective substantivizate – ***tinere*** (p. 252)

– substantiv + substantiv - ***Doamne Dumnezeule*** (p. 45)

– adjectiv + substantiv - ***stimate domn*** (p. 205)

– substantiv + verb - ***Doamne fereşte*** (p. 110, 152), ***Doamne iartă-mă*** (p. 119)

2. desinența *-ule*, uneori elidată - substantiv / (+ substantiv) - ***dom'le*** (p. 31, 32, 56, 85, 104, 113, 204, 209, 236-237 etc.), ***dom' doctor*** (p. 31), ***domnu' judecător*** (p. 100), ***domnu' avocat*** (p. 103, 210), ***domn' sublent*** (p. 48, 49), ***domn' căpitan*** (p. 112), ***domnu(le) președinte*** (p. 145, 150), ***domnule consilier*** (p. 157), ***domnu(le) primar*** (p. 215, 217), ***domnule procuror*** (p. 159), ***domnule deputat*** (p. 256), ***domnu' Lazarov*** (p. 166), ***domnu' Turcescu*** (p. 203), ***domnu' Manole*** (p. 90), ***domnu' Marian*** (p. 114), ***domn' Aneț*** (p. 145), ***domn' Sălăjan*** (p. 146), ***domnu' Turcescu*** (p. 205), ***domnule Constantin*** (p. 203), ***domnule Tudoran*** (p. 234), ***domnule Minea*** (p. 206)

3. desinența *–lor* – substantiv + substantiv – ***domnilor președinți, domnilor colegi*** (p. 255)

II. Forme de vocativ omonime cu cele de nominativ

1. nearticulate

– substantive comune – ***doamnă*** (p. 31-33, 103, 106, 141, 158, 215 etc.), ***mamă*** (p. 29, 57, 74, 126, 129, 136, 185 etc.), ***tată, domnișoară*** (p. 104), ***frate, soră*** (p. 238), ***părinte*** (p. 239), ***fată*** (p. 78)

– substantive proprii – ***Costică, Gogu, Coca, Carmen, Alina, Mariana, Mihai, Cătălina, Camelia*** **etc.**

– adjectiv + substantiv – ***iubiți credincioși*** (p. 251), ***dragi ascultători*** (p. 264), ***stimați telespectatori*** (p. 233), ***stimați colegi*** (p. 256)

2. articulate

– substantive comune, animat umane, intrinsec individualizate, la singular – ***tata*** (p. 55), ***șefa*** (p. 118, 120)

– substantive comune, animat umane, la plural – ***fetele*** (p. 76); ***și domnișoarele*** (p. 246)

– substantive comune, inanimate – ***regia, vă rog...*** (p. 242); ***Facem naveta la Pitești...Piteștiul!*** (p. 266)

– substantive comune cu determinanți care impun articularea - ***doamna Popescu*** (p. 260), ***doamna Vasilescu*** (p. 262), ***doamna mea*** (p. 212)

Aceste situații cunosc, dincolo de gruparea strict formală, diferite valori funcționale. Se poate remarca astfel prezența vocativelor marcate desinențial în cazul interacțiunii dintre un emițător și un receptor apropiați sau între un emițător care încearcă să stabilească un contact mai familiar, mai intim, cu un receptor necunoscut, mijloacele formale de vocativ venind să susțină o încărcătură afectivă mai bogată.

Pe de altă parte, așa cum se observă, desinența *-ule* apare într-un singur caz, legat de numele *domn* și în sintagme tip, legate de formulele de politețe, pentru a exprima o anumită raportare socială față de interlocutor (categoria „socială" sau genul proxim și identificarea profesională sau nominală – diferența specifică). Este interesant faptul că pentru feminin se realizează o anumită specializare a formelor: *doamnă președinte*, dar *doamna Vasilescu*; forma articulată marchează mai precis individualizarea, în comparație cu cea nearticulată care trimite la o clasă cu un grad mai mare de generalizare. Aceeași

funcţie o are articolul şi în cazul substantivelor comune de tipul *şefa, mama, tata*, unde marcarea finală vine să sublinieze suplimentar numele individualizate intrinsec. În plus, între formele marcate definit şi cele nemarcate din punctul de vedere al determinării se stabileşte în adresare şi o diferenţiere de ordin stilistic afectiv (*tată-tata, mamă-mama* etc.).

Semnificativ este şi cazul alternanţei formelor marcate desinenţial şi a celor nemarcate pentru numele proprii, care trimite la o atitudine a emiţătorului şi la un anumit context de comunicare; este cazul lui *Rudel – Rudele, Marian – Mariane,* forma marcată apărând însoţită de interjecţii care îi întăresc valoarea afectivă: *băi, Rudele, băi..., mă, Mariane, mă...* De altfel, prezenţa acestui tip de interjecţie este o constantă în formulele de adresare familiare, cu diferite ipostaze (*mă, măi, bă, băi)*, marcând la nivel stilistic diverse valori - un anumit grad de intimitate între locutori (p. 60, p. 93, p. 172), o ierarhizare socială sau profesională (în formulele de adresare ale unui superior faţă de un subaltern, p. 73), opoziţie între locutori (p. 154), iar la nivel pragmatic contactul direct între emiţător şi receptor. Utilizarea preferenţială a unei realizări formale de vocativ sau a alteia corespunde uneori unei anumite intenţionalităţi a emiţătorilor sau a unui anumit raport social între interlocutori. Astfel, în cadrul unei emisiuni radiofonice se înregistrează succesiv următoarele ipostaze formale – *bună ziua, Marian* – familiar neutru; – *intraţi, domnu Marian* – pseudopoliticos, ironic; *da, mă, Mariane, mă, Cam câţi ani ai, Mariane?* - familiar; *S-a întrerupt, Marian* – din nou familiar neutru. Forma cu desinenţă de vocativ apare cu două condiţii principale: în urma cunoaşterii interlocutorului şi a stabilirii unui contact verbal direct; în momentul în care acesta dispare, marcarea desinenţială nu îşi mai are funcţionalitate pragmatică şi devine superfluă, forma de nominativ fiind suficientă pentru o adresare finală.

Legată de acest rol pragmatic este şi situaţia unor vocative cu forme omonime cu cele de nominativ, care, uneori, prin repetiţie redundantă, tind să-şi piardă funcţia adresativă şi să devină mărci de contact între vorbitori. Acest fapt este evident în situaţiile de discuţii în contradictoriu, acolo unde emiţătorul tinde să-şi precizeze poziţia şi să verifice receptarea mesajului prin precizarea repetată a persoanei receptorului (*păi, v-am explicat, doamnă, după noua reglementare! V-am explicat, doamnă!* p. 158; *da' n-aveţi nici o graniţă, doamnă. Nu scrie în act? Că acolo scrie, doamnă!* p. 106). Acelaşi rol îl au vocativele care sunt folosite în formulele de încheiere sau de iniţiere a unui contact verbal la radio, în cadrul convorbirilor telefonice, acolo unde lipsa unui contact vizual impune precizarea verbală a interlocutorilor (*sărut mîna, doamnă!; doamnă, multă sănătate!*).

Alteori, vocativul tinde să-şi piardă funcţia adresativă, individualizatoare, dobândind un rol clasificator general (*ce linie, tataie?*, p. 140; *aşa, fetele, ce-aţi mai făcut azi?*, p. 76; *soră, zice, Iisus e cu noi; frate, ţi-am adus o veste mare*, p. 238).

Pierderea din conţinutul semantic iniţial al vocativului poate ajunge până la vidarea totală de orice informaţie semantică, unele forme de vocativ ajungând simple fateme, mărci de realizare a contactului între locutori sau ale atitudinilor lor, apropiindu-se semantic şi funcţional de statutul interjecţional. Cazul cel mai întâlnit este *dom'le*, care apare repetat în diferite situaţii, golirea de semnificaţie fiind indicată de diverse tipuri de dezacord: de gen (*hai, domle, la policlinică*, p. 111; *du-te, domne, acasă singură cu trenul*, p. 56), de număr (*Domne, eu nu vă mai plătesc*, p. 113) sau situaţional (*ieram în baie şi mă spălam pă dinţi şi ziceam: domne, ce parcă sună telefonul*, p. 169). În plus, se remarcă şi o

diferențiere formală între *dom'le* și *domnule* – haplologia, care trădează un automatism verbal, o clișeizare a formei nominale în cauză, atunci când nu are un rol adresativ concret, față de un referent real, eventual frontal.

În aceeași situație se află și alte cuvinte, în general nume de rudenie (*scuză-mă, nene*, între două interlocutoare de sex feminin, p. 82, *mamă, ce-ați închis-o*, către o persoană de sex masculin, p. 136, *mamă, ce minuțioși sunt*, p. 57, între persoane între care nu există nici o legătură de rudenie) sau termeni clasificatori generali (*Ce zici, fată?; vorbește, fată, mai tare*, p. 78). În unele cazuri cuvântul în vocativ este integrat într-o sintagmă sau chiar propoziție fixă, clișeizată, care funcționează ca un tot cu valoare interjecțională (*Doamne Dumnezeule*, p. 45, p. 169, *Doamne ferește*, p. 110, 152, *Doamne iartă-mă*, p. 119). Alteori, forma de vocativ își schimbă radical semantismul, puternic marcat afectiv, atunci când un vorbitor se adresează altuia cu un termen calificativ specific sieși – așa numita adresare inversă, specifică pentru *baby-talk*[11] (mama către fiica ei: *trebuie să-ți pună, măi mamă!*, p. 126, *mamă, n-ai voie*, p. 29).

Legat tot de necesitatea hipermarcării contactului emițător-receptor este și cazul unei particularități dialectale – individualizarea redundantă a receptorului: *Ce ceas, tu, Alina?*, p. 88; *nici măcar nu mi-a scris, tu, Cătă...*, p. 119; *ea nu semnează nicicum, tu, ea le trimite materialele, tu...*, p. 118. Moștenind inițial o trăsătură a latinei vulgare de marcare emfatică a adresantului în comunicarea directă (*Advorte animum sis, tu!*, Plaut, *Captivi*, vs. 36), acest *tu* își schimbă valențele, funcționând, la nivel regional, similar unei interjecții. Așa cum s-a subliniat[12], *tu* din Ardeal corespunde lui *fă* sau *mă, bă* din Muntenia, fiind o particulă expletivă cu rol pragmatic, de marcă discursivă.

Nu în ultimul rând trebuie remarcate cazurile de vocativ omonim cu nominativul articulat pentru inanimate, în construcții metonimice, chiar abstracte – *regia* pentru „cei care se ocupă de regie" sau *Piteștiul* pentru „cei / cel care se află la Pitești", explicabile extralingvistic printr-un anumit context funcțional – transmisiuni telefonice sau de televiziune, unde se actualizează anumite tipare adresative specifice.

La sfârșitul acestor scurte observații se pot trage câteva concluzii privind evoluția formelor de vocativ în limba română. Formal, se remarcă o scădere a numărului de actualizări desinențiale, ca o tendință a limbii literare, culte. Dacă în limba veche omonimia nominativ-vocativ se realiza preponderent la plural, mărcile desinențiale fiind preferate la singular, în româna actuală raportul se schimbă, înregistrându-se în timp o redirecționare a tiparului formal de plural spre cel de singular – la plural sunt majoritare formele cu desinența *-lor*, la singular se tinde spre impunerea omonimiei nominativ-vocativ, mai ales la feminin; acolo unde apar, desinențele au în general o motivație de ordin stilistic sau afectiv. Semantic, sunt de semnalat tendințele de vidare de semnificație, în favoarea unui rol funcțional, pragmatic. Stilistic, se creează distincția marcat – nemarcat, conformă celei formale – cu / fără desinențe specifice. Pragmatic, vocativul prin natura sa de caz adresativ, implică valori contextuale, de raportare directă la un act comunicativ, în care se actualizează diverse intenții ale locutorilor.

Vocativul rămâne, astfel, o formă cazuală în plină mișcare, cu permanente posibilități de schimbare.

NOTE:

[1] v. Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1965, p. 25.

[2] v. Florica Dimitrescu (coord.), *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, p. 210; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 310-311.

[3] v. K. Sandfeld, *Linguistique balcanique*, Paris, 1930, p. 146-147.

[4] v. Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 167.

[5] v. Alexandru Niculescu, *ibidem*.

[6] v. Luiza Seche, *Un mod nou de exprimare a vocativului în limba română*, LR, VI (1965), nr. 1, p. 159-162.

[7] v. Iorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967, p. 98.

[8] v. Al. Graur, *Despre vocativul românesc*, în *Mélanges linguistiques*, Paris, Bucureşti, 1936, p. 98 ş. u.

[9] v. *ibidem*.

[10] v. Florica Dimitrescu, *idem*, p. 211.

[11] v. Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversaţia - structuri şi strategii*, Bucureşti, Editura All, 1999, p. 114-115.

[12] v. I.I. Bujor, *Vocativul tu*, în CL, anul XII, 1968, p. 116-118.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

BUJOR, I. I., *Vocativul tu*, CL, anul XII, 1968.

CÂMPEANU, EUGEN, *Substantivul. Studiu stilistic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1975.

DIMITRESCU, FLORICA (coord.), *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978.

GRAUR, AL., *Despre vocativul românesc*, în *Mélanges linguistiques*, Paris, Librairie E. Droz, Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1936, p. 98-100.

GUŢU-ROMALO, VALERIA, *Morfologie structurală a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei,1968.

IONESCU-RUXĂNDOIU, LILIANA, *Conversaţia – structuri şi strategii*, Bucureşti, Editura All, 1999.

IORDAN, IORGU, GUŢU-ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967.

NICULESCU, ALEXANDRU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1965, p. 25-29.

PUŞCARIU, SEXTIL, *Limba română (Privire generală)*, volumul I, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

ROSETTI, ALEXANDRU, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.

SANDFELD, KR., *Linguistique balcanique, problémes et résultats*, Paris, Librairie ancienne Houvre Champin,1930.

SECHE, LUIZA, *Un mod nou de exprimare a vocativului în limba română*, LR, XIV (1965), nr. 1, p. 159-162.

TOŞA, ALEXANDRU, *Elemente de morfologie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.
VASILIU, LAURA, *Observaţii asupra vocativului în limba română*, SG, I (1956), p. 5-23.

CORPUS DE TEXTE

Alexandru Mareş (coord.), *Crestomaţia limbii române vechi (1521-1639)* (CLR), Bucureşti, Editura Academiei, 1994.
Nicolae Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei* (DB), Bucureşti, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1898 (partea I), 1900 (partea a II-a).
Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacţiunea verbală în limba română actuală*, Bucureşti, Editura Universităţii Bucureşti, 2002.

COMPARATIVE NOTES ON THE VOCATIVE CASE IN THE ROMANIAN LANGUAGE

(Summary)

The article deals with a concrete analysis, from a diachronic perspective, of the various occurrences of the vocative case in the Romanian language as they are found in some specified texts (chosen for their exponential function of the ancient and actual Romanian), underlining the morphological evolution and the new stylistic, semantic and, especially, pragmatic attributes.

DIN ISTORIA UNUI VERB: *A ADĂUGA*

AIDA TODI
Universitatea "Ovidius" Constanța

0. Cuvânt vechi în limba română, aparţinând fondului principal lexical (cu toate caracteristicile proprii acestui segment al vocabularului), verbul *a adauge* (DA), astăzi *a adăuga*, varianta unică admisă actualmente de normă (ÎOOP, 1995, p. 99; DOOM, 1982, p. 7), variantele şi întreaga sa paradigmă, împreună cu familia lexicală, au avut de parcurs un drum lung şi sinuos. Motivul pentru care ne-am îndreptat atenţia asupra acestui cuvânt este faptul că verbul în discuţie prezintă o foarte mare varietate, atât din punct de vedere fonetic, cât şi morfologic, prin deplasarea de la o conjugare la alta şi înmulţirea formelor flexionare, în special la perfectul simplu şi participiu. În cele mai multe dicţionare româneşti, printre care şi DA, cuvântul *a adăuga* şi familia lui lexicală beneficiază de un spaţiu restrâns, dacă avem în vedere apartenenţa lui la fondul de bază al vocabularului şi frecvenţa relativ mare; mai multă atenţie îi acordă Bogdan Petriceicu Hasdeu (EMR), care înregistrează contexte, sensuri şi comentarii interesante pe care dicţionarele ulterioare le eludează; o abordare aprofundată a aspectelor fonetice şi morfologice ale acestui verb apare şi în lucrarea lui Alf Lombard despre verbul românesc. Articolul de faţă oferă o analiză detaliată a principalelor aspecte ale acestui verb moştenit din latină: situaţia vechiului etimon latinesc *adaugere* în limbile romanice şi în dialectele sud-dunărene; schimbările de conjugare; repartiţia dialectală de-a lungul timpului; posibilităţile lui combinatorii; sensurile verbului, cu exemple excerptate din texte aparţinând diferitelor epoci de evoluţie a limbii române; situarea stilistică; productivitatea; înregistrarea lui în dicţionarele latineşti (Nădejde, 1920), precum şi în dicţionarele româneşti (EMR, DA, CDDE, DEX, DLRM, DLRLC, DLRM, Ciorănescu, Şăineanu, Papahagi, Caragiu-Marioţeanu) şi, de asemenea, în lucrările normative actuale (DOOM, IOOP).

1. În legătură cu ***etimologia*** verbului *a adaoge*, provenind din lat. *adaugeo, -xi, -ctum, -ĕre* (în loc de *-ēre*) (DA, s.v.), DA precizează că, dintre limbile romanice, termenul latinesc iniţial a mai fost păstrat doar în vechea franceză *aoire*, iar în vechea provensală se întâlneşte part. *azaut*; pentru aromână, DA menţionează perfectul simplu *adapşu* şi participiul *adaptu*, corespunzând formelor latine, iar pentru meglenoromână, participiul nou în *-s*, ca în dacoromână: *daus*, perfect *dauş*, ambele forme prezentând afereza vocalei a-. DA avansează şi ipoteza conform căreia trecerea la conjugarea a IV-a e străveche, aducând, în sprijinul acesteia, forma latinească *adaugesco* (latina înregistra şi verbul *adaugesco, -ĕre,* cu sensul de “a începe a creşte”), semnalată în dicţionarele de limbă latină (Nădejde, 1920). În ampla sa monografie asupra verbului românesc, Alf Lombard observa că nici un verb românesc nu s-a dovedit a fi mai ezitant în ceea ce priveşte alegerea conjugării (Lombard, 1955, p. 1068); el discuta inclusiv schimbarea de accent din latină în română, prin trecerea diftongului descendent *au* la un grup vocalic bisilabic, trecere care a

creat o paroxitonie nouă, la *adaug*, pronunţat *adáug/adáog* (Lombard, 1954, pp. 366-367); fenomenul dierezei diftongului *au* este similar, arăta autorul, cu cel petrecut în cazul verbului *a lăuda* (Lombard, 1954, p. 652).

Dacă verbul prezintă, în dacoromână, forme numeroase de perfect simplu (*adăosei, adăusei, adăugii, adăogai, adăugai*) şi de participiu (*adaos, adaus, adăogit, adăogat, adăugat*), fiind preponderent şi preferat de norma limbii actuale tipul de conjugarea I, forme numeroase şi variate sunt consemnate şi în aromână: dicţionarul lui Tache Papahagi înregistrează verbul *adavgu* ca verb de conjugările III, II şi I, menţionând formele tari şi slabe de perfect simplu (*adapşu* şi *adăvgai*), participiile *adapsu*, *adaptu* şi *adăvgat*, precum şi infinitivele lungi *adavdzire*, *adăvdzeare* şi *adăvgare* (DDA).

2. Evoluţia conjugării; repartiţie dialectală şi diacronică.

În primele texte româneşti, forma *adauge* este exclusivă, pentru ca mai târziu, la Dosoftei, să apară frecvent *a daoge*. Trecerea de la o conjugare la alta este un fenomen obişnuit atât în latina vulgară (Densusianu, 1961, vol. I, pp. 103-105; Sala, 1998, p. 124; Brâncuş, 2002, p. 28), cât şi în româna veche (Densusianu, vol. II, pp. 126-128). Perfectul simplu *adauş*, *adaos*, întâlnit până spre sfârşitul secolului al XVII-lea, mai poate fi auzit astăzi în Banat, se precizează în DA. O urmărire a distribuţiei în timp şi spaţiu a formelor de diferite conjugări arată că forme de conjugarea a IV-a se întâlnesc mult mai târziu; DA le consemnează în graiul moldovean, în opera lui E. Kogălniceanu (prezentul *adăogesc*). Muntenia pare să prezinte preferinţă pentru formele de conjugarea I (*a adăoga*), însă aceasta nu este exclusivă, aşa încât întâlnim, în zona amintită, trei serii paralele, fiecare corespunzând câte unui tip de conjugare:

a. adauge (adaoge) – adaug (adaog) – adauseiu (adaoseiu) şi *adauseiu (adaoseiu) – adaus (adaos);*

b. adăugi (adăogi) – adăugesc (adăogesc);

c. adăuga (adăoga) – adaug (adaog).

Acelaşi dicţionar mai precizează că în anumite regiuni, de pildă "în graiul moldovean din munţii Sucevei", diferitele conjugări sunt amestecate; o serie de texte populare înregistrate în această zonă au două forme de prezent: *adăogesc* şi *adaog*; *adăugi*, cu participiul *adăugit*; forma *adaos* este rară, în timp ce *adăugat* nu a fost înregistrat. Este unul dintre puţinele verbe care au circulat, până târziu, cu forme din trei paradigme, alături de *a sughiţa – a sughiţi – a sughite* (Pană-Dindelegan, 1987, p.61). În perioada de după 1880, eliminarea din limbă a formelor vechi, etimologice, de conjugarea a III-a, nu s-a produs simultan în întreaga paradigmă: cercetarea întreprinsă de Gabriela Pană-Dindelegan asupra dinamicii sistemului verbal după 1880 arată că înlocuirea cu formele noi pare să se fi produs mai repede la prezent, formele de conjugarea I înregistrându-se în paradigma prezentului încă de la sfârşitul secolului (al XIX-lea – n.n.); cele mai rezistente au fost formele de conjugarea a III-a de perfect simplu şi participiu, iar "urmele participiului de conjugarea a III-a apar astăzi numai în forma substantivală *adaos, -uri*, care funcţionează ca termen de-sine-stătător, pierzându-se legătura cu baza" (Pană-Dindelegan, 1987, p. 67). Evoluţia fonetică şi morfologică, cu schimbarea conjugării, este discutată şi de Lombard (1955), care arată trecerea de la *adaugĕre*, ***adaugeo*** (în lat. cl. *-gēre*, *-geo*), devenite iniţial *adauge*, *adaug* (imperf. *adăugea*), singurul utilizat. Verbul *a adăuga* apare în toate dicţionarele româneşti; cele explicative prezintă forme mai numeroase, dintre care unele

regionale, populare sau chiar arhaice. Lucrările normative indică doar formele acceptate de norma literară a limbii române actuale. Cel mai recent dicţionar etimologic (DELR) face trimiteri şi la alte lucrări lexicografice în care acest termen şi derivatele sale sunt înregistrate (Puşcariu, Candrea-Densusianu, REW, DA). Notând sensul "a mai pune peste, a da în plus, a spori" la intrarea *adăoga* (*-aog, -at*), DELR (Ciorănescu) indică variantele *adaoge*, *adăuga*, *adăugi*, precum şi formele din aromână (*adavgu*, *adapşu*, *adăvgat*) şi meglenoromână (*daug*, *dauş*), arătând că lat. *-ĕre* trecuse, încă din latina vulgară, la *-ēre*. Că multe dintre formele în discuţie mai pot fi întâlnite rezultă şi din faptul că DEX le înregistrează, chiar dacă doar ca variante: *adăoga*, vb. I; *adaoge*, vb. III; *adăogi*, *adăugi*, vb. IV; acelaşi lucru este valabil şi pentru unele dintre variante: la cuvântul-titlu *adăugare* DEX consemnează, ca variante, şi *adăogare*, *adăogire*, *adăugire*; DELR mai precizează că "forma *adauge* este vie încă în română, dar astăzi se preferă forma de conjugarea I; totuşi, aceasta din urmă este relativ recentă, şi DA nu o admite". Inventariind toate formele flexionare, mai vechi şi mai noi, ale acestui verb, DELR precizează, totuşi, că "în toate cazurile, este de preferat tipul de conjugarea I"; acelaşi dicţionar înregistrează şi derivatele, astăzi ieşite din uz, *adăoşag* şi *adăosătură*. La Eminescu se întâlnesc formele *adăogi*, *adaogi*, *adăogă*, *adaose*, *am adaos*, *te-ai adaos*, *adaoge*, *adăugi* (DLPE). Imperativul *adaoge* este înregistrat de Alf Lombard (Lombard, 1954-1955, p. 651). În textele vechi româneşti noi am întâlnit, pentru imperativ, şi forma *adaoceţi*: "*Adaoceţi* la mine zestrea şi cereţi darure şi bucuros voiu da" (PO, p. 116), interpretabilă, probabil, ca o inconsecvenţă grafică.

3. ***Sintactic***

Din punctul de vedere al recţiunii (al posibilităţilor combinatorii), DA menţionează, pentru limba română veche şi/sau populară, posibilitatea construcţiei verbului *a adaoge*, tranzitiv şi reflexiv, cu prepoziţia *la* sau cu *dativul*: "Nu adăoga la sărăcie şi calicie"(Zanne, P.,V, 574); "S-au adaos mare cumpănă oamenilor spre foamete" (N. Costin, Let. II, 63/10). DLRLC înregistrează, regional, cu dativul persoanei, sensurile de "a agonisi", "a dobândi": "Mai departe nu merg, zise el, în calea asta, destul am lucrat şi destul mi-am adăugat: am scăpat trei vietăţi de la pierire şi mi-am adunat trei prieteni." (Reteganul, P.V 4); tot reflexiv şi în combinaţie cu dativul se construieşte *a (se) adauge* în limba veche, cu sensul de "a semăna cu cineva".

4. ***Semantic şi stilistic***

Cu multiple sensuri, majoritatea moştenite din latină, verbul este întâlnit, ca reflexiv şi tranzitiv, în formă de conjugarea a III-a *a adaoge*, în cele mai vechi texte româneşti:

4.1. Sensul fundamental, din care s-au dezvoltat celelalte, este acela de "a mai pune ceva lângă cele ce sunt" (DA). Cu acest sens el apare frecvent încă din primele texte româneşti: "Bogăţie se cură, *nu adaugeţi* inema" (Coresi, PS. 159, Psal. Sch. 182/16); "Iară eu... însumi multe osteneale *adaos*...tipărind" (Cazanie, 1642, ap. GCR. I, 98/33); "Această boierie a Băniei în vechile vremi n-au fost, şi nu de mult *s-au adaos* şi această boierie" (Gheorgachi, Let. III, 292/6).

4.2. "A împreuna, a pune un lucru lângă altul": "Să nu adaugă-se ţie scaunul fărălegiei" (Coresi, PS. 260, Psal. Sch. 309/11); cu acest sens este preluat mai târziu de Eminescu: "De voie te-ai adaos...La cel chor ce-n operetă e condus de Menelaos?"

(Eminescu, P. 230). Derivat din acest sens pare a fi şi acela de "a anexa" (o ţară), cum întâlnim la Cantemir: "Romanii la împărăţia sa o au adaos" (Cantemir, Hr., 69/25) sau la E. Văcărescu: "Au luat şi Chintaia de la greci şi le-au adaos toate la stăpânirea lui Aladin" (E. Văcărescu, Ist., 250/8).

Adjectivul provenit din participiul formei de conjugarea a IV-a, *adăugit(ă)* apare astăzi numai în sintagma *ediţie (revăzută şi) adăugită.*

4.3. Cu sensul de "a discredita, a defăima", verbul *a adăuga*, însoţit întotdeauna de substantivul *(cu) pâră / pâri*, este întâlnit în limba mai veche; sintagma *a adaoge cu pâră* este proprie vechiului stil juridic românesc: "Zic unii cum şi cu acel Bekir Aga şi-au fost împutat Lupul Costachi vornicul, şi cu Mehmet Efendi Iazagiul, că turcilor cine le poate sătura lăcomia lor? Deci să-l fie adaos cu pâră la vezirul..."(Nicolae Costin, Let.II, 129); "Nu-l lăsa Domnul...să se odihnească mazil, cum era, ce cu multe pâri îl adăogea, să-l facă surgun şi din Ţarigrad" (Nicolae Muste, Let. III, 59); "şi cu alte pâri adăogându-l, i-au stricat domnia lui Mihaiu – vodă" (Ibidem, p. 80).

4.4. Un sens arhaic are verbul *a adaoge* şi în construcţia *a se adaoge cuiva* "a semăna cu cineva", întâlnită încă din primele texte scrise: "Şi omul în cinste nu cunosc adauge-se viteei neînţeleapte şi podobi-se lor" (Coresi PS. 130, Psalt. Sch. 154/8).

4.5. EMR înregistrează, în contextul *a adaoge cântec*, şi o accepţiune a verbului *a adăuga* pe care Hasdeu o apreciază ca fiind "foarte arhaică": "a închina, a dedica", sens pe care verbul latinesc *adaugeo* îl avusese în stilul sacerdotal ("*decumam adaugere*" – Plaut). Acest sens Hasdeu îl semnalează numai în secolul al XVII-lea, la Dosoftei:

"Carii cearcă să mă prindză,
Răutatea să-i cuprindză,
Iară eu, hie-n ce vriame,
Lângă tine nu m-oi tiame,
Ce-ţi voi adauge cântec
Din zuor de când mă mânec... "(EMR, p. 204).

4.6. Indicele de cuvinte al ediţiei PO, întocmit de Viorica Pamfil, înregistrează şi sensul "a continua, a nu înceta" (pe care nu l-am întâlnit în nici unul dintre dicţionarele româneşti consultate), în contextul: "Vădzând iară Faraon că au stătut ploaia şi grindinea şi tuneturele, *adaose* păcatul şi se îngreoie inima lui şi a slugilor sale" (PO, p. 208). Un sens asemănător pare a prezenta *a adaoge* şi în Biblia de la Bucureşti: (exemplul este excerptat din dicţionarul lui Tiktin): "Nu voiu mai adaoge de acum a blestema pământul" (BB, Gen., 8, 21, apud Tiktin); de asemenea, în substantivul neutru *adaos* (plural: *adaose*), în contextul: "Apucatu-m-am şi eu a scriere începătura şi *adaosul*, mai apoi şi scăderea...Moldovei" (Ureche), glosat de Tiktin "Vergrösserung, Vermehrung, Zunahme" (ibidem).

5. *Productivitate*

Deosebit de productiv în limba română mai veche, cu o familie lexicală îmbogăţită de-a lungul secolelor, până la un moment dat, acest verb şi-a restrâns, în timp, atât de mult numărul derivatelor, încât astăzi nu mai avem, în afară de verbul propriu-zis, decât substantivul *adaos* (la origine participiu), destul de frecvent, uneori combinat cu un neologism, în sintagma, mult utilizată în limba actuală, *adaos comercial,* infinitivul lung *adăugare* şi participiul *adăugat*, cu valoare adjectivală.

5.1. Sunt numeroase derivatele pe care acest cuvânt le înregistrează în perioada veche, dispărute astăzi: *adaogere* şi *adăogire*, sinonime, ambele înregistrate în epoca veche (secolele al XVI-lea - al XVIII-lea); *adăogitor*, explicat prin *adăogător*, pentru care se mai indică şi varianta *adăugitor*; *adaos, -ă,* adj., "adăogit", participiul lui *adaoge*, devenit adjectiv (şi în varianta *adaus*); substantivul de provenienţă participială *adaos* (şi în varianta *adaus*), a fost semnalat, regional, şi în expresia *a porni într-adaos*, cu sensul de "a rămâne însărcinată" (DLRM); *adăoşag*, s.a., "un fel de impozit, pe vremea fanarioţilor, care se adăoga la vădrărit, pogonărit şi văcărit"; *adăosătură*; *adăosură*.

5.2. Multe cuvinte derivate (sau obţinute prin conversiune) de la acest verb sunt semnalate până la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în secolul al XIX-lea, perioadă de frământate confruntări lingvistice: în această perioadă sunt atestate *adăogământ*, "adaos" (P. Maior, Ist. 262), derivat de la a *adăuga*, cu sufixul substantival *-mânt*; *adăogare* (şi *adăugare*); infinitivul lui *a adăuga*, devenit abstract verbal, întâlnit şi în locuţiunea adverbială *cu adaogare* "pe deasupra": "Eu plâng...Şi tu, *cu adăogare*, Năcazuri îmi grămădeşti" (Pann, E.IV, 40); *adăogat*, substantiv abstract, "adăogire"; participiul lui *adăoga*, devenit abstract verbal (şi: *adăugat*); *adăogat,-ă,* adj.,"adăogit", participiul lui *adăoga*, devenit adjectiv; *adăogătură*, s.f. "adăosătură"

5.3. Unele derivate ale acestui verb sunt strict specializate semantic; astfel, *adaoşag* (pl. adaoşaguri) reprezenta un termen fiscal, "suprataxă"; înregistrandu-l în secolul al XVIII-lea, la Ion Neculce, Hasdeu îl considera "un cuvânt format cam în epoca fanarioţilor" (EMR, p. 208).

5.4. Pentru câteva cuvinte din aceeaşi familie lexicală, DA nu înregistrează decât termenii ca atare, fără nici o atestare: *adăogător, -toare*; adj., subst., adjectiv, de la *a adăoga*; *adăogit*, subst. *adăogit*.

6. *Forme contaminate*

6.1. *Contaminări lexicale.*

În EMR, Hasdeu aduce în discuţie o formă verbală regională (moldovenească) înregistrată de G. Seulescu în 1874: *adaoră*, pentru *adauge*; în vreme ce explicaţia din DA este exclusiv fonetică, forma *adaoră* fiind pusă pe seama unei pronunţări individuale (în DA se precizează că "trecerea fonetică a lui *g* la *r* este explicabilă numai la indivizi care pronunţă un *r* uvular"), EMR oferă o explicaţie semantică, considerând-o o fuziune între două cuvinte: adverbul *adoară* (forma contrasă din *a doua oară*) şi forma verbală *adaugă*; discutând adverbul *adoară* şi precizând că nici o lege fonetică nu ar putea justifica trecerea lui g sau *ğ* la *r*, Hasdeu stabileşte un interesant paralelism cu termenul franţuzesc *selon*, în care au fuzionat *segon* (< lat. *secundum*) şi vechiul adverb frantuzesc *lonc* (< lat. *longum* > rom. *lângă*). Explicaţia lui Hasdeu este însoţită şi de o argumentaţie semantică: "oricine face ceva a doua oară, prin însăşi aceasta adaugă la cele deja făcute" (EMR, p. 207).

6.2. *Contaminări morfologice.*

Derivatul *adăosătură* (pl. *adăosături*), cu sensul de "inserţie, adiţie", este considerată de Hasdeu "o formaţiune neregulată, deoarece *adăosat* sau *adăosit* nu există"; cuvântul respectiv ar fi, deci, o contaminare morfologică a formelor *adăogatură* şi *adăosură*, ambele obţinute de la participii existente (*adăogat*, respectiv *adaos*), cu sufixul *-ură*.

7. *Aspecte normative*

Analiza întreprinsă de Alf Lombard, în urmă cu jumătate de secol, asupra verbului românesc, semnala multitudinea de forme flexionare şi fonetice şi preciza că "la anumite forme flexionare, diversele paradigme se confundă mai mult sau mai puţin; la altele, dimpotrivă, ele se disting net; şi la acestea lupta continuă, de exemplu, la participiu, între **adaos (adaus)**, adăugat şi adăugit; amestecul acestor conjugări ia, pentru acest verb, aspecte care uneori apar ca arbitrare"; pentru toate acestea, lingvistul trimitea la lucrările normative ale epocii: RDW, PDO (Lombard, 1955, pp. 1068). Acesta sesiza o oarecare inconsecvenţă între lucrările consultate, arătând că ele fac aprecieri normative diferite în legătură cu formele acestui verb (Lombard, 1954-1955, p. 650). Prin tendinţa ei permanentă de selectare a unei norme unice şi de regularizare, prin analogie, a paradigmelor, limba literară a optat, astăzi, pentru acceptarea definitivă a formelor în *-a*, *-at*, conjugare care, prin admiterea permanentă de noi verbe, se dovedeşte a fi cea mai productivă; ultima ediţie a ÎOOP şi DOOM recomandă, la intrarea *adăuga*, infinitivul *adăuga*, ind. prez. I sing. *adaug*, I pl. *adăugăm*, conj. *adauge*, ger. *adăugând* (ÎOOP, 1995, p. 99, DOOM, 1982, p. 7); part *adăugat* apare doar în ÎOOP, în timp ce DOOM înregistrează, ca pe două cuvinte separate, infinitivul lung cu valoare substantivală *adăugare* şi participiul cu valoare adjectivală *adăugită*, în formă exclusivă (şi cu menţiunea expresă) de "feminin", cu precizarea unicului context în care acest adjectiv se utilizează astăzi: *ediţie ~*.

BIBLIOGRAFIE

Dicţionare

CDDE, Ion Aurel Candrea, Ovid Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*. Elementele latine, A – putea, Bucureşti, [1907] – 1914.

DA, *Dicţionarul limbii române* (Academia Română), tomul I, fascicolul I, Bucureşti, Institutul de arte grafice Carol Göbl, Bucureşti, 1907.

DDA Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, ediţia a doua augmentată, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1974.

DEX, *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei R.S.R., 1975.

DELL, A. Ernout & A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, 4e édition, revue, corrigée et augmentée d'un index, Paris, Librairie C. Kliencksieck, 1959.

DELR, Al. Ciorănescu, *Dicţionar etimologic al limbii române*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2002.

DLF, L. Quicherat & A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, révisé, corrigé et augmenté d'après les travaux les plus récents de la lexicographie latine par Émile Chatelain, LIe édition, Librairie Hachette, 1922.

DIARO, Matilda Caragiu Marioţeanu, *Dicţionarul dialectului aromân,*

DLPE, *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, sub red. lui Tudor Vianu, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1968.

DLRLC, *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, volumul I, Bucureşti, 1957.

DOOM, *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.

EMR, Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, ediţie îngrijită de Grigore Brâncuş, Editura Minerva, 1 (1972), 2 (1974), 3 (1976).

IOOP, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Institutul de lingvistică "Al. Rosetti-I. Iordan", Academia Română, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995.
Nădejde, Ioan, *Dicţionar român-latin*, Iaşi, Viaţa românească, 1920.
PDO, Pop, Ştefan, *Dicţionarul ortografic al limbii române*, Bucureşti, 1944.
PO, *Palia de la Orăştie (1581-1582). Text – Facsimile – Indice*, ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1968.
L. Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, Editura Litera, Chişinău, 1998.
RDW, Tiktin, H., *Dicţionar român-german / Romänisch-deustches Wörterbuch*, 3 vol., Bucureşti / Bukarest, 1903-1925.

Studii şi articole

Brâncuş, 2002: Grigore Brâncuş, *Introducere în istoria limbii române*, I, Bucureşti, Editura Fundaţiei România de mâine.
Densusianu, 1961: Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Graur, 1968: Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Lombard, 1955: Alf, Lombard, *Le verbe roumain*, C.W.K. Gleerup, Lund.
Pană-Dindelegan, 1987: Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii sistemului morfologic verbal (perioada de după 1880)*, Bucureşti.
Rosetti, 1986: Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Sala, 1998: Marius Sala, *De la latină la română*, Bucureşti, Univers Enciclopedic.

HISTOIRE D'UN MOT (ROUMAIN) – A ADĂUGA

Résumé

Mot vieux en roumain, appartenant au fond principal lexical (avec toutes les caractéristiques propres à ce segment du vocabulaire), le verbe *a adauge* (DA), aujourd'hui *a adăuga*, la seule forme admise par la norme littéraire (IOOP, 1995, p. 99; DOOM, 1982, p. 7), ses variantes et son paradigme tout entier ont eu à parcourir un chemin long et sinueux. La raison pour laquelle je me suis décidée à analyser la situation de ce mot est le fait que le verbe en question présente une très grande variété phonétique et morphologique, par son déplacement, au long des années, d'une conjugaison à l'autre / d'un groupe de verbes à un autre et la multitude des formes flexionnaires, surtout au passé simple et au participe. Dans la plupart des dictionnaires roumains, parmi lesquels DA, ce verbe bénéficie d'une espace assez restreint, si on a en vue son appartenance au vocabulaire fondamental et sa fréquence importante en roumain. Dans son EMR, Hasdeu lui prête plus d'attention; il enregistre des contextes, des sens et des commentaires intéressants, que les dictionnaires ultérieures qui manquent dans les dictionnaires ultérieurs. Mon article présente une analyse détaillée des principaux aspects de ce verbe hérité au latin: la situation du vieux etymon *adaugere* dans les langues romanes et dans les dialectes roumains sud-danubiens; les changements dans la conjugaison; la répartition dialectale au fil du temps; ses possibilités combinatoires; ses sens, avec des exemples extraits de toutes les époques d'évolution du roumain; sa productivité; son enregistrement dans les dictionnaires latins et roumains et ceux des dialectes sud-danubiens, aussi bien que dans les ouvrages normatifs d'hier et d'aujourd'hui.

DESPRE MITURI LINGVISTICE

OANA UȚĂ BĂRBULESCU
Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. Indiferent de vechimea lor și de domeniul în care sunt folosite, clișeele, stereotipurilor, șabloanele, formulele "fericit găsite" continuă să bântuie mentalul lumii moderne, oferind "locul comun" care se sustrage demonstrației sau răspunsul – panaceu pentru orice întrebare. Atâta vreme cât deformările, clișeele își găsesc loc sub denumirea generală de mit, se poate spune că ne aflăm în fața unui concept susceptibil de hipertrofierea conținutului. În mod curent, conceptul de mit este utilizat pentru a desemna orice tip de clișeu sau stereotip, dar el înregistrează și un sens restrictiv, acela de "construcție imaginară, povestire, reprezentare sau idee, care urmărește înțelegerea esenței fenomenelor cosmice și sociale în funcție de valorile intrinseci comunității și în scopul asigurării coeziunii acesteia". (L. Boia, 2000, 40)

Vom folosi termenul în a doua lui accepțiune numai când facem referire la mitul fondator, în timp ce primul sens este utilizat atunci când punem în discuție miturile lingvistice și exagerările de orice fel.

1.2 Individualitatea unui popor transpare din mitul lui fondator sau din modul în care acesta își imaginează / justifică apariția și misiunea ce îi revine în istorie. Românii nu fac excepție de la "regula" justificării apariției lor pe scena istoriei printr-un mit fondator. Așa se explică faptul că ei "au mizat mult timp pe originea lor romană, mergând până la negarea completă a celorlalte elemente ale amestecului etnic (dacii și slavi). Într-o etapă ulterioară (a doua jumătate a secolului al XIX-lea), ideea dominantă devine fuziunea daco-romană. Apoi dacii s-au instalat pe locul întâi. "Primele origini" n-au mai fost căutate la Roma, ci în antichitatea dacă și, mai adânc, în preistoria autohtonă". (Boia, 2000, 177)

Mitul fondator al românilor este însoțit de deformări, șabloane, care sunt exemplificări ale primului sens al conceptului de mit. Se afirmă adesea că poporul român s-a născut creștin, utilizându-se o formulă generalizatoare, vagă, prin care este scoasă în evidență originea (ușor) miraculoasă și imposibil de explicat a românilor. Așadar nu este puțin lucru să te naști direct creștin, mai ales că șablonul nu atrage după sine o explicație suplimentară, fiind el însuși suficient de fiecare dată când e folosit.

Un alt șablon la modă, atașat mitului fondator, este considerarea poporului român drept o "enigmă și un miracol". Cu o vechime de aproape un secol, șablonul nu pare să fi ajuns la maturitate, căci este folosit cu aceeași prospețime de fiecare dată când argumentele sunt lăsate deoparte. Un miracol și o enigmă nu suportă demonstrație sau argumente, ele există și este suficient să se constate existența lor.

La aceasta se adaugă faptul că stereotipul însuşi are o "istorie", care oricum este mai interesantă decât acesta. Formula îi aparţine lui Ferdinand Lot (*Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe*, Paris, 1937), care "s-a inspirat cel puţin în parte din titlul lucrării lui A. D. Xenopol, *Une énigme historique, Les Roumains au Moyen Âge* (Paris, 1885)" (Stelian Brezeanu, 1988, prefaţă) şi aducea în discuţie imposibilitate păstrării romanităţii la nord de Dunăre şi, deci, insolitul românilor în raport cu restul popoarelor care vorbesc limbi romanice. Ea a fost preluată de Gheorghe I. Brătianu (1937), dar, de data aceasta, avea un sens diferit de acela cu care a fost folosită iniţial. În studiul lui Brătianu (intitulat *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain* după un capitol din lucrarea lui Lot), formula marca rezistenţa romanităţii la gurile Dunării şi, ca urmare, punea în evidenţă unicitatea românilor în raport cu popoarele din Occidentul romanic. Cum aceeaşi formulă are sensuri diferite, se poate afirma că ne aflăm în faţa unui discurs marcat de efecte stilistice, dar prin asta, mai puţin obiectiv. Studiul lui Gheorghe I. Brătianu a impus şablonul, deşi nu aceasta a fost intenţia autorului. Întreaga demonstraţie a istoricului este uitată sau trecută în planul al doilea, în timp ce formula triumfă şi se insinuează în cele mai banale consideraţii asupra poporului român.

Începând cu Gheorghe I. Brătianu, formula a devenit un stereotip, utilizat ori de câte ori se face apel la povestea uimitoarei apariţii a poporului român. Potrivit acesteia, românii sunt asemenea unor personaje de basm ("Romanismul şi creştinismul nostru sunt născute şi crescute în chip firesc, încet şi **tainic**, în Dacia lui Traian", Vasile Pârvan apud Stelian Brezeanu, 1999, 15), care, deşi se află, la început, sub semnul vitregiilor istoriei, întruchipate rând pe rând de migratori, de slavi etc. ("Am rămas tot timpul români pentru că nu ne puteam despărţi de amintirea Romei", N. Iorga apud Jana Balacciu-Matei, ms. sau "Dar în ciuda vitregiilor istorice ale acestui mileniu, românii şi-au păstrat <sigiliul Romei>, după o definiţie a lui Nicolae Iorga", Stelian Brezeanu, 1999, 12), reuşesc, până la urmă, să-şi demonstreze originea nobilă, după un scenariu care ne aminteşte de ... *Prâslea cel voinic şi merele de aur*.

Paradoxul, miracolul sunt punctele forte ale poveştii, în timp ce discursul istoricilor capătă accente metaforice. În cele din urmă, "vizând permanent o deja exprimată sau o posibilă obiecţie sau îndoială, discursul lingvistic şi istoric românesc a preluat, chiar dacă fără premeditare, elemente formale ale altor tipuri de discurs, inclusiv ale celui literar, învelişul estetic ...al lanţului silogistic reprezentând însă, trebuie să recunoaştem, un mijloc de a obţine, insidios, adeziunea cititorilor" (Jana Balacciu-Matei, ms.)

Formulele "fericit găsite" împiedică, pe de o parte, orice demonstraţie, făcând imposibil dialogul, iar, pe de altă parte, ele pun istoria sub semnul anecdoticului. Şabloanele nu dau o statură mitică românilor, aşa cum s-ar putea crede, ci îi transformă în personaje aproape anecdotice, exagerat de merituoase şi aflate, aproape mereu, în contratimp cu istoria.

2. Tentaţia de a folosi şabloane şi stereotipuri îi stăpâneşte deopotrivă pe istorici şi pe lingvişti. Ori de câte ori originalitatea limbii române se impune de la sine ca un fapt de necontestat, se întâmplă să apară o formulă generalizatoare sau un stereotip.

Două sunt cauzele care par să genereze exacerbarea metaforică a discursului lingvistic: mai întâi, contestarea latinităţii limbii române şi, apoi, situarea românei într-un grup "minor" al limbilor romanice. În ambele situaţii, româna are parte de un tratament

nedrept şi acestei nedreptăţi i se răspunde adesea printr-un discurs şablonard sau excesiv metaforizat, prin care – în contrapondere – se încearcă impunerea limbii române ca personaj memorabil în raport cu Romania occidentală. Frustrările lasă loc metaforelor şi clişeelor, iar originalitatea românei este sufocată sub avalanşa de formule "fericit găsite" sau devine anecdotică. Metaforizarea şi şablonizarea discursului lingvistic apar la diverse niveluri ale istoriei limbii, dar sunt evidente mai ales atunci când este vorba de:

a. continuitatea latinei în Dacia, despre care aflăm că "studierea ei este considerată de G. Ivănescu <prima datorie> a celui ce vrea să facă istoria limbii române" (M. Sala, 1998, 18). Ne întrebăm dacă aceasta este "prima datorie", pentru că se află chiar la începutul oricărei discuţii despre limba română, care este continuatoarea latinei, sau dacă nu cumva "prima datorie" are un sens metaforic, de implicare într-o dispută care îşi are originile în secolul al XVIII-lea şi care pare totuşi să se fi stins...
b. compararea românei cu limbile romanice. În acest caz este scoasă în evidenţă unicitatea celei dintâi chiar şi acolo unde nu este cazul;
c. elementele comune românei şi celorlalte limbi romanice. În unele cazuri, pe acest palier apar întrebările fără răspuns.

2.a. Indiferent de problema abordată (romanizare, comparaţia română – limbi romanice etc.), discursul lingvistic este – pe alocuri – literatură curată. Subiectul la modă pare să fie păstrarea limbilor latine în Dacia, care a fost pusă la îndoială de adepţii teoriei imigraţioniste. În lingvistica românească, indiferent dacă există o îndoială reală sau doar una presupusă, sunt reluate obsesiv argumentele continuităţii latinei în Dacia, astfel încât problema apare ca "never ending story".

Obiecţiei potrivit căreia Dacia a fost provincie romană doar 165 de ani şi, ca urmare, romanizarea provinciei nu s-a desfăşurat ca în alte părţi ale imperiului i se răspunde invariabil că: "în această regiune a avut loc o **puternică** romanizare..." (M. Sala, 1998, 19) Aşadar, este nevoie înainte de toate de un epitet pentru a da un răspuns convingător.

Cazul romanizării Daciei – transformată în provincie imperială – nu mai reprezintă un fenomen singular dacă se urmăreşte modul în care sunt administrate provinciile în timpul împăratului Traian. Este cunoscut faptul că Traian a implantat "colonii şi viaţă municipală tocmai în zonele slab romanizate sau de curând cucerite" (E. Cizek, 1980, 238) în încercarea de "a consolida Imperiul şi pentru a asigura spatele principalei sale acţiuni de cucerire, care urma să se desfăşoare în Orient". (E. Cizek, 1980, 325) Romanizarea Daciei trebuie judecată ca un fenomen sistematic şi centralizat, un reflex concret al politicii de administrare a Imperiului din timpul lui Traian. În provincia nou constituită, romanizarea a fost favorizată de colonizare, fără să se reducă însă la aceasta (în acest sens avem informaţii din mărturiile anticilor, Cassius Dio, *Historia Romana*, 68, 14, 3; Aurelius Victor, *Caesares*, 13, 4; Eutropius, *Breviarium historiae Romanae ab urbe condita*, 8, 3, dar şi din cele ale modernilor, D. Tudor, *Oltenia romană*, p. 33, G. Forni, *Dacia romana tributim descripta*, p. 233, V. Pârvan, *Parentalia*, p. 247)

Stricto s ensu, se poate admite că romanizarea Daciei a fost "puternică" dacă este raportată la alte zone romanizate ale imperiului, care au fost cucerite înainte de 106 p. Chr. şi care nu au beneficiat de un plan sistematic de administrare (fapt care justifică opoziţia puternic / slab romanizat.)

Dacia nu a fost "puternic" romanizată pentru că era Dacia şi era unică, aşa cum lasă să se înţeleagă epitetul ataşat procesului de romanizare, ci pentru că se încadra într-un proces sistematic, care a cuprins şi alte teritorii, de vreme ce "Traian creează noi provincii nu numai pe teritoriile recent cucerite – ca Dacia, Arabia, în Iordania actuală, Armenia, Assyria, Mesopotamia [...] – ci şi în interiorul imperiului moştenit de el; de fapt zone vitale pentru politica lui externă şi internă". (E. Cizek, 1980, 238)

2.b Compararea românei cu limbile romanice lasă loc şabloanelor şi clişeelor în dauna unei prezentări care să scoată în evidenţă aspectele comune, dar şi diferenţele dintre elementele comparate. Aflăm astfel că româna "este <altfel romanică> decât toate celelalte limbi romanice" (Sextil Puşcariu apud Al. Niculescu, 1999, 72) sau că ea reprezintă "al patrulea picior al unei mese" (Alf Lombard apud Al. Niculescu, 1999, 73) şi că este "cea mai latină, dar şi cea mai puţin latină dintre limbile romanice" (Matteo Bartoli apud Al. Niculescu, 1999, 87). Nu de puţine ori formulele "fericit găsite" aparţin lingviştilor străini, care au încercat, uneori cu ajutorul metaforelor, să demonstreze originalitatea limbii române în raport cu restul Romaniei. Că aceste formule au mai bine de cincizeci de ani, nu pare să îngrijoreze pe nimeni, pentru că, în cele din urmă, adevărul nu ţine de timp, dar că ele nu spun nimic şi cu toate acestea sunt folosite, chiar preferate în lingvistica românească, este un fapt mai mult decât anecdotic, dacă, în esenţă, nu ar fi grav.

Este imposibil ca o limbă romanică – oricare ar fi ea – să fie în acelaşi timp şi cea mai latină, dar şi cea mai puţin latină din grupul romanic. Nu este vorba numai despre încălcarea unui principiu de bază în logică, ci de absolutizarea în chip nefericit a originalităţii unei limbi, asta dacă nu cumva s-a strecurat vreun miracol la mijloc...

Astfel, în funcţie de anumite trăsături, româna este cea mai latină, iar în raport cu altele, este cea mai puţin latină, ceea ce creează în limba latină o scindare, de vreme ce există elemente care fac latina mai latină şi ele au fost moştenite de română ... Dacă ar fi să ne referim numai la substantiv, ştim că româna a păstrat genul neutru, reorganizându-l, urme de flexiune cazuală (la fem. gen. – dat. sg., la masc. V. sg.), ceea ce o diferenţiază de restul limbilor romanice. Astfel, româna păstrează trăsături care s-au pierdut în Romania occidentală, ceea ce ar însemna, în sens absolut, că ea este mai latină decât celelalte limbi romanice. Contează însă ce şi cum se compară. Ştim că neutrul apare şi în unele dialecte italiene centrale şi meridionale, iar în fazele vechi din galoromanică şi retoromană flexiunea nominală cazuală cunoştea opoziţia caz obiect / caz regim, ceea ce exclude folosirea unor concepte "tari" ca "mai latin" sau "mai puţin latin" atunci când vorbim despre o limbă romanică.

La nivelul lexicului, lucrurile nu par să se prezinte într-un mod deosebit şi de aceea nu este permisă utilizarea opoziţiei mai latin / mai puţin latin. Faptul că o categorie importantă cum este "panroman sauf roumain" se află în schimbare demonstrează că nici un concept tare nu are acoperire la nivel lexical. În raport cu grupul romanic occidental, originalitatea românei este demonstrată de multiple fapte de limbă şi nu are nevoie de epitetele sau de formulele generalizatoare şi vagi prezente în discursul unor lingvişti. Româna nu este altfel romanică decât franceza sau italiana şi nici mai mult sau mai puţin latină decât aceste două limbi. Ea are particularităţi care o deosebesc de restul României şi, în acelaşi timp, elemente comune cu limbile din grupul romanic occidental.

2.c Se întâmplă ca apropierea dintre română şi celelalte limbi romanice să fie permisă numai atunci când nu poate fi explicată sau stă sub semnul miraculosului. Reluând o mai veche observaţie a lui Sextil Puşcariu despre termenii latineşti livreşti din *Tatăl nostru* francez, cărora în română le corespund împrumuturi slavoneşti, Marius Sala afirmă că: "rămâne o mare necunoscută: care erau termenii moşteniţi folosiţi de români înainte de apariţia unor termeni ca *evanghelie*, *călugări*, luaţi din slavonă? Cum arăta *Tatăl nostru* înainte de influenţa slavonă?" (M. Sala, 1998, 93-94). Poate că aceeaşi întrebare ar trebui pusă şi în cazul francezei sau al oricărei limbi romanice (cu precizarea că în acest caz limba care a influenţat aspectul lexical al rugăciunii este latina), dar, oricum, pentru română răspunsul ar întârzia să apară pentru că nu avem atestări. Aşadar, întrebarea nu duce nicăieri. Ne învârtim în cerc: plecând de la situaţia din româna actuală, se fac presupuneri asupra schimbărilor dintr-o fază veche a limbii, pentru ca pe baza acestor presupuneri să se explice prezenţa împrumuturilor din slavonă. În cazul rugăciunii *Tatăl nostru* sunt două probleme, care se cuvine a fi tratate diferit: mai întâi, prezenţa în română şi franceză a unor împrumuturi care înlocuiesc în amândouă limbile aceiaşi termeni latineşti; apoi, verificarea modificărilor din română pentru întreaga rugăciune. Se întâmplă ca în *Tatăl nostru* să se producă fenomene care în altă situaţie nu ne-ar trezi uimirea. Avem în vedere raportul română-slavonă (sau franceză-latină savantă), care la nivelul vocabularului religios se traduce prin apariţia unor împrumuturi ca *diavol*, *rai*, *apostol*, *psalm* etc. În română, *diavol*, *rai*, *iad* sunt împrumuturi din slavonă care au pătruns şi în vorbirea populară, iar în franceză ele sunt cultisme ori semicultisme (*diable*, *paradis*, *apôtre*, *psaume*). Situaţia din română şi franceză devine insolită în cazul rugăciunii *Tatăl nostru*, pentru că ne aflăm în faţa unui text articulat, de mici dimensiuni şi ceea ce pare firesc pentru restul terminologiei religioase se transformă în acest caz într-o mare descoperire. Aşadar, trăsăturile textului fac miraculoasă înlocuirea aceloraşi cuvinte latineşti prin împrumuturi.

Termenii latineşti care fac obiectul discuţiei sunt *sanctificetur*, *voluntas*, *debita*, *tentationem* şi *libera* şi este posibil ca ei să fi fost folosiţi o perioadă de timp, deşi îşi restrânseseră uzul doar la *Tatăl nostru*, fapt confirmat prin aceea că nici unul dintre ei nu este moştenit în română ori în franceză. Termenii au fost înlocuiţi ulterior pentru că nu mai erau înţeleşi.

Cea de-a doua problemă este legată de verificarea modificărilor din întreaga rugăciune, când se constată că în română avem *împărăţie*, pentru *regnum*, *pământ*, în loc de *terra*, *iartă / lasă*, pentru *dimitte* şi *rău* pentru *malo*. Ceea ce înseamnă că unele modificări s-au produs într-o epocă timpurie sau oricum mai devreme decât înlocuirile puse în discuţie de Puşcariu. Evoluţia rugăciunii în română pune suficiente probleme, astfel încât să nu fim nevoiţi să apelăm la întrebări care nu sunt profitabile pentru înţelegerea schimbărilor dintr-o limbă. Nu putem şti cum arăta *Tatăl nostru* înainte de influenţa slavonă şi aceasta nu pentru că ar fi vreun miracol la mijloc, ci pentru simplul fapt că nu avem atestări sau documente.

3. Adeseori, prestigiul de care se bucură un autor şi, de ce nu, claritatea expunerii favorizează în chip paradoxal impunerea şabloanelor şi clişeelor. Este cazul cunoscutei teorii a lui E. Coşeriu despre opoziţiile echipolente şi privative care funcţionau în câmpul semantic al culorilor. Aflăm astfel că "în toate limbile romanice a dispărut distincţia negru

strălucitor şi negru nestrălucitor şi între alb nestrălucitor şi alb strălucitor" (E. Coşeriu, 1976, 250). Este atât de cunoscută teoria şi Coşeriu se bucură, pe bună dreptate, de un prestigiu atât de mare încât suntem tentaţi să o preluăm fără a mai acorda atenţie detaliilor. În realitate, se pune din nou problema termenilor comparaţiei, iar aici sunt comparate latina şi limbile romanice, prin cea dintâi înţelegând, în spiritul teoriei lui Coşeriu, acea varietate a latinei care cunoştea opoziţia în discuţie, adică latina clasică. În cele din urmă, sunt puse faţă în faţă latina clasică şi limbile romanice. Într-o notă de subsol, Coşeriu recunoaşte că procesul de reducere a opoziţiilor, în câmpul semantic al culorilor, era "după câte se pare, deja în curs în latina clasică, căci *ater* este mult mai rar decât *niger*". O comparaţie între latina clasică şi limbile romanice reprezintă o exagerare, de vreme ce limbile romanice sunt continuatoarele latinei vulgare. Chiar dacă E. Coşeriu ar folosi sintagma de latină clasică în sensul de *urbanitas*, nici în acest caz opoziţia nu este corectă de vreme ce *urbanitas*, limba literară standard, este comparată cu limbile romanice. Opoziţia funcţionează numai când este vorba de raportul latină literară clasică – latină vulgară. (Coşeriu precizează la concluzii că "astfel, în trecerea de la latină la romanica comună, distincţia între nestrălucitor şi strălucitor dispare nu numai pentru alb, ci şi în tot sistemul numelor de culori, astfel încât un singur termen, cu valoare neutră, corespunde în fiecare caz ambelor termeni", fapt care confirmă cele arătate mai sus. Prin formula *romanică comună* se pare că E. Coşeriu are în vedere latina vulgară. Dacă autorul face trimitere la latina vulgară, atunci referirea la limbile romanice devine superfluă, de vreme ce ele continuă o situaţie deja existentă).

Obiectul comparaţiei poate fi pus şi el în discuţie, de vreme ce unele opoziţii funcţionau în latina clasică, iar în latina târzie ele erau opera unor grămătici. Pe axa caracterizată de lipsa luminozităţii, în latina clasică, lui *albus* (alb nestrălucitor) îi corespundea *ater* (negru nestrălucitor): *alba et atra discernere* (Cicero, în Th. L. L., s.v. *albus*) sau *albus an ater homo sis, nescio* (Cicero, în Th. L. L., s.v. *albus*). În latina târzie, termenii raportului sunt *albus* şi *niger*: *eadem res simul et nigra et alba esse non potest* (Aug., în Th. L. L., s.v. *albus*) sau *si quaereretur a nobis, quid sit albo contrarium, responderemus nigrum* (Aug., în Th. L. L., s.v. *albus*), fapt care arată că opoziţia realizată în funcţia de prezenţa sau absenţa luminozităţii se estompase. Limbile romanice n-au moştenit această opoziţie pentru că latina vulgară nu o cunoştea. S-au moştenit aşadar *niger*, *albus* (într-o parte a Romaniei occidentale, în loc de *albus* apare un termen germanic, *blank*). *Ater* s-a păstrat într-o mică parte a Romaniei, unde are sensul de *afin*, *afină* (deci, nu mai face parte din câmpul semantic al culorilor), iar *candidus* se păstrează în span. şi port. sub forma unui derivat care se referă la un anumit tip de grâu (span. *trigo candeal*, port. *trigo candial*). Potrivit lui Meyer-Lűbke, *candidus* este continuat de prov. *cande*, dar, în provensală, *alba* apare cu sensul de *zori*.

4. Pe viitor, studiile de istoria limbii vor avea de răspuns la o întrebare: cum trebuie să fie scrisă o istorie a limbii credibilă şi creditabilă. O primă opţiune este păstrarea discursului împodobit de formule memorabile, vagi, iar limba română va apărea în continuare asemenea unui personaj de mahala, absurd şi strident. Discursul saturat de formule aduse din condei generează şi justifică tendinţa unor lingvişti străini de a considera româna drept o ciudăţenie. Ne aflăm în faţa unui cerc vicios, de vreme ce se răspunde unei presupuse sau reale opoziţii faţă de limba română prin metafore, care, la rândul lor, dau naştere unor confuzii. A doua opţiune ţine respectarea unui model impus de Tacitus şi care

este concentrat în formula *sine ira et studio*. Istoria unei limbi nu este terenul pasiunilor sau parti-pris-urilor celor care scriu despre ea, după cum nici o teorie nu deţine monopolul asupra adevărului. *Sine ira et studio* este mai puţin o cale de mijloc în a scrie istoria limbii, cât o modalitate de a prezenta româna respectându-i originalitatea fără exagerări metaforice şi fără complexe, asta dacă nu cumva se va dovedi că formula este şi ea un mit.

BIBLIOGRAFIE

L. BOIA, 2000 – *Pentru o istorie a imaginarului*, Editura Humanitas, 2000.

L. BOIA, 2002 – *România, ţară de frontieră a Europei*, Editura Humanitas, 2002.

STELIAN BREZEANU, 1999 – *Romanitatea orientală în evul mediu*, Editura All, 1999.

E. CIZEK, 1980 – *Epoca lui Traian*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980.

E. COŞERIU, 1976 – *Pour une sémantique diachronique structurale* (trad. E. Slave), în *Antologie de semantică*, red. resp. L. Wald şi E. Slave, Bucureşti, 1976.

JANA BALACCIU-MATEI, ms. – *'Language loyalty' şi 'culture loyalty'. Concepte şi realităţi în evoluţia limbii române*, manuscris.

AL. NICULESCU (1975) – *Individualitatea limbii române*, vol. 2, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.

AL. NICULESCU (1999) – *Individualitatea limbii române*, vol. 3, Editura Clusium, 1999.

M. SALA (1998) – *De la latină la română*, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

QUELQUES REMARQUES SUR LES MYTHES LINGUISTIQUES

(***Résumé***)

Le mythe est un concept qui a deux significations entièrement opposées. Il y a un mythe fondateur, car tout peuple essaye d'expliquer et justifier son origine. Mais des exagérations sont associées au mythe fondateur et celles-ci sont des exemplifications de la seconde signification du concept.

Le discours historique et linguistique favorise les exagérations. L'histoire de la langue roumaine contient des formules générales qui offre au roumain une image insolite, totalement fausse.

PREDAREA LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ: *O STRUCTURĂ MODULARĂ*

GHEORGHE DOCA
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

1. Este bine cunoscut – nu numai de către „teoreticieni”, ci şi (sau: mai ales) de către „practicieni” – că relaţiile dintre factorii implicaţi în procesul de predare-învăţare a limbilor străine nu sunt, în nici un caz, de tip armonic. Ele nu sunt, desigur, nici antinomice sau ireconciliabile. Dovadă peremptorie stă faptul că orice persoană normal constituită reuşeşte, într-un interval de timp mai mare sau mai mic, să-şi însuşească, mai bine sau mai puţin bine, o limbă străină, oricare ar fi ea.

Problema care se pune este, în aceste condiţii, aceea a elaborării unor *metode/manuale de predare susceptibile să reducă natura conflictuală a relaţiei* care se stabileşte, de exemplu, între codul preexistent, corespunzător limbii materne, şi noul cod care urmează a fi însuşit; între nevoile de comunicare întinse pe o scală foarte largă şi mijloacele de expresie reduse de care „elevul” dispune în limba străină, cel puţin în primele etape ale învăţării (ceea ce duce la o stare de inconfort psihic, dacă nu chiar la o blocare a comunicării în noul cod); etc. Termenii contradictorii se întâlnesc în „elev”, cel care învaţă. Tot în „elev” se şi rezolvă contradicţia. De aceea, există temeiuri pentru a susţine că problema-cheie la care ar trebui să răspundă metodele – în înţeles larg, materialele utilizate în procesul de predare-învăţare a limbilor străine – o reprezintă *adaptabilitatea* lor la capacităţile, motivaţia şi interesele proprii cel puţin fiecărei categorii de „elevi” în parte, în funcţie de limba-bază, de pregătirea anterioară, de vârstă, de profesie, de scopul învăţării etc.

2. Un răspuns apropriat la această problemă ar putea fi dat prin conceperea şi elaborarea materialelor de predare pe baza **principiului modulării**[1]. Potrivit acestui principiu procesul de predare-învăţare a limbii române ca limbă străină ar urma să nu se (mai) desfăşoare după schema invariabilă instituită de un manual unic, care impune „elevilor” – oricare ar fi limba lor maternă, pregătirea anterioară, scopul învăţării etc. – să parcurgă aceleaşi etape, să înţeleagă aceleaşi explicaţii gramaticale, să efectueze aceleaşi exerciţii, să asimileze aceleaşi cuvinte şi unităţi frazeologice etc. Dimpotrivă, *modularea implică reducerea la minimum a ceea ce este invariabil sau impus prin metoda de predare* şi extinderea la maximum a posibilităţilor „elevului” de a-şi alege parcursul de urmat, de a-şi orienta şi doza efortul de învăţare în funcţie de propriile-i capacităţi, preocupări şi

interese, de dificultăţile întâlnite de el însuşi în procesul de achiziţionare şi utilizare a noului cod.

Practic, modularea presupune înlocuirea manualului unic printr-un *set de materiale didactice reprezentând module distincte, dar, în acelaşi timp, legate între ele*, pe baza cărora procesul de predare-învăţare a limbii române poate fi – în orice etapă şi chiar în orice moment - adaptat în funcţie de problemele specifice nu numai ale fiecărei grupe de „elevi", ci şi ale fiecărui „elev" în parte. În acest fel, adaptarea nu (mai) este rezultatul unui proces spontan, care se produce şi în condiţiile în care predarea este invariabilă, căci „elevul" operează, cu sau fără voia profesorului, o selecţie din ansamblul „materiei" predate. Prin modulare, însă, adaptarea se înscrie în însăşi metoda de predare, ca element constitutiv. Rezultatele adaptării spontane stau sub semnul incertitudinii în ce priveşte eficienţa învăţării şi, oricum, se obţin prin eforturi îndelungate, nu de puţine ori frustrante. Cele ale adaptării instituite prin metoda de predare sunt programate sau aşteptate, iar eforturile, canalizate sau îndrumate.

Structura modulară oferă, aşadar, posibilitatea de a reduce natura conflictuală a relaţiei dintre factorii implicaţi în procesul de predare-învăţare a limbilor străine.

3.0. În cele ce urmează ne propunem să prezentăm o metodă de limba română pentru străini care ilustrează – în mod concludent, sperăm – principiul modulării. Este vorba despre o metodă destinată francofonilor. Ea a fost elaborată în cadrul CIRER (*Centre interuniversitaire de recherches et d'études roumaines*) care fiinţează la Universitatea Sorbonne Nouvelle – Paris III şi este rezultatul colaborării dintre Universitatea din Bucureşti, reprezentată de autorul prezentei comunicări, şi Universitatea Paris III, reprezentată de profesorul *Alvaro Rocchetti*. Componentele acestei metode, apărute pe parcursul a mai multi ani, sunt cunoscute mai ales la unele universităţi din Franţa, Italia sau Germania[2]. Dar, cu excepţia Universităţii Paris III, ele nu sunt utilizate ca un tot, compunând o metodă unitară, ci ca elemente disparate – ori, cel puţin, separate –, fără sesizarea a ceea ce le uneşte ca structură modulară[3], susceptibilă să asigure un mod nou de a concepe procesul predării şi învăţării limbii române ca limbă străină. De altfel, pentru înşişi autorii metodei principiul modulării n-a reprezentat o opţiune metodologică care să preceadă elaborarea metodei. El a apărut pe parcurs, impus de realitatea procesului de predare-învăţare a limbii române la Universitatea Paris III.

3.1. Pivotul acestei construcţii modulare îl constituie o gramatică raţională, cuprinzând elementele fundamentale ale morfosintaxei româneşti ordonate în aşa fel încât să răspundă atât logicii interne a sistemului limbii, considerat din perspectivă funcţională, cât şi nevoilor de comunicare ale „elevului". Titlul gramaticii – *Comprendre et pratiquer le roumain*[4] – rezumă principiul complementarităţii dintre înţelegerea structurilor limbii şi practicarea lor. Căci, înţelegerea fără o practicare adecvată conduce la *cunoştinţe despre limbă*, nu la *cunoaşterea limbii*. În ceea ce priveşte reciproca, este tot atât de evident că practica de tipul *pattern drills*, fără înţelegerea prealabilă a mecanismelor de funcţionare a structurii de învăţat sau, mai exact, de internalizat duce la formarea de simple reflexe, care fie se estompează rapid sau chiar se şterg, fie subîntind o utilizare rigidă a structurilor; „elevul" astfel antrenat dovedeşte o capacitate redusă de adaptare la cerinţele comunicării autentice, aceea din afara clasei de limbă. În consecinţă, explicaţiile gramaticale, bazate pe o abordare contrastivă de „anclanşare", cu referire la limba maternă a „elevilor" (franceza)

şi la alte limbi romanice (italiana, spaniola), sunt urmate în mod sistematic de exerciţii de aplicare (275 în total). Sunt exerciţii de un tip nou, destinate să fixeze înţelegerea mecanismelor gramaticale şi, în acelaşi timp, să favorizeze formarea unor automatisme de limbaj în condiţiile practicării creative a structurilor achiziţionate.

Structurile nu sunt decupate sau fragmentate pentru a putea fi etalate pe parcursul mai multor lecţii – aşa cum se procedează în toate manualele de limba română destinate străinilor –, ci sunt abordate ca întreguri, fiecare dintre ele reprezentând conţinutul unei singure lecţii. În felul acestea, se privilegiază privirea de ansamblu care poate sesiza mai bine decât cea fragmanteristă, „pe bucăţi", componentele structurii şi modul cum funcţionează structura în comunicare. Ceea ce, desigur, nu înseamnă că nu se revine asupra lor în lecţiile următoare. Numai că revenirea se face exclusiv prin punerea „elevului" în situaţia de a practica structurile respective în contexte noi, prin exerciţiile care i se propun. Patruzeci şi două de lecţii, corespunzătoare celor 42 de capitole ale gramaticii, sunt, în principiu, suficiente pentru a asigura însuşirea de către francofoni a românei fundamentale. În ce priveşte gradul de stăpânire a structurilor de bază ale limbii, acesta depinde, evident, de o multitudine de factori care ţin, mai ales, de „elev". Ca, de altfel, şi capacitatea de a investi – cu profit mai mare sau mai mic – în comunicarea curentă cunoştinţele dobândite în clasă.

Gramatica destinată învăţării limbii române de către străini prezintă particularităţi care o disting de gramatica destinată specialiştilor sau de cea destinată predării limbii române în şcoală, ca limbă maternă. Dintre motivele care determină în mod necesar această diferenţiere reţinem, aici, numai pe acela referitor la bogăţia morfologică a limbii române. Pentru un străin, indiferent care este limba sa maternă, primele şi cel mai greu de trecut obstacole sunt cele legate de însuşirea modificărilor formale pe care le cunosc cuvintele româneşti introduse în enunţuri. El trebuie să ştie, de exemplu, că forma de plural a lui *erou* este *eroi*, nu **erouri**, că se spune *am mers*, nu **am mergut**, *văzând*, nu **vedând** şi *prefer*, nu **preferez** *metroul*. De aici până la enunţuri care, deşi „româneşti", sunt aproape ininteligibile pentru oricare vorbitor al limbii române nu e decât un pas. Iată un exemplu: **Cartul meu e frumos** pentru ***Cartea mea e frumoasă***. Exemplele nu sunt inventate. Ele au fost înregistrate în vorbirea unor studenţi francofoni aflaţi în plin proces de învăţare a limbii române[5]. Problema ilustrată prin aceste exemple nu se pune, desigur, pentru specialişti, nici pentru copiii care intră în clasa întâi, deşi în vorbirea acestora se pot auzi, uneori, şi enunţuri ca: **Eu sunteam mama şi tu, tata**. De aceea, în gramatica pentru străini structurile limbii trebuie privite altfel decât în gramaticile destinate specialiştilor sau elevilor din şcolile româneşti. În esenţă, gramatica pentru străini – ***gramatică* practică, pedagogică, comunicativă, funcţională** – trebuie să prezinte o variantă simplificată a sistemului limbii, fără, însă să-l denatureze; să pună în evidenţă regularităţile din structurile morfosintactice şi să formuleze mai întâi acele reguli care au sfera de utilizare cea mai largă, fără, însă, să neglijeze excepţiile sau regulile cu aplicaţie la un număr mic de cazuri, mai ales dacă acestea au un mare randament funcţional[6]; să favorizeze nu demersul bazat pe recunoaşterea structurilor pornind de la reguli, ci demersul de tip constructiv care îl pune pe cel ce învaţă limba română ca limbă străină în situaţia de a construi, printr-un efort propriu, structura de învăţat, pornind de la elementele deja asimilate pe care le „prelucrează" potrivit regulii date.

Astfel, în cazul conjugării sistematizarea şi ordonarea pe lecţii a materiei în funcţie de clasele de forme flexionare cărora le aparţin verbele nu reprezintă cea mai adecvată modalitate de predare la străini. Capitolul al XV-lea, consacrat indicativului prezent în *Comprendre et pratiquer le roumain*, asigură, mai întâi, însuşirea a ceea ce în paradigma verbelor, indiferent de clasa căreia ele îi aparţin, constituie *nivelul de generalitate maximă*. Luând ca punct de plecare infinitivul – forma „de dicţionar", considerată cunoscută – „elevul" este pus în situația de „a construi" formele corespunzătoare celor trei persoane. Prin simpla suprimare a desinenței de infinitiv se obţine persoana întâi, **eu**: *a termin~~a~~* → **termin;** *a şede~~a~~* → **şed**; *a încep~~e~~* → **încep**; *a ofer~~i~~* → **ofer**; *a cobor~~i~~* → **cobor**; prin adăugarea lui **i** la forma de persoana întâi, se obţine forma de persoana a doua, **tu**: *termin + i* → **termini**; *încep + i* → **începi**; *ofer + i* → **oferi**; *cobor + i* → **cobori**. Activitatea „de construcţie" continuă în acelaşi mod până se ajunge la *regularităţile cu cel mai mare randament funcţional* din paradigma indicativului prezent:

(*eu*) ~ ø	(*noi*) ~ (*ă, e, i, î*) **m**
(*tu*) ~ **i**	(*voi*) ~ (*a, e, i, î*) **ţi**
(*el, ea*) ~ **ă** / **e**	(*ei, ele*) ~ ø (=*eu*) / **ă** (=*el, ea*)

De reţinut că numărul verbelor care se supun, fără nici un fel de abatere, acestui model este destul de mare, ceea ce înseamnă că prin el (şi numai prin el!) se pot satisface numeroase şi variate nevoi de comunicare întemeiate pe verbe ca: *a observa, a prefera, a repara, a rezolva, a prepara, a începe, a cere, a rupe, a întrerupe, a oferi* etc. Faptul că avem a face numai cu anumite clase de verbe nu are nici un fel de importanţă din punctul de vedere al „elevului". Esenţial pentru el (adică pentru „confortul lui psihic"!) este faptul că modelul funcţionează.

La „fagurele" (mai exact, poate, *în* „fagurele") astfel obţinut şi internalizat se adaugă, treptat, celelalte elemente de construcţie a indicativului prezent: *alternanţele* (pentru persoana întâi, eu: a vede~~a~~ → văd, a ven~~i~~ → vin; a ieş~~i~~ → ies etc.; pentru persoana a II-a, *tu*: a invit~~a~~ → inviti; a plec~~a~~ → pleci; a deschid~~e~~ → deschizi etc.; pentru persoana a III-a, *el, ea*: a plec~~a~~ → pleacă; a dorm~~i~~ → doarme etc.); *desinenţele deviante* în raport cu modelul iniţial (a afl~~a~~ → afl**u**, a continu~~a~~ → continu**u**, a întârzi~~a~~ → întârzi**i** etc.); sufixele suplimentare **-ez**, **-esc**, **-ăsc**. „Cireaşa de pe tort" vor fi, desigur, *verbele neregulate*.

Pentru a diminua sentimentul de insecuritate pe care îl pot avea „elevii" în faţa profuziunii formelor verbului la indicativul prezent este important de subliniat (şi de exersat!) faptul că modelul general construit încă din prima fază a lecţiei nu cunoaşte nici un fel de distorsiune / modificare / abatere, adică nici alternanţe, nici desinenţe deviante, nici sufix suplimentar la persoanele întâi şi a doua plural (*noi, voi*). Ceea ce înseamnă că, oricare ar fi verbul de conjugat – chiar şi verbele neregulate –, „elevul" este, **sigur**, în posesia a două din cele şase forme verbale, cu condiţia să reţină două mărci formale **m**, respectiv, **ţi**.

precedate de un sufix (*ă-a, e, i, î*). O treime, deci, din complexa paradigmă a indicativului prezent este disponibilă, în orice situaţie, pe baza unui efort de învăţare minim.

În mod similar sunt abordate şi alte structuri morfosintactice cum sunt formele la plural sau formele cazuale ale substantivului, dubla exprimare a complementului direct şi a celui indirect, structurile care includ formele neaccentuate în acuzativ sau dativ ale pronumelui etc.

Cu toate acestea, *gramatica* – fie ea raţională, practică, pedagogică, funcţională etc. - nu poate servi ca unic instrument sau suport al procesului de predare-învăţare. Luarea în considerare şi a altor factori – cum ar fi, de exemplu, factorii pragmatici care intră, în mod necesar, în competenţa de comunicare sau factorii legaţi de motivaţia şi interesele „elevului" – ne-a impus ideea de a adăuga gramaticii câteva complemente distincte. Distincte, dar nu fără legătură cu gramatica de bază, ci în strânsă corelaţie cu ea. Aceasta ne-a condus, în cele din urmă, la prima încercare de a aşeza la baza procesului de predare-învăţare a limbii române de către francofoni *principiul modulării*.

3.2. Primul complement-modul este o culegere de *Exerciţii de pronunţare şi de gramatică pentru laboratorul de limbi.*[7] Culegerea propune 794 de exerciţii clasate în aşa fel încât să urmeze strict progresia gramaticală şi pedagogică a gramaticii, care, în raport cu *Exerciţiile de pronunţare şi de gramatică* şi cu celelalte module elaborate ulterior, reprezintă manualul de bază sau pivotul construcţiei modulare. Ca şi în *Comprendre et pratiquer le roumain*, în culegerea de exerciţii practicarea structurilor gramaticale nu se realizează niciodată pe forme izolate, ci pe forme integrate în comunicare. „Elevul" este pus în situaţia să construiască el însuşi, după modelul dat, enunţuri şi dialoguri prin care se ilustrează rolul funcţional al cunoştinţelor de gramatică. În laboratorul de limbi, exerciţiile de acest tip îşi dovedesc eficacitatea recurgându-se la înregistrări, pe casete sau pe CD-uri, care să corespundă secvenţei clasice: stimul – spaţiu alb (destinat să primească răspunsul „elevului") – corectarea de către profesor (răspunsul care corespunde modelului dat) – autocorectare („elevul" îşi corectează sau reformulează propriul răspuns, în cazul în care acesta a fost greşit, sau îl repetă, în cazul în care a fost corect).

3.3. Cel de-al doilea modul este un *Manual de conversaţie curentă.*[8] El este destinat să asigure reutilizarea (investirea) în situaţii de comunicare simulate a structurilor gramaticale în ordinea în care acestea sunt predate şi asimilate, la un prim nivel prin manualul de bază şi prin exerciţiile în laboratorul de limbă. Situaţiile de comunicare sunt legate de viaţa curentă: *masa, hotelul, plimbarea prin oraş, la medic, la spectacol* etc. Textele introductive, elaborate exclusiv în formă dialogală, sunt urmate de numeroase exerciţii de conversaţie dirijată, precum şi de cuvinte, sintagme, expresii, unităţi frazeologice grupate în funcţie de câmpurile semantice şi de familiile lexicale care aparţin temei propuse ilustrând-o în mod mai cuprinzător decât se putea face lucrul acesta în dialogurile introductive. În *Manualul de conversaţie curentă* sunt incluse, de asemenea, construcţii şi formule grupate potrivit criteriului actelor de vorbire, prin care se exprimă *certitudinea, necesitatea, convingerea, speranţa* etc. sau pentru *a cere permisiunea*, pentru *a promite*, pentru *a se scuza*, pentru *a da un sfat* etc.

Manualul cuprinde şi câteva texte din literatura română susceptibile să lărgească orizontul lingvistic în limba-ţintă al „elevului", facilitându-i contactul cu expresia autentică

şi creativă, nesupusă constrângerilor proprii progresiei gramaticale pe care o impune didactica, aşa cum se întâmplă atât în textele introductive dialogate, cât şi în exerciţiile de conversaţie dirijată. „Elevul" vizat de aceste texte este, evident, un „elev" cu capacităţi cel puţin de nivel mediu şi bine motivat pentru studiul românei. Posibilităţile de exploatare a textelor literare, la toate nivelurile de organizare a expresiei lingvistice, sunt, practic, nelimitate. Aşadar, manualul este dotat cu o capacitate de adaptare la „elev" a cărei actualizare nu presupune din partea profesorului o pregătire specială sau cunoştinţe de didactică, ci doar raportarea onestă a actului concret al predării limbii române ca limbă străină la exigenţele deontologiei profesionale. Experienţa dobândită prin elaborarea şi utilizarea în predare a următoarelor două module ne arată că posibilităţile de adaptare la „elev" a textelor literare ar fi mult sporite dacă manualul ar include, în paralel cu textul în limba română, şi traducerea lui în limba maternă a „elevului"[9].

3.4. Cel de-al treilea şi cel de-al patrulea modul pornesc de la cerinţa, unanim acceptată astăzi, ca limbile străine să fie învăţate în contextul lor cultural care, departe de a fi superfluu sau supraadăugat nivelului lingvistic al expresiei, este, în realitate, parte constitutivă, inalienabilă a utilizării limbii de către locutorii ei nativi. Problema este dacă elementele de cultură, civilizaţie sau istorie sunt destinate să rămână la periferia ori chiar în afara cursului propriu-zis de limbă sau pot face obiectul unor materiale didactice la fel de îndreptăţite ca suporturi ale învăţării gramaticii şi vocabularului limbii-ţintă aşa cum sunt *gramatica-pivot, culegerea de exerciţii* şi *manualul de conversaţie curentă*. Metoda de limba română pentru francofoni oferă, prin structura ei modulară, un răspuns concludent la această problemă. Cele două module consacrate, unul, culturii şi civilizaţiei româneşti, celălalt, istoriei românilor se definesc, în mod indisociabil, pe de o parte, ca instrumente de informare, mai precis, de introducere a „elevilor" în domeniile menţionate[10] şi, pe de altă parte, ca veritabile suporturi pentru practicarea structurilor gramaticale şi conversaţionale ale românei.

Un prim element de noutate pe care îl prezintă aceste module rezultă din raportarea la textele care compun, de regulă, manualele de limbă română pentru străini. Acestea sunt destinate să ilustreze structurile gramaticale de învăţat şi să introducă cuvinte şi unităţi frazeologice din sfera de interes a unor teme de viaţă curentă. Considerate din punctul de vedere al conţinutului lor informaţional, textele din manuale tind către nivelul zero de entropie. Altfel spus, „elevul" nu învaţă nimic nou în ce priveşte modul de a pune masa, de a rezerva o cameră la hotel, de a călători cu trenul sau de a se supune consultului în cabinetul medical. Ele nu sunt nimic altceva decât simple vehicule pentru cunoştinţele gramaticale şi pentru lexicul limbii-ţintă. Desigur, textele introductive din manualul nostru de conversaţie curentă nu se abat, nici ele, de la această caracterizare. Cu totul altfel stau lucrurile în cazul modulelor pe teme de cultură şi civilizaţie sau de istorie. Ele oferă posibilitatea de a practica limba-ţintă nu pe texte cu entropie zero, ci pe texte care vehiculează informaţii cu adevărat noi pentru „elevi". Datele de specialitate incluse în cele două complemente modulare nu-şi propun să trateze complet ori sistematic temele abordate. Întrucât, pentru publicul vizat, este vorba de primul contact cu cultura şi civilizaţia sau cu istoria românilor, informaţiile care constituie substanţa celor două module sunt informaţii de ordin general sau chiar elementare. Evident, nimic nu-l va împiedica pe „elevul" interesat de o anumită temă să lărgească şi să aprofundeze câmpul

informaţiilor cu ajutorul lucrărilor de specialitate din domeniul respectiv. Dar, este de reţinut că informaţiile pe care „elevul" le găseşte în cele două module sunt informaţii fiabile. Ele nu au nimic de-a face cu prezentarea „adjectivată" sau excesiv epitetică proprie limbii de lemn a unora dintre manualele pentru străini de unde cu greu se poate extrage vreo informaţie pertinentă, căci – pentru a da un exemplu – peisajul românesc este de o „gingăşie infinită", dealurile sunt „blânde", munţii „înverziţi", coastele „pitoreşti", lanurile de grâu sunt „semnul bogăţiei neasemuite a câmpiilor noastre", iar Delta Dunării este „eternul paradis al peştilor, păsărilor şi pescarilor"[11]. Iată, în schimb, cum se descoperă elementele geografice fundamentale ale României chiar la începutul modulului consacrat culturii şi civilizaţiei. În faţa hărţii fizice a Europei, „elevul" pune întrebări... fireşti şi primeşte răspunsuri la fel de fireşti:

„*– Unde este situată România?*

– În partea de sud-est a Europei, la nord de Peninsula Balcanică.

– Cum putem identifica România pe hartă?

– Sunt mai multe puncte de reper. Căutaţi Marea Neagră şi pe malul ei vestic veţi găsi Dobrogea, care este o parte din România. Sau, urmăriţi cursul Dunării de la vărsarea în Marea Neagră către izvor. Vedeţi Delta Dunării?

– Da. Observ că Dunărea se varsă în Marea Neagră prin trei braţe.

– Aşa este. Delta Dunării este una dintre cele mai mari şi frumoase din Europa, având o suprafaţă de 4.340 de kilometri pătraţi. Lungimea Dunării pe teritoriul românesc este de 1.075 de kilometri.

– Văd că sunt şi munţi în această parte a Europei. [...]."

Remarcile de mai sus validează una dintre cele două laturi complementare ale modulelor consacrate culturii, civilizaţiei şi istoriei românilor. Este vorba despre calitatea lor de instrumente fiabile de informare – mai precis, de introducere – în domeniile respective. Rămâne să vedem ce ne îndreptăţeşte să susţinem că cele două module constituie, totodată, suporturi – acceptabile atât pe plan lingvistic, cât şi pe plan didactic – pentru practicarea (cu folos!) a structurilor gramaticale şi conversaţionale ale limbii române. Primul argument în acest sens ţine de forma sau tiparul în care sunt „turnate" informaţiile. Se face apel la expuneri docte (prelegeri, conferinţe etc.) adresate urechii „elevului" – de obicei, în limba sa maternă – sau la forme interactive care implică participarea directă a „elevului" la schimburi lingvistice în limba-ţintă? Răspunsul poate fi rezumat într-un singur cuvânt, anume **dialog**. Este vorba, bineînţeles, de **dialogul didactic** sau **demonstrativ** ale cărui rădăcini le găsim în Antichitate.

Formula jocului întrebărilor şi răspunsurilor între un „profesor-cunoscător" şi un „discipol" dornic să se instruiască este susceptibilă nu numai să informeze, ci şi să persuadeze sau să convingă. De aceea, cele două module la care ne referim aici sunt, în întregime, dialogate. Dialogul didactic se caracterizează prin dubla sa natură. Pe de o parte, el conţine informaţii precise şi autentice din punct de vedere ştiinţific, dar, pe de altă parte, aceste informaţii constituie obiectul unei puneri în scenă proprii scenetelor de teatru. Austeritatea discursului ştiinţific este înlocuită prin animaţia şi atracţia schimburilor dramatice fără ca prin aceasta să se sacrifice rigoarea demonstraţiei sau a argumentării. Dialogul didactic este comunicare şi, în acelaşi timp, spectacol al comunicării. De aici, ocolurile şi parantezele – proprii artei conversaţiei – care par, uneori, că îndepărtează

discursul de obiectul său precis. Funcţia lor este transtextuală: ocolurile şi parantezele sunt destinate să creeze un aer de înţelegere între interlocutori.[12] Separaţi, din punctul de vedere al cunoaşterii domeniului abordat, ei sunt, totuşi, legaţi unul de altul prin interesul comun faţă de tema sau problema tratată. Ei sunt interesaţi în aceeaşi măsură de a face ca discuţia să progreseze. Rezultă o anumită complicitate, susceptibilă de a lăsa loc în cadrul dialogului şi pentru ironii, pentru aluzii şi exclamaţii.[13] Dialogurile, fiind informale, se definesc prin caracterul lor decontractat. „Discipolului", ca urmare a curiozităţii cu care se presupune că este înzestrat, îi revine sarcina de a relansa dialogul, în timp ce „profesorul-cunoscător" trebuie să se ferească de a-şi „strivi" interlocutorul cu erudiţia sa ori de a-l plictisi. Lucru deloc uşor atât pentru unul, cât şi pentru celălalt. Adeseori, înlănţuirea sau jocul întrebărilor şi al răspunsurilor este natural, replicile sunt scurte, eliptice, creând impresia de dinamism şi autenticitate. Uneori, însă, dialogul din cele două module este stângaci, relansarea este „cusută cu aţă albă", replicile sunt lungi de parcă ar fi un expozeu sau o „lecţie" doctă, neatrăgătoare.[14] Trebuie remarcat, însă, că nici în viaţă dialogul nu este totdeauna alert şi pasionant.

Al doilea argument prin care se susţine că cele două module reprezintă un suport didactic adaptabil la nevoile „elevilor" în funcţie de nivelul însuşirii limbii-ţintă se referă la prezenţa, în paralel cu textul românesc, a traducerii în franceză a dialogurilor. Ideea dialogurilor bilingve are ca punct de plecare faptul că manualele, textele şi exerciţiile utilizate în mod curent în clasa de limbă trebuie să respecte constrângerile impuse de progresia pedagogică şi gramaticală. De aici, artificialitatea – mai mult sau mai puţin bătătoare la ochi – a enunţurilor cu care „elevii" vin în contact, mai ales în primele etape ale învăţării. Astfel de enunţuri apar, inevitabil, şi în gramatica noastră pivot, precum şi în culegerea de exerciţii pentru laboratorul lingvistic sau în manualul de conversaţie pe teme de viaţă curentă. Cu totul altfel se prezintă lucrurile în cazul dialogurilor pe teme de cultură şi civilizaţie sau de istorie. Nefiind supuse nici unei constrângeri, ele nu prezintă simplificări forţate în ce priveşte structura lor gramaticală şi conversaţională. Registrul de limbă în care sunt redactate dialogurile este acela al conversaţiei informale (decontractate) între locutorii nativi ai românei, având un anumit nivel de instrucţie. Dar, modulele consacrate culturii, civilizaţiei şi istoriei românilor sunt destinate utilizării de către oricare „elev" francofon, indiferent de nivelul cunoaşterii limbii române. Începătorii, „elevii" de nivel mediu şi avansaţii sunt puşi în faţa aceluiaşi text românesc, cu aceeaşi complexitate în ce priveşte structura gramaticală şi conversaţională. În aceste condiţii, pentru a se asigura adaptarea la „elev", prezenţa „în oglindă", pe coloana din dreapta a versiunii franceze a dialogului este indispensabilă. Prezentarea bilingvă facilitează accesul la informaţia propriu-zisă, care constituie substanţa dialogului. În acelaşi timp, însă, ea permite şi o comparaţie implicită a structurilor celor două limbi. Dată fiind înrudirea structurală dintre română şi franceză, toţi „elevii" – inclusiv începătorii – vor fi în măsură să identifice, mai mult sau mai puţin rapid, structurile limbii-ţintă. Versiunea franceză a dialogurilor le va fi de ajutor şi pentru că s-a făcut o **traducere didactică** apropiată pe cât posibil, de originalul românesc. Ea conservă, în genere, construcţia frazei şi structurile gramaticale ale românei, precum şi unele expresii sau unităţi frazeologice, chiar dacă uneori, nu s-a ţinut seama de anumite constrângeri gramaticale ale francezei, cum ar fi, de exemplu, cele referitoare la construcţia timpurilor verbale.

4. Eminamente compozit în ce priveşte materialul de construcţie, edificiul didactic cu structură modulară are nevoie de un liant care să-i asigure coeziunea. Funcţia de liant o îndeplinesc **comentariile gramaticale** care însoţesc dialogurile în subsolul paginii. Comentariile sunt astfel concepute încât să nu se limiteze la descrierea în termeni gramaticali a faptului de limbă, ci să ofere, în acelaşi timp, o explicaţie concludentă, chiar dacă foarte succintă, a modului de funcţionare a structurilor lingvistice respective în contextul concret al dialogului. Iată un exemplu. La întrebarea: *Unde este situată România?* cu care încep schimburile lingvistice din modulul consacrat culturii şi civilizaţiei răspunsul este: *În partea de sud-est a Europei*. La nivel lexical, nici unul dintre componentele acestui enunţ eliptic nu pune probleme deosebite de înţelegere pentru francofoni. Probleme pune „micul cuvântul" *a* care precedă cuvântul *Europei*. Comentariul gramatical pe care „elevul" îl găseşte la subsolul paginii este următorul: *L'article possessif-génitival* **a** *reprend l'objet „possédé"* **partea** *devant son „possesseur"* **Europei** (= *le génitif du substantif féminin au singulier* **Europa**. (XXVIII). Comentariul identifică elementul gramatical asupra căruia trebuie să se concentreze atenţia elevului (*articolul posesiv–genitival*) şi totodată, explică mecanismul de funcţionare al acestui element gramatical în contextul dat: dintre cele patru forme ale articolului posesiv–genitival (*al, a, ai, ale*) avem a face cu forma corespunzătoare genului şi numărului substantivului *partea* care indică „*obiectul posedat*"; se precizează apoi că, în enunţul dat, funcţia pe care o îndeplineşte articolul posesiv-genitival **a** este aceea de *a relua „obiectul posedat"* **partea** *înaintea „posesorului său*; şi cum forma de genitiv a substantivelor – îndeosebi a celor feminine la singular – pune adesea probleme „elevilor" (mai ales începătorilor), se indică forma „de plecare" sau de dicţionar **Europa** în raport cu forma „de sosire" **Europei**. Cifra romană, XXVIII, de la sfârşitul comentariului trimite la capitolul din manualul-pivot *Comprendre et pratiquer le roumain* unde se tratează structura exprimării raportului de posesie prin construcţia genitivală şi sunt precizate condiţiile care impun obligativitatea introducerii în enunţ a articolului posesiv-genitival, adică ceea ce face ca, în contextul dat, enunţul fără **a** (ˣ *În partea de sud-est Europei*) să fie un enunţ non-gramatical, deci nereperabil în limba română. Comentariul gramatical redă într-o formă concentrată explicaţiile abundent ilustrate prin exemple convingătoare în manualul de bază.

Se-nţelege că nu toate structurile gramaticale sunt comentate. Criteriile selecţiei lor sunt cel *al specificităţii* şi cel *al dificultăţii*. Structurile care conţin articolul posesiv-genitival (*al, a, ai, ale*) sau articolul demonstrativ-adjectival (*cel, cea, cei, cele*) precum şi dubla exprimare a complementului direct sau a complementului indirect sunt specifice limbii române, distingând-o net de celelalte limbi romanice. În ce priveşte structurile care implică utilizarea pronumelui relativ-interogativ *care*, acestea sunt dificil de stăpânit. (Nu de puţine ori, chiar pentru vorbitorii nativi ai românei!). În consecinţă, atât structurile specifice limbii române, cât şi cele care prezintă un grad înalt de dificultate fac obiectul unui comentariu gramatical de fiecare dată când apar în dialoguri, căci asimilarea durabilă şi utilizarea lor corectă impun obligaţia de a explica, fără ostenire, funcţia şi modul de funcţionare.

La prima vedere, multe comentarii gramaticale dau impresia că se repetă. În realitate, ceea ce se repetă este mecanismul de funcţionare al structurilor respective. Ceea ce, desigur, este normal! Dimpotrivă, condiţiile concrete în care apar sau contextele de

aplicare sunt, întotdeauna, altele. În plus, deoarece modulele consacrate culturii şi civilizaţiei, respectiv, istoriei nu sunt destinate a fi parcurse sau utilizate în clasa de limbă ori în afara ei în mod linear, capitol după capitol, ci la alegerea „elevilor", în funcţie de interesul şi preocupările lor, este normal ca „elevul" să găsească explicaţiile de natură a-l ajuta în abordarea dificultăţilor, oricare ar fi capitolul ales pentru practicarea structurilor gramaticale şi conversaţionale ale limbii române.

5. Cele patru module, care gravitează în jurul manualului de bază *Comprendre et pratiquer le roumain,* nu epuizează nici pe departe posibilităţile de modulare a procesului de predare-învăţare a limbii române ca limbă străină. Alte module pot şi chiar ar trebui să fie elaborate pentru a răspunde nevoilor şi intereselor pe care le au diversele categorii sau grupe de „elevi". Scrise, adică tipărite, sau înregistrate pe suport electronic – după caz – se pot propune „elevilor" module consacrate limbajului lumii afacerilor, gestiunii societăţilor comerciale, marketingului sau negocierilor; module privind Uniunea Europeană şi NATO sau procesul de mondializare; module consacrate mass-mediei, publicităţii, petrecerii timpului liber, poeziei, teatrului, filmului, agriculturii biologice sau protejării speciilor animale ori vegetale pe cale de dispariţie etc.

Structura modulară este, prin excelenţă, o *structură deschisă.* Este bine ştiut că limitele între care poate să varieze conţinutul gramatical al metodelor de predare-învăţare a limbii române ca limbă străină sunt reduse. Tot astfel stau lucrurile şi în ce priveşte progresia gramaticală sau ordinea în care sunt introduse structurile lingvistice. Dimpotrivă, variaţia modulelor care gravitează în jurul nucleului de bază al metodei nu cunoaşte, practic, nici o limitare, cu condiţia ca liantul structurii modulare astfel constituite să fie fiabil. În felul acesta capacitatea de adaptare la „elev" nu (mai) este o simplă dorinţă, ci reprezintă un element constitutiv al metodei. Iar eficienţa metodei creşte pe măsură ce se reduce tensiunea perturbatoare dintre factorii care intră în joc în procesul complex de predare-învăţare a limbilor străine.

NOTE ŞI REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. *Modúl* şi derivatele sau împrumuturile *(a) modula, modulare, modular, modulabil, modulator, -toare* trebuie luate nu (mai precis: nu numai) cu înţelesul foarte general atribuit lui *modúl* în dicţionarele curente ale limbii române, anume: „Parte componentă a unui ansamblu (cu funcţionalitate proprie)" (*Supliment la Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988; sau: Florin Marcu, *Noul Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997).

În franceză, de unde a fost împrumutat, apar „note semantice" care corespund mai bine înţelesului cu care *modúl* este utilizat în prezenta comunicare:

– *Module* n.m. (lat. *modulus*, mesure). 1. Unité fonctionnelle *susceptible d'être utilisée conjointement à d'autres éléments de même nature.* (subl. noastră – Gh. D.) *Les modules d'une bibliothèque.* 2. Dans un programme éducatif, unité d'enseignement qu'un étudiant, un élève combine à d'autres, afin de personnaliser sa formation. (*Le Petit Larousse*, Larousse-Bordas, 1998)

– *Moduler* v.t. (lat *modulari*, de *modulus*, cadence) [...] 2. Adapter d'une manière souple à des circonstances diverses. *Moduler les horaires de travail* (Idem)

– *Modulation* n.f. (lat. *modulatio*, de *modulus*, cadence) [...] 4. Variation, adaptation, modification de qqch selon certains critères ou certaines circonstances. *Modulation des prix.* (Ibidem)

– *Moduler* v. tr. est un emprunt (1458) au latin *modulari*, de *modulus*. [...] En relation avec *moduler*, modulation a aussi le sens "d'action d'adapter à différents cas particuliers" (v. 1973) (Alain Rey-réd., *Dictionnaire historique de la langue française*, Paris, Dictionnaires Le Robert, 1992 – Nouvelle édition septembre 1995)

2. Vezi recenzia la *Comprendre et pratiquer le roumain* (Bucureşti/Paris, Editura Academiei/CIRER, 1992) publicată de *Flora Şuteu* şi *Gerhard Ernst* în *Romanische Forschungen. Vierteljahresschrift für romanische Sprachen und Literaturen*, Herausgegeben von Wido Hempel, 106. Band, Heft 1-4 1997, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main (pp. 313-315).

Aceeaşi lucrare este recenzată şi de *Constantin Dominte* în *Buletinul Asociaţiei Latine de Studii Româneşti*, 5/1993 (pp. 8-10), editat de „*Centro di studi sull'Europa Orientale* din Milano.

3. Excepţii notabile de la perspectiva „fragmentaristă" asupra metodei de limba română pentru francofoni, elaborată în cadrul CIRER, găsim în studiul *Revolutionary Romanian manuals reflect new-found freedoms*, publicat de *M. L. Seren-Rosso* în *Language International. The Magazine for Language Professions*, 7/1 1995 (pp. 39-41), editat de John Banjamins Publishing Co., Amsterdam, şi, mai ales, în recenzia *Adrianei Stoichiţoiu-Ichim* la *Cultură şi civilizaţie românească în dialoguri bilingve / Culture et civilisation roumaines en dialogues bilingues* (Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2001), publicată în *Limbă şi literatură* (revistă editată de Societatea de Ştiinţe Filologice din România), vol. I-II, 2003 (pp. 130-132).

4. Gheorghe Doca, Alvaro Rocchetti, *Comprendre et pratiquer le roumain*, Bucureşti/Paris, Editura Academiei Române/Uniunea Latină, CIRER, 1992; îmbogăţită cu texte şi exerciţii pe teme de conversaţie în situaţii de comunicare curentă (vezi *Infra*, nota 8), lucrarea a fost reeditată, sub acelaşi titlu, de Editura Teora, în 1998 (un al doilea tiraj cu o altă copertă, a fost tras de Editura Teora, în 2002).

5. Acestea şi multe alte fapte de limbă de acelaşi tip (în total, peste 8000 de erori, constituind un *Corpus aberant* semnificativ) sunt prezentate, comentate şi interpretate în lucrarea noastră *Analyse psycholinguistique des erreurs faites lors de l'apprentissage d'une langue étrangère. Applications au domaine franco-roumain*, Bucureşti/Paris, Editura Academiei Române/ Publications de la Sorbonne, 1981.

6. Nu s-a insistat îndeajuns asupra faptului că „Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină" – *Institutiones linguae valachicae*, ediţie critică de *Gheorghe Chivu*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001 – nu este altceva decât o gramatică pentru străini, în speţă pentru misionarii iezuiţi care, la mijlocul secolului al XVIII-lea, îşi îndeplineau misiunea de convertire la religia catolică a românilor din Bihor. Drept urmare, lucrarea este alcătuită potrivit cerinţelor acestui tip de gramatică. Principiul simplificării, asumat explicit în *Prefaţă* de autorul gramaticii („iniţial hotărâsem să alcătuiesc un compendiu, cât mai succint posibil") poate fi ilustrat, de exemplu, cu restrângerea la două a declinărilor numelor (v.§ 3, p. 61) sau cu reducerea claselor de verbe (capitolul al VII-lea, *Despre conjugarea verbelor*, p. 97 şi urm.): „Faţă de o atât de mare diversitate a terminaţiilor verbelor, măcar că este greu să le reducem la anumite clase în mod convenabil, se pare totuşi că verbele pot fi împărţite în patru conjugări, întrucât oricare dintre verbe poate fi raportat la una dintre acestea." Grija de a nu denatura, printr-o simplificare excesivă, realitatea funcţionării limbii îl obligă pe autor să ia în considerare fapte lăsate, iniţial, deoparte: „deoarece pe parcursul redactării acestei lucrări îmi veneau în minte mereu alte şi alte adăugiri, care se arătau a aduce o cunoaştere mai deplină şi mai uşor de dobândit a acestei limbi, am considerat că ele nu trebuie trecute sub tăcere" (*Prefaţă*). Autorului i se impune însă primatul regulii: „totuşi, nu mi-am permis să mă las furat până într-atât de remarci referitoare la atare detalii, astfel încât, prea lunga lor

înşirare, să producă mai curând confuzie decât reguli şi să îndepărteze pe cititor chiar de pe pragul sau la vederea lor." (*Ibidem*)

„[...] scrisă foarte probabil în jurul anului 1770" (Gheorghe Chivu, *Introducere*, p. 12), *Institutiones linguae valachicae* anticipează – prin grija de a nu produce „confuzie" şi de a nu „îndepărta" pe cititor – cu mai mult de 180 de ani „jena"şi „incertitudinea" pe care le resimte debutantul francofon, confruntat cu „complexitatea sistemului desinenţelor nominale" (Alain Guillermou, *Manuel de langue roumaine*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1953, *Avertissement*, p. 7). Anticipând, la rândul nostru, am spune că, pentru autorii din secolul al XXI-lea de manuale destinate străinilor, „confuzia", „jena" şi „incertitudinea" pe care le aveau în vedere predecesorii noştri, se referă, de fapt, la preocuparea de a evita, pe cât posibil, „disconfortul psihic" al elevilor confruntaţi cu bogăţia flexionară a românei. De altfel, e de remarcat că *Institutiones linguae valachicae* abundă în paradigme, mai mult sau mai puţin complete, ceea ce nu se întâmplă decât rareori în gramaticile şcolare şi niciodată în gramaticile adresate specialiştilor. Aşadar, problema principală pentru iezuiţii doritori să înveţe limba română consta în însuşirea morfologiei româneşti.

7. Gheorghe Doca, Alvaro Rocchetti, *Roumain: Exercices de prononciation et de grammaire*, Paris, CIRER, 1993.

8. Gheorghe Doca, *Roumain: Manuel de conversation courante*, Paris, CIRER, 1993.

9. Aplicată în elaborarea unui manual de limba română pentru anglofoni (vezi: Gheorghe Doca, *Learn Romanian. Course for English Speakers*, Bucureşti, Editura Niculescu, 2003), prezentarea „în oglindă", pe coloane paralele, a unor texte reprezentative din literatura română însoţite de traducerea lor în engleză oferă posibilităţi mult mai largi de adaptare a procesului de predare-învăţare în funcţie de factorii care ţin de „elev".

10. Capitole – în fapt, dialoguri – care tratează teme cum sunt: cultura şi civilizaţia populară, cultura scrisă, arta românească (veche şi modernă), creaţia ştiinţifică şi tehnică sau formarea poporului român şi a limbii române, constituirea statului naţional unitar român, viaţa economică şi socială sau epoca modernă şi cea contemporană din istoria românilor sunt semnificative pentru *funcţia de informare* a celor două module (vezi: a) Gheorghe Doca, *Converser en roumain: Treizeci de dialoguri pe teme de cultură şi civilizaţie/Trente dialogues sur des thèmes de culture et de civilisation roumaines*, Bucureşti/Paris, Editura Didactică şi Pedagogică/CIRER, 1995. Revăzută şi îmbogăţită cu două capitole substanţiale, intitulate: *Noi repere culturale*, respectiv, *Politeţea şi buna-cuviinţă nu costă nimic şi fac plăcere*, lucrarea a fost reeditată în 2001, la Editura Fundaţiei Culturale Române sub titlul: *Cultură şi civilizaţie românească în dialoguri bilingve/Culture et civilisation roumaines en dialogues bilingues*. b) Gheorghe Doca, *Istoria românilor în dialoguri bilingve / L'histoire des Roumains en dialogues bilingues*, Bucureşti / Paris, Editura Didactică şi Pedagogică / CIRER, 1995.

11. Este inutil să se facă trimiteri exacte la manualele din care am cules aceste „informaţii". Ele sunt bine cunoscute celor care au fie şi o experienţă redusă în domeniul predării limbii române ca limbă străină.

12. Cf. dialogul intitulat ***Un certificat de naştere*** (*Cultură şi civilizaţie românească în dialoguri bilingve/ Culture et civilisation roumaines en dialogues bilingues*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2001, p.18):

- *Am auzit că românii au un certificat de naştere. E adevărat?*
- *E adevărat.*
- *Nu înţeleg. Certificatul de naştere e un document..., o hârtie...*
- *În acest caz nu e o hârtie! E un certificat de naştere în...piatră.*
- *Şi ... cine l-a scris?!*
- *Un arhitect-sculptor: Apolodor din Damasc.*
- *Cum i-a venit ideea?*

- *Ideea a fost a împăratului Traian, cel care în anul 105-106 după Hristos, a cucerit Dacia. Considerând că trebuie să lase posterității o mărturie despre marea victorie contra dacilor, împăratul, supranumit Dacicus, a cerut să se înalțe un monument, care este cunoscut sub numele de **Columna lui Traian**.*
- *Și unde se află acest monument?*
- *La Roma, bineînțeles; mai precis, în „Forul lui Traian" de lângă Capitoliu. Este vorba despre o coloană de marmură, înaltă de 40 de metri și cu diametrul de aproape patru metri.*
- *Și de ce **Columna lui Traian** reprezintă, pentru români, un certificat de naștere?*
- *Pentru că sculpturile care ornează coloana înfățișează războaiele dintre romani și daci din anii 101-102 și 105-106. În total, pe coloană sunt 155 de scene sculptate. Acestea pot fi „citite" ca o carte din care aflăm informații despre strămoșii – romani și daci – ai românilor de astăzi: [...]*

13. Cf. dialogul intitulat ***Primele cărți românești*** (*Idem*, p. 128):

- *Îți mai aduci aminte la ce dată a fost inventat tiparul?*
- *Da. În 1440 Gutenberg descoperă principiul imprimării cu caractere mobile.*
- *Și care a fost prima carte tipărită potrivit acestui principiu?*
- *Nu-mi aduc aminte exact. Cred că a fost **Biblia**.*
- *Într-adevăr, **Biblia**. În 1453 Gutenberg tipărește la Mainz, în Germania, celebra **Biblie latinească în 42 de rânduri**.*
- *Presupun că această „introducere" îți servește pentru a vorbi despre primele cărți românești.*
- *Ai ghicit!*
- *Bine. Deci, să începem...*
- *Prima carte în limba română a fost tipărită la un secol după apariția tiparului, adică în 1544.*[...]

14. Cf următorul extras din capitolul: ***1877-1878: Războiul de independență*** (*Istoria românilor în dialoguri bilingve/L'histoire des Roumains en dialogues bilingues*, București/Paris, Editura Didactică și Pedagogică/CIRER, 1995, pp. 231-233):

- *De ce spui „independență deplină"? Există și o independență „nedeplină"?*
- *Nefiind niciodată transformate în provincii turcești (**pașalâcuri**), Țările Române au beneficiat de un statut de autonomie. Ele au avut tot timpul o conducere proprie, și-au păstrat propriile instituții și legi, precum și organizarea lor socială și statală. Toate acestea sunt atribute ale independenței. Pe de altă parte, însă, ele au fost silite să accepte suzeranitatea otomană, adică o anumită formă de dominație din partea Imperiului Otoman, care se traducea în obligația de a plăti, anual, o sumă de bani (**haraciul**), în confirmarea domnilor de către sultan etc. Prin urmare, independența nu era deplină. De altfel, Imperiul Otoman își menține statutul de putere suzerană și după Unirea Principatelor (1859). Desigur, drepturile Porții asupra noului stat, România, erau mai mult simbolice. După recunoașterea de către sultan a Unirii(1861), noul stat român acționează, și în exterior, aproape ca un stat independent, încheind o serie de convenții cu alte state: o convenție comercială și de navigație cu Austria, o convenție consulară cu Rusia etc. Totuși , dezvoltarea modernă a României presupunea înlăturarea stării de suzeranitate în raport cu Imperiul Otoman, chiar dacă aceasta nu mai reprezenta decât o barieră psihologică, deși din punctul de vedere ale dreptului internațional era o realitate. Prilejul îl oferă războiul ruso-otoman care se declanșează în anul 1877.*
- *Din ce cauză a izbucnit acest război?*

- *În 1876 bulgarii se răscoală împotriva dominaţiei otomane. La rândul lor, Serbia şi Muntenegru declară război Porţii. Armatele otomane, superioare numeric, sunt gata să zdrobească complet rezistenţa armată a popoarelor din Balcani. De aceea, Rusia intră în război împotriva otomanilor. Prevăzând această eventualitate, guvernul român încheiase încă din anul 1876 o convenţie secretă cu Rusia, prin care se admitea trecerea trupelor ruseşti pe teritoriul românesc, dar cu obligaţia expresă de „a respecta drepturile politice ale statului român" şi de „a menţine şi apăra integritatea actuală a României." În virtutea relaţiilor de suzeranitate prin care România era legată de Poartă, otomanii invită guvernul român să intre în război de partea lor. Văzând însă că, dimpotrivă, românii permit trecerea trupelor ruseşti spre Balcani, otomanii încep să bombardeze oraşele româneşti de pe malul Dunării. Drept răspuns, tunurile româneşti de la Calafat bombardează Vidinul, pe malul celălalt al Dunării. În acelaşi timp, Parlamentul României ia act, la 9 mai 1877, cu 79 de voturi din 81, de „ruperea legăturilor noastre cu Poarta" şi proclamă „independenţa absolută a României"*
- *Cum s-au derulat, în continuare, evenimentele?* [...]

L'ENSEIGNEMENT DU ROUMAIN EN TANT QUE LANGUE ÉTRANGÈRE: UNE STRUCTURE MODULAIRE

(Résumé)

Elaborée selon le principe de la structure modulaire, la méthode de roumain pour les francophones *Comprendre et pratiquer le roumain* – plusieurs composantes gravitant autour d'une grammaire-pivot – est à même d'accroître le degré d'adaptation du processus d'acquisition en fonction des besoins et des intérêts spécifiques aux apprenants.

PREDAREA/ÎNVĂŢAREA LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ

ANDRA ŞERBĂNESCU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

Voi prezenta în cele ce urmează proiectul de cercetare "Predarea/Învăţarea limbii române ca limbă străină" (tema 292), finanţat de CNCSIS, în urma concursului anual de granturi 2003.

Scopul grantului este dezvoltarea şi modernizarea activităţilor de predare a limbii române studenţilor străini în cadrul Universităţii din Bucureşti prin două componente: una de imagine (amenajarea unor spaţii de învăţare corespunzătoare şi o campanie promoţională eficientă), cealaltă de conţinut (elaborarea unor instrumente de lucru moderne, competitive pe plan internaţional, rezultat al activităţilor de cercetare). Cercetarea este relevantă şi în raport cu situaţia predării limbii române dincolo de graniţele României. După 1990 numărul lectoratelor de limba română în străinătate a crescut, deci şi numărul total al studenţilor „de dincolo"; în prezent, limba română se studiază în cca. 80 de universităţi (în general, facultăţi filologice) din 34 de ţări din Europa, SUA, America Latină, Asia.

Grupul de cercetare este alcătuit din cadre didactice de la Facultatea de Litere, cu experienţă organizatorică şi didactică în domeniu, foşti lectori de limba română în străinătate, tineri aflaţi în momentul unor opţiuni de cercetare pe termen lung. Fac parte din acest grup: acad. Dan Horia Mazilu, prof.dr. Gheorghe Doca, conf.dr. Adriana Stoichiţoiu, lect.dr. Adriana Ionescu, lect.dr. G Sanda, lect.dr. Andreea Ghiţă, lect.dr. Liviu Groza, lect.dr. Oana Chelaru Murăruş, lect.dr. Camelia Stan, lect.dr. Camelia Uşurelu, asist. Cristiana Predescu, prep.drd. Dana Niculescu şi masteranzii (la data depunerii proiectului) Gorpin Niculescu Anabella (în prezent asistent de cercetare la Institutul de Lingvistică al Academiei Române), Radu Carmen (în prezent profesor titular de limba engleză în învăţământul preuniversiar şi asistent de cercetare la Institutul de Lingvistică al Academiei Române), Mihai Ioana (în prezent redactor la postul de televiziune „România cultural"). Echipa propusă de acest proiect, pe lângă faptul că satisface criteriile de vârstă şi poziţie didactică impuse de regulamentul granturilor de tip A, include persoane cu experienţă în domeniu la diferite nivele, care au desfăşurat anterior activităţi similare celor propuse (cercetare în domeniul lingvisticii aplicate, participare la manifestări ştiinţifice internaţionale în domeniu, participări anterioare la proiecte naţionale şi internaţionale de cercetare în domeniul limbii române, activitate de predare la studenţii străini în ţară şi în străinătate, elaborare de manuale, cd-uri, instruire la distanţă). Activităţile anterioare comune ale unora dintre membrii colectivului au condus la o bună cunoaştere reciprocă, ceea ce formează premisele unei colaborări eficiente în cadrul grupului de cercetare. În

calitate de coordonator al proiectului mi-am asumat rolul de mediator al dezbaterilor ştiinţifice între lingvişti din mai multe generaţii, cu orientări teoretice şi experienţe practice dintre cele mai diverse, şi tinerii cu perspective de a se implica în activităţile de predare a limbii române ca limbă străină, precum şi pe acela de organizator al activităţilor practice. Constituit în felul acesta, grupul de cercetare este deschis oricăror colaborări cu specialişti din ţară şi din străinătate, preocupaţi de predarea efectivă a limbii române ca limbă străină sau de cercetarea teoretică în domeniu.

1. *Proiectul „Predarea/Învăţarea limbii române ca limbă străină" şi agenda Uniunii Europene.*

Eficientizarea comunicării în Uniunea Europeană, respectarea drepturilor lingvistice ale cetăţenilor reprezintă un punct important pe agenda europeană (un exemplu: organizarea de către U.E. a Anului European al Limbilor, 2001). De asemenea, compatibilizarea sistemelor de învăţământ între ţările membre ale UE, armonizarea sistemelor şi programelor de învăţământ (cf. Cadrul European de Referinţă) reclamă aducerea predării limbii române ca limbă străină la standarde europene. Acesta este nu doar un fapt de sincronizare ştiinţifică, dar şi o necesitate de ordin practic, solicitată de forurile internaţionale în vederea integrării euro-atlantice.

Cercetarea propusă contribuie la recuperarea rămânerii în urmă a cercetării româneşti în domeniul lingvisticii aplicate, în raport cu alte ţări. În România, lingvistica aplicată s-a dezvoltat în special pe baza unor cercetări individuale concretizate în publicarea unor studii, fără o foarte largă difuzare. Rezultatele cercetării nu au fost, în general, aplicate în practică (la orele de limbă română pentru studenţii străini). În cadrul Facultăţii de Litere studenţii/absolvenţii sunt puţin orientaţi spre lingvistica aplicată. De aceea, prezentul proiect va putea stimula preocupările tinerilor într-un domeniu puţin cunoscut lor, transformând activitatea de cercetare individuală a unor cadre didactice într-o muncă de echipă, cu efecte vizibile în domeniul predării limbii române ca limbă străină.

Extinderea schimburilor economice, politice, sociale, diplomatice, culturale cu diverse ţări, prezenţa în România a numeroase firme, organisme şi organizaţii internaţionale au condus la creşterea interesului pentru învăţarea limbii române. Din punctul de vedere al străinilor, învăţarea limbii române contribuie la eficientizarea comunicării cu nativii, dar şi la o mai profundă înţelegere a culturii române şi a mentalităţii românilor, la o mai bună integrare socială, la atingerea unor scopuri particulare (de exemplu, studierea într-o universitate românească, desfăşurarea unor activităţi economice aici etc.). Predarea limbii române ca limbă străină este în prezent un domeniu de interes, cerut pe piaţa de muncă din ce în ce mai mult, în contextul noilor politici ale Uniunii Europene privind încurajarea învăţării limbilor mai puţin utilizate (*lesser used languages*). Limba română este învăţată nu numai de tinerii veniţi la studii (de lungă sau de scurtă durată) în România, dar şi de specialişti în diverse domenii umaniste (istorici, filologi, sociologi, psihologi etc.), persoane cu diverse ocupaţii în domeniul cultural-turistic (ghizi, custozi de muzee etc.), clerici, oameni de afaceri, oficiali, diplomaţi, funcţionari guvernamentali, cadre militare şi de poliţie etc. O activitate desfăşurată cu profesionalism poate contribui la o imagine pozitivă a învăţământului românesc în lume şi, atrăgând noi categorii de cursanţi, poate aduce importante beneficii materiale şi în plan simbolic Universităţii din Bucureşti.

2. *Orientări moderne în predarea limbilor străine*

Printre noile direcţii de dezvoltare a lingvisticii actuale se numără cercetările privind folosirea limbii în "context şcolar" (v. capitolul "The School Context" în J.L Mey (ed.), 1999, p. 311-727). Interesul pentru acest domeniu este dublu motivat: pe de o parte limba este folosită ca instrument de comunicare în procesul educativ, pe de altă parte limba este obiectul procesului educativ.

Una dintre situaţiile de comunicare în care este folosită limba în clasă o reprezintă orele de "limbi străine", când scopul profesorului este de a dezvolta la elevii săi cunoaşterea unei limbi străine, alta decât limba maternă. Aceste activităţi se desfăşoară chiar prin intermediul limbii (fie că este o altă limbă, fie că este chiar limba de studiat). Această direcţie de cercetare este cunoscută sub numele de "discourse in the language class" (o privire sintetică asupra domeniului în Cazden, C.B., 1986; Chaudron, C, 1988; Larsen Freeman D, 1985).

Activitatea de pionierat în domeniu este rezultatul unui proiect de cercetare: Flanders N.A., *Teacher Influence, Pupil Attitudes and Achievement,* U.S Office of Education Cooperative Research Project No. 397, University of Minnesota, Mineapolis, Mn, 1960. Problema centrală a cercetării iniţiale şi a celor ce au urmat este următoarea: găsirea celor mai eficiente forme de discurs pentru a determina învăţarea optimă a limbii predate.

La sfârşitul anilor 90 situaţia era următoarea:

a) Cercetările efectuate au condus la îmbunătăţirea practicilor pedagogice, stimularea inovaţiilor pedagogice, susţinute de noile tehnologii de comunicare şi medii de informare: s-a promovat un model didactic comunicaţional, interactiv, bazat pe opt activităţi în clasă: (a citi, a scrie, a asculta, a comunica, a acţiona, a observa, a configura, a vizualiza); rolul dominant al profesorului s-a modificat, el fiind cel care încurajează diverse activităţi desfăşurate de elevi; s-au schimbat politicile lingvistice în şcoli; s-au schimbat metodele de elaborare a manualelor etc. (v. *From Communication to Curriculum*, 1976; Torbe M, Medway P, 1986; Tucker R, Corson D., 1997).

b) Studiile teoretice au condus la dezvoltarea unei teorii generale a discursului pedagogic, studierea proceselor de învăţare (v. Sinclair, J. Mch, Coulthard R.M., 1975; în permanenţă dezvoltat prin noi cercetări ale autorilor şi ale şcolii de la Birmingham).

c) Au fost elaborate studii specifice, focalizate pe probleme de maxim interes privind comunicarea în clasă, cum ar fi: strategii de comunicare specifice orelor de limbi străine (v. Bialystok, E, 1984; Ferch C., Kasper G, 1983), analiza contrastivă a greşelilor (v. Fisiak, J, 1981, Fisiak J, 1986).

d) Culegerea datelor şi întocmirea corpusului de date au condus la dezvoltarea unei noi metode de cercetare (efectuarea de înregistrări în clasă, transcrierea înregistrărilor, analiza înregistrărilor; v. Croll P, 1997; A D, Westgate DPG, 1994). Legătura dintre cercetările teoretice şi aplicaţiile lor în didactică este evidentă (de pildă: teoria funcţiilor limbii prezentată de MAK Halliday, 1985 sau MAK Halliday, 1989 se regăseşte în teoretizarea funcţiilor manualului: funcţia interpersonală, funcţia ideatică, funcţia textuală).

e) Existenţa unor reviste pe problemele predării limbilor străine (inclusiv a limbii materne ca limbă străină): ex.: "Le Francais dans le monde", "International Journal of Applied Linguistics", "Annual Review of Applied Linguistics", "Language Teaching: the International Abstracting Journal for Language Teachers, Educators and Researchers" etc.

Principalele direcţii de cercetare după 2000 sunt următoarele:

a) Cercetările desfăşurate au vizat în special sistemele educaţionale din ţările dezvoltate (în special Statele Unite, Marea Britanie). Foarte puţin se ştie despre sistemele educaţionale din alte ţări. Atenţia se îndreaptă în prezent asupra extinderii studiilor la diverse culturi ("crosscultural studies"). Această extindere a cunoaşterii ştiinţifice este motivată de interese de ordin practic: eficientizarea comunicării interculturale şi a comunicării în context multicultural în condiţiile globalizării, constituirii şi extinderii U.E., extinderii NATO etc.

b) În mod particular, predarea limbilor străine este circumscrisă unei noi concepţii apărute o dată cu dezvoltarea teoriilor recente legate de cultură şi de achiziţia culturii (în sens antropologic: set de practici, moduri de viaţă, valori specifice unei societăţi; noua oreintare se bazează pe studii anterioare, de pildă: Gertz C, 1975; Hofstede G, 1980; Kramasch C, 1993; Schieffelin B, Ochs E, 1986; Valdes J, 1986; Wierzbicka A, 1992). Astfel, procesul de predare a unei limbi străine este văzut ca un proces de socializare, de aculturare: "procesul educativ nu constă exclusiv în transmiterea sau dobândirea de cunoştinţe şi deprinderi, ci este şi un proces de socializare care permite folosirea cunoştinţelor şi deprinderilor, determină o concepţie asupra acestora şi, de asemenea, determină atitudini şi comportamente generale în clasă. În acest proces de aculturare în clasă, limba joacă un rol vital" (J.L Mey (ed.)., 1999, p. 496). Centrul de interes se mută spre studiul comparat al culturilor, ca parte constitutivă a procesului de învăţare a unei limbi străine. Predarea/învăţarea unei limbi străine este un proces de aculturare într-un context dat (contextul orei de limbă străină). Învăţarea unei limbi străine nu este deci un proces tranzacţional, ci o formă de negociere între profesor (vorbitor nativ al limbii predate) şi studenţi (non-nativi). Iată afirmaţia autorilor *Enciclopediei de pragmatică*: "Este nevoie de mult mai multe studii ale discursului în situaţii interculturale, implicând grupuri diferite, mai apropiate sau mai depărtate din punct de vedere cultural. Un număr sporit de date ar facilita fixarea parametrilor de variaţie, separarea elementelor relative de cele absolute, dezvoltarea unui mod de descriere neutru sub aspect cultural (...) . Cercetarea în secolul al XXI-lea va trebui să se îndrepte tot mai mult spre studierea sistemelor de valori culturale, din care lipsesc exemple accesibile dintr-un număr mare de culturi" (p. 506).

c) Studierea proceselor de învăţare a unei limbi străine (= limbă-ţintă) de către adulţi a condus la concluzia că există, pe lângă asemănări, diferenţe psiholingvistice fundamentale între învăţarea unei limbi străine de către adulţi şi achiziţia limbii materne de către copii. Aceste observaţii au condus la introducerea conceptului de interlimbă (Selinker, L, 1992, *Rediscovering Interlanguage,* London, Longman, 1992: sistem lingvistic dezvoltat de adult, diferit de limba maternă şi de limba-ţintă, dar legat de ambele). Studierea interlimbii s-a făcut la nivel fonologic, morfologic, sintactic, semantic, extinzându-se în ultimii ani asupra competenţei de comunicare interculturală.

În concluzie: predarea limbilor străine a fost fundamentată pe solide studii de teoria comunicării şi de lingvistică aplicată. Aceste studii au produs o nouă filozofie a studierii unei limbi străine, o nouă metodologie (o privire de ansamblu în Davies A, 1978; C J, Johnson K (eds.), 1979; Larsen-Freeman D, 1986; Lichtbown P, Spanda N, 1999; Ur P, 1996).

3. *Experienţe acumulate şi realizări în România*

Activităţile de predare a limbii române ca limbă străină în România ar putea fi grupate astfel:

a) Lucrări de lingvistică aplicată, didactică, a limbii române ca L_2: Tatiana Slama Cazacu, 1999, 1981; Mariana Ciolac, 1999; Paul Miclău (coord.), 1982; Adrian Nicolescu (ed.), 1982; G.Doca, 1981. Se observă absenţa unor studii de sinteză aplicate la limba română.

b) Manuale de limba română pentru studenţii străini, ghiduri de conversaţie, dicţionare, culegeri de exerciţii: Liana Pop şi V. Moldovan, 1999; Matilda Caragiu Marioţeanu şi a Emilia Savin, 1993, Angela Tarantino şi Laurenţia Dascălu Jinga, 1996, Elsa Luder şi Paul Miron, 1997, Mioara Avram şi Marius Sala, 2000/,2002; G. Doca, Alvaro Rochetti, 1992, 1995, G. Doca, 1995, G. Doca, *La langue roumaine* 1999, 2000, 2002; Gh. Doca 2001; Adriana Ionescu, M. Steriu, 1999. G. Sanda (coord.), 1973 etc.; cursuri speciale pentru diferite profiluri de învăţământ etc.; culegeri de exerciţii etc., în special de uz intern, puţin cunoscute de specialiştii din toate centrele universitare, cu atât mai puţin cunoscute la lectoratele de predare a limbii române din străinătate (unde lipsesc instrumente de lucru provenite din România). În ciuda faptului că au apărut diverse materiale pentru studierea limbii române de către studenţii străini, lipseşte un pachet educaţional complet, unitar sub aspectul concepţiei (manual pe niveluri de studiu, caiete de exerciţii, limbaje de specialitate, teste, lecturi în limba română), apelând la tehnologie modernă, cu aspect grafic competitiv.

c) Articole teoretice privind tehnici de predare din perspectivă funcţională/ comunicativă publicate în revista "Limbile moderne în şcoală" în anii '80. În prezent, apar puţine articole destinate predării limbii române ca limbă străină.

d) Culegeri de comunicări ştiinţifice prezentate la sesiuni ţinute la Bucureşti, Iaşi, Timişoara (privind predarea la anul pregătitor a limbajului standard şi a celui specializat) din anii '80. Aceste activităţi azi sunt puţine, iar dacă au loc, sunt, în general, pe plan local.

e) Participări ale lingviştilor români la manifestări internaţionale (ex: Asociaţia Internaţională de Pragmatică - IPRA, Asociaţia Internaţională pentru Studiul Dialogului – IADA, Asociaţia Internaţională de Lingvistică Aplicată – IAAL, Societatea Internaţională de Lingvistică Funcţională – SILF etc.) şi la programe internaţionale (Liana Pop, Victoria Moldovan – „Descriptivul functional al limbii romane - Nivel prag" apărut la Consiliul Europei, schimburi culturale cu Universitatea Europeană „Viadrina/Germania".

f) Grupul Român de Lingvistică Aplicată (preşedintă: prof. dr. doc. Tatiana Slama Cazacu).

4. *Predarea limbii române ca limbă străină în cadrul Facultăţii de Litere a Universităţii din Bucureşti*

Cercetarea propusă contribuie la revitalizarea unui domeniu marginalizat în cadrul Universităţii din Bucureşti.

În ciuda restructurării învăţământului universitar după 1989, predarea limbii române la studenţii străini a fost neglijată, scăzând chiar sub standardele de dinainte de 1989 (a scăzut numărul de studenţi de la 100-120 în 1990 la 60 în 2002, cadrele didactice care predau la această secţie s-au orientat spre alte domenii, astfel încât în prezent secţia numără

1 lector titular – pensionat la sfârşitul anului 2003, 1 lector pensionar, 1 asistent cu jumătate de normă, restul cadrelor didactice fiind tineri preparatori şi asistenţi, fără o pregătire specială în domeniu, care primesc ore la studenţii străini ca o completare a normelor didactice sau pensionari). Cadrele didactice tinere evită orele la studenţii străini deoarece le percep, în mod fals, ca o activitate puţin interesantă, lipsită de oportunităţile unei cariere semnificative. Cu un colectiv didactic cu structura prezentată aici, activitatea de predare a limbii române la studenţii străini riscă să dispară. De aceea este necesară formarea noilor profesori prin: includerea în curriculum-ul Facultăţii de Litere a unor cursuri opţionale de lingvistică aplicată (predarea limbii materne ca limbă-ţintă, predarea limbii române pentru scopuri specifice), a unor module de practică pedagogică la “studenţii străini”, organizarea unor cursuri de informare şi perfecţionare ţinute de specialişti români şi străini, de profesori din alte centre universitare şi de la lectoratele de limba română din străinătate, antrenarea studenţilor în teme de cercetare în acest domeniu (în activităţile de seminar, prin lucrările de diplomă, de masterat, de doctorat), publicarea unor materiale de specialitate necesare informării cadrelor didactice. Proiectul îşi propune să facă schimbul de generaţii în rândul profesorilor care predau limba română la studenţii străini, corectând percepţia actuală deformată, aşezând această activitate pe baze noi, în conformitate cu standardele internaţionale în domeniu. Grupul de lucru îşi propune să educe tinerii – viitori profesori – pentru lucrul în echipă, în spiritul valorilor europene: exprimarea liberă a punctului de vedere, participarea democratică la decizii, asumarea responsabilităţii, autorealizarea, coordonarea cu ceilalţi membri ai colectivului etc. Dacă multă vreme cercetarea în România a fost în special o activitate individuală, în prezent formarea de echipe de lucru satisface tendinţele cercetării internaţionale.

Cursurile se desfăşoară în spaţii lipsite de dotările corespunzătoare (televizor pentru vizionarea de materiale, casetofon pentru ascultarea de casete, copiator pentru multiplicarea de materiale, calculator etc.). În ciuda eforturilor făcute de cadrele didactice, activităţile de predare-învăţare sunt, din motive tehnice, sub standardele actuale în domeniu. Situaţia din cadrul Universităţii din Bucureşti diferă în mod evident de cea din centrele similare din ţară (Cluj, Iaşi, Craiova, Constanţa), mult mai dinamice, modernizate, antrenate în schimburi culturale internaţionale.

Acţiuni cu rezultate vizibile într-un timp relativ scurt vor putea schimba situaţia existentă în prezent, ca şi percepţia asupra acestei discipline în ansamblul *Curriculum*-ului existent la Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti.

În esenţă, proiectul de cercetare vizează formarea de resurse umane pentru colectivul de predare a limbii române la studenţii străini şi elaborarea de materiale competitive pe plan naţional şi internaţional, funcţionale într-un spaţiu de studiu adecvat.

5. *Obiectivele proiectului*

Obiectivele proiectului sunt următoarele:

• Elaborarea unei perspective de ansamblu asupra direcţiilor de dezvoltare a cercetării şi practicii în domeniul predării limbii române la studenţii străini, în România comparativ cu alte ţări, examinarea progreselor înregistrate şi fixarea cadrului de dezvoltare ulterioară, în acord cu exigenţele internaţionale în domeniu. Înfiinţarea unei

rețele a centrelor de predare a limbii române la studenții străini, din țară și din străinătate. Introducerea informațiilor pe Internet (http://www.unibuc.ro/ro/fac_litr_ro – LIMBA ROMÂNĂ CA LIMBĂ STRĂINĂ – ROMANIAN AS A FOREIGN LANGUAGE). O mai aprofundată cunoaștere a domeniului reprezintă baza înnoirii activităților de acest tip în România.

• Amenajarea unui laborator lingvistic computerizat, cu conectare la Internet, dotat cu aparatura necesară atât pentru utilizarea unor materiale audio-video de specialitate, pentru desfășurarea activităților curente ale departamentului pentru studenți străini, cât și pentru desfășurarea unor activități de cercetare în domeniul comunicării în context multicultural și a comunicării interculturale.

• Dotarea spațiilor cu tehnologia necesară desfășurării activităților didactice la standarde internaționale va avea ca efect imediat creșterea calității actului didactic, modernizarea metodelor de predare/învățare a limbii române în acord cu metodologia internațională. Crearea unei biblioteci a centrului, care să permită cadrelor didactice și studenților accesul facil la informație și un sistem personalizat de instruire. În același timp, dotările vor permite dezvoltarea cercetărilor empirice și teoretice în domeniul lingvisticii aplicate în Facultatea de Litere.

• Elaborarea unei noi politici educaționale privind predarea limbii române la studenții străini: perfecționarea sistemului de predare a limbii române cu scop specific (integrarea studenților străini în sistemul universitar românesc, achiziția limbajelor de specialitate în vederea accesului la cunoașterea științifică), crearea unor module de învățare rapidă a limbii române prin cursuri intensive, destinate unor studenți din afara sistemului de învățământ universitar (diplomați, oameni de afaceri etc.), dezvoltarea unor relații de colaborare cu instituțiile românești de cultură din străinătate, cu MAE, cu atașații culturali ai ambasadelor României în străinătate pentru preluarea unor solicitări adresate acestora de cetățeni interesați să învețe limba română prin cursuri anuale/semestriale/la distanță.

• Crearea unui colectiv de cercetare în domeniul lingvisticii aplicate (limba română pentru studenți străini), capabil să elaboreze studii în acord cu orientările științifice actuale și să participe la programele Uniunii Europene privind sistemele educaționale din diferite țări, comunicare interculturală etc. Obținerea unor date empirice legate de studierea limbii române în context multicultural, care pot fi integrate proiectelor internaționale legate de studiul interlimbii și a aspectelor comunicării interculturale.

• Elaborarea unor materiale moderne pentru predarea limbii române la studenții străini (și a unor auxiliare) – „dosare pedagogice" – fructificând experiența de cercetare în domeniul limbii române și practica membrilor colectivului în Universități străine/cu studenți străini. Producerea unor materiale moderne de învățare în vederea realizării unui cd, casete video/audio. Elaborarea unui site pe Internet etc.

• Formarea viitorilor profesori, pregătirea lor pentru a preda limba română la studenții străini, paralel cu o nouă politică de personal.

• Desfășurarea unor activități de consultanță pentru lectoratele de limba română din străinătate.

• Desfășurarea unor activități promoționale pentru crearea unei noi imagini a centrului de predare a limbii române.

6. *Perspective*

Indiferent cum ar putea părea scopurile acestui proiect – ambiţioase pe termen scurt sau, dimpotrivă, limitate pe termen lung – cel mai important aspect îl reprezintă îndreptarea atenţiei spre un domeniu care, pe plan internaţional, capătă tot mai mare importanţă. Grupul de lucru implicat în acest grant face un prim pas spre înfiinţarea unui *Centru de promovare a limbii române.* Sprijinul instituţional şi financiar pe care îl vom primi în continuare, interesul tinerilor în acest domeniu şi, desigur, perseverenţa noastră, vor face ca acest centru să se extindă în timp, să devină funcţional şi să aducă avantaje materiale şi de imagine Universităţii din Bucureşti.

BIBLIOGRAFIE

AVRAM, M., SALA, M. (2002/2002/2002) – *May We Introduce the Romanian Language to You/Connaissez-vous le roumain/Faceţi cunoştinţă cu limba română*

BIALYSTOK, E. (1984) – *Strategies in Interlanguage Learning and Performance,* în DAVIES, A., CRIPER, C., HOWATT, A. P. R. (1984).

CARAGIU MARIOŢEANU, M., SAVIN E. (1993) – *Rumanish fur Sie*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

CAZDEN, C. B. (1986) – *Handbook of Research on Teaching,* Macmillan, New York.

CHAUDRON, C. (1988) – *Second Language Classrooms: Research on Teaching and Learning,* Cambridge University Press.

CHESTERMAN, A. (1986) – *Contrastive Functional Analysis,* Benjamins, Amsterdam.

CIOLAC, M. (1999) – *Sociolingvistica românească*, cap. *Sociolingvistica şcolară*, Bucureşti, Univers.

CROLL, P. (1997) – *Systemic Classroom Observation,* Falmer Press, London.

DAVIES, A (1978) – *The Native Speaker in Applied Linguistics*, Brumfit.

DAVIES, A, CRIPER C., HOWATT A. P. R. (1984) – *Interrlanguage*, Edimburgh University Press, Edinburgh, 1984.

DOCA, GH. (1981) – *Analyse psycholinguistique des erreurs faîtes lors de l'apprentisage d'une langue etrangere (Applications au domaine franco-roumain).*

DOCA, GH. (1999, 2000, 2002) – *La langue roumaine,* Bucureşti, Ars Docendi.

DOCA, GH. (2001) – *Cultură şi civilizaţie românească în dialoguri bilingve/Culture et civilization roumain en dialogues bilingues,* Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

DOCA, GH., ROCHETTI, A. (1992) – *Comprendre et pratiquer le roumain*, Editura Academiei Române – CIRER – Uniunea Latină, Bucureşti/Paris.

EDWARDS, A. D, WESTGATE D.P.G (1994) – *Investigating classroom talk,* Falmerpress, London.

FERCH, C., KASPER, G. (1983) – *Strategies in Interrlanguage Communication,* Longman, London.

FISIAK, J. (1981) – *Contrastive Linguistics and the Language Teacher,* Pergamon Press, Oxford.

FISIAK, J. (1986) – *Further Insights into Contrastive Analysis*, Benjamins, Amsterdam.

GERTZ, C. (1975) – *The Interpretation of Cultures,* Hutchinson, London.

HALLIDAY, M. A. K. (1985) – *An Introduction of Functional Grammar,*Edward Arnold, London.

HALLIDAY, M. A. K. (1989) – *Spoken and Written Language,* Oxford University Press, Oxford.

HOFSTEDE, G. (1980) – *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values,* Sage, Beverly Hills, CA.

IONESCU, A., STERIU, M. (1999) – *Dicționar sintactic pentru studenții* străini, București, TUB.
JOHNSON, C.J. (ed.) (1979) – *The Communicative Approach to Language Teaching*, Oxford, Oxford University Press.
KRAMASCH, C. (1993) – *Context and Culture in Language Teaching*, Oxford University Press, Oxford.
LARSEN FREEMAN, D. (1985) – *State of Art on Input in Second Language Acquisition*, Newbury House, Rowley, MA.
LARSEN FREEMAN, D. (1986) – *Techiques and Principles in Language Teaching*, New York, Oxford University Press.
LICHTBOWN, P., SPANDA, N. (1999) – *How Languages are Learned*, Oxford, Oxford University Press.
LUDER, E., MIRON, P. (1997), *Lupul și capra. Une fible pour apprendre le roumain*, București, Editura Fundației Culturale Române.
MEY, J. L. (ed.) (1999) – *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, Pergamon.
MICLĂU, P. (coord.) (1982) – *Les langues de specialité*, București, TUB.
NICOLESCU, A. (ed.) (1982) – *The Theory and Practice of English for Specific Purposes. Selected Readings*, Bucharest, University Press.
POP, L., MOLDOVAN, V. (1999) – *Româna cu sau fără profesor*, Cluj, Echinocțiu.
SANDA, GH. (coord.) (1973) – *Dicționar poliglot pentru studenții din anul pregătitor*, București, Ministerul Învățământului.
SCHIEFFELIN, B., OCHS, E. (1986) – *Language Socialization Across Cultures*, Cambridge University Press.
SELINKER, L. (1992) – *Rediscovering Interlanguage*, London, Longman.
SINCLAIR, J., COULTHARD, R. M. (1975) – *Towards an Analysis of Discouse. Class Interaction*, Stirling.
SLAMA CAUZACU, T. (1981) – *Psycholinguistique appliquée*, Bruxelles-Paris, Labor-Nathan.
SLAMA CAUZACU, T. (1999) – *Psiholingvistica*, Iași, Polirom.
TARANTINO, A., DASCĂLU JINGA, L. (1996) – *La lingua rumena. Morfologia ed esercizi*, București, Editura Fundației Culturale Române.
TORBE, M., MEDWAY, P. (1986) – *Language and the Climate for Learning*, Ward Lock, London.
TUCKER, R, CORSON, D. (1997) – *Second Language Education*, Kluwer, Boston, LA.
UR, P. (1996) – *A Course in Language Teaching. Practice and Theory*, Cambridge, Cambridge University Press.
VALDES, J. (1986) – *Culture Bound: Bridging the Cultural Gap in Language Teaching*, Cambridge University Press, Cambridge.
WIERZBICKA, A. (1992) – *Understanding Cultrures through theie Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*, Oxford University Press, Oxford.
*** (1976) *From Communication to Curriculum*, Penguin Education, Harmondsworth.

ABSTRACT

The paper presents the research project *Romanian as a foreign language*, financed by CNCSIS at the University of Bucharest.

The purpose of the project is to extend, develop and modernize the activities of teaching Romanian as a foreign language at the University of Bucharest. Two types of activities are involved: PR activities (image management: modern equipments and promotional activities) and teaching resources improvement. Effective actions will be taken: efficient communication with other national and international centers of teaching Romanian as a foreign language, implementing

a network of Romanian Studies centers; use of new, modern methodologies of teaching Romanian in the context of intercultural studies and communication in multicultural settings; use of modern technologies in teaching Romanian: e-learning, multimedia technologies, learning for communication a.o. The activities of teaching Romanian as a foreign language will be thus carried out at international standards. Expected effects: a growth in the number and categories of students, new sources of funds for the University of Bucharest, a swift change in the image of the center. The linguistic laboratory to be created will support the current activities of the foreign students department at the University of Bucharest, as well as other research activities at the Faculty of Letters.

The project can be accessed on the Internet: (http://www.unibuc.ro/ro/fac_litr_ro - LIMBA ROMÂNĂ CA LIMBĂ STRĂINĂ – ROMANIAN AS A FOREIGN LANGUAGE).

Secțiunea E

LINGVISTICĂ TEORETICĂ și FORMALIZATĂ

STATUTUL SEMIADVERBELOR DIN CADRUL COMPLEXULUI VERBAL

ANA-MARIA BARBU
Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială
Academia Română

1. Introducere. Acest studiu urmărește să demonstreze că semiadverbele și negația din cadrul complexului verbal au statut diferit de semiadverbele definite de Ciompec (1985) și anume au statutul de **afixe ale verbului**. Conceptul de complex verbal (CV) este definit în Barbu (1999) și presupune orice formă flexionară verbală însoțită sau nu de anumite elemente, potrivit schemei următoare:

(CV) {să, a} {**nu**} pron aux **semiadv** {fi} verb ex. să nu-l mai fi întâlnit
unde **semiadv** = *cam, prea, mai, și, tot*

Georgeta Ciompec (1985) încadrează atât adverbele de gradare, cât și negația "nu" într-o subclasă a adverbelor, alături de elemente ca: *abia, aproape, chiar, doar, încă, măcar, nici, numai* etc. pe care le numește semiadverbe. Acestea sunt încadrate în clasa adverbelor pentru că admit contextele diagnostice proprii acestora, dar constituie o subclasă aparte din pricina următoarelor particularități[1]:

P1. Conținutul lor semantic exprimă, în general, nuanțe de gradare modală (aproximare, includere, intensificare, restricție, precizare, etc.) sau de gradare aspectuală (continuitate, frecvență, repetare etc.). Se întâmplă ca unele semiadverbe să capete sensuri cu totul diferite în funcție de regentul selectat, de topică, de accent etc. (eg. ***și** ea a venit bucuroasă, ea a **și** venit bucuroasă, ea a venit **și** bucuroasă*).

P2. Ca elemente exclusiv subordonate, ele pot determina practic orice parte de vorbire autonomă (verb, nume, adjectiv, adverb) și chiar propoziții.

P3. Tocmai datorită specificului lor semantic, semiadverbele nu pot fi niciodată centri de sintagmă, rezervându-li-se întotdeauna rolul de determinanți.

P4. Pentru că nu sunt elemente de sine stătătoare (nici semantic, nici sintactic), semiadverbele nu constituie unități sintactice, cu alte cuvinte nu au funcție sintactică în propoziție.

P5. Aceste elemente cunosc o topică relativ fixă, aflându-se mereu în imediata vecinătate a regentului.

Aceste caracteristici necesită, totuși, unele comentarii. Se consemnează posibilitatea combinării acestor elemente cu toate părțile de vorbire, dar și cu propoziții (v. P2). Cum este posibil ca un element să determine o propoziție nu poate fi explicat în cadrele gramaticii tradiționale și, drept consecință, unui astfel de element nu i se poate stabili nici funcție sintactică în aceste cadre (v. P4). Ca determinant al unei părți de vorbire, un element poate avea funcția de atribut sau de complement, dar ce funcție ar putea avea, din perspectivă tradițională, dacă acesta determină o propoziție?

Ca să putem explica faptul că semiadverbele determină atât părţi de vorbire, cât şi propoziţii, trebuie să admitem, după opinia noastră, că ele determină, de fapt, *grupuri* (nominale, verbale, adverbiale etc., şi, de aici, propoziţii). În sprijinul acestei afirmaţii aducem următoarele argumente.

În primul rând, un semiadverb depre care se spune că determină un substantiv, de pildă, stă în afara tuturor determinanţilor acelui substantiv, aflându-se uneori la distanţe relativ mari de acesta (deci nu în imediata lui apropiere (v. P5)), după cum se vede din următoarele exemple:

(1) a. *numai* [toate aceste vii şi minunate amintiri]
b. *[toate *numai* aceste vii şi minunate amintiri]
c. dă-mi *măcar* [aceste trei fotografii cu tatăl meu]
d. dă-mi [aceste trei fotografii cu tatăl meu] *măcar*

Din (1) se poate constata că un semiadverb nu se poate apropia de substantivul regent (rămânând în continuare determinant al acestuia), ci stă fie înaintea grupului nominal, fie după acesta (dacă semiadverbul respectiv permite o astfel de topică). De asemenea, nu putem considera că în (1c), de exemplu, semiadverbul *măcar* determină adjectivul pronominal[2], pentru că nu poate fi postpus presupusului său regent, deşi este un element care permite postpunerea:

(2) *aceste *măcar* fotografii

Pe de altă parte, gramatica tradiţională nu consemnează şi nu interpretează construcţiile în care semiadverbele apar pe lângă prepoziţii, întotdeauna precedându-le, după cum reiese din (3):

(3) a. Vine *numai* de acolo vs. *Vine de *numai* acolo
b. Se asociază *tocmai* cu un rival vs. * Se asociază cu *tocmai* un rival

În cadrele tradiţionale ar fi practic imposibil, pe de o parte, să acceptăm că aceste semiadverbe determină prepoziţii, iar pe de alta, să explicăm de ce, în ciuda statutului lor sintactic şi semantic dependent, ele refuză să stea în imediata vecinătate a regentului. În schimb, explicarea structurilor din (3) este extrem de banală dacă admitem potrivit abordărilor propuse de lingvistica modernă că, aici, semiadverbele determină grupuri prepoziţionale[3].

Că aceste semiadverbe sunt modificatori de grup o dovedeşte şi faptul că ele pot determina în acelaşi timp două sau mai multe grupuri coordonate (4a,b, mai jos), uneori cu acţiune la distanţă (4c):

(4) a. te vei descurca *numai* [văzând problema şi rezolvând-o la faţa locului]
b. dă-mi *măcar* [două mere, o portocală şi un kiwi] pentru o salată de fructe
c. l-au ajutat *doar* [fata pe care o întâlnise în tren şi fratele ei]

Dacă aceste semiadverbe ar determina părţi de vorbire, cum susţine literatura de până acum, iar exemplele acestea ar reprezenta doar elidări ale semiadverbului de pe lângă elementele aflate în coordonare, atunci reconstituirea acestuia în presupusele locuri de eliziune ar duce, în unele cazuri, la construcţii cel puţin ciudate (cf. 4'c, mai jos):

(4') c. (??) L-au ajutat *doar* fata pe care o întâlnise în tren şi *doar* fratele ei.

Un alt argument este de ordin semantic. Modificarea modală pe care o aduce un semiadverb se referă la conţinutul semantic al întregului grup, iar nu doar la cel al regentului. De pildă, în propoziţia *să vină doar copiii de acolo* nuanţa de restricţie se referă la *copiii de acolo*, iar nu, în general, la *copii*.

Odată acceptat că semiadverbele sunt modificatori de grup sintactic, statutul lor lexical este evident. Altminteri, dacă le-am considera afixe, să zicem modale, pe lângă grupuri sintactice, atunci ar trebui să admitem conceptul de morfologie a grupului, ceea ce e absurd.

Fără să ne propunem un studiu detaliat al semiadverbelor, care constituie, fără îndoială, o clasă eterogenă, ţinem să marcăm câteva aspecte ale comportamentului sintactic înregistrat cel puţin de unele dintre aceste elemente.

Unul dintre aspecte vizează comportamentul faţă de coordonare al semiadverbelor, întâlnit mai ales în limba vorbită. În afara cazurilor de cumul (v. (5), mai jos), sunt permise structuri de coordonare disjunctivă (6) sau adversativă (7), în care aportul semantic al semiadverbelor este scos în evidenţă prin accentuarea acestora.

(5) a. **nici măcar** Ion nu ştie
b. **chiar şi** Ion să ştie

(6) a. a băut **aproape** sau **chiar** tot vinul
b. să vină **inclusiv** sau **exclusiv** al treilea?

(7) a. nu **cel puţin**, ci **cel mult** doi îţi pot da
b. l-a părăsit nu **doár**, ci **mai alés** pentru asta

Un alt aspect priveşte capacitatea unor semiadverbe de a fi profrază. În această calitate ele pot substitui în întregime un grup verbal sau o propoziţie.

(8) a. Eu l-am văzut de câteva ori, dar ea **deloc**.
b. –Îţi place filmul? –Nu **prea**.
c. –Ai terminat treaba? –**Aproape**.

În cele ce urmează vom arăta că adverbele de gradare: *cam, mai, prea, şi, tot*, care intră în componenţa complexelor verbale, au statut afixal[4], deşi au contrapărţi omofone care fac parte din clasa (lexicală) a semiadverbelor.

2. Statutul adverbelor de gradare. Adverbele de gradare ***cam, mai, prea, şi, tot***, şi numai acestea, pot fi inserate în formele verbale compuse, singure sau, uneori, câte două (de ex. *a **cam** greşit, ar **mai** fi aşteptat, să **mai şi** vezi, nu l-a **cam prea** vizitat* etc.).

Aceste elemente exprimă nuanţe de gradare modală sau aspectuală de durată, continuitate, revenire, intensitate etc.

Pe lângă faptul că sunt în număr foarte mic şi sunt singurele care pot despărţi auxiliarul de verb într-o formă compusă, ele împărtăşesc o serie de alte caracteristici ce pledează în favoarea statutului lor afixal.

Spre deosebire de semiadverbe, care au o distribuţie foarte largă, putând preceda aproape orice fel de grup, adverbele de gradare selectează strict verbe la moduri personale (forme simple sau compuse), precum şi verbe la infinitiv (ex. *a **mai** insista*).

Distribuţia restrânsă este însoţită de o topică rigidă, totdeauna preverbală, potrivit schemei de ordine liniară specifică unui complex verbal, dată în schema (CV).

Totuşi trebuie notat că există tendinţa de a admite şi structuri în care adverbul are alte poziţii în cadrul complexului verbal decât cea din (CV), mai ales în limba vorbită sau în exprimări neîngrijite:

(9) a. să-l fi **tot** aşteptat
b. nu **prea** l-am văzut

Spre deosebire de unele semiadverbe (v. (5)-(7) mai sus), adverbele de gradare nu se pot coordona (10), dar, după cum s-a văzut, un cumul de două adverbe este permis:

(10) *nu **mai** sau **prea** vine pe la noi

Pe de altă parte, statutul lexical al semiadverbelor face posibilă înlocuirea acestora cu un echivalent semantic în acelaşi context. De pildă, în (11), semiadverbul **tot** care marchează continuitatea poate fi înlocuit cu **încă**, dar nu şi adverbul de gradare **mai**, care are aceeaşi valoare:

(11) tot îl **mai** aştept / încă îl **mai** aştept vs. *îl încă aştept

Din (11) se poate observa că este posibilă coocurenţa unui adverb de gradare (**mai**) cu un semiadverb (**tot** sau **încă**) cu aceeaşi semnificaţie, dar nu este acceptată coocurenţa ambelor semiadverbe, decât în construcţii vădit pleonastice:

(12) (?)**tot** îl **mai** aştept **încă**

Un exemplu şi mai limpede pentru faptul că semiadverbele pot fi înlocuite între ele, dar adverbele de gradare nu, este cel din (13):

(13) **mai**$_1$ să nu te **mai**$_2$ cunosc

unde **mai**$_1$ poate fi înlocuit cu semiadverbul echivalent **aproape**, dar **mai**$_2$ nu poate fi înlocuit cu un semiadverb echivalent:

(14) **aproape** să nu te **mai**$_2$ cunosc vs. ***mai**$_1$ să nu te **încă** cunosc

În favoarea statutului afixal al adverbelor de gradare, aducem ca argument şi cazul particular al elementului **mai**, căruia, atunci când apare în forma negativă de infinitiv: *a nu mai vedea*, îi corespunde la celelalte moduri nepredicative (gerunziu, participiu şi supin), de asemenea negate, o formă evident afixală: *nemaivăzând, (de) nemaivăzut.*

3. Statutul negaţiei *nu*. În privinţa negaţiei **nu**, care apare în complexul verbal, se ridică iarăşi problema dacă aceasta are statut lexical sau afixal. Pentru stabilirea acestui lucru, vom analiza comportarea negaţiei în două situaţii: 1. ca modificator de grup, trăsătură specifică, după cum am arătat mai sus, semiadverbelor; 2. ca element în complexul verbal. Vom încerca să demonstrăm că în cele două situaţii avem de a face cu elemente diferite, şi anume în primul caz e vorba de un "*nu*" *lexical* (notat **nu**$_1$), iar în al doilea, de un "*nu*" *afixal* (notat **nu**$_2$).

În Dominte (1995 şi 2003) se face distincţia pe de o parte între o negaţie verbală şi una profrază, iar pe de altă parte, în cadrul negaţiei verbale, între negaţia verbală propriu-zisă (ceea ce noi notăm aici cu **nu**$_2$) şi negaţia verbală improprie (notată aici cu **nu**$_1$). Deşi distincţia este clară în ansamblu, mai puţin clar este statutul fiecărui tip de negaţie verbală. Autorul afirmă pe de o parte că negaţia verbală propriu-zisă poate avea „atât *expresie afixală mobilă*, cât şi *expresie morfematică*", însă puţin mai încolo o descrie ca alomorf

morfologic cu realizare lexicală (s.n.)(Dominte, 2003, pp.56-57). Pe de altă parte şi negaţia verbală improprie se realizează ca afix mobil sau ca morfem dependent (legat) (Dominte, 2003, p. 63), chiar dacă, fiind o negaţie de constituent, ajungem să vorbim, în mod paradoxal, de afixe mobile de constituent. Negaţia profrază, la rândul ei, este o negaţie lexicală. În această situaţie o distincţie bazată pe criterii clare între natura lexicală şi cea afixală a negaţiei se dovedeşte extrem de utilă. În accepţiunea noastră, sunt negaţii lexicale ceea ce Dominte numeşte negaţie profrază şi negaţie verbală improprie[5], şi negaţie afixală, ceea ce dumnealui numeşte negaţie verbală propriu-zisă, aşa cum vom încerca să demonstrăm în cele ce urmează.

3.1. *Nu* ca element lexical (=*nu*$_1$). Gramatica tradiţională încadrează negaţia **nu** în seria semiadverbelor, alături de alte elemente negative precum *ba, nici, nicidecum, deloc, defel* etc. După cum s-a demonstrat mai sus, semiadverbele au statut lexical, statut de care se bucură în mare măsură şi **nu**$_1$. În această calitate, negaţia dispune de următoarele proprietăţi:
1. selectivitate redusă şi topică fixă
2. rol emfatic
3. formă accentuată
4. valabilitate peste coordonare
5. admiterea unor substituenţi lexicali
6. capacitatea de a fi element profrază

3.1.1. Selectivitate redusă şi topică fixă. Având distribuţie comună cu alte semiadverbe, negaţia **nu**$_1$ poate determina orice tip de grup (nominal, verbal, adjectival, prepoziţional, adverbial, sau propoziţie), plasându-se doar înaintea regentului:

(15) a. **nu**$_1$ Ion este vinovatul
b. o ştiu **nu**$_1$ de la el, ci din presă
c. aş vrea să-l cumperi, **nu**$_1$ să-l împrumuţi

3.1.2. Rol emfatic. Acest tip de negaţie are întotdeauna rol emfatic. Întotdeauna antrenează relaţii de opoziţie (adversativitate) exprimate sau nu, v. (15) mai sus şi (16), în propoziţii în care predicatul are, de cele mai multe ori, formă afirmativă.

(16) a. cumpăr de obicei **nu**$_1$ ţigări, ci gumă de mestecat
b. vor depista reţeaua **nu**$_1$ arestându-l, ci ţinându-l sub supraveghere

3.1.3. Formă accentuată. Din pricina caracterului său emfatic, **nu**$_1$ este întotdeauna accentuat şi, prin urmare, nu admite forma neaccentuată **n-**, sau afixul **ne-** propriu pentru gerunzii şi participii:

(17) b'. * **n**-arestându-l vor depista reţeaua, ci ţinându-l sub supraveghere
b". * **ne**arestându-l vor depista reţeaua, ci ţinându-l sub supraveghere

Exemplele de aici pun în evidenţă, prin ele însele, existenţa opoziţiei dintre un "**nu**" lexical şi morfemele de negaţie (**n-**, **ne-** şi, cum vom vedea mai târziu, un **nu** afixal).

3.1.4. Valabilitate peste coordonare. Ca modificator de grup, **nu**$_1$ modifică printr-o singură ocurenţă toate elementele coordonate:

(18) cumpăr mereu **nu**$_1$ [ţigări proaste şi whisky contrafăcut], ci lucruri de calitate

3.1.5. Admiterea unor substituenţi lexicali. În calitatea sa de element lexical, $\textbf{nu}_1$ poate fi înlocuit de alte semiadverbe negative ca **nicidecum** sau **în nici un caz**, în aceleaşi contexte. Aceasta demonstrează că $\textbf{nu}_1$ intră într-o paradigmă lexicală cu acestea. Astfel (16b) şi (18) devin, prin înlocuirea lui $\textbf{nu}_1$ cu semiadverbele menţionate, (19a şi b):

(19) a. vor depista reţeaua **în nici un caz** arestându-l, ci ţinându-l sub supraveghere
b. cumpăr mereu **nicidecum** ţigări proaste şi wisky contrafăcut, ci lucruri de calitate

3.1.6. capacitate de a fi element profrază. Semiadverbul $\textbf{nu}_1$ poate să ţină locul unor constituenţi verbali (20a), sau unor propoziţii în context dialogal (20b), cum o pot face şi alte semiadverbe din aceeaşi paradigmă lexicală (*nicidecum, deloc, în nici un caz, ba, dimpotrivă* etc.):

(20) a. la munte să te duci cât mai des, dar la mare $\textbf{nu}_1$**/nicidecum/deloc/...**
b. –I-ai spus ce-ai aflat? –$\textbf{Nu}_1$**/nicidecum/în nici un caz.**

Pe de altă parte, există construcţii cu valoare cauzală/concesivă în care elementul $\textbf{nu}_1$ ţine locul şi altor tipuri de grupuri (nominale, adjectivale, prepoziţionale, adverbiale) angajate într-o relaţie de coordonare disjunctivă cu un grup de acelaşi fel:

(21) a. rudă sau $\textbf{nu}_1$, să vină neapărat cineva să-l supravegheze
b. vinovat de acest lucru ori $\textbf{nu}_1$, rămâne copilul meu

În acest moment, trebuie spus că tocmai capacitatea lui $\textbf{nu}_1$ de a apărea de sine stătător conduce la acceptarea ideii că această formă este de *altă natură* decât elementul $\textbf{nu}_2$ din complexul verbal. Pentru demonstrarea acestui fapt, trebuie să lămurim mai întâi dacă în structuri ca cea din (22) mai jos (v. şi (20) şi (21)), avem de a face cu: a) un $\textbf{nu}_1$ eliptic, sau b) un $\textbf{nu}_1$ profrază.

(22) Ion mănâncă pâine, dar Maria $\textbf{nu}_1$.

În cazul unui $\textbf{nu}_1$ eliptic se poate presupune că ce e în elipsă[6] e forma afirmativă a verbului, iar în cazul unui $\textbf{nu}_1$ profrază se consideră că acesta substituie o construcţie cu un verb la formă negativă.

a) Aşadar, dacă $\textbf{nu}_1$ este eliptic structura din (22) este echivalentă cu cea din (23):

(23) Ion mănâncă pâine, dar Maria $\textbf{nu}_1$ [mănâncă pâine].

Dar dacă admitem eliziunea de acest tip, nu putem explica de ce, exemplele din (24a şi b) cu modurile conjunctiv şi infinitiv devin negramaticale (24 c şi d), deşi am omis tocmai verbul la forma afirmativă:

(24) a. Ion să plece, dar Maria să $\textbf{nu}_1$ plece.
b. A cânta sau a $\textbf{nu}_1$ cânta este acelaşi lucru.
c. *Ion să plece, dar Maria să $\textbf{nu}_1$ _.
d. *A cânta sau a $\textbf{nu}_1$ _ este acelaşi lucru.

b) Această problemă nu mai apare dacă admitem că $\textbf{nu}_1$ este element profrază, iar în această calitate, el substituie un *grup* verbal în care verbul se află la formă negativă. Aşadar, exemplul (22) este echivalent cu (25):

(25) Ion mănâncă pâine, dar Maria [$\textbf{nu}_2$ mănâncă pâine].
——— $\textbf{nu}_1$ ———

Se observă că dacă **nu**$_1$, care are natură lexicală, poate substitui structura [**nu**$_2$ mănâncă pâine], atunci **nu**$_2$, ca element de negare a verbului, nu poate fi la rândul lui lexical, ci are un alt statut.

Acest fapt poate fi coroborat cu rezultatul încercării de a înlocui atât pe **nu**$_1$, cât şi pe **nu**$_2$ cu un echivalent din paradigma lexicală a negaţiei, de pildă cu **nicidecum**. Se observă, în (26), că exemplul din (22) trece testul, pe când cel din (25) nu.

(26) a. Ion mănâncă pâine, dar Maria **nicidecum**.
b. Ion mănâncă pâine, dar Maria *[**nicidecum** mănâncă pâine].

Aceasta dovedeşte clar că **nu**$_2$ are altă natură decât **nu**$_1$, anume este un element non-lexical.

Pe de altă parte, dacă analizăm structurile din (27) (asemănătoare cu cele din (21), în ce priveşte elementele substituite de **nu**$_1$):

(27) a. Vinovat sau **nu**$_1$, el rămâne acelaşi.
b. Criticată sau **nu**$_1$, cartea îşi păstreză valoarea.

se constată că în (27a) şi (27b) **nu**$_1$ (ca negaţie profrază) substituie cuvântul *nevinovat*, respectiv cuvântul *necriticată*; în ambele cazuri, **nu**$_2$ (ca negaţie a elementului substituit) se realizează prin afixul **ne-**. Acest fapt ne îndreptăţeşte să admitem natura *afixală* a lui **nu**$_2$, deci să admitem că elementul de negaţie din complexul verbal este un afix mobil.

În cele ce urmează, vom face o analiză mai detaliată a particularităţilor sintactice manifestate de elementul **nu**$_2$, particularităţi care vor pleda cu atât mai mult, după părerea noastră, în favoarea statutului afixal al negaţiei verbale.

3.2. *Nu* ca element afixal (*nu*$_2$). Negaţia **nu**$_2$, prezintă o serie de trăsături ce caracterizează cu precădere afixele:

1. grad mare de selectivitate
2. distribuţie complementară cu un afix
3. imposibilitatea elidării verbului
4. lipsa coordonării
5. topică rigidă
6. idiosincrazii morfonologice

3.2.1. Grad mare de selectivitate. Încă de la începutul analizării elementului **nu** am pus problema existenţei a două tipuri de negaţie, una ca modificator de grup, **nu**$_1$, iar cealaltă ca element de negare a verbului, **nu**$_2$. În aceste condiţii, am restrâns din capul locului contextele de apariţie ale lui **nu**$_2$ la cele care privesc complexul verbal. Admitem deci că acest element selectează numai verbe la moduri personale şi verbe la infinitivul marcat cu *a*. De asemenea, el nu selectează niciodată verbe la infinitivul scurt (i.e. nemarcat cu *a*) (28a), şi nici la participiu, gerunziu sau supin, pentru care există realizarea afixală **ne-** (28b-c):

(28) a. *Ion poate **nu**$_2$ începe lucrarea vs. Ion **nu**$_2$ poate începe lucrarea
b. ***Nu**$_2$ văzându-l, Ion **nu**$_2$-l poate identifica vs. Nevăzându-l, Ion...
c. *Martorul a rămas **nu**$_2$ audiat vs. Martorul a rămas **neaudiat**

3.2.2. Distribuţie complementară cu un afix. Din exemplul (28) şi din (29) mai jos, se poate vedea că, în cadrul conjugării unui verb, **nu**$_2$ intră în distribuţie

complementară cu morfemul gramatical de negare, **ne-**, specific pentru trei dintre modurile nepersonale ale verbului (gerunziu, participiu şi supin). În exemplul de mai jos sunt date formele pe care le ia **nu$_2$** la infinitiv, gerunziu şi participiu:

(29) a **nu$_2$** înţelege / **neînţelegând** / **neînţeles**

3.2.3. Imposibilitatea elidării verbului. Un argument important în favoarea statutului afixal al lui **nu$_2$** este faptul că acesta nu poate apărea în absenţa verbului gazdă:

(30) Ion **nu$_2$** mănâncă niciodată mere, iar Maria ***nu$_2$** _ niciodată pere.

3.2.4. Interzicerea coordonării suporţilor. Negaţia verbală nu are valabilitate pentru toate elementele coordonate, ci ea trebuie repetată pe lângă fiecare verb implicat în coordonare. Acest fapt dă seamă de strânsa legătură dintre verb şi negaţie:

(31) a. *Aşadar, **nu$_2$** mănânci şi bei nimic vs. Aşadar, **nu$_2$** mănânci şi **nu$_2$** bei nimic
b. *El **nu$_2$** a văzut şi a auzit hoţul vs. El **nu$_2$** a văzut şi **nu$_2$** a auzit hoţul

3.2.5. Topică rigidă. Locul pe care îl ocupă în raport cu verbul şi celelalte afixe ale acestuia este bine fixat şi e dat de schema (CV), potrivit căreia negaţia are poziţie preverbală, succedă elementele **a** sau **să** şi precedă toate celelalte afixe, dacă există; iată câteva exemplificări:

(32) a. Azi **nu$_2$** plec nicăieri vs. *Azi plec **nu$_2$** nicăieri
b. E posibil să **nu$_2$**-l înţelegi vs. *E posibil să-l **nu$_2$** înţelegi
c. De **nu$_2$** l-ar mai fi ales! vs. *De l-ar **nu$_2$** mai fi ales!

3.2.6. Idiosincrazii morfonologice. Negaţia verbului cunoaşte realizarea elidată **n-**, când precedă un verb sau un auxiliar care începe cu vocala *a* (ex. *n-aude*, *n-aş merge*) sau când e urmat de pronumele aton *o* (ex. *n-o aud*). În schimb, când urmează un verb care începe cu *o*, elidarea este interzisă (ex. **n-omite*). Forma cu eliziune nu este totuşi obligatorie, pentru că, negaţia poate sta sub accent (ex. *am spus că nú o cumpăr*).

Prezenţa lui **nu$_2$** poate influenţa selecţia formelor de pronume atone din complexul verbal, făcând posibilă ocurenţa unor forme pronominale care altminteri, în absenţa negaţiei, nu sunt admise:

(33) a. Ion **nu$_2$**-i dă cartea vs. Ion *i / îi dă cartea
b. El **nu$_2$**-mi spune adevărul vs. El *mi / îmi spune adevărul

Pe de altă parte, negaţia verbului participă la idiosincraziile morfonologice ale celorlalte elemente din complexul verbal prin faptul de a fi sau a nu fi gazda fonologică a elementului pe care îl precedă:

(34) **nu$_2$**-mi spune / **nu$_2$** mi-aduc / **nu$_2$** mi se spune / **nu$_2$**-mi mai spune

O altă influenţă a lui **nu$_2$** asupra complexului verbal este că negaţia interzice inversiunea verb-auxiliar:

(35) a. plecat-am vs. ***nu$_2$** plecat-am
b. duce-m-aş vs. ***nu$_2$** duce-m-aş

Un fenomen analog se poate constata şi în cazul mărcii de conjunctiv *să*. Astfel, în anumite situaţii, ce-i drept extrem de limitate, unele verbe admit suprimarea lui *să* la conjunctiv, în virtutea opoziţiei indicativ/conjunctiv la persoana a treia singular şi plural, dar nu admit în aceste condiţii ocurenţa lui **nu$_2$**, (ex. **nu$_2$ trăiască*, **nu$_2$ bată-l* etc.) (deşi,

pe de altă parte, permit pronume atone în poziție postverbală, asemenea imperativelor: *trăsnească-l*, *ducă-se* etc.).

Toate aceste particularități dovedesc că negația este sensibilă la componența complexului verbal, că nu are statut autonom, ci depinde de celelalte elemente cu care face corp comun. Pentru aceste motive găsim îndreptățit să considerăm că elementul **nu** (pentru claritate, notat în cele de mai sus cu **nu₂**) este un morfem gramatical al verbului.

4. Concluzii. Acest studiu demonstrează statutul afixal al elementelor adverbiale *cam*, *prea*, *mai*, *și*, *tot*, ca și cel al negației, care apar împreună cu verbul pentru a exprima diferite aspecte modale și cu care formează ceea ce s-a definit într-o lucrare anterioară drept *complex verbal*. Statutul acestor elemente a fost pus în contrast cu statutul general al semiadverbelor pe baza unor criterii clare de diagnosticare a afixelor. S-a demonstrat, prin urmare, că adverbele verbale aparțin în esență morfologiei verbului, pe când semiadverbele omonime țin de sintaxă.

NOTE:

[1] Cf. Ciompec (1985, pp.34-37).

[2] Cf. *Limba Română Contemporană* (1985, pp.246-247).

[3] Conceptul de grup prepozițional este promovat de lingvistica modernă; în acest sens a se vedea Gabriela Pană-Dindelegan (1974, pp.155-178).

[4] Cf. Irimia (1997, p.33), care consideră adverbele **mai** și **tot** (dar numai pe acestea) morfeme aspectuale, fără să ofere totuși vreo justificare.

[5] Noi nu preluăm distincția dintre negația profrază și cea verbală improprie (parțială) făcută de Constantin Dominte pentru că deocamdată nu ne este clar din abordarea dumnealui dacă negația dintr-o structură precum „*Ion mănâncă pere, dar Maria **nu**.*" este negație profrază, sau negație parțială.

[6] Cf. Ion Coteanu (1982, p.258), unde sunt consemnate structuri ca *Am cerut un toc, nu un creion*, sau *Se întorc joi, nu vineri*, în care autorul presupune elipsa verbului după *nu*, așa încât structurile complete ar fi *Am cerut un toc, nu* [am cerut] *un creion*, respectiv *Se întorc joi, nu* [se întorc] *vineri*.

BIBLIOGRAFIE:

BARBU, A.M. (1999), *Complexul verbal*, in SCL, L, nr.1, pp.39-84, București

CIOMPEC, G. (1985), *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

COTEANU, I., (1982), *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, București

DOMINTE, C. (1995), "Esquisse de caractérisation typologique de la negation roumaine", Balkan Studies, 36,1, Thessaloniki, p.5-10

DOMINTE, C. (2003), Negația în Limba Română, Ed. Fundației *România de mâine*, 2003

DOBROVIE-SORIN, CARMEN (1994), *The Syntax of Romanian. Comparative Studies in Romance*, Mouton de Gruyter, Berlin - New York.

IRIMIA, D. (1997), *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, București.

MONACHESI, P. (1998), The morphosyntax of Romanian cliticization. In P.-A. Coppen, H. van Halteren, and L. Teunissen, eds., *Proceedingd of Computational Linguistics in The Netherlands 1997*, pp. 99-118, Amsterdam-Atlanta:Rodopi.

MONACHESI, P. (1999), Linearization properties of the Romanian verbal complex. In *Proceedings of WECOL 98*,Tempe.
MONACHESI, P. (2000), Clitic Placement in the Romanian verbal complex, in B. Gerlach and J. Grijzenhout (eds.) *Clitics in Phonology, Morphology and Syntax*, LA 36, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
PANĂ-DINDELEGAN, G. (1974), *Sintaxa transformaţională a grupului verbal în limba română,* Editura Academiei, Bucureşti.
RIVERO, M.L. (1994), Clause structure and V-movement in the languages of the Balkans, in *Natural Language and Linguistic Theory* 12:63-120.
ZWICKY, A. şi PULLUM, G. (1983), *Cliticization vs. inflection: English **n't***, Language, vol.9, nr.3.

Abstract

The paper argues for the affixal status of adverbial elements *cam*, *prea*, *mai*, *şi*, *tot*, and the negation *nu*, which occur with a verb in order to express different modal aspects. They form with the verb what it has been defined in a previous paper as a *verbal complex*. The status of these elements has been put in contrast with the general status of semiadverbs, by relying on some clear criteria of diagnosing affixes. It has been demonstrated that verbal adverbs essentially belong to the morphology, while the homonym semiadverbs held of the syntax.

O ANALIZĂ A RELAȚIEI DE SUBSUMARE ÎN ONTOLOGIILE LEXICALE

EDUARD BARBU
Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială
Academia Română

Introducere

Ontologiile au devenit un instrument indispensabil în multe din ramurile Inteligenţei Artificiale (IA), iar ontologiile lexicale au o mare importanţă în Prelucrarea Limbajului Natural (PLN). Scopul acestui articol este prezentarea unei metodologii, datorate lui Guarino şi Welty, pentru verificarea corectitudinii argumentelor relaţiei de subsumare într-o ontologie (lexicală). Principiul conducător al acestei metodologii este etichetarea argumentelor relaţiei de subsumare cu anumite metaproprietăţi. Acestea impun constrângeri relaţiei de subsumare şi, astfel, facilitează construirea clară şi ordonată a ontologiilor. Articolul are trei părţi. În cea dintâi vom introduce noţiunile de bază: ontologie, relaţie de subsumare şi relaţie de instanţiere, pe care le vom folosi apoi pe parcursul lucrării. În partea a doua vom discuta cele mai importante metaproprietăţi pe care le vom utiliza în deciderea validităţii relaţiei de subsumare: identitatea şi unitatea. În cea de-a treia parte vom vedea cum putem folosi ideile dezvoltate anterior pentru identificarea unor probleme în ontologiile lexicale, în special în Princeton Wordnet (PWN).

Noţiuni de bază

Noţiunea de *ontologie*, relativ nouă din IA, este diferită de cea corespunzătoare, mult mai veche, din filosofie. Cu toate acestea, între cele două noţiuni există nu numai asemănări, ci şi o continuitate pe care însă, din cauza spaţiului şi subiectului, nu le vom discuta aici.

În filosofie, ontologia este o ramură a metafizicii şi se ocupă de studiul existenţei, de natura şi organizarea realităţii.

Cea mai bună caracterizare dată ontologiei în IA se bazează pe o definiţie a lui Gruber (1993): o ontologie este „o specificare formală şi explicită a unei conceptualizări partajate". Termenii cheie de aici sunt: *conceptualizare*, *formal*, *explicit* şi *partajat*. Prin *conceptualizare* înţelegem un model abstract al unui fenomen, model care identifică principalele concepte ale acestuia. *Explicit* înseamnă aici că acele constrângeri care determină înţelesul termenilor vocabularului cu care operăm sunt definite explicit, iar *formal* înseamnă că ontologia este înţeleasă de către maşină. Faptul că ontologia este *partajată* înseamnă că la ea aderă un grup. Când cineva acceptă o ontologie, spunem că el *se angajează*[1] (engl. *commit*) faţă de aceasta. Termenul de angajament faţă de o ontologie este foarte important pentru înţelegerea problemelor pe care le poate avea o ontologie. Ele pot fi probleme externe sau interne. Externe sunt problemele pe care le are ontologia din

perspectiva cuiva care nu se angajează faţă ea. De exemplu, să presupunem că într-o ontologie se acceptă că un om rămâne acelaşi om chiar dacă îşi pierde o mână sau că un câine rămâne acelaşi câine chiar dacă îşi pierde coada. Dacă cineva nu este de acord cu acest lucru, atunci, din punctul nostru de vedere, ontologia are o problemă externă.

Metodologia pe care o vom prezenta nu are în vedere problemele externe, ci pe cele interne ale unei ontologii, adică acele probleme pe care le are din perspectiva cuiva care se angajează faţă de ontologia respectivă. Ele sunt în special probleme de consistenţă şi se datorează faptului că ontologia nu respectă propriile-i constrângeri.

În continuare vom defini relaţia de *subsumare* şi o vom deosebi de cea de instanţiere. Pentru a uşura înţelegerea noţiunilor vom face o paralelă cu logica predicatelor de ordinul întâi (FOL). Astfel, prin obiecte, instanţe sau individuali vom desemna elementele domeniului de discurs. Ele sunt echivalente cu constantele din FOL. Prin concepte sau clase vom desemna mulţimi de obiecte care au în comun anumite caracteristici. Sunt echivalente cu predicatele unare din FOL. Prin relaţii vom înţelege mulţimi de tupluri de obiecte. Ele sunt echivalente cu predicatele n-are din FOL.

Definiţia 1. Relaţia de subsumare

Dacă A şi B sunt concepte, spunem că A subsumă B dacă, în mod necesar:

$\forall x\ B(x) \Rightarrow A(x)$.

De exemplu, conceptul animal subsumă conceptul pisică.

Relaţia de subsumare este o relaţie necesară, adică este adevărată în toate lumile posibile. Puterea modală a acestei afirmaţii este ceea ce diferenţiază un adevăr ontologic de o afirmaţie contingentă.

Pe această înţelegere a relaţiei de subsumare se bazează metodologia pe care o vom prezenta.

Termenul de *instanţiere* este împrumutat din limbajele de programare orientate pe obiecte. Instanţierea este procesul prin care se produce un obiect din template-ul clasei sale. Folosind analogia cu FOL, instanţierea poate fi privită ca oglindind relaţia dintre concepte (care am văzut că pot fi identificate cu mulţimi de obiecte) şi obiectele care aparţin mulţimilor respective.

De exemplu, Puiuţa (o pisică oarecare) este o instanţă a conceptului pisică.

În partea a treia vom vedea că una din principalele probleme ale PWN este confuzia relaţiilor de subsumare şi instanţiere în cadrul relaţiei de hiponimie.

Identitate şi unitate

Cele mai importate noţiuni pe care cel care construieşte o ontologie trebuie să le aibă în vedere sunt noţiunile de identitate şi unitate. Deşi de multe ori nu se operează nici o distincţie între ele şi sunt confundate sub conceptul mai vag de identitate, ele sunt distincte.

Identitatea presupune distingerea unei entităţi aparţinând unei clase de celelalte entităţi. Identitatea nu trebuie confundată cu condiţia de apartenţă la o anumită clasă. În urma utilizării unei condiţii de apartenenţă, putem spune dacă entitatea x aparţine sau nu clasei Y, adică dacă entitatea x este sau nu o instanţă a clasei Y, însă nu putem spune ce deosebeşte entitatea x de alte entităţi ale aceleiaşi clase. O condiţie de apartenenţă ne ajută să răspundem la întrebarea: „Este aceasta o pisică?”, pe când o condiţie de identitate ne dă răspunsul la întrebarea: „Este această pisică, pisica mea?”

Dacă identitatea este legată de identificarea unei instanţe a unei anumite clase, *unitatea* este legată de modul în care distingem părţile unei instanţe şi de relaţia care leagă aceste părţi într-un întreg. Utilizând o întrebare similară cu cele de mai sus, tipică de unitate este următoarea: „Este coada parte a pisicii mele?"

Există multe probleme interesante care se pot ridica faţă de identitate şi unitate, însă noi vom atinge doar câteva dintre ele. Ne vom ocupa întâi de identitate, iar apoi de unitate.

Identitatea poate ridica următoarele probleme:

- Cum identificăm o instanţă a unei proprietăţi? Vom vedea că pentru aceasta avem nevoie de un *criteriu de identitate*. Vom distinge între un criteriu de identitate ontologic şi unul epistemologic. Dacă luăm în considerare timpul, vom obţine o altă clasificare a criteriilor de identitate (sincronic şi diacronic).
- Suntem de acord că o instanţă poate avea proprietăţi diferite la momente de timp diferite. Atunci, ne putem întreba care proprietăţi ale unei instanţe se schimbă şi care rămân constante. Răspunsul la această întrebare îl vom da recurgând la conceptul de *proprietate esenţială*.

Pentru identificarea unei instanţe a unei proprietăţi, să considerăm următorul exemplu (Putnam 1988:110): să presupunem că intrăm într-o cameră împreună cu un prieten. În cameră se află doar următoarele obiecte: o masă, un scaun, o carte şi o pisică ce doarme pe scaun. Dacă îl întrebăm pe prietenul nostru câte obiecte sunt în cameră, el va răspunde că 4. Dacă îl întrebăm care sunt obiectele din cameră, va răspunde: o masă, un scaun, o carte şi o pisică. Însă putem să negăm că sunt doar patru obiecte şi să îl întrebăm de ce nu numără şi picioarele scaunului, coada pisicii, paginile cărţii etc. Pentru prietenul nostru cel mai simplu mod de a ieşi din încurcătură este să susţină că întrebarea este ambiguă, întrucât ea nu precizează ce se înţelege prin obiect. Întrebarea ar trebui reformulată astfel încât să se precizeze tipul de obiecte care trebuie numărate, adică să se introducă un *sortal* (o proprietate care poartă un criteriu de identitate). Dacă am întreba câte cărţi sunt sau câte pisici etc., nu am mai întâmpina nici un fel de probleme.

Cel care a introdus noţiunea de *criteriu de identitate* a fost Frege. Mai precis, el distinge între două funcţii ale criteriilor de identitate, funcţia ontologică şi cea epistemologică. Funcţia ontologică este exprimată de următoarea întrebare:

Dacă a şi b sunt două instanţe ale proprietăţii P, care este condiţia necesară şi suficientă ca a şi b să fie identice în raport cu sortalul P?

În schimb, funcţia epistemologică[2] este dată de următoarea întrebare:

Dacă a şi b sunt instanţe ale proprietăţii P, cum putem şti că a şi b sunt identice?

Ar putea părea că în formulele de mai jos se încearcă o definire circulară a identităţii, întrucât se defineşte identitatea a două obiecte recurgând la identitatea altor obiecte. Precizăm că nu se încearcă definirea identităţii, aceasta fiind o noţiune primitivă, şi că singurul lucru care li se poate pretinde formulelor de mai jos este ca ele să fie informative.

Pentru Strawson, o proprietate P poartă un criteriu de identitate dacă şi numai dacă:

$$P(x) \ \& \ P(y) \Rightarrow (R(x,y) \equiv x=y) \qquad (1)$$

Exemple: dacă x şi y sunt două instanţe ale proprietăţii pisică, ele sunt identice dacă şi numai dacă au acelaşi creier. Dacă a şi b sunt două instanţe ale proprietăţii persoană, ele sunt identice dacă şi numai dacă au acelaşi cod numeric personal.

Guarino şi Welty modifică formula lui Strawson, întrucît ea nu este adecvată modelării ontologice. Principala lor obiecţie vizează criteriul de alegere a relaţiei R şi faptul că această formulă nu poate fi folosită pentru a da seama de diferenţa dintre identitatea sincronică şi cea diacronică. Ideea de bază este că relaţia R se bazează pe o proprietate relaţională, diferită pentru fiecare instanţă. De pildă, în primul exemplu de mai sus, identitatea dintre două pisici se bazează pe relaţia caracteristică unică pe care fiecare pisică o are cu creierul ei. Un alt exemplu este reprezentat de identitatea (sincronică) dintre două creioane. Criteriul de identitate este, în acest caz, ocuparea aceluiaşi spaţiu de către cele două creioane. În ambele cazuri identitatea se bazează pe existenţa unei relaţii caracteristice pe care o instanţă o are cu alt obiect, adică cu o parte a lui în primul caz (pisica şi creierul ei) sau un obiect extern în cel de-al doilea caz (creionul şi spaţiul ocupat de acesta). Dacă notăm cu CR relaţia caracteristică, formula de mai sus devine:

$$P(x) \& P(y) \Rightarrow (\forall z(CR(x,z) \equiv CR(y,z)) \equiv x=y) \qquad (2)$$

Unde:

$$R(x,y)=\forall z(CR(x,z) \equiv CR(y,z)) \qquad (3)$$

Pentru a înţelege mai bine formula, să mai considerăm un exemplu. Fie P proprietatea de a fi o mulţime şi CR relaţia caracteristică „are ca element pe". În cazul acesta, formula 2 spune că două mulţimi sunt identice dacă şi numai dacă ele au aceleaşi elemente.

Dacă în (2) adăugăm parametrul timp, obţinem formula 4:

$$P(x,t) \& P(y,t') \Rightarrow (\forall z(CR(x,z,t) \equiv CR(y,z,t')) \equiv x=y) \qquad (4)$$

Cu (4) putem da seama de diferenţa dintre identitatea sincronică şi identitatea diacronică. Dacă t şi t' sunt egale, avem un criteriu de identitate sincronică, iar dacă ele sunt diferite, un criteriu de identitate diacronică.

Am văzut că sortalii sunt acele proprietăţi care poartă un criteriu de identitate. Într-o ontologie, mult mai puternice decât sortalii sunt *tipurile*, pentru că ele nu poartă doar un criteriu de identitate, ci furnizează un criteriu de identitate. Pentru a înţelege diferenţa dintre *a purta un criteriu de identitate* şi *a furniza un criteriu de identitate*, să considerăm proprietăţile student şi persoană. Deşi cineva ar putea susţine că proprietatea Student furnizează un criteriu de identitate, şi anume doi studenţi sunt identici dacă au acelaşi număr matricol, acest lucru este fals, întrucît cineva poate să fie student întâi la universitatea X, iar apoi să-şi continue studiile la universitatea Y. Trebuie deci să conchidem că proprietatea Student moşteneşte criteriul de identitate de la proprietatea Persoană de care este subsumată, deci nu îl furnizează, ci îl poartă.

Tipurile sunt cele mai importante proprietăţi într-o ontologie, pentru că ele furnizează criteriile de identitate pentru obiectele ontologiei. Fiecare obiect dintr-o ontologie bine formată trebuie să fie instanţa unui tip. Astfel suntem siguri că o ontologie bine formată îndeplineşte deviza lui Quine: „Nici o entitate fără identitate". Sortalii sunt marcaţi cu metaproprietatea +I, iar proprietăţile care nu sunt sortali sau tipuri cu metaproprietatea –I. Este clar că: $\sim(P^{-I} \supset Q^{+I})$. Adică un sortal nu poate fi subsumat de o proprietate care nu poartă un criteriu de identitate.

Pentru a răspunde la cea de-a doua întrebare (care proprietăţi ale unei instanţe se schimbă şi care rămân constante?) vom defini noţiunea de *proprietate esenţială*. Intuitiv, o proprietate este esenţială pentru o anumită instanţă dacă acea instanţă o are la orice moment de timp. Dacă, în plus, am vrea să ştim câte din instanţele unei proprietăţi au acea proprietate ca proprietate esenţială, vom avea trei cazuri:

- Toate instanțele au acea proprietate ca proprietate esențială și atunci vom spune că proprietatea este *rigidă* și o vom eticheta cu metaproprietatea (+R);
- Unele instanțe au proprietatea ca proprietate esențială, iar altele nu, și atunci vom spune că proprietatea este *nerigidă* și o vom eticheta cu metaproprietatea (R);
- Nici o instanță nu are acea proprietate ca proprietate esențială și atunci vom spune că proprietatea este *antirigidă* și o vom eticheta cu metaproprietatea (~R).

Dăm în continuare definițiile formale pentru proprietate esențială, proprietate rigidă, proprietate nerigidă, respectiv proprietate antirigidă și exemple pentru fiecare tip.

Definiția 2. Proprietate esențială.
O proprietate P care este adevărată pentru un individual a la momentul t este esențială dacă va fi adevărată pentru a *<u>la orice moment de timp, în orice lume posibilă</u>*:

$$\Box \forall t\ P(a,t)$$

De pildă, proprietatea de a fi PERSOANĂ este o proprietate esențială. Dacă o entitate este o instanță a proprietății persoană la momentul t, atunci va fi o instanță a proprietății persoană la orice moment de timp. Alte exemple pot fi proprietățile PISICĂ și APĂ. Acestea sunt totodată și proprietăți rigide, și, mai mult chiar, ele furnizează un criteriu de identitate pentru instanțele lor, deci sunt tipuri.

Definiția 3. Proprietate rigidă.
O proprietate P este rigidă dacă și numai dacă este <u>necesară</u> tuturor instanțelor sale:

$$\Box \forall xt\ ((P(x,t)) \Rightarrow \Box \forall t'\ P(x,t'))$$

Definiția 4. Proprietate nerigidă.
O proprietate P este nerigidă dacă există cel puțin o instanță a ei căreia să nu-i fie esențială:

$$\Diamond \exists x\ (P(x,t))\ \&\ \Diamond \exists t' \sim P(x,t'))$$

Definiția 5. Proprietate antirigidă.
O proprietate P este anti-rigidă dacă nu-i este esențială nici uneia dintre instanțele sale.

$$\Box(\forall xt P(x,t)) \Rightarrow \Diamond \exists t' \sim P(x,t'))$$

Exemple: proprietatea de a fi sferic este antirigidă, întrucât ea este esențială obiectelor care sunt sfere prin definiție, cum sunt sferele din matematică, și neesențială obiectelor care devin sfere prin accident, cum ar fi de pildă, o bucată de plastilină modelată sub formă de sferă. Proprietatea de a fi student este neesențială tuturor instanțelor sale, întrucât există un moment în viață când suntem studenți și altul când încetăm să mai fim studenți.

Metaproprietățile -R și ~R captează intuiția conform căreia există proprietăți pe care obiectele le au în mod accidental. Ne putem imagina aceste obiecte intrând și ieșind din aceste proprietăți ca rămânând aceleași (în sensul identității) obiecte.

Se poate demonstra ușor că : $\sim(\mathbf{P}^{+R} \supset \mathbf{Q}^{-R})$ o proprietate rigidă nu poate subsuma o proprietate antirigidă.

Revenim în cele ce urmează la noțiunea de unitate. După cum am spus, este strâns legată de cea de parte. Axiomatizarea pe care Guarino și Welty o prezintă se bazează pe cea dată de Simons. Se pornește de la relația P(x,y,t) care înseamnă că x este parte a lui y la momentul t. Prima dintre axiome definește conceptul de *parte proprie*, cea de-a doua explică ce înseamnă că două părți se suprapun, axiomele trei și patru precizează că partea

proprie are proprietățile asimetrie și tranzitivitate, iar axioma 5 ne spune că pentru orice parte proprie există o altă parte proprie cu care ea nu se intersectează. Axiomele sunt următoarele:

A1.	Parte Proprie	$PP(x,y,t)= P(x,y,t) \& \sim x=y$
A2.	Suprapunere	$O(x,y,t)= \exists z\ (P(z,x,t)\& P(z,y,t))$
A3.	Antisimetrie	$P(x,y,t) \& P(y,x,t)=x=y$
A4.	Tranzitivitatea	$P(x,y,t) \& P(y,z,t) \Rightarrow P(x,z,t)$
A5.	Suplimentare slabă	$PP(x,y,t)\Rightarrow\exists z(PP(z,y,t)\& \sim O(z,x,t))$

Formalizarea continuă cu definirea relației de unificare, relație care „strânge” părțile într-un întreg. Intuitiv, avem nevoie ca relația de unificare să îndeplinească două condiții: să precizeze că o parte trebuie să fie conectată doar cu celelalte părți care alcătuiesc întregul și să ne împiedice să considerăm orice sumă merologică drept un întreg.

Relații de unificare diferite vor da naștere la tipuri de unități diferite. Așa că putem avea unități structurale, cum sunt de pildă constelațiile, unități care sunt unități datorită funcției pe care o îndeplinesc, cum este de exemplu un pieptăne, și unități topologice, ca de pildă, o bucată de cărbune. Pentru discuția noastră sunt interesante doar acele relații R care unifică în mod necesar toate instanțele unei proprietăți P. Despre o astfel de proprietate vom spune că poartă unitatea, iar ea va fi etichetată cu metaproprietatea (+U). În mod analog cu proprietățile rigide, putem eticheta o proprietate cu (-U sau cu ~U). Este evident că o proprietate care nu poartă unitatea nu poate subsuma o proprietate care poartă unitatea, iar o proprietate care poartă unitatea nu poate subsuma o proprietate care este etichetată cu antiunitatea. Adică:

$\sim(P^{-U}\supset Q^{+U})$

$\sim(P^{+U}\supset Q^{\sim U})$

Probleme ale ontologiilor lexicale

Din cele spuse până acum ne așteptăm ca abordarea prezentată să fie utilă în analiza relației de hiponimie.

Principala deficiență a celei mai cunoscute ontologii lexicale, PWN, din punct de vedere al unui ontolog, este nediferențierea relației de subsumare de relația de instanțiere și etichetarea amândurora ca hiponimie.

George Miller (1998) caracterizează astfel relația de hiponimie: „relația cea mai importantă care organizează substantivele în Wordnet este o relație între concepte lexicalizate. Este relația de subordonare (incluziune de clase sau subsumare), pe care în acest context o vom numi hiponimie”. Însă, realitatea în PWN este alta, căci relația de hiponimie nu este relația de subsumare. Pentru aceasta să considerăm următorul exemplu din ultima versiune PWN (2.0):

district, territory, territorial dominion, dominion -- (a region marked off for administrative or other purposes)

- administrative district, administrative division, territorial division -- (a district defined for administrative purposes)
- city district -- (a district of a town or city)
- Catalonia -- (a region of northeastern Spain)

Ieşirea de mai sus este o parte din cea generată de interfaţa PWN 2.0. Mulţimea {district, territory, territorial dominion, dominion} este o mulţime de sinonime, adică un sinset. Este listat sensul 1 al cuvântului *territory* şi, indentate, se află parte dintre hiponimele sale. Se vede că avem o relaţie de subsumare între conceptul reprezentat de sinsetul în care este cuprins *territory* şi primele două dintre hiponimele sale. Cel de-al treilea sinset, {Catalonia}, nu reprezintă un concept, ci o instanţa a conceptului reprezentat de *territory*. Se pare că viitoarea versiune a PWN va înlătura aceste probleme prin distingerea subsumării de instanţiere.

Am observat că fiecare din metaproprietăţile formale prezentate impun constrângeri relaţiei de subsumare: o proprietate care poartă unitatea nu poate subsuma o proprietate care este etichetată cu antiunitatea, un sortal nu poate subsuma o proprietate care nu poartă identitatea etc. Metodologia de verificarea a consistenţei relaţiei de subsumare într-o ontologie (lexicală) poate fi rezumată de următorii trei paşi:

1. Se alege un set de metaproprietăţi formale şi se stabilesc constrângerile pe care acestea le impun relaţiei de subsumare.
2. Se etichetează conceptele ontologiei cu metaproprietăţile formale de la punctul 1.
3. Se verifică validitatea argumentelor relaţiei de subsumare.

Primii doi paşi sunt cei mai dificili. Cel dintâi este uşurat de experienţa acumulată în studiul ontologiilor formale, dar chiar şi aşa este nevoie de un efort teoretic susţinut. Pasul 2 implică multă muncă manuală. Pasul 3 este cel mai simplu pentru că are o rezolvare automată.

Prezentăm în continuare felul în care putem verifica dacă o relaţie de subsumare este corectă, folosind metaproprietăţile introduse în secţiunea de mai sus. Vom considera două exemple, unul din Pangloss şi celălalt din PWN:

a. Un obiect fizic este o cantitate de materie. (Pangloss)
b. O organizaţie este un grup. (PWN)

a. Proprietatea cantitate de materie trebuie etichetată cu metaproprietăţile (+I,~U), +I deoarece pentru a stabili identitatea a două cantităţi de materie dispunem de un criteriu de identitate (două cantităţi de materie sunt identice dacă au aceleaşi părţi) şi ~U pentru că nici una dintre instanţele proprietăţii cantitate de materie nu este în mod esenţial un întreg. Proprietatea obiect fizic trebuie etichetată cu (+U). În mod evident, un obiect fizic este în mod esenţial un întreg. Dar, aşa cum am văzut, antiunitatea nu poate subsuma unitatea. Deci un obiect fizic nu este o cantitate de materie.

b. Proprietatea grup şi proprietatea organizaţie au criterii de identitate diferite. Un grup îşi pierde identitatea dacă pierde sau câştigă un membru, pe când o organizaţie rămâne aceeaşi organizaţie, chiar dacă îşi schimbă membrii. Grupul şi organizaţia au criterii de identitate distincte, prin urmare o organizaţie nu poate fi un grup.

Concluzii

Considerăm că metoda prezentată va duce la creşterea calităţii ontologiilor lexicale datorită următoarelor două motive. În primul rând îi va obliga pe cei care creează astfel de ontologii să-şi facă public angajamentul ontologic, cel puţin în privinţa categoriilor de nivel înalt din ontologie. Astfel, constrângerile care operează asupra înţelesului termenilor vocabularului ontologiei vor fi explicite. De pildă, într-o astfel de ontologie lexicală ni se

va spune că proprietatea entitatea este o categorie, adică o proprietate rigidă care nu este un sortal, că proprietatea persoană este un tip şi că pentru proprietatea grup avem un anumit criteriu de identitate. În al doilea rând, aşa cum am văzut, ontologiile vor fi consistente.

NOTE:

---

[1] Înţelesul termenului "angajament faţă de o ontologie " (commit to an ontology) este cel obişnuit şi nu cel pe care îl are în vedere Gruber. Pentru Gruber un agent se angajează faţă de o ontologie dacă foloseşte vocabularul ontologiei într-un mod coerent şi consistent.

[2] Conform lui Lombard, criteriile de identitate nu ne ajută să decidem identitatea oricăror entităţi. Căci dacă ar fi aşa, atunci am putea decide adevărul oricărei propoziţii. Pentru aceasta el demonstrează că următoarele propoziţii sunt echivalente:

S (unde S este orice propoziţie) şi $a=(\exists x)((x=a)\&S)$

BIBLIOGRAFIE

GUARINO NICOLA, CHRISTOPHER WELTY, *Identity and Subsumption*, în R. Green, C. A. Bean şi S. Hyon Myaeng (eds.), *The Semantics of Relationships: An Interdisciplinary Perspective,* Kluwer, p. 111-126.

GUARINO NICOLA, CHRISTOPHER WELTY, *A formal ontology of properties*, în R. Dieng şi O. Corby (eds.), *Knowledge Engineering and Knowledge Management: Methods, Models and Tools*. 12th International Conference, EKAW2000. Springer Verlag, p. 97-112.

GANGEMI ALDO, NICOLA GUARINO, ALLESANDRO OLTRAMARI, *Conceptual Analysis of Lexical Taxonomies: The case of WordNet Top-Level*, Proc. of FOIS 2001, Welty, C. şi Smith B. (eds.), ACM press, p. 285-296.

NARDI DANIELE, RONALD J. BRACHMAN, *An introduction to Description Logics* (web).

BAADER FRANZ, WERNER NUTT, *Basic Description Logics* (web).

MILLER GEORGE, *Nouns in WordNet*, în Christiane Fellbaum (ed), *WordNet: An Electronic Lexical Database*, MIT Press, 1998.

PUTNAM HILARY, *Representation and reality*, MIT Press, Cambridge (MA), 1988.

LOMBARD L.B., *Events. A metaphysical study,* Routdledge & Kegan Paul London, Boston, and Henley, 1986.

T.R. GRUBER, *A translation approach to portable Ontologies,* în *Knowledge Acquisition*, 5 (2), 1993, p. 199-220.

PETER SIMONS, *Parts:A Study in Ontology*, Oxford: Clarendon Press, 1987

Abstract

The ontology has become an essential instrument in many of AI fields and lexical ontologies in particular are very important in NLP. The purpose of this paper is to present a methodology due to Guarino and Welty for deciding on the validity of the arguments of a subsumption relation in an (lexical) ontology. The chief principle of this methodology is the labeling of the arguments of the subsumption relation by means of formal metaproperites. These metaproperties impose constraints to the subsumption relation, thus facilitating the construction of consistent ontologies. After introducing some key terms, we discuss the most important formal metaproperties, namely identity and unity, and we explain the methodology. In the end we apply this methodology to some lexical ontologies, with focus on Princeton Wordnet.

ANTONIMIE DIRECTĂ. ANTONIMIE INDIRECTĂ

VERGINICA BARBU MITITELU[1]
Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială
Academia Română

Scopul lucrării

Ceea ce ne propunem în această lucrare este impunerea a doi termeni în lingvistica românească: cel de *antonimie directă* şi cel de *antonimie indirectă*. Vom dovedi că aceştia sunt indispensabili pentru a da seama de organizarea adjectivelor descriptive[2] într-o rețea semantică supusă prelucrării automate.

Introducere

Începând din septembrie 2001, România (reprezentată de Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială al Academiei Române – coordonator Dan Tufiş – şi de Facultatea de Informatică a Universității A. I. Cuza din Iaşi – coordonator Dan Cristea) este membră, alături de Bulgaria, Grecia, Serbia şi Turcia, în proiectul european BALKANET (IST – 2000 – 29388), urmând să dezvolte o rețea semantică pentru limba română. Modelul îl reprezintă Princeton WordNet, cristalizat în 1985 la Universitatea din Princeton, sub conducerea psiholingvistului George Miller.

WordNet este un graf orientat şi etichetat, ale cărui noduri sunt mulțimi de sinonime numite *sinseturi* (engl. *synset*, prescurtare de la *synonyms set* „mulțime de sinonime"), iar arcele marchează relații semantice[3] existente între noduri. O caracteristică ambițioasă a acestei rețele este faptul că organizează materialul lexical în funcție de sensurile cuvintelor, nu de formele lor. Un sinset este o mulțime de elemente binare: $\text{literal}_{\text{numărul.sensului}}$, unde *literal* este un cuvânt în forma sa de dicționar, iar *numărul.sensului* indică sensul cu care acel cuvânt intră în relație de sinonimie cu celelalte elemente din sinset şi este atribuit urmând, în mare, numerotarea propusă de DEX. Exemplu: {talaz_1, val_2}[4] reprezintă sinsetul ce lexicalizează în română conceptul ce poate fi definit astfel: „val mare".

Un loc aparte în concepția WordNet îl ocupă sinonimia. Este relația de bază în organizarea rețelei şi se stabileşte doar între elementele unui sinset, niciodată între sinseturi; de aceea, este considerată o relație lexicală, stabilită adică între cuvintele ce compun un sinset, nu între sinseturile ce lexicalizează sensuri. Sinonimia este definită relativ la un context, astfel: două expresii sunt sinonime într-un context lingvistic C dacă substituția unuia cu celălalt în C nu modifică valoarea de adevăr a propoziției. Definită în felul acesta, sinonimia impune organizarea rețelei semantice pe părți de vorbire, deoarece clasele de substituție cuprind elemente ce aparțin aceleiaşi categorii gramaticale.

Fondul lexical al unei limbi este reprezentat în rețeaua semantică de următoarele părți de vorbire: substantive, adjective, verbe şi adverbe. După cum au dovedit experimentele psiholingvistice, categoriile funcționale sunt memorate de vorbitori ca parte

a componentei sintactice a limbii; de aceea ele nu au fost incluse în reţeaua semantică. Pentru substantive, experimentele psiholingvistice au furnizat dovezi care susţin o organizare bazată pe *hiponimie* (având ca invers *hiperonimia*), definită ca relaţie de subordonare între sinseturi; rezultă, în felul acesta, o organizare ierarhică a substantivelor.

Verbele sunt organizate şi ele într-o ierarhie bazată pe relaţia de *implicaţie lexicală*: aceasta este definită pornind de la implicaţia logică: două verbe sunt în relaţie de implicaţie lexicală dacă propoziţia *Cineva* V_1 implică logic propoziţia *Cineva* V_2. De exemplu, *Ion sforăie* implică logic *Ion doarme*, ceea ce înseamnă că *a sforăi* implică lexical *a dormi*.

În cele ce urmează vom încerca să răspundem la întrebarea: care relaţie semantică este cea mai potrivită pentru modelarea adjectivelor într-o reţea semantică de tip WordNet?

1. Tipuri de adjective

Pentru a răspunde la întrebarea de mai sus este necesară o distincţie între două tipuri majore de adjective: d e s c r i p t i v e şi r e l a ţ i o n a l e, cu caracteristici semantice şi sintactice diferite, după cum urmează:

1.1. Adjective descriptive:

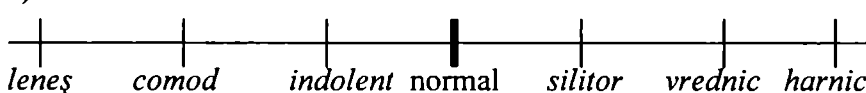
1.1.1. Caracteristici semantice:

1.1.1.1. Reprezintă o valoare a unui atribut al unui substantiv[5]: în sintagma *copil scund*, substantivul *copil* are atributul Înălţime, a cărui valoare este *scund*, ceea ce se poate reprezenta astfel: Înălţime (*copil*) = *scund*.

Mai general şi mai formalizat, această caracteristică poate fi reprezentată astfel: dacă A = atribut, $x \in$ Subst şi A(x) = y, atunci $y \in$ Adj_descriptiv, unde Subst reprezintă mulţimea substantivelor, iar Adj_descriptiv este mulţimea adjectivelor descriptive.

1.1.1.2. Sunt gradabile[6]. Gradabilitatea se exprimă fie prin lexeme diferite (vezi a)), fie prin grade de comparaţie (vezi b)):

a)

b) cel mai puţin înalt – mai puţin înalt – înalt – mai înalt – cel mai înalt.

1.1.1.3. Sunt organizate pe perechi în care unul dintre termeni este marcat, iar celălalt nemarcat. După observaţia lui Bierwisch (1967), adjectivele nemarcate se recunosc după faptul că pot avea drept modificatori sintagme ce indică măsura: *riglă **lungă*** <u>*de trei centimetri*</u> (versus **riglă **scurtă*** <u>*de trei centimetri*</u>)

1.1.1.4. Sensul lor se dezambiguizează în context, în funcţie de substantivul pe care îl modifică: în *pâine **proaspătă*** adjectivul are alt sens decât în *trandafir **proaspăt***. În primul exemplu sensul adjectivului se glosează astfel: „pregătită recent", iar în cel de-al doilea: „cules de curând".

1.1.2. Caracteristica sintactică a acestui tip de adjective este că pot fi folosite atât ca modificatori ai substantivelor (ex.: *băiat **înalt***), cât şi în poziţie predicativă (ex.: *Băiatul este **înalt***.).

1.2. Adjective relaţionale[7]:

1.2.1. Caracteristici semantice:

1.2.1.1. Nu atribuie o valoare unui atribut al unui substantiv. Adjectivul şi substantivul de la care acesta provine morfologic referă acelaşi concept, între ele existând doar o diferenţă formală, de categorie gramaticală: *electronist* este adjectivul derivat prin substituţie de sufix de la *electronică*.

1.2.1.2. Nu sunt gradabile: **inginerul cel mai electronist*.

1.2.1.3. Nu au antonime[8]. Deşi prefixul *ne-* este folosit adesea pentru a forma derivate de la astfel de adjective, adjectivul rezultat nu este opus semantic celui de la care s-a pornit, ci înseamnă mai degrabă „orice altceva decât". De pildă, *inginer neelectronist* (în măsura în care această formulare poate fi acceptată) (poate chiar scris *ne-electronist*, pentru a accentua) este acel inginer care are orice altă specializare decât cea de electronist.

1.2.1.4. Au funcţie clasificatoare: *electronist*, *chimist*, *automatist*, *constructor* etc. reprezintă diverse tipuri de ingineri.

1.2.2. Caracteristica sintactică a adjectivelor relaţionale este că ele sunt folosite ca modificatori ai substantivelor (vezi exemplele de mai sus).

Caracteristicile distincte ale celor două tipuri de adjective previn tratarea lor în manieră similară în reţeaua semantică.

2. Dovezi psiholingvistice ale importanţei antonimiei în studiul adjectivelor

În organizarea reţelei semantice pentru fiecare parte de vorbire se încearcă modelarea psiholingvistică a felului în care mintea omenească stochează informaţia lexico-semantică. În vederea realizării acestui obiectiv, s-a ţinut cont de rezultatele oferite de experimentele psiholingvistice.

J. Deese (1965) foloseşte răspunsurile subiecţilor supuşi unor teste de asociere liberă între cuvinte pentru a înţelege cum sunt organizate sensurile. Pacienţilor le sunt furnizate cuvinte drept stimuli şi li se cere să reacţioneze cu cuvinte. Deese observă că doar câteva substantive şi verbe produc ca răspuns din partea subiecţilor antonime; multe adjective, însă, sunt asociate cu antonimele lor în mintea oamenilor. Adjectivele cu întrebuinţare frecventă în vorbire prezentate ca stimuli subiecţilor produc asocierea cu antonimele lor. Celelalte adjective sunt asociate cu cele frecvente.

Aceste observaţii pot constitui, pe de o parte, dovada organizării diferite a cuvintelor aparţinând la părţi de vorbire diferite, iar pe de alta, dovada organizării, în mintea vorbitorilor, a adjectivelor frecvente (nu foarte numeroase) dintr-o limbă pe baza relaţiei de antonimie.

Gross, Fischer, Miller (1988) preiau de la Deese ideea setului de bază de perechi adjectivale antonimice şi disting două tipuri de adjective descriptive:

- adjective care au, *în mod evident*, un antonim. Evidenţa este oferită tot de experimentele psiholingvistice: viteza crescută de reacţie a subiecţilor la stimulul la care sunt expuşi. Exemple de astfel de adjective sunt: *ud – uscat*, *bucuros – trist* etc.
- adjective care nu au un antonim direct, dar *sunt sinonime* cu cele care au şi, ca atare, participă în relaţia de antonimie în mod indirect. Cum sinonimia este întrebuinţată deja în reţeaua semantică pentru formarea sinseturilor (vezi *supra*, **Introducere**), relaţia dintre aceste adjective fără antonim direct şi cele cu antonim direct se numeşte *similaritate*.

3. Organizarea adjectivelor în WordNet

Alături de sinonimie, care joacă un rol primordial în organizarea întregii reţele semantice, alte două relaţii sunt importante în modelarea adjectivelor: antonimia şi similaritatea.

Cea dintâi se defineşte ca relaţie lexicală (*i.e.* între cuvinte), nu ca relaţie semantică (adică între sinseturi). Astfel, *fals* şi *neadevărat* sunt adjective sinonime, aflate în acelaşi sinset, însă antonim cu *adevărat* este doar *fals*; deci relaţia de antonimie se stabileşte între cuvinte, nu între sinseturi.

În WordNet sunt folosite două tipuri de antonimie:

- *directă*, stabilită între adjective aflate în relaţie de opoziţie semantică în mintea vorbitorilor;
- *indirectă*, stabilită între un adjectiv care intră în relaţie de antonimie directă şi unul dintre adjectivele aflate în relaţie de similaritate cu perechea sa.

Similaritatea se stabileşte între adjectivele care nu au antonim şi cele care au, pe baza unei asemănări de sens. De pildă, *umed* este similar cu *ud*, amândouă fiind adjective referitoare la umiditate, dar se diferenţiază prin grad: *umed* reflectă o umiditate scăzută, iar *ud* una crescută.

Sinonimia, antonimia şi similaritatea stau la baza organizării adjectivelor într-o reţea semantică precum WordNet.

4. Exemplu

Bidu-Vrănceanu şi Forăscu (1984) fac analiza semică pentru mai multe cuvinte ce intră în relaţie de antonimie. Dintre toate acestea vom prezenta mai jos felul în care cele două autoare analizează seriile sinonimice UD, UMED, JILAV şi USCAT, SEC, ZBICIT, ZVÂNTAT. Avem de-a face cu două clase antonime de cvsisinonime diferenţiate între ele prin seme graduale. Semele comune tuturor acestor adjective sunt: /(caracteristică) adjectivală/, /(privitoare la) umiditate/. Opoziţia antonimică se realizează pe baza semelor /prezent/, pentru prima serie, şi /absent/, pentru a doua. Termenii fiecărei serii se grupează, însă, în funcţie de semele graduale care-i caracterizează: UD, USCAT şi SEC au /grad maxim/, iar ceilalţi, /grad mic/. Pe baza acestei distribuţii a semelor, termenii UD şi USCAT, respectiv UMED şi ZBICIT, ZVÂNTAT, intră în opoziţie antonimică.

Redăm mai jos, în **Figura 1**, felul în care pot fi reprezentate aceste adjective[9] într-o reţea semantică precum WordNet:

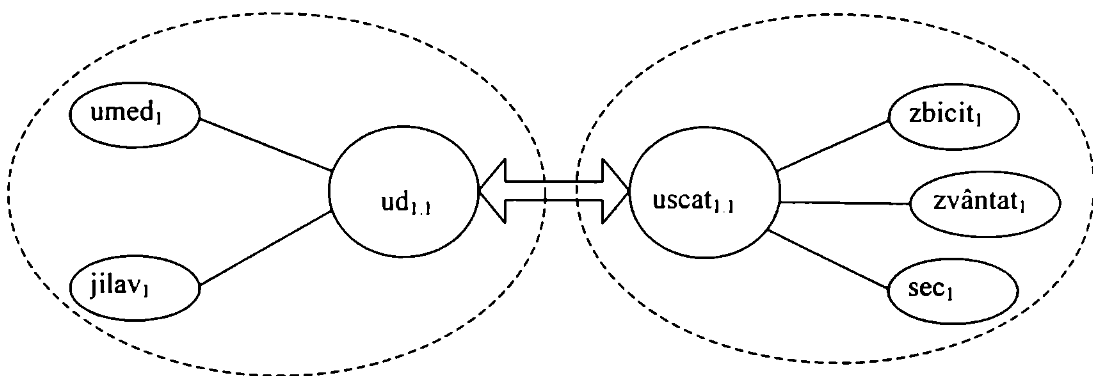

Figura 1. Relaţia de antonimie în WordNet.

Din această figură remarcăm antonimia directă între $ud_{1.1}$ şi $uscat_{1.1}$, reprezentată prin săgeata dublă. Liniile simple marchează relaţia de similaritate stabilită între sinseturile {$umed_1$} şi {$ud_{1.1}$}, între {$jilav_1$} şi {$ud_{1.1}$}, între {$zbicit_1$} şi {$uscat_{1.1}$}, între {$zvântat_1$} şi {$uscat_{1.1}$}, între {sec_1} şi {$uscat_{1.1}$}. Implicit, se pot deduce relaţiile de antonimie indirectă: între $umed_1$ şi $uscat_{1.1}$, între $jilav_1$ şi $uscat_{1.1}$, între $zbicit_1$ şi $ud_{1.1}$, între $zvântat_1$ şi $ud_{1.1}$, între sec_1 şi $ud_{1.1}$. Fiecare dintre adjectivele care intră în relaţie de antonimie directă, împreună cu adjectivele similare cu el formează un *grup* (engl. *cluster*). Numim *centru* al grupului acel adjectiv care stabileşte relaţia de antonimie directă cu centrul altui grup. În plan conceptual, cele două grupuri intră în relaţie de *opoziţie*.

Considerăm necesară aici explicarea constituirii de sinseturi diferite pentru adjectivele similare cu cele aflate în relaţie de antonimie directă. UMED şi JILAV nu formează acelaşi sinset datorită faptului că nu apar în aceleaşi contexte: de pildă *climat **umed*** este o construcţie corectă, în vreme ce *climat **jilav*** nu este[10]. Definiţiile asociate cuvintelor similare cu USCAT explică de ce nu au fost incluse în acelaşi sinset: ZBICIT = uscat (la suprafaţă), ZVÂNTAT = care a pierdut din umezeală, SEC = lipsit de apă (despre ape), lipsit de umezeală (despre locuri)[11].

5. Avantajele acestui tip de organizare a adjectivelor

Din perspectiva lingvisticii teoretice şi a celei computaţionale, o astfel de organizare a adjectivelor prezintă următoarele avantaje:

- Antonimia devine relaţia de bază când se discută despre organizarea sinseturilor adjectivale; în felul acesta se obţine o descriere uniformă pentru toate adjectivele descriptive, chiar şi pentru cele care nu au antonime în limbă, dar care, contextual, pot stabili o astfel de relaţie: de exemplu, în versurile lui Alecsandri, „pe *umedul* pământ/ Se-ntind cărări *uscate* de-al primăverii vânt", se actualizează antonimia indirectă dintre *umed* şi *uscat*.
- Procedând la o astfel de organizare, se rezolvă situaţia în care adjective cu sensuri similare nu au acelaşi antonim: *cinstit* şi *onest* sunt adjective sinonime, dar *necinstit* este antonim pentru *cinstit*, nu şi pentru *onest*, care este adjectiv similar cu *cinstit*.

6. Procedura de realizare a reţelei semantice pentru adjective

Pentru realizarea reţelei semantice pentru limba română s-au parcurs următorii paşi:

- Alegerea unui set de concepte de bază care să fie implementate. S-a urmărit ca aceste concepte să se repartizeze, în funcţie de categoriile morfologice care le lexicalizează, astfel: 65% substantive, 25% verbe şi câte 5% adjective şi adverbe.
- Au fost importate relaţiile semantice care nu depind de limbă, urmând ca, într-o etapă ulterioară, a sporirii calităţii reţelei semantice româneşti, să fie introduse cele specifice cuvintelor româneşti.
- În cazul părţilor de vorbire organizate în ierarhii (substantivele şi verbele), alegerea în vederea implementării în română a unui concept care nu este vârf de ierarhie a impus implementarea tuturor antecedenţilor săi, până la cel cu care începe graful.

Pentru implementarea setului de adjective în limba română s-a pus problema schimbării strategiei, în sensul pornirii de la materialul românesc şi a organizării lui în funcţie de cele trei relaţii: sinonimie, antonimie, similaritate. Soluţia a fost însă curând lăsată deoparte, pentru că cerea un efort prea îndelungat de organizare a materialului, având în vedere că auxiliare eficiente de lucru lipsesc. Ca atare, s-a procedat la metoda folosită şi pentru substantive şi verbe, adică încercarea de găsire a echivalenţilor româneşti pentru structurile englezeşti. Ca şi în cazul lor, au fost întâlnite două situaţii problematice:

- Nelexicalizarea unor concepte (în general a sateliţilor, *i.e.* adjective similare cu adjectivele centru de grup) în română;
- Existenţa unor sateliţi ai centrului de grup care nu există în engleză. Identificarea lor se face cu uşurinţă, dacă se foloseşte un bun dicţionar românesc de sinonime. Sateliţii astfel detectaţi pot fi ulterior introduşi în reţeaua românească, îmbogăţind-o.

O problemă suplimentară întâlnită în lucrul cu adjectivele este următoarea: adjectivele la grade de comparaţie sintetice şi unele la grade de comparaţie analitice sunt incluse în sinseturi în engleză. De exemplu, *better* „mai bun" este centrul unui grup şi se opune lui *worse* „mai rău"; *most unsuitable* şi *most unattractive* formează un sinset glosat „nepotrivit şi neatractiv în gradul cel mai mare" şi aflat în relaţie de similaritate cu *best* „cel mai bun". Pentru reţeaua românească, am decis să nu includem adjective la grade de comparaţie, acestea nefiind lexeme diferite de cele corespunzătoare la gradul pozitiv[12].

7. Concluzii

Proprietăţile diferite ale părţilor de vorbire implementate în WordNet previn organizarea lor similară într-o reţea semantică. Substantivele şi verbele favorizează o organizare ierarhică. Adjectivele, în schimb, nu pot fi structurate toate în acelaşi fel; caracteristicile semantice şi sintactice diferite ale adjectivelor descriptive şi ale celor relaţionale motivează modelarea psiholingvistică diferită a acestora: cele descriptive se organizează în perechi de grupuri ai căror centri sunt antonime directe, restul grupului fiind reprezentat de sateliţii centrilor. Adjectivele relaţionale sunt inventariate într-un fişier separat, stabilind (foarte rar) relaţii de antonimie (directă) între ele (vezi *supra* **1.2.1.2.**).

Relaţiile structurale de bază întrebuinţate într-o reţea semantică sunt, deci: sinonimia (relaţia fundamentală, indiferent de categoria morfologică avută în vedere), hiponimia/hiperonimia (pentru substantive), implicaţia lexicală (pentru verbe), antonimia, cu cele două tipuri ale sale, directă şi indirectă (pentru toate adjectivele descriptive şi pentru unele adjective relaţionale şi adverbe).

NOTE:

---

[1] vergi@racai.ro

[2] Pentru o tipologie a adjectivelor, vezi mai jos **1.**

[3] În afară de arcele marcând relaţii semantice, există şi arce pentru punerea în evidenţă a relaţiilor morfologice, precum derivarea, dar acestea nu formează obiectul articolului de faţă.

[4] Formula de scriere a literalilor în sinset este: $L_{(O)S}$, unde L este literalul, O este o cifră utilă doar în cazul omonimelor (punerea între paranteze marchează opţionalitatea ocupării acestei poziţii;

obligativitatea apare doar în cazul omonimelor, vezi *infra* **4.**), iar S este un număr care indică sensul cu care literalul este angajat în relația de sinonimie din mulțimea din care face parte.

[5] Trebuie menționat faptul că adjectivele (purtătoare de predicație semantică) sunt cele care selectează substantivul pe care îl modifică, nu invers. Un adjectiv se combină numai cu acele substantive care au proprietatea a cărei valoare o exprimă respectivul adjectiv. De pildă, adjectivul *scund* nu poate modifica substantivul *creion*, deoarece acesta din urmă nu deține proprietatea Înălțime.

[6] Deși în literatura de specialitate se face distincția între *contrarii* (*bun - rău*) și *contradictorii* (*mort - viu*), în rețeaua semantică acestea nu beneficiază de descrieri diferite. Ambele tipuri sunt tratate ca adjective descriptive. De aceea, caracteristica gradabilității, specifică de fapt contrariilor, este prezentată aici drept caracteristică a adjectivelor descriptive.

[7] Termenul *adjective relaționale* a fost discutat pentru prima dată de Levi (1978), care scria că acestea pot fi glosate astfel: „de", „privitor la", „asociat cu" un substantiv. De exemplu, *muzical* înseamnă „privitor la muzică".

Unele adjective pot fi atât descriptive, cât și relaționale, în funcție de substantivul pe care îl modifică: *nervos* din *bărbat nervos* este adjectiv descriptiv, în timp ce în *sistem nervos* este relațional. O dovadă în acest sens o constituie faptul că, în primul exemplu, adjectivul are antonim: *calm*, în vreme ce în al doilea, nu are. Vezi în acest sens **1.2.1.2.**

[8] Foarte rar adjectivele relaționale intră în relație de antonimie: *intracelular* vs. *extracelular*, *fizic* vs. *spiritual*.

[9] Conform notei 4, existența în limbă română atât a unui adjectiv, cât și a unui substantiv cu lema UD ne obligă să marcăm literalul cu cifra din poziția O. La fel pentru USCAT. A două cifră pentru aceste adjective și singura cifră alăturată celorlalte adjective din Figură indică numărul sensului luat în considerare în sinseturile din care ele fac parte. Fiindcă în cazul tuturor sensul avut în vedere este cel de bază, cifra corespunzătoare sensului este 1.

[10] Exemplul mi-a fost sugerat de Bogdan Băicoianu.

[11] Definițiile sunt date conform DEX.

[12] Dintr-o discuție particulară cu Christiane Fellbaum, posterioară scrierii acestui articol, am aflat că la Princeton a fost demarată revizuirea organizării adjectivelor, iar o sarcină importantă în această activitate este eliminarea din rețea a adjectivelor la grade de comparație.

BIBLIOGRAFIE

BARTNING I., *Syntax et sémantique des pseudo-adjectifs français*, Stockholm, Almqvist and Wiksell, 1980.

BIDU-VRĂNCEANU A., N. FORĂSCU, *Modele de structurare semantică*, Timișoara, Editura Facla, 1984.

BIERWISCH M., *Some Semantic Universals of German Adjectives* în *Foundations of Language* 3, 1967, pag. 1-36.

COTEANU I., A. BIDU-VRĂNCEANU, *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*. București, EDP, 1975.

COTEANU I., N. FORĂSCU, A. BIDU-VRĂNCEANU, *Limba română contemporană. Vocabularul*, București, EDP, 1985.

DEESE J., *The Structure of association in language and thought*, Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1965.

Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a doua, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1996.

FELLBAUM CH. (ed.), *WordNet: An Electronic Lexical Database*, MIT Press, 1998.

GROSS D., U. FISCHER, G. A. MILLER, *Antonymy and the representation of adjectival meanings*, Cognitive science laboratory report 13, Dept. of Psychology, Princeton University, 1988.

LEVI, J.N. (1978). *The Syntax and Semantics of Complex Nominals*, New York, Academic Press.
MILLER G.A., BECKWITH, R, FELLBAUM, C, GROSS, D., AND MILLER, K.J., *Introduction to WordNet: An on-line lexical database* în *International Journal of lexicography*, 3, 1990, pag. 235-244.
MUEHLEISEN V. L., *Antonymy and Semantic Range in English*, www.
NYCKEES V., *La sémantique*, Paris, Belin, 1998.
SÎRBU R., *Antonimia lexicală în limba română*, [Timişoara], Editura Facla, 1977.
TUFIŞ D., D. CRISTEA, *RO-BALKANET – ontologie lexicalizată, în context multilingv, pentru limba română*, în D. Tufiş, F. Gh. Filip (coord.) *Limba Română în Societatea Informaţională – Societatea Cunoaşterii*, Bucureşti, Editura Expert, 2002.

ABSTRACT

The aim of this paper is to prove that the terms *direct antonyms* and *indirect antonyms* are necessary when dealing with the organization of descriptive adjectives in a semantic net for Romanian.

Psycholinguistic evidences favour a different organization of the files for different parts of speech (nouns, verbs, adjectives and adverbs). Nouns and verbs display a hierarchical organization based on inheritance of semantic information. For adjectives we cannot postulate an organization meant to hold for all of them. Syntactic and semantic characteristics, along with psycholinguistic evidence, force us to provide different organizing models for descriptive and relational adjectives. The former are grouped in conceptually opposed clusters, whose heads are in antonymic relation; the satellites are similar to the heads and establish an indirect antonymic relation with the head of the conceptually opposed cluster. Adverbs do not display a particular organization; rather, they are merely listed in the database; when the case, their antonyms are indicated.

CRITERIUL ADEVĂRULUI ÎN DEFINIȚIA LIMBAJULUI

ION COJA
Facultatea de Litere
Universitatea Bucureşti

1. Limba ca sistem

Cea mai mare parte a lingvisticii din ultimele trei sferturi de veac, adică a lingvisticii de după Ferdinand de Saussure, a fost preocupată să demonstreze caracterul de sistem al limbii, acest atribut fiind identificat ca însăşi esenţa graiului omenesc, alături, fireşte, de apartenenţa limbii la domeniul mai vast ceva al semnelor. **Limba ca sistem de semne,** iată ideea „majoră" a vestitului ***Cours de linguistique générale***, idee prin care autorul a intrat în rândul celor mai importante figuri ale gândirii teoretice din secolul al XX-lea. Nu avem nimic de obiectat, ideea că limba este un domeniu al semnelor e chiar anterioară marelui lingvist, căruia îi rămâne meritul impunător de a fi văzut necesitatea constituirii unei ştiinţe a semnelor, **semiotica**, după cum s-a numit aceasta în cele din urmă, o ştiinţă în cadrul căreia **lingvistica**, ştiinţă a semnelor rostite, este sortită a fi doar un capitol, capitolul de departe cel mai important însă.

La fel, este evident şi caracterul de sistem, de întreg ale cărui părţi componente, luate fiecare în parte, reprezintă prea puţin în raport cu valoarea lor reală, această realitate decurgând din importanţa pe care o au relaţiile de inter-condiţionare, de determinare reciprocă, vizibile la tot pasul în structura limbajului, valoarea fiecărui element component fiind o mărime relativă, riguros controlată de poziţia în sistem, de vecinătatea cu alte elemente, raportarea la alte unităţi fiind obligatorie pentru definirea, înţelegerea şi funcţionarea fiecărei entităţi lingvistice, a limbii ca sistem de semne, de valori. Bunăoară, exemplificând la nivelul cel mai accesibil, al cuvintelor, dacă vom încerca să definim „valoarea" cuvântului ***arbore***, vom avea de spus ce este în sine un arbore, îl putem şi arăta conlocutorilor noştri, dând exemple de **arbori**, îl putem şi desena, cum a făcut-o Saussure în vestitul său ***Cours***. Putem face şi fotografii ilustrative. Dar totuşi, pentru a ne asigura de corecta înţelegere a valorii cuvântului, va trebui să convocăm şi alţi termeni, alte cuvinte, spre a ne înţelege când spunem despre ceva că este **copac** sau **pom, arbust** sau **tufă** şi nu **arbore**. În schimb, la foarte multe cuvinte nu le putem da nicicum o definiţie **în sine**, ci numai una relativă, printr-o totală raportare la alte cuvinte cu care se „învecinează" în sistem, fiind esenţiale şi definitorii numai diferenţele, deosebirile, astfel că despre un ***colonel*** nu vom putea spune decât că este gradul militar imediat inferior generalului şi imediat superior „lent - colonelului". Nu pot desena un colonel spunând că aşa arată un **colonel.** La fel nu pot desena cum arată un **văr** sau un **nepot** sau **unchi**. Persoana care pentru mine este unchi, pentru vărul meu este tată, iar pentru alt unchi este fiu! Cum să însemne şi „să fie" aceste cuvinte ceva **în sine**?

Toate bune şi frumoase şi mai ales bine cunoscute în legătură cu acest subiect, în jurul căruia gravitează majoritatea subiectelor examenului de teoria limbii în anul I de facultate. Numai că ne punem întrebarea următoare: în ce măsură acest caracter de întreg bine structurat, bine sistematizat este un **atribut specific** limbajului? Este oare ordonarea bine sistematizată a elementelor o caracteristică rar întâlnită în alte domenii, în extra-lingvistic? Răspunsul credem că nu poate fi decât unul singur: **dimpotrivă**! Sunt puţine domeniile care, prin cunoaştere cât de cât aprofundată, să nu prezinte o organizare, o rânduială strictă, atât în lumea creată de om, a culturii şi a civilizaţiei, cât şi în natură, în cosmos şi în microcosmos!

Repet: dimpotrivă, ne-ar fi greu să numim acel domeniu în care dezordinea, arbitrariul şi aleatoriul fac legea, adică anulează orice lege, orice determinare, orice cauzalitate şi predicţie a evenimentelor. Sigur, dacă îl raportăm la alte procedee semiotice, limbajul se impune prin vastitate şi rigoare. Dar nu şi dacă îl comparăm cu domeniile extralingvistice, ne-semiotice, care ţin de realitatea omenescului sau de lumea în care i-a fost dat omului să se desfăşoare. Dovada cea mai bună este însuşi cuvântul (şi conceptul) **sistem**, mult mai vechi decât ideea că limba ar fi, şi ea, tot un sistem. Ca atâtea altele. Să zicem, corpul omenesc, domeniul viului.

Aşadar în încercarea de a defini **esenţa** limbajului omenesc, a graiului, a statutului nostru de fiinţe cuvântătoare, **caracterul de sistem al limbajului nu este revelator în nici un fel cât de cât specific** şi nu are ce căuta în definiţia limbii.

2. Economie şi redundanţă

Definiţia sistemului, a bunei rânduieli în orice domeniu, include economia de efort şi mijloace. Aceasta este o lege, şi ea universală, care guvernează deopotrivă comportamentul nostru lingvistic şi forma orbitei după care se roteşte pământul şi toate corpurile cereşti, guvernează o mulţime de detalii biologice sau anatomice ş.a.m.d. În lingvistică, André Martinet a identificat efectul tendinţei spre minim efort în cele două planuri „clasice": sintagmatic şi paradigmatic. Economia sintagmatică este cea care ne îndeamnă la enunţuri cât mai scurte, mai succinte, la cuvinte scurte etc., economisind astfel **efort articulator** la Emiţător şi efortul de atenţie la Receptor... În plan paradigmatic, la nivelul competenţei, al codului lingvistic, a economisi înseamnă a menaja memoria, a nu suprasolicita puterea noastră, atât de limitată, de a memora multe cuvinte, prea multe. De aici tendinţa de a folosi cuvinte polisemantice, de a da denumiri perifrastice, de a deriva şi compune cuvinte noi, care, deci, să nu fie chiar noi... Între cele două tentaţii arbitrează **nevoia de a comunica**. Această nevoie ne determină să avem un număr cât mai mare de termeni şi să oferim Receptorului un enunţ cât mai dezvoltat, asigurându-ne că acel enunţ nu va fi ambiguu, că se va înţelege bine ce avem de spus. „Decizia" se ia în funcţie de frecvenţă. Dacă frecvenţa cu care apelăm la un concept nou este mică, atunci este mai economic să nu-i dăm o denumire nouă. Un semnificant nou se poate impune memoriei, fără s-o obosească, dacă este sprijinit de o frecvenţă mare, ridicată. Fiind des folosit, noul semnificant va fi uşor de memorat, iar enunţurile în care apare noul semnificant vor fi astfel mai scurte, căci vor înlocui **perifraza** prin **cuvânt.** (Vezi André Martinet, ***Eléments de linguistique générale***.) Avem pe de o parte **tendinţa de a economisi** cât mai mult, al cărei punct final, asimptotic urmărit, este tăcerea, renunţarea la cuvânt. De cealaltă parte, impunătoare şi generatoare de consecinţe pozitive, **nevoia de a comunica**, de a avea un

număr cât mai mare de semne, de semnificaţi(i) şi semnificanţi, cu ajutorul cărora enunţurile să fie clare, univoce, dezambiguizate

Reperul pe care l-am introdus – **nevoia de comunicare**, se cuvenea a fi amintit şi în discuţia despre sistem, din paragraful anterior. În ***Limba română***, vol. I, Sextil Puşcariu le explică foarte convingător cititorilor săi ideea de sistem, comparând limbajul cu o bibliotecă. Orice bibliotecă, demnă de acest nume, uzează de anumite criterii pentru a dispune cărţile într-un anumit fel şi nu în altul. Aceste criterii te ajută, când ai nevoie, să găseşti mai uşor cartea pe care o cauţi. Adică să economiseşti din efortul căutării. Or, este evident că numai când ai un număr relativ mare de cărţi începi să ai probleme când cauţi o carte anume. La fel – şi nu mai e nevoie să mai demonstrăm asta, caracterul de sistem al limbii este impus de numărul mare de semne, de unităţi, care intră în inventarul lingvistic. Iar numărul acestor unităţi nu poate fi decât expresia unor **nevoi de comunicare sporite.** Numărul mare de unităţi lingvistice poate fi stăpânit de mintea noastră, de memoria noastră, de competenţa noastră numai dacă aceste unităţi sunt aranjate „cu cap”, cu o noimă oarecare, într-o dispunere căreia cel mai potrivit este să-i spunem **sistem**.

Omul uzează şi de semne de altă natură, vizuale sau tactile, dar acestea nu sunt ordonate într-un sistem de valori inter-dependente. Şi asta pentru că nu e nevoie şi nu e nevoie pentru că **numărul** acestor semne non-lingvistice este foarte mic. În plus, au un marcat caracter natural, motivat deci, aproape înnăscut.

3. „Liguistique par ce qu'arbitraire” (Ferdinand de Saussure)

S-ar părea, deci, că Ferdinand de Saussure leagă esenţa limbajului şi de acest caracter, arbitrar, al semnului lingvistic. Avem serioase îndoieli în această privinţă. Omul, ca fiinţă raţională, încearcă să fie **adecvat, adică motivat** în tot ceea ce face, fiind vorba şi de o adecvare a mijloacelor la scopul urmărit. În nici un caz limbajul nu putem spune că-şi propune să fie arbitrar. Ci el ajunge să fie **şi** arbitrar, după ce, foarte probabil, a început prin a fi motivat şi în numeroase cazuri este şi până azi motivat. Ba chiar se poate spune că într-o proporţie covârşitoare **limbajul este motivat**. Iată câteva dovezi (exemple):

1. Mai întâi este motivată natura sonoră, fonică a limbajului. Limbajul a avut de „ales” între a fi vizual, tactil sau sonor, în funcţie de cele trei simţuri capabile să înregistreze materialitatea semnificantului: văzul, pipăitul şi auzul. Punând auzul şi semnificanţii acustici la temelia limbajului, omul a făcut cea mai bună alegere. Nu cred că este nevoie să mai demonstrăm de ce era de preferat semnificantul sonor în comparaţie cu ceilalţi doi semnificanţi posibili, pe care, de altfel, omul nici nu i-a abandonat cu totul, dar se foloseşte de semne vizuale şi tactile numai în mod ocazional, la periferia comportamentului său semiotic.

2. Despre aşa-zisa **motivare absolută** nu avem nimic de adăugat. Chiar dacă ea nu duce la rezultate identice în toate idiomurile, importantă este **intenţia** motivării şi ea trebuie identificată şi înregistrată ca atare, indiferent de rezultat. Poate că ar trebui făcută o distincţie mai mare între semnele de tip interjecţional şi cele de tip onomatopeic. Ele se succed în timp şi sunt net diferite prin natura lor. Interjecţiile sunt spontane, nemijlocite şi primare. Onomatopeele, ca şi cuvintele cu simbolism fonetic, sunt mai recente, ulterioare şi au la baza lor un calcul mental accesibil numai omului, singura fiinţă care încearcă, prin aceste onomatopee, să imite alte fiinţe şi, prin imitare, să le desemneze! O idee, să recunoaştem, destul de ingenioasă şi eminamente omenească.

Menţionăm şi componenta cea mai importantă a ceea ce numim motivarea absolută: **intonaţia**. Ea însoţeşte în mod natural şi spontan toate enunţurile noastre, comunicând deseori informaţii altminteri imposibil de codificat. Aceste informaţii sunt accesibile şi receptorilor care nu stăpânesc limba în care a fost codificat enunţul. Adică datorită intonaţiei uneori înţelegem ce e mai important de înţeles dintr-un enunţ rostit într-o limbă necunoscută. Să menţionăm şi împrejurarea că intonaţia este componenta lingvistică cea mai puţin cercetată până astăzi.

3. O idee încă şi mai ingenioasă este **motivarea relativă,** prin derivare şi compunere. Aici intră şi polisemia, existând de cele mai multe ori o noimă, o explicaţie, o motivare a faptului că anumite sensuri şi nu altele se adună sub eticheta aceluiaşi semnificant. Bunăoară sensurile pe care le are în română cuvântul ***limbă*** sunt în mod vizibil derivate unul dintr-altul, adică „formula semantică" a cuvântului polisemantic ***limbă*** este motivată. Dacă luăm aminte la faptul că fiecare cuvânt primar, nemotivat, arbitrar, de genul ***casă, bun, a scrie, soare, stea, cap*** etc., este polisemantic, dar este şi punctul de plecare pentru formarea unei familii de cuvinte relativ numeroase, putem conchide că **majoritatea cuvintelor sunt motivate!** (Cu amendamentul că, în principiu, cuvintele nemotivate, primare, au o frecvenţă mult mai mare.)

4. Tot de motivarea lingvistică ţine şi dubla articulare a limbajului şi, în principiu, ceea ce numim, în lingvistica românească, **stratificarea limbajului**. Fiecare unitate lingvistică este o combinaţie de unităţi de rang inferior: mai multe foneme formează o unitate lingvistică semnificativă (morfem), mai multe morfeme alcătuiesc un cuvânt, mai multe cuvinte alcătuiesc o sintagmă, mai multe sintagme o propoziţie, mai multe propoziţii o frază, mai multe fraze un text... Articularea limbajului reprezintă modul ingenios în care omul s-a priceput să valorifice fatalitatea linearităţii discursului, a semnificantului. Această ingeniozitate a mers până la a face semn şi din ordinea în care se succed semnele: ***Paul frappe Pierre*** şi ***Pierre frappe Paul***. Când vii la Universitate, la intersecţia dintre strada Academiei şi Edgar Quinet sunt trei semne de circulaţie. În orice ordine le-ai citi, mesajul lor, mesaj însumat, rămâne acelaşi, astfel că autorii codului rutier nu au avut de stabilit nici o regulă în această privinţă. Cu alte cuvinte, acest cod rutier are numai „lexic", nu are deloc „sintaxă", adică mesajul respectiv nu are linearitate, nu este articulat.

Ca principiu credem că se cuvine a trece sub titlul de inventar al motivării lingvistice tot ceea ce este expresia unei idei creatoare de soluţii, expresia ingeniozităţii şi inteligenţei umane, tot ceea ce dovedeşte calitatea vorbitorilor de a fi fiinţe raţionale, inteligente şi creative. Acceptând acest unghi de vedere, însuşi caracterul de sistem al limbajului devine expresia motivării, a capacităţii omului de a pune o noimă, o justificare în tot ce face. Şi credem că limbajul merită a fi studiat mai ales din această perspectivă, ca expresie sau chiar împlinire a ceea ce omul are mai specific: inteligenţa.

La ce rezultat ajungem dacă vom cerceta din această perspectivă cuvintele nemotivate, cele prin care am convenit că-şi găseşte expresie „principiul" numit de Saussure **arbitrarul semnului lingvistic**? Putem pleca de la observaţia că pentru anumite enunţuri, a căror expresie este arbitrară, nu ne-ar fi imposibil să ne imaginăm o expresie motivată: ***Pleacă de aici***! sau ***Nu e bine ce faci!*** ori ***Nu mă simt bine***. Enunţurile de mai sus, rostite cu intonaţia şi gesticulaţia (mimica) potrivită, pot fi înţelese şi de cineva care nu ştie deloc româneşte. Ele au comună implicarea subiectivităţii Emiţătorului, a unei atitudini sau stări a acestuia, ceea ce le apropie mult de nivelul interjecţional al comunicării, de acel

nivel care poate fi satisfăcut, acoperit şi epuizat prin semne motivate, motivate **absolut**. În schimb, pentru enunţul ***Suma unghiurilor este aceeaşi la toate triunghiurile*** sau ***Soarele răsare în fiecare zi din alt loc*** ne este imposibil să ne imaginăm cum am putea obţine un grad oarecare de motivare absolută, în ce fel ne-ar putea ajuta intonaţia sau mimica (gestica) spontană în transmiterea acestor informaţii. Nu ne ajută nici sinesteziile, nici intonaţia şi nici gesticulaţia. La fel cum nici pentru cuvintele, să zicem, ***casă, copac, stradă, birou, profesor, elev, albastru, tavan, dulap***, nu ne este la îndemână să ne imaginăm un semnificant motivat, capabil, prin sunetele grupate la un loc, să sugereze cât de cât semnificaţii(le) în cauză. Aceste semnificaţii au în comun tocmai absenţa oricărei implicări a subiectivităţii Emiţătorului. Avem dreptul să conchidem că semnele lingvistice arbitrare au apărut sau a fost necesar ca ele să apară pentru a face faţă acestui tip de semnificaţii, atunci când nevoile de comunicare au impus găsirea unei denumiri şi pentru asemenea concepte, pentru asemenea mesaje cu totul „depersonalizate". Neputinţa de a proceda în aceste cazuri prin „descoperirea" sau inventarea semnificantului motivat potrivit, deci neputinţa de a proceda **în continuare** prin folosirea unor semne lingvistice motivate, ar fi putut avea (sic!) ca rezultat şi renunţarea la această încercare, omul mulţumindu-se să comunice exclusiv în limitele propriei subiectivităţi, uzând de enunţuri numai pentru a se exprima pe sine, situaţie în care semnele lingvistice motivate aveau şanse bune să fie suficiente şi să acopere necesarul de semnificanţi.

Dacă lucrurile nu au rămas la acest stadiu şi l-au depăşit, asta cred că se datorează unei cauze evidente, de care am mai pomenit: nevoia, necesitatea de a comunica despre această lume exterioară omului, de dincolo de hotarul trăirii sale personale. Ceea ce numim, de obicei, **nevoi sporite de comunicare** înseamnă la un moment dat şi o trecere **dincolo** de tine însuţi, ceea ce a însemnat a trece dincolo de zidul motivării, în altă stare a materiei semiotice sonore. Soluţia a fost şi de data aceasta extrem de ingenioasă şi exclusiv umană: **convenţia**. Termen destul de impropriu, dar totuşi, dintre cei existenţi, cel mai apropiat ca sens de ceea ce s-a petrecut la un moment dat în istoria limbajului, când între oameni apare această nouă relaţie de solidaritate: a da un (acelaşi) înţeles unui complex de sunete care, în sine, nu poate însemna (sugera) nimic! Este vorba de o solidaritate de grup, care sfârşeşte prin a divide umanitatea în grupuri lingvistice, în **limbi**. Această veritabilă revoluţie semiotică, prin care omul ajunge încă o dată şi în modul cel mai evident să se singularizeze printre celelalte fiinţe, are drept cauză încercarea (sau nevoia) omului de a comunica prin enunţuri din categoria amintită: ***Suma unghiurilor este aceeaşi la toate triunghiurile, Soarele răsare în fiecare zi din alt loc*** etc. Să ne facem mai comozi şi să dăm un nume celor două tipuri de enunţuri. Propunem denumirea **enunţuri intelectuale, raţionale**, respectiv **enunţuri emoţionale, sensuale**, folosind cei doi termeni cu gândul la celebrul adagiu ***nihil est in intellectu quod non fuit antea in sensu***. Aceasta este şi ordinea în care cele două tipuri de enunţuri au apărut în timp: mai întâi enunţurile emoţionale, „sensuale" (utilizând semne lingvistice cu motivare absolută), mai apoi enunţurile intelectuale (fatal arbitrare).

4. Funcţiile limbajului

Funcţiile limbajului nu pot fi absente dintr-o discuţie despre „esenţa" limbajului, discuţie care îşi pune problema definiţiei corecte a acestuia. În general, orice lucru, orice „ceva", nu poate fi definit ce „este", fără a ţine seamă de rostul acelui „ceva", de funcţia

sau funcţiile care i-au reclamat existenţa: „funcţia (necesitatea) creează organul". Aşadar căror necesităţi le face faţă limbajul omenesc? Sau, în alt fel spus, credem că de esenţa şi de necesitatea apariţiei limbajului este legată una (cel puţin una) dintre funcţiile limbajului, examinarea acestora putând să ne ducă la înţelegerea necesităţii anumite căreia limbajul trebuia să-i facă faţă.

Avem la dispoziţie mai multe teorii şi modele cu privire la funcţiile limbajului. Nu e nevoie să ne declarăm vreo preferinţă pentru excelenţa uneia dintre teorii pentru a merge mai departe. Dacă ne propunem să identificăm funcţiile care au legătură cu esenţa limbajului, cu existenţa acestuia, explicând-o şi justificând-o ca nişte condiţii sau cauze **sine qua non,** din câte vor fi fiind ele, şase (la Roman Jakobson) sau numai trei (la Karl Bühler şi alţii), două funcţii par a fi imposibil de ignorat: funcţia expresivă (sau emotivă) şi funcţia referenţială (sau cognitivă), fiecare dintre ele corespunzând uneia dintre cele două tipuri de enunţuri: funcţia expresivă produce enunţuri „emoţionale", iar funcţia cognitivă (referenţială) enunţuri „intelectuale". Anterior am ajuns la concluzia (la ipoteza) că enunţurile intelectuale (sunt cele care) au făcut necesară apariţia unor semne lingvistice care nu mai puteau fi motivate, ci numai arbitrare. Mai mult ca oricare funcţie, funcţia cognitivă, referenţială este cea care impune legătura convenţională, aceasta fiind singura posibilă, între un semnificat „intelectual" şi un semnificant sonor, la acest nivel de intelectualitate sunetele, prin natura lor, neavând nici o şansă de a fi expresive. Aşadar, tendinţa sau nevoia de a comunica pe subiecte lipsite de orice legătură cu persoana Emiţătorului şi a Receptorului, apelând la concepte referitoare la lumea înconjurătoare, ceea ce înseamnă nevoia (sau tendinţa) de a înţelege această lume, este necesitatea care determină trecerea dincolo de **zidul motivării**, într-o altă stare a „materiei" semiotice. Pare şi chiar este un paradox că încercarea de a afla înţelesul lumii în care trăim i-a făcut pe oameni să apeleze la semnificanţi care, în sine, nu puteau avea nici un înţeles, nici o noimă, nici o justificare, nici o motivare. Aceşti semnificanţi numai **prin convenţie** puteau fi înţeleşi, oamenii ajungând să acorde acelaşi înţeles, acelaşi semnificat, unor emisiuni sonore care, altminteri, adică la nivelul enunţurilor emoţionale, erau lipsite de orice relevanţă. Convenţia, ca gen de legătură socială, este extrem de importantă şi de cuprinzătoare, este chiar constitutivă pentru societatea omenească. Nu cumva începuturile **convenţiei** se produc prin apariţia semnelor lingvistice în sine ne-motivate, arbitrare, dar acceptate şi puse în circulaţie ca semne? Caz în care apariţia acestor **semne arbitrare**, pentru prima oară în istoria universului, capătă o importanţă copleşitoare, devenind model şi schemă mentală de comportament extralingvistic. Semnalăm această ipoteză ce se impune prin deducţie, fără să o mai comentăm, fără să o mai verificăm.

Cu alte cuvinte, **cunoaşterea** este funcţia pe care o punem la baza limbajului, pentru a explica existenţa semnelor lingvistice arbitrare şi rolul convenţiei în comportamentul nostru lingvistic, în însăşi ideea de limbă, în funcţionarea codului etc., etc. Cunoaşterea lumii în aspecte ale acesteia care nu aveau nimic sau prea puţin de natură emoţională (***suma unghiurilor unui triunghi...***) pare să fi avut acest rol de modelator al limbajului, al limbajului aşa cum îl cunoaştem noi. Mai exact spus, acordăm un rol decisiv nevoii de a emite (comunica) enunţuri centrate pe lumea exterioară fiinţei noastre. Sau, caz particular, centrată pe fiinţa noastră pusă în postura de **obiect**, iar nu de **subiect** al cunoaşterii, al interesului nostru cercetător. Prin astfel de enunţuri omul a făcut din limbaj ceva cu totul deosebit de ceea ce s-ar putea numi totuşi comunicarea între animale. La aceste fiinţe

lipsesc semnele arbitrare, lipseşte convenţia, relaţia dintre „semnificat" şi „semnificant" este naturală, înnăscută, nu dobândită prin „educaţie". La fel, nu avem semne polisemantice, nu avem combinaţie de semne (limbaj articulat), nu avem decât un inventar de „semne", în nici un caz un **sistem**! Toate aceste atribute, care deosebesc graiul omenesc de „limbajul" necuvântătoarelor, au aceeaşi explicaţie, acelaşi reper justificativ: nevoile sporite şi specifice de comunicare pe care le produce la om încercarea de a descrie, de a înţelege lumea în care trăim. Această încercare naşte enunţuri care încearcă să fie conforme cu lumea, cu realitatea, să fie adecvate la această lume. Iar această adecvare se numeşte **adevăr**. Pe scurt, **căutarea adevărului, nevoia de adevăr este cea care a modelat limbajul în datele esenţiale ale acestuia**.

Fraza de mai sus sună frumos, ademenitor. Şi, dacă va fi luată în serios, va stârni multe obiecţii. La câteva voi încerca să răspund acum în mod preventiv. O bună parte din obiecţii, de pildă, se pot ivi dintr-o perspectivă behavioristă asupra limbii, o perspectivă desigur corectă, posibilă, justificată, dar totuşi limitată la anumite cazuri. La fel cum şi fiecare funcţie se actualizează numai prin anumite enunţuri, inclusiv funcţia cognitivă, referenţială. Sigur că limbajul nu este, deseori, decât o formă de a reacţiona la stimuli, inclusiv la stimulii lingvistici, care ne solicită. Mai sunt şi alte tipuri de reacţie, nelingvistică, la fel cum există însă şi enunţuri lingvistice care se produc având cu totul alt statut decât acela de stimul. Complexitatea limbajului tocmai în aceasta constă, în interacţiunea cauzelor, a funcţiilor, a scopurilor urmărite ş.a.m.d. Este evident pentru oricine că funcţia pe care o îndeplineşte limbajul atunci când rostim enunţul ***Bună ziua, domnule profesor !*** diferă mult de funcţia pe care, câteva minute mai târziu, o îndeplineşte enunţul, rostit de acelaşi elev, ***Suma unghiurilor este aceeaşi la toate triunghiurile.*** Problema care se pune însă este una singură: **care dintre aceste funcţii are sau a avut rol modelator pentru limbaj, a determinat acele atribute exclusiv omeneşti ale limbajului ?**

Înainte de a căuta răspuns la această întrebare **decisivă,** de a căuta şi de a-l da, să mai prevenim o obiecţie. Obiecţia a fost formulată de lingvistica (şi filosofia) care a propus distincţia între „ omul kantian" şi omul om, real, om de rând, fără prea multe manifestări şi nevoi metafizice, pentru care viaţa nu înseamnă meditaţie şi speculaţie filosofică, nu înseamnă o încordare a puterilor intelectuale în scopul înţelegerii lumii şi a propriei fiinţe, nu înseamnă **căutarea adevărului.** Li s-a reproşat filosofilor, inclusiv lui Kant – cu subînţeles, că au înlocuit cercetarea omului real, a omului statistic cel mai adevărat, cu cercetarea propriei persoane, impresiile sau concluziile astfel înregistrate extrapolându-le la întreaga speţă umană, ca adevăruri „unanim" valabile. Desigur, ar fi grozav ca Immanuel Kant să poată fi făcut (acceptat ca) exponent al omenirii, ca individ reprezentativ pentru speţa umană, fără ca în felul acesta să falsificăm realitatea, să forţăm înţelesurile. Dar câţi dintre oameni, dintre semenii lui Immanuel Kant, resimt „nevoia de adevăr", pe seama căreia am emis mai sus ipoteza că ea ar fi fost atât de preocupantă, de obsedantă pentru oameni încât a determinat creşterea numărului de unităţi lingvistice, apariţia semnelor lingvistice nemotivate, sistematizarea limbajului, dubla articulare etc. Această ipoteză urmează să fie verificată prin răspunsul pe care îl vom da întrebării, problemei pe care ne-am pus-o imediat după aceea: care dintre funcţiile limbajului a avut cel mai important rol modelator pentru limbaj.

Răspunsul pe care îl putem da va proceda prin eliminare. Bunăoară **funcţia fatică** este, în mod evident, periferică, incapabilă să producă alte efecte decât un inventar de

câteva procedee prin care se poate verifica inițierea şi menținerea contactului dintre Emițător şi Receptor. La fel, **funcția metalingvistică**. Chiar dacă există reguli morfo-sintactice cu referire la **verba dicendi**, la verbele „rostirii" (vezi limba latină), sunt totuşi prea puține aceste amprente pe care această funcție le-a putut proiecta în profunzimea structurilor lingvistice. În plus, această funcție poate fi concepută şi ca un caz particular, mai ciudat, frizând paradoxalul, al funcției referențiale, cognitive. La fel şi **funcția poetică**, deşi importantă şi deloc rar manifestă, ea nu poate fi imaginată decât ca o excrescență a organismului lingvistic deja constituit ca atare. Nici **funcția conativă** nu poate produce consecințele avute în vedere.

Procedând în felul amintit, cred că ajungem la concluzia că numai două funcții puteau fi atât de importante încât să determine consecințe dintre cele mai profunde: **funcția expresivă (emotivă)** şi **funcția referențială (cognitivă).** Sunt funcțiile care se manifestă cel mai des, am putea spune că sunt nelipsite în orice act de comunicare a unei informații. Funcția expresivă se referă, cum bine se ştie, la capacitatea pe care o avem, ca Emițători, să marcăm **poziția** noastră față de informația pe care o conține enunțul nostru. Este semnificativ că intonația (procedeu ce ține de zona motivării lingvistice) are un rol deosebit de important în exprimarea **poziției** Emițătorului. Alte procedee: folosirea diminutivelor şi augmentativelor, preferința pentru un anumit termen din seria de sinonime aflată la dispoziția vorbitorului ş.a. Dacă comparăm enunțurile (1) ***a venit unchiulețul meu*** şi (2) ***a venit unchiul meu, o persoană la care țin foarte mult***, trebuie precizat că numai în enunțul (1) se manifestă funcția expresivă, prin diminutivul ***unchiulețul***, din care Receptorul înțelege plăcerea pe care i-o face Emițătorului sosirea unchiului. În enunțul (2) această simpatie nu mai este exprimată, exteriorizată ca reacție la propria informație pusă în circulație, ci este declarată şi prezentată numai ca informație, ca relatare.

Cu privire la funcția referențială (cognitivă) s-a făcut observația că este singura funcție care antrenează judecata de valoare a conformității cu realitatea, adică produce enunțuri supuse la criteriul adevărului. Ne întrebăm aşadar dacă enunțurile din această categorie au fost atât de importante, adică atât de frecvente încât au putut modela limbajul, determinând mai întâi apariția semnelor lingvistice arbitrare, apoi un număr tot mai mare de semne, imposibil de memorat şi folosit fără a le „aranja" într-un sistem ş.a.m.d.

5. Limba ca principiu de clasificare.

Propoziția (1) ***Actualul rege al Franței este deştept***, rostită azi, în primăvara anului 2004, este purtătoarea unui neadevăr. Ea poate fi corectată prin propoziția (2) ***Franța fiind republică, nu are rege***. Cu totul alta este situația enunțului (3) ***Strălucirea soarelui întrece strălucirea lunii***. Acest enunț pare corect, purtător de adevăr. Dacă l-am traduce în germană, am constata însă că substantivul care denumeşte astrul nocturn este de gen masculin pentru nemți, iar substantivul care denumeşte astrul cel mai luminos de pe firmament este feminin! De unde şi întrebarea: cum este corect, cum este adevărat? Adevărat (corect) este probabil mesajul ce ni-l transmite limba maghiară, care nu face deosebire între substantive masculine şi feminine. Dacă conchidem că într-adevăr este greşit, ne-adevărat, ne-conform cu realitatea să atribui un gen, masculin sau feminin, corpurilor cereşti, vom observa că această greşeală nu poate fi corectată, printr-un enunț care să elimine informația eronată. Deducem din această împrejurare că adevărul (sau ne-adevărul) se poate exprima în două feluri: (a) prin enunțuri, prin frazare, şi e vorba de

adevăruri a căror răspundere o poartă emițătorul și (b) prin însăși structura limbii, prin înseși „regulile" codului lingvistic. „Într-o istorie a științelor, a cunoștințelor și concepțiilor despre realitate ar trebui arătat, măcar sub titlu de curiozitate, că și filogenetic și ontogenetic limba este prima concepție asupra realității la care ajung oamenii, concepție conținută în categoriile limbii, în organizarea acestora etc. Învățând să vorbească, oamenii învață de fapt și să înțeleagă realitatea, limba fiind prima care îi ajută să depășească înfățișarea aparentă, senzorială, a acesteia. Capătă **noțiuni** despre obiecte, deduc existența unor **însușiri, acțiuni** și **relații** ale acestor **obiecte** (adjective, adverbe, verbe, conjuncții și prepoziții, substantive etc.)."[1]

Când Ferdinand de Saussure spunea că limbajul „este un principiu de clasificare", termenul **clasificare** este aplicabil în primul rând asupra lumii înconjurătoare, care ni se înfățișează ca o revărsare nesfârșită de obiecte de tot felul, infinite la număr. Acestei lumi omul îi dă coerență prin cuvânt, prin cuvintele care, de regulă, denumesc nu obiecte, ci clase, mulțimi de obiecte. Adunarea sub umbrela aceluiași semnificant a mai multor obiecte se face pe baza unui criteriu de echivalare, ceea ce înseamnă implicit o judecată, **un adevăr**, o încercare de a ne conforma realității: ***măr, pară*** etc. Termenul **clasificare** din enunțul saussurian, mai poate fi înțeles cu referire la limbajul însuși, ale cărui elemente sunt și ele clasificate, identificarea acestor clase constituind preocuparea de bază a grămăticilor: substantive, verbe, adjective etc., subiect, predicat, atribut etc. S-ar putea ușor demonstra că ideea, concepția după care sunt clasificate și ordonate, sistematizate elementele limbajului este, în ultimă instanță, o idee, o concepție, un model după care însăși lumea înconjurătoare capătă coerență, sens, noimă. Că acest „sens" diferă de la o limbă la alta, că deci limbile nu sunt în același fel „adevărate" nu are prea mare importanță. Contează încercarea, intenția, iar „intenția" nomothetului, a onomaturgului, atunci când închipuie un grai, este ca acesta să fie conform cu realitatea, să fie **adevărat**!

Dacă structura limbii este (sau încearcă să fie) conformă cu realitatea, cu structura acesteia, aceasta nu se datorează unei acțiuni conștiente a vorbitorilor. Insul vorbitor are acces conștient numai la enunțuri, la adevărurile care pot fi comunicate prin frazare. Dar, iată, există și adevăruri implicite, conținute nu în enunțuri, ci în structuri, în modul de organizare. Adică nu la nivelul enunțurilor rostite, la nivelul **parole**, ci la nivelul **langue** – limbă, nivel social, supraindividual, abstract, general. Cum a ajuns limba să fie în sine, la acest nivel, purtătoare de adevăr? La această întrebare s-ar cuveni să medităm mai mult atunci când ne propunem să dăm limbajului definiția cea mai potrivită. Mai desluşit spus, faptul că nivelul **limbii – langue** este purtător de adevăr, că încearcă să dea vorbitorilor o imagine adecvată realității, poate fi explicat numai într-un singur fel: prin numărul (frecvența) mare de enunțuri „intelectuale", care, la nivelul individului, la nivelul **vorbire – parole** au încercat să pătrundă înțelesul lumii, s-o descrie, s-o priceapă.

Este un truism să afirmi că limba „este un cod, un mijloc de comunicare, ceea ce este adevărat pe plan sincronic. Pe plan diacronic însă, comunicarea precedă limba, a cărei configurație este un rezultat al acțiunii de comunicare. Dacă considerăm limba ca o sumă de consensuri (implicate și respectate de orice frazare), apariția acestora n-o putem explica decât prin comunicare și în comunicare"[2]. În alți termeni, nivelul **langue** al limbajului ar fi rezultatul sedimentării unor consensuri apărute la nivelul enunțării, al vorbirii – **parole.** Al unor consensuri repetate și frecvente care au sfârșit prin a deveni un soi de amprentă mentală. Nevoia de a deosebi între nominativ și acuzativ, între subiectul și obiectul unei

acţiuni este greu să o legi de toate funcţiile limbajului, de toate enunţurile posibile. Nevoia de a distinge între un „obiect" cunoscut (***omul***) şi unul necunoscut (***un om***) se impune prin enunţuri numai de un anumit fel. Le-am numit enunţuri intelectuale, din raţiuni etimologice, având în vedere originea comună a acestor două cuvinte: ***intellectus*** şi ***a înţelege*** (< ***intellegere***), pentru a desemna vocaţia omului de a înţelege, de a căuta înţelesul, noima, sensul, raţiunea de a fi a lumii în care trăieşte şi a propriei persoane. Şi aidoma lui Dumnezeu, acel ***Dieu invisible*** (care) ***a créé le monde visible***, dar adevărată nu este lumea vizibilă, ci cealaltă, nevăzută, a esenţelor metafizice, la fel şi omul, în spatele enunţurilor audibile şi vizibile, al aspectului **parole-vorbire**, a creat aspectul invizibil **langue-limbă**, mai adevărat, mai real, mai important decât nivelul material, sensibil al limbajului.

E lucru cert – certitudine pe care o am fără să fi cercetat cât de cât subiectul, că în graiul fiinţelor necuvântătoare (!) nu există decât enunţuri, decât vorbire - parole. În spatele emisiunilor sonore produse de aceste fiinţe nu există nici un principiu de clasificare a acestor **semnale**, nu există aspectul **langue – limbă**, drept care nici aceste producţii sonore nu pot fi numite **limbă.**

Aşadar, nevoile sporite de comunicare, pe care le-am identificat drept cauză (cea mai probabilă) a modelării limbajului caracterizat, în mod specific, prin semnificanţi arbitrari nemotivaţi, prin (dubla) articulare, prin structurare şi sistematizare, aceste nevoi sporite de comunicare nu pot explicate decât prin nevoia omului de a înţelege tot mai adânc şi mai cuprinzător lumea în care trăim.

De unde această nevoie ? – iată o întrebare cu care ieşim din cadrul nostru obişnuit, depăşindu-ne condiţia. Condiţia de grămătic. Nu şi cea de om. Drept care dacă limbajul nu poate lipsi din definiţia omului, nici din definiţia limbii nu poate lipsi **nevoia de adevăr**, menirea limbajului de a fi instrumentul adevărului, instrument ***„dătător de învăţătură şi discriminator al naturii lucrurilor***" (**Cratylos**), atât la nivelul **parole,** cât şi (mai ales) la nivelul **langue**, nivel îndeobşte ignorat de lingvişti ca sediu al adevărului. Acel adevăr la care suntem constrânşi („ars obligatoria") să ajungem în calitatea de vorbitori ai unui grai omenesc.

NOTE:

---

[1] Vezi Ion Coja, *Limba – fenomen social*, în „Revista de filozofie" nr. 9, 1967, p. 1032.
[2] Vezi *idem*, p. 1033.

LE CRITÈRE DE LA VERITÉ ET LA DÉFINITION DE LA LANGUE

(Résumé)

Le fait que les structures linguistiques (le niveau **langue** du langage, dans la terminologie saussurienne) sont capables de nous fournir des renseignements implicites et / mais essentiels sur la réalité, une veritable vision du monde, ne peut avoir qu'une seule explication : la plupart des énoncés (au niveau **parole** du language) sont des énoncés « intellectuels », enoncés conçus avec l'intention de dire la vérité sur le monde, sur la réalité au milieu de la quelle nous vivons. Motif de coclure que le niveau **langue** a été modélé par la haute frequence des énoncés « intellectuels », par l'exercice intense de la fonction référentielle (cognitive) du langage, comme expression du besoin humain de savoir et de comprendre.

CUVINTELE DE NEGAȚIE ÎN STRUCTURI DE CONCORDANȚĂ NEGATIVĂ ÎN ROMÂNĂ: UN CAZ DE INTERFAȚĂ SINTAXĂ-SEMANTICĂ*

EMIL IONESCU
Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. Introducere. Precizări terminologice

Acest articol urmărește să determine natura semantică a cuvintelor de negație („cuvinte sau expresii N") în structuri de concordanță negativă. Prin „cuvinte N", înțeleg aici elemente lexicale din lista de mai jos (lista nefiind exhaustivă):

(i) Pronume negative: **nimeni, nimic, nici unul**
(ii) Determinatori negativi: **nici un [băiat], nici o [fată]**
(iii) Adverbe negative: **nicăieri, niciodată, deloc**

Pe de altă parte, prin „structuri (construcții) de concordanță negativă" (CN), înțeleg construcții (de obicei – dar nu exclusiv) verbale, caracterizate prin faptul că un element de negație (morfematic sau lexical) este coocurent cu cel puțin un cuvînt N. Ocurența cuvintelor N în aceste construcții depinde de ocurența elementului de negație:

(1) (a) Ion *(**nu**) mai vizitează pe **nimeni.**
(b) Ion *(**n**)-a călătorit **nicăieri, niciodată.**

Noțiunea de concordanță negativă este astfel sinonimă cu alte concepte utilizate în lingvistica românească pentru a denumi construcția în cauză: *negație parțială* (Vasiliu și Golopenția-Eretescu 1969), *negație auxiliară* (Ciompec 1985, Avram 1997), *cumul de negații* (Dominte 1999).

Interfața dintre sintaxă și semantică este „zona" în care cele două discipline se întîlnesc. Un caz de interfață între sintaxă și semantică este posibilitatea de a construi cu aceleași cuvinte cel puțin două construcții sintactice care diferă prin sens (de pildă, **pat pentru copii cu picioare de lemn** și **pat cu picioare de lemn pentru copii**). Fenomenul interfeței sintaxă-semantică s-a impus cercetării de față datorită faptului că tentativa de a determina natura semantică a cuvintelor N a condus la considerarea raporturilor dintre semantica acestor expresii și gramatica lor. Acest lucru s-a făcut în contextul unei comparații între comportamentul sintactico-semantic al cuvintele N și cel al cuantificatorilor universali și existențiali din limba română.

---

* Prezenta versiune beneficiază de observațiile Anei-Maria Barbu, ale Verginicăi Barbu-Mititelu și ale Alexandrei Cornilescu, cărora le exprim gratitudinea mea. Rămîn singurul responsabil pentru erorile nedectate.

2. Analize semantice ale cuvintelor N. Scopul prezentului studiu

Analizele semantice consacrate cuvintelor N din română propun caracterizări diferite ale acestor cuvinte.Astfel, expresiile N sînt alternativ considerate:

- partitive negative (care neagă explicit partea şi implicit totalitatea care încorporează partea negată – Manoliu Manea 1968, Dominte 1999, 2000).
- indefinite negative (Vasiliu şi Golopenţia-Eretescu 1969)
- cuantificatori negativi (Isac 1996)
- indefinite în sensul lui Irene Heim[1] (Barbu 2003)

În ultimii douăzeci de ani, cuvintele N au fost intens studiate în multe alte limbi, în care, la fel ca în română, se întîlneşte fenomenul de CN. Principalele concluzii sînt următoarele:

- În structuri de CN, cuvintele N sînt cuantificatori negativi (Zanuttini 1991, Haegeman 1995, pentru limbile romanice şi pentru flamanda vestică; de Swart şi Sag 2002, în mod special pentru franceză).
- În structuri de CN, cuvintele N sînt indefinite în sensul lui Heim (Ladusaw1992, Acquaviva 1993 pentru italiană; Richter şi Sailer 1999, Przepiorkowski şi Kupsc 1999, pentru polonă).
- În structuri de CN, cuvintele N sînt cuantificatori universali care domină (din punct de vedere semantic) în mod obligatoriu negaţia: $\forall x.\neg Px$ („Pentru orice x, nu este adevărat că x are proprietatea P" – Giannakidou 1998, 2002, pentru emfaticele din neogreacă)
- În structuri de CN, cuvintele N sînt cuantificatori existenţiali dominaţi semantic de negaţie: $\neg\exists x.Px$ („Nu este adevărat că există un x care are proprietatea P" – Rizzi 1982, pentru italiană)

În această lucrare voi discuta cuvintele N din română în contextul acestui ultim grup de ipoteze explicative şi voi argumenta în favoarea următoarelor aserţiuni :

(i) Cuvintele N în structurile de CN în română nu sînt indefinite în sensul lui Heim.
(ii) Cuvintele N în structurile de CN în română nu sînt cuantificatori negativi.
(iii) Cuvintele N în structurile de CN în română sînt interpretabile fie drept cuantificatori universali care domină semantic negaţia, fie drept cuantificatori existenţiali dominaţi semantic de aceasta.

3. Cuvintele N în structurile de CN în română nu sînt indefinite în sensul lui Heim.

Aşa cum e cunoscut, indefinitele în sensul lui Heim (sau „indefinitele heimiene") sînt cuvinte care par să fie cuantificatori, dar care sînt în realitate lipsite de forţă cuantificaţională proprie. Forţa cuantificaţională a acestor cuvinte vine de fapt de la alte cuvinte din context. Indefinitele heimiene sînt prin urmare asemenea variabilelor din limbajele logice: ele sînt legate de către cuantificatori. Un exemplu de indefinit heimian este substantivul **un fermier** în (2)(a)-(b) Semnificaţia fiecărei propoziţii este redată între ghilimele şi o vom numi „formă logică":

(2) (a) *De obicei*, cînd **un fermier** are un măgar, îl bate.
„Pentru **orice fermier** x şi orice măgar y, cînd x are în proprietate pe y, x îl bate pe y."

(b) *Uneori*, cînd **un fermier** cade din pod, supravieţuieşte accidentului.
„**Unii fermieri** care cad din pod supravieţuiesc accidentului"

În (2)(a), **un fermier** trebuie înţeles ca avînd semnificaţia „orice fermier", în vreme ce în (2)(b), aceeaşi expresie trebuie înţeleasă ca referindu-se la *unii fermieri*. Diferenţa de interpretare provine din expresiile **de obicei** şi respectiv **uneori**, care sînt cuantificatori. Dacă, aşadar, **un fermier** avea propria sa forţă cuantificaţională, semnificaţia sa nu ar fi trebuit să depindă de expresiile **de obicei** sau **uneori**.

Privite din această perspectivă, cuvintele N nu pot fi considerate indefinite heimiene. Fie exemplele (3)(a)-(b):

(3) (a) *De obicei*, cînd e supărat, Ion nu vorbeşte cu **nimeni.**
(b) *Uneori*, cînd e supărat, Ion nu vorbeşte cu **nimeni.**

Se observă că semnificaţia pronumelui **nimeni** rămîne neschimbată, nefiind influenţată de cuantificatorii **de obicei** sau **uneori**. Nu există prin urmare motivul de esenţă pentru a considera că expresiile N sînt indefinite heimiene.

4. Cuvintele N în structurile de CN în română nu sînt cuantificatori negativi.

Într-un mod intuitiv, cuantificatorii negativi pot fi definiţi drept acei cuantificatori care încorporează negaţia, sau – ceea ce este relativ acelaşi lucru – drept acei cuantificatori care denotă mulţimea vidă.

Pare plauzibil să se afirme că expresiile N sînt cuantificatori negativi. **Nimeni**, de pildă, are semnificaţia evidentă „zero persoane", **nimic**, „zero lucruri" ş.a.m.d.

Există însă două consecinţe de neevitat ale ipotezei că expresiile N sînt cuantificatori negativi. Ele sînt:

(i) în structurile de concordanţă negativă (CN), adverbul de negaţie trebuie să fie expletiv;
(ii) dacă enunţul încorporează două cuvinte N, acestea vor interacţiona, producînd dublă negaţie semantică, adică o afirmaţie.

Voi discuta pe rînd aceste consecinţe.

Prima spune aşadar că într-o structură de CN, adverbul de negaţie trebuie să fie expletiv. Justificarea e destul de evidentă: este un fapt aproape unanim acceptat că o structură de CN nu exprimă mai multe negaţii. De pildă, în (4), nu se poate spune că există (din punctul de vedere al conţinutului) două negaţii, ci una singură – cea care exprimă ideea că Ion nu a citit vreodată o carte de logică:

(4) Ion **nu** a citit **niciodată** o carte de logică

Dacă pe baza acestei interpretări se face ipoteza că **niciodată** este cuantificator negativ (însemnînd „zero momente temporale"), atunci adverbul de negaţie trebuie să fie lipsit de conţinut negativ. Căci dacă el şi-ar păstra conţinutul negativ, ar interacţiona cu cuantificatorul negativ, iar interacţiunea ar duce la anularea negaţiei, conform principiului că două negaţii semantice dau o afirmaţie. Bineînţeles însă, (4) nu exprimă o afirmaţie.

Într-un mod analog, din ipoteza că expresiile N sînt cuantificatori negativi, urmează că în condiţii de coocurenţă, două asemenea cuvinte trebuie să interacţioneze între ele, rezultatul fiind din nou negarea negaţiei.

Neajunsul ipotezei examinate aici e următorul: nici una dintre consecinţele pe care ea le implică nu e confirmată de fapte. În privinţa primei consecinţe, e de remarcat că în română există într-adevăr cazuri de negaţie expletivă, aşa cum se poate constata în (5)(a):

(5) (a) Mă tem să **nu** mă vadă **cineva.** (= Mă tem că mă vede **cineva.**)

Negaţia expletivă nu e însă compatibilă în română cu expresiile N. Altfel spus, nici o structură de negaţie expletivă nu poate fi în acelaşi timp o structură de CN. Reciproca este de asemenea adevărată[2]:

(b) * Mă tem să **nu** mă vadă **nimeni.**

Pe de altă parte, cînd două cuvinte N (sau două ocurenţe ale aceluiaşi cuvînt N) sînt prezente într-o structură de CN, ele nu interacţionează şi nu produc o afirmaţie prin dublă negaţie. Structura de CN exprimă, după cum s-a văzut, o singură negaţie semantică. Fie, de pildă, propoziţia (6):

(6) În politică, nimeni nu iubeşte pe nimeni.

Semnificaţia lui (6) nu este că în politică oricine iubeşte pe cineva (interpretare decurgînd din dubla negaţie), ci una negativă, şi anume:

"Nu este adevărat că există două persoane x şi y care fac politică, astfel încît x iubeşte pe y" (altfel spus: "pentru orice pereche de indivizi x şi y care sînt în politică, x şi y nu se iubesc")

În baza evidenţelor de tipul (5)-(6), se poate prin urmare conchide că expresiile N nu sînt nici cuantificatori negativi.

5. Cuvintele N în structurile de CN: între cuantificatori universali care domină semantic negaţia şi cuantificatori existenţiali dominaţi semantic de negaţie.

Voi încerca acum să argumentez că în română, cuvintele N care sînt ocurente în structurile de CN sînt interpretabile în două moduri teoretic posibile: fie drept cuantificatori universali care domină semantic negaţia, fie drept cuantificatori existenţiali dominaţi semantic de negaţie. E de precizat că această ipoteză nu implică ideea că expresiile N ar fi în română ambigue între cele două interpretări. Cele două interpretări sînt de fapt logic echivalente.

Argumentaţia care va fi dezvoltată în continuare constă în trei paşi. Voi arăta mai întîi că în română nu există expresia gramaticală a faptului că un cuantificator universal "canonic" domină semantic negaţia. Voi demonstra apoi că, în anumite condiţii, nu există expresie gramaticală nici pentru faptul că negaţia domină semantic cuantificatorii existenţiali "canonici". În sfîrşit, voi arăta că expresiile N se caracterizează tocmai prin proprietăţile care le lipsesc cuantificatorilor "canonici" - universali şi respectiv existenţiali. Aceasta revine la a spune că expresiile N pot fi folosite fie pentru exprimarea faptului că un cuantificator universal domină negaţia, fie pentru exprimarea faptului că negaţia domină un cuantificator existenţial. Cum cele două fapte sînt logic echivalente, urmează că în română, expresiile N exploatează o echivalenţă logică. Pentru această echivalenţă logică nu există corespondent gramatical, în cazul în care se încearcă exprimarea ei prin intermediul cuantificatorilor "canonici".

Analiza care urmează se bazează în mod esenţial pe noţiunea de *dominanţă semantică* şi pe două formule de echivalenţă din calculul predicatelor de ordinul întîi. E de aceea necesară o familiarizare prealabilă cu aceste instrumente. Definiţia fenomenului de dominanţă semantică e următoarea:

X îl domină semantic pe Y dacă interpretarea lui Y este dependentă de interpretarea lui X (simbolic, $X > Y$).

În exemplul (7), negaţia domină semantic cuantificatorul **toţi**, deoarece nu putem interpreta cuantificatorul decît în funcţie de negaţie:

(7) Nu au venit toţi
"Nu este adevărat că toţi au venit" (**nu** > **toţi**)
$\neg \forall x.\ \mathrm{VENI}\ x$

Pe de altă parte, formulele de echivalenţă din calculul predicatelor de ordinul întîi se referă tocmai la raportul dintre negaţie, cuantificatori universali şi cuantificatori existenţiali, şi sînt următoarele:

(8) $\forall x.\ \neg Px. \equiv \neg\exists x. Px.$

Formula (8) poate fi "tradusă" astfel: "a spune că orice x nu are proprietatea P este echivalent cu a spune că nu există vreun x cu proprietatea P".

Cea de-a doua formulă este următoarea:

(9) $\neg\forall x.\ Px. \equiv \exists x.\ \neg Px$

Pentru (9), o parafrază posibilă este: "a spune că nu este adevărat că orice x are proprietatea P este echivalent cu a spune că există un x care nu are proprietatea P".

De observat că formulele (8)-(9) pun în joc tocmai conceptul de dominanţă semantică.

5.1. Cuantificatori universali "canonici" (CU) în română

Cuantificatorii universali în română sînt **oricine**, **orice** (N^1), **oricare**(N^1), **fiecare**(N^1), **toţi** (N^1)[3]. Numim în mod convenţional aceşti cuantificatori "canonici", deoarece sînt cei mai cunoscuţi. CU apar atît în contexte afirmative, cît şi în contexte negative.

O particularitate gramaticală a CU este faptul că nu pot apărea la stînga unei negaţii. Fenomenul e atestat de exemple precum (10) (a)-(b):

(10) (a) * Toţi nu au venit.
(b) * Ion orice nu citeşte / ? Orice nu citeşte Ion[4]

Această particularitate este relevantă pentru discuţia de faţă, deoarece se dovedeşte că toate cazurile în care CU este plasat - în mod nelegitim - în stînga negaţiei sînt şi cazurile în care CU *domină semantic negaţia.* Astfel, forma logică asociată enunţurilor (10)(a)-(b), arată că negaţia trebuie interpretată în funcţie de CU:

(10) (a') „Pentru orice x, nu este adevărat că x a venit"
$\forall x.\ \neg\ \mathrm{VENI}\ x$
(b'),,Pentru orice x, nu este adevărat că Ion citeşte x"
$\forall x.\ \neg \mathrm{CITI}\ (j, x\ ))$

Să se observe acum că enunţurile de tipul (10)(a)-(b) încearcă să traducă în română forme particulare ale formulei (denumite şi "negaţia universală") din logica predicatelor de ordinul întîi:

(11) $\forall x. \neg Px$ ("Pentru orice x, nu este adevărat că x are proprietatea P)

Cum aceste enunţuri sînt în română în mod sistematic incorecte, rezultă că sintaxa limbii române se dovedeşte mai restrictivă decît cea a calculului predicatelor de ordinul întîi. Concluzia este că nu există în limba română un corespondent gramatical al negaţiei universale (11), exprimabil prin intermediul CU[5].

Totuşi, enunţurile care sînt incorecte din cauza violării restricţiei de plasament al CU în raport cu negaţia pot fi făcute corecte prin plasarea CU la dreapta verbului negat.Urmînd această procedură, (10)(a)-(b) devin:

(12) (a) Nu au venit toţi.
(b) Ion nu citeşte orice.

Este însă de observat acum că recuperarea corectitudinii enunţurilor de tipul (12) prin această operaţie aduce cu sine o anumită consecinţă: consecinţa că enunţurile de tipul (12) nu mai spun ceea ce intenţionau să spună perechile lor incorecte. Noua semnificaţie decurge acum din dominanţa negaţiei asupra CU. Faptul este pus în valoare de forma logică. (12)(a) înseamnă:

(12) (a') "Nu este adevărat că toţi au venit" (**nu** > **toţi**)
$\neg \forall x. \text{VENI } x$

Iar (12)(b) înseamnă:

(12) (b') „Nu este adevărat că pentru orice x, Ion citeşte x" (**nu** > **orice**)
$\neg \forall x. \text{CITI } (j, x)$

În limba română, aşadar, CU *pot fi folosiţi doar pentru a arăta că sînt supuşi dominanţei semantice a negaţiei.*

Raportată la formulele de echivalenţă (8)-(9), această proprietate a CU înseamnă că în română CU nu pot participa la exprimarea echivalenţei $\forall x. \neg Px. \equiv \neg \exists x.Px.$ ("faptul că orice x nu are proprietatea P este echivalent cu faptul că nu există vreun x cu proprietatea P"), ci doar la exprimarea echivalenţei $\neg \forall x.\ Px. \equiv \exists x.\ \neg Px$ ("faptul că orice x nu are proprietatea P este echivalent cu faptul că nu există vreun x cu proprietatea P"):

5.2. Cuantificatori existenţiali „canonici" (CE) în română

În mod curent, sînt recunoscuţi drept CE în română următoarele cuvinte: **cineva**, **ceva unul/una**, **un/o** N[1]. Ca şi CU, CE apar atît în contexte afirmative cît şi în enunţuri negative.

Cînd **cineva** şi **ceva** sînt subiectul unui enunţ negativ, nu există restricţii de plasare în raport cu negaţia. Aceşti cuantificatori pot sta prin urmare fie la stînga fie la dreapta verbului negat:

(13) (a) **Cineva** nu a venit./ Nu a venit **cineva**.
(b) **Ceva** nu funcţionează. /Nu funcţionează **ceva**.

Indiferent de plasament, **cineva** şi **ceva** în funcţie de subiect trebuie înţeleşi ca *dominînd semantic negaţia*, aşa cum arată forma logică a lui (13)(a):

(13) (a') "Există cineva care nu a venit"

$\exists x. \neg VENIx.$

Situaţia CE **unul/una**, **un/o**N[1] e mai complicată. Plasaţi la stînga negaţiei, aceşti cuantificatori domină şi ei semantic negaţia, iar enunţurile în care apar sînt corecte. Plasaţi însă în dreapta negaţiei, ei par să nu mai asigure corectitudinea propoziţiei. Exemplele-pereche sînt cel puţin discutabile:

(13)(c) **Unul** nu a renunţat./ (?) Nu a renunţat **unul**

(d) **Un hoţ** nu a scăpat./ (?)Nu a scăpat **un hoţ**

În mod semnificativ, gramaticalitatea neclară a enunţurilor de după bara oblică se asociază cu ambiguitatea semantică: în măsura în care sînt acceptabile, propoziţiile trebuie interpretate ca exprimînd dominaţia semantică a negaţiei asupra CE. Dimpotrivă, în măsura în care le socotim incorecte, trebuie să le asociem cu dominaţia CE asupra negaţiei. De pildă, în a doua propoziţie din (13)(d), accentul emfatic pe **un hoţ** (Nu a scăpat UN HOŢ) conferă propoziţiei gramaticalitate şi selectează interpretarea că nu e adevărat că a scăpat un hoţ (**nu** > **un hoţ**). În absenţa accentuării emfatice însă, CE **un hoţ** domină semantic negaţia, iar această interpretare este solidară cu incorectitudinea propoziţiei.

În calitate de obiect al unui verb negat, CE *lexicali*[6] (**cineva**, **ceva**, **unul, una**) nu pot fi plasaţi la dreapta negaţiei:

(14) (a) * Ioana nu iubeşte pe **cineva.**

(b) * Ion nu a mîncat **ceva.**

Incorectitudinea propoziţiilor obţinute prin acest plasament se asociază cu dominanţa semantică a CE asupra negaţiei:

(14)(a') „Există cineva pe care Ioana nu îl iubeşte"

(b') „Există ceva ce Ion nu a mîncat"

Dacă însă un CE cu funcţie de obiect este *centrul unei sintagme*, el poate fi plasat în dreapta negaţiei, consecinţa semantică fiind că negaţia domină CE:

(15) (a) Ioana nu iubeşte pe **cineva bogat.**

„Nu e adevărat că Ioana iubeşte pe cineva bogat"

(b) Ion nu a mîncat **ceva care să-i placă.**

„Nu e adevărat că Ion a mîncat **ceva care să-i placă**"

Proprietăţile CE în relaţia lor cu negaţia verbală pot fi rezumate aşadar în felul următor:

(i) În mod obişnuit, CE domină semantic negaţia, cu consecinţa gramaticală că propoziţiile din care fac parte sînt fie corecte, fie incorecte.

(ii) CE nu pot fi utilizaţi ca fiind dominaţi de negaţie decît în condiţii de multiple restricţii:

- dacă sînt subiect, ei trebuie să fie unul din cei doi cuantificatori **un / o** (N[1]), şi trebuie să fie accentuaţi emfatic.
- dacă sînt obiect, ei trebuie să fie centru de sintagmă.

Comparați cu CU, CE se dovedesc prin urmare a avea disponibilitate "expresivă" superioară[7]: într-adevăr, utilizarea corectă a CU în raport cu negația se asociază în mod strict cu dominarea semantică a negației de către CU. În schimb, utilizarea corectă a CE poate însemna atît structuri cu dominanță semantică a CE asupra negației, cît și structuri cu dominanță a negației asupra CE.

O observație este totuși necesară în această privință. Atunci cînd sînt coocurenți cu negația, CE par a fi destinați, (în ciuda disponibilității lor expresive superioare față de CU) *să o domine*. Multiplele restricții necesare pentru gramaticalitatea enunțurilor în care *negația* este cea care domină semantic CE dovedesc prin urmare că exprimarea dominanței semantice a negației asupra CE este situația "marcată", și nu cea obișnuită.

5.3. Cuvintele N în construcții de concordanță negativă în română

Din secțiunile precedente rezultă așadar că în română, cuantificatorii studiați ascultă de restricții sintactice care le limitează capacitatea expresivă: în vreme ce CU nu pot fi utilizați pentru exprimarea dominanței lor semantice asupra negației, CE trebuie, la limită, să îndeplinească mai multe condiții restrictive pentru a putea să exprime subordonarea lor față de negație. Considerați în raport cu formulele de echivalență logică menționate mai sus, cuantificatorii analizați în paragrafele precedente satisfac numai formula (9) rescrisă mai jos ca (16):

(16) $\exists x. \neg Px. \equiv \neg\forall x. Px.$

"Faptul că există un x care nu are proprietatea P este echivalent cu faptul că nu e adevărat că orice x are proprietatea P"

O ilustrație a acestei echivalențe este echivalența din (17):

(17) Nu au venit toți ($\neg\forall x.$ VENIx) $\equiv$ Cineva nu a venit ($\exists x. \neg$VENIx)

În lumina acestor date se nasc mai multe întrebări:

(i) Deține oare limba română mijloace lexicale pentru exprimarea dominanței semantice a CU asupra negației?
(ii) Deține limba română mijloace lexicale pentru exprimarea dominanței semantice a negației asupra CE, astfel încît restricțiile de utilizare a CE să nu mai fie necesare?
(iii) Există vreo posibilitate de exprimare în limba română a formulei de echivalență $\forall x. \neg Px. \equiv \neg\exists x.Px.$?

Răspunsul la toate aceste întrebări este afirmativ: elementele lexicale care îndeplinesc toate aceste condiții sînt cuvintele N.

Demonstrația acestei afirmații este simplă. Să comparăm următoarele două enunțuri (18)-(19) cu (20), unde cuvîntul N **nimeni** înlocuiește pe **toți** și respectiv pe **cineva**:

(18) Nu au venit toți.
(19) Cineva nu a venit.
(20) Nu a venit nimeni.

Distribuția lui **nimeni** nu este supusă nici unei restricții dintre cele care caracterizează distribuția lui **toți**. Aceasta înseamnă că nimeni poate fi plasat atît la stînga cît și la dreapta negației. Pe de altă parte, e de subliniat că semnificația exprimată de (20) se traduce în forma logică fie prin negația universală (20)(a'), fie prin cea existențială (20)(b'):

(20) (a') „Pentru orice x, nu este adevărat că x a venit"
(b') „Nu este adevărat că există un x astfel încît x a venit"

Astfel, forma logică a lui (20) diferă atît de cea a lui (18), cît şi de cea a lui (19). Iar ceea ce este de asemenea important este că (20)(a')-(b') *satisfac formula de echivalenţă pe care nu o pot satisface cuantificatorii studiaţi în secţiunile precedente*. Aceasta înseamnă că expresiile N pot fi reprezentate fie drept CU dominînd negaţia, fie drept CE dominaţi semantic de negaţie. Prin urmare, *rolul expresiilor N în română constă în a exprima prin interacţiunea lor cu negaţia, semnificaţii pe care CU şi CE „canonici" nu le pot exprima, din cauza restricţiilor gramaticale pe care trebuie să le satisfacă*. În mod simetric, expresiile N sînt incapabile să exprime semnificaţiile exprimate de CU şi CE „canonici" în interacţiunea lor cu negaţia, şi nu pot participa la exprimarea echivalenţei (9).

NOTE:

---

[1] Precizarea „indefinite în sensul lui Heim" este destinată să evite o posibilă confuzie. În lingvistica românească, cuvintele N au fost de asemenea caracterizate drept indefinite, în Vasiliu şi Golopenţia-Eretescu (1969). Diferenţa este însă că la aceşti autori, nu e clar dacă prin indefinit e vizată o particularitate gramaticală sau semantică.

[2] Un contraexemplu la această generalizare ar părea să fie structurile de tipul:

(i) Nu bea nimic altceva decît apă

despre care se afirmă în mod curent că ar conţine negaţie expletivă. Există motive puternice pentru a contesta această interpretare, dar, din motive de spaţiu, ele nu vor putea fi expuse aici.

[3] Notaţia **fiecare** (N^1) exprimă opţionalitatea lui N. Superscriptul N^I notează nivelul de proiecţie sintagmatică a lui N, în stilul notaţiei din teoria proiecţiilor sintagmatice a lui Ray S. Jackendoff.

[4] Un contraexemplu la această generalizare ar părea să fie construcţii de tipul:

(i) Ion aruncă orice nu citeşte.

Problema cu acest tip de exemplu – care mi-a fost semnalat de Ana-Maria Barbu – este că **orice** nu este aici cuantificator universal, ci un element care exprimă alegerea (engl. „free choice item"). Elementele care exprimă alegerea au proprietăţi distincte de cuantificatorii universali.

[5] Această afirmaţie nu trebuie înţeleasă în sensul că româna nu dă posibilitatea de a se înţelege conţinutul unei negaţii universale în logică. Evident, este vorba doar despre restricţiile gramaticale la care sînt supuşi cuantificatorii universali din limba română, atunci cînd se doreşte exprimarea negaţiei universale.

[6] Prin „cuantificator existenţial lexical" se înţelege aici un cuantificator existenţial care nu are determinare. Un exemplu este cuantificatorul **cineva**. Dacă **cineva** formează o sintagmă cu un alt cuvînt (de pildă, **cineva cunoscut**), cuantificatorul nu mai este lexical.

[7] Noţiunea de expresivitate pe care o utilizez aici nu are legătură cu noţiunea de expresivitate din stilistica literară sau lingvistică. Prin expresivitate înţeleg doar capacitatea unui cuvînt de a participa la exprimarea mai multor sensuri.

BIBLIOGRAFIE

ACQUAVIVA, P. *The logical form of negation. A study of operator-variable structures in syntax*, teză de doctorat, Scuola Normale Superiore, Pisa, 1993

AVRAM, M. *Gramatica pentru toţi*, Humanitas, Bucureşti, 1997

BARBU, V. *Some aspects of negation in Romanian*, teză de masterat, Universitatea din Bucureşti, 2003

BORSLEY, R. and A. PRZEPIORKOWSKI (ed.) *Slavic in Head-driven phrase structure grammar*, CSLI Publications, Stanford, 1999

CIOMPEC, G. *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie şi diacronie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985

DOMINTE, C. *Pronumele negativ* ***nimic*** *(Studiu micromonografic)* în Limba română, XLVIII, nr.1-2, p. 59-67, Bucureşti, 1999

Idem, *Pronumele negativ* ***nimeni*** *(Studiu micromonografic)*, în Wald, Fischer şi Dominte (coord), (2000), p. 229-239

GIANNAKIDOU, A. *Polarity sensitivity as (non-veridical) dependency*, John Benjamins, Amsterdam and Philadelphia, 1998

EADEM, *N-words and negative concord*, ms, final pre-publication version, August, 2002

HAEGEMAN, L. *The syntax of negation*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995

HEIM, I. *The semantics of definite and indefinite noun phrases*, Garland Publishing, Inc, New York and London, 1988

ISAC. D. *Negative concord and negative quantifiers*, în Revue Roumaine de Linguistique, XLI, 3-4, Bucarest, 1996, p.145-159

LADUSAW, W. *Expressing negation*, în Semantics and linguistic theory, II, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1992, p. 237-259.

MANOLIU MANEA, M. *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1968

PRZEPIORKOWSKI, A. şi A. KUPSC, *Eventuality negation and negative concord* în Borsley şi Przepiorkowski (eds.) (1999), p. 211-246

RICHTER F. şi M. SAILER *Negative concord in Polish*, in Borsley and Przepiorkowski (eds.) (1999), p. 247-282

RIZZI, L. *Issues in Italian syntax*, Foris, Dordrecht, 1982

de SWART, H. şi I. A. SAG, *Negation and negative concord in Romance*, ms, February, 9, 2002

VASILIU, E. şi S. GOLOPENŢIA-ERETESCU, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1969

WALD, L. I. FISCHER şi C. DOMINTE (coord), *Alexandru Graur. Centenarul naşterii*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2000

ZANUTTINI, R. *Syntactic properties of sentential negation*, teză de doctorat, University of Pennsylvania, 1991

ABSTRACT

This paper is a contribution to the study of negation. It discusses data about *N-words* and negative concord in Romanian, to the purpose of determining the semantic nature of N-words in negative concord structures. In section 3, it is shown that unlike Polish N-words, N-words in Romanian cannot be considered Heimian indefinites. In section 4, it is proved that Romanian N-words are not negative quantifiers, either. Finally, in the last section, arguments are supplied that Romanian N-words have to interpreted either as universal quantifiers obligatorily taking scope over negation, or as existential quantifiers falling within the scope of negation. It is thus claimed that Romanian N-words exploit a theorem of equivalence of the Lower Predicate Calculus, which cannot be expressed by means of usual universal and existential quantifiers, because of syntactic restrictions specific to Romanian.

TRADIȚIE ȘI DOUĂ TIPURI DE INOVAȚII ÎN STUDIILE ROMÂNEȘTI DE SINTAXĂ

LAURENȚIU THEBAN
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Academia Română

Lingvistica tradițională va mai avea încă multă vreme un cuvânt respectabil de spus în evoluția studiilor românești de gramatică. La fel de importante sunt și vor rămâne realizările prestigioase ale lingvisticii moderne internaționale, mai ales inovațiile de la baza marilor modele care au apărut și s-au impus în lingvistica americană și s-au răspândit, mai lent sau mai grabnic, și în Lumea Veche, inclusiv în România.

Inovațiile, în sintaxă, sunt de ordin teoretic, procedural și terminologic. Pe măsură ce se învechesc, dar își păstrează intactă validitatea, primele inovații trec în fondul gramaticii tradiționale. Uneori inovații promițătoare, preluate de la orientări prestigioase ale lingvisticii mondiale, se perimează, sunt părăsite în favoarea altor noutăți și sunt date uitării. Nici lucrarea neo-chomskyană ultra-formalizată *Sintaxa limbii române. Studii de sintaxă comparată a limbilor romanice* de Carmen Dobrovie-Sorin (București, 2000), nici lucrarea cvasi-tradițională *Sintaxa limbii române* de Aurelia Merlan (Iași, 2001) nu citează / utilizează *Sintaxa transformațională a limbii române* de E. Vasiliu și Sanda Golopenția Eretescu (București 1969, trad. engl. 1972), prima gramatică generativă din lume a unei limbi alta decât engleza.

În lingvistica românească a ultimilor patruzeci de ani, inovațiile au fost înțelese și acceptate într-un singur fel: dovezi ale sincronismului, neîntârziat și fidel, cu marile cuceriri ale lingvisticii teoretice mondiale. Aceste inovații, considerate normale sau TIPICE, sunt astăzi suficient de bine cunoscute și nu vor face, aici, obiectul unei prezentări laudative sau critice.

Cel de al doilea tip de inovații din lingvistica românească, neștiute, uitate sau ignorate, sunt inovații teoretice ATIPICE. Inovațiile atipice critică uneori alte inovații atipice (din țara lor de origine), propun eventual direcții de cercetare alternative, sau construiesc teorii noi fără a ține cont de existența, în lume, a unor modele moderne bune de preluat.

În categoria inovațiilor atipice se înscriu cea mai mare parte din preocupările și contribuțiile românești de tipologie sintactică și de semantaxă universală, din perioada 1965–1983, care por fi (re)amintite alături de realizările deja (re)cunoscute ca mărturii ale prezenței lingvisticii românești în avangarda cercetărilor mondiale de teorie a gramaticii.

Între anii 1968 și 1975, perioadă de vârf a răspândirii gramaticii generative transformaționale dincolo de granițele Americii, au apărut în lingvistica românească optsprezece articole care, surprinzător, au exprimat de la început rezerve față de prima variantă (parțial abandonată, sau reformulată inteligent în decursul anilor, de chiar autorul ei) a celei mai revoluționare orientări a lingvisticii de peste Atlantic. Iată lista acestora: *Perspectiva liniară a propozițiilor trimembre*, SCL, XIX, 1968, 3, pp. 307–315; *Propoziția*

romanică şi universaliile sintactice, SCL, XX, 1969, **1**, pp. 55–62; *La typologie de la domination catégorielle, in Actes 10ᵉ CIL (1967),* Bucureşti 1970, vol. III. pp. 647-655 (republ. în trad. „Language Forum”, New Delhi, III, 1977, **1**, pp. 1-11); *Os níveis de estruturação das orações nucleares*, in *Novas Perspectivas das Ciências do Homem*, Lisabona, 1970, pp. 197–222; *Le type syntaxique du fidjien*, RRL, XV, 1970, **1**, pp. 63–86; *La grammaire générative et la typologie linguistique*, in *Recherches sur la philosophie des sciences*, Bucureşti,1971, pp. 543–553; *Aspects nouveaux de la théorie de la syntaxe*, RRL, XVI, 1971, **2**, pp. 91–113; *Le modèle génératif, la syntaxe fonctionnelle et la typologie de l'ordre des mots*, CLTA, VIII, 1971, pp. 135–149; *On the Theoretical Basis of Contrastive Syntax*, in „The Romanian – English Contrastive Analysis Project. Reports and Studies”, Bucureşti, 1971, p. 81-90; *La syntaxe des langues romanes et l'universalité des structures profondes*, BSRLR, VIII, 1971–1972, pp, 23–36; *Tendinţe actuale în tipologia lingvistică. Importanţa limbilor orientale pentru studiul gramaticii universale*, „Progresele ştiinţei“, VII, 1971, **10**, pp. 493–495; *Structura propoziţiei în portugheză şi indo-portugheză*, SCL, XXIV, 1973, **5**, pp. 639–645; *Structuri sintactice şi semantice nucleare în limba română vorbită (Oltenia)*, FD, VIII, 1973, pp. 31–42; *A evolução sintáctica dos dialectos indo-portugueses*, BSRLR, X, 1974, pp. 107–110; *(Who) Flies What?*, CLTA, 1974, **2**, pp. 129–135; *From Creole Syntax to Universal Semantics*, RRL, XX, 1975, **3**, pp. 207–224; *Structures profondes mêlées*, RRL, XX, 1975, 4, pp. 429–433; *Actualité de la grammaire de Panini (Kārakas et structures actancielles)*, RRL, XX, 1975, 5, pp. 583–587.

Pentru a rezuma, desigur imperfect, conţinutul acestor studii polemice, însumând 200 de pagini, vor fi reproduse aici, în traducere, câteva pasaje din Nadia Anghelescu, Vladimir Drimba, Laurenţiu Theban, *Oriental Languages*, în Al. Rosetti, Sanda Golopenţia Eretescu, *Current Trends in Romanian Linguistics* (RRL, XXIII, 1–4), Bucureşti, 1978, pp. 481–501: „Prima descriere a structurilor sintactice ale limbii fijiene [1970] în termeni generativi constituie, în realitate, mai degrabă o critică îndreptată împotriva unui model teoretic care nu s-a dovedit a fi adecvat pentru a se confrunta cu structura unei limbi exotice. Înclinat să sacrifice modelul şi nu specificul limbii descrise, LT a reamenajat şi modificat indicatorii sintagmatici pentru a-i forţa să conţină noduri şi simboluri străine doctrinei generative, precum „Tema“ („Topic“), „Remă“ („Comment“), „Substratum“, „Agent“, „Pacient“, violând, printre altele, ordinea abstractă subiacentă, presupus universală, SVO (GN_1 + V + GN_2) legiferată de arborii imobilizaţi sau „tunşi“ („trimmed“) ai lui N. Chomsky, ori de câte ori structura secvenţială a limbii fijiene a arătat că e necesar [...]. Într-o serie de articole de interes tipologic, LT strânge dovezi empirice din alte câteva limbi austroneziene (pe lângă ROMÂNĂ şi limbi indo-ariene) pentru a repune în discuţie pretinsa „universalitate“ a modelului generativ; studiul structurii secvenţiale VOS (VPA, sau V + GN_2 + GN_1) din limbile fijiană, malgaşă şi tagalog a devenit responsabil pentru discreditarea „regulii universale no. 1“ (precedenţa liniară a constituentului S faţă de O, deci a Agentului asupra Pacientului), decretată de J. Greenberg; ordinea VSO (VAP), specifică limbilor maori, hawaiiană şi samoană a fost considerată şi ea importantă pentru a dovedi inutilitatea unui nod intermediar GV (= {V + GN_2}) şi, prin urmare, a ramificaţiei bipartite (Prop → {GN_1, GV}) a structurilor trimembre. Mărcile de caz şi derivarea, în funcţie de valenţe şi de topicalizare, a verbelor în limbile din Filipine (tagalog, maranao, dibabawon etc.), în tetum (Timor) şi în limbile australiene au fost luate în studiu pentru a construi o structură semantactică (actanţială) cu adevărat universală. Diversitatea

structurală a limbilor din Orient a devenit sursa preferată a argumentelor pe care LT le-a folosit pentru a-şi exprima neîncrederea în universalitatea tipului de gramatică propus de N. Chomsky... Ar fi incorect să se formuleze teorii şi modele abstracte, unele cu pretenţii de universalitate, care ignoră, subestimează sau chiar falsifică diversitatea tipologică a structurilor sintactice specifice limbilor din Asia şi din Oceania“ (pp. 490–491). Acelaşi raţionament, care infirmă superioritatea sau, în unele privinţe, credibilitatea sintaxei generative transformaţionale anglocentriste a anilor ’60–’70, a fost folosit şi pentru a propune o conlucrare între teoria gramaticii şi specificitatea gramaticală a limbii române. Pe lângă articolul *Structuri sintactice şi semantice nucleare în limba română vorbită (Oltenia)*, citat anterior, au mai fost publicate câteva studii consacrate sintaxei româneşti: *Transitivité sémantique et voix syntaxique en roumain*, RRL, XVII, 1971, **1**, pp. 45–61, *Les structures profondes (sémantiques) du journal indien d'Alexandre Rosetti*, RRL, XXV, 1980, **5**, pp. 609–620 şi *From Universal Semantax to Romanian and Japanese Syntax*, RRL, XXVII, 1982, **2**, pp. 85–98. Printre inovaţiile (atipice) propuse în aceste patru articole, pot fi menţionate următoarele:

„Dublarea pronominală“ a obiectelor directe şi indirecte, sau a subiectului, este reinterpretată ca o „dublare nominală“ a pronumelui din structuri verbo-pronominale situate în centrul şi la un nivel mai profund al structurii propoziţionale (altfel spus, Numele este sau un pro-Pronume, sau o apoziţie lexicală a pronumelui).

Se admite posibilitatea unui acord dublu sau mixt al complexului verbal, cu numele Agent şi cu numele Pacient şi, în acest tip de structură sintactică (*studenţii **o** aşteptă pe bibliotecară; examenul de istorie a limbii **îl** programăm ulterior*) posibilitatea prezenţei în enunţ a două subiecte gramaticale (vezi, acum, şi Gabriela Pană Dindelegan, *Reflecţii asupra organizării sintactice a propoziţiei în limba română. Relaţia S–V–O*, în *Perspective actuale în studiul limbii române*, Bucureşti, 2002, pp. 61–73). Recunoaştem, în construcţii verbale ca *o aşteaptă* sau *îl programăm*, nu numai a unui acord simultan cu Agentul şi cu Pacientul, ci şi a unei diateze duble sau mixte, agentivo-pacientivă.

Tranzitivitatea este un fenomen semantic (deci verbul *a avea* este intranzitiv, nevând Agent, iar verbele *a pleca, a sosi, a zâmbi, a plânge* sunt tranzitive: <AP> + V; A + <VP>).

În locul tranzitivităţii sintactice se propune termenul „complementabilitate“.

Verbele „reflexive dinamice“ nu sunt, de fapt, mai dinamice decât alte verbe (*a răni, a răcni, a izbi*, etc.), ci îşi găsesc o explicaţie mai naturală în coreferenţa între actanţii Agent şi Cauzator (în *Ion* <CA> *se jeluieşte, se fasoleşte, se căciuleşte*, Agentul nu poate avea, alternativ, un Cauzator extern, ca în *Ion trece strada* sau *Ion bea un păhărel*).

Nu există o transformare „*sum pro habeo*“, ci o structură derivată „*habeo pro mihi est*“ , cf. *orice act al acestui popor are un substrat religios* ↔ *există /se află/ este un substrat religios în orice act al acestui popor*.

Pentru o sinteză mai amplă a noutăţilor aduse de perspectiva tipologică în descrierea sintaxei limbii române, v. *Tipul sintactic al limbii române* (în pregătire).

Anul 1980 a fost un an de consolidare pentru orientarea tipologică şi actanţială din lingvistica românească şi un an de cotitură în istoria recentă a gramaticii chomskyene. Semantica propoziţională românească şi-a creat şi aplicat o denumire neologică, SEMANTAXA, iar gramatica generativă, după faimoasele „Pisa Lectures“, a recunoscut importanţa rolurilor sau funcţiilor de adâncime ale constituenţilor sintactici (pro)nominali şi a început să se ocupe, pe cont propriu, de modelul rolurilor „tematice“ sau „θ-*roles*“.

Noutatea conceptelor din spatele acestor termeni derutanţi şi extravaganţi este iluzorie (Chomsky fiind precedat, în această zonă de preocupări, de Panini, de Fillmore, de semantaxa românească, care vorbea de actanţi încă din 1970). În *Semantaxa limbii române* („Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice“, seria A, no. 1, Bucureşti, 1979, pp. 269–272, şi în *Pour une sémantaxe roumaine*, RRL, XXV, 1980, 1, pp. 23–36) se susţine că structurile de adâncime care interpretează realitatea şi urmează a fi interpretate sintactic sunt universale şi de natură exclusiv semantică (actanţială). Cei şapte constituenţi actanţiali ai structurii semantactice universale de maximă complexitate primesc, în limbi naturale diverse, realizări cazuale nu întotdeauna convergente şi funcţionează sintactic sub forma unor complemente (de subiect, de obiect direct sau de pacient, de obiect indirect sau de beneficiar, de instrument, de agent etc.).

Tipologia a apărut în lingvistica românească nu în anul 2000, ci în 1965: „Structura sintactică a limbii hindi este cu mult diferită de cea a majorităţii limbilor europene. Studiul ei din perspectiva urmărită în acest articol a dezvăluit o mulţime de fenomene lingvistice interesante, care vor putea constitui, desigur, puncte de plecare în cercetarea mai amănunţită a TIPOLOGIEI SINTACTICE a limbilor indo-ariene" (Laurenţiu Theban, *Schiţă a structurilor gramaticale ale limbii hindi*, in „Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 ani", Bucureşti, 1965, p. 912). Pentru prima oară, în tipologia lingvistică mondială, s-a formulat programul unei tipologii SINTACTICE. Întrucât nu clasificarea în sine ne-a interesat în primul rând, ci potenţialul original şi vast al bogăţiei tipologice din limbile lumii de a influenţa modelarea sintaxei teoretice, tipologia sintactică românească s-a transformat, în ultimul timp, în sintaxă tipologică.

Publicate cu mai mulţi ani înaintea lucrărilor lui Chomsky despre rolurile „tematice“ şi despre sintaxa parametrică, dar şi a lucrărilor larg cunoscute de tipologie ale lui B. Comrie (1981) şi de „actanţă“ (de fapt, „complementabilitate“) ale lui G. Lazard (1994), contribuţiile semnalate prea rapid în acest articol riscă să devină protocroniste, datorită orientării târzii a marilor modele mondiale spre domenii de interes care au fost intens şi polemic abordate în interiorul lingvisticii româneşti, începând cu anul 1965.

TRADITION AND TWO TYPES OF INNOVATIONS IN ROMANIAN SYNTACTIC RESEARCH

Abstract

Alongside the better known traditional (partially pre-theoretic) grammar and the ordinary, or typical, innovative research in Romanian syntax (the efforts towards synchronizing with the latest advances in theoretical linguistics abroad), there exists a third line of research within Romanian Linguistics, associated with ATYPICAL, entirely home-grown, new syntactic models.

The paper concentrates on the atypical innovations put forward within Romanian Linguistics, both conceptual and terminological ones. Some of these precede by a decade or two the present-day acquisitions the leading schools in world linguistics are credited with: so, (universal) SEMANTAX, or the ACTANTIAL structure of basic sentences is older, more complete and more precisely articulated, in a network of seven, than the "thematic" (or theta-role) structure advanced now by GB-Minimalist Program. Likewise, TYPOLOGICAL concerns in Romanian syntactic theory, initiated in 1965, antedate the post-1980 parametric syntax and, unlike the latter, exhaustively list the levels ("parameters") and their values, needed for evolving an all-encompassing syntactic typology of the world's languages.

As far as the fields of typological syntax and of universal semantax are concerned, the modern French proverb "le centre du monde est partout" might constitute a fitting reminder.

ASPECTE ALE SINTAXEI CONSTRUCȚIILOR AFECTIVE DE TIP N DE N ÎN ROMÂNĂ. OBSERVAȚII ASUPRA ACORDULUI

RUXANDRA VIŞAN
Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine
Universitatea din Bucureşti

0. Scopul lucrării

Lucrarea de față își propune să reia una din problemele puse într-un studiu anterior (Vişan 2003, în curs de apariție) legate de înțelegerea sintaxei construcțiilor N de N din limba română de tipul:

(1) a. o zgâtie de fată; b. un nemernic de doctor
N1 de N2

Reprezentarea propusă de studiul anterior dă seama de similaritățile dintre construcțiile N de N şi alte construcții afective, precum construcțiile specifice limbii române de tipul Av de A (*grozav de, nemaipomenit de, extrem de*) şi propozițiile exclamative. Aceste similarități se datorează prezenței unui operator emotiv în structura tuturor acestor construcții. Relația "predicativă" de la baza acestei construcții este redată, după cum vom arăta, printr-o structură de "*small clause*".

Luând ca punct de plecare analiza anterioară, lucrarea de față se concentrează asupra trăsăturilor conflictuale de gen din interiorul construcției, aducând noi date de acord în acest sens din română. Ceea ce vom arăta, conform analizei Hulk şi Tellier 2000, este că tipul animat/ inanimat al centrului construcției reprezintă un factor crucial în determinarea modelului de *acord extern* al DP- ului.

Orice studiu care se concentrează asupra acestor tipuri de construcții trebuie să ia în considerare existența aceluiaşi tip de construcții în mai multe limbi, după cum sugerează construcțiile din (2).

(2) a. Cet imbécile de garçon — Hulk and Tellier 2000, (9)
acest imbecil de băiat

b. Deze idioot van een kerel
acest idiot de un tip

c. You whining coward of a vampire! — Matushansky 2002, (1)
tu plângăcios laş de un vampir

d. El gallina de Juan — Castillas Martinez 2001, (17)
art. def. găină de Juan

Construcţiile propuse spre analiză au fost caracterizate, printre altele, drept *calitative* (Milner 1978, Ruwet 1982, Hulk and Tellier 2000), ca *structuri cu inversiune predicaţională* (Den Dikken 1998), *structuri binominale* (Aarts 1998), *construcţii pivotale* (Zamaprelli 1996). Este important de subliniat încă de la început că problemele în legătură cu acordul care, după cum vom arăta, apar în limba română, vor fi prezente într-o formă similară în celelalte limbi romanice.

1. Aspecte esenţiale

Pentru o bună înţelegere a problemei acordului în aceste construcţii, vom reaminti aspectele esenţiale legate de construcţia N de N, prezentate în detaliu în studiul anterior (cf. Vişan 2003, în curs de apariţie). Vom relua aici aceste aspecte în mod succint:

1. Există posibilitatea de-a delimita două tipuri în interiorul construcţiei:

a. Tipul figurativ (Austin 1980) bazat pe o comparaţie

(3) a. Un bujor de fată
b. "Tata m-a măritat după un câine de fecior" (în Lüder 1996, Doine, T. 945)
c. Otrava de fiică-sa n-a vrut să mă primească.

b. Tipul literal (Austin 1980)

Aceasta este o construcţie folosită numai pentru referenţii animaţi, unde poziţia N1 este ocupată de "epitete", anume de substantive sau adjective substantivizate care exprimă insulte sau afecţiune:

(4) Dobitocul/ Idiotul/ Nemernicul/ Ticălosul/ Drăguţul de Ion etc.

2. Clasa de substantive care pot funcţiona ca N1 este restrânsă din punct de vedere semantic (Milner 1978, as Ruwet 1982 and Hulk şi Tellier 2000). Substantivul prezent în poziţia N1 trebuie să fie scalar, (trebuie să poată apărea într-un context scalar-modificare cu *aşa/asemenea* în română), ceea ce sugerează prezenţa unui operator (emotiv) de grad în construcţia N de N.

(5) N-am mai văzut un asemenea dobitoc/nătărau/mocofan/ticălos.

3. Conform lui Kayne (1994), Den Dikken (1995, 1997), Hulk şi Tellier (2000), Zamparelli (1996), construcţiile N de N conţin o relaţie de predicaţie, structural reprezentată de forma *small clause*. Conform lui Kayne, o analiză în termeni de *small clause* exprimă într-un mod direct şi clar relaţia predicativă dintre termenii celor două construcţii.

(6) Pramatia de frate-tu.
(Frate-tu e o pramatie.)

(7) $[_{XP}$ $[_{NP}$ frate] $[_{X'}$ $[_{NP}$ pramatie]]]]

4. Construcţia este caracterizată de o ambiguitate structurală, având în vedere prezenţa unei relaţii predicative la baza acesteia, relaţie care se prezintă sub o formă inversată (Den Dikken 1998) în N de N. Această ambiguitate structurală a determinat numeroase discuţii asupra centrului construcţiei ca fiind N1 sau N2. Poziţia adoptată aici (cf. Vişan în curs de apariţie) este aceea că N2 este centrul construcţiei, poziţie susţinută de Milner 1978, Aarts 1998, Hulk şi Tellier 2000, Matushansky 2002. Unul dintre argumentele hotărâtoare în acest sens se leagă de comportamentul selecţional ale construcţiei: N2 (şi nu N1) satisface restricţiile selecţionale ale întregii construcţii.

(8) a. Unchiul meu este un munte de om   b.#Unchiul meu este un munte.

5. Datorită similarităţilor sintactice şi semantice dintre N de N, Av de A în română, exclamativele împart prezenţa unui operator emotiv Qemo care joacă un rol crucial în structura acestor construcţii, justificând reprezentarea din (9) (Vişan 2003, în curs de apariţie):

(9) $[_{FP}$ F0$[_{XP}[_{NP}$ munte$][_{X'}$ [X0 $[_{qNP}$ om]]]]
(unde qNP conţine un operator emotiv, Qemo)

2. Problema acordului în N de N

Putem vorbi de o aşa numită "ambiguitate structurală" a construcţiilor binominale supuse discuţiei, evidentă, având în vedere că decizia în legătură cu centrul acestei construcţii a fost discutată îndelung în literatura de specialitate.

Aspectele legate de acord în română sunt desigur comune cu cele ale celorlalte limbi romanice. Ca şi în alte limbi, în română N1 şi N2 trebuie să se acorde în număr.

(10) gioarsele tale de pantofi

Ceea ce trebuie remarcat este că problema devine mult mai complexă din punctul de vedere al acordului în gen, pentru că în poziţiile N1 şi N2 pot apărea şi elemente cu trăsături de gen conflictuale în cazul construcţiilor care au fost etichetate drept *tipul figurativ*:

(11) Pocitania *fem* de om *masc* m-a privit supărat / supărată.

Acest lucru se datorează fără îndoială relaţiei predicative care stă la baza construcţiei N1 de N2. Asemănarea cu predicatul nominal, unde subiectul şi numele predicativ pot apărea cu trăsături conflictuale de gen este aici evidentă:

(12) Omul *masc* acesta este o pacoste *fem*.
Pacostea de om

Astfel pot apărea în interiorul construcţiei diverse combinaţii între cele trei genuri, după cum vom exemplifica mai târziu.

O întrebare adesea pusă în acest sens în literatura de specialitate este aceea asupra modalităţii în care se realizează acordul în aceste construcţii în limbi de tipul celor romanice, anume în legătură cu rolul jucat de N1 (elementul care îl precede pe *de*) sau de N2 (elementul care îl urmează pe *de*).

Conform analizei lui Hulk şi Tellier 2000, vom distinge între *acordul intern* – acord în interiorul DP-ului (30), şi *acordul extern* – anume acordul cu adjectivul sau participiul (sau cliticul) plasat în afara DP-ului.

(13) acest /*aceasta înger de fată
(14) Mizeriile astea de crenvurşti n-ar trebui mâncaţi /mâncate.

În română ca şi în alte limbi romanice, acordul intern pare să se facă în mod constant cu N1. Problemele privind un acord cu N1 sau N2 intervin deci în legătură cu acordul extern. Astfel ne vom opri în primul rând asupra acestei probleme.

3. Acordul extern

3. 1. Franceza

Cercetările existente asupra unei limbi de tipul francezei (Hulk şi Tellier 2000, Doetjes şi Rooryck 2001) arată că în această limbă există, conform exemplelor cercetate, trei tipuri de situaţii, după cum urmează:

a. Situaţii în care N2 determină în mod exclusiv acordul extern

(15) Son abomination de beau-père est craint /crainte* dans sa propre famille.
(16) Ton phénomène de fille est bien distraite./*distrait.

b. Situaţii în care acordul extern este determinat exclusiv de N1:

(17) Ta saleté de toit a été repeint / repeinte*.
(18) Ce bijou d'église romane a été reconstruit /reconstruite*

c. Situaţii neclare în care vorbitorii ezită între acordul cu N1 sau N2:

(19) Cette splendeur de buffet Louis XV a été entièrement reconstruit / ??reconstruite par nos experts.
(20) Je trouve ce chef d'œuvre de robes absolument ??exquis/ exquise.

3.2. Româna

Discuţia noastră asupra limbii române se va baza pe un experiment restrâns, ale cărui rezultate vor fi prezentate pe scurt. În urma acestui experiment, au fost testaţi 31 de vorbitori, împărţiţi în două grupuri datorită vârstelor diferite, primul grup conţinând vorbitori între18 şi 20, iar cel de-al doilea vorbitori între 50 şi 60 de ani. Vorbitorilor li s-au prezentat 31 de propoziţii conţinând combinaţii de gen relevante (exemplificate în 21-31). Sarcina lor a fost aceea de-a alege varianta de acord acceptabilă în cazul exemplelor date, dându-li-se posibilitatea de a păstra ambele variante în cazul în care ambele li s-ar fi părut acceptabile.

Feminin + Masculin singular/plural

(21) Matahala de om părea întristat / întristată.
(22) Secătura de bărbată-su a rămas lefter / lefteră la jocurile de cărţi.
(23) Vechiturile astea de pantofi ar trebui aruncaţi / aruncate.
(24) Leprele tale de amici sunt nepoliticoase / nepoliticoşi cu toată lumea.

Feminin + Neutru singular

(25) Porcăria asta de film a fost dat / dată de o mie de ori.
(26) Am tot citit tâmpenia de articol dar tot nu l-am înţeles / înţeles-o.

Masculin +Feminin singular/plural

(27) Îngerul ăsta de femeie n-ar fi trebuit să fi rămas singur / singură.
(28) Hahalerele de prieteni cu care îţi petreci timpul sunt pur şi simplu interesaţi / interesate de banii tăi.

Neutru +masculin plural

(29) Animalele alea de băieţi ar trebui învăţate / învăţaţi minte.

Neutru + feminin singular

(30) Are un palat de casă pe care o / îl îngrijeşte tot timpul.

(31) Hârbul ăsta de maşină e bun / bună de aruncat.

În urma evaluării rezultatelor experimentului s-au putut constata următoarele:

a. Situaţii în care majoritatea vorbitorilor fac acordul cu primul termen

(32) Comoara asta de băiat nu se poate să se fi făcut vinovat /*vinovată de aşa ceva.

(33) Îngerul ăsta de femeie n-ar trebui să fi rămas singură / *singur.

b. Situaţii neclare în care vorbitorii ezită între acordul cu N1 sau N2

(34) **Hârbul ăsta** de maşină e ?bun /??bună de aruncat.

(35) Prostia de ziar pe care ?o /?îl citeşti nu e ?bun /?bună de nimic.

(36) Piatra de moară de ghiozdan pe care ?o / ?îl cari o să-ţi rupă spinarea.

Astfel, pentru a afla cum funcţionează mecanismul de acord în cazul acestor construcţii în limba română este necesară interpretarea datelor obţinute în urma experimentului. Vom realiza această interpretare luând ca punct de referinţă o analiză deja existentă asupra problemelor de acord a construcţiei N de N din limba romanică pe care am ales-o ca termen de comparaţie, anume franceza.

3. 3. Mecanisme de acord. Analiza Hulk şi Tellier 2000

Această analiză se bazează pe centrii funcţionali pentru transmiterea trăsăturilor phi, de acord. Mecanismul de acord pe care îl propun Hulk şi Tellier ia ca punct de plecare ipoteza structurii de *small clause* din interiorul structurii N de N. Ca şi în cazul predicatelor nominale, dacă trăsăturile formale ale subiectului şi ale predicatului sunt identice, atunci ele sunt copiate pe nodul formal (centrul) din *small clause* (37b). În cazul unui conflict, F0 nu are nici o trăsătură de gen.

(37) a. Cette pièce est une horreur.

b. $[_{FP}[_{NP}$ piece *fem, sing* $[_{F'}[_{F0}$ [*fem, sing*] $[_{QP}$ une horreur *fem, sing*]

(38) a. Cette pièce est un bijou.

b. un bijou de piece

c. $[_{FP}[_{NP}$ piece *masc, sing*$[_{F'}[_{F0}$[-] $[_{QP}$ un bijou *fem sing*]

d. D0 $[_{NumP}$ bijou$_i[_{Num0\ +F0\ +Q0aff}$ de] $[_{FP}$ $[_{NP}$ piece] $[_{F'}$ t_F $[_{QP}$ t_Q t_i]]]]

3.4. Interpretarea datelor de acord din română

Considerăm că o interpretare asemănătoare cu Hulk şi Tellier 2000 este în acord cu analiza noastră, care se bazează de asemenea pe structura de *small clause* în reprezentarea construcţiilor N de N.

3.4.1. N2-animat. "Acordul cu N2"

Ca şi exemplele din franceză, exemplele din română exprimă o predilecţie marcată către judecăţi majoritare de acord cu N2 când N2 este animat:

(39) Il doit bien trouver son chameau de belle-mère assez *fatigant/fatigante.

(40) a. Comoara asta de băiat nu poate să se fi făcut vinovat /*vinovată de aşa ceva.
b. Şarpele ăla de vecină de sus nu s-ar lăsa *dus /dusă cu una cu două.
c. Are o hahalera de băiat pe care îl /*o iubeşte ca pe ochii din cap.
d. Parul ăla de femeie e mai *înalt / înaltă decât toţi cunoscuţii mei.

Trebuie să subliniem că toţi vorbitorii au ales variantele de acord prezentate în a, b, c, d.

În acest caz, fiind vorba de un conflict de trăsături, trăsăturile gramaticale ale celor două substantive nu se vor copia pe centrul funcţional, datorita conflictului, **însă trăsăturile semantice de gen se vor transmite ca întotdeauna** (Hulk şi Tellier).

În concluzie, acordul se va realiza atunci când N2 este animat, cu N2 datorită trăsăturilor semantice de gen, în română ca şi în franceză, după cum sugerează reprezentarea din (41).

(41) $[_{FP}$ F0$[_{XP}[_{NP}$ comoară *fem*$][_{X'}$ $[_{X0}$ *sem* (*masc*)$[_{qNP}$ băiat *masc*$]]]]$

Trebuie de asemenea să subliniem că indecizia vorbitorilor poate apărea doar când ambele substantive sunt animate, fapt ce poate fi explicat în termenii acestei analize având în vedere că ambele substantive vor avea trăsături semantice de gen, făcând astfel procedura de decizie mai dificilă.

(42) a. Matahala de om părea ?întristată / ?întristat.
b. Pocitania de om m-a privit ?supărat / ?supărată.

3.4.2. N2- inanimat. Judecăţile fluctuante

Este de remarcat că situaţia este diferită în cazul substantivelor inanimate, atât în franceză cât şi în română:

(42) a. C'était un bon linguiste, mais vous avez lu l'absurdité d'article qu'il a écrit/ *écrite.

b. Je peux vous garantir que ce bijou de symphonie sera désormais inscrit/ *inscrite dans tous les répertoires.

(43) a. Piatra asta de moară de ghiozdan pe care ??o /?îl cari.
b. Prostia de ziar nu e ?bun /??bună.
c. Hârbul de maşină e ?bun /??bună de aruncat.

Conform lui Hulk şi Tellier, în franceză nu este vorba în exemplele de mai sus de acord cu primul sau al doilea substantiv, ci de o alegere a unei forme nemarcate sau *default*, care în franceză este masculină. Rezultatele experimentului propus par să confirme analiza lui Hulk şi Tellier, anume că acordul nu se va realiza în română cu predilecţie cu nici una dintre cele patru forme posibile, anume cu masculin-neutru singular, feminin singular, masculin plural sau feminin-neutru plural. În română trebuie să remarcăm indecizia vorbitorilor şi pentru cazul în care ambele substantive sunt inanimate. Trebuie

însă să atragem atenția că, pe baza rezultatelor de până acum ale experimentului, spre deosebire de franceză nu se poate vorbi de o formă nemarcată (*default)* în română, fie ea masculină, feminină sau neutră, disponibilă atunci când trăsăturile nu se pot copia pe centrul funcțional.

Sugestia pe care o vom face este că în română, în cazul în care trăsăturile celor două substantive inanimate sunt conflictuale, centrul funcțional rămâne nespecificat din punct de vedere al trăsăturilor gramaticale, ambele alegeri (în cazul singularului, masculin-neutru sau feminin, iar în cazul pluralului feminin-neutru sau masculin) rămânând deschise în funcție de ceea ce vom numi deocamdată gradul de "proeminență" semantico-pragmatică acordată de vorbitor celor două substantive.

(44) $[_{FP}$ F0$[_{XP}[_{NP}$ hârb *neut*$][_{X'}$ $[_{X0}$ *masc/neut/fem* $[_{qNP}$ mașină *fem*$]]]]$

Întrebările care vor rămâne vor fi desigur următoarele: Ce se înțelege exact prin această "proeminență"? Cum și dacă se poate determina alegerea vorbitorilor în funcție de acest factor? Trebuie să conchidem că numai un număr mai mare de exemple și grupuri mai variate de vorbitori ne vor putea ajuta în acest sens.

După cum sugerează exemplele din 45, interpretate pe baza experimentului realizat, în română, în interiorul clasei substantivelor inanimate, poate interveni alegerea liberă a vorbitorului, care poate acorda în mod liber o proeminență contextuală mai mare unuia din cele două substantive, cu o predilecție către N2.

(45) a. Porcăria asta de film a fost dat /dată de o mie de ori.
(acord în majoritate cu femininul)
b. Tâmpenia de articol citit /citită (acord cu masculinul)

4. Acordul intern

În ceea ce privește acordul intern, trebuie să arătăm că, pe baza datelor de până acum, ca și în alte limbi romanice, genul gramatical realizat de către determinant e reflexul unei operații stricte de copiere a trăsăturilor gramaticale de gen ale celui mai apropiat element cu trăsături de gen și centrul D.

(46) Această/ acest* comoară de băiat

5. Concluzii

Am încercat să subliniem în lucrarea de față importanța distincției dintre trăsăturile strict formale de gen și trăsăturile de acord bazate semantic pentru acordul extern în cazul construcțiilor N de N în limba română.

Astfel, în română, ca și într-o altă limbă romanică, franceza, în cazul conflictelor de gen din interiorul construcției, acordul se face pe baza trăsăturilor semantice de gen și nu pe baza trăsăturilor gramaticale. Indecizia vorbitorilor în cazul substantivelor inanimate cu trăsături conflictuale în română subliniază de asemenea lipsa unui acord gramatical și existența unui acord de tip semantic. Credem că lucrarea contribuie la înțelegerea mecanismului de acord în limbile romanice.

BIBLIOGRAFIE:

AARTS, B., The Syntax of Binominal Noun Phrases in English. *Transactions of the Philological Society* 96.1, 117-158, 1996.

AVRAM, MIOARA, *Gramatica pentru toţi*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986.

AUSTIN, F., "A crescent-shaped jewel of an island": "Appositive nouns in phrases separated by of", *English Studies* 61, 357-366, 1980.

CASTILLAS MARTINEZ, L.D., "A surface account of agreement in Spanish and French N1/A de N2 affective constructions". ms Standford University.

CHOMSKY, N, *The Minimalist Program*, MIT Press, Cambridge, MA, 1995

CORVER, N., "Predicate Movement in Pseudopartitve Constructions". În: Alexiadaou, Artemis & Chris Wilder (editori.): *Possessors, Predicates and Movement in the Determiner Phrase*. John Benjamins Publishing Co., Amsterdam/Philadelphia, 1998.

DEN DIKKEN, M., "Predicate Inversion in DP". În: Alexiadaou, Artemis & Chris Wilder (editori): *Possessors, Predicates and Movement in the Determiner Phrase*. John Benjamins Publishing Co., Amsterdam/Philadelphia, 1998.

DOETJES, JENNY, & JOHAN ROORYCK, "Generalizing over Quantitative and Qualitative Constructions". ms. UIL-OTS/HIL, 2001.

DOETJES, JENNY, *Quantifiers and Selection – On the Distribution of Quantifying Expressions in French, Dutch, English*. Holland Academic Graphics. The Hague, 1997.

DOBROVIE-SORIN, CARMEN, *The Syntax of Romanian. Comparative Studies in Romanian.* Berlin, Mouton de Gruyer, 1994.

HULK, AAFKE, & CHRISTINE TELLIER, Mismatches: Agreement in qualitative constructions. Probus 12/1, 33- 65, 2000

LÜDER, ELSA, *Procedee de gradaţie lingvistică* (ediţie revăzută şi adăugită). Trad. Horaţiu Decuble, Ed Universităţii " A.I. Cuza", Iaşi, 1996.

KAYNE, R., *The Antisymmetry of Syntax*, MIT Press, Cambridge, 1994.

MILNER, J.C., *De la syntaxe de l'interprétation:qualités, insultes, exclamations*, Paris, Seuil 1978.

MATUSHASKY, ORA, "A Beauty of a Construction". In: Mikkelsen, L. & C.Potts (editori) *WCCFL 21 Proceedings*, 264-277. Cascadilla Press. Somerville, MA, 2002.

PANĂ-DINDELEGAN, GABRIELA, "Structura adv + "de"+ adj. (sau adv): descriere sintactică şi interpretare semantică", SCL. XXXII. 6, 593-610, 1981.

RUWET, N., *La Grammaire des insultes et autres études*. Editions du Seuil, Paris, 1982.

VIŞAN, RUXANDRA, "Characterizing Qualitative N de N Constructions In Romanian", în curs de apariţie în revista Bucharest Working Papers In Linguistics, 2003.

ZAMPARELLI, R., *Layers in the Determiner Phrase*. University of Rochester, New York, 1996.

Abstract

The paper is concerned with study of the syntax of the N de N constructions in Romanian, centering upon the agreement phenomena inside the construction. Focusing on the fact that in Romance N de N constructions exhibit gender agreement mismatches, the paper brings forth new agreement data from Romanian that are consistent with the analysis put forward by Hulk and Tellier 2000 according to which the inanimate/animate character of the head noun is essential in determining the external agreement patterns.

TABULA GRATULATORIA

La evenimentul omagierii distinsului profesor şi cercetător GRIGORE BRÂNCUŞ, se alătură şi următorii foşti şi actuali colaboratori şi studenţi:

Acad. EUGEN SIMION
Acad. MARIUS SALA
Acad. DAN HORIA MAZILU
Acad. GHEORGHE MIHĂILĂ
Prof. VALERIA GUŢU ROMALO
Prof. MIHAI ZAMFIR

RUXANDRA PANĂ-BOROIANU
ELENA BEREA-GĂGEANU
GEORGETA CIOMPEC
GHEORGHE CIOMPEC
NARCISA FORĂSCU
ION GHEŢIE
ANDREEA GHIŢĂ
ADRIANA MAREŞ
ALEXANDRU MAREŞ
MIHAI MARTA
ANDREEA RADU
PAVEL RUXĂNDOIU
MIRELA TEODORESCU
CLAUDIA TUDOSE
CĂTĂLINA VĂTĂŞESCU

Tiparul s-a executat sub cda 1202/2004
la Tipografia Editurii Universităţii din Bucureşti

DATA RESTITUIRII		
04 [illegible] 2014	22 OCT. 2019	
	23 OCT. 2019	
05 IAN. 2016	24 OCT. 2019	
06 IAN. 2016		
	12 IUL. 2021	
31 IAN. 2017	25 AUG. 2021	
19 [illegible] 2017		
10 OCT. 2018	04 MAR 2022	
15 NOV. 2018		
04 MAR. 2019	19 NOV 2024	
21 OCT. 2019		

2